നമോ തസ്സ ഭഗവതോ അരഹതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ

ഖുദ്ദകനികായേ

പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗ-അട്ഠകഥാ

(പഠമോ ഭാഗോ)

ഗന്ഥാരമ്ഭകഥാ

യോ സബ്ബലോകാതിഗസബ്ബസോഭാ-
യുത്തേഹി സബ്ബേഹി ഗുണേഹി യുത്തോ;
ദോസേഹി സബ്ബേഹി സവാസനേഹി,
മുത്തോ വിമുത്തിം പരമഞ്ച ദാതാ.

നിച്ചം ദയാചന്ദനസീതചിത്തോ,
പഞ്ഞാരവിജ്ജോതിതസബ്ബനേയ്യോ;
സബ്ബേസു ഭൂതേസു തമഗ്ഗഭൂതം,
ഭൂതത്ഥനാഥം സിരസാ നമിത്വാ.

യോ സബ്ബഭൂതേസു മുനീവ അഗ്ഗോ, അനന്തസങ്ഖേസു ജിനത്തജേസു;
അഹൂ ദയാഞാണഗുണേഹി സത്ഥുലീലാനുകാരീ ജനതാഹിതേസു.

തം **സാരിപുത്തം** മുനിരാജപുത്തം, ഥേരം ഥിരാനേകഗുണാഭിരാമം;
പഞ്ഞാപഭാവുഗ്ഗതചാരുകിത്തിം, സുസന്തവുത്തിഞ്ച അഥോ നമിത്വാ.

സദ്ധമ്മചക്കാനുപവത്തകേന , സദ്ധമ്മസേനാപതിസാവകേന;
സുത്തേസു വുത്തേസു തഥാഗതേന, ഭൂതത്ഥവേദിത്തമുപാഗതേന.

യോ ഭാസിതോ ഭാസിതകോവിദേന, ധമ്മപ്പദീപുജ്ജലനായകേന;
പാഠോ വിസിട്ഠോ പടിസമ്ഭിദാനം, മഗ്ഗോതി തന്നാമവിസേസിതോ ച.

വിചിത്തനാനത്തനയോപഗൂള്ഹോ, ഗമ്ഭീരപഞ്ഞേഹി സദാവഗാള്ഹോ;
അത്തത്ഥലോകത്ഥപരായണേഹി, സംസേവനീയോ സുജനേഹി നിച്ചം.

ഞാണപ്പഭേദാവഹനസ്സ തസ്സ, യോഗീഹിനേകേഹി നിസേവിതസ്സ;
അത്ഥം അപുബ്ബം അനുവണ്ണയന്തോ, സുത്തഞ്ച യുത്തിഞ്ച
അനുക്കമന്തോ.

അവോക്കമന്തോ സമയാ സകാ ച, അനാമസന്തോ സമയം പരഞ്ച;
പുബ്ബോപദേസട്ഠകഥാനയഞ്ച, യഥാനുരൂപം ഉപസംഹരന്തോ.

വക്ഖാമഹം അട്ഠകഥം ജനസ്സ, ഹിതായ സദ്ധമ്മചിരട്ഠിതത്ഥം;
സക്കച്ച **സദ്ധമ്മപകാസിനിം** തം, സുണാഥ ധാരേഥ ച സാധു സന്തോതി.

തത്ഥ **പടിസമ്ഭിദാനം മഗ്ഗോതി തന്നാമവിസേസിതോ ചാതി** വുത്തത്താ പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗസ്സ പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗതാ താവ വത്തബ്ബാ. ചതസ്സോ ഹി പടിസമ്ഭിദാ - അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ, ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ, നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാ, പടിഭാനപടിസമ്ഭിദാതി. താസം പടിസമ്ഭിദാനം മഗ്ഗോ അധിഗമൂപായോതി പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗോ, പടിസമ്ഭിദാപടിലാഭഹേതൂതി വുത്തം ഹോതി. കഥമയം താസം മഗ്ഗോ ഹോതീതി ചേ? പഭേദതോ ദേസിതായ ദേസനായ പടിസമ്ഭിദാഞാണാവഹത്താ. നാനാഭേദഭിന്നാനഞ്ഹി ധമ്മാനം നാനാഭേദഭിന്നാ ദേസനാ സോതൂനം അരിയപുഗ്ഗലാനം പടിസമ്ഭിദാഞാണപ്പഭേദഞ്ച സഞ്ജനേതി, പുഥുജ്ജനാനം ആയതിം പടിസമ്ഭിദാഞാണപ്പഭേദായ ച പച്ചയോ ഹോതി. വുത്തഞ്ച - ''പഭേദതോ ഹി ദേസനാ ഘനവിനിബ്ഭോഗപടിസമ്ഭിദാഞാണാവഹാ ഹോതീ''തി (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൧.കാമാവചരകുസലപദഭാജനീയ). അയഞ്ച നാനാഭേദഭിന്നാ ദേസനാ, തേനസ്സാ പടിസമ്ഭിദാനം മഗ്ഗത്തസിദ്ധി.

തത്ഥ **ചതസ്സോ**തി ഗണനപരിച്ഛേദോ. **പടിസമ്ഭിദാ**തി പഭേദാ. ''അത്ഥേ ഞാണം അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ, ധമ്മേ ഞാണം ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ, തത്ര ധമ്മനിരുത്താഭിലാപേ ഞാണം നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാ, ഞാണേസു ഞാണം പടിഭാനപടിസമ്ഭിദാ''തി (വിഭ॰ ൭൧൮) വുത്തത്താ ന അഞ്ഞസ്സ കസ്സചി പഭേദാ, ഞാണസ്സേവ പഭേദാ. തസ്മാ ''ചതസ്സോ പടിസമ്ഭിദാ''തി ചത്താരോ ഞാണപ്പഭേദാതി അത്ഥോ. അത്ഥപ്പഭേദസ്സ സല്ലക്ഖണവിഭാവനവവത്ഥാനകരണസമത്ഥം അത്ഥേ പഭേദഗതം ഞാണം **അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ**. ധമ്മപ്പഭേദസ്സ സല്ലക്ഖണവിഭാവനവവത്ഥാനകരണസമത്ഥം ധമ്മേ പഭേദഗതം ഞാണം **ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ**. നിരുത്തിപ്പഭേദസ്സ സല്ലക്ഖണവിഭാവനവവത്ഥാനകരണസമത്ഥം നിരുത്താഭിലാപേ പഭേദഗതം ഞാണം **നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാ**. പടിഭാനപ്പഭേദസ്സ സല്ലക്ഖണവിഭാവനവവത്ഥാനകരണസമത്ഥം പടിഭാനേ പഭേദഗതം ഞാണം **പടിഭാനപടിസമ്ഭിദാ**.

തത്ഥ **അത്ഥോ**തി സങ്ഖേപതോ ഹേതുഫലം. തഞ്ഹി യസ്മാ ഹേതുഅനുസാരേന അരീയതി അധിഗമീയതി പാപുണീയതി, തസ്മാ അത്ഥോതി വുച്ചതി. പഭേദതോ പന യംകിഞ്ചി പച്ചയസമുപ്പന്നം, നിബ്ബാനം, ഭാസിതത്ഥോ, വിപാകോ, കിരിയാതി ഇമേ പഞ്ച ധമ്മാ അത്ഥോതി വേദിതബ്ബാ. തം അത്ഥം പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ തസ്മിം അത്ഥേ പഭേദഗതം ഞാണം അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ.

ധമ്മോതി സങ്ഖേപതോ പച്ചയോ. സോ ഹി യസ്മാ തം തം വിദഹതി പവത്തേതി ചേവ പാപേതി ച, തസ്മാ ധമ്മോതി വുച്ചതി. പഭേദതോ പന യോ കോചി ഫലനിബ്ബത്തകോ ഹേതു, അരിയമഗ്ഗോ, ഭാസിതം, കുസലം, അകുസലന്തി ഇമേ പഞ്ച ധമ്മാ ധമ്മോതി വേദിതബ്ബാ. തം ധമ്മം പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ തസ്മിം ധമ്മേ പഭേദഗതം ഞാണം ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ. അയമേവ ഹി അത്ഥോ അഭിധമ്മേ (വിഭ॰ ൭൧൯-൭൨൪) -

> ''ദുക്ഖേ ഞാണം അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ, ദുക്ഖസമുദയേ ഞാണം ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ, ദുക്ഖനിരോധേ ഞാണം അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ, ദുക്ഖനിരോധഗാമിനിയാ പടിപദായ ഞാണം ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ.

ഹേതുമ്ഹി ഞാണം ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ, ഹേതുഫലേ ഞാണം അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ.

“യേ ധമ്മാ ജാതാ ഭൂതാ സഞ്ജാതാ നിബ്ബത്താ അഭിനിബ്ബത്താ പാതുഭൂതാ, ഇമേസു ധമ്മേസു ഞാണം അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ, യമ്ഹാ ധമ്മാ തേ ധമ്മാ ജാതാ ഭൂതാ സഞ്ജാതാ നിബ്ബത്താ അഭിനിബ്ബത്താ പാതുഭൂതാ, തേസു ധമ്മേസു ഞാണം ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ.

“ജരാമരണേ ഞാണം അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ, ജരാമരണസമുദയേ ഞാണം ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ, ജരാമരണനിരോധേ ഞാണം അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ, ജരാമരണനിരോധഗാമിനിയാ പടിപദായ ഞാണം ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ.

“ജാതിയാ ഞാണം...പേ॰... ഭവേ ഞാണം...പേ॰... ഉപാദാനേ ഞാണം...പേ॰... തണ്ഹായ ഞാണം...പേ॰... വേദനായ ഞാണം...പേ॰... ഫസ്സേ ഞാണം....പേ॰... സളായതനേ ഞാണം....പേ॰... നാമരൂപേ ഞാണം...പേ॰... വിഞ്ഞാണേ ഞാണം...പേ॰... സങ്ഖാരേസു ഞാണം അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ, സങ്ഖാരസമുദയേ ഞാണം ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ, സങ്ഖാരനിരോധേ ഞാണം അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ, സങ്ഖാരനിരോധഗാമിനിയാ പടിപദായ ഞാണം ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ.

“ഇധ ഭിക്ഖു ധമ്മം ജാനാതി - സുത്തം ഗേയ്യം വേയ്യാകരണം ഗാഥം ഉദാനം ഇതിവുത്തകം ജാതകം അബ്ഭുതധമ്മം വേദല്ലം. അയം വുച്ചതി ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ. സോ തസ്സ തസ്സേവ ഭാസിതസ്സ അത്ഥം ജാനാതി ‘അയം ഇമസ്സ ഭാസിതസ്സ അത്ഥോ, അയം ഇമസ്സ ഭാസിതസ്സ അത്ഥോ’തി. അയം വുച്ചതി അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ.

“കതമേ ധമ്മാ കുസലാ? യസ്മിം സമയേ കാമാവചരം കുസലം ചിത്തം ഉപ്പന്നം ഹോതി സോമനസ്സസഹഗതം ഞാണസമ്പയുത്തം രൂപാരമ്മണം വാ...പേ॰... ധമ്മാരമ്മണം വാ യം യം വാ പനാരബ്ഭ തസ്മിം സമയേ ഫസ്സോ ഹോതി...പേ॰... അവിക്ഖേപോ ഹോതി. ഇമേ ധമ്മാ കുസലാ. ഇമേസു ധമ്മേസു ഞാണം ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ, തേസം വിപാകേ ഞാണം അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ”തിആദിനാ നയേന വിഭജിത്വാ വിഭജിത്വാ ദസ്സിതോ.

തത്ര ധമ്മനിരുത്താഭിലാപേ ഞാണന്തി തസ്മിം അത്ഥേ ച ധമ്മേ ച യാ സഭാവനിരുത്തി അബ്യഭിചാരിവോഹാരോ, തസ്സ അഭിലാപേ ഭാസനേ ഉദീരണേ തം ലപിതം ഭാസിതം ഉദീരിതം സഭാവനിരുത്തിസദ്ദം ആരമ്മണം കത്വാ പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ തസ്മിം സഭാവനിരുത്താഭിലാപേ “അയം സഭാവനിരുത്തി, അയം ന സഭാവനിരുത്തീ”തി ഏവം തസ്സാ ധമ്മനിരുത്തിസഞ്ഞിതായ സഭാവനിരുത്തിയാ മാഗധികായ സബ്ബസത്താനം മൂലഭാസായ പഭേദഗതം ഞാണം നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാ. ഏവമയം നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാ സദ്ദാരമ്മണാ നാമ ജാതാ, ന പഞ്ഞത്തിആരമ്മണാ. കസ്മാ? യസ്മാ സദ്ദം സുത്വാ “അയം സഭാവനിരുത്തി, അയം ന സഭാവനിരുത്തീ”തി ജാനാതി. പടിസമ്ഭിദാപ്പത്തോ ഹി “ഫസ്സോ”തി വുത്തേ “അയം സഭാവനിരുത്തീ”തി ജാനാതി, “ഫസ്സാ”തി വാ “ഫസ്സ”ന്തി വാ വുത്തേ പന “അയം ന സഭാവനിരുത്തീ”തി ജാനാതി. വേദനാദീസുപി ഏസേവ നയോ. അഞ്ഞം പനേസ

നാമാഖ്യാതഉപസഗ്ഗനിപാതബ്യഞ്ജനസദ്ദം ജാനാതി ന ജാനാതീതി? യദഗ്ഗേന സദ്ദം സുത്വാ “അയം സഭാവനിരുത്തി, അയം ന സഭാവനിരുത്തീ”തി ജാനാതി, തദഗ്ഗേന തമ്പി ജാനിസ്സതി. തം പന നയിദം പടിസമ്ഭിദാകിച്ചന്തി പടിക്ഖിപിത്വാ “ഭാസം നാമ സത്താ ഉഗ്ഗണ്ഹന്തീ”തി വത്വാ ഇദം കഥിതം - മാതാപിതരോ ഹി ദഹരകാലേ കുമാരകേ മഞ്ചേ വാ പീഠേ വാ നിപജ്ജാപേത്വാ തം തം കഥയമാനാ താനി താനി കിച്ചാനി കരോന്തി, ദാരകാ തേസം തം തം ഭാസം വവത്ഥാപേന്തി “ഇമിനാ ഇദം വുത്തം, ഇമിനാ ഇദം വുത്ത”ന്തി. ഗച്ഛന്തേ ഗച്ഛന്തേ കാലേ സബ്ബമ്പി ഭാസം ജാനന്തി. മാതാ ദമിളീ, പിതാ അന്ധകോ. തേസം ജാതദാരകോ സചേ മാതു കഥം പഠമം സുണാതി , ദമിളഭാസം ഭാസിസ്സതി. സചേ പിതു കഥം പഠമം സുണാതി, അന്ധകഭാസം ഭാസിസ്സതി. ഉഭിന്നമ്പി പന കഥം അസുണന്തോ മാഗധികഭാസം ഭാസിസ്സതി.

യോപി അഗാമകേ മഹാഅരഞ്ഞേ നിബ്ബത്തോ, തത്ഥ അഞ്ഞോ കഥേന്തോ നാമ നത്ഥി, സോപി അത്തനോ ധമ്മതായ വചനം സമുട്ഠാപേന്തോ മാഗധികഭാസമേവ ഭാസിസ്സതി. നിരയേ തിരച്ഛാനയോനിയം പേത്തിവിസയേ മനുസ്സലോകേ ദേവലോകേതി സബ്ബത്ഥ മാഗധികഭാസാവ ഉസ്സന്നാ. തത്ഥ സേസാ ഓട്ടകിരാതഅന്ധകയോനകദമിളഭാസാദികാ ഭാസാ പരിവത്തന്തി. അയമേവേകാ യഥാഭുച്ചബ്രഹ്മവോഹാരഅരിയവോഹാരസങ്ഖാതാ മാഗധികഭാസാ ന പരിവത്തതി. സമ്മാസമ്ബുദ്ധോപി തേപിടകം ബുദ്ധവചനം തന്തിം ആരോപേന്തോ മാഗധികഭാസായ ഏവ ആരോപേസി. കസ്മാ? ഏവഞ്ഹി അത്ഥം ആഹരിതും സുഖം ഹോതി. മാഗധികഭാസായ ഹി തന്തിം ആരുള്ഹസ്സ ബുദ്ധവചനസ്സ പടിസമ്ഭിദാപ്പത്താനം സോതപഥാഗമനമേവ പപഞ്ചോ . സോതേ പന സങ്ഘട്ടിതമത്തേയേവ നയസതേന നയസഹസ്സേന അത്ഥോ ഉപട്ഠാതി. അഞ്ഞായ പന ഭാസായ തന്തിം ആരുള്ഹകം പോഥേത്വാ പോഥേത്വാ ഉഗ്ഗഹേതബ്ബം ഹോതി. ബഹുമ്പി ഉഗ്ഗഹേത്വാ പന പുഥുജ്ജനസ്സ പടിസമ്ഭിദാപ്പത്തി നാമ നത്ഥി, അരിയസാവകോ നോ പടിസമ്ഭിദാപ്പത്തോ നാമ നത്ഥി.

ഞാണേസു ഞാണന്തി സബ്ബത്ഥകഞാണമാരമ്മണം കത്വാ പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ തസ്മിം ഞാണേ പഭേദഗതം ഞാണം, യഥാവുത്തേസു വാ തേസു തീസു ഞാണേസു ഗോചരകിച്ചാദിവസേന വിത്ഥാരഗതം ഞാണം പടിഭാനപടിസമ്ഭിദാ.

ഇമാ പന ചതസ്സോ പടിസമ്ഭിദാ ദ്വീസു ഠാനേസു പഭേദം ഗച്ഛന്തി, പഞ്ചഹി കാരണേഹി വിസദാ ഹോന്തീതി വേദിതബ്ബാ. കതമേസു ദ്വീസു ഠാനേസു പഭേദം ഗച്ഛന്തി? സേക്ഖഭൂമിയഞ്ച അസേക്ഖഭൂമിയഞ്ച. തത്ഥ സാരിപുത്തത്ഥേരസ്സ മഹാമോഗ്ഗല്ലാനത്ഥേരസ്സ മഹാകസ്സപത്ഥേരസ്സ മഹാകച്ചായനത്ഥേരസ്സ മഹാകോട്ഠിതത്ഥേരസ്സാതി ഏവമാദീനം അസീതിയാപി മഹാഥേരാനം പടിസമ്ഭിദാ അസേക്ഖഭൂമിയം പഭേദം ഗതാ, ആനന്ദത്ഥേരസ്സ, ചിത്തസ്സ ഗഹപതിനോ, ധമ്മികസ്സ ഉപാസകസ്സ, ഉപാലിസ്സ ഗഹപതിനോ, ഖുജ്ജുത്തരായ ഉപാസികായാതിഏവമാദീനം പടിസമ്ഭിദാ സേക്ഖഭൂമിയം പഭേദം ഗതാതി ഇമാസു ദ്വീസു ഭൂമീസു പഭേദം ഗച്ഛന്തി.

കതമേഹി പഞ്ചഹി കാരണേഹി വിസദാ ഹോന്തി? അധിഗമേന, പരിയത്തിയാ, സവനേന, പരിപുച്ഛായ, പുബ്ബയോഗേന. തത്ഥ **അധിഗമോ** നാമ അരഹത്തപ്പത്തി. അരഹത്തഞ്ഹി പത്തസ്സ പടിസമ്ഭിദാ വിസദാ ഹോന്തി. **പരിയത്തി** നാമ ബുദ്ധവചനം. തഞ്ഹി ഉഗ്ഗണ്ഹന്തസ്സ പടിസമ്ഭിദാ വിസദാ

ഹോന്തി. **സവനം** നാമ സദ്ധമ്മസ്സവനം. സക്കച്ചം അട്ഠിം കത്വാ ധമ്മം സുണന്തസ്സ ഹി പടിസമ്ഭിദാ വിസദാ ഹോന്തി. **പരിപുച്ഛാ** നാമ പാളിഅട്ഠകഥാദീസു ഗണ്ഠിപദഅത്ഥപദവിനിച്ഛയകഥാ. ഉഗ്ഗഹിതപാളിആദീസു ഹി അത്ഥം പരിപുച്ഛന്തസ്സ പടിസമ്ഭിദാ വിസദാ ഹോന്തി. **പുബ്ബയോഗോ** നാമ പുബ്ബബുദ്ധാനം സാസനേ യോഗാവചരതാ ഗതപച്ചാഗതികഭാവേന യാവ അനുലോമഗോത്രഭുസമീപം പത്തവിപസ്സനാനുയോഗോ. പുബ്ബയോഗാവചരസ്സ ഹി പടിസമ്ഭിദാ വിസദാ ഹോന്തി. ഇമേഹി പഞ്ചഹി കാരണേഹി വിസദാ ഹോന്തീതി.

ഏതേസു പന കാരണേസു പരിയത്തി സവനം പരിപുച്ഛാതി ഇമാനി തീണി പഭേദസ്സേവ ബലവകാരണാനി. പുബ്ബയോഗോ അധിഗമസ്സ ബലവപച്ചയോ, പഭേദസ്സ ഹോതി ന ഹോതീതി? ഹോതി, ന പന തഥാ. പരിയത്തിസവനപരിപുച്ഛാ ഹി പുബ്ബേ ഹോന്തു വാ മാ വാ, പുബ്ബയോഗേന പന പുബ്ബേ ചേവ ഏതരഹി ച സങ്ഖാരസമ്മസനം വിനാ പടിസമ്ഭിദാ നാമ നത്ഥി. ഇമേ പന ദ്വേപി ഏകതോ ഹുത്വാ പടിസമ്ഭിദാ ഉപത്ഥമ്ഭേത്വാ വിസദാ കരോന്തീതി. അപരേ ആഹു -

"പുബ്ബയോഗോ ബാഹുസച്ചം, ദേസഭാസാ ച ആഗമോ;
പരിപുച്ഛാ അധിഗമോ, ഗരുസന്നിസ്സയോ തഥാ;
മിത്തസമ്പത്തി ചേവാതി, പടിസമ്ഭിദപച്ചയാ"തി.

തത്ഥ **പുബ്ബയോഗോ** വുത്തനയോവ. **ബാഹുസച്ചം** നാമ തേസു തേസു സത്ഥേസു ച സിപ്പായതനേസു ച കുസലതാ. **ദേസഭാസാ** നാമ ഏകസതവോഹാരകുസലതാ, വിസേസേന പന മാഗധികേ കോസല്ലം. **ആഗമോ** നാമ അന്തമസോ ഓപമ്മവഗ്ഗമത്തസ്സപി ബുദ്ധവചനസ്സ പരിയാപുണനം. **പരിപുച്ഛാ** നാമ ഏകഗാഥായപി അത്ഥവിനിച്ഛയപുച്ഛനം. **അധിഗമോ** നാമ സോതാപന്നതാ വാ സകദാഗാമിതാ വാ അനാഗാമിതാ വാ അരഹത്തം വാ. **ഗരുസന്നിസ്സയോ** നാമ സുതപടിഭാനബഹുലാനം ഗരൂനം സന്തികേ വാസോ. **മിത്തസമ്പത്തി** നാമ തഥാരൂപാനംയേവ മിത്താനം പടിലാഭോതി.

തത്ഥ ബുദ്ധാ ച പച്ചേകബുദ്ധാ ച പുബ്ബയോഗഞ്ചേവ അധിഗമഞ്ച നിസ്സായ പടിസമ്ഭിദാ പാപുണന്തി, സാവകാ സബ്ബാനിപി ഏതാനി കാരണാനി. പടിസമ്ഭിദാപ്പത്തിയാ ച പാടിയേക്കോ കമ്മട്ഠാനഭാവനാനുയോഗോ നാമ നത്ഥി, സേക്ഖാനം പന സേക്ഖഫലവിമോക്ഖന്തികാ, അസേക്ഖാനം അസേക്ഖഫലവിമോക്ഖന്തികാ ച പടിസമ്ഭിദാപ്പത്തി ഹോതി. തഥാഗതാനഞ്ഹി ദസ ബലാനി വിയ അരിയാനം അരിയഫലേഹേവ പടിസമ്ഭിദാ ഇജ്ഝന്തീതി. ഇമാസം ചതസ്സന്നം പടിസമ്ഭിദാനം മഗ്ഗോതി പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗോ, പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗോ ഏവ പകരണം പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗപ്പകരണം, പകാരേന കരീയന്തേ വുച്ചന്തേ ഏത്ഥ നാനാഭേദഭിന്നാ ഗമ്ഭീരാ അത്ഥാ ഇതി പകരണം.

തദേതം പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗപ്പകരണം അത്ഥസമ്പന്നം ബ്യഞ്ജനസമ്പന്നം ഗമ്ഭീരം ഗമ്ഭീരത്ഥം ലോകുത്തരപ്പകാസനം സുഞ്ഞതാപടിസഞ്ഞുത്തം പടിപത്തിഫലവിസേസസാധനം പടിപത്തിപടിപക്ഖപടിസേധനം യോഗാവചരാനം ഞാണവരരതനാകരഭൂതം ധമ്മകഥികാനം ധമ്മകഥാവിലാസവിസേസഹേതുഭൂതം സംസാരഭീരുകാനം ദുക്ഖനിസ്സരണം

തദുപായദസ്സനേന അസ്സാസജനനത്ഥം തപ്പടിപക്ഖനാസനത്ഥഞ്ച ഗമ്ഭീരത്ഥാനഞ്ച അനേകേസം സുത്തന്തപദാനം അത്ഥവിവരണേന സുജനഹദയപരിതോസജനനത്ഥം തഥാഗതേന അരഹതാ സമ്മാസമ്ബുദ്ധേന സബ്ബത്ഥ അപ്പടിഹതസബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണമഹാപദീപാവഭാസേന സകലജനവിത്ഥതമഹാകരുണാസിനേഹസിനിദ്ധഹദയേന വേനേയ്യജനഹദയഗതകിലേസന്ധകാരവിധമനത്ഥമുജ്ജലിതസ്സ സദ്ധമ്മമഹാപദീപസ്സ തദധിപ്പായവികാസനസിനേഹപരിസേകേന പഞ്ചവസ്സസഹസ്സമവിരതമുജ്ജലനമിച്ഛതാ ലോകാനുകമ്പകേന സത്ഥുകപ്പേന ധമ്മരാജസ്സ ധമ്മസേനാപതിനാ ആയസ്മതാ സാരിപുത്തത്ഥേരേന ഭാസിതം സുത്വാ ആയസ്മതാ ആനന്ദേന പഠമമഹാസങ്ഗീതികാലേ യഥാസുതമേവ സങ്ഗീതിം ആരോപിതം.

തദേതം വിനയപിടകം സുത്തന്തപിടകം അഭിധമ്മപിടകന്തി തീസു പിടകേസു സുത്തന്തപിടകപരിയാപന്നം. ദീഘനികായോ മജ്ഝിമനികായോ സംയുത്തനികായോ അങ്ഗുത്തരനികായോ ഖുദ്ദകനികായോതി പഞ്ചസു മഹാനികായേസു ഖുദ്ദകമഹാനികായപരിയാപന്നം. സുത്തം ഗേയ്യം വേയ്യാകരണം ഗാഥാ ഉദാനം ഇതിവുത്തകം ജാതകം അബ്ഭുതധമ്മം വേദല്ലന്തി നവസു സത്ഥു സാസനങ്ഗേസു യഥാസമ്ഭവം ഗേയ്യവേയ്യാകരണങ്ഗദ്വയസങ്ഗഹിതം.

> ''ദ്വാസീതി ബുദ്ധതോ ഗണ്ഹിം, ദ്വേ സഹസ്സാനി ഭിക്ഖുതോ;
> ചതുരാസീതി സഹസ്സാനി, യേ മേ ധമ്മാ പവത്തിനോ''തി. (ഥേരഗാം ൧൦൨൭) -

ധമ്മഭണ്ഡാഗാരികത്ഥേരേന പന പഞ്ചസു ഠാനേസു ഏതദഗ്ഗം ആരോപിതേന പടിഞ്ഞാതാനം ചതുരാസീതിയാ ധമ്മക്ഖന്ധസഹസ്സാനം ഭിക്ഖുതോ ഗഹിതേസു ദ്വീസു ധമ്മക്ഖന്ധസഹസ്സേസു അനേകസതധമ്മക്ഖന്ധസങ്ഗഹിതം. തസ്സ തയോ വഗ്ഗാ - മഹാവഗ്ഗോ, മജ്ഝിമവഗ്ഗോ, ചൂളവഗ്ഗോതി. ഏകേകസ്മിം വഗ്ഗസ്മിം ദസദസകം കത്വാ ഞാണകഥാദികാ മാതികാകഥാപരിയോസാനാ സമതിംസ കഥാ. ഏവമനേകധാ വവത്ഥാപിതസ്സ ഇമസ്സ പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗപ്പകരണസ്സ അനുപുബ്ബം അപുബ്ബപദത്ഥവണ്ണനം കരിസ്സാമ. ഇമഞ്ഹി പകരണം പാഠതോ അത്ഥതോ ഉദ്ദിസന്തേന ച നിദ്ദിസന്തേന ച സക്കച്ചം ഉദ്ദിസിതബ്ബം നിദ്ദിസിതബ്ബഞ്ച, ഉഗ്ഗണ്ഹന്തേനാപി സക്കച്ചം ഉഗ്ഗഹേതബ്ബം ധാരേതബ്ബഞ്ച. തം കിസ്സഹേതു? ഗമ്ഭീരത്താ ഇമസ്സ പകരണസ്സ ലോകഹിതായ ലോകേ ചിരട്ഠിതത്ഥം.

തത്ഥ സമതിംസായ കഥാസു ഞാണകഥാ കസ്മാ ആദിതോ കഥിതാതി ചേ? ഞാണസ്സ പടിപത്തിമലവിസോധകത്തേന പടിപത്തിയാ ആദിഭൂതത്താ. വുത്തഞ്ഹി ഭഗവതാ -

''തസ്മാതിഹ ത്വം ഭിക്ഖു, ആദിമേവ വിസോധേഹി കുസലാനം ധമ്മാനം. കോ ചാദി കുസലാനം ധമ്മാനം, സീലഞ്ച സുവിസുദ്ധം ദിട്ഠി ച ഉജുകാ''തി (സം॰ നി॰ ൫.൩൬൯)?

ഉജുകാ ദിട്ഠീതി ഹി സമ്മാദിട്ഠിസങ്ഖാതം ഞാണം വുത്തം. തസ്മാപി ഞാണകഥാ ആദിതോ കഥിതാ.

അപരമ്പി വുത്തം -

“തത്ര, ഭിക്ഖവേ, സമ്മാദിട്ഠി പുബ്ബങ്ഗമാ ഹോതി. കഥഞ്ച, ഭിക്ഖവേ, സമ്മാദിട്ഠി പുബ്ബങ്ഗമാ ഹോതി? സമ്മാദിട്ഠിം ‘സമ്മാദിട്ഠീ’തി പജാനാതി, മിച്ഛാദിട്ഠിം ‘മിച്ഛാദിട്ഠീ’തി പജാനാതി. സാസ്സ ഹോതി സമ്മാദിട്ഠി. സമ്മാസങ്കപ്പം ‘സമ്മാസങ്കപ്പോ’തി പജാനാതി, മിച്ഛാസങ്കപ്പം ‘മിച്ഛാസങ്കപ്പോ’തി പജാനാതി. സമ്മാവാചം ‘സമ്മാവാചാ’തി പജാനാതി, മിച്ഛാവാചം ‘മിച്ഛാവാചാ’തി പജാനാതി. സമ്മാകമ്മന്തം ‘സമ്മാകമ്മന്തോ’തി പജാനാതി, മിച്ഛാകമ്മന്തം ‘മിച്ഛാകമ്മന്തോ’തി പജാനാതി. സമ്മാആജീവം ‘സമ്മാആജീവോ’തി പജാനാതി, മിച്ഛാആജീവം ‘മിച്ഛാആജീവോ’തി പജാനാതി. സമ്മാവായാമം ‘സമ്മാവായാമോ’തി പജാനാതി, മിച്ഛാവായാമം ‘മിച്ഛാവായാമോ’തി പജാനാതി. സമ്മാസതിം ‘സമ്മാസതീ’തി പജാനാതി, മിച്ഛാസതിം ‘മിച്ഛാസതീ’തി പജാനാതി. സമ്മാസമാധിം ‘സമ്മാസമാധീ’തി പജാനാതി, മിച്ഛാസമാധിം ‘മിച്ഛാസമാധീ’തി പജാനാതി. സാസ്സ ഹോതി സമ്മാദിട്ഠീ”തി (മ॰ നി॰ ൩.൧൩൬ ആദയോ).

പുബ്ബങ്ഗമഭൂതായ ഹി സമ്മാദിട്ഠിയാ സിദ്ധായ മിച്ഛാദിട്ഠീനമ്പി മിച്ഛാദിട്ഠിഭാവം ജാനിസ്സതീതി സമ്മാദിട്ഠിസങ്ഖാതം ഞാണം താവ സോധേതും ഞാണകഥാ ആദിതോ കഥിതാ.

“അപിചുദായി , തിട്ഠതു പുബ്ബന്തോ, തിട്ഠതു അപരന്തോ, ധമ്മം തേ ദേസേസ്സാമി - ഇമസ്മിം സതി ഇദം ഹോതി, ഇമസ്സുപ്പാദാ ഇദം ഉപ്പജ്ജതി, ഇമസ്മിം അസതി ഇദം ന ഹോതി, ഇമസ്സ നിരോധാ ഇദം നിരുജ്ഝതീ”തി (മ॰ നി॰ ൨.൨൭൧) ച -

പുബ്ബന്താപരന്തദിട്ഠിയോ ഠപേത്വാ ഞാണസ്സേവ വുത്തത്താ ഞാണകഥാ ആദിതോ കഥിതാ.

“അലം, സുഭദ്ദ, തിട്ഠതേതം ‘സബ്ബേ തേ സകായ പടിഞ്ഞായ അബ്ഭഞ്ഞിംസു, സബ്ബേവ ന അബ്ഭഞ്ഞിംസു, ഉദാഹു ഏകച്ചേ അബ്ഭഞ്ഞിംസു, ഏകച്ചേ ന അബ്ഭഞ്ഞിംസൂ’തി. ധമ്മം തേ, സുഭദ്ദ, ദേസേസ്സാമി, തം സുണാഹി സാധുകം മനസികരോഹി, ഭാസിസ്സാമീ”തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൨൧൩) ച -

പുഥുസമണബ്രാഹ്മണപരപ്പവാദാനം വാദേ ഠപേത്വാ അരിയസ്സ അട്ഠങ്ഗികസ്സ മഗ്ഗസ്സ ദേസിതത്താ, അട്ഠങ്ഗികേ ച മഗ്ഗേ സമ്മാദിട്ഠിസങ്ഖാതസ്സ ഞാണസ്സ പധാനത്താ ഞാണകഥാ ആദിതോ കഥിതാ.

“ചത്താരിമാനി, ഭിക്ഖവേ, സോതാപത്തിയങ്ഗാനി സപ്പുരിസസംസേവോ, സദ്ധമ്മസ്സവനം, യോനിസോ മനസികാരോ, ധമ്മാനുധമ്മപടിപത്തീ”തി (സം॰ നി॰ ൫.൧൦൪൮; ദീ॰ നി॰ ൩.൩൧൧) ച -

“സദ്ധാജാതോ ഉപസങ്കമതി, ഉപസങ്കമന്തോ പയിരുപാസതി, പയിരുപാസന്തോ സോതം ഓദഹതി, ഓഹിതസോതോ ധമ്മം സുണാതി, സുത്വാ ധമ്മം ധാരേതി, ധാതാനം ധമ്മാനം പഞ്ഞായ അത്ഥം

ഉപപരിക്ഖതി, അത്ഥം ഉപപരിക്ഖതോ ധമ്മാ നിജ്ഝാനം ഖമന്തി, ധമ്മനിജ്ഝാനക്ഖന്തിയാ ഛന്ദോ ജായതി, ഛന്ദജാതോ ഉസ്സഹതി, ഉസ്സഹിത്വാ തുലേതി, തുലയിത്വാ പദഹതി, പഹിതത്തോ കായേന ചേവ പരമത്ഥസച്ചം സച്ഛികരോതി, പഞ്ഞായ ച നം പടിവിജ്ഝ പസ്സതീ''തി (മ॰ നി॰ ൨.൧൮൩, ൪൩൨) ച -

''ഇധ തഥാഗതോ ലോകേ ഉപ്പജ്ജതി...പേ॰... സോ ധമ്മം ദേസേതി ആദികല്യാണ''ന്തി ആദീനി (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൯൦) ച -

അനേകാനി സുത്തന്തപദാനി അനുലോമേന്തേന സുതമയേ ഞാണം ആദിം കത്വാ യഥാക്കമേന ഞാണകഥാ ആദിതോ കഥിതാ.

സാ പനായം ഞാണകഥാ ഉദ്ദേസനിദ്ദേസവസേന ദ്വിധാ ഠിതാ. ഉദ്ദേസേ ''സോതാവധാനേ പഞ്ഞാ സുതമയേ ഞാണ''ന്തിആദിനാ നയേന തേസത്തതി ഞാണാനി മാതികാവസേന ഉദ്ദിട്ഠാനി. നിദ്ദേസേ ''കഥം സോതാവധാനേ പഞ്ഞാ സുതമയേ ഞാണം. 'ഇമേ ധമ്മാ അഭിഞ്ഞേയ്യാ'തി സോതാവധാനം, തംപജാനനാ പഞ്ഞാ സുതമയേ ഞാണ''ന്തിആദിനാ നയേന താനിയേവ തേസത്തതി ഞാണാനി വിത്ഥാരവസേന നിദ്ദിട്ഠാനീതി.

ഗന്ഥാരമ്ഭകഥാ നിട്ഠിതാ.

(൧) മഹാവഗ്ഗോ

൧. ഞാണകഥാ

മാതികാവണ്ണനാ

൧. തത്ഥ ഉദ്ദേസേ താവ **സോതാവധാനേ പഞ്ഞാ സുതമയേ ഞാണ**ന്തി എത്ഥ **സോത**സദ്ദോ അനേകത്ഥപ്പഭേദോ. തഥാ ഹേസ -

മംസവിഞ്ഞാണഞാണേസു, തണ്ഹാദീസു ച ദിസ്സതി;
ധാരായം അരിയമഗ്ഗേ, ചിത്തസന്തതിയമ്പി ച.

''സോതായതനം സോതധാതു സോതിന്ദ്രിയ''ന്തിആദീസു (വിഭം ൧൫൭) ഹി അയം സോതസദ്ദോ മംസസോതേ ദിസ്സതി. ''സോതേന സദ്ദം സുത്വാ''തിആദീസു (മം നിം ൧.൨൯൫) സോതവിഞ്ഞാണേ. ''ദിബ്ബായ സോതധാതുയാ''തിആദീസു (ദീം നിം ൩.൩൩൮) ഞാണസോതേ. ''യാനി സോതാനി ലോകസ്മിന്തി യാനി എതാനി സോതാനി മയാ കിത്തിതാനി പകിത്തിതാനി ആചിക്ഖിതാനി ദേസിതാനി പഞ്ഞപിതാനി പട്ഠപിതാനി വിവരിതാനി വിഭത്താനി ഉത്താനീകതാനി പകാസിതാനി. സേയ്യഥിദം - തണ്ഹാസോതോ ദിട്ഠിസോതോ കിലേസസോതോ ദുച്ചരിതസോതോ അവിജ്ജാസോതോ''തിആദീസു (ചൂളനിം അജിതമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ४) തണ്ഹാദീസു പഞ്ചസു ധമ്മേസു. ''അദ്ദസാ ഖോ ഭഗവാ മഹന്തം ദാരുക്ഖന്ധം ഗങ്ഗായ നദിയാ സോതേന വുയ്ഹമാന''ന്തിആദീസു (സം നിം ४.൨४൧) ഉദകധാരായം. ''അരിയസ്സേതം, ആവുസോ, അട്ഠങ്ഗികസ്സ മഗ്ഗസ്സ അധിവചനം, യദിദം സോതോ''തിആദീസു അരിയമഗ്ഗേ. ''പുരിസസ്സ ച വിഞ്ഞാണസോതം പജാനാതി ഉഭയതോ അബ്ബോച്ഛിന്നം ഇധ ലോകേ പതിട്ഠിതഞ്ച പരലോകേ പതിട്ഠിതഞ്ചാ''തിആദീസു (ദീം നിം ൩.൧४൯) ചിത്തസന്തതിയം . ഇധ പനായം മംസസോതേ ദട്ഠബ്ബോ. തേന സോതേന ഹേതുഭൂതേന, കരണഭൂതേന വാ അവധീയതി അവത്ഥാപീയതി അപ്പീയതീതി സോതാവധാനം. കിം തം? സുതം. സുതഞ്ച നാമ ''ബഹുസ്സുതോ ഹോതി സുതധരോ സുതസന്നിചയോ''തിആദീസു (മം നിം ൧.൩൩൯) വിയ സോതദ്വാരാനുസാരേന വിഞ്ഞാതം അവധാരിതം ധമ്മജാതം, തം ഇധ സോതാവധാനന്തി വുത്തം. തസ്മിം സോതാവധാനസങ്ഖാതേ സുതേ പവത്താ പഞ്ഞാ സോതാവധാനേ പഞ്ഞാ. **പഞ്ഞാ**തി ച തസ്സ തസ്സ അത്ഥസ്സ പാകടകരണസങ്ഖാതേന പഞ്ഞാപനട്ഠേന പഞ്ഞാ, തേന തേന വാ അനിച്ചാദിനാ പകാരേന ധമ്മേ ജാനാതീതിപി പഞ്ഞാ.

സുതമയേ ഞാണന്തി എത്ഥ **സുത**സദ്ദോ താവ സഉപസഗ്ഗോ അനുപസഗ്ഗോ ച -

ഗമനേ വിസ്സുതേ തിന്തേനുയോഗോപചിതേപി ച;
സദ്ദേ ച സോതദ്വാരാനുസാരഞാതേ ച ദിസ്സതി.

തഥാ ഹിസ്സ ''സേനായ പസുതോ''തിആദീസു ഗച്ഛന്തോതി അത്ഥോ. ''സുതധമ്മസ്സ പസ്സതോ''തിആദീസു (ഉദാം ൧൧; മഹാവം ൫) വിസ്സുതധമ്മസ്സാതി അത്ഥോ. ''അവസ്സുതാ അവസ്സുതസ്സ പുരിസപുഗ്ഗലസ്സാ''തിആദീസു (പാചിം ൬൫൭) തിന്താ തിന്തസ്സാതി അത്ഥോ. ''യേ ഝാനപസുതാ ധീരാ''തിആദീസു (ധം പം ൧൮൧) അനുയുത്താതി അത്ഥോ. ''തുമ്ഹേഹി പുഞ്ഞം പസുതം അനപ്പക''ന്തിആദീസു (ഖും പാം ७.൧൨; പേം വം ൨൫) ഉപചിതന്തി അത്ഥോ. ''ദിട്ഠം സുതം മുതം വിഞ്ഞാത''ന്തിആദീസു (മം നിം ൧.൨४൧) സദ്ദോതി അത്ഥോ. ''ബഹുസ്സുതോ ഹോതി സുതധരോ സുതസന്നിചയോ''തിആദീസു (മം നിം ൧.൩൩൯) സോതദ്വാരാനുസാരവിഞ്ഞാതധരോതി അത്ഥോ. ഇധ പനസ്സ സോതദ്വാരാനുസാരേന വിഞ്ഞാതം ഉപധാരിതന്തി അത്ഥോ. **സുതമയേ ഞാണ**ന്തി യാ എസാ എതം സുതം വിഞ്ഞാതം അവധാരിതം സധമ്മം ആരബ്ഭ ആരമ്മണം കത്വാ സബ്ബപഠമഞ്ച അപരാപരഞ്ച പവത്താ പഞ്ഞാ, തം ''സുതമയേ ഞാണ''ന്തി വുത്തം ഹോതി, സുതമയം ഞാണന്തി അത്ഥോ. സുതമയേതി ച പച്ചത്തവചനമേതം, യഥാ ''ന ഹേവം വത്തബ്ബേ'' (കഥാം ൧, ൧൫-൧൮). ''വനപ്പഗുമ്ബേ യഥാ ഫുസ്സിതഗ്ഗേ'' (ഖും പാം ൬.൧൩; സും നിം ൨൩൬). ''നത്ഥി അത്തകാരേ നത്ഥി പരകാരേ നത്ഥി പുരിസകാരേ''തിആദീസു (ദീം നിം ൧.൧൬൮) പച്ചത്തവചനം, എവമിധാപി ദട്ഠബ്ബം. തേന വുത്തം - ''സുതമയം ഞാണന്തി അത്ഥോ''തി.

അഥ വാ സുതേന പകതോ ഫസ്സാദികോ ധമ്മപുഞ്ജോ സുതമയോ, തസ്മിം സുതമയേ ധമ്മപുഞ്ജേ പവത്തം തംസമ്പയുത്തം ഞാണം സുതമയേ ഞാണം. സഭാവസാമഞ്ഞലക്ഖണവസേന ധമ്മേ ജാനാതീതി ഞാണം. തംയേവ ഞാണം

പരിയായവചനേന അധിപ്പായപകാസനത്ഥം അനിയമേന "പഞ്ഞാ"തി വത്വാ പച്ഛാ അധിപ്പേതം "ഞാണ"ന്തി നിയമേത്വാ വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. ഞാണഞ്ച നാമ സഭാവപടിവേധലക്ഖണം, അക്ഖലിതപടിവേധലക്ഖണം വാ കുസലിസ്സാസഖിത്തഉസുപടിവേധോ വിയ, വിസയോഭാസനരസം പദീപോ വിയ, അസമ്മോഹപച്ചുപട്ഠാനം അരഞ്ഞഗതസുദേസകോ വിയ. "സമാഹിതോ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു യഥാഭൂതം പജാനാതീ"തി (സം॰ നി॰ ൫.൧൦൭൧) വചനതോ സമാധിപദട്ഠാനം. ലക്ഖണാദീസു ഹി സഭാവോ വാ സാമഞ്ഞം വാ ലക്ഖണം നാമ, കിച്ചം വാ സമ്പത്തി വാ രസോ നാമ, ഉപട്ഠാനാകാരോ വാ ഫലം വാ പച്ചുപട്ഠാനം നാമ, ആസന്നകാരണം പദട്ഠാനം നാമാതി വേദിതബ്ബം.

൨. സുത്വാന സംവരേ പഞ്ഞാതി -

പാതിമോക്ഖോ സതീ ചേവ, ഞാണം ഖന്തി തഥേവ ച;
വീരിയം പഞ്ചിമേ ധമ്മാ, സംവരാതി പകാസിതാ.

"ഇമിനാ പാതിമോക്ഖസംവരേന ഉപേതോ ഹോതി സമുപേതോ ഉപാഗതോ സമുപാഗതോ ഉപപന്നോ സമ്പന്നോ സമന്നാഗതോ"തി (വിഭ॰ ൫൧൧) ആഗതോ **പാതിമോക്ഖസംവരോ**. "ചക്ഖുനാ രൂപം ദിസ്വാ ന നിമിത്തഗ്ഗാഹീ ഹോതി നാനുബ്യഞ്ജനഗ്ഗാഹീ. യത്വാധികരണമേനം ചക്ഖുന്ദ്രിയം അസംവുതം വിഹരന്തം അഭിജ്ഝാദോമനസ്സാ പാപകാ അകുസലാ ധമ്മാ അന്വാസ്സവേയ്യും, തസ്സ സംവരായ പടിപജ്ജതി, രക്ഖതി ചക്ഖുന്ദ്രിയം, ചക്ഖുന്ദ്രിയേ സംവരം ആപജ്ജതീ"തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൧൩; മ॰ നി॰ ൧.൨൯൫; സം॰ നി॰ ൪.൨൩൯; അ॰ നി॰ ൩.൧൬) നയേന ആഗതോ **സതിസംവരോ**.

"യാനി സോതാനി ലോകസ്മിം (അജിതാതി ഭഗവാ),
സതി തേസം നിവാരണം;
സോതാനം സംവരം ബ്രൂമി, പഞ്ഞായേതേ പിധീയരേ"തി . (ചൂളനി॰
അജിതമാണവപുച്ഛാ ൬൦; സു॰ നി॰ ൧൦൪൧) -

ആഗതോ **ഞാണസംവരോ**. "കതമേ ച, ഭിക്ഖവേ, ആസവാ പടിസേവനാ പഹാതബ്ബാ? ഇധ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു പടിസങ്ഖാ യോനിസോ ചീവരം പടിസേവതീ"തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൨൩; അ॰ നി॰ ൬.൫൮) നയേന ആഗതോ **പച്ചയപടിസേവനാസംവരോ,** സോപി ഞാണസംവരേനേവ സങ്ഗഹിതോ. "ഖമോ ഹോതി സീതസ്സ ഉണ്ഹസ്സ ജിഘച്ഛായ പിപാസായ ഡംസമകസവാതാതപസരിസപസമ്ഫസ്സാനം ദുരുത്താനം ദുരാഗതാനം വചനപഥാനം ഉപ്പന്നാനം സാരീരികാനം വേദനാനം ദുക്ഖാനം തിബ്ബാനം ഖരാനം കടുകാനം അസാതാനം അമനാപാനം പാണഹരാനം അധിവാസകജാതികോ ഹോതീ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൪; അ॰ നി॰ ൪.൧൧൪; ൬.൫൮) ആഗതോ **ഖന്തിസംവരോ**. "ഉപ്പന്നം കാമവിതക്കം നാധിവാസേതി പജഹതി വിനോദേതി ബ്യന്തീകരോതി അനഭാവം ഗമേതീ"തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൨൬; അ॰ നി॰ ൪.൧൧൪; ൬.൫൮) നയേന ആഗതോ **വീരിയസംവരോ**. "ഇധ അരിയസാവകോ മിച്ഛാആജീവം പഹായ സമ്മാആജീവേന ജീവികം കപ്പേതീ"തി (സം॰ നി॰ ൫.൮) ആഗതോ **ആജീവപാരിസുദ്ധിസംവരോ,** സോപി വീരിയസംവരേനേവ സങ്ഗഹിതോ. തേസു സത്തസു സംവരേസു പാതിമോക്ഖസംവരഇന്ദ്രിയസംവരആജീവപാരിസുദ്ധിപച്ചയപടിസേവനസങ്ഖാതാ ചത്താരോ സംവരാ ഇധാധിപ്പേതാ, തേസു ച വിസേസേന പാതിമോക്ഖസംവരോ. സബ്ബോപി ചായം സംവരോ യഥാസകം സംവരിതബ്ബാനം കായദുച്ചരിതാദീനം സംവരണതോ സംവരോതി വുച്ചതി. സുതമയഞാണേ വുത്തം ധമ്മം സുത്വാ സംവരന്തസ്സ സംവരം കരോന്തസ്സ തസ്മിം സംവരേ പവത്താ തംസമ്പയുത്താ പഞ്ഞാ "സുത്വാന സംവരേ പഞ്ഞാ"തി വുത്താ. അഥ വാ ഹേതുഅത്ഥേ സുത്വാതി വചനസ്സ സമ്ഭവതോ സുതഹേതുനാ സംവരേ പഞ്ഞാതിപി അത്ഥോ.

സീലമയേ ഞാണന്തി ഏത്ഥ സീലന്തി സീലനട്ഠേന സീലം. കിമിദം സീലനം നാമ? സമാധാനം വാ, കായകമ്മാദീനം സുസീല്യവസേന അവിപ്പകിണ്ണതാതി അത്ഥോ. ഉപധാരണം വാ, കുസലാനം ധമ്മാനം പതിട്ഠാവസേന ആധാരഭാവോതി അത്ഥോ. ഏതദേവ ഹി ഏത്ഥ അത്ഥദ്വയം സദ്ദലക്ഖണവിദൂ അനുജാനന്തി. അഞ്ഞേ പന "അധിസേവനട്ഠേന ആചാരട്ഠേന തസ്സീലട്ഠേന സിരട്ഠേന സീതലട്ഠേന സിവട്ഠേന സീല"ന്തി വണ്ണയന്തി.

സീലനം **ലക്ഖണം** തസ്സ, ഭിന്നസ്സാപി അനേകധാ;
സനിദസ്സനത്തം രൂപസ്സ, യഥാ ഭിന്നസ്സ നേകധാ.

യഥാ ഹി നീലപീതാദിഭേദേന അനേകധാ ഭിന്നസ്സാപി രൂപായതനസ്സ സനിദസ്സനത്തം ലക്ഖണം നീലാദിഭേദേന ഭിന്നസ്സാപി സനിദസ്സനഭാവാനതിക്കമനതോ, തഥാ സീലസ്സ ചേതനാദിഭേദേന അനേകധാ ഭിന്നസ്സാപി യദേതം കായകമ്മാദീനം സമാധാനവസേന കുസലാനഞ്ച ധമ്മാനം പതിട്ഠാനവസേന വുത്തം സീലനം, തദേവ ലക്ഖണം ചേതനാദിഭേദേന ഭിന്നസ്സാപി സമാധാനപതിട്ഠാനഭാവാനതിക്കമനതോ. ഏവംലക്ഖണസ്സ പനസ്സ -

"ദുസ്സീല്യവിദ്ധംസനതാ, അനവജ്ജഗുണോ തഥാ;
കിച്ചസമ്പത്തി അത്ഥേന, **രസോ** നാമ പവുച്ചതി".

തസ്മാ ഇദം സീലം നാമ കിച്ചട്ഠേന രസേന ദുസ്സീല്യവിദ്ധംസനരസം, സമ്പത്തിഅത്ഥേന രസേന അനവജ്ജരസന്തി വേദിതബ്ബം.

സോചേയ്യപച്ചുപട്ഠാനം , തയിദം തസ്സ വിഞ്ഞുഹി;
ഓത്തപ്പഞ്ച ഹിരീ ചേവ, **പദട്ഠാന**ന്തി വണ്ണിതം. -

തയിദം സീലം "കായസോചേയ്യം വചീസോചേയ്യം മനോസോചേയ്യ"ന്തി (ഇതിവു॰ ൬൬) ഏവം വുത്തസോചേയ്യപച്ചുപട്ഠാനം, സുചിഭാവേന പച്ചുപട്ഠാതി ഗഹണഭാവം ഗച്ഛതി. ഹിരോത്തപ്പഞ്ച പന തസ്സ വിഞ്ഞൂഹി പദട്ഠാനന്തി വണ്ണിതം, ആസന്നകാരണന്തി അത്ഥോ. ഹിരോത്തപ്പേ ഹി സതി സീലം ഉപ്പജ്ജതി ചേവ തിട്ഠതി ച, അസതി നേവ ഉപ്പജ്ജതി ന തിട്ഠതീതി ഏവംവിധേന സീലേന സഹഗതം തംസമ്പയുത്തം ഞാണം സീലമയേ ഞാണം. അഥ വാ സീലമേവ പകതം സീലമയം, തസ്മിം സീലമയേ തംസമ്പയുത്തം ഞാണം. അസംവരേ ആദീനവപച്ചവേക്ഖണാ ച, സംവരേ ആനിസംസപച്ചവേക്ഖണാ ച, സംവരപാരിസുദ്ധിപച്ചവേക്ഖണാ ച, സംവരസംകിലേസവോദാനപച്ചവേക്ഖണാ ച സീലമയഞാണേനേവ സങ്ഗഹിതാ.

൩. സംവരിത്വാ സമാദഹനേ പഞ്ഞാതി സീലമയഞാണേ വുത്തസീലസംവരേന സംവരിത്വാ സംവരം കത്വാ സീലേ പതിട്ഠായ സമാദഹന്തസ്സ ഉപചാരപ്പനാവസേന ചിത്തേകഗ്ഗതം കരോന്തസ്സ തസ്മിം സമാദഹനേ പവത്താ തംസമ്പയുത്താ പഞ്ഞാ. സമം സമ്മാ ച ആദഹനം ഠപനന്തി ച സമാദഹനം, സമാധിസ്സേവേതം പരിയായവചനം.

സമാധിഭാവനാമയേ ഞാണന്തി ഏത്ഥ കുസലചിത്തേകഗ്ഗതാ സമാധി. കേനട്ഠേന സമാധി? സമാധാനട്ഠേന സമാധി. കിമിദം സമാധാനം നാമ? ഏകാരമ്മണേ ചിത്തചേതസികാനം സമം സമ്മാ ച ആധാനം, ഠപനന്തി വുത്തം ഹോതി. തസ്മാ യസ്സ ധമ്മസ്സാനുഭാവേന ഏകാരമ്മണേ ചിത്തചേതസികാ സമം സമ്മാ ച അവിക്ഖിപമാനാ അവിപ്പകിണ്ണാ ച ഹുത്വാ തിട്ഠന്തി, ഇദം സമാധാനന്തി വേദിതബ്ബം. തസ്സ ഖോ പന സമാധിസ്സ -

ലക്ഖണം തു അവിക്ഖേപോ, വിക്ഖേപവിദ്ധംസനം **രസോ**;
അകമ്പന**മുപട്ഠാനം, പദട്ഠാനം** സുഖം പന.

ഭാവീയതി വഡ്ഢീയതീതി ഭാവനാ, സമാധി ഏവ ഭാവനാ സമാധിഭാവനാ, സമാധിസ്സ വാ ഭാവനാ വഡ്ഢനാ സമാധിഭാവനാ. സമാധിഭാവനാവചനേന അഞ്ഞം ഭാവനം പടിക്ഖിപതി. പുബ്ബേ വിയ ഉപചാരപ്പനാവസേന സമാധിഭാവനാമയേ ഞാണം.

൪. പച്ചയപരിഗ്ഗഹേ പഞ്ഞാതി ഏത്ഥ പടിച്ച ഫലമേതീതി പച്ചയോ. **പടിച്ചാ**തി ന വിനാ തേന, അപച്ചക്ഖിത്വാതി അത്ഥോ. ഏതീതി ഉപ്പജ്ജതി ചേവ പവത്തതി ചാതി അത്ഥോ. അപിച ഉപകാരകത്ഥോ പച്ചയത്ഥോ, തസ്സ പച്ചയസ്സ ബഹുവിധത്താ പച്ചയാനം പരിഗ്ഗഹേ വവത്ഥാപനേ ച പഞ്ഞാ പച്ചയപരിഗ്ഗഹേ പഞ്ഞാ.

ധമ്മട്ഠിതിഞാണന്തി ഏത്ഥ **ധമ്മ**സദ്ദോ താവ സഭാവപഞ്ഞാപുഞ്ഞപഞ്ഞത്തിആപത്തിപരിയത്തിനിസ്സത്തതാവികാരഗുണപച്ചയപച്ചയുപ്പന്നാദീസു ദിസ്സതി. അയഞ്ഹി "കുസലാ ധമ്മാ അകുസലാ ധമ്മാ അബ്യാകതാ ധമ്മാ"തിആദീസു (ധ॰ സ॰ തികമാതികാ ൧) സഭാവേ ദിസ്സതി.

"യസ്സേതേ ചതുരോ ധമ്മാ, സദ്ധസ്സ ഘരമേസിനോ;
സച്ചം ധമ്മോ ധിതി ചാഗോ, സ വേ പേച്ച ന സോചതീ"തി. (സു॰ നി॰ ൧൯൦) -

ആദീസു പഞ്ഞായം.

> “ന ഹി ധമ്മോ അധമ്മോ ച, ഉഭോ സമവിപാകിനോ;
> അധമ്മോ നിരയം നേതി, ധമ്മോ പാപേതി സുഗ്ഗതി”ന്തി. (ഥേരഗാ॰ ൩൦൪) -

ആദീസു പുഞ്ഞേ. “പഞ്ഞത്തിധമ്മാ നിരുത്തിധമ്മാ അധിവചനധമ്മാ”തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ദുകമാതികാ ൧൦൮-൧൦൮) പഞ്ഞത്തിയം. “പാരാജികാ ധമ്മാ സങ്ഘാദിസേസാ ധമ്മാ”തിആദീസു (പാരാ॰ ൨൩൩-൨൩൪) ആപത്തിയം. “ഇധ ഭിക്ഖു ധമ്മം ജാനാതി സുത്തം ഗേയ്യം വേയ്യാകരണ”ന്തിആദീസു (അ॰ നി॰ ൭.൭൨) പരിയത്തിയം. “തസ്മിം ഖോ പന സമയേ ധമ്മാ ഹോന്തി (ധ॰ സ॰ ൧൨൧). ധമ്മേസു ധമ്മാനുപസ്സീ വിഹരതീ”തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൭൩; മ॰ നി॰ ൧.൧൧൫) നിസ്സത്തതായം. “ജാതിധമ്മാ ജരാധമ്മാ മരണധമ്മാ”തിആദീസു (അ॰ നി॰ ൧൦.൧൦൭) വികാരേ. “ഛന്നം ബുദ്ധധമ്മാന”ന്തിആദീസു (മഹാനി॰ ൭൦) ഗുണേ. “ഹേതുമ്ഹി ഞാണം ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ”തിആദീസു (വിഭ॰ ൭൨൦) പച്ചയേ. “ഠിതാവ സാ ധാതു ധമ്മട്ഠിതതാ ധമ്മനിയാമതാ”തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൨.൨൦; അ॰ നി॰ ൩.൧൩൭) പച്ചയുപ്പന്നേ. സ്വായമിധാപി പച്ചയുപ്പന്നേ ദട്ഠബ്ബോ. അത്ഥതോ പന അത്തനോ സഭാവം ധാരേന്തീതി വാ, പച്ചയേഹി ധാരീയന്തീതി വാ, അത്തനോ ഫലം ധാരേന്തീതി വാ, അത്തനോ പരിപൂരകം അപായേസു അപതമാനം ധാരേന്തീതി വാ, സകസകലക്ഖണേ ധാരേന്തീതി വാ, ചിത്തേന അവധാരീയന്തീതി വാ യഥായോഗം ധമ്മാതി വുച്ചന്തി. ഇധ പന അത്തനോ പച്ചയേഹി ധാരീയന്തീതി ധമ്മാ, പച്ചയസമുപ്പന്നാ ധമ്മാ തിട്ഠന്തി ഉപ്പജ്ജന്തി ചേവ പവത്തന്തി ച ഏതായാതി ധമ്മട്ഠിതി, പച്ചയധമ്മാനമേതം അധിവചനം . തസ്സം ധമ്മട്ഠിതിയം ഞാണം ധമ്മട്ഠിതിഞാണം. ഇദഞ്ഹി സമാധിഭാവനാമയഞാണേ വുത്തസമാധിനാ സമാഹിതേന ചിത്തേന യഥാഭൂതഞാണദസ്സനത്ഥായ യോഗമാരഭിത്വാ വവത്ഥാപിതനാമരൂപസ്സ തേസം നാമരൂപാനം പച്ചയപരിഗ്ഗഹപരിയായം ധമ്മട്ഠിതിഞാണം ഉപ്പജ്ജതി. “നാമരൂപവവത്ഥാനേ ഞാണ”ന്തി അവത്വാ ഏവ കസ്മാ “ധമ്മട്ഠിതിഞാണ”ന്തി വുത്തന്തി ചേ? പച്ചയപരിഗ്ഗഹേനേവ പച്ചയസമുപ്പന്നപരിഗ്ഗഹസ്സ സിദ്ധത്താ. പച്ചയസമുപ്പന്നേ ഹി അപരിഗ്ഗഹിതേ പച്ചയപരിഗ്ഗഹോ ന സക്കാ ഹോതി കാതും. തസ്മാ ധമ്മട്ഠിതിഞാണഗഹണേനേവ തസ്സ ഹേതുഭൂതം പുബ്ബേ സിദ്ധം നാമരൂപവവത്ഥാനഞാണം വുത്തമേവ ഹോതീതി വേദിതബ്ബം. കസ്മാ ദുതിയതതിയഞാണം വിയ “സമാദഹിത്വാ പച്ചയപരിഗ്ഗഹേ പഞ്ഞാ”തി ന വുത്തന്തി ചേ? സമഥവിപസ്സനാനം യുഗനദ്ധത്താ.

> “സമാദഹിത്വാ യഥാ ചേ വിപസ്സതി, വിപസ്സമാനോ തഥാ ചേ സമാദഹേ;
> വിപസ്സനാ ച സമഥോ തദാ അഹു, സമാനഭാഗാ യുഗനദ്ധാ വത്തരേ”തി. -

ഹി വുത്തം. തസ്മാ സമാധിം അവിസ്സജ്ജേത്വാ സമാധിഞ്ച ഞാണഞ്ച യുഗനദ്ധം കത്വാ യാവ അരിയമഗ്ഗോ, താവ ഉസ്സുക്കാപേതബ്ബന്തി ഞാപനത്ഥം “പച്ചയപരിഗ്ഗഹേ പഞ്ഞാ ധമ്മട്ഠിതിഞാണ”മിച്ചേവ വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം.

൭. അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നാനം ധമ്മാനം സങ്ഖിപിത്വാ വവത്ഥാനേ **പഞ്ഞാ**തി ഏത്ഥ അത്തനോ സഭാവം, ഉപ്പാദാദിക്ഖണം വാ പത്വാ അതി ഇതാ അതിക്കന്താതി അതീതാ, തദുഭയമ്പി ന ആഗതാ ന സമ്പത്താതി അനാഗതാ, തം തം കാരണം പടിച്ച ഉപ്പാദാദിഉദ്ധം പന്നാ ഗതാ പവത്താതി പച്ചുപ്പന്നാ. അദ്ധാ സന്തതിഖണപച്ചുപ്പന്നേസു സന്തതിപച്ചുപ്പന്നം ഇധാധിപ്പേതം. തേസം അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നാനം പഞ്ചക്ഖന്ധധമ്മാനം ഏകേകക്ഖന്ധലക്ഖണേ സങ്ഖിപിത്വാ കലാപവസേന രാസിം കത്വാ വവത്ഥാനേ നിച്ഛയനേ സന്നിട്ഠാപനേ പഞ്ഞാ.

സമ്മസനേ ഞാണന്തി സമ്മാ ആമസനേ അനുമജ്ജനേ പേക്ഖണേ ഞാണം, കലാപസമ്മസനഞാണന്തി അത്ഥോ. ഇദഞ്ഹി നാമരൂപവവത്ഥാനഞാണാനന്തരം നാമരൂപപച്ചയപരിഗ്ഗഹേ ധമ്മട്ഠിതിഞാണേ ഠിതസ്സ “യംകിഞ്ചി രൂപം അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നം അജ്ഝത്തം വാ ബഹിദ്ധാ വാ ഓളാരികം വാ സുഖുമം വാ ഹീനം വാ പണീതം വാ യം ദൂരേ സന്തികേ വാ, സബ്ബം തം രൂപം അനിച്ചതോ വവത്ഥപേതി, ഏകം സമ്മസനം, ദുക്ഖതോ വവത്ഥപേതി, ഏകം സമ്മസനം, അനത്തതോ വവത്ഥപേതി, ഏകം സമ്മസന”ന്തിആദിനാ (പടി॰ മ॰ ൧.൪൮) നയേന വുത്തസമ്മസനവസേന പുബ്ബേ വവത്ഥാപിതേ ഏകേകസ്മിം ഖന്ധേ തിലക്ഖണം ആരോപേത്വാ അനിച്ചതോ ദുക്ഖതോ അനത്തതോ വിപസ്സന്തസ്സ കലാപസമ്മസനഞാണം ഉപ്പജ്ജതി.

൬. പച്ചുപ്പന്നാനം ധമ്മാനം വിപരിണാമാനുപസ്സനേ പഞ്ഞാതി സന്തതിവസേന പച്ചുപ്പന്നാനം അജ്ഝത്തം പഞ്ചക്ഖന്ധധമ്മാനം വിപരിണാമദസ്സനേ ഭങ്ഗദസ്സനേ പഞ്ഞാ. യസ്മാ "ഇമേ ധമ്മാ ഉപ്പജ്ജിത്വാ ഭിജ്ജന്തീ"തി ഉദയം ഗഹേത്വാപി ഭേദേയേവ ചിത്തം ഠപേതി, തസ്മാ അവുത്തോപി ഉദയോ വുത്തോയേവ ഹോതീതി വേദിതബ്ബോ. പച്ചുപ്പന്നാനം ധമ്മാനം ദസ്സനേന വാ ഉദയദസ്സനസ്സ സിദ്ധത്താ ഉദയോ വുത്തോയേവ ഹോതി. ന ഹി ഉദയം വിനാ ധമ്മാനം ഉപ്പന്നത്തം സിജ്ഝതി, തസ്മാ "പച്ചുപ്പന്നാനം ധമ്മാനം ഉപ്പാദവിപരിണാമാനുപസ്സനേ പഞ്ഞാ"തി അവുത്തേപി വുത്തമേവ ഹോതീതി വേദിതബ്ബം. "ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനേ ഞാണ"ന്തി നിയമിതത്താ ച ഉദയദസ്സനം സിദ്ധമേവ ഹോതീതി അനന്തരം വുത്തസ്സ സമ്മസനഞാണസ്സ പാരം ഗന്ത്വാ തംസമ്മസനേയേവ പാകടീഭൂതേ ഉദയബ്ബയേ പരിഗ്ഗണ്ഹിത്വാ സങ്ഖാരാനം പരിച്ഛേദകരണത്ഥം ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനം ആരഭന്തസ്സ ഉപ്പജ്ജതി ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനാഞാണം. തഞ്ഹി ഉദയബ്ബയേ അനുപസ്സനതോ ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനാതി വുച്ചതി.

൭. **ആരമ്മണം പടിസങ്ഖാതി** രൂപക്ഖന്ധാദിആരമ്മണം ഭങ്ഗതോ പടിസങ്ഖായ ജാനിത്വാ പസ്സിത്വാ. **ഭങ്ഗാനുപസ്സനേ പഞ്ഞാ വിപസ്സനേ ഞാണന്തി** തസ്സ ആരമ്മണം ഭങ്ഗതോ പടിസങ്ഖായ ഉപ്പന്നസ്സ ഞാണസ്സ ഭങ്ഗം അനുപസ്സനേ യാ പഞ്ഞാ, തം "വിപസ്സനേ ഞാണ"ന്തി വുത്തം ഹോതി. **വിപസ്സനാതി** ച വിവിധാ പസ്സനാ വിപസ്സനാ. ആരമ്മണപടിസങ്ഖാതിപി പാഠോ. തസ്സത്ഥോ - ആരമ്മണസ്സ പടിസങ്ഖാ ജാനനാ പസ്സനാതി വുത്തനയേനേവ ആരമ്മണപടിസങ്ഖാ "ഭങ്ഗാനുപസ്സനേ പഞ്ഞാ വിപസ്സനേ ഞാണ"ന്തി വുത്തം ഹോതി. യസ്മാ പന ഭങ്ഗാനുപസ്സനായ ഏവ വിപസ്സനാ സിഖം പാപുണാതി, തസ്മാ വിസേസേത്വാ ഇദമേവ "വിപസ്സനേ ഞാണ"ന്തി വുത്തം. യസ്മാ ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനായ ഠിതസ്സ മഗ്ഗാമഗ്ഗഞാണദസ്സനം ഉപ്പജ്ജതി, തസ്മാ തസ്സാ സിദ്ധായ തം സിദ്ധമേവ ഹോതീതി തം അവത്വാവ ഭങ്ഗാനുപസ്സനായ ഏവ വിപസ്സനാസിഖം ഞാണം വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനായ സുപരിദിട്ഠഉദയബ്ബയസ്സ സുപരിച്ഛിന്നേസു സങ്ഖാരേസു ലഹും ലഹും ഉപട്ഠഹന്തേസു ഞാണേ തിക്ഖേ വഹന്തേ ഉദയം പഹായ ഭങ്ഗേ ഏവ സതി സന്തിട്ഠതി, തസ്സ "ഏവം ഉപ്പജ്ജിത്വാ ഏവം നാമ സങ്ഖാരാ ഭിജ്ജന്തീ"തി പസ്സതോ ഏതസ്മിം ഠാനേ ഭങ്ഗാനുപസ്സനാഞാണം ഉപ്പജ്ജതി.

൮. **ഭയതുപട്ഠാനേ പഞ്ഞാതി** ഉപ്പാദപവത്തനിമിത്തആയൂഹനാപടിസന്ധീനം ഭയതോ ഉപട്ഠാനേ പീളായോഗതോ സപ്പടിഭയവസേന ഗഹണൂപഗമനേ പഞ്ഞാതി അത്ഥോ. ഭയതോ ഉപട്ഠാതീതി ഭയതുപട്ഠാനം ആരമ്മണം , തസ്മിം ഭയതുപട്ഠാനേ. അഥ വാ ഭയതോ ഉപതിട്ഠതീതി ഭയതുപട്ഠാനം, പഞ്ഞാ, തം "ഭയതുപട്ഠാന"ന്തി വുത്തം ഹോതി.

ആദീനവേ ഞാണന്തി ഭുമ്മവചനമേവ. "യാ ച ഭയതുപട്ഠാനേ പഞ്ഞാ, യഞ്ച ആദീനവേ ഞാണം, യാ ച നിബ്ബിദാ, ഇമേ ധമ്മാ ഏകട്ഠാ, ബ്യഞ്ജനമേവ നാന"ന്തി (പടി॰ മ॰ ൧.൨൨൭) വുത്തത്താ ഏകമിവ വുച്ചമാനമ്പി അവത്ഥാഭേദേന മുഞ്ചിതുകമ്യതാദി വിയ തിവിധമേവ ഹോതി. തസ്മാ ഭയതുപട്ഠാനആദീനവാനുപസ്സനാസു സിദ്ധാസു നിബ്ബിദാനുപസ്സനാ സിദ്ധാ ഹോതീതി കത്വാ അവുത്താപി വുത്താവ ഹോതീതി വേദിതബ്ബാ.

സബ്ബസങ്ഖാരാനം ഭങ്ഗാരമ്മണം ഭങ്ഗാനുപസ്സനം ആസേവന്തസ്സ ഭാവേന്തസ്സ ബഹുലീകരോന്തസ്സ തിഭവചതുയോനിപഞ്ചഗതിസത്തവിഞ്ഞാണട്ഠിതിനവസത്താവാസേസു പഭേദകാ സങ്ഖാരാ സുഖേന ജീവിതുകാമസ്സ ഭീരുകപുരിസസ്സ സീഹബ്യഗ്ഘദീപിഅച്ഛതരച്ഛയക്ഖരക്ഖസചണ്ഡഗോണചണ്ഡകുക്കുരപഭിന്ന-മദചണ്ഡഹത്ഥിഘോരആസിവിസഅസനിവിചക്കസുസാനരണഭൂമിജലിതഅങ്ഗാരകാസുആദയോ വിയ മഹാഭയം ഹുത്വാ ഉപട്ഠഹന്തി, തസ്സ "അതീതാ സങ്ഖാരാ നിരുദ്ധാ, പച്ചുപ്പന്നാ നിരുജ്ഝന്തി, അനാഗതാപി ഏവമേവ നിരുജ്ഝിസ്സന്തീ"തി പസ്സതോ ഏതസ്മിം ഠാനേ ഭയതുപട്ഠാനം ഞാണം ഉപ്പജ്ജതി. തസ്സ തം ഭയതുപട്ഠാനഞാണം ആസേവന്തസ്സ ഭാവേന്തസ്സ ബഹുലീകരോന്തസ്സ സബ്ബഭവയോനിഗതിഠിതിസത്താവാസേസു നേവ താണം ന ലേണം ന ഗതി ന പടിസരണം പഞ്ഞായതി, സബ്ബഭവയോനിഗതിഠിതിനിവാസഗതേസു സങ്ഖാരേസു ഏകസങ്ഖാരേപി പത്ഥനാ വാ പരാമാസോ വാ ന ഹോതി, തയോ ഭവാ വീതച്ചിതങ്ഗാരപുണ്ണാ അങ്ഗാരകാസുയോ വിയ, ചത്താരോ മഹാഭൂതാ ഘോരവിസാ ആസിവിസാ വിയ, പഞ്ചക്ഖന്ധാ ഉക്ഖിത്താസികാ വധകാ വിയ, ഛ അജ്ഝത്തികായതനാനി സുഞ്ഞഗാമോ വിയ, ഛ ബാഹിരായതനാനി ഗാമഘാതകചോരാ വിയ, സത്തവിഞ്ഞാണട്ഠിതിയോ നവ ച സത്താവാസാ ഏകാദസഹി അഗ്ഗീഹി ആദിത്താ സമ്പജ്ജലിതാ സജോതിഭൂതാ വിയ ച, സബ്ബേ സങ്ഖാരാ ഗണ്ഡഭൂതാ രോഗഭൂതാ സല്ലഭൂതാ

അഘഭൂതാ ആബാധഭൂതാ വിയ ച നിരസ്സാദാ നിരസാ മഹാആദീനവരാസിഭൂതാ ഹുത്വാ ഉപട്ഠഹന്തി, സുഖേന ജീവിതുകാമസ്സ ഭീരുകപുരിസസ്സ രമണീയാകാരസണ്ഠിതമ്പി സവാളകമിവ വനഗഹനം, സസദ്ദൂലാ വിയ ഗുഹാ, സഗാഹരക്ഖസം വിയ ഉദകം, സമുസ്സിതഖഗ്ഗാ വിയ പച്ചത്ഥികാ, സവിസം വിയ ഭോജനം, സചോരോ വിയ മഗ്ഗോ, ആദിത്തമിവ അഗാരം, ഉയ്യുത്തസേനാ വിയ രണഭൂമി. യഥാ ഹി സോ പുരിസോ ഏതാനി സവാളകവനഗഹനാദീനി ആഗമ്മ ഭീതോ സംവിഗ്ഗോ ലോമഹട്ഠജാതോ സമന്തതോ ആദീനവമേവ പസ്സതി, ഏവമേവ സോ യോഗാവചരോ ഭങ്ഗാനുപസ്സനാവസേന സബ്ബസങ്ഖാരേസു ഭയതോ ഉപട്ഠിതേസു സമന്തതോ നിരസം നിരസ്സാദം ആദീനവമേവ പസ്സതി. തസ്സേവം പസ്സതോ ആദീനവാനുപസ്സനാഞാണം ഉപ്പജ്ജതി.

സോ ഏവം സബ്ബസങ്ഖാരേ ആദീനവതോ സമ്പസ്സന്തോ സബ്ബഭവയോനിഗതിവിഞ്ഞാണട്ഠിതിസത്താവാസഗതേ സഭേദകേ സങ്ഖാരഗതേ നിബ്ബിന്ദതി ഉക്കണ്ഠതി നാഭിരമതി. സേയ്യഥാപി നാമ ചിത്തകൂടപബ്ബതപാദാഭിരതോ സുവണ്ണരാജഹംസോ അസുചിമ്ഹി ചണ്ഡാലഗാമദ്വാരആവാടേ നാഭിരമതി, സത്തസു മഹാസരേസുയേവ അഭിരമതി, ഏവമേവ അയം യോഗീരാജഹംസോ സുപരിദിട്ഠാദീനവേ സഭേദകേ സങ്ഖാരഗതേ നാഭിരമതി, ഭാവനാരാമതായ പന ഭാവനാരതിയാ സമന്നാഗതത്താ സത്തസു അനുപസ്സനാസുയേവ അഭിരമതി. യഥാ ച സുവണ്ണപഞ്ജരേപി പക്ഖിത്തോ സീഹോ മിഗരാജാ നാഭിരമതി, തിയോജനസഹസ്സവിത്ഥതേ പന ഹിമവന്തേയേവ രമതി, ഏവമയമ്പി യോഗീസീഹോ തിവിധേ സുഗതിഭവേപി നാഭിരമതി, തീസു അനുപസ്സനാസുയേവ രമതി. യഥാ ച സബ്ബസേതോ സത്തപ്പതിട്ഠോ ഇദ്ധിമാ വേഹാസങ്ഗമോ ഛദ്ദന്തോ നാഗരാജാ നഗരമജ്ഝേ നാഭിരമതി, ഹിമവതി ഛദ്ദന്തരഹദേയേവ രമതി, ഏവമയം യോഗീവരവാരണോ സബ്ബസ്മിമ്പി സങ്ഖാരഗതേ നാഭിരമതി, "അനുപ്പാദോ ഖേമ"ന്തിആദിനാ (പടി॰ മ॰ ൧.൫൩) നയേന നിദ്ദിട്ഠേ സന്തിപദേയേവ രമതി, തന്നിന്നതപ്പോണതപ്പബ്ഭാരമാനസോ ഹോതി. ഏത്താവതാ തസ്സ നിബ്ബിദാനുപസ്സനാഞാണം ഉപ്പന്നം ഹോതീതി.

൩. മുഞ്ചിതുകമ്യതാപടിസങ്ഖാസന്തിട്ഠനാ പഞ്ഞാ സങ്ഖാരുപേക്ഖാസു ഞാണന്തി മുഞ്ചിതും ചജിതും കാമേതി ഇച്ഛതീതി മുഞ്ചിതുകാമോ, മുഞ്ചിതുകാമസ്സ ഭാവോ മുഞ്ചിതുകമ്യതാ. പടിസങ്ഖാതി ഉപപരിക്ഖതീതി പടിസങ്ഖാ, പടിസങ്ഖാനം വാ പടിസങ്ഖാ. സന്തിട്ഠതി അജ്ഝുപേക്ഖതീതി സന്തിട്ഠനാ, സന്തിട്ഠനം വാ സന്തിട്ഠനാ. മുഞ്ചിതുകമ്യതാ ച സാ പടിസങ്ഖാ ച സന്തിട്ഠനാ ചാതി മുഞ്ചിതുകമ്യതാപടിസങ്ഖാസന്തിട്ഠനാ. ഇതി പുബ്ബഭാഗേ നിബ്ബിദാഞാണേന നിബ്ബിന്നസ്സ ഉപ്പാദാദീനി പരിച്ചജിതുകാമതാ മുഞ്ചിതുകമ്യതാ. മുഞ്ചനസ്സ ഉപായകരണത്ഥം മജ്ഝേ പടിസങ്ഖാനം പടിസങ്ഖാ. മുഞ്ചിത്വാ അവസാനേ അജ്ഝുപേക്ഖനം സന്തിട്ഠനാ. ഏവം അവത്ഥാഭേദേന തിപ്പകാരാ പഞ്ഞാ സങ്ഖാരാനം അജ്ഝുപേക്ഖനാസു ഞാണം, മുഞ്ചിതുകമ്യതാപടിസങ്ഖാസന്തിട്ഠനാസങ്ഖാതാനം അവത്ഥാഭേദേന ഭിന്നാനം തിസ്സന്നമ്പി പഞ്ഞാനം സങ്ഖാരുപേക്ഖതം ഇച്ഛന്തേന പന "പഞ്ഞാ"തി ച "സങ്ഖാരുപേക്ഖാസൂ"തി ച ബഹുവചനം കതം, അവത്ഥാഭേദേന ഭിന്നസ്സാപി ഏകത്താ "ഞാണ"ന്തി ഏകവചനം കതന്തി വേദിതബ്ബം. വുത്തഞ്ച - "യാ ച മുഞ്ചിതുകമ്യതാ യാ ച പടിസങ്ഖാനുപസ്സനാ യാ ച സങ്ഖാരുപേക്ഖാ, ഇമേ ധമ്മാ ഏകട്ഠാ, ബ്യഞ്ജനമേവ നാന"ന്തി (പടി॰ മ॰ ൧.൨൨൭). കേചി പന "സങ്ഖാരുപേക്ഖാസൂതി ബഹുവചനം സമഥവിപസ്സനാവസേന സങ്ഖാരുപേക്ഖാനം ബഹുത്താ"തിപി വദന്തി. സങ്ഖാരുപേക്ഖാസൂതി ച കിരിയാപേക്ഖന്തി വേദിതബ്ബം. അവത്ഥാഭേദേന പന തേന നിബ്ബിദാഞാണേന നിബ്ബിന്ദന്തസ്സ ഉക്കണ്ഠന്തസ്സ സബ്ബഭവയോനിഗതിവിഞ്ഞാണട്ഠിതിസത്താവാസഗതേസു സഭേദകേസു സങ്ഖാരേസു ചിത്തം ന സജ്ജതി ന ലഗ്ഗതി ന ബജ്ഝതി, സബ്ബസങ്ഖാരഗതം മുഞ്ചിതുകാമം ഛഡ്ഡേതുകാമം ഹോതി.

അഥ വാ യഥാ ജാലബ്ഭന്തരഗതോ മച്ഛോ, സപ്പമുഖഗതോ മണ്ഡൂകോ, പഞ്ജരപക്ഖിത്തോ വനകുക്കുടോ, ദള്ഹപാസവസംഗതോ മിഗോ, അഹിതുണ്ഡികഹത്ഥഗതോ സപ്പോ, മഹാപങ്കപക്ഖന്ദോ കുഞ്ജരോ, സുപണ്ണമുഖഗതോ നാഗരാജാ, രാഹുമുഖപവിട്ഠോ ചന്ദോ, സപത്തപരിക്ഖിത്തോ പുരിസോതിഏവമാദയോ തതോ തതോ മുച്ചിതുകാമാ നിസ്സരിതുകാമാവ ഹോന്തി, ഏവം തസ്സ യോഗിനോ ചിത്തം സബ്ബസ്മാ സങ്ഖാരഗതാ മുച്ചിതുകാമം നിസ്സരിതുകാമം ഹോതി. ഏവഞ്ഹി വുച്ചമാനേ "മുച്ചിതുകാമസ്സ മുച്ചിതുകമ്യതാ"തി പാഠോ യുജ്ജതി. ഏവഞ്ച സതി "ഉപ്പാദം മുഞ്ചിതുകമ്യതാ"തിആദീസു "ഉപ്പാദാ മുച്ചിതുകമ്യതാ"തിആദി വത്തബ്ബം ഹോതി, തസ്മാ പുരിമോ ഏവ അത്ഥോ സുന്ദരതരോ. അഥസ്സ സബ്ബസങ്ഖാരേസു വിഗതാലയസ്സ സബ്ബസങ്ഖാരഗതം മുഞ്ചിതുകാമസ്സ

മുഞ്ചിതുകമ്യതാഞാണം ഉപ്പജ്ജതി. സോ ഏവം സബ്ബഭവയോനിഗതിവിഞ്ഞാണട്ഠിതിസത്താവാസഗതേ സഭേദകേ സങ്ഖാരേ മുഞ്ചിതുകാമോ മുഞ്ചനസ്സ ഉപായസമ്പാദനത്ഥം പുന തേ ഏവ സങ്ഖാരേ പടിസങ്ഖാനുപസ്സനാഞാണേന തിലക്ഖണം ആരോപേത്വാ വിപസ്സതി. ഏവഞ്ഹി വിപസ്സതോ ചസ്സ അനിച്ചവസേന നിമിത്തം പടിസങ്ഖാഞാണം ഉപ്പജ്ജതി, ദുക്ഖവസേന പവത്തം പടിസങ്ഖാഞാണം ഉപ്പജ്ജതി, അനത്തവസേന നിമിത്തഞ്ച പവത്തഞ്ച പടിസങ്ഖാഞാണം ഉപ്പജ്ജതി. സോ പടിസങ്ഖാനുപസ്സനാഞാണേന "സബ്ബേ സങ്ഖാരാ സുഞ്ഞാ"തി ദിസ്വാ തിലക്ഖണം ആരോപേത്വാ സങ്ഖാരേ പരിഗ്ഗണ്ഹന്തോ ഭയഞ്ച നന്ദിഞ്ച വിപ്പഹായ ഭരിയായ ദോസം ദിസ്വാ വിസ്സട്ഠഭരിയോ വിയ പുരിസോ തസ്സാ ഭരിയായ സങ്ഖാരേസു ഉദാസീനോ ഹോതി മജ്ഝത്തോ, "അഹ"ന്തി വാ "മമ"ന്തി വാ ന ഗണ്ഹാതി. തസ്സ ഏവം ജാനതോ ഏവം പസ്സതോ തീസു ഭവേസു ചിത്തം പതിലീയതി പടികുടതി പടിവത്തതി ന സമ്പസാരിയതി. സേയ്യഥാപി നാമ പദുമപലാസേ ഈസകം പോണേ ഉദകഫുസിതാനി പതിലീയന്തി പടികുടന്തി പടിവത്തന്തി ന സമ്പസാരിയന്തി. സേയ്യഥാപി വാ പന കുക്കുടപത്തം വാ ന്ഹാരുദദ്ദുലം വാ അഗ്ഗിമ്ഹി പക്ഖിത്തം പതിലീയതി പടികുടതി പടിവത്തതി ന സമ്പസാരിയതി, ഏവം തസ്സ തീസു ഭവേസു ചിത്തം പതിലീയതി പടികുടതി പടിവത്തതി ന സമ്പസാരിയതി, ഉപേക്ഖാ സണ്ഠാതി. ഏവമസ്സ സങ്ഖാരുപേക്ഖാഞാണം ഉപ്പന്നം ഹോതി. ഇമിനാ സങ്ഖാരുപേക്ഖാഞാണേന സദ്ധിം ഉപരി ഗോത്രഭുഞാണസ്സ സാധകം അനുലോമഞാണം പുബ്ബാപരഞാണേഹി അവുത്തമ്പി വുത്തമേവ ഹോതീതി വേദിതബ്ബം. വുത്തഞ്ഹി ഭഗവതാ -

> "സോ വത, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു കഞ്ചി സങ്ഖാരം നിച്ചതോ സമനുപസ്സന്തോ അനുലോമികായ ഖന്തിയാ സമന്നാഗതോ ഭവിസ്സതീതി നേതം ഠാനം വിജ്ജതി, അനുലോമികായ ഖന്തിയാ അസമന്നാഗതോ സമ്മത്തനിയാമം ഓക്കമിസ്സതീതി നേതം ഠാനം വിജ്ജതി, സമ്മത്തനിയാമം അനോക്കമമാനോ സോതാപത്തിഫലം വാ സകദാഗാമിഫലം വാ അനാഗാമിഫലം വാ അരഹത്തഫലം വാ സച്ഛികരിസ്സതീതി നേതം ഠാനം വിജ്ജതീ"തിആദി (അം॰ നി॰ ൬.൯൮; പടി॰ മ॰ ൩.൩൬).

വുത്തഞ്ച ധമ്മസേനാപതിനാ -

> "കതിഹാകാരേഹി അനുലോമികം ഖന്തിം പടിലഭതി? കതിഹാകാരേഹി സമ്മത്തനിയാമം ഓക്കമതി? ചത്താലീസായ ആകാരേഹി അനുലോമികം ഖന്തിം പടിലഭതി, ചത്താലീസായ ആകാരേഹി സമ്മത്തനിയാമം ഓക്കമതീ"തിആദി (പടി॰ മ॰ ൩.൩൭).

പട്ഠാനേ ചേതം വുത്തം ഭഗവതാ -

> "അനുലോമം ഗോത്രഭുസ്സ അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ. അനുലോമം വോദാനസ്സ അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ"തിആദി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൧൭).

തസ്സ ഹി തം സങ്ഖാരുപേക്ഖാഞാണം ആസേവന്തസ്സ ഭാവേന്തസ്സ ബഹുലീകരോന്തസ്സ അധിമോക്ഖസദ്ധാ ബലവതരാ ഹോതി, വീരിയം സുപഗ്ഗഹിതം, സതി സൂപട്ഠിതാ, ചിത്തം സുസമാഹിതം, സങ്ഖാരുപേക്ഖാഞാണം തിക്ഖതരം പവത്തതി. തസ്സ ഇദാനി മഗ്ഗോ ഉപ്പജ്ജിസ്സതീതി സങ്ഖാരുപേക്ഖായ സങ്ഖാരേ "അനിച്ചാ"തി വാ "ദുക്ഖാ"തി വാ "അനത്താ"തി വാ സമ്മസിത്വാ ഭവങ്ഗം ഓതരതി. ഭവങ്ഗാനന്തരം സങ്ഖാരുപേക്ഖായ കതനയേനേവ സങ്ഖാരേ "അനിച്ചാ"തി വാ "ദുക്ഖാ"തി വാ "അനത്താ"തി വാ ആരമ്മണം കുരുമാനം ഉപ്പജ്ജതി മനോദ്വാരാവജ്ജനം. തദനന്തരം തഥേവ സങ്ഖാരേ ആരമ്മണം കത്വാ ദ്വേ തീണി ചത്താരി വാ ജവനചിത്താനി ഉപ്പജ്ജന്തി. തംസമ്പയുത്തം ഞാണം അനുലോമഞാണം. തഞ്ഹി പുരിമാനഞ്ച അട്ഠന്നം വിപസ്സനാഞാണാനം തഥകിച്ചതായ അനുലോമേതി, ഉപരി ച പത്തബ്ബാനം സത്തതിംസായ ബോധിപക്ഖിയധമ്മാനം അനുലോമേതി. യഥാ ഹി ധമ്മികോ രാജാ വിനിച്ഛയട്ഠാനേ നിസിന്നോ അട്ഠന്നം വോഹാരികമഹാമത്താനം വിനിച്ഛയം സുത്വാ അഗതിഗമനം പഹായ മജ്ഝത്തോ ഹുത്വാ "ഏവം ഹോതൂ"തി അനുമോദമാനോ തേസഞ്ച വിനിച്ഛയസ്സ അനുലോമേതി, പോരാണസ്സ ച രാജധമ്മസ്സ. തത്ഥ രാജാ വിയ അനുലോമഞാണം, അട്ഠ വോഹാരികമഹാമത്താ വിയ അട്ഠ വിപസ്സനാഞാണാനി, പോരാണരാജധമ്മോ വിയ സത്തതിംസ ബോധിപക്ഖിയധമ്മാ, യഥാ രാജാ "ഏവം ഹോതൂ"തി അനുമോദമാനോ വോഹാരികാനഞ്ച വിനിച്ഛയസ്സ രാജധമ്മസ്സ ച അനുലോമേതി, ഏവമിദം അനിച്ചാദിവസേന സങ്ഖാരേ ആരബ്ഭ ഉപ്പജ്ജമാനാനം അട്ഠന്നഞ്ച വിപസ്സനാഞാണാനം തഥകിച്ചതായ

അനുലോമേതി, ഉപരി ച പത്തബ്ബാനം സത്തതിംസായ ബോധിപക്ഖിയധമ്മാനം. തസ്മാ അനുലോമഞാണന്തി വുച്ചതി.

൧൦. ബഹിദ്ധാ വുട്ഠാനവിവട്ടനേ പഞ്ഞാ ഗോത്രഭുഞാണന്തി എത്ഥ **ബഹിദ്ധാതി** സങ്ഖാരനിമിത്തം. തഞ്ഹി അജ്ഝത്തചിത്തസന്താനേ അകുസലക്ഖന്ധേ ഉപാദായ ബഹിദ്ധാതി വുത്തം. തസ്മാ ബഹിദ്ധാ സങ്ഖാരനിമിത്തമ്ഹാ വുട്ഠാതി വിഗതം ഹുത്വാ ഉദ്ധം തിട്ഠതീതി വുട്ഠാനം, വിവട്ടതി പരാവട്ടതി പരമ്മുഖം ഹോതീതി വിവട്ടനം, വുട്ഠാനഞ്ച തം വിവട്ടനഞ്ചാതി വുട്ഠാനവിവട്ടനം. തേനേവാഹ -

"ഗോത്രഭുഞാണം സമുദയസ്സ അസമുച്ഛിന്ദനതോ പവത്താ ന വുട്ഠാതി, നിബ്ബാനാരമ്മണതോ പന നിമിത്താ വുട്ഠാതീതി ഏകതോ വുട്ഠാനം ഹോതീ"തി (വിസുദ്ധി॰ ൨.൮൨൭).

പുഥുജ്ജനഗോത്താഭിഭവനതോ അരിയഗോത്തഭാവനതോ ഗോത്രഭു. ഇദഞ്ഹി അനുലോമഞാണേഹി പദുമപലാസതോ ഉദകമിവ സബ്ബസങ്ഖാരതോ പതിലീയമാനചിത്തസ്സ അനുലോമഞാണസ്സ ആസേവനന്തേ അനിമിത്തം നിബ്ബാനം ആരമ്മണം കുരുമാനം പുഥുജ്ജനഗോത്തം പുഥുജ്ജനസങ്ഖം പുഥുജ്ജനഭൂമിം അതിക്കമമാനം അരിയഗോത്തം അരിയസങ്ഖം അരിയഭൂമിം ഓക്കമമാനം നിബ്ബാനാരമ്മണേ പഠമാവത്തനപഠമാഭോഗപഠമസമന്നാഹാരഭൂതം മഗ്ഗസ്സ അനന്തരസമനന്തരാസേവനഉപനിസ്സയനത്ഥിവിഗതവസേന ഛഹി ആകാരേഹി പച്ചയഭാവം സാധയമാനം സിഖാപ്പത്തം വിപസ്സനായ മുദ്ധഭൂതം അപുനരാവത്തകം ഉപ്പജ്ജതി.

൧൧. ദുഭതോ വുട്ഠാനവിവട്ടനേ പഞ്ഞാ മഗ്ഗേ ഞാണന്തി എത്ഥ **ദുഭതോതി** ഉഭതോ, ദ്വയതോതി വാ വുത്തം ഹോതി. കിലേസാനം സമുച്ഛിന്ദനതോ കിലേസേഹി ച തദനുവത്തകക്ഖന്ധേഹി ച നിബ്ബാനാരമ്മണകരണതോ ബഹിദ്ധാ സബ്ബസങ്ഖാരനിമിത്തേഹി ച വുട്ഠാതി വിവട്ടതീതി ദുഭതോ വുട്ഠാനവിവട്ടനേ പഞ്ഞാ. തേനേവാഹ -

"ചത്താരിപി മഗ്ഗഞാണാനി അനിമിത്താരമ്മണത്താ നിമിത്തതോ വുട്ഠഹന്തി, സമുദയസ്സ സമുച്ഛിന്ദനതോ പവത്താ വുട്ഠഹന്തീതി ദുഭതോ വുട്ഠാനാനി ഹോന്തീ"തി (വിസുദ്ധി॰ ൨.൮൨൭).

മഗ്ഗേ ഞാണന്തി നിബ്ബാനം മഗ്ഗതി പേക്ഖതി, നിബ്ബാനത്ഥികേഹി വാ മഗ്ഗീയതി അന്വേസീയതി, കിലേസേ വാ മാരേന്തോ ഗച്ഛതി പവത്തതീതി മഗ്ഗോ, തസ്മിം മഗ്ഗേ ഞാണം. ജാതിഗ്ഗഹണേന ഏകവചനം കതം. തഞ്ഹി ഗോത്രഭുഞാണസ്സ അനന്തരം നിബ്ബാനം ആരമ്മണം കുരുമാനം സയംവജ്ഝേ കിലേസേ നിരവസേസം സമുച്ഛിന്ദമാനം അനമതഗ്ഗസംസാരവട്ടദുക്ഖസമുദ്ദം സോസയമാനം സബ്ബാപായദ്വാരാനി പിദഹമാനം സത്തഅരിയധനസമ്മുഖീഭാവം കുരുമാനം അട്ഠങ്ഗികം മിച്ഛാമഗ്ഗം പജഹമാനം സബ്ബവേരഭയാനി വൂപസമയമാനം സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ ഓരസപുത്തഭാവമുപനയമാനം അഞ്ഞാനി ച അനേകാനി ആനിസംസസതാനി പടിലാഭയമാനം മഗ്ഗഞാണം ഉപ്പജ്ജതി.

ഠാതും ഇച്ഛം പുരിസോ, ലങ്ഘിത്വാ മാതികായ പരതീരേ;
വേഗേനാഗമ്മ യഥാ, ഗണ്ഹിത്വാ ഓരിമതിരതരുബദ്ധം.

രജ്ജും വാ ദണ്ഡം വാ, ഉല്ലങ്ഘിത്വാന പാരനിന്നതനു;
പാരാപന്നോ പന തം, മുഞ്ചിയ വേധം പതിട്ഠഹതി പാരേ.

ഏവം യോഗാവചരോ, സക്കായമയമ്ഹി ഓരിമേ തീരേ;
ദിട്ഠഭയോ അഭയേ പന, ഠാതും ഇച്ഛം അമതപാരേ.

ഉദയബ്ബയാനുപസ്സ , പഭുതികവേഗേന ആഗതോ രജ്ജും;
രൂപാവ്ഹം ദണ്ഡം വാ, തദിതരഖന്ധാവ്ഹയം സമ്മാ.

ഗണ്ഹിത്വാ ആവജ്ജന, ചിത്തേന ഹി പുബ്ബവുത്തനയതോവ;
അനുലോമേഹുല്ലങ്ഘിയ, നിബ്ബുതിനിന്നോ തദാസനോപഗതോ.

തം മുഞ്ചിയ ഗോത്രഭുനാ, അലദ്ധആസേവനേന തു പവേധം;

പതിതോ സങ്ഖതപാരേ, തതോ പതിട്ഠാതി മഗ്ഗഞാണേന.

പസ്സിതുകാമോ ചന്ദം, ചന്ദേ ഛന്നമ്ഹി അബ്ഭപടലേഹി;
ഥുലകസുഖുമസുഖുമേസു, അബ്ഭേസു ഹടേസു വായുനാ കമതോ.

ചന്ദം പസ്സേയ്യ നരോ, യഥാ തഥേവാനുലോമഞാണേഹി കമാ;
സച്ചച്ഛാദകമോഹേ, വിനാസിതേ പേക്ഖതേ ഹി ഗോത്രഭു അമതം.

വാതാ വിയ തേ ചന്ദം, അമതം ന ഹി പേക്ഖരേനുലോമാനി;
പുരിസോ അബ്ഭാനി യഥാ, ഗോത്രഭു ന തമം വിനോദേതി.

ഭമിതമ്ഹി ചക്കയന്തേ, ഠിതോ നരോ അഞ്ഞദിന്നസഞ്ഞായ;
ഉസുപാതേ ഫലകസതം, അപേക്ഖമാനോ യഥാ വിജ്ഝേ.

ഏവമിധ മഗ്ഗഞാണം, ഗോത്രഭുനാ ദിന്നസഞ്ഞമവിഹായ;
നിബ്ബാനേ വത്തന്തം, ലോഭക്ഖന്ധാദികേ പദാലേതി.

സംസാരദുക്ഖജലധിം , സോസയതി പിദഹതി ദുഗ്ഗതിദ്വാരം;
കുരുതേ ച അരിയധനിനം, മിച്ഛാമഗ്ഗഞ്ച പജഹാതി.

വേരഭയാനി സമയതേ, കരോതി നാഥസ്സ ഓരസസുതത്തം;
അഞ്ഞേ ച അനേകസതേ, ആനിസംസേ ദദാതി ഞാണമിദന്തി.

൧൨. **പയോഗപ്പടിപ്പസ്സദ്ധിപഞ്ഞാ ഫലേ ഞാണ**ന്തി ഏത്ഥ **പയോഗോ**തി ഭുസോ യോഗോ, ഫലസച്ഛികിരിയായ മഗ്ഗഭാവനായ ഉഭതോ വുട്ഠാനപയോഗോ, തസ്സ പയോഗസ്സ പടിപ്പസ്സമ്ഭനം നിട്ഠാനം പയോഗപടിപ്പസ്സദ്ധി. കിം തം? ചതുമഗ്ഗകിച്ചപരിയോസാനം. തസ്സാ പയോഗപടിപ്പസ്സദ്ധിയാ ഹേതുഭൂതായ പവത്താ ഫലേ പഞ്ഞാ പയോഗപ്പടിപ്പസ്സദ്ധിപഞ്ഞാ. ഫലതി വിപച്ചതീതി ഫലം, തസ്മിം ഫലേ തംസമ്പയുത്തം ഞാണം. ഏകേകസ്സ ഹി മഗ്ഗഞാണസ്സ അനന്തരാ തസ്സ തസ്സേവ വിപാകഭൂതാനി നിബ്ബാനാരമ്മണാനി തീണി വാ ദ്വേ വാ ഏകം വാ ഫലചിത്താനി ഉപ്പജ്ജന്തി. അനന്തരവിപാകത്തായേവ ലോകുത്തരകുസലാനം "സമാധിമാനന്തരികഞ്ഞമാഹൂ"തി (ഖു॰ പാ॰ ൬.൫; സു॰ നി॰ ൨൨൮) ച, "ദന്ധം ആനന്തരികം പാപുണാതി ആസവാനം ഖയായാ"തി (അ॰ നി॰ ൪.൧൬൨) ച ആദി വുത്തം. യസ്സ ദ്വേ അനുലോമാനി, തസ്സ തതിയം ഗോത്രഭു, ചതുത്ഥം മഗ്ഗചിത്തം, തീണി ഫലചിത്താനി ഹോന്തി. യസ്സ തീണി അനുലോമാനി, തസ്സ ചതുത്ഥം ഗോത്രഭു, പഞ്ചമം മഗ്ഗചിത്തം, ദ്വേ ഫലചിത്താനി ഹോന്തി. യസ്സ ചത്താരി അനുലോമാനി, തസ്സ പഞ്ചമം ഗോത്രഭു, ഛട്ഠം മഗ്ഗചിത്തം, ഏകം ഫലചിത്തം ഹോതി. ഇദം മഗ്ഗവീഥിയം ഫലം. കാലന്തരഫലം പന സമാപത്തിവസേന ഉപ്പജ്ജമാനം നിരോധാ വുട്ഠഹന്തസ്സ ഉപ്പജ്ജമാനഞ്ച ഏതേനേവ സങ്ഗഹിതം.

൧൩. **ഛിന്നവടുമാനുപസ്സനേ പഞ്ഞാ**തി തേന തേന അരിയമഗ്ഗേന സമുച്ഛിന്നം തം തം ഉപക്കിലേസം പച്ഛാ പസ്സനേ പഞ്ഞാ. **വിമുത്തിഞാണ**ന്തി വിമുത്തിയാ ഞാണം. **വിമുത്തീ**തി ച ഉപക്കിലേസേഹി വിമുത്തം പരിസുദ്ധം ചിത്തം, വിമുത്തഭാവോ വാ. തസ്സാ വിമുത്തിയാ ജാനനം ഞാണം വിമുത്തിഞാണം. കിലേസേഹി വിമുത്തം ചിത്തസന്തതിമ്പി കിലേസേഹി വിമുത്തഭാവമ്പി പച്ചവേക്ഖന്തോ കിലേസേഹി ന വിനാ പച്ചവേക്ഖതീതി ഏതേന പഹീനകിലേസപച്ചവേക്ഖണം വുത്തം ഹോതി. "വിമുത്തസ്മിം വിമുത്തമിതി ഞാണം ഹോതീ"തി (മഹാവ॰ ൨൩; ദീ॰ നി॰ ൧.൨൪൮) ഹി ഇദമേവ സന്ധായ വുത്തം. അവസിട്ഠകിലേസപച്ചവേക്ഖണം പന അവുത്തമ്പി ഇമിനാവ വുത്തം ഹോതീതി ഗഹേതബ്ബം. വുത്തഞ്ച -

"വുത്തമ്ഹി ഏകധമ്മേ, യേ ധമ്മാ ഏകലക്ഖണാ തേന;
വുത്താ ഭവന്തി സബ്ബേ, ഇതി വുത്തോ ലക്ഖണോ ഹാരോ"തി. (നേത്തി॰ ൪.൫ നിദ്ദേസവാര);

അഥ വാ അരഹതോ അവസിട്ഠകിലേസപച്ചവേക്ഖണാഭാവാ ചതുന്നം അരിയാനം ലബ്ഭമാനം പഹീനകിലേസപച്ചവേക്ഖണമേവ വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം.

൧൮. തദാ സമുദാഗതേ ധമ്മേ പസ്സനേ പഞ്ഞാതി തദാ മഗ്ഗക്ഖണേ ഫലക്ഖണേ ച സമുദാഗതേ പടിലാഭവസേന ച പടിവേധവസേന ച സമാഗതേ സമ്പത്തേ സമങ്ഗിഭൂതേ മഗ്ഗഫലധമ്മേ ചതുസച്ചധമ്മേ ച പസ്സനാ പേക്ഖണാ പജാനനാ പഞ്ഞാ. **പച്ചവേക്ഖണേ ഞാണ**ന്തി നിവത്തിത്വാ ഭുസം പസ്സനം ജാനനം ഞാണം. ഇമിനാ ച ഞാണദ്വയേന പച്ചവേക്ഖണഞ്ഞാണാനി വുത്താനി ഹോന്തി. സോതാപന്നസ്സ ഹി മഗ്ഗവീഥിയം സോതാപത്തിഫലപരിയോസാനേ ചിത്തം ഭവങ്ഗം ഓതരതി, തതോ ഭവങ്ഗം ഉപച്ഛിന്ദിത്വാ മഗ്ഗപച്ചവേക്ഖണത്ഥായ മനോദ്വാരാവജ്ജനം ഉപ്പജ്ജതി, തസ്മിം നിരുദ്ധേ പടിപാടിയാ സത്ത മഗ്ഗപച്ചവേക്ഖണജവനാനീതി. പുന ഭവങ്ഗം ഓതരിത്വാ തേനേവ നയേന ഫലാദീനം പച്ചവേക്ഖണത്ഥായ ആവജ്ജനാദീനി ഉപ്പജ്ജന്തി. യേസം ഉപ്പത്തിയാ ഏസ മഗ്ഗം പച്ചവേക്ഖതി, ഫലം പച്ചവേക്ഖതി, പഹീനകിലേസേ പച്ചവേക്ഖതി, അവസിട്ഠകിലേസേ പച്ചവേക്ഖതി, നിബ്ബാനം പച്ചവേക്ഖതി. സോ ഹി "ഇമിനാ വതാഹം മഗ്ഗേന ആഗതോ"തി മഗ്ഗം പച്ചവേക്ഖതി, തതോ "അയം മേ ആനിസംസോ ലദ്ധോ"തി ഫലം പച്ചവേക്ഖതി, തതോ "ഇമേ നാമ മേ കിലേസാ പഹീനാ"തി പഹീനകിലേസേ പച്ചവേക്ഖതി, തതോ "ഇമേ നാമ മേ കിലേസാ അവസിട്ഠാ"തി ഉപരിമഗ്ഗവജ്ഝേ കിലേസേ പച്ചവേക്ഖതി, അവസാനേ "അയം മേ ധമ്മോ ആരമ്മണതോ പടിലദ്ധോ"തി അമതം നിബ്ബാനം പച്ചവേക്ഖതി. ഇതി സോതാപന്നസ്സ അരിയസാവകസ്സ പഞ്ച പച്ചവേക്ഖണാനി ഹോന്തി. യഥാ ച സോതാപന്നസ്സ, ഏവം സകദാഗാമിഅനാഗാമീനമ്പി. അരഹതോ പന അവസിട്ഠകിലേസപച്ചവേക്ഖണം നാമ നത്ഥീതി ചത്താരിയേവ പച്ചവേക്ഖണാനി. ഏവം സബ്ബാനി ഏകൂനവീസതി പച്ചവേക്ഖണഞ്ഞാണാനി. ഉക്കട്ഠപരിച്ഛേദോയേവ ചേസോ. പഹീനാവസിട്ഠകിലേസപച്ചവേക്ഖണം സേക്ഖാനം ഹോതി വാ ന വാ. തസ്സ ഹി അഭാവതോയേവ മഹാനാമോ സക്കോ ഭഗവന്തം പുച്ഛി "കോസു നാമ മേ ധമ്മോ അജ്ഝത്തം അപ്പഹീനോ, യേന മേ ഏകദാ ലോഭധമ്മാപി ചിത്തം പരിയാദായ തിട്ഠന്തീ"തിആദി (മ॰ നി॰ ൧.൧൭൫).

ഏത്ഥ ധമ്മട്ഠിതിഞ്ഞാണാദീനം ഏകാദസന്നം ഞാണാനം വിഭാവനത്ഥായ അയം ഉപമാ വേദിതബ്ബാ - യഥാ പുരിസോ "മച്ഛേ ഗഹേസ്സാമീ"തി മച്ഛഖിപ്പം ഗഹേത്വാ തദനുരൂപേ ഉദകേ ഓസാരേത്വാ ഖിപ്പമുഖേന ഹത്ഥം ഓതാരേത്വാ അന്തോഉദകേ കണ്ഹസപ്പം മച്ഛസഞ്ഞായ ഗീവായ ദള്ഹം ഗഹേത്വാ "മഹാ വത മയാ മച്ഛോ ലദ്ധോ"തി തുട്ഠോ ഉക്ഖിപിത്വാ പസ്സന്തോ സോവത്ഥികത്തയദസ്സനേന "സപ്പോ"തി സഞ്ജാനിത്വാ ഭീതോ ആദീനവം ദിസ്വാ ഗഹണേ നിബ്ബിന്നോ മുഞ്ചിതുകാമോ ഹുത്വാ മുഞ്ചനസ്സ ഉപായം കരോന്തോ അഗ്ഗനങ്ഗുട്ഠതോ പട്ഠായ ഹത്ഥം നിബ്ബേഠേത്വാ ബാഹം ഉക്ഖിപിത്വാ ഉപരിസീസേ ദ്വേ തയോ വാരേ പരിബ്ഭമേത്വാ സപ്പം ദുബ്ബലം കത്വാ "ഗച്ഛ രേ ദുട്ഠസപ്പാ"തി നിസ്സജ്ജിത്വാ വേഗേന ഥലം ആരുയ്ഹ ഠിതോവ "മഹന്തസ്സ വത ഭോ സപ്പസ്സ മുഖതോ മുത്തോമ്ഹീ"തി ഹട്ഠോ ആഗതമഗ്ഗം ഓലോകേയ്യ.

തത്ഥ തസ്സ പുരിസസ്സ മച്ഛസഞ്ഞായ കണ്ഹസപ്പം ദള്ഹം ഗഹേത്വാ തുസ്സനം വിയ ഇമസ്സ യോഗിനോ ആദിതോ ബാലപുഥുജ്ജനസ്സ അനിച്ചതാദിവസേന ഭയാനകം ഖന്ധപഞ്ചകം നിച്ചാദിസഞ്ഞായ "അഹം മമാ"തി ദിട്ഠിതണ്ഹാഹി ദള്ഹം ഗഹേത്വാ തുസ്സനം, തസ്സ ഖിപ്പമുഖതോ സപ്പം നീഹരിത്വാ സോവത്ഥികത്തയം ദിസ്വാ "സപ്പോ"തി സഞ്ജാനനം വിയ സപ്പച്ചയനാമരൂപപരിഗ്ഗഹേന ഘനവിനിബ്ഭോഗം കത്വാ കലാപസമ്മസനാദീഹി ഞാണേഹി ഖന്ധപഞ്ചകസ്സ അനിച്ചതാദിലക്ഖണത്തയം ദിസ്വാ "അനിച്ചം ദുക്ഖമനത്താ"തി തസ്സ വവത്ഥാപനം , തസ്സ ഭായനം വിയ ഇമസ്സ ഭയതുപട്ഠാനഞാണം, സപ്പേ ആദീനവദസ്സനം വിയ ആദീനവാനുപസ്സനാഞാണം, സപ്പഗഹണേ നിബ്ബിന്ദനം വിയ നിബ്ബിദാനുപസ്സനാഞാണം, സപ്പം മുഞ്ചിതുകാമതാ വിയ മുഞ്ചിതുകമ്യതാഞാണം, മുഞ്ചനസ്സ ഉപായകരണം വിയ പടിസങ്ഖാനുപസ്സനാഞാണം, സപ്പം പരിബ്ഭമേത്വാ ദുബ്ബലം കത്വാ നിവത്തിത്വാ ഡംസിതും അസമത്ഥഭാവപാപനം വിയ തിലക്ഖണാരോപനേന സങ്ഖാരുപേക്ഖാനുലോമഞാണേഹി സങ്ഖാരേ പരിബ്ഭമേത്വാ ദുബ്ബലം കത്വാ പുന നിച്ചസുഖത്താകാരേന ഉപട്ഠാതും അസമത്ഥതാപാപനം, സപ്പവിസ്സജ്ജനം വിയ ഗോത്രഭുഞാണം, സപ്പം വിസ്സജ്ജേത്വാ ഥലം ആരുയ്ഹ ഠാനം വിയ നിബ്ബാനഥലം ആരുയ്ഹ ഠിതം മഗ്ഗഫലഞാണം, ഹട്ഠസ്സ ആഗതമഗ്ഗോലോകനം വിയ മഗ്ഗാദിപച്ചവേക്ഖണഞാണന്തി.

ഇമേസഞ്ച സുതമയഞാണാദീനം ചുദ്ദസന്നം ഞാണാനം ഉപ്പത്തിക്കമേന പടിപത്തിക്കമേന ച ദേസനക്കമസ്സ കതത്താ പച്ചവേക്ഖണേസു പഠമം കിലേസപച്ചവേക്ഖണം ഹോതി, തതോ മഗ്ഗഫലനിബ്ബാനപച്ചവേക്ഖണാനീതി വേദിതബ്ബം.

“ലോകുത്തരം ഝാനം ഭാവേതി നിയ്യാനികം അപചയഗാമിം ദിട്ഠിഗതാനം പഹാനായ, കാമരാഗബ്യാപാദാനം തനുഭാവായ, കാമരാഗബ്യാപാദാനം അനവസേസപ്പഹാനായ, രൂപരാഗഅരൂപരാഗമാനഉദ്ധച്ചഅവിജ്ജാനം അനവസേസപ്പഹാനായാ”തി (ധം॰ സം॰ ൨൭൭, ൩൬൧-൩൬൩) ച കിലേസപ്പഹാനംയേവ അധികം കത്വാ മഗ്ഗപടിപത്തിയാ വുത്തത്താ പടിപത്താനുരൂപേനേവ കിലേസപച്ചവേക്ഖണസ്സ ആദിഭാവോ യുജ്ജതി, അട്ഠകഥായം വുത്തക്കമോ പന ദസ്സിതോയേവ. സോ പന കമോ പഞ്ചവിധോ ഉപ്പത്തിക്കമോ പഹാനക്കമോ പടിപത്തിക്കമോ ഭൂമിക്കമോ ദേസനക്കമോതി.

“പഠമം കലലം ഹോതി, കലലാ ഹോതി അബ്ബുദം;
അബ്ബുദാ ജായതേ പേസി, പേസി നിബ്ബത്തതീ ഘനോ”തി. (സം॰ നി॰ ൧.൨൩൫) -

ഏവമാദി ഉപ്പത്തിക്കമോ. “ദസ്സനേന പഹാതബ്ബാ ധമ്മാ, ഭാവനായ പഹാതബ്ബാ ധമ്മാ”തി (ധം॰ സം॰ തികമാതികാ ൮) ഏവമാദി പഹാനക്കമോ. “സീലവിസുദ്ധി ചിത്തവിസുദ്ധി ദിട്ഠിവിസുദ്ധി കങ്ഖാവിതരണവിസുദ്ധി മഗ്ഗാമഗ്ഗഞാണദസ്സനവിസുദ്ധി പടിപദാഞാണദസ്സനവിസുദ്ധി ഞാണദസ്സനവിസുദ്ധീ”തി ഏവമാദി പടിപത്തിക്കമോ. “കാമാവചരാ ധമ്മാ, രൂപാവചരാ ധമ്മാ, അരൂപാവചരാ ധമ്മാ”തി (ധം॰ സം॰ ദുകമാതികാ ൯൩-൯൫) ഏവമാദി ഭൂമിക്കമോ. “ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാ ചത്താരോ സമ്മപ്പധാനാ ചത്താരോ ഇദ്ധിപാദാ പഞ്ചിന്ദ്രിയാനി പഞ്ച ബലാനി സത്ത ബോജ്ഝങ്ഗാ അരിയോ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ”തി (മ॰ നി॰ ൩.൪൩; മഹാനി॰ ൧൯൧; ചൂളനി॰ മേത്തഗൂമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൨൨) വാ, “അനുപുബ്ബികഥം കഥേസി. സേയ്യഥിദം - ദാനകഥം സീലകഥം സഗ്ഗകഥം കാമാനം ആദീനവം ഓകാരം സംകിലേസം നേക്ഖമ്മേ ആനിസംസം പകാസേസീ”തി (മഹാവ॰ ൩൧; ദീ॰ നി॰ ൧.൨൯൮; ൨.൮൩) വാ ഏവമാദി ദേസനക്കമോ. ഇധ പന ചുദ്ദസന്നം ഞാണാനം ഉപ്പത്തിക്കമോ പടിപത്തിക്കമോ ച തദുഭയവസേന പടിപാടിയാ ദേസിതത്താ ദേസനക്കമോ ചാതി തയോ കമാ വേദിതബ്ബാ.

൧൫. ഇദാനി യസ്മാ ഹേട്ഠാ സരൂപേന നാമരൂപവവത്ഥാനഞാണം ന വുത്തം, തസ്മാ പഞ്ചധാ നാമരൂപപ്പഭേദം ദസ്സേതും **അജ്ഝത്തവവത്ഥാനേ പഞ്ഞാ വത്ഥുനാനത്തേ ഞാണ**ന്തിആദീനി പഞ്ച ഞാണാനി ഉദ്ദിട്ഠാനി. സകലേ ഹി നാമരൂപേ വുത്തേ യം പരിഗ്ഗഹേതും സക്കാ, യഞ്ച പരിഗ്ഗഹേതബ്ബം, തം പരിഗ്ഗഹേസ്സതി. ലോകുത്തരനാമഞ്ഹി പരിഗ്ഗഹേതുഞ്ച ന സക്കാ അനധിഗതത്താ, ന ച പരിഗ്ഗഹേതബ്ബം അവിപസ്സനൂപഗത്താ. തത്ഥ **അജ്ഝത്തവവത്ഥാനേ**തി “ഏവം പവത്തമാനാ മയം അത്താതി ഗഹണം ഗമിസ്സാമാ”തി ഇമിനാ വിയ അധിപ്പായേന അത്താനം അധികാരം കത്വാ പവത്താതി അജ്ഝത്താ. **അജ്ഝത്ത**സദ്ദോ പനായം ഗോചരജ്ഝത്തേ നിയകജ്ഝത്തേ അജ്ഝത്തജ്ഝത്തേ വിസയജ്ഝത്തേതി ചതൂസു അത്ഥേസു ദിസ്സതി . “തേന, ആനന്ദ, ഭിക്ഖുനാ തസ്മിംയേവ പുരിമസ്മിം സമാധിനിമിത്തേ അജ്ഝത്തമേവ ചിത്തം സണ്ഠപേതബ്ബം, അജ്ഝത്തരതോ സമാഹിതോ”തിആദീസു (ധം॰ പം॰ ൩൬൨) ഹി അയം ഗോചരജ്ഝത്തേ ദിസ്സതി. “അജ്ഝത്തം സമ്പസാദനം (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൨൮; ധം॰ സം॰ ൧൬൧), അജ്ഝത്തം വാ ധമ്മേസു ധമ്മാനുപസ്സീ വിഹരതീ”തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൭൩) നിയകജ്ഝത്തേ. “ഛ അജ്ഝത്തികാനി ആയതനാനി, അജ്ഝത്തികാ ധമ്മാ”തിആദീസു (ധം॰ സം॰ തികമാതികാ ൨൦) അജ്ഝത്തജ്ഝത്തേ. “അയം ഖോ, പനാനന്ദ, വിഹാരോ തഥാഗതേന അഭിസമ്ബുദ്ധോ യദിദം സബ്ബനിമിത്താനം അമനസികാരാ അജ്ഝത്തം സുഞ്ഞതം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതീ”തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൩.൧൮൭) വിസയജ്ഝത്തേ, ഇസ്സരിയട്ഠാനേതി അത്ഥോ. ഫലസമാപത്തി ഹി ബുദ്ധാനം ഇസ്സരിയട്ഠാനം നാമ. ഇധ പന അജ്ഝത്തജ്ഝത്തേ ദട്ഠബ്ബോ. തേസം അജ്ഝത്താനം വവത്ഥാനേ അജ്ഝത്തവവത്ഥാനേ. **വത്ഥുനാനത്തേ**തി വത്ഥൂനം നാനാഭാവേ, നാനാവത്ഥൂസൂതി അത്ഥോ. ഏത്ഥ ജവനമനോവിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയഭൂതോ ഭവങ്ഗമനോപി ചക്ഖാദിപഞ്ചകം വിയ ഉപ്പത്തിട്ഠാനത്താ വത്ഥൂതി വുത്തോ. ആവജ്ജനമ്പി തന്നിസ്സിതമേവ കാതബ്ബം.

൧൬. **ബഹിദ്ധാ**തി ഛഹി അജ്ഝത്തജ്ഝത്തേഹി ബഹിഭൂതേസു തേസം വിസയേസു. **ഗോചരനാനത്തേ**തി വിസയനാനത്തേ.

൧൭. **ചരിയാവവത്ഥാനേ**തി വിഞ്ഞാണചരിയാഅഞ്ഞാണചരിയാഞാണചരിയാവസേന ചരിയാനം വവത്ഥാനേ. “ചരിയവവത്ഥാനേ”തി രസ്സം കത്വാപി പഠന്തി.

൧൮. **ചതുധമ്മവവത്ഥാനേ**തി കാമാവചരഭൂമിആദീനം ചുദ്ദസന്നം ചതുക്കാനം വസേന ചതുന്നം ചതുന്നം ധമ്മാനം വവത്ഥാനേ. **ഭൂമീ**തി ച “ഭൂമിഗതഞ്ച വേഹാസട്ഠഞ്ചാ”തിആദീസു

(സം° നി° ൧.൧൩൬) പഥവിയം വത്തതി. “അഭൂമിം താത, മാ സേവാ”തിആദീസു (ജാ° ൧.൬.൩൪) വിസയേ. “സുഖഭൂമിയം കാമാവചരേ”തിആദീസു (ധ° സ° ൯൮൮) ഉപ്പജ്ജനട്ഠാനേ. ഇധ പന കോട്ഠാസേ വത്തതി. പരിച്ഛേദേതിപി വദന്തി.

൧൯. നവധമ്മവവത്ഥാനേതി കാമാവചരകുസലാദിവസേന പാമോജ്ജമൂലകവസേന യോനിസോ മനസികാരമൂലകവസേന ച നവന്നം നവന്നം ധമ്മാനം വവത്ഥാനേ. ഇമേസു ച പഞ്ചസു ഞാണേസു പഠമം അജ്ഝത്തധമ്മാ വവത്ഥാപേതബ്ബാതി വത്ഥുനാനത്തേ ഞാണം പഠമം വുത്തം, തതോ തേസം വിസയാ വവത്ഥാപേതബ്ബാതി തദനന്തരം ഗോചരനാനത്തേ ഞാണം വുത്തം, തതോ പരാനി തീണി ഞാണാനി തിണ്ണം ചതുന്നം നവന്നം വസേന ഗണനാനുലോമേന വുത്താനി.

൨൦. ഇദാനി യസ്മാ നാമരൂപസ്സേവ പഭേദതോ വവത്ഥാപനഞാണം ഞാതപരിഞ്ഞാ, തദനന്തരം തീരണപരിഞ്ഞാ, തദനന്തരം പഹാനപരിഞ്ഞാതി തിസ്സോ പരിഞ്ഞാ. തംസമ്ബന്ധാ ച ഭാവനാസച്ഛികിരിയാ ഹോന്തി, തസ്മാ ധമ്മനാനത്തഞാണാനന്തരം ഞാതട്ഠേ ഞാണാദീനി പഞ്ച ഞാണാനി ഉദ്ദിട്ഠാനി. തിസ്സോ ഹി പരിഞ്ഞാ ഞാതപരിഞ്ഞാ തീരണപരിഞ്ഞാ പഹാനപരിഞ്ഞാ ച. തത്ഥ “രുപ്പനലക്ഖണം രൂപം, വേദയിതലക്ഖണാ വേദനാ”തി ഏവം തേസം തേസം ധമ്മാനം പച്ചത്തലക്ഖണസല്ലക്ഖണവസേന പവത്താ പഞ്ഞാ **ഞാതപരിഞ്ഞാ** നാമ. “രൂപം അനിച്ചം ദുക്ഖം അനത്താ, വേദനാ അനിച്ചാ ദുക്ഖാ അനത്താ”തിആദിനാ നയേന തേസം തേസം ധമ്മാനം സാമഞ്ഞലക്ഖണം ആരോപേത്വാ പവത്താ ലക്ഖണാരമ്മണികവിപസ്സനാപഞ്ഞാ **തീരണപരിഞ്ഞാ** നാമ. തേസുയേവ പന ധമ്മേസു നിച്ചസഞ്ഞാദിപജഹനവസേന പവത്താ ലക്ഖണാരമ്മണികവിപസ്സനാവ **പഹാനപരിഞ്ഞാ** നാമ.

തത്ഥ സങ്ഖാരപരിച്ഛേദതോ പട്ഠായ യാവ പച്ചയപരിഗ്ഗഹാ ഞാതപരിഞ്ഞായ ഭൂമി. ഏതസ്മിഞ്ഹി അന്തരേ ധമ്മാനം പച്ചത്തലക്ഖണപടിവേധസ്സേവ ആധിപച്ചം ഹോതി. കലാപസമ്മസനതോ പട്ഠായ യാവ ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനാ തീരണപരിഞ്ഞായ ഭൂമി. ഏതസ്മിഞ്ഹി അന്തരേ സാമഞ്ഞലക്ഖണപടിവേധസ്സേവ ആധിപച്ചം ഹോതി. ഭങ്ഗാനുപസ്സനം ആദിം കത്വാ ഉപരി പഹാനപരിഞ്ഞായ ഭൂമി. തതോ പട്ഠായ ഹി “അനിച്ചതോ അനുപസ്സന്തോ നിച്ചസഞ്ഞം പജഹതി, ദുക്ഖതോ അനുപസ്സന്തോ സുഖസഞ്ഞം പജഹതി, അനത്തതോ അനുപസ്സന്തോ അത്തസഞ്ഞം പജഹതി, നിബ്ബിന്ദന്തോ നന്ദിം പജഹതി, വിരജ്ജന്തോ രാഗം പജഹതി, നിരോധേന്തോ സമുദയം പജഹതി, പടിനിസ്സജ്ജന്തോ ആദാനം പജഹതീ”തി (പടി° മ° ൧.൫൨) ഏവം നിച്ചസഞ്ഞാദിപഹാനസാധികാനം സത്തന്നം അനുപസ്സനാനം ആധിപച്ചം ഹോതി.

തത്ഥ **അഭിഞ്ഞാപഞ്ഞാ**തി ധമ്മാനം രുപ്പനാദിസഭാവേന ജാനനപഞ്ഞാ. സാ ഹി സോഭനട്ഠേന അഭിസദ്ദേന “തേസം തേസം ധമ്മാനം സഭാവജാനനവസേന സോഭനം ജാനന”ന്തി കത്വാ അഭിഞ്ഞാതി വുച്ചതി. **ഞാതട്ഠേ ഞാണ**ന്തി ജാനനസഭാവം ഞാണം.

൨൧. പരിഞ്ഞാപഞ്ഞാതി ജാനനപഞ്ഞാ. സാ ഹി ബ്യാപനട്ഠേന പരിസദ്ദേന “അനിച്ചാദിസാമഞ്ഞലക്ഖണവസേന സകിച്ചസമാപനവസേന വാ ബ്യാപിതം ജാനന”ന്തി കത്വാ പരിഞ്ഞാതി വുച്ചതി. **തീരണട്ഠേ ഞാണ**ന്തി ഉപപരിക്ഖണസഭാവം, സമ്മസനസഭാവം വാ ഞാണം.

൨൨. പഹാനേ പഞ്ഞാതി നിച്ചസഞ്ഞാദീനം പജഹനാ പഞ്ഞാ, പജഹതീതി വാ, പജഹന്തി ഏതേനാതി വാ പഹാനം. **പരിച്ചാഗട്ഠേ ഞാണ**ന്തി പരിച്ചജനസഭാവം ഞാണം.

൨൩. ഭാവനാപഞ്ഞാതി വഡ്ഢനപഞ്ഞാ. **ഏകരസട്ഠേ ഞാണ**ന്തി ഏകകിച്ചസഭാവം ഞാണം, വിമുത്തിരസേന വാ ഏകരസസഭാവം ഞാണം.

൨൪. സച്ഛികിരിയാപഞ്ഞാതി പടിവേധവസേന പടിലാഭവസേന വാ പച്ചക്ഖകരണപഞ്ഞാ. **ഫസ്സനട്ഠേ ഞാണ**ന്തി തദുഭയവസേനേവ വിന്ദനസഭാവം ഞാണം.

൨൫-൨൮. ഇദാനി യസ്മാ പഹാനഭാവനാസച്ഛികിരിയഞാണാനി അരിയമഗ്ഗഫലസമ്പയുത്താനിപി ഹോന്തി, തസ്മാ തദനന്തരം അരിയപുഗ്ഗലാനംയേവ ലബ്ഭമാനാനി ചത്താരി പടിസമ്ഭിദാഞാണാനി ഉദ്ദിട്ഠാനി. തത്ഥാപി പച്ചയുപ്പന്നോ അത്ഥോ

ദുക്ഖസച്ചം വിയ പാകടോ സുവിഞ്ഞേയ്യോ ചാതി പഠമം **അത്ഥപടിസമ്ഭിദാഞാണം** ഉദ്ദിട്ഠം, തസ്സ അത്ഥസ്സ ഹേതുധമ്മവിസയത്താ തദനന്തരം **ധമ്മപടിസമ്ഭിദാഞാണം,** തദുഭയസ്സ നിരുത്തിവിസയത്താ തദനന്തരം **നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാഞാണം,** തേസു തീസുപി ഞാണേസു പവത്തനതോ തദനന്തരം **പടിഭാനപടിസമ്ഭിദാഞാണം**. പ-കാരം ദീഘം കത്വാ ച പഠന്തി.

൨൯-൩൧. ഇതോ പരാനി വിഹാരട്ഠേ ഞാണാദീനി തീണി ഞാണാനി അരിയാനംയേവ സമ്ഭവതോ പടിസമ്ഭിദാപഭേദതോ ച പടിസമ്ഭിദാഞാണാനന്തരം ഉദ്ദിട്ഠാനി. വിഹാരട്ഠേ ഞാണഞ്ഹി ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ ഹോതി, സമാപത്തട്ഠേ ഞാണം അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ. ധമ്മസഭാവേ ഞാണഞ്ഹി പടിസമ്ഭിദാകഥായം (പടി॰ മ॰ ൨.൩൦) ധമ്മപടിസമ്ഭിദാതി വുത്തം. നിബ്ബാനേ ഞാണം പന അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ ഏവ. തത്ഥ **വിഹാരനാനത്തേ**തി അനിച്ചാനുപസ്സനാദിവസേന നാനാവിപസ്സനാവിഹാരേ. **വിഹാരട്ഠേ**തി വിപസ്സനാവിഹാരസഭാവേ. **വിഹാരോ**തി ച സസമ്പയുത്താ വിപസ്സനാ ഏവ. **സമാപത്തിനാനത്തേ**തി അനിമിത്താദിവസേന നാനാഫലസമാപത്തിയം. **സമാപത്തീ**തി ച ലോകുത്തരഫലഭൂതാ ചിത്തചേതസികധമ്മാ. **വിഹാരസമാപത്തിനാനത്തേ**തി ഉഭയവസേന വുത്തം.

൩൨. തതോ വിഹാരസമാപത്തിഞാണസാധകസ്സ ''ദുഭതോ വുട്ഠാനവിവട്ടനേ പഞ്ഞാ''തി പുബ്ബേ വുത്തസ്സാപി മഗ്ഗഞാണസ്സ ആസവസമുച്ഛേദസമത്ഥതം അനന്തരഫലദായകത്തഞ്ച കാരണേന വിസേസേത്വാ അപരേനാകാരേന വത്തുകാമേന തദേവ ''ആനന്തരികസമാധിമ്ഹി ഞാണ''ന്തി ഉദ്ദിട്ഠം. തത്ഥ **അവിക്ഖേപപരിസുദ്ധത്താ**തി വിക്ഖിപതി തേന ചിത്തന്തി വിക്ഖേപോ, ഉദ്ധച്ചസ്സേതം നാമം. ന വിക്ഖേപോ അവിക്ഖേപോ, ഉദ്ധച്ചപടിപക്ഖസ്സ സമാധിസ്സേതം നാമം. പരിസുദ്ധസ്സ ഭാവോ പരിസുദ്ധത്തം, അവിക്ഖേപസ്സ പരിസുദ്ധത്തം അവിക്ഖേപപരിസുദ്ധത്തം, തസ്മാ അവിക്ഖേപപരിസുദ്ധത്താ സമാധിസ്സ പരിസുദ്ധഭാവേനാതി അത്ഥോ. ഇദഞ്ഹി ആസവസമുച്ഛേദസ്സ അനന്തരഫലദായകത്തസ്സ ച കാരണവചനം. **ആസവസമുച്ഛേദേ**തി ഏത്ഥ ആസവന്തീതി ആസവാ, ചക്ഖുതോപി…പേ॰… മനതോപി സന്ദന്തി പവത്തന്തീതി വുത്തം ഹോതി. ധമ്മതോ യാവ ഗോത്രഭും, ഓകാസതോ യാവ ഭവഗ്ഗം സവന്തീതി വാ ആസവാ, ഏതം ധമ്മം ഏതഞ്ച ഓകാസം അന്തോകരിത്വാ പവത്തന്തീതി അത്ഥോ. അന്തോകരണത്ഥോ ഹി അയം ആ-കാരോ. ചിരപാരിവാസികട്ഠേന മദിരാദയോ ആസവാ വിയാതിപി ആസവാ. ലോകസ്മിഞ്ഹി ചിരപാരിവാസികാ മദിരാദയോ ആസവാതി വുച്ചന്തി. യദി ച ചിരപാരിവാസികട്ഠേന ആസവാ, ഏതേയേവ ഭവിതുമരഹന്തി. വുത്തഞ്ഹേതം -

> ''പുരിമാ, ഭിക്ഖവേ, കോടി ന പഞ്ഞായതി അവിജ്ജായ, ഇതോ പുബ്ബേ അവിജ്ജാ നാഹോസി, അഥ പച്ഛാ സമഭവീ''തിആദി.

ആയതം വാ സംസാരദുക്ഖം സവന്തി പസവന്തീതിപി ആസവാ, സമുച്ഛിജ്ജതി ഏതേനാതി സമുച്ഛേദോ. **പഞ്ഞാ**തി കാമാസവാദീനം ചതുന്നം ആസവാനം സമുച്ഛേദേ പഞ്ഞാ.

ആനന്തരികസമാധിമ്ഹി ഞാണന്തി അത്തനോ പവത്തിസമനന്തരം നിയമേനേവ ഫലപ്പദാനതോ ആനന്തരികോതി ലദ്ധനാമോ മഗ്ഗസമാധി. ന ഹി മഗ്ഗസമാധിമ്ഹി ഉപ്പന്നേ തസ്സ ഫലുപ്പത്തിനിസേധകോ കോചി അന്തരായോ അത്ഥി. യഥാഹ -

''അയഞ്ച പുഗ്ഗലോ സോതാപത്തിഫലസച്ഛികിരിയായ പടിപന്നോ അസ്സ, കപ്പസ്സ ച ഉഡ്ഡയ്ഹനവേലാ അസ്സ, നേവ താവ കപ്പോ ഉഡ്ഡയ്ഹേയ്യ, യാവായം പുഗ്ഗലോ ന സോതാപത്തിഫലം സച്ഛികരോതി, അയം വുച്ചതി പുഗ്ഗലോ ഠിതകപ്പീ. സബ്ബേപി മഗ്ഗസമങ്ഗിനോ പുഗ്ഗലാ ഠിതകപ്പിനോ''തി (പു॰ പ॰ ൧൭).

ഇദം തേന ആനന്തരികസമാധിനാ സമ്പയുത്തം ഞാണം.

൩൩. ഇമിനാ മഗ്ഗഞാണേന ഫലപ്പത്താനം അരിയാനംയേവ സമ്ഭവതോ ഇമസ്സ ഞാണസ്സ അനന്തരം അരണവിഹാരഞാണാദീനി ചത്താരി ഞാണാനി ഉദ്ദിട്ഠാനി. തത്രാപി ച അരഹതോയേവ സതതമേവ ച സമ്ഭവതോ അരണവിഹാരേ ഞാണം പഠമം ഉദ്ദിട്ഠം, തദനന്തരം നിരോധസ്സ അനാഗാമിഅരഹന്താനം സമ്ഭവേപി ബഹുസമ്ഭാരത്താ വിസേസേന ച നിരോധസ്സ നിബ്ബാനസമ്മതത്താ ച നിരോധസമാപത്തിയാ ഞാണം ഉദ്ദിട്ഠം, തദനന്തരം പരിനിബ്ബാനസ്സ കാലന്തരേ പരിനിബ്ബാനകാലം ആഹച്ച ഠിതത്താ ദീഘകാലികന്തി പരിനിബ്ബാനേ

ഞാണം ഉദ്ദിട്ഠം, തദനന്തരം സമസീസട്ഠസ്സ സബ്ബകിലേസഖയാനന്തരം പരിനിബ്ബാനകാലം ആഹച്ച ഠിതത്താ രസ്സകാലികന്തി സമസീസട്ഠേ ഞാണം ഉദ്ദിട്ഠം. തത്ഥ **സന്തോ ചാതി ച**-കാരോ ദസ്സനാധിപതേയ്യഞ്ച സന്തോ വിഹാരാധിഗമോ ച പണീതാധിമുത്തതാ ചാതി തീഹിപി പദേഹി സമ്ബന്ധിതബ്ബോ. **ദസ്സനന്തി** വിപസ്സനാഞാണം, അധിപതിയേവ ആധിപതേയ്യം, അധിപതിതോ വാ ആഗതത്താ ആധിപതേയ്യം, ദസ്സനഞ്ച തം ആധിപതേയ്യഞ്ചാതി **ദസ്സനാധിപതേയ്യം**. വിഹരതീതി വിഹാരോ, വിഹരന്തി തേന വാതി വിഹാരോ, അധിഗമ്മതി പാപുണിയതീതി അധിഗമോ, വിഹാരോ ഏവ അധിഗമോ **വിഹാരാധിഗമോ**. സോ ച കിലേസപരിളാഹവിരഹിതത്താ നിബ്ബുതോതി **സന്തോ**. സോ ച അരഹത്തഫലസമാപത്തിപഞ്ഞാ. ഉത്തമട്ഠേന അതപ്പകട്ഠേന ച **പണീതോ,** പധാനഭാവം നീതോതി വാ പണീതോ, പണീതേ അധിമുത്തോ വിസട്ഠചിത്തോ തപ്പരമോ പണീതാധിമുത്തോ, തസ്സ ഭാവോ **പണീതാധിമുത്തതാ**. സാ ച ഫലസമാപത്താധിമുത്താ പുബ്ബഭാഗപഞ്ഞാ ഏവ.

അരണവിഹാരേതി നിക്കിലേസവിഹാരേ. രാഗാദയോ ഹി രണന്തി സത്തേ ചുണ്ണേന്തി പീളേന്തീതി രണാ, രണന്തി ഏതേഹി സത്താ കന്ദന്തി പരിദേവന്തീതി വാ രണാ. വുത്തോ തിവിധോപി വിഹാരോ. നത്ഥി ഏതസ്സ രണാതി അരണോ. വിവിധേ പച്ചനീകധമ്മേ ഹരന്തി ഏതേനാതി വിഹാരോ. തസ്മിം അരണേ വിഹാരേ. നിദ്ദേസവാരേ (പടി॰ മ॰ ௧.௨൭௨) വുത്തപഠമജ്ഝാനാദീനി ച പണീതാധിമുത്തതായ ഏവ സങ്ഗഹിതാനി. ഫലസമാപത്തിം സമാപജ്ജിതുകാമതായ ഹി പഠമജ്ഝാനാദിം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ ഝാനസമ്പയുത്തധമ്മേ വിപസ്സതി, യാ ച അരണവിഭങ്ഗസുത്തന്തേ (മ॰ നി॰ ௩.௩௨௩ ആദയോ) ഭഗവതാ ദേസിതാ അരണപടിപദാ, സാപി ഇമിനാവ സങ്ഗഹിതാതി വേദിതബ്ബാ . വുത്തഞ്ഹി തത്ഥ ഭഗവതാ -

> ''അരണവിഭങ്ഗം വോ, ഭിക്ഖവേ, ദേസേസ്സാമി…പേ॰… ന കാമസുഖം അനുയുഞ്ജേയ്യ ഹീനം ഗമ്മം പോഥുജ്ജനികം അനരിയം അനത്ഥസംഹിതം, ന ച അത്തകിലമഥാനുയോഗം അനുയുഞ്ജേയ്യ ദുക്ഖം അനരിയം അനത്ഥസംഹിതം. ഏതേ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ഉഭോ അന്തേ അനുപഗമ്മ മജ്ഝിമാ പടിപദാ തഥാഗതേന അഭിസമ്ബുദ്ധാ ചക്ഖുകരണീ ഞാണകരണീ ഉപസമായ അഭിഞ്ഞായ സമ്ബോധായ നിബ്ബാനായ സംവത്തതി. ഉസ്സാദനഞ്ച ജഞ്ഞാ, അപസാദനഞ്ച ജഞ്ഞാ, ഉസ്സാദനഞ്ച ഞത്വാ അപസാദനഞ്ച ഞത്വാ നേവുസ്സാദേയ്യ ന അപസാദേയ്യ, ധമ്മമേവ ദേസേയ്യ. സുഖവിനിച്ഛയം ജഞ്ഞാ, സുഖവിനിച്ഛയം ഞത്വാ അജ്ഝത്തം സുഖമനുയുഞ്ജേയ്യ, രഹോവാദം ന ഭാസേയ്യ, സമ്മുഖാ ന ഖീണം ഭണേ, അതരമാനോവ ഭാസേയ്യ നോ തരമാനോ, ജനപദനിരുത്തിം നാഭിനിവേസേയ്യ, സമഞ്ഞം നാതിധാവേയ്യാതി. അയമുദ്ദേസോ അരണവിഭങ്ഗസ്സ …പേ॰… തത്ര, ഭിക്ഖവേ, യോ കാമപടിസന്ധിസുഖിനോ സോമനസ്സാനുയോഗം അനനുയോഗോ ഹീനം…പേ॰… അനത്ഥസംഹിതം, അദുക്ഖോ ഏസോ ധമ്മോ അവിഘാതോ അനുപായാസോ അപരിളാഹോ സമ്മാപടിപദാ. തസ്മാ ഏസോ ധമ്മോ അരണോ…പേ॰… തത്ര, ഭിക്ഖവേ, യോ അത്തകിലമഥാനുയോഗം അനനുയോഗോ ദുക്ഖം അനരിയം അനത്ഥസംഹിതം. അദുക്ഖോ ഏസോ ധമ്മോ …പേ॰… തസ്മാ ഏസോ ധമ്മോ അരണോ. തത്ര, ഭിക്ഖവേ, യായം മജ്ഝിമാ പടിപദാ തഥാഗതേന അഭിസമ്ബുദ്ധാ…പേ॰… അദുക്ഖോ ഏസോ ധമ്മോ…പേ॰… തസ്മാ ഏസോ ധമ്മോ അരണോ…പേ॰… തത്ര, ഭിക്ഖവേ, യായം നേവുസ്സാദനാ ന അപസാദനാ ധമ്മദേസനാ ച, അദുക്ഖോ ഏസോ ധമ്മോ…പേ॰… തസ്മാ ഏസോ ധമ്മോ അരണോ…പേ॰… തത്ര, ഭിക്ഖവേ, യദിദം നേക്ഖമ്മസുഖം പവിവേകസുഖം ഉപസമസുഖം സമ്ബോധിസുഖം, അദുക്ഖോ ഏസോ ധമ്മോ…പേ॰… തസ്മാ ഏസോ ധമ്മോ അരണോ…പേ॰… തത്ര, ഭിക്ഖവേ, య്വായം രഹോവാദോ ഭൂതോ തച്ഛോ അത്ഥസംഹിതോ, അദുക്ഖോ ഏസോ ധമ്മോ…പേ॰… തസ്മാ ഏസോ ധമ്മോ അരണോ …പേ॰… തത്ര, ഭിക്ഖവേ, യ്വായം സമ്മുഖാ ഖീണവാദോ ഭൂതോ തച്ഛോ അത്ഥസംഹിതോ, അദുക്ഖോ ഏസോ ധമ്മോ…പേ॰… തസ്മാ ഏസോ ധമ്മോ അരണോ…പേ॰… തത്ര, ഭിക്ഖവേ, യദിദം അതരമാനസ്സ ഭാസിതം, അദുക്ഖോ ഏസോ ധമ്മോ…പേ॰… തസ്മാ ഏസോ ധമ്മോ അരണോ…പേ॰… തത്ര, ഭിക്ഖവേ, യ്വായം ജനപദനിരുത്തിയാ ച അനഭിനിവേസോ സമഞ്ഞായ ച അനതിസാരോ, അദുക്ഖോ ഏസോ ധമ്മോ…പേ॰… തസ്മാ ഏസോ ധമ്മോ അരണോതി. തസ്മാതിഹ, ഭിക്ഖവേ, സരണഞ്ച ധമ്മം ജാനിസ്സാമ, അരണഞ്ച ധമ്മം ജാനിസ്സാമ. സരണഞ്ച ധമ്മം ഞത്വാ അരണഞ്ച ധമ്മം ഞത്വാ അരണം പടിപദം പടിപജ്ജിസ്സാമാതി ഏവഞ്ഹി വോ, ഭിക്ഖവേ, സിക്ഖിതബ്ബം. സുഭൂതി ച പന, ഭിക്ഖവേ, കുലപുത്തോ അരണപടിപദം പടിപന്നോ''തി.

തത്ഥ മജ്ഝിമാ പടിപദാ ദസ്സനാധിപതേയ്യേന ച സന്തേന വിഹാരാധിഗമേന ച സങ്ഗഹിതാ. കാമസുഖം അത്തകിലമഥം അനനുയോഗോ മജ്ഝിമാ പടിപദാ ഏവ. അരഹതോ ഹി വിപസ്സനാപുബ്ബഭാഗമജ്ഝിമാ പടിപദാ ഹോതി, അരഹത്തഫലസമാപത്തി അട്ഠങ്ഗമഗ്ഗവസേന മജ്ഝിമാ പടിപദാ ച. സേസാ പന പണീതാധിമുത്തതായ ഏവ സങ്ഗഹിതാതി വേദിതബ്ബാ. കിഞ്ചാപി സബ്ബേപി അരഹന്തോ അരണവിഹാരിനോ, അഞ്ഞേ അരഹന്തോ ധമ്മം ദേസേന്താ "സമ്മാപടിപന്നേ സമ്മാപടിപന്നാ"തി "മിച്ഛാപടിപന്നേ മിച്ഛാപടിപന്നാ"തി പുഗ്ഗലവസേനാപി ഉസ്സാദനാപസാദനാനി കത്വാ ധമ്മം ദേസേന്തി. **സുഭൂതിത്ഥേരോ** പന "അയം മിച്ഛാപടിപദാ, അയം സമ്മാപടിപദാ"തി ധമ്മവസേനേവ ധമ്മം ദേസേസി. തേനേവ ഭഗവാ തംയേവ അരണപടിപദം പടിപന്നോതി ച വണ്ണേസി, "ഏതദഗ്ഗം, ഭിക്ഖവേ, മമ സാവകാനം ഭിക്ഖൂനം അരണവിഹാരീനം യദിദം സുഭൂതീ"തി (അം॰ നി॰ ൧.൨൦൨, ൨൦൧) ച അരണവിഹാരീനം അഗ്ഗട്ഠാനേ ഠപേസീതി.

൩൮. ദ്വീഹി ബലേഹീതി സമഥബലവിപസ്സനാബലേഹി. **സമന്നാഗതത്താ**തി യുത്തത്താ പരിപുണ്ണത്താ വാ. **തയോ ചാ**തി വിഭത്തിവിപല്ലാസോ, തിണ്ണഞ്ചാതി വുത്തം ഹോതി. **സങ്ഖാരാന**ന്തി വചീസങ്ഖാരകായസങ്ഖാരചിത്തസങ്ഖാരാനം. **പടിപ്പസ്സദ്ധിയാ**തി പടിപ്പസ്സദ്ധത്ഥം നിരോധത്ഥം, അപ്പവത്തത്ഥന്തി വുത്തം ഹോതി. **സോളസഹീ**തി അനിച്ചാനുപസ്സനാദീനി അട്ഠ, മഗ്ഗഫലാനി അട്ഠാതി സോളസഹി. **ഞാണചരിയാഹീ**തി ഞാണപ്പവത്തീഹി. **നവഹീ**തി രൂപാരൂപാവചരസമാധി തദുപചാരോ ചാതി നവഹി. **വസിഭാവതാ പഞ്ഞാ**തി ലഹുതാ, യഥാസുഖവത്തനം ഇസ്സരിയം വസോ, സോ അസ്സ അത്ഥീതി വസീ, വസിനോ ഭാവോ വസിഭാവോ, വസിഭാവോ ഏവ വസിഭാവതാ, യഥാ പാടികുല്യമേവ പാടികുല്യതാ. ഏവംവിധാ പഞ്ഞാ വസിഭാവതായ പഞ്ഞാതി വാ അത്ഥോ. സി-കാരം ദീഘം കത്വാ ച പഠന്തി. സമന്നാഗതത്താ ച പടിപ്പസ്സദ്ധിയാ ച ഞാണചരിയാഹി ച സമാധിചരിയാഹി ചാതി ച-കാരോ സമ്ബന്ധിതബ്ബോ.

നിരോധസമാപത്തിയാ ഞാണന്തി അനാഗാമിഅരഹന്താനം നിരോധസമാപത്തിനിമിത്തം ഞാണം, യഥാ അജിനമ്ഹി ഹഞ്ഞതേ ദീപീതി. **നിരോധസമാപത്തീ**തി ച നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനസ്സ അഭാവമത്തം, ന കോചി ധമ്മോ, പഞ്ഞത്തിമത്തം അഭാവമത്തത്താ നിരോധോതി ച. സമാപജ്ജന്തേന സമാപജ്ജീയതി നാമാതി സമാപത്തീതി ച വുച്ചതി.

൩൯. സമ്പജാനസ്സാതി സമ്മാ പകാരേഹി ജാനാതീതി സമ്പജാനോ. തസ്സ സമ്പജാനസ്സ. **പവത്തപരിയാദാനേ**തി പവത്തനം പവത്തം, സമുദാചാരോതി അത്ഥോ. കിലേസപവത്തം ഖന്ധപവത്തഞ്ച. തസ്സ പവത്തസ്സ പരിയാദാനം പരിക്ഖയോ അപ്പവത്തി പവത്തപരിയാദാനം. തസ്മിം പവത്തപരിയാദാനേ. **പരിനിബ്ബാനേ ഞാണ**ന്തി അരഹതോ കാമച്ഛന്ദാദീനം പരിനിബ്ബാനം അപ്പവത്തം അനുപാദിസേസപരിനിബ്ബാനഞ്ച പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ തസ്മിം കിലേസപരിനിബ്ബാനേ ഖന്ധപരിനിബ്ബാനേ ച പവത്തം ഞാണം.

൩൭. സബ്ബധമ്മാനന്തി സബ്ബേസം തേഭൂമകധമ്മാനം. **സമ്മാ സമുച്ഛേദേ**തി സന്തതിസമുച്ഛേദവസേന സുട്ഠു നിരോധേ. **നിരോധേ ച അനുപട്ഠാനതാ**തി നിരോധേ ഗതേ പുന ന ഉപട്ഠാനതായ, പുന അനുപ്പത്തിയന്തി അത്ഥോ. സമ്മാസമുച്ഛേദേ ച നിരോധേ ച അനുപട്ഠാനതാ ചാതി ച-കാരോ സമ്ബന്ധിതബ്ബോ.

സമസീസട്ഠേ ഞാണന്തി നേക്ഖമ്മാദീനി സത്തതിംസ സമാനി, തണ്ഹാദീനി തേരസ സീസാനി. പച്ചനീകധമ്മാനം സമിതത്താ സമാനി, യഥായോഗം പധാനത്താ ച കോടിത്താ ച സീസാനി. ഏകസ്മിം ഇരിയാപഥേ വാ ഏകസ്മിം രോഗേ വാ സഭാഗസന്തതിവസേന ഏകസ്മിം ജീവിതിന്ദ്രിയേ വാ നേക്ഖമ്മാദീനി സമാനി ച സദ്ധാദീനി സീസാനി ച അസ്സ സന്തീതി സമസീസീ, സമസീസിസ്സ അത്ഥോ സമസീസട്ഠോ. തസ്മിം സമസീസട്ഠേ, സമസീസിഭാവേതി അത്ഥോ. ഏകസ്മിം ഇരിയാപഥേ രോഗേ വാ സഭാഗസന്തതിവസേന ജീവിതേ വാ വിപസ്സനം ആരഭിത്വാ തസ്മിംയേവ ഇരിയാപഥേ രോഗേ സഭാഗജീവിതേ വാ ചത്താരി മഗ്ഗഫലാനി പത്വാ, തസ്മിംയേവ പരിനിബ്ബായന്തസ്സ അരഹതോയേവ സമസീസിഭാവോ ഹോതീതി തസ്മിം സമസീസിഭാവേ ഞാണന്തി വുത്തം ഹോതി. വുത്തഞ്ച പുഗ്ഗലപഞ്ഞത്തിയം (പു॰ പ॰ ൧൭), തസ്സാ ച അട്ഠകഥായം (പു॰ പ॰ അട്ഠ॰ ൧൭) -

"കതമോ ച പുഗ്ഗലോ സമസീസീ? യസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ അപുബ്ബം അചരിമം ആസവപരിയാദാനഞ്ച ഹോതി ജീവിതപരിയാദാനഞ്ച. അയം വുച്ചതി പുഗ്ഗലോ

സമസീസീ''തി (പു॰ പ॰ ഫ്ലു).

''സമസീസിനിദ്ദേസേ **അപുബ്ബം അചരിമ**ന്തി അപുരേ അപച്ഛാ, സന്തതിപച്ചുപ്പന്നവസേന ഏകവാരംയേവ, ഏകകാലംയേവാതി അത്ഥോ. **പരിയാദാന**ന്തി പരിക്ഖയോ. **അയ**ന്തി അയം പുഗ്ഗലോ സമസീസീ നാമ വുച്ചതി. സോ പനേസ തിവിധോ ഹോതി ഇരിയാപഥസമസീസീ രോഗസമസീസീ ജീവിതസമസീസീതി. തത്ഥ യോ ചങ്കമന്തോവ വിപസ്സനം ആരഭിത്വാ അരഹത്തം പത്വാ ചങ്കമന്തോവ പരിനിബ്ബാതി, യോ ഠിതകോവ വിപസ്സനം ആരഭിത്വാ അരഹത്തം പത്വാ ഠിതകോവ പരിനിബ്ബാതി, യോ നിസിന്നോവ വിപസ്സനം ആരഭിത്വാ അരഹത്തം പത്വാ നിസിന്നോവ പരിനിബ്ബാതി, യോ നിപന്നോവ വിപസ്സനം ആരഭിത്വാ അരഹത്തം പത്വാ നിപന്നോവ പരിനിബ്ബാതി, അയം **ഇരിയാപഥസമസീസീ** നാമ. യോ പന ഏകം രോഗം പത്വാ അന്തോരോഗേയേവ വിപസ്സനം ആരഭിത്വാ അരഹത്തം പത്വാ തേനേവ രോഗേന പരിനിബ്ബാതി, അയം **രോഗസമസീസീ** നാമ. കതരോ ജീവിതസമസീസീ? തേരസ സീസാനി. തത്ഥ കിലേസസീസം അവിജ്ജം അരഹത്തമഗ്ഗോ പരിയാദിയതി, പവത്തസീസം ജീവിതിന്ദ്രിയം ചുതിചിത്തം പരിയാദിയതി, അവിജ്ജാപരിയാദായകം ചിത്തം ജീവിതിന്ദ്രിയം പരിയാദാതും ന സക്കോതി, ജീവിതിന്ദ്രിയപരിയാദായകം ചിത്തം അവിജ്ജം പരിയാദാതും ന സക്കോതി. അവിജ്ജാപരിയാദായകം ചിത്തം അഞ്ഞം, ജീവിതിന്ദ്രിയപരിയാദായകം ചിത്തം അഞ്ഞം. യസ്സ ചേതം സീസദ്വയം സമം പരിയാദാനം ഗച്ഛതി, സോ **ജീവിതസമസീസീ** നാമ. കഥമിദം സമം ഹോതീതി? വാരസമതായ. യസ്മിഞ്ഹി വാരേ മഗ്ഗവുട്ഠാനം ഹോതി. സോതാപത്തിമഗ്ഗേ പഞ്ച പച്ചവേക്ഖണാനി, സകദാഗാമിമഗ്ഗേ പഞ്ച, അനാഗാമിമഗ്ഗേ പഞ്ച, അരഹത്തമഗ്ഗേ ചത്താരീതി ഏകൂനവീസതിമേ പച്ചവേക്ഖണഞാണേ പതിട്ഠായ ഭവങ്ഗം ഓതരിത്വാ പരിനിബ്ബായതി. ഇമായ വാരസമതായ ഏവ ഉഭയസീസപരിയാദാനമ്പി സമം ഹോതി നാമ. തേനായം പുഗ്ഗലോ 'ജീവിതസമസീസീ'തി വുച്ചതി. അയമേവ ച ഇധ അധിപ്പേതോ''തി.

൩൭. ഇദാനി യസ്മാ സുതമയസീലമയഭാവനാമയഞാണാനി വട്ടപാദകാനി സല്ലേഖാ നാമ ന ഹോന്തി, ലോകുത്തരപാദകാനേവ ഏതാനി ച അഞ്ഞാനി ച ഞാണാനി സല്ലേഖാതി വുച്ചന്തി, തസ്മാ പച്ചനീകസല്ലേഖനാകാരേന പവത്താനി ഞാണാനി ദസ്സേതും സമസീസട്ഠേ ഞാണാനന്തരം സല്ലേഖട്ഠേ ഞാണം ഉദ്ദിട്ഠം. തത്ഥ **പുഥുനാനത്തതേജപരിയാദാനേ പഞ്ഞാ**തി ലോകുത്തരേഹി അസമ്മിസ്സട്ഠേന പുഥൂനം രാഗാദീനഞ്ച നാനത്താനം നാനാസഭാവാനം കാമച്ഛന്ദാദീനഞ്ച സന്താപനട്ഠേന ''തേജാ''തി ലദ്ധനാമാനം ദുസ്സീല്യാദീനഞ്ച പരിയാദാനേ ഖേപനേ പഞ്ഞാ, നേക്ഖമ്മാദിമ്ഹി സത്തതിംസഭേദേ ധമ്മേ പഞ്ഞാതി വുത്തം ഹോതി. അഥ വാ പുഥുഭൂതാ നാനത്തഭൂതാ ച തേജാ ഏവ തേസം പുഥുഭൂതാനം നാനത്തഭൂതാനം ദുസ്സീല്യാദീനം പഞ്ചന്നം തേജാനം പരിയാദാനേ പഞ്ഞാതി അത്ഥോ. തേജേഹിയേവ പുഥൂനം നാനത്താനഞ്ച സങ്ഗഹം നിദ്ദേസവാരേ പകാസയിസ്സാമ.

സല്ലേഖട്ഠേ ഞാണന്തി പച്ചനീകധമ്മേ സല്ലേഖതി സമുച്ഛിന്ദതീതി സല്ലേഖോ, തസ്മിം നേക്ഖമ്മാദികേ സത്തതിംസപ്പഭേദേ സല്ലേഖസഭാവേ ഞാണം. ''പരേ വിഹിംസകാ ഭവിസ്സന്തി, മയമേത്ഥ അവിഹിംസകാ ഭവിസ്സാമാതി സല്ലേഖോ കരണീയോ''തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൮൩) നയേന ഭഗവതാ സല്ലേഖസുത്തന്തേ വുത്തോ ചതുചത്താലീസഭേദോപി സല്ലേഖോ ഇമിനാ സങ്ഗഹിതോയേവാതി വേദിതബ്ബോ.

൩൮. ഇദാനി സല്ലേഖേ ഠിതേന കത്തബ്ബം സമ്മപ്പധാനവീരിയം ദസ്സേതും തദനന്തരം വീരിയാരമ്ഭേ ഞാണം ഉദ്ദിട്ഠം. തത്ഥ **അസല്ലീനത്തപഹിതത്തപഗ്ഗഹട്ഠേ**തി കോസജ്ജവസേന അസല്ലീനോ അസങ്കുചിതോ അത്താ അസ്സാതി അസല്ലീനത്തോ. **അത്താ**തി ചിത്തം. യഥാഹ -

> ''ഉദകഞ്ഹി നയന്തി നേത്തികാ, ഉസുകാരാ നമയന്തി തേജനം;
> ദാരും നമയന്തി തച്ഛകാ, അത്താനം ദമയന്തി പണ്ഡിതാ''തി. ആദി (ധ॰ പ॰ ൮൦-൮൧) -

കായേ ച ജീവിതേ ച അനപേക്ഖതായ പഹിതോ പേസിതോ വിസ്സട്ഠോ അത്താ ഏതേനാതി പഹിതത്തോ. **അത്താ**തി അത്തഭാവോ. യഥാഹ - ''യാ പന ഭിക്ഖുനീ അത്താനം വധിത്വാ വധിത്വാ രോദേയ്യാ''തിആദി (പാചി॰ ൮൮൦) . അസല്ലീനത്തോ ച സോ പഹിതത്തോ ചാതി അസല്ലീനത്തപഹിതത്തോ. സഹജാതധമ്മേ പഗ്ഗണ്ഹാതി ഉപത്ഥമ്ഭേതീതി പഗ്ഗഹോ, പഗ്ഗഹോ ഏവ അത്ഥോ പഗ്ഗഹട്ഠോ, പഗ്ഗഹസഭാവോതി അത്ഥോ. അസല്ലീനത്തപഹിതത്തസ്സ പഗ്ഗഹട്ഠോ അസല്ലീനത്തപഹിതത്തപഗ്ഗഹട്ഠോ. തസ്മിം അസല്ലീനത്തപഹിതത്തപഗ്ഗഹട്ഠേ. ''തസ്മാതിഹ, ഭിക്ഖവേ, തുമ്ഹേപി അപ്പടിവാനം പദഹേയ്യാഥ. കാമം തചോ ച ന്ഹാരു ച അട്ഠി ച

അവസിസ്സതു, ഉപസുസ്സതു സരീരേ മംസലോഹിതം. യം തം പുരിസഥാമേന പുരിസവീരിയേന പുരിസപരക്കമേന പത്തബ്ബം, ന തം അപാപുണിത്വാ വീരിയസ്സ സണ്ഠാനം ഭവിസ്സതീ''തി (അം॰ നി॰ ൨.൫) വുത്തത്താ അസല്ലീനത്തപഹിതത്തവചനേന പധാനസ്മിം അപ്പടിവാനിതാ അനിവത്തനതാ വുത്താ. പഗ്ഗഹട്ഠവചനേന പന കോസജ്ജുദ്ധച്ചവിമുത്തം സമപ്പവത്തം വീരിയം വുത്തം.

വീരിയാരമ്ഭേ ഞാണന്തി വീരഭാവോ വീരിയം, വീരാനം വാ കമ്മം, വിധിനാ വാ നയേന ഉപായേന ഈരയിതബ്ബം പവത്തയിതബ്ബന്തി വീരിയം. തദേതം ഉസ്സാഹലക്ഖണം, സഹജാതാനം ധമ്മാനം ഉപത്ഥമ്ഭനരസം, അസംസീദനഭാവപച്ചുപട്ഠാനം, ''സംവിഗ്ഗോ യോനിസോ പദഹതീ''തി (അം॰ നി॰ ൪.൧൧൩) വചനതോ സംവേഗപദട്ഠാനം, വീരിയാരമ്ഭവത്ഥുപദട്ഠാനം വാ. സമ്മാ ആരദ്ധം സബ്ബസമ്പത്തീനം മൂലം ഹോതീതി ദട്ഠബ്ബം. വീരിയസങ്ഖാതോ ആരമ്ഭോ വീരിയാരമ്ഭോ. ഇമിനാ സേസാരമ്ഭേ പടിക്ഖിപതി. അയഞ്ഹി **ആരമ്ഭ**സദ്ദോ കമ്മേ ആപത്തിയം കിരിയായം വീരിയേ ഹിംസായം വികോപനേതി അനേകേസു അത്ഥേസു ആഗതോ.

''യംകിഞ്ചി ദുക്ഖം സമ്ഭോതി, സബ്ബം ആരമ്ഭപച്ചയാ;
ആരമ്ഭാനം നിരോധേന, നത്ഥി ദുക്ഖസ്സ സമ്ഭവോ''തി. (സു॰ നി॰ ൭൪൮) -

ഏത്ഥ ഹി കമ്മം ആരമ്ഭോതി ആഗതം. ''ആരമ്ഭതി ച വിപ്പടിസാരീ ച ഹോതീ''തി (അം॰ നി॰ ๑.൧൪൨; പു॰ പ॰ ൧൯൧) ഏത്ഥ ആപത്തി. ''മഹായഞ്ഞാ മഹാരമ്ഭാ, ന തേ ഹോന്തി മഹപ്ഫലാ''തി (അം॰ നി॰ ൪.൩൯; സം॰ നി॰ ൧.൧൨൦) ഏത്ഥ യൂപുസ്സാപനാദികിരിയാ. ''ആരമ്ഭഥ നിക്കമഥ, യുഞ്ജഥ ബുദ്ധസാസനേ''തി (സം॰ നി॰ ൧.൧൮൫) ഏത്ഥ വീരിയം. ''സമണം ഗോതമം ഉദ്ദിസ്സ പാണം ആരമ്ഭന്തീ''തി (മ॰ നി॰ ൨.൫൧-൫൨) ഏത്ഥ ഹിംസാ. ''ബീജഗാമഭൂതഗാമസമാരമ്ഭാ പടിവിരതോ ഹോതീ''തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൦; മ॰ നി॰ ൧.൨൯൩) ഏത്ഥ ഛേദനഭഞ്ജനാദികം വികോപനം. ഇധ പന വീരിയമേവ അധിപ്പേതം. തേന വുത്തം ''വീരിയസങ്ഖാതോ ആരമ്ഭോ വീരിയാരമ്ഭോ''തി. വീരിയഞ്ഹി ആരഭനകവസേന ആരമ്ഭോതി വുച്ചതി. തസ്മിം വീരിയാരമ്ഭേ ഞാണം. അസല്ലീനത്താ പഹിതത്താതിപി പഠന്തി, അസല്ലീനഭാവേന പഹിതഭാവേനാതി അത്ഥോ. പുരിമപാഠോയേവ സുന്ദരോ. കേചി പന ''സതിധമ്മവിചയവീരിയപീതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗാനം സമതാ അസല്ലീനത്തതാ, സതിസമാധിപസ്സദ്ധിഉപേക്ഖാസമ്ബോജ്ഝങ്ഗാനം സമതാ പഹിതത്തതാ, സത്തന്നം സമ്ബോജ്ഝങ്ഗാനം സമതാ പഗ്ഗഹട്ഠോ''തി വണ്ണയന്തി.

൩൯. ഇദാനി സമ്മാവായാമസിദ്ധം മഗ്ഗഫലം പത്തേന ലോകഹിതത്ഥം ധമ്മദേസനാ കാതബ്ബാതി ദസ്സേതും തദനന്തരം അത്ഥസന്ദസ്സനേ ഞാണം ഉദ്ദിട്ഠം. തത്ഥ **നാനാധമ്മപ്പകാസനതാ**തി സബ്ബസങ്ഖതാസങ്ഖതവസേന നാനാധമ്മാനം പകാസനതാ ദീപനതാ ദേസനതാ. **പകാസനതാ**തി ച പകാസനാ ഏവ. **അത്ഥസന്ദസ്സനേ**തി നാനാഅത്ഥാനം പരേസം സന്ദസ്സനേ. ധമ്മാ ച അത്ഥാ ച തേ ഏവ.

൪൦. ഇദാനി പരേസം ധമ്മിയാ കഥായ സന്ദസ്സേന്തസ്സ തസ്സ അരിയപുഗ്ഗലസ്സ യഥാസഭാവധമ്മദേസനാകാരണം ദസ്സനവിസുദ്ധിം ദസ്സേതും തദനന്തരം ദസ്സനവിസുദ്ധിഞാണം ഉദ്ദിട്ഠം. തത്ഥ **സബ്ബധമ്മാനം ഏകസങ്ഗഹതാ നാനത്തേകത്തപടിവേധേ**തി സബ്ബേസം സങ്ഖതാസങ്ഖതധമ്മാനം ഏകസങ്ഗഹതായ ച കാമച്ഛന്ദാദീനം നാനത്തസ്സ ച നേക്ഖമ്മാദീനം ഏകത്തസ്സ ച പടിവേധോ, അഭിസമയോതി അത്ഥോ. സോ പന മഗ്ഗപഞ്ഞാ ഫലപഞ്ഞാ ച. മഗ്ഗപഞ്ഞാ സച്ചാഭിസമയക്ഖണേ സച്ചാഭിസമയവസേന പടിവിജ്ഝതീതി പടിവേധോ, ഫലപഞ്ഞാ പടിവിദ്ധത്താ പടിവേധോ. **ഏകസങ്ഗഹതാ**തി ഏത്ഥ ജാതിസങ്ഗഹോ, സഞ്ജാതിസങ്ഗഹോ, കിരിയാസങ്ഗഹോ, ഗണനസങ്ഗഹോതി ചതുബ്ബിധോ സങ്ഗഹോ. തത്ഥ ''സബ്ബേ ഖത്തിയാ ആഗച്ഛന്തു, സബ്ബേ ബ്രാഹ്മണാ, സബ്ബേ വേസ്സാ, സബ്ബേ സുദ്ദാ ആഗച്ഛന്തു'', ''യാ, ചാവുസോ വിസാഖ, സമ്മാവാചാ, യോ ച സമ്മാകമ്മന്തോ, യോ ച സമ്മാആജീവോ, ഇമേ ധമ്മാ സീലക്ഖന്ധേ സങ്ഗഹിതാ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൬൨) അയം **ജാതിസങ്ഗഹോ** നാമ. ''ഏകജാതികാ ആഗച്ഛന്തൂ''തി വുത്തട്ഠാനേ വിയ ഹി ഇധ സബ്ബേ ജാതിയാ ഏകസങ്ഗഹിതാ. ''സബ്ബേ കോസലകാ ആഗച്ഛന്തു, സബ്ബേ മാഗധികാ, സബ്ബേ ഭാരുകച്ഛകാ ആഗച്ഛന്തു'', ''യോ, ചാവുസോ വിസാഖ, സമ്മാവായാമോ, യാ ച സമ്മാസതി, യോ ച സമ്മാസമാധി, ഇമേ ധമ്മാ സമാധിക്ഖന്ധേ സങ്ഗഹിതാ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൬൨) അയം **സഞ്ജാതിസങ്ഗഹോ** നാമ. ''ഏകട്ഠാനേ ജാതാ സംവഡ്ഢാ ആഗച്ഛന്തൂ''തി വുത്തട്ഠാനേ വിയ ഹി ഇധ സബ്ബേ

ജാതിട്ഠാനേന നിവുത്ഥോകാസേന ഏകസങ്ഗഹിതാ. ‘‘സബ്ബേ ഹത്ഥാരോഹാ ആഗച്ഛന്തു, സബ്ബേ അസ്സാരോഹാ ആഗച്ഛന്തു, സബ്ബേ രഥികാ ആഗച്ഛന്തു’’, ‘‘യാ, ചാവുസോ വിസാഖ, സമ്മാദിട്ഠി, യോ ച സമ്മാസങ്കപ്പോ, ഇമേ ധമ്മാ പഞ്ഞാക്ഖന്ധേ സങ്ഗഹിതാ’’തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൬൨) അയം **കിരിയാസങ്ഗഹോ** നാമ. സബ്ബേവ ഹി തേ അത്തനോ കിരിയാകരണേന ഏകസങ്ഗഹിതാ. ‘‘ചക്ഖായതനം കതമം ഖന്ധഗണനം ഗച്ഛതി, ചക്ഖായതനം രൂപക്ഖന്ധഗണനം ഗച്ഛതി. ഹഞ്ചി ചക്ഖായതനം രൂപക്ഖന്ധഗണനം ഗച്ഛതി, തേന വത രേ വത്തബ്ബേ ചക്ഖായതനം രൂപക്ഖന്ധേന സങ്ഗഹിത’’ന്തി (കഥാ॰ ൪൭൧) അയം **ഗണനസങ്ഗഹോ** നാമ. അയമിധ അധിപ്പേതോ. തഥട്ഠാദീസു ദ്വാദസസു ആകാരേസു വിസും വിസും ഏകേന സങ്ഗഹോ ഗണനപരിച്ഛേദോ ഏതേസന്തി ഏകസങ്ഗഹാ, ഏകസങ്ഗഹാനം ഭാവോ ഏകസങ്ഗഹതാ.

ദസ്സനവിസുദ്ധിഞാണന്തി മഗ്ഗഫലഞാണം ദസ്സനം. ദസ്സനമേവ വിസുദ്ധി ദസ്സനവിസുദ്ധി, ദസ്സനവിസുദ്ധി ഏവ ഞാണം ദസ്സനവിസുദ്ധിഞാണം. മഗ്ഗഞാണം വിസുജ്ഝതീതി ദസ്സനവിസുദ്ധി, ഫലഞാണം വിസുദ്ധത്താ ദസ്സനവിസുദ്ധി.

൪൧. ഇദാനി ദസ്സനവിസുദ്ധിസാധകാനി വിപസ്സനാഞാണാനി ദ്വിധാ ദസ്സേതും തദനന്തരം ഖന്തിഞാണപരിയോഗാഹണഞാണാനി ഉദ്ദിട്ഠാനി. തത്ഥ **വിദിതത്താ പഞ്ഞാ**തി രൂപക്ഖന്ധാദീനം അനിച്ചാദിതോ വിദിതത്താ പവത്താ പഞ്ഞാ. **ഖന്തിഞാണ**ന്തി വിദിതമേവ ഖമതീതി ഖന്തി, ഖന്തി ഏവ ഞാണം ഖന്തിഞാണം. ഏതേന അധിവാസനഖന്തിം പടിക്ഖിപതി. ഏതം കലാപസമ്മസനാദിവസേന പവത്തം തരുണവിപസ്സനാഞാണം.

൪൨. **ഫുട്ഠത്താ പഞ്ഞാ**തി രൂപക്ഖന്ധാദീനം അനിച്ചാദിവസേന ഞാണഫസ്സേന ഫുട്ഠത്താ പവത്താ പഞ്ഞാ. **പരിയോഗാഹണേ ഞാണ**ന്തി ഫുട്ഠമേവ പരിയോഗാഹതി പവിസതീതി പരിയോഗാഹണം ഞാണം. ഗാ-കാരം രസ്സം കത്വാപി പഠന്തി. ഏതം ഭങ്ഗാനുപസ്സനാദിവസേന പവത്തം തിക്ഖവിപസ്സനാഞാണം. കേചി പന ‘‘വിപസ്സനാഞാണമേവ സദ്ധാവാഹിസ്സ ഖന്തിഞാണം, പഞ്ഞാവാഹിസ്സ പരിയോഗാഹണഞാണ’’ന്തി വദന്തി. ഏവം സന്തേ ഏതാനി ദ്വേ ഞാണാനി ഏകസ്സ ന സമ്ഭവന്തി , തദസമ്ഭവേ ഏകസ്സ സാവകസ്സ സത്തസട്ഠി സാവകസാധാരണഞാണാനി ന സമ്ഭവന്തി, തസ്മാ തം ന യുജ്ജതി.

൪൩. ഇദാനി യസ്മാ പുഥുജ്ജനാ സേക്ഖാ ച വിപസ്സനൂപഗേ ഖന്ധാദയോ ധമ്മേ സകലേ ഏവ സമ്മസന്തി, ന തേസം ഏകദേസം, തസ്മാ തേസം പദേസവിഹാരോ ന ലബ്ഭതി, അരഹതോയേവ യഥാരുചി പദേസവിഹാരോ ലബ്ഭതീതി ദസ്സനവിസുദ്ധിസാധകാനി ഞാണാനി വത്വാ തദനന്തരം അരഹതോ ദസ്സനവിസുദ്ധിസിദ്ധം പദേസവിഹാരഞാണം ഉദ്ദിട്ഠം. തത്ഥ **സമോദഹനേ പഞ്ഞാ**തി ഖന്ധാദീനം ഏകദേസസ്സ വേദനാധമ്മസ്സ സമോദഹനപഞ്ഞാ, സമ്പിണ്ഡനപഞ്ഞാ രാസികരണപഞ്ഞാ. സമോധാനേ പഞ്ഞാതിപി പാഠോ, സോയേവ അത്ഥോ.

പദേസവിഹാരേ ഞാണന്തി ഖന്ധാദീനം പദേസേന ഏകദേസേന അവയവേന വിഹാരോ പദേസവിഹാരോ, തസ്മിം പദേസവിഹാരേ ഞാണം. തത്ഥ **പദേസോ** നാമ ഖന്ധപദേസോ ആയതനധാതുസച്ചഇന്ദ്രിയപച്ചയാകാരസതിപട്ഠാനഝാനനാമരൂപധമ്മപദേസോതി നാനാവിധോ. ഏവം നാനാവിധോ ചേസ വേദനാ ഏവ. കഥം? പഞ്ചന്നം ഖന്ധാനം വേദനാക്ഖന്ധവസേന ഖന്ധേകദേസോ, ദ്വാദസന്നം ആയതനാനം വേദനാവസേന ധമ്മായതനേകദേസോ, അട്ഠാരസന്നം ധാതൂനം വേദനാവസേന ധമ്മധാതേകദേസോ, ചതുന്നം സച്ചാനം വേദനാവസേന ദുക്ഖസച്ചേകദേസോ, ബാവീസതിയാ ഇന്ദ്രിയാനം പഞ്ചവേദനിന്ദ്രിയവസേന ഇന്ദ്രിയേകദേസോ, ദ്വാദസന്നം പടിച്ചസമുപ്പാദങ്ഗാനം ഫസ്സപച്ചയാ വേദനാവസേന പച്ചയാകാരേകദേസോ, ചതുന്നം സതിപട്ഠാനാനം വേദനാനുപസ്സനാവസേന സതിപട്ഠാനേകദേസോ, ചതുന്നം ഝാനാനം സുഖഉപേക്ഖാവസേന ഝാനേകദേസോ, നാമരൂപാനം വേദനാവസേന നാമരൂപേകദേസോ, കുസലാദീനം സബ്ബധമ്മാനം വേദനാവസേന ധമ്മേകദേസോതി ഏവം വേദനാ ഏവ ഖന്ധാദീനം പദേസോ, തസ്സാ വേദനായ ഏവ പച്ചവേക്ഖണവസേന പദേസവിഹാരോ.

൪൪. ഇദാനി യസ്മാ സമാധിഭാവനാമയഞാണാദീനി ഭാവേന്താ പുഥുജ്ജനാ സേക്ഖാ ച തേ തേ ഭാവേതബ്ബഭാവനാധമ്മേ അധിപതീ ജേട്ഠകേ കത്വാ തേന തേന പഹാതബ്ബേ തപ്പച്ചനീകേ നാനാസഭാവേ ധമ്മേ അനേകാദീനവേ ആദീനവതോ പച്ചവേക്ഖിത്വാ തസ്സ തസ്സ ഭാവനാധമ്മസ്സ വസേന ചിത്തം പതിട്ഠപേത്വാ തേ തേ പച്ചനീകധമ്മേ പജഹന്തി. പജഹന്താ വിപസ്സനാകാലേ സബ്ബസങ്ഖാരേ സുഞ്ഞതോ ദിസ്വാ പച്ഛാ സമുച്ഛേദേന പജഹന്തി, തഥാ പജഹന്താ ച ഏകാഭിസമയവസേന സച്ചാനി പടിവിജ്ഝന്താ പജഹന്തി. യഥാവുത്തേഹേവ ആകാരേഹി

സബ്ബേപി അരിയാ യഥായോഗം പടിപജ്ജന്തി, തസ്മാ പദേസവിഹാരഞാണാനന്തരം സഞ്ഞാവിവട്ടഞാണാദീനി ഛ ഞാണാനി യഥാക്കമേന ഉദ്ദിട്ഠാനി. തത്ഥ **അധിപതത്താ പഞ്ഞാ**തി നേക്ഖമ്മാദീനം അധിപതിഭാവേന നേക്ഖമ്മാദീനി അധികാനി കത്വാ തദധികഭാവേന പവത്താ പഞ്ഞാതി അത്ഥോ. **സഞ്ഞാവിവട്ടേ ഞാണ**ന്തി സഞ്ഞായ വിവട്ടനം പരാവട്ടനം പരമ്മുഖഭാവോതി സഞ്ഞാവിവട്ടോ, യായ സഞ്ഞായ തേ തേ ഭാവനാധമ്മേ അധിപതിം കരോതി, തായ സഞ്ഞായ ഹേതുഭൂതായ, കരണഭൂതായ വാ തതോ തതോ കാമച്ഛന്ദാദിതോ വിവട്ടനേ ഞാണന്തി വുത്തം ഹോതി. ഏത്തോ വിവട്ടോതി അവുത്തേപി യതോ വിവട്ടതി, തതോ ഏവ വിവട്ടോതി ഗയ്ഹതി യഥാ വിവട്ടനാനുപസ്സനായ. സാ പന സഞ്ഞാ സഞ്ജാനനലക്ഖണാ, തദേവേതന്തി പുന സഞ്ജാനനപച്ചയനിമിത്തകരണരസാ ദാരുആദീസു തച്ഛകാദയോ വിയ, യഥാഗഹിതനിമിത്തവസേന അഭിനിവേസകരണപച്ചുപട്ഠാനാ ഹത്ഥിദസ്സകഅന്ധാ വിയ, ആരമ്മണേ അനോഗാള്ഹവുത്തിതായ അചിരട്ഠാനപച്ചുപട്ഠാനാ വാ വിജ്ജു വിയ, യഥാഉപട്ഠിതവിസയപദട്ഠാനാ തിണപുരിസകേസു മിഗപോതകാനം പുരിസാതി ഉപ്പന്നസഞ്ഞാ വിയ.

൪൫. **നാനത്തേ പഞ്ഞാ**തി നാനാസഭാവേ ഭാവേതബ്ബതോ അഞ്ഞസഭാവേ കാമച്ഛന്ദാദികേ ആദീനവദസ്സനേന പവത്താ പഞ്ഞാ. **നാനത്തേ**തി ച നിമിത്തത്ഥേ ഭുമ്മവചനം. നാനത്തപ്പഹാനം വാ നാനത്തം, നാനത്തപ്പഹാനനിമിത്തം നാനത്തപ്പഹാനഹേതു നേക്ഖമ്മാദീസു പഞ്ഞാതി അധിപ്പായോ. **ചേതോവിവട്ടേ ഞാണ**ന്തി ചേതസോ കാമച്ഛന്ദാദിതോ വിവട്ടനം നേക്ഖമ്മാദീസു ഞാണം. **ചേതോ**തി ചേത്ഥ ചേതനാ അധിപ്പേതാ. സാ ചേതനാഭാവലക്ഖണാ, അഭിസന്ദഹനലക്ഖണാ വാ, ആയൂഹനരസാ, സംവിദഹനപച്ചുപട്ഠാനാ സകിച്ചപരകിച്ചസാധകാ ജേട്ഠസിസ്സമഹാവഡ്ഢകിആദയോ വിയ. അച്ചായികകമ്മാനുസ്സരണാദീസു ച പനായം സമ്പയുത്താനം ഉസ്സാഹനഭാവേന പാകടാ ഹോതി.

൪൬. **അധിട്ഠാനേ പഞ്ഞാ**തി നേക്ഖമ്മാദിവസേന ചിത്തസ്സ പതിട്ഠാപനേ പഞ്ഞാ. **ചിത്തവിവട്ടേ ഞാണ**ന്തി കാമച്ഛന്ദാദിപഹാനവസേന ചിത്തസ്സ വിവട്ടനേ ഞാണം . ചിത്തഞ്ചേത്ഥ വിജാനനലക്ഖണം, പുബ്ബങ്ഗമരസം, സന്ധാനപച്ചുപട്ഠാനം, നാമരൂപപദട്ഠാനം.

൪൭. **സുഞ്ഞതേ പഞ്ഞാ**തി അത്തത്തനിയസുഞ്ഞതായ അനത്താനത്തനിയേ പവത്താ അനത്താനുപസ്സനാ പഞ്ഞാ. **ഞാണവിവട്ടേ ഞാണ**ന്തി ഞാണമേവ അഭിനിവേസതോ വിവട്ടതീതി വിവട്ടോ, തം ഞാണവിവട്ടഭൂതം ഞാണം.

൪൮. **വോസഗ്ഗേ പഞ്ഞാ**തി ഏത്ഥ വോസജ്ജതീതി വോസഗ്ഗോ, കാമച്ഛന്ദാദീനം വോസഗ്ഗോ നേക്ഖമ്മാദിമ്ഹി പഞ്ഞാ. **വിമോക്ഖവിവട്ടേ ഞാണ**ന്തി കാമച്ഛന്ദാദികേഹി വിമുച്ചതീതി വിമോക്ഖോ, വിമോക്ഖോ ഏവ വിവട്ടോ വിമോക്ഖവിവട്ടോ, സോ ഏവ ഞാണം.

൪൯. **തഥട്ഠേ പഞ്ഞാ**തി ഏകേകസ്സ സച്ചസ്സ ചതുബ്ബിധേ ചതുബ്ബിധേ അവിപരീതസഭാവേ കിച്ചവസേന അസമ്മോഹതോ പവത്താ പഞ്ഞാ. **സച്ചവിവട്ടേ ഞാണ**ന്തി ചതൂസു സച്ചേസു ദുഭതോ വുട്ഠാനവസേന വിവട്ടതീതി സച്ചവിവട്ടോ, സോ ഏവ ഞാണം. ഏകമേവ ഞാണം അധിപതികതധമ്മവസേന സഞ്ഞാവിവട്ടോതി, പഹാതബ്ബധമ്മവസേന ചേതോവിവട്ടോതി, ചിത്തപതിട്ഠാപനവസേന ചിത്തവിവട്ടോതി, പച്ചനീകപഹാനവസേന വിമോക്ഖവിവട്ടോതി ഏവം ചതുധാ വുത്തം. അനത്താനുപസ്സനാവ സുഞ്ഞതാകാരവസേന ''ഞാണവിവട്ടേ ഞാണ''ന്തി വുത്താ. മഗ്ഗഞാണമേവ ഹേട്ഠാ ''മഗ്ഗേ ഞാണ''ന്തി ച, ''ആനന്തരികസമാധിമ്ഹി ഞാണ''ന്തി ച ദ്വിധാ വുത്തം, വിവട്ടനാകാരവസേന ''സച്ചവിവട്ടേ ഞാണ''ന്തി വുത്തം.

൫൦. ഇദാനി തസ്സ സച്ചവിവട്ടഞാണവസേന പവത്തസ്സ ആസവാനം ഖയേ ഞാണസ്സ വസേന പവത്താനി കമതോ ഛ അഭിഞ്ഞാഞാണാനി ഉദ്ദിട്ഠാനി. തത്ഥാപി ലോകപാകടാനുഭാവത്താ അതിവിമ്ഹാപനന്തി പഠമം ഇദ്ധിവിധഞാണം ഉദ്ദിട്ഠം, ചേതോപരിയഞാണസ്സ വിസയതോ ദിബ്ബസോതഞാണം ഓളാരികവിസയന്തി ദുതിയം ദിബ്ബസോതഞാണം ഉദ്ദിട്ഠം, സുഖുമവിസയത്താ തതിയം ചേതോപരിയഞാണം ഉദ്ദിട്ഠം. തീസു വിജ്ജാസു പുബ്ബേനിവാസച്ഛാദകാതീതതമവിനോദകത്താ പഠമം പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണം ഉദ്ദിട്ഠം, പച്ചുപ്പന്നാനാഗതതമവിനോദകത്താ ദുതിയം ദിബ്ബചക്ഖുഞാണം ഉദ്ദിട്ഠം, സബ്ബതമസമുച്ഛേദകത്താ തതിയം ആസവാനം ഖയേ ഞാണം ഉദ്ദിട്ഠം. തത്ഥ **കായമ്പീ**തി രൂപകായമ്പി. **ചിത്തമ്പീ**തി പാദകജ്ഝാനചിത്തമ്പി. **ഏകവവത്ഥാനതാ**തി പരികമ്മചിത്തേന ഏകതോ ഠപനതായ ച ദിസ്സമാനകായേന, അദിസ്സമാനകായേന വാ ഗന്തുകാമകാലേ യഥായോഗം കായസ്സപി ചിത്തസ്സപി മിസ്സീകരണതായ ചാതി വുത്തം ഹോതി. **കായോ**തി

ചേത്ഥ സരീരം. സരീരഞ്ഹി അസുചിസഞ്ചയതോ കുച്ഛിതാനം കേസാദീനഞ്ചേവ ചക്ഖുരോഗാദീനം രോഗസതാനഞ്ച ആയഭൂതതോ കായോതി വുച്ചതി. **സുഖസഞ്ഞഞ്ച ലഹുസഞ്ഞഞ്ചാ**തി എത്ഥ ചതുത്ഥജ്ഝാനസമ്പയുത്തം എകംയേവ സഞ്ഞം ആകാരനാനത്തതോ ദ്വിധാ കത്വാ സമുച്ചയത്ഥോ ച-സദ്ദോ പയുത്തോ. ചതുത്ഥജ്ഝാനസ്മിഞ്ഹി ഉപേക്ഖാ സന്തത്താ സുഖന്തി വുത്താ, തംസമ്പയുത്താ സഞ്ഞാ സുഖസഞ്ഞാ. സായേവ നീവരണേഹി ചേവ വിതക്കാദിപച്ചനീകേഹി ച വിമുത്തത്താ ലഹുസഞ്ഞാ. **അധിട്ഠാനവസേനാ**തി അധികം കത്വാ ഠാനവസേന, പവിസനവസേനാതി അധിപ്പായോ. അധിട്ഠാനവസേന ചാതി ച-സദ്ദോ സമ്ബന്ധിതബ്ബോ. എത്താവതാ സബ്ബപ്പകാരസ്സ ഇദ്ധിവിധസ്സ യഥായോഗം കാരണം വുത്തം.

ഇജ്ഝനട്ഠേ പഞ്ഞാതി ഇജ്ഝനസഭാവേ പഞ്ഞാ. **ഇദ്ധിവിധേ ഞാണ**ന്തി ഇജ്ഝനട്ഠേന ഇദ്ധി, നിപ്ഫത്തിഅത്ഥേന പടിലാഭട്ഠേന ചാതി വുത്തം ഹോതി. യഞ്ഹി നിപ്ഫജ്ജതി പടിലബ്ഭതി ച, തം ഇജ്ഝതീതി വുച്ചതി. യഥാഹ - "കാമം കാമയമാനസ്സ, തസ്സ ചേതം സമിജ്ഝതീ"തി (സു॰ നി॰ ൭൭൨). തഥാ "നേക്ഖമ്മം ഇജ്ഝതീതി ഇദ്ധി, പടിഹരതീതി പാടിഹാരിയം, അരഹത്തമഗ്ഗോ ഇജ്ഝതീതി ഇദ്ധി, പടിഹരതീതി പാടിഹാരിയ"ന്തി (പടി॰ മ॰ ൩.൩൨). അപരോ നയോ - ഇജ്ഝനട്ഠേന ഇദ്ധി, ഉപായസമ്പദായേതം അധിവചനം. ഉപായസമ്പദാ ഹി ഇജ്ഝതി അധിപ്പേതഫലപ്പസവനതോ. യഥാഹ - "അയം ഖോ ചിത്തോ ഗഹപതി സീലവാ കല്യാണധമ്മോ, സചേ പണിദഹിസ്സതി, അനാഗതമദ്ധാനം രാജാ അസ്സം ചക്കവത്തീതി. ഇജ്ഝിസ്സതി ഹി സീലവതോ ചേതോപണിധി വിസുദ്ധത്താ"തി (സം॰ നി॰ ൪.൩൫൨). അപരോ നയോ - എതായ സത്താ ഇജ്ഝന്തീതി ഇദ്ധി, **ഇജ്ഝന്തീ**തി ഇദ്ധാ വുദ്ധാ ഉക്കംസഗതാ ഹോന്തീതി വുത്തം ഹോതി. ഇദ്ധി എവ വിധം ഇദ്ധിവിധം, ഇദ്ധികോട്ഠാസോ ഇദ്ധിവികപ്പോതി അത്ഥോ. തം ഇദ്ധിവിധം ഞാണന്തി വുത്തം ഹോതി.

൧൧. **വിതക്കവിപ്ഫാരവസേനാ**തി ദിബ്ബസോതധാതുഉപ്പാദനത്ഥം പരികമ്മകരണകാലേ സദ്ദനിമിത്തേസു അത്തനോ വിതക്കവിപ്ഫാരവസേന വിതക്കവേഗവസേന. **വിതക്കോ**തി ചേത്ഥ വിതക്കേതീതി വിതക്കോ, വിതക്കനം വാ വിതക്കോ, ഊഹനന്തി വുത്തം ഹോതി. സ്വായം ആരമ്മണേ ചിത്തസ്സ അഭിനിരോപനലക്ഖണോ, ആഹനനപരിയാഹനനരസോ . തഥാ ഹി തേന യോഗാവചരോ ആരമ്മണം വിതക്കാഹതം വിതക്കപരിയാഹതം കരോതീതി വുച്ചതി. ആരമ്മണേ ചിത്തസ്സ ആനയനപച്ചുപട്ഠാനോ, തജ്ജാസമന്നാഹാരേന പന ഇന്ദ്രിയേന ച പരിക്ഖിത്തേ വിസയേ അനന്തരായേന ഉപ്പജ്ജനതോ ആപാഥഗതവിസയപദട്ഠാനോതി വുച്ചതി. **നാനത്തേകത്തസദ്ദനിമിത്താന**ന്തി നാനാസഭാവാനം എകസഭാവാനഞ്ച സദ്ദനിമിത്താനം. സദ്ദാ എവ ചേത്ഥ വിതക്കുപ്പത്തികാരണത്താ സങ്ഖാരനിമിത്തത്താ ച നിമിത്താനി. ഭേരിസദ്ദാദിവസേന എകഗ്ഘനീഭൂതാ, അനേകാ വാ സദ്ദാ, നാനാദിസാസു വാ സദ്ദാ, നാനാസത്താനം വാ സദ്ദാ നാനത്തസദ്ദാ, എകദിസായ സദ്ദാ, എകസത്തസ്സ വാ സദ്ദാ, ഭേരിസദ്ദാദിവസേന എകേകസദ്ദാ വാ എകത്തസദ്ദാ. **സദ്ദോ**തി ചേത്ഥ സപ്പതീതി സദ്ദോ, കഥീയതീതി അത്ഥോ. **പരിയോഗാഹണേ പഞ്ഞാ**തി പവിസനപഞ്ഞാ, പജാനനപഞ്ഞാതി അത്ഥോ. **സോതധാതുവിസുദ്ധിഞാണ**ന്തി സവനട്ഠേന ച നിജ്ജീവട്ഠേന ച സോതധാതു, സോതധാതുകിച്ചകരണവസേന ച സോതധാതു വിയാതിപി സോതധാതു, പരിസുദ്ധത്താ നിരുപക്കിലേസത്താ വിസുദ്ധി, സോതധാതു എവ വിസുദ്ധി സോതധാതുവിസുദ്ധി, സോതധാതുവിസുദ്ധി എവ ഞാണം സോതധാതുവിസുദ്ധിഞാണം.

൧൨. **തിണ്ണന്നം ചിത്താന**ന്തി സോമനസ്സസഹഗതദോമനസ്സസഹഗതഉപേക്ഖാസഹഗതവസേന തിണ്ണന്നം ചിത്താനം. **വിപ്ഫാരത്താ**തി വിപ്ഫാരഭാവേന വേഗേനാതി അത്ഥോ. ഹേതുഅത്ഥേ നിസ്സക്കവചനം, ചേതോപരിയഞാണുപ്പാദനത്ഥം പരികമ്മകരണകാലേ പരേസം തിണ്ണന്നം ചിത്താനം വിപ്ഫാരഹേതുനാ. **ഇന്ദ്രിയാനം പസാദവസേനാ**തി ചക്ഖാദീനം ഛന്നം ഇന്ദ്രിയാനം പസാദവസേന, ഇന്ദ്രിയാനം പതിട്ഠിതോകാസാ ചേത്ഥ ഫലൂപചാരേന ഇന്ദ്രിയാനന്തി വുത്താ യഥാ "വിപ്പസന്നാനി ഖോ തേ, ആവുസോ, ഇന്ദ്രിയാനി പരിസുദ്ധോ ഛവിവണ്ണോ പരിയോദാതോ"തി (മഹാവ॰ ൬൦). ഇന്ദ്രിയപതിട്ഠിതോകാസേസുപി ഹദയവത്ഥു എവ ഇധാധിപ്പേതം. **പസാദവസേനാ**തി ച അനാവിലഭാവവസേന. "പസാദപ്പസാദവസേനാ"തി വത്തബ്ബേ അപ്പസാദസദ്ദസ്സ ലോപോ കതോതി വേദിതബ്ബം. അഥ വാ ഇദമപ്പസന്നന്തി ഗഹണസ്സ പസാദമപേക്ഖിത്വാ എവ സമ്ഭവതോ "പസാദവസേനാ"തി വചനേനേവ അപ്പസാദോപി വുത്തോവ ഹോതീതി വേദിതബ്ബം. **നാനത്തേകത്തവിഞ്ഞാണചരിയാ പരിയോഗാഹണേ പഞ്ഞാ**തി യഥാസമ്ഭവം നാനാസഭാവഎകസഭാവഎകൂനനവുതിവിഞ്ഞാണപവത്തിവിജാനനപഞ്ഞാ. എത്ഥ അസമാഹിതസ്സ വിഞ്ഞാണചരിയാ നാനത്താ, സമാഹിതസ്സ വിഞ്ഞാണചരിയാ എകത്താ.

സരാഗാദിചിത്തം വാ നാനത്തം, വീതരാഗാദിചിത്തം ഏകത്തം. **ചേതോപരിയഞാണ**ന്തി ഏത്ഥ പരിയാതീതി പരിയം, പരിച്ഛിന്ദതീതി അത്ഥോ. ചേതസോ പരിയം ചേതോപരിയം, ചേതോപരിയഞ്ച തം ഞാണഞ്ചാതി ചേതോപരിയഞാണം. വിപ്ഫാരതാതിപി പാഠോ, വിപ്ഫാരതായാതി അത്ഥോ.

൭൩. **പച്ചയപ്പവത്താനം ധമ്മാന**ന്തി പടിച്ചസമുപ്പാദവസേന പച്ചയതോ പവത്താനം പച്ചയുപ്പന്നധമ്മാനം. **നാനത്തേകത്തകമ്മവിപ്ഫാരവസേനാ**തി ഏത്ഥ അകുസലം കമ്മം നാനത്തം, കുസലം കമ്മം ഏകത്തം. കാമാവചരം വാ കമ്മം നാനത്തം, രൂപാവചരാരൂപാവചരം കമ്മം ഏകത്തം. നാനത്തേകത്തകമ്മവിപ്ഫാരവസേന പച്ചയപവത്താനം ധമ്മാനം പരിയോഗാഹണേ പഞ്ഞാതി സമ്ബന്ധോ. **പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണ**ന്തി പുബ്ബേ അതീതജാതീസു നിവുത്ഥഖന്ധാ പുബ്ബേനിവാസോ. **നിവുത്ഥാ**തി അജ്ഝാവുത്ഥാ അനുഭൂതാ അത്തനോ സന്താനേ ഉപ്പജ്ജിത്വാ നിരുദ്ധാ. പുബ്ബേ അതീതജാതീസു നിവുത്ഥധമ്മാ വാ പുബ്ബേനിവാസോ. **നിവുത്ഥാ**തി ഗോചരനിവാസേന നിവുത്ഥാ അത്തനോ വിഞ്ഞാണേന വിഞ്ഞാതാ പരിച്ഛിന്നാ, പരവിഞ്ഞാണേന വിഞ്ഞാതാപി വാ. ഛിന്നവടുമകാനുസ്സരണാദീസു തേ ബുദ്ധാനംയേവ ലബ്ഭന്തി . **പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതീ**തി യായ സതിയാ പുബ്ബേനിവാസം അനുസ്സരതി, സാ പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതി, **ഞാണ**ന്തി തായ സതിയാ സമ്പയുത്തം ഞാണം.

൭൪. **ഓഭാസവസേനാ**തി ദിബ്ബേന ചക്ഖുനാ രൂപദസ്സനത്ഥം പസാരിതസ്സ തേജോകസിണഓദാതകസിണആലോകകസിണാനം അഞ്ഞതരസ്സ ചതുത്ഥജ്ഝാനാരമ്മണസ്സ കസിണോഭാസസ്സ വസേന. **നാനത്തേകത്തരൂപനിമിത്താന**ന്തി നാനാസത്താനം രൂപാനി, നാനത്തകായം ഉപപന്നാനം വാ സത്താനം രൂപാനി, നാനാദിസാസു വാ രൂപാനി, അസമ്മിസ്സാനി വാ രൂപാനി നാനത്തരൂപാനി, ഏകസത്തസ്സ രൂപാനി, ഏകത്തകായം ഉപപന്നസ്സ വാ രൂപാനി, ഏകദിസായ വാ രൂപാനി, നാനാദിസാദീനം സമ്മിസ്സീഭൂതാനി വാ രൂപാനി ഏകത്തരൂപാനി. **രൂപ**ന്തി ചേത്ഥ വണ്ണായതനമേവ. തഞ്ഹി രൂപയതീതി രൂപം, വണ്ണവികാരം ആപജ്ജമാനം ഹദയങ്ഗതഭാവം പകാസേതീതി അത്ഥോ. രൂപമേവ രൂപനിമിത്തം. തേസം നാനത്തേകത്തരൂപനിമിത്താനം. **ദസ്സനട്ഠേ പഞ്ഞാ**തി ദസ്സനസഭാവേ പഞ്ഞാ.

ദിബ്ബചക്ഖുഞാണന്തി ദിബ്ബസദിസത്താ ദിബ്ബം. ദേവാനഞ്ഹി സുചരിതകമ്മനിബ്ബത്തം പിത്തസേമ്ഹരുഹിരാദീഹി അപലിബുദ്ധം ഉപക്കിലേസവിമുത്തതായ ദൂരേപി ആരമ്മണസമ്പടിച്ഛനസമത്ഥം ദിബ്ബം പസാദചക്ഖു ഹോതി. ഇദഞ്ചാപി വീരിയഭാവനാബലനിബ്ബത്തം ഞാണചക്ഖു താദിസമേവാതി ദിബ്ബസദിസത്താ ദിബ്ബം, ദിബ്ബവിഹാരവസേന പടിലദ്ധത്താ അത്തനാ ദിബ്ബവിഹാരസന്നിസ്സിതത്താപി ദിബ്ബം, ആലോകപരിഗ്ഗഹേന മഹാജുതികത്താപി ദിബ്ബം, തിരോകുട്ടാദിഗതരൂപദസ്സനേന മഹാഗതികത്താപി ദിബ്ബം. തം സബ്ബം സദ്ദസത്ഥാനുസാരേന വേദിതബ്ബം. ദസ്സനട്ഠേന ചക്ഖു, ചക്ഖുകിച്ചകരണേന ചക്ഖുമിവാതിപി ചക്ഖു, ദിബ്ബഞ്ച തം ചക്ഖു ചാതി ദിബ്ബചക്ഖു, ദിബ്ബചക്ഖു ച തം ഞാണഞ്ചാതി ദിബ്ബചക്ഖുഞാണം.

൭൫. **ചതുസട്ഠിയാ ആകാരേഹീ**തി അട്ഠസു മഗ്ഗഫലേസു ഏകേകസ്മിം അട്ഠന്നം അട്ഠന്നം ഇന്ദ്രിയാനം വസേന ചതുസട്ഠിയാ ആകാരേഹി. **തിണ്ണന്നം ഇന്ദ്രിയാന**ന്തി അനഞ്ഞാതഞ്ഞസ്സാമീതിന്ദ്രിയം അഞ്ഞിന്ദ്രിയം അഞ്ഞാതാവിന്ദ്രിയന്തി, ഇമേസം തിണ്ണന്നം ഇന്ദ്രിയാനം. **വസിഭാവതാ പഞ്ഞാ**തി വസിഭാവതായ പവത്താ പഞ്ഞാ, അരഹത്തഫലേ അട്ഠന്നം ഇന്ദ്രിയാനം വസേന അട്ഠഹി ആകാരേഹി അഞ്ഞാതാവിന്ദ്രിയസ്സേവ വസിഭാവതായ അരഹത്തമഗ്ഗക്ഖണേ അഭാവേപി കാരണസിദ്ധിവസേന തദത്ഥസാധനതായ വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. **ആസവാനം ഖയേ ഞാണ**ന്തി അത്തനാ വജ്ഝാനം ആസവാനം ഖയകരം അരഹത്തമഗ്ഗഞാണം.

൭൬-൭൯. ഇദാനി ആസവാനം ഖയഞാണസങ്ഖാതഅരഹത്തമഗ്ഗഞാണസമ്ബന്ധേ ചതുന്നമ്പി മഗ്ഗഞാണാനം ഏകേകസ്സ മഗ്ഗഞാണസ്സ ഏകാഭിസമയതം ദസ്സേതും "പരിഞ്ഞട്ഠേ പഞ്ഞാ"തിആദീനി ചത്താരി ഞാണാനി ഉദ്ദിട്ഠാനി. തത്ഥാപി ഓളാരികത്താ സബ്ബസത്തസാധാരണത്താ ച സുവിഞ്ഞേയ്യന്തി ദുക്ഖസച്ചം പഠമം വുത്തം, തസ്സേവ ഹേതുദസ്സനത്ഥം തദനന്തരം സമുദയസച്ചം, ഹേതുനിരോധാ ഫലനിരോധോതി ഞാപനത്ഥം തദനന്തരം നിരോധസച്ചം, തദധിഗമൂപായദസ്സനത്ഥം അന്തേ മഗ്ഗസച്ചം. ഭവസുഖസ്സാദഗധിതാനം വാ സത്താനം സംവേഗജനനത്ഥം പഠമം ദുക്ഖമാഹ, തം നേവ അകതം ആഗച്ഛതി, ന

ഇസ്സരനിമ്മാനാദിതോ ഹോതി, ഇതോ പന ഹോതീതി ഞാപനത്ഥം തദനന്തരം സമുദയസച്ചം, തതോ സഹേതുകേന ദുക്ഖേന അഭിഭൂതത്താ സംവിഗ്ഗമാനസാനം ദുക്ഖനിസ്സരണഗവേസീനം നിസ്സരണദസ്സനേന അസ്സാസജനനത്ഥം നിരോധം, തതോ നിരോധാധിഗമത്ഥം നിരോധസമ്പാപകം മഗ്ഗന്തി. ഇദാനി തബ്ബിസയാനി ഞാണാനി തേനേവ കമേന ഉദ്ദിട്ഠാനി. തത്ഥ **പരിഞ്ഞട്ഠേ**തി ദുക്ഖസ്സ പീളനട്ഠാദികേ ചതുബ്ബിധേ പരിജാനിതബ്ബസഭാവേ. **പഹാനട്ഠേ**തി സമുദയസ്സ ആയൂഹനട്ഠാദികേ ചതുബ്ബിധേ പഹാതബ്ബസഭാവേ. **സച്ഛികിരിയട്ഠേ**തി നിരോധസ്സ നിസ്സരണട്ഠാദികേ ചതുബ്ബിധേ സച്ഛികാതബ്ബസഭാവേ. **ഭാവനട്ഠേ**തി മഗ്ഗസ്സ നിയ്യാനട്ഠാദികേ ചതുബ്ബിധേ ഭാവേതബ്ബസഭാവേ.

൩൦-൩൩. ഇദാനി ഭാവിതമഗ്ഗസ്സ പച്ചവേക്ഖണവസേന വാ അഭാവിതമഗ്ഗസ്സ അനുസ്സവവസേന വാ വിസും വിസും സച്ചഞാണാനി ദസ്സേതും **ദുക്ഖേ ഞാണാ**ദീനി ചത്താരി ഞാണാനി ഉദ്ദിട്ഠാനി. തത്ഥ **ദുക്ഖേ**തി എത്ഥ **ദു**-ഇതി അയം സദ്ദോ കുച്ഛിതേ ദിസ്സതി. കുച്ഛിതഞ്ഹി പുത്തം ദുപ്പുത്തോതി വദന്തി. **ഖം**-സദ്ദോ പന തുച്ഛേ. തുച്ഛഞ്ഹി ആകാസം 'ഖ'ന്തി വുച്ചതി. ഇദഞ്ച പഠമസച്ചം കുച്ഛിതം അനേകുപദ്ദവാധിട്ഠാനതോ, തുച്ഛം ബാലജനപരികപ്പിതധുവസുഭസുഖത്തഭാവവിരഹിതതോ. തസ്മാ കുച്ഛിതത്താ തുച്ഛത്താ ച "ദുക്ഖ"ന്തി വുച്ചതി.

ദുക്ഖസമുദയേതി എത്ഥ **സം**-ഇതി അയം സദ്ദോ "സമാഗമോ സമേത"ന്തിആദീസു (വിഭം ൧൯൯; ദീ॰ നി॰ ൨.൩൯൬) വിയ സംയോഗം ദീപേതി. **ഉ**-ഇതി അയം സദ്ദോ "ഉപ്പന്നം ഉദിത"ന്തിആദീസു (പാരാ॰ ൧൭൨; ചൂളനി॰ ഖഗ്ഗവിസാണസുത്തനിദ്ദേസ ൧൪൧) വിയ ഉപ്പത്തിം. **അയ**-സദ്ദോ പന കാരണം ദീപേതി. ഇദഞ്ചാപി ദുതിയസച്ചം അവസേസപച്ചയസമായോഗേ സതി ദുക്ഖസ്സ ഉപ്പത്തികാരണം. ഇതി ദുക്ഖസ്സ സംയോഗേ ഉപ്പത്തികാരണത്താ "ദുക്ഖസമുദയ"ന്തി വുച്ചതി.

ദുക്ഖനിരോധേതി എത്ഥ **നി**-സദ്ദോ അഭാവം, **രോധ**-സദ്ദോ ച ചാരകം ദീപേതി. തസ്മാ അഭാവോ എത്ഥ സംസാരചാരകസങ്ഖാതസ്സ ദുക്ഖരോധസ്സ സബ്ബഗതിസുഞ്ഞത്താ, സമധിഗതേ വാ തസ്മിം സംസാരചാരകസ്സ ദുക്ഖരോധസ്സ അഭാവോ ഹോതി തപ്പടിപക്ഖത്താതിപി "ദുക്ഖനിരോധ"ന്തി വുച്ചതി. ദുക്ഖസ്സ വാ അനുപ്പത്തിനിരോധപച്ചയത്താ ദുക്ഖനിരോധന്തി വുച്ചതി.

ദുക്ഖനിരോധഗാമിനിയാ പടിപദായാതി എത്ഥ യസ്മാ അയം എതം ദുക്ഖനിരോധം ഗച്ഛതി ആരമ്മണകരണവസേന തദഭിമുഖീഭൂതത്താ, പടിപദാ ച ഹോതി ദുക്ഖനിരോധപ്പത്തിയാ, തസ്മാ ദുക്ഖനിരോധഗാമിനിപടിപദാതി വുച്ചതി. ചത്താരി മഗ്ഗഞാണാനേവ ഹേട്ഠാ വുട്ഠാനാകാരദീപനവസേന "മഗ്ഗേ ഞാണ"ന്തി വുത്താനി, അനന്തരഫലദായകത്തസ്സ കാരണപരിദീപനവസേന "ആനന്തരികസമാധിമ്ഹി ഞാണ"ന്തി വുത്താനി, വിവട്ടനാകാരദീപനവസേന "സച്ചവിവട്ടേ ഞാണ"ന്തി വുത്താനി, മഗ്ഗപടിപാടിക്കമേനേവ അരഹത്തമഗ്ഗഞാണുപ്പത്തിം, തസ്സ ച ഞാണസ്സ അഭിഞ്ഞാഭാവം ദീപേതും അരഹത്തമഗ്ഗഞാണമേവ "ആസവാനം ഖയേ ഞാണ"ന്തി വുത്തം. പുന ചതുന്നമ്പി മഗ്ഗഞാണാനം എകാഭിസമയതം ദീപേതും "പരിഞ്ഞട്ഠേ പഞ്ഞാ ദുക്ഖേ ഞാണ"ന്തിആദീനി ചത്താരി ഞാണാനി വുത്താനി. പുന എകേകസ്മിം സച്ചേ വിസും വിസും ഉപ്പത്തിദീപനവസേന "ദുക്ഖേ ഞാണ"ന്തിആദീനി ചത്താരി ഞാണാനി ഉദ്ദിട്ഠാനീതി എവം പുബ്ബാപരവിസേസോ വേദിതബ്ബോതി.

൩൪-൩൭. ഇദാനി സബ്ബേസം അരിയപുഗ്ഗലാനം അരിയമഗ്ഗാനുഭാവേനേവ പടിസമ്ഭിദാഞാണാനി സിദ്ധാനീതി ദസ്സേതും **അത്ഥപടിസമ്ഭിദേ ഞാണ**ന്തിആദീനി പുന ചത്താരി പടിസമ്ഭിദാഞാണാനി ഉദ്ദിട്ഠാനി. ഇമാനി ഹി പടിസമ്ഭിദാപഭേദാഭാവേപി സബ്ബഅരിയപുഗ്ഗലസാധാരണാനി സുദ്ധികപടിസമ്ഭിദാഞാണാനി, ഹേട്ഠാ ഉദ്ദിട്ഠാനി പന പഭിന്നപടിസമ്ഭിദാനം പഭേദപ്പത്താനി പടിസമ്ഭിദാഞാണാനീതി വേദിതബ്ബാനീതി അയമേതേസം ഉഭയത്ഥവചനേ വിസേസോ. യസ്മാ വാ അനന്തരം ഉദ്ദിട്ഠം ദുക്ഖാരമ്മണം നിരോധാരമ്മണഞ്ച ഞാണം അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ ഹോതി, സമുദയാരമ്മണം മഗ്ഗാരമ്മണഞ്ച ഞാണം ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ, തദഭിലാപേ ഞാണം നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാ, തേസു ഞാണേസു ഞാണം പടിഭാനപടിസമ്ഭിദാ, തസ്മാ തമ്പി അത്ഥവിസേസം ദസ്സേതും സുദ്ധികപടിസമ്ഭിദാഞാണാനി ഉദ്ദിട്ഠാനീതി വേദിതബ്ബാനി. തസ്മായേവ ച ഹേട്ഠാ നാനത്തസദ്ദേന വിസേസേത്വാ വുത്താനി. ഇധ തഥാ അവിസേസേത്വാ വുത്താനീതി.

൫൮. ഏവം പടിപാടിയാ സത്തസട്ഠി സാവകസാധാരണഞാണാനി ഉദ്ദിസിത്വാ ഇദാനി സാവകേഹി അസാധാരണാനി തഥാഗതാനംയേവ ആവേണികാനി ഞാണാനി ദസ്സേതും **ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തഞാണാദീനി** ഛ അസാധാരണഞാണാനി ഉദ്ദിട്ഠാനി. തത്ഥാപി യസ്മാ തഥാഗതാ സത്താനം ധമ്മദേസനായ ഭാജനാഭാജനത്തം ഓലോകേന്താ ബുദ്ധചക്ഖുനാ ഓലോകേന്തി. ബുദ്ധചക്ഖു നാമ ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്താസയാനുസയഞാണദ്വയമേവ. യഥാഹ -

> ''അദ്ദസാ ഖോ ഭഗവാ ബുദ്ധചക്ഖുനാ ലോകം വോലോകേന്തോ സത്തേ അപ്പരജക്ഖേ മഹാരജക്ഖേ തിക്ഖിന്ദ്രിയേ മുദിന്ദ്രിയേ''തിആദി (മഹാവ॰ ൯; മ॰ നി॰ ൧.൨൮൩; ൨.൩൩൯).

സത്തസന്താനേ ച ഓലോകേന്താ പഠമം ഇന്ദ്രിയപരിപാകാപരിപാകം ഓലോകേന്തി, ഇന്ദ്രിയപരിപാകഞ്ച ഞത്വാ ആസയാദീനം അനുരൂപേന ധമ്മദേസനത്ഥം തതോ ആസയാനുസയചരിതാനി ഓലോകേന്തി, തസ്മാപി പഠമം ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തഞാണം ഉദ്ദിട്ഠം, തദനന്തരം ആസയാനുസയഞാണം. ധമ്മം ദേസേന്താ ച യസ്മാ പാടിഹാരിയേന വിനേതബ്ബാനം പാടിഹാരിയം കരോന്തി, തസ്മാ ആസയാനുസയഞാണാനന്തരം യമകപാടിഹാരിയേ ഞാണം ഉദ്ദിട്ഠം. ഇമേസം തിണ്ണം ഞാണാനം ഹേതുപരിദീപനത്ഥം തദനന്തരം മഹാകരുണാഞാണം ഉദ്ദിട്ഠം. മഹാകരുണാഞാണസ്സ പരിസുദ്ധഭാവപരിദീപനത്ഥം തദനന്തരം സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം ഉദ്ദിട്ഠം. സബ്ബഞ്ഞുസ്സാപി സബ്ബധമ്മാനം ആവജ്ജനപടിബദ്ധഭാവപരിദീപനത്ഥം സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസ്സ അനാവരിയഭാവപരിദീപനത്ഥഞ്ച തദനന്തരം അനാവരണഞാണം ഉദ്ദിട്ഠന്തി വേദിതബ്ബം.

ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തഞാണന്തി ഏത്ഥ ഉപരി ''സത്താന''ന്തി പദം ഇധേവ ആഹരിത്വാ ''സത്താനം ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തഞാണ''ന്തി യോജേതബ്ബം. പരാനി ച അപരാനി ച പരാപരാനീതി വത്തബ്ബേ സന്ധിവസേന രോ-കാരം കത്വാ പരോപരാനീതി വുച്ചതി. പരോപരാനം ഭാവോ പരോപരിയം, പരോപരിയമേവ പരോപരിയത്തം, വേനേയ്യസത്താനം സദ്ധാദീനം പഞ്ചന്നം ഇന്ദ്രിയാനം പരോപരിയത്തം ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തം, ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തസ്സ ഞാണം ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തഞാണം, ഇന്ദ്രിയാനം ഉത്തമാനുത്തമഭാവഞാണന്തി അത്ഥോ. ''ഇന്ദ്രിയവരോവരിയത്തഞാണ''ന്തിപി പാഠോ. വരാനി ച അവരിയാനി ച വരോവരിയാനി, വരോവരിയാനം ഭാവോ വരോവരിയത്തന്തി യോജേതബ്ബം. **അവരിയാനീ**തി ച ന ഉത്തമാനീതി അത്ഥോ. അഥ വാ പരാനി ച ഓപരാനി ച പരോപരാനി, തേസം ഭാവോ പരോപരിയത്തന്തി യോജേതബ്ബം. **ഓപരാനീ**തി ച ഓരാനീതി വുത്തം ഹോതി, ലാമകാനീതി അത്ഥോ, ''പരോപരാ യസ്സ സമേച്ച ധമ്മാ''തിആദീസു (സു॰ നി॰ ൪൭൯) വിയ. ''ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തേ ഞാണ''ന്തി ഭുമ്മവചനേനാപി പാഠോ.

൬൯. സത്താനം ആസയാനുസയേ ഞാണന്തി ഏത്ഥ രൂപാദീസു ഖന്ധേസു ഛന്ദരാഗേന സത്താ വിസത്താതി സത്താ. വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ -

> ''രൂപേ ഖോ, രാധ, യോ ഛന്ദോ യോ രാഗോ യാ നന്ദീ യാ തണ്ഹാ, തത്ര സത്തോ തത്ര വിസത്തോ, തസ്മാ 'സത്തോ'തി വുച്ചതി. വേദനായ സഞ്ഞായ സങ്ഖാരേസു വിഞ്ഞാണേ യോ ഛന്ദോ യോ രാഗോ യാ നന്ദീ യാ തണ്ഹാ, തത്ര സത്തോ തത്ര വിസത്തോ, തസ്മാ 'സത്തോ'തി വുച്ചതീ''തി (സം॰ നി॰ ൩.൧൬൧).

അക്ഖരചിന്തകാ പന അത്ഥം അവിചാരേത്വാ ''നാമമത്തമേത''ന്തി ഇച്ഛന്തി. യേപി അത്ഥം വിചാരേന്തി, തേ സത്വയോഗേന സത്താതി ഇച്ഛന്തി, തേസം സത്താനം. ആസയന്തി നിസ്സയന്തി ഏതം ഇതി ആസയോ, മിച്ഛാദിട്ഠിയാ, സമ്മാദിട്ഠിയാ വാ കാമാദീഹി, നേക്ഖമ്മാദീഹി വാ പരിഭാവിതസ്സ സന്താനസ്സേതം അധിവചനം. സത്തസന്താനേ അനുസേന്തി അനുപവത്തന്തീതി അനുസയാ, ഥാമഗതാനം കാമരാഗാദീനം ഏതം അധിവചനം. ആസയോ ച അനുസയോ ച ആസയാനുസയോ. ജാതിഗ്ഗഹണേന ച ദ്വന്ദസമാസവസേന ച ഏകവചനം വേദിതബ്ബം. യസ്മാ ചരിതാധിമുത്തിയോ ആസയാനുസയസങ്ഗഹിതാ, തസ്മാ ഉദ്ദേസേ ചരിതാധിമുത്തീസു ഞാണാനി ആസയാനുസയഞാണേനേവ സങ്ഗഹേത്വാ ''ആസയാനുസയേ ഞാണ''ന്തി വുത്തം. യേനേവ ഹി അധിപ്പായേന ഉദ്ദേസോ കതോ, തേനേവ അധിപ്പായേന നിദ്ദേസോ കതോതി.

൭൦. യമകപാടിഹീരേ ഞാണന്തി ഏത്ഥ അഗ്ഗിക്ഖന്ധഉദകധാരാദീനം അപുബ്ബം അചരിമം സകിംയേവ പവത്തിതോ യമകം, അസ്സദ്ധിയാദീനം പടിപക്ഖധമ്മാനം ഹരണതോ പാടിഹീരം,

യമകഞ്ച തം പാടിഹീരഞ്ചാതി യമകപാടിഹീരം.

൭൧. **മഹാകരുണാസമാപത്തിയാ ഞാണ**ന്തി ഏത്ഥ പരദുക്ഖേ സതി സാധൂനം ഹദയകമ്പനം കരോതീതി കരുണാ, കിനാതി വാ പരദുക്ഖം ഹിംസതി വിനാസേതീതി കരുണാ, കിരീയതി വാ ദുക്ഖിതേസു ഫരണവസേന പസാരീയതീതി കരുണാ, ഫരണകമ്മവസേന കമ്മഗുണവസേന ച മഹതീ കരുണാ മഹാകരുണാ, സമാപജ്ജന്തി ഏതം മഹാകാരുണികാതി സമാപത്തി, മഹാകരുണാ ച സാ സമാപത്തി ചാതി മഹാകരുണാസമാപത്തി. തസ്സം മഹാകരുണാസമാപത്തിയം, തംസമ്പയുത്തം ഞാണം.

൭൨-൭൩. **സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം അനാവരണഞാണ**ന്തി ഏത്ഥ പഞ്ചനേയ്യപഥപ്പഭേദം സബ്ബം അഞ്ഞാസീതി സബ്ബഞ്ഞൂ, സബ്ബഞ്ഞുസ്സ ഭാവോ സബ്ബഞ്ഞുതാ, സാ ഏവ ഞാണം ''സബ്ബഞ്ഞുതാഞാണ''ന്തി വത്തബ്ബേ ''സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണ''ന്തി വുത്തം. സങ്ഖതാസങ്ഖതാദിഭേദാ സബ്ബധമ്മാ ഹി സങ്ഖാരോ വികാരോ ലക്ഖണം നിബ്ബാനം പഞ്ഞത്തീതി പഞ്ചേവ നേയ്യപഥാ ഹോന്തി. **സബ്ബഞ്ഞൂ**തി ച കമസബ്ബഞ്ഞൂ, സകിംസബ്ബഞ്ഞൂ, സതതസബ്ബഞ്ഞൂ, സത്തിസബ്ബഞ്ഞൂ, ഞാതസബ്ബഞ്ഞൂതി പഞ്ചവിധാ സബ്ബഞ്ഞുനോ സിയും. കമേന സബ്ബജാനനകാലാസമ്ഭവതോ കമസബ്ബഞ്ഞുതാ ന ഹോതി, സകിം സബ്ബാരമ്മണഗഹണാഭാവതോ സകിംസബ്ബഞ്ഞുതാ ന ഹോതി, ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം യഥാരമ്മണചിത്തസമ്ഭവതോ ഭവങ്ഗചിത്തവിരോധതോ യുത്തിഅഭാവതോ ച സതതസബ്ബഞ്ഞുതാ ന ഹോതി, പരിസേസതോ സബ്ബജാനനസമത്ഥത്താ സത്തിസബ്ബഞ്ഞുതാ വാ സിയാ, വിദിതസബ്ബധമ്മത്താ ഞാതസബ്ബഞ്ഞുതാ വാ സിയാ. സത്തിസബ്ബഞ്ഞുനോ സബ്ബജാനനത്തം നത്ഥീതി തമ്പി ന യുജ്ജതി.

> ''ന തസ്സ അദ്ദിട്ഠമിധത്ഥി കിഞ്ചി, അഥോ അവിഞ്ഞാതമജാനിതബ്ബം;
> സബ്ബം അഭിഞ്ഞാസി യദത്ഥി നേയ്യം, തഥാഗതോ തേന സമന്തചക്ഖൂ''തി. (മഹാനി॰ ൧൫൬; ചൂളനി॰ മോഘരാജമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൮൫; പടി॰ മ॰ ൧.൨൮) -

വുത്തത്താ ഞാതസബ്ബഞ്ഞുത്തമേവ യുജ്ജതി. ഏവഞ്ഹി സതി കിച്ചതോ അസമ്മോഹതോ കാരണസിദ്ധിതോ ആവജ്ജനപടിബദ്ധതോ സബ്ബഞ്ഞുത്തമേവ ഹോതീതി. ആവജ്ജനപടിബദ്ധത്താ ഏവ ഹി നത്ഥി ഏതസ്സ ആവരണന്തി അനാവരണം, തദേവ അനാവരണഞാണന്തി വുച്ചതീതി.

ഇമാനി തേസത്തതി ഞാണാനീതി സാവകേഹി സാധാരണാസാധാരണവസേന ഉദ്ദിട്ഠാനി ഇമാനി തേസത്തതി ഞാണാനി. **ഇമേസം തേസത്തതിയാ ഞാണാന**ന്തി ആദിതോ പട്ഠായ വുത്താനം ഇമേസം തേസത്തതിഞാണാനം. ഉബ്ബാഹനത്ഥേ ചേതം സാമിവചനം. തേസത്തതീനന്തിപി പാഠോ. ''തേസത്തതിയാ''തി വത്തബ്ബേ ഏകസ്മിം ബഹുവചനം വേദിതബ്ബം. **സത്തസട്ഠി ഞാണാനീ**തിആദിതോ പട്ഠായ സത്തസട്ഠി ഞാണാനി. **സാവകസാധാരണാനീ**തി സവനന്തേ അരിയായ ജാതിയാ ജാതത്താ സാവകാ, സമാനം ധാരണമേതേസന്തി സാധാരണാനി, തഥാഗതാനം സാവകേഹി സാധാരണാനി സാവകസാധാരണാനി. **ഛ ഞാണാനീ**തി അന്തേ ഉദ്ദിട്ഠാനി ഛ ഞാണാനി. **അസാധാരണാനി സാവകേഹീ**തി സാവകേഹി അസാധാരണാനി തഥാഗതാനംയേവ ഞാണാനീതി.

സദ്ധമ്മപ്പകാസിനിയാ പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗ-അട്ഠകഥായ

ഞാണകഥാമാതികുദ്ദേസവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧. സുതമയഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ

വിസ്സജ്ജനുദ്ദേസവണ്ണനാ

൧. ഇദാനി യഥാനിക്ഖിത്തേന ഉദ്ദേസേന സങ്ഗഹിതേ ധമ്മേ പഭേദതോ ദസ്സേതും **കഥം സോതാവധാനേ പഞ്ഞാ സുതമയേ ഞാണ**ന്തിആദി നിദ്ദേസവാരോ ആരദ്ധോ. തത്ഥ യം വുത്തം, ''സോതാവധാനേ പഞ്ഞാ സുതമയേ ഞാണ''ന്തി , തം കഥം ഹോതീതി? അയം കഥേതുകമ്യതാപുച്ഛാ. പഞ്ചവിധാ ഹി പുച്ഛാ - അദിട്ഠജോതനാപുച്ഛാ, ദിട്ഠസംസന്ദനാപുച്ഛാ, വിമതിച്ഛേദനാപുച്ഛാ, അനുമതിപുച്ഛാ, കഥേതുകമ്യതാപുച്ഛാതി. താസം ഇദം നാനത്തം -

കതമാ **അദിട്ഠജോതനാ**പുച്ഛാ? (മഹാനി॰ ൧൫൦; ചൂളനി॰ പുണ്ണകമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൧൨) പകതിയാ ലക്ഖണം അഞ്ഞാതം ഹോതി അദിട്ഠം അതുലിതം അതീരിതം അവിഭൂതം

അവിഭാവിതം, തസ്സ ഞാണായ ദസ്സനായ തുലനായ തീരണായ വിഭൂതായ വിഭാവനത്ഥായ പഞ്ഹം പുച്ഛതി, അയം അദിട്ഠജോതനാപുച്ഛാ.

കതമാ **ദിട്ഠസംസന്ദനാ**പുച്ഛാ? (മഹാനി॰ ൧൫൦; ചൂളനി॰ പുണ്ണകമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൧൨) പകതിയാ ലക്ഖണം ഞാതം ഹോതി ദിട്ഠം തുലിതം തീരിതം വിഭൂതം വിഭാവിതം, സോ അഞ്ഞേഹി പണ്ഡിതേഹി സദ്ധിം സംസന്ദനത്ഥായ പഞ്ഹം പുച്ഛതി, അയം ദിട്ഠസംസന്ദനാപുച്ഛാ.

കതമാ **വിമതിച്ഛേദനാ**പുച്ഛാ? (മഹാനി॰ ൧൫൦; ചൂളനി॰ പുണ്ണകമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൧൨) പകതിയാ സംസയപക്ഖന്ദോ ഹോതി വിമതിപക്ഖന്ദോ ദ്വേള്ഹകജാതോ "ഏവം നു ഖോ, നനു ഖോ, കിം നു ഖോ, കഥം നു ഖോ"തി? സോ വിമതിച്ഛേദനത്ഥായ പഞ്ഹം പുച്ഛതി, അയം വിമതിച്ഛേദനാപുച്ഛാ.

കതമാ **അനുമതി**പുച്ഛാ? ഭഗവാ ഭിക്ഖൂനം അനുമതിയാ പഞ്ഹം പുച്ഛതി - "തം കിം മഞ്ഞഥ, ഭിക്ഖവേ, രൂപം നിച്ചം വാ അനിച്ചം വാ"തി? "അനിച്ചം, ഭന്തേ". "യം പനാനിച്ചം, ദുക്ഖം വാ തം സുഖം വാ"തി? "ദുക്ഖം, ഭന്തേ". "യം പനാനിച്ചം ദുക്ഖം വിപരിണാമധമ്മം, കല്ലം നു തം സമനുപസ്സിതും 'ഏതം മമ, ഏസോഹമസ്മി, ഏസോ മേ അത്താ"തി? "നോ ഹേതം, ഭന്തേ"തി (മഹാവ॰ ൨൧), അയം അനുമതിപുച്ഛാ.

കതമാ **കഥേതുകമ്യതാ**പുച്ഛാ? ഭഗവാ ഭിക്ഖൂനം കഥേതുകമ്യതായ പഞ്ഹം പുച്ഛതി - "ചത്താരോമേ , ഭിക്ഖവേ, സതിപട്ഠാനാ. കതമേ ചത്താരോ"തി (സം॰ നി॰ ൫.൩൯൦)? അയം കഥേതുകമ്യതാപുച്ഛാതി. താസു അയം ഥേരസ്സ കഥേതുകമ്യതാപുച്ഛാതി വേദിതബ്ബാ.

ഇദാനി സമാതികുദ്ദേസായ കഥേതുകമ്യതാപുച്ഛായ "ഇമേ ധമ്മാ അഭിഞ്ഞേയ്യാതി സോതാവധാനം, തംപജാനനാ പഞ്ഞാ സുതമയേ ഞാണ"ന്തിആദയോ സോളസ വിസ്സജ്ജനുദ്ദേസാ. തത്ഥ **ഇമേ ധമ്മാ അഭിഞ്ഞേയ്യാ**തി "ദേസയന്തസ്സാ"തി പാഠസേസോ. ഇമേ ധമ്മാ അഭിജാനിതബ്ബാതി സത്ഥുനോ, അഞ്ഞതരസ്സ വാ ഗരുട്ഠാനിയസ്സ സബ്രഹ്മചാരിസ്സ ധമ്മം ദേസയന്തസ്സ പുബ്ബേ വുത്തനയേന സോതാവധാനം സുതം **സോതാവധാനം** നാമ. തംപജാനനാ പഞ്ഞാ തസ്സ സുതസ്സ പജാനനാ പരിയായപരിച്ഛിന്ദകപഞ്ഞാ സുതമയേ ഞാണം നാമാതി അത്ഥോ. തസ്സ പജാനനാ തംപജാനനാതി സാമിവചനസമാസോ. തം പജാനനാതി വിഭത്തിവിപല്ലാസവസേന ഉപയോഗവചനം വാ. **അഭിഞ്ഞേയ്യാ**തി ച സഭാവലക്ഖണാവബോധവസേന സോഭനേനാകാരേന ജാനിതബ്ബാ. **പരിഞ്ഞേയ്യാ**തി സാമഞ്ഞലക്ഖണാവബോധവസേന കിച്ചസമാപനവസേന ച ബ്യാപിത്വാ ജാനിതബ്ബാ. **ഭാവേതബ്ബാ**തി വഡ്ഢേതബ്ബാ. **സച്ഛികാതബ്ബാ**തി പച്ചക്ഖം കാതബ്ബാ. ദുവിധാ ഹി സച്ഛികിരിയാ പടിലാഭസച്ഛികിരിയാ ആരമ്മണസച്ഛികിരിയാ ച. പച്ചനീകസമുദാചാരവസേന പരിഹാനിയസങ്ഖാതം ഹാനം ഭജന്തീതി **ഹാനഭാഗിയാ**. തദനുധമ്മതായ സതിയാ സണ്ഠാനവസേന ഠാനസങ്ഖാതം ഠിതിം ഭജന്തീതി **ഠിതിഭാഗിയാ**. ഉപരിവിസേസാധിഗമവസേന വിസേസം ഭജന്തീതി **വിസേസഭാഗിയാ**. അനിബ്ബിദ്ധപുബ്ബം അപ്പദാലിതപുബ്ബം ലോഭക്ഖന്ധം ദോസക്ഖന്ധം മോഹക്ഖന്ധം നിബ്ബിജ്ഝതി പദാലേതീതി അരിയമഗ്ഗോ നിബ്ബേധോ നാമ, നിബ്ബിദാസഹഗതാനം സഞ്ഞാമനസികാരാനം സമുദാചാരവസേന തം നിബ്ബേധം ഭജന്തീതി **നിബ്ബേധഭാഗിയാ**.

സബ്ബേ സങ്ഖാരാതി സബ്ബേ സപ്പച്ചയാ ധമ്മാ. തേ ഹി **സങ്ഖതസങ്ഖാരാ** നാമ. പച്ചയേഹി സങ്ഗമ്മ കരീയന്തീതി സങ്ഖാരാ, തേ ഏവ പച്ചയേഹി സങ്ഗമ്മ കതത്താ സങ്ഖതാതി വിസേസേത്വാ വുത്താ. കമ്മനിബ്ബത്താ തേഭൂമകരൂപാരൂപധമ്മാ അഭിസങ്ഖതസങ്ഖാരാതി അട്ഠകഥാസു (വിസുദ്ധി॰ ൨.൬൧൭; വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൨൨൬ സങ്ഖാരപദനിദ്ദേസ) വുത്താ. തേപി "അനിച്ചാ വത സങ്ഖാരാ"തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൧.൧൮൬; ൨.൧൪൩; ദീ॰ നി॰ ൨.൨൨൧, ൨൭൨) സങ്ഖതസങ്ഖാരേസു സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തി. "അവിജ്ജാഗതോ അയം, ഭിക്ഖവേ, പുരിസപുഗ്ഗലോ പുഞ്ഞഞ്ചേവ സങ്ഖാരം അഭിസങ്ഖരോതീ"തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൨.൫൧) അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാവ ആഗതാ തേഭൂമികകുസലാകുസലചേതനാ **അഭിസങ്ഖരണകസങ്ഖാരാ** നാമ. "യാവതികാ അഭിസങ്ഖാരസ്സ ഗതി, താവതികം ഗന്ത്വാ അക്ഖാഹതം മഞ്ഞേ അട്ഠാസീ"തിആദീസു ആഗതം കായികം ചേതസികം വീരിയം **പയോഗാഭിസങ്ഖാരോ** നാമ. "സഞ്ഞാവേദയിതനിരോധം സമാപന്നസ്സ ഖോ, ആവുസോ വിസാഖ, ഭിക്ഖുനോ പഠമം നിരുജ്ഝതി വചീസങ്ഖാരോ, തതോ കായസങ്ഖാരോ, തതോ ചിത്തസങ്ഖാരോ"തിആദീസു

(മ॰ നി॰ ൧.൪൬൪) ആഗതാ വിതക്കവിചാരാ. വാചം സങ്ഖരോന്തീതി **വചീസങ്ഖാരാ**. അസ്സാസപസ്സാസാ കായേന സങ്ഖരീയന്തീതി **കായസങ്ഖാരാ**. സഞ്ഞാ ച വേദനാ ച ചിത്തേന സങ്ഖരീയന്തീതി **ചിത്തസങ്ഖാരാ**. ഇധ പന സങ്ഖതസങ്ഖാരാ അധിപ്പേതാ.

അനിച്ചാതി ഹുത്വാ അഭാവട്ഠേന. **ദുക്ഖാ**തി പീളനട്ഠേന. **സബ്ബേ ധമ്മാ**തി നിബ്ബാനമ്പി അന്തോകത്വാ വുത്താ. **അനത്താ**തി അവസവത്തനട്ഠേന. **ഇദം ദുക്ഖം അരിയസച്ച**ന്തിആദീസു ''ദുക്ഖസമുദയോ ദുക്ഖനിരോധോ''തി വത്തബ്ബേ ''ദുക്ഖസമുദയം ദുക്ഖനിരോധ''ന്തി ലിങ്ഗവിപല്ലാസോ കതോ. യസ്മാ പന ബുദ്ധാദയോ അരിയാ പടിവിജ്ഝന്തി, തസ്മാ അരിയസച്ചാനീതി വുച്ചന്തി. യഥാഹ ''ചത്താരിമാനി, ഭിക്ഖവേ, അരിയസച്ചാനി...പേ॰... ഇമാനി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ചത്താരി അരിയസച്ചാനി. അരിയാ ഇമാനി പടിവിജ്ഝന്തി, തസ്മാ അരിയസച്ചാനീതി വുച്ചന്തീ''തി. അരിയസ്സ സച്ചാനീതിപി അരിയസച്ചാനി. യഥാഹ ''സദേവകേ ലോകേ...പേ॰... സദേവമനുസ്സായ തഥാഗതോ അരിയോ, തസ്മാ അരിയസച്ചാനീതി വുച്ചന്തീ''തി (സം॰ നി॰ ൫.൧൦൯൮). ഏതേസം അഭിസമ്ബുദ്ധത്താ അരിയഭാവസിദ്ധിതോപി അരിയസച്ചാനി. യഥാഹ ''ഇമേസം ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ചതുന്നം അരിയസച്ചാനം യഥാഭൂതം അഭിസമ്ബുദ്ധത്താ തഥാഗതോ അരഹം സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ അരിയോതി വുച്ചതീ''തി (സം॰ നി॰ ൫.൧൦൯൩). അരിയാനി സച്ചാനീതിപി അരിയസച്ചാനി. **അരിയാനീ**തി അവിതഥാനി, അവിസംവാദകാനീതി അത്ഥോ. യഥാഹ ''ഇമാനി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ചത്താരി അരിയസച്ചാനി തഥാനി അവിതഥാനി അനഞ്ഞഥാനി, തസ്മാ അരിയസച്ചാനീതി വുച്ചന്തീ''തി (സം॰ നി॰ ൫.൧൦൯൭). **സച്ചാനീ**തി കോ സച്ചട്ഠോതി ചേ? യോ പഞ്ഞാചക്ഖുനാ ഉപപരിക്ഖമാനാനം മായാവ വിപരീതോ, മരീചീവ വിസംവാദകോ, തിത്ഥിയാനം പരികപ്പിതഅത്താവ അനുപലബ്ഭസഭാവോ ച ന ഹോതി, അഥ ഖോ ബാധനപഭവസന്തിനിയ്യാനപ്പകാരേന തച്ഛാവിപരീതഭൂതഭാവേന അരിയഞാണസ്സ ഗോചരോ ഹോതിയേവ. ഏസ അഗ്ഗിലക്ഖണം വിയ ലോകപകതി വിയ ച തച്ഛാവിപരീതഭൂതഭാവോ സച്ചട്ഠോതി വേദിതബ്ബോ. യഥാഹ ''ഇദം ദുക്ഖന്തി, ഭിക്ഖവേ, തഥമേതം അവിതഥമേതം അനഞ്ഞഥമേത''ന്തി (സം॰ നി॰ ൫.൧൦൯൦) വിത്ഥാരോ. അപിച -

> നാബാധകം യതോ ദുക്ഖം, ദുക്ഖാ അഞ്ഞം ന ബാധകം;
> ബാധകത്തനിയാമേന, തതോ സച്ചമിദം മതം.
>
> തം വിനാ നാഞ്ഞതോ ദുക്ഖം, ന ഹോതി ന ച തം തതോ;
> ദുക്ഖഹേതു നിയാമേന, ഇതി സച്ചം വിസത്തികാ.
>
> നാഞ്ഞാ നിബ്ബാനതോ സന്തി, സന്തം ന ച ന തം യതോ;
> സന്തഭാവനിയാമേന, തതോ സച്ചമിദം മതം.
>
> മഗ്ഗാ അഞ്ഞം ന നിയ്യാനം, അനിയ്യാനോ ന ചാപി സോ;
> തച്ഛനിയ്യാനഭാവേന, ഇതി സോ സച്ചസമ്മതോ.
>
> ഇതി തച്ഛാവിപല്ലാസ-ഭൂതഭാവം ചതൂസ്വപി;
> ദുക്ഖാദീസ്വവിസേസേന, സച്ചട്ഠം ആഹു പണ്ഡിതാതി.

സോ പനായം **സച്ച**സദ്ദോ അനേകേസു അത്ഥേസു ദിസ്സതി. സേയ്യഥിദം - ''സച്ചം ഭണേ ന കുജ്ഝേയ്യാ''തിആദീസു (ധ॰ പ॰ ൨൨൪) വാചാസച്ചേ. ''സച്ചേ ഠിതാ സമണബ്രാഹ്മണാ ചാ''തിആദീസു (ജാ॰ ൨.൨൧.൪൩൩) വിരതിസച്ചേ. ''കസ്മാ നു സച്ചാനി വദന്തി നാനാ, പവാദിയാസേ കുസലാവദാനാ''തിആദീസു (സു॰ നി॰ ൮൯൧) ദിട്ഠിസച്ചേ. ''ഏകഞ്ഹി സച്ചം ന ദുതീയമത്ഥി, യസ്മിം പജാ നോ വിവദേ പജാന''ന്തിആദീസു (സു॰ നി॰ ൮൯൦; മഹാനി॰ ൧൧൯) പരമത്ഥസച്ചേ നിബ്ബാനേ ചേവ മഗ്ഗേ ച. ''ചതുന്നം സച്ചാനം കതി കുസലാ കതി അകുസലാ''തിആദീസു (വിഭ॰ ൨൧൬) അരിയസച്ചേ. സ്വായമിധാപി അരിയസച്ചേ പവത്തതീതി.

നിദ്ദേസവാരസങ്ഗഹിതസ്സ വിസ്സജ്ജനുദ്ദേസസ്സ

അത്ഥവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അഭിഞ്ഞേയ്യനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨. ഇദാനി വിസ്സജ്ജനുദ്ദേസസങ്ഗഹിതേ ധമ്മേ പഭേദതോ ദസ്സേതും **കഥം ഇമേ ധമ്മാ അഭിഞ്ഞേയ്യാ**തിആദി നിദ്ദേസവാരോ ആരദ്ധോ. തത്ഥ അഭിഞ്ഞേയ്യനിദ്ദേസാദീസു പഞ്ചസു ആദിതോ ഏകകാദിവസേന ദസ ദസ വിസ്സജ്ജനാനി **ദസുത്തരപരിയായേന** സംസന്ദേത്വാ ഉദ്ദിട്ഠാനി. തേസു അഭിഞ്ഞേയ്യനിദ്ദേസേ താവ **സബ്ബേ സത്താ**തി കാമഭവാദീസു സഞ്ഞാഭവാദീസു ഏകവോകാരഭവാദീസു ച സബ്ബഭവേസു സബ്ബേ സത്താ. **ആഹാരട്ഠിതികാ**തി ആഹാരതോ ഠിതി ഏതേസന്തി ആഹാരട്ഠിതികാ. **ഠിതീ**തി ചേത്ഥ സകക്ഖണേ അത്ഥിതാ അധിപ്പേതാ. ഇതി സബ്ബസത്താനം ഠിതിഹേതു ആഹാരോ നാ ഏകോ ധമ്മോ അധികേന ഞാണേന ജാനിതബ്ബോ. പച്ചയേ ഹി അഭിഞ്ഞാതേ പച്ചയുപ്പന്നാപി അഭിഞ്ഞാതാ ഹോന്തി ഉഭിന്നമ്പി അഞ്ഞമഞ്ഞാപേക്ഖത്താ. ഏതേന ഞാതപരിഞ്ഞാ വുത്താ ഹോതി. നനു ച ഏവം സന്തേ യം വുത്തം "അസഞ്ഞസത്താ ദേവാ അഹേതുകാ അനാഹാരാ അഫസ്സകാ"തിആദി (വിഭ॰ ൧൦൧൭), തം വിരുജ്ഝതീതി. തഞ്ച ന വിരുജ്ഝതി. തേസഞ്ഹി ഝാനം ആഹാരോതി. ഏവം സന്തേപി "ചത്താരോമേ, ഭിക്ഖവേ, ആഹാരാ ഭൂതാനം വാ സത്താനം ഠിതിയാ, സമ്ഭവേസീനം വാ അനുഗ്ഗഹായ. കതമേ ചത്താരോ? കബളീകാരോ ആഹാരോ ഓളാരികോ വാ സുഖുമോ വാ, ഫസ്സോ ദുതിയോ, മനോസഞ്ചേതനാ തതിയാ, വിഞ്ഞാണം ചതുത്ഥ"ന്തി (സം॰ നി॰ ൨.൧൧) ഇദം വിരുജ്ഝതീതി. ഇദമ്പി ന വിരുജ്ഝതി. ഏതസ്മിഞ്ഹി സുത്തേ നിപ്പരിയായേന ആഹാരലക്ഖണാവ ധമ്മാ ആഹാരാതി വുത്താ. ഇധ പന പരിയായേന പച്ചയോ ആഹാരോതി വുത്തോ. സബ്ബസങ്ഖതധമ്മാനഞ്ഹി പച്ചയോ ലദ്ധും വട്ടതി, സോ ച യം യം ഫലം ജനേതി, തം തം ആഹരതി നാമ. തസ്മാ ആഹാരോതി വുച്ചതി. തേനേവാഹ -

> "അവിജ്ജമ്പാഹം, ഭിക്ഖവേ, സാഹാരം വദാമി, നോ അനാഹാരം. കോ ച, ഭിക്ഖവേ, അവിജ്ജായ ആഹാരോ? 'പഞ്ച നീവരണാ'തിസ്സ വചനീയം. പഞ്ച നീവരണേപാഹം, ഭിക്ഖവേ, സാഹാരേ വദാമി, നോ അനാഹാരേ. കോ ച, ഭിക്ഖവേ, പഞ്ചന്നം നീവരണാനം ആഹാരോ. 'അയോനിസോ മനസികാരോ'തിസ്സ വചനീയ"ന്തിആദി (അം॰ നി॰ ൧൦.൬൧). അയം ഇധ അധിപ്പേതോ.

ഏതസ്മിഞ്ഹി പച്ചയാഹാരേ ഗഹിതേ പരിയായാഹാരോപി നിപ്പരിയായാഹാരോപി സബ്ബോ ഗഹിതോവ ഹോതി.

തത്ഥ അസഞ്ഞഭവേ പച്ചയാഹാരോ ലബ്ഭതി. അനുപ്പന്നേ ഹി ബുദ്ധേ തിത്ഥായതനേ പബ്ബജിത്വാ വായോകസിണേ പരികമ്മം കത്വാ ചതുത്ഥജ്ഝാനം നിബ്ബത്തേത്വാ തതോ വുട്ഠായ "ധീ ചിത്തം, ധീ ചിത്തം, ചിത്തസ്സ നാമ അഭാവോയേവ സാധു. ചിത്തഞ്ഹി നിസ്സായ വധബന്ധനാദിപച്ചയം ദുക്ഖം ഉപ്പജ്ജതി, ചിത്തേ അസതി നത്ഥേത"ന്തി ഖന്തിം രുചിം ഉപ്പാദേത്വാ അപരിഹീനജ്ഝാനാ കാലംകത്വാ അസഞ്ഞഭവേ നിബ്ബത്തന്തി. യോ യസ്സ ഇരിയാപഥോ മനുസ്സലോകേ പണിഹിതോ അഹോസി, സോ തേന ഇരിയാപഥേന നിബ്ബത്തിത്വാ പഞ്ച കപ്പസതാനി തിട്ഠതി. ഏത്തകം അദ്ധാനം നിപന്നോ വിയ നിസിന്നോ വിയ ഠിതോ വിയ ഹോതി. ഏവരൂപാനഞ്ച സത്താനം പച്ചയാഹാരോ ലബ്ഭതി. തേ ഹി യം ഝാനം ഭാവേത്വാ നിബ്ബത്താ , തദേ നേസം പച്ചയോ ഹോതി. യഥാ ജിയാവേഗേന ഖിത്തസരോ യാവ ജിയാവേഗോ അത്ഥി, താവ ഗച്ഛതി, ഏവം യാവ ഝാനപച്ചയോ അത്ഥി, താവ തിട്ഠന്തി. തസ്മിം നിട്ഠിതേ ഖീണവേഗോ സരോ വിയ പതന്തി.

യേ പന തേ നേരയികാ "നേവുട്ഠാനഫലൂപജീവിനോ ന പുഞ്ഞഫലൂപജീവിനോ"തി വുത്താ, തേസം കോ ആഹാരോതി? തേസം കമ്മമേവ ആഹാരോതി. കിം പഞ്ച ആഹാരാ അത്ഥീതി? "പഞ്ച, ന പഞ്ചാ"തി ഇദം ന വത്തബ്ബം. നനു "പച്ചയോ ആഹാരോ"തി വുത്തോ, തസ്മാ യേന കമ്മേന തേ നിരയേ നിബ്ബത്താ, തദേവ തേസം ഠിതിപച്ചയത്താ ആഹാരോ. യം സന്ധായ ഇദം വുത്തം "ന താവ കാലം കരോതി, യാവ ന തം പാപകമ്മം ബ്യന്തീ ഹോതീ"തി (അം॰ നി॰ ൩.൩൬; മ॰ നി॰ ൩.൨൫൦). തസ്മാ **ആഹാരട്ഠിതികാ**തി പച്ചയട്ഠിതികാതി അത്ഥോ. കബളീകാരം ആഹാരം ആരബ്ഭാതി ചേത്ഥ വിവാദോ ന കാതബ്ബോ. മുഖേ ഉപ്പന്നഖേളോപി ഹി തേസം ആഹാരകിച്ചം സാധേതി. ഖേളോ ഹി നിരയേ ദുക്ഖവേദനീയോ ഹുത്വാ പച്ചയോ ഹോതി, സഗ്ഗേ സുഖവേദനീയോ. ഇതി കാമഭവേ നിപ്പരിയായേന ചത്താരോ ആഹാരാ, രൂപാരൂപഭവേസു ഠപേത്വാ അസഞ്ഞഭവം സേസാനം തയോ , അസഞ്ഞാനഞ്ചേവ അവസേസാനഞ്ച പച്ചയാഹാരോതി ഇമിനാ ആഹാരേന സബ്ബേ സത്താ ആഹാരട്ഠിതികാ.

സബ്ബേ സത്താതി ച പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനാ ധമ്മദേസനാ, സബ്ബേ സങ്ഖാരാതി അധിപ്പായോ. ഭഗവതോപി ഹി ധമ്മപുഗ്ഗലാനം വസേന ചതുബ്ബിധാ ദേസനാ - ധമ്മാധിട്ഠാനാ ധമ്മദേസനാ,

ധമ്മാധിട്ഠാനാ പുഗ്ഗലദേസനാ, പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനാ പുഗ്ഗലദേസനാ, പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനാ ധമ്മദേസനാതി. "നാഹം, ഭിക്ഖവേ, അഞ്ഞം ഏകധമ്മമ്പി സമനുപസ്സാമി, യം ഏവം ഭാവിതം കമ്മനിയം ഹോതി, യഥയിദം ചിത്തം. ചിത്തം, ഭിക്ഖവേ, ഭാവിതം കമ്മനിയം ഹോതീ"തി (അം॰ നി॰ ൧.൨൨) ഏവരൂപീ **ധമ്മാധിട്ഠാനാ ധമ്മദേസനാ**. "അട്ഠാനമേതം, ഭിക്ഖവേ, അനവകാസോ യം ദിട്ഠിസമ്പന്നോ പുഗ്ഗലോ കഞ്ചി സങ്ഖാരം നിച്ചതോ ഉപഗച്ഛേയ്യ, നേതം ഠാനം വിജ്ജതീ"തി (അം॰ നി॰ ൧.൨൬൮) ഏവരൂപീ **ധമ്മാധിട്ഠാനാ പുഗ്ഗലദേസനാ**. "ഏകപുഗ്ഗലോ, ഭിക്ഖവേ, ലോകേ ഉപ്പജ്ജമാനോ ഉപ്പജ്ജതി ബഹുജനഹിതായ ബഹുജനസുഖായ ലോകാനുകമ്പായ അത്ഥായ ഹിതായ സുഖായ ദേവമനുസ്സാന"ന്തി (അം॰ നി॰ ൧.൧൭൦, ൧൭൧), ഏവരൂപീ **പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനാ പുഗ്ഗലദേസനാ**. "ഏകപുഗ്ഗലസ്സ ഭിക്ഖവേ, പാതുഭാവാ മഹതോ ചക്ഖുസ്സ പാതുഭാവോ ഹോതീ"തി (അം॰ നി॰ ൧.൧൭൫-൧൮൬) ഏവരൂപീ **പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനാ ധമ്മദേസനാ**. താസു ഇധ പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനാ ധമ്മദേസനാ . ഉപരി യാവ ദസകാ ധമ്മാനംയേവ ഗഹിതത്താ സത്തഗ്ഗഹണേന ധമ്മഗ്ഗഹണം കതന്തി വേദിതബ്ബം, വിസേസേന വാ സത്തസന്താനപരിയാപന്നധമ്മാനംയേവ അധികേന ഞാണേന സഭാവതോ ഉപപരിക്ഖിതബ്ബത്താ സത്തഗ്ഗഹണം കതന്തി വേദിതബ്ബം, സങ്ഖാരേ ഉപാദായ സത്തോതി പഞ്ഞത്തിമത്തസമ്ഭവതോ വാ ഫലോപചാരേന സങ്ഖാരാ "സത്താ"തി വുത്താതി വേദിതബ്ബം. ന ഹി കോചി സത്തോ പച്ചയട്ഠിതികോ അത്ഥി അഞ്ഞത്ര സങ്ഖാരേഹി, വോഹാരവസേന പന ഏവം വുച്ചതി. ഏവമേതേന ഞാതപരിഞ്ഞാ വുത്താ ഹോതി.

ദ്വേ ധാതുയോതി സങ്ഖതാ ച ധാതു അസങ്ഖതാ ച ധാതു. തത്ഥ അനേകേഹി പച്ചയേഹി സങ്ഗമ്മ കതാ പഞ്ചക്ഖന്ധാ സങ്ഖതാ ധാതു, കേഹിചി പച്ചയേഹി അകതം നിബ്ബാനം അസങ്ഖതാ ധാതു.

തിസ്സോ ധാതുയോതി കാമധാതു രൂപധാതു അരൂപധാതു (വിഭ॰ ൧൮൧-൧൮൨). തത്ഥ കതമാ കാമധാതു? ഹേട്ഠതോ അവീചിനിരയം പരിയന്തം കരിത്വാ ഉപരിതോ പരനിമ്മിതവസവത്തീ ദേവേ അന്തോകരിത്വാ യം ഏതസ്മിം അന്തരേ ഏത്ഥാവചരാ ഏത്ഥ പരിയാപന്നാ ഖന്ധാ ധാതൂ ആയതനാ രൂപാ വേദനാ സഞ്ഞാ സങ്ഖാരാ വിഞ്ഞാണം. അയം വുച്ചതി കാമധാതു (വിഭ॰ ൧൮൨; ധ॰ സ॰ ൧൨൮൭). തത്ഥ കതമാ രൂപധാതു? ഹേട്ഠതോ ബ്രഹ്മലോകം പരിയന്തം കരിത്വാ ഉപരിതോ അകനിട്ഠേ ദേവേ അന്തോകരിത്വാ യം ഏതസ്മിം അന്തരേ ഏത്ഥാവചരാ ഏത്ഥ പരിയാപന്നാ സമാപന്നസ്സ വാ ഉപപന്നസ്സ വാ ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരിസ്സ വാ ചിത്തചേതസികാ ധമ്മാ. അയം വുച്ചതി രൂപധാതു. തത്ഥ കതമാ അരൂപധാതു? ഹേട്ഠതോ ആകാസാനഞ്ചായതനൂപഗേ ദേവേ പരിയന്തം കരിത്വാ ഉപരിതോ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനൂപഗേ ദേവേ അന്തോകരിത്വാ യം ഏതസ്മിം അന്തരേ ഏത്ഥാവചരാ ഏത്ഥ പരിയാപന്നാ സമാപന്നസ്സ വാ ഉപപന്നസ്സ വാ ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരിസ്സ വാ ചിത്തചേതസികാ ധമ്മാ. അയം വുച്ചതി അരൂപധാതു. അട്ഠകഥായം പന "കാമധാതൂതി കാമഭവോ പഞ്ചക്ഖന്ധാ ലബ്ഭന്തി, രൂപധാതൂതി രൂപഭവോ പഞ്ചക്ഖന്ധാ ലബ്ഭന്തി. അരൂപധാതൂതി അരൂപഭവോ ചത്താരോ ഖന്ധാ ലബ്ഭന്തീ"തി വുത്തം. അയം ദസുത്തരപരിയായേന യോജനാ.

സങ്ഗീതിപരിയായേന പന "തിസ്സോ കുസലധാതുയോ - നേക്ഖമ്മധാതു അബ്യാപാദധാതു അവിഹിംസാധാതു. അപരാപി തിസ്സോ ധാതുയോ - രൂപധാതു അരൂപധാതു നിരോധധാതു. അപരാപി തിസ്സോ ധാതുയോ - ഹീനാ ധാതു മജ്ഝിമാ ധാതു പണീതാ ധാതൂ"തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൦൫) വുത്താ ധാതുയോപി ഏത്ഥ യുജ്ജന്തി (വിഭ॰ ൧൮൧-൧൮൨). നേക്ഖമ്മപടിസംയുത്തോ തക്കോ വിതക്കോ...പേ॰... സമ്മാസങ്കപ്പോ. അയം വുച്ചതി നേക്ഖമ്മധാതു. സബ്ബേപി കുസലാ ധമ്മാ നേക്ഖമ്മധാതു. അബ്യാപാദപടിസംയുത്തോ തക്കോ വിതക്കോ...പേ॰... സമ്മാസങ്കപ്പോ അബ്യാപാദധാതു. യാ സത്തേസു മേത്തി മേത്തായനാ മേത്തായിതത്തം മേത്താചേതോവിമുത്തി. അയം വുച്ചതി അബ്യാപാദധാതു. അവിഹിംസാപടിസംയുത്തോ തക്കോ വിതക്കോ...പേ॰... സമ്മാസങ്കപ്പോ അവിഹിംസാധാതു. യാ സത്തേസു കരുണാ കരുണായനാ കരുണായിതത്തം കരുണാചേതോവിമുത്തി. അയം വുച്ചതി അവിഹിംസാധാതു (വിഭ॰ ൧൮൨). രൂപാരൂപധാതുയോ വുത്തായേവ. നിരോധധാതു നിബ്ബാനം. ഹീനാ ധാതു ദ്വാദസാകുസലചിത്തുപ്പാദാ, മജ്ഝിമാ ധാതു അവസേസാ തേഭൂമകധമ്മാ. പണീതാ ധാതു നവ ലോകുത്തരധമ്മാ. സബ്ബാപി ച നിജ്ജീവട്ഠേന ധാതു.

ചത്താരി അരിയസച്ചാനീതി ദുക്ഖം അരിയസച്ചം, ദുക്ഖസമുദയം അരിയസച്ചം, ദുക്ഖനിരോധം അരിയസച്ചം, ദുക്ഖനിരോധഗാമിനീ പടിപദാ അരിയസച്ചം. ഇമേസം വണ്ണനാ

സച്ചവിസ്സജ്ജനേസുയേവ ഭവിസ്സതി.

പഞ്ച വിമുത്തായതനാനീതി അത്തനോ ഹിതത്ഥായ പരേഹി പവത്തിതധമ്മദേസനാസവനം, പരേസം ഹിതത്ഥായ അത്തനോ യഥാസുതധമ്മദേസനാ, യഥാസുതസ്സ ധമ്മസ്സ സജ്ഝായകരണം, യഥാസുതസ്സ ധമ്മസ്സ ചേതസാ അനുവിതക്കനം, കസിണാസുഭാദീസു അനുകൂലം ആരമ്മണന്തി, ഇമാനി പഞ്ച വിമുച്ചനകാരണാനി. യഥാഹ -

‘‘ഇധ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖുനോ സത്ഥാ ധമ്മം ദേസേതി അഞ്ഞതരോ വാ ഗരുട്ഠാനിയോ സബ്രഹ്മചാരീ, യഥാ യഥാ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖുനോ സത്ഥാ ധമ്മം ദേസേതി അഞ്ഞതരോ വാ ഗരുട്ഠാനിയോ സബ്രഹ്മചാരീ, തഥാ തഥാ സോ തസ്മിം ധമ്മേ അത്ഥപടിസംവേദീ ച ഹോതി ധമ്മപടിസംവേദീ ച, തസ്സ അത്ഥപടിസംവേദിനോ ധമ്മപടിസംവേദിനോ പാമോജ്ജം ജായതി, പമുദിതസ്സ പീതി ജായതി, പീതിമനസ്സ കായോ പസ്സമ്ഭതി, പസ്സദ്ധകായോ സുഖം വേദേതി, സുഖിനോ ചിത്തം സമാധിയതി, ഇദം പഠമം വിമുത്തായതനം.

‘‘പുന ചപരം, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖുനോ ന ഹേവ ഖോ സത്ഥാ ധമ്മം ദേസേതി അഞ്ഞതരോ വാ ഗരുട്ഠാനിയോ സബ്രഹ്മചാരീ, അപി ച ഖോ യഥാസുതം യഥാപരിയത്തം ധമ്മം വിത്ഥാരേന പരേസം ദേസേതി. യഥാ യഥാ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖുനോ...പേ॰... സുഖിനോ ചിത്തം സമാധിയതി. ഇദം ദുതിയം വിമുത്തായതനം.

‘‘പുന ചപരം, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖുനോ നഹേവ ഖോ സത്ഥാ ധമ്മം ദേസേതി അഞ്ഞതരോ വാ ഗരുട്ഠാനിയോ സബ്രഹ്മചാരീ, നാപി യഥാസുതം യഥാപരിയത്തം ധമ്മം വിത്ഥാരേന പരേസം ദേസേതി, അപി ച ഖോ യഥാസുതം യഥാപരിയത്തം ധമ്മം വിത്ഥാരേന സജ്ഝായം കരോതി. യഥാ യഥാ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖുനോ...പേ॰... സുഖിനോ ചിത്തം സമാധിയതി. ഇദം തതിയം വിമുത്തായതനം.

‘‘പുന ചപരം, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖുനോ നഹേവ ഖോ സത്ഥാ ധമ്മം ദേസേതി അഞ്ഞതരോ വാ ഗരുട്ഠാനിയോ സബ്രഹ്മചാരീ, നാപി യഥാസുതം യഥാപരിയത്തം ധമ്മം വിത്ഥാരേന പരേസം ദേസേതി, നാപി യഥാസുതം യഥാപരിയത്തം ധമ്മം വിത്ഥാരേന സജ്ഝായം കരോതി, അപി ച ഖോ യഥാസുതം യഥാപരിയത്തം ധമ്മം ചേതസാ അനുവിതക്കേതി അനുവിചാരേതി മനസാനുപേക്ഖതി. യഥാ യഥാ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖുനോ...പേ॰... സുഖിനോ ചിത്തം സമാധിയതി. ഇദം ചതുത്ഥം വിമുത്തായതനം.

‘‘പുന ചപരം, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖുനോ നഹേവ ഖോ സത്ഥാ ധമ്മം ദേസേതി അഞ്ഞതരോ വാ ഗരുട്ഠാനിയോ സബ്രഹ്മചാരീ, നാപി യഥാസുതം യഥാപരിയത്തം ധമ്മം വിത്ഥാരേന പരേസം ദേസേതി, നാപി യഥാസുതം യഥാപരിയത്തം ധമ്മം വിത്ഥാരേന സജ്ഝായം കരോതി, നാപി യഥാസുതം യഥാപരിയത്തം ധമ്മം ചേതസാ അനുവിതക്കേതി അനുവിചാരേതി മനസാനുപേക്ഖതി, അപി ച ഖ്വസ്സ അഞ്ഞതരം സമാധിനിമിത്തം സുഗ്ഗഹിതം ഹോതി സുമനസികതം സൂപധാരിതം സുപ്പടിവിദ്ധം പഞ്ഞായ, യഥാ യഥാ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖുനോ അഞ്ഞതരം സമാധിനിമിത്തം സുഗ്ഗഹിതം ഹോതി സുമനസികതം സൂപധാരിതം സുപ്പടിവിദ്ധം പഞ്ഞായ തഥാ തഥാ സോ തസ്മിം ധമ്മേ അത്ഥപടിസംവേദീ ച ഹോതി ധമ്മപടിസംവേദീ ച. തസ്സ അത്ഥപടിസംവേദിനോ ധമ്മപടിസംവേദിനോ പാമോജ്ജം ജായതി , പമുദിതസ്സ പീതി ജായതി, പീതിമനസ്സ കായോ പസ്സമ്ഭതി, പസ്സദ്ധകായോ സുഖം വേദേതി, സുഖിനോ ചിത്തം സമാധിയതി. ഇദം പഞ്ചമം വിമുത്തായതന’’ന്തി (അം॰ നി॰ ൫.൨൬; ദീ॰ നി॰ ൩.൩൨൨).

ഛ അനുത്തരിയാനീതി ഏത്ഥ നത്ഥി ഏതേസം ഉത്തരന്തി അനുത്തരാനി, അനുത്തരാനി ഏവ അനുത്തരിയാനി, ജേട്ഠകാനീതി അത്ഥോ. വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ -

‘‘ഛയിമാനി (അം॰ നി॰ ൬.൩൦, ൩൦), ഭിക്ഖവേ, അനുത്തരിയാനി. കതമാനി ഛ? ദസ്സനാനുത്തരിയം, സവനാനുത്തരിയം, ലാഭാനുത്തരിയം, സിക്ഖാനുത്തരിയം, പാരിചരിയാനുത്തരിയം, അനുസ്സതാനുത്തരിയന്തി.

“കതമഞ്ച, ഭിക്ഖവേ, ദസ്സനാനുത്തരിയം? ഇധ, ഭിക്ഖവേ, ഏകച്ചോ ഹത്ഥിരതനമ്പി ദസ്സനായ ഗച്ഛതി, അസ്സരതനമ്പി ദസ്സനായ ഗച്ഛതി, മണിരതനമ്പി ദസ്സനായ ഗച്ഛതി, ഉച്ചാവചം വാ പന ദസ്സനായ ഗച്ഛതി, സമണം വാ ബ്രാഹ്മണം വാ മിച്ഛാദിട്ഠികം മിച്ഛാപടിപന്നം ദസ്സനായ ഗച്ഛതി. അത്ഥേതം, ഭിക്ഖവേ, ദസ്സനം, നേതം നത്ഥീതി വദാമി. തഞ്ച ഖോ ഏതം, ഭിക്ഖവേ, ദസ്സനം ഹീനം ഗമ്മം പോഥുജ്ജനികം അനരിയം അനത്ഥസംഹിതം ന നിബ്ബിദായ ന വിരാഗായ ന നിരോധായ ന ഉപസമായ ന അഭിഞ്ഞായ ന സമ്ബോധായ ന നിബ്ബാനായ സംവത്തതി. യോ ച ഖോ, ഭിക്ഖവേ, തഥാഗതം വാ തഥാഗതസാവകം വാ ദസ്സനായ ഗച്ഛതി നിവിട്ഠസദ്ധോ നിവിട്ഠപേമോ ഏകന്തഗതോ അഭിപ്പസന്നോ. ഏതദാനുത്തരിയം, ഭിക്ഖവേ, ദസ്സനാനം സത്താനം വിസുദ്ധിയാ സോകപരിദേവാനം സമതിക്കമായ ദുക്ഖദോമനസ്സാനം അത്ഥങ്ഗമായ ഞായസ്സ അധിഗമായ നിബ്ബാനസ്സ സച്ഛികിരിയായ, യദിദം തഥാഗതം വാ തഥാഗതസാവകം വാ ദസ്സനായ ഗച്ഛതി നിവിട്ഠസദ്ധോ നിവിട്ഠപേമോ ഏകന്തഗതോ അഭിപ്പസന്നോ. ഇദം വുച്ചതി, ഭിക്ഖവേ, ദസ്സനാനുത്തരിയം. ഇതി ദസ്സനാനുത്തരിയം.

“സവനാനുത്തരിയഞ്ച കഥം ഹോതി? ഇധ, ഭിക്ഖവേ, ഏകച്ചോ ഭേരിസദ്ദമ്പി സവനായ ഗച്ഛതി, വീണാസദ്ദമ്പി സവനായ ഗച്ഛതി, ഗീതസദ്ദമ്പി സവനായ ഗച്ഛതി, ഉച്ചാവചം വാ പന സവനായ ഗച്ഛതി, സമണസ്സ വാ ബ്രാഹ്മണസ്സ വാ മിച്ഛാദിട്ഠികസ്സ മിച്ഛാപടിപന്നസ്സ ധമ്മസ്സവനായ ഗച്ഛതി. അത്ഥേതം, ഭിക്ഖവേ, സവനം, നേതം നത്ഥീതി വദാമി . തഞ്ച ഖോ ഏതം, ഭിക്ഖവേ, സവനം ഹീനം…പേ॰… ന നിബ്ബാനായ സംവത്തതി. യോ ച ഖോ, ഭിക്ഖവേ, തഥാഗതസ്സ വാ തഥാഗതസാവകസ്സ വാ ധമ്മസ്സവനായ ഗച്ഛതി നിവിട്ഠസദ്ധോ നിവിട്ഠപേമോ ഏകന്തഗതോ അഭിപ്പസന്നോ. ഏതദാനുത്തരിയം, ഭിക്ഖവേ, സവനാനം സത്താനം വിസുദ്ധിയാ…പേ॰… നിബ്ബാനസ്സ സച്ഛികിരിയായ, യദിദം തഥാഗതസ്സ വാ തഥാഗതസാവകസ്സ വാ ധമ്മസ്സവനായ ഗച്ഛതി നിവിട്ഠസദ്ധോ നിവിട്ഠപേമോ ഏകന്തഗതോ അഭിപ്പസന്നോ. ഇദം വുച്ചതി, ഭിക്ഖവേ, സവനാനുത്തരിയം. ഇതി ദസ്സനാനുത്തരിയം, സവനാനുത്തരിയം.

“ലാഭാനുത്തരിയഞ്ച കഥം ഹോതി? ഇധ, ഭിക്ഖവേ, ഏകച്ചോ പുത്തലാഭമ്പി ലഭതി, ദാരലാഭമ്പി ലഭതി, ധനലാഭമ്പി ലഭതി, ഉച്ചാവചം വാ പന ലാഭമ്പി ലഭതി. സമണേ വാ ബ്രാഹ്മണേ വാ മിച്ഛാദിട്ഠികേ മിച്ഛാപടിപന്നേ സദ്ധം പടിലഭതി. അത്ഥേസോ, ഭിക്ഖവേ, ലാഭോ, നേസോ നത്ഥീതി വദാമി. സോ ച ഖോ ഏസോ, ഭിക്ഖവേ, ലാഭോ ഹീനോ… പേ॰… ന നിബ്ബാനായ സംവത്തതി. യോ ച ഖോ, ഭിക്ഖവേ, തഥാഗതേ വാ തഥാഗതസാവകേ വാ സദ്ധം പടിലഭതി നിവിട്ഠസദ്ധോ നിവിട്ഠപേമോ ഏകന്തഗതോ അഭിപ്പസന്നോ. ഏതദാനുത്തരിയം, ഭിക്ഖവേ, ലാഭാനം സത്താനം വിസുദ്ധിയാ…പേ॰… നിബ്ബാനസ്സ സച്ഛികിരിയായ, യദിദം തഥാഗതേ വാ തഥാഗതസാവകേ വാ സദ്ധം പടിലഭതി നിവിട്ഠസദ്ധോ നിവിട്ഠപേമോ ഏകന്തഗതോ അഭിപ്പസന്നോ. ഇദം വുച്ചതി, ഭിക്ഖവേ, ലാഭാനുത്തരിയം . ഇതി ദസ്സനാനുത്തരിയം, സവനാനുത്തരിയം, ലാഭാനുത്തരിയം.

“സിക്ഖാനുത്തരിയഞ്ച കഥം ഹോതി? ഇധ, ഭിക്ഖവേ, ഏകച്ചോ ഹത്ഥിസ്മിമ്പി സിക്ഖതി, അസ്സസ്മിമ്പി സിക്ഖതി, രഥസ്മിമ്പി സിക്ഖതി, ധനുസ്മിമ്പി സിക്ഖതി, ഥരുസ്മിമ്പി സിക്ഖതി, ഉച്ചാവചം വാ പന സിക്ഖതി, സമണസ്സ വാ ബ്രാഹ്മണസ്സ വാ മിച്ഛാദിട്ഠികസ്സ മിച്ഛാപടിപന്നസ്സ സിക്ഖതി. അത്ഥേസാ, ഭിക്ഖവേ, സിക്ഖാ, നേസാ നത്ഥീതി വദാമി. സാ ച ഖോ ഏസാ, ഭിക്ഖവേ, സിക്ഖാ ഹീനാ…പേ॰… ന നിബ്ബാനായ സംവത്തതി. യോ ച ഖോ, ഭിക്ഖവേ, തഥാഗതപ്പവേദിതേ ധമ്മവിനയേ അധിസീലമ്പി സിക്ഖതി, അധിചിത്തമ്പി സിക്ഖതി, അധിപഞ്ഞമ്പി സിക്ഖതി നിവിട്ഠസദ്ധോ നിവിട്ഠപേമോ ഏകന്തഗതോ അഭിപ്പസന്നോ. ഏതദാനുത്തരിയം, ഭിക്ഖവേ , സിക്ഖാനം സത്താനം വിസുദ്ധിയാ…പേ॰… നിബ്ബാനസ്സ സച്ഛികിരിയായ, യദിദം തഥാഗതപ്പവേദിതേ ധമ്മവിനയേ അധിസീലമ്പി സിക്ഖതി, അധിചിത്തമ്പി സിക്ഖതി, അധിപഞ്ഞമ്പി സിക്ഖതി നിവിട്ഠസദ്ധോ നിവിട്ഠപേമോ ഏകന്തഗതോ അഭിപ്പസന്നോ. ഇദം വുച്ചതി, ഭിക്ഖവേ, സിക്ഖാനുത്തരിയം. ഇതി ദസ്സനാനുത്തരിയം, സവനാനുത്തരിയം, ലാഭാനുത്തരിയം, സിക്ഖാനുത്തരിയം.

“പാരിചരിയാനുത്തരിയഞ്ച കഥം ഹോതി? ഇധ, ഭിക്ഖവേ, ഏകച്ചോ ഖത്തിയമ്പി പരിചരതി, ബ്രാഹ്മണമ്പി പരിചരതി, ഗഹപതിമ്പി പരിചരതി, ഉച്ചാവചം വാ പന

പരിചരതി, സമണം വാ ബ്രാഹ്മണം വാ മിച്ഛാദിട്ഠികം മിച്ഛാപടിപന്നം പരിചരതി. അത്ഥേസാ, ഭിക്ഖവേ, പാരിചരിയാ, നേസാ നത്ഥീതി വദാമി. സാ ച ഖോ ഏസാ, ഭിക്ഖവേ, പാരിചരിയാ ഹീനാ...പേ॰... ന നിബ്ബാനായ സംവത്തതി. യോ ച ഖോ, ഭിക്ഖവേ, തഥാഗതം വാ തഥാഗതസാവകം വാ പരിചരതി നിവിട്ഠസദ്ധോ നിവിട്ഠപേമോ ഏകന്തഗതോ അഭിപ്പസന്നോ. ഏതദാനുത്തരിയം, ഭിക്ഖവേ, പാരിചരിയാനം സത്താനം വിസുദ്ധിയാ...പേ॰... നിബ്ബാനസ്സ സച്ഛികിരിയായ, യദിദം തഥാഗതം വാ തഥാഗതസാവകം വാ പരിചരതി നിവിട്ഠസദ്ധോ നിവിട്ഠപേമോ ഏകന്തഗതോ അഭിപ്പസന്നോ. ഇദം വുച്ചതി, ഭിക്ഖവേ, പാരിചരിയാനുത്തരിയം. ഇതി ദസ്സനാനുത്തരിയം, സവനാനുത്തരിയം, ലാഭാനുത്തരിയം, സിക്ഖാനുത്തരിയം, പാരിചരിയാനുത്തരിയം.

“അനുസ്സതാനുത്തരിയഞ്ച കഥം ഹോതി? ഇധ, ഭിക്ഖവേ, ഏകച്ചോ പുത്തലാഭമ്പി അനുസ്സരതി, ദാരലാഭമ്പി അനുസ്സരതി, ധനലാഭമ്പി അനുസ്സരതി, ഉച്ചാവചം വാ പന അനുസ്സരതി, സമണം വാ ബ്രാഹ്മണം വാ മിച്ഛാദിട്ഠികം മിച്ഛാപടിപന്നം അനുസ്സരതി. അത്ഥേസാ, ഭിക്ഖവേ, അനുസ്സതി, നേസാ നത്ഥീതി വദാമി. സാ ച ഖോ ഏസാ, ഭിക്ഖവേ, അനുസ്സതി ഹീനാ...പേ॰... ന നിബ്ബാനായ സംവത്തതി. യോ ച ഖോ, ഭിക്ഖവേ, തഥാഗതം വാ തഥാഗതസാവകം വാ അനുസ്സരതി നിവിട്ഠസദ്ധോ നിവിട്ഠപേമോ ഏകന്തഗതോ അഭിപ്പസന്നോ. ഏതദാനുത്തരിയം, ഭിക്ഖവേ, അനുസ്സതീനം സത്താനം വിസുദ്ധിയാ...പേ॰... നിബ്ബാനസ്സ സച്ഛികിരിയായ, യദിദം തഥാഗതം വാ തഥാഗതസാവകം വാ അനുസ്സരതി നിവിട്ഠസദ്ധോ നിവിട്ഠപേമോ ഏകന്തഗതോ അഭിപ്പസന്നോ. ഇദം വുച്ചതി, ഭിക്ഖവേ, അനുസ്സതാനുത്തരിയം. ഇമാനി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ഛ അനുത്തരിയാനീ”തി (അ॰ നി॰ ൬.൩൦).

സത്ത നിദ്ദസവത്ഥൂനീതി ഏത്ഥ നത്ഥി ഏതസ്സ ദസാതി നിദ്ദസോ. നിദ്ദസസ്സ നിദ്ദസഭാവസ്സ വത്ഥൂനി കാരണാനി നിദ്ദസവത്ഥൂനി. ഖീണാസവോ ഹി ദസവസ്സകാലേ പരിനിബ്ബുതോ പുന പടിസന്ധിയാ അഭാവാ പുന ദസവസ്സോ ന ഹോതീതി നിദ്ദസോതി വുച്ചതി. ന കേവലഞ്ച ദസവസ്സോവ ന ഹോതി, നവവസ്സോപി...പേ॰... ഏകമുഹുത്തികോപി ന ഹോതിയേവ. ന കേവലഞ്ച ദസവസ്സകാലേ പരിനിബ്ബുതോ, സത്തവസ്സികകാലേ പരിനിബ്ബുതോപി നിസ്സത്തോ നിദ്ദസോ നിമുഹുത്തോ ഹോതിയേവ. തിത്ഥിയസമയേ ഉപ്പന്നവോഹാരം പന സാസനേ ഖീണാസവസ്സ ആരോപേത്വാ തത്ഥ താദിസസ്സ അഭാവം, ഇധ ച സബ്ഭാവം ദസ്സേന്തോ ഭഗവാ താദിസസഭാവസ്സ കാരണാനി “സത്ത നിദ്ദസവത്ഥൂനീ”തി ആഹ. യഥാഹ -

“സത്തിമാനി, ഭിക്ഖവേ, നിദ്ദസവത്ഥൂനി. കതമാനി സത്ത? ഇധ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു സിക്ഖാസമാദാനേ തിബ്ബച്ഛന്ദോ ഹോതി, ആയതിഞ്ച സിക്ഖാസമാദാനേ അവിഗതപേമോ. ധമ്മനിസന്തിയാ തിബ്ബച്ഛന്ദോ ഹോതി, ആയതിഞ്ച ധമ്മനിസന്തിയാ അവിഗതപേമോ. ഇച്ഛാവിനയേ തിബ്ബച്ഛന്ദോ ഹോതി, ആയതിഞ്ച ഇച്ഛാവിനയേ അവിഗതപേമോ. പടിസല്ലാനേ തിബ്ബച്ഛന്ദോ ഹോതി, ആയതിഞ്ച പടിസല്ലാനേ അവിഗതപേമോ. വീരിയാരമ്ഭേ തിബ്ബച്ഛന്ദോ ഹോതി, ആയതിഞ്ച വീരിയാരമ്ഭേ അവിഗതപേമോ . സതിനേപക്കേ തിബ്ബച്ഛന്ദോ ഹോതി, ആയതിഞ്ച സതിനേപക്കേ അവിഗതപേമോ. ദിട്ഠിപടിവേധേ തിബ്ബച്ഛന്ദോ ഹോതി, ആയതിഞ്ച ദിട്ഠിപടിവേധേ അവിഗതപേമോ. ഇമാനി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, സത്ത നിദ്ദസവത്ഥൂനീ”തി (അ॰ നി॰ ൭.൨൦).

ഥേരോപി തഥേവ ദേസനം ഉദ്ധരിത്വാ “സത്ത നിദ്ദസവത്ഥൂനീ”തി ആഹ.

അട്ഠ അഭിഭായതനാനീതി ഏത്ഥ അഭിഭുയ്യമാനാനി ആയതനാനി ഏതേസം ഝാനാനന്തി അഭിഭായതനാനി, ഝാനാനി. **ആയതനാനീ**തി അധിട്ഠാനട്ഠേന ആയതനസങ്ഖാതാനി കസിണാരമ്മണാനി. ഞാണുത്തരികോ ഹി പുഗ്ഗലോ വിസദഞാണോ “കിം ഏത്ഥ ആരമ്മണേ സമാപജ്ജിതബ്ബം. ന മയ്ഹം ചിത്തേകഗ്ഗതാകരണേ ഭാരോ അത്ഥീ”തി, താനി ആരമ്മണാനി അഭിഭവിത്വാ സമാപജ്ജതി, സഹ നിമിത്തുപ്പാദേനേവേത്ഥ അപ്പനം നിബ്ബത്തേതീതി അത്ഥോ. ഏവം ഉപ്പാദിതാനി ഝാനാനി “അഭിഭായതനാനീ”തി വുച്ചന്തി.

“കതമാനി (അ॰ നി॰ ൮.൬൫) അട്ഠ? അജ്ഝത്തം രൂപസഞ്ഞീ ഏകോ ബഹിദ്ധാ രൂപാനി പസ്സതി പരിത്താനി സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണാനി, ‘താനി അഭിഭുയ്യ ജാനാമി പസ്സാമീ’തി ഏവംസഞ്ഞീ ഹോതി. ഇദം പഠമം അഭിഭായതനം.

“അജ്ഝത്തം രൂപസഞ്ഞീ ഏകോ ബഹിദ്ധാ രൂപാനി പസ്സതി അപ്പമാണാനി സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണാനി, ‘താനി അഭിഭുയ്യ ജാനാമി പസ്സാമീ’തി ഏവംസഞ്ഞീ ഹോതി. ഇദം ദുതിയം അഭിഭായതനം.

“അജ്ഝത്തം അരൂപസഞ്ഞീ ഏകോ ബഹിദ്ധാ രൂപാനി പസ്സതി പരിത്താനി സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണാനി, ‘താനി അഭിഭുയ്യ ജാനാമി പസ്സാമീ’തി ഏവംസഞ്ഞീ ഹോതി. ഇദം തതിയം അഭിഭായതനം.

“അജ്ഝത്തം അരൂപസഞ്ഞീ ഏകോ ബഹിദ്ധാ രൂപാനി പസ്സതി അപ്പമാണാനി സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണാനി, ‘താനി അഭിഭുയ്യ ജാനാമി പസ്സാമീ’തി ഏവംസഞ്ഞീ ഹോതി. ഇദം ചതുത്ഥം അഭിഭായതനം.

“അജ്ഝത്തം അരൂപസഞ്ഞീ ഏകോ ബഹിദ്ധാ രൂപാനി പസ്സതി നീലാനി നീലവണ്ണാനി നീലനിദസ്സനാനി നീലനിഭാസാനി. സേയ്യഥാപി നാമ ഉമാപുപ്ഫം നീലം നീലവണ്ണം നീലനിദസ്സനം നീലനിഭാസം, സേയ്യഥാപി വാ പന തം വത്ഥം ബാരാണസേയ്യകം ഉഭതോഭാഗവിമട്ഠം നീലം നീലവണ്ണം നീലനിദസ്സനം നീലനിഭാസം, ഏവമേവ അജ്ഝത്തം അരൂപസഞ്ഞീ ഏകോ ബഹിദ്ധാ രൂപാനി പസ്സതി നീലാനി നീലവണ്ണാനി നീലനിദസ്സനാനി നീലനിഭാസാനി, ‘താനി അഭിഭുയ്യ ജാനാമി പസ്സാമീ’തി ഏവംസഞ്ഞീ ഹോതി. ഇദം പഞ്ചമം അഭിഭായതനം.

“അജ്ഝത്തം അരൂപസഞ്ഞീ ഏകോ ബഹിദ്ധാ രൂപാനി പസ്സതി പീതാനി പീതവണ്ണാനി പീതനിദസ്സനാനി പീതനിഭാസാനി. സേയ്യഥാപി നാമ കണികാരപുപ്ഫം പീതം പീതവണ്ണം പീതനിദസ്സനം പീതനിഭാസം, സേയ്യഥാപി വാ പന തം വത്ഥം ബാരാണസേയ്യകം ഉഭതോഭാഗവിമട്ഠം പീതം പീതവണ്ണം പീതനിദസ്സനം പീതനിഭാസം, ഏവമേവ അജ്ഝത്തം അരൂപസഞ്ഞീ ഏകോ ബഹിദ്ധാ രൂപാനി പസ്സതി പീതാനി പീതവണ്ണാനി പീതനിദസ്സനാനി പീതനിഭാസാനി, ‘താനി അഭിഭുയ്യ ജാനാമി പസ്സാമീ’തി ഏവംസഞ്ഞീ ഹോതി. ഇദം ഛട്ഠം അഭിഭായതനം.

“അജ്ഝത്തം അരൂപസഞ്ഞീ ഏകോ ബഹിദ്ധാ രൂപാനി പസ്സതി ലോഹിതകാനി ലോഹിതകവണ്ണാനി ലോഹിതകനിദസ്സനാനി ലോഹിതകനിഭാസാനി. സേയ്യഥാപി നാമ ബന്ധുജീവകപുപ്ഫം ലോഹിതകം ലോഹിതകവണ്ണം ലോഹിതകനിദസ്സനം ലോഹിതകനിഭാസം, സേയ്യഥാപി വാ പന തം വത്ഥം ബാരാണസേയ്യകം ഉഭതോഭാഗവിമട്ഠം ലോഹിതകം ലോഹിതകവണ്ണം ലോഹിതകനിദസ്സനം ലോഹിതകനിഭാസം, ഏവമേവ അജ്ഝത്തം അരൂപസഞ്ഞീ ഏകോ ബഹിദ്ധാ രൂപാനി പസ്സതി ലോഹിതകാനി ലോഹിതകവണ്ണാനി ലോഹിതകനിദസ്സനാനി ലോഹിതകനിഭാസാനി, ‘താനി അഭിഭുയ്യ ജാനാമി പസ്സാമീ’തി ഏവംസഞ്ഞീ ഹോതി. ഇദം സത്തമം അഭിഭായതനം.

“അജ്ഝത്തം അരൂപസഞ്ഞീ ഏകോ ബഹിദ്ധാ രൂപാനി പസ്സതി ഓദാതാനി ഓദാതവണ്ണാനി ഓദാതനിദസ്സനാനി ഓദാതനിഭാസാനി. സേയ്യഥാപി നാമ ഓസധിതാരകാ ഓദാതാ ഓദാതവണ്ണാ ഓദാതനിദസ്സനാ ഓദാതനിഭാസാ, സേയ്യഥാപി വാ പന തം വത്ഥം ബാരാണസേയ്യകം ഉഭതോഭാഗവിമട്ഠം ഓദാതം ഓദാതവണ്ണം ഓദാതനിദസ്സനം ഓദാതനിഭാസം, ഏവമേവ അജ്ഝത്തം അരൂപസഞ്ഞീ ഏകോ ബഹിദ്ധാ രൂപാനി പസ്സതി ഓദാതാനി ഓദാതവണ്ണാനി ഓദാതനിദസ്സനാനി ഓദാതനിഭാസാനി, ‘താനി അഭിഭുയ്യ ജാനാമി പസ്സാമീ’തി ഏവംസഞ്ഞീ ഹോതി. ഇദം അട്ഠമം അഭിഭായതനം. ഇമാനി അട്ഠ അഭിഭായതനാനി (അം॰ നി॰ ൮.൬൫; ദീ॰ നി॰ ൩.൩൫൮).

നവ അനുപുബ്ബവിഹാരാതി പുബ്ബം പുബ്ബം അനു അനുപുബ്ബം, അനുപുബ്ബം വിഹരിതബ്ബതോ സമാപജ്ജിതബ്ബതോ വിഹാരാ അനുപുബ്ബവിഹാരാ, അനുപടിപാടിയാ സമാപജ്ജിതബ്ബവിഹാരാതി അത്ഥോ.

“കതമേ നവ? ഇധ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു വിവിച്ചേവ കാമേഹി വിവിച്ച അകുസലേഹി ധമ്മേഹി സവിതക്കം സവിചാരം വിവേകജം പീതിസുഖം പഠമം ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതി. വിതക്കവിചാരാനം വൂപസമാ അജ്ഝത്തം സമ്പസാദനം ചേതസോ ഏകോദിഭാവം അവിതക്കം അവിചാരം സമാധിജം പീതിസുഖം ദുതിയം

ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതി. പീതിയാ ച വിരാഗാ ഉപേക്ഖകോ ച വിഹരതി സതോ സമ്പജാനോ, സുഖഞ്ച കായേന പടിസംവേദേതി, യം തം അരിയാ ആചിക്ഖന്തി 'ഉപേക്ഖകോ സതിമാ സുഖവിഹാരീ'തി, തതിയം ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതി. സുഖസ്സ ച പഹാനാ ദുക്ഖസ്സ ച പഹാനാ പുബ്ബേവ സോമനസ്സദോമനസ്സാനം അത്ഥങ്ഗമാ അദുക്ഖമസുഖം ഉപേക്ഖാസതിപാരിസുദ്ധിം ചതുത്ഥം ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതി. സബ്ബസോ രൂപസഞ്ഞാനം സമതിക്കമാ പടിഘസഞ്ഞാനം അത്ഥങ്ഗമാ നാനത്തസഞ്ഞാനം അമനസികാരാ 'അനന്തോ ആകാസോ'തി ആകാസാനഞ്ചായതനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതി. സബ്ബസോ ആകാസാനഞ്ചായതനം സമതിക്കമ്മ 'അനന്തം വിഞ്ഞാണ'ന്തി വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതി. സബ്ബസോ വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനം സമതിക്കമ്മ 'നത്ഥി കിഞ്ചീ'തി ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതി. സബ്ബസോ ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനം സമതിക്കമ്മ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതി. സബ്ബസോ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം സമതിക്കമ്മ സഞ്ഞാവേദയിതനിരോധം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതീ"തി (അം॰ നി॰ ൯.൩൩; ദീ॰ നി॰ ൩.൩൪൩, ൩൬൦) വുത്താ നവ അനുപുബ്ബവിഹാരാവ.

ദസ നിജ്ജരവത്ഥൂനീതി മിച്ഛാദിട്ഠാദീനി നിജ്ജരയന്തി നാസയന്തീതി നിജ്ജരാനി. **വത്ഥൂനീ**തി കാരണാനി. നിജ്ജരാനി ച താനി വത്ഥൂനി ചാതി നിജ്ജരവത്ഥൂനി. സമ്മാദിട്ഠാദീനം ഏതം അധിവചനം.

"കതമാനി (അം॰ നി॰ ൧൦.൧൦൬; ദീ॰ നി॰ ൩.൩൬൦) ദസ? സമ്മാദിട്ഠികസ്സ, ഭിക്ഖവേ, മിച്ഛാദിട്ഠി നിജ്ജിണ്ണാ ഹോതി. യേ ച മിച്ഛാദിട്ഠിപച്ചയാ അനേകേ പാപകാ അകുസലാ ധമ്മാ സമ്ഭവന്തി, തേ ചസ്സ നിജ്ജിണ്ണാ ഹോന്തി, സമ്മാദിട്ഠിപച്ചയാ ച അനേകേ കുസലാ ധമ്മാ ഭാവനാപാരിപൂരിം ഗച്ഛന്തി.

"സമ്മാസങ്കപ്പസ്സ, ഭിക്ഖവേ, മിച്ഛാസങ്കപ്പോ നിജ്ജിണ്ണോ ഹോതി. യേ ച മിച്ഛാസങ്കപ്പപച്ചയാ അനേകേ പാപകാ അകുസലാ ധമ്മാ സമ്ഭവന്തി , തേ ചസ്സ നിജ്ജിണ്ണാ ഹോന്തി, സമ്മാസങ്കപ്പപച്ചയാ ച അനേകേ കുസലാ ധമ്മാ ഭാവനാപാരിപൂരിം ഗച്ഛന്തി.

"സമ്മാവാചസ്സ, ഭിക്ഖവേ, മിച്ഛാവാചാ നിജ്ജിണ്ണാ ഹോതി. യേ ച മിച്ഛാവാചാപച്ചയാ അനേകേ പാപകാ അകുസലാ ധമ്മാ സമ്ഭവന്തി, തേ ചസ്സ നിജ്ജിണ്ണാ ഹോന്തി, സമ്മാവാചാപച്ചയാ ച അനേകേ കുസലാ ധമ്മാ ഭാവനാപാരിപൂരിം ഗച്ഛന്തി.

"സമ്മാകമ്മന്തസ്സ, ഭിക്ഖവേ, മിച്ഛാകമ്മന്തോ നിജ്ജിണ്ണോ ഹോതി. യേ ച മിച്ഛാകമ്മന്തപച്ചയാ അനേകേ പാപകാ അകുസലാ ധമ്മാ സമ്ഭവന്തി, തേ ചസ്സ നിജ്ജിണ്ണാ ഹോന്തി, സമ്മാകമ്മന്തപച്ചയാ ച അനേകേ കുസലാ ധമ്മാ ഭാവനാപാരിപൂരിം ഗച്ഛന്തി.

"സമ്മാആജീവസ്സ, ഭിക്ഖവേ, മിച്ഛാആജീവോ നിജ്ജിണ്ണോ ഹോതി. യേ ച മിച്ഛാആജീവപച്ചയാ അനേകേ പാപകാ അകുസലാ ധമ്മാ സമ്ഭവന്തി, തേ ചസ്സ നിജ്ജിണ്ണാ ഹോന്തി, സമ്മാആജീവപച്ചയാ ച അനേകേ കുസലാ ധമ്മാ ഭാവനാപാരിപൂരിം ഗച്ഛന്തി.

"സമ്മാവായാമസ്സ, ഭിക്ഖവേ, മിച്ഛാവായാമോ നിജ്ജിണ്ണോ ഹോതി. യേ ച മിച്ഛാവായാമപച്ചയാ അനേകേ പാപകാ അകുസലാ ധമ്മാ സമ്ഭവന്തി, തേ ചസ്സ നിജ്ജിണ്ണാ ഹോന്തി, സമ്മാവായാമപച്ചയാ ച അനേകേ കുസലാ ധമ്മാ ഭാവനാപാരിപൂരിം ഗച്ഛന്തി.

"സമ്മാസതിസ്സ, ഭിക്ഖവേ, മിച്ഛാസതി നിജ്ജിണ്ണാ ഹോതി. യേ ച മിച്ഛാസതിപച്ചയാ അനേകേ പാപകാ അകുസലാ ധമ്മാ സമ്ഭവന്തി, തേ ചസ്സ നിജ്ജിണ്ണാ ഹോന്തി, സമ്മാസതിപച്ചയാ ച അനേകേ കുസലാ ധമ്മാ ഭാവനാപാരിപൂരിം ഗച്ഛന്തി.

"സമ്മാസമാധിസ്സ, ഭിക്ഖവേ, മിച്ഛാസമാധി നിജ്ജിണ്ണോ ഹോതി. യേ ച മിച്ഛാസമാധിപച്ചയാ അനേകേ പാപകാ അകുസലാ ധമ്മാ സമ്ഭവന്തി, തേ ചസ്സ

നിജ്ജിണ്ണാ ഹോന്തി, സമ്മാസമാധിപച്ചയാ ച അനേകേ കുസലാ ധമ്മാ ഭാവനാപാരിപൂരിം ഗച്ഛന്തി.

“സമ്മാഞാണിസ്സ, ഭിക്ഖവേ, മിച്ഛാഞാണം നിജ്ജിണ്ണം ഹോതി. യേ ച മിച്ഛാഞാണപച്ചയാ അനേകേ പാപകാ അകുസലാ ധമ്മാ സമ്ഭവന്തി, തേ ചസ്സ നിജ്ജിണ്ണാ ഹോന്തി, സമ്മാഞാണപച്ചയാ ച അനേകേ കുസലാ ധമ്മാ ഭാവനാപാരിപൂരിം ഗച്ഛന്തി.

“സമ്മാവിമുത്തിസ്സ , ഭിക്ഖവേ, മിച്ഛാവിമുത്തി നിജ്ജിണ്ണാ ഹോതി. യേ ച മിച്ഛാവിമുത്തിപച്ചയാ അനേകേ പാപകാ അകുസലാ ധമ്മാ സമ്ഭവന്തി, തേ ചസ്സ നിജ്ജിണ്ണാ ഹോന്തി, സമ്മാവിമുത്തിപച്ചയാ ച അനേകേ കുസലാ ധമ്മാ ഭാവനാപാരിപൂരിം ഗച്ഛന്തീ”തി (അം॰ നി॰ ൧൦.൧൦൬; ദീ॰ നി॰ ൩.൩൬൦) വുത്താനി ദസ നിജ്ജരവത്ഥൂനി.

൩. **സബ്ബം, ഭിക്ഖവേ, അഭിഞ്ഞേയ്യ**ന്തിആദി ഭഗവതാ വുത്തം ഇധ ആഹരിത്വാ ദസ്സിതന്തി വേദിതബ്ബം. **കിഞ്ച**-ഇതി ച-കാരോ പദപൂരണമത്തേ നിപാതോ. **ചക്ഖാ**ദീനി തിംസ വിസ്സജ്ജനാനി ഛസു ദ്വാരേസു ഏകേകസ്മിം പഞ്ച പഞ്ച കത്വാ ദ്വാരാരമ്മണപവത്തിക്കമേന നിദ്ദിട്ഠാനി. തത്ഥ ദുവിധം ചക്ഖു - മംസചക്ഖു പഞ്ഞാചക്ഖു ച. തേസു ബുദ്ധചക്ഖു സമന്തചക്ഖു ഞാണചക്ഖു ദിബ്ബചക്ഖു ധമ്മചക്ഖൂതി പഞ്ചവിധം പഞ്ഞാചക്ഖു. “അദ്ദസം ഖോ അഹം, ഭിക്ഖവേ, ബുദ്ധചക്ഖുനാ ലോകം വോലോകേന്തോ”തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൮൩; ൨.൩൩൯; മഹാവ॰ ൯) ഇദം **ബുദ്ധചക്ഖു** നാമ. “സമന്തചക്ഖു വുച്ചതി സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണ”ന്തി (ചൂളനി॰ ധോതകമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൩൨; മോഘരാജമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൮൫) ഇദം **സമന്തചക്ഖു** നാമ. “ചക്ഖും ഉദപാദി ഞാണം ഉദപാദീ”തി (സം॰ നി॰ ൫.൧൦൮൧; മഹാവ॰ ൧൫) ഇദം **ഞാണചക്ഖു** നാമ. “അദ്ദസം ഖോ അഹം, ഭിക്ഖവേ, ദിബ്ബേന ചക്ഖുനാ വിസുദ്ധേനാ”തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൮൫) ഇദം **ദിബ്ബചക്ഖു** നാമ. “വിരജം വീതമലം ധമ്മചക്ഖും ഉദപാദീ”തി (മ॰ നി॰ ൨.൩൯൫) ഇദം ഹേട്ഠിമമഗ്ഗത്തയസങ്ഖാതം ഞാണം **ധമ്മചക്ഖു** നാമ.

മംസചക്ഖുപി സസമ്ഭാരചക്ഖു , പസാദചക്ഖൂതി ദുവിധം ഹോതി. യ്വായം അക്ഖികൂപകേ പതിട്ഠിതോ ഹേട്ഠാ അക്ഖികൂപകട്ഠികേന ഉപരി ഭമുകട്ഠികേന ഉഭതോ അക്ഖികൂടേഹി ബഹിദ്ധാ അക്ഖിപഖുമേഹി പരിച്ഛിന്നോ അക്ഖികൂപകമജ്ഝാ നിക്ഖന്തേന ന്ഹാരുസുത്തകേന മത്ഥലുങ്ഗേ ആബദ്ധോ സേതകണ്ഹാതികണ്ഹമണ്ഡലവിചിത്തോ മംസപിണ്ഡോ, ഇദം **സസമ്ഭാരചക്ഖു** നാമ. യോ പന ഏത്ഥ സിതോ ഏത്ഥ പടിബദ്ധോ ചതുന്നം മഹാഭൂതാനം ഉപാദായ പസാദോ, ഇദം **പസാദചക്ഖു** നാമ. ഇദമിധാധിപ്പേതം. തദേതം തസ്സ സസമ്ഭാരചക്ഖുനോ സേതമണ്ഡലപരിക്ഖിത്തസ്സ കണ്ഹമണ്ഡലസ്സ മജ്ഝേ അഭിമുഖേ ഠിതാനം സരീരസണ്ഠാനുപ്പത്തിദേസേ ദിട്ഠിമണ്ഡലേ സത്തസു പിചുപടലേസു ആസിത്തതേലം പിചുപടലാനി വിയ സത്ത അക്ഖിപടലാനി ബ്യാപേത്വാ പമാണതോ മുഗ്ഗവിദലമത്തം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം യഥാരഹം വത്ഥുദ്വാരഭാവം സാധയമാനം തിട്ഠതി. തം ചക്ഖതീതി **ചക്ഖു,** രൂപം അസ്സാദേതി വിഭാവേതി ചാതി അത്ഥോ. രൂപയന്തീതി **രൂപാ,** വണ്ണവികാരം ആപജ്ജമാനാ ഹദയങ്ഗതഭാവം പകാസേന്തീതി അത്ഥോ. ചക്ഖുതോ പവത്തം വിഞ്ഞാണം, ചക്ഖുസ്സ വാ വിഞ്ഞാണം **ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം**. ഫുസതീതി ഫസ്സോ. ഉപസഗ്ഗേന പദം മണ്ഡേത്വാ സമ്ഫസ്സോതി വുത്തം. ചക്ഖുതോ പവത്തോ സമ്ഫസ്സോ **ചക്ഖുസമ്ഫസ്സോ. ചക്ഖുസമ്ഫസ്സപച്ചയാ**തി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസമ്പയുത്തഫസ്സപച്ചയാ. **വേദയിത**ന്തി വിന്ദനം, വേദനാതി അത്ഥോ. തദേവ സുഖയതീതി **സുഖം,** യസ്സുപ്പജ്ജതി, തം സുഖിതം കരോതീതി അത്ഥോ. സുട്ഠു വാ ഖാദതി, ഖനതി ച കായചിത്താബാധന്തി സുഖം. ദുക്ഖയതീതി **ദുക്ഖം,** യസ്സുപ്പജ്ജതി, തം ദുക്ഖിതം കരോതീതി അത്ഥോ. ന ദുക്ഖം ന സുഖന്തി **അദുക്ഖമസുഖം. മ**-കാരോ പദസന്ധിവസേന വുത്തോ. സോ പന ചക്ഖുസമ്ഫസ്സോ അത്തനാ സമ്പയുത്തായ വേദനായ സഹജാത അഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയ വിപാകആഹാരസമ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതവസേന അട്ഠധാ പച്ചയോ ഹോതി, സമ്പടിച്ഛനസമ്പയുത്തായ അനന്തരസമനന്തരഅനന്തരൂപനിസ്സയനത്ഥിവിഗതവസേനപഞ്ചധാ, സന്തീരണാദിസമ്പയുത്താനം ഉപനിസ്സയവസേനേവ പച്ചയോ ഹോതി.

സുണാതീതി **സോതം**. തം സസമ്ഭാരസോതബിലസ്സ അന്തോ തനുതമ്ബലോമാചിതേ അങ്ഗുലിവേധകസണ്ഠാനേ പദേസേ സോതവിഞ്ഞാണാദീനം യഥാരഹം വത്ഥുദ്വാരഭാവം സാധയമാനം തിട്ഠതി. സപ്പന്തീതി **സദ്ദാ,** ഉദാഹരീയന്തീതി അത്ഥോ. ഘായതീതി **ഘാനം**. തം സസമ്ഭാരഘാനബിലസ്സ അന്തോ അജപദസണ്ഠാനേ പദേസേ ഘാനവിഞ്ഞാണാദീനം യഥാരഹം വത്ഥുദ്വാരഭാവം സാധയമാനം തിട്ഠതി. ഗന്ധയന്തീതി **ഗന്ധാ,** അത്തനോ വത്ഥും സൂചേന്തീതി അത്ഥോ. ജീവിതമവ്ഹായതീതി **ജിവ്ഹാ,** സായനട്ഠേന വാ ജിവ്ഹാ. സാ സസമ്ഭാരജിവ്ഹായ അതിഅഗ്ഗമൂലപസ്സാനി വജ്ജേത്വാ ഉപരിമതലമജ്ഝേ ഭിന്നഉപ്പലദലഗ്ഗസണ്ഠാനേ പദേസേ ജിവ്ഹാവിഞ്ഞാണാദീനം യഥാരഹം വത്ഥുദ്വാരഭാവം സാധയമാനാ തിട്ഠതി. രസന്തി തേ സത്താതി **രസാ,** അസ്സാദേന്തീതി അത്ഥോ. കുച്ഛിതാനം സാസവധമ്മാനം ആയോതി **കായോ. ആയോ**തി ഉപ്പത്തിദേസോ. സോ യാവതാ ഇമസ്മിം കായേ ഉപാദിണ്ണപ്പവത്തി നാമ അത്ഥി, തത്ഥ യേഭുയ്യേന കായപസാദോ കായവിഞ്ഞാണാദീനം യഥാരഹം വത്ഥുദ്വാരഭാവം സാധയമാനോ തിട്ഠതി. ഫുസീയന്തീതി **ഫോട്ഠബ്ബാ**. മുനാതീതി **മനോ,** വിജാനാതീതി അത്ഥോ. അത്തനോ ലക്ഖണം ധാരേന്തീതി **ധമ്മാ** . **മനോ**തി സഹാവജ്ജനം ഭവങ്ഗം. **ധമ്മാ**തി ദ്വാദസപഭേദാ ധമ്മാരമ്മണാ ധമ്മാ. **മനോവിഞ്ഞാണ**ന്തി ജവനമനോവിഞ്ഞാണം. **മനോസമ്ഫസ്സോ**തി തംസമ്പയുത്തോ ഫസ്സോ. സോ സമ്പയുത്തായ വേദനായ വിപാകപച്ചയവജ്ജേഹി സേസേഹി സത്തഹി പച്ചയോ ഹോതി, അനന്തരായ തേഹേവ, സേസാനം ഉപനിസ്സയവസേനേവ പച്ചയോ ഹോതി.

രൂപാദീനി പഞ്ച വിസ്സജ്ജനാനി ഖന്ധവസേന നിദ്ദിട്ഠാനി. സീതാദീഹി രുപ്പതി പീളീയതീതി **രൂപം**. വേദയതീതി **വേദനാ**. സഞ്ജാനാതീതി **സഞ്ഞാ**. സങ്ഖരോന്തീതി **സങ്ഖാരാ**. **വിജാനാതീതി വിഞ്ഞാണം. ചക്ഖാ**ദീനി ധമ്മവിചാരപരിയന്താനി ദസ ഛക്കവസേന, സട്ഠി വിസ്സജ്ജനാനി പിയരൂപസാതരൂപവസേന നിദ്ദിട്ഠാനി. ചക്ഖുസമ്ഫസ്സജാദികാ വേദനാ തംതംസമ്പയുത്താവ. രൂപേസു സഞ്ഞാ **രൂപസഞ്ഞാ.** സഞ്ചേതയതീതി **സഞ്ചേതനാ,** അഭിസന്ദഹതീതി അത്ഥോ. തസതീതി **തണ്ഹാ,** പിപാസതീതി അത്ഥോ. വിതക്കേതീതി **വിതക്കോ,** വിതക്കനം വാ വിതക്കോ, ഊഹനന്തി വുത്തം ഹോതി. ആരമ്മണേ തേന ചിത്തം വിചരതീതി **വിചാരോ,** വിചരണം വാ വിചാരോ, അനുസഞ്ചരണന്തി വുത്തം ഹോതി.

ൎ. പഥവീധാതാദീനി ഛ വിസ്സജ്ജനാനി സംഖിത്തേന നാമരൂപവവത്ഥാനവസേന നിദ്ദിട്ഠാനി. പത്ഥടത്താ **പഥവീ**. അപ്പേതി, ആപീയതി, അപ്പായതീതി വാ **ആപോ**. തേജയതീതി **തേജോ**. വായതീതി **വായോ**. ന കസ്സതി ന നികസ്സതി, കസിതും ഛിന്ദിതും ഭിന്ദിതും വാ ന സക്കാതി **ആകാസോ**. നിസ്സത്തട്ഠേന **ധാതു**.

പഥവീകസിണാദീനി ദസ വിസ്സജ്ജനാനി കസിണഭാവനാവസേന നിദ്ദിട്ഠാനി. **കസിണ**ന്തി സകലഫരണവസേന കസിണമണ്ഡലമ്പി തസ്മിം ഉപട്ഠിതനിമിത്തമ്പി തദാരമ്മണം ഝാനമ്പി വുച്ചതി. ഇധ പന ഝാനം അധിപ്പേതം. ആദിമ്ഹി ചത്താരി മഹാഭൂതകസിണാരമ്മണാനി ഝാനാനി, തതോ പരാനി ചത്താരി വണ്ണകസിണാരമ്മണാനി. **ആകാസകസിണ**ന്തി പരിച്ഛേദാകാസോ, തദാരമ്മണഞ്ച ഝാനം, കസിണുഗ്ഘാടിമാകാസോ, തദാരമ്മണഞ്ച ആകാസാനഞ്ചായതനം. **വിഞ്ഞാണകസിണ**ന്തി ആകാസാനഞ്ചായതനവിഞ്ഞാണം, തദാരമ്മണഞ്ച വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനം.

കേസാദീനി ദ്വത്തിംസ വിസ്സജ്ജനാനി ദ്വത്തിംസാകാരകമ്മട്ഠാനവസേന നിദ്ദിട്ഠാനി. തേസു പന കേസാദീസു പടികൂലതോ ഉപട്ഠിതേസു കായഗതാസതിവസേന അസുഭകമ്മട്ഠാനം ഹോതി, വണ്ണതോ ഉപട്ഠിതേസു കസിണകമ്മട്ഠാനം ഹോതി, ധാതുതോ ഉപട്ഠിതേസു ചതുധാതുവവത്ഥാനകമ്മട്ഠാനം ഹോതി, കേസാതിആദീനി ച പടികൂലതോ വണ്ണതോ വാ ഉപട്ഠിതാനം തദാരമ്മണാനി ഝാനാനി, ധാതുതോ ഉപട്ഠിതസ്സ തേ ച കോട്ഠാസാ തദാരമ്മണാ ച ധാതുഭാവനാ വേദിതബ്ബാ.

കേസാ ഉഭോസു പസ്സേസു കണ്ണചൂളികാഹി പുരതോ നലാടന്തേന, പച്ഛതോ ച ഗലവാടകേന പരിച്ഛിന്നാ സീസകടാഹവേഠനചമ്മേ വീഹഗ്ഗമത്തം പവിസിത്വാ ഠിതാ അനേകസതസഹസ്സസങ്ഖാ.

ലോമാ ഠപേത്വാ കേസാദീനം പതിട്ഠിതോകാസം ഹത്ഥതലപാദതലാനി ച യേഭുയ്യേന സരീരചമ്മേ നവനവുതിയാ ലോമകൂപസഹസ്സേസു ലിക്ഖാമത്തം പവിസിത്വാ ഠിതാ.

നഖാ അങ്ഗുലീനം അഗ്ഗപിട്ഠേസു ഠിതാ വീസതി.

ദന്താ ദ്വീസു ഹണുകട്ഠികേസു ഠിതാ യേഭുയ്യേന ദ്വത്തിംസ.

തചോ സകലസരീരം പരിയോനന്ധിത്വാ പാകടകിലോമകസ്സ ഉപരി ഛവിയാ ഹേട്ഠാ ഠിതം ചമ്മം.

മംസം സാധികാനി തീണി അട്ഠിസതാനി അനുലിമ്പിത്വാ ഠിതാനി നവമംസപേസിസതാനി.

ന്ഹാരൂ സകലസരീരേ അട്ഠീനി ആബന്ധിത്വാ ഠിതാനി നവ ന്ഹാരുസതാനി.

അട്ഠീ സകലസരീരേ ഹേട്ഠാ അട്ഠീനം ഉപരി ഠിതാനി സാധികാനി തീണി അട്ഠിസതാനി.

അട്ഠിമിഞ്ജാ തേസം തേസം അട്ഠീനം അബ്ഭന്തരേ ഠിതാ മിഞ്ജാ.

വക്കം ഗലവാടകാ നിക്ഖന്തേന ഏകമൂലേന ഥോകം ഗന്ത്വാ ദ്വിധാ ഭിന്നേന ഥൂലന്ഹാരുനാ വിനിബദ്ധാ ഹുത്വാ ഹദയമംസം പരിക്ഖിപിത്വാ ഠിതാ ദ്വേ മംസപിണ്ഡികാ.

ഹദയം സരീരബ്ഭന്തരേ ദ്വിന്നം ഥനാനം മജ്ഝേ ഠിതം അന്തോ ചിത്തസന്നിസ്സയം അഡ്ഢപസതമത്തലോഹിതപുണ്ണം പുന്നാഗട്ഠിപതിട്ഠാനമത്താവാടകം ഹദയമംസം.

യകനം ദ്വിന്നം ഥനാനം അബ്ഭന്തരേ ദക്ഖിണപസ്സം നിസ്സായ ഠിതം യമകമംസപടലം.

കിലോമകം ഹദയവക്കാനി പടിച്ഛാദേത്വാ ഠിതം പടിച്ഛന്നകിലോമകസങ്ഖാതഞ്ച സകലസരീരേ ചമ്മസ്സ ഹേട്ഠതോ മംസം പരിയോനന്ധിത്വാ ഠിതം അപ്പടിച്ഛന്നകിലോമകസങ്ഖാതഞ്ചാതി ദുവിധം പരിയോനഹനമംസം.

പിഹകം ഹദയസ്സ വാമപസ്സേ ഉദരപടലസ്സ മത്ഥകപസ്സം നിസ്സായ ഠിതം ഉദരജിവ്ഹാമംസം.

പപ്ഫാസം സരീരബ്ഭന്തരേ ദ്വിന്നം ഥനാനം അന്തരേ ഹദയയകനാനം ഉപരി ഛാദേത്വാ ഓലമ്ബന്തം ഠിതം ദ്വത്തിംസമംസഖണ്ഡപ്പഭേദം പപ്ഫാസമംസം.

അന്തം ഉപരി ഗലവാടകേ ഹേട്ഠാ കരീസമഗ്ഗേ വിനിബന്ധത്താ ഗലവാടകകരീസമഗ്ഗപരിയന്തേ സരീരബ്ഭന്തരേ ഠിതാ പുരിസസ്സ ദ്വത്തിംസഹത്ഥാ ഇത്ഥിയാ അട്ഠവീസതിഹത്ഥാ ഏകവീസതിയാ ഠാനേസു ഓഭഗ്ഗാ അന്തവട്ടി.

അന്തഗുണം അന്തഭോഗേ ഏകതോ അഗലന്തേ ആബന്ധിത്വാ ഏകവീസതിയാ അന്തഭോഗാനം അന്തരാ ഠിതം ബന്ധനം.

ഉദരിയം ദന്തമുസലസഞ്ചുണ്ണിതം ജിവ്ഹാഹത്ഥപരിവത്തിതം ഖേളലാലാപലിബുദ്ധം തംഖണവിഗതവണ്ണഗന്ധരസാദിസമ്പദം തന്തവായഖലിസുവാനവമഥുസദിസം നിപതിത്വാ പിത്തസേമ്ഹവാതപലിവേഠിതം ഹുത്വാ ഉദരഗ്ഗിസന്താപവേഗകുഥിതം കിമികുലാകുലം ഉപരൂപരി ഫേണബുബ്ബുളകാനി മുഞ്ചന്തം പരമകസമ്ബുകദുഗ്ഗന്ധജേഗുച്ഛഭാവം ആപജ്ജിത്വാ ആമാസയസങ്ഖാതേ ഉപരിനാഭിഅന്തപടലേ ഠിതം നാനപ്പകാരകം അസിതപീതഖായിതസായിതം.

കരീസം പക്കാസയസങ്ഖാതേ ഹേട്ഠാ നാഭിപിട്ഠികണ്ടകമൂലാനം അന്തരേ ഉബ്ബേധേന അട്ഠങ്ഗുലമത്തേ അന്താവസാനേ ഠിതം വച്ചം.

പിത്തം ഹദയമംസപപ്ഫാസാനം അന്തരേ യകനമംസം നിസ്സായ ഠിതം മഹാകോസാതകീകോസകസദിസേ പിത്തകോസകേ ഠിതം ബദ്ധപിത്തസങ്ഖാതഞ്ച, കേസലോമനഖദന്താനം മംസവിനിമുത്തട്ഠാനഞ്ചേവ ഥദ്ധസുക്ഖചമ്മഞ്ച ഠപേത്വാ അവസേസം സരീരം ബ്യാപേത്വാ ഠിതം അബദ്ധപിത്തസങ്ഖാതഞ്ചാതി ദുവിധം പിത്തം.

സേമ്ഹം ഉദരപടലേ ഠിതം ഏകപത്ഥപൂരപ്പമാണം സേമ്ഹം.

പുബ്ബോ ഖാണുകണ്ടകപഹരണഗ്ഗിജാലാദീഹി അഭിഹതേ വാ സരീരപ്പദേസേ അബ്ഭന്തരധാതുക്ഖോഭവസേന വാ ഉപ്പന്നേസു ഗണ്ഡപീളകാദീസു പരിപക്കലോഹിതപരിണാമോ. **ലോഹിതം** യകനസ്സ ഹേട്ഠാഭാഗം പൂരേത്വാ

ഹദയവക്കപപ്ഫാസാനം ഉപരി ഥോകം ഥോകം പഗ്ഘരന്തം വക്കഹദയയകനപപ്ഫാസേ തേമയമാനം ഠിതം ഏകപത്ഥപൂരമത്തം സന്നിചിതലോഹിതസങ്ഖാതഞ്ച, കേസലോമനഖദന്താനം മംസവിനിമുത്തട്ഠാനഞ്ചേവ ഥദ്ധസുക്ഖചമ്മഞ്ച ഠപേത്വാ ധമനിജാലാനുസാരേന സബ്ബം ഉപാദിണ്ണസരീരം ഫരിത്വാ ഠിതം സംസരണലോഹിതസങ്ഖാതഞ്ചാതി ദുവിധം ലോഹിതം.

സേദോ അഗ്ഗിസന്താപസൂരിയസന്താപഉതുവികാരാദീഹി സന്തത്തേ സരീരേ സബ്ബകേസലോമകൂപവിവരേഹി പഗ്ഘരണകആപോധാതു.

മേദോ ഥൂലസ്സ സകലസരീരേ ചമ്മമംസന്തരേ കിസസ്സ ജങ്ഘമംസാദീനി നിസ്സായ ഠിതോ ഥിനസിനേഹോ.

അസ്സു സോമനസ്സദോമനസ്സവിസഭാഗാഹാരഉതൂഹി സമുട്ഠഹിത്വാ അക്ഖികൂപകേ പൂരേത്വാ തിട്ഠന്തീ വാ പഗ്ഘരന്തീ വാ ആപോധാതു.

വസാ അഗ്ഗിസന്താപസൂരിയസന്താപഉതുവിസഭാഗേഹി ഉസ്മാജാതേസു യേഭുയ്യേന ഹത്ഥതലഹത്ഥപിട്ഠിപാദതലപാദപിട്ഠിനാസാപുടനലാടഅംസകൂടേസു ഠിതോ വിലീനസിനേഹോ.

ഖേളോ തഥാരൂപം ആഹാരം പസ്സന്തസ്സ വാ സരന്തസ്സ വാ മുഖേ വാ ഠപേന്തസ്സ ഹദയം വാ ആകിലായന്തസ്സ കിസ്മിഞ്ചിദേവ വാ ജിഗുച്ഛം ഉപ്പാദേന്തസ്സ ഭിയ്യോ ഉപ്പജ്ജിത്വാ ഉഭോഹി കപോലപസ്സേഹി ഓരുയ്ഹ ജിവ്ഹായ തിട്ഠമാനാ ഫേണമിസ്സാ ആപോധാതു.

സിങ്ഘാണികാ വിസഭാഗാഹാരഉതുവസേന സഞ്ജാതധാതുക്ഖോഭസ്സ വാ രോദന്തസ്സ വാ അന്തോസീസേ മത്ഥലുങ്ഗതോ ഗലിത്വാ താലുമത്ഥകവിവരേന ഓതരിത്വാ നാസാപുടേ പൂരേത്വാ തിട്ഠന്തം വാ പഗ്ഘരന്തം വാ പൂതി അസുചി പിച്ഛിലം.

ലസികാ അട്ഠിസന്ധീനം അബ്ഭഞ്ജനകിച്ചം സാധയമാനം അസീതിസതസന്ധീനം അബ്ഭന്തരേ ഠിതം പിച്ഛിലകുണപം.

മുത്തം ആഹാരഉതുവസേന വത്ഥിപുടബ്ഭന്തരേ ഠിതാ ആപോധാതു.

മത്ഥലുങ്ഗം സീസകടാഹബ്ഭന്തരേ ചത്താരോ സിബ്ബിനിമഗ്ഗേ നിസ്സായ ഠിതോ ചതുപിണ്ഡസമോധാനോ മിഞ്ജരാസി.

ചക്ഖായതനാദീനി ദ്വാദസ വിസ്സജ്ജനാനി ദ്വാദസായതനവസേന നിദ്ദിട്ഠാനി. ആയതനതോ, ആയാനം തനനതോ, ആയതസ്സ ച നയനതോ ആയതനം. ചക്ഖുരൂപാദീസു ഹി തംതംദ്വാരാരമ്മണാ ചിത്തചേതസികാ ധമ്മാ സേന സേന അനുഭവനാദിനാ കിച്ചേന ആയതന്തി ഉട്ഠഹന്തി ഘടന്തി, വായമന്തീതി വുത്തം ഹോതി. തേ ച പന ആയഭൂതേ ധമ്മേ ഏതാനി തനോന്തി, വിത്ഥാരേന്തീതി വുത്തം ഹോതി. ഇദഞ്ച അനമതഗ്ഗേ സംസാരേ പവത്തം അതീവ ആയതം സംസാരദുക്ഖം യാവ ന നിവത്തതി, താവ നയന്തി, പവത്തയന്തീതി വുത്തം ഹോതി.

അപിച നിവാസട്ഠാനട്ഠേന ആകരട്ഠേന സമോസരണട്ഠാനട്ഠേന സഞ്ജാതിദേസട്ഠേന കാരണട്ഠേന ച ആയതനം . തഥാ ഹി ലോകേ "ഇസ്സരായതനം വാസുദേവായതന"ന്തിആദീസു നിവാസട്ഠാനം "ആയതന"ന്തി വുച്ചതി. "സുവണ്ണായതനം രജതായതന"ന്തിആദീസു ആകരോ. സാസനേ പന "മനോരമേ ആയതനേ, സേവന്തി നം വിഹങ്ഗമാ"തിആദീസു (അം॰ നി॰ ൫.൩൮) സമോസരണട്ഠാനം. "ദക്ഖിണാപഥോ ഗുന്നം ആയതന"ന്തിആദീസു സഞ്ജാതിദേസോ. "തത്ര തത്രേവ സക്ഖിഭബ്ബതം പാപുണാതി സതി സതിആയതനേ"തിആദീസു (അം॰ നി॰ ൩.൧൦൨; ൫.൨൩) കാരണം. ചക്ഖുആദീസു ചാപി തേ തേ ചിത്തചേതസികാ ധമ്മാ നിവസന്തി തദായത്തവുത്തിതായാതി ചക്ഖാദയോ നേസം നിവാസട്ഠാനം , ചക്ഖാദീസു ച തേ ആകിണ്ണാ തന്നിസ്സയത്താ തദാരമ്മണത്താ ചാതി ചക്ഖാദയോ ച നേസം ആകരോ, തത്ഥ തത്ഥ വത്ഥുദ്വാരാരമ്മണവസേന സമോസരണതോ ചക്ഖാദയോ ച നേസം സമോസരണട്ഠാനം, തംനിസ്സയാരമ്മണഭാവേന തത്ഥേവ ഉപ്പത്തിതോ ചക്ഖാദയോ ച നേസം സഞ്ജാതിദേസോ, ചക്ഖാദീനം അഭാവേ അഭാവതോ ചക്ഖാദയോ ച നേസം കാരണന്തി യഥാവുത്തേനത്ഥേന ചക്ഖു ച തം ആയതനഞ്ചാതി **ചക്ഖായതനം**. ഏവം സേസാനിപി.

ചക്ഖുധാതാദീനി അട്ഠാരസ വിസ്സജ്ജനാനി അട്ഠാരസധാതുവസേന നിദ്ദിട്ഠാനി. ചക്ഖാദീസു ഏകേകോ ധമ്മോ യഥാസമ്ഭവം വിദഹതി, ധീയതേ, വിധാനം വിധീയതേ, ഏതായ, ഏത്ഥ വാ ധീയതീതി **ധാതു**. ലോകിയാ ഹി ധാതുയോ കാരണഭാവേന വവത്ഥിതാ ഹുത്വാ സുവണ്ണരജതാദിധാതുയോ വിയ സുവണ്ണരജതാദിം, അനേകപ്പകാരം സംസാരദുക്ഖം വിദഹന്തി. ഭാരഹാരേഹി ച ഭാരോ വിയ സത്തേഹി ധീയന്തേ, ധാരീയന്തീതി അത്ഥോ. ദുക്ഖവിധാനമത്തമേവ ചേതാ അവസവത്തനതോ. ഏതാഹി ച കരണഭൂതാഹി സംസാരദുക്ഖം സത്തേഹി അനുവിധീയതി. തഥാവിഹിതഞ്ചേതം ഏതാസ്വേവ ധീയതി, ഠപീയതീതി അത്ഥോ. അപിച യഥാ തിത്ഥിയാനം അത്താ നാമ സഭാവതോ നത്ഥി, ന ഏവമേതാ. ഏതാ പന അത്തനോ സഭാവം ധാരേന്തീതി ധാതുയോ. യഥാ ച ലോകേ വിചിത്താ ഹരിതാലമനോസിലാദയോ സേലാവയവാ ധാതുയോതി വുച്ചന്തി, ഏവമേതാപി ധാതുയോ വിയാതി ധാതുയോ. വിചിത്താ ഹേതാ ഞാണനേയ്യാവയവാതി. യഥാ വാ സരീരസങ്ഖാതസ്സ സമുദായസ്സ അവയവഭൂതേസു രസസോണിതാദീസു അഞ്ഞമഞ്ഞവിസഭാഗലക്ഖണപരിച്ഛിന്നേസു ധാതുസമഞ്ഞാ, ഏവമേവേതേസുപി പഞ്ചക്ഖന്ധസങ്ഖാതസ്സ അത്തഭാവസ്സ അവയവേസു ധാതുസമഞ്ഞാ വേദിതബ്ബാ. അഞ്ഞമഞ്ഞവിസഭാഗലക്ഖണപരിച്ഛിന്നാ ഹേതേ ചക്ഖാദയോതി. അപിച **ധാതൂ**തി നിജ്ജീവമത്തസ്സേതം അധിവചനം. തഥാ ഹി ഭഗവാ "ഛധാതുരോ അയം ഭിക്ഖു പുരിസോ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൩.൩൪൩-൩൪൪) ജീവസഞ്ഞാസമൂഹനനത്ഥം ധാതുദേസനം അകാസീതി. യഥാവുത്തേനത്ഥേന ചക്ഖു ച തം ധാതു ചാതി **ചക്ഖുധാതു**. ഏവം സേസാപി. **മനോധാതൂ**തി ച തിസ്സോ മനോധാതുയോ. **ധമ്മധാതൂ**തി വേദനാസഞ്ഞാസങ്ഖാരക്ഖന്ധാ സോളസ സുഖുമരൂപാനി നിബ്ബാനഞ്ച. **മനോവിഞ്ഞാണധാതൂ**തി ഛസത്തതി മനോവിഞ്ഞാണധാതുയോ.

ചക്ഖുന്ദ്രിയാദീനി ബാവീസതി വിസ്സജ്ജനാനി ബാവീസതിന്ദ്രിയവസേന നിദ്ദിട്ഠാനി. ചക്ഖുമേവ ദസ്സനലക്ഖണേ ഇന്ദട്ഠം കാരേതീതി **ചക്ഖുന്ദ്രിയം**. സോതമേവ സവനലക്ഖണേ ഇന്ദട്ഠം കാരേതീതി **സോതിന്ദ്രിയം**. ഘാനമേവ ഘായനലക്ഖണേ ഇന്ദട്ഠം കാരേതീതി **ഘാനിന്ദ്രിയം**. ജിവ്ഹാ ഏവ സായനലക്ഖണേ ഇന്ദട്ഠം കാരേതീതി **ജിവ്ഹിന്ദ്രിയം**. കായോ ഏവ ഫുസനലക്ഖണേ ഇന്ദട്ഠം കാരേതീതി **കായിന്ദ്രിയം**. മനതേ ഇതി മനോ, വിജാനാതീതി അത്ഥോ. അട്ഠകഥാചരിയാ പനാഹു - നാലിയാ മിനമാനോ വിയ മഹാതുലായ ധാരയമാനോ വിയ ച ആരമ്മണം മനതി ജാനാതീതി മനോ, തദേവ മനനലക്ഖണേ ഇന്ദട്ഠം കാരേതീതി **മനിന്ദ്രിയം**.

ജീവന്തി തേന തംസഹജാതാ ധമ്മാതി ജീവിതം, തദേവ അനുപാലനലക്ഖണേ ഇന്ദട്ഠം കാരേതീതി **ജീവിതിന്ദ്രിയം**. തം രൂപജീവിതിന്ദ്രിയം അരൂപജീവിതിന്ദ്രിയന്തി ദുവിധം. സബ്ബകമ്മജരൂപസഹജം സഹജരൂപാനുപാലനം രൂപജീവിതിന്ദ്രിയം, സബ്ബചിത്തസഹജം സഹജഅരൂപാനുപാലനം അരൂപജീവിതിന്ദ്രിയം.

ഥീയതി സങ്ഘാതം ഗച്ഛതി ഏതിസ്സാ ഗബ്ഭോതി ഇത്ഥീ, ഇത്ഥിലിങ്ഗാദീസു ഇന്ദട്ഠം കാരേതീതി ഇന്ദ്രിയം, നിയമതോ ഇത്ഥിയാ ഏവ ഇന്ദ്രിയം **ഇത്ഥിന്ദ്രിയം**.

പും-വുച്ചതി നിരയോ, പും സങ്ഖാതേ നിരയേ രിസീയതി ഹിംസീയതീതി പുരിസോ, പുരിസലിങ്ഗാദീസു ഇന്ദട്ഠം കാരേതീതി ഇന്ദ്രിയം, നിയമതോ പുരിസസ്സേവ ഇന്ദ്രിയം **പുരിസിന്ദ്രിയം**. ദ്വീസുപേതേസു ഏകേകം സഭാവകസ്സ ഏകേകസ്സ കമ്മജരൂപസഹജം ഹോതി.

കുസലവിപാകകായവിഞ്ഞാണസമ്പയുത്തം സുഖം, കായികസാതലക്ഖണേ ഇന്ദട്ഠം കാരേതീതി ഇന്ദ്രിയം, സുഖമേവ ഇന്ദ്രിയം **സുഖിന്ദ്രിയം**.

അകുസലവിപാകകായവിഞ്ഞാണസമ്പയുത്തം ദുക്ഖം, കായികഅസാതലക്ഖണേ ഇന്ദട്ഠം കാരേതീതി ഇന്ദ്രിയം, ദുക്ഖമേവ ഇന്ദ്രിയം **ദുക്ഖിന്ദ്രിയം**.

പീതിസോമനസ്സയോഗതോ സോഭനം മനോ അസ്സാതി സുമനോ, സുമനസ്സ ഭാവോ സോമനസ്സം, ചേതസികസാതലക്ഖണേ ഇന്ദട്ഠം കാരേതീതി ഇന്ദ്രിയം, സോമനസ്സമേവ ഇന്ദ്രിയം **സോമനസ്സിന്ദ്രിയം**.

ദോമനസ്സയോഗതോ ദുട്ഠു മനോ അസ്സാതി, ഹീനവേദനത്താ വാ കുച്ഛിതം മനോ അസ്സാതി ദുമ്മനോ, ദുമ്മനസ്സ ഭാവോ ദോമനസ്സം, ചേതസികഅസാതലക്ഖണേ ഇന്ദട്ഠം കാരേതീതി

ഇന്ദ്രിയം, ദോമനസ്സമേവ ഇന്ദ്രിയം **ദോമനസ്സിന്ദ്രിയം**. സുഖദുക്ഖാകാരപവത്തിം ഉപേക്ഖതി മജ്ഝത്താകാരസണ്ഠിതത്താ തേനാകാരേന പവത്തതീതി ഉപേക്ഖാ, മജ്ഝത്തലക്ഖണേ ഇന്ദട്ഠം കാരേതീതി ഇന്ദ്രിയം, ഉപേക്ഖാ ഏവ ഇന്ദ്രിയം **ഉപേക്ഖിന്ദ്രിയം**.

സദ്ദഹന്തി ഏതായ, സയം വാ സദ്ദഹതി, സദ്ദഹനമത്തമേവ വാ ഏസാതി സദ്ധാ, അസ്സദ്ധിയസ്സ അഭിഭവനതോ അധിപതിഅത്ഥേന ഇന്ദ്രിയം, അധിമോക്ഖലക്ഖണേ വാ ഇന്ദട്ഠം കാരേതീതി ഇന്ദ്രിയം, സദ്ധായേവ ഇന്ദ്രിയം **സദ്ധിന്ദ്രിയം**.

വീരഭാവോ വീരിയം, വീരാനം വാ കമ്മം, വിധിനാ വാ നയേന ഈരയിതബ്ബം പവത്തയിതബ്ബന്തി വീരിയം, കോസജ്ജസ്സ അഭിഭവനതോ അധിപതിഅത്ഥേന ഇന്ദ്രിയം, പഗ്ഗഹണലക്ഖണേ വാ ഇന്ദട്ഠം കാരേതീതി ഇന്ദ്രിയം, വീരിയമേവ ഇന്ദ്രിയം **വീരിയിന്ദ്രിയം**.

സരന്തി തായ, സയം വാ സരതി, സരണമത്തമേവ വാ ഏസാതി സതി, മുട്ഠസച്ചസ്സ അഭിഭവനതോ അധിപതിഅത്ഥേന ഇന്ദ്രിയം, ഉപട്ഠാനലക്ഖണേ വാ ഇന്ദട്ഠം കാരേതീതി ഇന്ദ്രിയം, സതി ഏവ ഇന്ദ്രിയം **സതിന്ദ്രിയം**.

ആരമ്മണേ ചിത്തം സമ്മാ ആധിയതി ഠപേതീതി സമാധി, വിക്ഖേപസ്സ അഭിഭവനതോ അധിപതിഅത്ഥേന ഇന്ദ്രിയം, അവിക്ഖേപലക്ഖണേ വാ ഇന്ദട്ഠം കാരേതീതി ഇന്ദ്രിയം, സമാധി ഏവ ഇന്ദ്രിയം **സമാധിന്ദ്രിയം**.

"ഇദം ദുക്ഖ"ന്തിആദിനാ നയേന അരിയസച്ചാനി പജാനാതീതി പഞ്ഞാ. അട്ഠകഥായം പന "അനിച്ചം ദുക്ഖമനത്താതി പഞ്ഞാപനവസേന പഞ്ഞാ"തി വുത്തം. അവിജ്ജായ അഭിഭവനതോ അധിപതിഅത്ഥേന ഇന്ദ്രിയം, ദസ്സനലക്ഖണേ വാ ഇന്ദട്ഠം കാരേതീതി ഇന്ദ്രിയം, പഞ്ഞാ ഏവ ഇന്ദ്രിയം **പഞ്ഞിന്ദ്രിയം**.

അനമതഗ്ഗേ സംസാരവട്ടേ അനഞ്ഞാതം അമതം പദം ചതുസച്ചധമ്മമേവ വാ ജാനിസ്സാമീതി പടിപന്നസ്സ ഉപ്പജ്ജനതോ ഇന്ദ്രിയട്ഠസമ്ഭവതോ ച **അനഞ്ഞാതഞ്ഞസ്സാമീതിന്ദ്രിയം**. സോതാപത്തിമഗ്ഗഞാണസ്സേതം നാമം.

പഠമമഗ്ഗേന ഞാതം മരിയാദം അനതിക്കമിത്വാ തേസംയേവ തേന മഗ്ഗേന ഞാതാനം ചതുസച്ചധമ്മാനമേവ ജാനനതോ ഇന്ദ്രിയട്ഠസമ്ഭവതോ ച ആജാനനകം ഇന്ദ്രിയം **അഞ്ഞിന്ദ്രിയം**. സോതാപത്തിഫലാദീസു ഛസു ഠാനേസു ഞാണസ്സേതം നാമം.

അഞ്ഞാതാവിനോ ചതുസച്ചേസു നിട്ഠിതഞാണകിച്ചസ്സ ഖീണാസവസ്സ ഉപ്പജ്ജനതോ ഇന്ദ്രിയട്ഠസമ്ഭവതോ ച **അഞ്ഞാതാവിന്ദ്രിയം,** അഞ്ഞാതാവീനം വാ ചതൂസു സച്ചേസു നിട്ഠിതകിച്ചാനം ചത്താരി സച്ചാനി പടിവിജ്ഝിത്വാ ഠിതാനം ധമ്മാനം അബ്ഭന്തരേ ഇന്ദട്ഠസാധനേന അഞ്ഞാതാവിന്ദ്രിയം. അരഹത്തഫലഞാണസ്സേതം നാമം. സബ്ബാനിപേതാനി യഥായോഗം ഇന്ദലിങ്ഗട്ഠേന ഇന്ദദേസിതട്ഠേന ഇന്ദദിട്ഠട്ഠേന ഇന്ദസിട്ഠട്ഠേന ഇന്ദജുട്ഠട്ഠേന ച ഇന്ദ്രിയാനി. ഭഗവാ ഹി സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ പരമിസ്സരിയഭാവതോ ഇന്ദോ, കുസലാകുസലഞ്ച കമ്മം കമ്മേസു കസ്സചി ഇസ്സരിയാഭാവതോ. തേനേവേത്ഥ കമ്മജനിതാനി ഇന്ദ്രിയാനി കുസലാകുസലകമ്മം ഉല്ലിങ്ഗേന്തി , തേന ച സിട്ഠാനീതി ഇന്ദലിങ്ഗട്ഠേന ഇന്ദസിട്ഠട്ഠേന ച ഇന്ദ്രിയാനി. സബ്ബാനേവ പനേതാനി ഭഗവതാ മുനിന്ദേന യഥാഭൂതതോ പകാസിതാനി അഭിസമ്ബുദ്ധാനി ചാതി ഇന്ദദേസിതട്ഠേന ഇന്ദദിട്ഠട്ഠേന ച ഇന്ദ്രിയാനി. തേനേവ ച ഭഗവതാ മുനിന്ദേന കാനിചി ഗോചരാസേവനായ, കാനിചി ഭാവനാസേവനായ സേവിതാനീതി ഇന്ദജുട്ഠട്ഠേനപി ഇന്ദ്രിയാനി. അപി ച ആധിപച്ചസങ്ഖാതേന ഇസ്സരിയട്ഠേനപി ഏതാനി ഇന്ദ്രിയാനി. ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദിപവത്തിയഞ്ഹി ചക്ഖാദീനം സിദ്ധമാധിപച്ചം തസ്മിം തിക്ഖേ തിക്ഖത്താ മന്ദേ ച മന്ദത്താതി.

കാമധാതുആദീനി ദ്വാദസ വിസ്സജ്ജനാനി ഭവപ്പഭേദവസേന നിദ്ദിട്ഠാനി. കാമരാഗസങ്ഖാതേന കാമേന യുത്താ ധാതു **കാമധാതു,** കാമസങ്ഖാതാ വാ ധാതു കാമധാതു.

കാമം പഹായ രൂപേന യുത്താ ധാതു **രൂപധാതു,** രൂപസങ്ഖാതാ വാ ധാതു രൂപധാതു.

കാമഞ്ച രൂപഞ്ച പഹായ അരൂപേന യുത്താ ധാതു **അരൂപധാതു,** അരൂപസങ്ഖാതാ വാ ധാതു അരൂപധാതു.

താ ഏവ ധാതുയോ പുന ഭവപരിയായേന വുത്താ. ഭവതീതി ഹി ഭവോതി വുച്ചതി. സഞ്ഞായ യുത്തോ ഭവോ **സഞ്ഞാഭവോ,** സഞ്ഞാസഹഗതോ വാ ഭവോ സഞ്ഞാഭവോ, സഞ്ഞാ വാ ഏത്ഥ ഭവേ അത്ഥീതി സഞ്ഞാഭവോ. സോ കാമഭവോ ച അസഞ്ഞാഭവമുത്തോ രൂപഭവോ ച നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞാഭവമുത്തോ അരൂപഭവോ ച ഹോതി.

ന സഞ്ഞാഭവോ **അസഞ്ഞാഭവോ,** സോ രൂപഭവേകദേസോ.

ഓളാരികത്താഭാവതോ നേവസഞ്ഞാ, സുഖുമത്തേന സമ്ഭവതോ നാസഞ്ഞാതി നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞാ, തായ യുത്തോ ഭവോ **നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞാഭവോ.** അഥ വാ ഓളാരികായ സഞ്ഞായ അഭാവാ, സുഖുമായ ച ഭാവാ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞാ അസ്മിം ഭവേതി നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞാഭവോ, സോ അരൂപഭവേകദേസോ.

ഏകേന രൂപക്ഖന്ധേന വോകിണ്ണോ ഭവോ ഏകേന വോകാരോ അസ്സ ഭവസ്സാതി **ഏകവോകാരഭവോ,** സോ അസഞ്ഞഭവോവ.

ചതൂഹി അരൂപക്ഖന്ധേഹി വോകിണ്ണോ ഭവോ ചതൂഹി വോകാരോ അസ്സ ഭവസ്സാതി **ചതുവോകാരഭവോ** , സോ അരൂപഭവോ ഏവ.

പഞ്ചഹി ഖന്ധേഹി വോകിണ്ണോ ഭവോ പഞ്ചഹി വോകാരോ അസ്സ ഭവസ്സാതി **പഞ്ചവോകാരഭവോ,** സോ കാമഭവോ ച രൂപഭവേകദേസോ ച ഹോതി.

൩. പഠമജ്ഝാനാദീനി ദ്വാദസ വിസ്സജ്ജനാനി ഝാനസമാപത്തിവസേന നിദ്ദിട്ഠാനി. **ഝാനന്തി** ഇധ ബ്രഹ്മവിഹാരമത്തം അധിപ്പേതം. വിതക്കവിചാരപീതിസുഖചിത്തേകഗ്ഗതാസമ്പയുത്തം **പഠമം ഝാനം**. പീതിസുഖചിത്തേകഗ്ഗതാസമ്പയുത്തം **ദുതിയം ഝാനം**. സുഖചിത്തേകഗ്ഗതാസമ്പയുത്തം **തതിയം ഝാനം**. ഉപേക്ഖാചിത്തേകഗ്ഗതാസമ്പയുത്തം **ചതുത്ഥം ഝാനം**.

മേദതി മേജ്ജതീതി മേത്താ, സിനിയ്ഹതീതി അത്ഥോ. മിത്തേ വാ ഭവാ, മിത്തസ്സ വാ ഏസാ പവത്തീതി മേത്താ, പച്ചനീകധമ്മേഹി മുത്തത്താ ആരമ്മണേ ചാധിമുത്തത്താ വിമുത്തി, ചേതസോ വിമുത്തി ചേതോവിമുത്തി, മേത്താ ഏവ ചേതോവിമുത്തി **മേത്താചേതോവിമുത്തി**.

കരുണാ വുത്തത്ഥാ ഏവ.

മോദന്തി തായ തംസമങ്ഗിനോ, സയം വാ മോദതി, മോദനമത്തമേവ വാ തന്തി **മുദിതാ**. "അവേരാ ഹോന്തൂ"തിആദിബ്യാപാരപ്പഹാനേന മജ്ഝത്തഭാവൂപഗമനേന ച ഉപേക്ഖതീതി **ഉപേക്ഖാ**. മേത്താദയോ തയോ ബ്രഹ്മവിഹാരാ പഠമാദീഹി തീഹി ഝാനേഹി യുത്താ. ഉപേക്ഖാബ്രഹ്മവിഹാരോ ചതുത്ഥജ്ഝാനേന യുത്തോ.

ഫരണവസേന നത്ഥി ഏതസ്സ അന്തോതി അനന്തോ. ആകാസോ അനന്തോ ആകാസാനന്തോ, കസിണുഗ്ഘാടിമാകാസോ . ആകാസാനന്തോയേവ ആകാസാനഞ്ചം, തം ആകാസാനഞ്ചം അധിട്ഠാനട്ഠേന ആയതനമസ്സ സസമ്പയുത്തധമ്മസ്സ ഝാനസ്സ "ദേവാനം ദേവായതനമിവാ"തി ആകാസാനഞ്ചായതനം. ആകാസാനഞ്ചായതനമേവ സമാപത്തി **ആകാസാനഞ്ചായതനസമാപത്തി**. ഫരണവസേന ച നത്ഥി ഏതസ്സ അന്തോതി അനന്തം, തം ആകാസാരമ്മണം വിഞ്ഞാണം. അനന്തമേവ ആനഞ്ചം, വിഞ്ഞാണം ആനഞ്ചം "വിഞ്ഞാണാനഞ്ച"ന്തി അവത്വാ "വിഞ്ഞാണഞ്ച"ന്തി വുത്തം. അയഞ്ഹേത്ഥ രുള്ഹിസദ്ദോ. തം വിഞ്ഞാണഞ്ചം അധിട്ഠാനട്ഠേന ആയതനമസ്സ സസമ്പയുത്തധമ്മസ്സ ഝാനസ്സ "ദേവാനം ദേവായതനമിവാ"തി **വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനം**. നത്ഥി ഏതസ്സ കിഞ്ചനന്തി അകിഞ്ചനം, അന്തമസോ ഭങ്ഗമത്തമ്പി അസ്സ അവസിട്ഠം നത്ഥീതി വുത്തം ഹോതി. അകിഞ്ചനസ്സ ഭാവോ ആകിഞ്ചഞ്ഞം. ആകാസാനഞ്ചായതനവിഞ്ഞാണാഭാവസ്സേതം അധിവചനം. തം ആകിഞ്ചഞ്ഞം. അധിട്ഠാനട്ഠേന ആയതനമസ്സ സസമ്പയുത്തധമ്മസ്സ ഝാനസ്സ "ദേവാനം ദേവായതനമിവാ"തി **ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനം**. ഓളാരികായ സഞ്ഞായ അഭാവതോ, സുഖുമായ ച ഭാവതോ നേവസ്സ സസമ്പയുത്തധമ്മസ്സ ഝാനസ്സ സഞ്ഞാ നാസഞ്ഞാതി നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞം. നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞഞ്ച തം മനായതനധമ്മായതനപരിയാപന്നത്താ ആയതനഞ്ചാതി **നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം**. അഥ വാ യായമേത്ഥ സഞ്ഞാ സാ പടുസഞ്ഞാകിച്ചം കാതും അസമത്ഥതായ നേവസഞ്ഞാ, സങ്ഖാരാവസേസസുഖുമഭാവേന വിജ്ജമാനത്താ നാസഞ്ഞാതി നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞാ, നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞാ ച സാ സേസധമ്മാനം അധിട്ഠാനട്ഠേന

ആയതനഞ്ചാതി നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം. ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനാരമ്മണായ സമാപത്തിയാ ഏതം അധിവചനം. ന കേവലം ഏത്ഥ സഞ്ഞാ ഏദിസീ, അഥ ഖോ വേദനാപി നേവവേദനാ നാവേദനാ. ചിത്തമ്പി നേവചിത്തം നാചിത്തം. ഫസ്സോപി നേവഫസ്സോ നാഫസ്സോ. ഏസ നയോ സേസസമ്പയുത്തധമ്മേസു. സഞ്ഞാസീസേന പനായം ദേസനാ കതാതി.

അവിജ്ജാദീനി ദ്വാദസ വിസ്സജ്ജനാനി പടിച്ചസമുപ്പാദങ്ഗവസേന നിദ്ദിട്ഠാനി. പൂരേതും അയുത്തട്ഠേന കായദുച്ചരിതാദി അവിന്ദിയം നാമ, അലദ്ധബ്ബന്തി അത്ഥോ. തം അവിന്ദിയം വിന്ദതീതി **അവിജ്ജാ**. തബ്ബിപരീതതോ കായസുചരിതാദി വിന്ദിയം നാമ, തം വിന്ദിയം ന വിന്ദതീതി അവിജ്ജാ. ഖന്ധാനം രാസട്ഠം, ആയതനാനം ആയതനട്ഠം, ധാതൂനം സുഞ്ഞട്ഠം, ഇന്ദ്രിയാനം അധിപതിയട്ഠം, സച്ചാനം തഥട്ഠം അവിദിതം കരോതീതി അവിജ്ജാ. ദുക്ഖാദീനം പീളനാദിവസേന വുത്തം ചതുബ്ബിധം ചതുബ്ബിധം അത്ഥം അവിദിതം കരോതീതിപി അവിജ്ജാ, അന്തവിരഹിതേ സംസാരേ സബ്ബയോനിഗതിഭവവിഞ്ഞാണട്ഠിതിസത്താവാസേസു സത്തേ ജവാപേതീതി അവിജ്ജാ, പരമത്ഥതോ അവിജ്ജമാനേസു ഇത്ഥിപുരിസാദീസു ജവതി, വിജ്ജമാനേസുപി ഖന്ധാദീസു ന ജവതീതി അവിജ്ജാ, അപി ച ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം വത്ഥാരമ്മണാനം പടിച്ചസമുപ്പാദപടിച്ചസമുപ്പന്നാനഞ്ച ധമ്മാനം ഛാദനതോപി അവിജ്ജാ. സങ്ഖതമഭിസങ്ഖരോന്തീതി **സങ്ഖാരാ**. വിജാനാതീതി **വിഞ്ഞാണം**. നമതീതി **നാമം,** നാമയതീതി വാ നാമം. രുപ്പതീതി **രൂപം**. ആയേ തനോതി , ആയതഞ്ച നയതീതി **ആയതനം**. ഫുസതീതി **ഫസ്സോ**. വേദയതീതി **വേദനാ**. പരിതസ്സതീതി **തണ്ഹാ**. ഉപാദിയതി ഭുസം ഗണ്ഹാതീതി **ഉപാദാനം**. ഭവതി, ഭാവയതീതി വാ **ഭവോ**. ജനനം **ജാതി**. ജീരണം **ജരാ**. മരന്തി ഏതേനാതി **മരണം**.

൭. **ദുക്ഖാ**ദീനി അട്ഠസതാനി അട്ഠ ച വിസ്സജ്ജനാനി ചതുസച്ചയോജനാവസേന നിദ്ദിട്ഠാനി. "ദുക്ഖം അഭിഞ്ഞേയ്യ"ന്തിആദീസു ഹി ഛന്നം ചതുക്കാനം വസേന ചതുവീസതി വിസ്സജ്ജനാനി "ചക്ഖു ജരാമരണ"ന്തി പേയ്യാലേ "ചക്ഖു അഭിഞ്ഞേയ്യം സോതം അഭിഞ്ഞേയ്യ"ന്തിആദിനാ "ജാതി അഭിഞ്ഞേയ്യാ"തി പരിയോസാനേന പഞ്ചനവുതാധികേന വിസ്സജ്ജനസതേന യോജേത്വാ വുത്താനി. പഞ്ചനവുതാധികം ചതുക്കസതം ഹോതി, തേസം ചതുക്കാനം വസേന അസീതിഅധികാനി സത്ത വിസ്സജ്ജനസതാനി. "ജരാമരണം അഭിഞ്ഞേയ്യ"ന്തിആദികേ ചതുക്കേ "ചത്താരി വിസ്സജ്ജനാനീ"തി ഏവം സബ്ബാനി അട്ഠ ച സതാനി അട്ഠ ച വിസ്സജ്ജനാനി ഹോന്തി. ഏത്ഥ ച തസ്സ തസ്സ ധമ്മസ്സ പധാനഭൂതോ പച്ചയോ സമുദയോതി വേദിതബ്ബോ. സബ്ബസങ്ഖാരേഹി സുഞ്ഞം നിബ്ബാനം നിരോധോതി വേദിതബ്ബം. അനഞ്ഞാതഞ്ഞസ്സാമീതിന്ദ്രിയാദീനം തിണ്ണമ്പി ഹി ലോകുത്തരിന്ദ്രിയാനം ഏത്ഥ അഭാവം സന്ധായ അനഞ്ഞാതഞ്ഞസ്സാമീതിന്ദ്രിയനിരോധോതിആദി യുജ്ജതി . നിരോധഗാമിനിപടിപദാതി ച സബ്ബത്ഥ അരിയമഗ്ഗോ ഏവ. ഏവഞ്ഹി വുച്ചമാനേ ഫലേപി മഗ്ഗവോഹാരസമ്ഭവതോ അഞ്ഞിന്ദ്രിയഅഞ്ഞാതാവിന്ദ്രിയാനമ്പി യുജ്ജതി. പുന ദുക്ഖാദീനം പരിഞ്ഞട്ഠാദിവസേന അട്ഠസതാനി അട്ഠ ച വിസ്സജ്ജനാനി നിദ്ദിട്ഠാനി, പുന ദുക്ഖാദീനം പരിഞ്ഞാപടിവേധട്ഠാദിവസേന അട്ഠസതാനി അട്ഠ ച വിസ്സജ്ജനാനി നിദ്ദിട്ഠാനി. പരിഞ്ഞാ ച സാ പടിവിജ്ഝിതബ്ബട്ഠേന പടിവേധോ ചാതി പരിഞ്ഞാപടിവേധോ. പരിഞ്ഞാപടിവേധോവ അത്ഥോ **പരിഞ്ഞാപടിവേധട്ഠോ**.

൮. പുന താനേവ ദുക്ഖാദീനി ജരാമരണപരിയന്താനി ദ്വിഅധികാനി ദ്വേ പദസതാനി സമുദയാദീഹി സത്തഹി സത്തഹി പദേഹി യോജേത്വാ ദ്വിഅധികാനം ദ്വിന്നം അട്ഠകസതാനം വസേന സഹസ്സഞ്ച ഛ ച സതാനി സോളസ ച വിസ്സജ്ജനാനി നിദ്ദിട്ഠാനി. തത്ഥ പധാനഭൂതോ പച്ചയോ സമുദയോ, തസ്സ നിരോധോ **സമുദയനിരോധോ**. ഛന്ദോ ഏവ രാഗോ ഛന്ദരാഗോ, ദുക്ഖേ സുഖസഞ്ഞായ ദുക്ഖസ്സ ഛന്ദരാഗോ, തസ്സ നിരോധോ **ഛന്ദരാഗനിരോധോ**. ദുക്ഖം പടിച്ച ഉപ്പജ്ജമാനം സുഖം സോമനസ്സം **ദുക്ഖസ്സ അസ്സാദോ**. ദുക്ഖസ്സ അനിച്ചതാ ദുക്ഖസ്സ വിപരിണാമധമ്മതാ **ദുക്ഖസ്സ ആദീനവോ**. ദുക്ഖേ ഛന്ദരാഗവിനയോ ഛന്ദരാഗപ്പഹാനം **ദുക്ഖസ്സ നിസ്സരണം**. "യം ഖോ പന കിഞ്ചി ഭൂതം സങ്ഖതം പടിച്ചസമുപ്പന്നം നിരോധോ തസ്സ നിസ്സരണ"ന്തി (പടിം മം ൧.൨൮) വചനതോ നിബ്ബാനമേവ ദുക്ഖസ്സ നിസ്സരണം. "ദുക്ഖനിരോധോ സമുദയനിരോധോ ഛന്ദരാഗനിരോധോ ദുക്ഖസ്സ നിസ്സരണ"ന്തി നാനാസങ്ഖതപടിപക്ഖവസേന നാനാപരിയായവചനേഹി ചതൂസു ഠാനേസു നിബ്ബാനമേവ വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. കേചി പന "ആഹാരസമുദയാ ദുക്ഖസമുദയോ ആഹാരനിരോധാ ദുക്ഖനിരോധോ സരസവസേന സമുദയനിരോധോ, അഥ വാ ഉദയബ്ബയദസ്സനേന സമുദയനിരോധോ സഹ വിപസ്സനായ മഗ്ഗോ ഛന്ദരാഗനിരോധോ"തി വദന്തി. ഏവഞ്ച വുച്ചമാനേ ലോകുത്തരിന്ദ്രിയാനം അവിപസ്സനൂപഗത്താ ന സബ്ബസാധാരണം ഹോതീതി

പഠമം വുത്തനയോവ ഗഹേതബ്ബോ. ലോകുത്തരിന്ദ്രിയേസു ഹി ഛന്ദരാഗാഭാവതോയേവ ഛന്ദരാഗനിരോധോതി യുജ്ജതി. സരീരേ ഛന്ദരാഗേനേവ സരീരേകദേസേസു കേസാദീസുപി ഛന്ദരാഗോ കതോവ ഹോതി, ജരാമരണവന്തേസു ഛന്ദരാഗേനേവ ജരാമരണേസുപി ഛന്ദരാഗോ കതോവ ഹോതി. ഏവം അസ്സാദാദീനവാപി യോജേതബ്ബാ. പുന ദുക്ഖാദീനി ജരാമരണപരിയന്താനി ദ്വിഅധികാനി ദ്വേ പദസതാനി സമുദയാദീഹി ഛഹി ഛഹി പദേഹി യോജേത്വാ ദ്വിഅധികാനം ദ്വിന്നം സത്തകസതാനം വസേന നയസഹസ്സഞ്ച ചത്താരി ച സതാനി ചുദ്ദസ ച വിസ്സജ്ജനാനി നിദ്ദിട്ഠാനി.

൩. ഇദാനി രൂപാദീനി ജരാമരണപരിയന്താനി ഏകാധികാനി ദ്വേ പദസതാനി സത്തഹി അനുപസ്സനാഹി യോജേത്വാ നിദ്ദിസിതും പഠമം താവ അനിച്ചാനുപസ്സനാദയോ സത്ത അനുപസ്സനാ നിദ്ദിട്ഠാ. താനി സബ്ബാനി സത്തഹി സുദ്ധികഅനുപസ്സനാവിസ്സജ്ജനേഹി സദ്ധിം സഹസ്സഞ്ച ചത്താരി ച സതാനി ചുദ്ദസ ച വിസ്സജ്ജനാനി ഹോന്തി. അനിച്ചന്തി അനുപസ്സനാ **അനിച്ചാനുപസ്സനാ**. സാ നിച്ചസഞ്ഞാപടിപക്ഖാ. ദുക്ഖന്തി അനുപസ്സനാ **ദുക്ഖാനുപസ്സനാ**. സാ സുഖസഞ്ഞാപടിപക്ഖാ. അനത്താതി അനുപസ്സനാ **അനത്താനുപസ്സനാ**. സാ അത്തസഞ്ഞാപടിപക്ഖാ. തിസ്സന്നം അനുപസ്സനാനം പരിപൂരത്താ നിബ്ബിന്ദതീതി നിബ്ബിദാ, നിബ്ബിദാ ച സാ അനുപസ്സനാ ചാതി **നിബ്ബിദാനുപസ്സനാ**. സാ നന്ദിപടിപക്ഖാ. ചതസ്സന്നം അനുപസ്സനാനം പരിപൂരത്താ വിരജ്ജതീതി വിരാഗോ, വിരാഗോ ച സോ അനുപസ്സനാ ചാതി **വിരാഗാനുപസ്സനാ**. സാ രാഗപടിപക്ഖാ. പഞ്ചന്നം അനുപസ്സനാനം പരിപൂരത്താ രാഗം നിരോധേതീതി നിരോധോ, നിരോധോ ച സോ അനുപസ്സനാ ചാതി **നിരോധാനുപസ്സനാ**. സാ സമുദയപടിപക്ഖാ. ഛന്നം അനുപസ്സനാനം പരിപൂരത്താ പടിനിസ്സജ്ജതീതി പടിനിസ്സഗ്ഗോ, പടിനിസ്സഗ്ഗോ ച സോ അനുപസ്സനാ ചാതി **പടിനിസ്സഗ്ഗാനുപസ്സനാ**. സാ ആദാനപടിപക്ഖാ. ലോകുത്തരിന്ദ്രിയാനം അസതിപി വിപസ്സനൂപഗത്തേ “സബ്ബേ സങ്ഖാരാ അനിച്ചാ, സബ്ബേ സങ്ഖാരാ ദുക്ഖാ, സബ്ബേ ധമ്മാ അനത്താ”തി (ധ॰ പ॰ ൨൭൭-൨൭൯; പടി॰ മ॰ ൧.൩൧) വചനതോ തേസമ്പി അനിച്ചദുക്ഖാനത്തത്താ തത്ഥ നിച്ചസുഖത്തസഞ്ഞാനം നന്ദിയാ രാഗസ്സ ച അഭാവാ നിരോധവന്താനീതി അനുപസ്സനതോ പരിച്ചാഗപടിനിസ്സഗ്ഗപക്ഖന്ദനപടിനിസ്സഗ്ഗസമ്ഭവതോ ച തേഹിപി സത്ത അനുപസ്സനാ യോജിതാതി വേദിതബ്ബാ. ജരാമരണവന്തേസു അനിച്ചാദിതോ ദിട്ഠേസു ജരാമരണമ്പി അനിച്ചാദിതോ ദിട്ഠം നാമ ഹോതി, ജരാമരണവന്തേസു നിബ്ബിന്ദന്തോ വിരജ്ജന്തോ ജരാമരണേ നിബ്ബിന്നോ ച വിരത്തോ ച ഹോതി, ജരാമരണവന്തേസു നിരോധതോ ദിട്ഠേസു ജരാമരണമ്പി നിരോധതോ ദിട്ഠം നാമ ഹോതി, ജരാമരണവന്തേസു പടിനിസ്സജ്ജന്തോ ജരാമരണം പടിനിസ്സജ്ജന്തോവ ഹോതീതി ജരാമരണേഹി സത്ത അനുപസ്സനാ യോജിതാതി വേദിതബ്ബാ.

൧൦. ഇദാനി ആദീനവഞാണസ്സ വത്ഥുഭൂതാനം ഉപ്പാദാദീനം പഞ്ചന്നം ആരമ്മണാനം വസേന ഉപ്പാദാദീനി തേസം വേവചനാനി പഞ്ചദസ വിസ്സജ്ജനാനി നിദ്ദിട്ഠാനി, സന്തിപദഞാണസ്സ തപ്പടിപക്ഖാരമ്മണവസേന അനുപ്പാദാദീനി പഞ്ചദസ വിസ്സജ്ജനാനി നിദ്ദിട്ഠാനി, പുന താനേവ ഉപ്പാദാനുപ്പാദാദീനി പദാനി യുഗളകവസേന യോജേത്വാ തിംസ വിസ്സജ്ജനാനി നിദ്ദിട്ഠാനി. ഏവം ഇമസ്മിം നയേവ സട്ഠി വിസ്സജ്ജനാനി ഹോന്തി. തത്ഥ **ഉപ്പാദോ**തി പുരിമകമ്മപച്ചയാ ഇധ ഉപ്പത്തി. **പവത്ത**ന്തി തഥാഉപ്പന്നസ്സ പവത്തി. **നിമിത്ത**ന്തി സബ്ബമ്പി സങ്ഖാരനിമിത്തം. യോഗാവചരസ്സ ഹി സങ്ഖാരാ സസണ്ഠാനാ വിയ ഉപട്ഠഹന്തി, തസ്മാ നിമിത്തന്തി വുച്ചന്തി. **ആയൂഹനാ**തി ആയതിം പടിസന്ധിഹേതുഭൂതം കമ്മം. തഞ്ഹി അഭിസങ്ഖരണട്ഠേന ആയൂഹനാതി വുച്ചതി.

പടിസന്ധീതി ആയതിം ഉപ്പത്തി. സാ ഹി ഭവന്തരപടിസന്ധാനതോ പടിസന്ധീതി വുച്ചതി. **ഗതീ**തി യായ ഗതിയാ സാ പടിസന്ധി ഹോതി. സാ ഹി ഗന്തബ്ബതോ ഗതീതി വുച്ചതി. **നിബ്ബത്തീ**തി ഖന്ധാനം നിബ്ബത്തനം. **ഉപപത്തീ**തി “സമാപന്നസ്സ വാ ഉപപന്നസ്സ വാ”തി (പടി॰ മ॰ ൧.൭൭) ഏവം വുത്താ വിപാകപവത്തി. **ജാതീ**തി ജനനം. തത്ഥ തത്ഥ നിബ്ബത്തമാനാനം സത്താനം യേ യേ ഖന്ധാ പാതുഭവന്തി, തേസം തേസം പഠമം പാതുഭാവോ. **ജരാ**തി ജീരണം. സാ ദുവിധാ ഠിതഞ്ഞഥത്തലക്ഖണസങ്ഖാതം സങ്ഖതലക്ഖണഞ്ച ഖണ്ഡിച്ചാദിസമ്മതോ സന്തതിയം ഏകഭവപരിയാപന്നഖന്ധാനം പുരാണഭാവോ ച. സാ ഇധ അധിപ്പേതാ. **ബ്യാധീ**തി ധാതുക്ഖോഭപച്ചയസമുട്ഠിതോ പിത്തസേമ്ഹവാതസന്നിപാതഉതുവിപരിണാമവിസമപരിഹാരഉപക്കമകമ്മവിപാകവസേന അട്ഠവിധോ ആബാധോ. വിവിധം ദുക്ഖം ആദഹതി വിദഹതീതി ബ്യാധി, ബ്യാധയതി താപേതി, കമ്പയതീതി വാ ബ്യാധി. **മരണ**ന്തി മരന്തി ഏതേനാതി മരണം. തം ദുവിധം

വയലക്ഖണസങ്ഖാതം സങ്ഖതലക്ഖണഞ്ച ഏകഭവപരിയാപന്നജീവിതിന്ദ്രിയപ്പബന്ധവിച്ഛേദോ ച. തം ഇധ അധിപ്പേതം.

സോകോതി സോചനം. ഞാതിഭോഗരോഗസീലദിട്ഠിബ്യസനേഹി ഫുട്ഠസ്സ ചിത്തസന്താപോ. **പരിദേവോ**തി പരിദേവനം. ഞാതിബ്യസനാദീഹിയേവ ഫുട്ഠസ്സ വചീപലാപോ. **ഉപായാസോ**തി ഭുസോ ആയാസോ. ഞാതിബ്യസനാദീഹിയേവ ഫുട്ഠസ്സ അധിമത്തചേതോദുക്ഖപ്പഭാവിതോ ദോസോയേവ. ഏത്ഥ ച ഉപ്പാദാദയോ പഞ്ചേവ ആദീനവഞാണസ്സ വത്ഥുവസേന വുത്താ, സേസാ തേസം വേവചനവസേന. "നിബ്ബത്തീ"തി ഹി ഉപ്പാദസ്സ, "ജാതീ"തി പടിസന്ധിയാ വേവചനം, "ഗതി ഉപപത്തീ"തി ഇദം ദ്വയം പവത്തസ്സ, ജരാദയോ നിമിത്തസ്സാതി. അനുപ്പാദാദിവചനേഹി പന നിബ്ബാനമേവ വുത്തം.

പുന താനേവ ഉപ്പാദാനുപ്പാദാദീനി സട്ഠി പദാനി ദുക്ഖസുഖപദേഹി യോജേത്വാ സട്ഠി വിസ്സജ്ജനാനി, ഭയഖേമപദേഹി യോജേത്വാ സട്ഠി വിസ്സജ്ജനാനി, സാമിസനിരാമിസപദേഹി യോജേത്വാ സട്ഠി വിസ്സജ്ജനാനി, സങ്ഖാരനിബ്ബാനപദേഹി യോജേത്വാ സട്ഠി വിസ്സജ്ജനാനി നിദ്ദിട്ഠാനി. തത്ഥ **ദുക്ഖ**ന്തി അനിച്ചത്താ ദുക്ഖം. ദുക്ഖപടിപക്ഖതോ **സുഖം**. യം ദുക്ഖം, തം **ഭയം**. ഭയപടിപക്ഖതോ **ഖേമം**. യം ഭയം, തം വട്ടാമിസലോകാമിസേഹി അവിപ്പമുത്തത്താ **സാമിസം**. സാമിസപടിപക്ഖതോ **നിരാമിസം**. യം സാമിസം, തം സങ്ഖാരമത്തമേവ. സങ്ഖാരപടിപക്ഖതോ സന്തത്താ **നിബ്ബാനം**. സങ്ഖാരാ ഹി ആദിത്താ, നിബ്ബാനം സന്തന്തി. ദുക്ഖാകാരേന ഭയാകാരേന സാമിസാകാരേന സങ്ഖാരാകാരേനാതി ഏവം തേന തേന ആകാരേന പവത്തിം സന്ധായ തഥാ തഥാ വുത്തന്തി വേദിതബ്ബന്തി.

൧൧. **പരിഗ്ഗഹട്ഠാ**ദീനി ഏകതിംസ വിസ്സജ്ജനാനി അരിയമഗ്ഗക്ഖണവസേന നിദ്ദിട്ഠാനി. അരിയമഗ്ഗസമ്പയുത്താ ഹി ധമ്മാ ആദിതോ പഭുതി ഉപ്പാദനത്ഥം പരിഗ്ഗയ്ഹന്തേ ഇതി പരിഗ്ഗഹാ, തേസം സഭാവോ **പരിഗ്ഗഹട്ഠോ**. തേസംയേവ അഞ്ഞമഞ്ഞപരിവാരഭാവേന **പരിവാരട്ഠോ**. ഭാവനാപാരിപൂരിവസേന **പരിപൂരട്ഠോ**. തേസംയേവ സമാധിവസേന ഏകാരമ്മണപരിഗ്ഗഹമപേക്ഖിത്വാ **ഏകഗ്ഗട്ഠോ**. നാനാരമ്മണവിക്ഖേപാഭാവമപേക്ഖിത്വാ **അവിക്ഖേപട്ഠോ**. വീരിയവസേന **പഗ്ഗഹട്ഠോ**. സമാധിവസേന ഉദകേന ന്ഹാനീയചുണ്ണാനം വിയ അവിപ്പകിണ്ണതാ **അവിസാരട്ഠോ**. സമാധിയോഗേന അലുലിതത്താ **അനാവിലട്ഠോ**. അവികമ്പിതത്താ **അനിഞ്ജനട്ഠോ. ഏകത്തുപട്ഠാനവസേനാ**തി സമാധിയോഗേന ച ഏകാരമ്മണേ ഭുസം പതിട്ഠാനവസേന ച. **ഠിതട്ഠോ**തി ആരമ്മണേ നിച്ചലഭാവേന പതിട്ഠിതട്ഠോ. തസ്സ നിബ്ബാനാരമ്മണസ്സ ആലമ്ബനഭാവേന **ആരമ്മണട്ഠോ**. തത്ഥേവ നികാമചാരഭാവേന **ഗോചരട്ഠോ**. നിസ്സരണപഹാനഭാവേന നിബ്ബാനസ്സ **പഹാനട്ഠോ**. കിലേസപരിച്ചാഗവസേന അരിയമഗ്ഗസ്സ **പരിച്ചാഗട്ഠോ**. ദുഭതോ വുട്ഠാനവസേന **വുട്ഠാനട്ഠോ**. നിമിത്തപവത്തേഹി നിവത്തനവസേന **നിവത്തനട്ഠോ**. നിബ്ബുതത്താ **സന്തട്ഠോ**. അതപ്പകത്താ ഉത്തമത്താ ച **പണീതട്ഠോ**. കിലേസേഹി വിമുത്തത്താ, ആരമ്മണേ ച അധിമുത്തത്താ **വിമുത്തട്ഠോ**. ആസവാനം അവിസയഭാവേന പരിസുദ്ധത്താ **അനാസവട്ഠോ**. കിലേസകന്താരസംസാരകന്താരാതിക്കമനേന **തരണട്ഠോ**. സങ്ഖാരനിമിത്താഭാവേന **അനിമിത്തട്ഠോ**. തണ്ഹാപണിധിഅഭാവേന **അപ്പണിഹിതട്ഠോ**. അത്തസാരാഭാവേന **സുഞ്ഞതട്ഠോ**. വിമുത്തിരസേന ഏകരസതായ, സമഥവിപസ്സനാനം ഏകരസതായ വാ **ഏകരസട്ഠോ**. സമഥവിപസ്സനാനം അഞ്ഞമഞ്ഞം **അനതിവത്തനട്ഠോ**. തേസംയേവ **യുഗനദ്ധട്ഠോ**. അരിയമഗ്ഗസ്സ സങ്ഖാരതോ നിഗ്ഗമനേ **നിയ്യാനട്ഠോ**. നിബ്ബാനസമ്പാപനേന **ഹേതുട്ഠോ**. നിബ്ബാനപച്ചക്ഖകരണേന **ദസ്സനട്ഠോ**. അധിപതിഭാവേന **ആധിപതേയ്യട്ഠോ**തി.

൧൨. **സമഥാ**ദീനി ചത്താരി വിസ്സജ്ജനാനി സമഥവിപസ്സനാവസേന നിദ്ദിട്ഠാനി. അനിച്ചാദിവസേന അനു അനു പസ്സനതോ **അനുപസ്സനട്ഠോ**. യുഗനദ്ധസ്സ സമഥവിപസ്സനാദ്വയസ്സ ഏകരസഭാവേന **അനതിവത്തനട്ഠോ. സിക്ഖാ**ദീനി നവ വിസ്സജ്ജനാനി അരിയമഗ്ഗസ്സ ആദിമജ്ഝപരിയോസാനവസേന നിദ്ദിട്ഠാനി. സിക്ഖിതബ്ബത്താ **സിക്ഖാ** . തസ്സാ സമാദാതബ്ബതോ **സമാദാനട്ഠോ**. സീലേ പതിട്ഠായ കമ്മട്ഠാനവസേന ഗഹിതസ്സ ആരമ്മണസ്സ ഭാവനാപവത്തിട്ഠാനത്താ ഗോചരട്ഠാനത്താ ച **ഗോചരട്ഠോ**. സമഥകാലേ വിപസ്സനാകാലേ വാ കോസജ്ജവസേന ലീനസ്സ ചിത്തസ്സ ധമ്മവിചയവീരിയപീതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗഭാവനാവസേന ഉസ്സാഹനട്ഠോ **പഗ്ഗഹട്ഠോ**. ഉദ്ധച്ചവസേന ഉദ്ധതസ്സ ചിത്തസ്സ പസ്സദ്ധിസമാധിഉപേക്ഖാസമ്ബോജ്ഝങ്ഗഭാവനാവസേന സന്നിസീദാപനട്ഠോ **നിഗ്ഗഹട്ഠോ. ഉഭോ വിസുദ്ധാന**ന്തി ഉഭതോ വിസുദ്ധാനം, ലീനുദ്ധതപക്ഖതോ നിവാരേത്വാ വിസുദ്ധാനം ചിത്താനന്തി അത്ഥോ. മജ്ഝിമഭാവേ ഠിതാനം സന്തതിവസേന പവത്തമാനാനം ചിത്താനം

വസേന ബഹുവചനം കതന്തി വേദിതബ്ബം. ഉസ്സാഹനസന്നിസീദാപനേസു സബ്യാപാരാഭാവോ **അജ്ഝുപേക്ഖനട്ഠോ**. സമപ്പവത്തസ്സ ചിത്തസ്സ വസേന ഭാവനാ **വിസേസാധിഗമട്ഠോ**. അരിയമഗ്ഗപാതുഭാവവസേന **ഉത്തരിപടിവേധട്ഠോ**. അരിയമഗ്ഗസിദ്ധചതുസച്ചപടിവേധവസേന **സച്ചാഭിസമയട്ഠോ**. ഫലസമാപത്തിവസേന നിരോധേ **പതിട്ഠാപകട്ഠോ**. സാ ഹി തംസമങ്ഗിപുഗ്ഗലം നിരോധസങ്ഖാതേ നിബ്ബാനേ പതിട്ഠാപേതി.

സദ്ധിന്ദ്രിയാദീനി പഞ്ച വിസ്സജ്ജനാനി ഇന്ദ്രിയട്ഠവസേന വുത്താനി. **അധിമോക്ഖട്ഠോ**തി അധിമുച്ചനട്ഠോ. **ഉപട്ഠാനട്ഠോ**തി ആരമ്മണം ഉപേച്ച പതിട്ഠാനട്ഠോ. **ദസ്സനട്ഠോ**തി സഭാവപേക്ഖനട്ഠോ. **സദ്ധാബലാ**ദീനി പഞ്ച വിസ്സജ്ജനാനി ബലട്ഠവസേന നിദ്ദിട്ഠാനി. അകമ്പിയട്ഠേന സദ്ധാവ ബലന്തി **സദ്ധാബലം. അസ്സദ്ധിയേ**തി അസ്സദ്ധിയേന. **അസ്സദ്ധിയ**ന്തി ച സദ്ധാപടിപക്ഖഭൂതോ ചിത്തുപ്പാദോ. **അകമ്പിയട്ഠോ**തി അകമ്പേതബ്ബട്ഠോ, കമ്പേതും ന സക്കാതി അത്ഥോ. **കോസജ്ജേ**തി കുസീതഭാവസങ്ഖാതേന ഥിനമിദ്ധേന. **പമാദേ**തി സതിപടിപക്ഖേന ചിത്തുപ്പാദേന. **ഉദ്ധച്ചേ**തി അവൂപസമസങ്ഖാതേന ഉദ്ധച്ചേന. **അവിജ്ജായാ**തി മോഹേന. **സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗാ**ദീനി സത്ത വിസ്സജ്ജനാനി ബോജ്ഝങ്ഗട്ഠവസേന നിദ്ദിട്ഠാനി. ബുജ്ഝനകസ്സ അങ്ഗോ ബോജ്ഝങ്ഗോ. പസത്ഥോ സുന്ദരോ ച ബോജ്ഝങ്ഗോ സമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ, സതിയേവ സമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ **സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ**. ധമ്മേ വിചിനാതീതി ധമ്മവിചയോ. പഞ്ഞായേതം നാമം. **പവിചയട്ഠോ**തി വിചാരട്ഠോ. പീനയതീതി **പീതി. ഫരണട്ഠോ**തി വിസരണട്ഠോ. പസ്സമ്ഭനം **പസ്സദ്ധി** . **ഉപസമട്ഠോ**തി നിദ്ദരഥട്ഠോ. ഉപപത്തിതോ ഇക്ഖതീതി **ഉപേക്ഖാ,** സമം പേക്ഖതി അപക്ഖപതിതാവ ഹുത്വാ പേക്ഖതീതി അത്ഥോ. സാ ഇധ തത്രമജ്ഝത്തുപേക്ഖാ, ബോജ്ഝങ്ഗുപേക്ഖാതിപി തസ്സാ നാമം. സമവാഹിതലക്ഖണത്താ **പടിസങ്ഖാനട്ഠോ**.

സമ്മാദിട്ഠാദീനി അട്ഠ വിസ്സജ്ജനാനി മഗ്ഗവസേന നിദ്ദിട്ഠാനി. സമ്മാ പസ്സതി, സമ്മാ വാ തായ പസ്സന്തി, പസത്ഥാ സുന്ദരാ വാ ദിട്ഠീതി സമ്മാദിട്ഠി. തസ്സാ **സമ്മാദിട്ഠിയാ**. സമ്മാ സങ്കപ്പേതി, സമ്മാ വാ തേന സങ്കപ്പേന്തി, പസത്ഥോ സുന്ദരോ വാ സങ്കപ്പോതി **സമ്മാസങ്കപ്പോ. അഭിരോപനട്ഠോ**തി ചിത്തസ്സ ആരമ്മണാരോപനട്ഠോ. ആരമ്മണാഭിനിരോപനട്ഠോതിപി പാഠോ. സമ്മാ വദതി , സമ്മാ വാ തായ വദന്തി, പസത്ഥാ സുന്ദരാ വാ വാചാതി **സമ്മാവാചാ**. മിച്ഛാവാചാവിരതിയാ ഏതം നാമം. **പരിഗ്ഗഹട്ഠോ**തി ചതുബ്ബിധവചീസംവരപരിഗ്ഗഹട്ഠോ. സമ്മാ കരോതി, സമ്മാ വാ തേന കരോന്തി, പസത്ഥം സുന്ദരം വാ കമ്മന്തി സമ്മാകമ്മം, സമ്മാകമ്മമേവ **സമ്മാകമ്മന്തോ**. മിച്ഛാകമ്മന്തവിരതിയാ ഏതം നാമം. **സമുട്ഠാനട്ഠോ**തി തിവിധകായസംവരസമുട്ഠാനട്ഠോ. സമ്മാ ആജീവതി, സമ്മാ വാ തേന ആജീവന്തി, പസത്ഥോ സുന്ദരോ വാ ആജീവോതി **സമ്മാആജീവോ**. മിച്ഛാജീവവിരതിയാ ഏതം നാമം. **വോദാനട്ഠോ**തി പരിസുദ്ധട്ഠോ. സമ്മാ വായമതി, സമ്മാ വാ തേന വായമന്തി, പസത്ഥോ സുന്ദരോ വാ വായാമോതി **സമ്മാവായാമോ**. സമ്മാ സരതി, സമ്മാ വാ തായ സരന്തി, പസത്ഥാ സുന്ദരാ വാ സതീതി **സമ്മാസതി**. സമ്മാ സമാധിയതി, സമ്മാ വാ തേന സമാധിയന്തി, പസത്ഥോ സുന്ദരോ വാ സമാധീതി **സമ്മാസമാധി**.

൧൩. ഇന്ദ്രിയാദീനി ദസ വിസ്സജ്ജനാനി രാസികത്വാ അനുപുബ്ബപടിപാടിവസേന നിദ്ദിട്ഠാനി. **ആധിപതേയ്യട്ഠോ**തി ഇന്ദട്ഠംകരണവസേന അധിപതിഅത്ഥോ. **അകമ്പിയട്ഠോ**തി പടിപക്ഖേഹി കമ്പേതും അസക്കുണേയ്യട്ഠോ. **നിയ്യാനട്ഠോ**തി ലോകിയലോകുത്തരാനമ്പി പടിപക്ഖതോ നിഗ്ഗമനട്ഠോ. **ഹേതുട്ഠോ**തി മിച്ഛാദിട്ഠാദീനം പഹാനായ സമ്മാദിട്ഠാദയോ ഹേതൂതി വാ സബ്ബേപി സമ്മാദിട്ഠാദയോ നിബ്ബാനസമ്പാപകഹേതൂതി വാ ഹേതുട്ഠോ. സതിപട്ഠാനേസു ആരമ്മണേസു ഓക്ഖന്ദിത്വാ പക്ഖന്ദിത്വാ ഉപട്ഠാനതോ ഉപട്ഠാനം, സതിയേവ ഉപട്ഠാനം **സതിപട്ഠാനം**. കായവേദനാചിത്തധമ്മേസു പനസ്സാ അസുഭദുക്ഖാനിച്ചാനത്താകാരഗഹണവസേ സുഭസുഖനിച്ചത്തസഞ്ഞാപഹാനകിച്ചസാധനവസേന ച പവത്തിതോ ചതുധാ ഭേദോ ഹോതി. ഏതാനി പുബ്ബഭാഗേ നാനാചിത്തേസു ലബ്ഭന്തി, മഗ്ഗക്ഖണേ പന ഏകായേവ സതി ചത്താരി നാമാനി ലഭതി.

സമ്മപ്പധാനേസു പദഹന്തി ഏതേനാതി പധാനം, സോഭനം പധാനം **സമ്മപ്പധാനം.** സമ്മാ വാ പദഹന്തി ഏതേനാതി സമ്മപ്പധാനം, സോഭനം വാ തം കിലേസവിരൂപത്തവിരഹതോ പധാനഞ്ച ഹിതസുഖനിപ്ഫാദകത്തേന സേട്ഠഭാവാവഹനതോ പധാനഭാവകരണതോ വാ സമ്മപ്പധാനം. വീരിയസ്സേതം അധിവചനം. ഉപ്പന്നാനുപ്പന്നാനം അനുപ്പന്നുപ്പന്നാനഞ്ച അകുസലകുസലാനം ധമ്മാനം പഹാനാനുപ്പത്തിഉപ്പാദട്ഠിതികിച്ചസാധനവസേന പവത്തിതോ

പനസ്സ ചതുധാ ഭേദോ ഹോതി. ഏതാനിപി പുബ്ബഭാഗേ നാനാചിത്തേസു ലബ്ഭന്തി, മഗ്ഗക്ഖണേ പന ഏകമേവ വീരിയം ചത്താരി നാമാനി ലഭതി. **പദഹനട്ഠോതി** ഉസ്സാഹനട്ഠോ. പധാനട്ഠോതിപി പാഠോ, സോയേവത്ഥോ.

ഇദ്ധിപാദാനന്തി ഏത്ഥ ഛന്ദവീരിയചിത്തവീമംസാസു ഏകേകോ ഇജ്ഝതീതി ഇദ്ധി, സമിജ്ഝതി നിപ്ഫജ്ജതീതി അത്ഥോ. ഇജ്ഝന്തി വാ ഏതായ സത്താ ഇദ്ധാ വുദ്ധാ ഉക്കംസഗതാ ഹോന്തീതി ഇദ്ധി, പഠമേനത്ഥേന ഇദ്ധി ഏവ പാദോ **ഇദ്ധിപാദോ,** ഇദ്ധികോട്ഠാസോതി അത്ഥോ. ദുതിയേനത്ഥേന ഇദ്ധിയാ പാദോതി ഇദ്ധിപാദോ. **പാദോതി** പതിട്ഠാ, അധിഗമൂപായോതി അത്ഥോ. തേന ഹി യസ്മാ ഉപരൂപരി വിസേസസങ്ഖാതം ഇദ്ധിം പജ്ജന്തി പാപുണന്തി, തസ്മാ പാദോതി വുച്ചതി. ഏതേ ഛന്ദാദയോ പുബ്ബഭാഗേ അധിപതിവസേന നാനാചിത്തേസു ലബ്ഭന്തി, മഗ്ഗക്ഖണേ പന സഹേവ ലബ്ഭന്തി. **ഇജ്ഝനട്ഠോതി** നിപ്ഫജ്ജനട്ഠോ പതിട്ഠാനട്ഠോ വാ. **സച്ചാനന്തി** ചതുന്നം അരിയസച്ചാനം. **തഥട്ഠോതി** യഥാസഭാവട്ഠോ. ഇമാനി അട്ഠ വിസ്സജ്ജനാനി ലോകിയലോകുത്തരമിസ്സകാനി. **പയോഗാനന്തി** ചതുന്നം അരിയമഗ്ഗപയോഗാനം. **പടിപ്പസ്സദ്ധട്ഠോതി** ചതുന്നം അരിയഫലാനം പടിപ്പസ്സദ്ധട്ഠോ. മഗ്ഗപയോഗോ ഹി ഫലക്ഖണേ പടിപ്പസ്സദ്ധോ ഹോതി നിട്ഠിതകിച്ചത്താ. മഗ്ഗപയോഗാനം ഫലോദയേന പടിപ്പസ്സദ്ധഭാവോ വാ. **ഫലാനം സച്ഛികിരിയട്ഠോതി** അരിയഫലാനം പച്ചവേക്ഖണവസേന പച്ചക്ഖകരണട്ഠോ. ആരമ്മണസച്ഛികിരിയാ വുത്താ ഹോതി, ഫലക്ഖണേ പടിലാഭസച്ഛികിരിയാ വാ. **വിതക്കാദീനി** പഞ്ച വിസ്സജ്ജനാനി ഝാനങ്ഗവസേന നിദ്ദിട്ഠാനി. വിതക്കനം **വിതക്കോ,** ഊഹനന്തി വുത്തം ഹോതി. വിചരണം **വിചാരോ,** അനുസഞ്ചരണന്തി വുത്തം ഹോതി. **ഉപവിചാരട്ഠോതി** അനുമജ്ജനട്ഠോ. **അഭിസന്ദനട്ഠോതി** തേമനട്ഠോ സമാധിവസേന ചിത്തസ്സ ഏകഗ്ഗട്ഠോ.

ആവജ്ജനാദീനി പഞ്ചദസ വിസ്സജ്ജനാനി പകിണ്ണകവസേന നിദ്ദിട്ഠാനി. പഞ്ചദ്വാരമനോദ്വാരേസു ഭവങ്ഗാരമ്മണതോ അഞ്ഞാരമ്മണേ ചിത്തസന്താനം നമേന്താനം ദ്വിന്നം ചിത്താനം **ആവജ്ജനട്ഠോ**. വിഞ്ഞാണസ്സ **വിജാനനട്ഠോ**. പഞ്ഞായ **പജാനനട്ഠോ**. സഞ്ഞായ **സഞ്ജാനനട്ഠോ**. സമാധിസ്സ **ഏകോദട്ഠോ**. ദുതിയജ്ഝാനസ്മിഞ്ഹി സമാധി ഏകോ ഉദേതീതി **ഏകോദീതി** വുച്ചതി, വിതക്കവിചാരേഹി അനജ്ഝാരുള്ഹത്താ അഗ്ഗോ സേട്ഠോ ഹുത്വാ ഉപ്പജ്ജതീതി അത്ഥോ. സേട്ഠോപി ഹി ലോകേ ഏകോതി വുച്ചതി. വിതക്കവിചാരവിരഹിതോ വാ ഏകോ അസഹായോ ഹുത്വാ ഉദേതീതിപി വട്ടതി. സബ്ബോപി വാ കുസലസമാധി നീവരണാദീനം ഉദ്ധച്ചസ്സേവ വാ പടിപക്ഖത്താ തേഹി അനജ്ഝാരുള്ഹോതി അഗ്ഗോ ഹുത്വാ ഉദേതീതി വാ തേഹി വിരഹിതോതി അസഹായോ ഹുത്വാ ഉദേതീതി വാ ഏകോദീതി യുജ്ജതി. **അഭിഞ്ഞായ ഞാതട്ഠോതി** ഞാതപരിഞ്ഞായ സഭാവജാനനട്ഠോ. **പരിഞ്ഞായ തീരണട്ഠോതി** തീരണപരിഞ്ഞായ അനിച്ചാദിതോ ഉപപരിക്ഖണട്ഠോ. **പഹാനസ്സ പരിച്ചാഗട്ഠോതി** പഹാനപരിഞ്ഞായ പടിപക്ഖപജഹനട്ഠോ. സമപ്പവത്തായ **ഭാവനായ ഏകരസട്ഠോ. ഫസ്സനട്ഠോതി** ഫുസനട്ഠോ വിന്ദനട്ഠോ. പീളാഭാരവഹനാദിനാ **ഖന്ധട്ഠോ**. സുഞ്ഞാദിനാ **ധാതുട്ഠോ**. സകസകമരിയാദായതനാദിനാ **ആയതനട്ഠോ**. പച്ചയേഹി സങ്ഗമ്മ കതവസേന **സങ്ഖതട്ഠോ**. തബ്ബിപരീതേന **അസങ്ഖതട്ഠോ**.

ഫ്ര്. ചിത്തട്ഠാദീനി പഞ്ചദസ വിസ്സജ്ജനാനി ചിത്തസമ്ബന്ധേന നിദ്ദിട്ഠാനി. **ചിത്തട്ഠോതി** ഏത്ഥ ആരമ്മണം ചിന്തേതീതി ചിത്തം, വിജാനാതീതി അത്ഥോ. യം പനേത്ഥ ജവനം ഹോതി, തം ജവനവീഥിവസേന അത്തനോ സന്താനം ചിനോതീതിപി ചിത്തം, യം വിപാകം ഹോതി, തം കമ്മകിലേസേഹി ചിതന്തിപി ചിത്തം, സബ്ബമ്പി യഥാനുരൂപം ചിത്തതായ ചിത്തം, ചിത്തകരണതായ ചിത്തം, യം വട്ടസ്സ പച്ചയോ ഹോതി, തം സംസാരദുക്ഖം ചിനോതീതിപി ചിത്തം. ഏവം ആരമ്മണേ ചിത്തതാദിതോ **ചിത്തട്ഠോ**. ചിത്തുപ്പാദനേ ഫലുപ്പാദനേ വാ നാസ്സ അന്തരമത്ഥീതി അനന്തരം, അനന്തരസ്സ ഭാവോ ആനന്തരിയം, ചിത്തസ്സ ആനന്തരിയം ചിത്താനന്തരിയം, സോ **ചിത്താനന്തരിയട്ഠോ.** അരഹതോ ചുതിചിത്തം വജ്ജേത്വാ യസ്സ കസ്സചി സമനന്തരനിരുദ്ധസ്സ ചിത്തസ്സ അനന്തരചിത്തുപ്പാദനേ സമത്ഥഭാവോ മഗ്ഗചിത്തസ്സ അനന്തരം ഫലുപ്പാദനേ സമത്ഥഭാവോതി അധിപ്പായോ. **ചിത്തസ്സ വുട്ഠാനട്ഠോതി** ഗോത്രഭുചിത്തസ്സ നിമിത്തതോ, മഗ്ഗചിത്തസ്സ നിമിത്തപവത്തതോ വുട്ഠാനട്ഠോ. **ചിത്തസ്സ വിവട്ടനട്ഠോതി** തസ്സേവ ചിത്തദ്വയസ്സ യഥാവുത്തതോ വുട്ഠിതസ്സ നിബ്ബാനേ വിവട്ടനട്ഠോ. **ചിത്തസ്സ ഹേതുട്ഠോതി** ചിത്തസ്സ ഹേതുപച്ചയഭൂതാനം നവന്നം ഹേതൂനം ഹേതുട്ഠോ. **ചിത്തസ്സ പച്ചയട്ഠോതി** ചിത്തസ്സ വത്ഥാരമ്മണാദീനം അനേകേസം പച്ചയാനം പച്ചയട്ഠോ. **ചിത്തസ്സ വത്ഥുട്ഠോതി** ചിത്തസ്സ വത്ഥുഭൂതാനം ചക്ഖുസോതഘാനജിവ്ഹാകായഹദയവത്ഥൂനം വത്ഥുട്ഠോ. **ചിത്തസ്സ ഭൂമട്ഠോതി** ചിത്തസ്സ ഉപ്പത്തിദേസവസേന കാമാവചരാദിഭൂമിഅത്ഥോ.

ചിത്തസ്സ ആരമ്മണട്ഠോതി രൂപാദിആരമ്മണട്ഠോ. പരിചിതസ്സാരമ്മണസ്സ സഞ്ചരണട്ഠാനട്ഠേന **ഗോചരട്ഠോ**. ഉപരി വുത്തവിഞ്ഞാണചരിയാവസേന **ചരിയട്ഠോ**. അഥ വാ പയോഗസമുദാചാരട്ഠോ ചരിയട്ഠോ. ചിത്തസ്സ ഗമനാഭാവേപി ദൂരസന്തികാരമ്മണഗഹണവസേന **ഗതട്ഠോ. അഭിനീഹാരട്ഠോ**തി ഗഹിതാരമ്മണതോ അഞ്ഞാരമ്മണമനസികാരത്ഥം ചിത്തസ്സ അഭിനീഹരണട്ഠോ. **ചിത്തസ്സ നിയ്യാനട്ഠോ**തി മഗ്ഗചിത്തസ്സ വട്ടതോ നിയ്യാനട്ഠോ. "നേക്ഖമ്മം പടിലദ്ധസ്സ കാമച്ഛന്ദതോ ചിത്തം നിസ്സടം ഹോതീ"തിആദിനാ (പടി॰ മ॰ ൧.൮൭, ൧൯൧ ഥോകം വിസദിസം) നയേന **ചിത്തസ്സ നിസ്സരണട്ഠോ**.

൧൭. ഏകത്താദീനി ദ്വാചത്താലീസ വിസ്സജ്ജനാനി ഏകത്തസമ്ബന്ധേന നിദ്ദിട്ഠാനി. **ഏകത്തേ**തി ആരമ്മണേകത്തേ, ഏകാരമ്മണേതി അത്ഥോ. പഠമജ്ഝാനവസേന **പക്ഖന്ദനട്ഠോ**. ദുതിയജ്ഝാനവസേന **പസീദനട്ഠോ**. തതിയജ്ഝാനവസേന **സന്തിട്ഠനട്ഠോ**. ചതുത്ഥജ്ഝാനവസേന **മുച്ചനട്ഠോ**. പച്ചവേക്ഖണവസേന ഏതം സന്തന്തി **പസ്സനട്ഠോ. യാനീകതട്ഠാ**ദയോ പഞ്ച സമാധിസ്സ വസീഭാവവിസേസാ. **യാനീകതട്ഠോ**തി യുത്തയാനസദിസകതട്ഠോ. **വത്ഥുകതട്ഠോ**തി പതിട്ഠട്ഠേന വത്ഥു വിയ കതട്ഠോ. **അനുട്ഠിതട്ഠോ**തി പച്ചുപട്ഠിതട്ഠോ. **പരിചിതട്ഠോ**തി സമന്തതോ ചിതട്ഠോ. **സുസമാരദ്ധട്ഠോ**തി സുട്ഠു സമാരദ്ധട്ഠോ , സുകതട്ഠോതി അത്ഥോ. ആവജ്ജനസമാപജ്ജനഅധിട്ഠാനവുട്ഠാനപച്ചവേക്ഖണവസിതാവസേന വാ പടിപാടിയാ പഞ്ച പദാനി യോജേതബ്ബാനി. കസിണാദിആരമ്മണഭാവനായ സിഖാപ്പത്തകാലേ ചിത്തചേതസികാനം **പരിഗ്ഗഹപരിവാരപരിപൂരട്ഠോ**. തേസംയേവ സമ്മാ സമാഹിതത്താ ഏകാരമ്മണേ സമോസരണേന **സമോധാനട്ഠോ.** തേസംയേവ ബലപ്പത്തിയാ ആരമ്മണം അഭിഭവിത്വാ പതിട്ഠാനവസേന **അധിട്ഠാനട്ഠോ**. സമഥസ്സ വിപസ്സനായ വാ ആദിതോ, ആദരേന വാ സേവനവസേന **ആസേവനട്ഠോ**. വഡ്ഢനവസേന **ഭാവനട്ഠോ** . പുനപ്പുനം കരണവസേന **ബഹുലീകമ്മട്ഠോ**. ബഹുലീകതസ്സ സുട്ഠു സമുട്ഠിതവസേന **സുസമുഗ്ഗതട്ഠോ**. സുസമുഗ്ഗതസ്സ പച്ചനീകേഹി സുട്ഠു വിമുത്തിവസേന ആരമ്മണേ ച സുട്ഠു അധിമുത്തിവസേന **സുവിമുത്തട്ഠോ**.

ബുജ്ഝനട്ഠാദീനി ചത്താരി പദാനി ബോജ്ഝങ്ഗവസേന വുത്താനി. സോതാപത്തിമഗ്ഗബോജ്ഝങ്ഗാനം **ബുജ്ഝനട്ഠോ**. സകദാഗാമിമഗ്ഗബോജ്ഝങ്ഗാനം **അനുബുജ്ഝനട്ഠോ**. അനാഗാമിമഗ്ഗബോജ്ഝങ്ഗാനം **പടിബുജ്ഝനട്ഠോ**. അരഹത്തമഗ്ഗബോജ്ഝങ്ഗാനം **സമ്ബുജ്ഝനട്ഠോ**. വിപസ്സനാബോജ്ഝങ്ഗാനം വാ ബുജ്ഝനട്ഠോ. ദസ്സനമഗ്ഗബോജ്ഝങ്ഗാനം അനുബുജ്ഝനട്ഠോ. ഭാവനാമഗ്ഗബോജ്ഝങ്ഗാനം പടിബുജ്ഝനട്ഠോ. ഫലബോജ്ഝങ്ഗാനം സമ്ബുജ്ഝനട്ഠോ. യഥാവുത്തനയേനേവ ബോജ്ഝങ്ഗാനം തസ്സ തസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ ബോധനാദികരണേന ബോധനട്ഠാദയോ ചത്താരോ അത്ഥാ വേദിതബ്ബാ. യഥാവുത്താനംയേവ ബോജ്ഝങ്ഗാനം ബുജ്ഝനട്ഠേന "ബോധോ"തി ലദ്ധനാമസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ പക്ഖേ ഭവത്താ ബോധിപക്ഖിയാ നാമ. തേസം യഥാവുത്താനംയേവ ബോധിപക്ഖിയട്ഠാദയോ ചത്താരോ അത്ഥാ വേദിതബ്ബാ. വിപസ്സനാപഞ്ഞാവസേന **ജോതനട്ഠോ**. കമതോ ചതുമഗ്ഗപഞ്ഞാവസേന **ഉജ്ജോതനാനുജ്ജോതനപടിജ്ജോതനസഞ്ജോതനട്ഠോ**. കമതോ ചതുമഗ്ഗപഞ്ഞാവസേന വാ ജോതനട്ഠാദയോ, ഫലപഞ്ഞാവസേന സഞ്ജോതനട്ഠോ വേദിതബ്ബോ.

൧൮. **പതാപനട്ഠാ**ദീനി അട്ഠാരസ വിസ്സജ്ജനാനി അരിയമഗ്ഗവസേന നിദ്ദിട്ഠാനി. അരിയമഗ്ഗോ ഹി യസ്സുപ്പജ്ജതി, തം പതാപേതി പഭാസേതി വിരോചാപേതീതി പതാപനോ, തസ്സ **പതാപനട്ഠോ**. തസ്സേവ അതിപഭസ്സരഭാവേന സയം **വിരോചനട്ഠോ**. കിലേസാനം വിസോസനേന **സന്താപനട്ഠോ**. അമലനിബ്ബാനാരമ്മണത്താ **അമലട്ഠോ**. സമ്പയുത്തമലാഭാവേന **വിമലട്ഠോ**. ആരമ്മണകരണമലാഭാവേ **നിമ്മലട്ഠോ**. അഥ വാ സോതാപത്തിമഗ്ഗസ്സ അമലട്ഠോ. സകദാഗാമിഅനാഗാമിമഗ്ഗാനം വിമലട്ഠോ. അരഹത്തമഗ്ഗസ്സ നിമ്മലട്ഠോ. അഥ വാ സാവകമഗ്ഗസ്സ അമലട്ഠോ. പച്ചേകബുദ്ധമഗ്ഗസ്സ വിമലട്ഠോ. സമ്മാസമ്ബുദ്ധമഗ്ഗസ്സ നിമ്മലട്ഠോ. കിലേസവിസമാഭാവേന **സമട്ഠോ**. "സമ്മാ മാനാഭിസമയാ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൨൮; അ॰ നി॰ ൩.൩൩; ൭.൯൦) വിയ കിലേസപ്പഹാനട്ഠേന **സമയട്ഠോ**. വിക്ഖമ്ഭനതദങ്ഗസമുച്ഛേദപടിപ്പസ്സദ്ധിനിസ്സരണസങ്ഖാതേസു പഞ്ചസു വിവേകേസു സമുച്ഛേദവിവേകത്താ **വിവേകട്ഠോ,** വിനാഭാവട്ഠോ. നിസ്സരണവിവേകേ നിബ്ബാനേ ചരണതോ **വിവേകചരിയട്ഠോ**. പഞ്ചസു വിരാഗേസു സമുച്ഛേദവിരാഗത്താ **വിരാഗട്ഠോ,** വിരജ്ജനട്ഠോ. നിസ്സരണവിരാഗേ നിബ്ബാനേ ചരണതോ **വിരാഗചരിയട്ഠോ**. പഞ്ചസു നിരോധേസു

സമുച്ഛേദനിരോധത്താ **നിരോധട്ഠോ**. ദുക്ഖനിരോധേ നിബ്ബാനേ ചരണതോ **നിരോധചരിയട്ഠോ**. പരിച്ചാഗപക്ഖന്ദനവോസഗ്ഗത്താ **വോസഗ്ഗട്ഠോ**. അരിയമഗ്ഗോ ഹി സമുച്ഛേദവസേന കിലേസപ്പഹാനതോ പരിച്ചാഗവോസഗ്ഗോ, ആരമ്മണകരണേന നിബ്ബാനപക്ഖന്ദനതോ പക്ഖന്ദനവോസഗ്ഗോ ച. വിപസ്സനാ പന തദങ്ഗവസേന കിലേസപ്പഹാനതോ പരിച്ചാഗവോസഗ്ഗോ, തന്നിന്നഭാവേന നിബ്ബാനപക്ഖന്ദനതോ പക്ഖന്ദനവോസഗ്ഗോ. ന സോ ഇധ അധിപ്പേതോ. വോസഗ്ഗഭാവേന ചരണതോ **വോസഗ്ഗചരിയട്ഠോ**. പഞ്ചസു വിമുത്തീസു സമുച്ഛേദവിമുത്തിത്താ **വിമുത്തട്ഠോ**. നിസ്സരണവിമുത്തിയം ചരണതോ **വിമുത്തിചരിയട്ഠോ**.

ഛന്ദവീരിയചിത്തവീമംസാസങ്ഖാതേസു ചതൂസു ഇദ്ധിപാദേസു ഏകേകഇദ്ധിപാദവസേന ദസ ദസ കത്വാ ചതുരിദ്ധിപാദവസേന **ഛന്ദട്ഠാ**ദീനി ചത്താലീസ വിസ്സജ്ജനാനി നിദ്ദിട്ഠാനി. കത്തുകമ്യതട്ഠോ **ഛന്ദട്ഠോ**. ഛന്ദം സീസം കത്വാ ഭാവനാരമ്ഭകാലേ **മൂലട്ഠോ**. സഹജാതാനം പതിട്ഠാഭാവേന **പാദട്ഠോ**. പദട്ഠോതി വാ പാദോ. ഇദ്ധിപാദത്താ അധിപതിഭാവേന **പധാനട്ഠോ**. പയോഗകാലേ **ഇജ്ഝനട്ഠോ**. സദ്ധാസമ്പയോഗേന **അധിമോക്ഖട്ഠോ**. വീരിയസമ്പയോഗേന **പഗ്ഗഹട്ഠോ**. സതിസമ്പയോഗേന **ഉപട്ഠാനട്ഠോ**. സമാധിസമ്പയോഗേന **അവിക്ഖേപട്ഠോ**. പഞ്ഞാസമ്പയോഗേന **ദസ്സനട്ഠോ**. പഗ്ഗഹട്ഠോ **വീരിയട്ഠോ**. വീരിയം സീസം കത്വാ ഭാവനാരമ്ഭകാലേ മൂലട്ഠോ. സയം വീരിയത്താ പഗ്ഗഹട്ഠോ. ചിന്തനട്ഠാദികോ **ചിത്തട്ഠോ**. ചിത്തം സീസം കത്വാ ഭാവനാരമ്ഭകാലേ മൂലട്ഠോ. ഉപപരിക്ഖനട്ഠോ **വീമംസട്ഠോ**. വീമംസം സീസം കത്വാ ഭാവനാരമ്ഭകാലേ മൂലട്ഠോ. സയം വീമംസത്താ ദസ്സനട്ഠോ.

൧൭. ദുക്ഖസ്സ പീളനട്ഠോതിആദീനി സോളസ വിസ്സജ്ജനാനി സച്ചാനം തഥലക്ഖണവസേന നിദ്ദിട്ഠാനി. ദുക്ഖദസ്സനേനേവ **പീളനട്ഠോ**. ദുക്ഖായൂഹനസമുദയദസ്സനേന **സങ്ഖതട്ഠോ**. സബ്ബകിലേസസന്താപഹരസുസീതലമഗ്ഗദസ്സനേന **സന്താപട്ഠോ**. അവിപരിണാമധമ്മനിരോധദസ്സനേന **വിപരിണാമട്ഠോ**. സമുദയദസ്സനേനേവ **ആയൂഹനട്ഠോ**. സമുദയായൂഹിതദുക്ഖദസ്സനേന **നിദാനട്ഠോ**. വിസഞ്ഞോഗഭൂതനിരോധദസ്സനേന **സഞ്ഞോഗട്ഠോ**. നിയ്യാനഭൂതമഗ്ഗദസ്സനേന **പലിബോധട്ഠോ**. നിരോധദസ്സനേനേവ **നിസ്സരണട്ഠോ**. അവിവേകഭൂതസമുദയദസ്സനേന **വിവേകട്ഠോ**. സങ്ഖതഭൂതമഗ്ഗദസ്സനേന **അസങ്ഖതട്ഠോ**. വിസഭൂതദുക്ഖദസ്സനേന **അമതട്ഠോ**. മഗ്ഗദസ്സനേനേവ **നിയ്യാനട്ഠോ**. നിബ്ബാനസമ്പത്തിയാ അഹേതുഭൂതസമുദയദസ്സനേന **ഹേതുട്ഠോ**. സുദുദ്ദസനിരോധദസ്സനേന **ദസ്സനട്ഠോ**. കപണജനസദിസദുക്ഖദസ്സനേന ഉള്ളാരകുലസദിസോ **ആധിപതേയ്യട്ഠോ** പാതുഭവതീതി. ഏവം തംതംസച്ചദസ്സനേന തദഞ്ഞസച്ചദസ്സനേന ച ഏകേകസ്സ സച്ചസ്സ ചത്താരോ ചത്താരോ ലക്ഖണട്ഠാ വുത്താ.

തഥട്ഠാദീനി ദ്വാദസ വിസ്സജ്ജനാനി സബ്ബധമ്മസങ്ഗാഹകദ്വാദസപദവസേന നിദ്ദിട്ഠാനി. **തഥട്ഠോ**തി യഥാസഭാവട്ഠോ. **അനത്തട്ഠോ**തി അത്തവിരഹിതട്ഠോ. **സച്ചട്ഠോ**തി അവിസംവാദനട്ഠോ. **പടിവേധട്ഠോ**തി പടിവിജ്ഝിതബ്ബട്ഠോ. **അഭിജാനനട്ഠോ**തി അഭിജാനിതബ്ബട്ഠോ. **പരിജാനനട്ഠോ**തി ഞാതതീരണപരിഞ്ഞായ പരിജാനിതബ്ബട്ഠോ. **ധമ്മട്ഠോ**തി സഭാവധാരണാദിഅത്ഥോ. **ധാതുട്ഠോ**തി സുഞ്ഞാദിഅത്ഥോ. **ഞാതട്ഠോ**തി ജാനിതും സക്കുണേയ്യട്ഠോ. **സച്ഛികിരിയട്ഠോ**തി സച്ഛികാതബ്ബട്ഠോ. **ഫസ്സനട്ഠോ**തി ഞാണേന ഫുസിതബ്ബട്ഠോ. **അഭിസമയട്ഠോ**തി പച്ചവേക്ഖണഞാണേന അഭിസമ്മാഗന്തബ്ബട്ഠോ, ഞാണേന പടിലഭിതബ്ബട്ഠോ വാ. പടിലാഭോപി ഹി ''അത്ഥാഭിസമയാ ധീരോ''തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൧.൧൨൮) വിയ അഭിസമയോതി വുച്ചതി.

൧൮. നേക്ഖമ്മാദീനി സത്ത വിസ്സജ്ജനാനി ഉപചാരജ്ഝാനവസേന നിദ്ദിട്ഠാനി. **നേക്ഖമ്മ**ന്തി കാമച്ഛന്ദസ്സ പടിപക്ഖോ അലോഭോ. **ആലോകസഞ്ഞാ**തി ഥിനമിദ്ധസ്സ പടിപക്ഖേ ആലോകനിമിത്തേ സഞ്ഞാ. **അവിക്ഖേപോ**തി ഉദ്ധച്ചസ്സ പടിപക്ഖോ സമാധി. **ധമ്മവവത്ഥാന**ന്തി വിചികിച്ഛായ പടിപക്ഖം ഞാണം. **ഞാണ**ന്തി അവിജ്ജായ പടിപക്ഖം ഞാണം. **പാമോജ്ജ**ന്തി അരതിപടിപക്ഖാ പീതി. **പഠമജ്ഝാനാ**ദീനി അട്ഠ വിസ്സജ്ജനാനി രൂപാരൂപസമാപത്തിവസേന നിദ്ദിട്ഠാനി. ഹേട്ഠാ പന രൂപസമാപത്തിഅനന്തരം രൂപജ്ഝാനസമ്ബന്ധേന ചത്താരോ ബ്രഹ്മവിഹാരാ നിദ്ദിട്ഠാ.

അനിച്ചാനുപസ്സനാദീനി ലോകുത്തരമഗ്ഗസ്സ പുബ്ബഭാഗേ അട്ഠാരസമഹാവിപസ്സനാവസേന നിദ്ദിട്ഠാനി. ഹേട്ഠാ പന രൂപാദീഹി യോജനൂപഗാ സത്ത അനുപസ്സനാ ഏവ വുത്താ, ഇധ പന സബ്ബാപി വുത്താ. കലാപസമ്മസനഉദയബ്ബയാനുപസ്സനാ കസ്മാ ന വുത്താതി ചേ? താസം ദ്വിന്നം വസേന അനിച്ചാനുപസ്സനാദീനം സിജ്ഝനതോ ഇമാസു വുത്താസു താ ദ്വേപി

വുത്താവ ഹോന്തി, അനിച്ചാനുപസ്സനാദീഹി വാ വിനാ താസം ഭിന്നം അപ്പവത്തിതോ ഇമാസു വുത്താസു താ ദ്വേപി വുത്താവ ഹോന്തി. **ഖയാനുപസ്സനാ**തി പച്ചുപ്പന്നാനം രൂപക്ഖന്ധാദീനം ഭങ്ഗദസ്സനഞാണഞ്ച തംതംഖന്ധഭങ്ഗദസ്സനാനന്തരം തദാരമ്മണചിത്തചേതസികഭങ്ഗദസ്സനഞാണഞ്ച. **വയാനുപസ്സനാ**തി പച്ചുപ്പന്നാനം ഖന്ധാനം ഭങ്ഗദസ്സനാനന്തരം തദന്വയേനേവ അതീതാനാഗതഖന്ധാനം ഭങ്ഗദസ്സനഞാണം. **വിപരിണാമാനുപസ്സനാ**തി തസ്മിം ഭങ്ഗസങ്ഖാതേ നിരോധേ അധിമുത്തത്താ, അഥ സബ്ബേപി അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നാ ഖന്ധാ വിപരിണാമവന്തോതി സബ്ബേസം വിപരിണാമദസ്സനഞാണം. **അനിമിത്താനുപസ്സനാ**തി ഏവം സബ്ബസങ്ഖാരാനം വിപരിണാമം ദിസ്വാ അനിച്ചതോ വിപസ്സന്തസ്സ അനിച്ചാനുപസ്സനാവ നിച്ചനിമിത്തപജഹനവസേന നിച്ചനിമിത്താഭാവാ അനിമിത്താനുപസ്സനാ നാമ ഹോതി. **അപ്പണിഹിതാനുപസ്സനാ**തി അനിച്ചാനുപസ്സനാനന്തരം പവത്താ ദുക്ഖാനുപസ്സനാവ സുഖപത്ഥനാപജഹനവസേന പണിധിഅഭാവാ അപ്പണിഹിതാനുപസ്സനാ നാമ ഹോതി.

സുഞ്ഞതാനുപസ്സനാതി ദുക്ഖാനുപസ്സനാനന്തരം പവത്താ അനത്താനുപസ്സനാവ അത്താഭിനിവേസപജഹനവസേന അത്തസുഞ്ഞതാദസ്സനതോ സുഞ്ഞതാനുപസ്സനാ നാമ ഹോതി. **അധിപഞ്ഞാധമ്മവിപസ്സനാ**തി ഏവം സങ്ഖാരാനം ഭങ്ഗം പസ്സിത്വാ പസ്സിത്വാ അനിച്ചാദിതോ വിപസ്സന്തസ്സ സങ്ഖാരാവ ഭിജ്ജന്തി, സങ്ഖാരാനം മരണം ന അഞ്ഞോ കോചി അത്ഥീതി ഭങ്ഗവസേന സുഞ്ഞതം ഗഹേത്വാ പവത്താ വിപസ്സനാ. സാ ഹി അധിപഞ്ഞാ ച ധമ്മേസു ച വിപസ്സനാതി കത്വാ അധിപഞ്ഞാധമ്മവിപസ്സനാതി വുച്ചതി. **യഥാഭൂതഞാണദസ്സന**ന്തി ഭങ്ഗം ദിസ്വാ ദിസ്വാ "സഭയാ സങ്ഖാരാ"തി പവത്തം ഭയതുപട്ഠാനഞാണം. **ആദീനവാനുപസ്സനാ**തി ഭയതുപട്ഠാനവസേന ഉപ്പന്നം സബ്ബഭവാദീസു ആദീനവദസ്സനഞാണം. "യാ ച ഭയതുപട്ഠാനേ പഞ്ഞാ യഞ്ച ആദീനവേ ഞാണം യാ ച നിബ്ബിദാ, ഇമേ ധമ്മാ ഏകത്ഥാ, ബ്യഞ്ജനമേവ നാന"ന്തി (പടി॰ മ॰ ൧.൨൨൭) വചനതോ ഭയതുപട്ഠാനാദീനവാനുപസ്സനാസു വുത്താസു നിബ്ബിദാനുപസ്സനാ ഇധാപി വുത്താവ ഹോതി. ആദിതോ ചതുത്ഥം കത്വാ വുത്തത്താ പനിധ ന വുത്താ. **പടിസങ്ഖാനുപസ്സനാ**തി മുഞ്ചിതുകമ്യതാഞാണവസേന ഉപ്പന്നം മുഞ്ചനസ്സ ഉപായകരണം പടിസങ്ഖാനുപസ്സനാസഞ്ഞിതം അനിച്ചദുക്ഖാനത്താനുപസ്സനാഞാണം. "യാ ച മുഞ്ചിതുകമ്യതാ യാ ച പടിസങ്ഖാനുപസ്സനാ യാ ച സങ്ഖാരുപേക്ഖാ, ഇമേ ധമ്മാ ഏകത്ഥാ, ബ്യഞ്ജനമേവ നാന"ന്തി (പടി॰ മ॰ ൧.൨൨൭) വചനതോ പടിസങ്ഖാനുപസ്സനായ വുത്തായ മുഞ്ചിതുകമ്യതാസങ്ഖാരുപേക്ഖാഞാണാനി വുത്താനേവ ഹോന്തി. **വിവട്ടനാനുപസ്സനാ**തി അനുലോമഞാണവസേന ഉപ്പന്നം ഗോത്രഭുഞാണം. അനുലോമഞാണേന ഗോത്രഭുഞാണസ്സ സിജ്ഝനതോ ഗോത്രഭുഞാണേ വുത്തേ അനുലോമഞാണം വുത്തമേവ ഹോതി. ഏവഞ്ഹി അട്ഠാരസന്നം മഹാവിപസ്സനാനം പടിപാടി വുച്ചമാനാ പാളിയാ സമേതി. വുത്തഞ്ഹി ഇന്ദ്രിയകഥായം -

> "പുബ്ബഭാഗേ പഞ്ചഹിന്ദ്രിയേഹി പഠമജ്ഝാനവസേന പഞ്ചിന്ദ്രിയാനി നിസ്സടാനി ഹോന്തി, പഠമേ ഝാനേ പഞ്ചഹിന്ദ്രിയേഹി ദുതിയജ്ഝാനവസേന പഞ്ചിന്ദ്രിയാനി നിസ്സടാനി ഹോന്തീ"തി (പടി॰ മ॰ ൧.൧൮൨) -

ആദിനാ നയേന യാവ അരഹത്തഫലാ ഉത്തരുത്തരിപടിപാടിയാ ഇന്ദ്രിയാനി വുത്താനി. തസ്മാ അട്ഠാരസ മഹാവിപസ്സനാ യഥാവുത്തക്കമേന പാളിയാ യുജ്ജന്തി. വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ പന -

> "ഖയാനുപസ്സനാതി ഘനവിനിബ്ഭോഗം കത്വാ അനിച്ചം ഖയട്ഠേനാതി ഏവം ഖയം പസ്സതോ ഞാണം. വിപരിണാമാനുപസ്സനാതി രൂപസത്തകഅരൂപസത്തകാദിവസേന തം തം പരിച്ഛേദം അതിക്കമ്മ അഞ്ഞഥാ പവത്തിദസ്സനം. ഉപ്പന്നസ്സ വാ ജരായ ചേവ മരണേന ച ദ്വീഹാകാരേഹി വിപരിണാമദസ്സനം. യഥാഭൂതഞാണദസ്സനന്തി സപച്ചയനാമരൂപപരിഗ്ഗഹോ"തി (വിസുദ്ധി॰ ൨.൭൪൧) -

വുത്തം. തം തായ പാളിയാ വിരുദ്ധം വിയ ദിസ്സതി. വിവട്ടനാനുപസ്സനാതി സങ്ഖാരുപേക്ഖാ ചേവ അനുലോമഞ്ചാതി വുത്തം. തഞ്ച പാളിയാ വിരുദ്ധം വിയ ദിസ്സതി. ചരിയാകഥായഞ്ഹി -

> "അനിച്ചാനുപസ്സനത്ഥായ ആവജ്ജനകിരിയാബ്യാകതാ വിഞ്ഞാണചരിയാ. അനിച്ചാനുപസ്സനാ ഞാണചരിയാ...പേ॰... പടിസങ്ഖാനുപസ്സനത്ഥായ

ആവജ്ജനകിരിയാബ്യാകതാ വിഞ്ഞാണചരിയാ. പടിസങ്ഖാനുപസ്സനാ ഞാണചരിയാ"തി (പടി॰ മ॰ ൧.൭൧) -

യസ്സ യസ്സ ഞാണസ്സ വിസും വിസും ആവജ്ജനം ലബ്ഭതി, തസ്സ തസ്സ വിസും വിസും ആവജ്ജനം വുത്തം. വിവട്ടനാനുപസ്സനായ പന ആവജ്ജനം അവത്വാവ "വിവട്ടനാനുപസ്സനാ ഞാണചരിയാ"തി വുത്തം. യദി സങ്ഖാരുപേക്ഖാനുലോമഞാണാനി വിവട്ടനാനുപസ്സനാ നാമ സിയും, തദാവജ്ജനസമ്ഭവാ തദത്ഥായ ച ആവജ്ജനം വദേയ്യ, ന ച തദത്ഥായ ആവജ്ജനം വുത്തം. ഗോത്രഭുഞാണസ്സ പന വിസും ആവജ്ജനം നത്ഥി അനുലോമാവജ്ജനവീഥിയംയേവ ഉപ്പത്തിതോ. തസ്മാ വിവട്ടനാനുപസ്സനത്ഥായ ആവജ്ജനസ്സ അവുത്തത്താ ഗോത്രഭുഞാണമേവ "വിവട്ടനാനുപസ്സനാ"തി യുജ്ജതി.

൧൯. **സോതാപത്തിമഗ്ഗാ**ദീനി അട്ഠ വിസ്സജ്ജനാനി ലോകുത്തരമഗ്ഗഫലവസേന നിദ്ദിട്ഠാനി. സോതസ്സ ആപജ്ജനം സോതാപത്തി, സോതാപത്തി ഏവ മഗ്ഗോ **സോതാപത്തിമഗ്ഗോ**. സോതാപത്തിയാ ഫലം സോതാപത്തിഫലം, സമാപജ്ജീയതീതി സമാപത്തി, സോതാപത്തിഫലമേവ സമാപത്തി **സോതാപത്തിഫലസമാപത്തി**. പടിസന്ധിവസേന സകിംയേവ ഇമം ലോകം ആഗച്ഛതീതി സകദാഗാമീ, തസ്സ മഗ്ഗോ **സകദാഗാമിമഗ്ഗോ**. സകദാഗാമിസ്സ ഫലം **സകദാഗാമിഫലം**. പടിസന്ധിവസേനേവ കാമഭവം ന ആഗച്ഛതീതി അനാഗാമീ, തസ്സ മഗ്ഗോ **അനാഗാമിമഗ്ഗോ**. അനാഗാമിസ്സ ഫലം **അനാഗാമിഫലം**. കിലേസേഹി ആരകത്താ, കിലേസാരീനം ഹതത്താ, സംസാരചക്കസ്സ അരാനം ഹതത്താ, പാപകരണേ രഹാഭാവാ, പച്ചയാദീനം അരഹത്താ അരഹം, അരഹതോ ഭാവോ അരഹത്തം. കിം തം? അരഹത്തഫലം. അരഹത്തസ്സ മഗ്ഗോ **അരഹത്തമഗ്ഗോ**. അരഹത്തമേവ ഫലം **അരഹത്തഫലം**.

"അധിമോക്ഖട്ഠേന സദ്ധിന്ദ്രിയ"ന്തിആദീനി "തഥട്ഠേന സച്ചാ"തിപരിയന്താനി തേത്തിംസ വിസ്സജ്ജനാനി നിദ്ദിട്ഠാനി. ഹേട്ഠാ "സദ്ധിന്ദ്രിയസ്സ അധിമോക്ഖട്ഠോ"തിആദീഹി തേത്തിംസായ വിസ്സജ്ജനേഹി സമാനാനി. കേവലഞ്ഹി തത്ഥ ധമ്മേഹി അത്ഥാ നിദ്ദിട്ഠാ, ഇധ അത്ഥേഹി ധമ്മാ നിദ്ദിട്ഠാതി അയം വിസേസോ. "അവിക്ഖേപട്ഠേന സമഥോ"തിആദീനഞ്ച ചതുന്നം വിസ്സജ്ജനാനം ഹേട്ഠാ "സമഥസ്സ അവിക്ഖേപട്ഠോ"തിആദീനഞ്ച ചതുന്നം വിസ്സജ്ജനാനം വിസേസോ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ.

സംവരട്ഠേനാതിആദീനി അട്ഠ വിസ്സജ്ജനാനി സീലാദിബലപരിയോസാനധമ്മവസേന നിദ്ദിട്ഠാനി. **സീലവിസുദ്ധീ**തി സുപരിസുദ്ധപാതിമോക്ഖസംവരാദിചതുബ്ബിധം സീലം ദുസ്സീല്യമലവിസോധനതോ. **ചിത്തവിസുദ്ധീ**തി സഉപചാരാ അട്ഠ സമാപത്തിയോ. ചിത്തസീസേന ഹേത്ഥ സമാധി വുത്തോ. സോ ചിത്തമലവിസോധനതോ ചിത്തവിസുദ്ധി. **ദിട്ഠിവിസുദ്ധീ**തി നാമരൂപാനം യഥാസഭാവദസ്സനം സത്തദിട്ഠിമലവിസോധനതോ ദിട്ഠിവിസുദ്ധി. **മുത്തട്ഠേനാ**തി തദങ്ഗവസേന ഉപക്കിലേസതോ വിമുത്തട്ഠേന ആരമ്മണേ ച അധിമുത്തട്ഠേന. **വിമോക്ഖോ**തി തദങ്ഗവിമോക്ഖോ. **പടിവേധട്ഠേന വിജ്ജാ**തി പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണം പുരിമഭവപടിവേധട്ഠേന വിജ്ജാ, ദിബ്ബചക്ഖുഞാണം സത്താനം ചുതൂപപാതപടിവേധട്ഠേന വിജ്ജാ, ആസവാനം ഖയേ ഞാണം സച്ചപടിവേധട്ഠേന വിജ്ജാ. **പടിവേധട്ഠേനാ**തി ജാനനട്ഠേന. **പരിച്ചാഗട്ഠേന വിമുത്തീ**തി യം യം പരിച്ചത്തം, തതോ തതോ വിമുത്തത്താ ഫലവിമുത്തി. **സമുച്ഛേദട്ഠേന ഖയേ ഞാണ**ന്തി കിലേസസമുച്ഛിന്ദനത്ഥേന കിലേസക്ഖയകരേ അരിയമഗ്ഗേ ഞാണം. **പടിപ്പസ്സദ്ധട്ഠേന അനുപ്പാദേ ഞാണ**ന്തി മഗ്ഗകിച്ചസങ്ഖാതപയോഗപടിപ്പസ്സദ്ധത്താ പടിസന്ധിവസേന അനുപ്പാദഭൂതേ തംതംമഗ്ഗവജ്ഝകിലേസാനം അനുപ്പാദപരിയോസാനേ ഉപ്പന്നേ അരിയഫലേ ഞാണം.

൨൦. **ഛന്ദോ മൂലട്ഠേനാ**തിആദീനി നവ വിസ്സജ്ജനാനി അരിയമഗ്ഗസ്സ ആദിമജ്ഝപരിയോസാനവസേന നിദ്ദിട്ഠാനി. **ഛന്ദോ മൂലട്ഠേനാ**തി കുസലാനം ധമ്മാനം കത്തുകമ്യതാഛന്ദോ പടിപത്തിയാ ച നിപ്ഫത്തിയാ ച മൂലത്താ മൂലട്ഠേന. **മനസികാരോ സമുട്ഠാനട്ഠേനാ**തി യോനിസോമനസികാരോ സബ്ബകുസലധമ്മേ സമുട്ഠാപേതീതി സമുട്ഠാനട്ഠേന. **ഫസ്സോ സമോധാനട്ഠേനാ**തി യസ്മാ തണ്ഹായ വിസേസേന വേദനാ പധാനകാരണം, തണ്ഹാ ച പഹീയമാനാ വിസേസേന വേദനായ പരിഞ്ഞാതായ പഹീയതി, തസ്സാ ച വേദനായ ഫസ്സോവ പധാനകാരണം, തസ്മിം പരിഞ്ഞാതേ വേദനാ പരിഞ്ഞാതാ ഹോതി, തസ്മാ സത്തസു അഭിഞ്ഞേയ്യവത്ഥൂസു ഫസ്സോ പഠമം വുത്തോ. സോ ച തികസന്നിപാതസങ്ഖാതസ്സ അത്തനോ കാരണസ്സ വസേന പവേദിതത്താ "തികസന്നിപാതപച്ചുപട്ഠാനോ"തി വുത്തത്താ സമോധാനട്ഠേന അഭിഞ്ഞേയ്യോ. കേചി പന "ഞാണഫസ്സോ ഫസ്സോ"തി വദന്തി.

യസ്മാ പന വേദനാ ചിത്തചേതസികേ അത്തനോ വസേ വത്താപയമാനാ തത്ഥ സമോസരതി പവിസതി, ചിത്തസന്താനമേവ വാ പവിസതി, തസ്മാ **സമോസരണട്ഠേന അഭിഞ്ഞേയ്യാ**തി വുത്താ. കേചി പന "സബ്ബാനിപി പരിഞ്ഞേയ്യാനി വേദനാസു സമോസരന്തി, വേദനാസു പരിഞ്ഞാതാസു സബ്ബം തണ്ഹാവത്ഥു പരിഞ്ഞാതം ഹോതി. തം കിസ്സ ഹേതു? വേദനാപച്ചയാ ഹി സബ്ബാപി തണ്ഹാ. തസ്മാ വേദനാ സമോസരണട്ഠേന അഭിഞ്ഞേയ്യാ"തി വദന്തി. യസ്മാ സബ്ബഗോപാനസീനം ആബന്ധനതോ കൂടാഗാരകണ്ണികാ വിയ ചിത്തചേതസികാനം സമ്പിണ്ഡനതോ സമാധി കുസലാനം ധമ്മാനം പമുഖോ ഹോതി ജേട്ഠകോ, തസ്മാ **സമാധി പമുഖട്ഠേനാ**തി വുത്തം. പാമുഖട്ഠേനാതിപി പാഠോ. യസ്മാ സമഥവിപസ്സനം ഭാവേന്തസ്സ ആരമ്മണൂപട്ഠാനാധിപതി ഹോതി സതി, സതിയാ ഉപട്ഠിതേ ആരമ്മണേ സബ്ബേപി കുസലാ ധമ്മാ സകം സകം കിച്ചം സാധേന്തി, തസ്മാ **സതി ആധിപതേയ്യട്ഠേനാ**തി വുത്തം. **പഞ്ഞാ തദുത്തരട്ഠേനാ**തി അരിയമഗ്ഗപഞ്ഞാ തേസം കുസലാനം ധമ്മാനം ഉത്തരട്ഠേന സേട്ഠട്ഠേന അഭിഞ്ഞേയ്യാ. അഥ വാ തതോ കിലേസേഹി, സംസാരവട്ടതോ വാ ഉത്തരതി സമതിക്കമതീതി തദുത്തരാ, തസ്സാ അത്ഥോ തദുത്തരട്ഠോ. തേന **തദുത്തരട്ഠേന**. തതുത്തരട്ഠേനാതിപി പാഠോ, തതോ ഉത്തരട്ഠേനാതി അത്ഥോ. **വിമുത്തി സാരട്ഠേനാ**തി ഫലവിമുത്തി അപരിഹാനിവസേന ഥിരത്താ സാരോ, തം അതിക്കമിത്വാ അഞ്ഞസ്സ പരിയേസിതബ്ബസ്സ അഭാവതോപി സാരോ. സാ വിമുത്തി തേന സാരട്ഠേന അഭിഞ്ഞേയ്യാ. **അമതോഗധം നിബ്ബാന**ന്തി നത്ഥി ഏതസ്സ മരണസങ്ഖാതം മതന്തി അമതം, കിലേസവിസപടിപക്ഖത്താ അഗദന്തിപി അമതം , സച്ഛികിരിയായ സത്താനം പതിട്ഠാഭൂതന്തി ഓഗധം, സംസാരദുക്ഖസന്തിഭൂതത്താ നിബ്ബുതന്തി നിബ്ബാനം, നത്ഥേത്ഥ തണ്ഹാസങ്ഖാതം വാനന്തിപി നിബ്ബാനം. തം സാസനസ്സ നിട്ഠാഭൂതത്താ **പരിയോസാനട്ഠേന അഭിഞ്ഞേയ്യം**. ഏവം ഇമസ്മിം അഭിഞ്ഞേയ്യനിദ്ദേസേ സത്തസഹസ്സാനി സത്തസതാനി ചത്താലീസഞ്ച വിസ്സജ്ജനാനി ഹോന്തി.

ഇദാനി തേസം ഏവം നിദ്ദിട്ഠാനം ധമ്മാനം "യേ യേ ധമ്മാ അഭിഞ്ഞാതാ, തേ തേ ധമ്മാ ഞാതാ ഹോന്തീ"തി നിഗമനം കരോതി, തസ്സ അഭിമുഖം കത്വാ ഞാതാ ഹോന്തീതി അധിപ്പായോ. **തംഞാതട്ഠേന ഞാണ**ന്തി തേസം വുത്തപ്പകാരാനം ധമ്മാനം ജാനനട്ഠേന ഞാണം. **പജാനനട്ഠേന പഞ്ഞാ**തി പകാരതോ ജാനനട്ഠേന പഞ്ഞാ. **തേന വുച്ചതീ**തിആദിതോ പുച്ഛിതപുച്ഛാ നിഗമേത്വാ ദസ്സിതാ. തേന കാരണേന "ഇമേ ധമ്മാ അഭിഞ്ഞേയ്യാതി സോതാവധാനം, തംപജാനനാ പഞ്ഞാ സുതമയേ ഞാണ"ന്തി വുച്ചതീതി അത്ഥോതി.

സദ്ധമ്മപ്പകാസിനിയാ പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗട്ഠകഥായ

അഭിഞ്ഞേയ്യനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പരിഞ്ഞേയ്യനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൧. പരിഞ്ഞേയ്യനിദ്ദേസേ കിഞ്ചാപി പരിഞ്ഞാസദ്ദേന ഞാതപരിഞ്ഞാ, തീരണപരിഞ്ഞാ, പഹാനപരിഞ്ഞാതി തിസ്സോ പരിഞ്ഞാ സങ്ഗഹിതാ. ഹേട്ഠാ "അഭിഞ്ഞേയ്യാ"തി ഞാതപരിഞ്ഞായ വുത്തത്താ ഉപരി "പഹാതബ്ബാ"തി പഹാനപരിഞ്ഞായ വുത്തത്താ തീരണപരിഞ്ഞാവ ഇധ അധിപ്പേതാ. **ഫസ്സോ സാസവോ ഉപാദാനിയോ**തി ആസവാനഞ്ചേവ ഉപാദാനാനഞ്ച പച്ചയഭൂതോ തേഭൂമകഫസ്സോ. സോപി ഹി അത്താനം ആരമ്മണം കത്വാ പവത്തമാനേഹി സഹ ആസവേഹീതി സാസവോ, ആരമ്മണഭാവം ഉപഗന്ത്വാ ഉപാദാനസമ്ബന്ധനേന ഉപാദാനാനം ഹിതോതി ഉപാദാനിയോ. യസ്മാ ഫസ്സേ തീരണപരിഞ്ഞായ പരിഞ്ഞാതേ ഫസ്സമുഖേന സേസാപി അരൂപധമ്മാ തദനുസാരേന ച രൂപധമ്മാ പരിഞ്ഞായന്തി, തസ്മാ ഏകോവ ഫസ്സോ വുത്തോ. ഏവം സേസേസുപി യഥായോഗം യോജേതബ്ബം.

നാമന്തി ചത്താരോ ഖന്ധാ അരൂപിനോ നിബ്ബാനഞ്ച. **രൂപ**ന്തി ചത്താരി ച മഹാഭൂതാനി ചതുന്നഞ്ച മഹാഭൂതാനം ഉപാദായരൂപാനി ചതുവീസതി. ചത്താരോ ഖന്ധാ നമനട്ഠേന നാമം. തേ ഹി ആരമ്മണാഭിമുഖാ നമന്തി. സബ്ബമ്പി നാമനട്ഠേന നാമം. ചത്താരോ ഹി ഖന്ധാ ആരമ്മണേ അഞ്ഞമഞ്ഞം നാമേന്തി, നിബ്ബാനം ആരമ്മണാധിപതിപച്ചയതായ അത്തനി അനവജ്ജധമ്മേ നാമേതി. സന്തതിവസേന സീതാദീഹി രുപ്പനട്ഠേന രൂപം. **രുപ്പനട്ഠേനാ**തി കുപ്പനട്ഠേന. സന്തതിവിപരിണാമവസേന ഹി സീതാദീഹി ഘട്ടനീയം ധമ്മജാതം രൂപന്തി വുച്ചതി. ഇധ പന നാമന്തി ലോകികമേവ അധിപ്പേതം, രൂപം പന ഏകന്തേന ലോകികമേവ.

തിസ്സോ വേദനാതി സുഖാ വേദനാ, ദുക്ഖാ വേദനാ, അദുക്ഖമസുഖാ വേദനാ. താ ലോകികാ ഏവ. **ആഹാരാ**തി പച്ചയാ. പച്ചയാ ഹി അത്തനോ ഫലം ആഹരന്തീതി ആഹാരാ. കബളീകാരോ ആഹാരോ ഫസ്സാഹാരോ മനോസഞ്ചേതനാഹാരോ വിഞ്ഞാണാഹാരോതി ചത്താരോ. വത്ഥുവസേന കബളീകാതബ്ബത്താ കബളീകാരോ , അജ്ഝോഹരിതബ്ബത്താ ആഹാരോ. ഓദനകുമ്മാസാദിവത്ഥുകായ ഓജായേതം നാമം. സാ ഹി ഓജട്ഠമകരൂപാനി ആഹരതീതി ആഹാരോ. ചക്ഖുസമ്ഫസ്സാദികോ ഛബ്ബിധോ ഫസ്സോ തിസ്സോ വേദനാ ആഹരതീതി ആഹാരോ. മനസോ സഞ്ചേതനാ, ന സത്തസ്സാതി മനോസഞ്ചേതനാ യഥാ ചിത്തേകഗ്ഗതാ. മനസാ വാ സമ്പയുത്താ സഞ്ചേതനാ മനോസഞ്ചേതനാ യഥാ ആജഞ്ഞരഥോ. തേഭൂമകകുസലാകുസലചേതനാ. സാ ഹി തയോ ഭവേ ആഹരതീതി ആഹാരോ. **വിഞ്ഞാണ**ന്തി ഏകൂനവീസതിഭേദം പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണം. തഞ്ഹി പടിസന്ധിനാമരൂപം ആഹരതീതി ആഹാരോ. **ഉപാദാനക്ഖന്ധാ**തി ഉപാദാനഗോചരാ ഖന്ധാ, മജ്ഝപദലോപോ ദട്ഠബ്ബോ. ഉപാദാനസമ്ഭൂതാ വാ ഖന്ധാ ഉപാദാനക്ഖന്ധാ യഥാ തിണഗ്ഗി ഥുസഗ്ഗി. ഉപാദാനവിധേയ്യാ വാ ഖന്ധാ ഉപാദാനക്ഖന്ധാ യഥാ രാജപുരിസോ. ഉപാദാനപ്പഭവാ വാ ഖന്ധാ ഉപാദാനക്ഖന്ധാ യഥാ പുപ്ഫരുക്ഖോ ഫലരുക്ഖോ. ഉപാദാനാനി പന കാമുപാദാനം ദിട്ഠുപാദാനം സീലബ്ബതുപാദാനം അത്തവാദുപാദാനന്തി ചത്താരി. അത്ഥതോ പന ഭുസം ആദാനന്തി ഉപാദാനം. രൂപുപാദാനക്ഖന്ധോ, വേദനുപാദാനക്ഖന്ധോ, സഞ്ഞുപാദാനക്ഖന്ധോ, സങ്ഖാരുപാദാനക്ഖന്ധോ, വിഞ്ഞാണുപാദാനക്ഖന്ധോതി പഞ്ച.

ഛ അജ്ഝത്തികാനി ആയതനാനീതി ചക്ഖായതനം, സോതായതനം, ഘാനായതനം, ജിവ്ഹായതനം, കായായതനം, മനായതനം.

സത്ത വിഞ്ഞാണട്ഠിതിയോതി കതമാ സത്ത? വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ -

> ''സന്തി, ഭിക്ഖവേ (അം॰ നി॰ ൭.൪൪; ദീ॰ നി॰ ൩.൩൩൨), സത്താ നാനത്തകായാ നാനത്തസഞ്ഞിനോ. സേയ്യഥാപി മനുസ്സാ ഏകച്ചേ ച ദേവാ ഏകച്ചേ ച വിനിപാതികാ. അയം പഠമാ വിഞ്ഞാണട്ഠിതി.
>
> ''സന്തി, ഭിക്ഖവേ, സത്താ നാനത്തകായാ ഏകത്തസഞ്ഞിനോ. സേയ്യഥാപി ദേവാ ബ്രഹ്മകായികാ പഠമാഭിനിബ്ബത്താ. അയം ദുതിയാ വിഞ്ഞാണട്ഠിതി.
>
> ''സന്തി, ഭിക്ഖവേ, സത്താ ഏകത്തകായാ നാനത്തസഞ്ഞിനോ. സേയ്യഥാപി ദേവാ ആഭസ്സരാ. അയം തതിയാ വിഞ്ഞാണട്ഠിതി.
>
> ''സന്തി, ഭിക്ഖവേ, സത്താ ഏകത്തകായാ ഏകത്തസഞ്ഞിനോ. സേയ്യഥാപി ദേവാ സുഭകിണ്ഹാ. അയം ചതുത്ഥാ വിഞ്ഞാണട്ഠിതി.
>
> ''സന്തി, ഭിക്ഖവേ, സത്താ സബ്ബസോ രൂപസഞ്ഞാനം സമതിക്കമാ പടിഘസഞ്ഞാനം അത്ഥങ്ഗമാ നാനത്തസഞ്ഞാനം അമനസികാരാ 'അനന്തോ ആകാസോ'തി ആകാസാനഞ്ചായതനൂപഗാ. അയം പഞ്ചമീ വിഞ്ഞാണട്ഠിതി.
>
> ''സന്തി, ഭിക്ഖവേ, സത്താ സബ്ബസോ ആകാസാനഞ്ചായതനം സമതിക്കമ്മ 'അനന്തം വിഞ്ഞാണ'ന്തി വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനൂപഗാ. അയം ഛട്ഠാ വിഞ്ഞാണട്ഠിതി.
>
> ''സന്തി , ഭിക്ഖവേ, സത്താ സബ്ബസോ വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനം സമതിക്കമ്മ 'നത്ഥി കിഞ്ചീ'തി ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനൂപഗാ. അയം സത്തമീ വിഞ്ഞാണട്ഠിതി. ഇമാ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, സത്ത വിഞ്ഞാണട്ഠിതിയോ''തി (അം॰ നി॰ ൭.൪൪; ദീ॰ നി॰ ൩.൩൩൨).

വിഞ്ഞാണട്ഠിതിയോതി പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണസ്സ ഠാനാനി സവിഞ്ഞാണകാ ഖന്ധാ ഏവ. തത്ഥ **സേയ്യഥാപീ**തി നിദസ്സനത്ഥേ നിപാതോ. **മനുസ്സാ**തി അപരിമാണേസുപി ചക്കവാളേസു അപരിമാണാനം മനുസ്സാനം വണ്ണസണ്ഠാനാദിവസേന ദ്വേപി ഏകസദിസാ നത്ഥി. യേപി വണ്ണേന വാ സണ്ഠാനേന വാ സദിസാ ഹോന്തി, തേപി ആലോകിതവിലോകിതാദീഹി വിസദിസാവ ഹോന്തി, തസ്മാ **നാനത്തകായാ**തി വുത്താ. പടിസന്ധിസഞ്ഞാ പന നേസം തിഹേതുകാപി ദുഹേതുകാപി അഹേതുകാപി ഹോതി, തസ്മാ **നാനത്തസഞ്ഞിനോ**തി വുത്താ. **ഏകച്ചേ ച ദേവാ**തി ഛ കാമാവചരദേവാ. തേസു ഹി കേസഞ്ചി കായോ നീലോ ഹോതി, കേസഞ്ചി പീതകാദിവണ്ണോ, സഞ്ഞാ പന നേസം തിഹേതുകാപി ദുഹേതുകാപി ഹോതി,

അഹേതുകാ ന ഹോതി. **ഏകച്ചേ ച വിനിപാതികാ**തി ചതുഅപായവിനിമുത്താ പുനബ്ബസുമാതാ യക്ഖിനീ, പിയങ്കരമാതാ, ഫുസ്സമിത്താ, ധമ്മഗുത്താതി ഏവമാദയോ അഞ്ഞേ ച വേമാനികാ പേതാ. ഏതേസഞ്ഹി ഓദാതകാളമങ്ഗുരച്ഛവിസാമവണ്ണാദിവസേന ചേവ കിസഥൂലരസ്സദീഘവസേന ച കായോ നാനാ ഹോതി, മനുസ്സാനം വിയ തിഹേതുകദ്വിഹേതുകാഹേതുകവസേന സഞ്ഞാപി. തേ പന ദേവാ വിയ ന മഹേസക്ഖാ, കപണമനുസ്സാ വിയ അപ്പേസക്ഖാ ദുല്ലഭഘാസച്ഛാദനാ ദുക്ഖപീളിതാ വിഹരന്തി. ഏകച്ചേ കാളപക്ഖേ ദുക്ഖിതാ ജുണ്ഹപക്ഖേ സുഖിതാ ഹോന്തി, തസ്മാ സുഖസമുസ്സയതോ വിനിപതിതത്താ **വിനിപാതികാ**തി വുത്താ. യേ പനേത്ഥ തിഹേതുകാ, തേസം ധമ്മാഭിസമയോപി ഹോതി പിയങ്കരമാതാദീനം വിയ.

ബ്രഹ്മകായികാതി ബ്രഹ്മപാരിസജ്ജബ്രഹ്മപുരോഹിതമഹാബ്രഹ്മാനോ. **പഠമാഭിനിബ്ബത്താ**തി തേ സബ്ബേപി പഠമജ്ഝാനേന നിബ്ബത്താ. ബ്രഹ്മപാരിസജ്ജാ പന പരിത്തേന, ബ്രഹ്മപുരോഹിതാ മജ്ഝിമേന, കായോ ച തേസം വിപ്ഫാരികതരോ ഹോതി. മഹാബ്രഹ്മാനോ പണീതേന, കായോ പന നേസം അതിവിപ്ഫാരികതരോ ഹോതി. ഇതി തേ കായസ്സ നാനത്താ, പഠമജ്ഝാനവസേന സഞ്ഞായ ഏകത്താ **നാനത്തകായാ ഏകത്തസഞ്ഞിനോ**തി വുത്താ. യഥാ ച തേ, ഏവം ചതൂസു അപായേസു സത്താ. നിരയേസു ഹി കേസഞ്ചി ഗാവുതം, കേസഞ്ചി അഡ്ഢയോജനം , കേസഞ്ചി തിഗാവുതം അത്തഭാവോ ഹോതി, ദേവദത്തസ്സ പന യോജനസതികോ ജാതോ. തിരച്ഛാനേസുപി കേചി ഖുദ്ദകാ ഹോന്തി, കേചി മഹന്താ. പേത്തിവിസയേസുപി കേചി സട്ഠിഹത്ഥാ കേചി അസീതിഹത്ഥാ ഹോന്തി കേചി സുവണ്ണാ കേചി ദുബ്ബണ്ണാ. തഥാ കാലകഞ്ചികാ അസുരാ. അപിചേത്ഥ ദീഘപിട്ഠികാ പേതാ നാമ സട്ഠിയോജനികാപി ഹോന്തി, സഞ്ഞാ പന സബ്ബേസമ്പി അകുസലവിപാകാഹേതുകാവ ഹോതി. ഇതി അപായികാപി "നാനത്തകായാ ഏകത്തസഞ്ഞിനോ"തി സങ്ഖം ഗച്ഛന്തി.

ആഭസ്സരാതി ദണ്ഡഉക്കായ അച്ചി വിയ ഏതേസം സരീരതോ ആഭാ ഛിജ്ജിത്വാ ഛിജ്ജിത്വാ പതന്തീ വിയ സരതി വിസരതീതി ആഭസ്സരാ. തേസു പഞ്ചകനയേ ദുതിയതതിയജ്ഝാനദ്വയം പരിത്തം ഭാവേത്വാ ഉപ്പന്നാ **പരിത്താഭാ** നാമ ഹോന്തി, മജ്ഝിമം ഭാവേത്വാ ഉപ്പന്നാ **അപ്പമാണാഭാ** നാമ ഹോന്തി, പണീതം ഭാവേത്വാ ഉപ്പന്നാ **ആഭസ്സരാ** നാമ ഹോന്തി. ഇധ പന ഉക്കട്ഠപരിച്ഛേദവസേന സബ്ബേവ തേ ഗഹിതാ. സബ്ബേസഞ്ഹി തേസം കായോ ഏകവിപ്ഫാരോവ ഹോതി, സഞ്ഞാ പന അവിതക്കവിചാരമത്താ ച അവിതക്കഅവിചാരാ ചാതി നാനാ.

സുഭകിണ്ഹാതി സുഭേന വോകിണ്ണാ വികിണ്ണാ, സുഭേന സരീരപ്പഭാവണ്ണേന ഏകഗ്ഘനാതി അത്ഥോ. ഏതേസഞ്ഹി ന ആഭസ്സരാനം വിയ ഛിജ്ജിത്വാ ഛിജ്ജിത്വാ പഭാ ഗച്ഛതീതി. ചതുക്കനയേ തതിയസ്സ, പഞ്ചകനയേ ചതുത്ഥസ്സ പരിത്തമജ്ഝിമപണീതസ്സ ഝാനസ്സവസേന **പരിത്തസുഭഅപ്പമാണസുഭസുഭകിണ്ഹാ** നാമ ഹുത്വാ നിബ്ബത്തന്തി. ഇതി സബ്ബേപി തേ **ഏകത്തകായാ** ചേവ ചതുത്ഥജ്ഝാനസഞ്ഞായ **ഏകത്തസഞ്ഞിനോ** ചാതി വേദിതബ്ബാ. **വേഹപ്ഫലാ**പി ചതുത്ഥവിഞ്ഞാണട്ഠിതിമേവ ഭജന്തി. **അസഞ്ഞസത്താ** വിഞ്ഞാണാഭാവാ ഏത്ഥ സങ്ഗഹം ന ഗച്ഛന്തി, സത്താവാസേസു ഗച്ഛന്തി.

സുദ്ധാവാസാ വിവട്ടപക്ഖേ ഠിതാ ന സബ്ബകാലികാ, കപ്പസതസഹസ്സമ്പി അസങ്ഖ്യേയ്യമ്പി ബുദ്ധസുഞ്ഞേ ലോകേ ന ഉപ്പജ്ജന്തി, സോളസകപ്പസഹസ്സബ്ഭന്തരേ ബുദ്ധേസു ഉപ്പന്നേസുയേവ ഉപ്പജ്ജന്തി, ധമ്മചക്കപ്പവത്തസ്സ ഭഗവതോ ഖന്ധാവാരസദിസാ ഹോന്തി, തസ്മാ നേവ വിഞ്ഞാണട്ഠിതിം, ന ച സത്താവാസം ഭജന്തി. മഹാസീവത്ഥേരോ പന - "ന ഖോ പന സോ, സാരിപുത്ത, സത്താവാസോ സുലഭരൂപോ, യോ മയാ അനാവുത്ഥപുബ്ബോ ഇമിനാ ദീഘേന അദ്ധുനാ അഞ്ഞത്ര സുദ്ധാവാസേഹി ദേവേഹീ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൬൦) ഇമിനാ സുത്തേന സുദ്ധാവാസാപി ചതുത്ഥം വിഞ്ഞാണട്ഠിതിം ചതുത്ഥം സത്താവാസഞ്ച ഭജന്തീതി വദതി, തം അപ്പടിബാഹിതത്താ സുത്തസ്സ അനുഞ്ഞാതം.

നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം യഥേവ സഞ്ഞായ, ഏവം വിഞ്ഞാണസ്സാപി സുഖുമത്താ നേവവിഞ്ഞാണം നാവിഞ്ഞാണം, തസ്മാ വിഞ്ഞാണട്ഠിതീസു ന വുത്തം.

അട്ഠ ലോകധമ്മാതി ലാഭോ, അലാഭോ, യസോ, അയസോ, നിന്ദാ, പസംസാ, സുഖം, ദുക്ഖന്തി ഇമേ അട്ഠ ലോകപ്പവത്തിയാ സതി അനുപരമധമ്മകത്താ ലോകസ്സ ധമ്മാതി ലോകധമ്മാ. ഏതേഹി മുത്തോ സത്തോ നാമ നത്ഥി, ബുദ്ധാനമ്പി ഹോന്തിയേവ. യഥാഹ -

“അട്ഠിമേ, ഭിക്ഖവേ, ലോകധമ്മാ ലോകം അനുപരിവത്തന്തി, ലോകോ ച അട്ഠ ലോകധമ്മേ അനുപരിവത്തതി. കതമേ അട്ഠ? ലാഭോ ച അലാഭോ ച യസോ ച അയസോ ച നിന്ദാ ച പസംസാ ച സുഖഞ്ച ദുക്ഖഞ്ച. ഇമേ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, അട്ഠ ലോകധമ്മാ ലോകം അനുപരിവത്തന്തി, ലോകോ ച ഇമേ അട്ഠ ലോകധമ്മേ അനുപരിവത്തതീ”തി (അം॰ നി॰ ൮.൬).

തത്ഥ **അനുപരിവത്തന്തീ**തി അനുബന്ധന്തി നപ്പജഹന്തി, ലോകതോ ന നിവത്തന്തീതി അത്ഥോ. **ലാഭോ**തി പബ്ബജിതസ്സ ചീവരാദി, ഗഹട്ഠസ്സ ധനധഞ്ഞാദി ലാഭോ. സോയേവ അലബ്ഭമാനോ ലാഭോ **അലാഭോ**. ന ലാഭോ അലാഭോതി വുച്ചമാനേ അത്ഥാഭാവാപത്തിതോ പരിഞ്ഞേയ്യോ ന സിയാ. **യസോ**തി പരിവാരോ. സോയേവ അലബ്ഭമാനോ യസോ **അയസോ. നിന്ദാ**തി അവണ്ണഭണനം. **പസംസാ**തി വണ്ണഭണനം. **സുഖ**ന്തി കാമാവചരാനം കായികചേതസികം. **ദുക്ഖ**ന്തി പുഥുജ്ജനസോതാപന്നസകദാഗാമീനം കായികചേതസികം, അനാഗാമിഅരഹന്താനം കായികമേവ.

നവ സത്താവാസാതി സത്താനം ആവാസാ, വസനട്ഠാനാനീതി അത്ഥോ. താനി പന തഥാപകാസിതാ ഖന്ധാ ഏവ. കതമേ നവ? വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ -

“നവയിമേ, ഭിക്ഖവേ (അം॰ നി॰ ൯.൨൪; ദീ॰ നി॰ ൩.൩൪൧), സത്താവാസാ. കതമേ നവ? സന്തി, ഭിക്ഖവേ, സത്താ നാനത്തകായാ നാനത്തസഞ്ഞിനോ, സേയ്യഥാപി മനുസ്സാ ഏകച്ചേ ച ദേവാ ഏകച്ചേ ച വിനിപാതികാ. അയം പഠമോ സത്താവാസോ.

“സന്തി, ഭിക്ഖവേ, സത്താ നാനത്തകായാ ഏകത്തസഞ്ഞിനോ, സേയ്യഥാപി ദേവാ ബ്രഹ്മകായികാ പഠമാഭിനിബ്ബത്താ. അയം ദുതിയോ സത്താവാസോ.

“സന്തി, ഭിക്ഖവേ, സത്താ ഏകത്തകായാ നാനത്തസഞ്ഞിനോ, സേയ്യഥാപി ദേവാ ആഭസ്സരാ. അയം തതിയോ സത്താവാസോ.

“സന്തി, ഭിക്ഖവേ, സത്താ ഏകത്തകായാ ഏകത്തസഞ്ഞിനോ, സേയ്യഥാപി ദേവാ സുഭകിണ്ഹാ. അയം ചതുത്ഥോ സത്താവാസോ.

“സന്തി, ഭിക്ഖവേ, സത്താ അസഞ്ഞിനോ അപ്പടിസംവേദിനോ, സേയ്യഥാപി ദേവാ അസഞ്ഞസത്താ. അയം പഞ്ചമോ സത്താവാസോ.

“സന്തി, ഭിക്ഖവേ, സത്താ സബ്ബസോ രൂപസഞ്ഞാനം സമതിക്കമാ പടിഘസഞ്ഞാനം അത്ഥങ്ഗമാ നാനത്തസഞ്ഞാനം അമനസികാരാ ‘അനന്തോ ആകാസോ’തി ആകാസാനഞ്ചായതനൂപഗാ. അയം ഛട്ഠോ സത്താവാസോ.

“സന്തി, ഭിക്ഖവേ, സത്താ സബ്ബസോ ആകാസാനഞ്ചായതനം സമതിക്കമ്മ ‘അനന്തം വിഞ്ഞാണ’ന്തി വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനൂപഗാ. അയം സത്തമോ സത്താവാസോ.

“സന്തി, ഭിക്ഖവേ, സത്താ സബ്ബസോ വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനം സമതിക്കമ്മ ‘നത്ഥി കിഞ്ചീ’തി ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനൂപഗാ. അയം അട്ഠമോ സത്താവാസോ.

“സന്തി, ഭിക്ഖവേ, സത്താ സബ്ബസോ ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനം സമതിക്കമ്മ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനൂപഗാ . അയം നവമോ സത്താവാസോ. ഇമേ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, നവ സത്താവാസാ”തി (അം॰ നി॰ ൯.൨൪; ദീ॰ നി॰ ൩.൩൪൧).

ദസായതനാനീതി ചക്ഖായതനം രൂപായതനം സോതായതനം സദ്ദായതനം ഘാനായതനം ഗന്ധായതനം ജിവ്ഹായതനം രസായതനം കായായതനം ഫോട്ഠബ്ബായതനന്തി ഏവം ദസ. മനായതനധമ്മായതനാനി പന ലോകുത്തരമിസ്സകത്താ ന ഗഹിതാനി. ഇമേസു ദസസു വിസ്സജ്ജനേസു വിപസ്സനാവസേന തീരണപരിഞ്ഞാ വുത്താ, “സബ്ബം, ഭിക്ഖവേ, പരിഞ്ഞേയ്യ”ന്തിആദീസു പന അനഞ്ഞാതഞ്ഞസ്സാമീതിന്ദ്രിയാദീനം തിണ്ണം, നിരോധപടിപദാനം സച്ഛികിരിയാഭാവനട്ഠാനം തേസംയേവ പടിവേധട്ഠാനം ദുക്ഖാദീനം നിസ്സരണസ്സ അനുപ്പാദാദീനം പഞ്ചദസന്നം, പരിഗ്ഗഹട്ഠാദീനം ഏകതിംസായ, ഉത്തരിപടിവേധട്ഠാദീനം തിണ്ണം, മഗ്ഗങ്ഗാനം അട്ഠന്നം, “പയോഗാനം പടിപ്പസ്സദ്ധട്ഠോ”തിആദീനം ദ്വിന്നം, അസങ്ഖതട്ഠസ്സ വുട്ഠാനട്ഠാദീനം ദ്വിന്നം, നിയ്യാനട്ഠസ്സ അനുബുജ്ഝനട്ഠാദീനം തിണ്ണം,

അനുബോധനട്ഠാദീനം തിണ്ണം, അനുബോധപക്ഖിയാദീനം തിണ്ണം, ഉജ്ജോതനട്ഠാദീനം ചതുന്നം, പതാപനട്ഠാദീനം അട്ഠാരസന്നം, വിവട്ടനാനുപസ്സനാദീനം നവന്നം, ഖയേഞാണഅനുപ്പാദേഞാണാനം പഞ്ഞാവിമുത്തിനിബ്ബാനാനന്തി ഇമേസം ധമ്മാനം പടിലാഭവസേന തീരണപരിഞ്ഞാ വുത്താ, സേസാനം യഥായോഗം വിപസ്സനാവസേന ച പടിലാഭവസേന ച തീരണപരിഞ്ഞാ വുത്താതി വേദിതബ്ബാ.

യേസം യേസം ധമ്മാനം പടിലാഭത്ഥായ വായമന്തസ്സ, തേ തേ ധമ്മാ പടിലദ്ധാ ഹോന്തി. ഏവം തേ ധമ്മാ പരിഞ്ഞാതാ ചേവ ഹോന്തി തീരിതാ ചാതി ഹി കിച്ചസമാപനട്ഠേന തീരണപരിഞ്ഞാ വുത്താ. കിച്ചേ ഹി സമാപിതേ തേ ധമ്മാ പടിലദ്ധാ ഹോന്തീതി. കേചി പന ''അവിപസ്സനൂപഗാനം ഞാതപരിഞ്ഞാ''തി വദന്തി. അഭിഞ്ഞേയ്യേന ഞാതപരിഞ്ഞായ വുത്തത്താ തം ന സുന്ദരം. **പരിഞ്ഞാതാ ചേവ ഹോന്തി തീരിതാ ചാ**തി തേ പടിലദ്ധാ ഏവ ധമ്മാ പരിഞ്ഞാതാ ച നാമ ഹോന്തി, തീരിതാ ച നാമാതി അത്ഥോ. ഏവം കിച്ചസമാപനത്ഥവസേന പരിഞ്ഞാതത്ഥോ വുത്തോ ഹോതി.

൨൨. ഇദാനി തമേവത്ഥം ഏകേകധമ്മേ പടിലാഭവസേന യോജേത്വാ അന്തേ ച നിഗമേത്വാ ദസ്സേതും **നേക്ഖമ്മ**ന്തിആദിമാഹ. തം സബ്ബം പുബ്ബേ വുത്താനുസാരേനേവ വേദിതബ്ബന്തി.

പരിഞ്ഞേയ്യനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പഹാതബ്ബനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൩. പഹാതബ്ബനിദ്ദേസേ **അസ്മിമാനോ**തി രൂപാദീസു പഞ്ചസു ഉപാദാനക്ഖന്ധേസു അസ്മീതി മാനോ. തസ്മിഞ്ഹി പഹീനേ അരഹത്തം പത്തം ഹോതി. രൂപരാഗാദീസു വിജ്ജമാനേസുപി സേസാനി അവത്വാ അസ്മിമാനസ്സേവ വചനം ദിട്ഠിപതിരൂപകത്തേന തസ്സ ഓളാരികത്താതി വേദിതബ്ബം. **അവിജ്ജാ**തി സുത്തന്തപരിയായേന ദുക്ഖാദീസു ചതൂസു ഠാനേസു അഞ്ഞാണം, അഭിധമ്മപരിയായേന പുബ്ബന്താദീഹി സദ്ധിം അട്ഠസു. വുത്തഞ്ഹേതം -

''തത്ഥ കതമാ അവിജ്ജാ? ദുക്ഖേ അഞ്ഞാണം, ദുക്ഖസമുദയേ അഞ്ഞാണം, ദുക്ഖനിരോധേ അഞ്ഞാണം, ദുക്ഖനിരോധഗാമിനിയാ പടിപദായ അഞ്ഞാണം, പുബ്ബന്തേ അഞ്ഞാണം, അപരന്തേ അഞ്ഞാണം, പുബ്ബന്താപരന്തേ അഞ്ഞാണം, ഇദപ്പച്ചയതാപടിച്ചസമുപ്പന്നേസു ധമ്മേസു അഞ്ഞാണ''ന്തി (ധ॰ സ॰ ൧൦൬൭; വിഭ॰ ൨൨൬).

ഭവതണ്ഹാതി കാമഭവാദീസു ഭവേസു പത്ഥനാ. യഥാഹ -

''തത്ഥ കതമാ ഭവതണ്ഹാ? യോ ഭവേസു ഭവച്ഛന്ദോ ഭവരാഗോ ഭവനന്ദീ ഭവതണ്ഹാ ഭവസിനേഹോ ഭവപരിളാഹോ ഭവമുച്ഛാ ഭവജ്ഝോസാന''ന്തി (വിഭ॰ ៩൫൭).

തിസ്സോ തണ്ഹാതി കാമതണ്ഹാ, ഭവതണ്ഹാ, വിഭവതണ്ഹാ. താസം അഭിധമ്മേ ഏവം നിദ്ദേസോ കതോ - തത്ഥ കതമാ ഭവതണ്ഹാ? ഭവദിട്ഠിസഹഗതോ രാഗോ…പേ॰… ചിത്തസ്സ സാരാഗോ, അയം വുച്ചതി ഭവതണ്ഹാ. തത്ഥ കതമാ വിഭവതണ്ഹാ? ഉച്ഛേദദിട്ഠിസഹഗതോ രാഗോ…പേ॰… ചിത്തസ്സ സാരാഗോ, അയം വുച്ചതി വിഭവതണ്ഹാ. അവസേസാ തണ്ഹാ കാമതണ്ഹാ. തത്ഥ കതമാ കാമതണ്ഹാ? കാമധാതുപടിസംയുത്തോ രാഗോ…പേ॰… ചിത്തസ്സ സാരാഗോ, അയം വുച്ചതി കാമതണ്ഹാ. തത്ഥ കതമാ ഭവതണ്ഹാ? രൂപധാതുഅരൂപധാതുപടിസംയുത്തോ രാഗോ…പേ॰… തത്ഥ കതമാ വിഭവതണ്ഹാ? ഉച്ഛേദദിട്ഠിസഹഗതോ രാഗോ…പേ॰… (വിഭ॰ ൯൧൬).

അട്ഠകഥായം പന ''പഞ്ചകാമഗുണികോ രാഗോ കാമതണ്ഹാ, രൂപാരൂപഭവേസു രാഗോ ഝാനനികന്തിസസ്സതദിട്ഠിസഹഗതോ രാഗോ ഭവവസേന പത്ഥനാ ഭവതണ്ഹാ, ഉച്ഛേദദിട്ഠിസഹഗതോ രാഗോ വിഭവതണ്ഹാ''തി വുത്തം. അയം ദസുത്തരസുത്തപരിയായേന യോജനാ. സങ്ഗീതിപരിയായേന പന അഭിധമ്മപരിയായേന ച ''അപരാപി തിസ്സോ തണ്ഹാ കാമതണ്ഹാ രൂപതണ്ഹാ അരൂപതണ്ഹാ. അപരാപി തിസ്സോ തണ്ഹാ രൂപതണ്ഹാ അരൂപതണ്ഹാ നിരോധതണ്ഹാ''തി (ദീ॰ നി॰ ३.३०५; വിഭ॰ ൯൧൭-൯൧൮) വുത്താ തണ്ഹാപി ഏത്ഥ യുജ്ജന്തി. താസു പഞ്ച കാമധാതുരൂപധാതുഅരൂപധാതുപടിസംയുത്താ, അന്തിമാ ഉച്ഛേദദിട്ഠിസഹഗതാ.

ചത്താരോ ഓഘാതി കാമോഘോ, ഭവോഘോ, ദിട്ഠോഘോ, അവിജ്ജോഘോ. യസ്സ സംവിജ്ജന്തി, തം വട്ടസ്മിം ഓഹനന്തി ഓസീദാപേന്തീതി ഓഘാ. ബലവകിലേസാ ഏതേ. കാമഗുണസങ്ഖാതേ കാമേ ഓഘോ കാമോഘോ. കാമതണ്ഹായേതം നാമം. രൂപാരൂപസങ്ഖാതേ കമ്മതോ ച ഉപപത്തിതോ ച ദുവിധേപി ഭവേ ഓഘോ ഭവോഘോ. ഭവതണ്ഹായേതം നാമം. ദിട്ഠി ഏവ ഓഘോ ദിട്ഠോഘോ. "സസ്സതോ ലോകോ"തിആദികായ ദിട്ഠിയാ ഏതം നാമം. അവിജ്ജാ ഏവ ഓഘോ അവിജ്ജോഘോ, ദുക്ഖാദീസു അഞ്ഞാണസ്സേതം നാമം.

പഞ്ച നീവരണാനീതി കാമച്ഛന്ദനീവരണം ബ്യാപാദനീവരണം ഥിനമിദ്ധനീവരണം ഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചനീവരണം വിചികിച്ഛാനീവരണം. ചിത്തം നീവരന്തി പരിയോനന്ധന്തീതി നീവരണാനി. കാമീയന്തീതി കാമാ. പഞ്ച കാമഗുണാ. കാമേസു ഛന്ദോ കാമച്ഛന്ദോ. കാമയതീതി വാ കാമോ, കാമോ ഏവ ഛന്ദോ, ന കത്തുകമ്യതാഛന്ദോ ന ധമ്മച്ഛന്ദോതി കാമച്ഛന്ദോ. കാമതണ്ഹായേതം നാമം. ബ്യാപജ്ജതി തേന ചിത്തം പൂതിഭാവം ഗച്ഛതി, ബ്യാപാദയതി വാ വിനയാചാരരൂപസമ്പത്തിഹിതസുഖാനീതി ബ്യാപാദോ. ദോസസ്സേതം നാമം. ഥിനനതാ ഥിനം, മിദ്ധനതാ മിദ്ധം, അനുസ്സാഹസംഹനനതാ അസത്തിവിഘാതോ ചാതി അത്ഥോ. ചിത്തസ്സ അനുസ്സാഹോ ഥിനം, ചേതസികാനം അകമ്മഞ്ഞതാ മിദ്ധം, ഥിനഞ്ച മിദ്ധഞ്ച ഥിനമിദ്ധം. ഉദ്ധതസ്സ ഭാവോ ഉദ്ധച്ചം, അവൂപസമോതി അത്ഥോ. വിക്ഖേപസ്സേതം നാമം. കുച്ഛിതം കതം കുകതം, കുകതസ്സ ഭാവോ കുക്കുച്ചം, ഗരഹിതകിരിയഭാവോതി അത്ഥോ. പച്ഛാനുതാപസ്സേതം നാമം. വിഗതാ ചികിച്ഛാതി വിചികിച്ഛാ, വിഗതപഞ്ഞാതി അത്ഥോ. സഭാവം വാ വിചിനന്തോ ഏതായ കിച്ഛതി കിലമതീതി വിചികിച്ഛാ. ബുദ്ധാദീസു സംസയസ്സേതം നാമം. കാമച്ഛന്ദോ ഏവ നീവരണം കാമച്ഛന്ദനീവരണം. ഏവം സേസേസുപി.

ഛ ധമ്മാ, ഛദ്ധമ്മാതി വാ പാഠോ. **ഛ തണ്ഹാകായാ**തി രൂപതണ്ഹാ സദ്ദതണ്ഹാ ഗന്ധതണ്ഹാ രസതണ്ഹാ ഫോട്ഠബ്ബതണ്ഹാ ധമ്മതണ്ഹാ. രൂപേ തണ്ഹാ രൂപതണ്ഹാ. സാ ഏവ കാമതണ്ഹാദിഭേദേന അനേകഭേദത്താ രാസട്ഠേന കായോതി വുത്താ. ഏവം സേസേസുപി.

സത്താനുസയാതി കാമരാഗാനുസയോ പടിഘാനുസയോ മാനാനുസയോ ദിട്ഠാനുസയോ വിചികിച്ഛാനുസയോ ഭവരാഗാനുസയോ അവിജ്ജാനുസയോ. അപ്പഹീനട്ഠേന അനുസേന്തീതി അനുസയാ. കാമേസു രാഗോ കാമരാഗോ, കാമോ ഏവ വാ രാഗോതി കാമരാഗോ. ആരമ്മണസ്മിം പടിഹഞ്ഞതീതി പടിഘം. അയാഥാവദസ്സനട്ഠേന ദിട്ഠി. സേയ്യാദിവസേന മഞ്ഞതീതി മാനോ. ഭവേസു രാഗോ ഭവരാഗോ. ഥാമഗതോ കാമരാഗോ കാമരാഗാനുസയോ. ഏവം സേസേസുപി.

അട്ഠ മിച്ഛത്താതി മിച്ഛാദിട്ഠി മിച്ഛാസങ്കപ്പോ മിച്ഛാവാചാ മിച്ഛാകമ്മന്തോ മിച്ഛാആജീവോ മിച്ഛാവായാമോ മിച്ഛാസതി മിച്ഛാസമാധി. "ഹിതസുഖാവഹാ മേ ഭവിസ്സന്തീ"തി ഏവം ആസീസിതാപി തഥാഅഭാവതോ അസുഭാദീസുയേവ സുഭന്തിആദിവിപരീതപ്പവത്തിതോ ച മിച്ഛാസഭാവാതി മിച്ഛത്താ. മിച്ഛാ പസ്സതി, മിച്ഛാ വാ ഏതായ പസ്സന്തീതി മിച്ഛാദിട്ഠി. അഥ വാ വിപരീതാ ദിട്ഠീതി മിച്ഛാദിട്ഠി, അയാഥാവദിട്ഠീതി വാ മിച്ഛാദിട്ഠി, വിരജ്ഝിത്വാ ഗഹണതോ വാ വിതഥാ ദിട്ഠീതി മിച്ഛാദിട്ഠി, അനത്ഥാവഹത്താ പണ്ഡിതേഹി കുച്ഛിതാ ദിട്ഠീതി വാമിച്ഛാദിട്ഠി. മിച്ഛാസങ്കപ്പാദീസുപി ഏസേവ നയോ. **മിച്ഛാദിട്ഠീ**തി സസ്സതുച്ഛേദാഭിനിവേസോ. **മിച്ഛാസങ്കപ്പോ**തി കാമവിതക്കാദിതിവിധോ വിതക്കോ. **മിച്ഛാവാചാ**തി മുസാവാദാദിചതുബ്ബിധാ ചേതനാ. **മിച്ഛാകമ്മന്തോ**തി പാണാതിപാതാദിതിവിധാ ചേതനാ. **മിച്ഛാആജീവോ**തി മിച്ഛാജീവപയോഗസമുട്ഠാപികാ ചേതനാ. **മിച്ഛാവായാമോ**തി അകുസലചിത്തസമ്പയുത്തം വീരിയം. **മിച്ഛാസതീ**തി സതിപടിപക്ഖഭൂതോ അകുസലചിത്തുപ്പാദോ. **മിച്ഛാസമാധീ**തി അകുസലസമാധി.

നവ തണ്ഹാമൂലകാതി (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൦൩; ൩.൩൫൯) തണ്ഹം പടിച്ച പരിയേസനാ, പരിയേസനം പടിച്ച ലാഭോ, ലാഭം പടിച്ച വിനിച്ഛയോ, വിനിച്ഛയം പടിച്ച ഛന്ദരാഗോ, ഛന്ദരാഗം പടിച്ച അജ്ഝോസാനം, അജ്ഝോസാനം പടിച്ച പരിഗ്ഗഹോ, പരിഗ്ഗഹം പടിച്ച മച്ഛരിയം, മച്ഛരിയം പടിച്ച ആരക്ഖോ, ആരക്ഖാധികരണം ദണ്ഡാദാനസത്ഥാദാനകലഹവിഗ്ഗഹവിവാദതുവംതുവംപേസുഞ്ഞമുസാവാദാ അനേകേ പാപകാ അകുസലാ ധമ്മാ സമ്ഭവന്തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൦൪; ൩.൩൫൯). ഇമേ നവ തണ്ഹാമൂലകാ ധമ്മാ. തണ്ഹാ മൂലം ഏതേസന്തി തണ്ഹാമൂലകാ. പരിയേസനാദയോ അകുസലാ ഏവ. **തണ്ഹം, പടിച്ചാ**തി തണ്ഹം നിസ്സായ. **പരിയേസനാ**തി രൂപാദിആരമ്മണപരിയേസനാ. സാ ഹി

തണ്ഹായ സതി ഹോതി. **ലാഭോ**തി രൂപാദിആരമ്മണപടിലാഭോ, സോ ഹി പരിയേസനായ സതി ഹോതി. വിനിച്ഛയോ പന ഞാണതണ്ഹാദിട്ഠിവിതക്കവസേന ചതുബ്ബിധോ. തത്ഥ "സുഖവിനിച്ഛയം ജഞ്ഞാ, സുഖവിനിച്ഛയം ഞത്വാ അജ്ഝത്തം സുഖമനുയുഞ്ജേയ്യാ"തി (മ॰ നി॰ ൩.൩൨൩) അയം **ഞാണവിനിച്ഛയോ**. "വിനിച്ഛയോതി ദ്വേ വിനിച്ഛയാ തണ്ഹാവിനിച്ഛയോ ച ദിട്ഠിവിനിച്ഛയോ ചാ"തി (മഹാനി॰ ൧൦൨) ഏവം ആഗതാനി അട്ഠസതതണ്ഹാവിചരിതാനി **തണ്ഹാവിനിച്ഛയോ** . ദ്വാസട്ഠി ദിട്ഠിയോ **ദിട്ഠിവിനിച്ഛയോ**. "ഛന്ദോ ഖോ, ദേവാനമിന്ദ, വിതക്കനിദാനോ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൫൮) ഇമസ്മിം പന സുത്തേ ഇധ വിനിച്ഛയോതി വുത്തോ വിതക്കോയേവ ആഗതോ. ലാഭം ലഭിത്വാ ഹി ഇട്ഠാനിട്ഠം സുന്ദരാസുന്ദരഞ്ച വിതക്കേനേവ വിനിച്ഛിനാതി "ഏത്തകം മേ രൂപാരമ്മണത്ഥായ ഭവിസ്സതി, ഏത്തകം സദ്ദാദിആരമ്മണത്ഥായ, ഏത്തകം മയ്ഹം ഭവിസ്സതി, ഏത്തകം പരസ്സ, ഏത്തകം പരിഭുഞ്ജിസ്സാമി, ഏത്തകം നിദഹിസ്സാമീ"തി. തേന വുത്തം - "ലാഭം പടിച്ച വിനിച്ഛയോ"തി. **ഛന്ദരാഗോ**തി ഏവം അകുസലവിതക്കേന വിതക്കിതേ വത്ഥുസ്മിം ദുബ്ബലരാഗോ ച ബലവരാഗോ ച ഉപ്പജ്ജതി. **ഛന്ദോ**തി ഏത്ഥ ദുബ്ബലരാഗസ്സാധിവചനം, **രാഗോ**തി ബലവരാഗസ്സ. **അജ്ഝോസാന**ന്തി അഹം മമാതി ബലവസന്നിട്ഠാനം. **പരിഗ്ഗഹോ**തി തണ്ഹാദിട്ഠിവസേന പരിഗ്ഗഹകരണം. **മച്ഛരിയ**ന്തി പരേഹി സാധാരണഭാവസ്സ അസഹനതാ. തേനേവസ്സ പോരാണാ ഏവം വചനത്ഥം വദന്തി "ഇദം അച്ഛരിയം മയ്ഹമേവ ഹോതു, മാ അഞ്ഞസ്സ അച്ഛരിയം ഹോതൂതി പവത്തത്താ മച്ഛരിയന്തി വുച്ചതീ"തി. **ആരക്ഖോ**തി ദ്വാരപിദഹനമഞ്ജൂസഗോപനാദിവസേന സുട്ഠു രക്ഖണം. അധികരോതീതി അധികരണം. കാരണസ്സേതം നാമം. **ആരക്ഖാധികരണ**ന്തി ഭാവനപുംസകം, ആരക്ഖഹേതൂതി അത്ഥോ. ദണ്ഡാദാനാദീസു പരനിസേധനത്ഥം ദണ്ഡസ്സ ആദാനം **ദണ്ഡാദാനം**. ഏകതോധാരാദിനാ സത്ഥസ്സ ആദാനം **സത്ഥാദാനം**. കായകലഹോപി വാചാകലഹോപി **കലഹോ**. പുരിമോ പുരിമോ വിരോധോ **വിഗ്ഗഹോ**. പച്ഛിമോ പച്ഛിമോ **വിവാദോ. തുവംതുവ**ന്തി അഗാരവവസേന തുവംതുവംവചനം.

ദസ മിച്ഛത്താതി മിച്ഛാദിട്ഠി...പേ॰... മിച്ഛാസമാധി മിച്ഛാഞാണം മിച്ഛാവിമുത്തി. തത്ഥ **മിച്ഛാഞാണ**ന്തി പാപകിരിയാസു ഉപായചിന്താവസേന പാപം കത്വാ സുകതം മയാതി പച്ചവേക്ഖണാകാരേന ച ഉപ്പന്നോ മോഹോ. **മിച്ഛാവിമുത്തീ**തി അവിമുത്തസ്സേവ സതോ വിമുത്തിസഞ്ഞിതാ.

ഇദാനി അനേകഭേദേന പഹാനേന പഹാതബ്ബേ ദസ്സേതും **ദ്വേ പഹാനാനീ**തിആദി ആരദ്ധം. പഹാനേസു ഹി വിഞ്ഞാതേസു തേന തേന പഹാതബ്ബാ ധമ്മാ സുവിഞ്ഞേയ്യാ ഹോന്തി. പഞ്ചസു പഹാനേസു ലോകികാനി ച ദ്വേ പഹാനാനി അപ്പയോഗം നിസ്സരണപ്പഹാനഞ്ച ഠപേത്വാ അപ്പയോഗാനേവ ദ്വേ ലോകുത്തരപഹാനാനി പഠമം വുത്താനി. സമ്മാ ഉച്ഛിജ്ജന്തി ഏതേന കിലേസാതി സമുച്ഛേദോ, പഹീയന്തി ഏതേന കിലേസാതി പഹാനം. സമുച്ഛേദസങ്ഖാതം പഹാനം, ന സേസപ്പഹാനന്തി **സമുച്ഛേദപ്പഹാനം**. കിലേസാനം പടിപ്പസ്സദ്ധത്താ പടിപ്പസ്സദ്ധി, പഹീനത്താ പഹാനം, പടിപ്പസ്സദ്ധിസങ്ഖാതം പഹാനം **പടിപ്പസ്സദ്ധിപ്പഹാനം**. ലോകം ഉത്തരതീതി **ലോകുത്തരോ**. നിബ്ബാനസങ്ഖാതം ഖയം ഗച്ഛതീതി ഖയഗാമീ, ഖയഗാമീ ച സോ മഗ്ഗോ ചാതി **ഖയഗാമിമഗ്ഗോ,** തം ഭാവയതോ സോ മഗ്ഗോ സമുച്ഛേദപ്പഹാനന്തി അത്ഥോ. തഥാ ഫലക്ഖണേ ലോകുത്തരഫലമേവ പടിപ്പസ്സദ്ധിപ്പഹാനം.

കാമാനമേതം നിസ്സരണന്തിആദീസു കാമതോ രൂപതോ സങ്ഖതതോ നിസ്സരന്തി ഏതേനാതി **നിസ്സരണം,** തേഹി വാ നിസ്സടത്താ നിസ്സരണം. അസുഭജ്ഝാനം. കാമേഹി നിക്ഖന്തത്താ **നേക്ഖമ്മം**. അനാഗാമിമഗ്ഗോ വാ. അസുഭജ്ഝാനഞ്ഹി വിക്ഖമ്ഭനതോ കാമാനം നിസ്സരണം, തം ഝാനം പാദകം കത്വാ ഉപ്പാദിതഅനാഗാമിമഗ്ഗോ പന സമുച്ഛേദതോ സബ്ബസോ കാമാനം അച്ചന്തനിസ്സരണം. രുപ്പതീതി രൂപം, ന രൂപം അരൂപം മിത്തപടിപക്ഖാ അമിത്താ വിയ, ലോഭാദിപടിപക്ഖാ അലോഭാദയോ വിയ ച രൂപപടിപക്ഖോതി അത്ഥോ. ഫലവസേന വാ നത്ഥേത്ഥ രൂപന്തി അരൂപം, അരൂപമേവ **ആരുപ്പം**. അരൂപജ്ഝാനാനി. താനി രൂപാനം നിസ്സരണം നാമ. അരൂപേഹിപി അരഹത്തമഗ്ഗോ പുന ഉപ്പത്തിനിവാരണതോ സബ്ബസോ രൂപാനം നിസ്സരണം നാമ. **ഭൂത**ന്തി ജാതം. **സങ്ഖത**ന്തി പച്ചയേഹി സങ്ഗമ്മ കതം. **പടിച്ചസമുപ്പന്ന**ന്തി തേ തേ പച്ചയേ പടിച്ച സമ്മാ സഹ ച ഉപ്പന്നം. പഠമേന സഞ്ജാതത്തദീപനേന അനിച്ചതാ, ദുതിയേന അനിച്ചസ്സാപി സതോ പച്ചയാനുഭാവദീപനേന പരായത്തതാ, തതിയേന പരായത്തസ്സാപി സതോ പച്ചയാനം അബ്യാപാരത്തദീപനേന ഏവംധമ്മതാ ദീപിതാ ഹോതി. **നിരോധോ**തി നിബ്ബാനം. നിബ്ബാനഞ്ഹി ആഗമ്മ ദുക്ഖം

നിരുജ്ഝതീതി നിരോധോതി വുച്ചതി. സോ ഏവ ച സബ്ബസങ്ഖതതോ നിസ്സടത്താ തസ്സ സങ്ഖതസ്സ നിസ്സരണം നാമ. അട്ഠകഥായം പന -

“നിരോധോ തസ്സ നിസ്സരണന്തി ഇധ അരഹത്തഫലം നിരോധോതി അധിപ്പേതം. അരഹത്തഫലേന ഹി നിബ്ബാനേ ദിട്ഠേ പുന ആയതിം സബ്ബസങ്ഖാരാ ന ഹോന്തീതി അരഹത്തസങ്ഖാതസ്സ നിരോധസ്സ പച്ചയത്താ നിരോധോതി വുത്ത”ന്തി വുത്തം.

നേക്ഖമ്മം പടിലദ്ധസ്സാതിആദീസു അസുഭജ്ഝാനസ്സ നിസ്സരണത്തേ വിക്ഖമ്ഭനപ്പഹാനേന, അനാഗാമിമഗ്ഗസ്സ നിസ്സരണത്തേ സമുച്ഛേദപ്പഹാനേന കാമാ പഹീനാ ചേവ ഹോന്തി പരിച്ചത്താ ച. അരൂപജ്ഝാനാനം നിസ്സരണത്തേ ച അരഹത്തമഗ്ഗസ്സ നിസ്സരണത്തേ ച ഏവമേവ രൂപാ യോജേതബ്ബാ. രൂപേസു ഹി ഛന്ദരാഗപ്പഹാനേന രൂപാനം സമുച്ഛേദോ ഹോതി. **രൂപാ**തി ചേത്ഥ ലിങ്ഗവിപല്ലാസോ കതോ. നിബ്ബാനസ്സ നിസ്സരണത്തേ നിസ്സരണപ്പഹാനേന, അരഹത്തഫലസ്സ നിസ്സരണത്തേ പടിപ്പസ്സദ്ധിപ്പഹാനേന സങ്ഖാരാ പഹീനാ ചേവ ഹോന്തി പരിച്ചത്താ ച. നിബ്ബാനസ്സ ച നിസ്സരണത്തേ ആരമ്മണകരണവസേന പടിലാഭോ വേദിതബ്ബോ.

ദുക്ഖസച്ചന്തിആദീസു **പരിഞ്ഞാപടിവേധ**ന്തിആദി ഭാവനപുംസകവചനം. പരിഞ്ഞായ പടിവേധോ പരിഞ്ഞാപടിവേധോ. തം പരിഞ്ഞാപടിവേധം. ഏസ നയോ സേസേസുപി. **പജഹാതീ**തി തഥാ തഥാ പടിവിജ്ഝന്തോ പഹാതബ്ബേ കിലേസേ പജഹതീതി അത്ഥോ ഗഹേതബ്ബോ. ലോകിയലോകുത്തരേസുപി ഛന്ദരാഗപ്പഹാനേന വാ താനി പജഹതീതി അത്ഥോ. പജഹതീതിപി പാഠോ. യഥാ നാവാ അപുബ്ബം അചരിമം ഏകക്ഖണേ ചത്താരി കിച്ചാനി കരോതി, ഓരിമം തീരം പജഹതി, സോതം ഛിന്ദതി, ഭണ്ഡം വഹതി, പാരിമം തീരം അപ്പേതി, ഏവമേവം മഗ്ഗഞാണം അപുബ്ബം അചരിമം ഏകക്ഖണേ ചത്താരി സച്ചാനി അഭിസമേതി, ദുക്ഖം പരിഞ്ഞാഭിസമയേന അഭിസമേതി, സമുദയം പഹാനാഭിസമയേന അഭിസമേതി, മഗ്ഗം ഭാവനാഭിസമയേന അഭിസമേതി, നിരോധം സച്ഛികിരിയാഭിസമയേന അഭിസമേതി. കിം വുത്തം ഹോതി? “നിരോധം ആരമ്മണം കത്വാ ചത്താരി സച്ചാനി പാപുണാതി പസ്സതി പടിവിജ്ഝതീ”തി (വിസുദ്ധി॰ ൨.൮൩൯) വുത്തത്താ ഏകക്ഖണേപി വിസും വിസും വിയ പഹാനാനി വുത്താനീതി വേദിതബ്ബാനി.

പഞ്ചസു പഹാനേസു യം സസേവാലേ ഉദകേ പക്ഖിത്തേന ഘടേന സേവാലസ്സ വിയ തേന തേന ലോകിയസമാധിനാ നീവരണാദീനം പച്ചനീകധമ്മാനം വിക്ഖമ്ഭനം ദൂരീകരണം, ഇദം **വിക്ഖമ്ഭനപ്പഹാനം** നാമ. **വിക്ഖമ്ഭനപ്പഹാനഞ്ച നീവരണാനം പഠമം ഝാനം ഭാവയതോ**തി നീവരണാനംയേവ പഹാനം പാകടത്താ വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. നീവരണാനി ഹി ഝാനസ്സ പുബ്ബഭാഗേപി പച്ഛാഭാഗേപി ന സഹസാ ചിത്തം അജ്ഝോത്ഥരന്തി, അജ്ഝോത്ഥടേസു ച തേസു ഝാനം പരിഹായതി, വിതക്കാദയോ പന ദുതിയജ്ഝാനാദിതോ പുബ്ബേ പച്ഛാ ച അപ്പടിപക്ഖാ ഹുത്വാ പവത്തന്തി. തസ്മാ നീവരണാനം വിക്ഖമ്ഭനം പാകടം. യം പന രത്തിഭാഗേ സമുജ്ജലിതേന പദീപേന അന്ധകാരസ്സ വിയ തേന തേന വിപസ്സനായ അവയവഭൂതേന ഝാനങ്ഗേന പടിപക്ഖവസേനേവ തസ്സ തസ്സ ച പഹാതബ്ബധമ്മസ്സ പഹാനം, ഇദം **തദങ്ഗപ്പഹാനം** നാമ. **തദങ്ഗപ്പഹാനഞ്ച ദിട്ഠിഗതാനം നിബ്ബേധഭാഗിയം സമാധിം ഭാവയതോ**തി ദിട്ഠിഗതാനംയേവ പഹാനം ഓളാരികവസേന വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. ദിട്ഠിഗതഞ്ഹി ഓളാരികം, നിച്ചസഞ്ഞാദയോ സുഖുമാ. തത്ഥ ദിട്ഠിഗതാനന്തി ദിട്ഠിയേവ ദിട്ഠിഗതം “ഗൂഥഗതം മുത്തഗത”ന്തിആദീനി (അ॰ നി॰ ൯.൧൧) വിയ. ഗന്തബ്ബാഭാവതോ ച ദിട്ഠിയാ ഗതമത്തമേവേതന്തിപി ദിട്ഠിഗതം, ദ്വാസട്ഠിദിട്ഠീസു അന്തോഗധത്താ ദിട്ഠീസു ഗതന്തിപി ദിട്ഠിഗതം. ബഹുവചനേന തേസം ദിട്ഠിഗതാനം. **നിബ്ബേധഭാഗിയം സമാധി**ന്തി വിപസ്സനാസമ്പയുത്തം സമാധിം. യം പന അസനിവിചക്കാഭിഹതസ്സ (വിസുദ്ധി॰ ൨.൮൭൧) രുക്ഖസ്സ വിയ അരിയമഗ്ഗഞാണേന സംയോജനാനം ധമ്മാനം യഥാ ന പുന പവത്തതി, ഏവം പഹാനം, ഇദം **സമുച്ഛേദപ്പഹാനം** നാമ. **നിരോധോ നിബ്ബാനന്തി** നിരോധസങ്ഖാതം നിബ്ബാനം.

ഏവം പഹാനവസേന പഹാതബ്ബേ ധമ്മേ ദസ്സേത്വാ ഇദാനി സരൂപേനേവ പുന പഹാതബ്ബേ ധമ്മേ ദസ്സേതും **സബ്ബം, ഭിക്ഖവേ, പഹാതബ്ബ**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ ചക്ഖാദീനി ഛന്ദരാഗപ്പഹാനേന പഹാതബ്ബാനി. **രൂപം പസ്സന്തോ പജഹാതീ**തിആദീസു രൂപം അനിച്ചാദിതോ പസ്സന്തോ പഹാതബ്ബേ കിലേസേ പജഹാതി. **ചക്ഖും…പേ॰… ജരാമരണം…പേ॰… അമതോഗധം നിബ്ബാന**ന്തി പേയ്യാലദ്വയേ അനഞ്ഞാതഞ്ഞസ്സാമീതിന്ദ്രിയം “പസ്സന്തോ പജഹാതീ”തിആദീസു തേസു ലോകുത്തരേസു അനഞ്ഞാതഞ്ഞസ്സാമീതിന്ദ്രിയം പസ്സന്തോ ഉദിക്ഖന്തോ അപേക്ഖമാനോ

ഇച്ഛമാനോ വിപസ്സനാക്ഖണേസു പഹാതബ്ബേ കിലേസേ പജഹാതീതി തംതംധമ്മാനുരൂപേന യോജേതബ്ബം.

പഹാതബ്ബനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഭാവേതബ്ബനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൭. ഭാവേതബ്ബനിദ്ദേസേ **കായഗതാസതീ**തി കായഗതാസതിസുത്തന്തേ (മ॰ നി॰ ൩.൧൫൩ ആദയോ) വുത്താ ആനാപാനചതുഇരിയാപഥഖുദ്ദകഇരിയാപഥദ്വത്തിംസാകാരചതുധാതുനവസിവഥികാപടികൂല-വവത്ഥാപകമനസികാരസമ്പയുത്താ യഥാനുരൂപം രൂപജ്ഝാനസമ്പയുത്താ ച സതി. സാ ഹി തേസു കായേസു ഗതാ പവത്താതി കായഗതാതി വുച്ചതി. **സാതസഹഗതാ**തി മധുരസുഖവേദയിതസങ്ഖാതേന സാതേന സഹ ഏകുപ്പാദാദിഭാവം ഗതാ. തബ്ഭാവേ വോകിണ്ണേ ആരമ്മണേ നിസ്സയേ സംസട്ഠേ ദിസ്സതി **സഹഗത**സദ്ദോ പഞ്ചസു അത്ഥേസു ജിനവചനേ. ''യായം തണ്ഹാ പോനോബ്ഭവികാ നന്ദിരാഗസഹഗതാ''തി (വിഭ॰ ൨൦൩) ഏത്ഥ തബ്ഭാവേ, നന്ദിരാഗഭൂതാതി അത്ഥോ. ''യാ, ഭിക്ഖവേ, വീമംസാ കോസജ്ജസഹഗതാ കോസജ്ജസമ്പയുത്താ''തി (സം॰ നി॰ ൫.൮൩൨) ഏത്ഥ വോകിണ്ണേ, അന്തരന്തരാ ഉപ്പജ്ജമാനേന കോസജ്ജേന വോകിണ്ണാതി അത്ഥോ. ''ലാഭീ ഹോതി രൂപസഹഗതാനം വാ സമാപത്തീനം അരൂപസഹഗതാനം വാ സമാപത്തീന''ന്തി (പു॰ പ॰ ൩-൮) ഏത്ഥ ആരമ്മണേ, രൂപാരൂപാരമ്മണാനന്തി അത്ഥോ. ''അട്ഠികസഞ്ഞാസഹഗതം സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗം ഭാവേതീ''തി (സം॰ നി॰ ൫.൨൩൮) ഏത്ഥ നിസ്സയേ, അട്ഠികസഞ്ഞാനിസ്സയം അട്ഠികസഞ്ഞം ഭാവേത്വാ പടിലദ്ധന്തി അത്ഥോ. ''ഇദം സുഖം ഇമായ പീതിയാ സഹഗതം ഹോതി സഹജാതം സമ്പയുത്ത''ന്തി (വിഭ॰ ൫൭൮) ഏത്ഥ സംസട്ഠേ, സമ്മിസ്സന്തി അത്ഥോ. ഇമസ്മിമ്പി പദേ സംസട്ഠോ അധിപ്പേതോ. സാതസംസട്ഠാ ഹി സാതസഹഗതാതി വുത്താ. സാ ഹി ഠപേത്വാ ചതുത്ഥം ഝാനം സേസേസു സാതസഹഗതാ ഹോതി, സതിപി ച ഉപേക്ഖാസഹഗതത്തേ യേഭുയ്യവസേന സാതസഹഗതാതി വുത്താ, പുരിമജ്ഝാനമൂലകത്താ വാ ചതുത്ഥജ്ഝാനസ്സ സാതസഹഗതായ ഉപേക്ഖാസഹഗതാപി വുത്താവ ഹോതി , ഉപേക്ഖായ പന സന്തേ സുഖേ വുത്തത്താ ഭഗവതാ സാതസഹഗതാതി ചതുത്ഥജ്ഝാനസമ്പയുത്താപി വുത്താവ ഹോതി.

സമഥോ ച വിപസ്സനാ ചാതി കാമച്ഛന്ദാദയോ പച്ചനീകധമ്മേ സമേതി വിനാസേതീതി സമഥോ. സമാധിസ്സേതം നാമം. അനിച്ചതാദിവസേന വിവിധേഹി ആകാരേഹി ധമ്മേ പസ്സതീതി വിപസ്സനാ. പഞ്ഞായേതം നാമം. ഇമേ പന ദ്വേ ദസുത്തരപരിയായേ പുബ്ബഭാഗാതി വുത്താ, സങ്ഗീതിപരിയായേ ച ലോകിയലോകുത്തരമിസ്സകാതി. **തയോ സമാധീ**തി സവിതക്കോ സവിചാരോ സമാധി , അവിതക്കോ വിചാരമത്തോ സമാധി, അവിതക്കോ അവിചാരോ സമാധി. സമ്പയോഗവസേന വത്തമാനേന സഹ വിതക്കേന സവിതക്കോ, സഹ വിചാരേന സവിചാരോ. സോ ഖണികസമാധി, വിപസ്സനാസമാധി, ഉപചാരസമാധി, പഠമജ്ഝാനസമാധി. നത്ഥി ഏതസ്സ വിതക്കോതി അവിതക്കോ. വിതക്കവിചാരേസു വിചാരോ മത്താ പരമാ പമാണം ഏതസ്സാതി വിചാരമത്തോ, വിചാരതോ ഉത്തരി വിതക്കേന സമ്പയോഗം ന ഗച്ഛതീതി അത്ഥോ. സോ പഞ്ചകനയേ ദുതിയജ്ഝാനസമാധി, തദുഭയവിരഹിതോ അവിതക്കോ അവിചാരോ സമാധി. സോ ചതുക്കനയേ ദുതിയജ്ഝാനാദി, പഞ്ചകനയേ തതിയജ്ഝാനാദി രൂപാവചരസമാധി. ഇമേ തയോപി ലോകിയാ ഏവ. സങ്ഗീതിപരിയായേ അപരേപി തയോ സമാധീ വുത്താ - ''സുഞ്ഞതോ സമാധി, അനിമിത്തോ സമാധി, അപ്പണിഹിതോ സമാധീ''തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൦൫). ന തേ ഇധ അധിപ്പേതാ.

ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാതി കായാനുപസ്സനാസതിപട്ഠാനം, വേദനാനുപസ്സനാസതിപട്ഠാനം, ചിത്താനുപസ്സനാസതിപട്ഠാനം, ധമ്മാനുപസ്സനാസതിപട്ഠാനം. പുബ്ബഭാഗേ ചുദ്ദസവിധേന കായം പരിഗ്ഗണ്ഹതോ കായാനുപസ്സനാസതിപട്ഠാനം, നവവിധേന വേദനം പരിഗ്ഗണ്ഹതോ വേദനാനുപസ്സനാസതിപട്ഠാനം, സോളസവിധേന ചിത്തം പരിഗ്ഗണ്ഹതോ ചിത്താനുപസ്സനാസതിപട്ഠാനം, പഞ്ചവിധേന ധമ്മേ പരിഗ്ഗണ്ഹതോ ധമ്മാനുപസ്സനാസതിപട്ഠാനം വേദിതബ്ബം. ലോകുത്തരം പന ഇധ ന അധിപ്പേതം. **പഞ്ചങ്ഗികോ സമാധീ**തി പഞ്ച അങ്ഗാനി അസ്സ സന്തീതി പഞ്ചങ്ഗികോ, ചതുത്ഥജ്ഝാനസമാധി. പീതിഫരണതാ, സുഖഫരണതാ, ചേതോഫരണതാ, ആലോകഫരണതാ, പച്ചവേക്ഖണനിമിത്തന്തി പഞ്ച അങ്ഗാനി. പീതിം ഫരമാനാ ഉപ്പജ്ജതീതി ദ്വീസു ഝാനേസു പഞ്ഞാ **പീതിഫരണതാ** നാമ. സുഖം ഫരമാനാ ഉപ്പജ്ജതീതി തീസു ഝാനേസു പഞ്ഞാ

സുഖഫരണതാ നാമ. പരേസം ചേതോ ഫരമാനാ ഉപ്പജ്ജതീതി ചേതോപരിയപഞ്ഞാ **ചേതോഫരണതാ** നാമ. ആലോകം ഫരമാനാ ഉപ്പജ്ജതീതി ദിബ്ബചക്ഖുപഞ്ഞാ **ആലോകഫരണതാ** നാമ. പച്ചവേക്ഖണഞാണം **പച്ചവേക്ഖണനിമിത്തം** നാമ. വുത്തമ്പി ചേതം -

> "ദ്വീസു ഝാനേസു പഞ്ഞാ പീതിഫരണതാ, തീസു ഝാനേസു പഞ്ഞാ സുഖഫരണതാ, പരചിത്തപഞ്ഞാ ചേതോഫരണതാ, ദിബ്ബചക്ഖുപഞ്ഞാ ആലോകഫരണതാ, തമ്ഹാ തമ്ഹാ സമാധിമ്ഹാ വുട്ഠിതസ്സ പച്ചവേക്ഖണഞാണം പച്ചവേക്ഖണനിമിത്ത"ന്തി (വിഭം വ്വ൪).

തഞ്ഹി വുട്ഠിതസമാധിസ്സ പവത്താകാരഗഹണതോ നിമിത്തന്തി വുത്തം. തത്ഥ ച പീതിഫരണതാ സുഖഫരണതാ ദ്വേ പാദാ വിയ, ചേതോഫരണതാ ആലോകഫരണതാ ദ്വേ ഹത്ഥാ വിയ, അഭിഞ്ഞാപാദകം ചതുത്ഥജ്ഝാനം മജ്ഝിമകായോ വിയ, പച്ചവേക്ഖണനിമിത്തം സീസം വിയ. ഇതി ആയസ്മാ ധമ്മസേനാപതി സാരിപുത്തത്ഥേരോ പഞ്ചങ്ഗികം സമ്മാസമാധിം അങ്ഗപച്ചങ്ഗസമ്പന്നം പുരിസം വിയ കത്വാ ദസ്സേസി.

ഛ അനുസ്സതിട്ഠാനാനീതി പുനപ്പുനം ഉപ്പജ്ജനതോ സതിയോ ഏവ അനുസ്സതിയോ, പവത്തിതബ്ബട്ഠാനസ്മിംയേവ പവത്തത്താ സദ്ധാപബ്ബജിതസ്സ കുലപുത്തസ്സ അനുരൂപാ സതിയോതിപി അനുസ്സതിയോ, അനുസ്സതിയോ ഏവ പീതിആദീനം ഠാനത്താ അനുസ്സതിട്ഠാനാനി. കതമാനി ഛ? ബുദ്ധാനുസ്സതി ധമ്മാനുസ്സതി സങ്ഘാനുസ്സതി സീലാനുസ്സതി ചാഗാനുസ്സതി ദേവതാനുസ്സതി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൨൭). **ബോജ്ഝങ്ഗാ**തി ബോധിയാ, ബോധിസ്സ വാ അങ്ഗാ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യാ ഏസാ ധമ്മസാമഗ്ഗീ യായ ലോകുത്തരമഗ്ഗക്ഖണേ ഉപ്പജ്ജമാനായ ലീനുദ്ധച്ചപതിട്ഠാനായൂഹനകാമസുഖത്തകിലമഥാനുയോഗഉച്ഛേദസസ്സതാഭിനിവേസാദീനം അനേകേസം ഉപദ്ദവാനം പടിപക്ഖഭൂതായ സതിധമ്മവിചയവീരിയപീതിപസ്സദ്ധിസമാധിഉപേക്ഖാസങ്ഖാതായ ധമ്മസാമഗ്ഗിയാ അരിയസാവകോ ബുജ്ഝതീതി കത്വാ ബോധീതി വുച്ചതി. **ബുജ്ഝതീ**തി കിലേസസന്താനനിദ്ദായ വുട്ഠഹതി, ചത്താരി വാ അരിയസച്ചാനി പടിവിജ്ഝതി, നിബ്ബാനമേവ വാ സച്ഛികരോതി, തസ്സാ ധമ്മസാമഗ്ഗിസങ്ഖാതായ ബോധിയാ അങ്ഗാതിപി ബോജ്ഝങ്ഗാ ഝാനങ്ഗമഗ്ഗങ്ഗാദയോ വിയ. യോ പനേസ യഥാവുത്തപ്പകാരായ ഏതായ ധമ്മസാമഗ്ഗിയാ ബുജ്ഝതീതി കത്വാ അരിയസാവകോ ബോധീതി വുച്ചതി, തസ്സ ബോധിസ്സ അങ്ഗാതിപി ബോജ്ഝങ്ഗാ സേനങ്ഗരഥങ്ഗാദയോ വിയ. തേനാഹു അട്ഠകഥാചരിയാ "ബുജ്ഝനകസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ അങ്ഗാതി വാ ബോജ്ഝങ്ഗാ"തി. അപിച "ബോജ്ഝങ്ഗാതി കേനട്ഠേന ബോജ്ഝങ്ഗാ, ബോധായ സംവത്തന്തീതി ബോജ്ഝങ്ഗാ"തിആദിനാ (പടി॰ മ॰ ൨.൧൭) നയേന ബോജ്ഝങ്ഗട്ഠോ വേദിതബ്ബോ. **അരിയോ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ**തി തംതംമഗ്ഗവജ്ഝകിലേസേഹി ആരകത്താ അരിയഭാവകരത്താ അരിയഫലപടിലാഭകരത്താ ച അരിയോ. അട്ഠ അങ്ഗാനി അസ്സാതി അട്ഠങ്ഗികോ. സോയം ചതുരങ്ഗികാ വിയ സേനാ, പഞ്ചങ്ഗികം വിയ ച തൂരിയം അങ്ഗമത്തമേവ ഹോതി, അങ്ഗവിനിമുത്തോ നത്ഥി. ബോജ്ഝങ്ഗമഗ്ഗങ്ഗാ ലോകുത്തരാ, ദസുത്തരപരിയായേന പുബ്ബഭാഗാപി ലബ്ഭന്തി.

നവ പാരിസുദ്ധിപധാനിയങ്ഗാനീതി സീലവിസുദ്ധി പാരിസുദ്ധിപധാനിയങ്ഗം, ചിത്തവിസുദ്ധി പാരിസുദ്ധിപധാനിയങ്ഗം, ദിട്ഠിവിസുദ്ധി പാരിസുദ്ധിപധാനിയങ്ഗം, കങ്ഖാവിതരണവിസുദ്ധി പാരിസുദ്ധിപധാനിയങ്ഗം, മഗ്ഗാമഗ്ഗഞാണദസ്സനവിസുദ്ധി പാരിസുദ്ധിപധാനിയങ്ഗം, പടിപദാഞാണദസ്സനവിസുദ്ധി പാരിസുദ്ധിപധാനിയങ്ഗം, ഞാണദസ്സനവിസുദ്ധി പാരിസുദ്ധിപധാനിയങ്ഗം, പഞ്ഞാ പാരിസുദ്ധിപധാനിയങ്ഗം, വിമുത്തി പാരിസുദ്ധിപധാനിയങ്ഗം (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൫൯). **സീലവിസുദ്ധീ**തി വിസുദ്ധിം പാപേതും സമത്ഥം ചതുപാരിസുദ്ധിസീലം. തഞ്ഹി ദുസ്സീല്യമലം വിസോധേതി. **പാരിസുദ്ധിപധാനിയങ്ഗ**ന്തി പരിസുദ്ധഭാവസ്സ പധാനം ഉത്തമം അങ്ഗം. **ചിത്തവിസുദ്ധീ**തി വിപസ്സനായ പദട്ഠാനഭൂതാ പഗുണാ അട്ഠ സമാപത്തിയോ. താ ഹി കാമച്ഛന്ദാദിചിത്തമലം വിസോധേന്തി. **ദിട്ഠിവിസുദ്ധീ**തി സപ്പച്ചയനാമരൂപദസ്സനം. തഞ്ഹി സത്തദിട്ഠിമലം വിസോധേതി. **കങ്ഖാവിതരണവിസുദ്ധീ**തി പച്ചയാകാരഞാണം. തേന ഹി തീസു അദ്ധാസു പച്ചയവസേന ധമ്മാ പവത്തന്തീതി പസ്സന്തോ തീസുപി അദ്ധാസു സത്തകങ്ഖാമലം വിതരന്തോ വിസുജ്ഝതി. **മഗ്ഗാമഗ്ഗഞാണദസ്സനവിസുദ്ധീ**തി ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനക്ഖണേ ഉപ്പന്നാ ഓഭാസഞാണപീതിപസ്സദ്ധിസുഖഅധിമോക്ഖപഗ്ഗഹഉപട്ഠാനഉപേക്ഖാനികന്തിതി ദസ വിപസ്സനുപക്കിലേസാ, ന മഗ്ഗോ, വീഥിപടിപന്നം ഉദയബ്ബയഞാണം മഗ്ഗോതി ഏവം മഗ്ഗാമഗ്ഗേ

ഞാണം നാമ. തേന ഹി അമഗ്ഗമലം വിസോധേതി. **പടിപദാഞാണദസ്സനവിസുദ്ധീ**തി വീഥിപടിപന്നം ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനാഞാണം ഭങ്ഗാനുപസ്സനാഞാണം ഭയതുപട്ഠാനാനുപസ്സനാഞാണം ആദീനവാനുപസ്സനാഞാണം നിബ്ബിദാനുപസ്സനാഞാണം മുഞ്ചിതുകമ്യതാഞാണം പടിസങ്ഖാനുപസ്സനാഞാണം സങ്ഖാരുപേക്ഖാഞാണം അനുലോമഞാണന്തി ഇമാനി നവ വിപസ്സനാഞാണാനി. താനി ഹി നിച്ചസഞ്ഞാദിമലം വിസോധേന്തി. **ഞാണദസ്സനവിസുദ്ധീ**തി ചതുഅരിയമഗ്ഗപഞ്ഞാ. സാ ഹി സമുച്ഛേദതോ സകസകമഗ്ഗവജ്ഝകിലേസമലം വിസോധേതി. **പഞ്ഞാ**തി അരഹത്തഫലപഞ്ഞാ. **വിമുത്തീ**തി അരഹത്തഫലവിമുത്തി.

ദസ കസിണായതനാനീതി "പഥവീകസിണമേകോ സഞ്ജാനാതി ഉദ്ധം അധോ തിരിയം അദ്വയം അപ്പമാണം, ആപോകസിണമേകോ സഞ്ജാനാതി...പേ॰... തേജോകസിണമേകോ സഞ്ജാനാതി...പേ॰... വായോകസിണമേകോ സഞ്ജാനാതി...പേ॰... നീലകസിണമേകോ സഞ്ജാനാതി...പേ॰... പീതകസിണമേകോ സഞ്ജാനാതി...പേ॰... ലോഹിതകസിണമേകോ സഞ്ജാനാതി...പേ॰... ഓദാതകസിണമേകോ സഞ്ജാനാതി...പേ॰... ആകാസകസിണമേകോ സഞ്ജാനാതി...പേ॰... വിഞ്ഞാണകസിണമേകോ സഞ്ജാനാതി ഉദ്ധം അധോ തിരിയം അദ്വയം അപ്പമാണ"ന്തി (അം॰ നി॰ ൧൦.൨൫; ദീ॰ നി॰ ൩.൩൬൦) ഏവം വുത്താനി ദസ. ഏതാനി ഹി സകലഫരണട്ഠേന കസിണാനി, തദാരമ്മണാനം ധമ്മാനം ഖേത്തട്ഠേന അധിട്ഠാനട്ഠേന വാ ആയതനാനി. **ഉദ്ധ**ന്തി ഉപരിഗഗനതലാഭിമുഖം. **അധോ**തി ഹേട്ഠാഭൂമിതലാഭിമുഖം. **തിരിയ**ന്തി ഖേത്തമണ്ഡലമിവ സമന്താ പരിച്ഛിന്നം. ഏകച്ചോ ഹി ഉദ്ധമേവ കസിണം വഡ്ഢേതി ഏകച്ചോ അധോ, ഏകച്ചോ സമന്തതോ. ഏകോപി തേന തേന വാ കാരണേന ഏവം പസാരേതി ആലോകമിവ രൂപദസ്സനകാമോ. തേന വുത്തം - "പഥവീകസിണമേകോ സഞ്ജാനാതി ഉദ്ധം അധോ തിരിയ"ന്തി (അം॰ നി॰ ൧൦.൨൫; ദീ॰ നി॰ ൩.൩൬൦). **അദ്വയ**ന്തി ഇദം പന ഏകസ്സ അഞ്ഞഭാവാനുപഗമനത്ഥം വുത്തം. യഥാ ഹി ഉദകം പവിട്ഠസ്സ സബ്ബദിസാസു ഉദകമേവ ഹോതി ന അഞ്ഞം, ഏവമേവ പഥവീകസിണം പഥവീകസിണമേവ ഹോതി, നത്ഥി തസ്സ അഞ്ഞകസിണസമ്ഭേദോതി. ഏസ നയോ സബ്ബത്ഥ. **അപ്പമാണ**ന്തി ഇദം തസ്സ തസ്സ ഫരണഅപ്പമാണവസേന വുത്തം. തഞ്ഹി മനസാ ഫരന്തോ സകലമേവ ഫരതി, ന "അയമസ്സ ആദി ഇദം മജ്ഝ"ന്തി പമാണം ഗണ്ഹാതീതി. **ആകാസകസിണ**ന്തി കസിണുഗ്ഘാടിമാകാസോ പരിച്ഛേദാകാസകസിണഞ്ച. **വിഞ്ഞാണകസിണ**ന്തി കസിണുഗ്ഘാടിമാകാസേ പവത്തവിഞ്ഞാണം. തത്ഥ കസിണവസേന കസിണുഗ്ഘാടിമാകാസേ, കസിണുഗ്ഘാടിമാകാസവസേന തത്ഥ പവത്തവിഞ്ഞാണേ ഉദ്ധംഅധോതിരിയതാ വേദിതബ്ബാ, പരിച്ഛേദാകാസകസിണസ്സപി വഡ്ഢനീയത്താ തസ്സ വസേനപീതി.

൨൩. ഇദാനി ഭാവനാപഭേദം ദസ്സേന്തോ **ദ്വേ ഭാവനാ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ലോകിയാ**തിആദീസു ലോകോ വുച്ചതി ലുജ്ജനപലുജ്ജനട്ഠേന വട്ടം, തസ്മിം പരിയാപന്നഭാവേന ലോകേ നിയുത്താതി ലോകിയാ, ലോകിയാനം ധമ്മാനം ഭാവനാ ലോകിയാ. കിഞ്ചാപി ധമ്മാനം ഭാവനാതി വോഹാരവസേന വുച്ചതി, തേഹി പന വിസും ഭാവനാ നത്ഥി. തേ ഏവ ഹി ധമ്മാ ഭാവിയമാനാ **ഭാവനാ**തി വുച്ചന്തി. ഉത്തിണ്ണാതി ഉത്തരാ, ലോകേ അപരിയാപന്നഭാവേന ലോകതോ ഉത്തരാതി **ലോകുത്തരാ**.

രൂപഭവസങ്ഖാതേ രൂപേ അവചരന്തീതി **രൂപാവചരാ. കുസല**സദ്ദോ പനേത്ഥ ആരോഗ്യഅനവജ്ജഛേകസുഖവിപാകേസു ദിസ്സതി. "കച്ചി നു ഭോതോ കുസലം? കച്ചി ഭോതോ അനാമയ"ന്തിആദീസു (ജാ॰ ൧.൧൫.൧൪൬; ൨.൨൦.൧൨൯) ആരോഗ്യേ. "കതമോ പന, ഭന്തേ, കായസമാചാരോ കുസലോ? യോ ഖോ, മഹാരാജ, കായസമാചാരോ അനവജ്ജോ"തി (മ॰ നി॰ ൨.൩൬൧) ച "പുന ചപരം, ഭന്തേ, ഏതദാനുത്തരിയം, യഥാ ഭഗവാ ധമ്മം ദേസേതി കുസലേസു ധമ്മേസൂ"തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൧൪൫) ച ഏവമാദീസു അനവജ്ജേ. "തം കിം മഞ്ഞസി, രാജകുമാര, കുസലോ ത്വം രഥസ്സ അങ്ഗപച്ചങ്ഗാന"ന്തി? (മ॰ നി॰ ൨.൮൭) "കുസലാ നച്ചഗീതസ്സ സിക്ഖിതാ ചാതുരിത്ഥിയോ"തി (ജാ॰ ൨.൨൨.൯൪) ച ആദീസു ഛേകേ. "കുസലാനം ധമ്മാനം സമാദാനഹേതു ഏവമിദം പുഞ്ഞം പവഡ്ഢതീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൮൦) "കുസലസ്സ കമ്മസ്സ കതത്താ ഉപചിതത്താ"തി (ധ॰ സ॰ ൪൩൧) ച ആദീസു സുഖവിപാകേ. സ്വായമിധ ആരോഗ്യേപി അനവജ്ജേപി സുഖവിപാകേപി വട്ടതി. വചനത്ഥോ പനേത്ഥ കുച്ഛിതേ പാപകേ ധമ്മേ സലയന്തി ചലയന്തി കമ്പേന്തി വിദ്ധംസേന്തീതി കുസലാ, കുച്ഛിതേന വാ ആകാരേന സയന്തി പവത്തന്തീതി കുസാ, തേ അകുസലസങ്ഖാതേ കുസേ ലുനന്തി ഛിന്ദന്തീതി കുസലാ, കുച്ഛിതാനം വാ സാനതോ തനുകരണതോ കുസം, ഞാണം. തേന കുസേന ലാതബ്ബാ ഗഹേതബ്ബാ പവത്തേതബ്ബാതി കുസലാ, യഥാ വാ കുസാ ഉഭയഭാഗഗതം ഹത്ഥപ്പദേസം ലുനന്തി,

ഏവമിമേപി ഉപ്പന്നാനുപ്പന്നഭാവേന ഉഭയഭാഗഗതം സംകിലേസപക്ഖം ലുനന്തി, തസ്മാ കുസാ വിയ ലുനന്തീതി കുസലാ. തേസം **രൂപാവചരകുസലാനം ഭാവനാ**. അരൂപഭവസങ്ഖാതേ അരൂപേ അവചരന്തീതി **അരൂപാവചരാ**. തേഭൂമകവട്ടേ പരിയാപന്നാ അന്തോഗധാതി പരിയാപന്നാ, തസ്മിം ന പരിയാപന്നാതി **അപരിയാപന്നാ,** ലോകുത്തരാ.

കാമാവചരകുസലാനം ധമ്മാനം ഭാവനാ കസ്മാ ന വുത്താതി ചേ? അപ്പനാപ്പത്തായ ഏവ ഭാവനായ അഭിധമ്മേ ഭാവനാതി അധിപ്പേതത്താ. വുത്തഞ്ഹി തത്ഥ -

> "യോഗവിഹിതേസു വാ കമ്മായതനേസു യോഗവിഹിതേസു വാ സിപ്പായതനേസു യോഗവിഹിതേസു വാ വിജ്ജാട്ഠാനേസു കമ്മസ്സകതം വാ സച്ചാനുലോമികം വാ രൂപം അനിച്ചന്തി വാ, വേദനാ അനിച്ചാതി വാ, സഞ്ഞാ അനിച്ചാതി വാ, സങ്ഖാരാ അനിച്ചാതി വാ, വിഞ്ഞാണം അനിച്ചന്തി വാ യം ഏവരൂപം അനുലോമികം ഖന്തിം ദിട്ഠിം രുചിം മുദിം പേക്ഖം ധമ്മനിജ്ഝാനക്ഖന്തിം പരതോ അസുത്വാ പടിലഭതി, അയം വുച്ചതി ചിന്താമയാ പഞ്ഞാ. യോഗവിഹിതേസു വാ കമ്മായതനേസു...പേ॰... ധമ്മനിജ്ഝാനക്ഖന്തിം പരതോ സുത്വാ പടിലഭതി, അയം വുച്ചതി സുതമയാ പഞ്ഞാ. സബ്ബാപി സമാപന്നസ്സ പഞ്ഞാ ഭാവനാമയാ പഞ്ഞാ"തി (വിഭ॰ ൭൬൮).

സാ പന കാമാവചരഭാവനാ ആവജ്ജനഭവങ്ഗപാതേഹി അന്തരിതത്താ ഭാവനാതി ന വുത്താതി വേദിതബ്ബാ. സബ്ബേസം പന പുഞ്ഞാനം തിവിധപുഞ്ഞകിരിയവത്ഥൂനം അന്തോഗധത്താ ഉപചാരസമാധിവിപസ്സനാസമാധീനം ഭാവനാമയപുഞ്ഞതാ സിദ്ധാ. ഇധ പന ലോകിയഭാവനായ ഏവ സങ്ഗഹിതാ. രൂപാരൂപാവചരാനം തിവിധഭാവേ **ഹീനാ**തി ലാമകാ. ഹീനുത്തമാനം മജ്ഝേ ഭവാ **മജ്ഝാ,** മജ്ഝിമാതിപി പാഠോ. പധാനഭാവം നീതാതി **പണീതാ,** ഉത്തമാതി അത്ഥോ. ആയൂഹനവസേന അയം ഹീനമജ്ഝിമപണീതതാ വേദിതബ്ബാ. യസ്സാ ഹി ആയൂഹനക്ഖണേ ഛന്ദോ വാ ഹീനോ ഹോതി വീരിയം വാ ചിത്തം വാ വീമംസാ വാ, സാ ഹീനാ നാമ. യസ്സാ തേ ധമ്മാ മജ്ഝിമാ, സാ മജ്ഝിമാ നാമ. യസ്സാ തേ ധമ്മാ പണീതാ, സാ പണീതാ നാമ. മുദുകേഹി വാ ഇന്ദ്രിയേഹി സമ്പയുത്താ ഹീനാ നാമ, മജ്ഝിമേഹി ഇന്ദ്രിയേഹി സമ്പയുത്താ മജ്ഝിമാ, അധിമത്തേഹി ഇന്ദ്രിയേഹി സമ്പയുത്താ പണീതാ നാമ. അപരിയാപന്നായ ഹീനമജ്ഝിമത്താഭാവാ പണീതതാ ഏവ വുത്താ. സാ ഹി ഉത്തമട്ഠേന അതപ്പകട്ഠേന ച പണീതാ.

൨൭. പഠമഭാവനാചതുക്കേ **ഭാവേതീ**തി ഏകസ്മിംയേവ ഖണേ തഥാ തഥാ പടിവിജ്ഝന്തോ അരിയമഗ്ഗം ഭാവേതി. ദുതിയഭാവനാചതുക്കേ **ഏസനാഭാവനാ**തി അപ്പനാപുബ്ബഭാഗേ ഭാവനാ. സാ ഹി അപ്പനം ഏസന്തി ഏതായാതി ഏസനാതി വുത്താ. **പടിലാഭഭാവനാ**തി അപ്പനാഭാവനാ. സാ ഹി തായ ഏസനായ പടിലബ്ഭതീതി പടിലാഭോതി വുത്താ. **ഏകരസാഭാവനാ**തി പടിലാഭേ വസീഭാവം പത്തുകാമസ്സ പയോഗകാലേ ഭാവനാ. സാ ഹി തേന തേന പഹാനേന തേഹി തേഹി കിലേസേഹി വിമുത്തത്താ വിമുത്തിരസേന ഏകരസാതി കത്വാ ഏകരസാതി വുത്താ. **ആസേവനാഭാവനാ**തി പടിലാഭേ വസിപ്പത്തസ്സ യഥാരുചി പരിഭോഗകാലേ ഭാവനാ. സാ ഹി ഭുസം സേവീയതീതി ആസേവനാതി വുത്താ. കേചി പന "ആസേവനാഭാവനാ വസീകമ്മം, ഏകരസാഭാവനാ സബ്ബത്ഥികാ"തി വണ്ണയന്തി. ചതുക്കവിഭാഗേ **സമാധിം സമാപജ്ജന്താന**ന്തി വത്തമാനസമീപേ വത്തമാനവചനം. **തത്ഥ ജാതാ**തി തസ്മിം പുബ്ബഭാഗേ ജാതാ. **ഏകരസാ ഹോന്തീ**തി അപ്പനുപ്പാദനേ സമാനകിച്ചാ ഹോന്തി. **സമാധിം സമാപന്നാന**ന്തി അപ്പിതപ്പനാനം. **തത്ഥ ജാതാ**തി തസ്സാ അപ്പനായ ജാതാ. **അഞ്ഞമഞ്ഞം നാതിവത്തന്തീ**തി സമപ്പവത്തിയാ അഞ്ഞമഞ്ഞം നാതിക്കമന്തി. **അധിമോക്ഖട്ഠേന സദ്ധിന്ദ്രിയം ഭാവയതോ**തിആദീസു ഏകക്ഖണേപി ഏകേകസ്സ ഇന്ദ്രിയസ്സ സകസകകിച്ചകരണേ തംതംനിസ്സയവസേന സകസകകിച്ചകാരകാനി സേസാനിപി ഇന്ദ്രിയാനി വിമുത്തിരസേന ഏകരസാ ഹോന്തീതി വിമുത്തിരസേനേവ ഏകരസട്ഠേന ഭാവനാ. ബലബോജ്ഝങ്ഗമഗ്ഗങ്ഗേസുപി ഏസേവ നയോ. ഏകരസാതി ച ലിങ്ഗവിപല്ലാസോ കതോ.

ഇധ ഭിക്ഖൂതി ഇമസ്മിം സാസനേ ഭിക്ഖു. സംസാരേ ഭയം ഇക്ഖതീതി ഭിക്ഖു. **പുബ്ബണ്ഹസമയ**ന്തിആദീസു അച്ചന്തസംയോഗത്ഥേ ഉപയോഗവചനം, അത്ഥതോ പന ഭുമ്മമേവ , ദിവസസ്സ പുബ്ബകാലേതി അത്ഥോ. **ആസേവതീ**തി വസിപ്പത്തം സമാധിം ഭുസം സേവതി. **മജ്ഝന്ഹികസമയ**ന്തി ദിവസസ്സ മജ്ഝകാലേ. **സായന്ഹസമയ**ന്തി ദിവസസ്സ സായന്ഹകാലേ. **പുരേഭത്ത**ന്തി ദിവാഭത്തതോ പുരേകാലേ. **പച്ഛാഭത്ത**ന്തി ദിവാഭത്തതോ പച്ഛാകാലേ. **പുരിമേപി യാമേ**തി രത്തിയാ പഠമേ കോട്ഠാസേ. **കാളേ**തി കാളപക്ഖേ. **ജുണ്ഹേ**തി സുക്കപക്ഖേ. **പുരിമേപി വയോഖന്ധേ**തി പഠമേ വയോകോട്ഠാസേ, പഠമവയേതി അത്ഥോ.

തീസു ച വയേസു വസ്സസതായുകസ്സ പുരിസസ്സ ഏകേകസ്മിം വയേ ചതുമാസാധികാനി തേത്തിംസ വസ്സാനി ഹോന്തി.

൨൨൭. തതിയഭാവനാചതുക്കേ **തത്ഥ ജാതാനം ധമ്മാനം അനതിവത്തനട്ഠേനാ**തി തത്ഥ നേക്ഖമ്മാദീസു ഭാവനാവിസേസേസു ജാതാനം സമാധിപഞ്ഞാസങ്ഖാതാനം യുഗനദ്ധധമ്മാനം അഞ്ഞമഞ്ഞം അനതിക്കമനഭാവേന. **ഇന്ദ്രിയാനം ഏകരസട്ഠേനാ**തി തത്ഥേവ സദ്ധാദീനം ഇന്ദ്രിയാനം നാനാകിലേസേഹി വിമുത്തത്താ വിമുത്തിരസേന ഏകരസഭാവേന. **തദുപഗവീരിയവാഹനട്ഠേനാ**തി തേസം അനതിവത്തനഏകരസഭാവാനം അനുച്ഛവികസ്സ വീരിയസ്സ വാഹനഭാവേന. **ആസേവനട്ഠേനാ**തി യാ തസ്സ തസ്മിം സമയേ പവത്താ ആസേവനാ. തസ്സാ ആസേവനായ ആസേവനഭാവേന.

രൂപസഞ്ഞന്തി കുസലവിപാകകിരിയവസേന പഞ്ചദസവിധം രൂപാവചരജ്ഝാനസങ്ഖാതം രൂപസഞ്ഞം. രൂപാവചരജ്ഝാനമ്പി ഹി രൂപന്തി വുച്ചതി "രൂപീ രൂപാനി പസ്സതീ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൨൯; അ॰ നി॰ ൮.൬൬; ധ॰ സ॰ ൨൪൮), തസ്സ ഝാനസ്സ ആരമ്മണമ്പി "ബഹിദ്ധാ രൂപാനി പസ്സതി സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണാനീ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൭൩; അ॰ നി॰ ൮.൬൫-൬൬; ധ॰ സ॰ ൨൪൭, ൨൪൯). രൂപാവചരജ്ഝാനഞ്ഹി സഞ്ഞാസീസേന രൂപേ സഞ്ഞാതി കത്വാ രൂപസഞ്ഞാതി വുച്ചതി. **പടിഘസഞ്ഞ**ന്തി കുസലവിപാകാ പഞ്ച, അകുസലവിപാകാ പഞ്ചാതി ഏവം ദസവിധം പടിഘസഞ്ഞം. ദ്വിപഞ്ചവിഞ്ഞാണസമ്പയുത്താ ഹി സഞ്ഞാ ചക്ഖാദീനം വത്ഥൂനം രൂപാദീനം ആരമ്മണാനഞ്ച പടിഘാതേന ഉപ്പന്നത്താ പടിഘസഞ്ഞാതി വുച്ചതി. രൂപസഞ്ഞാ സദ്ദസഞ്ഞാ ഗന്ധസഞ്ഞാ രസസഞ്ഞാ ഫോട്ഠബ്ബസഞ്ഞാതിപി ഏതിസ്സാ ഏവ നാമം. **നാനത്തസഞ്ഞ**ന്തി അട്ഠ കാമാവചരകുസലസഞ്ഞാ, ദ്വാദസ അകുസലസഞ്ഞാ , ഏകാദസ കാമാവചരകുസലവിപാകസഞ്ഞാ, ദ്വേ അകുസലവിപാകസഞ്ഞാ, ഏകാദസ കാമാവചരകിരിയസഞ്ഞാതി ഏവം ചതുചത്താലീസവിധം നാനത്തസഞ്ഞം. സാ ഹി നാനത്തേ നാനാസഭാവേ രൂപസദ്ദാദിഭേദേ ഗോചരേ പവത്താ സഞ്ഞാതി നാനത്തസഞ്ഞാ, ചതുചത്താലീസഭേദതോ നാനത്താ നാനാസഭാവാ അഞ്ഞമഞ്ഞം അസദിസാ സഞ്ഞാതി വാ നാനത്തസഞ്ഞാതി വുച്ചതി. സഞ്ഞാബഹുകത്തേപി ജാതിഗ്ഗഹണേന ഏകവചനം കതം.

നിച്ചസഞ്ഞന്തി നിച്ചന്തി സഞ്ഞം നിച്ചസഞ്ഞം. ഏവം സുഖസഞ്ഞം അത്തസഞ്ഞം. **നന്ദി**ന്തി സപ്പീതികം തണ്ഹം. **രാഗ**ന്തി നിപ്പീതികം തണ്ഹം. **സമുദയ**ന്തി രാഗസ്സ സമുദയം. അഥ വാ ഭങ്ഗാനുപസ്സനായ ഭങ്ഗസ്സേവ ദസ്സനതോ സങ്ഖാരാനം ഉദയം. **ആദാന**ന്തി നിബ്ബത്തനവസേന കിലേസാനം, അദോസദസ്സാവിതായ സങ്ഖതാരമ്മണസ്സ വാ ആദാനം. **ഘനസഞ്ഞ**ന്തി സന്തതിവസേന ഘനന്തി സഞ്ഞം. **ആയൂഹന**ന്തി സങ്ഖാരാനം അത്ഥായ പയോഗകരണം. **ധുവസഞ്ഞ**ന്തി ഥിരന്തി സഞ്ഞം. **നിമിത്ത**ന്തി നിച്ചനിമിത്തം. **പണിധി**ന്തി സുഖപത്ഥനം. **അഭിനിവേസ**ന്തി അത്ഥി അത്താതി അഭിനിവേസം. **സാരാദാനാഭിനിവേസ**ന്തി നിച്ചസാരത്തസാരഗഹണാഭിനിവേസം. **സമ്മോഹാഭിനിവേസ**ന്തി "അഹോസിം നു ഖോ അഹം അതീതമദ്ധാന"ന്തിആദിവസേന (സം॰ നി॰ ൨.൨൦) "ഇസ്സരതോ ലോകോ സമ്ഭോതീ"തിആദിവസേന ച സമ്മോഹാഭിനിവേസം. **ആലയാഭിനിവേസ**ന്തി ആദീനവാദസ്സനേന അല്ലീയിതബ്ബമിദന്തി അഭിനിവേസം. **അപ്പടിസങ്ഖ**ന്തി അനുപായഗഹണം. **സഞ്ഞോഗാഭിനിവേസ**ന്തി കാമയോഗാദികം കിലേസപ്പവത്തിം.

ദിട്ഠേകട്ഠേതി ദിട്ഠീഹി സഹ ഏകസ്മിം ഠിതാതി ദിട്ഠേകട്ഠാ. തേ ദിട്ഠേകട്ഠേ. കിലേസേതി ഉപതാപേന്തി, വിബാധേന്തി വാതി കിലേസാ. തേ കിലേസേ. ദുവിധഞ്ഹി ഏകട്ഠം പഹാനേകട്ഠം സഹജേകട്ഠഞ്ച. പഹാനേകട്ഠം സക്കായദിട്ഠിപമുഖാഹി തേസട്ഠിയാ ദിട്ഠീഹി സഹ (പടി॰ മ॰ അട്ഠ॰ ൨.൧.൧൧൭) യാവ സോതാപത്തിമഗ്ഗേന പഹാനാ, താവ ഏകസ്മിം പുഗ്ഗലേ ഠിതാതി അത്ഥോ. ഇദമിധാധിപ്പേതം. ദസസു ഹി കിലേസേസു ഇധ ദിട്ഠികിലേസോയേവ ആഗതോ. സേസേസു പന അപായഗമനീയോ ലോഭോ ദോസോ മോഹോ മാനോ വിചികിച്ഛാ ഥിനം ഉദ്ധച്ചം അഹിരികം അനോത്തപ്പന്തി നവ കിലേസാ ദിട്ഠിയാ സഹ പഹാനേകട്ഠാ ഹുത്വാ സോതാപത്തിമഗ്ഗേന പഹീയന്തി, രാഗദോസമോഹപമുഖേസു വാ ദിയഡ്ഢേസു കിലേസസഹസ്സേസു സോതാപത്തിമഗ്ഗേന ദിട്ഠിയാ പഹീയമാനായ ദിട്ഠിയാ സഹ അപായഗമനീയാ സബ്ബകിലേസാ പഹാനേകട്ഠവസേന പഹീയന്തി, സഹജേകട്ഠേ ദിട്ഠിയാ സഹ ഏകസ്മിം ചിത്തേ ഠിതാതി അത്ഥോ. സോതാപത്തിമഗ്ഗേന ഹി ദ്വീസു ദിട്ഠിസമ്പയുത്തഅസങ്ഖാരികചിത്തേസു പഹീയമാനേസു തേഹി സഹജാതോ ലോഭോ മോഹോ ഉദ്ധച്ചം അഹിരികം അനോത്തപ്പന്തി ഇമേ കിലേസാ സഹജേകട്ഠവസേന പഹീയന്തി, ദ്വീസു ദിട്ഠിസമ്പയുത്തസസങ്ഖാരികചിത്തേസു പഹീയമാനേസു തേഹി സഹജാതോ ലോഭോ

മോഹോ ഥിനം ഉദ്ധച്ചം അഹിരികം അനോത്തപ്പന്തി ഇമേ കിലേസാ സഹജേകട്ഠവസേന പഹീയന്തി. **ഓളാരികേ കിലേസേ**തി ഓളാരികഭൂതേ കാമരാഗബ്യാപാദേ. **അനുസഹഗതേ കിലേസേ**തി സുഖുമഭൂതേ കാമരാഗബ്യാപാദേ. **സബ്ബകിലേസേ**തി മഗ്ഗത്തയേന പഹീനാവസേസേ.

വീരിയം വാഹേതീതി യോഗാവചരോ വീരിയം പവത്തേതി. ഹേട്ഠാ ഏസനാപടിലാഭഏകരസആസേവനവചനാനി ഭാവനാനം വിസേസദസ്സനത്ഥം വുത്താനി "ഏവംഭൂതാ ച ഭാവനാ"തി. ഇധ "തത്ഥ ജാതാനം ധമ്മാനം അനതിവത്തനട്ഠേന ഇന്ദ്രിയാനം ഏകരസട്ഠേന തദുപഗവീരിയവാഹനട്ഠേന ആസേവനട്ഠേനാ"തി വചനാനി ഭാവനാഹേതുദസ്സനത്ഥം വുത്താനി "ഇമിനാ ച ഇമിനാ ച ഹേതുനാ ഭാവനാ"തി. ഹേട്ഠാ ആസേവനാഭാവനാതി നാനാക്ഖണവസേന വുത്താ, ഇധ ആസേവനട്ഠേന ഭാവനാതി ഏകക്ഖണവസേനാതി വിസേസോ. **രൂപം പസ്സന്തോ ഭാവേതീ**തിആദീസു രൂപാദീനി പസ്സിതബ്ബാകാരേന പസ്സന്തോ ഭാവേതബ്ബം ഭാവനം ഭാവേതീതി അത്ഥോ. **ഏകരസാ ഹോന്തീ**തി വിമുത്തിരസേന, കിച്ചരസേന വാ ഏകരസാ ഹോന്തി. **വിമുത്തിരസോ**തി സമ്പത്തിരസോ. കിച്ചസമ്പത്തിഅത്ഥേന രസോ നാമ പവുച്ചതീതി ഹി വുത്തന്തി.

ഭാവേതബ്ബനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സച്ഛികാതബ്ബനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൫. സച്ഛികാതബ്ബനിദ്ദേസേ ദസ ഏകുത്തരവിസ്സജ്ജനാനി പടിലാഭസച്ഛികിരിയാവസേന വുത്താനി. തത്ഥ **അകുപ്പാ ചേതോവിമുത്തീ**തി അരഹത്തഫലവിമുത്തി. സാ ഹി ന കുപ്പതി ന ചലതി ന പരിഹായതീതി അകുപ്പാ, സബ്ബകിലേസേഹി ചിത്തസ്സ വിമുത്തത്താ ചേതോവിമുത്തീതി വുച്ചതി. **വിജ്ജാ**തി തിസ്സോ വിജ്ജാ. **വിമുത്തീ**തി ദസുത്തരപരിയായേന അരഹത്തഫലം വുത്തം, സങ്ഗീതിപരിയായേന പന "വിമുത്തീതി ദ്വേ വിമുത്തിയോ ചിത്തസ്സ ച അധിമുത്തി നിബ്ബാനഞ്ചാ"തി (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൩.൩൦൪) വുത്തം. ഏത്ഥ ച അട്ഠ സമാപത്തിയോ നീവരണാദീഹി സുട്ഠു വിമുത്തത്താ വിമുത്തി നാമ, നിബ്ബാനം സബ്ബസങ്ഖതതോ വിമുത്തത്താ വിമുത്തി നാമ. **തിസ്സോ വിജ്ജാ**തി പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണം വിജ്ജാ സത്താനം ചുതൂപപാതേ ഞാണം വിജ്ജാ ആസവാനം ഖയേ ഞാണം വിജ്ജാ. തമവിജ്ഝനട്ഠേന വിജ്ജാ, വിദിതകരണട്ഠേനാപി വിജ്ജാ. പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണഞ്ഹി ഉപ്പജ്ജമാനം പുബ്ബേനിവാസം ഛാദേത്വാ ഠിതം തമം വിജ്ഝതി, പുബ്ബേനിവാസഞ്ച വിദിതം കരോതീതി വിജ്ജാ. ചുതൂപപാതേ ഞാണം ചുതിപടിസന്ധിച്ഛാദകം തമം വിജ്ഝതി, ചുതൂപപാതഞ്ച വിദിതം കരോതീതി വിജ്ജാ. ആസവാനം ഖയേ ഞാണം ചതുസച്ചച്ഛാദകം തമം വിജ്ഝതി, ചതുസച്ചധമ്മേ ച വിദിതം കരോതീതി വിജ്ജാ. **ചത്താരി സാമഞ്ഞഫലാനീ**തി സോതാപത്തിഫലം, സകദാഗാമിഫലം, അനാഗാമിഫലം, അരഹത്തഫലം. പാപധമ്മേ സമേതി വിനാസേതീതി സമണോ, സമണസ്സ ഭാവോ സാമഞ്ഞം. ചതുന്നം അരിയമഗ്ഗാനമേതം നാമം. സാമഞ്ഞസ്സ ഫലാനി സാമഞ്ഞഫലാനി.

പഞ്ച ധമ്മക്ഖന്ധാതി സീലക്ഖന്ധോ, സമാധിക്ഖന്ധോ, പഞ്ഞാക്ഖന്ധോ, വിമുത്തിക്ഖന്ധോ, വിമുത്തിഞാണദസ്സനക്ഖന്ധോ. **ധമ്മക്ഖന്ധാ**തി ധമ്മവിഭാഗാ ധമ്മകോട്ഠാസാ. **സീലക്ഖന്ധാ**ദീസുപി ഏസേവ നയോ. ലോകിയലോകുത്തരാ സീലസമാധിപഞ്ഞാ ഏവ സീലസമാധിപഞ്ഞാക്ഖന്ധാ . സമുച്ഛേദപടിപ്പസ്സദ്ധിനിസ്സരണവിമുത്തിയോ ഏവ വിമുത്തിക്ഖന്ധോ. തിവിധാ വിമുത്തിപച്ചവേക്ഖണാ ഏവ വിമുത്തിഞാണദസ്സനക്ഖന്ധോ. സോ ലോകിയോ ഏവ. ജാനനട്ഠേന ഞാണമേവ ദസ്സനട്ഠേന ദസ്സനന്തി ഞാണദസ്സനം, വിമുത്തീനം ഞാണദസ്സനം വിമുത്തിഞാണദസ്സനന്തി വുച്ചതി. വിക്ഖമ്ഭനതദങ്ഗവിമുത്തിയോ പന സമാധിപഞ്ഞാക്ഖന്ധേഹേവ സങ്ഗഹിതാ. ഇമേ പഞ്ച ധമ്മക്ഖന്ധാ സേക്ഖാനം സേക്ഖാ, അസേക്ഖാനം അസേക്ഖാതി വുത്താ. ഏതേസു ഹി ലോകിയാ ച നിസ്സരണവിമുത്തി ച നേവസേക്ഖാനാസേക്ഖാ. സേക്ഖാ ഹോന്താപി സേക്ഖാനം ഇമേ ഇതി സേക്ഖാ, അസേക്ഖാനം ഇമേ ഇതി അസേക്ഖാതി വുച്ചന്തി. "സേക്ഖേന വിമുത്തിക്ഖന്ധേന സമന്നാഗതോ ഹോതീ"തി ഏത്ഥ പന നിസ്സരണവിമുത്തിയാ ആരമ്മണകരണവസേന സമന്നാഗതോതി വേദിതബ്ബോ. **ഛ അഭിഞ്ഞാ**തി ഛ അധികാനി ഞാണാനി. കതമാ ഛ? ഇദ്ധിവിധഞാണം , ദിബ്ബസോതധാതുഞാണം, പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണം, ചേതോപരിയഞാണം, ദിബ്ബചക്ഖുഞാണം, ആസവാനം ഖയേ ഞാണന്തി ഇമാ ഛ.

സത്ത ഖീണാസവബലാനീതി ഖീണാ ആസവാ അസ്സാതി ഖീണാസവോ, ഖീണാസവസ്സ ബലാനി ഖീണാസവബലാനി. കതമാനി സത്ത? വുത്താനി ഭഗവതാ -

> “ഇധ, ഭിക്ഖവേ, ഖീണാസവസ്സ ഭിക്ഖുനോ അനിച്ചതോ സബ്ബേ സങ്ഖാരാ യഥാഭൂതം സമ്മപ്പഞ്ഞായ സുദിട്ഠാ ഹോന്തി. യമ്പി, ഭിക്ഖവേ, ഖീണാസവസ്സ ഭിക്ഖുനോ അനിച്ചതോ സബ്ബേ സങ്ഖാരാ യഥാഭൂതം സമ്മപ്പഞ്ഞായ സുദിട്ഠാ ഹോന്തി, ഇദമ്പി, ഭിക്ഖവേ, ഖീണാസവസ്സ ഭിക്ഖുനോ ബലം ഹോതി, യം ബലം ആഗമ്മ ഖീണാസവോ ഭിക്ഖു ആസവാനം ഖയം പടിജാനാതി ‘ഖീണാ മേ ആസവാ’തി.
>
> “പുന ചപരം, ഭിക്ഖവേ, ഖീണാസവസ്സ ഭിക്ഖുനോ അങ്ഗാരകാസൂപമാ കാമാതി യഥാഭൂതം സമ്മപ്പഞ്ഞായ സുദിട്ഠാ ഹോന്തി. യമ്പി, ഭിക്ഖവേ...പേ॰... ഇദമ്പി ഖീണാസവസ്സ ഭിക്ഖുനോ ബലം ഹോതി...പേ॰....
>
> “പുന ചപരം, ഭിക്ഖവേ, ഖീണാസവസ്സ ഭിക്ഖുനോ വിവേകനിന്നം ചിത്തം ഹോതി വിവേകപോണം വിവേകപബ്ഭാരം വിവേകട്ഠം നേക്ഖമ്മാഭിരതം ബ്യന്തീഭൂതം സബ്ബസോ ആസവട്ഠാനിയേഹി ധമ്മേഹി. യമ്പി, ഭിക്ഖവേ...പേ॰... ഇദമ്പി ഖീണാസവസ്സ ഭിക്ഖുനോ ബലം ഹോതി...പേ॰....
>
> “പുന ചപരം, ഭിക്ഖവേ, ഖീണാസവസ്സ ഭിക്ഖുനോ ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാ ഭാവിതാ ഹോന്തി സുഭാവിതാ. പഞ്ചിന്ദ്രിയാനി ഭാവിതാനി ഹോന്തി സുഭാവിതാനി. സത്ത ബോജ്ഝങ്ഗാ ഭാവിതാ ഹോന്തി സുഭാവിതാ. അരിയോ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ ഭാവിതോ ഹോതി സുഭാവിതോ. യമ്പി, ഭിക്ഖവേ, ഖീണാസവസ്സ ഭിക്ഖുനോ അരിയോ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ ഭാവിതോ ഹോതി സുഭാവിതോ, ഇദമ്പി ഖീണാസവസ്സ ഭിക്ഖുനോ ബലം ഹോതി, യം ബലം ആഗമ്മ ഖീണാസവോ ഭിക്ഖു ആസവാനം ഖയം പടിജാനാതി ‘ഖീണാ മേ ആസവാ’”തി (അം॰ നി॰ ൮.൯൦; ദീ॰ നി॰ ൩.൩൫൭; പടി॰ മ॰ ൨.൪൪).

തത്ഥ പഠമേന ബലേന ദുക്ഖസച്ചപടിവേധോ, ദുതിയേന സമുദയസച്ചപടിവേധോ, തതിയേന നിരോധസച്ചപടിവേധോ, ചതൂഹി മഗ്ഗസച്ചപടിവേധോ പകാസിതോ ഹോതി.

അട്ഠ വിമോക്ഖാതി ആരമ്മണേ അധിമുച്ചനട്ഠേന പച്ചനീകധമ്മേഹി ച സുട്ഠു മുച്ചനട്ഠേന വിമോക്ഖാ. “കതമേ അട്ഠ? രൂപീ രൂപാനി പസ്സതി, അയം പഠമോ വിമോക്ഖോ. അജ്ഝത്തം അരൂപസഞ്ഞീ ബഹിദ്ധാ രൂപാനി പസ്സതി, അയം ദുതിയോ വിമോക്ഖോ. ‘സുഭ’ന്തേവ അധിമുത്തോ ഹോതി, അയം തതിയോ വിമോക്ഖോ. സബ്ബസോ രൂപസഞ്ഞാനം സമതിക്കമാ പടിഘസഞ്ഞാനം അത്ഥങ്ഗമാ നാനത്തസഞ്ഞാനം അമനസികാരാ ‘അനന്തോ ആകാസോ’തി ആകാസാനഞ്ചായതനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതി, അയം ചതുത്ഥോ വിമോക്ഖോ. സബ്ബസോ ആകാസാനഞ്ചായതനം സമതിക്കമ്മ ‘അനന്തം വിഞ്ഞാണ’ന്തി വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതി, അയം പഞ്ചമോ വിമോക്ഖോ. സബ്ബസോ വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനം സമതിക്കമ്മ ‘നത്ഥി കിഞ്ചീ’തി ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതി, അയം ഛട്ഠോ വിമോക്ഖോ. സബ്ബസോ ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനം സമതിക്കമ്മ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതി, അയം സത്തമോ വിമോക്ഖോ. സബ്ബസോ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം സമതിക്കമ്മ സഞ്ഞാവേദയിതനിരോധം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതി, അയം അട്ഠമോ വിമോക്ഖോ”തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൭൪; ൩.൩൩൮; അം॰ നി॰ ൮.൬൬).

നവ അനുപുബ്ബനിരോധാതി നവ അനുപടിപാടിയാ നിരോധാ. “കതമേ നവ? പഠമം ഝാനം സമാപന്നസ്സ കാമസഞ്ഞാ നിരുദ്ധാ ഹോതി, ദുതിയം ഝാനം സമാപന്നസ്സ വിതക്കവിചാരാ നിരുദ്ധാ ഹോന്തി, തതിയം ഝാനം സമാപന്നസ്സ പീതി നിരുദ്ധാ ഹോതി, ചതുത്ഥം ഝാനം സമാപന്നസ്സ അസ്സാസപസ്സാസാ നിരുദ്ധാ ഹോന്തി, ആകാസാനഞ്ചായതനം സമാപന്നസ്സ രൂപസഞ്ഞാ നിരുദ്ധാ ഹോതി, വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനം സമാപന്നസ്സ ആകാസാനഞ്ചായതനസഞ്ഞാ നിരുദ്ധാ ഹോതി, ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനം സമാപന്നസ്സ വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനസഞ്ഞാ നിരുദ്ധാ ഹോതി, നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം സമാപന്നസ്സ ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനസഞ്ഞാ നിരുദ്ധാ ഹോതി, സഞ്ഞാവേദയിതനിരോധം സമാപന്നസ്സ സഞ്ഞാ ച വേദനാ ച നിരുദ്ധാ ഹോന്തീ”തി (അം॰ നി॰ ൯.൩൧; ദീ॰ നി॰ ൩.൩൪൪, ൩൪൯).

ദസ അസേക്ഖാ ധമ്മാതി ഉപരി സിക്ഖിതബ്ബാഭാവതോ ന സിക്ഖന്തീതി അസേക്ഖാ. അഥ വാ തീസു സിക്ഖാസു സിക്ഖന്തീതി സേക്ഖാ, വുദ്ധിപ്പത്താ സേക്ഖാതി അസേക്ഖാ,

അരഹന്തോ. അസേക്ഖാനം ഇമേ ഇതി അസേക്ഖാ. ‘‘കതമേ ദസ? അസേക്ഖാ സമ്മാദിട്ഠി, അസേക്ഖോ സമ്മാസങ്കപ്പോ, അസേക്ഖാ സമ്മാവാചാ, അസേക്ഖോ സമ്മാകമ്മന്തോ, അസേക്ഖോ സമ്മാആജീവോ, അസേക്ഖോ സമ്മാവായാമോ, അസേക്ഖാ സമ്മാസതി, അസേക്ഖോ സമ്മാസമാധി, അസേക്ഖം സമ്മാഞാണം, അസേക്ഖാ സമ്മാവിമുത്തീ’’തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൪൮, ൩൬൦). **അസേക്ഖം സമ്മാഞാണന്**തി അരഹത്തഫലപഞ്ഞം ഠപേത്വാ സേസലോകിയപഞ്ഞാ. **സമ്മാവിമുത്തീ**തി അരഹത്തഫലവിമുത്തി. അട്ഠകഥായം (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൩.൩൪൮) പന വുത്തം -

> ‘‘അസേക്ഖാ സമ്മാദിട്ഠീതിആദയോ സബ്ബേപി ഫലസമ്പയുത്തധമ്മാ ഏവ. ഏത്ഥ ച സമ്മാദിട്ഠി സമ്മാഞാണന്തി ദ്വീസു ഠാനേസു പഞ്ഞാവ കഥിതാ. സമ്മാവിമുത്തീതി ഇമിനാ പന പദേന വുത്താവസേസാ ഫലസമാപത്തിധമ്മാ സങ്ഗഹിതാ’’തി.

സബ്ബം, ഭിക്ഖവേ, സച്ഛികാതബ്ബന്തിആദീസു ആരമ്മണസച്ഛികിരിയാ വേദിതബ്ബാ. **രൂപം പസ്സന്തോ സച്ഛികരോതീ**തിആദീസു രൂപാദീനി ലോകിയാനി പസ്സിതബ്ബാകാരേന പസ്സന്തോ താനേവ രൂപാദീനി ആരമ്മണസച്ഛികിരിയായ സച്ഛികരോതി, രൂപാദീനി വാ പസ്സിതബ്ബാകാരേന പസ്സന്തോ തേന ഹേതുനാ സച്ഛികാതബ്ബം നിബ്ബാനം സച്ഛികരോതി. പസ്സന്തോതി ഹി പദം ഹേതുഅത്ഥേപി അക്ഖരചിന്തകാ ഇച്ഛന്തി. അനഞ്ഞാതഞ്ഞസ്സാമീതിന്ദ്രിയാദീനി പന ലോകുത്തരാനി പച്ചവേക്ഖണവസേന പസ്സന്തോ താനേവ ആരമ്മണസച്ഛികിരിയായ സച്ഛികരോതി. ‘‘അമതോഗധം നിബ്ബാനം പരിയോസാനട്ഠേന സച്ഛികരോതീ’’തി ഇദം പരിഞ്ഞേയ്യപഹാതബ്ബസച്ഛികാതബ്ബഭാവേതബ്ബേസു സച്ഛികാതബ്ബത്താ ഉജുകമേവ. **യേ യേ ധമ്മാ സച്ഛികതാ ഹോന്തി, തേ തേ ധമ്മാ ഫസ്സിതാ ഹോന്തീ**തി ആരമ്മണസച്ഛികിരിയായ സച്ഛികതാ ആരമ്മണഫസ്സേന ഫുട്ഠാ ഹോന്തി, പടിലാഭസച്ഛികിരിയായ സച്ഛികതാ പടിലാഭഫസ്സേന ഫുട്ഠാ ഹോന്തീതി.

സച്ഛികാതബ്ബനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഹാനഭാഗിയചതുക്കനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൩൯. ഇദാനി യസ്മാ ഹാനഭാഗിയാദിതാ ഏകേകസ്സേവ സമാധിസ്സ അവത്ഥാഭേദേന ഹോതി, തസ്മാ ഹാനഭാഗിയചതുക്കം ഏകതോയേവ നിദ്ദിട്ഠം. തത്ഥ **പഠമസ്സ ഝാനസ്സ ലാഭിന്**തി പഠമസ്സ ഝാനസ്സ ലാഭിനോ . സാമിഅത്ഥേ ഉപയോഗവചനം. ലാഭോ സച്ഛികിരിയാ അസ്സ അത്ഥീതി ലാഭീതി വുച്ചതി. **കാമസഹഗതാ**തി ഏത്ഥ സഹഗതസദ്ദസ്സ ആരമ്മണത്ഥോ അധിപ്പേതോ, വത്ഥുകാമകിലേസകാമാരമ്മണാതി അത്ഥോ. **സഞ്ഞാമനസികാരാ**തി ജവനസഞ്ഞാ ച തദാവജ്ജനമനസികാരോ ച, സഞ്ഞാസമ്പയുത്തമനസികാരോപി വട്ടതി. **സമുദാചരന്തീ**തി പവത്തന്തി. **ധമ്മോ**തി പഠമജ്ഝാനധമ്മോ. ഝാനാ പരിഹായന്തോ തീഹി കാരണേഹി പരിഹായതി കിലേസസമുദാചാരേന വാ അസപ്പായകിരിയായ വാ അനനുയോഗേന വാ. കിലേസസമുദാചാരേന പരിഹായന്തോ സീഘം പരിഹായതി, കമ്മാരാമതാഭസ്സാരാമതാനിദ്ദാരാമതാസങ്ഗണികാരാമതാനുയോഗവസേന അസപ്പായകിരിയായ പരിഹായന്തോ ദന്ധം പരിഹായതി, ഗേലഞ്ഞപച്ചയവേകല്ലാദിനാ പലിബോധേന അഭിക്ഖണം അസമാപജ്ജന്തോ അനനുയോഗേന പരിഹായന്തോപി ദന്ധം പരിഹായതി. ഇധ പന ബലവകാരണമേവ ദസ്സേന്തോ കിലേസസമുദാചാരമേവാഹ. ദുതിയജ്ഝാനാദീഹി പന പരിഹായന്തോ ഹേട്ഠിമഹേട്ഠിമജ്ഝാനനികന്തിസമുദാചാരേനപി പരിഹായതി. കിത്താവതാ പരിഹീനോ ഹോതീതി? യദാ ന സക്കോതി സമാപജ്ജിതും, ഏത്താവതാ പരിഹീനോ ഹോതീതി. **തദനുധമ്മതാ**തി അനുപവത്തോ ധമ്മോ അനുധമ്മോ, ഝാനം അധികം കത്വാ പവത്തസ്സ നികന്തിധമ്മസ്സേതം അധിവചനം. അനുധമ്മോ ഏവ അനുധമ്മതാ, തസ്സ ഝാനസ്സ അനുധമ്മതാ തദനുധമ്മതാ. **സതീ**തി നികന്തി. **സന്തിട്ഠതീ**തി പതിട്ഠാതി . തം പഠമജ്ഝാനം അനുവത്തമാനാ നികന്തി പവത്തതീതി വുത്തം ഹോതി. **അവിതക്കസഹഗതാ**തി ദുതിയജ്ഝാനാരമ്മണാ. തഞ്ഹി നത്ഥേത്ഥ വിതക്കോതി അവിതക്കന്തി വുച്ചതി. **നിബ്ബിദാസഹഗതാ**തി വിപസ്സനാരമ്മണാ. സാ ഹി സങ്ഖാരേസു നിബ്ബിന്ദനതോ നിബ്ബിദാതി വുച്ചതി. ‘‘നിബ്ബിന്ദം വിരജ്ജതീ’’തി (മഹാവ॰ ൨൩; സം॰ നി॰ ൩.൬൧) ഹി വുത്തം. **വിരാഗൂപസംഹിതാ**തി അരിയമഗ്ഗപടിസഞ്ഞുത്താ വിപസ്സനാ. വിപസ്സനാ ഹി സിഖാപ്പത്താ മഗ്ഗവുട്ഠാനം പാപേതി. തസ്മാ വിപസ്സനാരമ്മണാ സഞ്ഞാമനസികാരാ ‘‘വിരാഗൂപസംഹിതാ’’തി വുച്ചന്തി, ‘‘വിരാഗാ വിമുച്ചതീ’’തി ഹി വുത്തം.

വിതക്കസഹഗതാതി വിതക്കവസേന പഠമജ്ഝാനാരമ്മണാ. **ഉപേക്ഖാസുഖസഹഗതാ**തി തത്രമജ്ഝത്തുപേക്ഖായ ച സുഖവേദനായ ച വസേന തതിയജ്ഝാനാരമ്മണാ. **പീതിസുഖസഹഗതാ**തി പീതിയാ ച സുഖവേദനായ ച വസേന ദുതിയജ്ഝാനാരമ്മണാ. **അദുക്ഖമസുഖസഹഗതാ**തി ഉപേക്ഖാവേദനാവസേന ചതുത്ഥജ്ഝാനാരമ്മണാ. സാ ഹി വേദനാ ന ദുക്ഖാ ന സുഖാതി അദുക്ഖമസുഖാതി വുച്ചതി , മ-കാരോ പനേത്ഥ പദസന്ധിവസേന വുത്തോ. **രൂപസഹഗതാ**തി രൂപജ്ഝാനാരമ്മണാ. നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനേ ഠിതസ്സ ഹാനഭാഗിയഠിതിഭാഗിയനിബ്ബേധഭാഗിയത്തേസു വിജ്ജമാനേസുപി വിസേസഭാഗിയത്താഭാവാ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം ന നിദ്ദിട്ഠം. സബ്ബോപി ചേസ ലോകിയോ സമാധി പമാദവിഹാരിസ്സ മുദിന്ദ്രിയസ്സ ഹാനഭാഗിയോ ഹോതി, അപ്പമാദവിഹാരിസ്സ മുദിന്ദ്രിയസ്സ ഠിതിഭാഗിയോ ഹോതി, തണ്ഹാചരിതസ്സ തിക്ഖിന്ദ്രിയസ്സ വിസേസഭാഗിയോ ഹോതി, ദിട്ഠിചരിതസ്സ തിക്ഖിന്ദ്രിയസ്സ നിബ്ബേധഭാഗിയോ ഹോതീതി വുച്ചതി.

ഹാനഭാഗിയചതുക്കനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ലക്ഖണത്തികനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൩൧. ഇദാനി യസ്മാ ഏകേകോപി ലോകിയധമ്മോ തിലക്ഖണബ്ഭാഹതോ, തസ്മാ ലക്ഖണത്തികം ഏകതോ നിദ്ദിട്ഠം. തത്ഥ **അനിച്ചം ഖയട്ഠേനാ**തി തത്ഥ തത്ഥേവ ഖീയനഭാവേന അനിച്ചം. ''ഖയധമ്മത്താ, വയധമ്മത്താ, വിരാഗധമ്മത്താ, നിരോധധമ്മത്താ അനിച്ച''ന്തി ഏകേ. **ദുക്ഖം ഭയട്ഠേനാ**തി സപ്പടിഭയതായ ദുക്ഖം. യഞ്ഹി അനിച്ചം, തം ഭയാവഹം ഹോതി സീഹോപമസുത്തേ (സം॰ നി॰ ൩.൭൮) ദേവാനം വിയ. ''ജാതിജരാബ്യാധിമരണഭയട്ഠേന ദുക്ഖ''ന്തി ഏകേ. **അനത്താ അസാരകട്ഠേനാ**തി ''അത്താ നിവാസീ കാരകോ വേദകോ സയംവസീ''തി ഏവം പരികപ്പിതസ്സ അത്തസാരസ്സ അഭാവേന അനത്താ. യഞ്ഹി അനിച്ചം ദുക്ഖം, തം അത്തനോപി അനിച്ചതം വാ ഉദയബ്ബയപീളനം വാ ധാരേതും ന സക്കോതി, കുതോ തസ്സ കാരകാദിഭാവോ. വുത്തഞ്ച ''രൂപഞ്ച ഹിദം, ഭിക്ഖവേ, അത്താ അഭവിസ്സ, നയിദം രൂപം ആബാധായ സംവത്തേയ്യാ''തിആദി (മഹാവ॰ ൨൦). ''അത്തസാരനിച്ചസാരവിരഹിതത്താ അനത്താ''തി ഏകേ.

ലക്ഖണത്തികനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദുക്ഖസച്ചനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൩൨-൩൩ .

അരിയസച്ചചതുക്കമ്പി തഥട്ഠേന സച്ചാനം ഏകസമ്ബന്ധത്താ ഏകതോ ഏവ നിദ്ദിട്ഠം. തത്ഥ **തത്ഥാ**തി തേസു ചതൂസു അരിയസച്ചേസു. **കതമ**ന്തി കഥേതുകമ്യതാപുച്ഛാ . **ദുക്ഖം അരിയസച്ച**ന്തി പുച്ഛിതധമ്മനിദസ്സനം. തത്ഥ **ജാതിപി ദുക്ഖാ**തിആദീസു ജാതിസദ്ദസ്സ താവ അനേകേ അത്ഥാ പവേദിതാ. യഥാഹ -

> ''ഭവോ കുലം നികായോ ച, സീലം പഞ്ഞത്തി ലക്ഖണം;
> പസൂതി സന്ധി ചേവാതി, ജാതിഅത്ഥാ പവേദിതാ''.

തഥാ ഹിസ്സ ''ഏകമ്പി ജാതിം ദ്വേപി ജാതിയോ''തിആദീസു (പാരാ॰ ൧൨) ഭവോ അത്ഥോ. ''അക്ഖിത്തോ അനുപക്കുട്ഠോ ജാതിവാദേനാ''തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൩൩൧) ഏത്ഥ കുലം. ''അത്ഥി, വിസാഖേ, നിഗണ്ഠാ നാമ സമണജാതീ''തി (അ॰ നി॰ ൩.൭൧) ഏത്ഥ നികായോ. ''യതോഹം, ഭഗിനി, അരിയായ ജാതിയാ ജാതോ നാഭിജാനാമീ''തി (മ॰ നി॰ ൨.൩൫൧) ഏത്ഥ അരിയസീലം. ''തിരിയാ നാമ തിണജാതി നാഭിയാ ഉഗ്ഗന്ത്വാ നഭം ആഹച്ച ഠിതാ അഹോസീ''തി (അ॰ നി॰ ൫.൧൯൬) ഏത്ഥ പഞ്ഞത്തി. ''ജാതി ദ്വീഹി ഖന്ധേഹി സങ്ഗഹിതാ''തി (ധാതു॰ ൭൧) ഏത്ഥ സങ്ഖതലക്ഖണം. ''സമ്പതിജാതോ, ആനന്ദ, ബോധിസത്തോ''തി (മ॰ നി॰ ൩.൨൦൭) ഏത്ഥ പസൂതി. ''ഭവപച്ചയാ ജാതീ''തി (വിഭ॰ ൩൫൪) ച ''ജാതിപി ദുക്ഖാ''തി (പടി॰ മ॰ ൧.൩൩; വിഭ॰ ൧൯൦) ച ഏത്ഥ പരിയായതോ പടിസന്ധിഖന്ധാ. നിപ്പരിയായതോ പന തത്ഥ തത്ഥ നിബ്ബത്തമാനാനം സത്താനം യേ യേ ഖന്ധാ പാതുഭവന്തി, തേസം തേസം പഠമം പാതുഭാവോ.

കസ്മാ പനേസാ ജാതി ദുക്ഖാതി ചേ? അനേകേസം ദുക്ഖാനം വത്ഥുഭാവതോ. അനേകാനി ഹി ദുക്ഖാനി. സേയ്യഥിദം - ദുക്ഖദുക്ഖം, വിപരിണാമദുക്ഖം, സങ്ഖാരദുക്ഖം, പടിച്ഛന്നദുക്ഖം, അപ്പടിച്ഛന്നദുക്ഖം , പരിയായദുക്ഖം, നിപ്പരിയായദുക്ഖന്തി. ഏത്ഥ കായികചേതസികാ ദുക്ഖാ വേദനാസഭാവതോ ച നാമതോ ച ദുക്ഖത്താ **ദുക്ഖദുക്ഖ**ന്തി വുച്ചതി. സുഖാ വേദനാ വിപരിണാമേന ദുക്ഖുപ്പത്തിഹേതുതോ **വിപരിണാമദുക്ഖം**. ഉപേക്ഖാവേദനാ ചേവ അവസേസാ ച തേഭൂമകസങ്ഖാരാ ഉദയബ്ബയപടിപീളിതത്താ **സങ്ഖാരദുക്ഖം**. കണ്ണസൂലദന്തസൂലരാഗജപരിളാഹദോസജപരിളാഹാദി കായികചേതസികോ ആബാധോ പുച്ഛിത്വാ ജാനിതബ്ബതോ ഉപക്കമസ്സ ച അപാകടഭാവതോ **പടിച്ഛന്നദുക്ഖം**. ദ്വത്തിംസകമ്മകാരണാദിസമുട്ഠാനോ ആബാധോ അപുച്ഛിത്വാവ ജാനിതബ്ബതോ ഉപക്കമസ്സ ച പാകടഭാവതോ **അപ്പടിച്ഛന്നദുക്ഖം**. ഠപേത്വാ ദുക്ഖദുക്ഖം സേസം ദുക്ഖസച്ചവിഭങ്ഗേ (വിഭം ഫ്ന്‍ം ആദയോ) ആഗതം ജാതിആദി സബ്ബമ്പി തസ്സ തസ്സ ദുക്ഖസ്സ വത്ഥുഭാവതോ **പരിയായദുക്ഖം**. ദുക്ഖദുക്ഖം പന **നിപ്പരിയായദുക്ഖ**ന്തി വുച്ചതി.

തത്രായം ജാതി യം തം ബാലപണ്ഡിതസുത്താദീസു (മം നിം ന.ഠ്ന്ന ആദയോ) ഭഗവതാപി ഉപമാവസേന പകാസിതം ആപായികം ദുക്ഖം, യഞ്ച സുഗതിയമ്പി മനുസ്സലോകേ ഗബ്ഭോക്കന്തിമൂലകാദിഭേദം ദുക്ഖം ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ വത്ഥുഭാവതോ ദുക്ഖാ. തത്രിദം ഗബ്ഭോക്കന്തിമൂലകാദിഭേദം ദുക്ഖം - അയഞ്ഹി സത്തോ മാതുകുച്ഛിമ്ഹി നിബ്ബത്തമാനോ ന ഉപ്പലപദുമപുണ്ഡരീകാദീസു നിബ്ബത്തതി, അഥ ഖോ ഹേട്ഠാ ആമാസയസ്സ ഉപരി പക്കാസയസ്സ ഉദരപടലപിട്ഠികണ്ടകാനം വേമജ്ഝേ പരമസമ്ബാധേ തിബ്ബന്ധകാരേ നാനാകുണപഗന്ധപരിഭാവിതപരമദുഗ്ഗന്ധപവനവിചരിതേ അധിമത്തജേഗുച്ഛേ കുച്ഛിപ്പദേസേ പൂതിമച്ഛപൂതികുമ്മാസചന്ദനികാദീസു കിമി വിയ നിബ്ബത്തതി. സോ തത്ഥ നിബ്ബത്തോ ദസ മാസേ മാതുകുച്ഛിസമ്ഭവേന ഉസ്മനാ പുടപാകം വിയ പച്ചമാനോ പിട്ഠപിണ്ഡി വിയ സേദിയമാനോ സമിഞ്ജനപസാരണാദിവിരഹിതോ അധിമത്തം ദുക്ഖം പച്ചനുഭോതീതി. ഇദം താവ **ഗബ്ഭോക്കന്തിമൂലകം** ദുക്ഖം.

യം പന സോ മാതു സഹസാ ഉപക്ഖലനഗമനനിസീദനഉട്ഠാനപരിവത്തനാദീസു സുരാധുത്തഹത്ഥഗതോ ഏളകോ വിയ അഹിതുണ്ഡികഹത്ഥഗതോ സപ്പപോതകോ വിയ ച ആകഡ്ഢനപരികഡ്ഢനഓധുനനനിദ്ധുനനാദിനാ ഉപക്കമേന അധിമത്തം ദുക്ഖമനുഭോതി, യഞ്ച മാതു സീതുദകപാനകാലേ സീതനരകൂപപന്നോ വിയ ഉണ്ഹയാഗുഭത്താദിഅജ്ഝോഹരണകാലേ അങ്ഗാരവുട്ഠിസമ്പരികിണ്ണോ വിയ ലോണമ്ബിലാദിഅജ്ഝോഹരണകാലേ ഖാരാപതച്ഛികാദികമ്മകാരണപ്പത്തോ വിയ അധിമത്തം ദുക്ഖമനുഭോതി. ഇദം **ഗബ്ഭപരിഹരണമൂലകം** ദുക്ഖം.

യം പനസ്സ മൂള്ഹഗബ്ഭായ മാതുയാ മിത്താമച്ചസുഹജ്ജാദീഹിപി അദസ്സനാരഹേ ദുക്ഖുപ്പത്തിട്ഠാനേ ഛേദനഫാലനാദീഹി ദുക്ഖമനുഭവതി. ഇദം **ഗബ്ഭവിപത്തിമൂലകം** ദുക്ഖം.

യം വിജായമാനായ മാതുയാ കമ്മജേഹി വാതേഹി പരിവത്തേത്വാ നരകപ്പപാതം വിയ അതിഭയാനകം യോനിമഗ്ഗം പടിപാദിയമാനസ്സ പരമസമ്ബാധേന ച യോനിമുഖേന താളച്ഛിഗ്ഗളേന വിയ നികഡ്ഢിയമാനസ്സ മഹാനാഗസ്സ നരകസത്തസ്സ വിയ ച സങ്ഘാതപബ്ബതേഹി വിചുണ്ണിയമാനസ്സ ദുക്ഖമുപ്പജ്ജതി. ഇദം **വിജായനമൂലകം** ദുക്ഖം.

യം പന ജാതസ്സ തരുണവണസദിസസ്സ സുകുമാരസരീരസ്സ ഹത്ഥഗഹണന്ഹാപനധോവനചോളപരിമജ്ജനാദികാലേ സൂചിമുഖഖുരധാരാവിജ്ഝനഫാലനസദിസം ദുക്ഖമുപ്പജ്ജതി. ഇദം മാതുകുച്ഛിതോ **ബഹി നിക്ഖമനമൂലകം** ദുക്ഖം.

യം തതോ പരം പവത്തിയം അത്തനാവ അത്താനം വധേന്തസ്സ അചേലകവതാദിവസേന ആതാപനപരിതാപനാനുയോഗമനുയുത്തസ്സ കോധവസേന അഭുഞ്ജന്തസ്സ ഉബ്ബന്ധന്തസ്സ ച ദുക്ഖം ഹോതി. ഇദം **അത്തുപക്കമമൂലകം** ദുക്ഖം.

യം പന പരതോ വധബന്ധനാദീനി അനുഭവന്തസ്സ ഉപ്പജ്ജതി. ഇദം **പരൂപക്കമമൂലകം**ദുക്ഖന്തി. ഇതി ഇമസ്സ സബ്ബസ്സാപി ദുക്ഖസ്സ അയം ജാതി വത്ഥുമേവ ഹോതി. തേനേതം വുച്ചതി -

“ജായേഥ നോ ചേ നരകേസു സത്തോ, തത്ഥഗ്ഗിദാഹാദികമപ്പസയ്ഹം;
ലഭേഥ ദുക്ഖം നു കുഹിം പതിട്ഠം, ഇച്ചാഹ ദുക്ഖാതി മുനീധ ജാതിം.

“ദുക്ഖം തിരച്ഛേസു കസാപതോദ-
ദണ്ഡാഭിഘാതാദിഭവം അനേകം;
യം തം കഥം തത്ഥ ഭവേയ്യ ജാതിം,
വിനാ തഹിം ജാതി തതോപി ദുക്ഖാ.

“പേതേസു ദുക്ഖം പന ഖുപ്പിപാസാ-
വാതാതപാദിപ്പഭവം വിചിത്തം;
യസ്മാ അജാതസ്സ ന തത്ഥ അത്ഥി,
തസ്മാപി ദുക്ഖം മുനി ജാതിമാഹ.

“തിബ്ബന്ധകാരേ ച അസയ്ഹസീതേ,
ലോകന്തരേ യം അസുരേസു ദുക്ഖം;
ന തം ഭവേ തത്ഥ ന ചസ്സ ജാതി,
യതോ അയം ജാതി തതോപി ദുക്ഖാ.

“യഞ്ചാപി ഗൂഥനരകേ വിയ മാതുഗബ്ഭേ,
സത്തോ വസം ചിരമതോ ബഹി നിക്ഖമഞ്ച;
പപ്പോതി ദുക്ഖമതിഘോരമിദമ്പി നത്ഥി,
ജാതിം വിനാ ഇതിപി ജാതി അയഞ്ഹി ദുക്ഖാ.

“കിം ഭാസിതേന ബഹുനാ നനു യം കുഹിഞ്ചി,
അത്ഥീധ കിഞ്ചിദപി ദുക്ഖമിദം കദാചി;
നേവത്ഥി ജാതിവിരഹേ യദതോ മഹേസീ,
ദുക്ഖാതി സബ്ബപഠമം ഇമമാഹ ജാതി”ന്തി.

ജരാപി ദുക്ഖാതി എത്ഥ ദുവിധാ ജരാ സങ്ഖതലക്ഖണഞ്ച, ഖണ്ഡിച്ചാദിസമ്മതോ സന്തതിയം ഏകഭവപരിയാപന്നഖന്ധപുരാണഭാവോ ച. സാ ഇധ അധിപ്പേതാ. സാ പനേസാ ദുക്ഖാ സങ്ഖാരദുക്ഖഭാവതോ ചേവ ദുക്ഖവത്ഥുതോ ച. യം ഹിദം അങ്ഗപച്ചങ്ഗസിഥിലീഭാവഇന്ദ്രിയവികാരവിരൂപതാ യോബ്ബനവിനാസബലൂപഘാതസതിമതിവിപ്പവാസപരപരിഭവാദിഅനേകപ്പച്ചയം കായികചേതസികം ദുക്ഖമുപ്പജ്ജതി, ജരാ തസ്സ വത്ഥു. തേനേതം വുച്ചതി -

“അങ്ഗാനം സിഥിലീഭാവാ, ഇന്ദ്രിയാനം വികാരതോ;
യോബ്ബനസ്സ വിനാസേന, ബലസ്സ ഉപഘാതതോ.

“വിപ്പവാസാ സതാദീനം, പുത്തദാരേഹി അത്തനോ;
അപ്പസാദനീയതോ ചേവ, ഭിയ്യോ ബാലത്തപത്തിയാ.

“പപ്പോതി ദുക്ഖം യം മച്ചോ, കായികം മാനസം തഥാ;
സബ്ബമേതം ജരാഹേതു, യസ്മാ തസ്മാ ജരാ ദുഖാ”തി.

ജരാദുക്ഖാനന്തരം ബ്യാധിദുക്ഖേ വത്തബ്ബേപി കായികദുക്ഖഗഹണേനേവ ബ്യാധിദുക്ഖം ഗഹിതം ഹോതീതി ന വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം.

മരണമ്പി ദുക്ഖന്തി എത്ഥാപി ദുവിധം മരണം - സങ്ഖതലക്ഖണഞ്ച, യം സന്ധായ വുത്തം - “ജരാമരണം ദ്വീഹി ഖന്ധേഹി സങ്ഗഹിത”ന്തി (ധാതു॰ ൭൧). ഏകഭവപരിയാപന്നജീവിതിന്ദ്രിയപ്പബന്ധവിച്ഛേദോ ച, യം സന്ധായ വുത്തം - “നിച്ചം മരണതോ ഭയ”ന്തി (സു॰ നി॰ ൫൮൧). തം ഇധ അധിപ്പേതം. ജാതിപച്ചയമരണം ഉപക്കമമരണം സരസമരണം ആയുക്ഖയമരണം പുഞ്ഞക്ഖയമരണന്തിപി തസ്സേവ നാമം. പുന ഖണികമരണം സമ്മുതിമരണം സമുച്ഛേദമരണന്തി അയമ്പേത്ഥ ഭേദോ വേദിതബ്ബോ. പവത്തേ രൂപാരൂപധമ്മാനം ഭേദോ **ഖണികമരണം** നാമ. “തിസ്സോ മതോ, ഫുസ്സോ മതോ”തി ഇദം പരമത്ഥതോ സത്തസ്സ അഭാവാ, “സസ്സം മതം, രുക്ഖോ മതോ”തി ഇദം ജീവിതിന്ദ്രിയസ്സ അഭാവാ **സമ്മുതിമരണം** നാമ. ഖീണാസവസ്സ അപ്പടിസന്ധികാ കാലകിരിയാ **സമുച്ഛേദമരണം**

നാമ. ബാഹിരകം സമ്മുതിമരണം ഠപേത്വാ ഇതരം സമ്മുതിമരണഞ്ച സമുച്ഛേദമരണഞ്ച യഥാവുത്തപബന്ധവിച്ഛേദേനേവ സങ്ഗഹിതം. ദുക്ഖസ്സ പന വത്ഥുഭാവതോ ദുക്ഖം. തേനേതം വുച്ചതി -

"പാപസ്സ പാപകമ്മാദിനിമിത്തമനുപസ്സതോ;
ഭദ്ദസ്സാപസഹന്തസ്സ, വിയോഗം പിയവത്ഥുകം;
മീയമാനസ്സ യം ദുക്ഖം, മാനസം അവിസേസതോ.

"സബ്ബേസഞ്ചാപി യം സന്ധിബന്ധനച്ഛേദനാദികം;
വിതുജ്ജമാനമമ്മാനം , ഹോതി ദുക്ഖം സരീരജം.

"അസയ്ഹമപ്പടികാരം, ദുക്ഖസ്സേതസ്സിദം യതോ;
മരണം വത്ഥു തേനേതം, ദുക്ഖമിച്ചേവ ഭാസിത"ന്തി.

സോകാദീസു **സോകോ** നാമ ഞാതിബ്യസനാദീഹി ഫുട്ഠസ്സ അന്തോനിജ്ഝാനലക്ഖണോ ചിത്തസന്താപോ. ദുക്ഖോ പന ദുക്ഖദുക്ഖതോ ദുക്ഖവത്ഥുതോ ച. തേനേതം വുച്ചതി -

"സത്താനം ഹദയം സോകോ, വിസസല്ലംവ തുജ്ജതി;
അഗ്ഗിതത്തോവ നാരാചോ, ഭുസംവ ദഹതേ പുന.

"സമാവഹതി ബ്യാധിഞ്ച, ജരാമരണഭേദനം;
ദുക്ഖമ്പി വിവിധം യസ്മാ, തസ്മാ ദുക്ഖോതി വുച്ചതീ"തി.

പരിദേവോ നാമ ഞാതിബ്യസനാദീഹി ഫുട്ഠസ്സ വചീപലാപോ. ദുക്ഖോ പന സങ്ഖാരദുക്ഖഭാവതോ ദുക്ഖവത്ഥുതോ ച. തേനേതം വുച്ചതി -

"യം സോകസല്ലവിഹതോ പരിദേവമാനോ, കണ്ഠോട്ഠതാലുതലസോസജമപ്പസയ്ഹം;
ഭിയ്യോധിമത്തമധിഗച്ഛതിയേവ ദുക്ഖം, ദുക്ഖോതി തേന ഭഗവാ പരിദേവമാഹാ"തി.

ദുക്ഖം നാമ കായപീളനലക്ഖണം കായികദുക്ഖം. ദുക്ഖം പന ദുക്ഖദുക്ഖതോ മാനസദുക്ഖാവഹനതോ ച. തേനേതം വുച്ചതി -

"പീളേതി കായികമിദം, ദുക്ഖം ദുക്ഖഞ്ച മാനസം ഭിയ്യോ;
ജനയതി യസ്മാ തസ്മാ, ദുക്ഖന്തി വിസേസതോ വുത്ത"ന്തി.

ദോമനസ്സം നാമ ചിത്തപീളനലക്ഖണം മാനസം ദുക്ഖം. ദുക്ഖം പന ദുക്ഖദുക്ഖതോ കായികദുക്ഖാവഹനതോ ച. ചേതോദുക്ഖസമപ്പിതാ ഹി കേസേ പകിരിയ കന്ദന്തി, ഉരാനി പടിപിസന്തി, ആവട്ടന്തി, വിവട്ടന്തി, ഉദ്ധംപാദം പപതന്തി, സത്ഥം ആഹരന്തി, വിസം ഖാദന്തി, രജ്ജുയാ ഉബ്ബന്ധന്തി, അഗ്ഗിം പവിസന്തീതി നാനപ്പകാരകം ദുക്ഖമനുഭവന്തി. തേനേതം വുച്ചതി -

"പീളേതി യതോ ചിത്തം, കായസ്സ ച പീളനം സമാവഹതി;
ദുക്ഖന്തി ദോമനസ്സം, വിദോമനസ്സാ തതോ ആഹൂ"തി.

ഉപായാസോ നാമ ഞാതിബ്യസനാദീഹി ഫുട്ഠസ്സ അധിമത്തചേതോദുക്ഖപ്പഭാവിതോ ദോസോയേവ. "സങ്ഖാരക്ഖന്ധപരിയാപന്നോ ഏകോ ധമ്മോ"തി ഏകേ. ദുക്ഖോ പന സങ്ഖാരദുക്ഖഭാവതോ ചിത്തപരിദഹനതോ കായവിസാദനതോ ച. തേനേതം വുച്ചതി -

"ചിത്തസ്സ ച പരിദഹനാ, കായസ്സ വിസാദനാ ച അധിമത്തം;
യം ദുക്ഖമുപായാസോ, ജനേതി ദുക്ഖോ തതോ വുത്തോ"തി.

ഏത്ഥ ച മന്ദഗ്ഗിനാ അന്തോഭാജനേ പാകോ വിയ സോകോ, തിക്ഖഗ്ഗിനാ പച്ചമാനസ്സ ഭാജനതോ ബഹിനിക്ഖമനം വിയ പരിദേവോ, ബഹിനിക്ഖന്താവസേസസ്സ നിക്ഖമിതുമ്പി അപ്പഹോന്തസ്സ അന്തോഭാജനേയേവ യാവ പരിക്ഖയാ പാകോ വിയ ഉപായാസോ ദട്ഠബ്ബോ.

അപ്പിയസമ്പയോഗോ നാമ അപ്പിയേഹി സത്തസങ്ഖാരേഹി സമോധാനം. ദുക്ഖോ പന ദുക്ഖവത്ഥുതോ. തേനേതം വുച്ചതി -

“ദിസ്വാവ അപ്പിയേ ദുക്ഖം, പഠമം ഹോതി ചേതസി;
തദുപക്കമസമ്ഭൂതമഥ കായേ യതോ ഇധ.

“തതോ ദുക്ഖദ്വയസ്സാപി, വത്ഥുതോ സോ മഹേസിനാ;
ദുക്ഖോ വുത്തോതി വിഞ്ഞേയ്യോ, അപ്പിയേഹി സമാഗമോ”തി.

പിയവിപ്പയോഗോ നാമ പിയേഹി സത്തസങ്ഖാരേഹി വിനാഭാവോ. ദുക്ഖോ പന ദുക്ഖവത്ഥുതോ. തേനേതം വുച്ചതി -

“ഞാതിധനാദിവിയോഗാ , സോകസരസമപ്പിതാ വിതുജ്ജന്തി;
ബാലാ യതോ തതോയം, ദുക്ഖോതി മതോ പിയവിയോഗോ”തി.

ഇച്ഛിതാലാഭേ അലബ്ഭനേയ്യവത്ഥൂസു ഇച്ഛാവ **യമ്പിച്ഛം ന ലഭതി, തമ്പി ദുക്ഖ**ന്തി വുത്താ. യേനപി ധമ്മേന അലബ്ഭനേയ്യം വത്ഥും ഇച്ഛന്തോ ന ലഭതി, തമ്പി അലബ്ഭനേയ്യവത്ഥുമ്ഹി ഇച്ഛനം ദുക്ഖന്തി അത്ഥോ. ദുക്ഖം പന ദുക്ഖവത്ഥുതോ. തേനേതം വുച്ചതി -

“തം തം പത്ഥയമാനാനം, തസ്സ തസ്സ അലാഭതോ;
യം വിഘാതമയം ദുക്ഖം, സത്താനം ഇധ ജായതി.

“അലബ്ഭനേയ്യവത്ഥൂനം, പത്ഥനാ തസ്സ കാരണം;
യസ്മാ തസ്മാ ജിനോ ദുക്ഖം, ഇച്ഛിതാലാഭമബ്രവീ”തി.

സങ്ഖിത്തേന പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധാതി ഏത്ഥ പന **സങ്ഖിത്തേനാ**തി ദേസനം സന്ധായ വുത്തം. ദുക്ഖഞ്ഹി ഏത്തകാനി ദുക്ഖസതാനീതി വാ ഏത്തകാനി ദുക്ഖസഹസ്സാനീതി വാ സങ്ഖിപിതും ന സക്കാ, ദേസനാ പന സക്കാ. തസ്മാ “ദുക്ഖം നാമ ന അഞ്ഞം കിഞ്ചി, സംഖിത്തേന പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധാ ദുക്ഖാ”തി ദേസനം സങ്ഖിപന്തോ ഏവമാഹ. **പഞ്ചാ**തി ഗണനപരിച്ഛേദോ. **ഉപാദാനക്ഖന്ധാ**തി ഉപാദാനഗോചരാ ഖന്ധാ.

ജാതിപ്പഭുതികം ദുക്ഖം, യം വുത്തമിധ താദിനാ;
അവുത്തം യഞ്ച തം സബ്ബം, വിനാ ഏതേന വിജ്ജതി.

യസ്മാ തസ്മാ ഉപാദാനക്ഖന്ധാ സങ്ഖേപതോ ഇമേ;
ദുക്ഖാതി വുത്താ ദുക്ഖന്ത-ദേസകേന മഹേസിനാ.

തഥാ ഹി ഇന്ധനമിവ പാവകോ, ലക്ഖമിവ പഹരണാനി, ഗോരൂപം വിയ ഡംസമകസാദയോ, ഖേത്തമിവ ലായകാ, ഗാമം വിയ ഗാമഘാതകാ, ഉപാദാനക്ഖന്ധപഞ്ചകമേവ ജാതിആദയോ നാനപ്പകാരേഹി വിബാധേന്താ തിണലതാദീനി വിയ ഭൂമിയം, പുപ്ഫഫലപല്ലവാനി വിയ രുക്ഖേസു ഉപാദാനക്ഖന്ധേസുയേവ നിബ്ബത്തന്തി. ഉപാദാനക്ഖന്ധാനഞ്ച ആദിദുക്ഖം ജാതി, മജ്ഝേദുക്ഖം ജരാ, പരിയോസാനദുക്ഖം മരണം, മാരണന്തികദുക്ഖാഭിഘാതേന പരിഡയ്ഹനദുക്ഖം സോകോ , തദസഹനതോ ലാലപ്പനദുക്ഖം പരിദേവോ, തതോ ധാതുക്ഖോഭസങ്ഖാതഅനിട്ഠഫോട്ഠബ്ബസമായോഗതോ കായസ്സ ആബാധനദുക്ഖം ദുക്ഖം, തേന ആബാധിയമാനാനം പുഥുജ്ജനാനം തത്ഥ പടിഘുപ്പത്തിതോ ചേതോബാധനദുക്ഖം ദോമനസ്സം, സോകാദിവുദ്ധിയാ ജനിതവിസാദാനം അനുത്ഥുനനദുക്ഖം ഉപായാസോ, മനോരഥവിഘാതപ്പത്താനം ഇച്ഛാവിഘാതദുക്ഖം ഇച്ഛിതാലാഭോതി ഏവം നാനപ്പകാരതോ ഉപപരിക്ഖിയമാനാ ഉപാദാനക്ഖന്ധാവ ദുക്ഖാതി യദേതം ഏകമേകം ദസ്സേത്വാ വുച്ചമാനം അനേകേഹിപി കപ്പേഹി ന സക്കാ അനവസേസതോ വത്തും, തം സബ്ബമ്പി ദുക്ഖം ഏകജലബിന്ദുമ്ഹി സകലസമുദ്ദജലരസം വിയ യേസു കേസുചി പഞ്ചസു ഉപാദാനക്ഖന്ധേസു സങ്ഖിപിത്വാ ദസ്സേതും “സങ്ഖിത്തേന പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധാ ദുക്ഖാ”തി ഭഗവതാ വുത്തമേവ ഥേരോ അവോചാതി.

തത്ഥ കതമാ ജാതീതിആദീസു പദഭാജനീയേസു **തത്ഥാ**തി ദുക്ഖസച്ചനിദ്ദേസേ വുത്തേസു ജാതിആദീസു. **യാ തേസം തേസം സത്താന**ന്തി സങ്ഖേപതോ അനേകേസം സത്താനം സാധാരണനിദ്ദേസോ. യാ ദേവദത്തസ്സ ജാതി, യാ സോമദത്തസ്സ ജാതീതി ഏവഞ്ഹി ദിവസമ്പി കഥിയമാനേ നേവ സത്താ പരിയാദാനം ഗച്ഛന്തി, ന സബ്ബം അപരത്ഥദീപനം സിജ്ഝതി, ഇമേഹി പന ദ്വീഹി പദേഹി ന കോചി സത്തോ അപരിയാദിന്നോ ഹോതി, ന കിഞ്ചി അപരത്ഥദീപനം ന സിജ്ഝതി. **തമ്ഹി തമ്ഹീ**തി അയം ഗതിജാതിവസേന അനേകേസം

സത്തനികായാനം സാധാരണനിദ്ദേസോ. **സത്തനികായേ**തി സത്താനം നികായേ, സത്തഘടായം സത്തസമൂഹേതി അത്ഥോ. **ജാതീ**തി ജായനവസേന. ഇദമേത്ഥ സഭാവപച്ചത്തം. **സഞ്ജാതീ**തി സഞ്ജായനവസേന. ഉപസഗ്ഗേന പദം വഡ്ഢിതം. **ഓക്കന്തീ**തി ഓക്കമനവസേന. ജായനട്ഠേന വാ ജാതി, സാ അപരിപുണ്ണായതനവസേന വുത്താ. സഞ്ജായനട്ഠേന സഞ്ജാതി, സാ പരിപുണ്ണായതനവസേന വുത്താ. ഓക്കമനട്ഠേന ഓക്കന്തി, സാ അണ്ഡജജലാബുജവസേന വുത്താ. തേ ഹി അണ്ഡകോസം വത്ഥികോസഞ്ച ഓക്കമന്തി, ഓക്കമന്താ പവിസന്താ വിയ പടിസന്ധിം ഗണ്ഹന്തി. അഭിനിബ്ബത്തനട്ഠേന **അഭിനിബ്ബത്തി,** സാ സംസേദജഓപപാതികവസേന വുത്താ. തേ ഹി പാകടാ ഏവ ഹുത്വാ നിബ്ബത്തന്തി, അയം താവ സമ്മുതികഥാ.

ഇദാനി **ഖന്ധാനം പാതുഭാവോ, ആയതനാനം പടിലാഭോ**തി പരമത്ഥകഥാ ഹോതി. ഖന്ധാ ഏവ ഹി പരമത്ഥതോ പാതുഭവന്തി, ന സത്താ. ഏത്ഥ **ച ഖന്ധാന**ന്തി ഏകവോകാരഭവേ ഏകസ്സ, ചതുവോകാരഭവേ ചതുന്നം, പഞ്ചവോകാരഭവേ പഞ്ചന്നമ്പി ഗഹണം വേദിതബ്ബം. **പാതുഭാവോ**തി ഉപ്പത്തി. **ആയതനാന**ന്തി തത്ര തത്ര ഉപ്പജ്ജമാനായതനവസേന സങ്ഗഹോ വേദിതബ്ബോ. **പടിലാഭോ**തി സന്തതിയം പാതുഭാവോയേവ. പാതുഭവന്താനേവ ഹി താനി പടിലദ്ധാനി നാമ ഹോന്തി. **അയം വുച്ചതി ജാതീ**തി അയം ജാതി നാമ കഥീയതി.

ജരാനിദ്ദേസേ **ജരാ**തി സഭാവപച്ചത്തം. **ജീരണതാ**തി ആകാരനിദ്ദേസോ. **ഖണ്ഡിച്ച**ന്തിആദയോ തയോ കാലാതിക്കമേ കിച്ചനിദ്ദേസാ, പച്ഛിമാ ദ്വേ പകതിനിദ്ദേസാ. അയഞ്ഹി ജരാതി ഇമിനാ പദേന സഭാവതോ ദീപിതാ, തേനസ്സാ ഇദം സഭാവപച്ചത്തം. ജീരണതാതി ഇമിനാ ആകാരതോ, തേനസ്സായം ആകാരനിദ്ദേസോ. ഖണ്ഡിച്ചന്തി ഇമിനാ കാലാതിക്കമേ ദന്തനഖാനം ഖണ്ഡിതഭാവകരണകിച്ചതോ. **പാലിച്ച**ന്തി ഇമിനാ കേസലോമാനം പലിതഭാവകരണകിച്ചതോ. **വലിത്തചതാ**തി ഇമിനാ മംസം മിലാപേത്വാ തചേ വലിഭാവകരണകിച്ചതോ ദീപിതാ. തേനസ്സാ ഇമേ തയോ കാലാതിക്കമേ കിച്ചനിദ്ദേസാ. തേഹി ഇമേസം വികാരാനം ദസ്സനവസേന പാകടീഭൂതാ പാകടജരാ ദസ്സിതാ. യഥേവ ഹി ഉദകസ്സ വാ വാതസ്സ വാ അഗ്ഗിനോ വാ തിണരുക്ഖാദീനം സമ്ഭഗ്ഗപലിഭഗ്ഗതായ വാ ഝാമതായ വാ ഗതമഗ്ഗോ പാകടോ ഹോതി, ന ച സോ ഗതമഗ്ഗോ താനേവ ഉദകാദീനി, ഏവമേവ ജരായ ദന്താദീസു ഖണ്ഡിച്ചാദിവസേന ഗതമഗ്ഗോ പാകടോ ചക്ഖും ഉമ്മീലേത്വാപി ഗയ്ഹതി, ന ച ഖണ്ഡിച്ചാദീനേവ ജരാ. ന ഹി ജരാ ചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യാ ഹോതി.

ആയുനോ സംഹാനി ഇന്ദ്രിയാനം പരിപാകോതി ഇമേഹി പന പദേഹി കാലാതിക്കമേയേവ അഭിബ്യത്തായ ആയുക്ഖയചക്ഖാദിഇന്ദ്രിയപരിപാകസങ്ഖാതായ പകതിയാ ദീപിതാ, തേനസ്സിമേ ദ്വേ പകതിനിദ്ദേസാതി വേദിതബ്ബാ. തത്ഥ യസ്മാ ജരം പത്തസ്സ ആയു ഹായതി, തസ്മാ ജരാ "ആയുനോ സംഹാനീ"തി ഫലൂപചാരേന വുത്താ. യസ്മാ ച ദഹരകാലേ സുപ്പസന്നാനി സുഖുമമ്പി അത്തനോ വിസയം സുഖേനേവ ഗണ്ഹനസമത്ഥാനി ചക്ഖാദീനി ഇന്ദ്രിയാനി ജരം പത്തസ്സ പരിപക്കാനി ആലുളിതാനി അവിസദാനി ഓളാരികമ്പി അത്തനോ വിസയം ഗഹേതും അസമത്ഥാനി ഹോന്തി, തസ്മാ "ഇന്ദ്രിയാനം പരിപാകോ"തി ഫലൂപചാരേനേവ വുത്താ.

സാ പനേസാ ഏവം നിദ്ദിട്ഠാ സബ്ബാപി ജരാ പാകടാ പടിച്ഛന്നാതി ദുവിധാ ഹോതി. തത്ഥ ദന്താദീസു ഖണ്ഡാദിഭാവദസ്സനതോ രൂപധമ്മേസു ജരാ **പാകടജരാ** നാമ. അരൂപധമ്മേസു പന ജരാ താദിസസ്സ വികാരസ്സ അദസ്സനതോ **പടിച്ഛന്നജരാ** നാമ. തത്ര യ്വായം ഖണ്ഡാദിഭാവോ ദിസ്സതി, സോ താദിസാനം ദന്താദീനം വണ്ണോയേവ. തം ചക്ഖുനാ ദിസ്വാ മനോദ്വാരേന ചിന്തേത്വാ "ഇമേ ദന്താ ജരായ പഹടാ"തി ജരം ജാനാതി, ഉദകട്ഠാനേ ബദ്ധാനി ഗോസിങ്ഗാദീനി ഓലോകേത്വാ ഹേട്ഠാ ഉദകസ്സ അത്ഥിഭാവജാനനം വിയ. പുന അയം ജരാ സവീചി അവീചീതി ഏവമ്പി ദുവിധാ ഹോതി. തത്ഥ മണികനകരജതപവാളചന്ദസൂരിയാദീനം മന്ദദസകാദീസു പാണീനം വിയ, പുപ്ഫഫലപല്ലവാദീസു അപാണീനം വിയ ച അന്തരന്തരാ വണ്ണവിസേസാദീനം ദുബ്ബിഞ്ഞേയ്യത്താ ജരാ **അവീചിജരാ** നാമ, നിരന്തരജരാതി അത്ഥോ. തതോ അഞ്ഞേസു പന യഥാവുത്തേസു അന്തരന്തരാ വണ്ണവിസേസാദീനം സുവിഞ്ഞേയ്യത്താ ജരാ **സവീചിജരാ** നാമ.

തത്ഥ സവീചിജരാ ഉപാദിണ്ണകഅനുപാദിണ്ണകവസേന ഏവം വേദിതബ്ബാ - ദഹരകുമാരകാനഞ്ഹി പഠമമേവ ഖീരദന്താ നാമ ഉട്ഠഹന്തി, ന തേ ഥിരാ. തേസു പന പതിതേസു പുന ദന്താ ഉട്ഠഹന്തി. തേ പഠമമേവ സേതാ ഹോന്തി, ജരാവാതേന പഹടകാലേ കാളകാ ഹോന്തി. കേസാ പഠമമേവ തമ്ബാ ഹോന്തി, തതോ കാളകാ, തതോ സേതാ. ഛവി പന സലോഹിതികാ ഹോതി. വഡ്ഢന്താനം വഡ്ഢന്താനം ഓദാതാനം ഓദാതഭാവോ,

കാളകാനം കാളകഭാവോ പഞ്ഞായതി. ജരാവാതേന പന പഹടകാലേ വലിം ഗണ്ഹാതി. സബ്ബമ്പി സസ്സം വപിതകാലേ സേതം ഹോതി, പച്ഛാ നീലം. ജരാവാതേന പന പഹടകാലേ പണ്ഡുകം ഹോതി. അമ്ബങ്കുരേനാപി ദീപേതും വട്ടതി.

മരണനിദ്ദേസേ **ചുതീ**തി ചവനവസേന വുത്തം. ഏകചതുപഞ്ചക്ഖന്ധാനം സാമഞ്ഞവചനമേതം. **ചവനതാ**തി ഭാവവചനേന ലക്ഖണനിദസ്സനം. **ഭേദോ**തി ചുതിഖന്ധാനം ഭങ്ഗുപ്പത്തിപരിദീപനം. **അന്തരധാന**ന്തി ഘടസ്സ വിയ ഭിന്നസ്സ ഭിന്നാനം ചുതിഖന്ധാനം യേന കേനചി പരിയായേന ഠാനാഭാവപരിദീപനം. **മച്ചു മരണ**ന്തി മച്ചുസങ്ഖാതം മരണം, ന ഖണികമരണം. കാലോ നാമ അന്തകോ, തസ്സ കിരിയാതി **കാലകിരിയാ**. ഏത്താവതാ ച സമ്മുതിയാ മരണം ദീപിതം.

ഇദാനി പരമത്ഥേന ദീപേതും **ഖന്ധാനം ഭേദോ**തിആദിമാഹ. പരമത്ഥേന ഹി ഖന്ധായേവ ഭിജ്ജന്തി, ന സത്തോ നാമ കോചി മരതി. ഖന്ധേസു പന ഭിജ്ജമാനേസു സത്തോ മരതി, ഭിന്നേസു മതോതി വോഹാരോ ഹോതി. ഏത്ഥ ച ചതുവോകാരപഞ്ചവോകാരവസേന **ഖന്ധാനം ഭേദോ,** ഏകവോകാരവസേന **കളേവരസ്സ നിക്ഖേപോ,** ചതുവോകാരവസേന വാ ഖന്ധാനം ഭേദോ, സേസദ്വയവസേന കളേവരസ്സ നിക്ഖേപോ വേദിതബ്ബോ. കസ്മാ? ഭവദ്വയേപി രൂപകായസങ്ഖാതസ്സ കളേവരസ്സ സമ്ഭവതോ. യസ്മാ വാ ചാതുമഹാരാജികാദീസുപി ഖന്ധാ ഭിജ്ജന്തേവ, ന കിഞ്ചി നിക്ഖിപതി, തസ്മാ തേസം വസേന ഖന്ധാനം ഭേദോ, മനുസ്സാദീസു കളേവരസ്സ നിക്ഖേപോ. ഏത്ഥ ച കളേവരസ്സ നിക്ഖേപകരണതോ മരണം "കളേവരസ്സ നിക്ഖേപോ"തി വുത്തം.

ജീവിതിന്ദ്രിയസ്സുപച്ഛേദോതി ഇമിനാ ഇന്ദ്രിയബദ്ധസ്സേവ മരണം നാമ ഹോതി, അനിന്ദ്രിയബദ്ധസ്സ മരണം നാമ നത്ഥീതി ദസ്സേതി. "സസ്സം മതം, രുക്ഖോ മതോ"തി ഇദം പന വോഹാരമത്തമേവ, അത്ഥതോ പന ഏവരൂപാനി വചനാനി സസ്സാദീനം ഖയവയഭാവമേവ ദീപേന്തി.

അപിച ഇമാനി ജാതിജരാമരണാനി നാമ ഇമേസം സത്താനം വധകപച്ചാമിത്താ വിയ ഓതാരം ഗവേസന്താനി വിചരന്തി. യഥാ ഹി പുരിസസ്സ തീസു പച്ചാമിത്തേസു ഓതാരാപേക്ഖേസു വിചരന്തേസു ഏകോ വദേയ്യ "അഹം അസുകഅരഞ്ഞസ്സ നാമ വണ്ണം കഥേത്വാ ഏതം ആദായ തത്ഥ ഗമിസ്സാമി, ഏത്ഥ മയ്ഹം ദുക്കരം നത്ഥീ"തി. ദുതിയോ വദേയ്യ "അഹം തവ ഏതം ഗഹേത്വാ ഗതകാലേ പോഥേത്വാ ദുബ്ബലം കരിസ്സാമി, ഏത്ഥ മയ്ഹം ദുക്കരം നത്ഥീ"തി. തതിയോ വദേയ്യ "തയാ ഏതസ്മിം പോഥേത്വാ ദുബ്ബലേ കതേ തിണ്ഹേന അസിനാ സീസച്ഛേദനം നാമ മയ്ഹം ഭാരോ ഹോതൂ"തി തേ ഏവം വത്വാ തഥാ കരേയ്യും. തത്ഥ പഠമപച്ചാമിത്തസ്സ അരഞ്ഞവണ്ണം കഥേത്വാ തം ആദായ തത്ഥ ഗതകാലോ വിയ സുഹജ്ജഞാതിമണ്ഡലതോ നിക്കഡ്ഢിത്വാ യത്ഥ കത്ഥചി നിബ്ബത്താപനം നാമ ജാതിയാ കിച്ചം, ദുതിയസ്സ പോഥേത്വാ ദുബ്ബലകരണം വിയ നിബ്ബത്തക്ഖന്ധേസു നിപതിത്വാ പരാധീനമഞ്ചപരായണഭാവകരണം ജരായ കിച്ചം, തതിയസ്സ തിണ്ഹേന അസിനാ സീസച്ഛേദനം വിയ ജീവിതക്ഖയപാപനം മരണസ്സ കിച്ചന്തി വേദിതബ്ബം.

അപിചേത്ഥ ജാതിദുക്ഖം സാദീനവമഹാകന്താരപ്പവേസോ വിയ ദട്ഠബ്ബം, ജരാദുക്ഖം തത്ഥ അന്നപാനരഹിതസ്സ ദുബ്ബലം വിയ, മരണദുക്ഖം ദുബ്ബലസ്സ ഇരിയാപഥപവത്തനേ വിഹതപരക്കമസ്സ വാളാദീഹി അനയബ്യസനാപാദനം വിയ ദട്ഠബ്ബന്തി.

സോകനിദ്ദേസേ വിയസതീതി ബ്യസനം, ഹിതസുഖം ഖിപതി വിദ്ധംസേതീതി അത്ഥോ. ഞാതീനം ബ്യസനം ഞാതിബ്യസനം, ചോരരോഗഭയാദീഹി ഞാതിക്ഖയോ ഞാതിവിനാസോതി അത്ഥോ. തേന **ഞാതിബ്യസനേന. ഫുട്ഠസ്സാ**തി അജ്ഝോത്ഥടസ്സ അഭിഭൂതസ്സ, സമന്നാഗതസ്സാതി അത്ഥോ. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ. അയം പന വിസേസോ - ഭോഗാനം ബ്യസനം **ഭോഗബ്യസനം,** രാജചോരാദിവസേന ഭോഗക്ഖയോ ഭോഗവിനാസോതി അത്ഥോ. രോഗോയേവ ബ്യസനം **രോഗബ്യസനം**. രോഗോ ഹി ആരോഗ്യം വിയസതി വിനാസേതീതി ബ്യസനം. സീലസ്സ ബ്യസനം **സീലബ്യസനം**. ദുസ്സീല്യസ്സേതം നാമം. സമ്മാദിട്ഠിം വിനാസയമാനാ ഉപ്പന്നാ ദിട്ഠി ഏവ ബ്യസനം **ദിട്ഠിബ്യസനം**. ഏത്ഥ ച പുരിമാനി ദ്വേ അനിപ്ഫന്നാനി, പച്ഛിമാനി തീണി നിപ്ഫന്നാനി തിലക്ഖണബ്ഭാഹതാനി. പുരിമാനി ച തീണി നേവ കുസലാനി ന അകുസലാനി, സീലദിട്ഠിബ്യസനദ്വയം അകുസലം.

അഞ്ഞതരഞ്ഞതരേനാതി ഗഹിതേസു വാ യേന കേനചി അഗ്ഗഹിതേസു വാ മിത്താമച്ചബ്യസനാദീസു യേന കേനചി. **സമന്നാഗതസ്സാ**തി സമനുബന്ധസ്സ അപരിമുച്ചമാനസ്സ. **അഞ്ഞതരഞ്ഞതരേന ദുക്ഖധമ്മേനാ**തി യേന കേനചി സോകദുക്ഖസ്സ ഉപ്പത്തിഹേതുനാ. **സോകോ**തി സോചനകവസേന സോകോ. ഇദം തേഹി കാരണേഹി ഉപ്പജ്ജനകസോകസ്സ സഭാവപച്ചത്തം. **സോചനാ**തി സോചനാകാരോ. **സോചിതത്ത**ന്തി സോചിതഭാവോ. **അന്തോസോകോ**തി അബ്ഭന്തരസോകോ. ദുതിയപദം ഉപസഗ്ഗേന വഡ്ഢിതം. സോ ഹി അബ്ഭന്തരം സുക്ഖാപേന്തോ വിയ പരിസുക്ഖാപേന്തോ വിയ ഉപ്പജ്ജതീതി "അന്തോസോകോ അന്തോപരിസോകോ"തി വുച്ചതി. **ചേതസോ പരിജ്ഝായനാ**തി ചിത്തസ്സ പരിജ്ഝായനാകാരോ. സോകോ ഹി ഉപ്പജ്ജമാനോ അഗ്ഗി വിയ ചിത്തം ഝാപേതി ദഹതി, "ചിത്തം മേ ഝാമം, ന മേ കിഞ്ചി പടിഭാതീ"തി വദാപേതി. ദുക്ഖിതോ മനോ ദുമ്മനോ, തസ്സ ഭാവോ **ദോമനസ്സം**. അനുപവിട്ഠട്ഠേന സോകോവ സല്ലന്തി **സോകസല്ലം**.

പരിദേവനിദ്ദേസേ "മയ്ഹം ധീതാ, മയ്ഹം പുത്തോ"തി ഏവം ആദിസ്സ ആദിസ്സ ദേവന്തി രോദന്തി ഏതേനാതി **ആദേവോ**. തം തം വണ്ണം പരികിത്തേത്വാ പരികിത്തേത്വാ ദേവന്തി ഏതേനാതി **പരിദേവോ**. തതോ പരാനി ദ്വേ ദ്വേ പദാനി പുരിമദ്വയസ്സേവ ആകാരഭാവനിദ്ദേസവസേന വുത്താനി. **വാചാ**തി വചനം. **പലാപോ**തി തുച്ഛം നിരത്ഥകവചനം. ഉപഡ്ഢഭണിതഅഞ്ഞഭണിതാദിവസേന വിരൂപോ പലാപോതി **വിപ്പലാപോ. ലാലപ്പോ**തി പുനപ്പുനം ലപനം. ലാലപ്പനാകാരോ **ലാലപ്പനാ**. ലാലപ്പിതസ്സ ഭാവോ **ലാലപ്പിതത്തം**.

ദുക്ഖനിദ്ദേസേ കായനിസ്സിതത്താ **കായികം**. അമധുരട്ഠേന **അസാതം**. കായികപദേന ചേതസികഅസാതം പടിക്ഖിപതി, അസാതപദേന കായികസാതം. തദേവ ദുക്ഖയതീതി **ദുക്ഖം,** യസ്സുപ്പജ്ജതി, തം ദുക്ഖിതം കരോതീതി അത്ഥോ. ദുക്ഖമത്താ വാ ദുക്ഖം. **കായസമ്ഫസ്സജ**ന്തി കായസമ്ഫസ്സേ ജാതം. **അസാതം ദുക്ഖം വേദയിത**ന്തി അസാതം വേദയിതം ന സാതം, ദുക്ഖം വേദയിതം ന സുഖം. പരതോ തീണി പദാനി ഇത്ഥിലിങ്ഗവസേന വുത്താനി. അസാതാ വേദനാ ന സാതാ, ദുക്ഖാ വേദനാ ന സുഖാതി അയമേവ പനേത്ഥ അത്ഥോ. യം കായികം അസാതം ദുക്ഖം വേദയിതം, യാ കായസമ്ഫസ്സജാ അസാതാ ദുക്ഖാ വേദനാ, ഇദം വുച്ചതി ദുക്ഖന്തി ഏവം യോജനാ വേദിതബ്ബാ.

ദോമനസ്സനിദ്ദേസേ ദുട്ഠു മനോതി ദുമ്മനോ, ഹീനവേദനത്താ വാ കുച്ഛിതം മനോതി ദുമ്മനോ, ദുമ്മനസ്സ ഭാവോ **ദോമനസ്സം**. ചിത്തനിസ്സിതത്താ **ചേതസികം. ചേതോസമ്ഫസ്സജ**ന്തി ചിത്തസമ്ഫസ്സേ ജാതം.

ഉപായാസനിദ്ദേസേ ആയാസനട്ഠേന **ആയാസോ**. സംസീദനവിസീദനാകാരപ്പവത്തസ്സ ചിത്തകിലമഥസ്സേതം നാമം. ബലവആയാസോ **ഉപായാസോ**. ആയാസിതഭാവോ **ആയാസിതത്തം.** ഉപായാസിതഭാവോ **ഉപായാസിതത്തം**.

അപ്പിയസമ്പയോഗനിദ്ദേസേ **ഇധാ**തി ഇമസ്മിം ലോകേ. **യസ്സാ**തി യേ അസ്സ. **അനിട്ഠാ**തി അപരിയേസിതാ. പരിയേസിതാ വാ ഹോന്തു അപരിയേസിതാ വാ, നാമമേവേതം അമനാപാരമ്മണാനം. മനസ്മിം ന കമന്തി ന പവിസന്തീതി **അകന്താ**. മനസ്മിം ന അപ്പിയന്തി, ന വാ മനം വഡ്ഢേന്തീതി **അമനാപാ. രൂപാ**തിആദി തേസം സഭാവനിദസ്സനം. അനത്ഥം കാമേന്തി ഇച്ഛന്തീതി **അനത്ഥകാമാ**. അഹിതം കാമേന്തി ഇച്ഛന്തീതി **അഹിതകാമാ**. അഫാസും ദുക്ഖവിഹാരം കാമേന്തി ഇച്ഛന്തീതി **അഫാസുകാമാ**. ചതൂഹി യോഗേഹി ഖേമം നിബ്ഭയം വിവട്ടം ന കാമേന്തി, സഭയം വട്ടമേവ നേസം കാമേന്തി ഇച്ഛന്തീതി **അയോഗക്ഖേമകാമാ**. അപിച സദ്ധാദീനം വുദ്ധിസങ്ഖാതസ്സ അത്ഥസ്സ അകാമനതോ, തേസംയേവ ഹാനിസങ്ഖാതസ്സ അനത്ഥസ്സ ച കാമനതോ **അനത്ഥകാമാ**. സദ്ധാദീനംയേവ ഉപായഭൂതസ്സ ഹിതസ്സ അകാമനതോ, സദ്ധാഹാനിആദീനം ഉപായഭൂതസ്സ അഹിതസ്സ ച കാമനതോ **അഹിതകാമാ**. ഫാസുവിഹാരസ്സ അകാമനതോ, അഫാസുവിഹാരസ്സ ച കാമനതോ **അഫാസുകാമാ**. യസ്സ കസ്സചി നിബ്ഭയസ്സ അകാമനതോ, ഭയസ്സ ച കാമനതോ **അയോഗക്ഖേമകാമാ**തി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

സങ്ഗതീതി ഗന്ത്വാ സംയോഗോ. **സമാഗമോ**തി ആഗതേഹി സംയോഗോ. **സമോധാന**ന്തി ഠാനനിസജ്ജാദീസു സഹഭാവോ. **മിസ്സീഭാവോ**തി സബ്ബകിച്ചാനം സഹകരണം. അയം സത്തവസേന യോജനാ. സങ്ഖാരവസേന പന യം ലബ്ഭതി, തം ഗഹേതബ്ബം. സോ പന അപ്പിയസമ്പയോഗോ അത്ഥതോ ഏകോ ധമ്മോ നാമ നത്ഥി, കേവലം അപ്പിയസമ്പയുത്താനം ദുവിധസ്സാപി ദുക്ഖസ്സ വത്ഥുഭാവതോ ദുക്ഖോതി വുത്തോ.

പിയവിപ്പയോഗനിദ്ദേസോ വുത്തപടിപക്ഖനയേന വേദിതബ്ബോ. **മാതാ വാ**തിആദി പനേത്ഥ അത്ഥകാമേ സരൂപേന ദസ്സേതും വുത്തം. തത്ഥ മമായതീതി **മാതാ,** പിയായതീതി **പിതാ**. ഭജതീതി **ഭാതാ,** തഥാ **ഭഗിനീ**. മേത്തായന്തീതി **മിത്താ,** മിനന്തി വാ സബ്ബഗുയ്ഹേസു അന്തോ പക്ഖിപന്തീതി മിത്താ. കിച്ചകരണീയേസു സഹഭാവട്ഠേന അമാ ഹോന്തീതി **അമച്ചാ**. ''അയം അമ്ഹാകം അജ്ഝത്തികോ''തി ഏവം ജാനന്തി, ഞായന്തീതി വാ **ഞാതീ**. ലോഹിതേന സമ്ബന്ധാതി **സാലോഹിതാ**. പിതുപക്ഖികാ ഞാതീ, മാതുപക്ഖികാ സാലോഹിതാ. മാതാപിതുപക്ഖികാ വാ ഞാതീ, സസ്സുസസുരപക്ഖികാ സാലോഹിതാ. അയമ്പി പിയവിപ്പയോഗോ അത്ഥതോ ഏകോ ധമ്മോ നാമ നത്ഥി, കേവലം പിയവിപ്പയുത്താനം ദുവിധസ്സാപി ദുക്ഖസ്സ വത്ഥുഭാവതോ ദുക്ഖോതി വുത്തോ. ഇദമേത്ഥ സബ്ബഅട്ഠകഥാവചനം. സച്ചാനം പന തഥലക്ഖണത്താ സമ്പയോഗവിപ്പയോഗവചനേഹി അപ്പിയപിയവത്ഥൂനിയേവ വിസേസിതാനീതി വത്തും യുജ്ജതീതി.

ഇച്ഛിതാലാഭനിദ്ദേസേ **ജാതിധമ്മാന**ന്തി ജാതിസഭാവാനം ജാതിപകതികാനം. **ഇച്ഛാ ഉപ്പജ്ജതീ**തി തണ്ഹാ ഉപ്പജ്ജതി. **അഹോ വതാ**തി പത്ഥനാ. **അസ്സാമാ**തി ഭവേയ്യാമ. **ന ഖോ പനേതം ഇച്ഛായ പത്തബ്ബ**ന്തി യം ഏതം ''അഹോ വത മയം ന ജാതിധമ്മാ അസ്സാമ, ന ച വത നോ ജാതി ആഗച്ഛേയ്യാ''തി ഏവം പഹീനസമുദയേസു സാധൂസു വിജ്ജമാനം അജാതിധമ്മത്തം പരിനിബ്ബുതേസു ച വിജ്ജമാനം ജാതിയാ അനാഗമനം ഇച്ഛിതം, തം ഇച്ഛന്തസ്സാപി മഗ്ഗഭാവനായ വിനാ അപ്പത്തബ്ബതോ, അനിച്ഛന്തസ്സാപി ച ഭാവനായ പത്തബ്ബതോ ന ഇച്ഛായ പത്തബ്ബം നാമ ഹോതി. **ഇദമ്പീ**തി ഏതമ്പി. ഉപരി സേസാനി ഉപാദായ **അപി**സദ്ദോ.

ഉപാദാനക്ഖന്ധനിദ്ദേസേ **സേയ്യഥി**ദന്തി നിപാതോ, തസ്സ തേ കതമേ ഇതി ചേതി അത്ഥോ. രൂപമേവ ഉപാദാനക്ഖന്ധോതി **രൂപുപാദാനക്ഖന്ധോ**. ഏസേവ നയോ സേസേസുപി.

ദുക്ഖസച്ചനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സമുദയസച്ചനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൩൮. സമുദയസച്ചനിദ്ദേസേ **യായം തണ്ഹാ**തി യാ അയം തണ്ഹാ. **പോനോഭവികാ**തി പുനബ്ഭവകരണം പുനോഭവോ, പുനോഭവോ സീലമസ്സാതി പോനോഭവികാ. അപിച പുനബ്ഭവം ദേതി, പുനബ്ഭവായ സംവത്തതി, പുനപ്പുനം ഭവേ നിബ്ബത്തേതീതി പോനോഭവികാ. സാ പനേസാ പുനബ്ഭവസ്സ ദായികാപി അത്ഥി അദായികാപി, പുനബ്ഭവായ സംവത്തനികാപി അത്ഥി അസംവത്തനികാപി, ദിന്നായ പടിസന്ധിയാ ഉപധിവേപക്കമത്താപി. സാ തിപ്പകാരാപി പോനോഭവികാതി നാമം ലഭതി. പോനബ്ഭവികാതിപി പാഠോ, സോയേവത്ഥോ. അഭിനന്ദനസങ്ഖാതേന നന്ദിരാഗേന സഹ ഗതാതി **നന്ദിരാഗസഹഗതാ**. നന്ദിരാഗേന സദ്ധിം അത്ഥതോ ഏകത്തമേവ ഗതാതി വുത്തം ഹോതി. **തത്ര തത്രാഭിനന്ദിനീ**തി യത്ര യത്ര അത്തഭാവോ നിബ്ബത്തതി, തത്ര തത്ര അഭിനന്ദിനീ. രൂപാദീസു വാ ആരമ്മണേസു തത്ര തത്രാഭിനന്ദിനീ, രൂപാഭിനന്ദിനീ സദ്ദഗന്ധരസഫോട്ഠബ്ബധമ്മാഭിനന്ദിനീതി അത്ഥോ. തത്ര തത്രാഭിനന്ദീതിപി പാഠോ, തത്ര തത്ര അഭിനന്ദയതീതി അത്ഥോ. **സേയ്യഥി**ദന്തി നിപാതോ, തസ്സ സാ കതമാ ഇതി ചേതി അത്ഥോ. **കാമതണ്ഹാ**തി കാമേ തണ്ഹാ, പഞ്ചകാമഗുണികരാഗസ്സേതം അധിവചനം. **ഭവതണ്ഹാ**തി ഭവേ തണ്ഹാ. ഭവപത്ഥനാവസേന ഉപ്പന്നസ്സ സസ്സതദിട്ഠിസഹഗതസ്സ രാഗസ്സ രൂപാരൂപഭവരാഗസ്സ ച ഝാനനികന്തിയാ ച ഏതം അധിവചനം. **വിഭവതണ്ഹാ**തി വിഭവേ തണ്ഹാ. ഉച്ഛേദദിട്ഠിസഹഗതരാഗസ്സേതം അധിവചനം.

ഇദാനി തസ്സാ തണ്ഹായ വത്ഥും വിത്ഥാരതോ ദസ്സേതും **സാ ഖോ പനേസാ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഉപ്പജ്ജതീ**തി ജായതി. **നിവിസതീ**തി പുനപ്പുനം പവത്തിവസേന പതിട്ഠാതി. ഉപ്പജ്ജമാനാ കത്ഥ ഉപ്പജ്ജതി, നിവിസമാനാ കത്ഥ നിവിസതീതി സമ്ബന്ധോ. **യം ലോകേ പിയരൂപം സാതരൂപ**ന്തി യം ലോകസ്മിം പിയസഭാവഞ്ചേവ മധുരസഭാവഞ്ച. **ചക്ഖു ലോകേ**തിആദീസു ലോകസ്മിഞ്ഹി ചക്ഖുആദീസു മമത്തേന അഭിനിവിട്ഠാ സത്താ സമ്പത്തിയം പതിട്ഠിതാ അത്തനോ ചക്ഖും ആദാസാദീസു നിമിത്തഗ്ഗഹണാനുസാരേന വിപ്പസന്നം പഞ്ചപസാദം സുവണ്ണവിമാനേ ഉഗ്ഘാടിതമണിസീഹപഞ്ജരം വിയ മഞ്ഞന്തി, സോതം രജതപനാളികം വിയ പാമങ്ഗസുത്തകം വിയ ച മഞ്ഞന്തി, തുങ്ഗനാസാതി ലദ്ധവോഹാരം ഘാനം വട്ടേത്വാ ഠപിതഹരിതാലവട്ടിം വിയ മഞ്ഞന്തി, ജിവ്ഹം രത്തകമ്ബലപടലം വിയ മുദുസിനിദ്ധമധുരരസദം മഞ്ഞന്തി, കായം സാലലട്ഠിം വിയ സുവണ്ണതോരണം വിയ ച മഞ്ഞന്തി, മനം അഞ്ഞേസം മനേന അസദിസം ഉളാരം മഞ്ഞന്തി, രൂപം

സുവണ്ണകണികാരപുപ്ഫാദിവണ്ണം വിയ, സദ്ദം മത്തകരവീകകോകിലമന്ദധമിതമണിവംസനിഗ്ഘോസം വിയ, അത്തനാ പടിലദ്ധാനി ചതുസമുട്ഠാനികഗന്ധാരമ്മണാദീനി "കസ്സഞ്ഞസ്സ ഏവരൂപാനി അത്ഥീ"തി മഞ്ഞന്തി, തേസം ഏവം മഞ്ഞമാനാനം താനി ചക്ഖാദീനി പിയരൂപാനി ചേവ സാതരൂപാനി ച ഹോന്തി. അഥ നേസം തത്ഥ അനുപ്പന്നാ ചേവ തണ്ഹാ ഉപ്പജ്ജതി , ഉപ്പന്നാ ച പുനപ്പുനം പവത്തിവസേന നിവിസതി. തസ്മാ ഥേരോ "ചക്ഖു ലോകേ പിയരൂപം സാതരൂപം, ഏത്ഥേസാ തണ്ഹാ ഉപ്പജ്ജമാനാ ഉപ്പജ്ജതീ"തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഉപ്പജ്ജമാനാ**തി യദാ ഉപ്പജ്ജതി, തദാ ഏത്ഥ ഉപ്പജ്ജതീതി അത്ഥോ.

സമുദയസച്ചനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നിരോധസച്ചനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൩൫. നിരോധസച്ചനിദ്ദേസേ **യോ തസ്സായേവ തണ്ഹായാ**തി ഏത്ഥ "യോ തസ്സേവ ദുക്ഖസ്സാ"തി വത്തബ്ബേ യസ്മാ സമുദയനിരോധേനേവ ദുക്ഖം നിരുജ്ഝതി, നോ അഞ്ഞഥാ. യഥാഹ -

> "യഥാപി മൂലേ അനുപദ്ദവേ ദള്ഹേ, ഛിന്നോപി രുക്ഖോ പുനരേവ രൂഹതി;
> ഏവമ്പി തണ്ഹാനുസയേ അനൂഹതേ, നിബ്ബത്തതീ ദുക്ഖമിദം പുനപ്പുന"ന്തി. (ധ॰ പ॰ ൩൩൮);

തസ്മാ തം ദുക്ഖനിരോധം ദസ്സേന്തോ സമുദയനിരോധേന ദസ്സേതും ഏവമാഹ. സീഹസമാനവുത്തിനോ ഹി തഥാഗതാ, തേ ദുക്ഖം നിരോധേന്താ ദുക്ഖനിരോധഞ്ച ദസ്സേന്താ ഹേതുമ്ഹി പടിപജ്ജന്തി, ന ഫലേ. സുവാനവുത്തിനോ പന അഞ്ഞതിത്ഥിയാ , തേ ദുക്ഖം നിരോധേന്താ ദുക്ഖനിരോധഞ്ച ദസ്സേന്താ അത്തകിലമഥാനുയോഗേന ചേവ തസ്സേവ ച ദേസനായ ഫലേ പടിപജ്ജന്തി, ന ഹേതുമ്ഹീതി. സീഹസമാനവുത്തിതായ സത്ഥാ ഹേതുമ്ഹി പടിപജ്ജന്തോ "യോ തസ്സായേവാ"തിആദിമാഹ. ധമ്മസേനാപതിപി സത്ഥാരാ വുത്തക്കമേനേവാഹ.

തത്ഥ **തസ്സായേവ തണ്ഹായാ**തി യാ സാ തണ്ഹാ "പോനോഭവികാ"തി വത്വാ കാമതണ്ഹാദിവസേന വിഭത്താ ഉപ്പത്തിനിവേസനവസേന ച ഹേട്ഠാ പകാസിതാ, തസ്സായേവ തണ്ഹായ. **അസേസവിരാഗനിരോധോ**തി വിരാഗോ വുച്ചതി മഗ്ഗോ, "വിരാഗാ വിമുച്ചതീ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൪൫; സം॰ നി॰ ൩.൧൪; മഹാവ॰ ൨൩) ഹി വുത്തം. വിരാഗേന നിരോധോ വിരാഗനിരോധോ, അനുസയസമുഗ്ഘാതതോ അസേസോ വിരാഗനിരോധോ അസേസവിരാഗനിരോധോ. അഥ വാ വിരാഗോതി ഹി പഹാനം വുച്ചതി, തസ്മാ അസേസോ വിരാഗോ അസേസോ നിരോധോതി ഏവമ്പേത്ഥ യോജനാ ദട്ഠബ്ബാ. അത്ഥതോ പന സബ്ബാനേവ പനേതാനി അസേസവിരാഗനിരോധോതിആദീനി നിബ്ബാനസ്സേവ വേവചനാനി. പരമത്ഥതോ ഹി ദുക്ഖനിരോധം അരിയസച്ചന്തി നിബ്ബാനം വുച്ചതി. യസ്മാ പന തം ആഗമ്മ തണ്ഹാ അസേസാ വിരജ്ജതി നിരുജ്ഝതി, തസ്മാ തം "തസ്സായേവ തണ്ഹായ അസേസവിരാഗനിരോധോ"തി വുച്ചതി. നിബ്ബാനഞ്ച ആഗമ്മ തണ്ഹാ ചജീയതി പടിനിസ്സജ്ജീയതി മുച്ചതി ന അല്ലീയതി, കാമഗുണാലയേസു ചേത്ഥ ഏകോപി ആലയോ നത്ഥി, തസ്മാ നിബ്ബാനം **ചാഗോ പടിനിസ്സഗ്ഗോ മുത്തി അനാലയോ**തി വുച്ചതി. ഏകമേവ ഹി നിബ്ബാനം, നാമാനി പനസ്സ സബ്ബസങ്ഖതാനം നാമപടിപക്ഖവസേന അനേകാനി ഹോന്തി. സേയ്യഥിദം - അസേസവിരാഗോ അസേസനിരോധോ ചാഗോ പടിനിസ്സഗ്ഗോ മുത്തി അനാലയോ രാഗക്ഖയോ ദോസക്ഖയോ മോഹക്ഖയോ തണ്ഹാക്ഖയോ അനുപ്പാദോ അപ്പവത്തം അനിമിത്തം അപ്പണിഹിതം അനായൂഹനം അപ്പടിസന്ധി അനുപപത്തി അഗതി അജാതം അജരം അബ്യാധി അമതം അസോകം അപരിദേവം അനുപായാസം അസംകിലിട്ഠന്തിആദീനി.

ഇദാനി മഗ്ഗേന ഛിന്നായ നിബ്ബാനം ആഗമ്മ അപ്പവത്തിപ്പത്തായപി ച തണ്ഹായ യേസു വത്ഥൂസു തസ്സാ ഉപ്പത്തി ദസ്സിതാ, തത്ഥേവ അഭാവം ദസ്സേതും **സാ ഖോ പനേസാ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ യഥാ പുരിസോ ഖേത്തേ ജാതം തിത്തകാലാബുവല്ലിം ദിസ്വാ അഗ്ഗതോ പട്ഠായ മൂലം പരിയേസിത്വാ ഛിന്ദേയ്യ, സാ അനുപുബ്ബേന മിലായിത്വാ അപ്പഞ്ഞത്തിം ഗച്ഛേയ്യ, തതോ തസ്മിം ഖേത്തേ തിത്തകാലാബു നിരുദ്ധാ പഹീനാതി വുച്ചേയ്യ, ഏവമേവ ഖേത്തേ തിത്തകാലാബു വിയ ചക്ഖാദീസു തണ്ഹാ. സാ അരിയമഗ്ഗേന മൂലച്ഛിന്നാ നിബ്ബാനം ആഗമ്മ അപ്പവത്തിം ഗച്ഛതി. ഏവം ഗതാ പന തേസു വത്ഥൂസു ഖേത്തേ തിത്തകാലാബു വിയ ന പഞ്ഞായതി. യഥാ ച അടവിതോ ചോരേ ആനേത്വാ നഗരസ്സ ദക്ഖിണദ്വാരേ ഘാതേയ്യും,

തതോ അടവിയം ചോരാ മതാതി വാ മാരിതാതി വാ വുച്ചേയ്യും, ഏവമേവ അടവിയം ചോരാ വിയ യാ ചക്ഖാദീസു തണ്ഹാ, സാ ദക്ഖിണദ്വാരേ ചോരാ വിയ നിബ്ബാനം ആഗമ്മ നിരുദ്ധത്താ നിബ്ബാനേ നിരുദ്ധാ. ഏവം നിരുദ്ധാ പന തേസു വത്ഥൂസു അടവിയം ചോരാ വിയ ന പഞ്ഞായതി. തേനസ്സാ തത്ഥേവ നിരോധം ദസ്സേന്തോ "ചക്ഖു ലോകേ പിയരൂപം സാതരൂപം, ഏത്ഥേസാ തണ്ഹാ പഹീയമാനാ പഹീയതീ"തിആദിമാഹ. അഥ വാ തണ്ഹുപ്പാദവത്ഥുസ്സ പരിഞ്ഞാതത്താ പരിഞ്ഞാതവത്ഥുസ്മിം പുന ന ഉപ്പജ്ജനതോ അനുപ്പാദനിരോധവസേന തണ്ഹുപ്പാദവത്ഥുസ്മിംയേവ നിരുജ്ഝതീതി വുച്ചതി. ഏത്ഥ ച ഉപ്പജ്ജനപടിപക്ഖവസേന പഹീയതീതി വുത്തം, നിവിസനപടിപക്ഖവസേന നിരുജ്ഝതീതി.

നിരോധസച്ചനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

മഗ്ഗസച്ചനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൦൫. മഗ്ഗസച്ചനിദ്ദേസേ **അയമേവാ**തി അഞ്ഞമഗ്ഗപടിക്ഖേപനത്ഥം നിയമനം (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൨൦൫). **അരിയോ**തി തംതംമഗ്ഗവജ്ഝകിലേസേഹി ആരകത്താ, അരിയഭാവകരത്താ, അരിയഫലപടിലാഭകരത്താ ച അരിയോ. അട്ഠ അങ്ഗാനി അസ്സാതി **അട്ഠങ്ഗികോ**. സ്വായം ചതുരങ്ഗികാ വിയ സേനാ, പഞ്ചങ്ഗികം വിയ തൂരിയം അങ്ഗമത്തമേവ ഹോതി, അങ്ഗവിനിമുത്തോ നത്ഥി.

ഇദാനി അങ്ഗമത്തമേവ മഗ്ഗോ അങ്ഗവിനിമുത്തോ നത്ഥീതി ദസ്സേന്തോ **സമ്മാദിട്ഠി...പേ॰... സമ്മാസമാധീ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ സമ്മാ ദസ്സനലക്ഖണാ **സമ്മാദിട്ഠി.** സമ്മാ അഭിനിരോപനലക്ഖണോ **സമ്മാസങ്കപ്പോ**. സമ്മാ പരിഗ്ഗഹലക്ഖണാ **സമ്മാവാചാ**. സമ്മാ സമുട്ഠാപനലക്ഖണോ **സമ്മാകമ്മന്തോ**. സമ്മാ വോദാപനലക്ഖണോ **സമ്മാആജീവോ**. സമ്മാ പഗ്ഗഹലക്ഖണോ **സമ്മാവായാമോ**. സമ്മാ ഉപട്ഠാനലക്ഖണാ **സമ്മാസതി**. സമ്മാ സമാധാനലക്ഖണോ **സമ്മാസമാധി**. തേസു ഏകേകസ്സ തീണി തീണി കിച്ചാനി ഹോന്തി. സേയ്യഥിദം - സമ്മാദിട്ഠി താവ അഞ്ഞേഹിപി അത്തനോ പച്ചനീകകിലേസേഹി സദ്ധിം മിച്ഛാദിട്ഠിം പജഹതി, നിരോധഞ്ച ആരമ്മണം കരോതി, സമ്പയുത്തധമ്മേ ച പസ്സതി തപ്പടിച്ഛാദകമോഹവിധമനവസേന അസമ്മോഹതോ. സമ്മാസങ്കപ്പാദയോപി തഥേവ മിച്ഛാസങ്കപ്പാദീനി ച പജഹന്തി, നിബ്ബാനഞ്ച ആരമ്മണം കരോന്തി. വിസേസതോ പനേത്ഥ സമ്മാസങ്കപ്പോ സഹജാതധമ്മേ സമ്മാ അഭിനിരോപേതി, സമ്മാവാചാ സമ്മാ പരിഗ്ഗണ്ഹാതി, സമ്മാകമ്മന്തോ സമ്മാ സമുട്ഠാപേതി, സമ്മാആജീവോ സമ്മാ വോദാപേതി, സമ്മാവായാമോ സമ്മാ പഗ്ഗണ്ഹാതി, സമ്മാസതി സമ്മാ ഉപട്ഠാപേതി, സമ്മാസമാധി സമ്മാ സമാദഹതി.

അപിചേസാ സമ്മാദിട്ഠി നാമ പുബ്ബഭാഗേ നാനാക്ഖണാ നാനാരമ്മണാ ഹോതി, മഗ്ഗകാലേ ഏകക്ഖണാ ഏകാരമ്മണാ. കിച്ചതോ പന "ദുക്ഖേ ഞാണ"ന്തിആദീനി ചത്താരി നാമാനി ലഭതി . സമ്മാസങ്കപ്പാദയോപി പുബ്ബഭാഗേ നാനാക്ഖണാ നാനാരമ്മണാ ഹോന്തി, മഗ്ഗകാലേ ഏകക്ഖണാ ഏകാരമ്മണാ. തേസു സമ്മാസങ്കപ്പോ കിച്ചതോ നേക്ഖമ്മസങ്കപ്പോതിആദീനി തീണി നാമാനി ലഭതി. സമ്മാവാചാദയോ തയോ പുബ്ബഭാഗേ വിരതിയോപി ഹോന്തി ചേതനായോപി, മഗ്ഗക്ഖണേ പന വിരതിയോയേവ. സമ്മാവായാമോ സമ്മാസതീതി ഇദമ്പി ദ്വയം കിച്ചതോ സമ്മപ്പധാനസതിപട്ഠാനവസേന ചത്താരി നാമാനി ലഭതി. സമ്മാസമാധി പന പുബ്ബഭാഗേപി മഗ്ഗക്ഖണേപി സമ്മാസമാധിയേവ.

ഇതി ഇമേസു അട്ഠസു ധമ്മേസു ഭഗവതാ നിബ്ബാനാധിഗമായ പടിപന്നസ്സ യോഗിനോ ബഹൂപകാരത്താ പഠമം സമ്മാദിട്ഠി ദേസിതാ. അയഞ്ഹി "പഞ്ഞാപജ്ജോതോ പഞ്ഞാസത്ഥ"ന്തി (ധ॰ സ॰ ൧൬, ൨൦, ൨൯) ച വുത്താ. തസ്മാ ഏതായ പുബ്ബഭാഗേ വിപസ്സനാഞാണസങ്ഖാതായ സമ്മാദിട്ഠിയാ അവിജ്ജന്ധകാരം വിധമിത്വാ കിലേസചോരേ ഘാതേന്തോ ഖേമേന യോഗാവചരോ നിബ്ബാനം പാപുണാതി. തസ്മാ പഠമം സമ്മാദിട്ഠി ദേസിതാ.

സമ്മാസങ്കപ്പോ പന തസ്സാ ബഹൂപകാരോ. തസ്മാ തദനന്തരം വുത്തോ. യഥാ ഹി ഹേരഞ്ഞികോ ഹത്ഥേന പരിവത്തേത്വാ പരിവത്തേത്വാ ചക്ഖുനാ കഹാപണം ഓലോകേന്തോ "അയം കൂടോ അയം ഛേകോ"തി ജാനാതി, ഏവം യോഗാവചരോപി പുബ്ബഭാഗേ വിതക്കേന വിതക്കേത്വാ വിതക്കേത്വാ വിപസ്സനാപഞ്ഞായ ഓലോകയമാനോ "ഇമേ ധമ്മാ കാമാവചരാ, ഇമേ രൂപാവചരാദയോ"തി ജാനാതി. യഥാ വാ പന പുരിസേന കോടിയം ഗഹേത്വാ പരിവത്തേത്വാ പരിവത്തേത്വാ ദിന്നം മഹാരുക്ഖം തച്ഛകോ വാസിയാ തച്ഛേത്വാ കമ്മേ

ഉപനേതി, ഏവം വിതക്കേന വിതക്കേത്വാ വിതക്കേത്വാ ദിന്നധമ്മേ യോഗാവചരോ പഞ്ഞായ “ഇമേ ധമ്മാ കാമാവചരാ, ഇമേ രൂപാവചരാ”തിആദിനാ നയേന പരിച്ഛിന്ദിത്വാ കമ്മേ ഉപനേതി. തസ്മാ സമ്മാസങ്കപ്പോ സമ്മാദിട്ഠാനന്തരം വുത്തോ.

സ്വായം യഥാ സമ്മാദിട്ഠിയാ, ഏവം സമ്മാവാചായപി ഉപകാരകോ. യഥാഹ - “പുബ്ബേ ഖോ, ഗഹപതി, വിതക്കേത്വാ വിചാരേത്വാ പച്ഛാ വാചം ഭിന്ദതീ”തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൬൩). തസ്മാ തദനന്തരം സമ്മാവാചാ വുത്താ.

യസ്മാ പന “ഇദഞ്ചിദഞ്ച കരിസ്സാമാ”തി പഠമം വാചായ സംവിദഹിത്വാ ലോകേ കമ്മന്തേ പയോജേന്തി, തസ്മാ വാചാ കായകമ്മസ്സ ഉപകാരികാതി സമ്മാവാചായ അനന്തരം സമ്മാകമ്മന്തോ വുത്തോ.

ചതുബ്ബിധം പന വചീദുച്ചരിതം, തിവിധം കായദുച്ചരിതം പഹായ ഉഭയം സുചരിതം പൂരേന്തസ്സേവ യസ്മാ ആജീവട്ഠമകസീലം പൂരതി, ന ഇതരസ്സ , തസ്മാ തദുഭയാനന്തരം സമ്മാആജീവോ വുത്തോ.

ഏവം വിസുദ്ധാജീവേന പന “പരിസുദ്ധോ മേ ആജീവോ”തി ഏത്താവതാ പരിതോസം കത്വാ സുത്തപ്പമത്തേന വിഹരിതും ന യുത്തം, അഥ ഖോ സബ്ബഇരിയാപഥേസു ഇദം വീരിയമാരഭിതബ്ബന്തി ദസ്സേതും തദനന്തരം സമ്മാവായാമോ വുത്തോ.

തതോ ആരദ്ധവീരിയേനാപി കായാദീസു ചതൂസു വത്ഥൂസു സതി സൂപട്ഠിതാ കാതബ്ബാതി ദസ്സേതും തദനന്തരം സമ്മാസതി വുത്താ.

യസ്മാ പന ഏവം സൂപട്ഠിതായ സതിയാ സമാധിസ്സ ഉപകാരാനുപകാരാനം ധമ്മാനം ഗതിയോ സമന്വേസിത്വാ പഹോതി ഏകത്താരമ്മണേ ചിത്തം സമാധാതും, തസ്മാ സമ്മാസതിഅനന്തരം സമ്മാസമാധി വുത്തോതി വേദിതബ്ബോതി.

സമ്മാദിട്ഠിനിദ്ദേസേ “ദുക്ഖേ ഞാണ”ന്തിആദിനാ ചതുസച്ചകമ്മട്ഠാനം ദസ്സിതം. തത്ഥ പുരിമാനി ദ്വേ സച്ചാനി വട്ടം, പച്ഛിമാനി ദ്വേ വിവട്ടം. തേസു ഭിക്ഖുനോ വട്ടേ കമ്മട്ഠാനാഭിനിവേസോ ഹോതി, വിവട്ടേ നത്ഥി അഭിനിവേസോ. പുരിമാനി ഹി ദ്വേ സച്ചാനി “പഞ്ചക്ഖന്ധാ ദുക്ഖം, തണ്ഹാ സമുദയോ”തി ഏവം സങ്ഖേപേന ച, “കതമേ പഞ്ചക്ഖന്ധാ? രൂപക്ഖന്ധോ”തിആദിനാ നയേന വിത്ഥാരേന ച ആചരിയസന്തികേ ഉഗ്ഗണ്ഹിത്വാ വാചായ പുനപ്പുനം പരിവത്തേന്തോ യോഗാവചരോ കമ്മം കരോതി. ഇതരേസു പന ദ്വീസു സച്ചേസു “നിരോധസച്ചം ഇട്ഠം കന്തം മനാപം, മഗ്ഗസച്ചം ഇട്ഠം കന്തം മനാപ”ന്തി ഏവം സവനേനേവ കമ്മം കരോതി. സോ ഏവം കമ്മം കരോന്തോ ചത്താരി സച്ചാനി ഏകപടിവേധേന പടിവിജ്ഝതി, ഏകാഭിസമയേന അഭിസമേതി. ദുക്ഖം പരിഞ്ഞാപടിവേധേന പടിവിജ്ഝതി, സമുദയം പഹാനപടിവേധേന പടിവിജ്ഝതി. നിരോധം സച്ഛികിരിയാപടിവേധേന പടിവിജ്ഝതി, മഗ്ഗം ഭാവനാപടിവേധേന പടിവിജ്ഝതി. ദുക്ഖം പരിഞ്ഞാഭിസമയേന…പേ॰… മഗ്ഗം ഭാവനാഭിസമയേന അഭിസമേതി.

ഏവമസ്സ പുബ്ബഭാഗേ ദ്വീസു സച്ചേസു ഉഗ്ഗഹപരിപുച്ഛാസവനധാരണസമ്മസനപടിവേധോ ഹോതി, ദ്വീസു സവനപടിവേധോയേവ. അപരഭാഗേ തീസു കിച്ചതോ പടിവേധോ ഹോതി നിരോധേ ആരമ്മണപടിവേധോ. തത്ഥ സബ്ബമ്പി പടിവേധഞാണം ലോകുത്തരം, സവനധാരണസമ്മസനഞാണം ലോകിയം കാമാവചരം. പച്ചവേക്ഖണാ പന പത്തസച്ചസ്സ ഹോതി, അയഞ്ച ആദികമ്മികോ. തസ്മാ സാ ഇധ ന വുത്താ. ഇമസ്സ ച ഭിക്ഖുനോ പുബ്ബേ പരിഗ്ഗഹതോ “ദുക്ഖം പരിജാനാമി, സമുദയം പജഹാമി, നിരോധം സച്ഛികരോമി, മഗ്ഗം ഭാവേമീ”തി ആഭോഗസമന്നാഹാരമനസികാരപച്ചവേക്ഖണാ നത്ഥി, പരിഗ്ഗഹതോ പട്ഠായ ഹോതി. അപരഭാഗേ പന ദുക്ഖം പരിഞ്ഞാതമേവ ഹോതി…പേ॰… മഗ്ഗോ ഭാവിതോവ ഹോതി.

തത്ഥ ദ്വേ സച്ചാനി ദുദ്ദസത്താ ഗമ്ഭീരാനി, ദ്വേ ഗമ്ഭീരത്താ ദുദ്ദസാനി. ദുക്ഖസച്ചഞ്ഹി ഉപ്പത്തിതോ പാകടം, ഖാണുകണ്ടകപ്പഹാരാദീസു “അഹോ ദുക്ഖ”ന്തി വത്തബ്ബതമ്പി ആപജ്ജതി. സമുദയസച്ചം ഖാദിതുകാമതാഭുഞ്ജിതുകാമതാദിവസേന ഉപ്പത്തിതോ പാകടം. ലക്ഖണപടിവേധതോ പന ഉഭയമ്പി ഗമ്ഭീരം. ഇതി താനി ദുദ്ദസത്താ ഗമ്ഭീരാനി. ഇതരേസം പന ദ്വിന്നം ദസ്സനത്ഥായ പയോഗോ ഭവഗ്ഗഗ്ഗഹണത്ഥം ഹത്ഥപസാരണം വിയ,

അവീചിഫുസനത്ഥം പാദപസാരണം വിയ, സതധാ ഭിന്നസ്സ വാലസ്സ കോടിയാ കോടിപടിപാദനം വിയ ച ഹോതി. ഇതി താനി ഗമ്ഭീരത്താ ദുദ്ദസാനി. ഏവം ദുദ്ദസത്താ ഗമ്ഭീരേസു ഗമ്ഭീരത്താ ച ദുദ്ദസേസു ചതൂസു സച്ചേസു ഉഗ്ഗഹാദിവസേന പുബ്ബഭാഗഞാണുപ്പത്തിം സന്ധായ ഇദം "ദുക്ഖേ ഞാണ"ന്തിആദി വുത്തം. പടിവേധക്ഖണേ പന ഏകമേവ തം ഞാണം ഹോതി.

അപരേ പനാഹു - ചതുബ്ബിധം സച്ചേസു ഞാണം സുതമയഞാണം വവത്ഥാനഞാണം സമ്മസനഞാണം അഭിസമയഞാണന്തി. തത്ഥ കതമം സുതമയഞാണം? സംഖിത്തേന വാ വിത്ഥാരേന വാ ചത്താരി സച്ചാനി സുത്വാ ജാനാതി "ഇദം ദുക്ഖം, അയം സമുദയോ, അയം നിരോധോ, അയം മഗ്ഗോ"തി. ഇദം **സുതമയഞാണം**. കതമം വവത്ഥാനഞാണം? സോ സുതാനം അത്ഥം ഉപപരിക്ഖതി ധമ്മതോ ച ലക്ഖണതോ ച, "ഇമേ ധമ്മാ ഇമസ്മിം സച്ചേ പരിയാപന്നാ, ഇമസ്സ സച്ചസ്സ ഇദം ലക്ഖണ"ന്തി സന്നിട്ഠാനം കരോതി. ഇദം **വവത്ഥാനഞാണം**. കതമം സമ്മസനഞാണം? സോ ഏവം യഥാനുപുബ്ബം ചത്താരി സച്ചാനി വവത്ഥപേത്വാ അഥ ദുക്ഖമേവ ഗഹേത്വാ യാവ ഗോത്രഭുഞാണം അനിച്ചതോ ദുക്ഖതോ അനത്തതോ സമ്മസതി. ഇദം **സമ്മസനഞാണം**. കതമം അഭിസമയഞാണം? ലോകുത്തരമഗ്ഗക്ഖണേ ഏകേന ഞാണേന ചത്താരി സച്ചാനി അപുബ്ബം അചരിമം അഭിസമേതി "ദുക്ഖം പരിഞ്ഞാഭിസമയേന, സമുദയം പഹാനാഭിസമയേന, നിരോധം സച്ഛികിരിയാഭിസമയേന മഗ്ഗം ഭാവനാഭിസമയേന അഭിസമേതീ"തി. ഇദം **അഭിസമയഞാണ**ന്തി.

സമ്മാസങ്കപ്പനിദ്ദേസേ കാമതോ നിസ്സടോതി **നേക്ഖമ്മസങ്കപ്പോ**. ബ്യാപാദതോ നിസ്സടോതി **അബ്യാപാദസങ്കപ്പോ**. വിഹിംസായ നിസ്സടോതി **അവിഹിംസാസങ്കപ്പോ**. തത്ഥ നേക്ഖമ്മവിതക്കോ കാമവിതക്കസ്സ പദഘാതം പദച്ഛേദം കരോന്തോ ഉപ്പജ്ജതി, അബ്യാപാദവിതക്കോ ബ്യാപാദവിതക്കസ്സ, അവിഹിംസാവിതക്കോ വിഹിംസാവിതക്കസ്സ. തഥാ നേക്ഖമ്മഅബ്യാപാദഅവിഹിംസാവിതക്കാ കാമബ്യാപാദവിഹിംസാവിതക്കാനം പച്ചനീകാ ഹുത്വാ ഉപ്പജ്ജന്തി.

തത്ഥ യോഗാവചരോ കാമവിതക്കസ്സ പദഘാതനത്ഥം കാമവിതക്കം വാ സമ്മസതി അഞ്ഞം വാ പന കിഞ്ചി സങ്ഖാരം. അഥസ്സ വിപസ്സനാക്ഖണേ വിപസ്സനാസമ്പയുത്തോ സങ്കപ്പോ തദങ്ഗവസേന കാമവിതക്കസ്സ പദഘാതം പദച്ഛേദം കരോന്തോ ഉപ്പജ്ജതി, വിപസ്സനം ഉസ്സുക്കാപേത്വാ മഗ്ഗം പാപേതി. അഥസ്സ മഗ്ഗക്ഖണേ മഗ്ഗസമ്പയുത്തോ സങ്കപ്പോ സമുച്ഛേദവസേന കാമവിതക്കസ്സ പദഘാതം പദച്ഛേദം കരോന്തോ ഉപ്പജ്ജതി. ബ്യാപാദവിതക്കസ്സപി പദഘാതനത്ഥം ബ്യാപാദവിതക്കം വാ അഞ്ഞം വാ സങ്ഖാരം, വിഹിംസാവിതക്കസ്സ പദഘാതനത്ഥം വിഹിംസാവിതക്കം വാ അഞ്ഞം വാ സങ്ഖാരം സമ്മസതി. അഥസ്സ വിപസ്സനാക്ഖണേതി സബ്ബം പുരിമനയേനേവ യോജേതബ്ബം.

കാമവിതക്കാദീനം പന തിണ്ണമ്പി പാളിയം വിഭത്തേസു അട്ഠതിംസാരമ്മണേസു ഏകകമ്മട്ഠാനമ്പി അപച്ചനീകം നാമ നത്ഥി. ഏകന്തതോ പന കാമവിതക്കസ്സ താവ അസുഭേസു പഠമജ്ഝാനമേവ പച്ചനീകം, ബ്യാപാദവിതക്കസ്സ മേത്തായ തികചതുക്കജ്ഝാനാനി, വിഹിംസആവിതക്കസ്സ കരുണായ തികചതുക്കജ്ഝാനാനി. തസ്മാ അസുഭപരികമ്മം കത്വാ ഝാനം സമാപന്നസ്സ സമാപത്തിക്ഖണേ ഝാനസമ്പയുത്തോ വിതക്കോ വിക്ഖമ്ഭനവസേന കാമവിതക്കസ്സ പച്ചനീകോ ഹുത്വാ ഉപ്പജ്ജതി, ഝാനം പാദകം കത്വാ വിപസ്സനം പട്ഠപേന്തസ്സ വിപസ്സനാക്ഖണേ വിപസ്സനാസമ്പയുത്തോ സങ്കപ്പോ തദങ്ഗവസേന കാമവിതക്കസ്സ പച്ചനീകോ ഹുത്വാ ഉപ്പജ്ജതി, വിപസ്സനം ഉസ്സുക്കാപേത്വാ മഗ്ഗം പാപേന്തസ്സ മഗ്ഗക്ഖണേ മഗ്ഗസമ്പയുത്തോ സങ്കപ്പോ സമുച്ഛേദവസേന കാമവിതക്കസ്സ പച്ചനീകോ ഹുത്വാ ഉപ്പജ്ജതി. ഏവം ഉപ്പന്നോ നേക്ഖമ്മസങ്കപ്പോതി വുച്ചതീതി വേദിതബ്ബോ.

മേത്തായ പന പരികമ്മം കത്വാ, കരുണായ പരികമ്മം കത്വാ ഝാനം സമാപന്നസ്സാതി സബ്ബം പുരിമനയേനേവ യോജേതബ്ബം. ഏവം ഉപ്പന്നോ അബ്യാപാദസങ്കപ്പോതി വുച്ചതി, അവിഹിംസാസങ്കപ്പോതി വുച്ചതീതി വേദിതബ്ബോ. ഏവമേതേ നേക്ഖമ്മസങ്കപ്പാദയോ വിപസ്സനാഝാനവസേന ഉപ്പത്തീനം നാനത്താ പുബ്ബഭാഗേ നാനാ, മഗ്ഗക്ഖണേ പന ഇമേസു തീസു ഠാനേസു ഉപ്പന്നസ്സ അകുസലസങ്കപ്പസ്സ പദച്ഛേദതോ അനുപ്പത്തിസാധനവസേന മഗ്ഗങ്ഗം പൂരയമാനോ ഏകോവ കുസലസങ്കപ്പോ ഉപ്പജ്ജതി. അയം സമ്മാസങ്കപ്പോ നാമ.

സമ്മാവാചാനിദ്ദേസേപി യസ്മാ അഞ്ഞേനേവ ചിത്തേന മുസാവാദാ വിരമതി, അഞ്ഞേന അഞ്ഞേന പിസുണാവാചാദീഹി, തസ്മാ ചതസ്സോപേതാ വേരമണിയോ പുബ്ബഭാഗേ നാനാ,

മഗ്ഗക്ഖണേ പന മിച്ഛാവാചാസങ്ഖാതായ ചതുബ്ബിധായ അകുസലദുസ്സീല്യചേതനായ പദച്ഛേദതോ അനുപ്പത്തിസാധനവസേന മഗ്ഗങ്ഗം പൂരയമാനാ ഏകാവ സമ്മാവാചാസങ്ഖാതാ കുസലവേരമണി ഉപ്പജ്ജതി. അയം സമ്മാവാചാ നാമ.

സമ്മാകമ്മന്തനിദ്ദേസേപി യസ്മാ അഞ്ഞേനേവ ചിത്തേന പാണാതിപാതാ വിരമതി, അഞ്ഞേന അദിന്നാദാനാ, അഞ്ഞേന മിച്ഛാചാരാ, തസ്മാ തിസ്സോപേതാ വേരമണിയോ പുബ്ബഭാഗേ നാനാ, മഗ്ഗക്ഖണേ പന മിച്ഛാകമ്മന്തസങ്ഖാതായ തിവിധായ അകുസലദുസ്സീല്യചേതനായ പദച്ഛേദതോ അനുപ്പത്തിസാധനവസേന മഗ്ഗങ്ഗം പൂരയമാനാ ഏകാവ സമ്മാകമ്മന്തസങ്ഖാതാ കുസലവേരമണി ഉപ്പജ്ജതി. അയം സമ്മാകമ്മന്തോ നാമ.

സമ്മാആജീവനിദ്ദേസേ **ഇധാ**തി ഇമസ്മിം സാസനേ. **അരിയസാവകോ**തി അരിയസ്സ ബുദ്ധസ്സ സാവകോ. **മിച്ഛാആജീവം പഹായാ**തി പാപകം ആജീവം പജഹിത്വാ. **സമ്മാആജീവേനാ**തി ബുദ്ധപ്പസത്ഥേന കുസലആജീവേന. **ജീവികം കപ്പേതീ**തി ജീവിതപ്പവത്തിം പവത്തേതി. ഇധാപി യസ്മാ അഞ്ഞേനേവ ചിത്തേന കായദ്വാരവീതിക്കമാ വിരമതി, അഞ്ഞേനേവ വചീദ്വാരവീതിക്കമാ, തസ്മാ പുബ്ബഭാഗേ നാനാക്ഖണേസു ഉപ്പജ്ജതി, മഗ്ഗക്ഖണേ പന ദ്വീസു ദ്വാരേസു സത്തന്നം കമ്മപഥാനം വസേന ഉപ്പന്നായ മിച്ഛാആജീവദുസ്സീല്യചേതനായ പദച്ഛേദതോ അനുപ്പത്തിസാധനവസേന മഗ്ഗങ്ഗം പൂരയമാനാ ഏകാവ സമ്മാആജീവസങ്ഖാതാ കുസലവേരമണി ഉപ്പജ്ജതി. അയം സമ്മാആജീവോ നാമ.

സമ്മാവായാമനിദ്ദേസേ **ഇധ ഭിക്ഖൂ**തി ഇമസ്മിം സാസനേ പടിപന്നകോ ഭിക്ഖു. **അനുപ്പന്നാനന്തി** അനിബ്ബത്താനം. **പാപകാനന്തി** ലാമകാനം. **അകുസലാനം ധമ്മാനന്തി** അകോസല്ലസമ്ഭൂതാനം ധമ്മാനം. **അനുപ്പാദായാ**തി ന ഉപ്പാദനത്ഥായ. **ഛന്ദം ജനേതീ**തി കത്തുകമ്യതാസങ്ഖാതം കുസലച്ഛന്ദം ജനേതി ഉപ്പാദേതി. **വായമതീ**തി പയോഗം ജനേതി പരക്കമം കരോതി. **വീരിയം ആരഭതീ**തി കായികം ചേതസികം വീരിയം കരോതി. **ചിത്തം പഗ്ഗണ്ഹാതീ**തി തേനേവ സഹജാതവീരിയേന ചിത്തം ഉക്ഖിപതി. **പദഹതീ**തി പധാനവീരിയം കരോതി. പടിപാടിയാ പനേതാനി ചത്താരിപി പദാനി ആസേവനാഭാവനാബഹുലീകമ്മസാതച്ചകിരിയാഹി യോജേതബ്ബാനി.

ഉപ്പന്നാനന്തി അനുപ്പന്നാനന്തി അവത്തബ്ബതം ആപന്നാനം. **പഹാനായാ**തി പജഹനത്ഥായ. **അനുപ്പന്നാനം കുസലാനം ധമ്മാനന്തി** അനിബ്ബത്താനം കോസല്ലസമ്ഭൂതാനം ധമ്മാനം. **ഉപ്പാദായാ**തി ഉപ്പാദനത്ഥായ. **ഉപ്പന്നാനന്തി** നിബ്ബത്താനം. **ഠിതിയാ**തി ഠിതത്ഥായ. **അസമ്മോസായാ**തി അനസ്സനത്ഥം. **ഭിയ്യോഭാവായാ**തി പുനപ്പുനം ഭാവായ. **വേപുല്ലായാ**തി വിപുലഭാവായ. **ഭാവനായാ**തി വഡ്ഢിയാ. **പാരിപൂരിയാ**തി പരിപൂരണത്ഥായ.

ഏതേ പന സമ്മാവായാമസങ്ഖാതാ ചത്താരോ സമ്മപ്പധാനാ പുബ്ബഭാഗേ ലോകിയാ, മഗ്ഗക്ഖണേ ലോകുത്തരാ. മഗ്ഗക്ഖണേ പന ഏകമേവ വീരിയം ചതുകിച്ചസാധനവസേന ചത്താരി നാമാനി ലഭതി. തത്ഥ ലോകിയാ കസ്സപസംയുത്തേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബാ. വുത്തഞ്ഹി തത്ഥ -

> “ചത്താരോമേ , ആവുസോ, സമ്മപ്പധാനാ; കതമേ ചത്താരോ? ഇധാവുസോ, ഭിക്ഖു ‘അനുപ്പന്നാ മേ പാപകാ അകുസലാ ധമ്മാ ഉപ്പജ്ജമാനാ അനത്ഥായ സംവത്തേയ്യു’ന്തി ആതപ്പം കരോതി, ‘ഉപ്പന്നാ മേ പാപകാ അകുസലാ ധമ്മാ അപ്പഹീയമാനാ അനത്ഥായ സംവത്തേയ്യു’ന്തി ആതപ്പം കരോതി, ‘അനുപ്പന്നാ മേ കുസലാ ധമ്മാ അനുപ്പജ്ജമാനാ അനത്ഥായ സംവത്തേയ്യു’ന്തി ആതപ്പം കരോതി, ‘ഉപ്പന്നാ മേ കുസലാ ധമ്മാ നിരുജ്ഝമാനാ അനത്ഥായ സംവത്തേയ്യു’ന്തി ആതപ്പം കരോതീ”തി (സം॰ നി॰ ൨.൧൪൫);

തത്ഥ ച **അനുപ്പന്നാ**തി അസമുദാചാരവസേന വാ അനനുഭൂതാരമ്മണവസേന വാ അനുപ്പന്നാ. അഞ്ഞഥാ ഹി അനമതഗ്ഗേ സംസാരേ അനുപ്പന്നാ പാപകാ അകുസലാ ധമ്മാ നാമ നത്ഥി, അനുപ്പന്നാ പന ഉപ്പജ്ജമാനാപി ഏതേയേവ ഉപ്പജ്ജന്തി, പഹീയമാനാപി ഏതേയേവ പഹീയന്തി.

തത്ഥ ഏകച്ചസ്സ വത്തഗന്ഥധുതങ്ഗസമാധിവിപസ്സനാനവകമ്മഭവാനം അഞ്ഞതരവസേന കിലേസാ ന സമുദാചരന്തി. കഥം? ഏകച്ചോ ഹി വത്തസമ്പന്നോ ഹോതി, അസീതി ഖന്ധകവത്താനി ചുദ്ദസ മഹാവത്താനി ചേതിയങ്ഗണബോധിയങ്ഗണപാനീയമാളകഉപോസഥാഗാരആഗന്തുകഗമികവത്താനി ച കരോന്തസ്സേവ കിലേസാ ഓകാസം ന ലഭന്തി. അപരഭാഗേ പനസ്സ വത്താനി വിസ്സജ്ജേത്വാ

ഭിന്നവത്തസ്സ ചരതോ അയോനിസോമനസികാരം സതിവോസ്സഗ്ഗഞ്ച ആഗമ്മ ഉപ്പജ്ജന്തി. ഏവമ്പി അസമുദാചാരവസേന അനുപ്പന്നാ ഉപ്പജ്ജന്തി നാമ.

ഏകച്ചോ ഗന്ഥയുത്തോ ഹോതി, ഏകമ്പി നികായം ഗണ്ഹാതി ദ്വേപി തയോപി ചത്താരോപി പഞ്ചപി. തസ്സ തേപിടകം ബുദ്ധവചനം അത്ഥവസേന പാളിവസേന അനുസന്ധിവസേന പുബ്ബാപരവസേന ഗണ്ഹന്തസ്സ സജ്ഝായന്തസ്സ ചിന്തേന്തസ്സ വാചേന്തസ്സ ദേസേന്തസ്സ പകാസേന്തസ്സ കിലേസാ ഓകാസം ന ലഭന്തി. അപരഭാഗേ പനസ്സ ഗന്ഥകമ്മം പഹായ കുസീതസ്സ ചരതോ അയോനിസോമനസികാരസതിവോസ്സഗ്ഗേ ആഗമ്മ ഉപ്പജ്ജന്തി. ഏവമ്പി അസമുദാചാരവസേന അനുപ്പന്നാ ഉപ്പജ്ജന്തി നാമ.

ഏകച്ചോ പന ധുതങ്ഗധരോ ഹോതി, തേരസ ധുതങ്ഗഗുണേ സമാദായ വത്തതി, തസ്സ ധുതങ്ഗഗുണേ പരിഹരന്തസ്സ കിലേസാ ഓകാസം ന ലഭന്തി. അപരഭാഗേ പനസ്സ ധുതങ്ഗാനി വിസ്സജ്ജേത്വാ ബാഹുല്ലായ ആവത്തസ്സ ചരതോ അയോനിസോമനസികാരസതിവോസ്സഗ്ഗേ ആഗമ്മ ഉപ്പജ്ജന്തി. ഏവമ്പി അസമുദാചാരവസേന അനുപ്പന്നാ ഉപ്പജ്ജന്തി നാമ.

ഏകച്ചോ അട്ഠസു സമാപത്തീസു ചിണ്ണവസീ ഹോതി, തസ്സ പഠമജ്ഝാനാദീസു ആവജ്ജനവസീആദീനം വസേന വിഹരന്തസ്സ കിലേസാ ഓകാസം ന ലഭന്തി. അപരഭാഗേ പനസ്സ പരിഹീനജ്ഝാനസ്സ വാ വിസ്സട്ഠജ്ഝാനസ്സ വാ ഭസ്സാദീസു അനുയുത്തസ്സ വിഹരതോ അയോനിസോമനസികാരസതിവോസ്സഗ്ഗേ ആഗമ്മ ഉപ്പജ്ജന്തി. ഏവമ്പി അസമുദാചാരവസേന അനുപ്പന്നാ ഉപ്പജ്ജന്തി നാമ.

ഏകച്ചോ പന വിപസ്സകോ ഹോതി, സത്തസു വാ അനുപസ്സനാസു (പടി॰ മ॰ ൧.൩൭) അട്ഠാരസസു വാ മഹാവിപസ്സനാസു (പടി॰ മ॰ ൧.൨൨) കമ്മം കരോന്തോ വിഹരതി, തസ്സ ഏവം വിഹരതോ കിലേസാ ഓകാസം ന ലഭന്തി. അപരഭാഗേ പനസ്സ വിപസ്സനാകമ്മം പഹായ കായദള്ഹീബഹുലസ്സ വിഹരതോ അയോനിസോമനസികാരസതിവോസ്സഗ്ഗേ ആഗമ്മ ഉപ്പജ്ജന്തി. ഏവമ്പി അസമുദാചാരവസേന അനുപ്പന്നാ ഉപ്പജ്ജന്തി നാമ.

ഏകച്ചോ നവകമ്മികോ ഹോതി, ഉപോസഥാഗാരഭോജനസാലാദീനി കരോതി , തസ്സ തേസം ഉപകരണാനി ചിന്തേന്തസ്സ കിലേസാ ഓകാസം ന ലഭന്തി. അപരഭാഗേ പനസ്സ നവകമ്മേ നിട്ഠിതേ വാ വിസ്സട്ഠേ വാ അയോനിസോമനസികാരസതിവോസ്സഗ്ഗേ ആഗമ്മ ഉപ്പജ്ജന്തി. ഏവമ്പി അസമുദാചാരവസേന അനുപ്പന്നാ ഉപ്പജ്ജന്തി നാമ.

ഏകച്ചോ പന ബ്രഹ്മലോകതോ ആഗതോ സുദ്ധസത്തോ ഹോതി, തസ്സ അനാസേവനായ കിലേസാ ഓകാസം ന ലഭന്തി. അപരഭാഗേ പനസ്സ ലദ്ധാസേവനസ്സ അയോനിസോമനസികാരസതിവോസ്സഗ്ഗേ ആഗമ്മ ഉപ്പജ്ജന്തി. ഏവമ്പി അസമുദാചാരവസേന അനുപ്പന്നാ ഉപ്പജ്ജന്തി നാമ. ഏവം താവ അസമുദാചാരവസേന അനുപ്പന്നതാ വേദിതബ്ബാ.

കഥം അനനുഭൂതാരമ്മണവസേന? ഇധേകച്ചോ അനനുഭൂതപുബ്ബം മനാപികാദിഭേദം ആരമ്മണം ലഭതി, തസ്സ തത്ഥ അയോനിസോമനസികാരസതിവോസ്സഗ്ഗേ ആഗമ്മ രാഗാദയോ കിലേസാ ഉപ്പജ്ജന്തി. ഏവം അനനുഭൂതാരമ്മണവസേന അനുപ്പന്നാ ഉപ്പജ്ജന്തി നാമ. ഏവം അനുപ്പന്നാനം അകുസലാനം ഉപ്പാദേ സതി അത്തനോ അനത്ഥം പസ്സിത്വാ തേസം അനുപ്പാദായ സതിപട്ഠാനഭാവനാനുയോഗേന പഠമം സമ്മപ്പധാനം ഭാവേതി, ഉപ്പന്നേസു പന തേസു തേസം അപ്പഹാനതോ അത്തനോ അനത്ഥം പസ്സിത്വാ തേസം പഹാനായ ദുതിയം തഥേവ സമ്മപ്പധാനം ഭാവേതി.

അനുപ്പന്നാ കുസലാ ധമ്മാതി സമഥവിപസ്സനാ ചേവ മഗ്ഗോ ച. തേസം അനുപ്പാദേ അത്തനോ അനത്ഥം പസ്സിത്വാ തേസം ഉപ്പാദനത്ഥായ തഥേവ തതിയം സമ്മപ്പധാനം ഭാവേതി. **ഉപ്പന്നാ കുസലാ ധമ്മാ**തി സമഥവിപസ്സനാവ. മഗ്ഗോ പന സകിം ഉപ്പജ്ജിത്വാ നിരുജ്ഝമാനോ അനത്ഥായ സംവത്തനകോ നാമ നത്ഥി. സോ ഹി ഫലസ്സ പച്ചയം ദത്വാവ നിരുജ്ഝതി. താസം സമഥവിപസ്സനാനം നിരോധതോ അത്തനോ അനത്ഥം പസ്സിത്വാ താസം ഠിതിയാ തഥേവ ചതുത്ഥം സമ്മപ്പധാനം ഭാവേതി. ലോകുത്തരമഗ്ഗക്ഖണേ പന ഏകമേവ വീരിയം.

യേ ഏവം അനുപ്പന്നാ ഉപ്പജ്ജേയ്യും, തേ യഥാ നേവ ഉപ്പജ്ജന്തി, ഏവം തേസം അനുപ്പന്നാനം അനുപ്പാദകിച്ചം, ഉപ്പന്നാനഞ്ച പഹാനകിച്ചം സാധേതി. **ഉപ്പന്നാ**തി ചേത്ഥ ചതുബ്ബിധം ഉപ്പന്നം വത്തമാനുപ്പന്നം ഭൂതാപഗതുപ്പന്നം ഓകാസകതുപ്പന്നം ഭൂമിലദ്ധുപ്പന്നന്തി.

തത്ഥ സബ്ബമ്പി ഉപ്പാദജരാഭങ്ഗസമങ്ഗിസങ്ഖാതം **വത്തമാനുപ്പന്നം** നാമ. ആരമ്മണരസം അനുഭവിത്വാ നിരുദ്ധം അനുഭൂതാപഗതസങ്ഖാതം കുസലാകുസലം ഉപ്പാദാദിത്തയമനുപ്പത്വാ നിരുദ്ധം ഭുത്വാപഗതസങ്ഖാതം സേസസങ്ഖതഞ്ച **ഭൂതാപഗതുപ്പന്നം** നാമ. ''യാനിസ്സ താനി പുബ്ബേ കതാനി കമ്മാനീ''തി ഏവമാദിനാ (മ॰ നി॰ ൩.൨൪൮) നയേന വുത്തം കമ്മം അതീതമ്പി സമാനം അഞ്ഞം വിപാകം പടിബാഹിത്വാ അത്തനോ വിപാകസ്സ ഓകാസം കത്വാ ഠിതത്താ തഥാ കതോകാസഞ്ച വിപാകം അനുപ്പന്നമ്പി സമാനം ഏവം കതേ ഓകാസേ ഏകന്തേന ഉപ്പജ്ജനതോ **ഓകാസകതുപ്പന്നം** നാമ. താസു താസു ഭൂമീസു അസമൂഹതം അകുസലം **ഭൂമിലദ്ധുപ്പന്നം** നാമ.

ഏത്ഥ ച ഭൂമിയാ ഭൂമിലദ്ധസ്സ ച നാനത്തം വേദിതബ്ബം - **ഭൂമീ**തി ഹി വിപസ്സനായ ആരമ്മണഭൂതാ തേഭൂമകാ പഞ്ചക്ഖന്ധാ. ഭൂമിലദ്ധം നാമ തേസു ഖന്ധേസു ഉപ്പത്തിരഹം കിലേസജാതം. തേന ഹി സാ ഭൂമിലദ്ധാ നാമ ഹോതീതി തസ്മാ ഭൂമിലദ്ധന്തി വുച്ചതി. സാ ച ഖോ ന ആരമ്മണവസേന. ആരമ്മണവസേന ഹി സബ്ബേപി അതീതാനാഗതേ പരിഞ്ഞാതേപി ച ഖീണാസവാനം ഖന്ധേ ആരബ്ഭ കിലേസാ ഉപ്പജ്ജന്തി. യദി ച തം ഭൂമിലദ്ധം നാമ സിയാ, തസ്സ അപ്പഹേയ്യതോ ന കോചി ഭവമൂലം പജഹേയ്യ. വത്ഥുവസേന പന ഭൂമിലദ്ധം വേദിതബ്ബം. യത്ഥ യത്ഥ ഹി വിപസ്സനായ അപരിഞ്ഞാതാ ഖന്ധാ ഉപ്പജ്ജന്തി, തത്ഥ തത്ഥ ഉപ്പാദതോ പഭുതി തേസു വട്ടമൂലം കിലേസജാതം അനുസേതി. തം അപ്പഹീനട്ഠേന ഭൂമിലദ്ധന്തി വേദിതബ്ബം.

തത്ഥ ച യസ്സ യേസു ഖന്ധേസു അപ്പഹീനട്ഠേന അനുസയിതാ കിലേസാ, തസ്സ തേ ഏവ ഖന്ധാ തേസം കിലേസാനം വത്ഥു, ന അഞ്ഞേസം സന്തകാ ഖന്ധാ. അതീതക്ഖന്ധേസു ച അപ്പഹീനാനുസയിതാനം കിലേസാനം അതീതക്ഖന്ധാവ വത്ഥു, ന ഇതരേ. ഏസ നയോ അനാഗതാദീസു. തഥാ കാമാവചരക്ഖന്ധേസു അപ്പഹീനാനുസയിതാനം കിലേസാനം കാമാവചരക്ഖന്ധാ ഏവ വത്ഥു, ന ഇതരേ. ഏസ നയോ രൂപാരൂപാവചരേസു. സോതാപന്നാദീസു പന യസ്സ യസ്സ അരിയപുഗ്ഗലസ്സ ഖന്ധേസു തം തം വട്ടമൂലം കിലേസജാതം തേന തേന മഗ്ഗേന പഹീനം, തസ്സ തസ്സ തേ തേ ഖന്ധാ പഹീനാനം തേസം തേസം വട്ടമൂലകാനം കിലേസാനം അവത്ഥുതോ ഭൂമീതി സങ്ഖം ന ലഭന്തി. പുഥുജ്ജനസ്സ സബ്ബസോ വട്ടമൂലകിലേസാനം അപ്പഹീനത്താ യംകിഞ്ചി കരിയമാനം കമ്മം കുസലമകുസലം വാ ഹോതി, ഇച്ചസ്സ കമ്മകിലേസപച്ചയാവ വട്ടം വട്ടതി, തസ്സ തസ്സേവ തം വട്ടമൂലം രൂപക്ഖന്ധേയേവ, ന വേദനാദീസു. വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധേയേവ വാ, ന രൂപക്ഖന്ധാദീസൂതി ന വത്തബ്ബം. കസ്മാ? അവിസേസേന പഞ്ചസുപി ഖന്ധേസു അനുസയിതത്താ. കഥം? പഥവീരസാദി വിയ രുക്ഖേ. യഥാ ഹി മഹാരുക്ഖേ പഥവീതലം അധിട്ഠായ പഥവീരസഞ്ച ആപോരസഞ്ച നിസ്സായ തപ്പച്ചയാ മൂലഖന്ധസാഖാപസാഖാപല്ലവപലാസപുപ്ഫഫലേഹി വഡ്ഢിത്വാ നഭം പൂരേത്വാ യാവ കപ്പാവസാനാ ബീജപരമ്പരായ രുക്ഖപവേണിം സന്താനയമാനേ ഠിതേ തം പഥവീരസാദിമൂലേയേവ, ന ഖന്ധാദീസു. ഫലേയേവ വാ, ന മൂലാദീസൂതി ന വത്തബ്ബം. കസ്മാ? അവിസേസേന സബ്ബേസു മൂലാദീസു അനുഗതത്താതി. യഥാ പന തസ്സേവ രുക്ഖസ്സ പുപ്ഫഫലാദീസു നിബ്ബിന്നോ കോചി പുരിസോ ചതൂസു ദിസാസു മണ്ഡൂകകണ്ടകം നാമ വിസകണ്ടകം ആകോടേയ്യ, അഥ സോ രുക്ഖോ തേന വിസസമ്ഫസ്സേന ഫുട്ഠോ പഥവീരസആപോരസാനം പരിയാദിന്നത്താ അപ്പസവധമ്മതം ആഗമ്മ പുന സന്താനം നിബ്ബത്തേതും ന സക്കുണേയ്യ, ഏവമേവ ഖന്ധപ്പവത്തിയം നിബ്ബിന്നോ കുലപുത്തോ തസ്സ പുരിസസ്സ ചതൂസു ദിസാസു രുക്ഖേ വിസയോജനം വിയ അത്തനോ സന്താനേ ചതുമഗ്ഗഭാവനം ആരഭതി. അഥസ്സ സോ ഖന്ധസന്താനോ തേന ചതുമഗ്ഗവിസസമ്ഫസ്സേന സബ്ബസോ വട്ടമൂലകിലേസാനം പരിയാദിന്നത്താ കിരിയസഭാവമത്തം ഉപഗതകായകമ്മാദിസബ്ബകമ്മപ്പഭേദോ ഹുത്വാ ആയതിം പുനബ്ഭവാനഭിനിബ്ബത്തനധമ്മതം ആഗമ്മ ഭവന്തരസന്താനം നിബ്ബത്തേതും ന സക്കോതി, കേവലം ചരിമവിഞ്ഞാണനിരോധേന നിരിന്ധനോ വിയ ജാതവേദോ അനുപാദാനോ പരിനിബ്ബായതി. ഏവം ഭൂമിയാ ഭൂമിലദ്ധസ്സ ച നാനത്തം വേദിതബ്ബം.

അപരമ്പി ചതുബ്ബിധം ഉപ്പന്നം സമുദാചാരുപ്പന്നം ആരമ്മണാധിഗ്ഗഹിതുപ്പന്നം അവിക്ഖമ്ഭിതുപ്പന്നം അസമൂഹതുപ്പന്നന്തി. തത്ഥ വത്തമാനുപ്പന്നമേവ **സമുദാചാരുപ്പന്നം**. ചക്ഖാദീനം പന ആപാഥഗതേ ആരമ്മണേ പുബ്ബഭാഗേ അനുപ്പജ്ജമാനമ്പി കിലേസജാതം ആരമ്മണസ്സ അധിഗ്ഗഹിതത്താ ഏവ അപരഭാഗേ ഏകന്തേന ഉപ്പത്തിതോ **ആരമ്മണാധിഗ്ഗഹിതുപ്പന്ന**ന്തി വുച്ചതി. സമഥവിപസ്സനാനം അഞ്ഞതരവസേന അവിക്ഖമ്ഭിതം കിലേസജാതം ചിത്തസന്തതിമനാരൂള്ഹമ്പി ഉപ്പത്തിനിവാരകസ്സ ഹേതുനോ അഭാവാ

അവിക്ഖമ്ഭിതുപ്പന്നം നാമ. സമഥവിപസ്സനാവസേന പന വിക്ഖമ്ഭിതമ്പി അരിയമഗ്ഗേന അസമൂഹതത്താ ഉപ്പത്തിധമ്മതം അനതീതത്താ **അസമൂഹതുപ്പന്ന**ന്തി വുച്ചതി. തിവിധമ്പി ചേതം ആരമ്മണാധിഗ്ഗഹിതാവിക്ഖമ്ഭിതാസമൂഹതുപ്പന്നം ഭൂമിലദ്ധേനേവ സങ്ഗഹം ഗച്ഛതീതി വേദിതബ്ബം.

ഇച്ചേതസ്മിം വുത്തപ്പഭേദേ ഉപ്പന്നേ യദേതം വത്തമാനഭൂതാപഗതോകാസകതസമുദാചാരസങ്ഖാതം ഉപ്പന്നം, തം അമഗ്ഗവജ്ഝത്താ കേനചി മഗ്ഗഞാണേന പഹാതബ്ബം ന ഹോതി. യം പനേതം ഭൂമിലദ്ധാരമ്മണാധിഗ്ഗഹിതാവിക്ഖമ്ഭിതാസമൂഹതസങ്ഖാതം ഉപ്പന്നം, തസ്സ തം ഉപ്പന്നഭാവം നാസയമാനം യസ്മാ തം തം ലോകിയലോകുത്തരഞാണം ഉപ്പജ്ജതി, തസ്മാ തം സബ്ബമ്പി പഹാതബ്ബം ഹോതീതി. ഏവം യേ മഗ്ഗോ കിലേസേ പജഹതി, തേ സന്ധായ “ഉപ്പന്നാന”ന്തിആദി വുത്തം.

അഥ മഗ്ഗക്ഖണേ കഥം അനുപ്പന്നാനം കുസലാനം ഉപ്പാദായ ഭാവനാ ഹോതി, കഥഞ്ച ഉപ്പന്നാനം ഠിതിയാതി? മഗ്ഗപ്പവത്തിയാ ഏവ. മഗ്ഗോ ഹി പവത്തമാനോ പുബ്ബേ അനുപ്പന്നപുബ്ബത്താ അനുപ്പന്നോ നാമ വുച്ചതി. അനാഗതപുബ്ബഞ്ഹി ഠാനം ആഗന്ത്വാ അനനുഭൂതപുബ്ബം വാ ആരമ്മണം അനുഭവിത്വാ വത്താരോ ഭവന്തി “അനാഗതട്ഠാനം ആഗതമ്ഹ, അനനുഭൂതം ആരമ്മണം അനുഭവാമാ”തി. യാവസ്സ പവത്തി, അയമേവ ഠിതി നാമാതി ഠിതിയാ ഭാവേതീതിപി വത്തും വട്ടതി. ഏവമേതസ്സ ഭിക്ഖുനോ ഇദം ലോകുത്തരമഗ്ഗക്ഖണേ ഏകമേവ വീരിയം “അനുപ്പന്നാനം പാപകാനം അകുസലാനം ധമ്മാനം അനുപ്പാദായാ”തിആദീനി ചത്താരി നാമാനി ലഭതി. അയം ലോകുത്തരമഗ്ഗക്ഖണേ സമ്മപ്പധാനകഥാ. ഏവമേത്ഥ ലോകിയലോകുത്തരമിസ്സകാ സമ്മപ്പധാനാ നിദ്ദിട്ഠാതി.

സമ്മാസതിനിദ്ദേസേ **കായേ**തി രൂപകായേ. രൂപകായോ ഹി ഇധ അങ്ഗപച്ചങ്ഗാനം കേസാദീനഞ്ച ധമ്മാനം സമൂഹട്ഠേന ഹത്ഥികായരഥകായാദയോ വിയ കായോതി അധിപ്പേതോ. യഥാ ച സമൂഹട്ഠേന, ഏവം കുച്ഛിതാനം ആയട്ഠേന. കുച്ഛിതാനഞ്ഹി പരമജേഗുച്ഛാനം സോ ആയോതിപി കായോ. **ആയോ**തി ഉപ്പത്തിദേസോ. തത്രായം വചനത്ഥോ - ആയന്തി തതോതി ആയോ. കേ ആയന്തി? കുച്ഛിതാ കേസാദയോ. ഇതി കുച്ഛിതാനം ആയോതി കായോ.

കായാനുപസ്സീതി കായം അനുപസ്സനസീലോ, കായം വാ അനുപസ്സമാനോ. **കായേ**തി ച വത്വാപി പുന **കായാനുപസ്സീ**തി ദുതിയം കായഗ്ഗഹണം അസമ്മിസ്സതോ വവത്ഥാനഘനവിനിബ്ഭോഗാദിദസ്സനത്ഥം കതന്തി വേദിതബ്ബം. തേന ന കായേ വേദനാനുപസ്സീ ചിത്തധമ്മാനുപസ്സീ വാ, അഥ ഖോ കായാനുപസ്സീയേവാതി കായസങ്ഖാതേ വത്ഥുസ്മിം കായാനുപസ്സനാകാരസ്സേവ ദസ്സനേന അസമ്മിസ്സതോ വവത്ഥാനം ദസ്സിതം ഹോതി. തഥാ ന കായേ അങ്ഗപച്ചങ്ഗവിനിമുത്തഏകധമ്മാനുപസ്സീ, നാപി കേസലോമാദിവിനിമുത്തഇത്ഥിപുരിസാനുപസ്സീ. യോപി ചേത്ഥ കേസലോമാദികോ ഭൂതുപാദായസമൂഹസങ്ഖാതോ കായോ, തത്ഥാപി ന ഭൂതുപാദായവിനിമുത്തഏകധമ്മാനുപസ്സീ, അഥ ഖോ രഥസമ്ഭാരാനുപസ്സകോ വിയ അങ്ഗപച്ചങ്ഗസമൂഹാനുപസ്സീ, നഗരാവയവാനുപസ്സകോ വിയ കേസലോമാദിസമൂഹാനുപസ്സീ, കദലിക്ഖന്ധപത്തവട്ടിവിനിഭുജ്ജകോ വിയ രിത്തമുട്ഠിവിനിവേഠകോ വിയ ച ഭൂതുപാദായസമൂഹാനുപസ്സീയേവാതി സമൂഹവസേനേവ കായസങ്ഖാതസ്സ വത്ഥുനോ നാനപ്പകാരതോ ദസ്സനേന ഘനവിനിബ്ഭോഗോ ദസ്സിതോ ഹോതി. ന ഹേത്ഥ യഥാവുത്തസമൂഹവിനിമുത്തോ കായോ വാ ഇത്ഥീ വാ പുരിസോ വാ അഞ്ഞോ വാ കോചി ധമ്മോ ദിസ്സതി, യഥാവുത്തധമ്മസമൂഹമത്തേയേവ പന തഥാ തഥാ സത്താ മിച്ഛാഭിനിവേസം കരോന്തി. തേനാഹു പോരാണാ -

> “യം പസ്സതി ന തം ദിട്ഠം, യം ദിട്ഠം തം ന പസ്സതി;
> അപസ്സം ബജ്ഝതേ മൂള്ഹോ, ബജ്ഝമാനോ ന മുച്ചതീ”തി.

ഘനവിനിബ്ഭോഗാദിദസ്സനത്ഥന്തി വുത്തം. ആദിസദ്ദേന ചേത്ഥ അയമ്പി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ - അയഞ്ഹി ഏതസ്മിം കായേ കായാനുപസ്സീയേവ, ന അഞ്ഞധമ്മാനുപസ്സീ. കിം വുത്തം ഹോതി? യഥാ അനുദകഭൂതായപി മരീചിയാ ഉദകാനുപസ്സിനോ ഹോന്തി, ന ഏവം അനിച്ചദുക്ഖാനത്താസുഭഭൂതേയേവ ഇമസ്മിം കായേ നിച്ചസുഖത്തസുഭഭാവാനുപസ്സീ, അഥ ഖോ കായാനുപസ്സീ

അനിച്ചദുക്ഖാനത്താസുഭാകാരസമൂഹാനുപസ്സീയേവാതി വുത്തം ഹോതി. അഥ വാ യ്വായം മഹാസതിപട്ഠാനേ “ഇധ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു അരഞ്ഞഗതോ വാ രുക്ഖമൂലഗതോ വാ...പേ... സോ സതോവ അസ്സസതീ”തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൭൪; മ॰ നി॰ ൧.൧൦൭) നയേന അസ്സാസപസ്സാസാദി ചുണ്ണകജാതഅട്ഠികപരിയോസാനോ കായോ വുത്തോ, യോ ച പരതോ സതിപട്ഠാനകഥായം “ഇധേകച്ചോ പഥവീകായം അനിച്ചതോ അനുപസ്സതി, ആപോകായം, തേജോകായം, വായോകായം, കേസകായം, ലോമകായം, ഛവികായം, ചമ്മകായം, മംസകായം, രുഹിരകായം, ന്ഹാരുകായം, അട്ഠികായം, അട്ഠിമിഞ്ജകായ”ന്തി (പടി॰ മ॰ ൩.൩൫) കായോ വുത്തോ, തസ്സ സബ്ബസ്സ ഇമസ്മിംയേവ കായേ അനുപസ്സനതോ കായേ കായാനുപസ്സീതി ഏവമ്പി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

അഥ വാ കായേ അഹന്തി വാ മമന്തി വാ ഏവം ഗഹേതബ്ബസ്സ കസ്സചി അനനുപസ്സനതോ തസ്സ തസ്സേവ പന കേസലോമാദികസ്സ നാനാധമ്മസമൂഹസ്സ അനുപസ്സനതോ കായേ കേസാദിധമ്മസമൂഹസങ്ഖാതകായാനുപസ്സീതി ഏവമത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. അപിച “ഇമസ്മിം കായേ അനിച്ചതോ അനുപസ്സതി, നോ നിച്ചതോ”തിആദിനാ അനുക്കമേന പരതോ ആഗതനയസ്സ സബ്ബസ്സേവ അനിച്ചലക്ഖണാദിനോ ആകാരസമൂഹസങ്ഖാതസ്സ കായസ്സ അനുപസ്സനതോപി കായേ കായാനുപസ്സീതി ഏവമ്പി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. അയം പന ചതുസതിപട്ഠാനസാധാരണോ അത്ഥോ.

കായേ കായാനുപസ്സീതി അസ്സാസപസ്സാസകായാദികേ ബഹുധാ വുത്തേ കായേ ഏകേകകായാനുപസ്സീ. **വിഹരതീ**തി ചതൂസു ഇരിയാപഥവിഹാരേസു അഞ്ഞതരവിഹാരസമായോഗപരിദീപനമേതം, ഏകം ഇരിയാപഥബാധനം അഞ്ഞേന ഇരിയാപഥേന വിച്ഛിന്ദിത്വാ അപതമാനം അത്താനം ഹരതി പവത്തേതീതി അത്ഥോ. **ആതാപീ**തി കായപരിഗ്ഗാഹകവീരിയസമായോഗപരിദീപനമേതം. സോ ഹി യസ്മാ തസ്മിം സമയേ യം തം വീരിയം തീസു ഭവേസു കിലേസാനം ആതാപനതോ ആതാപോതി വുച്ചതി, തേന സമന്നാഗതോ ഹോതി , തസ്മാ “ആതാപീ”തി വുച്ചതി. **സമ്പജാനോ**തി കായപരിഗ്ഗാഹകേന സമ്പജഞ്ഞസങ്ഖാതേന ഞാണേന സമന്നാഗതോ. **സതിമാ**തി കായപരിഗ്ഗാഹികായ സതിയാ സമന്നാഗതോ. അയം പന യസ്മാ സതിയാ ആരമ്മണം പരിഗ്ഗഹേത്വാ പഞ്ഞായ അനുപസ്സതി . ന ഹി സതിവിരഹിതസ്സ അനുപസ്സനാ നാമ അത്ഥി. തേനേവാഹ - “സതിഞ്ച ഖ്വാഹം, ഭിക്ഖവേ, സബ്ബത്ഥികം വദാമീ”തി (സം॰ നി॰ ൫.൨൩൪). തസ്മാ ഏത്ഥ “കായേ കായാനുപസ്സീ വിഹരതീ”തി ഏത്താവതാ കായാനുപസ്സനാസതിപട്ഠാനകമ്മട്ഠാനം വുത്തം ഹോതി. അഥ വാ യസ്മാ അനാതാപിനോ അന്തോസങ്ഖേപോ അന്തരായകരോ ഹോതി, അസമ്പജാനോ ഉപായപരിഗ്ഗഹേ അനുപായപരിവജ്ജനേ ച സമ്മുയ്ഹതി, മുട്ഠസ്സതി ഉപായാപരിച്ചാഗേ അനുപായാപരിഗ്ഗഹേ ച അസമത്ഥോ ഹോതി, തേനസ്സ തം കമ്മട്ഠാനം ന സമ്പജ്ജതി, തസ്മാ യേസം ധമ്മാനം ആനുഭാവേന തം സമ്പജ്ജതി, തേസം ദസ്സനത്ഥം “ആതാപീ സമ്പജാനോ സതിമാ”തി ഇദം വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം.

ഇതി കായാനുപസ്സനാസതിപട്ഠാനം സമ്പയോഗങ്ഗഞ്ച ദസ്സേത്വാ ഇദാനി പഹാനങ്ഗം ദസ്സേതും **വിനേയ്യ ലോകേ അഭിജ്ഝാദോമനസ്സ**ന്തി വുത്തം. തത്ഥ **വിനേയ്യാ**തി തദങ്ഗവിനയേന വാ വിക്ഖമ്ഭനവിനയേന വാ വിനയിത്വാ. **ലോകേ**തി യ്വായം കായോ പുബ്ബേ പരിഗ്ഗഹിതോ, സ്വേവ ഇധ ലുജ്ജനപലുജ്ജനട്ഠേന ലോകോ നാമ. തസ്മിം ലോകേ അഭിജ്ഝം ദോമനസ്സഞ്ച പജഹിത്വാതി അത്ഥോ. യസ്മാ പനസ്സ ന കായമത്തേയേവ അഭിജ്ഝാദോമനസ്സം പഹീയതി, വേദനാദീസുപി പഹീയതിയേവ, തസ്മാ “പഞ്ചപി ഉപാദാനക്ഖന്ധാ ലോകോ”തി (വിഭ॰ ൩൬൨) വിഭങ്ഗേ വുത്തം. ലോകസങ്ഖാതത്തായേവ തേസം ധമ്മാനം അത്ഥുദ്ധാരവസേനേതം വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. യം പനാഹ - “തത്ഥ കതമോ ലോകോ (വിഭ॰ ൩൬൨), സ്വേവ കായോ ലോകോ”തി അയമേവേത്ഥ അത്ഥോ. അഭിജ്ഝാദോമനസ്സന്തി ച സമാസേത്വാ വുത്തം. സംയുത്തങ്ഗുത്തരപാഠന്തരേസു പന വിസും കത്വാ പഠന്തി. സാ പന അഭിജ്ഝായന്തി പത്ഥയന്തി ഏതായ, സയം വാ അഭിജ്ഝായതി, അഭിജ്ഝായനമത്തമേവ വാ ഏസാതി അഭിജ്ഝാ. യസ്മാ പനേത്ഥ അഭിജ്ഝാഗഹണേന കാമച്ഛന്ദോ, ദോമനസ്സഗഹണേന ബ്യാപാദോ സങ്ഗഹം ഗച്ഛതി, തസ്മാ നീവരണപരിയാപന്നബലവധമ്മദ്വയദസ്സനേന നീവരണപ്പഹാനം വുത്തം ഹോതീതി വേദിതബ്ബം.

വിസേസേന പനേത്ഥ അഭിജ്ഝാവിനയേന കായസമ്പത്തിമൂലകസ്സ അനുരോധസ്സ, ദോമനസ്സവിനയേന കായവിപത്തിമൂലകസ്സ വിരോധസ്സ, അഭിജ്ഝാവിനയേന ച കായേ

അഭിരതിയാ, ദോമനസ്സവിനയേന കായഭാവനായ അനഭിരതിയാ, അഭിജ്ഝാവിനയേന കായേ അഭൂതാനം സുഭസുഖഭാവാദീനം പക്ഖേപസ്സ, ദോമനസ്സവിനയേന കായേ ഭൂതാനം അസുഭാസുഖഭാവാദീനം അപനയനസ്സ പഹാനം വുത്തം. തേന യോഗാവചരസ്സ യോഗാനുഭാവോ യോഗസമത്ഥതാ ച ദീപിതാ ഹോതി. യോഗാനുഭാവോ ഹി ഏസ, യദയം അനുരോധവിരോധവിപ്പമുത്തോ അരതിരതിസഹോ അഭൂതപക്ഖേപഭൂതാപനയനവിരഹിതോ ച ഹോതി. അനുരോധവിരോധവിപ്പമുത്തോ ചേസ അരതിരതിസഹോ അഭൂതം അപക്ഖിപന്തോ ഭൂതഞ്ച അനപനേന്തോ യോഗസമത്ഥോ ഹോതീതി.

അപരോ നയോ - "കായേ കായാനുപസ്സീ"തി ഏത്ഥ അനുപസ്സനായ കമ്മട്ഠാനം വുത്തം. "വിഹരതീ"തി ഏത്ഥ വുത്തവിഹാരേന കമ്മട്ഠാനികസ്സ കായപരിഹരണം. "ആതാപീ"തിആദീസു ആതാപേന സമ്മപ്പധാനം, സതിസമ്പജഞ്ഞേന സബ്ബത്ഥകകമ്മട്ഠാനം, കമ്മട്ഠാനപരിഹരണൂപായോ വാ. സതിയാ വാ കായാനുപസ്സനാവസേന പടിലദ്ധസമഥോ, സമ്പജഞ്ഞേന വിപസ്സനാ, അഭിജ്ഝാദോമനസ്സവിനയേന ഭാവനാഫലം വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം.

വേദനാസു വേദനാനുപസ്സീതിആദീസു ച വേദനാദീനം പുന വചനേ പയോജനം കായാനുപസ്സനായം വുത്തനയേനേവ യഥായോഗം യോജേത്വാ വേദിതബ്ബം. അയം പന അസാധാരണത്ഥോ - സുഖാദീസു അനേകപ്പഭേദാസു വേദനാസു വിസും വിസും അനിച്ചാദിതോ ഏകേകവേദനാനുപസ്സീതി, സരാഗാദികേ സോളസപ്പഭേദേ ചിത്തേ വിസും വിസും അനിച്ചാദിതോ ഏകേകചിത്താനുപസ്സീതി, കായവേദനാചിത്താനി ഠപേത്വാ സേസതേഭൂമകധമ്മേസു വിസും വിസും അനിച്ചാദിതോ ഏകേകധമ്മാനുപസ്സീതി, സതിപട്ഠാനസുത്തന്തേ (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൮൨; മ॰ നി॰ ൧.൧൧൫) വുത്തനയേന നീവരണാദിധമ്മാനുപസ്സീതി വാ. ഏത്ഥ ച "കായേ"തി ഏകവചനം സരീരസ്സ ഏകത്താ, "ചിത്തേ"തി ഏകവചനം ചിത്തസ്സ സഭാവഭേദാഭാവതോ ജാതിഗ്ഗഹണേന കതന്തി വേദിതബ്ബം. യഥാ ച വേദനാദയോ അനുപസ്സിതബ്ബാ, തഥാ അനുപസ്സന്തോ വേദനാസു വേദനാനുപസ്സീ, ചിത്തേ ചിത്താനുപസ്സീ, ധമ്മേസു ധമ്മാനുപസ്സീതി വേദിതബ്ബോ. കഥം താവ വേദനാ അനുപസ്സിതബ്ബാ? സുഖാ താവ വേദനാ ദുക്ഖതോ, ദുക്ഖാ വേദനാ സല്ലതോ, അദുക്ഖമസുഖാ വേദനാ അനിച്ചതോ അനുപസ്സിതബ്ബാ. യഥാഹ -

> "യോ സുഖം ദുക്ഖതോ അദ്ദ, ദുക്ഖമദ്ദക്ഖി സല്ലതോ;
> അദുക്ഖമസുഖം സന്തം, അദ്ദക്ഖി നം അനിച്ചതോ;
> സ വേ സമ്മദ്ദസോ ഭിക്ഖു, പരിജാനാതി വേദനാ"തി. (സം॰ നി॰ ൪.൨൫൩);

സബ്ബാ ഏവ ചേതാ ദുക്ഖതോപി അനുപസ്സിതബ്ബാ. വുത്തഞ്ഹേതം "യംകിഞ്ചി വേദയിതം, സബ്ബം തം ദുക്ഖസ്മിന്തി വദാമീ"തി (സം॰ നി॰ ൪.൨൫൯). സുഖദുക്ഖതോപി ച അനുപസ്സിതബ്ബാ. യഥാഹ - "സുഖാ വേദനാ ഠിതിസുഖാ വിപരിണാമദുക്ഖാ. ദുക്ഖാ വേദനാ ഠിതിദുക്ഖാ വിപരിണാമസുഖാ. അദുക്ഖമസുഖാ വേദനാ ഞാണസുഖാ അഞ്ഞാണദുക്ഖാ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൬൫). അപിച അനിച്ചാദിസത്തഅനുപസ്സനാവസേനാപി അനുപസ്സിതബ്ബാ.

ചിത്തധമ്മേസുപി ചിത്തം താവ ആരമ്മണാധിപതിസഹജാതഭൂമികമ്മവിപാകകിരിയാദിനാനത്തഭേദാനം അനിച്ചാദിസത്തഅനുപസ്സനാനം സരാഗാദിസോളസഭേദാനഞ്ച വസേന അനുപസ്സിതബ്ബം, ധമ്മാ സലക്ഖണസാമഞ്ഞലക്ഖണാനം സുഞ്ഞതാധമ്മസ്സ അനിച്ചാദിസത്തഅനുപസ്സനാനം സന്താസന്താദീനഞ്ച വസേന അനുപസ്സിതബ്ബാ. കാമഞ്ചേത്ഥ യസ്സ കായസങ്ഖാതേ ലോകേ അഭിജ്ഝാദോമനസ്സം പഹീനം, തസ്സ വേദനാദിലോകേസുപി തം പഹീനമേവ, നാനാപുഗ്ഗലവസേന പന നാനാക്ഖണികസതിപട്ഠാനഭാവനാവസേന ച സബ്ബത്ഥ വുത്തം. യതോ വാ ഏകത്ഥ പഹീനം, സേസേസുപി പഹീനം ഹോതി. തേനേവസ്സ തത്ഥ പഹാനദസ്സനത്ഥമ്പി ഏവം വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം.

ഇതി ഇമേ ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാ പുബ്ബഭാഗേ നാനാചിത്തേസു ലബ്ഭന്തി. അഞ്ഞേനേവ ഹി ചിത്തേന കായം പരിഗ്ഗണ്ഹാതി, അഞ്ഞേന വേദനം, അഞ്ഞേന ചിത്തം, അഞ്ഞേന ധമ്മേ പരിഗ്ഗണ്ഹാതി. ലോകുത്തരമഗ്ഗക്ഖണേ പന ഏകചിത്തേയേവ ലബ്ഭന്തി. ആദിതോ ഹി കായം പരിഗ്ഗണ്ഹിത്വാ ആഗതസ്സ വിപസ്സനാസമ്പയുത്താ സതി കായാനുപസ്സനാ നാമ, തായ സതിയാ സമന്നാഗതോ പുഗ്ഗലോ കായാനുപസ്സീ നാമ. വിപസ്സനം ഉസ്സുക്കാപേത്വാ അരിയമഗ്ഗം പത്തസ്സ മഗ്ഗക്ഖണേ മഗ്ഗസമ്പയുത്താ സതി കായാനുപസ്സനാ നാമ, തായ സതിയാ സമന്നാഗതോ പുഗ്ഗലോ കായാനുപസ്സീ നാമ. വേദനം പരിഗ്ഗണ്ഹിത്വാ ചിത്തം പരിഗ്ഗണ്ഹിത്വാ ധമ്മേ

പരിഗ്ഗണ്ഹിത്വാ ആഗതസ്സ വിപസ്സനാസമ്പയുത്താ സതി ധമ്മാനുപസ്സനാ നാമ, തായ സതിയാ സമന്നാഗതോ പുഗ്ഗലോ ധമ്മാനുപസ്സീ നാമ. വിപസ്സനം ഉസ്സുക്കാപേത്വാ അരിയമഗ്ഗം പത്തസ്സ മഗ്ഗക്ഖണേ മഗ്ഗസമ്പയുത്താ സതി ധമ്മാനുപസ്സനാ നാമ, തായ സതിയാ സമന്നാഗതോ പുഗ്ഗലോ ധമ്മാനുപസ്സീ നാമ. ഏവം താവ ദേസനാ പുഗ്ഗലേ തിട്ഠതി. കായേ പന "സുഭ"ന്തി വിപല്ലാസപ്പഹാനാ കായപരിഗ്ഗാഹികാ സതി മഗ്ഗേന സമിജ്ഝതീതി കായാനുപസ്സനാ നാമ. വേദനായ "സുഖാ"തി വിപല്ലാസപ്പഹാനാ വേദനാപരിഗ്ഗാഹികാ സതി മഗ്ഗേന സമിജ്ഝതീതി വേദനാനുപസ്സനാ നാമ. ചിത്തേ "നിച്ച"ന്തി വിപല്ലാസപ്പഹാനാ ചിത്തപരിഗ്ഗാഹികാ സതി മഗ്ഗേന സമിജ്ഝതീതി ചിത്താനുപസ്സനാ നാമ. ധമ്മേസു "അത്താ"തി വിപല്ലാസപ്പഹാനാ ധമ്മപരിഗ്ഗാഹികാ സതി മഗ്ഗേന സമിജ്ഝതീതി ധമ്മാനുപസ്സനാ നാമ. ഇതി ഏകാവ മഗ്ഗസമ്പയുത്താ സതി ചതുകിച്ചസാധകത്തേന ചത്താരി നാമാനി ലഭതി. തേന വുത്തം "ലോകുത്തരമഗ്ഗക്ഖണേ പന ഏകചിത്തേയേവ ലബ്ഭന്തീ"തി.

സമ്മാസമാധിനിദ്ദേസേ **വിവിച്ചേവ കാമേഹീ**തി കാമേഹി വിവിച്ചിത്വാ വിനാ ഹുത്വാ അപക്കമിത്വാ. യോ പനായമേത്ഥ ഏവകാരോ, സോ നിയമത്ഥോതി വേദിതബ്ബോ. യസ്മാ ച നിയമത്ഥോ, തസ്മാ പഠമജ്ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരണസമയേ അവിജ്ജമാനാനമ്പി കാമാനം തസ്സ പഠമജ്ഝാനസ്സ പടിപക്ഖഭാവം കാമപരിച്ചാഗേനേവ ചസ്സ അധിഗമം ദീപേതി. കഥം? "വിവിച്ചേവ കാമേഹീ"തി ഏവഞ്ഹി നിയമേ കയിരമാനേ ഇദം പഞ്ഞായതി - നൂനിമസ്സ ഝാനസ്സ കാമാ പടിപക്ഖഭൂതാ, യേസു സതി ഇദം ന പവത്തതി, അന്ധകാരേ സതി പദീപോഭാസോ വിയ, തേസം പരിച്ചാഗേനേവ ചസ്സ അധിഗമോ ഹോതി ഓരിമതീരപരിച്ചാഗേന പാരിമതീരസ്സ വിയ. തസ്മാ നിയമം കരോതീതി.

തത്ഥ സിയാ, കസ്മാ പനേസ പുബ്ബപദേയേവ വുത്തോ, ന ഉത്തരപദേ, കിം അകുസലേഹി ധമ്മേഹി അവിവിച്ചാപി ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരേയ്യാതി? ന ഖോ പനേതം ഏവം ദട്ഠബ്ബം. തംനിസ്സരണതോ ഹി പുബ്ബപദേ ഏസ വുത്തോ. കാമധാതുസമതിക്കമനതോ ഹി കാമരാഗപടിപക്ഖതോ ച ഇദം ഝാനം കാമാനമേവ നിസ്സരണം. യഥാഹ - "കാമാനമേതം നിസ്സരണം യദിദം നേക്ഖമ്മ"ന്തി (ഇതിവു॰ ൭൨). ഉത്തരപദേപി പന യഥാ "ഇധേവ, ഭിക്ഖവേ, സമണോ, ഇധ ദുതിയോ സമണോ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൩൯; അ॰ നി॰ ൪.൨൪൧) ഏത്ഥ ഏവകാരോ ആനേത്വാ വുച്ചതി, ഏവം വത്തബ്ബോ. ന ഹി സക്കാ ഇതോ അഞ്ഞേഹിപി നീവരണസങ്ഖാതേഹി അകുസലേഹി ധമ്മേഹി അവിവിച്ച ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരിതും. തസ്മാ "വിവിച്ചേവ കാമേഹി വിവിച്ചേവ അകുസലേഹി ധമ്മേഹീ"തി ഏവം പദദ്വയേപി ഏസ ദട്ഠബ്ബോ. പദദ്വയേപി ച കിഞ്ചാപി വിവിച്ചാതി ഇമിനാ സാധാരണവചനേന തദങ്ഗവിക്ഖമ്ഭനസമുച്ഛേദപടിപ്പസ്സദ്ധിനിസ്സരണവിവേകാ ചിത്തകായഉപധിവിവേകാ ച സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തി, തഥാപി പുബ്ബഭാഗേ കായവിവേകചിത്തവിവേകവിക്ഖമ്ഭനവിവേകാ ദട്ഠബ്ബാ, ലോകുത്തരമഗ്ഗക്ഖണേ കായവിവേകചിത്തവിവേകസമുച്ഛേദവിവേകപടിപ്പസ്സദ്ധിവിവേകനിസ്സരണവിവേകാ.

കാമേഹീതി ഇമിനാ പന പദേന യേ ച മഹാനിദ്ദേസേ "കതമേ വത്ഥുകാമാ മനാപികാ രൂപാ"തിആദിനാ (മഹാനി॰ ൧) നയേന വത്ഥുകാമാ വുത്താ, യേ ച തത്ഥേവ വിഭങ്ഗേ ച "ഛന്ദോ കാമോ, രാഗോ കാമോ, ഛന്ദരാഗോ കാമോ, സങ്കപ്പോ കാമോ, രാഗോ കാമോ, സങ്കപ്പരാഗോ കാമോ"തി (മഹാനി॰ ൧; വിഭ॰ ൯൬൪) ഏവം കിലേസകാമാ വുത്താ, തേ സബ്ബേപി സങ്ഗഹിതാ ഇച്ചേവ ദട്ഠബ്ബാ. ഏവഞ്ഹി സതി വിവിച്ചേവ കാമേഹീതി വത്ഥുകാമേഹിപി വിവിച്ചേവാതി അത്ഥോ യുജ്ജതി. തേന കായവിവേകോ വുത്തോ ഹോതി.

വിവിച്ച അകുസലേഹി ധമ്മേഹീതി കിലേസകാമേഹി സബ്ബാകുസലേഹി വാ വിവിച്ചാതി അത്ഥോ യുജ്ജതി. തേന ചിത്തവിവേകോ വുത്തോ ഹോതി. പുരിമേന ചേത്ഥ വത്ഥുകാമേഹി വിവേകവചനതോ ഏവ കാമസുഖപരിച്ചാഗോ, ദുതിയേന കിലേസകാമേഹി വിവേകവചനതോ നേക്ഖമ്മസുഖപരിഗ്ഗഹോ വിഭാവിതോ ഹോതി. ഏവം വത്ഥുകാമകിലേസകാമവിവേകവചനതോയേവ ച ഏതേസം പഠമേന സംകിലേസവത്ഥുപ്പഹാനം, ദുതിയേന സംകിലേസപ്പഹാനം. പഠമേന ലോലഭാവസ്സ ഹേതുപരിച്ചാഗോ, ദുതിയേന ബാലഭാവസ്സ. പഠമേന ച പയോഗസുദ്ധി, ദുതിയേന ആസയപോസനം വിഭാവിതം ഹോതീതി വിഞ്ഞാതബ്ബം. ഏസ താവ നയോ കാമേഹീതി ഏത്ഥ വുത്തകാമേസു വത്ഥുകാമപക്ഖേ.

കിലേസകാമപക്ഖേ പന ഛന്ദോതി ച രാഗോതി ച ഏവമാദീഹി അനേകഭേദോ കാമച്ഛന്ദോവ കാമോതി അധിപ്പേതോ. സോ ച അകുസലപരിയാപന്നോപി സമാനോ "തത്ഥ കതമേ കാമാ, ഛന്ദോ കാമോ"തിആദിനാ (വിഭ॰ ൫൬൪) നയേന വിഭങ്ഗേ ഉപരി ഝാനങ്ഗപടിപക്ഖതോ വിസും വുത്തോ, കിലേസകാമത്താ വാ പുരിമപദേ വുത്തോ, അകുസലപരിയാപന്നത്താ ദുതിയപദേ. അനേകഭേദതോ ചസ്സ കാമതോതി അവത്വാ കാമേഹീതി വുത്തം. അഞ്ഞേസമ്പി ച ധമ്മാനം അകുസലഭാവേ വിജ്ജമാനേ "തത്ഥ കതമേ അകുസലാ ധമ്മാ, കാമച്ഛന്ദോ"തിആദിനാ (വിഭ॰ ൫൬൪) നയേന **വിഭങ്ഗേ** ഉപരി ഝാനങ്ഗപച്ചനീകപടിപക്ഖഭാവദസ്സനതോ നീവരണാനേവ വുത്താനി. നീവരണാനി ഹി ഝാനങ്ഗപച്ചനീകാനി, തേസം ഝാനങ്ഗാനേവ പടിപക്ഖാനി വിദ്ധംസകാനി വിനാസകാനീതി വുത്തം ഹോതി. തഥാ ഹി "സമാധി കാമച്ഛന്ദസ്സ പടിപക്ഖോ, പീതി ബ്യാപാദസ്സ, വിതക്കോ ഥിനമിദ്ധസ്സ, സുഖം ഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചസ്സ, വിചാരോ വിചികിച്ഛായാ"തി പേടകേ വുത്തം.

ഏവമേത്ഥ "വിവിച്ചേവ കാമേഹീ"തി ഇമിനാ കാമച്ഛന്ദസ്സ വിക്ഖമ്ഭനവിവേകോ വുത്തോ ഹോതി. "വിവിച്ച അകുസലേഹി ധമ്മേഹീ"തി ഇമിനാ പഞ്ചന്നമ്പി നീവരണാനം. അഗഹിതഗ്ഗഹണേന പന പഠമേന കാമച്ഛന്ദസ്സ, ദുതിയേന സേസനീവരണാനം. തഥാ പഠമേന തീസു അകുസലമൂലേസു പഞ്ചകാമഗുണഭേദവിസയസ്സ ലോഭസ്സ, ദുതിയേന ആഘാതവത്ഥുഭേദാദിവിസയാനം ദോസമോഹാനം. ഓഘാദീസു വാ ധമ്മേസു പഠമേന കാമോഘകാമയോഗകാമാസവകാമുപാദാനഅഭിജ്ഝാകായഗന്ഥ കാമരാഗസഞ്ഞോജനാനം, ദുതിയേന അവസേസഓഘയോഗാസവഉപാദാനഗന്ഥസംയോജനാനം. പഠമേന തണ്ഹായ തംസമ്പയുത്തകാനഞ്ച, ദുതിയേന അവിജ്ജായ തംസമ്പയുത്തകാനഞ്ച. അപിച പഠമേന ലോഭസമ്പയുത്തഅട്ഠചിത്തുപ്പാദാനം, ദുതിയേന സേസാനം ചതുന്നം അകുസലചിത്തുപ്പാദാനം വിക്ഖമ്ഭനവിവേകോ വുത്തോ ഹോതീതി വേദിതബ്ബോ.

ഏത്താവതാ ച പഠമസ്സ ഝാനസ്സ പഹാനങ്ഗം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി സമ്പയോഗങ്ഗം ദസ്സേതും **സവിതക്കം സവിചാര**ന്തിആദി വുത്തം. തത്ഥ ആരമ്മണേ ചിത്തസ്സ അഭിനിരോപനലക്ഖണോ **വിതക്കോ**. ആരമ്മണാനുമജ്ജനലക്ഖണോ **വിചാരോ**. സന്തേപി ച നേസം കത്ഥചി അവിപ്പയോഗേ ഓളാരികട്ഠേന പുബ്ബങ്ഗമട്ഠേന ച ഘണ്ഡാഭിഘാതോ വിയ ചേതസോ പഠമാഭിനിപാതോ വിതക്കോ, സുഖുമട്ഠേന അനുമജ്ജനസഭാവേന ച ഘണ്ഡാനുരവോ വിയ അനുപ്പബന്ധോ വിചാരോ. വിപ്ഫാരവാ ചേത്ഥ വിതക്കോ പഠമുപ്പത്തികാലേ പരിപ്ഫന്ദനഭൂതോ ചിത്തസ്സ, ആകാസേ ഉപ്പതിതുകാമസ്സ പക്ഖിനോ പക്ഖവിക്ഖേപോ വിയ, പദുമാഭിമുഖപാതോ വിയ ച ഗന്ധാനുബന്ധചേതസോ ഭമരസ്സ. സന്തവുത്തി വിചാരോ നാതിപരിപ്ഫന്ദനഭൂതോ ചിത്തസ്സ, ആകാസേ ഉപ്പതിതസ്സ പക്ഖിനോ പക്ഖപ്പസാരണം വിയ, പരിബ്ഭമനം വിയ ച പദുമാഭിമുഖപതിതസ്സ ഭമരസ്സ പദുമസ്സ ഉപരിഭാഗേ.

ദുകനിപാതട്ഠകഥായം പന "ആകാസേ ഗച്ഛതോ മഹാസകുണസ്സ ഉഭോഹി പക്ഖേഹി വാതം ഗഹേത്വാ പക്ഖേ സന്നിസീദാപേത്വാ ഗമനം വിയ ആരമ്മണേ ചേതസോ അഭിനിരോപനഭാവേന പവത്തോ വിതക്കോ, വാതഗ്ഗഹണത്ഥം പക്ഖേ ഫന്ദാപയമാനസ്സ ഗമനം വിയ അനുമജ്ജനഭാവേന പവത്തോ വിചാരോ"തി വുത്തം. തം അനുപ്പബന്ധേന പവത്തിയം യുജ്ജതി. സോ പന തേസം വിസേസോ പഠമദുതിയജ്ഝാനേസു പാകടോ ഹോതി. അപിച മലഗ്ഗഹിതം കംസഭാജനം ഏകേന ഹത്ഥേന ദള്ഹം ഗഹേത്വാ ഇതരേന ഹത്ഥേന ചുണ്ണതേലവാലണ്ഡുപകേന പരിമജ്ജന്തസ്സ ദള്ഹഗ്ഗഹണഹത്ഥോ വിയ വിതക്കോ, പരിമജ്ജനഹത്ഥോ വിയ വിചാരോ. തഥാ കുമ്ഭകാരസ്സ ദണ്ഡപ്പഹാരേന ചക്കം ഭമയിത്വാ ഭാജനം കരോന്തസ്സ ഉപ്പീളനഹത്ഥോ വിയ വിതക്കോ, ഇതോ ചിതോ ച സംസരണഹത്ഥോ വിയ വിചാരോ. തഥാ മണ്ഡലം കരോന്തസ്സ മജ്ഝേ സന്നിരുജ്ഝിത്വാ ഠിതകണ്ടകോ വിയ അഭിനിരോപനോ വിതക്കോ, ബഹി പരിബ്ഭമനകണ്ടകോ വിയ അനുമജ്ജനോ വിചാരോ. ഇതി ഇമിനാ ച വിതക്കേന ഇമിനാ ച വിചാരേന സഹ വത്തതി രുക്ഖോ വിയ പുപ്ഫേന ഫലേന ചാതി ഇദം ഝാനം "സവിതക്കം സവിചാര"ന്തി വുച്ചതി.

വിവേകജന്തി ഏത്ഥ വിവിത്തി വിവേകോ, നീവരണവിഗമോതി അത്ഥോ. വിവിത്തോതി വാ വിവേകോ, നീവരണവിവിത്തോ ഝാനസമ്പയുത്തധമ്മരാസീതി അത്ഥോ. തസ്മാ വിവേകാ, തസ്മിം വാ വിവേകേ ജാതന്തി വിവേകജം. **പീതിസുഖ**ന്തി ഏത്ഥ പീണയതീതി പീതി, സാ സമ്പിയായനലക്ഖണാ. സാ പനേസാ ഖുദ്ദികാ പീതി, ഖണികാ പീതി, ഓക്കന്തികാ പീതി, ഉബ്ബേഗാ പീതി, ഫരണാ പീതീതി പഞ്ചവിധാ ഹോതി.

തത്ഥ **ഖുദ്ദികാ പീതി** സരീരേ ലോമഹംസനമത്തമേവ കാതും സക്കോതി. **ഖണികാ പീതി** ഖണേ ഖണേ വിജ്ജുപ്പാദസദിസാ ഹോതി. **ഓക്കന്തികാ പീതി** സമുദ്ദതീരം വീചി വിയ കായം ഓക്കമിത്വാ ഓക്കമിത്വാ ഭിജ്ജതി. **ഉബ്ബേഗാ പീതി** ബലവതീ ഹോതി കായം ഉദ്ധഗ്ഗം കത്വാ ആകാസേ ലങ്ഘാപനപ്പമാണപ്പത്താ. **ഫരണാ പീതി** അതിബലവതീ ഹോതി. തായ ഹി ഉപ്പന്നായ സകലസരീരം ധമിത്വാ പൂരിതവത്ഥി വിയ മഹതാ ഉദകോഘേന പക്ഖന്ദപബ്ബതകുച്ഛി വിയ ച അനുപരിഫുടം ഹോതി. സാ പനേസാ പഞ്ചവിധാ പീതി ഗബ്ഭം ഗണ്ഹന്തീ പരിപാകം ഗച്ഛന്തീ ദുവിധം പസ്സദ്ധിം പരിപൂരേതി കായപസ്സദ്ധിഞ്ച ചിത്തപസ്സദ്ധിഞ്ച. പസ്സദ്ധി ഗബ്ഭം ഗണ്ഹന്തീ പരിപാകം ഗച്ഛന്തീ ദുവിധമ്പി സുഖം പരിപൂരേതി കായികഞ്ച ചേതസികഞ്ച. സുഖം ഗബ്ഭം ഗണ്ഹന്തം പരിപാകം ഗച്ഛന്തം തിവിധം സമാധിം പരിപൂരേതി - ഖണികസമാധിം, ഉപചാരസമാധിം, അപ്പനാസമാധിഞ്ചാതി. താസു ച യാ അപ്പനാസമാധിസ്സ മൂലം ഹുത്വാ വഡ്ഢമാനാ സമാധിസമ്പയോഗം ഗതാ ഫരണാ പീതി, അയം ഇമസ്മിം അത്ഥേ അധിപ്പേതാ പീതീതി.

ഇതരം പന സുഖയതീതി സുഖം, യസ്സുപ്പജ്ജതി, തം സുഖിതം കരോതീതി അത്ഥോ. സുഖനം വാ സുഖം, സുട്ഠു വാ ഖാദതി, ഖണതി ച കായചിത്താബാധന്തി സുഖം, സോമനസ്സവേദനായേതം നാമം. തം സാതലക്ഖണം. സന്തേപി ച നേസം കത്ഥചി അവിപ്പയോഗേ ഇട്ഠാരമ്മണപടിലാഭതുട്ഠി പീതി, പടിലദ്ധരസാനുഭവനം സുഖം. യത്ഥ പീതി, തത്ഥ സുഖം. യത്ഥ സുഖം, തത്ഥ ന നിയമതോ പീതി. സങ്ഖാരക്ഖന്ധസങ്ഗഹിതാ പീതി, വേദനാക്ഖന്ധസങ്ഗഹിതം സുഖം. കന്താരഖിന്നസ്സ വനന്തുദകദസ്സനസവനേസു വിയ പീതി, വനച്ഛായാപവേസനഉദകപരിഭോഗേസു വിയ സുഖം. തസ്മിം തസ്മിം സമയേ പാകടഭാവതോ ചേതം വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. ഇതി അയഞ്ച പീതി ഇദഞ്ച സുഖം അസ്സ ഝാനസ്സ, അസ്മിം വാ ഝാനേ അത്ഥീതി ഇദം ഝാനം "പീതിസുഖ"ന്തി വുച്ചതി. അഥ വാ പീതി ച സുഖഞ്ച പീതിസുഖം ധമ്മവിനയാദയോ വിയ. വിവേകജം പീതിസുഖം അസ്സ ഝാനസ്സ, അസ്മിം വാ ഝാനേ അത്ഥീതി ഏവമ്പി വിവേകജം പീതിസുഖം. യഥേവ ഹി ഝാനം, ഏവം പീതിസുഖമ്പേത്ഥ വിവേകജമേവ ഹോതി. തഞ്ചസ്സ അത്ഥീതി തസ്മാ അലോപസമാസം കത്വാ ഏകപദേനേവ "വിവേകജംപീതിസുഖ"ന്തിപി വത്തും യുജ്ജതി.

പഠമന്തി ഗണനാനുപുബ്ബതാ പഠമം, പഠമം ഉപ്പന്നന്തിപി പഠമം. **ഝാന**ന്തി ദുവിധം ഝാനം ആരമ്മണൂപനിജ്ഝാനഞ്ച ലക്ഖണൂപനിജ്ഝാനഞ്ച. തത്ഥ അട്ഠ സമാപത്തിയോ പഥവീകസിണാദിആരമ്മണം ഉപനിജ്ഝായന്തീതി "ആരമ്മണൂപനിജ്ഝാന"ന്തി സങ്ഖ്യം ഗതാ. വിപസ്സനാമഗ്ഗഫലാനി പന ലക്ഖണൂപനിജ്ഝാനം നാമ. തത്ഥ വിപസ്സനാ അനിച്ചാദിലക്ഖണസ്സ ഉപനിജ്ഝാനതോ ലക്ഖണൂപനിജ്ഝാനം, വിപസ്സനായ കതകിച്ചസ്സ മഗ്ഗേന ഇജ്ഝനതോ മഗ്ഗോ ലക്ഖണൂപനിജ്ഝാനം, ഫലം പന നിരോധസച്ചം തഥലക്ഖണം ഉപനിജ്ഝായതീതി ലക്ഖണൂപനിജ്ഝാനം. തേസു ഇധ പുബ്ബഭാഗേ ആരമ്മണൂപനിജ്ഝാനം, ലോകുത്തരമഗ്ഗക്ഖണേ ലക്ഖണൂപനിജ്ഝാനം അധിപ്പേതം, തസ്മാ ആരമ്മണൂപനിജ്ഝാനതോ ലക്ഖണൂപനിജ്ഝാനതോ പച്ചനീകജ്ഝാപനതോ ച "ഝാന"ന്തി വേദിതബ്ബം. **ഉപസമ്പജ്ജാ**തി ഉപഗന്ത്വാ, പാപുണിത്വാതി വുത്തം ഹോതി. ഉപസമ്പാദയിത്വാ വാ, നിപ്ഫാദേത്വാതി വുത്തം ഹോതി. **വിഹരതീ**തി തദനുരൂപേന ഇരിയാപഥവിഹാരേന ഇരിയതി, വുത്തപ്പകാരഝാനസമങ്ഗീ ഹുത്വാ അത്തഭാവസ്സ വുത്തിം അഭിനിപ്ഫാദേതി.

വിതക്കവിചാരാനം വൂപസമാതി ഏത്ഥ വിതക്കസ്സ ച വിചാരസ്സ ചാതി ഇമേസം ദ്വിന്നം വൂപസമാ സമതിക്കമാ, ദുതിയജ്ഝാനക്ഖണേ അപാതുഭാവാതി വുത്തം ഹോതി. തത്ഥ കിഞ്ചാപി ദുതിയജ്ഝാനേ സബ്ബേപി പഠമജ്ഝാനധമ്മാ ന സന്തി, അഞ്ഞേയേവ ഹി പഠമജ്ഝാനേ ഫസ്സാദയോ, അഞ്ഞേ ഇധാതി. ഓളാരികസ്സ പന ഓളാരികസ്സ അങ്ഗസ്സ സമതിക്കമാ പഠമജ്ഝാനതോ പരേസം ദുതിയജ്ഝാനാദീനം അധിഗമോ ഹോതീതി ദസ്സനത്ഥം "വിതക്കവിചാരാനം വൂപസമാ"തി ഏവം വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം . **അജ്ഝത്ത**ന്തി ഇധ നിയകജ്ഝത്തം അധിപ്പേതം, തസ്മാ അത്തനി ജാതം, അത്തസന്താനേ നിബ്ബത്തന്തി അത്ഥോ.

സമ്പസാദനന്തി സമ്പസാദനം വുച്ചതി സദ്ധാ. സമ്പസാദനയോഗതോ ഝാനമ്പി സമ്പസാദനം നീലവണ്ണയോഗതോ നീലവത്ഥം വിയ. യസ്മാ വാ തം ഝാനം സമ്പസാദനസമന്നാഗതത്താ വിതക്കവിചാരക്ഖോഭവൂപസമനേന ച ചേതോ സമ്പസാദയതി, തസ്മാപി സമ്പസാദനന്തി വുത്തം. ഇമസ്മിഞ്ച അത്ഥവികപ്പേ സമ്പസാദനം ചേതസോതി ഏവം പദസമ്ബന്ധോ വേദിതബ്ബോ, പുരിമസ്മിം പന അത്ഥവികപ്പേ ചേതസോതി ഏതം ഏകോദിഭാവേന സദ്ധിം യോജേതബ്ബം.

തത്രായം അത്ഥയോജനാ - ഏകോ ഉദേതീതി **ഏകോദി,** വിതക്കവിചാരേഹി അനജ്ഝാരൂള്ഹത്താ അഗ്ഗോ സേട്ഠോ ഹുത്വാ ഉദേതീതി അത്ഥോ. സേട്ഠോപി ഹി ലോകേ ഏകോതി വുച്ചതി. വിതക്കവിചാരവിരഹിതോ വാ ഏകോ അസഹായോ ഹുത്വാ ഇതിപി വത്തും വട്ടതി. അഥ വാ സമ്പയുത്തധമ്മേ ഉദായതീതി ഉദി, ഉട്ഠപേതീതി അത്ഥോ. സേട്ഠട്ഠേന ഏകോ ച സോ ഉദി ചാതി ഏകോദി. സമാധിസ്സേതം അധിവചനം. ഇതി ഇമം ഏകോദിം ഭാവേതി വഡ്ഢേതീതി ഇദം ദുതിയം ഝാനം **ഏകോദിഭാവം**. സോ പനായം ഏകോദി യസ്മാ ചേതസോ, ന സത്തസ്സ ന ജീവസ്സ. തസ്മാ ഏതം "ചേതസോ ഏകോദിഭാവ"ന്തി വുത്തം.

നനു ചായം സദ്ധാ പഠമജ്ഝാനേപി അത്ഥി, അയഞ്ച ഏകോദിനാമകോ സമാധി. അഥ കസ്മാ ഇദമേവ "സമ്പസാദനം ചേതസോ ഏകോദിഭാവ"ന്തി ച വുത്തന്തി? വുച്ചതേ - അദുഞ്ഹി പഠമജ്ഝാനം വിതക്കവിചാരക്ഖോഭേന വീചിതരങ്ഗസമാകുലമിവ ജലം ന സുപ്പസന്നം ഹോതി, തസ്മാ സതിയാപി സദ്ധായ "സമ്പസാദന"ന്തി ന വുത്തം. ന സുപ്പസന്നത്തായേവ ചേത്ഥ സമാധിപി ന സുട്ഠു പാകടോ. തസ്മാ "ഏകോദിഭാവ"ന്തിപി ന വുത്തം. ഇമസ്മിം പന ഝാനേ വിതക്കവിചാരപലിബോധാഭാവേന ലദ്ധോകാസാ ബലവതീ സദ്ധാ, ബലവസദ്ധാസഹായപടിലാഭേനേവ ച സമാധിപി പാകടോ, തസ്മാ ഇദമേവ ഏവം വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം.

അവിതക്കം അവിചാരന്തി ഭാവനായ പഹീനത്താ ഏതസ്മിം, ഏതസ്സ വാ വിതക്കോ നത്ഥീതി അവിതക്കം. ഇമിനാവ നയേന അവിചാരം. ഏത്ഥാഹ - "നനു ച 'വിതക്കവിചാരാനം വൂപസമാ'തി ഇമിനാപി അയമത്ഥോ സിദ്ധോ. അഥ കസ്മാ പുന വുത്തം 'അവിതക്കം അവിചാര'ന്തി"? വുച്ചതേ - ഏവമേതം, സിദ്ധോവായമത്ഥോ, ന പനേതം തദത്ഥദീപകം, നനു അവോചുമ്ഹ "ഓളാരികസ്സ പന ഓളാരികസ്സ അങ്ഗസ്സ സമതിക്കമാ പഠമജ്ഝാനതോ പരേസം ദുതിയജ്ഝാനാദീനം സമധിഗമോ ഹോതീതി ദസ്സനത്ഥം വിതക്കവിചാരാനം വൂപസമാതി ഏവം വുത്ത"ന്തി.

അപിച വിതക്കവിചാരാനം വൂപസമാ ഇദം സമ്പസാദനം, ന കിലേസകാലുസ്സിയസ്സ. വിതക്കവിചാരാനഞ്ച വൂപസമാ ഏകോദിഭാവം, ന ഉപചാരജ്ഝാനമിവ നീവരണപ്പഹാനാ, ന പഠമജ്ഝാനമിവ ച അങ്ഗപാതുഭാവാതി ഏവം സമ്പസാദനഏകോദിഭാവാനം ഹേതുപരിദീപകമിദം വചനം. തഥാ വിതക്കവിചാരാനം വൂപസമാ ഇദം അവിതക്കഅവിചാരം, ന തതിയചതുത്ഥജ്ഝാനാനി വിയ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനി വിയ ച അഭാവാതി ഏവം അവിതക്കഅവിചാരഭാവസ്സ ഹേതുപരിദീപകഞ്ച. ന വിതക്കവിചാരാഭാവമത്തപരിദീപകം, വിതക്കവിചാരാഭാവമത്തപരിദീപകമേവ പന "അവിതക്കം അവിചാര"ന്തി ഇദം വചനം. തസ്മാ പുരിമം വത്വാപി പുന വത്തബ്ബമേവാതി.

സമാധിജന്തി പഠമജ്ഝാനസമാധിതോ, സമ്പയുത്തസമാധിതോ വാ ജാതന്തി അത്ഥോ. തത്ഥ കിഞ്ചാപി പഠമജ്ഝാനമ്പി സമ്പയുത്തസമാധിതോ ജാതം, അഥ ഖോ അയമേവ സമാധി "സമാധീ"തി വത്തബ്ബതം അരഹതി വിതക്കവിചാരക്ഖോഭവിരഹേന അതിവിയ അചലത്താ സുപ്പസന്നത്താ ച. തസ്മാ ഇമസ്സ വണ്ണഭണനത്ഥം ഇദമേവ "സമാധിജ"ന്തി വുത്തം. **പീതിസുഖ**ന്തി ഇദം വുത്തനയമേവ. **ദുതിയ**ന്തി ഗണനാനുപുബ്ബതാ ദുതിയം, ഇദം ദുതിയം ഉപ്പന്നന്തിപി ദുതിയം.

പീതിയാ ച വിരാഗാതി വിരാഗോ നാമ വുത്തപ്പകാരായ പീതിയാ ജിഗുച്ഛനം വാ സമതിക്കമോ വാ, ഉഭിന്നം പന അന്തരാ ചസദ്ദോ സമ്പിണ്ഡനത്ഥോ, സോ വൂപസമം വാ സമ്പിണ്ഡേതി വിതക്കവിചാരവൂപസമം വാ. തത്ഥ യദാ വൂപസമമേവ സമ്പിണ്ഡേതി, തദാ പീതിയാ വിരാഗാ ച, കിഞ്ച ഭിയ്യോ വൂപസമാ ചാതി ഏവം യോജനാ വേദിതബ്ബാ. ഇമിസ്സാ ച യോജനായ വിരാഗോ ജിഗുച്ഛനത്ഥോ ഹോതി, തസ്മാ പീതിയാ ജിഗുച്ഛനാ ച സമതിക്കമാ ചാതി അയമത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. യദാ പന വിതക്കവിചാരവൂപസമം സമ്പിണ്ഡേതി, തദാ പീതിയാ ച വിരാഗാ, കിഞ്ച ഭിയ്യോ വിതക്കവിചാരാനഞ്ച വൂപസമാതി ഏവം യോജനാ വേദിതബ്ബാ. ഇമിസ്സാ ച യോജനായ വിരാഗോ സമതിക്കമനത്ഥോ ഹോതി, തസ്മാ പീതിയാ ച സമതിക്കമാ, വിതക്കവിചാരാനഞ്ച വൂപസമാതി അയമത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

കാമഞ്ചേതേ വിതക്കവിചാരാ ദുതിയജ്ഝാനേയേവ വൂപസന്താ, ഇമസ്സ പന ഝാനസ്സ മഗ്ഗപരിദീപനത്ഥം വണ്ണഭണനത്ഥഞ്ചേതം വുത്തം. വിതക്കവിചാരാനം വൂപസമാതി ഹി വുത്തേ ഇദം പഞ്ഞായതി "നൂന വിതക്കവിചാരവൂപസമോ മഗ്ഗോ ഇമസ്സ ഝാനസ്സാ"തി. യഥാ ച

തതിയേ അരിയമഗ്ഗേ അപ്പഹീനാനമ്പി സക്കായദിട്ഠാദീനം "പഞ്ചന്നം ഓരമ്ഭാഗിയാനം സംയോജനാനം പഹാനാ"തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൩൭൩; മ॰ നി॰ ൨.൧൩൩; സം॰ നി॰ ൫.൧൮൪; അം॰ നി॰ ൩.൮൮) ഏവം പഹാനം വുച്ചമാനം വണ്ണഭണനം ഹോതി, തദധിഗമായ ഉസ്സുക്കാനം ഉസ്സാഹജനകം, ഏവമേവ ഇധ അവൂപസന്താനമ്പി വിതക്കവിചാരാനം വൂപസമോ വുച്ചമാനോ വണ്ണഭണനം ഹോതി. തേനായമത്ഥോ വുത്തോ "പീതിയാ ച സമതിക്കമാ വിതക്കവിചാരാനഞ്ച വൂപസമാ"തി.

ഉപേക്ഖകോ ച വിഹരതീതി ഏത്ഥ ഉപപത്തിതോ ഇക്ഖതീതി ഉപേക്ഖാ , സമം പസ്സതി അപക്ഖപതിതാ ഹുത്വാ പസ്സതീതി അത്ഥോ. തായ വിസദായ വിപുലായ ഥാമഗതായ സമന്നാഗതത്താ തതിയജ്ഝാനസമങ്ഗീ "ഉപേക്ഖകോ"തി വുച്ചതി.

ഉപേക്ഖാ പന ദസവിധാ ഹോതി ഛളങ്ഗുപേക്ഖാ ബ്രഹ്മവിഹാരുപേക്ഖാ ബോജ്ഝങ്ഗുപേക്ഖാ വീരിയുപേക്ഖാ സങ്ഖാരുപേക്ഖാ വേദനുപേക്ഖാ വിപസ്സനുപേക്ഖാ തത്രമജ്ഝത്തുപേക്ഖാ ഝാനുപേക്ഖാ പാരിസുദ്ധുപേക്ഖാതി.

തത്ഥ യാ "ഇധ, ഭിക്ഖവേ, ഖീണാസവോ ഭിക്ഖു ചക്ഖുനാ രൂപം ദിസ്വാ നേവ സുമനോ ഹോതി ന ദുമ്മനോ, ഉപേക്ഖകോ ച വിഹരതി സതോ സമ്പജാനോ"തി (അം॰ നി॰ ൬.൧) ഏവമാഗതാ ഖീണാസവസ്സ ഛസു ദ്വാരേസു ഇട്ഠാനിട്ഠഛളാരമ്മണാപാഥേ പരിസുദ്ധപകതിഭാവാവിജഹനാകാരഭൂതാ ഉപേക്ഖാ, അയം **ഛളങ്ഗുപേക്ഖാ** നാമ.

യാ പന "ഉപേക്ഖാസഹഗതേന ചേതസാ ഏകം ദിസം ഫരിത്വാ വിഹരതീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൫൫൭; മ॰ നി॰ ൧.൭൭) ഏവമാഗതാ സത്തേസു മജ്ഝത്താകാരഭൂതാ ഉപേക്ഖാ, അയം **ബ്രഹ്മവിഹാരുപേക്ഖാ** നാമ.

യാ പന "ഉപേക്ഖാസമ്ബോജ്ഝങ്ഗം ഭാവേതി വിവേകനിസ്സിത"ന്തി (മ॰ നി॰ ൨.൨൪൭) ഏവമാഗതാ സഹജാതധമ്മാനം മജ്ഝത്താകാരഭൂതാ ഉപേക്ഖാ, അയം **ബോജ്ഝങ്ഗുപേക്ഖാ** നാമ.

യാ പന "കാലേന കാലം ഉപേക്ഖാനിമിത്തം മനസികരോതീ"തി (അം॰ നി॰ ൩.൧൦൩) ഏവമാഗതാ അനച്ചാരദ്ധനാതിസിഥിലവീരിയസങ്ഖാതാ ഉപേക്ഖാ, അയം **വീരിയുപേക്ഖാ** നാമ.

യാ പന "കതി സങ്ഖാരുപേക്ഖാ സമഥവസേന ഉപ്പജ്ജന്തി, കതി സങ്ഖാരുപേക്ഖാ വിപസ്സനാവസേന ഉപ്പജ്ജന്തി? അട്ഠ സങ്ഖാരുപേക്ഖാ സമഥവസേന ഉപ്പജ്ജന്തി, ദസ സങ്ഖാരുപേക്ഖാ വിപസ്സനാവസേന ഉപ്പജ്ജന്തീ"തി (പടി॰ മ॰ ൧.൫൭) ഏവമാഗതാ നീവരണാദിപടിസങ്ഖാസന്തിട്ഠനാഗഹണേ മജ്ഝത്തഭൂതാ ഉപേക്ഖാ, അയം **സങ്ഖാരുപേക്ഖാ** നാമ.

യാ പന "യസ്മിം സമയേ കാമാവചരം കുസലം ചിത്തം ഉപ്പന്നം ഹോതി ഉപേക്ഖാസഹഗത"ന്തി (ധ॰ സ॰ ൧൫൦) ഏവമാഗതാ അദുക്ഖമസുഖസഞ്ഞിതാ ഉപേക്ഖാ, അയം **വേദനുപേക്ഖാ** നാമ.

യാ "യദത്ഥി യം ഭൂതം, തം പജഹതി, ഉപേക്ഖം പടിലഭതീ"തി (മ॰ നി॰ ൩.൭൧; അം॰ നി॰ ൭.൫൫) ഏവമാഗതാ വിചിനനേ മജ്ഝത്തഭൂതാ ഉപേക്ഖാ, അയം **വിപസ്സനുപേക്ഖാ** നാമ.

യാ പന ഛന്ദാദീസു യേവാപനകേസു ആഗതാ സഹജാതാനം സമവാഹിതഭൂതാ ഉപേക്ഖാ, അയം **തത്രമജ്ഝത്തുപേക്ഖാ** നാമ.

യാ പന "ഉപേക്ഖകോ ച വിഹരതീ"തി (ധ॰ സ॰ ൧൬൩; ദീ॰ നി॰ ൧.൨൩൦) ഏവമാഗതാ അഗ്ഗസുഖേപി തസ്മിം അപക്ഖപാതജനനീ ഉപേക്ഖാ, അയം **ഝാനുപേക്ഖാ** നാമ.

യാ പന "ഉപേക്ഖാസതിപാരിസുദ്ധിം ചതുത്ഥം ഝാന"ന്തി (ധ॰ സ॰ ൧൬൫; ദീ॰ നി॰ ൧.൨൩൨) ഏവമാഗതാ സബ്ബപച്ചനീകപരിസുദ്ധാ പച്ചനീകവൂപസമനേപി അബ്യാപാരഭൂതാ ഉപേക്ഖാ, അയം **പാരിസുദ്ധുപേക്ഖാ** നാമ.

തത്ഥ ഛളങ്ഗുപേക്ഖാ ച ബ്രഹ്മവിഹാരുപേക്ഖാ ച ബോജ്ഝങ്ഗുപേക്ഖാ ച തത്രമജ്ഝത്തുപേക്ഖാ ച ഝാനുപേക്ഖാ ച പാരിസുദ്ധുപേക്ഖാ ച അത്ഥതോ ഏകാ, തത്രമജ്ഝത്തുപേക്ഖാവ ഹോതി. തേന തേന അവത്ഥാഭേദേന പനസ്സായം ഭേദോ. ഏകസ്സാപി സതോ സത്തസ്സ കുമാരയുവഥേരസേനാപതിരാജാദിവസേന ഭേദോ വിയ, തസ്മാ താസു യത്ഥ ഛളങ്ഗുപേക്ഖാ, ന തത്ഥ ബോജ്ഝങ്ഗുപേക്ഖാദയോ. യത്ഥ വാ പന ബോജ്ഝങ്ഗുപേക്ഖാ, ന തത്ഥ ഛളങ്ഗുപേക്ഖാദയോ ഹോന്തീതി വേദിതബ്ബാ.

യഥാ ചേതാസം അത്ഥതോ ഏകീഭാവോ, ഏവം സങ്ഖാരുപേക്ഖാവിപസ്സനുപേക്ഖാനമ്പി. പഞ്ഞാ ഏവ ഹി സാ, കിച്ചവസേന ദ്വിധാ ഭിന്നാ. യഥാ ഹി പുരിസസ്സ സായം ഗേഹം പവിട്ഠം സപ്പം അജപദദണ്ഡം ഗഹേത്വാ പരിയേസമാനസ്സ തം ഥുസകോട്ഠകേ നിപന്നം ദിസ്വാ "സപ്പോ നു ഖോ, നോ"തി അവലോകേന്തസ്സ സോവത്ഥികത്തയം ദിസ്വാ നിബ്ബേമതികസ്സ "സപ്പോ, ന സപ്പോ"തി വിചിനനേ മജ്ഝത്തതാ ഉപ്പജ്ജതി, ഏവമേവ യാ ആരദ്ധവിപസ്സകസ്സ വിപസ്സനാഞാണേന ലക്ഖണത്തയേ ദിട്ഠേ സങ്ഖാരാനം അനിച്ചഭാവാദിവിചിനനേ മജ്ഝത്തതാ ഉപ്പജ്ജതി, അയം വിപസ്സനുപേക്ഖാ. യഥാ പന തസ്സ പുരിസസ്സ അജപദദണ്ഡേന ഗാള്ഹം സപ്പം ഗഹേത്വാ "കിന്താഹം ഇമം സപ്പം അവിഹേഠേന്തോ അത്താനഞ്ച ഇമിനാ അഡംസാപേന്തോ മുഞ്ചേയ്യ"ന്തി മുഞ്ചനാകാരമേവ പരിയേസതോ ഗഹണേ മജ്ഝത്തതാ ഹോതി, ഏവമേവ യാ ലക്ഖണത്തയസ്സ ദിട്ഠത്താ ആദിത്തേ വിയ തയോ ഭവേ പസ്സതോ സങ്ഖാരഗഹണേ മജ്ഝത്തതാ, അയം സങ്ഖാരുപേക്ഖാ. ഇതി വിപസ്സനുപേക്ഖായ സിദ്ധായ സങ്ഖാരുപേക്ഖാപി സിദ്ധാവ ഹോതി. ഇമിനാ പനേസാ വിചിനനഗഹണേസു മജ്ഝത്തസങ്ഖാതേന കിച്ചേന ദ്വിധാ ഭിന്നാതി. വീരിയുപേക്ഖാ പന വേദനുപേക്ഖാ ച അഞ്ഞമഞ്ഞഞ്ച അവസേസാഹി ച അത്ഥതോ ഭിന്നാ ഏവാതി. ആഹ ചേത്ഥ -

> "മജ്ഝത്തബ്രഹ്മബോജ്ഝങ്ഗഛളങ്ഗഝാനസുദ്ധിയോ;
> വിപസ്സനാ ച സങ്ഖാരവേദനാ വീരിയം ഇതി.
>
> വിത്ഥാരതോ ദസോപേക്ഖാ, ഛ മജ്ഝത്താദിതോ തതോ;
> ദുവേ പഞ്ഞാ തതോ ദ്വീഹി, ചതസ്സോവ ഭവന്തിമാ"തി.

ഇതി ഇമാസു ഉപേക്ഖാസു ഝാനുപേക്ഖാ ഇധ അധിപ്പേതാ. സാ മജ്ഝത്തലക്ഖണാ. ഏത്ഥാഹ - "നനു ചായം അത്ഥതോ തത്രമജ്ഝത്തുപേക്ഖാവ ഹോതി, സാ ച പഠമദുതിയജ്ഝാനേസുപി അത്ഥി, തസ്മാ തത്രാപി 'ഉപേക്ഖകോ ച വിഹരതീ'തി ഏവമയം വത്തബ്ബാ സിയാ, സാ കസ്മാ ന വുത്താ"തി? അപരിബ്യത്തകിച്ചതോ. അപരിബ്യത്തഞ്ഹി തസ്സ തത്ഥ കിച്ചം വിതക്കാദീഹി അഭിഭൂതത്താ, ഇധ പനായം വിതക്കവിചാരപീതീഹി അനഭിഭൂതത്താ ഉക്ഖിത്തസിരാ വിയ ഹുത്വാ പരിബ്യത്തകിച്ചാ ജാതാ, തസ്മാ വുത്താതി.

ഇദാനി **സതോ ച സമ്പജാനോ**തി ഏത്ഥ സരതീതി സതോ. സമ്പജാനാതീതി സമ്പജാനോ. ഇതി പുഗ്ഗലേന സതി ച സമ്പജഞ്ഞഞ്ച വുത്തം. തത്ഥ സരണലക്ഖണാ സതി. അസമ്മോഹലക്ഖണം സമ്പജഞ്ഞം. തത്ഥ കിഞ്ചാപി ഇദം സതിസമ്പജഞ്ഞം പുരിമജ്ഝാനേസുപി അത്ഥി, മുട്ഠസ്സതിസ്സ ഹി അസമ്പജാനസ്സ ഉപചാരമത്തമ്പി ന സമ്പജ്ജതി, പഗേവ അപ്പനാ. ഓളാരികത്താ പന തേസം ഝാനാനം ഭൂമിയം വിയ പുരിസസ്സ ചിത്തസ്സ ഗതി സുഖാ ഹോതി, അബ്യത്തം തത്ഥ സതിസമ്പജഞ്ഞകിച്ചം. ഓളാരികങ്ഗപ്പഹാനേന പന സുഖുമത്താ ഇമസ്സ ഝാനസ്സ പുരിസസ്സ ഖുരധാരായം വിയ സതിസമ്പജഞ്ഞകിച്ചപരിഗ്ഗഹിതാ ഏവ ചിത്തസ്സ ഗതി ഇച്ഛിതബ്ബാതി ഇധേവ വുത്തം. കിഞ്ച ഭിയ്യോ - യഥാ ധേനുപഗോ വച്ഛോ ധേനുതോ അപനീതോ അരക്ഖിയമാനോ പുനദേവ ധേനും ഉപഗച്ഛതി, ഏവമിദം തതിയജ്ഝാനസുഖം പീതിതോ അപനീതമ്പി സതിസമ്പജഞ്ഞാരക്ഖേന അരക്ഖിയമാനം പുനദേവ പീതിം ഉപഗച്ഛേയ്യ, പീതിസമ്പയുത്തമേവ സിയാ. സുഖേ വാപി സത്താ സാരജ്ജന്തി, ഇദഞ്ച അതിമധുരം സുഖം തതോ പരം സുഖാഭാവാ. സതിസമ്പജഞ്ഞാനുഭാവേന പനേത്ഥ സുഖേ അസാരജ്ജനാ ഹോതി, നോ അഞ്ഞഥാതി ഇമമ്പി അത്ഥവിസേസം ദസ്സേതും ഇദം ഇധേവ വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം.

ഇദാനി **സുഖഞ്ച കായേന പടിസംവേദേതീ**തി ഏത്ഥ കിഞ്ചാപി തതിയജ്ഝാനസമങ്ഗിനോ സുഖപടിസംവേദനാഭോഗോ നത്ഥി, ഏവം സന്തേപി യസ്മാ തസ്സ നാമകായേന സമ്പയുത്തം സുഖം, യം വാ തം നാമകായസമ്പയുത്തം സുഖം, തംസമുട്ഠാനേനസ്സ യസ്മാ അതിപണീതേന രൂപേന രൂപകായോ ഫുട്ഠോ, യസ്സ ഫുട്ഠത്താ ഝാനാ വുട്ഠിതോപി സുഖം പടിസംവേദേയ്യ, തസ്മാ ഏതമത്ഥം ദസ്സേന്തോ "സുഖഞ്ച കായേന പടിസംവേദേഹീ"തി ആഹ.

ഇദാനി **യം തം അരിയാ ആചിക്ഖന്തി ഉപേക്ഖകോ സതിമാ സുഖവിഹാരീതി** ഏത്ഥ യംഝാനഹേതു യംഝാനകാരണാ തം തതിയജ്ഝാനസമങ്ഗിപുഗ്ഗലം ബുദ്ധാദയോ അരിയാ ആചിക്ഖന്തി ദേസേന്തി പഞ്ഞപേന്തി പട്ഠപേന്തി വിവരന്തി വിഭജന്തി ഉത്താനീകരോന്തി പകാസേന്തി, പസംസന്തീതി അധിപ്പായോ. കിന്തി? ഉപേക്ഖകോ സതിമാ സുഖവിഹാരീതി. തം തതിയം ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതീതി ഏവമേത്ഥ യോജനാ വേദിതബ്ബാ.

കസ്മാ പന തം തേ ഏവം പസംസന്തീതി? പസംസാരഹതോ. അയഞ്ഹി യസ്മാ അതിമധുരസുഖേ സുഖപാരമിപ്പത്തേപി തതിയജ്ഝാനേ ഉപേക്ഖകോ, ന തത്ഥ സുഖാഭിസങ്ഗേന ആകഡ്ഢീയതി. യഥാ ച പീതി ന ഉപ്പജ്ജതി, ഏവം ഉപട്ഠിതസ്സതിതായ സതിമാ. യസ്മാ ച അരിയകന്തം അരിയജനസേവിതമേവ ച അസംകിലിട്ഠം സുഖം നാമകായേന പടിസംവേദേതി, തസ്മാ പസംസാരഹോ ഹോതി. ഇതി പസംസാരഹതോ നം അരിയാ തേ ഏവം പസംസാരഹഹേതുഭൂതേ ഗുണേ പകാസേന്താ "ഉപേക്ഖകോ സതിമാ സുഖവിഹാരീ"തി ഏവം പസംസന്തീതി വേദിതബ്ബം. **തതിയ**ന്തി ഗണനാനുപുബ്ബതാ തതിയം, തതിയം ഉപ്പന്നന്തിപി തതിയം.

സുഖസ്സ ച പഹാനാ ദുക്ഖസ്സ ച പഹാനാതി കായികസുഖസ്സ ച കായികദുക്ഖസ്സ ച പഹാനാ. **പുബ്ബേവാ**തി തഞ്ച ഖോ പുബ്ബേവ, ന ചതുത്ഥജ്ഝാനക്ഖണേ. **സോമനസ്സദോമനസ്സാനം അത്ഥങ്ഗമാ**തി ചേതസികസുഖസ്സ ചേതസികദുക്ഖസ്സ ചാതി ഇമേസമ്പി ദ്വിന്നം പുബ്ബേവ അത്ഥങ്ഗമാ, പഹാനാ ഇച്ചേവ വുത്തം ഹോതി. കദാ പന നേസം പഹാനം ഹോതി? ചതുന്നം ഝാനാനം ഉപചാരക്ഖണേ. സോമനസ്സഞ്ഹി ചതുത്ഥസ്സ ഝാനസ്സ ഉപചാരക്ഖണേയേവ പഹീയതി, ദുക്ഖദോമനസ്സസുഖാനി പഠമദുതിയതതിയാനം ഉപചാരക്ഖണേസു. ഏവമേതേസം പഹാനക്കമേന അവുത്താനം **ഇന്ദ്രിയവിഭങ്ഗേ** (വിഭ॰ ൨൧൯ ആദയോ) പന ഇന്ദ്രിയാനം ഉദ്ദേസക്കമേനേവ ഇധാപി വുത്താനം സുഖദുക്ഖസോമനസ്സദോമനസ്സാനം പഹാനം വേദിതബ്ബം.

യദി പനേതാനി തസ്സ തസ്സ ഝാനസ്സ ഉപചാരക്ഖണേയേവ പഹീയന്തി , അഥ കസ്മാ "കത്ഥ ചുപ്പന്നം ദുക്ഖിന്ദ്രിയം അപരിസേസം നിരുജ്ഝതി? ഇധ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു വിവിച്ചേവ കാമേഹി...പേ॰... പഠമജ്ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതി. ഏത്ഥ ചുപ്പന്നം ദുക്ഖിന്ദ്രിയം അപരിസേസം നിരുജ്ഝതി. കത്ഥ ചുപ്പന്നം ദോമനസ്സിന്ദ്രിയം, സുഖിന്ദ്രിയം, സോമനസ്സിന്ദ്രിയം അപരിസേസം നിരുജ്ഝതി? ഇധ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു സുഖസ്സ ച പഹാനാ... പേ॰... ചതുത്ഥം ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതി. ഏത്ഥ ചുപ്പന്നം സോമനസ്സിന്ദ്രിയം അപരിസേസം നിരുജ്ഝതീ"തി (സം॰ നി॰ ൫.൫൧൦) ഏവം ഝാനേസ്വേവ നിരോധോ വുത്തോതി? അതിസയനിരോധത്താ. അതിസയനിരോധോ ഹി തേസം പഠമജ്ഝാനാദീസു, ന നിരോധോയേവ. നിരോധോയേവ പന ഉപചാരക്ഖണേ, നാതിസയനിരോധോ. തഥാ ഹി നാനാവജ്ജനേ പഠമജ്ഝാനൂപചാരേ നിരുദ്ധസ്സാപി ദുക്ഖിന്ദ്രിയസ്സ ഡംസമകസാദിസമ്ഫസ്സേന വാ വിസമാസനൂപതാപേന വാ സിയാ ഉപ്പത്തി, ന ത്വേവ അന്തോഅപ്പനായം. ഉപചാരേ വാ നിരുദ്ധമ്പേതം ന സുട്ഠു നിരുദ്ധം ഹോതി പടിപക്ഖേന അവിഹതത്താ. അന്തോഅപ്പനായം പന പീതിഫരണേന സബ്ബോ കായോ സുഖോക്കന്തോ ഹോതി, സുഖോക്കന്തകായസ്സ ച സുട്ഠു നിരുദ്ധം ഹോതി ദുക്ഖിന്ദ്രിയം പടിപക്ഖേന വിഹതത്താ. നാനാവജ്ജനേയേവ ച ദുതിയജ്ഝാനൂപചാരേ പഹീനസ്സാപി ദോമനസ്സിന്ദ്രിയസ്സ, യസ്മാ ഏതം വിതക്കവിചാരപച്ചയേപി കായകിലമഥേ ചിത്തൂപഘാതേ ച സതി ഉപ്പജ്ജതി, വിതക്കവിചാരാഭാവേ നേവ ഉപ്പജ്ജതി. യത്ഥ പന ഉപ്പജ്ജതി, തത്ഥ വിതക്കവിചാരഭാവേ. അപ്പഹീനായേവ ച ദുതിയജ്ഝാനൂപചാരേ വിതക്കവിചാരാതി തത്ഥസ്സ സിയാ ഉപ്പത്തി, നത്വേവ ദുതിയജ്ഝാനേ പഹീനപച്ചയത്താ. തഥാ തതിയജ്ഝാനൂപചാരേ പഹീനസ്സാപി സുഖിന്ദ്രിയസ്സ പീതിസമുട്ഠാനപണീതരൂപഫുട്ഠകായസ്സ സിയാ ഉപ്പത്തി, നത്വേവ തതിയജ്ഝാനേ. തതിയജ്ഝാനേ ഹി സുഖസ്സ പച്ചയഭൂതാ പീതി സബ്ബസോ നിരുദ്ധാ ഹോതി. തഥാ ചതുത്ഥജ്ഝാനൂപചാരേ പഹീനസ്സാപി സോമനസ്സിന്ദ്രിയസ്സ ആസന്നത്താ, അപ്പനാപ്പത്തായ ഉപേക്ഖായ അഭാവേന സമ്മാ അനതിക്കന്തത്താ ച സിയാ ഉപ്പത്തി, നത്വേവ ചതുത്ഥജ്ഝാനേ. തസ്മാ ഏവ ച "ഏത്ഥുപ്പന്നം ദുക്ഖിന്ദ്രിയം അപരിസേസം നിരുജ്ഝതീ"തി തത്ഥ തത്ഥ അപരിസേസഗ്ഗഹണം കതന്തി.

ഏത്ഥാഹ - "അഥേവം തസ്സ തസ്സ ഝാനസ്സൂപചാരേ പഹീനാപി ഏതാ വേദനാ ഇധ കസ്മാ സമാഹരീ"തി ? സുഖഗ്ഗഹണത്ഥം . യാ ഹി അയം "അദുക്ഖമസുഖ"ന്തി ഏത്ഥ അദുക്ഖമസുഖാ വേദനാ വുത്താ, സാ സുഖുമാ ദുബ്ബിഞ്ഞേയ്യാ ന സക്കാ സുഖേന ഗഹേതും,

തസ്മാ യഥാ നാമ ദുട്ഠസ്സ യഥാ തഥാ വാ ഉപസങ്കമിത്വാ ഗഹേതും അസക്കുണേയ്യസ്സ ഗോണസ്സ ഗഹണത്ഥം ഗോപോ ഏകസ്മിം വജേ സബ്ബാ ഗാവോ സമാഹരതി, അഥേകേകം നീഹരന്തോ പടിപാടിയാ ആഗതം "അയം സോ ഗണ്ഹഥ ന"ന്തി തമ്പി ഗാഹാപേതി, ഏവമേവം സുഖഗ്ഗഹണത്ഥം സബ്ബാപി ഏതാ സമാഹരി. ഏവഞ്ഹി സമാഹടാ ഏതാ ദസ്സേത്വാ "യം നേവ സുഖം, ന ദുക്ഖം, ന സോമനസ്സം, ന ദോമനസ്സം, അയം അദുക്ഖമസുഖാവേദനാ"തി സക്കാ ഹോതി ഏസാ ഗാഹയിതും.

അപിച അദുക്ഖമസുഖായ ചേതോവിമുത്തിയാ പച്ചയദസ്സനത്ഥഞ്ചാപി ഏതാ വുത്താതി വേദിതബ്ബാ. സുഖദുക്ഖപ്പഹാനാദയോ ഹി തസ്സാ പച്ചയാ. യഥാഹ - "ചത്താരോ ഖോ, ആവുസോ, പച്ചയാ അദുക്ഖമസുഖായ ചേതോവിമുത്തിയാ സമാപത്തിയാ. ഇധാവുസോ, ഭിക്ഖു സുഖസ്സ ച പഹാനാ...പേ॰... ചതുത്ഥം ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതി. ഇമേ ഖോ ആവുസോ, ചത്താരോ പച്ചയാ അദുക്ഖമസുഖായ ചേതോവിമുത്തിയാ സമാപത്തിയാ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൫൮). യഥാ വാ അഞ്ഞത്ഥ പഹീനാപി സക്കായദിട്ഠിആദയോ തതിയമഗ്ഗസ്സ വണ്ണഭണനത്ഥം തത്ഥ പഹീനാതി വുത്താ , ഏവം വണ്ണഭണനത്ഥമ്പേതസ്സ ഝാനസ്സേതാ ഇധ വുത്താതിപി വേദിതബ്ബാ. പച്ചയഘാതേന വാ ഏത്ഥ രാഗദോസാനം അതിദൂരഭാവം ദസ്സേതുമ്പേതാ വുത്താതി വേദിതബ്ബാ. ഏതാസു ഹി സുഖം സോമനസ്സസ്സ പച്ചയോ, സോമനസ്സം രാഗസ്സ, ദുക്ഖം ദോമനസ്സസ്സ, ദോമനസ്സം ദോസസ്സ. സുഖാദിഘാതേന ച സപ്പച്ചയാ രാഗദോസാ ഹതാതി അതിദൂരേ ഹോന്തീതി.

അദുക്ഖമസുഖന്തി ദുക്ഖാഭാവേന അദുക്ഖം. സുഖാഭാവേന അസുഖം. ഏതേനേത്ഥ ദുക്ഖസുഖപടിപക്ഖഭൂതം തതിയവേദനം ദീപേതി, ന ദുക്ഖസുഖാഭാവമത്തം. തതിയവേദനാ നാമ അദുക്ഖമസുഖാ, ഉപേക്ഖാതിപി വുച്ചതി. സാ ഇട്ഠാനിട്ഠവിപരീതാനുഭവനലക്ഖണാ. **ഉപേക്ഖാസതിപാരിസുദ്ധി**ന്തി ഉപേക്ഖായ ജനിതസതിപാരിസുദ്ധിം. ഇമസ്മിഞ്ഹി ഝാനേ സുപരിസുദ്ധാ സതി, യാ ച തസ്സാ സതിയാ പാരിസുദ്ധി, സാ ഉപേക്ഖായ കതാ, ന അഞ്ഞേന. തസ്മാ ഏതം "ഉപേക്ഖാസതിപാരിസുദ്ധി"ന്തി വുച്ചതി. യായ ച ഉപേക്ഖായ ഏത്ഥ സതിയാ പാരിസുദ്ധി ഹോതി, സാ അത്ഥതോ തത്രമജ്ഝത്തതാതി വേദിതബ്ബാ. ന കേവലഞ്ചേത്ഥ തായ സതിയേവ പരിസുദ്ധാ, അപിച ഖോ സബ്ബേപി സമ്പയുത്തധമ്മാ, സതിസീസേന പന ദേസനാ വുത്താ.

തത്ഥ കിഞ്ചാപി അയം ഉപേക്ഖാ ഹേട്ഠാപി തീസു ഝാനേസു വിജ്ജതി, യഥാ പന ദിവാ സൂരിയപ്പഭാഭിഭവാ സോമ്മഭാവേന ച അത്തനോ ഉപകാരകത്തേന വാ സഭാഗായ രത്തിയാ അലാഭാ ദിവാ വിജ്ജമാനാപി ചന്ദലേഖാ അപരിസുദ്ധാ ഹോതി അപരിയോദാതാ, ഏവമയമ്പി തത്രമജ്ഝത്തുപേക്ഖാചന്ദലേഖാ വിതക്കാദിപച്ചനീകധമ്മതേജാഭിഭവാ സഭാഗായ ച ഉപേക്ഖാവേദനാരത്തിയാ അലാഭാ വിജ്ജമാനാപി പഠമജ്ഝാനാദിഭേദേ അപരിസുദ്ധാ ഹോതി. തസ്സാ ച അപരിസുദ്ധായ ദിവാ അപരിസുദ്ധചന്ദലേഖായ പഭാ വിയ സഹജാതാപി സതിആദയോ അപരിസുദ്ധാവ ഹോന്തി. തസ്മാ തേസു ഏകമ്പി "ഉപേക്ഖാസതിപാരിസുദ്ധി"ന്തി ന വുത്തം. ഇധ പന വിതക്കാദിപച്ചനീകതേജാഭിഭവാഭാവാ സഭാഗായ ച ഉപേക്ഖാവേദനാരത്തിയാ പടിലാഭാ അയം തത്രമജ്ഝത്തുപേക്ഖാചന്ദലേഖാ അതിവിയ പരിസുദ്ധാ. തസ്സാ പരിസുദ്ധത്താ പരിസുദ്ധചന്ദലേഖായ പഭാ വിയ സഹജാതാപി സതിആദയോ പരിസുദ്ധാ ഹോന്തി പരിയോദാതാ. തസ്മാ ഇദമേവ "ഉപേക്ഖാസതിപാരിസുദ്ധി"ന്തി വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. **ചതുത്ഥ**ന്തി ഗണനാനുപുബ്ബതാ ചതുത്ഥം, ചതുത്ഥം ഉപ്പന്നന്തിപി ചതുത്ഥം.

ഇമാനി ചത്താരി ഝാനാനി പുബ്ബഭാഗേപി നാനാ, മഗ്ഗക്ഖണേപി. പുബ്ബഭാഗേ സമാപത്തിവസേന നാനാ, മഗ്ഗക്ഖണേ നാനാമഗ്ഗവസേന. ഏകസ്സ ഹി പഠമമഗ്ഗോ പഠമജ്ഝാനികോ ഹോതി, ദുതിയമഗ്ഗാദയോപി പഠമജ്ഝാനികാ വാ ദുതിയാദീസു അഞ്ഞതരജ്ഝാനികാ വാ. ഏകസ്സ പഠമമഗ്ഗോ ദുതിയാദീനം അഞ്ഞതരജ്ഝാനികോ ഹോതി, ദുതിയാദയോപി ദുതിയാദീനം അഞ്ഞതരജ്ഝാനികാ വാ പഠമജ്ഝാനികാ വാ. ഏവം ചത്താരോപി മഗ്ഗാ ഝാനവസേന സദിസാ വാ അസദിസാ വാ ഏകച്ചസദിസാ വാ ഹോന്തി. അയം പനസ്സ വിസേസോ പാദകജ്ഝാനനിയമേന ഹോതി. പഠമജ്ഝാനലാഭിനോ ഹി പഠമജ്ഝാനാ വുട്ഠായ വിപസ്സന്തസ്സ ഉപ്പന്നമഗ്ഗോ പഠമജ്ഝാനികോ ഹോതി, മഗ്ഗങ്ഗബോജ്ഝങ്ഗാനി പനേത്ഥ പരിപുണ്ണാനേവ ഹോന്തി. ദുതിയജ്ഝാനതോ വുട്ഠായ വിപസ്സന്തസ്സ ഉപ്പന്നോ ദുതിയജ്ഝാനികോ ഹോതി, മഗ്ഗങ്ഗാനി പനേത്ഥ സത്ത ഹോന്തി. തതിയജ്ഝാനതോ വുട്ഠായ വിപസ്സന്തസ്സ ഉപ്പന്നോ തതിയജ്ഝാനികോ, മഗ്ഗങ്ഗാനി പനേത്ഥ

സത്ത, ബോജ്ഝങ്ഗാനി ഛ ഹോന്തി. ഏസ നയോ ചതുത്ഥജ്ഝാനതോ പട്ഠായ യാവ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനാ. ആരുപ്പേ ചതുക്കപഞ്ചകജ്ഝാനം ഉപ്പജ്ജതി, തഞ്ച ഖോ ലോകുത്തരം, ന ലോകിയന്തി വുത്തം. ഏത്ഥ കഥന്തി? ഏത്ഥാപി പഠമജ്ഝാനാദീസു യതോ വുട്ഠായ സോതാപത്തിമഗ്ഗം പടിലഭിത്വാ അരൂപസമാപത്തിം ഭാവേത്വാ യോ ആരുപ്പേ ഉപ്പന്നോ, തംഝാനികാവ തസ്സ തത്ഥ തയോ മഗ്ഗാ ഉപ്പജ്ജന്തി. ഏവം പാദകജ്ഝാനമേവ നിയമേതി. കേചി പന ഥേരാ "വിപസ്സനായ ആരമ്മണഭൂതാ ഖന്ധാ നിയമേന്തീ"തി വദന്തി. കേചി "പുഗ്ഗലജ്ഝാസയോ നിയമേതീ"തി വദന്തി. കേചി "വുട്ഠാനഗാമിനീ വിപസ്സനാ നിയമേതീ"തി വദന്തി.

തത്രായം അനുപുബ്ബികഥാ - വിപസ്സനാനിയമേന ഹി സുക്ഖവിപസ്സകസ്സ ഉപ്പന്നമഗ്ഗോപി, സമാപത്തിലാഭിനോ ഝാനം പാദകം അകത്വാ ഉപ്പന്നമഗ്ഗോപി, പഠമജ്ഝാനം പാദകം കത്വാ പകിണ്ണകസങ്ഖാരേ സമ്മസിത്വാ ഉപ്പാദിതമഗ്ഗോപി പഠമജ്ഝാനികോവ ഹോതി, സബ്ബേസു സത്ത ബോജ്ഝങ്ഗാനി അട്ഠ മഗ്ഗങ്ഗാനി പഞ്ച ഝാനങ്ഗാനി ഹോന്തി. തേസഞ്ഹി പുബ്ബഭാഗവിപസ്സനാ സോമനസ്സസഹഗതാപി ഉപേക്ഖാസഹഗതാപി ഹുത്വാ വുട്ഠാനകാലേ സങ്ഖാരുപേക്ഖാഭാവം പത്താ സോമനസ്സസഹഗതാവ ഹോതി.

പഞ്ചകനയേ ദുതിയതതിയചതുത്ഥജ്ഝാനാനി പാദകാനി കത്വാ ഉപ്പാദിതമഗ്ഗേസു യഥാക്കമേനേവ ഝാനം ചതുരങ്ഗികം തിവങ്ഗികം ദുവങ്ഗികഞ്ച ഹോതി, സബ്ബേസു പന സത്ത മഗ്ഗങ്ഗാനി ഹോന്തി, ചതുത്ഥേ ഛ ബോജ്ഝങ്ഗാനി. അയം വിസേസോ പാദകജ്ഝാനനിയമേന ചേവ വിപസ്സനാനിയമേന ച ഹോതി. തേസമ്പി ഹി പുബ്ബഭാഗവിപസ്സനാ സോമനസ്സസഹഗതാപി ഉപേക്ഖാസഹഗതാപി ഹോതി, വുട്ഠാനഗാമിനീ സോമനസ്സസഹഗതാവ.

പഞ്ചമജ്ഝാനം പാദകം കത്വാ നിബ്ബത്തിതമഗ്ഗേ പന ഉപേക്ഖാചിത്തേകഗ്ഗതാവസേന ദ്വേ ഝാനങ്ഗാനി, ബോജ്ഝങ്ഗമഗ്ഗങ്ഗാനി ഛ സത്ത ചേവ. അയമ്പി വിസേസോ ഉഭയനിയമവസേന ഹോതി. ഇമസ്മിഞ്ഹി നയേ പുബ്ബഭാഗവിപസ്സനാ സോമനസ്സസഹഗതാ വാ ഉപേക്ഖാസഹഗതാ വാ ഹോതി, വുട്ഠാനഗാമിനീ ഉപേക്ഖാസഹഗതാവ ഹോതി. അരൂപജ്ഝാനാനി പാദകാനി കത്വാ ഉപ്പാദിതമഗ്ഗേപി ഏസേവ നയോ. ഇധ പന ചതുക്കനയേ അവിതക്കവിചാരമത്തസ്സ ദുതിയജ്ഝാനസ്സ അഭാവാ തം അപനേത്വാ സേസാനം വസേന യോജേതബ്ബം. ഏവം പാദകജ്ഝാനതോ വുട്ഠായ യേ കേചി സങ്ഖാരേ സമ്മസിത്വാ നിബ്ബത്തിതമഗ്ഗസ്സ ആസന്നപദേസേ വുട്ഠിതസമാപത്തി അത്തനാ സദിസഭാവം കരോതി ഭൂമിവണ്ണോ വിയ ഗോധാവണ്ണസ്സ.

ദുതിയത്ഥേരവാദേ പന യതോ യതോ സമാപത്തിതോ വുട്ഠായ യേ യേ സമാപത്തിധമ്മേ സമ്മസിത്വാ മഗ്ഗോ നിബ്ബത്തിതോ ഹോതി, തംതംസമാപത്തിസദിസോവ ഹോതി. തത്രാപി ച വിപസ്സനാനിയമോ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ.

തതിയത്ഥേരവാദേ അത്തനോ അജ്ഝാസയാനുരൂപേന യം യം ഝാനം പാദകം കത്വാ യേ യേ ഝാനധമ്മേ സമ്മസിത്വാ മഗ്ഗോ നിബ്ബത്തിതോ, തംതംഝാനസദിസോവ ഹോതി. പാദകജ്ഝാനം പന സമ്മസിതജ്ഝാനം വാ വിനാ അജ്ഝാസയമത്തേനേവ തം ന ഇജ്ഝതി. ഏത്ഥാപി ച വിപസ്സനാനിയമോ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ.

അയം വുച്ചതി സമ്മാസമാധീതി യാ ഇമേസു ചതൂസു ഝാനേസു ഏകഗ്ഗതാ, അയം പുബ്ബഭാഗേ ലോകിയോ, അപരഭാഗേ ലോകുത്തരോ സമ്മാസമാധി നാമ വുച്ചതി. ഏവം ലോകിയലോകുത്തരവസേന ധമ്മസേനാപതി മഗ്ഗസച്ചം ദേസേതി. തത്ഥ ലോകിയമഗ്ഗേ സബ്ബാനേവ മഗ്ഗങ്ഗാനി യഥാനുരൂപം ഛസു ആരമ്മണേസു അഞ്ഞതരാരമ്മണാനി ഹോന്തി. ലോകുത്തരമഗ്ഗേ പന ചതുസച്ചപ്പടിവേധായ പവത്തസ്സ അരിയസാവകസ്സ നിബ്ബാനാരമ്മണം അവിജ്ജാനുസയസമുഗ്ഘാതകം പഞ്ഞാചക്ഖു സമ്മാദിട്ഠി, തഥാ സമ്പന്നദിട്ഠിസ്സ തംസമ്പയുത്തോ തിവിധമിച്ഛാസങ്കപ്പസമുഗ്ഘാതകോ ചേതസോ നിബ്ബാനപദാഭിനിരോപനോ സമ്മാസങ്കപ്പോ, തഥാ പസ്സന്തസ്സ വിതക്കേന്തസ്സ ച തംസമ്പയുത്താവ ചതുബ്ബിധവചീദുച്ചരിതസമുഗ്ഘാതികാ മിച്ഛാവാചായ വിരതി സമ്മാവാചാ, തഥാ വിരമന്തസ്സ തംസമ്പയുത്തോവ തിവിധമിച്ഛാകമ്മന്തസമുച്ഛേദികാ മിച്ഛാകമ്മന്താ വിരതി സമ്മാകമ്മന്തോ, തേസംയേവ ചസ്സ വാചാകമ്മന്താനം വോദാനഭൂതാ തംസമ്പയുത്താവ കുഹനാദിസമുച്ഛേദികാ മിച്ഛാആജീവാ വിരതി സമ്മാആജീവോ, തസ്സായേവസ്സ സമ്മാവാചാകമ്മന്താജീവസങ്ഖാതായ സീലഭൂമിയം പതിട്ഠമാനസ്സ തദനുരൂപോ തംസമ്പയുത്തോവ കോസജ്ജസമുച്ഛേദകോ,

അനുപ്പന്നുപ്പന്നാനം അകുസലകുസലാനം അനുപ്പാദപ്പഹാനുപ്പാദട്ഠിതിസാധകോ ച വീരിയാരമ്ഭോ സമ്മാവായാമോ, ഏവം വായമന്തസ്സ തംസമ്പയുത്തോവ മിച്ഛാസതിവിനിദ്ധുനകോ, കായാദീസു കായാനുപസ്സനാദിസാധകോ ച ചേതസോ അസമ്മോസോ സമ്മാസതി. ഏവം അനുത്തരായ സതിയാ സുവിഹിതചിത്താരക്ഖസ്സ തംസമ്പയുത്താവ മിച്ഛാസമാധിവിദ്ധംസികാ ചിത്തേകഗ്ഗതാ സമ്മാസമാധി. ഏസ ലോകുത്തരോ അരിയോ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ.

യോ സഹ ലോകിയേന മഗ്ഗേന ദുക്ഖനിരോധഗാമിനിപടിപദാതി സങ്ഖ്യം ഗതോ, സോ ഖോ പനേസ മഗ്ഗോ സമ്മാദിട്ഠിസങ്കപ്പാനം വിജ്ജായ സേസധമ്മാനം ചരണേന സങ്ഗഹിതത്താ വിജ്ജാ ചേവ ചരണഞ്ച. തഥാ തേസം ദ്വിന്നം വിപസ്സനായാനേന ഇതരേസം സമഥയാനേന സങ്ഗഹിതത്താ സമഥോ ചേവ വിപസ്സനാ ച. തേസം ദ്വിന്നം പഞ്ഞാക്ഖന്ധേന തദനന്തരാനം തിണ്ണം സീലക്ഖന്ധേന അവസേസാനം തിണ്ണം സമാധിക്ഖന്ധേന അധിപഞ്ഞാഅധിസീലഅധിചിത്തസിക്ഖാഹി ച സങ്ഗഹിതത്താ ഖന്ധത്തയഞ്ചേവ സിക്ഖത്തയഞ്ച ഹോതി. യേന സമന്നാഗതോ അരിയസാവകോ ദസ്സനസമത്ഥേഹി ചക്ഖൂഹി ഗമനസമത്ഥേഹി ച പാദേഹി സമന്നാഗതോ അദ്ധികോ വിയ വിജ്ജാചരണസമ്പന്നോ ഹുത്വാ വിപസ്സനായാനേന കാമസുഖല്ലികാനുയോഗം സമഥയാനേന അത്തകിലമഥാനുയോഗന്തി അന്തദ്വയം പരിവജ്ജേത്വാ മജ്ഝിമപടിപദം പടിപന്നോ പഞ്ഞാക്ഖന്ധേന മോഹക്ഖന്ധം, സീലക്ഖന്ധേന ദോസക്ഖന്ധം, സമാധിക്ഖന്ധേന ച ലോഭക്ഖന്ധം പദാലേന്തോ അധിപഞ്ഞാസിക്ഖായ പഞ്ഞാസമ്പദം, അധിസീലസിക്ഖായ സീലസമ്പദം, അധിചിത്തസിക്ഖായ സമാധിസമ്പദന്തി തിസ്സോ സമ്പത്തിയോ പത്വാ അമതം നിബ്ബാനം സച്ഛികരോതി. ആദിമജ്ഝപരിയോസാനകല്യാണം സത്തതിംസബോധിപക്ഖിയധമ്മരതനവിചിത്തം സമ്മത്തനിയാമസങ്ഖാതം അരിയഭൂമിം ഓക്കന്തോ ഹോതീതി.

മഗ്ഗസച്ചനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സച്ചപകിണ്ണകവണ്ണനാ

ചതൂസു പന സച്ചേസു ബാധനലക്ഖണം ദുക്ഖസച്ചം, പഭവലക്ഖണം സമുദയസച്ചം, സന്തിലക്ഖണം നിരോധസച്ചം, നിയ്യാനലക്ഖണം മഗ്ഗസച്ചം, അപിച പവത്തിപവത്തകനിവത്തിനിവത്തകലക്ഖണാനി പടിപാടിയാ. തഥാ സങ്ഖതതണ്ഹാഅസങ്ഖതദസ്സനലക്ഖണാനി ച.

കസ്മാ പന ചത്താരേവ അരിയസച്ചാനി വുത്താനി അനൂനാനി അനധികാനീതി ചേ? അഞ്ഞസ്സ അസമ്ഭവതോ അഞ്ഞതരസ്സ ച അനപനേയ്യഭാവതോ. ന ഹി ഏതേഹി അഞ്ഞം അധികം വാ, ഏതേസം വാ ഏകമ്പി അപനേതബ്ബം സമ്ഭോതി. യഥാഹ -

> ''ഇധ, ഭിക്ഖവേ, ആഗച്ഛേയ്യ സമണോ വാ ബ്രാഹ്മണോ വാ 'നേതം ദുക്ഖം അരിയസച്ചം, അഞ്ഞം ദുക്ഖം അരിയസച്ചം. യം സമണേന ഗോതമേന ദേസിതം, അഹമേതം ദുക്ഖം അരിയസച്ചം ഠപേത്വാ അഞ്ഞം ദുക്ഖം അരിയസച്ചം പഞ്ഞപേസ്സാമീ'തി നേതം ഠാനം വിജ്ജതീ''തിആദി.

യഥാ ചാഹ -

> ''യോ ഹി കോചി, ഭിക്ഖവേ, സമണോ വാ ബ്രാഹ്മണോ വാ ഏവം വദേയ്യ 'നേതം ദുക്ഖം പഠമം അരിയസച്ചം, യം സമണേന ഗോതമേന ദേസിതം, അഹമേതം ദുക്ഖം പഠമം അരിയസച്ചം പച്ചക്ഖായ അഞ്ഞം ദുക്ഖം പഠമം അരിയസച്ചം പഞ്ഞപേസ്സാമീ'തി നേതം ഠാനം വിജ്ജതീ''തിആദി (സം॰ നി॰ ൫.൧൦൮൬).

അപിച പവത്തിമാചിക്ഖന്തോ ഭഗവാ സഹേതുകം ആചിക്ഖി, നിവത്തിഞ്ച സഉപായം. ഇതി പവത്തിനിവത്തിതദുഭയഹേതൂനം ഏതപ്പരമതോ ചത്താരേവ വുത്താനി. തഥാ പരിഞ്ഞേയ്യപഹാതബ്ബസച്ഛികാതബ്ബഭാവേതബ്ബാനം, തണ്ഹാവത്ഥുതണ്ഹാതണ്ഹാനിരോധതണ്ഹാനിരോധൂപായാനം, ആലയആലയരാമതാആലയസമുഗ്ഘാതആലയസമുഗ്ഘാതൂപായാനഞ്ച വസേനാപി ചത്താരേവ വുത്താനീതി.

ഏത്ഥ ച ഓളാരികത്താ സബ്ബസത്തസാധാരണത്താ ച സുവിഞ്ഞേയ്യന്തി ദുക്ഖസച്ചം പഠമം വുത്തം. തസ്സേവ ഹേതുദസ്സനത്ഥം തദനന്തരം സമുദയസച്ചം, ഹേതുനിരോധാ ഫലനിരോധോതി ഞാപനത്ഥം തതോ നിരോധസച്ചം, തദധിഗമൂപായദസ്സനത്ഥം അന്തേ മഗ്ഗസച്ചം. ഭവസുഖസ്സാദഗധിതാനം വാ സത്താനം സംവേഗജനനത്ഥം പഠമം ദുക്ഖമാഹ. തം നേവ അകതം ആഗച്ഛതി, ന ഇസ്സരനിമ്മാനാദിതോ ഹോതി, ഇതോ പന ഹോതീതി ഞാപനത്ഥം തദനന്തരം സമുദയം. തതോ സഹേതുകേന ദുക്ഖേന അഭിഭൂതത്താ സംവിഗ്ഗമാനസാനം ദുക്ഖനിസ്സരണഗവേസീനം നിസ്സരണദസ്സനേന അസ്സാസജനനത്ഥം നിരോധം. തതോ നിരോധാധിഗമനത്ഥം നിരോധസമ്പാപകം മഗ്ഗന്തി അയമേതേസം കമോ.

ഏതേസു പന ഭാരോ വിയ ദുക്ഖസച്ചം ദട്ഠബ്ബം, ഭാരാദാനമിവ സമുദയസച്ചം, ഭാരനിക്ഖേപനമിവ നിരോധസച്ചം, ഭാരനിക്ഖേപനൂപായോ വിയ മഗ്ഗസച്ചം. രോഗോ വിയ വാ ദുക്ഖസച്ചം, രോഗനിദാനമിവ സമുദയസച്ചം, രോഗവൂപസമോ വിയ നിരോധസച്ചം, ഭേസജ്ജമിവ മഗ്ഗസച്ചം. ദുബ്ഭിക്ഖമിവ വാ ദുക്ഖസച്ചം, ദുബ്ബുട്ഠി വിയ സമുദയസച്ചം, സുഭിക്ഖമിവ നിരോധസച്ചം, സുവുട്ഠി വിയ മഗ്ഗസച്ചം. അപിച വേരീവേരമൂലവേരസമുഗ്ഘാതവേരസമുഗ്ഘാതൂപായേഹി, വിസരുക്ഖരുക്ഖമൂലമൂലൂപച്ഛേദതദുപച്ഛേദൂപായേഹി, ഭയഭയമൂലനിബ്ഭയതദധിഗമൂപായേഹി, ഓരിമതീരമഹോഘപാരിമതീരതംസമ്പാപകവായാമേഹി ച യോജേത്വാപേതാനി ഉപമാതോ വേദിതബ്ബാനീതി.

സബ്ബാനേവ പനേതാനി സച്ചാനി പരമത്ഥേന വേദകകാരകനിബ്ബുതഗമകാഭാവതോ സുഞ്ഞാനീതി വേദിതബ്ബാനി. തേനേതം വുച്ചതി -

> “ദുക്ഖമേവ ഹി ന കോചി ദുക്ഖിതോ, കാരകോ ന കിരിയാവ വിജ്ജതി;
> അത്ഥി നിബ്ബുതി ന നിബ്ബുതോ പുമാ, മഗ്ഗമത്ഥി ഗമകോ ന വിജ്ജതീ”തി.

അഥ വാ -

> ധുവസുഭസുഖത്തസുഞ്ഞം, പുരിമദ്വയമത്തസുഞ്ഞമമതപദം;
> ധുവസുഖഅത്തവിരഹിതോ, മഗ്ഗോ ഇതി സുഞ്ഞതാ തേസു.

നിരോധസുഞ്ഞാനി വാ തീണി, നിരോധോ ച സേസത്തയസുഞ്ഞോ. ഫലസുഞ്ഞോ വാ ഏത്ഥ ഹേതു സമുദയേ ദുക്ഖസ്സ അഭാവതോ, മഗ്ഗേ ച നിരോധസ്സ, ന ഫലേന സഗബ്ഭോ പകതിവാദീനം പകതി വിയ. ഹേതുസുഞ്ഞഞ്ച ഫലം ദുക്ഖസമുദയാനം നിരോധമഗ്ഗാനഞ്ച അസമവായാ, ന ഹേതുസമവേതം ഹേതുഫലം സമവായവാദീനം ദ്വിഅണുകാദി വിയ. തേനേതം വുച്ചതി -

> “തയമിധ നിരോധസുഞ്ഞം, തയേന തേനാപി നിബ്ബുതീ സുഞ്ഞാ;
> സുഞ്ഞോ ഫലേന ഹേതു, ഫലമ്പി തംഹേതുനാ സുഞ്ഞ”ന്തി.

സബ്ബാനേവ സച്ചാനി അഞ്ഞമഞ്ഞസഭാഗാനി അവിതഥതോ അത്തസുഞ്ഞതോ ദുക്കരപടിവേധതോ ച. യഥാഹ -

> “തം കിം മഞ്ഞസി, ആനന്ദ, കതമം നു ഖോ ദുക്കരതരം വാ ദുരഭിസമ്ഭവതരം വാ, യോ ദൂരതോവ സുഖുമേന താളച്ഛിഗ്ഗളേന അസനം അതിപാതേയ്യ പോങ്ഖാനുപോങ്ഖം അവിരാധിതം, യോ വാ സത്തധാ ഭിന്നസ്സ വാലസ്സ കോടിയാ കോടിം പടിവിജ്ഝേയ്യാതി? ഏതദേവ, ഭന്തേ, ദുക്കരതരഞ്ചേവ ദുരഭിസമ്ഭവതരഞ്ച; യോ വാ സത്തധാ ഭിന്നസ്സ വാലസ്സ കോടിയാ കോടിം പടിവിജ്ഝേയ്യാതി; അഥ ഖോ തേ, ആനന്ദ, ദുപ്പടിവിജ്ഝതരം പടിവിജ്ഝന്തി, യേ ‘ഇദം ദുക്ഖ’ന്തി യഥാഭൂതം പടിവിജ്ഝന്തി... പേ॰... ‘അയം ദുക്ഖനിരോധഗാമിനീ പടിപദാ’തി യഥാഭൂതം പടിവിജ്ഝന്തീ”തി (സം॰ നി॰ ൫.൧൧൧൫);

വിസഭാഗാനി സലക്ഖണവവത്ഥാനതോ. പുരിമാനി ച ദ്വേ സഭാഗാനി ദുരവഗാഹത്ഥേന ഗമ്ഭീരത്താ ലോകിയത്താ സാസവത്താ ച, വിസഭാഗാനി ഫലഹേതുഭേദതോ പരിഞ്ഞേയ്യപഹാതബ്ബതോ ച. പച്ഛിമാനിപി ദ്വേ സഭാഗാനി ഗമ്ഭീരത്തേന ദുരവഗാഹത്താ ലോകുത്തരത്താ അനാസവത്താ ച, വിസഭാഗാനി വിസയവിസയീഭേദതോ

സച്ഛികാതബ്ബഭാവേതബ്ബതോ ച. പഠമതതിയാനി ചാപി സഭാഗാനി ഫലാപദേസതോ, വിസഭാഗാനി സങ്ഖതാസങ്ഖതതോ . ദുതിയചതുത്ഥാനി ചാപി സഭാഗാനി ഹേതുഅപദേസതോ, വിസഭാഗാനി ഏകന്തകുസലാകുസലതോ. പഠമചതുത്ഥാനി ചാപി സഭാഗാനി സങ്ഖതതോ, വിസഭാഗാനി ലോകിയലോകുത്തരതോ. ദുതിയതതിയാനി ചാപി സഭാഗാനി നേവസേക്ഖനാസേക്ഖഭാവതോ, വിസഭാഗാനി സാരമ്മണാനാരമ്മണതോ.

> ''ഇതി ഏവം പകാരേഹി, നയേഹി ച വിചക്ഖണോ;
> വിജഞ്ഞാ അരിയസച്ചാനം, സഭാഗവിസഭാഗത''ന്തി.

സബ്ബമേവ ചേത്ഥ ദുക്ഖം ഏകവിധം പവത്തിഭാവതോ, ദുവിധം നാമരൂപതോ, തിവിധം കാമരൂപാരൂപൂപപത്തിഭവഭേദതോ, ചതുബ്ബിധം ചതുആഹാരഭേദതോ, പഞ്ചവിധം പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധഭേദതോ. സമുദയോപി ഏകവിധോ പവത്തകഭാവതോ, ദുവിധോ ദിട്ഠിസമ്പയുത്താസമ്പയുത്തതോ, തിവിധോ കാമഭവവിഭവതണ്ഹാഭേദതോ, ചതുബ്ബിധോ ചതുമഗ്ഗപ്പഹേയ്യതോ, പഞ്ചവിധോ രൂപാഭിനന്ദനാദിഭേദതോ, ഛബ്ബിധോ ഛതണ്ഹാകായഭേദതോ. നിരോധോപി ഏകവിധോ അസങ്ഖതധാതുഭാവതോ, പരിയായതോ പന ദുവിധോ സഉപാദിസേസഅനുപാദിസേസതോ, തിവിധോ ഭവത്തയവൂപസമതോ, ചതുബ്ബിധോ ചതുമഗ്ഗാധിഗമനീയതോ, പഞ്ചവിധോ പഞ്ചാഭിനന്ദനവൂപസമതോ, ഛബ്ബിധോ ഛതണ്ഹാകായക്ഖയഭേദതോ. മഗ്ഗോപി ഏകവിധോ ഭാവേതബ്ബതോ, ദുവിധോ സമഥവിപസ്സനാഭേദതോ, ദസ്സനഭാവനാഭേദതോ വാ, തിവിധോ ഖന്ധത്തയഭേദതോ. അയഞ്ഹി സപ്പദേസത്താ നഗരം വിയ രജ്ജേന നിപ്പദേസേഹി തീഹി ഖന്ധേഹി സങ്ഗഹിതോ. യഥാഹ -

> ''ന ഖോ, ആവുസോ വിസാഖ, അരിയേന അട്ഠങ്ഗികേന മഗ്ഗേന തയോ ഖന്ധാ സങ്ഗഹിതാ, തീഹി ച ഖോ, ആവുസോ വിസാഖ, ഖന്ധേഹി അരിയോ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ സങ്ഗഹിതോ. യാ, ചാവുസോ വിസാഖ, സമ്മാവാചാ യോ ച സമ്മാകമ്മന്തോ യോ ച സമ്മാആജീവോ, ഇമേ ധമ്മാ സീലക്ഖന്ധേ സങ്ഗഹിതാ. യോ ച സമ്മാവായാമോ യാ ച സമ്മാസതി യോ ച സമ്മാസമാധി, ഇമേ ധമ്മാ സമാധിക്ഖന്ധേ സങ്ഗഹിതാ. യാ ച സമ്മാദിട്ഠി യോ ച സമ്മാസങ്കപ്പോ, ഇമേ ധമ്മാ പഞ്ഞാക്ഖന്ധേ സങ്ഗഹിതാ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൬൨).

ചതുബ്ബിധോ സോതാപത്തിമഗ്ഗാദിവസേന.

അപിച സബ്ബാനേവ സച്ചാനി ഏകവിധാനി അവിതഥത്താ, അഭിഞ്ഞേയ്യത്താ വാ. ദുവിധാനി ലോകിയലോകുത്തരതോ, സങ്ഖതാസങ്ഖതതോ വാ. തിവിധാനി ദസ്സനഭാവനാഹി പഹാതബ്ബതോ അപ്പഹാതബ്ബതോ നേവപഹാതബ്ബനാപഹാതബ്ബതോ ച. ചതുബ്ബിധാനി പരിഞ്ഞേയ്യപഹാതബ്ബസച്ഛികാതബ്ബഭാവേതബ്ബതോതി.

> ''ഏവം അരിയസച്ചാനം, ദുബ്ബോധാനം ബുധോ വിധിം;
> അനേകഭേദതോ ജഞ്ഞാ, ഹിതായ ച സുഖായ ചാ''തി.

സച്ചപകിണ്ണകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഇദാനി ധമ്മസേനാപതി ഭഗവതാ ദേസിതക്കമേനേവ അന്തേ സച്ചചതുക്കം നിദ്ദിസിത്വാ ''തം ഞാതട്ഠേന ഞാണ''ന്തിആദിനാ സച്ചചതുക്കവസേന സുതമയേ ഞാണം നിഗമേത്വാ ദസ്സേതി. ഏവം ''സോതാവധാനേ പഞ്ഞാ സുതമയേ ഞാണ''ന്തി പുബ്ബേ വുത്തം സബ്ബം നിഗമേത്വാ ദസ്സേതീതി.

സദ്ധമ്മപ്പകാസിനിയാ പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗട്ഠകഥായ

സുതമയഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. സീലമയഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൩൭. സീലമയഞാണനിദ്ദേസേ **പഞ്ചാതി** ഗണനപരിച്ഛേദോ. **സീലാനീതി** പരിച്ഛിന്നധമ്മനിദസ്സനം. **പരിയന്തപാരിസുദ്ധിസീല**ന്തിആദി പഞ്ചന്നം സരൂപതോ ദസ്സനം. പരിയന്തപാരിസുദ്ധീതിആദീസു യഥാ നീലവണ്ണയോഗതോ വത്ഥമ്പി നീലമസ്സ അത്ഥീതി നീലന്തി വുച്ചതി, ഏവം ഗണനവസേന പരിയന്തോ പരിച്ഛേദോ അസ്സാ അത്ഥീതി പരിയന്താ,

ഉപസമ്പന്നസീലേ പത്തോ അനുപസമ്പന്നസീലസ്സ അവസാനസബ്ഭാവതോ വാ പരിയന്തോ അവസാനം അസ്സാ അത്ഥീതി പരിയന്താ. സപരിയന്താതി വാ വത്തബ്ബേ സകാരലോപോ കതോതി വേദിതബ്ബോ "ദകം ദകാസയാ പവിസന്തീ"തി (സം॰ നി॰ ൩.൭൮; അ॰ നി॰ ൪.൩൩) ഏത്ഥ ഉകാരലോപോ വിയ. പരിസുദ്ധഭാവോ പാരിസുദ്ധി, പരിയന്താ ച സാ പാരിസുദ്ധി ചാതി പരിയന്തപാരിസുദ്ധി, പരിയന്തപാരിസുദ്ധിസങ്ഖാതം സീലം പരിയന്തപാരിസുദ്ധിസീലം. വുത്തപടിപക്ഖേന ന പരിയന്താതി **അപരിയന്താ,** നത്ഥി ഏതിസ്സാ പരിയന്തോതിപി അപരിയന്താ, വുഡ്ഢോ ഏതിസ്സാ പരിയന്തോതിപി അപരിയന്താ. സമാദാനതോ പഭുതി അഖണ്ഡിതത്താ ഖണ്ഡിതാപി കതപടികമ്മത്താ ചിത്തുപ്പാദമത്തകേനാപി മലേന വിരഹിതത്താ ച പരിസുദ്ധജാതിമണി വിയ സുധന്തസുപരികമ്മകതസുവണ്ണം വിയ ച പരിസുദ്ധത്താ അരിയമഗ്ഗസ്സ പദട്ഠാനഭൂതാ അനൂനട്ഠേന **പരിപുണ്ണാ**. ദിട്ഠിയാ പഹീനത്താ ദിട്ഠിപരാമാസേന അഗ്ഗഹിതത്താ **അപരാമട്ഠാ.**അയം തേ സീലേ ദോസോതി കേനചി ചോദകേന പരാമസിതും അസക്കുണേയ്യത്താ വാ അപരാമട്ഠാ. അരഹത്തഫലക്ഖണേ സബ്ബദരഥപടിപ്പസ്സദ്ധിയാ **പടിപ്പസ്സദ്ധി. അനുപസമ്പന്നാനന്തി** അനവസേസസമാദാനവസേന സീലസമ്പദായ ഭുസം സമ്പന്നാതി ഉപസമ്പന്നാ, ന ഉപസമ്പന്നാ അനുപസമ്പന്നാ. തേസം അനുപസമ്പന്നാനം.

പരിയന്തസിക്ഖാപദാനന്തി ഏത്ഥ സിക്ഖിതബ്ബട്ഠേന സിക്ഖാ, കോട്ഠാസട്ഠേന പദാനി, സിക്ഖിതബ്ബകോട്ഠാസാനീതി അത്ഥോ. അപിച സീലേ പതിട്ഠിതേന ഉപരിപത്തബ്ബത്താ സബ്ബേ കുസലാ ധമ്മാ സിക്ഖാ, സീലാനി താസം സിക്ഖാനം പതിട്ഠട്ഠേന പദാനീതി സിക്ഖാനം പദത്താ സിക്ഖാപദാനി , പരിയന്താനി സിക്ഖാപദാനി ഏതേസന്തി പരിയന്തസിക്ഖാപദാ. തേസം പരിയന്തസിക്ഖാപദാനം. ഏത്ഥ ച ദ്വേ പരിയന്താ സിക്ഖാപദപരിയന്തോ ച കാലപരിയന്തോ ച. കതമോ സിക്ഖാപദപരിയന്തോ? ഉപാസകോപാസികാനം യഥാസമാദാനവസേന ഏകം വാ ദ്വേ വാ തീണി വാ ചത്താരി വാ പഞ്ച വാ അട്ഠ വാ ദസ വാ സിക്ഖാപദാനി ഹോന്തി, സിക്ഖമാനസാമണേരസാമണേരീനം ദസ സിക്ഖാപദാനി. അയം സിക്ഖാപദപരിയന്തോ. കതമോ കാലപരിയന്തോ? ഉപാസകോപാസികാ ദാനം ദദമാനാ പരിവേസനപരിയന്തം സീലം സമാദിയന്തി, വിഹാരഗതാ വിഹാരപരിയന്തം സീലം സമാദിയന്തി, ഏകം വാ ദ്വേ വാ തയോ വാ ഭിയ്യോ വാ രത്തിന്ദിവാനി പരിച്ഛേദം കത്വാ സീലം സമാദിയന്തി. അയം കാലപരിയന്തോ. ഇമേസു ദ്വീസു പരിയന്തേസു സിക്ഖാപദം പരിയന്തം കത്വാ സമാദിന്നം സീലം വീതിക്കമേനേന വാ മരണേന വാ പടിപ്പസ്സമ്ഭതി, കാലം പരിയന്തം കത്വാ സമാദിന്നം തംതംകാലാതിക്കമേന പടിപ്പസ്സമ്ഭതി.

അപരിയന്തസിക്ഖാപദാനന്തി -

"നവ കോടിസഹസ്സാനി, അസീതി സതകോടിയോ;
പഞ്ഞാസ സതസഹസ്സാനി, ഛത്തിംസ ച പുനാപരേ.

"ഏതേ സംവരവിനയാ, സമ്ബുദ്ധേന പകാസിതാ;
പേയ്യാലമുഖേന നിദ്ദിട്ഠാ, സിക്ഖാ വിനയസംവരേ"തി. -

ഏവം ഗണനവസേന പരിയന്താനമ്പി സിക്ഖാപദാനം അനവസേസസമാദാനഭാവവസേന ലാഭയസഞാതിഅങ്ഗജീവിതഹേതു അദിട്ഠംപരിയന്തഭാവവസേന ഉപരി രക്ഖിതബ്ബസീലപരിച്ഛേദാഭാവവസേന ച നത്ഥി ഏതേസം പരിയന്തോതി അപരിയന്താനി. അപരിയന്താനി സിക്ഖാപദാനി ഏതേസന്തി അപരിയന്തസിക്ഖാപദാ. തേസം അപരിയന്തസിക്ഖാപദാനം, വുദ്ധപരിയന്തസിക്ഖാപദാനന്തി വാ അത്ഥോ.

പുഥുജ്ജനകല്യാണകാനന്തിആദീസു -

"പുഥൂനം ജനനാദീഹി, കാരണേഹി പുഥുജ്ജനോ;
പുഥുജ്ജനന്തോഗധത്താ, പുഥുവായം ജനോ ഇതി". -

വുത്തപുഥുജ്ജനലക്ഖണാനതിക്കമേപി -

"ദുവേ പുഥുജ്ജനാ വുത്താ, ബുദ്ധേനാദിച്ചബന്ധുനാ;
അന്ധോ പുഥുജ്ജനോ ഏകോ, കല്യാണേകോ പുഥുജ്ജനോ"തി. -

വുത്തപുഥുജ്ജനദ്വയേ കല്യാണധമ്മസമാഗമേന അന്ധപുഥുജ്ജനഭാവം അതിക്കമ്മ കല്യാണപുഥുജ്ജനഭാവേ ഠിതാനം പുഥുജ്ജനകല്യാണകാനം കല്യാണപുഥുജ്ജനാനന്തി വുത്തം ഹോതി. പുഥുജ്ജനേസു വാ കല്യാണകാനം പുഥുജ്ജനകല്യാണകാനം.

കുസലധമ്മേ യുത്താനന്തി എത്ഥ **കുസല**സദ്ദോ താവ ആരോഗ്യാനവജ്ജഛേകസുഖവിപാകേസു ദിസ്സതി. അയഞ്ഹി "കച്ചി നു ഭോതോ കുസലം, കച്ചി ഭോതോ അനാമയ"ന്തിആദീസു (ജാ॰ ൧.൧൫.൧൪൬; ൨.൨൦.൧൨൯) ആരോഗ്യേ ദിസ്സതി. "കതമോ പന, ഭന്തേ, കായസമാചാരോ കുസലോ? യോ ഖോ, മഹാരാജ, കായസമാചാരോ അനവജ്ജോ"തി (മ॰ നി॰ ൨.൩൬൧) ച "പുന ചപരം, ഭന്തേ, എതദാനുത്തരിയം യഥാ ഭഗവാ ധമ്മം ദേസേതി കുസലേസു ധമ്മേസൂ"തി ച (ദീ॰ നി॰ ൩.൧൪൫) എവമാദീസു അനവജ്ജേ. "കുസലോ ത്വം രഥസ്സ അങ്ഗപച്ചങ്ഗാനം (മ॰ നി॰ ൨.൮൭), കുസലാ നച്ചഗീതസ്സ സിക്ഖിതാ ചാതുരിത്ഥിയോ"തിആദീസു (ജാ॰ ൨.൨൨.൯൪) ഛേകേ. "കുസലാനം, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മാനം സമാദാനഹേതു (ദീ॰ നി॰ ൩.൮൦). കുസലസ്സ കമ്മസ്സ കതത്താ ഉപചിതത്താ"തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ൪൩൧) സുഖവിപാകേ. സ്വായമിധ ആരോഗ്യേപി അനവജ്ജേപി സുഖവിപാകേപി വട്ടതി.

വചനത്ഥോ പനേത്ഥ കുച്ഛിതേ പാപകേ ധമ്മേ സലയന്തി ചലയന്തി കമ്പേന്തി വിദ്ധംസേന്തീതി കുസലാ. കുച്ഛിതേന വാ ആകാരേന സയന്തി പവത്തന്തീതി കുസാ, തേ കുസേ ലുനന്തി ഛിന്ദന്തീതി കുസലാ. കുച്ഛിതാനം വാ സാനതോ തനുകരണതോ കുസം ഞാണം. തേന കുസേന ലാതബ്ബാ ഗഹേതബ്ബാ പവത്തേതബ്ബാതി കുസലാ, യഥാ വാ കുസാ ഉഭയഭാഗഗതം ഹത്ഥപ്പദേസം ലുനന്തി, എവമിമേപി ഉപ്പന്നാനുപ്പന്നഭാവേന ഉഭയഭാഗഗതം സംകിലേസപക്ഖം ലുനന്തി, തസ്മാ കുസാ വിയ ലുനന്തീതി കുസലാ. അപിച ആരോഗ്യട്ഠേന അനവജ്ജട്ഠേന കോസല്ലസമ്ഭൂതട്ഠേന വാ കുസലാ. ഇധ പന യസ്മാ വിപസ്സനാകുസലമേവ അധിപ്പേതം, തസ്മാ സേസേ വിഹായ തസ്സേവ ദസ്സനത്ഥം "കുസലധമ്മേ"തി എകവചനം കതന്തി വേദിതബ്ബം. വിപസ്സനാകുസലധമ്മേ സാതച്ചകിരിയതായ സക്കച്ചകാരിതായ ച യുത്താനന്തി അത്ഥോ.

സേക്ഖപരിയന്തേ പരിപൂരകാരീനന്തി എത്ഥ തീസു സിക്ഖാസു ജാതാതിപി സേക്ഖാ, സത്തന്നം സേക്ഖാനം എതേതിപി സേക്ഖാ, സയമേവ സിക്ഖന്തീതിപി സേക്ഖാ . സോതാപത്തിമഗ്ഗഫലസകദാഗാമിമഗ്ഗഫലഅനാഗാമിമഗ്ഗഫലഅരഹത്തമഗ്ഗധമ്മാ . തേ സേക്ഖാ ധമ്മാ പരിയന്തേ അവസാനേ എതസ്സ, തേ വാ സേക്ഖാ ധമ്മാ പരിയന്തോ പരിച്ഛേദോ എതസ്സാതി സേക്ഖപരിയന്തോ. തസ്മിം സേക്ഖപരിയന്തേ ധമ്മേതി സമ്ബന്ധോ. പരിപൂരം പരിപുണ്ണതം കരോന്തീതി പരിപൂരകാരിനോ, പരിപൂരകാരോ പരിപൂരകിരിയാ എതേസം അത്ഥീതി വാ പരിപൂരകാരിനോ. തേസം സോതാപത്തിമഗ്ഗസ്സ പുബ്ബഭാഗഭൂതേ സേക്ഖപരിയന്തേ പടിപദാധമ്മേ വിപസ്സനാപാരിപൂരിയാ പരിപൂരകാരീനം. **കായേ ച ജീവിതേ ച അനപേക്ഖാന**ന്തി എത്ഥ **കായേ**തി സരീരേ. സരീരഞ്ഹി അസുചിസഞ്ചയതോ കുച്ഛിതാനഞ്ച കേസാദീനം ചക്ഖുരോഗാദീനഞ്ച രോഗസതാനം ആയഭൂതത്താ കായോതി വുച്ചതി. **ജീവിതേ**തി ജീവിതിന്ദ്രിയേ. തഞ്ഹി ജീവന്തി തേനാതി ജീവിതന്തി വുച്ചതി. നത്ഥി എതേസം അപേക്ഖാതി അനപേക്ഖാ, നിസ്സിനേഹാതി അത്ഥോ. തേസം തസ്മിം കായേ ച ജീവിതേ ച അനപേക്ഖാനം.

ഇദാനി തേസം തേസു അനപേക്ഖത്തസ്സ കാരണം ദസ്സേന്തോ **പരിച്ചത്തജീവിതാന**ന്തി ആഹ. ഭഗവതോ ആചരിയസ്സ വാ സകജീവിതപരിച്ചാഗേനേവ ഹി തേ കിലമമാനേപി കായേ വിനസ്സമാനേപി ജീവിതേ അനപേക്ഖാ ഹോന്തീതി. **സത്തന്നം സേക്ഖാന**ന്തി സിക്ഖന്തീതി സേക്ഖാതി ലദ്ധനാമാനം സോതാപത്തിമഗ്ഗട്ഠാദീനം സത്തന്നം അരിയപുഗ്ഗലാനം. **തഥാഗതസാവകാന**ന്തി തഥാഗതസ്സ സാവകാനം. അട്ഠപി ഹി അരിയപുഗ്ഗലാ സവനന്തേ അരിയായ ജാതിയാ ജാതത്താ ഭഗവതോ ദേസനം അനുസിട്ഠിം അവേച്ചപ്പസാദയോഗേന സക്കച്ചം സുണന്തീതി സാവകാ. തേസുപി അരഹത്തഫലട്ഠേയേവ വിസേസേത്വാ ദസ്സേന്തോ **ഖീണാസവാന**ന്തി ആഹ, അരഹത്തമഗ്ഗഞാണേന പരിക്ഖീണസബ്ബാസവാനന്തി അത്ഥോ. **പച്ചേകബുദ്ധാന**ന്തി തം തം കാരണം പടിച്ച എകോവ അനാചരിയകോ ചതുസച്ചം ബുജ്ഝിതവാതി പച്ചേകബുദ്ധോ. താദിസാനം പച്ചേകബുദ്ധാനം.

തഥാഗതാനന്തി എത്ഥ അട്ഠഹി കാരണേഹി ഭഗവാ തഥാഗതോ - തഥാ ആഗതോതി തഥാഗതോ, തഥാ ഗതോതി തഥാഗതോ, തഥലക്ഖണം ആഗതോതി തഥാഗതോ, തഥധമ്മേ യാഥാവതോ അഭിസമ്ബുദ്ധോതി തഥാഗതോ, തഥദസ്സിതായ തഥാഗതോ, തഥവാദിതായ തഥാഗതോ, തഥാ കാരിതായ തഥാഗതോ, അഭിഭവനട്ഠേന തഥാഗതോ.

കഥം ഭഗവാ **തഥാ ആഗതോതി തഥാഗതോ?** യഥാ സബ്ബലോകഹിതായ ഉസ്സുക്കമാപന്നാ പുരിമകാ സമ്മാസമ്ബുദ്ധാ ആഗതാ. കിം വുത്തം ഹോതി? യേനാഭിനീഹാരേന പുരിമകാ ഭഗവന്തോ ആഗതാ, തേനേവ അമ്ഹാകമ്പി ഭഗവാ ആഗതോ. അഥ വാ യഥാ പുരിമകാ ഭഗവന്തോ ദാനസീലനേക്ഖമ്മപഞ്ഞാവീരിയഖന്തിസച്ചാധിട്ഠാനമേത്തുപേക്ഖാസങ്ഖാതാ ദസ പാരമിയോ, ദസ ഉപപാരമിയോ, ദസ പരമത്ഥപാരമിയോതി സമതിംസ പാരമിയോ പൂരേത്വാ അങ്ഗപരിച്ചാഗം നയനധനരജ്ജപുത്തദാരപരിച്ചാഗന്തി ഇമേ പഞ്ച മഹാപരിച്ചാഗേ പരിച്ചജിത്വാ, പുബ്ബയോഗപുബ്ബചരിയധമ്മക്ഖാനഞാതത്ഥചരിയാദയോ പൂരേത്വാ ബുദ്ധിചരിയായ കോടിം പത്വാ ആഗതാ, തഥാ അമ്ഹാകമ്പി ഭഗവാ ആഗതോ. യഥാ ച പുരിമകാ ഭഗവന്തോ ചത്താരോ സതിപട്ഠാനേ ചത്താരോ സമ്മപ്പധാനേ ചത്താരോ ഇദ്ധിപാദേ പഞ്ചിന്ദ്രിയാനി പഞ്ച ബലാനി സത്ത ബോജ്ഝങ്ഗേ അരിയം അട്ഠങ്ഗികം മഗ്ഗം ഭാവേത്വാ ബ്രൂഹേത്വാ ആഗതാ, തഥാ അമ്ഹാകമ്പി ഭഗവാ ആഗതോതി തഥാഗതോ.

> "യഥേവ ദീപങ്കരബുദ്ധആദയോ, സബ്ബഞ്ഞുഭാവം മുനയോ ഇധാഗതാ;
> തഥാ അയം സക്യമുനീപി ആഗതോ, തഥാഗതോ വുച്ചതി തേന ചക്ഖുമാ"തി.

കഥം **തഥാ ഗതോതി തഥാഗതോ?** യഥാ സമ്പതിജാതാ പുരിമകാ ഭഗവന്തോ ഗതാ. കഥഞ്ച തേ ഗതാ? തേ ഹി സമ്പതിജാതാ സമേഹി പാദേഹി പഥവിയം പതിട്ഠായ ഉത്തരേനമുഖാ സത്തപദവീതിഹാരേന ഗതാ. യഥാഹ "സമ്പതിജാതോ, ആനന്ദ, ബോധിസത്തോ സമേഹി പാദേഹി പഥവിയം പതിട്ഠഹിത്വാ ഉത്തരാഭിമുഖോ സത്തപദവീതിഹാരേന ഗച്ഛതി സേതമ്ഹി ഛത്തേ അനുധാരയമാനേ, സബ്ബാ ച ദിസാ അനുവിലോകേതി, ആസഭിഞ്ച വാചം ഭാസതി 'അഗ്ഗോഹമസ്മി ലോകസ്സ, ജേട്ഠോഹമസ്മി ലോകസ്സ, സേട്ഠോഹമസ്മി ലോകസ്സ, അയമന്തിമാ ജാതി, നത്ഥി ദാനി പുനബ്ഭവോ'"തി (മ॰ നി॰ ൩.൨൦൭; ദീ॰ നി॰ ൨.൩൧). തഞ്ചസ്സ ഗമനം തഥം അഹോസി അവിതഥം അനേകേസം വിസേസാധിഗമാനം പുബ്ബനിമിത്തഭാവേന. യഞ്ഹി സോ സമ്പതിജാതോ സമേഹി പാദേഹി പതിട്ഠഹി, ഇദമസ്സ ചതുരിദ്ധിപാദപടിലാഭസ്സ പുബ്ബനിമിത്തം, ഉത്തരമുഖഭാവോ പനസ്സ സബ്ബലോകുത്തരഭാവസ്സ പുബ്ബനിമിത്തം, സത്തപദവീതിഹാരോ സത്തബോജ്ഝങ്ഗരതനപടിലാഭസ്സ പുബ്ബനിമിത്തം, "സുവണ്ണദണ്ഡാ വീതിപതന്തി ചാമരാ"തി (സു॰ നി॰ ൬൯൩) എത്ഥ വുത്തചാമരുക്ഖേപോ പന സബ്ബതിത്ഥിയനിമ്മഥനസ്സ പുബ്ബനിമിത്തം, സേതച്ഛത്തധാരണം അരഹത്തഫലവിമുത്തിവരവിമലസേതച്ഛത്തപടിലാഭസ്സ പുബ്ബനിമിത്തം, സബ്ബാദിസാനുവിലോകനം സബ്ബഞ്ഞുതാനാവരണഞാണപടിലാഭസ്സ പുബ്ബനിമിത്തം, ആസഭിവാചാഭാസനം പന അപ്പടിവത്തിയവരധമ്മചക്കപ്പവത്തനസ്സ പുബ്ബനിമിത്തം. തഥായം ഭഗവാപി ഗതോ. തഞ്ചസ്സ ഗമനം തഥം അഹോസി അവിതഥം തേസംയേവ വിസേസാധിഗമാനം പുബ്ബനിമിത്തഭാവേന. തേനാഹു പോരാണാ -

> "മുഹുത്തജാതോവ ഗവംപതീ യഥാ, സമേഹി പാദേഹി ഫുസീ വസുന്ധരം;
> സോ വിക്കമീ സത്ത പദാനി ഗോതമോ, സേതഞ്ച ഛത്തം അനുധാരയും മരൂ.
>
> "ഗന്ത്വാന സോ സത്ത പദാനി ഗോതമോ, ദിസാ വിലോകേസി സമാ സമന്തതോ;
> അട്ഠങ്ഗുപേതം ഗിരമബ്ഭുദീരയി, സീഹോ യഥാ പബ്ബതമുദ്ധനിട്ഠിതോ"തി.

എവം തഥാ ഗതോതി തഥാഗതോ.

അഥ വാ യഥാ പുരിമകാ ഭഗവന്തോ, അയമ്പി ഭഗവാ തഥേവ നേക്ഖമ്മേന കാമച്ഛന്ദം... പേ॰... പഠമജ്ഝാനേന നീവരണേ...പേ॰... അനിച്ചാനുപസ്സനായ നിച്ചസഞ്ഞം...പേ॰... അരഹത്തമഗ്ഗേന സബ്ബകിലേസേ പഹായ ഗതോ. എവമ്പി തഥാ ഗതോതി തഥാഗതോ.

കഥം **തഥലക്ഖണം ആഗതോതി തഥാഗതോ?** പഥവീധാതുയാ കക്ഖളത്തലക്ഖണം തഥം അവിതഥം, ആപോധാതുയാ പഗ്ഘരണലക്ഖണം, തേജോധാതുയാ ഉണ്ഹത്തലക്ഖണം, വായോധാതുയാ വിത്ഥമ്ഭനലക്ഖണം, ആകാസധാതുയാ അസമ്ഫുട്ഠലക്ഖണം, വിഞ്ഞാണധാതുയാ വിജാനനലക്ഖണം.

രൂപസ്സ രുപ്പനലക്ഖണം, വേദനായ വേദയിതലക്ഖണം, സഞ്ഞായ സഞ്ജാനനലക്ഖണം, സങ്ഖാരാനം അഭിസങ്ഖരണലക്ഖണം, വിഞ്ഞാണസ്സ വിജാനനലക്ഖണം.

വിതക്കസ്സ അഭിനിരോപനലക്ഖണം, വിചാരസ്സ അനുമജ്ജനലക്ഖണം, പീതിയാ ഫരണലക്ഖണം, സുഖസ്സ സാതലക്ഖണം, ചിത്തേകഗ്ഗതായ അവിക്ഖേപലക്ഖണം, ഫസ്സസ്സ ഫുസനലക്ഖണം.

സദ്ധിന്ദ്രിയസ്സ അധിമോക്ഖലക്ഖണം, വീരിയിന്ദ്രിയസ്സ പഗ്ഗഹലക്ഖണം, സതിന്ദ്രിയസ്സ ഉപട്ഠാനലക്ഖണം, സമാധിന്ദ്രിയസ്സ അവിക്ഖേപലക്ഖണം, പഞ്ഞിന്ദ്രിയസ്സ പജാനനലക്ഖണം.

സദ്ധാബലസ്സ അസ്സദ്ധിയേ അകമ്പിയലക്ഖണം, വീരിയബലസ്സ കോസജ്ജേ, സതിബലസ്സ മുട്ഠസ്സച്ചേ, സമാധിബലസ്സ ഉദ്ധച്ചേ, പഞ്ഞാബലസ്സ അവിജ്ജായ അകമ്പിയലക്ഖണം.

സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ ഉപട്ഠാനലക്ഖണം, ധമ്മവിചയസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ പവിചയലക്ഖണം, വീരിയസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ പഗ്ഗഹലക്ഖണം, പീതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ ഫരണലക്ഖണം, പസ്സദ്ധിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ ഉപസമലക്ഖണം, സമാധിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ അവിക്ഖേപലക്ഖണം, ഉപേക്ഖാസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ പടിസങ്ഖാനലക്ഖണം.

സമ്മാദിട്ഠിയാ ദസ്സനലക്ഖണം, സമ്മാസങ്കപ്പസ്സ അഭിനിരോപനലക്ഖണം, സമ്മാവാചായ പരിഗ്ഗഹലക്ഖണം, സമ്മാകമ്മന്തസ്സ സമുട്ഠാനലക്ഖണം, സമ്മാആജീവസ്സ വോദാനലക്ഖണം, സമ്മാവായാമസ്സ പഗ്ഗഹലക്ഖണം, സമ്മാസതിയാ ഉപട്ഠാനലക്ഖണം, സമ്മാസമാധിസ്സ അവിക്ഖേപലക്ഖണം.

അവിജ്ജായ അഞ്ഞാണലക്ഖണം, സങ്ഖാരാനം ചേതനാലക്ഖണം, വിഞ്ഞാണസ്സ വിജാനനലക്ഖണം, നാമസ്സ നമനലക്ഖണം, രൂപസ്സ രുപ്പനലക്ഖണം, സളായതനസ്സ ആയതനലക്ഖണം, ഫസ്സസ്സ ഫുസനലക്ഖണം, വേദനായ വേദയിതലക്ഖണം, തണ്ഹായ ഹേതുലക്ഖണം, ഉപാദാനസ്സ ഗഹണലക്ഖണം, ഭവസ്സ ആയൂഹനലക്ഖണം, ജാതിയാ നിബ്ബത്തിലക്ഖണം, ജരായ ജീരണലക്ഖണം, മരണസ്സ ചുതിലക്ഖണം.

ധാതൂനം സുഞ്ഞതാലക്ഖണം, ആയതനാനം ആയതനലക്ഖണം, സതിപട്ഠാനാനം ഉപട്ഠാനലക്ഖണം, സമ്മപ്പധാനാനം പദഹനലക്ഖണം, ഇദ്ധിപാദാനം ഇജ്ഝനലക്ഖണം, ഇന്ദ്രിയാനം അധിപതിലക്ഖണം, ബലാനം അകമ്പിയലക്ഖണം, ബോജ്ഝങ്ഗാനം നിയ്യാനലക്ഖണം, മഗ്ഗസ്സ ഹേതുലക്ഖണം.

സച്ചാനം തഥലക്ഖണം, സമഥസ്സ അവിക്ഖേപലക്ഖണം, വിപസ്സനായ അനുപസ്സനാലക്ഖണം, സമഥവിപസ്സനാനം ഏകരസലക്ഖണം, യുഗനദ്ധാനം അനതിവത്തനലക്ഖണം.

സീലവിസുദ്ധിയാ സംവരലക്ഖണം, ചിത്തവിസുദ്ധിയാ അവിക്ഖേപലക്ഖണം, ദിട്ഠിവിസുദ്ധിയാ ദസ്സനലക്ഖണം.

ഖയേ ഞാണസ്സ സമുച്ഛേദലക്ഖണം, അനുപ്പാദേ ഞാണസ്സ പസ്സദ്ധിലക്ഖണം.

ഛന്ദസ്സ മൂലലക്ഖണം, മനസികാരസ്സ സമുട്ഠാനലക്ഖണം, ഫസ്സസ്സ സമോധാനലക്ഖണം, വേദനായ സമോസരണലക്ഖണം, സമാധിസ്സ പമുഖലക്ഖണം, സതിയാ ആധിപതേയ്യലക്ഖണം, പഞ്ഞായ തതുത്തരിലക്ഖണം, വിമുത്തിയാ സാരലക്ഖണം, അമതോഗധസ്സ നിബ്ബാനസ്സ പരിയോസാനലക്ഖണം തഥം അവിതഥം. ഏതം തഥലക്ഖണം ഞാണഗതിയാ ആഗതോ അവിരജ്ഝിത്വാ പത്തോ അനുപ്പത്തോതി തഥാഗതോ. ഏവം തഥലക്ഖണം ആഗതോതി തഥാഗതോ.

കഥം **തഥധമ്മേ യാഥാവതോ അഭിസമ്ബുദ്ധോതി തഥാഗതോ?** തഥധമ്മാ നാമ ചത്താരി അരിയസച്ചാനി. യഥാഹ - ''ചത്താരിമാനി, ഭിക്ഖവേ, തഥാനി അവിതഥാനി അനഞ്ഞഥാനി. കതമാനി ചത്താരി? 'ഇദം ദുക്ഖ'ന്തി, ഭിക്ഖവേ, തഥമേതം അവിതഥമേതം അനഞ്ഞഥമേത''ന്തി (സം॰ നി॰ ൫.൧൦൯൦) വിത്ഥാരോ. താനി ച ഭഗവാ അഭിസമ്ബുദ്ധോതി തഥാനം അഭിസമ്ബുദ്ധത്താ തഥാഗതോതി വുച്ചതി. അഭിസമ്ബോധത്ഥോ ഹി ഏത്ഥ ഗതസദ്ദോ.

അപിച ജരാമരണസ്സ ജാതിപച്ചയസമ്ഭൂതസമുദാഗതട്ഠോ തഥോ അവിതഥോ അനഞ്ഞഥോ... പേ॰... സങ്ഖാരാനം അവിജ്ജാപച്ചയസമ്ഭൂതസമുദാഗതട്ഠോ തഥോ അവിതഥോ അനഞ്ഞഥോ. തഥാ അവിജ്ജായ സങ്ഖാരാനം പച്ചയട്ഠോ തഥോ അവിതഥോ അനഞ്ഞഥോ...പേ॰... ജാതിയാ

ജരാമരണസ്സ പച്ചയട്ഠോ തഥോ അവിതഥോ അനഞ്ഞഥോ. തം സബ്ബം ഭഗവാ അഭിസമ്ബുദ്ധോ. തസ്മാപി തഥാനം അഭിസമ്ബുദ്ധത്താ തഥാഗതോ. ഏവം തഥധമ്മേ യാഥാവതോ അഭിസമ്ബുദ്ധോതി തഥാഗതോ.

കഥം **തഥദസ്സിതായ തഥാഗതോ**? ഭഗവാ യം സദേവകേ ലോകേ...പേ॰... സദേവമനുസ്സായ അപരിമാണാസു ലോകധാതൂസു അപരിമാണാനം സത്താനം ചക്ഖുദ്വാരേ ആപാഥം ആഗച്ഛന്തം രൂപാരമ്മണം നാമ അത്ഥി, തം സബ്ബാകാരേന ജാനാതി പസ്സതി. ഏവം ജാനതാ പസ്സതാ ച തേന തം ഇട്ഠാനിട്ഠാദിവസേന വാ ദിട്ഠസുതമുതവിഞ്ഞാതേസു ലബ്ഭമാനകപദവസേന വാ "കതമം തം രൂപം രൂപായതനം? യം രൂപം ചതുന്നം മഹാഭൂതാനം ഉപാദായ വണ്ണനിഭാ സനിദസ്സനം സപ്പടിഘം നീലം പീതക"ന്തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൬൧൬) നയേന അനേകേഹി നാമേഹി തേരസഹി വാരേഹി ദ്വിപഞ്ഞാസായ നയേഹി വിഭജ്ജമാനം തഥമേവ ഹോതി, വിതഥം നത്ഥി . ഏസ നയോ സോതദ്വാരാദീസുപി ആപാഥമാഗച്ഛന്തേസു സദ്ദാദീസു. വുത്തമ്പി ചേതം ഭഗവതാ "യം, ഭിക്ഖവേ, സദേവകസ്സ ലോകസ്സ...പേ॰... സദേവമനുസ്സായ ദിട്ഠം സുതം മുതം വിഞ്ഞാതം പത്തം പരിയേസിതം അനുവിചരിതം മനസാ, തമഹം ജാനാമി, തമഹം അബ്ഭഞ്ഞാസിം, തം തഥാഗതസ്സ വിദിതം, തം തഥാഗതോ ന ഉപട്ഠാസീ"തി (അ॰ നി॰ ൪.൨൪). ഏവം തഥദസ്സിതായ തഥാഗതോ. തത്ഥ തഥദസ്സീഅത്ഥേ തഥാഗതോതി പദസമ്ഭവോ വേദിതബ്ബോ.

കഥം **തഥവാദിതായ തഥാഗതോ**? യം രത്തിം ഭഗവാ ബോധിമണ്ഡേ അപരാജിതപല്ലങ്കേ നിസിന്നോ ചതുന്നം മാരാനം മത്ഥകം മദ്ദിത്വാ അനുത്തരം സമ്മാസമ്ബോധിം അഭിസമ്ബുദ്ധോ, യഞ്ച രത്തിം യമകസാലാനമന്തരേ അനുപാദിസേസായ നിബ്ബാനധാതുയാ പരിനിബ്ബായി, ഏത്ഥന്തരേ പഞ്ചചത്താലീസവസ്സപരിമാണേ കാലേ പഠമബോധിയാപി മജ്ഝിമബോധിയാപി പച്ഛിമബോധിയാപി യം ഭഗവതാ ഭാസിതം സുത്തം ഗേയ്യം...പേ॰... വേദല്ലം, തം സബ്ബം അത്ഥതോ ച ബ്യഞ്ജനതോ ച അനവജ്ജം അനുപവജ്ജം അനൂനമനധികം സബ്ബാകാരപരിപുണ്ണം രാഗമദനിമ്മദനം ദോസമോഹമദനിമ്മദനം, നത്ഥി തത്ഥ വാലഗ്ഗമത്തമ്പി പക്ഖലിതം, സബ്ബം തം ഏകമുദ്ദികായ ലഞ്ഛിതം വിയ, ഏകനാളികായ മിതം വിയ, ഏകതുലായ തുലിതം വിയ, ച തഥമേവ ഹോതി. യഥാഹ "യഞ്ച, ചുന്ദ, രത്തിം തഥാഗതോ അനുത്തരം സമ്മാസമ്ബോധിം അഭിസമ്ബുജ്ഝതി, യഞ്ച രത്തിം അനുപാദിസേസായ നിബ്ബാനധാതുയാ പരിനിബ്ബായതി, യം ഏതസ്മിം അന്തരേ ഭാസതി ലപതി നിദ്ദിസതി, സബ്ബം തം തഥമേവ ഹോതി, നോ അഞ്ഞഥാ. തസ്മാ 'തഥാഗതോ'തി വുച്ചതീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൧൮൮). ഗദഅത്ഥോ ഹി ഏത്ഥ ഗതസദ്ദോ. ഏവം തഥവാദിതായ തഥാഗതോ.

അപിച ആഗദനം ആഗദോ, വചനന്തി അത്ഥോ. തഥോ അവിപരീതോ ആഗദോ അസ്സാതി ദകാരസ്സ തകാരം കത്വാ തഥാഗതോതി ഏവമേതസ്മിം അത്ഥേ പദസിദ്ധി വേദിതബ്ബാ.

കഥം **തഥാകാരിതായ തഥാഗതോ**? ഭഗവതോ ഹി വാചായ കായോ അനുലോമേതി, കായസ്സാപി വാചാ, തസ്മാ യഥാവാദീ തഥാകാരീ യഥാകാരീ തഥാവാദീ ച ഹോതി. ഏവംഭൂതസ്സ ചസ്സ യഥാ വാചാ, കായോപി തഥാ ഗതോ പവത്തോതി അത്ഥോ. യഥാ ച കായോ, വാചാപി തഥാ ഗതാ പവത്താതി തഥാഗതോ. തേനേവാഹ - "യഥാവാദീ, ഭിക്ഖവേ, തഥാഗതോ തഥാകാരീ, യഥാകാരീ തഥാവാദീ. ഇതി യഥാവാദീ തഥാകാരീ, യഥാകാരീ തഥാവാദീ. തസ്മാ 'തഥാഗതോ'തി വുച്ചതീ"തി. ഏവം തഥാകാരിതായ തഥാഗതോ.

കഥം **അഭിഭവനട്ഠേന തഥാഗതോ**? ഉപരി ഭവഗ്ഗം ഹേട്ഠാ അവീചിം പരിയന്തം കത്വാ തിരിയം അപരിമാണാസു ലോകധാതൂസു സബ്ബസത്തേ അഭിഭവതി സീലേന സമാധിനാ പഞ്ഞായ വിമുത്തിയാ വിമുത്തിഞാണദസ്സനേന, ന തസ്സ തുലാ വാ പമാണം വാ അത്ഥി, അതുലോ അപ്പമേയ്യോ അനുത്തരോ രാജാധിരാജാ ദേവാനം അതിദേവോ സക്കാനം അതിസക്കോ ബ്രഹ്മാനം അതിബ്രഹ്മാ. തേനാഹ - "സദേവകേ, ഭിക്ഖവേ, ലോകേ...പേ॰... സദേവമനുസ്സായ തഥാഗതോ അഭിഭൂ അനഭിഭൂതോ അഞ്ഞദത്ഥു ദസോ വസവത്തീ. തസ്മാ 'തഥാഗതോ'തി വുച്ചതീ"തി (അ॰ നി॰ ൪.൨൩).

തത്ഥേവം പദസിദ്ധി വേദിതബ്ബാ - അഗദോ വിയ അഗദോ. കോ പനേസ? ദേസനാവിലാസോ ചേവ പുഞ്ഞുസ്സയോ ച. തേന ഹേസ മഹാനുഭാവോ ഭിസക്കോ ദിബ്ബാഗദേന സപ്പേ വിയ സബ്ബപരപ്പവാദിനോ സദേവകഞ്ച ലോകം അഭിഭവതി. ഇതി സബ്ബലോകാഭിഭവനേ തഥോ അവിപരീതോ ദേസനാവിലാസമയോ ചേവ പുഞ്ഞമയോ ച

അഗദോ അസ്സാതി ദകാരസ്സ തകാരം കത്വാ തഥാഗതോതി വേദിതബ്ബോ. ഏവം അഭിഭവനട്ഠേന തഥാഗതോ.

അപിച തഥായ ഗതോതിപി തഥാഗതോ, തഥം ഗതോതിപി തഥാഗതോതി. **ഗതോതി** അവഗതോ അതീതോ പത്തോ പടിപന്നോതി അത്ഥോ . തത്ഥ സകലം ലോകം തീരണപരിഞ്ഞായ തഥായ ഗതോ അവഗതോതി തഥാഗതോ, ലോകസമുദയം പഹാനപരിഞ്ഞായ തഥായ ഗതോ അതീതോതി തഥാഗതോ, ലോകനിരോധം സച്ഛികിരിയായ തഥായ ഗതോ പത്തോതി തഥാഗതോ, ലോകനിരോധഗാമിനിപടിപദം തഥം ഗതോ പടിപന്നോതി തഥാഗതോ. തേന യം വുത്തം ഭഗവതാ - ''ലോകോ, ഭിക്ഖവേ, തഥാഗതേന അഭിസമ്ബുദ്ധോ, ലോകസ്മാ തഥാഗതോ വിസംയുത്തോ. ലോകസമുദയോ, ഭിക്ഖവേ, തഥാഗതേന അഭിസമ്ബുദ്ധോ, ലോകസമുദയോ തഥാഗതസ്സ പഹീനോ. ലോകനിരോധോ, ഭിക്ഖവേ , തഥാഗതേന അഭിസമ്ബുദ്ധോ ലോകനിരോധോ തഥാഗതസ്സ സച്ഛികതോ. ലോകനിരോധഗാമിനീ പടിപദാ, ഭിക്ഖവേ, തഥാഗതേന അഭിസമ്ബുദ്ധാ, ലോകനിരോധഗാമിനീപടിപദാ തഥാഗതസ്സ ഭാവിതാ. യം, ഭിക്ഖവേ, സദേവകസ്സ ലോകസ്സ...പേ॰... അനുവിചരിതം മനസാ, സബ്ബം തം തഥാഗതേന അഭിസമ്ബുദ്ധം. തസ്മാ 'തഥാഗതോ'തി വുച്ചതീ''തി (അ॰ നി॰ ൪.൨൩). തസ്സ ഏവമ്പി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ഇദമ്പി ച തഥാഗതസ്സ തഥാഗതഭാവദീപനേ മുഖമത്തമേവ. സബ്ബാകാരേന പന തഥാഗതോവ തഥാഗതസ്സ തഥാഗതഭാവം വണ്ണേയ്യ. യസ്മാ പന സബ്ബബുദ്ധാ തഥാഗതഗുണേനാപി സമസമാ, തസ്മാ സബ്ബേസം വസേന **തഥാഗതാന**ന്തി ആഹ.

അരഹന്താനന്തി കിലേസേഹി ആരകത്താ, അരീനം അരാനഞ്ച ഹതത്താ, പച്ചയാദീനം അരഹത്താ, പാപകരണേ രഹാഭാവാ തഥാഗതോ അരഹം. ആരകാ ഹി സോ സബ്ബകിലേസേഹി സുവിദൂരവിദൂരേ ഠിതോ മഗ്ഗേന സവാസനാനം കിലേസാനം പഹീനത്താതി അരഹം.

സോ തതോ ആരകാ നാമ, യസ്സ യേനാസമങ്ഗിതാ;
അസമങ്ഗീ ച ദോസേഹി, നാഥോ തേനാരഹം മതോ.

തേ ചാനേന കിലേസാരയോ മഗ്ഗേന ഹതാതി അരീനം ഹതത്താപി അരഹം.

യസ്മാ രാഗാദിസങ്ഖാതാ, സബ്ബേപി അരയോ ഹതാ;
പഞ്ഞാസത്ഥേന നാഥേന, തസ്മാപി അരഹം മതോ.

യഞ്ചേതം അവിജ്ജാഭവതണ്ഹാമയനാഭിപുഞ്ഞാദിഅഭിസങ്ഖാരാനം ജരാമരണനേമി ആസവസമുദയമയേന അക്ഖേന വിജ്ഝിത്വാ തിഭവരഥേ സമായോജിതം അനാദികാലപ്പവത്തം സംസാരചക്കം, തസ്സാനേന ബോധിമണ്ഡേ വീരിയപാദേഹി സീലപഥവിയം പതിട്ഠായ സദ്ധാഹത്ഥേന കമ്മക്ഖയകരം ഞാണഫരസും ഗഹേത്വാ സബ്ബേ അരാ ഹതാതി അരാനം ഹതത്താപി അരഹം.

അരാ സംസാരചക്കസ്സ, ഹതാ ഞാണാസിനാ യതോ;
ലോകനാഥേന തേനേസ, അരഹന്തി പവുച്ചതി.

അഗ്ഗദക്ഖിണേയ്യത്താ ച ചീവരാദിപച്ചയേ അരഹതി പൂജാവിസേസഞ്ച. തേനേവ ച ഉപ്പന്നേ തഥാഗതേ യേ കേചി മഹേസക്ഖാ ദേവമനുസ്സാ, ന തേ അഞ്ഞത്ഥ പൂജം കരോന്തി. തഥാ ഹി ബ്രഹ്മാ സഹമ്പതി സിനേരുമത്തേന രതനദാമേന തഥാഗതം പൂജേസി, യഥാബലഞ്ച അഞ്ഞേ ദേവാ മനുസ്സാ ച ബിമ്ബിസാരകോസലരാജാദയോ. പരിനിബ്ബുതമ്പി ച ഭഗവന്തം ഉദ്ദിസ്സ ഛന്നവുതികോടിധനം വിസ്സജ്ജേത്വാ അസോകമഹാരാജാ സകലജമ്ബുദീപേ ചതുരാസീതി വിഹാരസഹസ്സാനി പതിട്ഠാപേസി, കോ പന വാദോ അഞ്ഞേസം പൂജാവിസേസാനന്തി പച്ചയാദീനം അരഹത്താപി അരഹം.

പൂജാവിസേസം സഹ പച്ചയേഹി, യസ്മാ അയം അരഹതി ലോകനാഥോ;
അത്ഥാനുരൂപം അരഹന്തി ലോകേ, തസ്മാ ജിനോ അരഹതി നാമമേതം.

യഥാ ച ലോകേ യേ കേചി പണ്ഡിതമാനിനോ ബാലാ അസിലോകഭയേന രഹോ പാപം കരോന്തി, ഏവമേസ ന കദാചി കരോതീതി പാപകരണേ രഹാഭാവതോപി അരഹം.

യസ്മാ നത്ഥി രഹോ നാമ, പാപകമ്മേസു താദിനോ;

രഹാഭാവേന തേനേസ, അരഹം ഇതി വിസ്സുതോ.

ഏവം സബ്ബഥാപി -

ആരകത്താ ഹതത്താ ച, കിലേസാരീന സോ മുനി;
ഹതസംസാരചക്കാരോ, പച്ചയാദീന ചാരഹോ;
ന രഹോ കരോതി പാപാനി, അരഹം തേന വുച്ചതീതി.

യസ്മാ പന സബ്ബബുദ്ധാ അരഹത്തഗുണേനാപി സമസമാ, തസ്മാ സബ്ബേസം വസേന "അരഹന്താന"ന്തി ആഹ.

സമ്മാസമ്ബുദ്ധാനന്തി സമ്മാ സാമഞ്ച സബ്ബധമ്മാനം ബുദ്ധത്താ സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ. തഥാ ഹേസ സബ്ബധമ്മേ സമ്മാ സമ്ബുദ്ധോ, അഭിഞ്ഞേയ്യേ ധമ്മേ അഭിഞ്ഞേയ്യതോ ബുദ്ധോ, പരിഞ്ഞേയ്യേ ധമ്മേ പരിഞ്ഞേയ്യതോ, പഹാതബ്ബേ ധമ്മേ പഹാതബ്ബതോ, സച്ഛികാതബ്ബേ ധമ്മേ സച്ഛികാതബ്ബതോ, ഭാവേതബ്ബേ ധമ്മേ ഭാവേതബ്ബതോ. തേനേവാഹ -

"അഭിഞ്ഞേയ്യം അഭിഞ്ഞാതം, ഭാവേതബ്ബഞ്ച ഭാവിതം;
പഹാതബ്ബം പഹീനം മേ, തസ്മാ ബുദ്ധോസ്മി ബ്രാഹ്മണാ"തി. (മ॰ നി॰ ൨.൩൯൯; സു॰ നി॰ ൫൫൮);

അഥ വാ ചക്ഖു ദുക്ഖസച്ചം, തസ്സ മൂലകാരണഭാവേന സമുട്ഠാപികാ പുരിമതണ്ഹാ സമുദയസച്ചം, ഉഭിന്നം അപ്പവത്തി നിരോധസച്ചം, നിരോധപ്പജാനനാ പടിപദാ മഗ്ഗസച്ചന്തി ഏവം ഏകേകപദുദ്ധാരേനാപി സബ്ബധമ്മേ സമ്മാ സാമഞ്ച ബുദ്ധോ. ഏസ നയോ സോതഘാനജിവ്ഹാകായമനേസു. ഏതേനേവ നയേന രൂപാദീനി ഛ ആയതനാനി, ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദയോ ഛ വിഞ്ഞാണകായാ, ചക്ഖുസമ്ഫസ്സാദയോ ഛ ഫസ്സാ, ചക്ഖുസമ്ഫസ്സജാദയോ ഛ വേദനാ, രൂപസഞ്ഞാദയോ ഛ സഞ്ഞാ, രൂപസഞ്ചേതനാദയോ ഛ ചേതനാ, രൂപതണ്ഹാദയോ ഛ തണ്ഹാകായാ, രൂപവിതക്കാദയോ ഛ വിതക്കാ, രൂപവിചാരാദയോ ഛ വിചാരാ, രൂപക്ഖന്ധാദയോ പഞ്ചക്ഖന്ധാ, ദസ കസിണാനി, ദസ അനുസ്സതിയോ, ഉദ്ധുമാതകസഞ്ഞാദിവസേന ദസ സഞ്ഞാ, കേസാദയോ ദ്വത്തിംസാകാരാ, ദ്വാദസായതനാനി, അട്ഠാരസ ധാതുയോ, കാമഭവാദയോ നവ ഭവാ, പഠമാദീനി ചത്താരി ഝാനാനി, മേത്താഭാവനാദയോ ചതസ്സോ അപ്പമഞ്ഞാ, ചതസ്സോ അരൂപസമാപത്തിയോ, പടിലോമതോ ജരാമരണാദീനി, അനുലോമതോ അവിജ്ജാദീനി പടിച്ചസമുപ്പാദങ്ഗാനി ച യോജേതബ്ബാനി. തത്രായം ഏകപദയോജനാ - ജരാമരണം ദുക്ഖസച്ചം, ജാതി സമുദയസച്ചം, ഉഭിന്നം നിസ്സരണം നിരോധസച്ചം, നിരോധപ്പജാനനാ പടിപദാ മഗ്ഗസച്ചന്തി ഏവം ഏകേകപദുദ്ധാരേന സബ്ബധമ്മേ സമ്മാ സാമഞ്ച ബുദ്ധോ അനുബുദ്ധോ പടിവിദ്ധോ. യം വാ പന കിഞ്ചി അത്ഥി നേയ്യം നാമ, സബ്ബസ്സ സമ്മാ സമ്ബുദ്ധത്താ വിമോക്ഖന്തികഞാണവസേന സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ. തസ്സ പന വിഭാഗോ ഉപരി ആവി ഭവിസ്സതീതി. യസ്മാ പന സബ്ബബുദ്ധാ സമ്മാസമ്ബുദ്ധഗുണേനാപി സമസമാ, തസ്മാ സബ്ബേസം വസേന "സമ്മാസമ്ബുദ്ധാന"ന്തി ആഹ.

൩൮. ഇദാനി പരിയന്തപാരിസുദ്ധിഅപരിയന്തപാരിസുദ്ധിസീലദ്വയേ ഏകേകമേവ സീലം പഞ്ചധാ ഭിന്ദിത്വാ ദസ്സേതും **അത്ഥി സീലം പരിയന്തം, അത്ഥി സീലം അപരിയന്ത**ന്തിആദിമാഹ. ഇതരേസു പന തീസു സീലേസു തഥാവിധോ ഭേദോ നത്ഥീതി. തത്ഥ **ലാഭപരിയന്ത**ന്തി ലാഭേന പരിയന്തോ ഭേദോ ഏതസ്സാതി ലാഭപരിയന്തം. ഏവം സേസാനിപി. **യസോ**തി പനേത്ഥ പരിവാരോ. **ഇധാ**തി ഇമസ്മിം ലോകേ. **ഏകച്ചോ**തി ഏകോ. **ലാഭഹേതൂ**തി ലാഭോയേവ ഹേതു ലാഭഹേതു, തസ്മാ ലാഭഹേതുതോതി വുത്തം ഹോതി. ഹേത്വത്ഥേ നിസ്സക്കവചനം. "ലാഭപച്ചയാ ലാഭകാരണാ"തി തസ്സേവ വേവചനം. ഹേതുമേവ ഹി പടിച്ച ഏതം ഫലമേതീതി **പച്ചയോ**തി ച, ഫലുപ്പത്തിം കാരയതീതി **കാരണ**ന്തി ച വുച്ചതി.

യഥാസമാദിന്നന്തി യം യം സമാദിന്നം ഗഹിതം. **വീതിക്കമതീ**തി അജ്ഝാചരതി. **ഏവരൂപാനീ**തി ഏവംസഭാവാനി, വുത്തപ്പകാരാനീതി അധിപ്പായോ. **സീലാനീ**തി ഗഹട്ഠസീലാനി വാ ഹോന്തു പബ്ബജിതസീലാനി വാ, യേസം ആദിമ്ഹി വാ അന്തേ വാ ഏകം ഭിന്നം, താനി പരിയന്തേ ഛിന്നസാടകോ വിയ **ഖണ്ഡാനി**. യേസം വേമജ്ഝേ ഏകം ഭിന്നം, താനി മജ്ഝേ വിനിവിദ്ധസാടകോ വിയ **ഛിദ്ദാനി**. യേസം പടിപാടിയാ ദ്വേ വാ തീണി വാ ഭിന്നാനി, താനി പിട്ഠിയാ വാ കുച്ഛിയാ വാ ഉട്ഠിതേന ദീഘവട്ടാദിസണ്ഠാനേന

വിസഭാഗവണ്ണേന കാളരത്താദീനം അഞ്ഞതരസരീരവണ്ണാ ഗാവീ വിയ **സബലാനി**. യേസം അന്തരന്തരാ ഏകേകാനി ഭിന്നാനി, താനി അന്തരന്തരാ വിസഭാഗവണ്ണബിന്ദുവിചിത്രാ ഗാവീ വിയ **കമ്മാസാനി**. അവിസേസേന വാ സബ്ബാനിപി സത്തവിധേന മേഥുനസംയോഗേന കോധൂപനാഹാദീഹി ച പാപധമ്മേഹി ഉപഹതത്താ ഖണ്ഡാനി ഛിദ്ദാനി സബലാനി കമ്മാസാനീതി. താനിയേവ തണ്ഹാദാസബ്യതോ മോചേത്വാ ഭുജിസ്സഭാവാകരണേന **ന ഭുജിസ്സാനി**. ബുദ്ധാദീഹി വിഞ്ഞൂഹി ന പസത്ഥത്താ **ന വിഞ്ഞുപ്പസത്ഥാനി**. തണ്ഹാദിട്ഠീഹി പരാമട്ഠത്താ, കേനചി വാ "അയം തേ സീലേസു ദോസോ"തി പരാമട്ഠും സക്കുണേയ്യതായ **പരാമട്ഠാനി**. ഉപചാരസമാധിം അപ്പനാസമാധിം വാ, അഥ വാ മഗ്ഗസമാധിം ഫലസമാധിം വാ ന സംവത്തയന്തീതി **അസമാധിസംവത്തനികാനി**. ന സമാധിസംവത്തനികാനീതിപി പാഠോ.

കേചി പന "ഖണ്ഡാനീതി കുസലാനം ധമ്മാനം അപ്പതിട്ഠാഭൂതത്താ, ഛിദ്ദാനീതിപി ഏവം. സബലാനീതി വിവണ്ണകരണത്താ, കമ്മാസാനീതിപി ഏവം. ന ഭുജിസ്സാനീതി തണ്ഹാദാസബ്യം ഗതത്താ. ന വിഞ്ഞുപ്പസത്ഥാനീതി കുസലേഹി ഗരഹിതത്താ. പരാമട്ഠാനീതി തണ്ഹായ ഗഹിതത്താ. അസമാധിസംവത്തനികാനീതി വിപ്പടിസാരവത്ഥുഭൂതത്താ"തി ഏവമത്ഥം വണ്ണയന്തി.

ന അവിപ്പടിസാരവത്ഥുകാനീതി വിപ്പടിസാരാവഹത്താ അവിപ്പടിസാരസ്സ പതിട്ഠാ ന ഹോന്തീതി അത്ഥോ. **ന പാമോജ്ജവത്ഥുകാനീ**തി അവിപ്പടിസാരജായ ദുബ്ബലപീതിയാ ന വത്ഥുഭൂതാനി തസ്സാ അനാവഹത്താ . ഏവം സേസേസുപി യോജനാ കാതബ്ബാ. **ന പീതിവത്ഥുകാനീ**തി ദുബ്ബലപീതിജായ ബലവപീതിയാ ന വത്ഥുഭൂതാനി. **ന പസ്സദ്ധിവത്ഥുകാനീ**തി ബലവപീതിജായ കായചിത്തപസ്സദ്ധിയാ ന വത്ഥുഭൂതാനി. **ന സുഖവത്ഥുകാനീ**തി പസ്സദ്ധിജസ്സ കായികചേതസികസുഖസ്സ ന വത്ഥുഭൂതാനി. **ന സമാധിവത്ഥുകാനീ**തി സുഖജസ്സ സമാധിസ്സ ന വത്ഥുഭൂതാനി. **ന യഥാഭൂതഞാണദസ്സനവത്ഥുകാനീ**തി സമാധിപദട്ഠാനസ്സ യഥാഭൂതഞാണദസ്സനസ്സ ന വത്ഥുഭൂതാനി.

ന ഏകന്തനിബ്ബിദായാതിആദീസു **ന**-കാരമേവ ആഹരിത്വാ "ന വിരാഗായാ"തിആദിനാ നയേന സേസപദേഹിപി യോജേതബ്ബം. **ന വിരാഗായാ**തിആദീസു സനകാരോ വാ പാഠോ. തത്ഥ **ഏകന്തനിബ്ബിദായാ**തി ഏകന്തേന വട്ടേ നിബ്ബിന്ദനത്ഥായ ന സംവത്തന്തീതി സമ്ബന്ധോ. ഏവം സേസേസുപി യോജേതബ്ബം. **വിരാഗായാ**തി വട്ടേ വിരജ്ജനത്ഥായ. **നിരോധായാ**തി വട്ടസ്സ നിരോധനത്ഥായ. **ഉപസമായാ**തി നിരോധിതസ്സ പുന അനുപ്പത്തിവസേന വട്ടസ്സ ഉപസമനത്ഥായ. **അഭിഞ്ഞായാ**തി വട്ടസ്സ അഭിജാനനത്ഥായ. **സമ്ബോധായാ**തി കിലേസനിദ്ദാവിഗമേന വട്ടതോ പബുജ്ഝനത്ഥായ. **നിബ്ബാനായാ**തി അമതനിബ്ബാനത്ഥായ.

യഥാസമാദിന്നം സിക്ഖാപദം വീതിക്കമായാതി യഥാസമാദിന്നസ്സ സിക്ഖാപദസ്സ വീതിക്കമനത്ഥായ. വിഭത്തിവിപല്ലാസവസേന പനേത്ഥ ഉപയോഗവചനം കതം. **ചിത്തമ്പി ന ഉപ്പാദേതീ**തി ചിത്തുപ്പാദസുദ്ധിയാ സീലസ്സ അതിവിസുദ്ധഭാവദസ്സനത്ഥം വുത്തം, ന പന ചിത്തുപ്പാദമത്തേന സീലം ഭിജ്ജതി. **കിം സോ വീതിക്കമിസ്സതീ**തി കിമത്ഥം വീതിക്കമം കരിസ്സതി, നേവ വീതിക്കമം കരിസ്സതീതി അത്ഥോ. **അഖണ്ഡാനീ**തിആദീനി ഹേട്ഠാ വുത്തപടിപക്ഖനയേന വേദിതബ്ബാനി. ന ഖണ്ഡാനീതിപി പാഠോ. "ഏകന്തനിബ്ബിദായാ"തിആദീസു ഏകന്തേന വട്ടേ നിബ്ബിന്ദനത്ഥായാതിആദിനാ നയേന യോജേതബ്ബം . ഏത്ഥ പന **നിബ്ബിദായാ**തി വിപസ്സനാ. **വിരാഗായാ**തി മഗ്ഗോ. **നിരോധായ ഉപസമായാ**തി നിബ്ബാനം. **അഭിഞ്ഞായ സമ്ബോധായാ**തി മഗ്ഗോ. **നിബ്ബാനായാ**തി നിബ്ബാനമേവ. ഏകസ്മിം ഠാനേ വിപസ്സനാ, ദ്വീസു മഗ്ഗോ, തീസു നിബ്ബാനം വുത്തന്തി ഏവം അവത്ഥാനകഥാ വേദിതബ്ബാ. പരിയായേന പന സബ്ബാനിപേതാനി മഗ്ഗവേവചനാനിപി നിബ്ബാനവേവചനാനിപി ഹോന്തിയേവ.

൩൯. ഇദാനി പരിയന്താപരിയന്തവസേന വിജ്ജമാനപഭേദം ദസ്സേത്വാ പുന ധമ്മവസേന ജാതിവസേന പച്ചയവസേന സമ്പയുത്തവസേന സീലസ്സ പഭേദം ദസ്സേതും **കിം സീല**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ സമുട്ഠാതി ഏതേനാതി സമുട്ഠാനം. പച്ചയസ്സേതം നാമം. കിം സമുട്ഠാനമസ്സാതി **കിംസമുട്ഠാനം**. കതിനം ധമ്മാനം സമോധാനം സമവായോ അസ്സാതി **കതിധമ്മസമോധാനം**.

ചേതനാ സീലന്തി പാണാതിപാതാദീഹി വിരമന്തസ്സ, വത്തപടിപത്തിം വാ പൂരേന്തസ്സ ചേതനാ. **ചേതസികം സീല**ന്തി പാണാതിപാതാദീഹി വിരമന്തസ്സ വിരതി. അപിച ചേതനാ സീലം നാമ പാണാതിപാതാദീനി പജഹന്തസ്സ സത്തകമ്മപഥചേതനാ . ചേതസികം സീലം നാമ "അഭിജ്ഝം ലോകേ പഹായ വിഗതാഭിജ്ഝേന ചേതസാ വിഹരതീ"തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰

൧.൨൭) നയേന വുത്താ അനഭിജ്ഝാഅബ്യാപാദസമ്മാദിട്ഠിധമ്മാ. **സംവരോ സീല**ന്തി ഏത്ഥ പഞ്ചവിധോ സംവരോ വേദിതബ്ബോ - പാതിമോക്ഖസംവരോ, സതിസംവരോ, ഞാണസംവരോ, ഖന്തിസംവരോ, വീരിയസംവരോതി. തത്ഥ "ഇമിനാ പാതിമോക്ഖസംവരേന ഉപേതോ ഹോതി സമുപേതോ"തി (വിഭ॰ ൫൧൧) അയം **പാതിമോക്ഖസംവരോ**. "രക്ഖതി ചക്ഖുന്ദ്രിയം, ചക്ഖുന്ദ്രിയേ സംവരം ആപജ്ജതീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൧൩; മ॰ നി॰ ൧.൨൯൫; സം॰ നി॰ ൪.൨൩൯; അ॰ നി॰ ൩.൧൬) അയം **സതിസംവരോ**.

"യാനി സോതാനി ലോകസ്മിം, (അജിതാതി ഭഗവാ;)
സതി തേസം നിവാരണം;
സോതാനം സംവരം ബ്രൂമി, പഞ്ഞായേതേ പിധീയരേ"തി. (സു॰ നി॰ ൧൦൪൧) -

അയം **ഞാണസംവരോ**. പച്ചയപടിസേവനമ്പി ഏത്ഥേവ സമോധാനം ഗച്ഛതി. യോ പനായം "ഖമോ ഹോതി സീതസ്സ ഉണ്ഹസ്സാ"തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൨൪; അ॰ നി॰ ൪.൧൧൪; ൬.൫൮) നയേന ആഗതോ, അയം **ഖന്തിസംവരോ** നാമ. യോ ചായം "ഉപ്പന്നം കാമവിതക്കം നാധിവാസേതീ"തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൨൬; അ॰ നി॰ ൪.൧൧൪; ൬.൫൮) നയേന ആഗതോ, അയം **വീരിയസംവരോ** നാമ. ആജീവപാരിസുദ്ധിപി ഏത്ഥേവ സമോധാനം ഗച്ഛതി. ഇതി അയം പഞ്ചവിധോപി സംവരോ, യാ ച പാപഭീരുകാനം കുലപുത്താനം സമ്പത്തവത്ഥുതോ വിരതി, സബ്ബമേതം സംവരസീലന്തി വേദിതബ്ബം. **അവീതിക്കമോ സീല**ന്തി സമാദിന്നസീലസ്സ കായികവാചസികോ അവീതിക്കമോ. ഇദം താവ **കിം സീല**ന്തി പഞ്ഹസ്സ വിസ്സജ്ജനം.

കതി സീലാനീതി പഞ്ഹസ്സ വിസ്സജ്ജനേ **കുസലസീലം അകുസലസീലം അബ്യാകതസീല**ന്തി ഏത്ഥ യസ്മാ ലോകേ തേസം തേസം സത്താനം പകതി സീലന്തി വുച്ചതി, യം സന്ധായ "അയം സുഖസീലോ, അയം ദുക്ഖസീലോ, അയം കലഹസീലോ, അയം മണ്ഡനസീലോ"തി ഭണന്തി. തസ്മാ തേന പരിയായേന അത്ഥുദ്ധാരവസേന അകുസലസീലമപി സീലന്തി വുത്തം. തം പന "സുത്വാന സംവരേ പഞ്ഞാ"തി (പടി॰ മ॰ ൧.൩൭) വചനതോ ഇധാധിപ്പേതസീലം ന ഹോതീതി.

യസ്മാ പന ചേതനാദിഭേദസ്സ സീലസ്സ സമ്പയുത്തചിത്തം സമുട്ഠാനം, തസ്മാ **കുസലചിത്തസമുട്ഠാനം കുസലസീല**ന്തിആദിമാഹ.

സംവരസമോധാനം സീലന്തി സംവരസമ്പയുത്തഖന്ധാ. തേ ഹി സംവരേന സമാഗതാ മിസ്സീഭൂതാതി സംവരസമോധാനന്തി വുത്താ. ഏവം അവീതിക്കമസമോധാനം സീലമ്പി വേദിതബ്ബം. **തഥാഭാവേ ജാതചേതനാ സമോധാനം സീല**ന്തി സംവരഭാവേ അവീതിക്കമഭാവേ ജാതചേതനാസമ്പയുത്താ ഖന്ധാ. യസ്മാ ച തീസുപി ചേതേസു തംസമ്പയുത്താ ധമ്മാ അധിപ്പേതാ, തസ്മാ ചേതനാസമോധാനേന ചേതസികാനമ്പി സങ്ഗഹിതത്താ ചേതസികസമോധാനസീലം വിസും ന നിദ്ദിട്ഠന്തി വേദിതബ്ബം. ഹേട്ഠാ ചേതനാദയോ ധമ്മാ "സീല"ന്തി വുത്താ. ന കേവലം തേ ഏവ സീലം, തംസമ്പയുത്താ ധമ്മാപി സീലമേവാതി ദസ്സനത്ഥം അയം തികോ വുത്തോതി വേദിതബ്ബോ.

൪൦. ഇദാനി യസ്മാ ചേതനാചേതസികാ സംവരാവീതിക്കമായേവ ഹോന്തി ന വിസും, തസ്മാ സംവരാവീതിക്കമേയേവ യാവ അരഹത്തമഗ്ഗാ സാധാരണക്കമേന യോജേന്തോ **പാണാതിപാതം സംവരട്ഠേന സീലം, അവീതിക്കമട്ഠേന സീല**ന്തിആദിമാഹ. പാണാതിപാതാ വേരമണിആദയോ ഹി യസ്മാ അത്തനോ അത്തനോ പച്ചനീകം സംവരന്തി, തം ന വീതിക്കമന്തി ച, തസ്മാ സംവരണതോ അവീതിക്കമനതോ ച സംവരട്ഠേന സീലം അവീതിക്കമട്ഠേന സീലം നാമ ഹോതി. തത്ഥ **പാണാതിപാതം സംവരട്ഠേനാ**തി പാണാതിപാതസ്സ പിദഹനട്ഠേന സീലം. കിം തം? പാണാതിപാതാ വേരമണീ. സാ ച തം സംവരന്തീയേവ തം ന വീതിക്കമതീതി **അവീതിക്കമട്ഠേന** സീലം. ഏവമേവ **അദിന്നാദാനാ വേരമണി**ആദയോ അനഭിജ്ഝാഅബ്യാപാദസമ്മാദിട്ഠിയോ യോജേതബ്ബാ.

പാണാതിപാതന്തിആദീസു പന ദസസു അകുസലകമ്മപഥേസു പാണസ്സ അതിപാതോ **പാണാതിപാതോ**. പാണവധോ പാണഘാതോതി വുത്തം ഹോതി. **പാണോ**തി ചേത്ഥ വോഹാരതോ സത്തോ, പരമത്ഥതോ ജീവിതിന്ദ്രിയം. തസ്മിം പന പാണേ പാണസഞ്ഞിനോ ജീവിതിന്ദ്രിയുപച്ഛേദകഉപക്കമസമുട്ഠാപികാ കായവചീദ്വാരാനം അഞ്ഞതരദ്വാരപ്പവത്താ വധകചേതനാ പാണാതിപാതോ. സോ ഗുണവിരഹിതേസു തിരച്ഛാനഗതാദീസു പാണേസു ഖുദ്ദകേ പാണേ അപ്പസാവജ്ജോ, മഹാസരീരേ മഹാസാവജ്ജോ. കസ്മാ? പയോഗമഹന്തതായ.

പയോഗസമത്തേപി വത്ഥുമഹന്തതായ. ഗുണവന്തേസു മനുസ്സാദീസു അപ്പഗുണേ പാണേ അപ്പസാവജ്ജോ, മഹാഗുണേ മഹാസാവജ്ജോ. സരീരഗുണാനം പന സമഭാവേ സതി കിലേസാനം ഉപക്കമാനഞ്ച മുദുതായ അപ്പസാവജ്ജോ, തിബ്ബതായ മഹാസാവജ്ജോതി വേദിതബ്ബോ. തസ്സ പഞ്ച സമ്ഭാരാ - പാണോ, പാണസഞ്ഞിതാ, വധകചിത്തം, ഉപക്കമോ, തേന മരണന്തി.

അദിന്നസ്സ ആദാനം **അദിന്നാദാനം,** പരസംഹരണം, ഥേയ്യം, ചോരികാതി വുത്തം ഹോതി. തത്ഥ **അദിന്ന**ന്തി പരപരിഗ്ഗഹിതം, യത്ഥ പരോ യഥാകാമകാരിതം ആപജ്ജന്തോ അദണ്ഡാരഹോ അനുപവജ്ജോ ച ഹോതി, തസ്മിം പരപരിഗ്ഗഹിതേ പരപരിഗ്ഗഹിതസഞ്ഞിനോ തദാദായകഉപക്കമസമുട്ഠാപികാ കായവചീദ്വാരാനം അഞ്ഞതരദ്വാരപ്പവത്താ ഥേയ്യചേതനാ അദിന്നാദാനം. തം ഹീനേ പരസന്തകേ അപ്പസാവജ്ജം, പണീതേ മഹാസാവജ്ജം. കസ്മാ? വത്ഥുപണീതതായ. വത്ഥുസമത്തേ സതി ഗുണാധികാനം സന്തകേ വത്ഥുസ്മിം മഹാസാവജ്ജം, തം തം ഗുണാധികം ഉപാദായ തതോ തതോ ഹീനഗുണസ്സ സന്തകേ വത്ഥുസ്മിം അപ്പസാവജ്ജം. തസ്സ പഞ്ച സമ്ഭാരാ - പരപരിഗ്ഗഹിതം, പരപരിഗ്ഗഹിതസഞ്ഞിതാ ഥേയ്യചിത്തം, ഉപക്കമോ, തേന ഹരണന്തി.

കാമേസൂതി മേഥുനസമാചാരേസു. **മിച്ഛാചാരോ**തി ഏകന്തനിന്ദിതോ ലാമകാചാരോ. ലക്ഖണതോ പന അസദ്ധമ്മാധിപ്പായേന കായദ്വാരപ്പവത്താ അഗമനീയട്ഠാനവീതിക്കമചേതനാ കാമേസു മിച്ഛാചാരോ.

തത്ഥ **അഗമനീയട്ഠാനം** നാമ പുരിസാനം താവ മാതുരക്ഖിതാ, പിതുരക്ഖിതാ, മാതാപിതുരക്ഖിതാ, ഭാതുരക്ഖിതാ, ഭഗിനിരക്ഖിതാ, ഞാതിരക്ഖിതാ, ഗോത്തരക്ഖിതാ, ധമ്മരക്ഖിതാ, സാരക്ഖാ, സപരിദണ്ഡാതി മാതുരക്ഖിതാദയോ ദസ, ധനക്കീതാ, ഛന്ദവാസിനീ, ഭോഗവാസിനീ, പടവാസിനീ, ഓദപത്തകിനീ, ഓഭതചുമ്ബടാ, ദാസീ ച, ഭരിയാ ച, കമ്മകാരീ ച ഭരിയാ ച, ധജാഹടാ മുഹുത്തികാതി ധനക്കീതാദയോ ദസാതി വീസതി ഇത്ഥിയോ. ഇത്ഥീസു പന ദ്വിന്നം സാരക്ഖസപരിദണ്ഡാനം ദസന്നഞ്ച ധനക്കീതാദീനന്തി ദ്വാദസന്നം ഇത്ഥീനം അഞ്ഞേ പുരിസാ, ഇദം അഗമനീയട്ഠാനം നാമ.

സോ പനേസ മിച്ഛാചാരോ സീലാദിഗുണരഹിതേ അഗമനീയട്ഠാനേ അപ്പസാവജ്ജോ, സീലാദിഗുണസമ്പന്നേ മഹാസാവജ്ജോ. തസ്സ ചത്താരോ സമ്ഭാരാ - അഗമനീയവത്ഥു, തസ്മിം സേവനചിത്തം, സേവനപയോഗോ, മഗ്ഗേനമഗ്ഗപടിപത്തിഅധിവാസനന്തി.

മുസാതി വിസംവാദനപുരേക്ഖാരസ്സ അത്ഥഭഞ്ജകോ വചീപയോഗോ, കായപയോഗോ വാ. വിസംവാദനാധിപ്പായേന പനസ്സ പരവിസംവാദകകായവചീപയോഗസമുട്ഠാപികാ ചേതനാ മുസാവാദോ. അപരോ നയോ - **മുസാ**തി അഭൂതം അതച്ഛം വത്ഥു. **വാദോ**തി തസ്സ ഭൂതതോ തച്ഛതോ വിഞ്ഞാപനം. ലക്ഖണതോ പന അതഥം വത്ഥും തഥതോ പരം വിഞ്ഞാപേതുകാമസ്സ തഥാവിഞ്ഞത്തിസമുട്ഠാപികാ ചേതനാ മുസാവാദോ. സോ യമത്ഥം ഭഞ്ജതി, തസ്സ അപ്പതായ അപ്പസാവജ്ജോ, മഹന്തതായ മഹാസാവജ്ജോ. അപിച ഗഹട്ഠാനം അത്തനോ സന്തകം അദാതുകാമതായ നത്ഥീതിആദിനയപ്പവത്തോ അപ്പസാവജ്ജോ, സക്ഖിനാ ഹുത്വാ അത്ഥഭഞ്ജനത്ഥം വുത്തോ മഹാസാവജ്ജോ. പബ്ബജിതാനം അപ്പകമ്പി തേലം വാ സപ്പിം വാ ലഭിത്വാ ഹസാധിപ്പായേന “അജ്ജ ഗാമേ തേലം നദീ മഞ്ഞേ സന്ദതീ”തി പൂരണകഥാനയേന പവത്തോ അപ്പസാവജ്ജോ, അദിട്ഠംയേവ പന ദിട്ഠന്തിആദിനാ നയേന വദന്താനം മഹാസാവജ്ജോ. തസ്സ ചത്താരോ സമ്ഭാരാ - അതഥം വത്ഥു, വിസംവാദനചിത്തം, തജ്ജോ വായാമോ, പരസ്സ തദത്ഥവിജാനനന്തി.

യായ വാചായ യസ്സ തം വാചം ഭാസതി, തസ്സ ഹദയേ അത്തനോ പിയഭാവം, പരസ്സ ച സുഞ്ഞഭാവം കരോതി, സാ **പിസുണാ വാചാ**. യായ പന അത്താനമ്പി പരമ്പി ഫരുസം കരോതി, യാ വാചാ സയമ്പി ഫരുസാ നേവ കണ്ണസുഖാ ന ഹദയസുഖാ വാ, അയം **ഫരുസാ വാചാ**. യേന സമ്ഫം പലപതി നിരത്ഥകം, സോ **സമ്ഫപ്പലാപോ**. തേസം മൂലഭൂതാ ചേതനാപി പിസുണാവാചാദിനാമമേവ ലഭതി. സാ ഏവ ച ഇധ അധിപ്പേതാതി.

തത്ഥ സംകിലിട്ഠചിത്തസ്സ പരേസം വാ ഭേദായ അത്തനോ പിയകമ്യതായ വാ കായവചീപയോഗസമുട്ഠാപികാ ചേതനാ പിസുണാ വാചാ. സാ യസ്സ ഭേദം കരോതി, തസ്സ അപ്പഗുണതായ അപ്പസാവജ്ജാ, മഹാഗുണതായ മഹാസാവജ്ജാ. തസ്സാ ചത്താരോ സമ്ഭാരാ - ഭിന്ദിതബ്ബോ പരോ, “ഇതി ഇമേ നാനാ ഭവിസ്സന്തീ”തി ഭേദപുരേക്ഖാരതാ വാ “ഇതി അഹം

പിയോ ഭവിസ്സാമി വിസ്സാസികോ''തി പിയകമ്യതാ വാ, തജ്ജോ വായാമോ, തസ്സ തദത്ഥവിജാനനന്തി. പരേ പന അഭിന്നേ കമ്മപഥഭേദോ നത്ഥി, ഭിന്നേയേവ ഹോതി.

പരസ്സ മമ്മച്ഛേദകകായവചീപയോഗസമുട്ഠാപികാ ഏകന്തഫരുസചേതനാ ഫരുസാ വാചാ. മമ്മച്ഛേദകോപി പന പയോഗോ ചിത്തസണ്ഹതായ ഫരുസാ വാചാ ന ഹോതി. മാതാപിതരോ ഹി കദാചി പുത്തകേ ഏവമ്പി വദന്തി "ചോരാ വോ ഖണ്ഡാഖണ്ഡികം കരോന്തൂ''തി. ഉപ്പലപത്തമ്പി ച നേസം ഉപരി പതന്തം ന ഇച്ഛന്തി. ആചരിയുപജ്ഝായാ ച കദാചി നിസ്സിതകേ ഏവം വദന്തി "കിം ഇമേ അഹിരികാ അനോത്തപ്പിനോ, നിദ്ധമഥ നേ''തി. അഥ ച നേസം ആഗമാധിഗമസമ്പത്തിം ഇച്ഛന്തി. യഥാ ച ചിത്തസണ്ഹതായ ഫരുസാ വാചാ ന ഹോതി, ഏവം വചനസണ്ഹതായ അഫരുസാ വാചാപി ന ഹോതി. ന ഹി മാരാപേതുകാമസ്സ "ഇമം സുഖം സയാപേഥാ''തി വചനം അഫരുസാ വാചാ ഹോതി, ചിത്തഫരുസതായ പനേസാ ഫരുസാ വാചാവ. സാ യം സന്ധായ പവത്തിതാ, തസ്സ അപ്പഗുണതായ അപ്പസാവജ്ജാ, മഹാഗുണതായ മഹാസാവജ്ജാ. തസ്സാ തയോ സമ്ഭാരാ - അക്കോസിതബ്ബോ പരോ, കുപിതചിത്തം, അക്കോസനാതി.

അനത്ഥവിഞ്ഞാപികാ കായവചീപയോഗസമുട്ഠാപികാ അകുസലചേതനാ സമ്ഫപ്പലാപോ. സോ ആസേവനമന്ദതായ അപ്പസാവജ്ജോ, ആസേവനമഹന്തതായ മഹാസാവജ്ജോ. തസ്സ ദ്വേ സമ്ഭാരാ - ഭാരതയുദ്ധസീതാഹരണാദിനിരത്ഥകകഥാപുരേക്ഖാരതാ, തഥാരൂപികഥാകഥനഞ്ചാതി. പരേ പന തം കഥം അഗണ്ഹന്തേ കമ്മപഥഭേദോ നത്ഥി, പരേന സമ്ഫപ്പലാപേ ഗഹിതേയേവ ഹോതി.

അഭിജ്ഝായതീതി **അഭിജ്ഝാ,** പരഭണ്ഡാഭിമുഖീ ഹുത്വാ തന്നിന്നതായ പവത്തതീതി അത്ഥോ. സാ "അഹോ വത ഇദം മമസ്സാ''തി ഏവം പരഭണ്ഡാഭിജ്ഝായനലക്ഖണാ, അദിന്നാദാനം വിയ അപ്പസാവജ്ജാ മഹാസാവജ്ജാ ച. തസ്സ ദ്വേ സമ്ഭാരാ - പരഭണ്ഡം, അത്തനോ പരിണാമനഞ്ചാതി. പരഭണ്ഡവത്ഥുകേ ഹി ലോഭേ ഉപ്പന്നേപി ന താവ കമ്മപഥഭേദോ ഹോതി, യാവ "അഹോ വത ഇദം മമസ്സാ''തി അത്തനോ ന പരിണാമേതി.

ഹിതസുഖം ബ്യാപാദയതീതി **ബ്യാപാദോ**. സോ പരവിനാസായ മനോപദോസലക്ഖണോ, ഫരുസാ വാചാ വിയ അപ്പസാവജ്ജോ മഹാസാവജ്ജോ ച. തസ്സ ദ്വേ സമ്ഭാരാ - പരസത്തോ ച, തസ്സ ച വിനാസചിന്താതി. പരസത്തവത്ഥുകേ ഹി കോധേ ഉപ്പന്നേപി ന താവ കമ്മപഥഭേദോ ഹോതി, യാവ "അഹോ വതായം ഉച്ഛിജ്ജേയ്യ വിനസ്സേയ്യാ''തി തസ്സ വിനാസം ന ചിന്തേതി.

യഥാഭുച്ചഗഹണാഭാവേന മിച്ഛാ പസ്സതീതി **മിച്ഛാദിട്ഠി**. സാ "നത്ഥി ദിന്ന''ന്തിആദിനാ നയേന വിപരീതദസ്സനലക്ഖണാ, സമ്ഫപ്പലാപോ വിയ അപ്പസാവജ്ജാ, മഹാസാവജ്ജാ ച. അപിച അനിയതാ അപ്പസാവജ്ജാ, നിയതാ മഹാസാവജ്ജാ. തസ്സാ ദ്വേ സമ്ഭാരാ - വത്ഥുനോ ച ഗഹിതാകാരവിപരീതതാ, യഥാ ച തം ഗണ്ഹാതി, തഥാഭാവേന തസ്സൂപട്ഠാനന്തി. തത്ഥ നത്ഥികാഹേതുകഅകിരിയദിട്ഠീഹി ഏവ കമ്മപഥഭേദോ ഹോതി, ന അഞ്ഞദിട്ഠീഹി.

ഇമേസം പന ദസന്നം അകുസലകമ്മപഥാനം ധമ്മതോ, കോട്ഠാസതോ, ആരമ്മണതോ, വേദനാതോ, മൂലതോതി പഞ്ചഹാകാരേഹി വിനിച്ഛയോ വേദിതബ്ബോ.

തത്ഥ **ധമ്മതോ**തി ഏതേസു ഹി സത്ത പടിപാടിയാ ചേതനാധമ്മാവ ഹോന്തി, അഭിജ്ഝാദയോ തയോ ചേതനാസമ്പയുത്താ.

കോട്ഠാസതോതി പടിപാടിയാ സത്ത, മിച്ഛാദിട്ഠി ചാതി ഇമേ അട്ഠ കമ്മപഥാ ഏവ ഹോന്തി, നോ മൂലാനി. അഭിജ്ഝാബ്യാപാദാ കമ്മപഥാ ചേവ മൂലാനി ച. അഭിജ്ഝാ ഹി മൂലം പത്വാ ലോഭോ അകുസലമൂലം ഹോതി, ബ്യാപാദോ ദോസോ അകുസലമൂലം.

ആരമ്മണതോതി പാണാതിപാതോ ജീവിതിന്ദ്രിയാരമ്മണതോ സങ്ഖാരാരമ്മണോ. അദിന്നാദാനം സത്താരമ്മണം വാ സങ്ഖാരാരമ്മണം വാ. മിച്ഛാചാരോ ഫോട്ഠബ്ബവസേന സങ്ഖാരാരമ്മണോ, സത്താരമ്മണോതിപി ഏകേ. മുസാവാദോ സത്താരമ്മണോ വാ സങ്ഖാരാരമ്മണോ വാ. തഥാ പിസുണാ വാചാ. ഫരുസാ വാചാ സത്താരമ്മണാവ സമ്ഫപ്പലാപോ ദിട്ഠസുതമുതവിഞ്ഞാതവസേന സത്താരമ്മണോ വാ സങ്ഖാരാരമ്മണോ വാ.

തഥാ അഭിജ്ഝാ. ബ്യാപാദോ സത്താരമ്മണോവ. മിച്ഛാദിട്ഠി തേഭൂമകധമ്മവസേന സങ്ഖാരാരമ്മണാവ.

വേദനാതോതി പാണാതിപാതോ ദുക്ഖവേദനോ ഹോതി. കിഞ്ചാപി ഹി രാജാനോ ചോരം ദിസ്വാ ഹസമാനാപി "ഗച്ഛഥ ഭണേ, മാരേഥ ന"ന്തി വദന്തി, സന്നിട്ഠാപകചേതനാ പന നേസം ദുക്ഖസമ്പയുത്താവ ഹോതി. അദിന്നാദാനം തിവേദനം. തഞ്ഹി പരഭണ്ഡം ദിസ്വാ ഹട്ഠതുട്ഠസ്സ ഗണ്ഹതോ സുഖവേദനം ഹോതി, ഭീതതസിതസ്സ ഗണ്ഹതോ ദുക്ഖവേദനം, തഥാ വിപാകനിസ്സന്ദഫലാനി പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ. ഗഹണകാലേ മജ്ഝത്തഭാവേ ഠിതസ്സ പന ഗണ്ഹതോ അദുക്ഖമസുഖവേദനം ഹോതി. മിച്ഛാചാരോ സുഖമജ്ഝത്തവസേന ദ്വിവേദനോ, സന്നിട്ഠാപകചിത്തേ പന മജ്ഝത്തവേദനോ ന ഹോതി. മുസാവാദോ അദിന്നാദാനേ വുത്തനയേനേവ തിവേദനോ, തഥാ പിസുണാ വാചാ. ഫരുസാ വാചാ ദുക്ഖവേദനാ. സമ്ഫപ്പലാപോ തിവേദനോ. പരേസു ഹി സാധുകാരം ദേന്തേസു ചേലാദീനി ഉക്ഖിപന്തേസു ഹട്ഠതുട്ഠസ്സ സീതാഹരണഭാരതയുദ്ധാദീനി കഥനകാലേ സോ സുഖവേദനോ ഹോതി, പഠമം ദിന്നവേതനേന ഏകേന പച്ഛാ ആഗന്ത്വാ "ആദിതോ പട്ഠായ കഥേഹീ"തി വുത്തേ "നിരവസേസം യഥാനുസന്ധികം പകിണ്ണകകഥം കഥേസ്സാമി നു ഖോ, നോ"തി ദോമനസ്സിതസ്സ കഥനകാലേ ദുക്ഖവേദനോ ഹോതി, മജ്ഝത്തസ്സ കഥയതോ അദുക്ഖമസുഖവേദനോ ഹോതി. അഭിജ്ഝാ സുഖമജ്ഝത്തവസേന ദ്വിവേദനാ, തഥാ മിച്ഛാദിട്ഠി. ബ്യാപാദോ ദുക്ഖവേദനോ.

മൂലതോതി പാണാതിപാതോ ദോസമോഹവസേന ദ്വിമൂലകോ ഹോതി, അദിന്നാദാനം ദോസമോഹവസേന വാ ലോഭമോഹവസേന വാ, മിച്ഛാചാരോ ലോഭമോഹവസേന, മുസാവാദോ ദോസമോഹവസേന വാ ലോഭമോഹവസേന വാ. തഥാ പിസുണാ വാചാ സമ്ഫപ്പലാപോ ച. ഫരുസാ വാചാ ദോസമോഹവസേന, അഭിജ്ഝാ മോഹവസേന ഏകമൂലാ, തഥാ ബ്യാപാദോ. മിച്ഛാദിട്ഠി ലോഭമോഹവസേന ദ്വിമൂലാതി.

അകുസലകമ്മപഥകഥാ നിട്ഠിതാ.

പാണാതിപാതാദീഹി പന വിരതിയോ, അനഭിജ്ഝാഅബ്യാപാദസമ്മാദിട്ഠിയോ ചാതി ഇമേ ദസ കുസലകമ്മപഥാ നാമ. പാണാതിപാതാദീഹി ഏതായ വിരമന്തി, സയം വാ വിരമതി, വിരമണമത്തമേവ വാ ഏതന്തി **വിരതി**. യാ പാണാതിപാതാദീഹി വിരമന്തസ്സ കുസലചിത്തസമ്പയുത്താ വിരതി, സാ പഭേദതോ തിവിധാ ഹോതി സമ്പത്തവിരതി സമാദാനവിരതി സമുച്ഛേദവിരതീതി. തത്ഥ അസമാദിന്നസിക്ഖാപദാനം അത്തനോ ജാതിവയബാഹുസച്ചാദീനി പച്ചവേക്ഖിത്വാ "അയുത്തം അമ്ഹാകം ഏവരൂപം പാപം കാതു"ന്തി സമ്പത്തവത്ഥും അവീതിക്കമന്താനം ഉപ്പജ്ജമാനാ വിരതി **സമ്പത്തവിരതി** നാമ. സമാദിന്നസിക്ഖാപദാനം പന സിക്ഖാപദസമാദാനേ ച തതുത്തരി ച അത്തനോ ജീവിതമ്പി പരിച്ചജിത്വാ വത്ഥും അവീതിക്കമന്താനം ഉപ്പജ്ജമാനാ വിരതി **സമാദാനവിരതി** നാമ. അരിയമഗ്ഗസമ്പയുത്താ പന വിരതി **സമുച്ഛേദവിരതി** നാമ, യസ്സാ ഉപ്പത്തിതോ പഭുതി അരിയപുഗ്ഗലാനം "പാണം ഘാതേസ്സാമാ"തിആദിചിത്തമ്പി ന ഉപ്പജ്ജതീതി.

ഇദാനി അകുസലകമ്മപഥാനം വിയ ഇമേസം കുസലകമ്മപഥാനം ധമ്മതോ, കോട്ഠാസതോ, ആരമ്മണതോ, വേദനാതോ, മൂലതോതി പഞ്ചഹാകാരേഹി വിനിച്ഛയോ വേദിതബ്ബോ.

തത്ഥ **ധമ്മതോ**തി ഏതേസുപി പടിപാടിയാ സത്ത ചേതനാപി വട്ടന്തി വിരതിയോപി, അന്തേ തയോ ചേതനാസമ്പയുത്താവ.

കോട്ഠാസതോതി പടിപാടിയാ സത്ത കമ്മപഥാ ഏവ, നോ മൂലാനി, അന്തേ തയോ കമ്മപഥാ ചേവ മൂലാനി ച. അനഭിജ്ഝാ ഹി മൂലം പത്വാ അലോഭോ കുസലമൂലം ഹോതി, അബ്യാപാദോ അദോസോ കുസലമൂലം, സമ്മാദിട്ഠി അമോഹോ കുസലമൂലം.

ആരമ്മണതോതി പാണാതിപാതാദീനം ആരമ്മണാനേവ ഏതേസം ആരമ്മണാനി. വീതിക്കമിതബ്ബതോയേവ ഹി വേരമണീ നാമ ഹോതി. യഥാ പന നിബ്ബാനാരമ്മണോ അരിയമഗ്ഗോ കിലേസേ പജഹതി, ഏവം ജീവിതിന്ദ്രിയാദിആരമ്മണാപേതേ കമ്മപഥാ പാണാതിപാതാദീനി ദുസ്സീല്യാനി പജഹന്തീതി.

വേദനാതോതി സബ്ബേ സുഖവേദനാ വാ ഹോന്തി മജ്ഝത്തവേദനാ വാ. കുസലം പത്വാ ഹി ദുക്ഖാ വേദനാ നാമ നത്ഥി.

മൂലതോതി പടിപാടിയാ സത്ത ഞാണസമ്പയുത്തചിത്തേന വിരമന്തസ്സ അലോഭഅദോസഅമോഹവസേന തിമൂലാ ഹോന്തി. ഞാണവിപ്പയുത്തചിത്തേന വിരമന്തസ്സ അലോഭാദോസവസേന ദ്വിമൂലാ. അനഭിജ്ഝാ ഞാണസമ്പയുത്തചിത്തേന വിരമന്തസ്സ അദോസഅമോഹവസേന ദ്വിമൂലാ. ഞാണവിപ്പയുത്തചിത്തേന വിരമന്തസ്സ അദോസവസേന ഏകമൂലാ. അലോഭോ പന അത്തനാവ അത്തനോ മൂലം ന ഹോതി. അബ്യാപാദേപി ഏസേവ നയോ. സമ്മാദിട്ഠി അലോഭാദോസവസേന ദ്വിമൂലാവാതി.

കുസലകമ്മപഥകഥാ നിട്ഠിതാ.

ഏവം ദസകുസലകമ്മപഥവസേന സീലം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി നേക്ഖമ്മാദീനം അരഹത്തമഗ്ഗപരിയോസാനാനം സത്തതിംസധമ്മാനം വസേന ദസ്സേതും **നേക്ഖമ്മേന കാമച്ഛന്ദം സംവരട്ഠേന സീലം, അവീതിക്കമട്ഠേന സീല**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ യസ്മാ നേക്ഖമ്മേന കാമച്ഛന്ദം സംവരതി ന വീതിക്കമതി, തസ്മാ നേക്ഖമ്മം സീലന്തി അധിപ്പായോ. പച്ചത്തത്ഥേ വാ കരണവചനം, നേക്ഖമ്മന്തി അത്ഥോ. ഏസ നയോ സേസേസു. പാളിയം പന നേക്ഖമ്മഅബ്യാപാദേ ദസ്സേത്വാ ഹേട്ഠാ വുത്തനയത്താ സേസം സങ്ഖിപിത്വാ അന്തേ അരഹത്തമഗ്ഗോയേവ ദസ്സിതോ.

ഏവം സംവരഅവീതിക്കമവസേന സീലം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി തേസംയേവ ഭിന്നം പഭേദദസ്സനത്ഥം **പഞ്ച സീലാനി പാണാതിപാതസ്സ പഹാനം സീല**ന്തിആദിമാഹ. ഏത്ഥ ച പാണാതിപാതസ്സ പഹാനം സീലം, പാണാതിപാതാ വേരമണീ സീലം, പാണാതിപാതസ്സ പടിപക്ഖചേതനാ സീലം, പാണാതിപാതസ്സ സംവരോ സീലം, പാണാതിപാതസ്സ അവീതിക്കമോ സീലന്തി യോജനാ കാതബ്ബാ. **പഹാന**ന്തി ച കോചി ധമ്മോ നാമ നത്ഥി അഞ്ഞത്ര വുത്തപ്പകാരാനം പാണാതിപാതാദീനം അനുപ്പാദമത്തതോ. യസ്മാ പന തം തം പഹാനം തസ്സ തസ്സ കുസലസ്സ ധമ്മസ്സ പതിട്ഠാനട്ഠേന ഉപധാരണം ഹോതി, വിപ്പകിണ്ണസഭാവാകരണേന ച സമോധാനം, തസ്മാ പുബ്ബേ വുത്തേനേവ ഉപധാരണസമോധാനസങ്ഖാതേന സീലനട്ഠേന സീലന്തി വുത്തം. ഇതരേ ചത്താരോ ധമ്മാ തതോ തതോ വേരമണിവസേന തസ്സ തസ്സ സംവരവസേന തദുഭയസമ്പയുത്തചേതനാവസേന തം തം അവീതിക്കമന്തസ്സ അവീതിക്കമവസേന ച ചേതസോ പവത്തിസഭാവം സന്ധായ വുത്താ.

അഥ വാ പഹാനമ്പി ധമ്മതോ അത്ഥിയേവ. കഥം? പഹീയതേ അനേന പാണാതിപാതാദിപടിപക്ഖോ, പജഹതി വാ തം പടിപക്ഖന്തി പഹാനം. കിം തം? സബ്ബേപി കുസലാ ഖന്ധാ. അഞ്ഞേ പന ആചരിയാ ''നേക്ഖമ്മാദീസുപി 'വേരമണീ സീല'ന്തി വചനമത്തം ഗഹേത്വാ സബ്ബകുസലേസുപി നിയതയേവാപനകഭൂതാ വിരതി നാമ അത്ഥീ''തി വദന്തി, ന തഥാ ഇധാതി. ഏവമിമേഹി പഹാനാദീഹി പഞ്ചഹി പദേഹി വിസേസേത്വാ പരിയന്താപരിയന്തസീലദ്വയേ അപരിയന്തസീലമേവ വുത്തം. തസ്മാ ഏവ ഹി **ഏവരൂപാനി സീലാനി ചിത്തസ്സ അവിപ്പടിസാരായ സംവത്തന്തി...പേ... സച്ഛികാതബ്ബം സച്ഛികരോന്തോ സിക്ഖതീ**തി വുത്തം.

തത്ഥ **അവിപ്പടിസാരായ സംവത്തന്തീ**തി ''സംവരോ അവിപ്പടിസാരത്ഥായാ''തി (പരി॰ ൩൬൬) ച ''അവിപ്പടിസാരത്ഥാനി ഖോ, ആനന്ദ, കുസലാനി സീലാനി അവിപ്പടിസാരാനിസംസാനീ''തി (അ॰ നി॰ ൧൦.൧; ൧൧.൧) ച വചനതോ അവിപ്പടിസാരത്ഥായ സംവത്തന്തി. ''അവിപ്പടിസാരോ പാമോജ്ജത്ഥായാ''തി (പരി॰ ൩൬൬) ച ''യോനിസോ മനസികരോതോ പാമോജ്ജം ജായതീ''തി (പടി॰ മ॰ ൧.൭൪) ച വചനതോ **പാമോജ്ജായ സംവത്തന്തി**. ''പാമോജ്ജം പീതത്ഥായാ''തി (പരി॰ ൩൬൬) ച ''പമുദിതസ്സ പീതി ജായതീ''തി (അ॰ നി॰ ൪.൨൬; സം॰ നി॰ ൪.൩൭; ദീ॰ നി॰ ൩.൩൨൨) ച വചനതോ **പീതിയാ സംവത്തന്തി**. ''പീതി പസ്സദ്ധത്ഥായാ''തി (പരി॰ ൩൬൬) ച ''പീതിമനസ്സ കായോ പസ്സമ്ഭതീ''തി (അ॰ നി॰ ൪.൨൬; സം॰ നി॰ ൪.൩൭; ദീ॰ നി॰ ൩.൩൨൨) ച വചനതോ **പസ്സദ്ധിയാ സംവത്തന്തി**. ''പസ്സദ്ധി സുഖത്ഥായാ''തി (പരി॰ ൩൬൬) ച ''പസ്സദ്ധകായോ സുഖം വേദേതീ''തി (അ॰ നി॰ ൪.൨൬; സം॰ നി॰ ൪.൩൭; ദീ॰ നി॰ ൩.൩൨൨) ച വചനതോ **സോമനസ്സായ സംവത്തന്തി**. ചേതസികം സുഖഞ്ഹി സോമനസ്സന്തി വുച്ചതി. **ആസേവനായാ**തി ഭുസാ സേവനാ ആസേവനാ. കസ്സ ആസേവനാ? അനന്തരം സോമനസ്സവചനേന സുഖസ്സ വുത്തത്താ സുഖം സിദ്ധം. ''സുഖിനോ ചിത്തം സമാധിയതീ''തി (അ॰ നി॰ ൪.൨൬; സം॰ നി॰ ൪.൩൭; ദീ॰ നി॰ ൩.൩൨൨) ച വചനതോ തേന സുഖേന സമാധി സിദ്ധോ ഹോതി. ഏവം സിദ്ധസ്സ സമാധിസ്സ ആസേവനാ. തസ്സ സമാധിസ്സ **ആസേവനായ സംവത്തന്തി,** പഗുണബലവഭാവായ സംവത്തന്തീതി അത്ഥോ.

ഭാവനായാതി തസ്സേവ സമാധിസ്സ വുദ്ധിയാ. **ബഹുലീകമ്മായാ**തി തസ്സേവ സമാധിസ്സ പുനപ്പുനം കിരിയായ. അവിപ്പടിസാരാദിപവത്തിയാ മൂലകാരണം ഹുത്വാ സമാധിസ്സ സദ്ധിന്ദ്രിയാദിഅലങ്കാരസാധനേന **അലങ്കാരായ സംവത്തന്തി**. അവിപ്പടിസാരാദികസ്സ സമാധിസമ്ഭാരസ്സ സാധനേന **പരിക്ഖാരായ സംവത്തന്തി**. "യേ ച ഖോ ഇമേ പബ്ബജിതേന ജീവിതപരിക്ഖാരാ സമുദാനേതബ്ബാ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൧൯൨) വിയ ഹി ഏത്ഥ സമ്ഭാരത്ഥോ പരിക്ഖാരസദ്ദോ. "രഥോ സീലപരിക്ഖാരോ, ഝാനക്ഖോ ചക്കവീരിയോ"തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൫.൪) പന അലങ്കാരത്ഥോ. "സത്തഹി നഗരപരിക്ഖാരേഹി സുപരിക്ഖതം ഹോതീ"തിആദീസു (അ॰ നി॰ ൭.൬൭) പരിവാരത്ഥോ. ഇധ പന അലങ്കാരപരിവാരാനം വിസും ആഗതത്താ സമ്ഭാരത്ഥോതി വുത്തം. സമ്ഭാരത്ഥോ ച പച്ചയത്ഥോതി. മൂലകാരണഭാവേനേവ സമാധിസമ്പയുത്തഫസ്സാദിധമ്മസമ്പത്തിസാധനേന **പരിവാരായ സംവത്തന്തി**. സമാധിസ്സ വിപസ്സനായ ച പദട്ഠാനഭാവപാപനേന വസീഭാവപാപനേന ച പരിപുണ്ണഭാവസാധനതോ **പാരിപൂരിയാ സംവത്തന്തി**.

ഏവം സീലൂപനിസ്സയേന സബ്ബാകാരപരിപൂരം സമാധിം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി "സമാഹിതേ ചിത്തേ യഥാഭൂതം ജാനാതി പസ്സതി, യഥാഭൂതം ജാനം പസ്സം നിബ്ബിന്ദതി, നിബ്ബിന്ദം വിരജ്ജതി, വിരാഗാ വിമുച്ചതീ"തി (പടി॰ മ॰ ൧.൭൩; ദീ॰ നി॰ ൩.൩൫൯) വചനതോ സീലമൂലകാനി സമാധിപദട്ഠാനാനി യഥാഭൂതഞാണദസ്സനാദീനി ദസ്സേന്തോ **ഏകന്തനിബ്ബിദായാ**തിആദിമാഹ. നിബ്ബിദായ ഹി ദസ്സിതായ തസ്സാ പദട്ഠാനഭൂതം യഥാഭൂതഞാണദസ്സനം ദസ്സിതമേവ ഹോതി. തസ്മിഞ്ഹി അസിദ്ധേ നിബ്ബിദാ ന സിജ്ഝതീതി. താനി പന വുത്തത്ഥാനേവ. യഥാഭൂതഞാണദസ്സനം പനേത്ഥ സപ്പച്ചയനാമരൂപപരിഗ്ഗഹോ.

ഏവം അമതമഹാനിബ്ബാനപരിയോസാനം സീലപ്പയോജനം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി തസ്സ സീലസ്സ അധിസീലസിക്ഖാഭാവം തമ്മൂലകാ ച അധിചിത്തഅധിപഞ്ഞാസിക്ഖാ ദസ്സേതുകാമോ **ഏവരൂപാനം സീലാനം സംവരപാരിസുദ്ധി അധിസീല**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ സംവരോയേവ പാരിസുദ്ധി **സംവരപാരിസുദ്ധി**. ഏവരൂപാനം അപരിയന്തഭൂതാനം വിവട്ടനിസ്സിതാനം സീലാനം സംവരപാരിസുദ്ധി വിവട്ടനിസ്സിതത്താ സേസസീലതോ അധികം സീലന്തി **അധിസീല**ന്തി വുച്ചതി. **സംവരപാരിസുദ്ധിയാ ഠിതം ചിത്ത**ന്തി ഏദിസായ സീലസംവരപാരിസുദ്ധിയാ പതിട്ഠിതം ചിത്തം സുട്ഠു അവിപ്പടിസാരാദീനം ആവഹനതോ ന വിക്ഖേപം ഗച്ഛതി, സമാധിസ്മിം പതിട്ഠാതീതി അത്ഥോ. അവിക്ഖേപോയേവ പാരിസുദ്ധി **അവിക്ഖേപപാരിസുദ്ധി**. സോ സബ്ബമലവിരഹിതോ നിബ്ബേധഭാഗിയോ സമാധി സേസസമാധിതോ അധികത്താ **അധിചിത്ത**ന്തി വുച്ചതി. ചിത്തസീസേന ഹേത്ഥ സമാധി നിദ്ദിട്ഠോ. **സംവരപാരിസുദ്ധിം സമ്മാ പസ്സതീ**തി പരിസുദ്ധം സീലസംവരം ഞാതപരിഞ്ഞാവസേന തീരണപരിഞ്ഞാവസേന ച സമ്മാ പസ്സതി, ഏവമേവ അവിക്ഖേപപാരിസുദ്ധിസങ്ഖാതം പരിസുദ്ധം സമാധിം സമ്മാ പസ്സതി. ഏവം പസ്സതോ ചസ്സ ദസ്സനസങ്ഖാതാ പാരിസുദ്ധി **ദസ്സനപാരിസുദ്ധി**. സായേവ സേസപഞ്ഞായ അധികത്താ **അധിപഞ്ഞാ**തി വുച്ചതി. **യോ തത്ഥാ**തി യോ തത്ഥ സംവരഅവിക്ഖേപദസ്സനേസു. **സംവരട്ഠോ**തി സംവരഭാവോ. ഏവമേവ അവിക്ഖേപട്ഠദസ്സനട്ഠാ ച വേദിതബ്ബാ. അധിസീലമേവ സിക്ഖാ **അധിസീലസിക്ഖാ**. ഏവം ഇതരാപി വേദിതബ്ബാ.

ഏവം തിസ്സോ സിക്ഖായോ ദസ്സേത്വാ ഇദാനി താസം പാരിപൂരിക്കമം ദസ്സേതും **ഇമാ തിസ്സോ സിക്ഖായോ ആവജ്ജന്തോ സിക്ഖതീ**തിആദിമാഹ. തസ്സത്ഥോ - പച്ചേകം പരിപൂരേതും ആവജ്ജന്തോപി സിക്ഖതി നാമ, ആവജ്ജേത്വാ "അയം നാമ സിക്ഖാ"തി ജാനന്തോപി സിക്ഖതി നാമ, ജാനിത്വാ പുനപ്പുനം പസ്സന്തോപി സിക്ഖതി നാമ, പസ്സിത്വാ യഥാദിട്ഠം പച്ചവേക്ഖന്തോപി സിക്ഖതി നാമ, പച്ചവേക്ഖിത്വാ തത്ഥേവ ചിത്തം അചലം കത്വാ പതിട്ഠപേന്തോപി സിക്ഖതി നാമ, തംതംസിക്ഖാസമ്പയുത്തസദ്ധാവീരിയസതിസമാധിപഞ്ഞാഹി സകസകകിച്ചം കരോന്തോപി സിക്ഖതി നാമ, അഭിഞ്ഞേയ്യാഭിജാനനാദികാലേപി തം തം കിച്ചം കരോന്തോ തിസ്സോപി സിക്ഖായോ സിക്ഖതി നാമാതി . പുന **പഞ്ച സീലാനീ**തിആദീനി വുത്തത്ഥാനേവ. **അരഹത്തമഗ്ഗേന സബ്ബകിലേസാന**ന്തിആദീസു പന അരഹന്താനം സുട്ഠു വിപ്പടിസാരാദിഅഭാവതോ ആസേവനാദിഭാവതോ ച താനി പദാനി യുജ്ജന്തേവ. **ഏകന്തനിബ്ബിദായാ**തിആദീനി പന സതിപട്ഠാനസമ്മപ്പധാനാനി വിയ മഗ്ഗക്ഖണേയേവ യോജേതബ്ബാനി.

സംവരപാരിസുദ്ധിം സമ്മാ പസ്സതി, അവിക്ഖേപപാരിസുദ്ധിം സമ്മാ പസ്സതീതി ഇദം പന വചനദ്വയം ഫലസമാപത്തത്ഥായ വിപസ്സനാവസേന യോജേതബ്ബം, ദുതിയവചനം പന

നിരോധസമാപത്തത്ഥായ വിപസ്സനാവസേനാപി യുജ്ജതി. **ആവജ്ജന്തോ സിക്ഖതീ**തിആദീസു പഞ്ചസു വചനേസു അരഹതോ സിക്ഖിതബ്ബാഭാവേപി അസേക്ഖസീലക്ഖന്ധാദിസഭാവതോ "സിക്ഖതീ"തി വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. **സദ്ധായ അധിമുച്ചന്തോ സിക്ഖതീ**തിആദീനി പന മഗ്ഗക്ഖണഞ്ഞേവ സന്ധായ വുത്താനി. അഞ്ഞാനിപി ഉപചാരപ്പനാവിപസ്സനാമഗ്ഗവസേന വുത്താനി വചനാനി യഥായോഗം യോജേതബ്ബാനീതി.

സീലമയഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. സമാധിഭാവനാമയഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൪൩. സമാധിഭാവനാമയഞാണനിദ്ദേസേ ആദിതോ താവ ഏകകതോ പട്ഠായ യാവ ദസകാ സമാധിപ്പഭേദം ദസ്സേന്തോ **ഏകോ സമാധീ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ചിത്തസ്സ ഏകഗ്ഗതാ**തി നാനാരമ്മണവിക്ഖേപാഭാവതോ ഏകം ആരമ്മണം അഗ്ഗം ഉത്തമം അസ്സാതി ഏകഗ്ഗോ, ഏകഗ്ഗസ്സ ഭാവോ ഏകഗ്ഗതാ. സാ പന ഏകഗ്ഗതാ ചിത്തസ്സ, ന സത്തസ്സാതി ദസ്സനത്ഥം "ചിത്തസ്സാ"തി വുത്തം. ദുകേ **ലോകിയോ**തി ലോകോ വുച്ചതി ലുജ്ജനപലുജ്ജനട്ഠേന വട്ടം, തസ്മിം പരിയാപന്നഭാവേന ലോകേ നിയുത്തോതി ലോകിയോ. **ലോകുത്തരോ**തി ഉത്തിണ്ണോതി ഉത്തരോ, ലോകേ അപരിയാപന്നഭാവേന ലോകതോ ഉത്തരോതി ലോകുത്തരോ. തികേ സവിതക്കോ ച സോ സവിചാരോ ചാതി **സവിതക്കസവിചാരോ**. ഏവം **അവിതക്കഅവിചാരോ**. വിതക്കവിചാരേസു വിചാരോവ മത്താ പമാണം ഏതസ്സാതി വിചാരമത്തോ, വിചാരതോ ഉത്തരി വിതക്കേന സദ്ധിം സമ്പയോഗം ന ഗച്ഛതീതി അത്ഥോ. അവിതക്കോ ച സോ വിചാരമത്തോ ചാതി **അവിതക്കവിചാരമത്തോ**. തീസുപി വിച്ഛേദം കത്വാപി പഠന്തി. ചതുക്കപഞ്ചകാ വുത്തത്ഥാ . ഛക്കേ പുനപ്പുനം ഉപ്പജ്ജനതോ സതിയേവ അനുസ്സതി, പവത്തിതബ്ബട്ഠാനമ്ഹിയേവ വാ പവത്തത്താ സദ്ധാപബ്ബജിതസ്സ കുലപുത്തസ്സ അനുരൂപാ സതീതിപി അനുസ്സതി, ബുദ്ധം ആരബ്ഭ ഉപ്പന്നാ അനുസ്സതി **ബുദ്ധാനുസ്സതി**. അരഹതാദിബുദ്ധഗുണാരമ്മണായ സതിയാ ഏതം അധിവചനം. തസ്സാ ബുദ്ധാനുസ്സതിയാ വസേന ചിത്തസ്സ ഏകഗ്ഗതായേവ ഉദ്ധച്ചസങ്ഖാതസ്സ വിക്ഖേപസ്സ പടിപക്ഖഭാവതോ ന വിക്ഖേപോതി **അവിക്ഖേപോ**. ധമ്മം ആരബ്ഭ ഉപ്പന്നാ അനുസ്സതി **ധമ്മാനുസ്സതി**. സ്വാക്ഖാതതാദിധമ്മഗുണാരമ്മണായ സതിയാ ഏതം അധിവചനം. സങ്ഘം ആരബ്ഭ ഉപ്പന്നാ അനുസ്സതി **സങ്ഘാനുസ്സതി**. സുപ്പടിപന്നതാദിസങ്ഘഗുണാരമ്മണായ സതിയാ ഏതം അധിവചനം . സീലം ആരബ്ഭ ഉപ്പന്നാ അനുസ്സതി **സീലാനുസ്സതി**. അത്തനോ അഖണ്ഡതാദിസീലഗുണാരമ്മണായ സതിയാ ഏതം അധിവചനം. ചാഗം ആരബ്ഭ ഉപ്പന്നാ അനുസ്സതി **ചാഗാനുസ്സതി**. അത്തനോ മുത്തചാഗതാദിചാഗഗുണാരമ്മണായ സതിയാ ഏതം അധിവചനം. ദേവതാ ആരബ്ഭ ഉപ്പന്നാ അനുസ്സതി **ദേവതാനുസ്സതി**. ദേവതാ സക്ഖിട്ഠാനേ ഠപേത്വാ അത്തനോ സദ്ധാദിഗുണാരമ്മണായ സതിയാ ഏതം അധിവചനം.

സത്തകേ **സമാധികുസലതാ**തി ഏകവിധാദിഭേദേന അനേകഭേദേ സമാധിമ്ഹി "അയമേവംവിധോ സമാധി, അയമേവംവിധോ സമാധീ"തി ഛേകഭാവോ. സമാധിപരിച്ഛേദകപഞ്ഞായേതം അധിവചനം. സമാധിഉപ്പാദനവിധാനേപി ഛേകഭാവോ സമാധികുസലതാ.

സമാധിസ്സ സമാപത്തികുസലതാതി ഉപ്പാദിതസ്സ സമാധിസ്സ സമാപജ്ജനേ ഛേകഭാവോ. ഏതേന സമാപജ്ജനവസിതാ വുത്താ ഹോതി.

സമാധിസ്സ ഠിതികുസലതാതി സമാപന്നസ്സ സമാധിസ്സ സന്തതിവസേന യഥാരുചി ഠപനേ ഛേകഭാവോ. ഏതേന അധിട്ഠാനവസിതാ വുത്താ ഹോതി. അഥ വാ നിമിത്തഗ്ഗഹണേന ചസ്സ പുന തേ ആകാരേ സമ്പാദയതോ അപ്പനാമത്തമേവ ഇജ്ഝതി, ന ചിരട്ഠാനം. ചിരട്ഠാനം പന സമാധിപരിപന്ഥാനം ധമ്മാനം സുവിസോധിതത്താ ഹോതി. യോ ഹി ഭിക്ഖു കാമാദീനവപച്ചവേക്ഖണാദീഹി കാമച്ഛന്ദം ന സുട്ഠു വിക്ഖമ്ഭേത്വാ, കായപസ്സദ്ധിവസേന കായദുട്ഠുല്ലം ന സുപ്പടിപ്പസ്സദ്ധം കത്വാ, ആരമ്ഭധാതുമനസികാരാദിവസേന ഥിനമിദ്ധം ന സുട്ഠു പടിവിനോദേത്വാ, സമഥനിമിത്തമനസികാരാദിവസേന ഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചം ന സുട്ഠു സമൂഹതം കത്വാ, അഞ്ഞേപി സമാധിപരിപന്ഥേ ധമ്മേ ന സുട്ഠു വിസോധേത്വാ ഝാനം സമാപജ്ജതി, സോ അവിസോധിതം ആസയം പവിട്ഠഭമരോ വിയ, അസുദ്ധം ഉയ്യാനം പവിട്ഠരാജാ വിയ ച ഖിപ്പമേവ നിക്ഖമതി. യോ പന സമാധിപരിപന്ഥേ ധമ്മേ സുട്ഠു വിസോധേത്വാ ഝാനം സമാപജ്ജതി, സോ സുവിസോധിതം ആസയം പവിട്ഠഭമരോ വിയ,

സുപരിസുദ്ധം ഉയ്യാനം പവിട്ഠരാജാ വിയ ച സകലമ്പി ദിവസഭാഗം അന്തോസമാപത്തിയംയേവ ഹോതി. തേനാഹു പോരാണാ -

> ‘‘കാമേസു ഛന്ദം പടിഘം വിനോദയേ, ഉദ്ധച്ചഥീനം വിചികിച്ഛപഞ്ചമം;
> വിവേകപാമോജ്ജകരേന ചേതസാ, രാജാവ സുദ്ധന്തഗതോ തഹിം രമേ’’തി .

തസ്മാ ‘‘ചിരട്ഠിതികാമേന പാരിപന്ഥികധമ്മേ സോധേത്വാ ഝാനം സമാപജ്ജിതബ്ബ’’ന്തി വുത്തത്താ തം വിധിം സമ്പാദേത്വാ സമാധിസ്സ ചിരട്ഠിതികരണേ ഛേകഭാവോതി വുത്തം ഹോതി.

സമാധിസ്സ വുട്ഠാനകുസലതാതി സന്തതിവസേന യഥാരുചി പവത്തസ്സ സമാധിസ്സ യഥാപരിച്ഛിന്നകാലേയേവ വുട്ഠാനേന സമാധിസ്സ വുട്ഠാനേ ഛേകഭാവോ. ‘‘യസ്സ ഹി ധമ്മം പുരിസോ വിജഞ്ഞാ’’തിആദീസു (ജാ° ൧.൧൦.൧൫൨) വിയ നിസ്സക്കത്ഥേ വാ സാമിവചനം കതന്തി വേദിതബ്ബന്തി. ഏതേന വുട്ഠാനവസിതാ വുത്താ ഹോതി.

സമാധിസ്സ കല്ലതാകുസലതാതി അഗിലാനഭാവോ അരോഗഭാവോ കല്ലതാ. ഗിലാനോ ഹി അകല്ലകോതി വുച്ചതി. വിനയേപി വുത്തം ‘‘നാഹം, ഭന്തേ, അകല്ലകോ’’തി (പാരാ° ൧൫൧). അനങ്ഗണസുത്തവത്ഥസുത്തേസു (മ° നി° ൧.൫൭ ആദയോ, ൭൦ ആദയോ) വുത്താനം ഝാനപടിലാഭപച്ചനീകാനം പാപകാനം ഇച്ഛാവചരാനം അഭാവേന ച അഭിജ്ഝാദീനം ചിത്തസ്സ ഉപക്കിലേസാനം വിഗമേന ച സമാധിസ്സ അഗിലാനഭാവകരണേ ഛേകഭാവോ സമാധിസ്സ കല്ലതാകുസലതാ, കിലേസഗേലഞ്ഞരഹിതഭാവേ കുസലതാതി വുത്തം ഹോതി. അഥ വാ **കല്ലതാ**തി കമ്മഞ്ഞതാ കമ്മഞ്ഞതാപരിയായത്താ കല്ലവചനസ്സ. ‘‘യാ ചിത്തസ്സ അകല്ലതാ അകമ്മഞ്ഞതാ’’തി (ധ° സ° ൧൧൬൨) ഹി വുത്തം ‘‘കല്ലചിത്തം മുദുചിത്തം വിനീവരണചിത്ത’’ന്തി (ദീ° നി° ൧.൨൯൮; മ° നി° ൨.൩൯൫; മഹാവ° ൨൬) ച. ഏത്ഥ കല്ലസദ്ദോ കമ്മഞ്ഞത്ഥോ. തസ്മാ കസിണാനുലോമതോ കസിണപടിലോമതോ കസിണാനുലോമപടിലോമതോ ഝാനാനുലോമതോ ഝാനപടിലോമതോ ഝാനാനുലോമപടിലോമതോ ഝാനുക്കന്തികതോ കസിണുക്കന്തികതോ ഝാനകസിണുക്കന്തികതോ അങ്ഗസങ്കന്തിതോ ആരമ്മണസങ്കന്തിതോ അങ്ഗാരമ്മണസങ്കന്തിതോ അങ്ഗവവത്ഥാനതോ ആരമ്മണവവത്ഥാനതോതി ഇമേഹി ചുദ്ദസഹി ആകാരേഹി, അങ്ഗാരമ്മണവവത്ഥാനതോതി ഇമിനാ സഹ പഞ്ചദസഹി വാ ആകാരേഹി ചിത്തപരിദമനേന സമാധിസ്സ കമ്മഞ്ഞഭാവകരണേ കുസലഭാവോതി വുത്തം ഹോതി.

സമാധിസ്സ ഗോചരകുസലതാതി സമാധിസ്സ ഗോചരേസു കസിണാദീസു ആരമ്മണേസു തം തം ഝാനം സമാപജ്ജിതുകാമതായ യഥാരുചി ആവജ്ജനകരണവസേന തേസു ആരമ്മണേസു ഛേകഭാവോ. ഏതേന കസിണാവജ്ജനവസേന ആവജ്ജനവസിതാ വുത്താ ഹോതി. അഥ വാ തസ്മിം തസ്മിം ദിസാഭാഗേ കസിണഫരണവസേന ഏവം ഫുട്ഠസ്സ കസിണസ്സ ചിരട്ഠാനവസേന ച സമാധിസ്സ ഗോചരേസു ഛേകഭാവോ.

സമാധിസ്സ അഭിനീഹാരകുസലതാതി ഏകത്തനയേന ഹേട്ഠാഹേട്ഠാസമാധിം ഉപരൂപരിസമാധിഭാവൂപനയനേന അഭിനീഹരണേ അഭിനിന്നാമനേ ഛേകഭാവോ. ഉപചാരജ്ഝാനഞ്ഹി വസിപ്പത്തം പഠമജ്ഝാനത്ഥായ വിപസ്സനത്ഥായ വാ അഭിനീഹരതി, ഏവം പഠമജ്ഝാനാദീനി ദുതിയജ്ഝാനാദിഅത്ഥായ വിപസ്സനത്ഥായ വാ, ചതുത്ഥജ്ഝാനം അരൂപസമാപത്തത്ഥായ അഭിഞ്ഞത്ഥായ വിപസ്സനത്ഥായ വാ, ആകാസാനഞ്ചായതനാദയോ വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനാദിഅത്ഥായ വിപസ്സനത്ഥായ വാ അഭിനീഹരതീതി ഏവം സമാധിസ്സ തത്ഥ തത്ഥ അഭിനീഹാരകുസലതാ. യസ്മാ പന കുസലതാ നാമ പഞ്ഞാ, സാ സമാധി ന ഹോതി, തസ്മാ സമാധിപരിണായകപഞ്ഞാവസേന സത്തവിധോ സമാധി വുത്തോതി വേദിതബ്ബോ.

കേചി പന ആചരിയാ ‘‘സമാധികുസലതാതി യേന മനസികാരേന ചിത്തം ന വിക്ഖിപതി, തത്ഥ കുസലതാ. സമാപത്തികുസലതാതി യേന മനസികാരേന സമാപജ്ജന്തസ്സ ഝാനങ്ഗാനി പാതുഭവന്തി, തത്ഥ കുസലതാ. ഠിതികുസലതാതി യേന മനസികാരേന അപ്പിതോ സമാധി ന വിക്ഖിപതി, തത്ഥ കുസലതാ. വുട്ഠാനകുസലതാതി നീവരണവുട്ഠാനം ജാനാതി പഠമജ്ഝാനേ, അങ്ഗവുട്ഠാനം ജാനാതി തീസു ഝാനേസു, ആരമ്മണവുട്ഠാനം ജാനാതി അരൂപസമാപത്തീസു, വിക്ഖേപവുട്ഠാനം ജാനാതി വിസയാധിമത്തേസു, സച്ഛന്ദവുട്ഠാനം ജാനാതി പരിയന്തകാലേ ച അവസാനകരണീയകാലേ ച. കല്ലതാകുസലതാതി ചിത്തഫാസുതായ സരീരഫാസുതായ ആഹാരഫാസുതായ സേനാസനഫാസുതായ പുഗ്ഗലഫാസുതായ ച സമാധിസ്സ

കല്ലതാ ഹോതീതി ജാനാതി. ഗോചരകുസലതാതി ആരമ്മണസ്സ പരിച്ഛേദം കാതും ജാനാതി, ദിസാഫരണം കാതും ജാനാതി, വഡ്ഢേതും ജാനാതി. അഭിനീഹാരകുസലതാതി തത്ഥ തത്ഥ സമ്മാ മനസികാരേന ചിത്തം അഭിനീഹരതി അഭിനിന്നാമേതി, ഉപചാരേ വസിപ്പത്തേ പഠമജ്ഝാനേ അഭിനീഹരതി, ഏവം ഉപരൂപരിഝാനേസു അഭിഞ്ഞാസു അരൂപസമാപത്തീസു വിപസ്സനാസു ച അഭിനീഹരതി. ഏവം തത്ഥ തത്ഥ അഭിനീഹാരകുസലതാ''തി ഏവമേതേസം പദാനം അത്ഥം വണ്ണയന്തി.

അട്ഠകം വുത്തത്ഥമേവ. നവകേ **രൂപാവചരോ**തി "കതമേ ധമ്മാ രൂപാവചരാ? ഹേട്ഠതോ ബ്രഹ്മപാരിസജ്ജം പരിയന്തം കരിത്വാ ഉപരിതോ അകനിട്ഠേ ദേവേ അന്തോകരിത്വാ''തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൧൨൮൭) നയേന വുത്തേസു രൂപാവചരധമ്മേസു പരിയാപന്നോ. തത്രായം വചനത്ഥോ - രൂപക്ഖന്ധസങ്ഖാതം രൂപം ഏത്ഥ അവചരതി, ന കാമോതി രൂപാവചരോ. രൂപക്ഖന്ധോപി ഹി രൂപന്തി വുച്ചതി "രൂപക്ഖന്ധോ രൂപ''ന്തിആദീസു (യമ॰ ൧.ഖന്ധയമക.൨) വിയ. സോ പന ബ്രഹ്മപാരിസജ്ജബ്രഹ്മപുരോഹിതമഹാബ്രഹ്മാനം പരിത്താഭഅപ്പമാണാഭആഭസ്സരാനം പരിത്തസുഭഅപ്പമാണസുഭസുഭകിണ്ഹാനം അസഞ്ഞസത്തവേഹപ്ഫലാനം അവിഹാതപ്പസുദസ്സസുദസ്സീഅകനിട്ഠാനഞ്ച വസേന സോളസവിധോ പദേസോ. സോ രൂപാവചരസങ്ഖാതോ പദേസോ ഉത്തരപദലോപം കത്വാ "രൂപ''ന്തി വുച്ചതി, തസ്മിം രൂപേ അവചരതീതി രൂപാവചരോ. രൂപഭവോ വാ രൂപം, തസ്മിം അവചരതീതി രൂപാവചരം. കിഞ്ചാപി ഹി ഏസോ സമാധി കാമഭവേപി അവചരതി, യഥാ പന സങ്ഗാമേ അവചരണതോ സങ്ഗാമാവചരോതി ലദ്ധനാമോ നാഗോ നഗരേ ചരന്തോപി സങ്ഗാമാവചരോതി വുച്ചതി, ഥലചരാ ജലചരാ ച പാണിനോ അഥലേ അജലേ ച ഠിതാപി ഥലചരാ ജലചരാതി വുച്ചന്തി, ഏവമയം അഞ്ഞത്ഥ അവചരന്തോപി രൂപാവചരോതി വുത്തോ. അപിച രൂപഭവസങ്ഖാതേ രൂപേ പടിസന്ധിം അവചാരേതീതിപി രൂപാവചരോ. **ഹീനോ**തി ലാമകോ. ഹീനുത്തമാനം മജ്ഝേ ഭവോ **മജ്ഝോ**. മജ്ഝിമോതിപി പാഠോ, സോയേവത്ഥോ. പധാനഭാവം നീതോ **പണീതോ,** ഉത്തമോതി അത്ഥോ. ഏതേ പന ആയൂഹനവസേന വേദിതബ്ബാ. യസ്സ ഹി ആയൂഹനക്ഖണേ ഛന്ദോ വാ ഹീനോ ഹോതി വീരിയം വാ ചിത്തം വാ വീമംസാ വാ, സോ ഹീനോ നാമ. യസ്സ തേ ധമ്മാ മജ്ഝിമാ, സോ മജ്ഝിമോ. യസ്സ പണീതാ, സോ പണീതോ. ഉപ്പാദിതമത്തോ വാ ഹീനോ, നാതിസുഭാവിതോ മജ്ഝിമോ, അതിസുഭാവിതോ വസിപ്പത്തോ പണീതോ. **അരൂപാവചരോ** രൂപാവചരേ വുത്തനയാനുസാരേന വേദിതബ്ബോ.

സുഞ്ഞതോ സമാധീതിആദീസു "സബ്ബേ സങ്ഖാരാ അനിച്ചാ ദുക്ഖാ അനത്താ''തി വിപസ്സനാപടിപാടിയാ വിപസ്സന്തസ്സ അനത്താനുപസ്സനായ മഗ്ഗവുട്ഠാനേ ജാതേ യസ്മാ സാ വിപസ്സനാ അത്തവിരഹിതേസു സങ്ഖാരേസു സുഞ്ഞതോ പവത്താ, തസ്മാ സുഞ്ഞതാ നാമ ഹോതി. തായ സിദ്ധോ അരിയമഗ്ഗസമാധി **സുഞ്ഞതോ സമാധി** നാമ ഹോതി, സുഞ്ഞതവസേന പവത്തസമാധീതി അത്ഥോ. വിപസ്സനായ പവത്താകാരേന ഹി സോ പവത്തതി. അനിച്ചാനുപസ്സനായ മഗ്ഗവുട്ഠാനേ ജാതേ യസ്മാ സാ വിപസ്സനാ നിച്ചനിമിത്തപടിപക്ഖവസേന പവത്താ, തസ്മാ അനിമിത്താ നാമ ഹോതി. തായ സിദ്ധോ അരിയമഗ്ഗസമാധി **അനിമിത്തോ സമാധി** നാമ ഹോതി, നിച്ചനിമിത്തവിരഹിതോ സമാധീതി അത്ഥോ. വിപസ്സനായ പവത്താകാരേന ഹി സോ പവത്തതി. ദുക്ഖാനുപസ്സനായ മഗ്ഗവുട്ഠാനേ ജാതേ യസ്മാ സാ വിപസ്സനാ പണിധിപടിപക്ഖവസേന പവത്താ, തസ്മാ അപ്പണിഹിതാ നാമ ഹോതി. തായ സിദ്ധോ അരിയമഗ്ഗസമാധി **അപ്പണിഹിതോ സമാധി** നാമ ഹോതി, പണിധിവിരഹിതോ സമാധീതി അത്ഥോ. വിപസ്സനായ പവത്താകാരേന ഹി സോ പവത്തതി. താദിസാ ഏവ തയോ ഫലസമാധയോപി ഏതേഹിയേവ തീഹി സമാധീഹി ഗഹിതാ ഹോന്തീതി വേദിതബ്ബാ. ലോകുത്തരസമാധീനം പന പണീതത്താ ഹീനാദിഭേദോ ന ഉദ്ധടോ.

ദസകേ **ഉദ്ധുമാതകസഞ്ഞാവസേനാ**തിആദീസു ഭസ്താ വിയ വായുനാ ഉദ്ധം ജീവിതപരിയാദാനാ യഥാനുക്കമം സമുഗ്ഗതേന സൂനഭാവേന ഉദ്ധുമാതത്താ ഉദ്ധുമാതം, ഉദ്ധുമാതമേവ **ഉദ്ധുമാതകം,** പടികൂലത്താ വാ കുച്ഛിതം ഉദ്ധുമാതന്തി ഉദ്ധുമാതകം. തഥാരൂപസ്സ ഛവസരീരസ്സേതം അധിവചനം. വിനീലം വുച്ചതി വിപരിഭിന്നവണ്ണം, വിനീലമേവ **വിനീലകം,** പടികൂലത്താ വാ കുച്ഛിതം വിനീലന്തി വിനീലകം. മംസുസ്സദട്ഠാനേസു രത്തവണ്ണസ്സ, പുബ്ബസന്നിചയട്ഠാനേസു സേതവണ്ണസ്സ, യേഭുയ്യേന ച നീലവണ്ണസ്സ നീലട്ഠാനേ നീലസാടകപാരുതസ്സേവ ഛവസരീരസ്സേതം അധിവചനം. പരിഭിന്നട്ഠാനേസു വിസ്സന്ദമാനപുബ്ബം

വിപുബ്ബം, വിപുബ്ബമേവ **വിപുബ്ബകം,** പടികൂലത്താ വാ കുച്ഛിതം വിപുബ്ബന്തി വിപുബ്ബകം. തഥാരൂപസ്സ ഛവസരീരസ്സേതം അധിവചനം. വിച്ഛിദ്ദം വുച്ചതി ദ്വിധാ ഛിന്ദനേന അപധാരിതം, വിച്ഛിദ്ദമേവ **വിച്ഛിദ്ദകം,** പടികൂലത്താ വാ കുച്ഛിതം വിച്ഛിദ്ദന്തി വിച്ഛിദ്ദകം. വേമജ്ഝേ ഛിന്നസ്സ ഛവസരീരസ്സേതം അധിവചനം. ഇതോ ച ഏത്തോ ച വിവിധാകാരേന സോണസിങ്ഗാലാദീഹി ഖായിതന്തി വിക്ഖായിതം, വിഖായിതന്തി വത്തബ്ബേ വിക്ഖായിതന്തി വുത്തം. വിക്ഖായിതമേവ **വിക്ഖായിതകം,** പടികൂലത്താ വാ കുച്ഛിതം വിക്ഖായിതന്തി വിക്ഖായിതകം. തഥാരൂപസ്സ ഛവസരീരസ്സേതം അധിവചനം. വിവിധം ഖിത്തം വിക്ഖിത്തം, വിക്ഖിത്തമേവ **വിക്ഖിത്തകം,** പടികൂലത്താ വാ കുച്ഛിതം വിക്ഖിത്തന്തി വിക്ഖിത്തകം. അഞ്ഞേന ഹത്ഥം അഞ്ഞേന പാദം അഞ്ഞേന സീസന്തി ഏവം തതോ തതോ ഖിത്തസ്സ ഛവസരീരസ്സേതം അധിവചനം. ഹതഞ്ച തം പുരിമനയേനേവ വിക്ഖിത്തകഞ്ചാതി **ഹതവിക്ഖിത്തകം**. കാകപദാകാരേന അങ്ഗപച്ചങ്ഗേസു സത്ഥേന ഹനിത്വാ വുത്തനയേന വിക്ഖിത്തസ്സ ഛവസരീരസ്സേതം അധിവചനം. ലോഹിതം കിരതി വിക്ഖിപതി ഇതോ ചിതോ ച പഗ്ഘരതീതി **ലോഹിതകം**. പഗ്ഘരിതലോഹിതമക്ഖിതസ്സ ഛവസരീരസ്സേതം അധിവചനം. പുളവാ വുച്ചന്തി കിമയോ, പുളവേ കിരതീതി **പുളവകം**. കിമിപരിപുണ്ണസ്സ ഛവസരീരസ്സേതം അധിവചനം. അട്ഠിയേവ **അട്ഠികം,** പടികൂലത്താ വാ കുച്ഛിതം അട്ഠീതി അട്ഠികം. അട്ഠിസങ്ഖലികായപി ഏകട്ഠികസ്സപി ഏതം അധിവചനം. ഇമാനി ച പന ഉദ്ധുമാതകാദീനി നിസ്സായ ഉപ്പന്നനിമിത്താനമ്പി നിമിത്തേസു പടിലദ്ധജ്ഝാനാനമ്പി ഏതാനേവ നാമാനി. ഇധ പന ഉദ്ധുമാതകനിമിത്തേ പടികൂലാകാരഗാഹികാ അപ്പനാവസേന ഉപ്പന്നാ സഞ്ഞാ ഉദ്ധുമാതകസഞ്ഞാ, തസ്സാ ഉദ്ധുമാതകസഞ്ഞായ വസേന **ഉദ്ധുമാതകസഞ്ഞാവസേന**. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ. **പഞ്ചപഞ്ഞാസ സമാധീ**തി ഏകകാദിവസേന വുത്താ.

൪൪. ഏവം ഏകകാദിവസേന സമാധിപ്പഭേദം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി അഞ്ഞേനപി പരിയായേന സമാധിം ദസ്സേതുകാമോ **അപിചാ**തി അഞ്ഞം പരിയായാരമ്ഭം ദസ്സേത്വാ **പഞ്ചവീസതീ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **സമാധിസ്സ സമാധിട്ഠാ**തി സമാധിസ്സ സമാധിഭാവേ സഭാവാ, യേഹി സഭാവേഹി സോ സമാധി ഹോതി, തേ തസ്മിം അത്ഥാ നാമ. **പരിഗ്ഗഹട്ഠേന സമാധീ**തി സദ്ധാദീഹി ഇന്ദ്രിയേഹി പരിഗ്ഗഹിതത്താ തസ്മാ പരിഗ്ഗഹിതസഭാവേന സമാധി. താനേവ ച ഇന്ദ്രിയാനി അഞ്ഞമഞ്ഞപരിവാരാനി ഹോന്തി, ഭാവനാപാരിപൂരിയാ പരിപുണ്ണാനി ച ഹോന്തി. തസ്മാ **പരിവാരട്ഠേന പരിപൂരട്ഠേന സമാധി**. തേസംയേവ സമാധിവസേന ഏകാരമ്മണമപേക്ഖിത്വാ **ഏകഗ്ഗട്ഠേന,** നാനാരമ്മണവിക്ഖേപാഭാവമപേക്ഖിത്വാ **അവിക്ഖേപട്ഠേന,** ലോകുത്തരസ്സേവ മഹതാ വീരിയബലപഗ്ഗഹേന പത്തബ്ബത്താ ലോകുത്തരമഗ്ഗസ്സേവ ച പരിഹാനിവസേന വിസാരാഭാവതോ ഹേട്ഠാ ഗഹിതപഗ്ഗഹട്ഠഅവിസാരട്ഠാ ഇധ ന ഗഹിതാതി വേദിതബ്ബാ. കിലേസകാലുസ്സിയസ്സാഭാവേന **അനാവിലട്ഠേന സമാധി**. അവികമ്പത്താ **അനിഞ്ജനട്ഠേന സമാധി**. വിക്ഖമ്ഭനവസേന സമുച്ഛേദവസേന വാ കിലേസേഹി വിമുത്തത്താ ആരമ്മണേ ച അധിമുത്തത്താ **വിമുത്തട്ഠേന സമാധി**.

ഏകത്തുപട്ഠാനവസേന ചിത്തസ്സ ഠിതത്താതി സമാധിയോഗേനേവ ഏകാരമ്മണേ ഭുസം പതിട്ഠാനവസേന ചിത്തസ്സ ആരമ്മണേ നിച്ചലഭാവേന പതിട്ഠിതത്താ. അട്ഠസു യുഗലേസു ഏസതി നേസതി, ആദിയതി നാദിയതി, പടിപജ്ജതി ന പടിപജ്ജതീതി ഇമാനി തീണി യുഗലാനി അപ്പനാവീഥിതോ പുബ്ബഭാഗേ ഉപചാരസ്സ മുദുമജ്ഝാധിമത്തതാവസേന വുത്താനീതി വേദിതബ്ബാനി, ഝായതി ഝാപേതീതി ഇദം അപ്പനാവീഥിയം ഉപചാരവസേന വേദിതബ്ബം. ഏസിതത്താ നേസിതത്താ, ആദിന്നത്താ അനാദിന്നത്താ, പടിപന്നത്താ നപ്പടിപന്നത്താ, ഝാതത്താ ന ഝാപിതത്താതി ഇമാനി ചത്താരി യുഗലാനി അപ്പനാവസേന വുത്താനീതി വേദിതബ്ബാനി.

തത്ഥ **സമം ഏസതീതി സമാധീ**തിആദീസു **സമ**ന്തി അപ്പനം. സാ ഹി പച്ചനീകധമ്മേ സമേതി നാസേതീതി സമാ, പച്ചനീകവിസമാഭാവതോ വാ സമഭൂതാതി സമാ. തം സമം ഏസതി അജ്ഝാസയവസേന ഗവേസതി. **ഇതി**സദ്ദോ കാരണത്ഥോ, യസ്മാ സമം ഏസതി, തസ്മാ സമാധീതി അത്ഥോ. **വിസമം നേസതീ**തി തം തം ഝാനപച്ചനീകസങ്ഖാതം വിസമം ന ഏസതി. മുദുഭൂതോ ഹി പുബ്ബഭാഗസമാധി ആദിഭൂതത്താ **സമം ഏസതി, വിസമം നേസതി** നാമ. മജ്ഝിമഭൂതോ ഥിരഭൂതത്താ **സമം ആദിയതി, വിസമം നാദിയതി** നാമ. അധിമത്തഭൂതോ അപ്പനാവീഥിയാ ആസന്നഭൂതത്താ **സമം പടിപജ്ജതി, വിസമം നപ്പടിപജ്ജതി** നാമ. **സമം ഝായതീ**തി ഭാവനപുംസകവചനം, സമം ഹുത്വാ ഝായതി, സമേന വാ ആകാരേന ഝായതീതി അത്ഥോ. അപ്പനാവീഥിയഞ്ഹി സമാധി പച്ചനീകധമ്മവിഗമേന സന്തത്താ, സന്തായ അപ്പനായ അനുകൂലഭാവേന ച ഠിതത്താ സമേനാകാരേന പവത്തതി. **ഝായതീ**തി ച

പജ്ജലതീതി അത്ഥോ "ഏതേ മണ്ഡലമാളേ ദീപാ ഝായന്തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൬൯) സബ്ബരത്തിം, സബ്ബരത്തിയോ ച തേലപ്പദീപോ ഝായതി, തേലപ്പദീപോ ചേത്ഥ ഝായേയ്യാ"തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൪.൨൫൭-൨൫൯) വിയ. സമം ജായതീതിപി പാഠോ , സമേനാകാരേന ഉപ്പജ്ജതീതി അത്ഥോ. ഝായതി ഝാപേതീതി യുഗലത്താ പന പുരിമപാഠോവ സുന്ദരതരോ. **ഝാപേതീ**തി ച ദഹതീതി അത്ഥോ. സോ ഹി സമാധിപച്ചനീകധമ്മേ ദൂരതരകരണേന ദഹതി നാമ. ഏസനാനേസനാദീനം പന അപ്പനായ സിദ്ധത്താ "ഏസിതത്താ നേസിതത്താ"തിആദീഹി അപ്പനാസമാധി വുത്തോ. **സമം ഝാതത്താ**തി സമം ജലിതത്താ. സമം ജാതത്താതിപി പാഠോ. ഇതി ഇമേസം അട്ഠന്നം യുഗലാനം വസേന സോളസ, പുരിമാ ച നവാതി ഇമേ പഞ്ചവീസതി സമാധിസ്സ സമാധിട്ഠാ.

സമോ ച ഹിതോ ച സുഖോ ചാതി സമാധീതി ഇദം പന പഞ്ചവീസതിയാ ആകാരേഹി സാധിതസ്സ സമാധിസ്സ അത്ഥസാധനത്ഥം വുത്തം. തത്ഥ **സമോ**തി സമസദ്ദസ്സ, സംസദ്ദസ്സ വാ അത്ഥോ. സോ ഹി പച്ചനീകക്ഖോഭവിസമവിരഹിതത്താ സമോ. **ഹിതോ**തി ആധിസദ്ദസ്സ അത്ഥോ, ആരമ്മണേ ആഹിതോ നിച്ചലഭാവകരണേന പതിട്ഠാപിതോതി അധിപ്പായോ. ഉഭയേന സമോ ച ആഹിതോ ചാതി സമാധീതി വുത്തം ഹോതി. **സുഖോ**തി സന്തട്ഠേന സുഖോ. "യായം, ഭന്തേ, അദുക്ഖമസുഖാ വേദനാ, സന്തസ്മിം ഏസാ പണീതേ സുഖേ വുത്താ ഭഗവതാ"തി (മ॰ നി॰ ൨.൮൮) ച "ഉപേക്ഖാ പന സന്തത്താ, സുഖമിച്ചേവ ഭാസിതാ"തി ച വുത്തത്താ തേന സന്തത്ഥേന സുഖസദ്ദേന ഉപേക്ഖാസഹഗതസമാധിപി ഗഹിതോ ഹോതി. അനിയാമേന ഹി സബ്ബസമാധയോ ഇധ വുച്ചന്തി. തേന ച സുഖസദ്ദേന ആഹിതഭാവസ്സ കാരണം വുത്തം ഹോതി. യസ്മാ സന്തോ, തസ്മാ ഏകാരമ്മണേ ആഹിതോതി അധിപ്പായോ വേദിതബ്ബോതി.

സമാധിഭാവനാമയഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. ധമ്മട്ഠിതിഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൪൫. ധമ്മട്ഠിതിഞാണനിദ്ദേസേ **അവിജ്ജാസങ്ഖാരാനം ഉപ്പാദട്ഠിതീ**തിആദീസു തിട്ഠന്തി ഏതായ സങ്ഖാരാതി ഠിതി. കാ സാ? അവിജ്ജാ. സാ ഹി സങ്ഖാരാനം ഉപ്പാദായ നിബ്ബത്തിയാ ഠിതി കാരണന്തി **ഉപ്പാദട്ഠിതി**. ഉപ്പന്നാനം പവത്തിയാപി കാരണന്തി **പവത്തട്ഠിതി**. കിഞ്ചാപി ഹി ജനകപച്ചയസ്സ ജനനക്ഖണേയേവ കിച്ചാനുഭാവോ ഹോതി, തേന പന ജനിതാനംയേവ പവത്തത്താ സകക്ഖണേ പവത്തിയാപി കാരണം നാമ ഹോതി, സന്തതിവസേന വാ പവത്തിയാ കാരണന്തി അത്ഥോ . **പവത്ത**ന്തി ച നപുംസകേ ഭാവവചനമേതം, തസ്മാ പവത്തം പവത്തീതി അത്ഥതോ ഏകം. പവത്തിസദ്ദസ്സ പന പാകടത്താ തേന യോജേത്വാ അത്ഥോ വുത്തോ. ഭാവേപി ഠിതിസദ്ദസ്സ സിജ്ഝനതോ ന ഇധ ഭാവേ ഠിതിസദ്ദോ, കാരണേ ഠിതിസദ്ദോതി ദസ്സനത്ഥം **നിമിത്തട്ഠിതീ**തി വുത്തം, നിമിത്തഭൂതാ ഠിതീതി അത്ഥോ, കാരണഭൂതാതി വുത്തം ഹോതി. ന കേവലം നിമിത്തമത്തം ഹോതി, അഥ ഖോ സങ്ഖാരജനനേ സബ്യാപാരാ വിയ ഹുത്വാ ആയൂഹതി വായമതീതി പച്ചയസമത്ഥതം ദസ്സേന്തോ **ആയൂഹനട്ഠിതീ**തി ആഹ, ആയൂഹനഭൂതാ ഠിതീതി അത്ഥോ. യസ്മാ അവിജ്ജാ സങ്ഖാരേ ഉപ്പാദയമാനാ ഉപ്പാദേ സംയോജേതി നാമ, ഘടേതീതി അത്ഥോ. സങ്ഖാരേ പവത്തയമാനാ പവത്തിയം പലിബുന്ധതി നാമ, ബന്ധതീതി അത്ഥോ. തസ്മാ **സഞ്ഞോഗട്ഠിതി പലിബോധട്ഠിതീ**തി വുത്താ. സഞ്ഞോഗഭൂതാ ഠിതി, പലിബോധഭൂതാ ഠിതീതി അത്ഥോ. യസ്മാ അവിജ്ജാവ സങ്ഖാരേ ഉപ്പാദയമാനാ ഉപ്പാദായ പവത്തിയാ ച മൂലകാരണട്ഠേന സമുദയോ നാമ, സമുദയഭൂതാ ഠിതീതി **സമുദയട്ഠിതി,** മൂലകാരണഭൂതാ ഠിതീതി അത്ഥോ. അവിജ്ജാവ സങ്ഖാരാനം ഉപ്പാദേ ജനകപച്ചയത്താ, പവത്തിയം ഉപത്ഥമ്ഭകപച്ചയത്താ **ഹേതുട്ഠിതി പച്ചയട്ഠിതീ**തി വുത്താ, ഹേതുഭൂതാ ഠിതി, പച്ചയഭൂതാ ഠിതീതി അത്ഥോ. ജനകപച്ചയോ ഹി ഹേതൂതി, ഉപത്ഥമ്ഭകോ പച്ചയോതി വുച്ചതി. ഏവം സേസേസുപി യോജേതബ്ബം.

ഭവോ ജാതിയാ, ജാതി ജരാമരണസ്സാതി ഏത്ഥ പന ഉപ്പാദട്ഠിതി സഞ്ഞോഗട്ഠിതി ഹേതുട്ഠിതീതി ഉപ്പാദവസേന യോജിതാനി പദാനി ജാതിജരാമരണവന്താനം ഖന്ധാനം വസേന പരിയായേന വുത്താനീതി വേദിതബ്ബാനി. കേചി പന "ഉപ്പാദായ ഠിതി ഉപ്പാദട്ഠിതീ"തി ഏവമാദിനാ നയേനേത്ഥ അത്ഥം വണ്ണയന്തി. **അവിജ്ജാ പച്ചയോ**തി അവിജ്ജായ സങ്ഖാരാനം പച്ചയഭാവം അപേക്ഖിത്വാ വുത്തം. അവിജ്ജായപി പച്ചയസമ്ഭൂതത്താ തസ്സാ അപി പച്ചയപരിഗ്ഗഹണദസ്സനത്ഥം **ഉഭോപേതേ ധമ്മാ പച്ചയസമുപ്പന്നാതി പച്ചയപരിഗ്ഗഹേ പഞ്ഞാ**തി വുത്തം. ഏവം സേസേസുപി യോജേതബ്ബം. **ജാതി പച്ചയോ, ജരാമരണം പച്ചയസമുപ്പന്ന**ന്തി പന

പരിയായേന വുത്തം. **അതീതമ്പി അദ്ധാനന്തി** അതിക്കന്തമ്പി കാലം. **അനാഗതമ്പി അദ്ധാനന്തി** അപ്പത്തമ്പി കാലം. ഉഭയത്ഥാപി അച്ചന്തസംയോഗത്ഥേ ഉപയോഗവചനം.

൪൬. ഇദാനി നവാകാരവാരാനന്തരം തേ നവാകാരേ വിഹായ ഹേതുപടിച്ചപച്ചയപദേഹേവ യോജേത്വാ **അവിജ്ജാ ഹേതു, സങ്ഖാരാ ഹേതുസമുപ്പന്നാ**തിആദയോ തയോ വാരാ നിദ്ദിട്ഠാ. നവാകാരവാരേ ജനകഉപത്ഥമ്ഭകവസേന പച്ചയോ വുത്തോ. ഇധ പന ഹേതുവാരസ്സ പച്ചയവാരസ്സ ച വിസും ആഗതത്താ **ഹേതൂ**തി ജനകപച്ചയത്തം, **പച്ചയോ**തി ഉപത്ഥമ്ഭകപച്ചയത്തം വേദിതബ്ബം ഏകേകസ്സാപി അവിജ്ജാദികസ്സ പച്ചയസ്സ ഉഭയഥാ സമ്ഭവതോ. പടിച്ചവാരേ **അവിജ്ജാ പടിച്ചാ**തി അത്തനോ ഉപ്പാദേ സങ്ഖാരാനം അവിജ്ജാപേക്ഖത്താ സങ്ഖാരേഹി അവിജ്ജാ പടിമുഖം ഏതബ്ബാ ഗന്തബ്ബാതി പടിച്ചാ. ഏതേന അവിജ്ജായ സങ്ഖാരുപ്പാദനസമത്ഥതാ വുത്താ ഹോതി. **സങ്ഖാരാ പടിച്ചസമുപ്പന്നാ**തി സങ്ഖാരാ അവിജ്ജം പടിച്ച തദഭിമുഖം പവത്തനതോ പടിമുഖം കത്വാ ന വിഹായ സമം ഉപ്പന്നാ. ഏവം സേസേസുപി ലിങ്ഗാനുരൂപേന യോജേതബ്ബം. അവിജ്ജാ പടിച്ചാതി ഉസ്സുക്കവസേന വാ പാഠോ, അത്ഥോ പനേത്ഥ അവിജ്ജാ അത്തനോ പച്ചയേ പടിച്ച പവത്താതി പാഠസേസവസേന യോജേതബ്ബോ. ഏവം സേസേസുപി. ചതൂസുപി ച ഏതേസു വാരേസു ദ്വാദസന്നം പടിച്ചസമുപ്പാദങ്ഗാനം പച്ചയസ്സേവ വസേന ധമ്മട്ഠിതിഞാണസ്സ നിദ്ദിസിതബ്ബത്താ അവിജ്ജാദീനം ഏകാദസന്നംയേവ അങ്ഗാനം വസേന ധമ്മട്ഠിതിഞാണം നിദ്ദിട്ഠം, ജരാമരണസ്സ പന അന്തേ ഠിതത്താ തസ്സ വസേന ന നിദ്ദിട്ഠം. ജരാമരണസ്സാപി സോകപരിദേവദുക്ഖദോമനസ്സുപായാസാനം പച്ചയത്താ ജരാമരണം തേസം പച്ചയം കത്വാ ഉപപരിക്ഖമാനസ്സ തസ്സാപി ജരാമരണസ്സ വസേന ധമ്മട്ഠിതിഞാണം യുജ്ജതേവ.

൪൭. ഇദാനി താനേവ ദ്വാദസ പടിച്ചസമുപ്പാദങ്ഗാനി വീസതിആകാരവസേന വിഭജിത്വാ ചതുസങ്ഖേപതിയദ്ധതിസന്ധിയോ ദസ്സേത്വാ ധമ്മട്ഠിതിഞാണം നിദ്ദിസിതുകാമോ **പുരിമകമ്മഭവസ്മി**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ **പുരിമകമ്മഭവസ്മി**ന്തി പുരിമേ കമ്മഭവേ, അതീതജാതിയം കമ്മഭവേ കരിയമാനേതി അത്ഥോ. **മോഹോ അവിജ്ജാ**തി യോ തദാ ദുക്ഖാദീസു മോഹോ, യേന മൂള്ഹോ കമ്മം കരോതി, സാ അവിജ്ജാ. **ആയൂഹനാ സങ്ഖാരാ**തി തം കമ്മം കരോന്തസ്സ പുരിമചേതനായോ, യഥാ "ദാനം ദസ്സാമീ"തി ചിത്തം ഉപ്പാദേത്വാ മാസമ്പി സംവച്ഛരമ്പി ദാനൂപകരണാനി സജ്ജേന്തസ്സ ഉപ്പന്നാ പുരിമചേതനായോ. പടിഗ്ഗാഹകാനം പന ഹത്ഥേ ദക്ഖിണം പതിട്ഠാപയതോ ചേതനാ ഭവോതി വുച്ചതി. ഏകാവജ്ജനേസു വാ ഛസു ജവനേസു ചേതനാ ആയൂഹനാ സങ്ഖാരാ നാമ, സത്തമജവനേ ചേതനാ ഭവോ. യാ കാചി വാ പന ചേതനാ ഭവോ, തംസമ്പയുത്താ ആയൂഹനാ സങ്ഖാരാ നാമ.

നികന്തി തണ്ഹാതി യാ കമ്മം കരോന്തസ്സ തസ്സ ഫലേ ഉപപത്തിഭവേ നികാമനാ പത്ഥനാ, സാ തണ്ഹാ നാമ. **ഉപഗമനം ഉപാദാന**ന്തി യം കമ്മഭവസ്സ പച്ചയഭൂതം "ഇമസ്മിം നാമ കമ്മേ കതേ കാമാ സമ്പജ്ജന്തീ"തി വാ "ഇദം കത്വാ അസുകസ്മിം നാമ ഠാനേ കാമേ സേവിസ്സാമീ"തി വാ "അത്താ ഉച്ഛിന്നോ സുഉച്ഛിന്നോ ഹോതീ"തി വാ "സുഖീ ഹോതിം വിഗതപരിളാഹോ"തി വാ "സീലബ്ബതം സുഖേന പരിപൂരതീ"തി വാ പവത്തം ഉപഗമനം ദള്ഹഗഹണം, ഇദം ഉപാദാനം നാമ. **ചേതനാ ഭവോ**തി ആയൂഹനാവസാനേ വുത്താ ചേതനാ ഭവോ നാമ. **പുരിമകമ്മഭവസ്മി**ന്തി അതീതജാതിയാ കമ്മഭവേ കരിയമാനേ പവത്താ. **ഇധ പടിസന്ധിയാ പച്ചയാ**തി പച്ചുപ്പന്നപടിസന്ധിയാ പച്ചയഭൂതാ.

ഇധ പടിസന്ധി വിഞ്ഞാണന്തി യം പച്ചുപ്പന്നഭവസ്സ ഭവന്തരപടിസന്ധാനവസേന ഉപ്പന്നത്താ പടിസന്ധീതി വുച്ചതി, തം വിഞ്ഞാണം. **ഓക്കന്തി നാമരൂപ**ന്തി യാ ഗബ്ഭേ രൂപാരൂപധമ്മാനം ഓക്കന്തി ആഗന്ത്വാ പവിസനം വിയ, ഇദം നാമരൂപം. **പസാദോ ആയതന**ന്തി യോ പസന്നഭാവോ, ഇദം ആയതനം. ജാതിഗ്ഗഹണേന ഏകവചനം കതം. ഏതേന ചക്ഖാദീനി പഞ്ചായതനാനി വുത്താനി. "പഭസ്സരമിദം, ഭിക്ഖവേ, ചിത്തം, തഞ്ച ഖോ ആഗന്തുകേഹി ഉപക്കിലേസേഹി ഉപക്കിലിട്ഠ"ന്തി (അം॰ നി॰ ൧.൪൯) ഏത്ഥ ഭവങ്ഗചിത്തം അധിപ്പേതന്തി വചനതോ ഇധാപി മനായതനസ്സ വിപാകഭൂതത്താ, തസ്സ ച കിലേസകാലുസ്സിയാഭാവേന പസന്നത്താ പസാദവചനേന മനായതനമ്പി വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. **ഫുട്ഠോ ഫസ്സോ**തി യോ ആരമ്മണം ഫുട്ഠോ ഫുസന്തോ ഉപ്പന്നോ, അയം ഫസ്സോ. **വേദയിതം വേദനാ**തി യം പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണേന വാ സളായതനപച്ചയേന വാ ഫസ്സേന സഹ ഉപ്പന്നം

വിപാകവേദയിതം, അയം വേദനാ. **ഇധുപപത്തിഭവസ്മിം പുരേകതസ്സ കമ്മസ്സ പച്ചയാ**തി പച്ചുപ്പന്നേ വിപാകഭവേ അതീതജാതിയം കതസ്സ കമ്മസ്സ പച്ചയേന പവത്തന്തീതി അത്ഥോ.

ഇധ പരിപക്കത്താ ആയതനാനന്തി പരിപക്കായതനസ്സ കമ്മകരണകാലേ മോഹാദയോ ദസ്സിതാ. **ആയതിം പടിസന്ധിയാ**തി അനാഗതേ പടിസന്ധിയാ. ആയതിം പടിസന്ധി **വിഞ്ഞാണ**ന്തിആദീനി വുത്തത്ഥാനി.

കഥം പന ദ്വാദസഹി പടിച്ചസമുപ്പാദങ്ഗേഹി ഇമേ വീസതി ആകാരാ ഗഹിതാ ഹോന്തീതി? അവിജ്ജാ സങ്ഖാരാതി ഇമേ ദ്വേ അതീതഹേതുയോ സരൂപതോ വുത്താ. യസ്മാ പന അവിദ്വാ പരിതസ്സതി, പരിതസ്സിതോ ഉപാദിയതി, തസ്സുപാദാനപച്ചയാ ഭവോ, തസ്മാ തേഹി ദ്വീഹി ഗഹിതേഹി തണ്ഹുപാദാനഭവാപി ഗഹിതാവ ഹോന്തി. പച്ചുപ്പന്നേ വിഞ്ഞാണനാമരൂപസളായതനഫസ്സവേദനാ സരൂപതോ വുത്തായേവ. തണ്ഹുപാദാനഭവാ പച്ചുപ്പന്നഹേതുയോ സരൂപതോ വുത്താ . ഭവേ പന ഗഹിതേ തസ്സ പുബ്ബഭാഗാ തംസമ്പയുത്താ വാ സങ്ഖാരാ ഗഹിതാവ ഹോന്തി, തണ്ഹുപാദാനഗ്ഗഹണേന ച തംസമ്പയുത്താ. യായ വാ മൂള്ഹോ കമ്മം കരോതി, സാ അവിജ്ജാ ഗഹിതാവ ഹോതി. അനാഗതേ ജാതി ജരാമരണന്തി ദ്വേ സരൂപേന വുത്താനി, ജാതിജരാമരണഗ്ഗഹണേനേവ പന വിഞ്ഞാണാദീനി പഞ്ച അനാഗതഫലാനി ഗഹിതാനേവ ഹോന്തി. തേസംയേവ ഹി ജാതിജരാമരണാനീതി ഏവം ദ്വാദസഹി അങ്ഗേഹി വീസതി ആകാരാ ഗഹിതാ ഹോന്തി.

''അതീതേ ഹേതവോ പഞ്ച, ഇദാനി ഫലപഞ്ചകം;
ഇദാനി ഹേതവോ പഞ്ച, ആയതിം ഫലപഞ്ചക''ന്തി. -

ഗാഥായ അയമേവത്ഥോ വുത്തോ. **ഇതിമേ**തി ഇതി ഇമേ. ഇതി ഇമേതി വാ പാഠോ.

ചതുസങ്ഖേപേതി ചതുരോ രാസീ. അതീതേ പഞ്ച ഹേതുധമ്മാ ഏകോ ഹേതുസങ്ഖേപോ, പച്ചുപ്പന്നേ പഞ്ച ഫലധമ്മാ ഏകോ ഫലസങ്ഖേപോ, പച്ചുപ്പന്നേ പഞ്ച ഹേതുധമ്മാ ഏകോ ഹേതുസങ്ഖേപോ, അനാഗതേ പഞ്ച ഫലധമ്മാ ഏകോ ഫലസങ്ഖേപോ.

തയോ അദ്ധേതി തയോ കാലേ. പഠമപഞ്ചകവസേന അതീതകാലോ, ദുതിയതതിയപഞ്ചകവസേന പച്ചുപ്പന്നകാലോ, ചതുത്ഥപഞ്ചകവസേന അനാഗതകാലോ വേദിതബ്ബോ.

തിസന്ധിന്തി തയോ സന്ധയോ അസ്സാതി തിസന്ധി, തം തിസന്ധിം. അതീതഹേതുപച്ചുപ്പന്നഫലാനമന്തരാ ഏകോ ഹേതുഫലസന്ധി, പച്ചുപ്പന്നഫലഅനാഗതഹേതൂനമന്തരാ ഏകോ ഫലഹേതുസന്ധി, പച്ചുപ്പന്നഹേതുഅനാഗതഫലാനമന്തരാ ഏകോ ഹേതുഫലസന്ധി.

പടിച്ചസമുപ്പാദപാളിയം സരൂപതോ ആഗതവസേന പന അവിജ്ജാസങ്ഖാരാ ഏകോ സങ്ഖേപോ, വിഞ്ഞാണനാമരൂപസളായതനഫസ്സവേദനാ ദുതിയോ, തണ്ഹുപാദാനഭവാ തതിയോ, ജാതിജരാമരണം ചതുത്ഥോ. അവിജ്ജാസങ്ഖാരാതി ദ്വേ അങ്ഗാനി അതീതകാലാനി, വിഞ്ഞാണാദീനി ഭവാവസാനാനി അട്ഠ പച്ചുപ്പന്നകാലാനി , ജാതിജരാമരണന്തി ദ്വേ അനാഗതകാലാനി. സങ്ഖാരവിഞ്ഞാണാനം അന്തരാ ഏകോ ഹേതുഫലസന്ധി, വേദനാതണ്ഹാനമന്തരാ ഏകോ ഫലഹേതുസന്ധി, ഭവജാതീനമന്തരാ ഏകോ ഹേതുഫലസന്ധി.

വീസതിയാ ആകാരേഹീതി വീസതിയാ കോട്ഠാസേഹി. ചതുസങ്ഖേപേ ച തയോ അദ്ധേ ച തിസന്ധിം പടിച്ചസമുപ്പാദഞ്ച വീസതിയാ ആകാരേഹി ജാനാതീതി സമ്ബന്ധോ.

ജാനാതീതി സുതാനുസാരേന ഭാവനാരമ്ഭഞാണേന ജാനാതി. **പസ്സതീ**തി ഞാതമേവ ചക്ഖുനാ ദിട്ഠം വിയ ഹത്ഥതലേ ആമലകം വിയ ച ഫുടം കത്വാ ഞാണേനേവ പസ്സതി. **അഞ്ഞാതീ**തി ദിട്ഠമരിയാദേനേവ ആസേവനം കരോന്തോ ഞാണേനേവ ജാനാതി. മരിയാദത്ഥോ ഹി ഏത്ഥ ആകാരോ. **പടിവിജ്ഝതീ**തി ഭാവനാപാരിപൂരിയാ നിട്ഠം പാപേന്തോ ഞാണേനേവ പടിവേധം കരോതി. സലക്ഖണവസേന വാ ജാനാതി, സരസവസേന പസ്സതി, പച്ചുപട്ഠാനവസേന അഞ്ഞാതി, പദട്ഠാനവസേന പടിവിജ്ഝതി.

തത്ഥ **പടിച്ചസമുപ്പാദോ**തി പച്ചയധമ്മാ വേദിതബ്ബാ. **പടിച്ചസമുപ്പന്നാ ധമ്മാ**തി തേഹി തേഹി പച്ചയേഹി നിബ്ബത്തധമ്മാ. കഥമിദം ജാനിതബ്ബന്തി ചേ? ഭഗവതോ വചനേന. ഭഗവതാ

ഹി പടിച്ചസമുപ്പാദപടിച്ചസമുപ്പന്നധമ്മദേസനാസുത്തേ -

> ''കതമോ ച, ഭിക്ഖവേ, പടിച്ചസമുപ്പാദോ, ജാതിപച്ചയാ, ഭിക്ഖവേ, ജരാമരണം, ഉപ്പാദാ വാ തഥാഗതാനം അനുപ്പാദാ വാ തഥാഗതാനം ഠിതാവ സാ ധാതു ധമ്മട്ഠിതതാ ധമ്മനിയാമതാ ഇദപ്പച്ചയതാ, തം തഥാഗതോ അഭിസമ്ബുജ്ഝതി അഭിസമേതി, അഭിസമ്ബുജ്ഝിത്വാ അഭിസമേത്വാ ആചിക്ഖതി ദേസേതി പഞ്ഞാപേതി പട്ഠപേതി വിവരതി വിഭജതി ഉത്താനീകരോതി 'പസ്സഥാ'തി ചാഹ. ജാതിപച്ചയാ, ഭിക്ഖവേ, ജരാമരണം, ഭവപച്ചയാ, ഭിക്ഖവേ, ജാതി...പേ॰... അവിജ്ജാപച്ചയാ, ഭിക്ഖവേ, സങ്ഖാരാ. ഉപ്പാദാ വാ തഥാഗതാനം...പേ॰... ഉത്താനീകരോതി 'പസ്സഥാ'തി ചാഹ. അവിജ്ജാപച്ചയാ, ഭിക്ഖവേ, സങ്ഖാരാ. ഇതി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, യാ തത്ര തഥതാ അവിതഥതാ അനഞ്ഞഥതാ ഇദപ്പച്ചയതാ. അയം വുച്ചതി, ഭിക്ഖവേ, പടിച്ചസമുപ്പാദോ''തി (സം॰ നി॰ ൨.൨൦) -

ഏവം പടിച്ചസമുപ്പാദം ദേസേന്തേന തഥതാദീഹി വേവചനേഹി പച്ചയധമ്മാവ പടിച്ചസമുപ്പാദോതി വുത്താ. തസ്മാ ജരാമരണാദീനം പച്ചയലക്ഖണോ പടിച്ചസമുപ്പാദോ, ദുക്ഖാനുബന്ധനരസോ കുമ്മഗ്ഗപച്ചുപട്ഠാനോ, അയമ്പി സപച്ചയത്താ അത്തനോ വിസേസപച്ചയപദട്ഠാനോ.

ഉപ്പാദാ വാ അനുപ്പാദാ വാതി ഉപ്പാദേ വാ അനുപ്പാദേ വാ, തഥാഗതേസു ഉപ്പന്നേസുപി അനുപ്പന്നേസുപീതി അത്ഥോ. **ഠിതാവ സാ ധാതൂ**തി ഠിതോവ സോ പച്ചയസഭാവോ, ന കദാചി ജാതിജരാമരണസ്സ പച്ചയോ ന ഹോതീതി അത്ഥോ. **ധമ്മട്ഠിതതാ ധമ്മനിയാമതാ ഇദപ്പച്ചയതാ**തി ജാതിപച്ചയോയേവ. ജാതിപച്ചയേന ഹി ജരാമരണസങ്ഖാതോ പച്ചയസമുപ്പന്നധമ്മോ തദായത്തതായ തിട്ഠതി, ജാതിപച്ചയോവ ജരാമരണധമ്മം നിയമേതി, തസ്മാ ജാതി ''ധമ്മട്ഠിതതാ ധമ്മനിയാമതാ''തി വുച്ചതി. ജാതിയേവ ഇമസ്സ ജരാമരണസ്സ പച്ചയോതി ഇദപ്പച്ചയോ, ഇദപ്പച്ചയോവ **ഇദപ്പച്ചയതാ.** **ത**ന്തി തം പച്ചയം. **അഭിസമ്ബുജ്ഝതീ**തി ഞാണേന അഭിസമ്ബുജ്ഝതി. **അഭിസമേതീ**തി ഞാണേന അഭിസമാഗച്ഛതി. **ആചിക്ഖതീ**തി കഥേതി. **ദേസേതീ**തി ദസ്സേതി. **പഞ്ഞാപേതീ**തി ജാനാപേതി. **പട്ഠപേതീ**തി ഞാണമുഖേ ഠപേതി. **വിവരതീ**തി വിവരിത്വാ ദസ്സേതി. **വിഭജതീ**തി വിഭാഗതോ ദസ്സേതി. **ഉത്താനീകരോതീ**തി പാകടം കരോതി. **ഇതി ഖോ**തി ഏവം ഖോ. **യാ തത്രാ**തി യാ തേസു ''ജാതിപച്ചയാ ജരാമരണ''ന്തിആദീസു . സോ പനായം പടിച്ചസമുപ്പാദോ തേഹി തേഹി പച്ചയേഹി അനൂനാധികേഹേവ തസ്സ തസ്സ ധമ്മസ്സ സമ്ഭവതോ **തഥതാ**തി, സാമഗ്ഗിം ഉപഗതേസു പച്ചയേസു മുഹുത്തമ്പി തതോ നിബ്ബത്തനധമ്മാനം അസമ്ഭവാഭാവതോ **അവിതഥതാ**തി, അഞ്ഞധമ്മപച്ചയേഹി അഞ്ഞധമ്മാനുപ്പത്തിതോ **അനഞ്ഞഥതാ**തി, യഥാവുത്താനം ഏതേസം ജരാമരണാദീനം പച്ചയതോ വാ പച്ചയസമൂഹതോ വാ **ഇദപ്പച്ചയതാ**തി വുത്തോ. തത്രായം വചനത്ഥോ - ഇമേസം പച്ചയാ ഇദപ്പച്ചയാ, ഇദപ്പച്ചയാ ഏവ ഇദപ്പച്ചയതാ, ഇദപ്പച്ചയാനം വാ സമൂഹോ ഇദപ്പച്ചയതാ. ലക്ഖണം പനേത്ഥ സദ്ദസത്ഥതോ വേദിതബ്ബന്തി.

ധമ്മട്ഠിതിഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. സമ്മസനഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൪൮. സമ്മസനഞാണനിദ്ദേസേ **യം കിഞ്ചീ**തി അനവസേസപരിയാദാനം. **രൂപ**ന്തി അതിപ്പസങ്ഗനിയമനം. ഏവം പദദ്വയേനാപി രൂപസ്സ അസേസപരിഗ്ഗഹോ കതോ ഹോതി. അഥസ്സ അതീതാദിനാ വിഭാഗം ആരഭതി. തഞ്ഹി കിഞ്ചി അതീതം കിഞ്ചി അനാഗതാദിഭേദന്തി. ഏസ നയോ വേദനാദീസുപി. തത്ഥ രൂപം താവ അദ്ധാസന്തതിസമയഖണവസേന ചതുധാ അതീതം നാമ ഹോതി, തഥാ അനാഗതപച്ചുപ്പന്നം. തത്ഥ **അദ്ധാവസേന** താവ ഏകസ്സ ഏകസ്മിം ഭവേ പടിസന്ധിതോ പുബ്ബേ അതീതം, ചുതിതോ ഉദ്ധം അനാഗതം, ഉഭിന്നമന്തരേ പച്ചുപ്പന്നം. **സന്തതിവസേന** സഭാഗഏകഉതുസമുട്ഠാനം ഏകാഹാരസമുട്ഠാനഞ്ച പുബ്ബാപരിയഭാവേന വത്തമാനമ്പി പച്ചുപ്പന്നം, തതോ പുബ്ബേ വിസഭാഗഉതുആഹാരസമുട്ഠാനം അതീതം, പച്ഛാ അനാഗതം. ചിത്തജം ഏകവീഥിഏകജവനഏകസമാപത്തിസമുട്ഠാനം പച്ചുപ്പന്നം, തതോ പുബ്ബേ അതീതം, പച്ഛാ അനാഗതം, കമ്മസമുട്ഠാനസ്സ പാടിയേക്കം സന്തതിവസേന അതീതാദിഭേദോ നത്ഥി, തേസഞ്ഞേവ പന ഉതുആഹാരചിത്തസമുട്ഠാനാനം ഉപത്ഥമ്ഭനവസേന തസ്സ അതീതാദിഭാവോ വേദിതബ്ബോ. **സമയവസേന** ഏകമുഹുത്തപുബ്ബണ്ഹസായന്ഹരത്തിന്ദിവാദീസു സമയേസു സന്താനവസേന പവത്തമാനം തം തം സമയം പച്ചുപ്പന്നം നാമ, തതോ പുബ്ബേ അതീതം, പച്ഛാ അനാഗതം.

ഖണവസേന ഉപ്പാദാദിഖണത്തയപരിയാപന്നം പച്ചുപ്പന്നം, തതോ പുബ്ബേ അനാഗതം, പച്ഛാ അതീതം. അപിച അതിക്കന്തഹേതുപച്ചയകിച്ചം അതീതം, നിട്ഠിതഹേതുകിച്ചമനിട്ഠിതപച്ചയകിച്ചം പച്ചുപ്പന്നം, ഉഭയകിച്ചമസമ്പത്തം അനാഗതം. സകിച്ചക്ഖണേ വാ പച്ചുപ്പന്നം, തതോ പുബ്ബേ അനാഗതം, പച്ഛാ അതീതം. എത്ഥ ച ഖണാദികഥാവ നിപ്പരിയായാ സേസാ സപരിയായാ.

അജ്ഝത്തന്തി പഞ്ചസുപി ഖന്ധേസു ഇധ നിയകജ്ഝത്തം അധിപ്പേതം, തസ്മാ അത്തനോ സന്താനേ പവത്തം പാടിപുഗ്ഗലികം രൂപം അജ്ഝത്തന്തി വേദിതബ്ബം. തതോ ബഹിഭൂതം പന ഇന്ദ്രിയബദ്ധം വാ അനിന്ദ്രിയബദ്ധം വാ രൂപം **ബഹിദ്ധാ** നാമ. **ഓളാരികന്തി** ചക്ഖുസോതഘാനജിവ്ഹാകായരൂപസദ്ദഗന്ധരസഫോട്ഠബ്ബസങ്ഖാതാ പഥവീതേജോവായോ ചാതി ദ്വാദസവിധം രൂപം ഘട്ടനവസേന ഗഹേതബ്ബതോ ഓളാരികം. സേസം പന ആപോധാതു ഇത്ഥിന്ദ്രിയം പുരിസിന്ദ്രിയം ജീവിതിന്ദ്രിയം ഹദയവത്ഥു ഓജാ ആകാസധാതു കായവിഞ്ഞത്തി വചീവിഞ്ഞത്തി രൂപസ്സ ലഹുതാ മുദുതാ കമ്മഞ്ഞതാ ഉപചയോ സന്തതി ജരതാ അനിച്ചതാതി സോളസവിധം രൂപം ഘട്ടനവസേന അഗഹേതബ്ബതോ **സുഖുമം. ഹീനം വാ പണീതം വാതി** എത്ഥ ഹീനപണീതഭാവോ പരിയായതോ നിപ്പരിയായതോ ച. തത്ഥ അകനിട്ഠാനം രൂപതോ സുദസ്സീനം രൂപം ഹീനം, തദേവ സുദസ്സാനം രൂപതോ പണീതം. എവം യാവ നരകസത്താനം രൂപം, താവ പരിയായതോ ഹീനപണീതതാ വേദിതബ്ബാ. നിപ്പരിയായതോ പന യത്ഥ അകുസലവിപാകം ഉപ്പജ്ജതി, തം ഹീനം. യത്ഥ കുസലവിപാകം, തം പണീതം. **യം ദൂരേ സന്തികേ വാതി** എത്ഥ യം സുഖുമം, തദേവ ദുപ്പടിവിജ്ഝസഭാവത്താ ദൂരേ. യം ഓളാരികം, തദേവ സുപ്പടിവിജ്ഝസഭാവത്താ സന്തികേ.

സബ്ബം രൂപം അനിച്ചതോ വവത്ഥേതി ഏകം സമ്മസനം, ദുക്ഖതോ വവത്ഥേതി ഏകം സമ്മസനം, അനത്തതോ വവത്ഥേതി ഏകം സമ്മസനന്തി എത്ഥ അയം ഭിക്ഖു "യം കിഞ്ചി രൂപ"ന്തി എവം അനിയമനിദ്ദിട്ഠം സബ്ബമ്പി രൂപം അതീതത്തികേന ചേവ ചതൂഹി അജ്ഝത്താദിദുകേഹി ചാതി ഏകാദസഹി ഓകാസേഹി പരിച്ഛിന്ദിത്വാ സബ്ബം രൂപം അനിച്ചതോ വവത്ഥേതി അനിച്ചന്തി സമ്മസതി. കഥം? പരതോ വുത്തനയേന. വുത്തഞ്ഹേതം - "രൂപം അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നം അനിച്ചം ഖയട്ഠേനാ"തി (പടി॰ മ॰ ൧.൪൮). തസ്മാ ഏസ യം അതീതം രൂപം, തം യസ്മാ അതീതേയേവ ഖീണം, നയിമം ഭവം സമ്പത്തന്തി അനിച്ചം ഖയട്ഠേന, യം അനാഗതം രൂപം അനന്തരഭവേ നിബ്ബത്തിസ്സതി, തമ്പി തത്ഥേവ ഖീയിസ്സതി, ന തതോ പരം ഭവം ഗമിസ്സതീതി അനിച്ചം ഖയട്ഠേന, യം പച്ചുപ്പന്നം രൂപം, തം ഇധേവ ഖീയതി, ന ഇതോ ഗച്ഛതീതി അനിച്ചം ഖയട്ഠേന, യം അജ്ഝത്തം രൂപം, തമ്പി അജ്ഝത്തമേവ ഖീയതി, ന ബഹിദ്ധാഭാവം ഗച്ഛതീതി അനിച്ചം ഖയട്ഠേന, യം ബഹിദ്ധാ ഓളാരികം സുഖുമം ഹീനം പണീതം ദൂരേ സന്തികേ, തമ്പി എത്ഥേവ ഖീയതി, ന ദൂരഭാവം ഗച്ഛതീതി അനിച്ചം ഖയട്ഠേനാതി സമ്മസതി. ഇദം സബ്ബമ്പി "അനിച്ചം ഖയട്ഠേനാ"തി ഏതസ്സ വസേന ഏകം സമ്മസനം, പഭേദതോ പന ഏകാദസവിധം ഹോതി.

സബ്ബമേവ ചേതം ദുക്ഖം ഭയട്ഠേനാതി സമ്മസതി. **ഭയട്ഠേനാതി** സപ്പടിഭയതായ. യഞ്ഹി അനിച്ചം, തം ഭയാവഹം ഹോതി സീഹോപമസുത്തേ (അ॰ നി॰ ൪.൩൩; സം॰ നി॰ ൩.൭൮) ദേവാനം വിയ. ഇതി ഇദമ്പി "ദുക്ഖം ഭയട്ഠേനാ"തി ഏതസ്സ വസേന ഏകം സമ്മസനം, പഭേദതോ പന ഏകാദസവിധം ഹോതി.

യഥാ ച ദുക്ഖം, എവം സബ്ബമ്പി തം അനത്താ അസാരകട്ഠേനാതി സമ്മസതി. **അസാരകട്ഠേനാതി** "അത്താ നിവാസീ കാരകോ വേദകോ സയംവസീ"തി എവം പരികപ്പിതസ്സ അത്തസാരസ്സ അഭാവേന. യഞ്ഹി അനിച്ചം ദുക്ഖം, അത്തനോപി അനിച്ചതം വാ ഉദയബ്ബയപീളനം വാ വാരേതും ന സക്കോതി, കുതോ തസ്സ കാരകാദിഭാവോ. തേനാഹ - "രൂപഞ്ച ഹിദം, ഭിക്ഖവേ, അത്താ അഭവിസ്സ, നയിദം രൂപം ആബാധായ സംവത്തേയ്യാ"തിആദി (സം॰ നി॰ ൩.൫൯). ഇതി ഇദം "അനത്താ അസാരകട്ഠേനാ"തി ഏതസ്സ വസേന ഏകം സമ്മസനം, പഭേദതോ പന ഏകാദസവിധം ഹോതി. ഏസേവ നയോ വേദനാദീസു. ഇതി ഏകേകസ്മിം ഖന്ധേ ഏകാദസ ഏകാദസ കത്വാ പഞ്ചസു ഖന്ധേസു പഞ്ചപഞ്ഞാസ സമ്മസനാനി ഹോന്തി, അനിച്ചതോ പഞ്ചപഞ്ഞാസ , ദുക്ഖതോ പഞ്ചപഞ്ഞാസ, അനത്തതോ പഞ്ചപഞ്ഞാസാതി തിവിധാനുപസ്സനാവസേന സബ്ബാനി പഞ്ചസട്ഠിസതസമ്മസനാനി ഹോന്തി.

കേചി പന "സബ്ബം രൂപം, സബ്ബം വേദനം, സബ്ബം സഞ്ഞം, സബ്ബേ സങ്ഖാരേ, സബ്ബം വിഞ്ഞാണന്തി പദമ്പി പക്ഖിപിത്വാ ഏകേകസ്മിം ഖന്ധേ ദ്വാദസ ദ്വാദസ കത്വാ പഞ്ചസു

സട്ഠി, അനുപസ്സനാതോ അസീതിസതസമ്മസനാനീ"തി വദന്തി.

അതീതാദിവിഭാഗേ പനേത്ഥ സന്തതിവസേന ഖണാദിവസേന ച വേദനായ അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നഭാവോ വേദിതബ്ബോ. തത്ഥ **സന്തതിവസേന** ഏകവീഥിഏകജവനഏകസമാപത്തിപരിയാപന്നാ ഏകവിധവിസയസമായോഗപ്പവത്താ ച പച്ചുപ്പന്നാ, തതോ പുബ്ബേ അതീതാ, പച്ഛാ അനാഗതാ. **ഖണാദിവസേന** ഖണത്തയപരിയാപന്നാ പുബ്ബന്താപരന്തമജ്ഝഗതാ സകിച്ചഞ്ച കുരുമാനാ വേദനാ പച്ചുപ്പന്നാ, തതോ പുബ്ബേ അതീതാ, പച്ഛാ അനാഗതാ. അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാഭേദോ നിയകജ്ഝത്തവസേനേവ വേദിതബ്ബോ.

ഓളാരികസുഖുമഭാവോ "അകുസലാ വേദനാ ഓളാരികാ, കുസലാബ്യാകതാ വേദനാ സുഖുമാ"തിആദിനാ (വിഭ° ൪) നയേന വിഭങ്ഗേ വുത്തേന ജാതിസഭാവപുഗ്ഗലലോകിയലോകുത്തരവസേന വേദിതബ്ബോ. **ജാതിവസേന** താവ അകുസലാ വേദനാ സാവജ്ജകിരിയഹേതുതോ, കിലേസസന്താപഭാവതോ ച അവൂപസന്തവുത്തീതി കുസലവേദനായ ഓളാരികാ, സബ്യാപാരതോ സഉസ്സാഹതോ സവിപാകതോ കിലേസസന്താപഭാവതോ സാവജ്ജതോ ച വിപാകാബ്യാകതായ ഓളാരികാ, സവിപാകതോ കിലേസസന്താപഭാവതോ സബ്യാബജ്ഝതോ സാവജ്ജതോ ച കിരിയാബ്യാകതായ ഓളാരികാ. കുസലാബ്യാകതാ പന വുത്തവിപരിയായതോ അകുസലായ വേദനായ സുഖുമാ. ദ്വേപി കുസലാകുസലാ വേദനാ സബ്യാപാരതോ സഉസ്സാഹതോ സവിപാകതോ ച യഥായോഗം ദുവിധായപി അബ്യാകതായ ഓളാരികാ, വുത്തവിപരിയായേന ദുവിധാപി അബ്യാകതാ താഹി സുഖുമാ. ഏവം താവ ജാതിവസേന ഓളാരികസുഖുമതാ വേദിതബ്ബാ.

സഭാവവസേന പന ദുക്ഖാ വേദനാ നിരസ്സാദതോ സവിപ്ഫാരതോ ഖോഭകരണതോ ഉബ്ബേജനീയതോ അഭിഭവനതോ ച ഇതരാഹി ദ്വീഹി ഓളാരികാ, ഇതരാ പന ദ്വേ സാതതോ സന്തതോ പണീതതോ മനാപതോ മജ്ഝത്തതോ ച യഥായോഗം ദുക്ഖായ സുഖുമാ. ഉഭോ പന സുഖദുക്ഖാ സവിപ്ഫാരതോ ഉബ്ബേജനീയതോ ഖോഭകരണതോ പാകടതോ ച അദുക്ഖമസുഖായ ഓളാരികാ, സാ വുത്തവിപരിയായേന തദുഭയതോ സുഖുമാ. ഏവം സഭാവവസേന ഓളാരികസുഖുമതാ വേദിതബ്ബാ.

പുഗ്ഗലവസേന പന അസമാപന്നസ്സ വേദനാ നാനാരമ്മണേ വിക്ഖിത്തഭാവതോ സമാപന്നസ്സ വേദനായ ഓളാരികാ, വിപരിയായേന ഇതരാ സുഖുമാ. ഏവം പുഗ്ഗലവസേന ഓളാരികസുഖുമതാ വേദിതബ്ബാ.

ലോകിയലോകുത്തരവസേന പന സാസവാ വേദനാ ലോകിയാ, സാ ആസവുപ്പത്തിഹേതുതോ ഓഘനിയതോ യോഗനിയതോ ഗന്ഥനിയതോ നീവരണിയതോ ഉപാദാനിയതോ സംകിലേസികതോ പുഥുജ്ജനസാധാരണതോ ച അനാസവായ ഓളാരികാ, അനാസവാ ച വിപരിയായേന സാസവായ സുഖുമാ. ഏവം ലോകിയലോകുത്തരവസേന ഓളാരികസുഖുമതാ വേദിതബ്ബാ.

തത്ഥ ജാതിആദിവസേന സമ്ഭേദോ പരിഹരിതബ്ബോ. അകുസലവിപാകകായവിഞ്ഞാണസമ്പയുത്താ ഹി വേദനാ ജാതിവസേന അബ്യാകതത്താ സുഖുമാപി സമാനാ സഭാവാദിവസേന ഓളാരികാ ഹോതി. വുത്തഞ്ഹേതം -

> "അബ്യാകതാ വേദനാ സുഖുമാ, ദുക്ഖാ വേദനാ ഓളാരികാ. സമാപന്നസ്സ വേദനാ സുഖുമാ, അസമാപന്നസ്സ വേദനാ ഓളാരികാ. അനാസവാ വേദനാ സുഖുമാ, സാസവാ വേദനാ ഓളാരികാ"തി (വിഭ° ൧൧).

യഥാ ച ദുക്ഖാ വേദനാ, ഏവം സുഖാദയോപി. താപി ഹി ജാതിവസേന ഓളാരികാ, സഭാവാദിവസേന സുഖുമാ ഹോന്തി. തസ്മാ യഥാ ജാതിആദിവസേന സമ്ഭേദോ ന ഹോതി, തഥാ വേദനാനം ഓളാരികസുഖുമതാ വേദിതബ്ബാ. സേയ്യഥിദം, അബ്യാകതാ ജാതിവസേന കുസലാകുസലാഹി സുഖുമാ. തത്ഥ കതമാ അബ്യാകതാ? കിം ദുക്ഖാ? കിം സുഖാ? കിം സമാപന്നസ്സ? കിം അസമാപന്നസ്സ? കിം സാസവാ? കിം അനാസവാതി? ഏവം സഭാവാദിഭേദോ ന പരാമസിതബ്ബോ. ഏസ നയോ സബ്ബത്ഥ.

അപിച "തം തം വാ പന വേദനം ഉപാദായുപാദായ വേദനാ ഓളാരികാ സുഖുമാ ദട്ഠബ്ബാ"തി വചനതോ അകുസലാദീസുപി ലോഭസഹഗതായ ദോസസഹഗതാ വേദനാ അഗ്ഗി

വിയ നിസ്സയദഹനതോ ഓളാരികാ, ലോഭസഹഗതാ സുഖുമാ. ദോസസഹഗതാപി നിയതാ ഓളാരികാ, അനിയതാ സുഖുമാ. നിയതാപി കപ്പട്ഠിതികാ ഓളാരികാ, ഇതരാ സുഖുമാ. കപ്പട്ഠിതികാസുപി അസങ്ഖാരികാ ഓളാരികാ, ഇതരാ സുഖുമാ. ലോഭസഹഗതാ പന ദിട്ഠിസമ്പയുത്താ ഓളാരികാ, ഇതരാ സുഖുമാ. സാപി നിയതാ കപ്പട്ഠിതികാ അസങ്ഖാരികാ ഓളാരികാ, ഇതരാ സുഖുമാ. അവിസേസേന ച അകുസലാ ബഹുവിപാകാ ഓളാരികാ, അപ്പവിപാകാ സുഖുമാ. കുസലാ പന അപ്പവിപാകാ ഓളാരികാ, ബഹുവിപാകാ സുഖുമാ.

അപിച കാമാവചരകുസലാ ഓളാരികാ, രൂപാവചരാ സുഖുമാ, തതോ അരൂപാവചരാ, തതോ ലോകുത്തരാ. കാമാവചരാ ച ദാനമയാ ഓളാരികാ, സീലമയാ സുഖുമാ. സീലമയാപി ഓളാരികാ, തതോ ഭാവനാമയാ സുഖുമാ. ഭാവനാമയാപി ദുഹേതുകാ ഓളാരികാ, തിഹേതുകാ സുഖുമാ. തിഹേതുകാപി സസങ്ഖാരികാ ഓളാരികാ, അസങ്ഖാരികാ സുഖുമാ . രൂപാവചരാ ച പഠമജ്ഝാനികാ ഓളാരികാ...പേ॰... പഞ്ചമജ്ഝാനികാ സുഖുമാവ. അരൂപാവചരാ ച ആകാസാനഞ്ചായതനസമ്പയുത്താ ഓളാരികാ...പേ॰... നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനസമ്പയുത്താ സുഖുമാവ. ലോകുത്തരാ ച സോതാപത്തിമഗ്ഗസമ്പയുത്താ ഓളാരികാ...പേ॰... അരഹത്തമഗ്ഗസമ്പയുത്താ സുഖുമാവ. ഏസ നയോ തംതംഭൂമിവിപാകകിരിയാവേദനാസു ദുക്ഖാദിഅസമാപന്നാദിസാസവാദിവസേന വുത്തവേദനാസു ച. ഓകാസവസേന വാപി നിരയേ ദുക്ഖാ ഓളാരികാ, തിരച്ഛാനയോനിയം സുഖുമാ...പേ॰... പരനിമ്മിതവസവത്തീസു സുഖുമാവ. യഥാ ച ദുക്ഖാ, ഏവം സുഖാപി സബ്ബത്ഥ യഥാനുരൂപം യോജേതബ്ബാ. വത്ഥുവസേന ചാപി ഹീനവത്ഥുകാ യാ കാചി വേദനാ ഓളാരികാ, പണീതവത്ഥുകാ സുഖുമാ. ഹീനപണീതഭേദേ യാ ഓളാരികാ, സാ ഹീനാ. യാ ച സുഖുമാ, സാ പണീതാതി ദട്ഠബ്ബാ.

ദൂരസന്തികപദേ പന "അകുസലാ വേദനാ കുസലാബ്യാകതാഹി വേദനാഹി ദൂരേ, അകുസലാ വേദനാ അകുസലായ വേദനായ സന്തികേ"തിആദിനാ (വിഭ॰ ൧൩) നയേന വിഭങ്ഗേ വിഭത്താ. തസ്മാ അകുസലാ വേദനാ വിസഭാഗതോ അസംസട്ഠതോ അസരിക്ഖതോ ച കുസലാബ്യാകതാഹി ദൂരേ, തഥാ കുസലാബ്യാകതാ അകുസലായ. ഏസ നയോ സബ്ബവാരേസു. അകുസലാ പന വേദനാ സഭാഗതോ സംസട്ഠതോ സരിക്ഖതോ ച അകുസലായ സന്തികേതി ഇദം വേദനായ അതീതാദിവിഭാഗേ വിത്ഥാരകഥാമുഖം. തംതംവേദനാസമ്പയുത്താനം പന സഞ്ഞാദീനമ്പി ഏതം ഏവമേവ വേദിതബ്ബം.

യേ പനേത്ഥ വേദനാദീസു **ചക്ഖു...പേ॰... ജരാമരണ**ന്തി പേയ്യാലേന സംഖിത്തേസു ച ധമ്മേസു ലോകുത്തരധമ്മാ ആഗതാ, തേ അസമ്മസനൂപഗത്താ ഇമസ്മിം അധികാരേ ന ഗഹേതബ്ബാ. തേ പന കേവലം തേന തേന പദേന സങ്ഗഹിതധമ്മദസ്സനവസേന ച അഭിഞ്ഞേയ്യനിദ്ദേസേ ആഗതനയേന ച വുത്താ. യേപി ച സമ്മസനൂപഗാ, തേസു യേ യസ്സ പാകടാ ഹോന്തി, സുഖേന പരിഗ്ഗഹം ഗച്ഛന്തി, തേസു തേന സമ്മസനം ആരഭിതബ്ബം. ജാതിജരാമരണവസേന വിസും സമ്മസനാഭാവേപി ജാതിജരാമരണവന്തേസുയേവ പന സമ്മസിതേസു താനിപി സമ്മസിതാനി ഹോന്തീതി പരിയായേന തേസമ്പി വസേന സമ്മസനം വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. **അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നം അനിച്ചതോ വവത്ഥേതീ**തിആദിനാ നയേന അതീതത്തികസ്സേവ ച വസേന സമ്മസനസ്സ വുത്തത്താ അജ്ഝത്താദിഭേദം അനാമസിത്വാപി അതീതത്തികസ്സേവ വസേന പരിച്ഛിന്ദിത്വാപി അനിച്ചാദിതോ സമ്മസനം കാതബ്ബമേവ.

യം പന അനിച്ചം, തം യസ്മാ നിയമതോ സങ്ഖതാദിഭേദം ഹോതി, തേനസ്സ പരിയായദസ്സനത്ഥം, നാനാകാരേഹി വാ മനസികാരപ്പവത്തിദസ്സനത്ഥം **രൂപം അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നം അനിച്ചം സങ്ഖത**ന്തിആദിമാഹ . തഞ്ഹി ഹുത്വാ അഭാവട്ഠേന **അനിച്ചം,** അനിച്ചന്തികതായ ആദിഅന്തവന്തതായ വാ അനിച്ചം. പച്ചയേഹി സമാഗന്ത്വാ കതത്താ **സങ്ഖതം**. പച്ചയേ പടിച്ച നിസ്സായ സമം, സഹ വാ ഉപ്പന്നത്താ **പടിച്ചസമുപ്പന്നം**. ഏതേന പച്ചയേഹി കതേപി പച്ചയാനം അബ്യാപാരതം ദസ്സേതി. **ഖയധമ്മ**ന്തി ഖീയനധമ്മം ഖീയനപകതികം. **വയധമ്മ**ന്തി നസ്സനധമ്മം. നയിദം മന്ദീഭാവക്ഖയവസേന ഖയധമ്മം, കേവലം വിഗമനപകതികം. പഹൂതസ്സ മന്ദീഭാവോപി ഹി ലോകേ ഖയോതി വുച്ചതി. **വിരാഗധമ്മ**ന്തി നയിദം കുഹിഞ്ചി ഗമനവസേന വയധമ്മം, കേവലം സഭാവാതിക്കമനപകതികം. "വിരാഗോ നാമ ജിഗുച്ഛനം വാ സമതിക്കമോ വാ"തി ഹി വുത്തം. **നിരോധധമ്മ**ന്തി നയിദം സഭാവാതിക്കമേന പുനരാവത്തിധമ്മം, കേവലം അപുനരാവത്തിനിരോധേന നിരുജ്ഝനപകതികന്തി പുരിമപുരിമപദസ്സ അത്ഥവിവരണവസേന പച്ഛിമപച്ഛിമപദം വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം.

അഥ വാ ഏകഭവപരിയാപന്നരൂപഭങ്ഗവസേന ഖയധമ്മം, ഏകസന്തതിപരിയാപന്നരൂപക്ഖയവസേന വയധമ്മം, രൂപസ്സ ഖണഭങ്ഗവസേന വിരാഗധമ്മം, തിണ്ണമ്പി അപുനപ്പവത്തിവസേന നിരോധധമ്മന്തിപി യോജേതബ്ബം.

ജരാമരണം അനിച്ചന്തിആദീസു ജരാമരണം ന അനിച്ചം, അനിച്ചസഭാവാനം പന ഖന്ധാനം ജരാമരണത്താ അനിച്ചം നാമ ജാതം. സങ്ഖതാദീസുപി ഏസേവ നയോ. അന്തരപേയ്യാലേ ജാതിയാപി അനിച്ചാദിതായ ഏസേവ നയോ.

ജാതിപച്ചയാ ജരാമരണന്തിആദി ന വിപസ്സനാവസേന വുത്തം, കേവലം പടിച്ചസമുപ്പാദസ്സ ഏകേകഅങ്ഗവസേന സങ്ഖിപിത്വാ വവത്ഥാനതോ സമ്മസനഞാണം നാമ ഹോതീതി പരിയായേന വുത്തം. ന പനേതം കലാപസമ്മസനഞാണം ധമ്മട്ഠിതിഞാണമേവ തം ഹോതീതി. **അസതി ജാതിയാ**തി ലിങ്ഗവിപല്ലാസോ കതോ, അസതിയാ ജാതിയാതി വുത്തം ഹോതി. **അസതി സങ്ഖാരേസൂ**തി വചനവിപല്ലാസോ കതോ, അസന്തേസു സങ്ഖാരേസൂതി വുത്തം ഹോതി. **ഭവപച്ചയാ ജാതി, അസതീ**തിആദി "ഭവപച്ചയാ ജാതി, അസതി ഭവേ നത്ഥി ജാതീ"തിആദിനാ നയേന യോജേതബ്ബം.

സമ്മസനഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. ഉദയബ്ബയഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൪൯. ഇദാനി അനന്തരം വുത്തസ്സ സമ്മസനഞാണസ്സ നാനാനയേഹി ഭാവനാഥിരകരണേന പാരം ഗന്ത്വാ ഠിതേന അനിച്ചാദിതോ ദിട്ഠേ സങ്ഖാരേ ഉദയബ്ബയേന പരിച്ഛിന്ദിത്വാ അനിച്ചാദിതോ വിപസ്സനത്ഥം വുത്തസ്സ ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനാഞാണസ്സ നിദ്ദേസേ **ജാതം രൂപ**ന്തിആദീസു സന്തതിവസേന യഥാസകം പച്ചയേഹി നിബ്ബത്തം രൂപം. **തസ്സ** ജാതസ്സ രൂപസ്സ **നിബ്ബത്തിലക്ഖണം** ജാതിം ഉപ്പാദം അഭിനവാകാരം **ഉദയോ**തി, **വിപരിണാമലക്ഖണം** ഖയം ഭങ്ഗം **വയോ**തി, **അനുപസ്സനാ** പുനപ്പുനം നിസാമനാ, ഉദയബ്ബയ അനുപസ്സനാഞാണന്തി അത്ഥോ. വേദനാദീസുപി ഏസേവ നയോ. ജാതിജരാമരണവന്താനംയേവ ഉദയബ്ബയസ്സ പരിഗ്ഗഹേതബ്ബത്താ ജാതിജരാമരണാനം ഉദയബ്ബയാഭാവതോ ജാതിജരാമരണം അനാമസിത്വാ **ജാതം ചക്ഖു…പേ॰… ജാതോ ഭവോ**തി പേയ്യാലം കതം. സോ ഏവം പഞ്ചന്നം ഖന്ധാനം ഉദയബ്ബയം പസ്സന്തോ ഏവം ജാനാതി "ഇമേസം ഖന്ധാനം ഉപ്പത്തിതോ പുബ്ബേ അനുപ്പന്നാനം രാസി വാ നിചയോ വാ നത്ഥി, ഉപ്പജ്ജമാനാനമ്പി രാസിതോ വാ നിചയതോ വാ ആഗമനം നാമ നത്ഥി, നിരുജ്ഝമാനാനമ്പി ദിസാവിദിസാഗമനം നാമ നത്ഥി, നിരുദ്ധാനമ്പി ഏകസ്മിം ഠാനേ രാസിതോ നിചയതോ നിധാനതോ അവട്ഠാനം നാമ നത്ഥി. യഥാ പന വീണായ വാദിയമാനായ ഉപ്പന്നസ്സ സദ്ദസ്സ നേവ ഉപ്പത്തിതോ പുബ്ബേ സന്നിചയോ അത്ഥി, ന ഉപ്പജ്ജമാനോ സന്നിചയതോ ആഗതോ, ന നിരുജ്ഝമാനസ്സ ദിസാവിദിസാഗമനം അത്ഥി, ന നിരുദ്ധോ കത്ഥചി സന്നിചിതോ തിട്ഠതി, അഥ ഖോ വീണഞ്ച ഉപവീണഞ്ച പുരിസസ്സ ച തജ്ജം വായാമം പടിച്ച അഹുത്വാ സമ്ഭോതി, ഹുത്വാ പടിവേതി, ഏവം സബ്ബേപി രൂപാരൂപിനോ ധമ്മാ അഹുത്വാ സമ്ഭോന്തി, ഹുത്വാ പടിവേന്തീ"തി.

൫൦. ഏവം സങ്ഖേപതോ ഉദയബ്ബയദസ്സനം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി വിത്ഥാരതോ ദസ്സേതും **പഞ്ചന്നം ഖന്ധാനം ഉദയം പസ്സന്തോ കതി ലക്ഖണാനി പസ്സതീ**തിആദീഹി രാസിതോ ഗണനം പുച്ഛിത്വാ, പഞ്ചന്നം ഖന്ധാനം ഉദയം പസ്സന്തോ **പഞ്ചവീസതി ലക്ഖണാനി പസ്സതീ**തിആദീഹി രാസിതോവ ഗണനം വിസ്സജ്ജേത്വാ, പുന **രൂപക്ഖന്ധസ്സ ഉദയം പസ്സന്തോ കതി ലക്ഖണാനി പസ്സതീ**തിആദീഹി വിഭാഗതോ ഗണനം പുച്ഛിത്വാ **രൂപക്ഖന്ധസ്സ ഉദയം പസ്സന്തോ പഞ്ച ലക്ഖണാനി പസ്സതീ**തിആദീഹി വിഭാഗതോ ഗണനം വിസ്സജ്ജേത്വാ, പുന **രൂപക്ഖന്ധസ്സ ഉദയം പസ്സന്തോ കതമാനി പഞ്ച ലക്ഖണാനി പസ്സതീ**തിആദീഹി ലക്ഖണവിഭാഗം പുച്ഛിത്വാ വിസ്സജ്ജനം കതം.

തത്ഥ **അവിജ്ജാസമുദയാ രൂപസമുദയോ**തി "പുരിമകമ്മഭവസ്മിം മോഹോ അവിജ്ജാ"തി വുത്തായ അവിജ്ജായ സതി ഇമസ്മിം ഭവേ രൂപസ്സ ഉപ്പാദോ ഹോതീതി അത്ഥോ. **പച്ചയസമുദയട്ഠേനാ**തി പച്ചയസ്സ ഉപ്പന്നഭാവേനാതി അത്ഥോ. അവിജ്ജാതണ്ഹാകമ്മാനി ചേത്ഥ ഇധ പടിസന്ധിഹേതുഭൂതാ അതീതപച്ചയാ . ഇമേസു ച തീസു ഗഹിതേസു സങ്ഖാരുപാദാനാനി ഗഹിതാനേവ ഹോന്തി. **ആഹാരസമുദയാ**തി പവത്തിപച്ചയേസു കബളീകാരാഹാരസ്സ ബലവത്താ സോയേവ ഗഹിതോ. തസ്മിം പന ഗഹിതേ പവത്തിഹേതുഭൂതാനി ഉതുചിത്താനിപി ഗഹിതാനേവ ഹോന്തി. **നിബ്ബത്തിലക്ഖണ**ന്തി

അദ്ധാസന്തതിഖണവസേന രൂപസ്സ ഉപ്പാദം, ഉപ്പാദോയേവ സങ്ഖതലക്ഖണത്താ ലക്ഖണന്തി ച വുത്തോ. **പഞ്ച ലക്ഖണാനീ**തി അവിജ്ജാ തണ്ഹാ കമ്മാഹാരാ നിബ്ബത്തി ചാതി ഇമാനി പഞ്ച ലക്ഖണാനി. അവിജ്ജാദയോപി ഹി രൂപസ്സ ഉദയോ ലക്ഖീയതി ഏതേഹീതി ലക്ഖണാനി. നിബ്ബത്തി പന സങ്ഖതലക്ഖണമേവ, തമ്പി സങ്ഖതന്തി ലക്ഖീയതി ഏതേനാതി ലക്ഖണം.

അവിജ്ജാനിരോധാ രൂപനിരോധോതി അനാഗതഭവസ്സ പച്ചയഭൂതായ ഇമസ്മിം ഭവേ അവിജ്ജായ അരഹത്തമഗ്ഗഞാണേന നിരോധേ കതേ പച്ചയാഭാവാ അനാഗതസ്സ രൂപസ്സ അനുപ്പാദോ നിരോധോ ഹോതീതി അത്ഥോ. **പച്ചയനിരോധട്ഠേനാ**തി പച്ചയസ്സ നിരുദ്ധഭാവേനാതി അത്ഥോ. നിരോധോ ചേത്ഥ അനാഗതപടിസന്ധിപച്ചയാനം ഇധ അവിജ്ജാതണ്ഹാകമ്മാനംയേവ നിരോധോ. **ആഹാരനിരോധാ രൂപനിരോധോ**തി പവത്തിപച്ചയസ്സ കബളീകാരാഹാരസ്സ അഭാവേ തംസമുട്ഠാനരൂപാഭാവോ ഹോതി. **വിപരിണാമലക്ഖണ**ന്തി അദ്ധാസന്തതിഖണവസേന രൂപസ്സ ഭങ്ഗം, ഭങ്ഗോയേവ സങ്ഖതലക്ഖണത്താ ലക്ഖണന്തി വുത്തോ. ഇധ **പഞ്ച ലക്ഖണാനീ**തി അവിജ്ജാതണ്ഹാകമ്മാഹാരാനം അഭാവനിരോധാ ചത്താരി, വിപരിണാമോ ഏകന്തി പഞ്ച. ഏസ നയോ വേദനാക്ഖന്ധാദീസു. അയം പന വിസേസോ - അരൂപക്ഖന്ധാനം ഉദയബ്ബയദസ്സനം അദ്ധാസന്തതിവസേന, ന ഖണവസേന. ഫസ്സോ വേദനാസഞ്ഞാസങ്ഖാരക്ഖന്ധാനം പവത്തിപച്ചയോ, തംനിരോധാ ച തേസം നിരോധോ. നാമരൂപം വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധസ്സ പവത്തിപച്ചയോ, തംനിരോധാ ച തസ്സ നിരോധോതി.

കേചി പനാഹു - "ചതുധാ പച്ചയതോ ഉദയബ്ബയദസ്സനേ അതീതാദിവിഭാഗം അനാമസിത്വാവ സബ്ബസാമഞ്ഞവസേന അവിജ്ജാദീഹി ഉദേതീതി ഉപ്പജ്ജമാനഭാവമത്തം ഗണ്ഹാതി, ന ഉപ്പാദം. അവിജ്ജാദിനിരോധാ നിരുജ്ഝതീതി അനുപ്പജ്ജമാനഭാവമത്തം ഗണ്ഹാതി, ന ഭങ്ഗം. ഖണതോ ഉദയബ്ബയദസ്സനേ പച്ചുപ്പന്നാനം ഉപ്പാദം ഭങ്ഗം ഗണ്ഹാതീ"തി.

വിപസ്സമാനോ പന വിപസ്സകോ പഠമം പച്ചയതോ ഉദയബ്ബയം മനസികരിത്വാ വിപസ്സനാകാലേ അവിജ്ജാദികേ ചതുരോ ധമ്മേ വിസ്സജ്ജേത്വാ ഉദയബ്ബയവന്തേയേവ ഖന്ധേ ഗഹേത്വാ തേസം ഉദയബ്ബയം പസ്സതി, ഏവഞ്ച തസ്സ വിപസ്സകസ്സ "ഏവം രൂപാദീനം ഉദയോ, ഏവം വയോ, ഏവം രൂപാദയോ ഉദേന്തി, ഏവം വേന്തീ"തി പച്ചയതോ ച ഖണതോ ച വിത്ഥാരേന ഉദയബ്ബയം പസ്സതോ "ഇതി കിര ഇമേ ധമ്മാ അഹുത്വാ സമ്ഭോന്തി, ഹുത്വാ പടിവേന്തീ"തി ഞാണം വിസദതരം ഹോതി, സച്ചപടിച്ചസമുപ്പാദനയലക്ഖണഭേദാ പാകടാ ഹോന്തി . യഞ്ഹി സോ അവിജ്ജാദിസമുദയാ ഖന്ധാനം സമുദയം അവിജ്ജാദിനിരോധാ ച ഖന്ധാനം നിരോധം പസ്സതി, ഇദമസ്സ പച്ചയതോ ഉദയബ്ബയദസ്സനം. യം പന നിബ്ബത്തിലക്ഖണവിപരിണാമലക്ഖണാനി പസ്സന്തോ ഖന്ധാനം ഉദയബ്ബയം പസ്സതി, ഇദമസ്സ ഖണതോ ഉദയബ്ബയദസ്സനം. ഉപ്പത്തിക്ഖണേയേവ ഹി നിബ്ബത്തിലക്ഖണം, ഭങ്ഗക്ഖണേ ച വിപരിണാമലക്ഖണം.

ഇച്ചസ്സേവം പച്ചയതോ ചേവ ഖണതോ ച ദ്വേധാ ഉദയബ്ബയം പസ്സതോ പച്ചയതോ ഉദയദസ്സനേന സമുദയസച്ചം പാകടം ഹോതി ജനകാവബോധതോ. ഖണതോ ഉദയദസ്സനേന ദുക്ഖസച്ചം പാകടം ഹോതി ജാതിദുക്ഖാവബോധതോ. പച്ചയതോ വയദസ്സനേന നിരോധസച്ചം പാകടം ഹോതി പച്ചയാനുപ്പാദേന പച്ചയവതം അനുപ്പാദാവബോധതോ. ഖണതോ വയദസ്സനേന ദുക്ഖസച്ചമേവ പാകടം ഹോതി മരണദുക്ഖാവബോധതോ. യഞ്ചസ്സ ഉദയബ്ബയദസ്സനം, മഗ്ഗോവായം ലോകികോതി മഗ്ഗസച്ചം പാകടം ഹോതി തത്ര സമ്മോഹവിഘാതതോ.

പച്ചയതോ ചസ്സ ഉദയദസ്സനേന അനുലോമോ പടിച്ചസമുപ്പാദോ പാകടോ ഹോതി "ഇമസ്മിം സതി ഇദം ഹോതീ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൦൪; സം॰ നി॰ ൨.൨൧; ഉദാ॰ ൧) അവബോധതോ. പച്ചയതോ വയദസ്സനേന പടിലോമോ പടിച്ചസമുപ്പാദോ പാകടോ ഹോതി "ഇമസ്സ നിരോധാ ഇദം നിരുജ്ഝതീ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൦൬; സം॰ നി॰ ൨.൨൧; ഉദാ॰ ൨) അവബോധതോ. ഖണതോ പന ഉദയബ്ബയദസ്സനേന പടിച്ചസമുപ്പന്നാ ധമ്മാ പാകടാ ഹോന്തി സങ്ഖതലക്ഖണാവബോധതോ. ഉദയബ്ബയവന്തോ ഹി സങ്ഖതാ, തേ ച പടിച്ചസമുപ്പന്നാതി.

പച്ചയതോ ചസ്സ ഉദയദസ്സനേന ഏകത്തനയോ പാകടോ ഹോതി ഹേതുഫലസമ്ബന്ധേന സന്താനസ്സ അനുപച്ഛേദാവബോധതോ. അഥ സുട്ഠുതരം ഉച്ഛേദദിട്ഠിം പജഹതി. ഖണതോ ഉദയദസ്സനേന നാനത്തനയോ പാകടോ ഹോതി നവനവാനം ഉപ്പാദാവബോധതോ. അഥ സുട്ഠുതരം സസ്സതദിട്ഠിം പജഹതി. പച്ചയതോ ചസ്സ ഉദയബ്ബയദസ്സനേന അബ്യാപാരനയോ

പാകടോ ഹോതി ധമ്മാനം അവസവത്തിഭാവാവബോധതോ. അഥ സുട്ഠുതരം അത്തദിട്ഠിം പജഹതി. പച്ചയതോ പന ഉദയദസ്സനേന ഏവംധമ്മതാനയോ പാകടോ ഹോതി പച്ചയാനുരൂപേന ഫലസ്സുപ്പാദാവബോധതോ. അഥ സുട്ഠുതരം അകിരിയദിട്ഠിം പജഹതി.

പച്ചയതോ ചസ്സ ഉദയദസ്സനേന അനത്തലക്ഖണം പാകടം ഹോതി ധമ്മാനം നിരീഹകത്തപച്ചയപടിബദ്ധവുത്തിതാവബോധതോ. ഖണതോ ഉദയബ്ബയദസ്സനേന അനിച്ചലക്ഖണം പാകടം ഹോതി ഹുത്വാ അഭാവാവബോധതോ, പുബ്ബന്താപരന്തവിവേകാവബോധതോ ച. ദുക്ഖലക്ഖണമ്പി പാകടം ഹോതി ഉദയബ്ബയേഹി പടിപീളനാവബോധതോ. സഭാവലക്ഖണമ്പി പാകടം ഹോതി ഉദയബ്ബയപരിച്ഛിന്നാവബോധതോ. സഭാവലക്ഖണേ സങ്ഖതലക്ഖണസ്സ താവകാലികത്തമ്പി പാകടം ഹോതി, ഉദയക്ഖണേ വയസ്സ, വയക്ഖണേ ച ഉദയസ്സ അഭാവാവബോധതോതി.

തസ്സേവം പാകടീഭൂതസച്ചപടിച്ചസമുപ്പാദനയലക്ഖണഭേദസ്സ ''ഏവം കിര നാമിമേ ധമ്മാ അനുപ്പന്നപുബ്ബാ ഉപ്പജ്ജന്തി, ഉപ്പന്നാ നിരുജ്ഝന്തീ''തി നിച്ചനവാവ ഹുത്വാ സങ്ഖാരാ ഉപട്ഠഹന്തി. ന കേവലഞ്ച നിച്ചനവാവ, സൂരിയുഗ്ഗമനേ ഉസ്സാവബിന്ദു വിയ ഉദകപുബ്ബുളോ വിയ ഉദകേ ദണ്ഡരാജി വിയ ആരഗ്ഗേ സാസപോ വിയ വിജ്ജുപ്പാദോ വിയ ച പരിത്തട്ഠായിനോ മായാമരീചിസുപിനന്തഅലാതചക്കഗന്ധബ്ബനഗരഫേണകദലിആദയോ വിയ അസാരാ നിസ്സാരാതി ചാപി ഉപട്ഠഹന്തി. ഏത്താവതാ തേന ''വയധമ്മമേവ ഉപ്പജ്ജതി, ഉപ്പന്നഞ്ച വയം ഉപേതീ''തി ഇമിനാ ആകാരേന സമപഞ്ഞാസ ലക്ഖണാനി പടിവിജ്ഝിത്വാ ഠിതം ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനാ നാമ പഠമം തരുണവിപസ്സനാഞാണം അധിഗതം ഹോതി, യസ്സാധിഗമാ ''ആരദ്ധവിപസ്സകോ''തി സങ്ഖം ഗച്ഛതി. ഇമസ്മിം ഞാണേ ഠിതസ്സ ഓഭാസാദയോ ദസ വിപസ്സനൂപക്കിലേസാ ഉപ്പജ്ജന്തി, യേസം ഉപ്പത്തിയാ അകുസലോ യോഗാവചരോ തേസു മഗ്ഗഞാണസഞ്ഞീ ഹുത്വാ അമഗ്ഗമേവ ''മഗ്ഗോ''തി ഗണ്ഹാതി, ഉപക്കിലേസജടാജടിതോ ച ഹോതി. കുസലോ പന യോഗാവചരോ തേസു വിപസ്സനം ആരോപേന്തോ ഉപക്കിലേസജടം വിജടേത്വാ ''ഏതേ ധമ്മാ ന മഗ്ഗോ, ഉപക്കിലേസവിമുത്തം പന വീഥിപടിപന്നം വിപസ്സനാഞാണം മഗ്ഗോ''തി മഗ്ഗഞ്ച അമഗ്ഗഞ്ച വവത്ഥപേതി. തസ്സേവം മഗ്ഗഞ്ച അമഗ്ഗഞ്ച ഞത്വാ ഠിതം ഞാണം മഗ്ഗാമഗ്ഗഞാണദസ്സനവിസുദ്ധി നാമ.

ഏത്താവതാ ച പന തേന ചതുന്നം സച്ചാനം വവത്ഥാനം കതം ഹോതി. കഥം? നാമരൂപപരിഗ്ഗഹേ സതി പച്ചയപരിഗ്ഗഹസമ്ഭവതോ ധമ്മട്ഠിതിഞാണവചനേനേവ വുത്തേന ദിട്ഠിവിസുദ്ധിസങ്ഖാതേന നാമരൂപവവത്ഥാപനേന ദുക്ഖസച്ചസ്സ വവത്ഥാനം കതം ഹോതി, കങ്ഖാവിതരണവിസുദ്ധിസങ്ഖാതേന പച്ചയപരിഗ്ഗഹണേന സമുദയസച്ചസ്സ വവത്ഥാനം, ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനേന ച ഖണതോ ഉദയബ്ബയദസ്സനേന ദുക്ഖസച്ചസ്സ വവത്ഥാനം കതം, പച്ചയതോ ഉദയദസ്സനേന സമുദയസച്ചസ്സ വവത്ഥാനം, പച്ചയതോ വയദസ്സനേന നിരോധസച്ചസ്സ വവത്ഥാനം, യഞ്ചസ്സ ഉദയബ്ബയദസ്സനം, മഗ്ഗോവായം ലോകികോതി തത്ര സമ്മോഹവിഘാതതോ ഇമിസ്സഞ്ച മഗ്ഗാമഗ്ഗഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിയം വിപസ്സതോ സമ്മാ മഗ്ഗസ്സ അവധാരണേന മഗ്ഗസച്ചസ്സ വവത്ഥാനം കതം. ഏവം ലോകിയേന താവ ഞാണേന ചതുന്നം സച്ചാനം വവത്ഥാനം കതം ഹോതീതി.

ഉദയബ്ബയഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ഭങ്ഗാനുപസ്സനാഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൫൧. സോ ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനായം ഠിതോ യോഗാവചരോ മഗ്ഗാമഗ്ഗവവത്ഥാപനേന ഉപക്കിലേസവിമുത്തം വീഥിപടിപന്നം ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനാഞാണം ''മഗ്ഗോ''തി ഞത്വാ തിലക്ഖണസല്ലക്ഖണേന തസ്സേവ മഗ്ഗസ്സ സുവിസദകരണത്ഥം പുന ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനം ആരഭിത്വാ ഉദയബ്ബയേന പരിച്ഛിന്നേ സങ്ഖാരേ അനിച്ചാദിതോ വിപസ്സതി. ഏവം തസ്സ തം ഞാണം തിക്ഖം ഹുത്വാ വഹതി, സങ്ഖാരാ ലഹും ഉപട്ഠഹന്തി, ഞാണേ തിക്ഖേ വഹന്തേ സങ്ഖാരേസു ലഹും ഉപട്ഠഹന്തേസു ഉപ്പാദം അതിക്കമിത്വാ ഭങ്ഗേ ഏവ സതി സന്തിട്ഠതി. നിരോധാധിമുത്തത്താ വാ ഉദയം പഹായ ഭങ്ഗേയേവ സതിം ഉപട്ഠപേതി. ഏതസ്മിം ഠാനേ ഭങ്ഗാനുപസ്സനാഞാണം ഉപ്പജ്ജതി. ഇദാനി തസ്സ ഞാണസ്സ നിദ്ദേസേ **രൂപാരമ്മണതാ ചിത്തം ഉപ്പജ്ജിത്വാ ഭിജ്ജതീ**തി രൂപാരമ്മണം ചിത്തം ഉപ്പജ്ജിത്വാ ഭിജ്ജതി. അഥ വാ രൂപാരമ്മണഭാവേ ചിത്തം ഉപ്പജ്ജിത്വാ ഭിജ്ജതീതി അത്ഥോ. **തം ആരമ്മണം പടിസങ്ഖാ**തി തം രൂപാരമ്മണം പടിസങ്ഖായ ജാനിത്വാ, ഖയതോ വയതോ ദിസ്വാതി അത്ഥോ. **തസ്സ ചിത്തസ്സ ഭങ്ഗം അനുപസ്സതീ**തി യേന ചിത്തേന തം രൂപാരമ്മണം ഖയതോ വയതോ ദിട്ഠം, തസ്സ

ചിത്തസ്സ അപരേന ചിത്തേന ഭങ്ഗം അനുപസ്സതീതി അത്ഥോ. തേനാഹു പോരാണാ - "ഞാതഞ്ച ഞാണഞ്ച ഉഭോ വിപസ്സതീ"തി. **ചിത്ത**ന്തി ചേത്ഥ സസമ്പയുത്തചിത്തം അധിപ്പേതം.

അനുപസ്സതീതി അനു അനു പസ്സതി, അനേകേഹി ആകാരേഹി പുനപ്പുനം പസ്സതീതി അത്ഥോ. തേനാഹ **അനുപസ്സതീതി കഥം അനുപസ്സതി, അനിച്ചതോ അനുപസ്സതീ**തിആദി . തത്ഥ യസ്മാ ഭങ്ഗോ നാമ അനിച്ചതായ പരമാ കോടി, തസ്മാ ഭങ്ഗാനുപസ്സകോ യോഗാവചരോ സബ്ബം രൂപഗതം അനിച്ചതോ അനുപസ്സതി, നോ നിച്ചതോ. തതോ അനിച്ചസ്സ ദുക്ഖത്താ, ദുക്ഖസ്സ ച അനത്തത്താ, തദേവ ദുക്ഖതോ അനുപസ്സതി, നോ സുഖതോ. അനത്തതോ അനുപസ്സതി, നോ അത്തതോ . യസ്മാ പന യം അനിച്ചം ദുക്ഖമനത്താ, ന തം അഭിനന്ദിതബ്ബം. യഞ്ച ന അഭിനന്ദിതബ്ബം, ന തത്ഥ രജ്ജിതബ്ബം. തസ്മാ ഏസ തസ്മിം ഭങ്ഗാനുപസ്സനാനുസാരേന "അനിച്ചം ദുക്ഖമനത്താ"തി ദിട്ഠേ രൂപഗതേ നിബ്ബിന്ദതി, നോ നന്ദതി. വിരജ്ജതി, നോ രജ്ജതി. സോ ഏവം വിരജ്ജന്തോ ലോകികേനേവ താവ ഞാണേന രാഗം നിരോധേതി, നോ സമുദേതി, സമുദയം ന കരോതീതി അത്ഥോ. അഥ വാ സോ ഏവം വിരത്തോ യഥാ ദിട്ഠം രൂപഗതം, തഥാ അദിട്ഠമ്പി അന്വയഞാണവസേന നിരോധേതി, നോ സമുദേതി. നിരോധതോവ മനസി കരോതി, നിരോധമേവസ്സ പസ്സതി, നോ സമുദയന്തി അത്ഥോ. സോ ഏവം പടിപന്നോ പടിനിസ്സജ്ജതി, നോ ആദിയതി. കിം വുത്തം ഹോതി? അയമ്പി ഹി അനിച്ചാദിഅനുപസ്സനാ തദങ്ഗവസേന സദ്ധിം ഖന്ധാഭിസങ്ഖാരേഹി കിലേസാനം പരിച്ചജനതോ, സങ്ഖതദോസദസ്സനേന ച തബ്ബിപരീതേ നിബ്ബാനേ തന്നിന്നതായ പക്ഖന്ദനതോ പരിച്ചാഗപടിനിസ്സഗ്ഗോ ചേവ പക്ഖന്ദനപടിനിസ്സഗ്ഗോ ചാതി വുച്ചതി. തസ്മാ തായ സമന്നാഗതോ ഭിക്ഖു യഥാവുത്തേന നയേന കിലേസേ ച പരിച്ചജതി, നിബ്ബാനേ ച പക്ഖന്ദതി. നാപി നിബ്ബത്തനവസേന കിലേസേ ആദിയതി, ന അദോസദസ്സിതാവസേന സങ്ഖതാരമ്മണം. തേന വുച്ചതി **പടിനിസ്സജ്ജതി, നോ ആദിയതീ**തി.

൫൨. ഇദാനിസ്സ തേഹി ഞാണേഹി യേസം ധമ്മാനം പഹാനം ഹോതി, തം ദസ്സേതും **അനിച്ചതോ അനുപസ്സന്തോ നിച്ചസഞ്ഞം പജഹതീ**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **നന്ദി**ന്തി സപ്പീതികം തണ്ഹം. **രാഗ**ന്തി സേസം തണ്ഹം. **സമുദയ**ന്തി രാഗസ്സ ഉപ്പത്തിം. അഥ വാ രൂപഗതസ്സ ഉദയം. **ആദാന**ന്തി നിബ്ബത്തനവസേന കിലേസാനം ആദാനം. വേദനാരമ്മണതാതിആദീനി ഇധ ച ഹേട്ഠാ ച വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബാനി.

ഗാഥാസു പന **വത്ഥുസങ്കമനാ**തി രൂപാദീസു ഏകേകസ്സ ഭങ്ഗം ദിസ്വാ പുന യേന ചിത്തേന ഭങ്ഗോ ദിട്ഠോ, തസ്സാപി ഭങ്ഗദസ്സനവസേന പുരിമവത്ഥുതോ അഞ്ഞവത്ഥുസങ്കമനാ. **പഞ്ഞായ ച വിവട്ടനാ**തി ഉദയം പഹായ വയേ സന്തിട്ഠനാ. **ആവജ്ജനാ ബലഞ്ചേവാ**തി രൂപാദീസു ഏകേകസ്സ ഭങ്ഗം ദിസ്വാ പുന ഭങ്ഗാരമ്മണസ്സ ചിത്തസ്സ ഭങ്ഗദസ്സനത്ഥം അനന്തരമേവ ആവജ്ജനസമത്ഥതാ. **പടിസങ്ഖാ വിപസ്സനാ**തി ഏസാ ആരമ്മണപടിസങ്ഖാ ഭങ്ഗാനുപസ്സനാ നാമ. **ആരമ്മണഅന്വയേന ഉഭോ ഏകവവത്ഥനാ**തി പച്ചക്ഖതോ ദിട്ഠസ്സ ആരമ്മണസ്സ അന്വയേന അനുഗമനേന യഥാ ഇദം, തഥാ അതീതേപി സങ്ഖാരഗതം ഭിജ്ജി, അനാഗതേപി ഭിജ്ജിസ്സതീതി ഏവം ഉഭിന്നം ഏകസഭാവേനേവ വവത്ഥാപനന്തി അത്ഥോ. വുത്തമ്പി ചേതം പോരാണേഹി -

> "സംവിജ്ജമാനമ്ഹി വിസുദ്ധദസ്സനോ, തദന്വയം നേതി അതീതനാഗതേ;
> സബ്ബേപി സങ്ഖാരഗതാ പലോകിനോ, ഉസ്സാവബിന്ദൂ സൂരിയേവ ഉഗ്ഗതേ"തി.

നിരോധേ അധിമുത്തതാതി ഏവം ഉഭിന്നം ഭങ്ഗവസേന ഏകവവത്ഥാനം കത്വാ തസ്മിംയേവ ഭങ്ഗസങ്ഖാതേ നിരോധേ അധിമുത്തതാ തഗ്ഗരുതാ തന്നിന്നതാ തപ്പോണതാ തപ്പബ്ഭാരതാതി അത്ഥോ. **വയലക്ഖണവിപസ്സനാ**തി ഏസാ വയലക്ഖണവിപസ്സനാ നാമാതി വുത്തം ഹോതി. **ആരമ്മണഞ്ച പടിസങ്ഖാ**തി പുരിമഞ്ച രൂപാദിആരമ്മണം ജാനിത്വാ. **ഭങ്ഗഞ്ച അനുപസ്സതീ**തി തസ്സാരമ്മണസ്സ ഭങ്ഗം ദിസ്വാ തദാരമ്മണസ്സ ചിത്തസ്സ ച ഭങ്ഗം അനുപസ്സതി. **സുഞ്ഞതോ ച ഉപട്ഠാന**ന്തി തസ്സേവം ഭങ്ഗമനുപസ്സതോ "സങ്ഖാരാവ ഭിജ്ജന്തി, തേസം ഭേദോ മരണം, ന അഞ്ഞോ കോചി അത്ഥീ"തി സുഞ്ഞതോ ഉപട്ഠാനം ഇജ്ഝതി. തേനാഹു പോരാണാ -

> "ഖന്ധാ നിരുജ്ഝന്തി ന ചത്ഥി അഞ്ഞോ, ഖന്ധാന ഭേദോ മരണന്തി വുച്ചതി;
> തേസം ഖയം പസ്സതി അപ്പമത്തോ, മണിംവ വിജ്ഝം വജിരേന യോനിസോ"തി.

അധിപഞ്ഞാ വിപസ്സനാതി യാ ച ആരമ്മണപടിസങ്ഖാ, യാ ച ഭങ്ഗാനുപസ്സനാ, യഞ്ച സുഞ്ഞതോ ഉപട്ഠാനം, അയം അധിപഞ്ഞാ വിപസ്സനാ നാമാതി വുത്തം ഹോതി. **കുസലോ തീസു അനുപസ്സനാസൂ**തി അനിച്ചാനുപസ്സനാദീസു തീസു ഛേകോ ഭിക്ഖു. **ചതസ്സോ ച വിപസ്സനാസൂ**തി നിബ്ബിദാദീസു ച ചതൂസു വിപസ്സനാസു. **തയോ ഉപട്ഠാനേ കുസലതാ**തി ഖയതോ വയതോ സുഞ്ഞതോതി ഇമസ്മിഞ്ച തിവിധേ ഉപട്ഠാനേ കുസലതായ. **നാനാദിട്ഠീസു ന കമ്പതീ**തി സസ്സതദിട്ഠിആദീസു നാനപ്പകാരാസു ദിട്ഠീസു ന വേധതി. സോ ഏവം അവേധമാനോ "അനിരുദ്ധമേവ നിരുജ്ഝതി, അഭിന്നമേവ ഭിജ്ജതീ"തി പവത്തമനസികാരോ ദുബ്ബലഭാജനസ്സ വിയ ഭിജ്ജമാനസ്സ, സുഖുമരജസ്സേവ വിപ്പകിരിയമാനസ്സ, തിലാനം വിയ ഭജ്ജിയമാനാനം സബ്ബസങ്ഖാരാനം ഉപ്പാദട്ഠിതിപവത്തനിമിത്തം വിസ്സജ്ജേത്വാ ഭേദമേവ പസ്സതി. സോ യഥാ നാമ ചക്ഖുമാ പുരിസോ പോക്ഖരണീതീരേ വാ നദീതീരേ വാ ഠിതോ ഥൂലഫുസിതകേ ദേവേ വസ്സന്തേ ഉദകപിട്ഠേ മഹന്തമഹന്താനി ഉദകപുബ്ബുളാനി ഉപ്പജ്ജിത്വാ ഉപ്പജ്ജിത്വാ സീഘം സീഘം ഭിജ്ജമാനാനി പസ്സേയ്യ, ഏവമേവ സബ്ബേ സങ്ഖാരാ ഭിജ്ജന്തി ഭിജ്ജന്തീതി പസ്സതി. ഏവരൂപഞ്ഹി യോഗാവചരം സന്ധായ വുത്തം ഭഗവതാ -

> "യഥാ പുബ്ബുളകം പസ്സേ, യഥാ പസ്സേ മരീചികം;
> ഏവം ലോകം അവേക്ഖന്തം, മച്ചുരാജാ ന പസ്സതീ"തി. (ധ॰ പ॰ ൧൭൦);

തസ്സേവം "സബ്ബേ സങ്ഖാരാ ഭിജ്ജന്തി ഭിജ്ജന്തീ"തി അഭിണ്ഹം പസ്സതോ അട്ഠാനിസംസപരിവാരം ഭങ്ഗാനുപസ്സനാഞാണം ബലപ്പത്തം ഹോതി. തത്രിമേ അട്ഠാനിസംസാ - ഭവദിട്ഠിപ്പഹാനം, ജീവിതനികന്തിപരിച്ചാഗോ, സദായുത്തപയുത്തതാ, വിസുദ്ധാജീവിതാ, ഉസ്സുക്കപ്പഹാനം, വിഗതഭയതാ, ഖന്തിസോരച്ചപടിലാഭോ, അരതിരതിസഹനതാതി. തേനാഹു പോരാണാ -

> "ഇമാനി അട്ഠഗ്ഗുണമുത്തമാനി, ദിസ്വാ തഹിം സമ്മസതീ പുനപ്പുനം;
> ആദിത്തചേലസ്സിരസൂപമോ മുനി, ഭങ്ഗാനുപസ്സീ അമതസ്സ പത്തിയാ"തി.

ഭങ്ഗാനുപസ്സനാഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. ആദീനവഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൫൩. ആദീനവഞാണനിദ്ദേസേ **ഉപ്പാദോ**തി പുരിമകമ്മപച്ചയാ ഇധ ഉപ്പത്തി. **പവത്ത**ന്തി തഥാഉപ്പന്നസ്സ പവത്തി. **നിമിത്ത**ന്തി സബ്ബമ്പി സങ്ഖാരനിമിത്തം. **ആയൂഹനാ**തി ആയതിം പടിസന്ധിഹേതുഭൂതം കമ്മം. **പടിസന്ധീ**തി ആയതിം ഉപ്പത്തി. **ഗതീ**തി യായ ഗതിയാ സാ പടിസന്ധി ഹോതി. **നിബ്ബത്തീ**തി ഖന്ധാനം നിബ്ബത്തനം. **ഉപപത്തീ**തി "സമാപന്നസ്സ വാ ഉപപന്നസ്സ വാ"തി (ധ॰ സ॰ ൧൨൮൯) ഏവം വുത്താ വിപാകപ്പവത്തി . **ജാതീ**തി ജരാദീനം പച്ചയഭൂതാ ഭവപച്ചയാ ജാതി. നിപ്പരിയായതോ തത്ഥ തത്ഥ നിബ്ബത്തമാനാനം സത്താനം യേ യേ ഖന്ധാ പാതുഭവന്തി, തേസം പഠമപാതുഭാവോ ജാതി. **ജരാ**തി ഖണ്ഡിച്ചാദിസമ്മതോ സന്തതിയം ഏകഭവപരിയാപന്നഖന്ധസന്താനസ്സ പുരാണഭാവോ. **സോകോ**തി ഞാതിബ്യസനാദീഹി ഫുട്ഠസ്സ ചിത്തസന്താപോ. **പരിദേവോ**തി ഞാതിബ്യസനാദീഹി ഫുട്ഠസ്സ വചീപലാപോ. **ഉപായാസോ**തി ഭുസോ ആയാസോ, ഞാതിബ്യസനാദീഹി ഫുട്ഠസ്സ അധിമത്തചേതോദുക്ഖപ്പഭാവിതോ ദോസോയേവ. ഏത്ഥ ച ഉപ്പാദാദയോ പഞ്ചേവ ആദീനവഞാണസ്സ വത്ഥുവസേന വുത്താ, സേസാ തേസം വേവചനവസേന. "നിബ്ബത്തി ജാതീ"തി ഇദഞ്ഹി ദ്വയം ഉപ്പാദസ്സ ചേവ പടിസന്ധിയാ ച വേവചനം, "ഗതി ഉപപത്തീ"തി ഇദം ദ്വയം പവത്തസ്സ, ജരാദയോ നിമിത്തസ്സാതി. തേനാഹ -

> "ഉപ്പാദഞ്ച പവത്തഞ്ച, നിമിത്തം ദുക്ഖന്തി പസ്സതി;
> ആയൂഹനം പടിസന്ധിം, ഞാണം ആദീനവേ ഇദ"ന്തി. ച
> "ഇദം ആദീനവേ ഞാണം, പഞ്ചഠാനേസു ജായതീ"തി. ച

സബ്ബപദേസു ച **ഭയന്തി** ഇച്ചേതസ്സ വചനസ്സ ഭയം ഇതീതി പദച്ഛേദോ . **ഭയ**ന്തി പീളായോഗതോ സപ്പടിഭയതായ ഭയം. **ഇതീ**തി ഭയതുപട്ഠാനസ്സ കാരണനിദ്ദേസോ.

അനുപ്പാദോ ഖേമന്തി സന്തിപദേ ഞാണന്തിആദി പന ആദീനവഞാണസ്സ പടിപക്ഖഞാണദസ്സനത്ഥം വുത്തം. ഭയതുപട്ഠാനേന വാ ആദീനവം ദിസ്വാ ഉബ്ബിഗ്ഗഹദയാനം അഭയമ്പി അത്ഥി ഖേമം നിരാദീനവന്തി അസ്സാസജനനത്ഥമ്പി ഏതം വുത്തം. യസ്മാ വാ യസ്സ

ഉപ്പാദാദയോ ഭയതോ സൂപട്ഠിതാ ഹോന്തി, തസ്സ തപ്പടിപക്ഖനിന്നം ചിത്തം ഹോതി, തസ്മാ ഭയതുപട്ഠാനവസേന സിദ്ധസ്സ ആദീനവഞാണസ്സ ആനിസംസദസ്സനത്ഥമേതം വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. **അനുപ്പാദോ അപ്പവത്ത**ന്തിആദി നിബ്ബാനമേവ. **സന്തിപദ**ന്തി സന്തികോട്ഠാസേ, നിബ്ബാനേതി അത്ഥോ. അനുസ്സവവസേനാപി ഹി സന്തിപദന്തി നാമമത്തം ഗഹേത്വാ ഉപ്പന്നം ഞാണമ്പി "സന്തിപദേ ഞാണ"ന്തി വുത്തം.

ഉപ്പാദോ ഭയം, അനുപ്പാദോ ഖേമന്തിആദി വിപക്ഖപടിപക്ഖവസേന ഉഭയം സമാസേത്വാ ഉപ്പജ്ജമാനം ഞാണം ഗഹേത്വാ വുത്തം. എത്ഥ ച യം ഭയം, തം യസ്മാ നിയമതോ ദുക്ഖം. യഞ്ച ദുക്ഖം, തം വട്ടാമിസലോകാമിസകിലേസാമിസേഹി അവിപ്പമുത്തത്താ സാമിസമേവ. യഞ്ച സാമിസം, തം സങ്ഖാരമത്തമേവ. തസ്മാ **ഉപ്പാദോ ദുക്ഖന്തി ഭയതുപട്ഠാനേ പഞ്ഞാ ആദീനവേ ഞാണ**ന്തിആദി വുത്തം. ഏവം സന്തേപി ഭയാകാരേന ദുക്ഖാകാരേന സാമിസാകാരേന സങ്ഖാരാകാരേനാതി ഏവം ആകാരനാനത്തതോ പവത്തിവസേനേത്ഥ നാനത്തം വേദിതബ്ബം. ഉപ്പാദോ ഭയം, ദുക്ഖം, സാമിസം, സങ്ഖാരാ ചാതി ഉപ്പാദാദിലിങ്ഗമനപേക്ഖിത്വാ "നേതം ഖോ സരണം ഖേമം, നേതം സരണമുത്തമ"ന്തിആദീസു (ധ॰ പ॰ ൧൯൨) വിയ അത്തനോ ലിങ്ഗാപേക്ഖമേവ വുത്തം. സങ്ഖാരാതി ച ഏകത്തമനപേക്ഖിത്വാ "അപ്പച്ചയാ ധമ്മാ, അസങ്ഖതാ ധമ്മാ"തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ദുകമാതികാ ൭-൮) വിയ ബഹുവചനം കതം, ഉപ്പാദാദീനം വാ സങ്ഖാരേകദേസത്താ "ഉത്തരേ പഞ്ചാലാ, ദക്ഖിണേ പഞ്ചാലാ"തിആദീസു വിയ ബഹൂന്നം ഏകദേസേപി ബഹുവചനം കതന്തി വേദിതബ്ബം. **ഖേമം സുഖം നിരാമിസം നിബ്ബാന**ന്തി നിബ്ബാനമേവ വുത്താകാരാനം പടിപക്ഖവസേന ചതുധാ വുത്തം. **ദസ ഞാണേ പജാനാതീ**തി ആദീനവേ ഞാണം പജാനന്തോ ഉപ്പാദാദിവത്ഥുകാനി പഞ്ച, അനുപ്പാദാദിവത്ഥുകാനി പഞ്ചാതി ദസ ഞാണേ പജാനാതി പടിവിജ്ഝതി സച്ഛികരോതി. **ദ്വിന്നം ഞാണാനം കുസലതാ**തി ആദീനവഞാണസ്സ ചേവ സന്തിപദഞാണസ്സ ചാതി ഇമേസം ദ്വിന്നം ഞാണാനം കുസലതായ. **നാനാദിട്ഠീസു ന കമ്പതീ**തി പരമദിട്ഠധമ്മനിബ്ബാനാദിവസേന പവത്താസു ദിട്ഠീസു ന വേധതീതി.

ആദീനവഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. സങ്ഖാരുപേക്ഖാഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൫൭. സങ്ഖാരുപേക്ഖാഞാണനിദ്ദേസേ **ഉപ്പാദാദീനി** വുത്തത്ഥാനേവ. **ദുക്ഖന്തി ഭയന്തി സാമിസന്തി സങ്ഖാരാ**തി ഉപ്പാദാദിമുഞ്ചനഞാണസ്സ കാരണവചനാനി. ഏവഞ്ച ലക്ഖണതോ സങ്ഖാരുപേക്ഖം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി അത്ഥതോ ദസ്സേതും **ഉപ്പാദോ സങ്ഖാരാ, തേ സങ്ഖാരേ അജ്ഝുപേക്ഖതീതി സങ്ഖാരുപേക്ഖാ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **സങ്ഖാരേ അജ്ഝുപേക്ഖതീ**തി തസ്സ ആരദ്ധവിപസ്സകസ്സ വിപസ്സനാഞാണേന ലക്ഖണത്തയസ്സ ദിട്ഠത്താ ലക്ഖണവിചിനനേ പഹീനബ്യാപാരസ്സ ആദിത്തേ വിയ തയോ ഭവേ പസ്സതോ സങ്ഖാരഗ്ഗഹണേ മജ്ഝത്തസ്സ തം വിപസ്സനാഞാണം തേ സങ്ഖാരേ വിസേസേന ച ഇക്ഖതി, ഗഹണേന വജ്ജിതഞ്ച ഹുത്വാ ഇക്ഖതി ഓലോകേതീതി സങ്ഖാരുപേക്ഖാ നാമാതി അത്ഥോ. യഥാ ലോകേ വിസേസേന ജയന്തോ അധിജയതീതി, അന്നേന വജ്ജിതോ വസന്തോ ഉപവസതീതി വുച്ചതി. പുന സങ്ഖാരേ അനിച്ചാദിതോ വിപസ്സിത്വാ ഗഹണേ മജ്ഝത്തഭാവസണ്ഠിതം സങ്ഖാരുപേക്ഖമ്പി അനിച്ചാദിതോ വിപസ്സിത്വാ തസ്സാപി സങ്ഖാരുപേക്ഖായ ഗഹണേ മജ്ഝത്താകാരസണ്ഠിതായ സങ്ഖാരുപേക്ഖായ സബ്ഭാവതോ **യേ ച സങ്ഖാരാ യാ ച ഉപേക്ഖാ**തിആദി വുത്തം.

൫൮. ഇദാനി സങ്ഖാരുപേക്ഖായ ചിത്താഭിനീഹാരഭേദം ദസ്സേതും **കതിഹാകാരേഹീ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **സങ്ഖാരുപേക്ഖായാ**തി ഭുമ്മവചനം. **ചിത്തസ്സ അഭിനീഹാരോ**തി സങ്ഖാരുപേക്ഖാലാഭിനോ തതോ അഞ്ഞസ്സ ചിത്തസ്സ സങ്ഖാരുപേക്ഖാഭിമുഖം കത്വാ ഭുസം ഹരണം. അഭിമുഖത്ഥോ ഹി ഏത്ഥ **അഭി**സദ്ദോ, ഭുസത്ഥോ **നീ**സദ്ദോ. **കതിഹാകാരേഹീ**തി പുച്ഛിതം പുച്ഛം **അട്ഠഹാകാരേഹീ**തി വിസ്സജ്ജേത്വാ ദുതിയപുച്ഛാവിസ്സജ്ജനേനേവ തേ അട്ഠാകാരേ ദസ്സേതുകാമോ തേ അദസ്സേത്വാവ **പുഥുജ്ജനസ്സ കതിഹാകാരേഹീ**തിആദി പുച്ഛം അകാസി. **പുഥുജ്ജനസ്സാ**തി ഏത്ഥ പന -

> ദുവേ പുഥുജ്ജനാ വുത്താ, ബുദ്ധേനാദിച്ചബന്ധുനാ;
> അന്ധോ പുഥുജ്ജനോ ഏകോ, കല്യാണേകോ പുഥുജ്ജനോതി.

തത്ഥ യസ്സ ഖന്ധധാതുആയതനാദീസു ഉഗ്ഗഹപരിപുച്ഛാസവനധാരണപച്ചവേക്ഖണാദീനി നത്ഥി, അയം അന്ധപുഥുജ്ജനോ. യസ്സ താനി അത്ഥി, സോ കല്യാണപുഥുജ്ജനോ. ദുവിധോപി പനേസ -

> പുഥൂനം ജനനാദീഹി, കാരണേഹി പുഥുജ്ജനോ;
> പുഥുജ്ജനന്തോഗധത്താ, പുഥുവായം ജനോ ഇതി.

സോ ഹി പുഥൂനം നാനപ്പകാരാനം കിലേസാദീനം ജനനാദീഹി കാരണേഹി **പുഥുജ്ജനോ**. യഥാഹ - ''പുഥു കിലേസേ ജനേന്തീതി പുഥുജ്ജനാ, പുഥു അവിഹതസക്കായദിട്ഠികാതി പുഥുജ്ജനാ, പുഥു സത്ഥാരാനം മുഖുല്ലോകികാതി പുഥുജ്ജനാ, പുഥു സബ്ബഗതീഹി അവുട്ഠിതാതി പുഥുജ്ജനാ, പുഥു നാനാഭിസങ്ഖാരേ അഭിസങ്ഖരോന്തീതി പുഥുജ്ജനാ, പുഥു നാനാഓഘേഹി വുയ്ഹന്തീതി പുഥുജ്ജനാ, പുഥു നാനാസന്താപേഹി സന്തപ്പേന്തീതി പുഥുജ്ജനാ, പുഥു നാനാപരിളാഹേഹി പരിഡയ്ഹന്തീതി പുഥുജ്ജനാ, പുഥു പഞ്ചസു കാമഗുണേസു രത്താ ഗിദ്ധാ ഗധിതാ മുച്ഛിതാ അജ്ഝോസന്നാ ലഗ്ഗാ ലഗ്ഗിതാ പലിബുദ്ധാതി പുഥുജ്ജനാ, പുഥു പഞ്ചഹി നീവരണേഹി ആവുതാ നിവുതാ ഓവുതാ പിഹിതാ പടിച്ഛന്നാ പടികുജ്ജിതാതി പുഥുജ്ജനാ''തി (മഹാനി॰ ൯൪). പുഥൂനം വാ ഗണനപഥാതീതാനം അരിയധമ്മപരമ്മുഖാനം നീചധമ്മസമാചാരാനം ജനാനം അന്തോഗധത്താപി പുഥുജ്ജനാ, പുഥു വാ അയം വിസുംയേവ സങ്ഖം ഗതോ, വിസംസട്ഠോ സീലസുതാദിഗുണയുത്തേഹി അരിയേഹി ജനോതിപി പുഥുജ്ജനോ. തേസു കല്യാണപുഥുജ്ജനോ ഇധാധിപ്പേതോ ഇതരസ്സ ഭാവനായ ഏവ അഭാവാ.

സേക്ഖസ്സാതി ഏത്ഥ സത്ത സേക്ഖാ സോതാപത്തിമഗ്ഗഫലസകദാഗാമിമഗ്ഗഫലഅനാഗാമിമഗ്ഗഫലഅരഹത്തമഗ്ഗട്ഠാ. തേ ഹി തിസ്സോ സിക്ഖാ സിക്ഖന്തീതി സേക്ഖാ. തേസു സോതാപത്തിസകദാഗാമിഅനാഗാമിഫലട്ഠാ തയോ ഇധാധിപ്പേതാ മഗ്ഗട്ഠാനം സങ്ഖാരുപേക്ഖായ ചിത്താഭിനീഹാരാഭാവാ.

വീതരാഗസ്സാതി ഏത്ഥ സമുച്ഛേദവിഗമേന വിഗതോ രാഗോ അസ്സാതി വീതരാഗോ. അരഹതോ ഏതം അധിവചനം. തീസുപി പദേസു ജാതിഗ്ഗഹണേന ഏകവചനം കതം.

സങ്ഖാരുപേക്ഖം അഭിനന്ദതീതി തസ്മിം ഉപേക്ഖാവിഹാരേ ഫാസുവിഹാരസഞ്ഞം പടിലഭിത്വാ ഫാസുവിഹാരനികന്തിയാ സങ്ഖാരുപേക്ഖാഭിമുഖോ ഹുത്വാ നന്ദതി, സപ്പീതികം തണ്ഹം ഉപ്പാദേതീതി അത്ഥോ. **വിപസ്സതീ**തി സോതാപത്തിമഗ്ഗപടിലാഭത്ഥം അനിച്ചാദിവസേന വിവിധാ പസ്സതി, സേക്ഖോ ഉപരിമഗ്ഗത്ഥം, വീതരാഗോ ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരത്ഥം വിപസ്സതി. **പടിസങ്ഖായാ**തി അനിച്ചാദിവസേനേവ ഉപപരിക്ഖിത്വാ. യസ്മാ പന സോതാപന്നാദയോ അരിയാ സകം സകം ഫലസമാപത്തിം സമാപജ്ജമാനാ ഉദയബ്ബയഞാണാദീഹി നവഹി വിപസ്സനാഞാണേഹി അവിപസ്സിത്വാ സമാപജ്ജിതും ന സക്കോന്തി, തസ്മാ **പടിസങ്ഖായ വാ ഫലസമാപത്തിം സമാപജ്ജതീ**തി വുത്തം.

ഫലസമാപത്തിയാ പവത്തിദസ്സനത്ഥം പന തേസം ഇദം പഞ്ഹകമ്മം - കാ ഫലസമാപത്തി? കേ തം സമാപജ്ജന്തി? കേ ന സമാപജ്ജന്തി? കസ്മാ സമാപജ്ജന്തി? കഥഞ്ചസ്സാ സമാപജ്ജനം ഹോതി? കഥം ഠാനം? കഥം വുട്ഠാനം? കിം ഫലസ്സ അനന്തരം? കസ്സ ച ഫലം അനന്തരന്തി?

തത്ഥ **കാ ഫലസമാപത്തീ**തി? യാ അരിയഫലസ്സ നിരോധേ അപ്പനാ.

കേ തം സമാപജ്ജന്തി? കേ ന സമാപജ്ജന്തീതി? സബ്ബേപി പുഥുജ്ജനാ ന സമാപജ്ജന്തി. കസ്മാ? അനധിഗതത്താ. അരിയാ പന സബ്ബേപി സമാപജ്ജന്തി. കസ്മാ ? അധിഗതത്താ. ഉപരിമാ പന ഹേട്ഠിമം ന സമാപജ്ജന്തി പുഗ്ഗലന്തരഭാവൂപഗമനേന പടിപ്പസ്സദ്ധത്താ, ഹേട്ഠിമാ ച ഉപരിമം അനധിഗതത്താ. അത്തനോ അത്തനോയേവ പന ഫലം സബ്ബേപി സമാപജ്ജന്തീതി ഇദമേത്ഥ സന്നിട്ഠാനം.

കേചി പന ''സോതാപന്നസകദാഗാമിനോപി ന സമാപജ്ജന്തി, ഉപരിമാ ദ്വേയേവ സമാപജ്ജന്തീ''തി വദന്തി. ഇദഞ്ച നേസം കാരണം - ഏതേ ഹി സമാധിസ്മിം പരിപൂരകാരിനോതി. തം പുഥുജ്ജനസ്സാപി അത്തനാ പടിലദ്ധം ലോകിയസമാധിം സമാപജ്ജനതോ അകാരണമേവ. കിഞ്ചേത്ഥ കാരണാകാരണചിന്തായ. നനു ഇധേവ പാളിയം

“കതമേ ദസ സങ്ഖാരുപേക്ഖാ വിപസ്സനാവസേന ഉപ്പജ്ജന്തി, കതമേ ദസ ഗോത്രഭുധമ്മാ വിപസ്സനാവസേന ഉപ്പജ്ജന്തീ”തി (പടി॰ മ॰ ൧.൬൦) ഇമേസം പഞ്ഹാനം വിസ്സജ്ജനേ “സോതാപത്തിഫലസമാപത്തത്ഥായ സകദാഗാമിഫലസമാപത്തത്ഥായാ”തി (പടി॰ മ॰ ൧.൬൦) വിസും വിസും വുത്താ. തസ്മാ സബ്ബേപി അരിയാ അത്തനോ അത്തനോ ഫലം സമാപജ്ജന്തീതി നിട്ഠമേത്ഥ ഗന്തബ്ബം.

കസ്മാ സമാപജ്ജന്തീതി? ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരത്ഥം. യഥാ ഹി രാജാനോ രജ്ജസുഖം, ദേവതാ ദിബ്ബസുഖമനുഭവന്തി, ഏവം അരിയാ “ലോകുത്തരസുഖം അനുഭവിസ്സാമാ”തി അദ്ധാനപരിച്ഛേദം കത്വാ ഇച്ഛിതിച്ഛിതക്ഖണേ ഫലസമാപത്തിം സമാപജ്ജന്തി.

കഥഞ്ചസ്സാ സമാപജ്ജനം ഹോതി, കഥം ഠാനം, കഥം വുട്ഠാനന്തി? ദ്വീഹി താവ ആകാരേഹി അസ്സാ സമാപജ്ജനം ഹോതി നിബ്ബാനതോ അഞ്ഞസ്സ ആരമ്മണസ്സ അമനസികാരാ, നിബ്ബാനസ്സ ച മനസികാരാ. യഥാഹ - “ദ്വേ ഖോ, ആവുസോ, പച്ചയാ അനിമിത്തായ ചേതോവിമുത്തിയാ സമാപത്തിയാ സബ്ബനിമിത്താനഞ്ച അമനസികാരോ, അനിമിത്തായ ച ധാതുയാ മനസികാരോ”തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൫൮). അയം പനേത്ഥ സമാപജ്ജനക്കമോ - ഫലസമാപത്തത്ഥികേന ഹി അരിയസാവകേന രഹോഗതേന പടിസല്ലീനേന ഉദയബ്ബയാദിവസേന സങ്ഖാരാ വിപസ്സിതബ്ബാ. തസ്സ പവത്താനുപുബ്ബവിപസ്സനസ്സ സങ്ഖാരാരമ്മണഗോത്രഭുഞാണാനന്തരം ഫലസമാപത്തിവസേന നിരോധേ ചിത്തം അപ്പേതി. ഫലസമാപത്തിനിന്നതായ ചേത്ഥ സേക്ഖസ്സാപി ഫലമേവ ഉപ്പജ്ജതി, ന മഗ്ഗോ. യേ പന വദന്തി “സോതാപന്നോ ‘ഫലസമാപത്തിം സമാപജ്ജിസ്സാമീ’തി വിപസ്സനം പട്ഠപേത്വാ സകദാഗാമീ ഹോതി, സകദാഗാമീ ച അനാഗാമീ”തി. തേ വത്തബ്ബാ “ഏവം സതി അനാഗാമീ അരഹാ ഭവിസ്സതി, അരഹാ പച്ചേകബുദ്ധോ, പച്ചേകബുദ്ധോ ച ബുദ്ധോ”തി.

തസ്മാ ന കിഞ്ചി ഏതം, പാളിവസേനേവ ച പടിക്ഖിത്തന്തിപി ന ഗഹേതബ്ബം. ഇദമേവ പന ഗഹേതബ്ബം. സേക്ഖസ്സാപി ഫലമേവ ഉപ്പജ്ജതി, ന മഗ്ഗോ. ഫലഞ്ചസ്സ സചേ അനേന പഠമജ്ഝാനികോ മഗ്ഗോ അധിഗതോ ഹോതി, പഠമജ്ഝാനികമേവ ഉപ്പജ്ജതി, സചേ ദുതിയാദീസു അഞ്ഞതരജ്ഝാനികോ, ദുതിയാദീസു അഞ്ഞതരജ്ഝാനികമേവാതി ഏവം താവസ്സാ സമാപജ്ജനം ഹോതി.

“തയോ ഖോ, ആവുസോ, പച്ചയാ അനിമിത്തായ ചേതോവിമുത്തിയാ ഠിതിയാ സബ്ബനിമിത്താനഞ്ച അമനസികാരോ, അനിമിത്തായ ച ധാതുയാ മനസികാരോ, പുബ്ബേ ച അഭിസങ്ഖാരോ”തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൫൮) വചനതോ പനസ്സാ തീഹാകാരേഹി ഠാനം ഹോതി. തത്ഥ **പുബ്ബേ ച അഭിസങ്ഖാരോ**തി സമാപത്തിതോ പുബ്ബേ കാലപരിച്ഛേദോ. “അസുകസ്മിം നാമ കാലേ വുട്ഠഹിസ്സാമീ”തി പരിച്ഛിന്നത്താ ഹിസ്സാ യാവ സോ കാലോ നാഗച്ഛതി, താവ ഠാനം ഹോതി. ഏവമസ്സ ഠാനം ഹോതി.

“ദ്വേ ഖോ, ആവുസോ, പച്ചയാ അനിമിത്തായ ചേതോവിമുത്തിയാ വുട്ഠാനായ സബ്ബനിമിത്താനഞ്ച മനസികാരോ, അനിമിത്തായ ച ധാതുയാ അമനസികാരോ”തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൫൮) വചനതോ പനസ്സാ ദ്വീഹാകാരേഹി വുട്ഠാനം ഹോതി. തത്ഥ **സബ്ബനിമിത്താന**ന്തി രൂപനിമിത്തവേദനാസഞ്ഞാസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണനിമിത്താനം. കാമഞ്ച ന സബ്ബാനേവേതാനി ഏകതോ മനസി കരോതി, സബ്ബസങ്ഗാഹികവസേന പനേതം വുത്തം. തസ്മാ യം ഭവങ്ഗസ്സ ആരമ്മണം ഹോതി, തം മനസികരോതോ ഫലസമാപത്തിതോ വുട്ഠാനം ഹോതീതി ഏവമസ്സാ വുട്ഠാനം വേദിതബ്ബം.

കിം ഫലസ്സ അനന്തരം, കസ്സ ച ഫലം അനന്തരന്തി? ഫലസ്സ താവ ഫലമേവ വാ അനന്തരം ഹോതി ഭവങ്ഗം വാ. ഫലം പന അത്ഥി മഗ്ഗാനന്തരം, അത്ഥി ഫലാനന്തരം, അത്ഥി ഗോത്രഭുഅനന്തരം, അത്ഥി നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനാനന്തരന്തി. തത്ഥ മഗ്ഗവീഥിയം മഗ്ഗാനന്തരം, പുരിമസ്സ പുരിമസ്സ പച്ഛിമം പച്ഛിമം ഫലാനന്തരം, ഫലസമാപത്തീസു പുരിമം പുരിമം ഗോത്രഭുഅനന്തരം. **ഗോത്രഭൂ**തി ചേത്ഥ അനുലോമം വേദിതബ്ബം. വുത്തഞ്ഹേതം പട്ഠാനേ “അരഹതോ അനുലോമം ഫലസമാപത്തിയാ അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ. സേക്ഖാനം അനുലോമം ഫലസമാപത്തിയാ അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ”തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൧൭). യേന ഫലേന നിരോധാ വുട്ഠാനം ഹോതി, തം നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനാനന്തരന്തി. തത്ഥ ഠപേത്വാ മഗ്ഗവീഥിയം ഉപ്പന്നഫലം അവസേസം സബ്ബം ഫലസമാപത്തിവസേന പവത്തം നാമ. ഏവമേതം മഗ്ഗവീഥിയം വാ ഫലസമാപത്തിയം വാ ഉപ്പജ്ജനവസേന -

“പടിപ്പസ്സദ്ധദരഥം, അമതാരമ്മണം സുഭം;
വന്തലോകാമിസം സന്തം, സാമഞ്ഞഫലമുത്തമ”ന്തി.

അയമേത്ഥ ഫലസമാപത്തികഥാ.

തദജ്ഝുപേക്ഖിത്വാതി തം സങ്ഖാരുപേക്ഖം അഞ്ഞേന താദിസേനേവ വിപസ്സനാഞാണേന അജ്ഝുപേക്ഖിത്വാ. **സുഞ്ഞതവിഹാരേന വാ**തിആദീസു ഫലസമാപത്തിം വിനാ വിപസ്സനാവിഹാരേനേവ വിഹരിതുകാമസ്സ അരഹതോ അത്താഭിനിവേസം ഭയതോ ദിസ്വാ സുഞ്ഞതാധിമുത്തസ്സ സങ്ഖാരുപേക്ഖായ വയം പസ്സന്തസ്സ വിപസ്സനത്തയവിഹാരോ സുഞ്ഞതവിഹാരോ നാമ, സങ്ഖാരനിമിത്തം ഭയതോ ദിസ്വാ അനിമിത്താധിമുത്തസ്സ സങ്ഖാരുപേക്ഖായ വയം പസ്സന്തസ്സ വിപസ്സനത്തയവിഹാരോ അനിമിത്തവിഹാരോ നാമ, തണ്ഹാപണിധിം ഭയതോ ദിസ്വാ അപ്പണിഹിതാധിമുത്തസ്സ സങ്ഖാരുപേക്ഖായ വയം പസ്സന്തസ്സ വിപസ്സനത്തയവിഹാരോ അപ്പണിഹിതവിഹാരോ നാമ. തഥാ ഹി പരതോ വുത്തം -

“അഭിനിവേസം ഭയതോ സമ്പസ്സമാനോ സുഞ്ഞതേ അധിമുത്തത്താ ഫുസ്സ ഫുസ്സ വയം പസ്സതി, സുഞ്ഞതോ വിഹാരോ. നിമിത്തം ഭയതോ സമ്പസ്സമാനോ അനിമിത്തേ അധിമുത്തത്താ ഫുസ്സ ഫുസ്സ വയം പസ്സതി, അനിമിത്തോ വിഹാരോ. പണിധിം ഭയതോ സമ്പസ്സമാനോ അപ്പണിഹിതേ അധിമുത്തത്താ ഫുസ്സ ഫുസ്സ വയം പസ്സതി, അപ്പണിഹിതോ വിഹാരോ”തി (പടി॰ മ॰ ൧.൭൮).

ഛളങ്ഗുപേക്ഖാസബ്ഭാവേന ച പടികൂലേ അപ്പടികൂലസഞ്ഞാദിവിഹാരസബ്ഭാവേന ച അരഹതോയേവ സബ്ബാകാരേന ചിത്തം വസേ വത്തതി, തതോ അയം വിപസ്സനാവിഹാരോ അരഹതോയേവ ഇജ്ഝതീതി വുത്തം ഹോതി. **വീതരാഗോ സങ്ഖാരുപേക്ഖം വിപസ്സതി വാ**തി ഏത്ഥ പന തിധാ ച ഭയം, തിധാ ച അധിമുത്തിം അനാപജ്ജിത്വാ കേവലം വിപസ്സനാതി വേദിതബ്ബാ. ഏവഞ്ഹി സതി പുബ്ബാപരവിസേസോ ഹോതി.

൫൫. ഇദാനി ഭിന്നം തിണ്ണം പുഗ്ഗലാനം വസേന സങ്ഖാരുപേക്ഖായ ഏകത്തനാനത്തഭേദം ദസ്സേതുകാമോ **കഥം പുഥുജ്ജനസ്സ ച സേക്ഖസ്സ ചാ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ചിത്തസ്സ അഭിനീഹാരോ ഏകത്തം ഹോതീ**തി ഏകോ ഹോതി, സകത്ഥേ ഭാവവചനന്തി വേദിതബ്ബം. യഥാ ഇദപ്പച്ചയാ ഏവ ഇദപ്പച്ചയതാതി വുത്തം, തഥാ ഏകോവ ഏകത്തം. **അഭിനീഹാരോ**തി സാമിഅത്ഥേ പച്ചത്തവചനം വാ, അഭിനീഹാരസ്സാതി അത്ഥോ. “സോ ദേസോ സമ്മജ്ജിത്വാ”തിആദീസു (മഹാവ॰ ൬൬) വിയ വിഭത്തിവിപല്ലാസോ കതോതി വേദിതബ്ബോ. **ചിത്തം കിലിസ്സതീ**തി വിപസ്സനാനികന്തിസങ്ഖാതേന ലോഭകിലേസേന ചിത്തം കിലിസ്സതി, താപീയതി ബാധീയതീതി അത്ഥോ. **ഭാവനായ പരിപന്ഥോ ഹോതീ**തി പടിലദ്ധായ വിപസ്സനാഭാവനായ ഉപഘാതോ ഹോതി. **പടിവേധസ്സ അന്തരായോ ഹോതീ**തി വിപസ്സനാഭാവനായ പടിലഭിതബ്ബസ്സ സച്ചപ്പടിവേധസ്സ പടിലാഭന്തരായോ ഹോതി. **ആയതിം പടിസന്ധിയാ പച്ചയോ ഹോതീ**തി സങ്ഖാരുപേക്ഖാസമ്പയുത്തകമ്മസ്സ ബലവത്താ തേനേവ സുഗതിപടിസന്ധിയാ ദീയമാനായ അതിനന്ദനസങ്ഖാതോ ലോഭകിലേസോ അനാഗതേ കാമാവചരസുഗതിപടിസന്ധിയാ പച്ചയോ ഹോതി . യസ്മാ കിലേസസഹായം കമ്മം വിപാകം ജനേതി, തസ്മാ കമ്മം ജനകപച്ചയോ ഹോതി, കിലേസോ ഉപത്ഥമ്ഭകപച്ചയോ. സേക്ഖസ്സ പന **ഉത്തരിപടിവേധസ്സാ**തി സകദാഗാമിമഗ്ഗാദിവസേന സച്ചപ്പടിവേധസ്സ. **ആയതിം പടിസന്ധിയാ പച്ചയോ ഹോതീ**തി സേക്ഖേസു സോതാപന്നസകദാഗാമീനം അനധിഗതജ്ഝാനാനം സങ്ഖാരുപേക്ഖാകമ്മേന ദീയമാനായ കാമാവചരസുഗതിപടിസന്ധിയാ അഭിനന്ദനകിലേസോ പച്ചയോ ഹോതി, ഝാനലാഭീനം പന അനാഗാമിസ്സ ച ബ്രഹ്മലോകേയേവ പടിസന്ധാനതോ പച്ചയോ ന ഹോതി, അനുലോമഗോത്രഭൂഹി ച ദീയമാനായ പടിസന്ധിയാ അയമേവ കിലേസോ പച്ചയോ ഹോതീതി വേദിതബ്ബോ.

അനിച്ചതോതി ഹുത്വാ അഭാവട്ഠേന അനിച്ചന്തികതായ ആദിഅന്തവന്തതായ ച അനിച്ചതോ. **ദുക്ഖതോ**തി അഭിണ്ഹം പടിപീളനട്ഠേന ഉപ്പാദവയപടിപീളനതായ ദുക്ഖവത്ഥുതായ ച ദുക്ഖതോ. **അനത്തതോ**തി അവസവത്തനട്ഠേന പച്ചയായത്തവുത്തിതായ സാമിനിവാസീകാരകവേദകാഭാവേന ച അനത്തതോ. **അനുപസ്സനട്ഠേനാ**തി അനു അനു അനിച്ചാദിതോ പസ്സനട്ഠേന. **അഭിനീഹാരോ നാനത്തം ഹോതീ**തി അഭിനീഹാരോ നാനാ ഹോതീതി വാ അഭിനീഹാരസ്സ നാനാഭാവോ ഹോതീതി വാ വേദിതബ്ബം.

കുസലാതി ആരോഗ്യട്ഠേന അനവജ്ജട്ഠേന കോസല്ലസമ്ഭൂതട്ഠേന ച. **അബ്യാകതാതി** കുസലാകുസലഭാവേന ന ബ്യാകതാ. **കിഞ്ചികാലേ സുവിദിതാതി** വിപസ്സനാകാലേ സുട്ഠു വിദിതാ. **കിഞ്ചികാലേ ന സുവിദിതാതി** അഭിനന്ദനകാലേ ന സുട്ഠു വിദിതാ. **അച്ചന്തം സുവിദിതാതി** അഭിനന്ദനായ പഹീനത്താ ഏകന്തേന സുവിദിതാ. **വിദിതട്ഠേന ച അവിദിതട്ഠേന ചാതി** ഏത്ഥ പുഥുജ്ജനസേക്ഖാനം സുവിദിതട്ഠോപി വീതരാഗസ്സ അച്ചന്തസുവിദിതട്ഠോപി വിദിതട്ഠോവ ഹോതി, ദ്വിന്നമ്പി ന സുവിദിതട്ഠോ അവിദിതട്ഠോവ.

അതിത്തത്താതി വിപസ്സനായ കരണീയസ്സ അപരിയോസിതത്താ അപ്പണീതഭാവേന. തബ്ബിപരീതേന **തിത്തത്താ. തിണ്ണം സഞ്ഞോജനാനം പഹാനായാതി** സക്കായദിട്ഠിവിചികിച്ഛാസീലബ്ബതപരാമാസാനം പഹാനത്ഥം. പച്ഛിമഭവികാപി ബോധിസത്താ ഏത്ഥേവ സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തി. അപച്ഛിമഭവികാ പന വിപസ്സനം സങ്ഖാരുപേക്ഖം പാപേത്വാ ഠപേന്തി. **സോതാപത്തിമഗ്ഗം പടിലാഭത്ഥായാതി** അസമാസേത്വാ പഠന്തി, സമാസേത്വാ പാഠോ സുന്ദരതരോ. **സേക്ഖോ തിണ്ണം സഞ്ഞോജനാനം പഹീനത്താതി** സോതാപന്നസകദാഗാമിഅനാഗാമീനം സാമഞ്ഞേന വുത്തം. സകദാഗാമിഅനാഗാമീനമ്പി ഹി താനി പഹീനാനേവ. **ഉത്തരിപടിലാഭത്ഥായാതി** ഉപരൂപരിമഗ്ഗപടിലാഭത്ഥം. **ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരത്ഥായാതി** ദിട്ഠേവ ധമ്മേ പച്ചക്ഖേ അത്തഭാവേ യോ സുഖോ വിഹാരോ, തദത്ഥായ. **വിഹാരസമാപത്തട്ഠേനാതി** സേക്ഖസ്സ ഫലസമാപത്തട്ഠേന, വീതരാഗസ്സ വിപസ്സനാവിഹാരഫലസമാപത്തട്ഠേന.

൫൭. ഇദാനി സങ്ഖാരുപേക്ഖാനം ഗണനപരിച്ഛേദം ദസ്സേതും **കതി സങ്ഖാരുപേക്ഖാതി**ആദിമാഹ. തത്ഥ **സമഥവസേനാതി** സമാധിവസേന. അയമേവ വാ പാഠോ. **നീവരണേ പടിസങ്ഖാതി** പഞ്ച നീവരണാനി പഹാതബ്ബഭാവേന പരിഗ്ഗഹേത്വാ. **സന്തിട്ഠനാതി** നീവരണാനം പഹാനാഭിമുഖീഭൂതത്താ തേസം പഹാനേപി അബ്യാപാരഭാവൂപഗമനേന മജ്ഝത്തതായ സന്തിട്ഠനാ. **സങ്ഖാരുപേക്ഖാസൂതി** നീവരണപ്പഹാനേ ബ്യാപാരാകരണേന നീവരണസങ്ഖാതാനം സങ്ഖാരാനം ഉപേക്ഖനാസു. ഏസ നയോ വിതക്കവിചാരാദീസു ച. സമഥേ സങ്ഖാരുപേക്ഖാ നാമ അപ്പനാവീഥിയാ ആസന്നപുബ്ബഭാഗേ ബലപ്പത്തഭാവനാമയഞാണം. **സോതാപത്തിമഗ്ഗം പടിലാഭത്ഥായാതി**ആദീസു ചതൂസു മഗ്ഗവാരേസു സുഞ്ഞതാനിമിത്തഅപ്പണിഹിതമഗ്ഗാനം അഞ്ഞതരഞ്ഞതരോ മഗ്ഗോ ലബ്ഭതി. **സോതാപത്തിഫലസമാപത്തത്ഥായാതി**ആദീസു ചതൂസു ഫലവാരേസു പന അപ്പണിഹിതാ ഫലസമാപത്തി വേദിതബ്ബാ. കസ്മാ? ''സുഞ്ഞതവിഹാരസമാപത്തത്ഥായ അനിമിത്തവിഹാരസമാപത്തത്ഥായാ''തി ഇതരാസം ദ്വിന്നം ഫലസമാപത്തീനം വിസും വുത്തത്താ. അനിച്ചാനുപസ്സനാവുട്ഠാനവസേന ഹി അനിമിത്തമഗ്ഗോ, തഥേവ ഫലസമാപത്തികാലേ അനിമിത്തഫലസമാപത്തി, ദുക്ഖാനുപസ്സനാവുട്ഠാനവസേന അപ്പണിഹിതമഗ്ഗഫലസമാപത്തിയോ, അനത്താനുപസ്സനാവുട്ഠാനവസേന സുഞ്ഞതമഗ്ഗഫലസമാപത്തിയോ സുത്തന്തനയേനേവ വേദിതബ്ബാ.

ഏത്ഥ ച ചതൂസു മഗ്ഗവാരേസു **ഉപ്പാദന്തി**ആദീനി പഞ്ച മൂലപദാനി, **ഗതിന്തി**ആദീനി ദസ വേവചനപദാനീതി പന്നരസ പദാനി വുത്താനി. ഛസു പന ഫലസമാപത്തിവാരേസു പഞ്ച മൂലപദാനേവ വുത്താനി. തം കസ്മാ ഇതി ചേ? സങ്ഖാരുപേക്ഖായ തിക്ഖഭാവേ സതി കിലേസപ്പഹാനേ സമത്ഥസ്സ മഗ്ഗസ്സ സമ്ഭവതോ തസ്സാ തിക്ഖഭാവദസ്സനത്ഥം വേവചനപദേഹി സഹ ദള്ഹം കത്വാ മൂലപദാനി വുത്താനി. ഫലസ്സ നിരുസ്സാഹഭാവേന സന്തസഭാവത്താ മഗ്ഗായത്തത്താ ച മന്ദഭൂതാപി സങ്ഖാരുപേക്ഖാ ഫലസ്സ പച്ചയോ ഹോതീതി ദസ്സനത്ഥം മൂലപദാനേവ വുത്താനീതി വേദിതബ്ബാനി.

൫൮. ഇദാനി ജാതിവസേന പുച്ഛിത്വാ ലബ്ഭമാനവസേന വിസ്സജ്ജേതും **കതി സങ്ഖാരുപേക്ഖാ കുസലാതി**ആദിമാഹ. തത്ഥ **പന്നരസ സങ്ഖാരുപേക്ഖാതി** സമഥവസേന അട്ഠ, ചതുന്നം മഗ്ഗാനം തിണ്ണം ഫലാനം വസേന സത്താതി പന്നരസ. സമഥവസേന അട്ഠ സങ്ഖാരുപേക്ഖാ അരഹതോ നീവരണപടിസങ്ഖാഅഭാവതോ, വിതക്കവിചാരാദീനം പഹാനബ്യാപാരം വിനാ സുഖേന പഹാനതോ ച സങ്ഖാരുപേക്ഖാനാമസ്സ അനനുരൂപാതി കത്വാ താസം അബ്യാകതതാ ന വുത്താതി വേദിതബ്ബാ. അരഹതാ പന ഫലസമാപത്തിം സമാപജ്ജന്തേന സങ്ഖാരുപേക്ഖം വിനാ സമാപജ്ജിതും ന സക്കാതി തിസ്സോ സങ്ഖാരുപേക്ഖാ അബ്യാകതാതി വുത്താ. അപ്പണിഹിതസുഞ്ഞതാനിമിത്തവസേന ഹി അരഹതോ തിസ്സോ സങ്ഖാരുപേക്ഖാ.

ഇദാനി സങ്ഖാരുപേക്ഖാനം സംവണ്ണനാവസേന വുത്താസു തീസു ഗാഥാസു **പടിസങ്ഖാസന്തിട്ഠനാ പഞ്ഞാതി** സങ്ഖാരുപേക്ഖാ . **അട്ഠ ചിത്തസ്സ ഗോചരാതി** സമഥവസേന വുത്താ അട്ഠ സങ്ഖാരുപേക്ഖാ സമാധിസ്സ വിസയാ, ഭൂമിയോതി അത്ഥോ. "ചിത്തം പഞ്ഞഞ്ച ഭാവയ"ന്തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൧.൨൩, ൧൯൨) വിയ ചിത്തസീസേന സമാധി നിദ്ദിട്ഠോ, "ഗോചരേ, ഭിക്ഖവേ, ചരഥ സകേ പേത്തികേ വിസയേ"തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൫.൩൭൨) വിയ ഗോചരസദ്ദേന വിസയോ. യഞ്ഹി യദായത്തം, തസ്സേസോ വിസയോതി വുച്ചതി. **പുഥുജ്ജനസ്സ ദ്വേതി** സമഥവസേന വിപസ്സനാവസേന ച. **തയോ സേക്ഖസ്സാതി** സമഥവിപസ്സനാസമാപത്തിവസേന. **തയോ ച വീതരാഗസ്സാതി** അപ്പണിഹിതസുഞ്ഞതാനിമിത്തഫലസമാപത്തിവസേന. "തിസ്സോ"തി വത്തബ്ബേ "തയോ"തി ച ലിങ്ഗവിപല്ലാസോ കതോ. തയോ സങ്ഖാരുപേക്ഖാ ധമ്മാതി വാ യോജേതബ്ബം. **യേഹി ചിത്തം വിവട്ടതീതി** യേഹി സങ്ഖാരുപേക്ഖാധമ്മേഹി വിതക്കവിചാരാദിതോ, ഉപ്പാദാദിതോ വാ ചിത്തം അപഗച്ഛതി. വീതരാഗസ്സാപി ഹി സങ്ഖാരുപേക്ഖാസബ്ഭാവതോ ച സങ്ഖാരതോ ചിത്തം വിവട്ടിത്വാ നിബ്ബാനം പക്ഖന്ദതീതി വുത്തം ഹോതി. **അട്ഠ സമാധിസ്സ പച്ചയാതി** സമഥവസേന വുത്താ അട്ഠ അപ്പനാസമ്പാപകത്താ അപ്പനാസമാധിസ്സ പച്ചയാ. **ദസ ഞാണസ്സ ഗോചരാതി** വിപസ്സനാവസേന വുത്താ ദസ മഗ്ഗഞാണസ്സ ഫലഞാണസ്സ ച ഭൂമിയോ. **തിണ്ണം വിമോക്ഖാന പച്ചയാതി** സുഞ്ഞതാനിമിത്തഅപ്പണിഹിതവിമോക്ഖാനം ഉപനിസ്സയപച്ചയാ. **നാനാദിട്ഠീസു ന കമ്പതീതി** ഭങ്ഗം അവിസ്സജ്ജിത്വാവ സങ്ഖാരേ അനിച്ചാദിവസേന വിപസ്സന്തോ സസ്സതദിട്ഠിആദീസു നാനപ്പകാരാസു ദിട്ഠീസു ന വേധതീതി.

സങ്ഖാരുപേക്ഖാഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ഗോത്രഭുഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൬൦. ഗോത്രഭുഞാണനിദ്ദേസേ **അഭിഭുയ്യതീതി** അഭിഭവതി അതിക്കമതി. **ബഹിദ്ധാ സങ്ഖാരനിമിത്തന്തി** സകസന്താനപ്പവത്തഅകുസലക്ഖന്ധതോ ബഹിദ്ധാഭൂതം സങ്ഖാരനിമിത്തം. ലോകികസങ്ഖാരാ ഹി കിലേസാനം നിമിത്തത്താ, നിമിത്താകാരേന ഉപട്ഠാനതോ വാ നിമിത്തന്തി വുച്ചന്തി. **അഭിഭുയ്യതീതി ഗോത്രഭൂതി** ച പുഥുജ്ജനഗോത്താഭിഭവനതോ ഗോത്രഭുഭാവോ വുത്തോ. **പക്ഖന്ദതീതി ഗോത്രഭൂതി** അരിയഗോത്തഭാവനതോ ഗോത്രഭുഭാവോ വുത്തോ. **അഭിഭുയ്യിത്വാ പക്ഖന്ദതീതി ഗോത്രഭൂതി** ഉഭോ അത്ഥേ സമാസേത്വാ വുത്തം. **വുട്ഠാതീതി ഗോത്രഭൂതി** ച **വിവട്ടതീതി ഗോത്രഭൂതി** ച മാതികായ വുട്ഠാനവിവട്ടനപദാനുരൂപേന പുഥുജ്ജനഗോത്താഭിഭവനത്ഥോയേവ വുത്തോ. സമഥവസേന വുത്തഗോത്രഭൂനം പന നീവരണാദിഗോത്താഭിഭവനതോ ഗോത്രഭൂതി, "സോതാപത്തിഫലസമാപത്തത്ഥായാ"തിആദീസു ഛസു സമാപത്തിവാരേസു ഉപ്പാദാദിഗോത്താഭിഭവനതോ ഗോത്രഭൂതി, "സകദാഗാമിമഗ്ഗം പടിലാഭത്ഥായാ"തിആദീസു തീസു മഗ്ഗവാരേസു സോതാപന്നാദിഗോത്താഭിഭവനതോ ഗോത്രഭൂതി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ഗോത്തത്ഥോ ചേത്ഥ ബീജത്ഥോ. വത്തനിപകരണേ കിര വുത്തം - ഗോത്തം വുച്ചതി നിബ്ബാനം സബ്ബപരിപന്ഥേഹി ഗുത്തത്താ, തം പടിപജ്ജതീതി ഗോത്രഭൂതി, അട്ഠ സമാപത്തിയോപി ഗോത്തം ഗോത്രഭുപരിപന്ഥേഹി ഗുത്തത്താ, തം ഗോത്തം പടിപജ്ജതീതി ഗോത്രഭൂതി വുത്തം. "ചതുന്നം മഗ്ഗാനംയേവ ഗോത്രഭു നിബ്ബാനാരമ്മണം, ചതസ്സന്നം ഫലസമാപത്തീനം ഗോത്രഭു സങ്ഖാരാരമ്മണം ഫലസമാപത്തിനിന്നത്താ"തി വദന്തി. വുത്തഞ്ഹേതം വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ - "തസ്സ പവത്താനുപുബ്ബവിപസ്സനസ്സ സങ്ഖാരാരമ്മണഗോത്രഭുഞാണാനന്തരം ഫലസമാപത്തിവസേന നിരോധേ ചിത്തം അപ്പേതീ"തി (വിസുദ്ധി॰ ൨.൮൬൮). തേനേവേത്ഥ മഗ്ഗവാരേസു സോളസമം കത്വാ ഗഹിതസ്സ ബഹിദ്ധാസങ്ഖാരനിമിത്തപദസ്സ സമാപത്തിവാരേസു ഛട്ഠം കത്വാ ഗഹണം ന കതന്തി വേദിതബ്ബം. ഇതരഥാ ഹി മൂലപദഗഹണേന ഗഹേതബ്ബം ഭവേയ്യ.

അഞ്ഞേ പന "യോ നിബ്ബാനേ പഠമാഭോഗോ പഠമസമന്നാഹാരോ, അയം വുച്ചതി ഗോത്രഭൂ"തി വദന്തി. തം ഫലം സന്ധായ ന യുജ്ജതി. **പന്നരസ ഗോത്രഭുധമ്മാ കുസലാതി** ഏത്ഥ അരഹതോ അഭിഭവിതബ്ബനീവരണാഭാവതോ വിതക്കവിചാരാദീനം സുഖേനേവ പഹാതബ്ബഭാവതോ ച അഭിഭവനട്ഠേന ഗോത്രഭുനാമം നാരഹന്തീതി കത്വാ ഗോത്രഭൂനം അബ്യാകതതാ ന വുത്താതി വേദിതബ്ബാ. അരഹതാ പന ഫലസമാപത്തിം സമാപജ്ജന്തേന സങ്ഖാരേ അനഭിഭുയ്യ സമാപജ്ജിതും ന സക്കാതി "തയോ ഗോത്രഭുധമ്മാ അബ്യാകതാ"തി വുത്താ. കേചി പന "അട്ഠ സമാപത്തിയോ നിബ്ബേധഭാഗിയാ ഏവ ഇധ നിദ്ദിട്ഠാ, തസ്മാ അട്ഠ സമാപത്തിഗോത്രഭൂ കുസലാ ഹോന്തീ"തി വദന്തി. തഥാ സങ്ഖാരുപേക്ഖായപി വേദിതബ്ബം.

൬൦. **സാമിസഞ്ചാതിആദീസു** വട്ടാമിസലോകാമിസകിലേസാമിസാനം കിലേസാമിസേന സാമിസം സനികന്തികത്താ. കിം തം? അട്ഠവിധം സമഥഗോത്രഭുഞാണം. **വട്ടാമിസ**ന്തി ചേത്ഥ തേഭൂമകവട്ടമേവ. **ലോകാമിസ**ന്തി പഞ്ച കാമഗുണാ. **കിലേസാമിസ**ന്തി കിലേസാ ഏവ. **നിരാമിസ**ന്തി ദസവിധം വിപസ്സനാഗോത്രഭുഞാണം അനികന്തികത്താ. ന ഹി അരിയാ ഗോത്രഭുസ്മിം നികന്തിം കരോന്തി. പോത്ഥകേ ''സാമിസഞ്ചേ''തി ലിഖന്തി, തം ന സുന്ദരതരം. ഏവമേവ പണിഹിതഞ്ച അപ്പണിഹിതം സഞ്ഞുത്തഞ്ച വിസഞ്ഞുത്തം വുട്ഠിതഞ്ച അവുട്ഠിതം വേദിതബ്ബം. നികന്തിപണിധിയാ ഹി **പണിഹിതം** പത്ഥിതന്തി അത്ഥോ. തദഭാവേന **അപ്പണിഹിതം** . നികന്തിസഞ്ഞോഗേനേവ **സഞ്ഞുത്തം**. തദഭാവേന **വിസഞ്ഞുത്തം. വുട്ഠിത**ന്തി വിപസ്സനാഗോത്രഭുഞാണമേവ. തഞ്ഹി നികന്തിച്ഛേദകത്താ വുട്ഠിതം നാമ. ഇതരം **അവുട്ഠിതം**. ബഹിദ്ധാ വുട്ഠാനത്താ വാ വുട്ഠിതം. ഫലഗോത്രഭുപി ഹി നിബ്ബാനജ്ഝാസയവസേന നിബ്ബാനാഭിമുഖീഭൂതത്താ ബഹിദ്ധാസങ്ഖാരനിമിത്താ വുട്ഠിതം നാമാതി വേദിതബ്ബം. ഹേട്ഠാഭിഭവനവുട്ഠാനവിവട്ടനവാരേസുപി ഫലഗോത്രഭു അജ്ഝാസയവസേന നിബ്ബാനാഭിമുഖീഭൂതത്താ അഭിഭുയ്യതി വുട്ഠാതി വിവട്ടതീതി വേദിതബ്ബം. **തിണ്ണം വിമോക്ഖാന പച്ചയാ**തി തിണ്ണം ലോകുത്തരവിമോക്ഖാനം സമഥഗോത്രഭു പകതൂപനിസ്സയപച്ചയാ ഹോന്തി, വിപസ്സനാഗോത്രഭു അനന്തരസമനന്തരൂപനിസ്സയപച്ചയാ ഹോന്തി. **പഞ്ഞാ യസ്സ പരിച്ചിതാ**തി പുബ്ബഭാഗപഞ്ഞാ യസ്സ പരിചിതാ പരിചിണ്ണാ. **കുസലോ വിവട്ടേ വുട്ഠാനേ**തി അസമ്മോഹവസേനേവ വിവട്ടസങ്ഖാതേ ഗോത്രഭുഞാണേ കുസലോ ഛേകോ, പുബ്ബഭാഗഞാണേന വാ കുസലോ. **നാനാദിട്ഠീസു ന കമ്പതീ**തി സമുച്ഛേദേന പഹീനാസു നാനപ്പകാരാസു ദിട്ഠീസു ന വേധതീതി.

ഗോത്രഭുഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൧. മഗ്ഗഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൬൧. മഗ്ഗഞാണനിദ്ദേസേ **മിച്ഛാദിട്ഠിയാ വുട്ഠാതീ**തി ദിട്ഠാനുസയപ്പഹാനേന സമുച്ഛേദവസേന ദ്വാസട്ഠിഭേദതോ മിച്ഛാദിട്ഠിതോ വുട്ഠാതി. **തദനുവത്തകകിലേസേഹീ**തി മിച്ഛാദിട്ഠിസമ്പയോഗവസേന ച മിച്ഛാദിട്ഠിഉപനിസ്സയേന ച ഉപ്പജ്ജമാനേഹി മിച്ഛാദിട്ഠിഅനുവത്തമാനേഹി നാനാവിധേഹി കിലേസേഹി. തേന തദേകട്ഠകിലേസപ്പഹാനം വുത്തം ഹോതി. ദുവിധഞ്ഹി ഏകട്ഠം സഹജേകട്ഠം പഹാനേകട്ഠഞ്ച. തായ ദിട്ഠിയാ സഹ ഏകസ്മിം ചിത്തേ, ഏകസ്മിം പുഗ്ഗലേ വാ യാവ പഹാനാ ഠിതാതി തദേകട്ഠാ. ദിട്ഠിയാ ഹി പഹീയമാനായ ദിട്ഠിസമ്പയുത്തേസു ദ്വീസു അസങ്ഖാരികചിത്തേസു തായ ദിട്ഠിയാ സഹജാതാ ലോഭോ മോഹോ ഉദ്ധച്ചം അഹിരികം അനോത്തപ്പന്തി ഇമേ കിലേസാ, ദ്വീസു സസങ്ഖാരികചിത്തേസു തായ ദിട്ഠിയാ സഹജാതാ ലോഭോ മോഹോ ഥിനം ഉദ്ധച്ചം അഹിരികം അനോത്തപ്പന്തി ഇമേ കിലേസാ **സഹജേകട്ഠവസേന** പഹീയന്തി. ദിട്ഠികിലേസേയേവ പഹീയമാനേ തേന സഹ ഏകസ്മിം പുഗ്ഗലേ ഠിതാ അപായഗമനീയാ ലോഭോ ദോസോ മോഹോ മാനോ വിചികിച്ഛാ ഥിനം ഉദ്ധച്ചം അഹിരികം അനോത്തപ്പന്തി ഇമേ കിലേസാ **പഹാനേകട്ഠവസേന** പഹീയന്തി. **ഖന്ധേഹീ**തി തദനുവത്തകേഹേവ ഖന്ധേഹി, തം ദിട്ഠിം അനുവത്തമാനേഹി സഹജേകട്ഠേഹി ച പഹാനേകട്ഠേഹി ച ചതൂഹി അരൂപക്ഖന്ധേഹി, തംസമുട്ഠാനരൂപേഹി വാ സഹ പഞ്ചഹി ഖന്ധേഹി മിച്ഛാദിട്ഠിആദികിലേസപച്ചയാ അനാഗതേ ഉപ്പജ്ജിതബ്ബേഹി വിപാകക്ഖന്ധേഹി. **ബഹിദ്ധാ ച സബ്ബനിമിത്തേഹീ**തി യഥാവുത്തകിലേസക്ഖന്ധതോ ബഹിഭൂതേഹി സബ്ബസങ്ഖാരനിമിത്തേഹി. **മിച്ഛാസങ്കപ്പാ വുട്ഠാതീ**തി സോതാപത്തിമഗ്ഗേന പഹാതബ്ബേസു ചതൂസു ദിട്ഠിസമ്പയുത്തേസു, വിചികിച്ഛാസഹഗതേ ചാതി പഞ്ചസു ചിത്തേസു അപായഗമനീയസേസാകുസലചിത്തേസു ച മിച്ഛാസങ്കപ്പാ വുട്ഠാതി.

മിച്ഛാവാചായ വുട്ഠാതീതി മുസാവാദതോ ചേവ അപായഗമനീയപിസുണഫരുസസമ്ഫപ്പലാപേഹി ച വുട്ഠാതി . **മിച്ഛാകമ്മന്താ വുട്ഠാതീ**തി പാണാതിപാതാദിന്നാദാനമിച്ഛാചാരേഹി വുട്ഠാതി. **മിച്ഛാആജീവാ വുട്ഠാതീ**തി കുഹനാ ലപനാ നേമിത്തികതാ നിപ്പേസികതാ ലാഭേനലാഭംനിജിഗീസനതാ, ആജീവഹേതുകേഹി വാ സത്തഹിപി കായവചീകമ്മേഹി വുട്ഠാതി. മിച്ഛാവായാമമിച്ഛാസതിമിച്ഛാസമാധീഹി വുട്ഠാനം മിച്ഛാസങ്കപ്പവുട്ഠാനേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. **മിച്ഛാസതീ**തി ച സതിയാ പടിപക്ഖാകാരേന ഉപ്പജ്ജമാനാ അകുസലചിത്തുപ്പാദമത്തമേവ. ഉപരിമഗ്ഗത്തയേ ''ദസ്സനട്ഠേന സമ്മാദിട്ഠീ''തിആദീനി അട്ഠ മഗ്ഗങ്ഗാനി യഥാ പഠമജ്ഝാനികേ പഠമമഗ്ഗേ ലബ്ഭന്തി, തഥേവ ലബ്ഭന്തി. തത്ഥ പഠമമഗ്ഗേ സമ്മാദിട്ഠി മിച്ഛാദിട്ഠിം പജഹതീതി സമ്മാദിട്ഠി.

സമ്മാസങ്കപ്പാദയോപി മിച്ഛാസങ്കപ്പാദീനം പജഹനട്ഠേനേവ വേദിതബ്ബാ. ഏവം സന്തേ പഠമമഗ്ഗേനേവ ദ്വാസട്ഠിയാ ദിട്ഠിഗതാനം പഹീനത്താ ഉപരിമഗ്ഗത്തയേന പഹാതബ്ബാ ദിട്ഠി നാമ നത്ഥി.

തത്ഥ സമ്മാദിട്ഠീതി നാമം കഥം ഹോതീതി? യഥാ വിസം അത്ഥി വാ ഹോതു മാ വാ, അഗദോ അഗദോത്വേവ വുച്ചതി, ഏവം മിച്ഛാദിട്ഠി അത്ഥി വാ ഹോതു മാ വാ, അയം സമ്മാദിട്ഠി ഏവ നാമ. യദി ഏവം നാമമത്തമേവേതം ഹോതി, ഉപരിമഗ്ഗത്തയേ പന സമ്മാദിട്ഠിയാ കിച്ചാഭാവോ ആപജ്ജതി, മഗ്ഗങ്ഗാനി ന പരിപൂരേന്തി. തസ്മാ സമ്മാദിട്ഠി സകിച്ചകാ കാതബ്ബാ, മഗ്ഗങ്ഗാനി പരിപൂരേതബ്ബാനീതി. സകിച്ചകാ ചേത്ഥ സമ്മാദിട്ഠി യഥാലാഭനിയമേന ദീപേതബ്ബാ. ഉപരിമഗ്ഗത്തയവജ്ഝോ ഹി ഏകോ മാനോ അത്ഥി, സോ ദിട്ഠിട്ഠാനേ തിട്ഠതി, സാ തം മാനം പജഹതീതി സമ്മാദിട്ഠി. സോതാപത്തിമഗ്ഗസ്മിഞ്ഹി സമ്മാദിട്ഠി മിച്ഛാദിട്ഠിം പജഹതി. സോതാപന്നസ്സ പന സകദാഗാമിമഗ്ഗവജ്ഝോ മാനോ അത്ഥി, തം മാനം പജഹതീതി സമ്മാദിട്ഠി. തസ്സേവ സത്തഅകുസലചിത്തസഹജാതോ സങ്കപ്പോ അത്ഥി, തേഹേവ ചിത്തേഹി വാചങ്ഗചോപനം അത്ഥി, കായങ്ഗചോപനം അത്ഥി, പച്ചയപരിഭോഗോ അത്ഥി, സഹജാതവായാമോ അത്ഥി, അസ്സതിയഭാവോ അത്ഥി, സഹജാതചിത്തേകഗ്ഗതാ അത്ഥി, ഏതേ മിച്ഛാസങ്കപ്പാദയോ നാമ. സകദാഗാമിമഗ്ഗേ സമ്മാസങ്കപ്പാദയോ തേസം പഹാനേന സമ്മാസങ്കപ്പാദയോതി വേദിതബ്ബാ. ഏവം സകദാഗാമിമഗ്ഗേ അട്ഠങ്ഗാനി സകിച്ചകാനി ഹോന്തി. സകദാഗാമിസ്സ അനാഗാമിമഗ്ഗവജ്ഝോ മാനോ അത്ഥി, സോ ദിട്ഠിട്ഠാനേ തിട്ഠതി. തസ്സേവ സത്തഹി ചിത്തേഹി സഹജാതാ സങ്കപ്പാദയോ അത്ഥി. തേസം പഹാനേന അനാഗാമിമഗ്ഗേ അട്ഠന്നം അങ്ഗാനം സകിച്ചകതാ വേദിതബ്ബാ. അനാഗാമിസ്സ അരഹത്തമഗ്ഗവജ്ഝോ മാനോ അത്ഥി, സോ ദിട്ഠിട്ഠാനേ തിട്ഠതി. യാനി പനസ്സ പഞ്ച അകുസലചിത്താനി, തേഹി സഹജാതാ സങ്കപ്പാദയോ അത്ഥി. തേസം പഹാനേന അരഹത്തമഗ്ഗേ അട്ഠന്നം അങ്ഗാനം സകിച്ചകതാ വേദിതബ്ബാ.

ഓളാരികാതി കായവചീദ്വാരേ വീതിക്കമസ്സ പച്ചയഭാവേന ഥൂലഭൂതമ്ഹാ. **കാമരാഗസഞ്ഞോജനാ**തി മേഥുനരാഗസങ്ഖാതാ സഞ്ഞോജനാ. സോ ഹി കാമഭവേ സഞ്ഞോജേതീതി സഞ്ഞോജനന്തി വുച്ചതി. **പടിഘസഞ്ഞോജനാ**തി ബ്യാപാദസഞ്ഞോജനാ. സോ ഹി ആരമ്മണേ പടിഹഞ്ഞതീതി പടിഘന്തി വുച്ചതി. തേ ഏവ ഥാമഗതട്ഠേന സന്താനേ അനുസേന്തീതി **അനുസയാ. അണുസഹഗതാ**തി അണുഭൂതാ, സുഖുമഭൂതാതി അത്ഥോ. തബ്ഭാവേ ഹി ഏത്ഥ സഹഗതസദ്ദോ. സകദാഗാമിസ്സ ഹി കാമരാഗബ്യാപാദാ ദ്വീഹി കാരണേഹി അണുഭൂതാ അധിച്ചുപ്പത്തിയാ ച പരിയുട്ഠാനമന്ദതായ ച. തസ്സ ഹി ബാലപുഥുജ്ജനസ്സ വിയ കിലേസാ അഭിണ്ഹം ന ഉപ്പജ്ജന്തി, കദാചി കരഹചി ഉപ്പജ്ജന്തി. ഉപ്പജ്ജമാനാ ച ബാലപുഥുജ്ജനസ്സ വിയ മദ്ദന്താ ഫരന്താ ഛാദേന്താ അന്ധഅന്ധം കരോന്താ ന ഉപ്പജ്ജന്തി, ദ്വീഹി പന മഗ്ഗേഹി പഹീനത്താ മന്ദമന്ദാ തനുകാകാരാ ഹുത്വാ ഉപ്പജ്ജന്തി, വീതിക്കമം പാപേതും സമത്ഥാ ന ഹോന്തി. ഏവം തനുഭൂതാ അനാഗാമിമഗ്ഗേന പഹീയന്തി **രൂപരാഗാ**തി രൂപഭവേ ഛന്ദരാഗാ. **അരൂപരാഗാ**തി അരൂപഭവേ ഛന്ദരാഗാ. **മാനാ**തി ഉന്നതിലക്ഖണാ. **ഉദ്ധച്ചാ**തി അവൂപസമലക്ഖണാ. **അവിജ്ജായാ**തി അന്ധലക്ഖണായ. **ഭവരാഗാനുസയാ**തി രൂപരാഗാരൂപരാഗവസേന പവത്തഭവരാഗാനുസയാ.

൩൨. ഇദാനി മഗ്ഗഞാണസംവണ്ണനം കരോന്തോ **അജാതം ഝാപേതീ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ ച **അജാതം ഝാപേതി ജാതേന, ഝാനം തേന പവുച്ചതീ**തി അത്തനോ സന്താനേ പാതുഭൂതേന തേന തേന ലോകുത്തരജ്ഝാനേന തംസമങ്ഗീപുഗ്ഗലോ അജാതമേവ തം തം കിലേസം ഝാപേതി ദഹതി സമുച്ഛിന്ദതി, തേന കാരണേന തം ലോകുത്തരം ഝാനന്തി പവുച്ചതീതി അത്ഥോ. **ഝാനവിമോക്ഖേ കുസലതാ**തി തസ്മിം അരിയമഗ്ഗസമ്പയുത്തേ വിതക്കാദികേ ഝാനേ ച വിമോക്ഖസങ്ഖാതേ അരിയമഗ്ഗേ ച അസമ്മോഹവസേന കുസലതായ പഠമമഗ്ഗേനേവ പഹീനാസു നാനാദിട്ഠീസു ന കമ്പതി. ഝാനം നാമ ദുവിധം ആരമ്മണൂപനിജ്ഝാനഞ്ച ലക്ഖണൂപനിജ്ഝാനഞ്ച. ലോകിയപഠമജ്ഝാനാദികം കസിണാദിആരമ്മണൂപനിജ്ഝാനട്ഠേന ഝാനം, വിപസ്സനാസങ്ഖാരാനം സഭാവസാമഞ്ഞലക്ഖണൂപനിജ്ഝാനട്ഠേന ഝാനം, ലോകുത്തരം നിബ്ബാനേ തഥലക്ഖണൂപനിജ്ഝാനട്ഠേന ഝാനം. ഇധ പന ഗോത്രഭുനാപി സാധാരണം ലക്ഖണൂപനിജ്ഝാനട്ഠം അനാമസിത്വാ അസാധാരണേന കിലേസഝാപനട്ഠേന ഝാനം വുത്തം. വിമോക്ഖട്ഠോ പനേത്ഥ നിബ്ബാനാരമ്മണേ സുട്ഠു അധിമുച്ചനട്ഠോ കിലേസേഹി ച സുട്ഠു മുച്ചനട്ഠോ.

സമാദഹിത്വാ യഥാ ചേ വിപസ്സതീതി അപ്പനൂപചാരഖണികസമാധീനം അഞ്ഞതരേന സമാധിനാ പഠമം ചിത്തസമാധാനം കത്വാ പച്ഛാ യഥാ വിപസ്സതി ച. സമുച്ചയത്ഥോ ചേ-സദ്ദോ വിപസ്സനം സമുച്ചിനോതി. **വിപസ്സമാനോ തഥാ ചേ സമാദഹേ**തി വിപസ്സനാ നാമേസാ ലൂഖഭൂതാ നിരസ്സാദാ, സമഥോ ച നാമ സിനിദ്ധഭൂതോ സഅസ്സാദോ. തസ്മാ തായ ലൂഖഭൂതം ചിത്തം സിനേഹേതും വിപസ്സമാനോ തഥാ ച സമാദഹേ. വിപസ്സമാനോ പുന സമാധിം പവിസിത്വാ ചിത്തസമാധാനഞ്ച തഥേവ കരേയ്യ, യഥേവ വിപസ്സനന്തി അത്ഥോ. ഇധ ചേ-സദ്ദോ സമാദഹനം സമുച്ചിനോതി. ഉഭയത്ഥാപി ഗാഥാബന്ധാനുവത്തനേന ചേ-കാരോ കതോ, അത്ഥോ പന ച-കാരത്ഥോ ഏവ. **വിപസ്സനാ ച സമഥോ തദാ അഹൂ**തി യസ്മാ സമഥവിപസ്സനാനം യുഗനദ്ധഭാവേ സതി അരിയമഗ്ഗപാതുഭാവോ ഹോതി, തസ്മാ അരിയമഗ്ഗജനനസമത്ഥത്താ യദാ തദുഭയസമായോഗോ ഹോതി, തദാ വിപസ്സനാ ച സമഥോ ച അഹു, സമഥവിപസ്സനാ ഭൂതാ നാമ ഹോതീതി അത്ഥോ. താ ച സമഥവിപസ്സനാ അരിയമഗ്ഗാഭിമുഖീകാലേ ച മഗ്ഗക്ഖണേ ച **സമാനഭാഗാ യുഗനദ്ധാ വത്തരേ** സമാനോ സമോ ഭാഗോ കോട്ഠാസോ ഏതേസന്തി സമാനഭാഗാ, യുഗേ നദ്ധാ വിയാതി യുഗനദ്ധാ, അഞ്ഞമഞ്ഞം അനതിവത്തനട്ഠേന സമധുരാ സമബലാതി അത്ഥോ. വിത്ഥാരോ പനസ്സ യുഗനദ്ധകഥായം ആവിഭവിസ്സതി.

ദുക്ഖാ സങ്ഖാരാ സുഖോ, നിരോധോ ഇതി ദസ്സനം. ദുഭതോ വുട്ഠിതാ പഞ്ഞാ, ഫസ്സേതി അമതം പദന്തി ദുക്ഖാ സങ്ഖാരാ, സുഖോ നിരോധോ നിബ്ബാനന്തി പടിപന്നസ്സ തതോ നിബ്ബാനദസ്സനം അരിയമഗ്ഗഞാണം ദുഭതോ വുട്ഠിതാ പഞ്ഞാ നാമ. സാ ഏവ ച പഞ്ഞാ അമതം പദം നിബ്ബാനം ആരമ്മണഫുസനേന ഫുസതി, പടിലഭതീതി അത്ഥോ. നിബ്ബാനഞ്ഹി അതപ്പകട്ഠേന അമതസദിസന്തി അമതം, നാസ്സ മതം മരണം വയോ അത്ഥീതിപി അമതം, പുബ്ബഭാഗതോ പട്ഠായ മഹതാ ഉസ്സാഹേന മഹതിയാ പടിപദായ പജ്ജതി പടിപജ്ജീയതീതി പദന്തി വുച്ചതി.

വിമോക്ഖചരിയം ജാനാതീതി വിമോക്ഖപവത്തിം അസമ്മോഹവസേന ജാനാതി, പച്ചവേക്ഖണവസേന ജാനാതി. "ദുഭതോ വുട്ഠാനോ വിമോക്ഖോ, ദുഭതോ വുട്ഠാനാ ചത്താരോ വിമോക്ഖാ, ദുഭതോ വുട്ഠാനാനം അനുലോമാ ചത്താരോ വിമോക്ഖാ, ദുഭതോ വുട്ഠാനപടിപ്പസ്സദ്ധി ചത്താരോ വിമോക്ഖാ"തി ഹി ഉപരി വിമോക്ഖകഥായംയേവ (പടി॰ മ॰ ൧.൨൧൩ ആദയോ) ആഗതാ വിമോക്ഖചരിയാ വേദിതബ്ബാ. തേസം വിത്ഥാരോ തത്ഥേവ ആഗതോ. **നാനത്തേകത്തകോവിദോ**തി തേസം വിമോക്ഖാനം നാനാഭാവേ ഏകഭാവേ ച കുസലോ. ദുഭതോ വുട്ഠാനവിമോക്ഖവസേന ഹി തേസം ഏകത്തം, ചതുഅരിയമഗ്ഗവസേന നാനത്തം, ഏകേകസ്സാപി വാ അരിയമഗ്ഗസ്സ അനുപസ്സനാഭേദേന നാനത്തം, അരിയമഗ്ഗഭാവേന ഏകത്തം വേദിതബ്ബം. **ദ്വിന്നം ഞാണാനം കുസലതാ**തി ദസ്സനസങ്ഖാതസ്സ ച ഭാവനാസങ്ഖാതസ്സ ചാതി ഇമേസം ദ്വിന്നം ഞാണാനം കുസലതായ. **ദസ്സന**ന്തി ഹി സോതാപത്തിമഗ്ഗോ. സോ ഹി പഠമം നിബ്ബാനദസ്സനതോ ദസ്സനന്തി വുത്തോ. ഗോത്രഭു പന കിഞ്ചാപി പഠമതരം നിബ്ബാനം പസ്സതി, യഥാ പന രഞ്ഞോ സന്തികം കേനചിദേവ കരണീയേന ആഗതോ പുരിസോ ദൂരതോവ രഥികായ ചരന്തം ഹത്ഥിക്ഖന്ധഗതം രാജാനം ദിസ്വാപി "ദിട്ഠോ തേ രാജാ"തി പുട്ഠോ ദിസ്വാ കത്തബ്ബകിച്ചസ്സ അകതത്താ "ന പസ്സാമീ"തി ആഹ, ഏവമേവ നിബ്ബാനം ദിസ്വാ കത്തബ്ബസ്സ കിലേസപ്പഹാനസ്സാഭാവാ ന "ദസ്സന"ന്തി വുച്ചതി. തഞ്ഹി ഞാണം മഗ്ഗസ്സ ആവജ്ജനട്ഠാനേ തിട്ഠതി. **ഭാവനാ**തി സേസമഗ്ഗത്തയം. തഞ്ഹി പഠമമഗ്ഗേന ദിട്ഠസ്മിംയേവ ധമ്മേ ഭാവനാവസേന ഉപ്പജ്ജതി, ന അദിട്ഠപുബ്ബം കിഞ്ചി പസ്സതി, തസ്മാ "ഭാവനാ"തി വുച്ചതി. ഹേട്ഠാ പന ഭാവനാമഗ്ഗസ്സ അപരിനിട്ഠിതത്താ "ദ്വിന്നം ഞാണാന"ന്തി അവത്വാ സോതാപത്തിസകദാഗാമിഅനാഗാമിമഗ്ഗലാഭിനോ സന്ധായ "ഝാനവിമോക്ഖേ കുസലതാ"തി വുത്തം, അരഹത്തമഗ്ഗലാഭിനോ പന ഭാവനാമഗ്ഗസ്സ പരിനിട്ഠിതത്താ "ദ്വിന്നം ഞാണാനം കുസലതാ"തി വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം.

മഗ്ഗഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൫. ഫലഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൬൫. ഫലഞാണനിദ്ദേസേ **തംപയോഗപ്പടിപ്പസ്സദ്ധത്താ**തി തസ്സ അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാ വുട്ഠാനപയോഗസ്സ പടിപ്പസ്സദ്ധത്താ. മഗ്ഗോ ഹി സകക്ഖണേ കിലേസപ്പഹാനേന ഉഭതോ വുട്ഠാനപയോഗം കരോതി നാമ, ഫലക്ഖണേ കിലേസാനം പഹീനത്താ മഗ്ഗസ്സ ഉഭതോ വുട്ഠാനപയോഗോ പടിപ്പസ്സദ്ധോ വൂപസന്തോ നാമ ഹോതി. **ഉപ്പജ്ജതീ**തി മഗ്ഗാനന്തരം സകിം വാ ദ്വിക്ഖത്തും വാ ഉപ്പജ്ജതി, ഫലസമാപത്തികാലേ പന ബഹുക്ഖത്തും, നിരോധാ വുട്ഠഹന്തസ്സ ദ്വിക്ഖത്തും ഉപ്പജ്ജതി, സബ്ബമ്പി ഹി തം പയോഗപ്പടിപ്പസ്സദ്ധത്താ ഉപ്പജ്ജതി.

മഗ്ഗസ്സേതം ഫലന്തി ഫലം അപേക്ഖിത്വാ നപുംസകവചനം കതം. സകദാഗാമിമഗ്ഗക്ഖണാദീസുപി ഏകേകമഗ്ഗങ്ഗവസേനേവ വുട്ഠാനയോജനാ വേദിതബ്ബാ.

ഫലഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬൩. വിമുത്തിഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൱൪. വിമുത്തിഞാണനിദ്ദേസേ **സക്കായദിട്ഠീ**തി വിജ്ജമാനട്ഠേന സതി ഖന്ധപഞ്ചകസങ്ഖാതേ കായേ, സയം വാ സതീ തസ്മിം കായേ ദിട്ഠീതി സക്കായദിട്ഠി. **വിചികിച്ഛാ**തി വിഗതാ ചികിച്ഛാ, സഭാവം വാ വിചിനന്തോ ഏതായ കിച്ഛതി കിലമതീതി വിചികിച്ഛാ. **സീലബ്ബതപരാമാസോ**തി സീലേന സുദ്ധി വതേന സുദ്ധി സീലബ്ബതേന സുദ്ധീതി ഗഹിതഅഭിനിവേസോ. സോ ഹി സഭാവം അതിക്കമിത്വാ പരതോ ആമസതീതി സീലബ്ബതപരാമാസോ. ഉഭിന്നം സമാനേപി ദിട്ഠിഭാവേ തക്കഞ്ച പരൂപദേസഞ്ച വിനാ പകതിയാ ഏവ സക്കായദിട്ഠിഗഹണതോ പകതിഭൂതായ വീസതിവത്ഥുകായ സക്കായദിട്ഠിയാ പഹാനേനേവ സബ്ബദിട്ഠിപ്പഹാനദസ്സനത്ഥം സക്കായദിട്ഠി വുത്താ. സീലബ്ബതപരാമാസോ പന "സുദ്ധിപടിപദം പടിപജ്ജാമാ"തി പടിപന്നാനം പടിപദായ മിച്ഛാഭാവദസ്സനത്ഥം വിസും വുത്തോതി വേദിതബ്ബോ. തിണ്ണമ്പി അനുസയപ്പഹാനേനേവ പഹാനം ദസ്സേതും **ദിട്ഠാനുസയോ വിചികിച്ഛാനുസയോ**തി വുത്തം, ന വിസും കിലേസത്താ. **ഉപക്കിലേസാ**തി കിലേസേന്തി ഉപതാപേന്തി വിബാധേന്തീതി കിലേസാ, ഥാമഗതട്ഠേന ഭുസാ കിലേസാതി ഉപക്കിലേസാ. **സമ്മാ സമുച്ഛിന്നാ ഹോന്തീ**തി സമുച്ഛേദപ്പഹാനേന അനുപ്പാദനിരോധേന സമ്മാ സമുച്ഛിന്നാ ഹോന്തി. **സപരിയുട്ഠാനേഹീ**തി ചിത്തം പരിയോനന്ധന്താനി ഉട്ഠേന്തി ഉപ്പജ്ജന്തീതി പരിയുട്ഠാനാനി, സമുദാചാരപ്പത്താനം കിലേസാനമേതം അധിവചനം. സഹ പരിയുട്ഠാനേഹീതി സപരിയുട്ഠാനാനി. തേഹി സപരിയുട്ഠാനേഹി അനുസയിതഉപക്കിലേസേഹി. **ചിത്തം വിമുത്തം ഹോതീ**തി തേസം അഭബ്ബുപ്പത്തികഭൂതത്താ സന്തതിവസേന പവത്തമാനം ചിത്തം തതോ വിമുത്തം നാമ ഹോതി. തദേവ സുട്ഠു വിമുത്തത്താ **സുവിമുത്തം. തംവിമുത്തിഞാതട്ഠേനാ**തി തസ്സാ വിമുത്തിയാ ജാനനട്ഠേന.

വിമുത്തിഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬൪. പച്ചവേക്ഖണഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൱൫. പച്ചവേക്ഖണഞാണനിദ്ദേസേ മഗ്ഗക്ഖണേയേവ ഹേതുട്ഠേന പഠമം മഗ്ഗങ്ഗാനി വിസും വിസും വത്വാ പുന മഗ്ഗങ്ഗഭൂതേ ച അമഗ്ഗങ്ഗഭൂതേ ച ധമ്മേ "ബുജ്ഝനട്ഠേന ബോധീ"തി ലദ്ധനാമസ്സ അരിയസ്സ അങ്ഗഭാവേന ബോജ്ഝങ്ഗേ വിസും ദസ്സേസി. സതിധമ്മവിചയവീരിയസമാധിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗാ ഹി മഗ്ഗങ്ഗാനേവ, പീതിപസ്സദ്ധിഉപേക്ഖാസമ്ബോജ്ഝങ്ഗാ അമഗ്ഗങ്ഗാനി. പുന ബലവസേന ഇന്ദ്രിയവസേന ച വിസും നിദ്ദിട്ഠേസു സദ്ധാ ഏവ അമഗ്ഗങ്ഗഭൂതാ. പുന മഗ്ഗക്ഖണേ ജാതേയേവ ധമ്മേ രാസിവസേന ദസ്സേന്തോ **ആധിപതേയ്യട്ഠേനാ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഉപട്ഠാനട്ഠേന സതിപട്ഠാനാ**തി ഏകാവ നിബ്ബാനാരമ്മണാ സതി കായവേദനാചിത്തധമ്മേസു സുഭസുഖനിച്ചഅത്തസഞ്ഞാപഹാനകിച്ചസാധനവസേന ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാ നാമ. നിബ്ബാനാരമ്മണം ഏകമേവ വീരിയം ഉപ്പന്നാനുപ്പന്നാനം അകുസലാനം പഹാനാനുപ്പത്തികിച്ചസ്സ, അനുപ്പന്നുപ്പന്നാനം കുസലാനം ഉപ്പാദട്ഠിതികിച്ചസ്സ സാധനവസേന ചത്താരോ സമ്മപ്പധാനാ നാമ.

തഥട്ഠേന സച്ചാതി ദുക്ഖഭാവാദീസു അവിസംവാദകട്ഠേന ചത്താരി അരിയസച്ചാനി. ഏതാനേവ ചേത്ഥ പടിവേധട്ഠേന തദാ സമുദാഗതാനി, "അമതോഗധം നിബ്ബാന"ന്തി വിസും വുത്തം നിബ്ബാനഞ്ച, സേസാ പന ധമ്മാ പടിലാഭട്ഠേന തദാ സമുദാഗതാ. "തഥട്ഠേന സച്ചാ തദാ സമുദാഗതാ"തി വചനതോ മഗ്ഗഫലപരിയോസാനേ അവസ്സം ചത്താരി സച്ചാനി പച്ചവേക്ഖതീതി നിട്ഠമേത്ഥ ഗന്തബ്ബം. "കതം കരണീയം നാപരം ഇത്ഥത്തായാതി പജാനാതീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൪൮) വചനതോ ച "ദുക്ഖം മേ പരിഞ്ഞാതം, സമുദയോ മേ പഹീനോ, നിരോധോ മേ സച്ഛികതോ, മഗ്ഗോ ച മേ ഭാവിതോ"തി പച്ചവേക്ഖണം വുത്തമേവ ഹോതി. തഥാ പച്ചവേക്ഖണം യുജ്ജതി ച. **സമുദയോ**തി ചേത്ഥ തംതംമഗ്ഗവജ്ഝോയേവ വേദിതബ്ബോ. ഏത്ഥ വുത്തസമുദയപച്ചവേക്ഖണവസേനേവ അട്ഠകഥായം ദുവിധം കിലേസപച്ചവേക്ഖണം മഗ്ഗഫലനിബ്ബാനപച്ചവേക്ഖണാനി ഇധ സരൂപേനേവ ആഗതാനീതി വുത്താനി. കേവലം ദുക്ഖപച്ചവേക്ഖണമേവ ന വുത്തം. കിഞ്ചാപി ന വുത്തം, അഥ ഖോ പാഠസബ്ഭാവതോ

യുത്തിസബ്ഭാവതോ ച ഗഹേതബ്ബമേവ. സച്ചപടിവേധഞ്ഞ്ഹി പടിപന്നസ്സ നിട്ഠിതേ സച്ചപടിവേധേ സയം കതകിച്ചപച്ചവേക്ഖണം യുത്തമേവാതി. **അവിക്ഖേപട്ഠേന സമഥോ**തിആദി മഗ്ഗസമ്പയുത്തേ ഏവ സമഥവിപസ്സനാധമ്മേ ഏകരസട്ഠേന അനതിവത്തനട്ഠേന ച ദസ്സേതും വുത്തം. **സംവരട്ഠേന സീലവിസുദ്ധീ**തി സമ്മാവാചാകമ്മന്താജീവാ ഏവ. **അവിക്ഖേപട്ഠേന ചിത്തവിസുദ്ധീ**തി സമ്മാസമാധി ഏവ. **ദസ്സനട്ഠേന ദിട്ഠിവിസുദ്ധീ**തി സമ്മാദിട്ഠിയേവ. **വിമുത്തട്ഠേനാ**തി സമുച്ഛേദവസേന മഗ്ഗവജ്ഝകിലേസേഹി മുച്ചനട്ഠേന, നിബ്ബാനാരമ്മണേ വാ അധിമുച്ചനട്ഠേന. **വിമോക്ഖോ**തി സമുച്ഛേദവിമോക്ഖോ, അരിയമഗ്ഗോയേവ. **പടിവേധട്ഠേന വിജ്ജാ**തി സച്ചപടിവേധട്ഠേന വിജ്ജാ, സമ്മാദിട്ഠിയേവ. **പരിച്ചാഗട്ഠേന വിമുത്തീ**തി മഗ്ഗവജ്ഝകിലേസാനം പജഹനട്ഠേന തതോ മുച്ചനതോ വിമുത്തി, അരിയമഗ്ഗോയേവ. **സമുച്ഛേദട്ഠേന ഖയേ ഞാണ**ന്തി കിലേസസമുച്ഛിന്ദനട്ഠേന കിലേസക്ഖയകരേ അരിയമഗ്ഗേ ഞാണം, സമ്മാദിട്ഠിയേവ.

ഛന്ദാദയോ ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബാ. കേവലഞ്ഹേത്ഥ മഗ്ഗക്ഖണേയേവ മഗ്ഗസ്സ ആദിമജ്ഝപരിയോസാനാകാരേന ദസ്സിതാ. **വിമുത്തീ**തി ചേത്ഥ മഗ്ഗവിമുത്തിയേവ. “തഥട്ഠേന സച്ചാ”തി ഏത്ഥ ഗഹിതമ്പി ച നിബ്ബാനം ഇധ പരിയോസാനഭാവദസ്സനത്ഥം പുന വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. ഫലക്ഖണേപി ഏസേവ നയോ. ഏത്ഥ പന **ഹേതുട്ഠേന മഗ്ഗോ**തി ഫലമഗ്ഗഭാവേനേവ. **സമ്മപ്പധാനാ**തി മഗ്ഗക്ഖണേ ചതുകിച്ചസാധകസ്സ വീരിയകിച്ചസ്സ ഫലസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ സിദ്ധത്താ വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. അഞ്ഞഥാ ഹി ഫലക്ഖണേ സമ്മപ്പധാനാ ഏവ ന ലബ്ഭന്തി. വുത്തഞ്ഹി മഗ്ഗക്ഖണേ സത്തതിംസ ബോധിപക്ഖിയധമ്മേ ഉദ്ധരന്തേന ഥേരേന “ഫലക്ഖണേ ഠപേത്വാ ചത്താരോ സമ്മപ്പധാനേ അവസേസാ തേത്തിംസ ധമ്മാ ലബ്ഭന്തീ”തി. ഏവമേവ പടിവേധകിച്ചാദിസിദ്ധിവസേന സച്ചാദീനിപി യഥായോഗം വേദിതബ്ബാനി. **വിമോക്ഖോ**തി ച ഫലവിമോക്ഖോ. **വിമുത്തീ**തി ഫലവിമുത്തി. **പടിപ്പസ്സദ്ധട്ഠേന അനുപ്പാദേ ഞാണം** വുത്തത്ഥമേവ. **വുട്ഠഹിത്വാ**തി അന്തരാ വുട്ഠാനാഭാവാ ഫലാവസാനേന ഏവം വുത്തം. **ഇമേ ധമ്മാ തദാ സമുദാഗതാ**തി ഇമേ വുത്തപ്പകാരാ ധമ്മാ മഗ്ഗക്ഖണേ ഫലക്ഖണേ ച സമുദാഗതാതി പച്ചവേക്ഖതീതി ഇതി-സദ്ദം പാഠസേസം കത്വാ സമ്ബന്ധോ വേദിതബ്ബോ.

പച്ചവേക്ഖണഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൫. വത്ഥുനാനത്തഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൩൩. വത്ഥുനാനത്തഞാണനിദ്ദേസേ **ചക്ഖും അജ്ഝത്തം വവത്ഥേതീ**തി അജ്ഝത്തഭൂതം ചക്ഖും വവത്ഥപേതി. യഥാ സോ ചക്ഖും വവത്ഥപേതി, തഥാ വത്തുകാമോ **കഥം ചക്ഖും അജ്ഝത്തം വവത്ഥേതീ**തി പുച്ഛിത്വാ പുന **ചക്ഖു അവിജ്ജാസമ്ഭൂതന്തി വവത്ഥേതീ**തിആദിനാ വവത്ഥാപനാകാരം ദസ്സേതി. തത്ഥ അവിജ്ജാതണ്ഹാ അതീതാ ഉപത്ഥമ്ഭകഹേതുയോ, കമ്മം അതീതം ജനകഹേതു, ആഹാരോ ഇദാനി ഉപത്ഥമ്ഭകഹേതു. ഏതേന ചക്ഖൂപത്ഥമ്ഭകാനി ഉതുചിത്താനി ഗഹിതാനേവ ഹോന്തി. **ചതുന്നം മഹാഭൂതാനം ഉപാദായാ**തി ഉപയോഗത്ഥേ സാമിവചനം, ചത്താരി മഹാഭൂതാനി ഉപാദിയിത്വാ പവത്തന്തി അത്ഥോ. ഏതേന പസാദചക്ഖുഭാവോ ദസ്സിതോ ഹോതി, സസമ്ഭാരഭാവോ പടിക്ഖിത്തോ. **ഉപ്പന്ന**ന്തി അദ്ധാവസേന, സന്തതിഖണവസേന വാ പച്ചുപ്പന്നം. **സമുദാഗത**ന്തി ഹേതുതോ സമുട്ഠിതം. ഏത്താവതാ വിപസ്സനാപുബ്ബഭാഗേ ചക്ഖുവവത്ഥാനം ദസ്സിതം. **അഹുത്വാ സമ്ഭൂത**ന്തിആദീഹി അനിച്ചാനുപസ്സനാ. പുബ്ബേ ഉദയാ അവിജ്ജമാനതോ അഹുത്വാ സമ്ഭൂതം, ഉദ്ധം വയാ അഭാവതോ ഹുത്വാ ന ഭവിസ്സതി. **അന്തവന്തതോ**തി അന്തോ അസ്സ അത്ഥീതി അന്തവാ, അന്തവാ ഏവ അന്തവന്തോ യഥാ “സതിമന്തോ, ഗതിമന്തോ, ധിതിമന്തോ ച യോ ഇസീ”തി (ഥേരഗാ॰ ൧൦൫൨). തതോ അന്തവന്തതോ, ഭങ്ഗവിജ്ജമാനതോതി അത്ഥോ. **അദ്ധുവ**ന്തി സബ്ബാവത്ഥാനിപാതിതായ, ഥിരഭാവസ്സ ച അഭാവതായ ന ഥിരം. **അസസ്സത**ന്തി ന നിച്ചം. **വിപരിണാമധമ്മ**ന്തി ജരായ ചേവ മരണേന ചാതി ദ്വേധാ വിപരിണാമപകതികം. **ചക്ഖു അനിച്ച**ന്തിആദീനി **ചക്ഖും അനിച്ചതോ**തിആദീനി ച വുത്തത്ഥാനി. **മനോ**തി ഇധ ഭവങ്ഗമനസ്സ അധിപ്പേതത്താ **അവിജ്ജാസമ്ഭൂതോ**തിആദി യുജ്ജതിയേവ. **ആഹാരസമ്ഭൂതോ**തി ഏത്ഥ സമ്പയുത്തഫസ്സാഹാരമനോസഞ്ചേതനാഹാരവസേന വേദിതബ്ബം. **ഉപ്പന്നോ**തി ച അദ്ധാസന്തതിവസേന.

വത്ഥുനാനത്തഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൬. ഗോചരനാനത്തഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൩൭. ഗോചരനാനത്തഞാണനിദ്ദേസേ **രൂപേ ബഹിദ്ധാ വവത്ഥേതീ**തി അജ്ഝത്തതോ ബഹിദ്ധാഭൂതേ രൂപായതനധമ്മേ വവത്ഥപേതീതി അത്ഥോ. **അവിജ്ജാസമ്ഭൂതാ**തിആദി അത്തഭാവപരിയാപന്നകമ്മജരൂപത്താ വുത്തം. ആഹാരോപി ഹി കമ്മജരൂപസ്സ ഉപത്ഥമ്ഭകപച്ചയോ ഹോതി. സദ്ദസ്സ പന ഉതുചിത്തസമുട്ഠാനത്താ അവിജ്ജാസമ്ഭൂതാദിചതുക്കം ന വുത്തം. ഫോട്ഠബ്ബാനം സയം മഹാഭൂതത്താ ''ചതുന്നം മഹാഭൂതാനം ഉപാദായാ''തി ന വുത്തം. **ധമ്മാ**തി ചേത്ഥ ഭവങ്ഗമനോസമ്പയുത്താ തയോ അരൂപിനോ ഖന്ധാ, ധമ്മായതനപരിയാപന്നാനി സുഖുമരൂപാനി ച കമ്മസമുട്ഠാനാനി, സബ്ബാനിപി രൂപാദീനി ച. അപിച യാനി യാനി യേന യേന സമുട്ഠഹന്തി, താനി താനി തേന തേന വേദിതബ്ബാനി. ഇതരഥാ ഹി സകസന്താനപരിയാപന്നാപി രൂപാദയോ ധമ്മാ സബ്ബേ ന സങ്ഗണ്ഹേയ്യും. യസ്മാ അനിന്ദ്രിയബദ്ധരൂപാദയോപി വിപസ്സനൂപഗാ, തസ്മാ തേസം കമ്മസമ്ഭൂതപദേന സങ്ഗഹോ വേദിതബ്ബോ. തേപി ഹി സബ്ബസത്തസാധാരണകമ്മപച്ചയഉതുസമുട്ഠാനാ. അഞ്ഞേ പന ''അനിന്ദ്രിയബദ്ധാ രൂപാദയോ അവിപസ്സനൂപഗാ''തി വദന്തി. തം പന -

> ''സബ്ബേ സങ്ഖാരാ അനിച്ചാതി, യദാ പഞ്ഞായ പസ്സതി;
> അഥ നിബ്ബിന്ദതി ദുക്ഖേ, ഏസ മഗ്ഗോ വിസുദ്ധിയാ''തി. (ധ॰ പ॰ ൨൭൭) -

ആദികായ പാളിയാ വിരുജ്ഝതി. വുത്തഞ്ച വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ - ''ഇധേകച്ചോ ആദിതോവ അജ്ഝത്തസങ്ഖാരേ അഭിനിവിസിത്വാ വിപസ്സതി, യസ്മാ പന ന സുദ്ധഅജ്ഝത്തദസ്സനമത്തേനേവ മഗ്ഗവുട്ഠാനം ഹോതി, ബഹിദ്ധാപി ദട്ഠബ്ബമേവ, തസ്മാ പരസ്സ ഖന്ധേപി അനുപാദിന്നസങ്ഖാരേപി അനിച്ചം ദുക്ഖമനത്താതി വിപസ്സതീ''തി (വിസുദ്ധി॰ ൨.൭൮൪). തസ്മാ പരേസം ചക്ഖാദിവവത്ഥാനമ്പി അനിന്ദ്രിയബദ്ധരൂപാദിവവത്ഥാനമ്പി ഇച്ഛിതബ്ബമേവ, തസ്മാ തേഭൂമകസങ്ഖാരാ അവിപസ്സനൂപഗാ നാമ നത്ഥി.

ഗോചരനാനത്തഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൭. ചരിയാനാനത്തഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൩൮. ചരിയാനാനത്തഞാണനിദ്ദേസേ **വിഞ്ഞാണചരിയാ**തിആദീസു ആരമ്മണേ ചരതീതി ചരിയാ, വിഞ്ഞാണമേവ ചരിയാ **വിഞ്ഞാണചരിയാ**. അഞ്ഞാണേന ചരണം , അഞ്ഞാണേന വാ ചരതി, അഞ്ഞാതേ വാ ചരതി, അഞ്ഞാണസ്സ വാ ചരണന്തി **അഞ്ഞാണചരിയാ**. ഞാണമേവ ചരിയാ, ഞാണേന വാ ചരിയാ, ഞാണേന വാ ചരതി, ഞാതേ വാ ചരതി, ഞാണസ്സ വാ ചരണന്തി **ഞാണചരിയാ. ദസ്സനത്ഥായാ**തി രൂപദസ്സനത്ഥായ പവത്താ. **ആവജ്ജനകിരിയാബ്യാകതാ**തി ഭവങ്ഗസന്താനതോ അപനേത്വാ രൂപാരമ്മണേ ചിത്തസന്താനം ആവജ്ജേതി നാമേതീതി ആവജ്ജനം, വിപാകാഭാവതോ കരണമത്തന്തി കിരിയാ, കുസലാകുസലവസേന ന ബ്യാകതാതി അബ്യാകതാ. **ദസ്സനട്ഠോ**തി പസ്സന്തി തേന, സയം വാ പസ്സതി, ദസ്സനമത്തമേവ വാ തന്തി ദസ്സനം, ദസ്സനമേവ അത്ഥോ ദസ്സനട്ഠോ. **ചക്ഖുവിഞ്ഞാണ**ന്തി കുസലവിപാകം വാ അകുസലവിപാകം വാ. **ദിട്ഠത്താ**തി അദിട്ഠേ സമ്പടിച്ഛനസ്സ അഭാവതോ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണേന രൂപാരമ്മണസ്സ ദിട്ഠത്താ. **അഭിനിരോപനാ വിപാകമനോധാതൂ**തി ദിട്ഠാരമ്മണമേവ ആരോഹതീതി അഭിനിരോപനാ, ഉഭയവിപാകാ സമ്പടിച്ഛനമനോധാതു. **അഭിനിരോപിതത്താ**തി രൂപാരമ്മണം അഭിരുള്ഹത്താ. **വിപാകമനോവിഞ്ഞാണധാതൂ**തി ഉഭയവിപാകാ സന്തീരണമനോവിഞ്ഞാണധാതു. ഏസ നയോ സോതദ്വാരാദീസുപി. സന്തീരണാനന്തരം വോട്ഠബ്ബനേ അവുത്തേപി അട്ഠകഥാചരിയേഹി വുത്തത്താ ലബ്ഭതീതി ഗഹേതബ്ബം. **വിജാനനത്ഥായാ**തി ധമ്മാരമ്മണസ്സ ചേവ രൂപാദിആരമ്മണസ്സ ച വിജാനനത്ഥായ. **ആവജ്ജനകിരിയാബ്യാകതാ**തി മനോദ്വാരാവജ്ജനചിത്തം. **വിജാനനട്ഠോ**തി തദനന്തരജവനവസേന ആരമ്മണസ്സ വിജാനനമേവ അത്ഥോ, ന അഞ്ഞോ. ഉപരി അകുസലജവനാനം വിപസ്സനാമഗ്ഗഫലജവനാനഞ്ച വിസും വുത്തത്താ സേസജവനാനി ഇധ ഗഹേതബ്ബാനി സിയും. ''കുസലേഹി കമ്മേഹി വിപ്പയുത്താ ചരതീതി വിഞ്ഞാണചരിയാ''തിആദിവചനതോ (പടി॰ മ॰ ൧.൭൦) പന ഹസിതുപ്പാദചിത്തജവനമേവ ഗഹേതബ്ബം. ഛസു ദ്വാരേസു അഹേതുകാനംയേവ ചിത്താനം വുത്തത്താ ദ്വേ ആവജ്ജനാനി ദ്വേ പഞ്ചവിഞ്ഞാണാനി ദ്വേ സമ്പടിച്ഛനാനി തീണി സന്തീരണാനി ഏകം ഹസിതുപ്പാദചിത്തന്തി അട്ഠാരസ അഹേതുകചിത്താനിയേവ വിഞ്ഞാണചരിയാതി വേദിതബ്ബാനി.

ന്ന്. ഇദാനി വിസയവിജാനനമത്തട്ഠേന വിഞ്ഞാണചരിയാതി ദസ്സേതും **നീരാഗാ ചരതീ**തിആദിമാഹ, വിഞ്ഞാണഞ്ഹി രാഗാദിസമ്പയോഗേ സദ്ധാദിസമ്പയോഗേ ച അവത്ഥന്തരം പാപുണാതി, തേസു അസതി സകാവത്ഥായമേവ തിട്ഠതി. തസ്മാ നീരാഗാദിവചനേന തേസം വുത്തവിഞ്ഞാണാനം വിഞ്ഞാണകിച്ചമത്തം ദസ്സേതി. നത്ഥി ഏതിസ്സാ രാഗോതി നീരാഗാ. നിരാഗാതി രസ്സം കത്വാപി പഠന്തി . സോ പന രജ്ജനവസേന **രാഗോ**. ഇതരേസു ദുസ്സനവസേന **ദോസോ**. മുയ്ഹനവസേന **മോഹോ**. മഞ്ഞനവസേന **മാനോ**. വിപരീതദസ്സനവസേന **ദിട്ഠി**. ഉദ്ധതഭാവോ, അവൂപസന്തഭാവോ വാ **ഉദ്ധച്ചം. വിചികിച്ഛാ** വുത്തത്ഥാ. അനുസേന്തീതി **അനുസയാ**. "നിരനുസയാ"തി വത്തബ്ബേ **നാനുസയാ**തി വുത്തം, സോയേവത്ഥോ. പരിയുട്ഠാനപ്പത്താനമേവേത്ഥ അഭാവോ വേദിതബ്ബോ. ന ഹി വിഞ്ഞാണചരിയാ പഹീനാനുസയാനംയേവ വുത്താ. യാ ച നീരാഗാദിനാമാ, സാ രാഗാദീഹി വിപ്പയുത്താവ നാമ ഹോതീതി പരിയായന്തരദസ്സനത്ഥം **രാഗവിപ്പയുത്താ**തിആദിമാഹ. പുന അഞ്ഞേഹി ച വിപ്പയുത്തതം ദസ്സേതും **കുസലേഹി കമ്മേഹീ**തിആദിമാഹ. കുസലാനിയേവ രാഗാദിവജ്ജാഭാവാ **അനവജ്ജാനി**. പരിസുദ്ധഭാവകരേഹി ഹിരിഓത്തപ്പേഹി യുത്തത്താ **സുക്കാനി**. പവത്തിസുഖത്താ സുഖോ ഉദയോ ഉപ്പത്തി ഏതേസന്തി **സുഖുദ്രയാനി,** സുഖവിപാകത്താ വാ സുഖോ ഉദയോ വഡ്ഢി ഏതേസന്തി സുഖുദ്രയാനി. വുത്തവിപക്ഖേന അകുസലാനി യോജേതബ്ബാനി. **വിഞ്ഞാതേ ചരതീ**തി വിഞ്ഞാണേന വിഞ്ഞായമാനം ആരമ്മണം വിഞ്ഞാതം നാമ, തസ്മിം വിഞ്ഞാതേ ആരമ്മണേ. കിം വുത്തം ഹോതി? നീലവണ്ണയോഗതോ നീലവത്ഥം വിയ വിഞ്ഞാണയോഗതോ വിഞ്ഞാതം വിഞ്ഞാണം നാമ ഹോതി, തസ്മിം വിഞ്ഞാണേ ചരതീതി **വിഞ്ഞാണചരിയാ**തി വുത്തം ഹോതി. **വിഞ്ഞാണസ്സ ഏവരൂപാ ചരിയാ ഹോതീ**തി വുത്തപ്പകാരസ്സ വിഞ്ഞാണസ്സ വുത്തപ്പകാരാ ചരിയാ ഹോതീതി അത്ഥോ. "വിഞ്ഞാണസ്സ ചരിയാ"തി ച വോഹാരവസേന വുച്ചതി, വിഞ്ഞാണതോ പന വിസും ചരിയാ നത്ഥി. **പകതിപരിസുദ്ധമിദം ചിത്തം നിക്കിലേസട്ഠേനാ**തി ഇദം വുത്തപ്പകാരം ചിത്തം രാഗാദികിലേസാഭാവേന പകതിയാ ഏവ പരിസുദ്ധം. തസ്മാ വിജാനനമത്തമേവ ചരിയാതി **വിഞ്ഞാണചരിയാ**തി വുത്തം ഹോതി. നിക്ലേസട്ഠേനാതിപി പാഠോ.

അഞ്ഞാണചരിയായ **മനാപിയേസൂ**തി മനസി അപ്പേന്തി പസീദന്തി, മനം വാ അപ്പായന്തി വഡ്ഢേന്തീതി മനാപാനി, മനാപാനിയേവ മനാപിയാനി. തേസു മനാപിയേസു. താനി പന ഇട്ഠാനി വാ ഹോന്തു അനിട്ഠാനി വാ, ഗഹണവസേന മനാപിയാനി. ന ഹി ഇട്ഠസ്മിംയേവ രാഗോ അനിട്ഠസ്മിംയേവ ദോസോ ഉപ്പജ്ജതി. **രാഗസ്സ ജവനത്ഥായാ**തി സന്തതിവസേന രാഗസ്സ ജവനത്ഥായ പവത്താ. **ആവജ്ജനകിരിയാബ്യാകതാ**തി ചക്ഖുദ്വാരേ അയോനിസോ മനസികാരഭൂതാ ആവജ്ജനകിരിയാബ്യാകതാ മനോധാതു. **രാഗസ്സ ജവനാ**തി യേഭുയ്യേന സത്തക്ഖത്തും രാഗസ്സ പവത്തി, പുനപ്പുനം പവത്തോ രാഗോയേവ. **അഞ്ഞാണചരിയാ**തി അഞ്ഞാണേന രാഗസ്സ സമ്ഭവതോ അഞ്ഞാണേന രാഗസ്സ ചരിയാതി വുത്തം ഹോതി. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ. **തദുഭയേന അസമപേക്ഖനസ്മിം വത്ഥുസ്മി**ന്തി രാഗദോസവസേന സമപേക്ഖനവിരഹിതേ രൂപാരമ്മണസങ്ഖാതേ വത്ഥുസ്മിം. **മോഹസ്സ ജവനത്ഥായാ**തി വിചികിച്ഛാഉദ്ധച്ചവസേന മോഹസ്സ ജവനത്ഥായ. **അഞ്ഞാണചരിയാ**തി അഞ്ഞാണസ്സേവ ചരിയാ, ന അഞ്ഞസ്സ. **വിനിബന്ധസ്സാ**തിആദീനി മാനാദീനം സഭാവവചനാനി. തത്ഥ **വിനിബന്ധസ്സാ**തി ഉന്നതിവസേന വിനിബന്ധിത്വാ ഠിതസ്സ. **പരാമട്ഠായാ**തി രൂപസ്സ അനിച്ചഭാവാദിം അതിക്കമിത്വാ പരതോ നിച്ചഭാവാദിം ആമട്ഠായ ഗഹിതായ. **വിക്ഖേപഗതസ്സാ**തി രൂപാരമ്മണേ വിക്ഖിത്തഭാവം ഗതസ്സ. **അനിട്ഠങ്ഗതായാ**തി അസന്നിട്ഠാനഭാവം ഗതായ. **ഥാമഗതസ്സാ**തി ബലപ്പത്തസ്സ. **ധമ്മേസൂ**തി രൂപാദീസു വാ ധമ്മാരമ്മണഭൂതേസു വാ ധമ്മേസു.

൭൦. യസ്മാ രാഗാദയോ അഞ്ഞാണേന ഹോന്തി, തസ്മാ രാഗാദിസമ്പയോഗേന അഞ്ഞാണം വിസേസേന്തോ **സരാഗാ ചരതീ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **സരാഗാ ചരതീ**തി മോഹമാനദിട്ഠിമാനാനുസയദിട്ഠാനുസയഅവിജ്ജാനുസയജവനവസേന ചരിയാ വേദിതബ്ബാ. **സദോസാ ചരതീ**തി മോഹഅവിജ്ജാനുസയജവനവസേന. **സമോഹാ ചരതീ**തി രാഗദോസമാനദിട്ഠിഉദ്ധച്ചവിചികിച്ഛാനുസയജവനവസേന. **സമാനാ ചരതീ**തി രാഗമോഹകാമരാഗഭവരാഗാവിജ്ജാനുസയജവനവസേന. **സദിട്ഠി ചരതീ**തി രാഗമോഹകാമരാഗാവിജ്ജാനുസയജവനവസേന. **സഉദ്ധച്ചാ ചരതി സവിചികിച്ഛാ ചരതീ**തി മോഹഅവിജ്ജാനുസയജവനവസേന. **സാനുസയാ ചരതീ**തി ഏത്ഥാപി വുത്തനയേനേവ ഏകേകം അനുസയം മൂലം കത്വാ തസ്മിം ചിത്തേ ലബ്ഭമാനകസേസാനുസയവസേന സാനുസയതാ യോജേതബ്ബാ. **രാഗസമ്പയുത്താ**തിആദി സരാഗാദിവേവചനമേവ. സാ ഏവ ഹി ചരിയാ സമ്പയോഗവസേന സഹ രാഗാദീഹി വത്തതീതി സരാഗാദിആദീനി നാമാനി ലഭതി.

രാഗാദീഹി സമം ഏകുപ്പാദേകനിരോധേകവത്ഥേകാരമ്മണാദീഹി പകാരേഹി യുത്താതി **രാഗസമ്പയുത്താനീ**തിആദീനി നാമാനി ലഭതി. സായേവ ച യസ്മാ കുസലാദീഹി കമ്മേഹി വിപ്പയുത്താ, അകുസലാദീഹി കമ്മേഹി സമ്പയുത്താ, തസ്മാപി അഞ്ഞാണചരിയാതി ദസ്സേതും **കുസലേഹി കമ്മേഹീ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **അഞ്ഞാതേ**തി മോഹസ്സ അഞ്ഞാണലക്ഖണത്താ യഥാസഭാവേന അഞ്ഞാതേ ആരമ്മണേ. സേസം വുത്തത്ഥമേവ.

൭൧. ഞാണചരിയായം യസ്മാ വിവട്ടനാനുപസ്സനാദീനം അനന്തരപച്ചയഭൂതാ ആവജ്ജനകിരിയാബ്യാകതാ നത്ഥി, തസ്മാ തേസം അത്ഥായ ആവജ്ജനകിരിയാബ്യാകതം അവത്വാ വിവട്ടനാനുപസ്സനാദയോവ വുത്താ. അനുലോമഞാണത്ഥായ ഏവ ഹി ആവജ്ജനാ ഹോതി, തതോ വിവട്ടനാനുപസ്സനാമഗ്ഗഫലാനി. **ഫലസമാപത്തീ**തി ചേത്ഥ മഗ്ഗാനന്തരജാ വാ ഹോതു കാലന്തരജാ വാ, ഉഭോപി അധിപ്പേതാ. **നീരാഗാ ചരതീ**തിആദീസു രാഗാദീനം പടിപക്ഖവസേന നീരാഗാദിതാ വേദിതബ്ബാ, വിഞ്ഞാണചരിയായം രാഗാദീനം അഭാവമത്തട്ഠേന. **ഞാതേ**തി യഥാസഭാവതോ ഞാതേ. **അഞ്ഞാ വിഞ്ഞാണചരിയാ**തിആദീഹി തിസ്സന്നം ചരിയാനം അഞ്ഞമഞ്ഞമസമ്മിസ്സതം ദസ്സേതി. വിഞ്ഞാണകിച്ചമത്തവസേന ഹി അഹേതുകചിത്തുപ്പാദാ വിഞ്ഞാണചരിയാ, അഞ്ഞാണകിച്ചവതം ദ്വാദസന്നം അകുസലചിത്തുപ്പാദാനം വസേനേവ അഞ്ഞാണചരിയാ, വിസേസേന ഞാണകിച്ചകാരീനം വിപസ്സനാമഗ്ഗഫലാനം വസേന ഞാണചരിയാ. ഏവമിമാ അഞ്ഞമഞ്ഞമസമ്മിസ്സാ ച, വിപസ്സനം ഠപേത്വാ സഹേതുകകാമാവചരകിരിയാകുസലാ ച, സഹേതുകകാമാവചരവിപാകാ ച, രൂപാവചരാരൂപാവചരകുസലാബ്യാകതാ ച തീഹി ചരിയാഹി വിനിമുത്താതി വേദിതബ്ബാ. നിബ്ബാനാരമ്മണായ വിവട്ടനാനുപസ്സനായ ഞാണചരിയായ നിദ്ദിട്ഠത്താ നിബ്ബാനമഗ്ഗഫലപച്ചവേക്ഖണഭൂതാനി സേക്ഖാസേക്ഖാനം പച്ചവേക്ഖണഞാണാനി ഞാണചരിയായ സങ്ഗഹിതാനീതി വേദിതബ്ബാനി. താനിപി ഹി വിസേസേന ഞാണകിച്ചകരാനേവാതി.

ചരിയാനാനത്തഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൮. ഭൂമിനാനത്തഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൭൨. ഭൂമിനാനത്തഞാണനിദ്ദേസേ **ഭൂമിയോ**തി ഭാഗാ പരിച്ഛേദാ വാ. **കാമാവചരാ**തി ഏത്ഥ ദുവിധോ കാമോ കിലേസകാമോ വത്ഥുകാമോ ച. കിലേസകാമോ ഛന്ദരാഗോ, വത്ഥുകാമോ തേഭൂമകവട്ടം. കിലേസകാമോ കാമേതീതി കാമോ, വത്ഥുകാമോ കാമീയതീതി കാമോ. സോ ദുവിധോ കാമോ പവത്തിവസേന യസ്മിം പദേസേ അവചരതി, സോ പദേസോ കാമോ ഏത്ഥ അവചരതീതി കാമാവചരോ. സോ പന പദേസോ ചതുന്നം അപായാനം, മനുസ്സലോകസ്സ, ഛന്നഞ്ച ദേവലോകാനം വസേന ഏകാദസവിധോ . യഥാ ഹി യസ്മിം പദേസേ സസത്ഥാ പുരിസാ അവചരന്തി, സോ വിജ്ജമാനേസുപി അഞ്ഞേസു ദ്വിപദചതുപ്പദേസു അവചരന്തേസു തേസം അഭിലക്ഖിതത്താ “സസത്ഥാവചരോ”തി വുച്ചതി, ഏവം വിജ്ജമാനേസുപി അഞ്ഞേസു രൂപാവചരാദീസു തത്ഥ അവചരന്തേസു തേസം അഭിലക്ഖിതത്താ അയം പദേസോ “കാമാവചരോ”ത്വേവ വുച്ചതി. സ്വായം യഥാ രൂപഭവോ രൂപം, ഏവം ഉത്തരപദലോപം കത്വാ “കാമോ”ത്വേവ വുച്ചതി. തപ്പടിബദ്ധോ ഏകേകോ ധമ്മോ ഇമസ്മിം ഏകാദസവിധപദേസസങ്ഖാതേ കാമേ അവചരതീതി കാമാവചരോ. കിഞ്ചാപി ഹി ഏത്ഥ കേചി ധമ്മാ രൂപാരൂപഭവേസുപി അവചരന്തി, യഥാ പന സങ്ഗാമേ അവചരണതോ “സങ്ഗാമാവചരോ”തി ലദ്ധനാമോ നാഗോ നഗരേ ചരന്തോപി “സങ്ഗാമാവചരോ”ത്വേവ വുച്ചതി, ഥലജലചരാ ച പാണിനോ അഥലേ അജലേ ച ഠിതാപി “ഥലചരാ ജലചരാ”ത്വേവ വുച്ചന്തി, ഏവം തേ അഞ്ഞത്ഥ അവചരന്താപി കാമാവചരായേവാതി വേദിതബ്ബാ. ആരമ്മണകരണവസേന വാ ഏതേസു വുത്തപ്പകാരേസു ധമ്മേസു കാമോ അവചരതീതി കാമാവചരാ. കാമഞ്ചേസ രൂപാരൂപാവചരധമ്മേസുപി അവചരതി, യഥാ പന “വദതീതി വച്ഛോ, മഹിയം സേതീതി മഹിംസോ”തി വുത്തേ ന യത്തകാ വദന്തി, മഹിയം വാ സേന്തി, സബ്ബേസം തം നാമം ഹോതി. ഏവംസമ്പദമിദം വേദിതബ്ബം. ഏത്ഥ സബ്ബേ തേ ധമ്മേ ഏകരാസിം കത്വാ വുത്തഭൂമിസദ്ദമപേക്ഖിത്വാ കാമാവചരാതി ഇത്ഥിലിങ്ഗവചനം കതം. രൂപാവചരാതിആദീസു രൂപഭവോ രൂപം, തസ്മിം രൂപേ അവചരന്തീതി **രൂപാവചരാ**. അരൂപഭവോ അരൂപം, തസ്മിം അരൂപേ അവചരന്തീതി **അരൂപാവചരാ**. തേഭൂമകവട്ടേ പരിയാപന്നാ അന്തോഗധാതി പരിയാപന്നാ, തസ്മിം ന പരിയാപന്നാതി **അപരിയാപന്നാ**.

കാമാവചരാദിഭൂമിനിദ്ദേസേസു **ഹേട്ഠതോ**തി ഹേട്ഠാഭാഗേന. **അവീചിനിരയ**ന്തി ജാലാനം വാ സത്താനം വാ വേദനാനം വാ വീചി അന്തരം ഛിദ്ദം എത്ഥ നത്ഥീതി അവീചി. സുഖസങ്ഖാതോ അയോ എത്ഥ നത്ഥീതി നിരയോ, നിരതിഅത്ഥേനപി നിരയോ. **പരിയന്തം കരിത്വാ**തി തം അവീചിസങ്ഖാതം നിരയം അന്തം കത്വാ. **ഉപരിതോ**തി ഉപരിഭാഗേന. **പരനിമ്മിതവസവത്തീ ദേവേ**തി പരനിമ്മിതേസു കാമേസു വസം വത്തനതോ ഏവംലദ്ധവോഹാരേ ദേവേ. **അന്തോ കരിത്വാ**തി അന്തോ പക്ഖിപിത്വാ. **യം ഏതസ്മിം അന്തരേ**തി യേ ഏതസ്മിം ഓകാസേ. **യ**ന്തി ച ലിങ്ഗവചനവിപല്ലാസോ കതോ. **ഏത്ഥാവചരാ**തി ഇമിനാ യസ്മാ തസ്മിം അന്തരേ അഞ്ഞേപി ചരന്തി കദാചി കത്ഥചി സമ്ഭവതോ, തസ്മാ തേസം അസങ്ഗണ്ഹനത്ഥം അവചരാതി വുത്തം. തേന യേ ഏകസ്മിം അന്തരേ ഓഗാള്ഹാ ഹുത്വാ ചരന്തി, സബ്ബത്ഥ സദാ ച സമ്ഭവതോ, അധോഭാഗേ ച ചരന്തി അവീചിനിരയസ്സ ഹേട്ഠാ ഭൂതുപാദായ പവത്തിഭാവേന, തേസം സങ്ഗഹോ കതോ ഹോതി. തേ ഹി ഓഗാള്ഹാ ചരന്തി, അധോഭാഗേ ച ചരന്തീതി അവചരാ. **ഏത്ഥ പരിയാപന്നാ**തി ഇമിനാ പന യസ്മാ ഏതേ ഏത്ഥാവചരാ അഞ്ഞത്ഥാപി അവചരന്തി, ന പന തത്ഥ പരിയാപന്നാ ഹോന്തി, തസ്മാ തേസം അഞ്ഞത്ഥാപി അവചരന്താനം പരിഗ്ഗഹോ കതോ ഹോതി.

ഇദാനി തേ ഏത്ഥ പരിയാപന്നേ ധമ്മേ രാസിസുഞ്ഞതാപച്ചയഭാവതോ ചേവ സഭാവതോ ച ദസ്സേന്തോ **ഖന്ധധാതുആയതനാ**തിആദിമാഹ. **ബ്രഹ്മലോക**ന്തി പഠമജ്ഝാനഭൂമിസങ്ഖാതം ബ്രഹ്മട്ഠാനം. **അകനിട്ഠേ**തി ഉത്തമട്ഠേന ന കനിട്ഠേ. **സമാപന്നസ്സാ**തി സമാപത്തിം സമാപന്നസ്സ. ഏതേന കുസലജ്ഝാനം വുത്തം. **ഉപപന്നസ്സാ**തി വിപാകവസേന ബ്രഹ്മലോകേ ഉപപന്നസ്സ. ഏതേന വിപാകജ്ഝാനം വുത്തം. **ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരിസ്സാ**തി ദിട്ഠേവ ധമ്മേ പച്ചക്ഖേ അത്തഭാവേ സുഖോ വിഹാരോ ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരോ, സോ അസ്സ അത്ഥീതി ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരീ, അരഹാ. തസ്സ ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരിസ്സ. ഏതേന കിരിയജ്ഝാനം വുത്തം. **ചേതസികാ**തി ചേതസി ഭവാ ചേതസികാ, ചിത്തസമ്പയുത്താതി അത്ഥോ. **ആകാസാനഞ്ചായതനൂപഗേ**തി ആകാസാനഞ്ചായതനസങ്ഖാതം ഭവം ഉപഗതേ. ദുതിയപദേപി ഏസേവ നയോ. **മഗ്ഗാ**തി ചത്താരോ അരിയമഗ്ഗാ. **മഗ്ഗഫലാനീ**തി ചത്താരി അരിയമഗ്ഗഫലാനി. **അസങ്ഖതാ ച ധാതൂ**തി പച്ചയേഹി അകതാ നിബ്ബാനധാതു.

അപരാപി ചതസ്സോ ഭൂമിയോതി ഏകേകചതുക്കവസേന വേദിതബ്ബാ. **ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാ**തി കായാനുപസ്സനാസതിപട്ഠാനം വേദനാനുപസ്സനാസതിപട്ഠാനം ചിത്താനുപസ്സനാസതിപട്ഠാനം ധമ്മാനുപസ്സനാസതിപട്ഠാനം. തസ്സത്ഥോ - പതിട്ഠാതീതി പട്ഠാനം, ഉപട്ഠാതി ഓക്കന്ദിത്വാ പക്ഖന്ദിത്വാ പവത്തതീതി അത്ഥോ. സതിയേവ പട്ഠാനം സതിപട്ഠാനം. അഥ വാ സരണട്ഠേന സതി, ഉപട്ഠാനട്ഠേന പട്ഠാനം, സതി ച സാ പട്ഠാനഞ്ചാതിപി സതിപട്ഠാനം. ആരമ്മണവസേന ബഹുകാ താ സതിയോതി സതിപട്ഠാനാ. **ചത്താരോ സമ്മപ്പധാനാ**തി അനുപ്പന്നാനം അകുസലാനം അനുപ്പാദായ സമ്മപ്പധാനം, ഉപ്പന്നാനം അകുസലാനം പഹാനായ സമ്മപ്പധാനം, അനുപ്പന്നാനം കുസലാനം ഉപ്പാദായ സമ്മപ്പധാനം, ഉപ്പന്നാനം കുസലാനം ഠിതിയാ സമ്മപ്പധാനം. പദഹന്തി വായമന്തി ഏതേനാതി പധാനം, വീരിയസ്സേതം നാമം . **സമ്മപ്പധാന**ന്തി അവിപരീതപ്പധാനം കാരണപ്പധാനം ഉപായപ്പധാനം യോനിസോപധാനം. ഏകമേവ വീരിയം കിച്ചവസേന ചതുധാ കത്വാ സമ്മപ്പധാനാതി വുത്തം. **ചത്താരോ ഇദ്ധിപാദാ**തി ഛന്ദിദ്ധിപാദോ, ചിത്തിദ്ധിപാദോ, വീരിയിദ്ധിപാദോ, വീമംസിദ്ധിപാദോ. തസ്സത്ഥോ വുത്തോയേവ. **ചത്താരി ഝാനാനീ**തി വിതക്കവിചാരപീതിസുഖചിത്തേകഗ്ഗതാവസേന പഞ്ചങ്ഗികം പഠമജ്ഝാനം. പീതിസുഖചിത്തേകഗ്ഗതാവസേന തിവങ്ഗികം ദുതിയജ്ഝാനം, സുഖചിത്തകഗ്ഗതാവസേന ദുവങ്ഗികം തതിയജ്ഝാനം, ഉപേക്ഖാചിത്തേകഗ്ഗതാവസേന ദുവങ്ഗികം ചതുത്ഥജ്ഝാനം. ഇമാനി ഹി അങ്ഗാനി ആരമ്മണൂപനിജ്ഝാനട്ഠേന ഝാനന്തി വുച്ചന്തി. **ചതസ്സോ അപ്പമഞ്ഞായോ**തി മേത്താ, കരുണാ, മുദിതാ, ഉപേക്ഖാ. ഫരണഅപ്പമാണവസേന അപ്പമഞ്ഞായോ. ഏതായോ ഹി ആരമ്മണവസേന അപ്പമാണേ വാ സത്തേ ഫരന്തി, ഏകം സത്തമ്പി വാ അനവസേസഫരണവസേന ഫരന്തീതി ഫരണഅപ്പമാണവസേന അപ്പമഞ്ഞായോതി വുച്ചന്തി. **ചതസ്സോ അരൂപസമാപത്തിയോ**തി ആകാസാനഞ്ചായതനസമാപത്തി, വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനസമാപത്തി, ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനസമാപത്തി, നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനസമാപത്തി. **ചതസ്സോ പടിസമ്ഭിദാ** വുത്തത്ഥാ ഏവ.

ചതസ്സോ പടിപദാതി ''ദുക്ഖാ പടിപദാ ദന്ധാഭിഞ്ഞാ, ദുക്ഖാ പടിപദാ ഖിപ്പാഭിഞ്ഞാ, സുഖാ പടിപദാ ദന്ധാഭിഞ്ഞാ, സുഖാ പടിപദാ ഖിപ്പാഭിഞ്ഞാ''തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൧൬) വുത്താ

ചതസ്സോ പടിപദാ. **ചത്താരി ആരമ്മണാനീ**തി പരിത്തം പരിത്താരമ്മണം, പരിത്തം അപ്പമാണാരമ്മണം, അപ്പമാണം പരിത്താരമ്മണം, അപ്പമാണം അപ്പമാണാരമ്മണന്തി (ധ॰ സ॰ ൧൮൨ ആദയോ) വുത്താനി ചത്താരി ആരമ്മണാനി. കസിണാദിആരമ്മണാനം അവവത്ഥാപേതബ്ബതോ ആരമ്മണവന്താനി ഝാനാനി വുത്താനീതി വേദിതബ്ബാനി. **ചത്താരോ അരിയവംസാ**തി അരിയാ വുച്ചന്തി ബുദ്ധാ ച പച്ചേകബുദ്ധാ ച തഥാഗതസാവകാ ച, തേസം അരിയാനം വംസാ തന്തിയോ പവേണിയോതി അരിയവംസാ. കേ പന തേ? ചീവരസന്തോസോ പിണ്ഡപാതസന്തോസോ സേനാസനസന്തോസോ ഭാവനാരാമതാതി ഇമേ ചത്താരോ. ഗിലാനപച്ചയസന്തോസോ പിണ്ഡപാതസന്തോസേ വുത്തേ വുത്തോയേവ ഹോതി. യോ ഹി പിണ്ഡപാതേ സന്തുട്ഠോ, സോ കഥം ഗിലാനപച്ചയേ അസന്തുട്ഠോ ഭവിസ്സതി.

ചത്താരി സങ്ഗഹവത്ഥൂനീതി ചത്താരി ജനസങ്ഗണ്ഹനകാരണാനി - ദാനഞ്ച പേയ്യവജ്ജഞ്ച അത്ഥചരിയാ ച സമാനത്തതാ ചാതി ഇമാനി ചത്താരി. **ദാന**ന്തി യഥാരഹം ദാനം. **പേയ്യവജ്ജ**ന്തി യഥാരഹം പിയവചനം. **അത്ഥചരിയാ**തി തത്ഥ തത്ഥ കത്തബ്ബസ്സ കരണവസേന കത്തബ്ബാകത്തബ്ബാനുസാസനവസേന ച വുദ്ധികിരിയാ. **സമാനത്തതാ**തി സഹ മാനേന സമാനോ, സപരിമാണോ സപരിഗണനോതി അത്ഥോ. സമാനോ പരസ്സ അത്താ ഏതേനാതി സമാനത്തോ, സമാനത്തസ്സ ഭാവോ സമാനത്തതാ, ''അയം മയാ ഹീനോ, അയം മയാ സദിസോ, അയം മയാ അധികോ''തി പരിഗണേത്വാ തദനുരൂപേന ഉപചരണം കരണന്തി അത്ഥോ. ''സമാനസുഖദുക്ഖതാ സമാനത്തതാ''തി ച വദന്തി.

ചത്താരി ചക്കാനീതി ഏത്ഥ ചക്കം നാമ ദാരുചക്കം, രതനചക്കം, ധമ്മചക്കം, ഇരിയാപഥചക്കം, സമ്പത്തിചക്കന്തി പഞ്ചവിധം. തത്ഥ ''യം പന തം, ദേവ, ചക്കം ഛഹി മാസേഹി നിട്ഠിതം ഛാരത്തൂനേഹീ''തി (അ॰ നി॰ ൩.൧൫) ഇദം ദാരുചക്കം. ''ചക്കം വത്തയതോ പരിഗ്ഗഹേത്വാ''തി (ജാ॰ ൧.൧൩.൧൧൪) ഇദം രതനചക്കം. ''മയാ പവത്തിതം ചക്ക''ന്തി (സു॰ നി॰ ൫൬൨) ഇദം ധമ്മചക്കം. ''ചതുചക്കം നവദ്വാര''ന്തി (സം॰ നി॰ ൧.൨൯) ഇദം ഇരിയാപഥചക്കം. ''ചത്താരിമാനി , ഭിക്ഖവേ, ചക്കാനി, യേഹി സമന്നാഗതാനം ദേവമനുസ്സാനം ചതുചക്കം വത്തതി. കതമാനി ചത്താരി? പതിരൂപദേസവാസോ, സപ്പുരിസാവസ്സയോ, അത്തസമ്മാപണിധി, പുബ്ബേ ച കതപുഞ്ഞതാ''തി (അ॰ നി॰ ൪.൩൧) ഇദം സമ്പത്തിചക്കം. ഇധാപി ഏതദേവ അധിപ്പേതം. തത്ഥ **പതിരൂപദേസവാസോ**തി യത്ഥ ചതസ്സോ പരിസാ സന്ദിസ്സന്തി, ഏവരൂപേ അനുച്ഛവികേ ദേസേ വാസോ. **സപ്പുരിസാവസ്സയോ**തി ബുദ്ധാദീനം സപ്പുരിസാനം അവസ്സയനം സേവനം ഭജനം. **അത്തസമ്മാപണിധീ**തി അത്തനോ സമ്മാ പതിട്ഠാപനം. സചേ പുബ്ബേ അസ്സദ്ധാദീഹി സമന്നാഗതോ ഹോതി, താനി പഹായ സദ്ധാദീസു പതിട്ഠാപനം. **പുബ്ബേ ച കതപുഞ്ഞതാ**തി പുബ്ബേ ഉപചിതകുസലതാ. ഇദമേവ ചേത്ഥ പമാണം. യേന ഹി ഞാണസമ്പയുത്തചിത്തേന കുസലകമ്മം കതം ഹോതി, തദേവ കുസലം തം പുരിസം പതിരൂപദേസേ ഉപനേതി, സപ്പുരിസേ ഭജാപേതി, സോ ഏവ പുഗ്ഗലോ അത്താനം സമ്മാ ഠപേതീതി.

ചത്താരി ധമ്മപദാനീതി ചത്താരോ ധമ്മകോട്ഠാസാ. കതമാനി ചത്താരി? അനഭിജ്ഝാ ധമ്മപദം, അബ്യാപാദോ ധമ്മപദം, സമ്മാസതി ധമ്മപദം, സമ്മാസമാധി ധമ്മപദം. **അനഭിജ്ഝാ ധമ്മപദം** നാമ അലോഭോ വാ അനഭിജ്ഝാവസേന അധിഗതജ്ഝാനവിപസ്സനാമഗ്ഗഫലനിബ്ബാനാനി വാ. **അബ്യാപാദോ ധമ്മപദം** നാമ അകോപോ വാ മേത്താസീസേന അധിഗതജ്ഝാനാദീനി വാ. **സമ്മാസതി ധമ്മപദം** നാമ സൂപട്ഠിതസ്സതി വാ സതിസീസേന അധിഗതജ്ഝാനാദീനി വാ. **സമ്മാസമാധി ധമ്മപദം** നാമ അട്ഠസമാപത്തി വാ അട്ഠസമാപത്തിസീസേന അധിഗതജ്ഝാനാദീനി വാ. ദസഅസുഭവസേന വാ അധിഗതജ്ഝാനാദീനി അനഭിജ്ഝാ ധമ്മപദം, ചതുബ്രഹ്മവിഹാരവസേന അധിഗതാനി അബ്യാപാദോ ധമ്മപദം, ദസാനുസ്സതിആഹാരേപടികൂലസഞ്ഞാവസേന അധിഗതാനി സമ്മാസതി ധമ്മപദം, ദസകസിണആനാപാനവസേന അധിഗതാനി സമ്മാസമാധി ധമ്മപദന്തി. **ഇമാ ചതസ്സോ ഭൂമിയോ**തി ഏകേകം ചതുക്കവസേനേവ യോജേതബ്ബം.

ഭൂമിനാനത്തഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൯. ധമ്മനാനത്തഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൭൩. ധമ്മനാനത്തഞാണനിദ്ദേസേ **കമ്മപഥേ**തി കമ്മാനി ച താനി പഥാ ച അപായഗമനായാതി കമ്മപഥാ, തേ കമ്മപഥേ. **ദസ കുസലകമ്മപഥാ** നാമ പാണാതിപാതാ അദിന്നാദാനാ കാമേസുമിച്ഛാചാരാ വേരമണീതി തീണി കായസുചരിതാനി, മുസാവാദാ

പിസുണായ വാചായ ഫരുസായ വാചായ സമ്ഫപ്പലാപാ വേരമണീതി ചത്താരി വചീസുചരിതാനി, അനഭിജ്ഝാ അബ്യാപാദോ സമ്മാദിട്ഠീതി തീണി മനോസുചരിതാനി. **ദസ അകുസലകമ്മപഥാ** നാമ പാണാതിപാതോ അദിന്നാദാനം കാമേസുമിച്ഛാചാരോതി തീണി കായദുച്ചരിതാനി, മുസാവാദോ പിസുണാ വാചാ ഫരുസാ വാചാ സമ്ഫപ്പലാപോതി ചത്താരി വചീദുച്ചരിതാനി, അഭിജ്ഝാ ബ്യാപാദോ മിച്ഛാദിട്ഠീതി തീണി മനോദുച്ചരിതാനി. കുസലാകുസലാപി ച പടിസന്ധിജനകായേവ കമ്മപഥാതി വുത്താ, വുത്താവസേസാ പടിസന്ധിജനനേ അനേകന്തി കത്താ കമ്മപഥാതി ന വുത്താ. ഓളാരികകുസലാകുസലഗഹണേനേവ സേസകുസലാകുസലാപി ഗഹിതാതി വേദിതബ്ബാ. **രൂപ**ന്തി ഭൂതോപാദായഭേദതോ അട്ഠവീസതിവിധം രൂപം. **വിപാക**ന്തി കാമാവചരകുസലവിപാകാനം സോളസന്നം, അകുസലവിപാകാനം സത്തന്നഞ്ച വസേന തേവീസതിവിധം വിപാകം. **കിരിയ**ന്തി തിണ്ണമഹേതുകകിരിയാനം, അട്ഠന്നം സഹേതുകകിരിയാനഞ്ച വസേന ഏകാദസവിധം കാമാവചരകിരിയം. വിപാകാഭാവതോ കിരിയാമത്താതി കിരിയാ. ഏത്താവതാ കാമാവചരമേവ രൂപാബ്യാകതവിപാകാബ്യാകതകിരിയാബ്യാകതവസേന വുത്തം.

ഇധട്ഠസ്സാതി ഇമസ്മിം ലോകേ ഠിതസ്സ. യേഭുയ്യേന മനുസ്സലോകേ ഝാനഭാവനാസബ്ഭാവതോ മനുസ്സലോകവസേന വുത്തം, ഝാനാനി പന കദാചി കരഹചി ദേവലോകേപി ലബ്ഭന്തി, രൂപീബ്രഹ്മലോകേപി തത്രൂപപത്തികഹേട്ഠൂപപത്തികഉപരൂപപത്തികാനം വസേന ലബ്ഭന്തി. സുദ്ധാവാസേ പന അരൂപാവചരേ ച ഹേട്ഠൂപപത്തികാ നത്ഥി. രൂപാരൂപാവചരേസു അഭാവിതജ്ഝാനാ ഹേട്ഠാ നിബ്ബത്തമാനാ കാമാവചരസുഗതിയംയേവ നിബ്ബത്തന്തി, ന ദുഗ്ഗതിയം. **തത്രൂപപന്നസ്സാ**തി വിപാകവസേന ബ്രഹ്മലോകേ ഉപപന്നസ്സ പടിസന്ധിഭവങ്ഗചുതിവസേന വത്തമാനാനി ചത്താരി വിപാകജ്ഝാനാനി. രൂപാരൂപാവചരജ്ഝാനസമാപത്തീസു കിരിയാബ്യാകതാനി ന വുത്താനി. കിഞ്ചാപി ന വുത്താനി, അഥ ഖോ കുസലേഹി സമാനപവത്തിത്താ കുസലേസു വുത്തേസു വുത്താനേവ ഹോന്തീതി വേദിതബ്ബാനി. യഥാ പട്ഠാനേ "കുസലാകുസലേ നിരുദ്ധേ വിപാകോ തദാരമ്മണതാ ഉപ്പജ്ജതീ"തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൦൬, ൪൦൯) കുസലജവനഗ്ഗഹണേനേവ കിരിയജവനം സങ്ഗഹിതം, ഏവമിധാപി ദട്ഠബ്ബം. **സാമഞ്ഞഫലാനീ**തി ചത്താരി സാമഞ്ഞഫലാനി. ഏതേന ലോകുത്തരവിപാകാബ്യാകതം വുത്തം. **നിബ്ബാന**ന്തി നിബ്ബാനാബ്യാകതം.

പാമോജ്ജമൂലകാതി പാമോജ്ജം മൂലം ആദി ഏതേസന്തി പാമോജ്ജമൂലകാ, പാമോജ്ജാദികാതി അത്ഥോ. പാമോജ്ജേന ഹി സമാഗതാനേവ ഹോന്തി. **അനിച്ചതോ മനസികരോതോ പാമോജ്ജം ജായതീ**തി ഏത്ഥ യോനിസോമനസികരോതോയേവ പാമോജ്ജം ജായതി, ന അയോനിസോമനസികരോതോ. അയോനിസോമനസികരോതോ കുസലുപ്പത്തിയേവ നത്ഥി, പഗേവ വിപസ്സനാ. കസ്മാ സരൂപേന വുത്തന്തി ചേ? പാമോജ്ജസ്സ ബലവഭാവദസ്സനത്ഥം. പാമോജ്ജേ ഹി അസതി പന്തേസു ച സേനാസനേസു അധികുസലേസു ച ധമ്മേസു അരതി ഉക്കണ്ഠിതാ ഉപ്പജ്ജതി. ഏവം സതി ഭാവനായേവ ഉക്കമതി. പാമോജ്ജേ പന സതി അരതിഅഭാവതോ ഭാവനാപാരിപൂരിം ഗച്ഛതി. യോനിസോമനസികാരസ്സ പന മൂലഭാവേന ഭാവനായ ബഹൂപകാരത്തം ദസ്സേതും ഉപരി നവകം വക്ഖതി.

> "യതോ യതോ സമ്മസതി, ഖന്ധാനം ഉദയബ്ബയം;
> ലഭതീ പീതിപാമോജ്ജം, അമതം തം വിജാനത"ന്തി. (ധ॰ പ॰ ൩൭൪) -

വചനതോ വിപസ്സകസ്സ വിപസ്സനാപച്ചയാ പാമോജ്ജം ഉപ്പജ്ജതി. ഇധ പന കലാപസമ്മസനപച്ചയാ പാമോജ്ജം ഗഹേതബ്ബം. പമുദിതസ്സ ഭാവോ പാമോജ്ജം, ദുബ്ബലാ പീതി. ആദികമ്മത്ഥേ പ-കാരോ ദട്ഠബ്ബോ. **പമുദിതസ്സാതി** തേന പാമോജ്ജേന പമുദിതസ്സ തുട്ഠസ്സ. പമോദിതസ്സാതിപി പാഠോ. സോയേവത്ഥോ. **പീതീ**തി ബലവപീതി. **പീതിമനസ്സാ**തി പീതിയുത്തമനസ്സ. യുത്തസദ്ദസ്സ ലോപോ ദട്ഠബ്ബോ യഥാ അസ്സരഥോതി . **കായോ**തി നാമകായോ, രൂപകായേന സഹ വാ. **പസ്സമ്ഭതീ**തി വൂപസന്തദരഥോ ഹോതി. **പസ്സദ്ധകായോ**തി ഉഭയപസ്സദ്ധിയോഗേന നിബ്ബുതകായോ. **സുഖം വേദേതീ**തി ചേതസികം സുഖം വിന്ദതി, കായികസുഖേന സഹ വാ. **സുഖിനോ**തി സുഖസമങ്ഗിസ്സ. **ചിത്തം സമാധിയതീ**തി ചിത്തം സമം ആധിയതി, ഏകഗ്ഗം ഹോതി. **സമാഹിതേ ചിത്തേ**തി ഭാവേനഭാവലക്ഖണത്ഥേ ഭുമ്മവചനം. ചിത്തസമാഹിതഭാവേന ഹി യഥാഭൂതജാനനം ലക്ഖീയതി. **യഥാഭൂതം പജാനാതീ**തി ഉദയബ്ബയഞാണാദിവസേന സങ്ഖാരം യഥാസഭാവം ജാനാതി. **പസ്സതീ**തി തംയേവ ചക്ഖുനാ ദിട്ഠം വിയ ഫുടം കത്വാ പഞ്ഞാചക്ഖുനാ പസ്സതി. **നിബ്ബിന്ദതീ**തി

നവവിധവിപസ്സനാഞാണയോഗേന സങ്ഖാരേസു ഉക്കണ്ഠതി. **നിബ്ബിന്ദം വിരജ്ജതീ**തി തം വിപസ്സനം സിഖം പാപേന്തോ മഗ്ഗഞാണയോഗേന സങ്ഖാരേഹി വിരത്തോ ഹോതി. **വിരാഗാ വിമുച്ചതീ**തി വിരാഗസങ്ഖാതമഗ്ഗഹേതു ഫലവിമുത്തിയാ നിബ്ബാനേ അധിമോക്ഖേന വിമുച്ചതി. കേസുചി പന പോത്ഥകേസു ഇമസ്മിം വാരേ "സമാഹിതേന ചിത്തേന ഇദം ദുക്ഖന്തി യഥാഭൂതം പജാനാതീ"തിആദി സച്ചനയോ ലിഖിതോ, സോപി ച കേസുചി പോത്ഥകേസു "ഇദം ദുക്ഖന്തി യോനിസോ മനസി കരോതീ"തിആദിനാ നയേന ലിഖിതോ. വാരദ്വയേപി ബ്യഞ്ജനതോയേവ വിസേസോ, ന അത്ഥതോ. "നിബ്ബിന്ദം വിരജ്ജതീ"തി ഹി മഗ്ഗഞാണസ്സ വുത്തത്താ മഗ്ഗഞാണേ ച സിദ്ധേ ചതുസച്ചാഭിസമയകിച്ചം സിദ്ധമേവ ഹോതി. തസ്മാ ചതുസച്ചനയേന വുത്തവാരോപി ഇമിനാ വാരേന അത്ഥതോ അവിസിട്ഠോയേവ.

൭൪. ഇദാനി **അനിച്ചതോ**തിആദീഹി ആരമ്മണസ്സ അവിസേസേത്വാ വുത്തത്താ ആരമ്മണം വിസേസേന്തോ **രൂപം അനിച്ചതോ മനസി കരോതീ**തിആദിമാഹ. **യോനിസോമനസികാരമൂലകാ**തി യോനിസോമനസികാരോ മൂലം പതിട്ഠാ ഏതേസന്തി യോനിസോമനസികാരമൂലകാ. യോനിസോമനസികാരം മുഞ്ചിത്വായേവ ഹി പാമോജ്ജാദയോ നവ ന ഹോന്തി. **സമാഹിതേന ചിത്തേനാ**തി കാരണഭൂതേന ചിത്തേന. **യഥാഭൂതം പജാനാതീ**തി പഞ്ഞായ പജാനാതി. "ഇദം ദുക്ഖന്തി യോനിസോ മനസി കരോതീ"തി വുച്ചമാനേ അനുസ്സവവസേന പുബ്ബഭാഗസച്ചാനുബോധോപി സങ്ഗയ്ഹതി. **യോനിസോമനസികാരോ**തി ച ഉപായേന മനസികാരോ.

ധാതുനാനത്തം പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതി ഫസ്സനാനത്തന്തി ചക്ഖാദിധാതുനാനത്തം പടിച്ച ചക്ഖുസമ്ഫസ്സാദിനാനത്തം ഉപ്പജ്ജതീതി അത്ഥോ. **ഫസ്സനാനത്തം പടിച്ചാ**തി ചക്ഖുസമ്ഫസ്സാദിനാനത്തം പടിച്ച. **വേദനാനാനത്ത**ന്തി ചക്ഖുസമ്ഫസ്സജാദിവേദനാനാനത്തം . **സഞ്ഞാനാനത്ത**ന്തി കാമസഞ്ഞാദിനാനത്തം. **സങ്കപ്പനാനത്ത**ന്തി കാമസങ്കപ്പാദിനാനത്തം. **ഛന്ദനാനത്ത**ന്തി സങ്കപ്പനാനത്തതായ രൂപേ ഛന്ദോ സദ്ദേ ഛന്ദോതി ഏവം ഛന്ദനാനത്തം ഉപ്പജ്ജതി. **പരിളാഹനാനത്ത**ന്തി ഛന്ദനാനത്തതായ രൂപപരിളാഹോ സദ്ദപരിളാഹോതി ഏവം പരിളാഹനാനത്തം ഉപ്പജ്ജതി. **പരിയേസനാനാനത്ത**ന്തി പരിളാഹനാനത്തതായ രൂപപരിയേസനാദിനാനത്തം ഉപ്പജ്ജതി. **ലാഭനാനത്ത**ന്തി പരിയേസനാനാനത്തതായ രൂപപടിലാഭാദിനാനത്തം ഉപ്പജ്ജതീതി.

ധമ്മനാനത്തഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨൦-൨൪. ഞാണപഞ്ചകനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൭൫. ഞാണപഞ്ചകനിദ്ദേസേ തേസം പഞ്ചന്നം ഞാണാനം അനുപുബ്ബസമ്ബന്ധസബ്ഭാവതോ ഏകതോവ പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനാനി കതാനി. **അഭിഞ്ഞാതാ ഹോന്തീ**തി ധമ്മസഭാവലക്ഖണജാനനവസേന സുട്ഠു ഞാതാ ഹോന്തി. **ഞാതാ ഹോന്തീ**തി ഞാതപരിഞ്ഞാവസേന സഭാവതോ ഞാതത്താ ഞാതാ നാമ ഹോന്തി. യേന ഞാണേന തേ ധമ്മാ ഞാതാ ഹോന്തി, തം ഞാതട്ഠേന ഞാണം, പജാനനട്ഠേന പഞ്ഞാതി സമ്ബന്ധോ. ഇമിനാവ നയേന സേസഞാണാനിപി യോജേതബ്ബാനി. **പരിഞ്ഞാതാ ഹോന്തീ**തി സാമഞ്ഞലക്ഖണവസേന സമന്തതോ ഞാതാ ഹോന്തി. **തീരിതാ ഹോന്തീ**തി തീരണപരിഞ്ഞാവസേന അനിച്ചാദിതോ ഉപപരിക്ഖിതാ സമാപിതാ നാമ ഹോന്തി. **പഹീനാ ഹോന്തീ**തി അനിച്ചാനുപസ്സനാദിനാ ഞാണേന നിച്ചസഞ്ഞാദയോ ഭങ്ഗാനുപസ്സനതോ പട്ഠായ പഹീനാ ഹോന്തി. **പരിച്ചത്താ ഹോന്തീ**തി പഹാനവസേനേവ ഛഡ്ഡിതാ നാമ ഹോന്തി. **ഭാവിതാ ഹോന്തീ**തി വഡ്ഢിതാ പരിഭാവിതാ ച ഹോന്തി. **ഏകരസാ ഹോന്തീ**തി സകിച്ചസാധനപടിപക്ഖപഹാനേന ഏകകിച്ചാ ഹോന്തി, പച്ചനീകതോ വാ വിമുത്തിവസേന വിമുത്തിരസേന ഏകരസാ ഹോന്തി. **സച്ഛികതാ ഹോന്തീ**തി പടിലാഭവസേന ഫലധമ്മോ പടിവേധവസേന നിബ്ബാനധമ്മോതി പച്ചക്ഖകതാ ഹോന്തി. **ഫസ്സിതാ ഹോന്തീ**തി പടിലാഭഫുസനേന പടിവേധഫുസനേന ച ഫസ്സിതാ അനുഭൂതാ ഹോന്തി. ഇമാനി പഞ്ച ഞാണാനി ഹേട്ഠാ സുതമയഞാണവസേന വുത്താനി, ഇധ സകിച്ചസാധനവസേന.

ഞാണപഞ്ചകനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨൫-൨൮. പടിസമ്ഭിദാഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൭൬. പടിസമ്ഭിദാഞാണനിദ്ദേസേ യസ്മാ ധമ്മേ അവുത്തേ തസ്സ കിച്ചം ന സക്കാ വത്തും, തസ്മാ ഉദ്ദിട്ഠാനം പടിപാടിം അനാദിയിത്വാ പഠമം ധമ്മാ നിദ്ദിട്ഠാ. ധമ്മാദീനം അത്ഥാ വുത്തായേവ. **സദ്ധിന്ദ്രിയം ധമ്മോ**തിആദീഹി ധമ്മസദ്ദപരിയാപന്നേ ധമ്മേ വത്വാ നാനത്തസദ്ദസ്സ അത്ഥം ദസ്സേന്തോ **അഞ്ഞോ സദ്ധിന്ദ്രിയം ധമ്മോ**തിആദിമാഹ. "അഞ്ഞോ ധമ്മോ"തി ഹി വുത്തേ ധമ്മാനം നാനത്തം ദസ്സിതം ഹോതി. **പടിവിദിതാ**തി അഭിമുഖഭാവേന വിദിതാ പാകടാ നാമ ഹോന്തി. തേന പടിസമ്ഭിദാപദസ്സ അത്ഥോ വുത്തോ. **അധിമോക്ഖട്ഠോ അത്ഥോ**തിആദീഹി തേസം സദ്ധാദീനം അധിമുച്ചനാദികിച്ചം അത്ഥോ നാമാതി ദസ്സേതി. **സന്ദസ്സേതു**ന്തി പരം ഞാപേതുകാമസ്സ പരം സന്ദസ്സേതും. പരസ്സ പന വചനം സുണന്തസ്സാപി ലബ്ഭതിയേവ. **ബ്യഞ്ജനനിരുത്താഭിലാപാ**തി നാമബ്യഞ്ജനം നാമനിരുത്തി നാമാഭിലാപോ. നാമഞ്ഹി അത്ഥം ബ്യഞ്ജയതീതി ബ്യഞ്ജനം, "സങ്ഖതമഭിസങ്ഖരോന്തീതി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, തസ്മാ സങ്ഖാരാതി വുച്ചന്തീ"തി (സം॰ നി॰ ൩.൭൯) ഏവം നിദ്ധാരേത്വാ സഹേതുകം കത്വാ വുച്ചമാനത്താ നിരുത്തി, അഭിലപീയതി ഏതേന അത്ഥോതി അഭിലാപോതി വുച്ചതി.

നാമഞ്ച നാമേതം ചതുബ്ബിധം - സാമഞ്ഞനാമം, ഗുണനാമം, കിത്തിമനാമം, ഓപപാതികനാമന്തി. തത്ഥ പഠമകപ്പികേസു മഹാജനേന സമ്മന്നിത്വാ ഠപിതത്താ "മഹാസമ്മതോ"തി രഞ്ഞോ നാമം **സാമഞ്ഞനാമം**. യം സന്ധായ വുത്തം "മഹാജനസമ്മതോതി ഖോ, വാസേട്ഠ, 'മഹാസമ്മതോ മഹാസമ്മതോ'ത്വേവ പഠമം അക്ഖരം ഉപനിബ്ബത്ത"ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൧൩൧). "ധമ്മകഥികോ പംസുകൂലികോ വിനയധരോ തിപിടകധരോ സദ്ധോ സതോ"തി ഏവരൂപം ഗുണതോ ആഗതനാമം **ഗുണനാമം**. "ഭഗവാ അരഹം സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ"തിആദീനിപി തഥാഗതസ്സ അനേകാനി നാമസതാനി ഗുണനാമാനേവ. തേന വുത്തം -

"അസങ്ഖ്യേയ്യാനി നാമാനി, സഗുണേന മഹേസിനോ;
ഗുണേഹി നാമമുദ്ധേയ്യം, അപി നാമസഹസ്സതോ"തി.

യം പന ജാതസ്സ കുമാരകസ്സ നാമഗ്ഗഹണദിവസേ ദക്ഖിണേയ്യാനം സക്കാരം കത്വാ സമീപേ ഠിതാ ഞാതകാ കപ്പേത്വാ പകപ്പേത്വാ "അയം അസുകോ നാമാ"തി നാമം കരോന്തി, ഇദം **കിത്തിമനാമം**. യാ പന പുരിമപഞ്ഞത്തി അപരപഞ്ഞത്തിയം പതതി, പുരിമവോഹാരോ പച്ഛിമവോഹാരേ പതതി. സേയ്യഥിദം, പുരിമകപ്പേപി ചന്ദോ ചന്ദോയേവ നാമ, ഏതരഹിപി ചന്ദോയേവ. അതീതേ സൂരിയോ, സമുദ്ദോ, പഥവീ, പബ്ബതോ പബ്ബതോയേവ നാമ, ഏതരഹിപി പബ്ബതോയേവാതി, ഇദം **ഓപപാതികനാമം**. ഇദം ചതുബ്ബിധമ്പി നാമം ഏകം നാമമേവ ഹോതി , തം ലോകസങ്കേതമത്തസിദ്ധം പരമത്ഥതോ അവിജ്ജമാനം. അഞ്ഞേ പന "നാമം നാമ അത്ഥജോതകോ സദ്ദോ"തി വദന്തി. ബലബോജ്ഝങ്ഗമഗ്ഗങ്ഗാനം വുത്തനയാനുസാരേനേവ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

പടിസമ്ഭിദാഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨൯-൩൧. ഞാണത്തയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൭൮. ഞാണത്തയനിദ്ദേസേ **നിമിത്ത**ന്തി സങ്ഖാരനിമിത്തം. **അനിമിത്തേ**തി സങ്ഖാരനിമിത്തപടിപക്ഖേ നിബ്ബാനേ. **അധിമുത്തത്താ**തി തന്നിന്നഭാവേന ചിത്തസ്സ വിസ്സട്ഠത്താ. **ഫുസ്സ ഫുസ്സ വയം പസ്സതീ**തി സങ്ഖാരനിമിത്തം ഞാണേന ഫുസിത്വാ ഫുസിത്വാ തസ്സ ഭങ്ഗം വിപസ്സനാഞാണേനേവ പസ്സതി. ഏതേന ഭങ്ഗാനുപസ്സനാ സിദ്ധാ. സാ അനിച്ചാനുപസ്സനം സാധേതി, അനിച്ചസ്സ ദുക്ഖത്താ സാ ദുക്ഖാനുപസ്സനം, ദുക്ഖസ്സ അനത്തത്താ സാ അനത്താനുപസ്സനന്തി ഏവമേത്ഥ തിസ്സോ അനുപസ്സനാ വുത്താ ഹോന്തി. **അനിമിത്തോ വിഹാരോ**തി നിമിത്തം ഭയതോ ദിട്ഠത്താ സോ വിപസ്സനത്തയവിഹാരോ അനിമിത്തവിഹാരോ നാമ ഹോതി. **പണിധി**ന്തി തണ്ഹം. **അപ്പണിഹിതേ**തി തണ്ഹാപടിപക്ഖേ നിബ്ബാനേ. **അഭിനിവേസ**ന്തി അത്താഭിനിവേസം. **സുഞ്ഞതേ**തി അത്തവിരഹിതേ നിബ്ബാനേ. **സുഞ്ഞതോ**തി സുഞ്ഞംയേവ സുഞ്ഞതോ. **പവത്തം അജ്ഝുപേക്ഖിത്വാ**തി വിപാകപ്പവത്തം സങ്ഖാരുപേക്ഖായ അജ്ഝുപേക്ഖിത്വാ. സുഗതിസങ്ഖാതവിപാകപ്പവത്താഭിനന്ദിനോ ഹി സത്താ. അയം പന ഫലസമാപത്തിം സമാപജ്ജിതുകാമോ തം പവത്തം, സബ്ബഞ്ച സങ്ഖാരഗതം അനിച്ചാദിതോ പസ്സിത്വാ അജ്ഝുപേക്ഖതിയേവ. ഏവഞ്ഹി ദിട്ഠേ ഫലസമാപത്തിം സമാപജ്ജിതും സക്കോതി, ന അഞ്ഞഥാ. **ആവജ്ജിത്വാ**തി ആവജ്ജനേന ആവജ്ജിത്വാ. **സമാപജ്ജതീ**തി ഫലസമാപത്തിം പടിപജ്ജതി. **അനിമിത്താ സമാപത്തീ**തി നിമിത്തം ഭയതോ ദിസ്വാ സമാപന്നത്താ അനിമിത്താ

സമാപത്തി നാമ. **അനിമിത്തവിഹാരസമാപത്തീ**തി വിപസ്സനാവിഹാരവസേന ച ഫലസമാപത്തിവസേന ച തദുഭയം നാമ ഹോതി.

൯൭. ഇദാനി സങ്ഖാരനിമിത്തമേവ വിഭജിത്വാ ദസ്സേന്തോ **രൂപനിമിത്ത**ന്തിആദിമാഹ. ജരാമരണഗ്ഗഹണേ വത്തബ്ബം പുബ്ബേ വുത്തമേവ. "അഞ്ഞോ അനിമിത്തവിഹാരോ"തിആദീഹി വുത്തേയേവ നിഗമേത്വാ ദസ്സേതി. സങ്ഖേപേന **വിഹാരട്ഠേ ഞാണം** നാമ ഫലസമാപത്തിയാ പുബ്ബഭാഗേ സങ്ഖാരുപേക്ഖാഞാണേ ഠിതസ്സ വിപസ്സനാവിഹാരനാനത്തേ ഞാണം **സമാപത്തട്ഠേ ഞാണം** നാമ ഫലസമാപത്തിനാനത്തേ ഞാണം. **വിഹാരസമാപത്തട്ഠേ ഞാണം** നാമ തദുഭയനാനത്തേ ഞാണം. വിപസ്സനാവിഹാരേനേവ വീതിനാമേതുകാമോ വിപസ്സനാവിഹാരമേവ പവത്തേതി, ഫലസമാപത്തിവിഹാരേനേവ വീതിനാമേതുകാമോ വിപസ്സനാപടിപാടിയാ ഉസ്സക്കിത്വാ ഫലസമാപത്തിവിഹാരമേവ പവത്തേതി, തദുഭയേന വീതിനാമേതുകാമോ തദുഭയം പവത്തേതി. ഏവം പുഗ്ഗലാധിപ്പായവസേന തിവിധം ജാതം. സേസമേത്ഥ വത്തബ്ബം സങ്ഖാരുപേക്ഖാഞാണവണ്ണനായം വുത്തമേവ.

ഞാണത്തയനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩൨. ആനന്തരികസമാധിഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൮൦. ആനന്തരികസമാധിഞാണനിദ്ദേസേ **നേക്ഖമ്മവസേനാ**തിആദീസു നേക്ഖമ്മഅബ്യാപാദആലോകസഞ്ഞാഅവിക്ഖേപധമ്മവവത്ഥാനഞാണപാമോജ്ജാനി സുക്ഖവിപസ്സകസ്സ ഉപചാരജ്ഝാനസമ്പയുത്താ തസ്സ തസ്സ കിലേസസ്സ വിപക്ഖഭൂതാ സത്ത ധമ്മാ ഏകചിത്തസമ്പയുത്താ ഏവ. **ചിത്തസ്സ ഏകഗ്ഗതാ അവിക്ഖേപോ**തി ഏകഗ്ഗസ്സ ഭാവോ ഏകഗ്ഗതാ, നാനാരമ്മണേ ന വിക്ഖിപതി തേന ചിത്തന്തി അവിക്ഖേപോ, ചിത്തസ്സ ഏകഗ്ഗതാസങ്ഖാതോ അവിക്ഖേപോതി അത്ഥോ. **സമാധീ**തി ഏകാരമ്മണേ സമം ആധീയതി തേന ചിത്തന്തി സമാധി നാമാതി അത്ഥോ. **തസ്സ സമാധിസ്സ വസേനാ**തി ഉപചാരസമാധിനാപി സമാഹിതചിത്തസ്സ യഥാഭൂതാവബോധതോ വുത്തപ്പകാരസ്സ സമാധിസ്സ വസേന. **ഉപ്പജ്ജതി ഞാണ**ന്തി മഗ്ഗഞാണം യഥാക്കമേന ഉപ്പജ്ജതി. **ഖീയന്തീ**തി സമുച്ഛേദവസേന ഖീയന്തി. **ഇതീ**തി വുത്തപ്പകാരസ്സ അത്ഥസ്സ നിഗമനം. **പഠമം സമഥോ**തി പുബ്ബഭാഗേ സമാധി ഹോതി. **പച്ഛാ ഞാണ**ന്തി അപരഭാഗേ മഗ്ഗക്ഖണേ ഞാണം ഹോതി.

കാമാസവോതി പഞ്ചകാമഗുണികരാഗോ. **ഭവാസവോ**തി രൂപാരൂപഭവേസു ഛന്ദരാഗോ ഝാനനികന്തി സസ്സതദിട്ഠിസഹജാതോ രാഗോ ഭവവസേന പത്ഥനാ. **ദിട്ഠാസവോ**തി ദ്വാസട്ഠി ദിട്ഠിയോ. **അവിജ്ജാസവോ**തി ദുക്ഖാദീസു അട്ഠസു ഠാനേസു അഞ്ഞാണം. ഭുമ്മവചനേന ഓകാസപുച്ഛം കത്വാ "സോതാപത്തിമഗ്ഗേനാ"തിആദിനാ ആസവക്ഖയകരേന മഗ്ഗേന ആസവക്ഖയം ദസ്സേത്വാ "ഏത്ഥാ"തി ഓകാസവിസ്സജ്ജനം കതം, മഗ്ഗക്ഖണേതി വുത്തം ഹോതി. **അനവസേസോ**തി നത്ഥി ഏതസ്സ അവസേസോതി അനവസേസോ. **അപായഗമനീയോ**തി നിരയതിരച്ഛാനയോനിപേത്തിവിസയാസുരകായാ ചത്താരോ സുഖസങ്ഖാതാ അയാ അപേതത്താ അപായാ, യസ്സ സംവിജ്ജതി , തം പുഗ്ഗലം അപായേ ഗമേതീതി അപായഗമനീയോ. ആസവക്ഖയകഥാ ദുഭതോവുട്ഠാനകഥായം വുത്താ.

അവിക്ഖേപവസേനാതി പവത്തമാനസ്സ സമാധിസ്സ ഉപനിസ്സയഭൂതസമാധിവസേന. **പഥവീകസിണവസേനാ**തിആദീസു ദസ കസിണാനി തദാരമ്മണികഅപ്പനാസമാധിവസേന വുത്താനി, ബുദ്ധാനുസ്സതിആദയോ മരണസ്സതി ഉപസമാനുസ്സതി ച ഉപചാരജ്ഝാനവസേന വുത്താ, ആനാപാനസ്സതി കായഗതാസതി ച അപ്പനാസമാധിവസേന വുത്താ, ദസ അസുഭാ പഠമജ്ഝാനവസേന വുത്താ.

ബുദ്ധം ആരബ്ഭ ഉപ്പന്നാ അനുസ്സതി **ബുദ്ധാനുസ്സതി**. "ഇതിപി സോ ഭഗവാ അരഹ"ന്തിആദിബുദ്ധഗുണാരമ്മണായ (മ॰ നി॰ ௧.൭൪; അ॰ നി॰ ൩.൭൧; ൯.൨൭) സതിയാ ഏതം അധിവചനം, തസ്സാ ബുദ്ധാനുസ്സതിയാ വസേന. തഥാ ധമ്മം ആരബ്ഭ ഉപ്പന്നാ അനുസ്സതി **ധമ്മാനുസ്സതി**. "സ്വാക്ഖാതോ ഭഗവതാ ധമ്മോ"തിആദിധമ്മഗുണാരമ്മണായ സതിയാ ഏതം അധിവചനം. സങ്ഘം ആരബ്ഭ ഉപ്പന്നാ അനുസ്സതി **സങ്ഘാനുസ്സതി**. "സുപ്പടിപന്നോ ഭഗവതോ സാവകസങ്ഘോ"തിആദിസങ്ഘഗുണാരമ്മണായ സതിയാ ഏതം അധിവചനം. സീലം ആരബ്ഭ ഉപ്പന്നാ അനുസ്സതി **സീലാനുസ്സതി**. അത്തനോ അഖണ്ഡതാദിസീലഗുണാരമ്മണായ സതിയാ ഏതം അധിവചനം. ചാഗം ആരബ്ഭ ഉപ്പന്നാ അനുസ്സതി **ചാഗാനുസ്സതി**. അത്തനോ മുത്തചാഗതാദിചാഗഗുണാരമ്മണായ സതിയാ ഏതം അധിവചനം. ദേവതാ ആരബ്ഭ ഉപ്പന്നാ

അനുസ്സതി **ദേവതാനുസ്സതി**. ദേവതാ സക്ഖിട്ഠാനേ ഠപേത്വാ അത്തനോ സദ്ധാദിഗുണാരമ്മണായ സതിയാ ഏതം അധിവചനം. ആനാപാനേ ആരബ്ഭ ഉപ്പന്നാ സതി **ആനാപാനസ്സതി**. ആനാപാനനിമിത്താരമ്മണായ സതിയാ ഏതം അധിവചനം. മരണം ആരബ്ഭ ഉപ്പന്നാ സതി **മരണസ്സതി**. ഏകഭവപരിയാപന്നജീവിതിന്ദ്രിയുപച്ഛേദസങ്ഖാതമരണാരമ്മണായ സതിയാ ഏതം അധിവചനം. കുച്ഛിതാനം കേസാദീനം പടികൂലാനം ആയത്താ ആകരത്താ കായോതിസങ്ഖാതേ സരീരേ ഗതാ പവത്താ, താദിസം വാ കായം ഗതാ സതി **കായഗതാസതി**. "കായഗതസതീ"തി വത്തബ്ബേ രസ്സം അകത്വാ "കായഗതാസതീ"തി വുത്താ. തഥേവ ഇധാപി കായഗതാസതിവസേനാതി വുത്തം. കേസാദികേസു കായകോട്ഠാസേസു പടികൂലനിമിത്താരമ്മണായ സതിയാ ഏതം അധിവചനം. ഉപസമം ആരബ്ഭ ഉപ്പന്നാ അനുസ്സതി **ഉപസമാനുസ്സതി**. സബ്ബദുക്ഖൂപസമാരമ്മണായ സതിയാ ഏതം അധിവചനം. ദസ അസുഭാ ഹേട്ഠാ വുത്തത്ഥാ.

൫൭. **ദീഘം അസ്സാസവസേനാ**തിആദീനി അപ്പനൂപചാരസമാധിഭേദംയേവ ദസ്സേതും വുത്താനി. **ദീഘം അസ്സാസവസേനാ**തി ദീഘന്തി വുത്തഅസ്സാസവസേന. "ദീഘം വാ അസ്സസന്തോ ദീഘം അസ്സസാമീതി പജാനാതീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൭൪; മ॰ നി॰ ൧.൧൦൭; ൩.൧൪൫) ഹി വുത്തം. ഏസ നയോ സേസേസുപി. **സബ്ബകായപടിസംവേദീ**തി സബ്ബസ്സ അസ്സാസപസ്സാസകായസ്സ പടിസംവേദീ. **പസ്സമ്ഭയം കായസങ്ഖാര**ന്തി ഓളാരികം അസ്സാസപസ്സാസങ്ഖാതം കായസങ്ഖാരം പസ്സമ്ഭേന്തോ വൂപസമേന്തോ. "ദീഘം രസ്സം സബ്ബകായപടിസംവേദീ പസ്സമ്ഭയം കായസങ്ഖാര"ന്തി ഇമിനാവ ചതുക്കേന അപ്പനാസമാധി വുത്തോ. **പീതിപടിസംവേദീ**തി പീതിം പാകടം കരോന്തോ. **ചിത്തസങ്ഖാരപടിസംവേദീ**തി സഞ്ഞാവേദനാസങ്ഖാതം ചിത്തസങ്ഖാരം പാകടം കരോന്തോ. **അഭിപ്പമോദയം ചിത്ത**ന്തി ചിത്തം മോദേന്തോ. **സമാദഹം ചിത്ത**ന്തി ആരമ്മണേ ചിത്തം സമം ഠപേന്തോ. **വിമോചയം ചിത്ത**ന്തി ചിത്തം നീവരണാദീഹി വിമോചേന്തോ. **പീതിപടിസംവേദീ സുഖപടിസംവേദീ ചിത്തസങ്ഖാരപടിസംവേദീ പസ്സമ്ഭയം ചിത്തസങ്ഖാര**ന്തി ചതുക്കഞ്ച **ചിത്തപടിസംവേദീ അഭിപ്പമോദയം ചിത്തം സമാദഹം ചിത്തം വിമോചയം ചിത്ത**ന്തി ചതുക്കഞ്ച അപ്പനാസമാധിവസേന വിപസ്സനാസമ്പയുത്തസമാധിവസേന ച വുത്താനി. **അനിച്ചാനുപസ്സീ**തി അനിച്ചാനുപസ്സനാവസേന. **വിരാഗാനുപസ്സീ**തി നിബ്ബിദാനുപസനാവസേന. **നിരോധാനുപസ്സീ**തി ഭങ്ഗാനുപസ്സനാവസേന. **പടിനിസ്സഗ്ഗാനുപസ്സീ**തി വുട്ഠാനഗാമിനീവിപസ്സനാവസേന. സാ ഹി തദങ്ഗവസേന സദ്ധിം ഖന്ധാഭിസങ്ഖാരേഹി കിലേസേ പരിച്ചജതി. സങ്ഖതദോസദസ്സനേന ച തബ്ബിപരീതേ നിബ്ബാനേ തന്നിന്നതായ പക്ഖന്ദതി. ഇദം ചതുക്കം വിപസ്സനാസമ്പയുത്തസമാധിവസേനേവ വുത്തം. **അസ്സാസവസേന പസ്സാസവസേനാ**തി ചേത്ഥ അസ്സാസപസ്സാസപവത്തിമത്തം ഗഹേത്വാ വുത്തം, ന തദാരമ്മണകരണവസേന. വിത്ഥാരോ പനേത്ഥ ആനാപാനകഥായം ആവിഭവിസ്സതി.

ആനന്തരികസമാധിഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩൩. അരണവിഹാരഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൫൮. അരണവിഹാരഞാണനിദ്ദേസേ അനിച്ചാനുപസ്സനാദയോ വുത്തത്ഥാ. **സുഞ്ഞതോ വിഹാരോ**തി അനത്താനുപസ്സനായ വുട്ഠിതസ്സ സുഞ്ഞതാകാരേനേവ പവത്താ അരഹത്തഫലസമാപത്തി. **അനിമിത്തോ വിഹാരോ**തി അനിച്ചാനുപസ്സനായ വുട്ഠിതസ്സ അനിമിത്താകാരേന പവത്താ അരഹത്തഫലസമാപത്തി. **അപ്പണിഹിതോ വിഹാരോ**തി ദുക്ഖാനുപസ്സനായ വുട്ഠിതസ്സ അപ്പണിഹിതാകാരേന പവത്താ അരഹത്തഫലസമാപത്തി. **സുഞ്ഞതേ അധിമുത്തതാ**തി സുഞ്ഞതേ ഫലസമാപത്തിയാ പുബ്ബഭാഗപഞ്ഞാവസേന അധിമുത്തതാ. സേസദ്വയേപി ഏസേവ നയോ. **പഠമം ഝാന**ന്തിആദീഹി അരഹത്തഫലസമാപത്തിം സമാപജ്ജിതുകാമസ്സ വിപസ്സനായ ആരമ്മണഭൂതാ ഝാനസമാപത്തിയോ വുത്താ. അരഹതോയേവ ഹി വിപസ്സനാഫലസമാപത്തിപണീതാധിമുത്തിഝാനസമാപത്തിയോ സബ്ബകിലേസാനം പഹീനത്താ "അരണവിഹാരോ"തി വത്തും അരഹന്തി.

പഠമേന ഝാനേന നീവരണേ ഹരതീതി അരണവിഹാരോതി പഠമജ്ഝാനസമങ്ഗീ പഠമേന ഝാനേന നീവരണേ ഹരതീതി തം പഠമം ഝാനം അരണവിഹാരോതി അത്ഥോ. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ. അരഹതോ നീവരണാഭാവേപി നീവരണവിപക്ഖത്താ പഠമസ്സ ഝാനസ്സ നീവരണേ ഹരതീതി വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. വിപസ്സനാഫലസമാപത്തിപണീതാധിമുത്തിവസേന തിധാ അരണവിഹാരഞാണം ഉദ്ദിസിത്വാ കസ്മാ ഝാനസമാപത്തിയോവ അരണവിഹാരോതി നിദ്ദിട്ഠാതി ചേ? ഉദ്ദേസവസേനേവ താസം തിസ്സന്നം അരണവിഹാരതായ സിദ്ധത്താ.

ഫലസമാപത്തിവിപസ്സനായ പന ഭൂമിഭൂതാനം ഝാനസമാപത്തീനം അരണവിഹാരതാ അവുത്തേ ന സിജ്ഝതി, തസ്മാ അസിദ്ധമേവ സാധേതും "പഠമം ഝാനം അരണവിഹാരോ"തിആദി വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. താസഞ്ഹി അരണവിഹാരതാ ഉദ്ദേസവസേന അസിദ്ധാപി നിദ്ദേസേ വുത്തത്താ സിദ്ധാതി. തേസം വാ യോജിതനയേനേവ "അനിച്ചാനുപസ്സനാ നിച്ചസഞ്ഞം ഹരതീതി അരണവിഹാരോ, ദുക്ഖാനുപസ്സനാ സുഖസഞ്ഞം ഹരതീതി അരണവിഹാരോ, അനത്താനുപസ്സനാ അത്തസഞ്ഞം ഹരതീതി അരണവിഹാരോ, സുഞ്ഞതോ വിഹാരോ അസുഞ്ഞതം ഹരതീതി അരണവിഹാരോ, അനിമിത്തോ വിഹാരോ നിമിത്തം ഹരതീതി അരണവിഹാരോ, അപ്പണിഹിതോ വിഹാരോ പണിധിം ഹരതീതി അരണവിഹാരോ, സുഞ്ഞതാധിമുത്തതാ അസുഞ്ഞതാധിമുത്തിം ഹരതീതി അരണവിഹാരോ, അനിമിത്താധിമുത്തതാ നിമിത്താധിമുത്തിം ഹരതീതി അരണവിഹാരോ, അപ്പണിഹിതാധിമുത്തതാ പണിഹിതാധിമുത്തിം ഹരതീതി അരണവിഹാരോ"തി യോജേത്വാ ഗഹേതബ്ബം.

അരണവിഹാരഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩൪. നിരോധസമാപത്തിഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൮൩. നിരോധസമാപത്തിഞാണനിദ്ദേസേ **സമഥബല**ന്തി കാമച്ഛന്ദാദയോ പച്ചനീകധമ്മേ സമേതീതി സമഥോ, സോയേവ അകമ്പനീയട്ഠേന ബലം. അനാഗാമിഅരഹന്താനംയേവ സമാധിപടിപക്ഖസ്സ കാമച്ഛന്ദസ്സ പഹാനേന സമാധിസ്മിം പരിപൂരകാരിഭാവപ്പത്തത്താ തേസംയേവ സമാധി ബലപ്പത്തോതി കത്വാ "സമഥബല"ന്തി വുച്ചതി, ന അഞ്ഞേസം. സമാധിബലന്തിപി പാഠോ. **വിപസ്സനാബല**ന്തി അനിച്ചാദിവസേന വിവിധേഹി ആകാരേഹി ധമ്മേ പസ്സതീതി വിപസ്സനാ, സായേവ അകമ്പനീയട്ഠേന ബലം. തേസംയേവ ഉഭിന്നം ബലപ്പത്തം വിപസ്സനാഞാണം. തത്ഥ സമഥബലം അനുപുബ്ബേന ചിത്തസന്താനവൂപസമനത്ഥം നിരോധേ ച പടിപാദനത്ഥം, വിപസ്സനാബലം പവത്തേ ആദീനവദസ്സനത്ഥം നിരോധേ ച ആനിസംസദസ്സനത്ഥം.

നീവരണേതി നിമിത്തത്ഥേ ഭുമ്മവചനം, നീവരണനിമിത്തം നീവരണപച്ചയാതി അത്ഥോ. കരണത്ഥേ വാ ഭുമ്മവചനം, നീവരണേനാതി അത്ഥോ. **ന കമ്പതീ**തി ഝാനസമങ്ഗീപുഗ്ഗലോ. അഥ വാ ഝാനന്തി ഝാനങ്ഗാനം അധിപ്പേതത്താ പഠമേന ഝാനേന തംസമ്പയുത്തസമാധി നീവരണേ ന കമ്പതി. അയമേവ ചേത്ഥ യോജനാ ഗഹേതബ്ബാ. **ഉദ്ധച്ചേ ചാ**തി ഉദ്ധച്ചസഹഗതചിത്തുപ്പാദേ ഉദ്ധച്ചേ ച. **ഉദ്ധച്ച**ന്തി ച ഉദ്ധതഭാവോ , തം അവൂപസമലക്ഖണം. **ഉദ്ധച്ചസഹഗതകിലേസേ ചാ**തി ഉദ്ധച്ചേന സഹഗതേ ഏകുപ്പാദാദിഭാവം ഗതേ ഉദ്ധച്ചസമ്പയുത്തേ മോഹഅഹിരികഅനോത്തപ്പകിലേസേ ച. **ഖന്ധേ ചാ**തി ഉദ്ധച്ചസമ്പയുത്തചതുക്ഖന്ധേ ച. **ന കമ്പതി ന ചലതി ന വേധതീ**തി അഞ്ഞമഞ്ഞവേവചനാനി. ഉദ്ധച്ചേ ന കമ്പതി, ഉദ്ധച്ചസഹഗതകിലേസേ ന ചലതി, ഉദ്ധച്ചസഹഗതക്ഖന്ധേ ന വേധതീതി യോജേതബ്ബം. വിപസ്സനാബലം സത്തന്നംയേവ അനുപസ്സനാനം വുത്തത്താ താസംയേവ വസേന വിപസ്സനാബലം പരിപുണ്ണം ഹോതീതി വേദിതബ്ബം. **അവിജ്ജായ ചാ**തി ദ്വാദസസുപി അകുസലചിത്തുപ്പാദേസു അവിജ്ജായ ച. **അവിജ്ജാസഹഗതകിലേസേ ചാ**തി യഥായോഗം അവിജ്ജായ സമ്പയുത്തലോഭദോസമാനദിട്ഠിവിചികിച്ഛാഥിനഉദ്ധച്ചഅഹിരികഅനോത്തപ്പകിലേസേ ച.

വചീസങ്ഖാരാതി വിതക്കവിചാരാ. "പുബ്ബേ ഖോ, ആവുസോ വിസാഖ, വിതക്കേത്വാ വിചാരേത്വാ പച്ഛാ വാചം ഭിന്ദതി, തസ്മാ വിതക്കവിചാരാ വചീസങ്ഖാരോ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൬൩) വചനതോ വാചം സങ്ഖരോന്തി ഉപ്പാദേന്തീതി വചീസങ്ഖാരാ. **കായസങ്ഖാരാ**തി അസ്സാസപസ്സാസാ. "അസ്സാസപസ്സാസാ ഖോ, ആവുസോ വിസാഖ, കായികാ ഏതേ ധമ്മാ കായപടിബദ്ധാ, തസ്മാ അസ്സാസപസ്സാസാ കായസങ്ഖാരോ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൬൩) വചനതോ കായേന സങ്ഖരീയന്തീതി കായസങ്ഖാരാ. **സഞ്ഞാവേദയിതനിരോധ**ന്തി സഞ്ഞായ വേദനായ ച നിരോധം. **ചിത്തസങ്ഖാരാ**തി സഞ്ഞാ ച വേദനാ ച. "ചേതസികാ ഏതേ ധമ്മാ ചിത്തപടിബദ്ധാ, തസ്മാ സഞ്ഞാ ച വേദനാ ച ചിത്തസങ്ഖാരോ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൬൩) വചനതോ ചിത്തേന സങ്ഖരീയന്തീതി ചിത്തസങ്ഖാരാ.

൮൪. ഞാണചരിയാസു അനുപസ്സനാവസാനേ, വിവട്ടനാനുപസ്സനാഗഹണേന വാ തസ്സാ ആദിഭൂതാ ചരിയാകഥായ ഞാണചരിയാതി വുത്താ സേസാനുപസ്സനാപി ഗഹിതാ ഹോന്തീതി

വേദിതബ്ബം. **സോളസഹി ഞാണചരിയാഹീ**തി ച ഉക്കട്ഠപരിച്ഛേദോ, അനാഗാമിസ്സ പന അരഹത്തമഗ്ഗഫലവജ്ജാഹി ചുദ്ദസഹിപി ഹോതി പരിപുണ്ണബലത്താ.

൮൭. നവഹി സമാധിചരിയാഹീതി എത്ഥ പഠമജ്ഝാനാദീഹി അട്ഠ, പഠമജ്ഝാനാദീനം പടിലാഭത്ഥായ സബ്ബത്ഥ ഉപചാരജ്ഝാനവസേന ഏകാതി നവ സമാധിചരിയാ. ബലചരിയാനം കിം നാനത്തം? സമഥബലേനപി ഹി "നേക്ഖമ്മവസേനാ"തിആദീഹി സത്തഹി പരിയായേഹി ഉപചാരസമാധി വുത്തോ, പേയ്യാലവിത്ഥാരതോ "പഠമജ്ഝാനവസേനാ"തിആദീഹി സമസത്തതിയാ വാരേഹി യഥായോഗം അപ്പനൂപചാരസമാധി വുത്തോ, സമാധിചരിയായപി "പഠമം ഝാന"ന്തിആദീഹി അട്ഠഹി പരിയായേഹി അപ്പനാസമാധി വുത്തോ. **പഠമം ഝാനം പടിലാഭത്ഥായാ**തിആദീഹി അട്ഠഹി പരിയായേഹി ഉപചാരസമാധി വുത്തോതി ഉഭയത്ഥാപി അപ്പനൂപചാരസമാധിയേവ വുത്തോ. എവം സന്തേപി അകമ്പിയട്ഠേന ബലാനി വസീഭാവട്ഠേന ചരിയാതി വേദിതബ്ബാ. വിപസ്സനാബലേ പന സത്ത അനുപസ്സനാവ "വിപസ്സനാബല"ന്തി വുത്താ, ഞാണചരിയായ സത്ത ച അനുപസ്സനാ വുത്താ, വിവട്ടനാനുപസ്സനാദയോ നവ ച വിസേസേത്വാ വുത്താ. ഇദം നേസം നാനത്തം. സത്ത അനുപസ്സനാ പന അകമ്പിയട്ഠേന ബലാനി വസീഭാവട്ഠേന ചരിയാതി വേദിതബ്ബാ.

"വസീഭാവതാ പഞ്ഞാ"തി (പടി॰ മ॰ ൧.ന൪ മാതികാ) എത്ഥ വുത്തവസിയോ വിസ്സജ്ജേതും **വസീതി പഞ്ച വസിയോ**തി ഇത്ഥിലിങ്ഗവോഹാരേന വുത്തം. വസോ ഏവ വസീതി വുത്തം ഹോതി. പുന പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനായ ദേസനായ താ വസിയോ വിസ്സജ്ജേന്തോ **ആവജ്ജനവസീ**തിആദിമാഹ. ആവജ്ജനായ വസോ ആവജ്ജനവസോ, സോ അസ്സ അത്ഥീതി ആവജ്ജനവസീ. ഏസേവ നയോ സേസേസു. **പഠമം ഝാനം യത്ഥിച്ഛക**ന്തി യത്ഥ യത്ഥ പദേസേ ഇച്ഛതി ഗാമേ വാ അരഞ്ഞേ വാ, തത്ഥ തത്ഥ ആവജ്ജതി. **യദിച്ഛക**ന്തി യദാ യദാ കാലേ സീതകാലേ വാ ഉണ്ഹകാലേ വാ, തദാ തദാ ആവജ്ജതി. അഥ വാ യം യം പഠമം ഝാനം ഇച്ഛതി പഥവീകസിണാരമ്മണം വാ സേസാരമ്മണം വാ, തം തം ആവജ്ജതി. ഏകേകകസിണാരമ്മണസ്സാപി ഝാനസ്സ വസിതാനം വുത്തത്താ പുരിമയോജനായേവ സുന്ദരതരാ. **യാവതിച്ഛക**ന്തി യാവതകം കാലം ഇച്ഛതി അച്ഛരാസങ്ഘാതമത്തം സത്താഹം വാ, താവതകം കാലം ആവജ്ജതി. **ആവജ്ജനായാ**തി മനോദ്വാരാവജ്ജനായ. **ദന്ധായിതത്ത**ന്തി അവസവത്തിഭാവോ, അലസഭാവോ വാ. **സമാപജ്ജതീ**തി പടിപജ്ജതി, അപ്പേതീതി അത്ഥോ. **അധിട്ഠാതീ**തി അന്തോസമാപത്തിയം അധികം കത്വാ തിട്ഠതി. **വുട്ഠാനവസിയം**പഠമം ഝാനന്തി നിസ്സക്കത്ഥേ ഉപയോഗവചനം, പഠമജ്ഝാനാതി അത്ഥോ. **പച്ചവേക്ഖതീ**തി പച്ചവേക്ഖണജവനേഹി നിവത്തിത്വാ പസ്സതി. അയമേത്ഥ പാളിവണ്ണനാ.

അയം പന അത്ഥപ്പകാസനാ - പഠമജ്ഝാനതോ വുട്ഠായ വിതക്കം ആവജ്ജയതോ ഭവങ്ഗം ഉപച്ഛിന്ദിത്വാ പവത്താവജ്ജനാനന്തരം വിതക്കാരമ്മണാനേവ ചത്താരി പഞ്ച വാ ജവനാനി ജവന്തി, തതോ ദ്വേ ഭവങ്ഗാനി, തതോ പുന വിചാരാരമ്മണം ആവജ്ജനം വുത്തനയേനേവ ജവനാനീതി എവം പഞ്ചസു ഝാനങ്ഗേസു യദാ നിരന്തരം ചിത്തം പേസേതും സക്കോതി, അഥസ്സ ആവജ്ജനവസീ സിദ്ധാവ ഹോതി. അയം പന മത്ഥകപ്പത്താ വസീ ഭഗവതോ യമകപാടിഹാരിയേവ ലബ്ഭതി. ഇതോ പരം സീഘതരാ ആവജ്ജനവസീ നാമ നത്ഥി. അഞ്ഞേസം പന അന്തരന്തരാ ഭവങ്ഗവാരേ ഗണനാ നത്ഥി. മഹാമോഗ്ഗല്ലാനത്ഥേരസ്സ നന്ദോപനന്ദദമനേ വിയ സീഘം സമാപത്തിസമാപജ്ജനസമത്ഥതാ സമാപജ്ജനവസീ നാമ. അച്ഛരാമത്തം വാ ദസച്ഛരാമത്തം വാ ഖണം സമാപത്തിം ഠപേതും സമത്ഥതാ അധിട്ഠാനവസീ നാമ. തഥേവ തതോ ലഹും വുട്ഠാനസമത്ഥതാ വുട്ഠാനവസീ നാമ. പച്ചവേക്ഖണവസീ പന ആവജ്ജനവസിയാ ഏവ വുത്താ. പച്ചവേക്ഖണജവനാനേവ ഹി തത്ഥ ആവജ്ജനാനന്തരാനീതി. ഇതി ആവജ്ജനവസിയാ സിദ്ധായ പച്ചവേക്ഖണവസീ സിദ്ധാ ഹോതി, അധിട്ഠാനവസിയാ ച സിദ്ധായ വുട്ഠാനവസീ സിദ്ധാ ഹോതി. എവം സന്തേപി "അയം പന മത്ഥകപ്പത്താ വസീ ഭഗവതോ യമകപാടിഹാരിയേവ ലബ്ഭതീ"തി വുത്തത്താ പാടിഹാരിയകാലേ ഝാനങ്ഗപച്ചവേക്ഖണാനം അഭാവതോ നാനാവിധവണ്ണാദിനിമ്മാനസ്സ നാനാകസിണവസേന ഇജ്ഝനതോ തംതംകസിണാരമ്മണം ഝാനം സമാപജ്ജിതുകാമസ്സ യഥാരുചി ലഹും തസ്മിം കസിണേ വുത്തനയേന ആവജ്ജനപവത്തനസമത്ഥതാ ആവജ്ജനവസീ, തദാവജ്ജനവീഥിയംയേവ തസ്സ ഝാനസ്സ അപ്പനാസമത്ഥതാസമാപജ്ജനസമത്ഥതാ സമാപജ്ജനവസീ. ഏവഞ്ഹി വുച്ചമാനേ യുത്തി ച ന വിരുജ്ഝതി, വസീപടിപാടി ച യഥാക്കമേനേവ യുജ്ജതി. ഝാനങ്ഗപച്ചവേക്ഖണായം പന "മത്ഥകപ്പത്തായേവ പഞ്ച ജവനാനീ"തി വുത്തത്താ വുത്തനയേന സത്തസുപി ജവനേസു ജവന്തേസു പച്ചവേക്ഖണവസീയേവ ഹോതി. എവം സന്തേ "പഠമജ്ഝാനം ആവജ്ജതീ"തി വചനം ന

യുജ്ജതീതി ചേ? യഥാ കസിണേ പവത്തം ഝാനം കാരണോപചാരേന കസിണന്തി വുത്തം, തഥാ ഝാനപച്ചയം കസിണം "സുഖോ ബുദ്ധാനമുപ്പാദോ"തിആദീസു (ധ॰ പ॰ ൧൯൪) വിയ ഫലോപചാരേന ഝാനന്തി വുത്തം. യഥാപരിച്ഛിന്നേ കാലേ ഠത്വാ വുട്ഠിതസ്സ നിദ്ദായ പബുദ്ധസ്സ പുന നിദ്ദോക്കമനേ വിയ പുന ഝാനോക്കമനേ സതിപി അധിട്ഠാനവസീയേവ നാമ, യഥാപരിച്ഛേദേന വുട്ഠിതസ്സ പന വുട്ഠാനേയേവ അധിട്ഠാനേ സതിപി വുട്ഠാനവസീ നാമ ഹോതീതി അയം തേസം വിസേസോ.

നിരോധസമാപത്തിയാ വിഭാവനത്ഥം പന ഇദം പഞ്ഹകമ്മം - കാ നിരോധസമാപത്തി, കേ തം സമാപജ്ജന്തി, കേ ന സമാപജ്ജന്തി, കത്ഥ സമാപജ്ജന്തി, കസ്മാ സമാപജ്ജന്തി, കഥഞ്ചസ്സാ സമാപജ്ജനം ഹോതി, കഥം ഠാനം, കഥം വുട്ഠാനം, വുട്ഠിതസ്സ കിന്നിന്നം ചിത്തം ഹോതി, മതസ്സ ച സമാപന്നസ്സ ച കോ വിസേസോ, നിരോധസമാപത്തി കിം സങ്ഖതാ അസങ്ഖതാ ലോകിയാ ലോകുത്തരാ നിപ്ഫന്നാ അനിപ്ഫന്നാതി?

തത്ഥ **കാ നിരോധസമാപത്തീ**തി? യാ അനുപുബ്ബനിരോധവസേന ചിത്തചേതസികാനം ധമ്മാനം അപ്പവത്തി.

കേ തം സമാപജ്ജന്തി, കേ ന സമാപജ്ജന്തീതി? സബ്ബേപി പുഥുജ്ജനാ സോതാപന്നാ സകദാഗാമിനോ സുക്ഖവിപസ്സകാ ച അനാഗാമീ അരഹന്തോ ന സമാപജ്ജന്തി, അട്ഠസമാപത്തിലാഭിനോ പന അനാഗാമിനോ ച ഖീണാസവാ ച സമാപജ്ജന്തി.

കത്ഥ സമാപജ്ജന്തീതി? പഞ്ചവോകാരഭവേ. കസ്മാ? അനുപുബ്ബസമാപത്തിസബ്ഭാവതോ. ചതുവോകാരഭവേ പന പഠമജ്ഝാനാദീനം ഉപ്പത്തിയേവ നത്ഥി, തസ്മാ ന സക്കാ തത്ഥ സമാപജ്ജിതും.

കസ്മാ സമാപജ്ജന്തീതി? സങ്ഖാരാനം പവത്തിഭേദേ ഉക്കണ്ഠിത്വാ ദിട്ഠേവ ധമ്മേ അചിത്തകാ ഹുത്വാ "നിരോധം നിബ്ബാനം പത്വാ സുഖം വിഹരിസ്സാമാ"തി സമാപജ്ജന്തി.

കഥം ചസ്സാ സമാപജ്ജനം ഹോതീതി? സമഥവിപസ്സനാവസേന ഉസ്സക്കിത്വാ കതപുബ്ബകിച്ചസ്സ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം നിരോധയതോ ഏവമസ്സാ സമാപജ്ജനം ഹോതി. യോ ഹി സമഥവസേനേവ ഉസ്സക്കതി, സോ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനസമാപത്തിം പത്വാ തിട്ഠതി. യോ വിപസ്സനാവസേനേവ ഉസ്സക്കതി, സോ ഫലസമാപത്തിം പത്വാ തിട്ഠതി. യോ പന ഉഭയവസേന ഉസ്സക്കിത്വാ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം നിരോധേതി, സോ തം സമാപജ്ജതീതി അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ.

അയം പന വിത്ഥാരോ - ഇധ ഭിക്ഖു നിരോധം സമാപജ്ജിതുകാമോ കതഭത്തകിച്ചോ സുധോതഹത്ഥപാദോ വിവിത്തേ ഓകാസേ സുപഞ്ഞത്തേ ആസനേ നിസീദതി പല്ലങ്കം ആഭുജിത്വാ ഉജും കായം പണിധായ പരിമുഖം സതിം ഉപട്ഠപേത്വാ. സോ പഠമജ്ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ തത്ഥ സങ്ഖാരേ അനിച്ചതോ ദുക്ഖതോ അനത്തതോ വിപസ്സതി. വിപസ്സനാ പനേസാ തിവിധാ ഹോതി - സങ്ഖാരപരിഗ്ഗണ്ഹനകവിപസ്സനാ, ഫലസമാപത്തിവിപസ്സനാ, നിരോധസമാപത്തിവിപസ്സനാതി. തത്ഥ സങ്ഖാരപരിഗ്ഗണ്ഹനകവിപസ്സനാ മന്ദാ വാ ഹോതു തിക്ഖാ വാ, മഗ്ഗസ്സ പദട്ഠാനം ഹോതിയേവ. ഫലസമാപത്തിവിപസ്സനാ തിക്ഖാവ വട്ടതി മഗ്ഗഭാവനാസദിസാ. നിരോധസമാപത്തിവിപസ്സനാ പന നാതിമന്ദാ നാതിതിക്ഖാ വട്ടതി. തസ്മാ ഏസ നാതിമന്ദായ നാതിതിക്ഖായ വിപസ്സനായ തേ സങ്ഖാരേ വിപസ്സതി. തതോ ദുതിയജ്ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ തത്ഥ സങ്ഖാരേ തഥേവ വിപസ്സതി. തതോ തതിയജ്ഝാനം...പേ॰... തതോ വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ തത്ഥ സങ്ഖാരേ തഥേവ വിപസ്സതി. അഥ ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ ചതുബ്ബിധം പുബ്ബകിച്ചം കരോതി - നാനാബദ്ധഅവികോപനം, സങ്ഘപടിമാനനം, സത്ഥുപക്കോസനം, അദ്ധാനപരിച്ഛേദന്തി.

തത്ഥ **നാനാബദ്ധഅവികോപന**ന്തി യം ഇമിനാ ഭിക്ഖുനാ സദ്ധിം ഏകാബദ്ധം ന ഹോതി, നാനാബദ്ധം ഹുത്വാ ഠിതം പത്തചീവരം വാ മഞ്ചപീഠം വാ നിവാസഗേഹം വാ അഞ്ഞം വാ പന കിഞ്ചി പരിക്ഖാരജാതം, തം യഥാ ന വികുപ്പതി, അഗ്ഗിഉദകവാതചോരഉന്ദൂരാദീനം വസേന ന വിനസ്സതി, ഏവം അധിട്ഠാതബ്ബം. തത്രിദം അധിട്ഠാനവിധാനം - "ഇദഞ്ചിദഞ്ച ഇമസ്മിം സത്താഹബ്ഭന്തരേ മാ അഗ്ഗിനാ ഝായതു, മാ ഉദകേന വുയ്ഹതു, മാ വാതേന വിദ്ധംസതു, മാ ചോരേഹി ഹരീയതു, മാ ഉന്ദൂരാദീഹി ഖജ്ജതൂ"തി. ഏവം അധിട്ഠിതേ തം

സത്താഹം തസ്സ ന കോചി പരിസ്സയോ ഹോതി, അനധിട്ഠഹതോ പന അഗ്ഗിആദീഹി വിനസ്സതി. ഇദം നാനാബദ്ധഅവികോപനം നാമ. യം പന ഏകാബദ്ധം ഹോതി നിവാസനപാരുപനം വാ നിസിന്നാസനം വാ, തത്ഥ വിസും അധിട്ഠാനകിച്ചം നത്ഥി, സമാപത്തിയേവ നം രക്ഖതി.

സങ്ഘപടിമാനനന്തി ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ പടിമാനനം ഉദിക്ഖനം. യാവ ഏസോ ഭിക്ഖു ആഗച്ഛതി, താവ സങ്ഘകമ്മസ്സ അകരണന്തി അത്ഥോ. ഏത്ഥ ച ന പടിമാനനം ഏതസ്സ പുബ്ബകിച്ചം, പടിമാനനാവജ്ജനം പന പുബ്ബകിച്ചം. തസ്മാ ഏവം ആവജ്ജിതബ്ബം - "സചേ മയി സത്താഹം നിരോധം സമാപജ്ജിത്വാ നിസിന്നേ സങ്ഘോ അപലോകനകമ്മാദീസു കിഞ്ചിദേവ കമ്മം കത്തുകാമോ ഹോതി, യാവ മം കോചി ഭിക്ഖു ആഗന്ത്വാ ന പക്കോസതി, താവദേവ വുട്ഠഹിസ്സാമീ"തി. ഏവം കത്വാ സമാപന്നോ ഹി തസ്മിം സമയേ വുട്ഠാതിയേവ. യോ പന ഏവം ന കരോതി, സങ്ഘോ ച സന്നിപതിത്വാ തം അപസ്സന്തോ "അസുകോ ഭിക്ഖു കുഹി"ന്തി പുച്ഛിത്വാ "നിരോധം സമാപന്നോ"തി വുത്തേ കഞ്ചി ഭിക്ഖും പേസേതി "ഗച്ഛ തം സങ്ഘസ്സ വചനേന പക്കോസാ"തി. അഥസ്സ തേന ഭിക്ഖുനാ സവനൂപചാരേ ഠത്വാ "സങ്ഘോ തം ആവുസോ പടിമാനേതീ"തി വുത്തമത്തേയേവ വുട്ഠാനം ഹോതി. ഏവംഗരുകാ ഹി സങ്ഘസ്സ ആണാ നാമ. തസ്മാ തം ആവജ്ജിത്വാ യഥാ സയമേവ വുട്ഠാതി, ഏവം സമാപജ്ജിതബ്ബം.

സത്ഥുപക്കോസനന്തി ഇധാപി സത്ഥുപക്കോസനാവജ്ജനമേവ ഇമസ്സ പുബ്ബകിച്ചം. തസ്മാ തമ്പി ഏവം ആവജ്ജിതബ്ബം - "സചേ മയി സത്താഹം നിരോധം സമാപജ്ജിത്വാ നിസിന്നേ സത്ഥാ ഓതിണ്ണേ വത്ഥുസ്മിം സിക്ഖാപദം വാ പഞ്ഞപേതി, തഥാരൂപായ വാ അട്ഠുപ്പത്തിയാ ധമ്മം ദേസേതി. യാവ മം കോചി ആഗന്ത്വാ ന പക്കോസതി, താവദേവ വുട്ഠഹിസ്സാമീ"തി. ഏവം കത്വാ നിസിന്നോ ഹി തസ്മിം സമയേ വുട്ഠാതിയേവ. യോ പന ഏവം ന കരോതി, സത്ഥാ ച സങ്ഘേ സന്നിപതിതേ തം അപസ്സന്തോ "അസുകോ ഭിക്ഖു കുഹി"ന്തി പുച്ഛിത്വാ "നിരോധം സമാപന്നോ"തി വുത്തേ കഞ്ചി ഭിക്ഖും പേസേതി "ഗച്ഛ തം മമ വചനേന പക്കോസാ"തി. അഥസ്സ തേന ഭിക്ഖുനാ സവനൂപചാരേ ഠത്വാ സത്ഥാ ആയസ്മന്തം ആമന്തേതീ"തി വുത്തമത്തേയേവ വുട്ഠാനം ഹോതി. ഏവംഗരുകഞ്ഹി സത്ഥുപക്കോസനം. തസ്മാ തം ആവജ്ജിത്വാ യഥാ സയമേവ വുട്ഠാതി, ഏവം സമാപജ്ജിതബ്ബം.

അദ്ധാനപരിച്ഛേദോതി ജീവിതദ്ധാനസ്സ പരിച്ഛേദോ. ഇമിനാ ഹി ഭിക്ഖുനാ അദ്ധാനപരിച്ഛേദേ കുസലേന ഭവിതബ്ബം. "അത്തനോ ആയുസങ്ഖാരാ സത്താഹം പവത്തിസ്സന്തി, ന പവത്തിസ്സന്തീ"തി ആവജ്ജിത്വാവ സമാപജ്ജിതബ്ബം. സചേ ഹി സത്താഹബ്ഭന്തരേ നിരുജ്ഝനകേ ആയുസങ്ഖാരേ അനാവജ്ജിത്വാവ സമാപജ്ജതി, തസ്സ നിരോധസമാപത്തി മരണം പടിബാഹിതും ന സക്കോതി. അന്തോനിരോധേ മരണസ്സ നത്ഥിതായ അന്തരാവ സമാപത്തിതോ വുട്ഠാതി, തസ്മാ ഏതം ആവജ്ജിത്വാവ സമാപജ്ജിതബ്ബം. അവസേസഞ്ഹി അനാവജ്ജിതുമ്പി വട്ടതി, ഇദം പന ആവജ്ജിതബ്ബമേവാതി വുത്തം. സോ ഏവം ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ ഇമം പുബ്ബകിച്ചം കത്വാ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം സമാപജ്ജതി. അഥേകം വാ ദ്വേ വാ ചിത്തവാരേ അതിക്കമിത്വാ അചിത്തകോ ഹോതി, നിരോധം ഫുസതി. കസ്മാ പനസ്സ ദ്വിന്നം ചിത്താനം ഉപരി ചിത്താനി നപ്പവത്തന്തീതി? നിരോധസ്സ പയോഗത്താ. ഇദഞ്ഹി ഇമസ്സ ഭിക്ഖുനോ ദ്വേ സമഥവിപസ്സനാധമ്മേ യുഗനദ്ധേ കത്വാ അട്ഠസമാപത്തിആരോഹനം അനുപുബ്ബനിരോധസ്സ പയോഗോ, ന നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനസമാപത്തിയാതി നിരോധസ്സ പയോഗത്താ ദ്വിന്നം ചിത്താനം ഉപരി നപ്പവത്തന്തി.

കഥം ഠാനന്തി? ഏവം സമാപന്നായ പനസ്സാ കാലപരിച്ഛേദവസേന ചേവ അന്തരാ ആയുക്ഖയസങ്ഘപടിമാനനസത്ഥുപക്കോസനാഭാവേന ച ഠാനം ഹോതി.

കഥം വുട്ഠാനന്തി? അനാഗാമിസ്സ അനാഗാമിഫലസമാപത്തിയാ അരഹതോ അരഹത്തഫലസമാപത്തിയാതി ഏവം ദ്വേധാ വുട്ഠാനം ഹോതി.

വുട്ഠിതസ്സ കിന്നിന്നം ചിത്തം ഹോതീതി? നിബ്ബാനനിന്നം. വുത്തഞ്ഹേതം - "സഞ്ഞാവേദയിതനിരോധസമാപത്തിയാ വുട്ഠിതസ്സ ഖോ, ആവുസോ വിസാഖ, ഭിക്ഖുനോ വിവേകനിന്നം ചിത്തം ഹോതി വിവേകപോണം വിവേകപബ്ഭാര"ന്തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൬൪).

മതസ്സ ച സമാപന്നസ്സ ച കോ വിസേസോതി? അയമ്പി അത്ഥോ സുത്തേ വുത്തോയേവ. യഥാഹ - "യോ ചായം, ആവുസോ, മതോ കാലങ്കതോ, തസ്സ കായസങ്ഖാരാ നിരുദ്ധാ പടിപ്പസ്സദ്ധാ, വചീസങ്ഖാരാ, ചിത്തസങ്ഖാരാ നിരുദ്ധാ പടിപ്പസ്സദ്ധാ, ആയു പരിക്ഖീണോ, ഉസ്മാ വൂപസന്താ, ഇന്ദ്രിയാനി പരിഭിന്നാനി. യ്വായം ഭിക്ഖു സഞ്ഞാവേദയിതനിരോധം സമാപന്നോ, തസ്സപി കായസങ്ഖാരാ നിരുദ്ധാ പടിപ്പസ്സദ്ധാ, വചീസങ്ഖാരാ, ചിത്തസങ്ഖാരാ നിരുദ്ധാ പടിപ്പസ്സദ്ധാ, ആയു അപരിക്ഖീണോ, ഉസ്മാ അവൂപസന്താ, ഇന്ദ്രിയാനി അപരിഭിന്നാനീ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൫൭).

നിരോധസമാപത്തി കിം സങ്ഖതാതിആദിപുച്ഛായം പന "സങ്ഖതാ"തിപി "അസങ്ഖതാ"തിപി "ലോകിയാ"തിപി "ലോകുത്തരാ"തിപി ന വത്തബ്ബാ. കസ്മാ? സഭാവതോ നത്ഥിതായ. യസ്മാ പന സമാപജ്ജന്തസ്സ വസേന സമാപന്നോ നാമ ഹോതി, തസ്മാ നിപ്ഫന്നാതി വത്തും വട്ടതി, നോ അനിപ്ഫന്നാതി.

> "ഇതി സന്താ സമാപത്തി, അയം അരിയനിസേവിതാ;
> ദിട്ഠേവ ധമ്മേ നിബ്ബാനമിതി സങ്ഖമുപാഗതാ"തി.

നിരോധസമാപത്തിഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩൭. പരിനിബ്ബാനഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൮൭. പരിനിബ്ബാനഞാണനിദ്ദേസേ **ഇധാ**തി ഇമസ്മിം സാസനേ. **സമ്പജാനോ**തി സാത്ഥകസമ്പജഞ്ഞം, സപ്പായസമ്പജഞ്ഞം, ഗോചരസമ്പജഞ്ഞം, അസമ്മോഹസമ്പജഞ്ഞന്തി ഇമേഹി ചതൂഹി സമ്പജഞ്ഞേഹി സമ്പജാനോ. **പവത്ത**ന്തി സബ്ബത്ഥ യഥാനുരൂപം പരിയുട്ഠാനപവത്തഞ്ച അനുസയപ്പവത്തഞ്ച. **പരിയാദിയതീ**തി ഉപചാരപ്പനാവസേന വുത്തേസു വിക്ഖമ്ഭനവസേന, വിപസ്സനാവസേന വുത്തേസു തദങ്ഗവസേന, മഗ്ഗവസേന വുത്തേസു സമുച്ഛേദവസേന ഖേപേതി അപ്പവത്തം കരോതി. പേയ്യാലമുഖേന ഹി ദുതിയാദിഝാനസമാപത്തിമഹാവിപസ്സനാമഗ്ഗാ സംഖിത്താ. യസ്മാ ഏതം പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ പവത്തം ഞാണം പരിനിബ്ബാനേ ഞാണം നാമ ഹോതി, തസ്മാ വിക്ഖമ്ഭനപരിനിബ്ബാനം തദങ്ഗപരിനിബ്ബാനം സമുച്ഛേദപരിനിബ്ബാനന്തിപി വുത്തമേവ ഹോതി. ഏതേഹി കിലേസപരിനിബ്ബാനപച്ചവേക്ഖണഞാണം വുത്തം. **അഥ വാ പനാ**തിആദീഹി ഖന്ധപരിനിബ്ബാനപച്ചവേക്ഖണഞാണം നിദ്ദിസതി. **അനുപാദിസേസായ നിബ്ബാനധാതുയാ**തി ദുവിധാ ഹി നിബ്ബാനധാതു സഉപാദിസേസാ ച അനുപാദിസേസാ ച. തത്ഥ ഉപാദീയതേ "അഹം മമാ"തി ഭുസം ഗണ്ഹീയതീതി ഉപാദി, ഖന്ധപഞ്ചകസ്സേതം അധിവചനം. ഉപാദിയേവ സേസോ അവസിട്ഠോതി ഉപാദിസേസോ, സഹ ഉപാദിസേസേന വത്തതീതി സഉപാദിസേസാ. നത്ഥേത്ഥ ഉപാദിസേസോതി അനുപാദിസേസാ. സഉപാദിസേസാ പഠമം വുത്താ. അയം പന അനുപാദിസേസാ. തായ അനുപാദിസേസായ നിബ്ബാനധാതുയാ. **ചക്ഖുപവത്ത**ന്തി ചക്ഖുപവത്തി ചക്ഖുസമുദാചാരോ. **പരിയാദിയതീ**തി ഖേപീയതി മദ്ദീയതീതി. ഏസ നയോ സേസേസു.

പരിനിബ്ബാനഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩൮. സമസീസട്ഠഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൮൮. സമസീസട്ഠഞാണനിദ്ദേസേ **പഞ്ചക്ഖന്ധാ**തിആദീഹി ദസഹി രാസീഹി സബ്ബധമ്മസങ്ഗഹോ വേദിതബ്ബോ. ന ഹി ഏകേകസ്സ വസേന ആയതനധാതുരാസിവജ്ജേഹി സേസേഹി അട്ഠഹി രാസീഹി വിസും വിസും സബ്ബധമ്മോ സങ്ഗയ്ഹതീതി. യസ്മാ പന ലോകുത്തരധമ്മാ ഹേതുസമുച്ഛേദേന സമുച്ഛിന്ദിതബ്ബാ ന ഹോന്തി, തസ്മാ സബ്ബധമ്മസദ്ദേന സങ്ഗഹിതാപി ലോകുത്തരധമ്മാ സമുച്ഛേദവസേന സമ്ഭവതോ ഇധ ന ഗഹേതബ്ബാ, ഹേതുസമുച്ഛേദേന സമുച്ഛിന്ദിതബ്ബാ ഏവ തേഭൂമകധമ്മാ ഗഹേതബ്ബാ. **സമ്മാ സമുച്ഛിന്ദതീ**തി യഥായോഗം വിക്ഖമ്ഭനതദങ്ഗസമുച്ഛേദപഹാനവസേന പരിയുട്ഠാനം അനുസയഞ്ച നിരോധേന്തോ സമ്മാ സമുച്ഛിന്ദതി. ഏവം പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനായ ദേസനായ സമ്മാ സമുച്ഛേദോ നിദ്ദിട്ഠോ. **നിരോധേതീ**തി അനുപ്പാദനിരോധേന നിരോധേതി. ഇമിനാ സമുച്ഛേദത്ഥോ വുത്തോ. **ന ഉപട്ഠാതീ**തി ഏവം നിരോധേ കതേ സോ സോ ധമ്മോ പുന ന ഉപതിട്ഠതി, ന ഉപ്പജ്ജതീതി അത്ഥോ. ഇമിനാ നിരോധത്ഥോ വുത്തോ. ഏവം അനുപട്ഠഹനധമ്മവസേന അനുപട്ഠാനഭാവോ നിദ്ദിട്ഠോ. **സമ**ന്തി കാമച്ഛന്ദാദീനം സമിതത്താ സമം. താനി പന

നേക്ഖമ്മാദീനി സത്ത, രൂപാരൂപജ്ഝാനാനി അട്ഠ, മഹാവിപസ്സനാ അട്ഠാരസ, അരിയമഗ്ഗാ ചത്താരോതി സത്തതിംസ ഹോന്തി.

തേരസ സീസാനി സീസഭൂതാനം സബ്ബേസം സങ്ഗഹവസേന വുത്താനി. ഇധ പന സദ്ധാദീനി അട്ഠേവ സീസാനി യുജ്ജന്തി. ന ഹി അരഹതോ തണ്ഹാദീനി പഞ്ച സീസാനി സന്തി. **പലിബോധസീസ**ന്തി പലിബുന്ധനം പലിബോധോ, നിബ്ബാനമഗ്ഗാവരണന്തി അത്ഥോ. **സീസ**ന്തി പധാനം, അധികന്തി അത്ഥോ. പലിബോധോയേവ സീസം, തംസമ്പയുത്താദിസബ്ബപലിബോധേസു വാ സീസന്തി പലിബോധസീസം. ഏസ നയോ സേസേസു. വിസേസതോ പന **വിനിബന്ധന**ന്തി ഉന്നതിവസേന സംസാരേ ബന്ധനം. **പരാമാസോ**തി അഭിനിവേസോ. **വിക്ഖേപോ**തി വിപ്പകിണ്ണതാ. **കിലേസോ**തി കിലിസ്സനം. **അധിമോക്ഖോ**തി അധിമുച്ചനം. **പഗ്ഗഹോ**തി ഉസ്സാഹനം. **ഉപട്ഠാന**ന്തി അപിലാപനം. **അവിക്ഖേപോ**തി അവിപ്പകിണ്ണതാ. **ദസ്സന**ന്തി യഥാസഭാവപടിവേധോ. **പവത്ത**ന്തി ഉപാദിന്നക്ഖന്ധപവത്തം. **ഗോചരോ**തി ആരമ്മണം. ഇമേസു ദ്വാദസസുപി വാരേസു പധാനട്ഠോ സീസട്ഠോ. **വിമോക്ഖോ**തി വിക്ഖമ്ഭനതദങ്ഗസമുച്ഛേദപടിപ്പസ്സദ്ധിനിസ്സരണവിമുത്തീസു പഞ്ചസു നിസ്സരണവിമുത്തി നിബ്ബാനം. **സങ്ഖാരസീസ**ന്തി സബ്ബസങ്ഖതസങ്ഖാരാനം സീസം, കോടി അവസാനന്തി അത്ഥോ. ഏതേന അനുപാദിസേസപരിനിബ്ബാനം വുത്തം. സങ്ഖാരാഭാവമത്തവസേന വാ ഖന്ധപരിനിബ്ബാനമേവ വുത്തം ഹോതി. നേക്ഖമ്മാദികം സമഞ്ച സദ്ധാദികം സീസഞ്ച, സമസീസം വാ അസ്സ അത്ഥീതി സമസീസീതി. അഥ വാ തേരസന്നം സീസാനം തണ്ഹാദീനി പഞ്ച സീസാനി സമുദയസച്ചം, സദ്ധാദീനി പഞ്ച മഗ്ഗസച്ചം, പവത്തസീസം ജീവിതിന്ദ്രിയം ദുക്ഖസച്ചം, ഗോചരസീസഞ്ച സങ്ഖാരസീസഞ്ച നിരോധസച്ചന്തി ഇമേസം ചതുന്നം അരിയസച്ചാനം ഏകസ്മിം രോഗേ വാ ഏകസ്മിം ഇരിയാപഥേ വാ ഏകസ്മിം സഭാഗജീവിതിന്ദ്രിയേ വാ അഭിസമയോ ച അനുപാദിസേസപരിനിബ്ബാനഞ്ച യസ്സ ഹോതി, സോ പുബ്ബേ വുത്തസമാനഞ്ച ഇമേസഞ്ച സീസാനം അത്ഥിതായ സമസീസീതി വുച്ചതി.

സമസീസട്ഠഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩൭. സല്ലേഖട്ഠഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൮൮. സല്ലേഖട്ഠഞാണനിദ്ദേസേ **രാഗോ പുഥൂ**തി രാഗോ വിസും, ലോകുത്തരേഹി അസമ്മിസ്സോതി അത്ഥോ. ഏസ നയോ സേസേസു. **രാഗോ**തി രഞ്ജനട്ഠേന. **ദോസോ**തി ദുസ്സനട്ഠേന. **മോഹോ**തി മുയ്ഹനട്ഠേന. രഞ്ജനലക്ഖണോ രാഗോ, ദുസ്സനലക്ഖണോ ദോസോ, മുയ്ഹനലക്ഖണോ മോഹോതി ഇമേ തയോ സീസകിലേസേ വത്വാ ഇദാനി പഭേദതോ ദസ്സേന്തോ **കോധോ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ കുജ്ഝനലക്ഖണോ **കോധോ**തി ഇധ സത്തവത്ഥുകോ അധിപ്പേതോ. ഉപനന്ധനലക്ഖണോ **ഉപനാഹോ,** ദള്ഹഭാവപ്പത്തോ കോധോയേവ. പരഗുണമക്ഖനലക്ഖണോ **മക്ഖോ,** പരഗുണപുഞ്ഛനന്തി അത്ഥോ. യുഗഗ്ഗാഹലക്ഖണോ **പളാസോ,** യുഗഗ്ഗാഹവസേന പരഗുണദസ്സനന്തി അത്ഥോ. പരസമ്പത്തിഖീയനലക്ഖണാ **ഇസ്സാ,** ഉസൂയനാതി അത്ഥോ . അത്തസമ്പത്തിനിഗൂഹനലക്ഖണം **മച്ഛരിയം,** ''മയ്ഹം അച്ഛരിയം മാ പരസ്സ ഹോതൂ''തി അത്ഥോ. അത്തനാ കതപാപപടിച്ഛാദനലക്ഖണാ **മായാ,** പടിച്ഛാദനട്ഠേന മായാ വിയാതി അത്ഥോ. അത്തനോ അവിജ്ജമാനഗുണപ്പകാസനലക്ഖണം **സാഠേയ്യം,** സഠഭാവോതി അത്ഥോ. ചിത്തസ്സ ഉദ്ധുമാതഭാവലക്ഖണോ **ഥമ്ഭോ,** ഥദ്ധഭാവോതി അത്ഥോ. കരണുത്തരിയലക്ഖണോ **സാരമ്ഭോ**. ഉന്നതിലക്ഖണോ **മാനോ**. അബ്ഭുന്നതിലക്ഖണോ **അതിമാനോ**. മത്തഭാവലക്ഖണോ **മദോ**. പഞ്ചസു കാമഗുണേസു ചിത്തവോസഗ്ഗലക്ഖണോ **പമാദോ**.

ഏവം വിസും വിസും കിലേസവസേന പുഥൂ ദസ്സേത്വാ വുത്തകിലേസേ ച അവുത്തേ ച അഞ്ഞേ സബ്ബസങ്ഗാഹികവസേന ദസ്സേതും **സബ്ബേ കിലേസാ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ ദിട്ഠധമ്മസമ്പരായേസു സത്തേ കിലേസേന്തി ഉപതാപേന്തി വിബാധേന്തീതി കിലേസാ. അകുസലകമ്മപഥസങ്ഗഹിതാ ച അസങ്ഗഹിതാ ച. ദുട്ഠു ചരിതാ, ദുട്ഠാ വാ ചരിതാതി **ദുച്ചരിതാ**. തേ പന കായദുച്ചരിതം വചീദുച്ചരിതം മനോദുച്ചരിതന്തി തിപ്പകാരാ. വിപാകം അഭിസങ്ഖരോന്തീതി **അഭിസങ്ഖാരാ**. തേപി പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ അപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ ആനേഞ്ജാഭിസങ്ഖാരോതി തിപ്പകാരാ. വിപാകവസേന ഭവം ഗച്ഛന്തീതിഭവഗാമിനോ , ഭവഗാമിനോ കമ്മാ **ഭവഗാമികമ്മാ**. ഇമിനാ അഭിസങ്ഖാരഭാവേപി സതി അവേദനീയാനി കമ്മാനി പടിക്ഖിത്താനി ഹോന്തീതി അയം വിസേസോ. ''ദുച്ചരിതാ''തി ച ''കമ്മാ''തി ച ലിങ്ഗവിപല്ലാസോ കതോ. **നാനത്തേകത്ത**ന്തി ഏത്ഥ ഉദ്ദേസേ ഏകത്തസദ്ദസ്സ അഭാവേപി നാനത്തേകത്താനം അഞ്ഞമഞ്ഞാപേക്ഖത്താ ഏകത്തമ്പി നിദ്ദിസിതുകാമേന ''നാനത്തേകത്ത''ന്തി

ഉദ്ദേസോ കതോ. നാനത്തസല്ലേഖകേ ഏകത്തേ ദസ്സിതേ സല്ലേഖഞാണം സുഖേന ദസ്സീയതീതി. **നാനത്ത**ന്തി അനവട്ഠിതത്താ സപരിപ്ഫന്ദത്താ ച നാനാസഭാവോ. **ഏകത്ത**ന്തി അവട്ഠിതത്താ അപരിപ്ഫന്ദത്താ ച ഏകസഭാവോ.

ചരണതേജോതി ചരന്തി തേന അഗതം ദിസം നിബ്ബാനം ഗച്ഛന്തീതി ചരണം. കിം തം? സീലം. തദേവ പടിപക്ഖതാപനട്ഠേന തേജോ. **ഗുണതേജോ**തി സീലേന ലദ്ധപതിട്ഠോ സമാധിതേജോ. **പഞ്ഞാതേജോ**തി സമാധിനാ ലദ്ധപതിട്ഠോ വിപസ്സനാതേജോ. **പുഞ്ഞതേജോ**തി വിപസ്സനാഹി ലദ്ധപതിട്ഠോ അരിയമഗ്ഗകുസലതേജോ. **ധമ്മതേജോ**തി ചതുന്നം തേജാനം പതിട്ഠാഭൂതോ ബുദ്ധവചനതേജോ. **ചരണതേജേന തേജിതത്താ**തി സീലതേജേന തിഖിണീകതത്താ. **ദുസ്സീല്യതേജ**ന്തി ദുസ്സീലഭാവസങ്ഖാതം തേജം. തമ്പി ഹി സന്താനം താപനതോ തേജോ നാമ. **പരിയാദിയതീ**തി ഖേപേതി. **അഗുണതേജ**ന്തി സമാധിസ്സ പടിപക്ഖം വിക്ഖേപതേജം. **ദുപ്പഞ്ഞതേജ**ന്തി വിപസ്സനാഞാണപടിപക്ഖം മോഹതേജം. **അപുഞ്ഞതേജ**ന്തി തംതംമഗ്ഗവജ്ഝകിലേസപ്പഹാനേന കിലേസസഹായം അകുസലകമ്മതേജം. ന കേവലഞ്ഹേതം അപുഞ്ഞമേവ ഖേപേതി, "അത്ഥി, ഭിക്ഖവേ, കമ്മം അകണ്ഹം അസുക്കം അകണ്ഹഅസുക്കവിപാകം കമ്മം കമ്മക്ഖയായ സംവത്തതീ"തി (അം॰ നി॰ ൪.൨൩൩; ദീ॰ നി॰ ൩.൩൧൨; മ॰ നി॰ ൨.൮൧) വചനതോ കുസലകമ്മമ്പി ഖേപേതിയേവ. പുഞ്ഞതേജപടിപക്ഖവസേന അപുഞ്ഞതേജമേവ വുത്തം. **അധമ്മതേജ**ന്തി നാനാതിത്ഥിയാനം സമയവചനതേജം. ഇമസ്സ ഞാണസ്സ ഉദ്ദേസവണ്ണനായം വുത്തേ ദുതിയേ അത്ഥവികപ്പേ രാഗാദയോ ഏകൂനവീസതി പുഥു ദുസ്സീല്യതേജാ ഹോന്തി. "അഭിസങ്ഖാരാ, ഭവഗാമികമ്മാ"തി ഏത്ഥ അപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരാ അകുസലകമ്മഞ്ച അപുഞ്ഞതേജാ ഹോന്തി, ആനേഞ്ജാഭിസങ്ഖാരാനി ലോകിയകുസലകമ്മാനി പുഞ്ഞതേജേനേവ ഖേപനീയതോ അപുഞ്ഞതേജപക്ഖികാവ ഹോന്തി. കാമച്ഛന്ദാദയോ പഞ്ചദസ നാനത്താ അഗുണതേജാ ഹോന്തി, നിച്ചസഞ്ഞാദയോ അട്ഠാരസ നാനത്താ ദുപ്പഞ്ഞതേജാ ഹോന്തി, ചതുമഗ്ഗവജ്ഝാ ചത്താരോ നാനത്താ അപുഞ്ഞതേജാ ഹോന്തി. സോതാപത്തിമഗ്ഗവജ്ഝനാനത്തേന അധമ്മതേജോ സങ്ഗഹേതബ്ബോ.

നിദ്ദേസേ സല്ലേഖപടിപക്ഖേന അസല്ലേഖേന സല്ലേഖം ദസ്സേതുകാമേന അസല്ലേഖപുബ്ബകോ സല്ലേഖോ നിദ്ദിട്ഠോ. നേക്ഖമ്മാദയോ സത്തതിംസ ഏകത്തധമ്മാവ പച്ചനീകാനം സല്ലിഖനതോ "സല്ലേഖോ"തി വുത്താ. തസ്മിം നേക്ഖമ്മാദികേ സത്തതിംസപഭേദേ സല്ലേഖേ ഞാണം **സല്ലേഖട്ഠേ ഞാണ**ന്തി.

സല്ലേഖട്ഠഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩൨. വീരിയാരമ്ഭഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൮൧. വീരിയാരമ്ഭഞാണനിദ്ദേസേ **അനുപ്പന്നാന**ന്തി ഏകസ്മിം അത്തഭാവേ, ഏകസ്മിം വാ ആരമ്മണേ അനിബ്ബത്താനം. അനമതഗ്ഗേ ഹി സംസാരേ അനുപ്പന്നാ അകുസലാ നാമ നത്ഥി, കുസലാ പന അത്ഥി. **പാപകാന**ന്തി ലാമകാനം. **അകുസലാനം ധമ്മാന**ന്തി അകോസല്ലസമ്ഭൂതാനം ധമ്മാനം. **അനുപ്പാദായാ**തി ന ഉപ്പാദനത്ഥായ. **ഉപ്പന്നാന**ന്തി ഇമസ്മിം അത്തഭാവേ നിബ്ബത്താനം. **പഹാനായാ**തി പജഹനത്ഥായ. **അനുപ്പന്നാനം കുസലാനം ധമ്മാന**ന്തി ഇമസ്മിം അത്തഭാവേ അനിബ്ബത്തപുബ്ബാനം കോസല്ലസമ്ഭൂതാനം ധമ്മാനം. **ഉപ്പാദായാ**തി ഉപ്പാദനത്ഥായ. **ഉപ്പന്നാന**ന്തി ഇമസ്മിം അത്തഭാവേ നിബ്ബത്താനം. **ഠിതിയാ**തി ഠിതത്ഥായ. **അസമ്മോസായാ**തി അവിനാസത്ഥായ. **ഭിയ്യോഭാവായാ**തി പുനപ്പുനഭാവായ. **വേപുല്ലായാ**തി വിപുലഭാവായ. **ഭാവനായാ**തി വഡ്ഢിയാ. **പാരിപൂരിയാ**തി പരിപൂരണത്ഥായ.

ഇദാനി അകുസലേസു കാമച്ഛന്ദം, കുസലേസു നേക്ഖമ്മം വിസേസേത്വാ ദസ്സേതും **അനുപ്പന്നസ്സ കാമച്ഛന്ദസ്സാ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **കാമച്ഛന്ദോ**തി സമാധിപടിപക്ഖോ കാമരാഗോ. **നേക്ഖമ്മ**ന്തി പഠമജ്ഝാനസമാധി, പഠമജ്ഝാനം വാ, സബ്ബേ ഏവ വാ കുസലാ ധമ്മാ നേക്ഖമ്മം.

ഇദാനി സബ്ബകിലേസാനം സബ്ബകിലേസപടിപക്ഖസ്സ അരഹത്തമഗ്ഗസ്സ ച വസേന യോജേത്വാ ദസ്സേതും **അനുപ്പന്നാനം സബ്ബകിലേസാന**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഉപ്പന്നസ്സ അരഹത്തമഗ്ഗസ്സ ഠിതിയാ**തിആദീസു ഉപ്പാദക്ഖണേ ഉപ്പന്നസ്സ അരഹത്തമഗ്ഗസ്സ ഠിതിക്ഖണഭങ്ഗക്ഖണവസേന "ഠിതിയാ"തിആദിയോജനാ വേദിതബ്ബാ. വിഭങ്ഗട്ഠകഥായമ്പി "യാ ചസ്സ പവത്തി, അയമേവ ഠിതി നാമാ"തി (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൪൦൬) വുത്തം. കേചി പന "അരഹത്തമഗ്ഗസ്സ പുബ്ബഭാഗമഗ്ഗോ ദട്ഠബ്ബോ"തി വദന്തി.

വീരിയാരമ്ഭഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩൯. അത്ഥസന്ദസ്സനഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൯൦. അത്ഥസന്ദസ്സനഞാണനിദ്ദേസേ **പഞ്ചക്ഖന്ധാ**തിആദീനി വുത്തത്ഥാനേവ. **പകാസേതീ**തി പാകടം കരോതി, സോതൂനം ഞാണചക്ഖുനാ ദസ്സനം സമ്പാദേതീതി അത്ഥോ. **നാനാധമ്മാ**തി ലോകിയലോകുത്തരാ സബ്ബധമ്മാ വുത്താ. കസ്മാ പകാസനാനിദ്ദേസേ ലോകിയാ ഏവ വുത്താതി ചേ? അനിച്ചാദിവസേന പകാസനായ ആരദ്ധത്താ. ലോകുത്തരാനഞ്ച അസമ്മസനൂപഗത്താ ലോകുത്തരാ ന വുത്താ. നാനാധമ്മനിദ്ദേസേന പന അത്ഥസന്ദസ്സനനിദ്ദേസേന ച തേസം സങ്ഗഹിതത്താ യഥാ തേ പകാസേതബ്ബാ, തഥാ പകാസനാ പകാസനായേവ. **പജഹന്തോ**തി സോതാരം പജഹാപേന്തോതി അത്ഥോ. **സന്ദസ്സേതീ**തി സോതൂനം സമ്മാ ദസ്സേതി. കേചി പന "കാമച്ഛന്ദസ്സ പഹീനത്താ നേക്ഖമ്മത്ഥം സന്ദസ്സേതീ"തിആദിനാ നയേന പഠന്തി. തേസം ഉജുകമേവ സോതൂനം ദോസപ്പഹാനേ ഗുണപടിലാഭേ ച കതേ സിഖാപ്പത്തം ദേസനാഞാണം ഹോതീതി ദസ്സനത്ഥം അയം നയോ വുത്തോതി വേദിതബ്ബോ.

അത്ഥസന്ദസ്സനഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪൦. ദസ്സനവിസുദ്ധിഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൯൧. ദസ്സനവിസുദ്ധിഞാണനിദ്ദേസേ **സബ്ബേ ധമ്മാ ഏകസങ്ഗഹിതാ**തി സബ്ബേ സങ്ഖതാസങ്ഖതാ ധമ്മാ ഏകേന സങ്ഗഹിതാ പരിച്ഛിന്നാ. **തഥട്ഠേനാ**തി ഭൂതട്ഠേന, അത്തനോ അത്തനോ സഭാവവസേന വിജ്ജമാനത്ഥേനാതി അത്ഥോ. **അനത്തട്ഠേനാ**തി കാരകവേദകസങ്ഖാതേന അത്തനാ രഹിതട്ഠേന. **സച്ചട്ഠേനാ**തി അവിസംവാദകട്ഠേന, അത്തനോ സഭാവഞ്ഞഥത്താഭാവേനാതി അത്ഥോ. **പടിവേധട്ഠേനാ**തി സഭാവതോ ഞാണേന പടിവിജ്ഝിതബ്ബട്ഠേന. ഇധ ലോകുത്തരഞാണേന അസമ്മോഹതോ ആരമ്മണതോ ച പടിവേധോ വേദിതബ്ബോ. **അഭിജാനനട്ഠേനാ**തി ലോകികേന ഞാണേന ആരമ്മണതോ, ലോകുത്തരേന ഞാണേന അസമ്മോഹതോ ആരമ്മണതോ ച തേസം തേസം ധമ്മാനം സഭാവതോ അഭിജാനിതബ്ബട്ഠേന. "സബ്ബം, ഭിക്ഖവേ, അഭിഞ്ഞേയ്യ"ന്തി (സം॰ നി॰ ൪.൪൬) ഹി വുത്തം. **പരിജാനനട്ഠേനാ**തി വുത്തനയേനേവ ലോകിയലോകുത്തരേഹി ഞാണേഹി സഭാവതോ അഭിഞ്ഞാതാനം ധമ്മാനം അനിച്ചാദിതോ നിയ്യാനാദിതോ ച പരിച്ഛിന്ദിത്വാ ജാനിതബ്ബട്ഠേന. "സബ്ബം, ഭിക്ഖവേ, പരിഞ്ഞേയ്യ"ന്തി ഹി വുത്തം. **ധമ്മട്ഠേനാ**തി സഭാവധാരണാദിനാ ധമ്മട്ഠേന. **ധാതുട്ഠേനാ**തി നിജ്ജീവതാദിനാ ധാതുട്ഠേന. **ഞാതട്ഠേനാ**തി ലോകിയലോകുത്തരേഹി ഞാണേഹി ഞാതും സക്കുണേയ്യട്ഠേന. യഥാ ദട്ഠും സക്കുണേയ്യാദിനാ അത്ഥേന "ദിട്ഠം സുതം മുതം വിഞ്ഞാതം രൂപ"ന്തി വുത്തം, ഏവമിധാപി ഞാതും സക്കുണേയ്യട്ഠോ ഞാതട്ഠോതി വേദിതബ്ബോ. **സച്ഛികിരിയട്ഠേനാ**തി ആരമ്മണതോ പച്ചക്ഖകാതബ്ബട്ഠേന. **ഫുസനട്ഠേനാ**തി പച്ചക്ഖകതസ്സ ആരമ്മണതോ പുനപ്പുനം ഫുസിതബ്ബട്ഠേന. **അഭിസമയട്ഠേനാ**തി ലോകികേന ഞാണേന അഭിസമാഗന്തബ്ബട്ഠേന. കിഞ്ചാപി ഹി "തഥട്ഠേ പഞ്ഞാ സച്ചവിവട്ടേ ഞാണം, അഭിഞ്ഞാപഞ്ഞാ ഞാതട്ഠേ ഞാണം, സച്ഛികിരിയാപഞ്ഞാ ഫസ്സനട്ഠേ ഞാണ"ന്തി ഏകേകമേവ ഞാണം വുത്തം. അട്ഠകഥായഞ്ച -

"സമവായേ ഖണേ കാലേ, സമൂഹേ ഹേതുദിട്ഠിസു;
പടിലാഭേ പഹാനേ ച, പടിവേധേ ച ദിസ്സതീ"തി . -

ഗാഥാവണ്ണനായം അഭിസമയസദ്ദസ്സ പടിവേധത്ഥോ വുത്തോ, ഇധ പന യഥാവുത്തേന അത്ഥേന തേസം നാനത്തം വേദിതബ്ബം. അട്ഠകഥായമേവ ഹി സോ ലോകിയഞാണവസേന ധമ്മാഭിസമയോ വുത്തോതി.

കാമച്ഛന്ദോ നാനത്തന്തി വിക്ഖേപസബ്ഭാവതോ നാനാരമ്മണത്താ ച നാനാസഭാവോതി അത്ഥോ. ഏവം സബ്ബകിലേസാ വേദിതബ്ബാ. **നേക്ഖമ്മം ഏകത്ത**ന്തി ചിത്തേകഗ്ഗതാസബ്ഭാവതോ നാനാരമ്മണവിക്ഖേപാഭാവതോ ച ഏകസഭാവന്തി അത്ഥോ. ഏവം സബ്ബകുസലാ വേദിതബ്ബാ. ഇധ പേയ്യാലേന സംഖിത്താനം ബ്യാപാദാദീനം അകുസലാനം യഥാവുത്തേന അത്ഥേന നാനത്തം വേദിതബ്ബം. വിതക്കവിചാരാദീനം പന ഹേട്ഠിമാനം ഹേട്ഠിമാനം ഉപരിമതോ ഉപരിമതോ ഓളാരികട്ഠേന നാനത്തം വേദിതബ്ബം. യസ്മാ ഏകസങ്ഗഹിതനാനത്തേകത്താനം

പടിവേധോ മഗ്ഗക്ഖണേ സച്ചപടിവേധേന സിജ്ഝതി, തസ്മാ ‘‘പടിവേധോ’’തി പദം ഉദ്ധരിത്വാ സച്ചാഭിസമയം ദസ്സേസി.

പരിഞ്ഞാ പടിവേധം പടിവിജ്ഝതീതി പരിഞ്ഞാഭിസമയേന അഭിസമേതി. ഏസ നയോ സേസേസു. സച്ചാഭിസമയകാലസ്മിഞ്ഹി മഗ്ഗഞാണസ്സ ഏകക്ഖണേ പരിഞ്ഞാ, പഹാനം, സച്ഛികിരിയാ, ഭാവനാതി ചത്താരി കിച്ചാനി ഹോന്തി. യഥാ നാവാ അപുബ്ബം അചരിമം ഏകക്ഖണേ ചത്താരി കിച്ചാനി കരോതി, ഓരിമം തീരം പജഹതി, സോതം ഛിന്ദതി, ഭണ്ഡം വഹതി, പാരിമം തീരം അപ്പേതി, ഏവമേവ മഗ്ഗഞാണം അപുബ്ബം അചരിമം ഏകക്ഖണേ ചത്താരി സച്ചാനി അഭിസമേതി, ദുക്ഖം പരിഞ്ഞാഭിസമയേന അഭിസമേതി, സമുദയം പഹാനാഭിസമയേന അഭിസമേതി, മഗ്ഗം ഭാവനാഭിസമയേന അഭിസമേതി, നിരോധം സച്ഛികിരിയാഭിസമയേന അഭിസമേതി. കിം വുത്തം ഹോതി? നിരോധം ആരമ്മണം കത്വാ കിച്ചവസേന ചത്താരിപി സച്ചാനി പാപുണാതി പസ്സതി പടിവിജ്ഝതീതി. യഥാ ഓരിമം തീരം പജഹതി, ഏവം മഗ്ഗഞാണം ദുക്ഖം പരിജാനാതി. യഥാ സോതം ഛിന്ദതി, ഏവം സമുദയം പജഹതി. യഥാ ഭണ്ഡം വഹതി, ഏവം സഹജാതാദിപച്ചയതായ മഗ്ഗം ഭാവേതി. യഥാ പാരിമം തീരം അപ്പേതി, ഏവം പാരിമതീരഭൂതം നിരോധം സച്ഛികരോതീതി ഏവം ഉപമാസംസന്ദനം വേദിതബ്ബം.

ദസ്സനം വിസുജ്ഝതീതി തംതംമഗ്ഗവജ്ഝകിലേസതമപ്പഹാനേന ഞാണദസ്സനം വിസുദ്ധിഭാവം പാപുണാതി. **ദസ്സനം വിസുദ്ധ**ന്തി തസ്സ തസ്സ ഫലസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ തസ്സ തസ്സ മഗ്ഗഞാണസ്സ കിച്ചസിദ്ധിപ്പത്തിതോ ഞാണദസ്സനം വിസുദ്ധിഭാവം പത്തം ഹോതി. സബ്ബധമ്മാനം ഏകസങ്ഗഹിതായ നാനത്തേകത്തപടിവേധപഞ്ഞായ മഗ്ഗഫലഞാണേഹി സിദ്ധിതോ അന്തേ മഗ്ഗഫലഞാണാനി വുത്താനി.

ദസ്സനവിസുദ്ധിഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪൧-൪൨. ഖന്തിഞാണപരിയോഗാഹണഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൯൨-൯൩. ഖന്തിഞാണപരിയോഗാഹണഞാണനിദ്ദേസേസു **രൂപം അനിച്ചതോ വിദിത**ന്തി അനിച്ചാനുപസ്സനായ അനിച്ചന്തി ഞാതം. **രൂപം ദുക്ഖതോ വിദിത**ന്തി ദുക്ഖാനുപസ്സനായ ദുക്ഖന്തി ഞാതം. **രൂപം അനത്തതോ വിദിത**ന്തി അനത്താനുപസ്സനായ അനത്താതി ഞാതം. **യം യം വിദിതം, തം തം ഖമതീ**തി യം യം രൂപം അനിച്ചാദിതോ വിദിതം, തം തം രൂപം അനിച്ചാദിതോ ഖമതി രുച്ചതി. ‘‘രൂപം അനിച്ചതോ വിദിതം, യം യം വിദിതം, തം തം ഖമതീ’’തി വിസും വിസുഞ്ച കത്വാ കേസുചി പോത്ഥകേസു ലിഖിതം. ‘‘വേദനാ സഞ്ഞാ സങ്ഖാരാ അനിച്ചതോ വിദിതാ’’തിആദിനാ ലിങ്ഗവചനാനി പരിവത്തേത്വാ യോജേതബ്ബാനി. **ഫുസതീ**തി വിപസ്സനാഞാണഫുസനേന ഫുസതി ഫരതി. **പരിയോഗഹതീ**തി വിപസ്സനാഞാണേന പവിസതി. പരിയോഗാഹതീതിപി പാഠോ.

ഖന്തിഞാണപരിയോഗാഹണഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪൩. പദേസവിഹാരഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൯൪. പദേസവിഹാരഞാണനിദ്ദേസേ യേനാകാരേന മാതികായ ഉദ്ദിട്ഠോ പദേസോ പച്ചവേക്ഖിതബ്ബോ, തം ദസ്സേന്തോ **മിച്ഛാദിട്ഠിപച്ചയാപി വേദയിത**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ **മിച്ഛാദിട്ഠിപച്ചയാ**തി ദിട്ഠിസമ്പയുത്തവേദനാപി വട്ടതി ദിട്ഠിം ഉപനിസ്സയം കത്വാ ഉപ്പന്നാ കുസലാകുസലവേദനാപി വിപാകവേദനാപി. തത്ഥ മിച്ഛാദിട്ഠിസമ്പയുത്താ അകുസലാവ ഹോതി, ദിട്ഠിം പന ഉപനിസ്സായ കുസലാപി ഉപ്പജ്ജന്തി അകുസലാപി. മിച്ഛാദിട്ഠികാ ഹി ദിട്ഠിം ഉപനിസ്സായ പക്ഖദിവസേസു യാഗുഭത്താദീനി ദേന്തി, അന്ധകുട്ഠിആദീനം വത്തം പട്ഠപേന്തി, ചതുമഹാപഥേ സാലം കരോന്തി, പോക്ഖരണിം ഖണാപേന്തി, പുപ്ഫാരാമം ഫലാരാമം രോപേന്തി, നദീവിദുഗ്ഗേസു സേതും അത്ഥരന്തി, വിസമം സമം കരോന്തി. ഇതി തേസം കുസലാ വേദനാ ഉപ്പജ്ജതി. മിച്ഛാദിട്ഠിം പന നിസ്സായ സമ്മാദിട്ഠികേ അക്കോസന്തി പരിഭാസന്തി വധബന്ധാദീനി കരോന്തി, പാണം വധിത്വാ ദേവതാനം ഉപഹരന്തി. ഇതി നേസം അകുസലാ വേദനാ ഉപ്പജ്ജതി. വിപാകവേദനാ പന ഭവന്തരഗതാനം ഹോതി. സാ പന മിച്ഛാദിട്ഠി സഹജാതായ വേദനായ സഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയസമ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതപച്ചയേഹി പച്ചയോ ഹോതി, സമനന്തരനിരുദ്ധാ മിച്ഛാദിട്ഠി പച്ചുപ്പന്നമിച്ഛാദിട്ഠിസമ്പയുത്തായ വേദനായ

അനന്തരസമനന്തരൂപനിസ്സയആസേവനനത്ഥിവിഗതപച്ചയേഹി പച്ചയോ ഹോതി, മിച്ഛാദിട്ഠിം ഗരും കത്വാ അഭിനന്ദന്തസ്സ ലോഭസഹഗതവേദനായ ആരമ്മണആരമ്മണാധിപതിആരമ്മണൂപനിസ്സയപച്ചയേഹി പച്ചയോ ഹോതി, സബ്ബാകുസലേഹി മിച്ഛാദിട്ഠിം ആരമ്മണമത്തം കരോന്തസ്സ സബ്ബാകുസലവേദനായ മിച്ഛാദിട്ഠിം പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ വിപസ്സന്തസ്സ കുസലാബ്യാകതവേദനായ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ ഹോതി, മിച്ഛാദിട്ഠിപച്ചയേന ഉപ്പജ്ജമാനാനം കുസലാകുസലവേദനാനം ഭവന്തരേ വിപാകവേദനാനഞ്ച ഉപനിസ്സയപച്ചയേന പച്ചയോ ഹോതി.

മിച്ഛാദിട്ഠിവൂപസമപച്ചയാതി മിച്ഛാദിട്ഠിവൂപസമോ നാമ സമ്മാദിട്ഠി, തസ്മാ യം സമ്മാദിട്ഠിപച്ചയാ വേദയിതം വുത്തം, തദേവ ''മിച്ഛാദിട്ഠിവൂപസമപച്ചയാ''തി വേദിതബ്ബം. കേചി പന ''മിച്ഛാദിട്ഠിവൂപസമോ നാമ വിപസ്സനാക്ഖണേ സോതാപത്തിമഗ്ഗക്ഖണേ ചാ''തി വദന്തി.

സമ്മാദിട്ഠിപച്ചയാപി വേദയിതന്തി ഏത്ഥാപി സമ്മാദിട്ഠിസമ്പയുത്തവേദനാപി വട്ടതി സമ്മാദിട്ഠിം ഉപനിസ്സയം കത്വാ ഉപ്പന്നാ കുസലാകുസലവേദനാപി വിപാകവേദനാപി. തത്ഥ സമ്മാദിട്ഠിസമ്പയുത്താ കുസലാവ ഹോതി, സമ്മാദിട്ഠിം പന ഉപനിസ്സായ ബുദ്ധപൂജാ ദീപമാലാരോപനം മഹാധമ്മസ്സവനം അപ്പതിട്ഠിതേ ദിസാഭാഗേ ചേതിയപതിട്ഠാപനന്തി ഏവമാദീനി പുഞ്ഞാനി കരോന്തി. ഇതി നേസം കുസലാ വേദനാ ഉപ്പജ്ജതി. സമ്മാദിട്ഠിമേവ നിസ്സായ മിച്ഛാദിട്ഠികേ അക്കോസന്തി പരിഭാസന്തി, അത്താനം ഉക്കംസന്തി, പരം വമ്ഭേന്തി. ഇതി നേസം അകുസലാ വേദനാ ഉപ്പജ്ജതി. വിപാകവേദനാ പന ഭവന്തരഗതാനംയേവ ഹോതി. സാ പന സമ്മാദിട്ഠി സഹജാതായ സമനന്തരനിരുദ്ധായ പച്ചുപ്പന്നായ വേദനായ മിച്ഛാദിട്ഠിയാ വുത്തപച്ചയേഹേവ പച്ചയോ ഹോതി, ലോകികസമ്മാദിട്ഠി പച്ചവേക്ഖണസമ്പയുത്തായ വിപസ്സനാസമ്പയുത്തായ നികന്തിസമ്പയുത്തായ ച വേദനായ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ ഹോതി, മിച്ഛാദിട്ഠിയാ വുത്തനയേനേവ ഉപനിസ്സയപച്ചയേന പച്ചയോ ഹോതി, മഗ്ഗഫലസമ്മാദിട്ഠി പച്ചവേക്ഖണസമ്പയുത്തായ വേദനായ ആരമ്മണആരമ്മണാധിപതിആരമ്മണൂപനിസ്സയപച്ചയവസേന പച്ചയോ ഹോതി.

സമ്മാദിട്ഠിവൂപസമപച്ചയാപി വേദയിതന്തി സമ്മാദിട്ഠിവൂപസമോ നാമ മിച്ഛാദിട്ഠി, തസ്മാ യം മിച്ഛാദിട്ഠിപച്ചയാ വേദയിതം വുത്തം, തദേവ ''സമ്മാദിട്ഠിവൂപസമപച്ചയാ''തി വേദിതബ്ബം. **മിച്ഛാസങ്കപ്പപച്ചയാ മിച്ഛാസങ്കപ്പവൂപസമപച്ചയാ**തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ. യസ്സ യസ്സ ഹി ''വൂപസമപച്ചയാ''തി വുച്ചതി, തസ്സ തസ്സ പടിപക്ഖധമ്മപച്ചയാവ തം തം വേദയിതം അധിപ്പേതം. മിച്ഛാഞാണാദീസു പന **മിച്ഛാഞാണം** നാമ പാപകിരിയാസു ഉപായചിന്താ. അഥ വാ മിച്ഛാഞാണം മിച്ഛാപച്ചവേക്ഖണഞാണം. **സമ്മാഞാണം** നാമ വിപസ്സനാസമ്മാദിട്ഠിം ലോകുത്തരസമ്മാദിട്ഠിഞ്ച ഠപേത്വാ അവസേസകുസലാബ്യാകതം ഞാണം. **മിച്ഛാവിമുത്തി** നാമ പാപാധിമുത്തിതാ. അഥ വാ അയാഥാവവിമുത്തി അനിയ്യാനികവിമുത്തി അവിമുത്തസ്സേവ സതോ വിമുത്തിസഞ്ഞിതാ. **സമ്മാവിമുത്തി** നാമ കല്യാണാധിമുത്തിതാ ഫലവിമുത്തി ച. സമ്മാദിട്ഠിആദയോ ഹേട്ഠാ വുത്തത്ഥായേവ.

ഛന്ദപച്ചയാപീതിആദീസു പന ഛന്ദോ നാമ ലോഭോ, ഛന്ദപച്ചയാ അട്ഠലോഭസഹഗതചിത്തസമ്പയുത്തവേദനാ വേദിതബ്ബാ. **ഛന്ദവൂപസമപച്ചയാ** പഠമജ്ഝാനവേദനാവ. **വിതക്കപച്ചയാ** പഠമജ്ഝാനവേദനാ. **വിതക്കവൂപസമപച്ചയാ** ദുതിയജ്ഝാനവേദനാ. **സഞ്ഞാപച്ചയാ** ഠപേത്വാ പഠമജ്ഝാനം സേസാ ഛ സമാപത്തിവേദനാ. **സഞ്ഞാവൂപസമപച്ചയാ** നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനവേദനാ.

ഛന്ദോ ച അവൂപസന്തോ ഹോതീതിആദീസു സചേ ഛന്ദവിതക്കസഞ്ഞാ അവൂപസന്താ ഹോന്തീതി അത്ഥോ. **തപ്പച്ചയാ**തി സോ ഛന്ദവിതക്കസഞ്ഞാനം അവൂപസമോ ഏവ പച്ചയോ തപ്പച്ചയോ, തസ്മാ തപ്പച്ചയാ. ഛന്ദവിതക്കസഞ്ഞാഅവൂപസമപച്ചയാ വേദനാ ഹോതീതി അത്ഥോ. സാ അട്ഠലോഭസഹഗതചിത്തസമ്പയുത്തവേദനാ ഹോതി. സചേ ഛന്ദോ വൂപസന്തോ വിതക്കസഞ്ഞാ അവൂപസന്താ. **തപ്പച്ചയാ**തി സോ ഛന്ദസ്സ വൂപസമോ വിതക്കസഞ്ഞാനം അവൂപസമോ ഏവ പച്ചയോ തപ്പച്ചയോ, തസ്മാ തപ്പച്ചയാ. സാ പഠമജ്ഝാനവേദനാവ. സചേ ഛന്ദവിതക്കാ വൂപസന്താ സഞ്ഞാ അവൂപസന്താ. **തപ്പച്ചയാ**തി സോ ഛന്ദവിതക്കാനം വൂപസമോ സഞ്ഞായ അവൂപസമോ ഏവ പച്ചയോ തപ്പച്ചയോ, തസ്മാ തപ്പച്ചയാ. സാ ദുതിയജ്ഝാനവേദനാവ. സചേ ഛന്ദവിതക്കസഞ്ഞാ വൂപസന്താ. **തപ്പച്ചയാ**തി സോ ഛന്ദവിതക്കസഞ്ഞാനം വൂപസമോ ഏവ പച്ചയോ തപ്പച്ചയോ, തസ്മാ തപ്പച്ചയാ. സാ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനവേദനാവ. കേചി പന ''ഛന്ദോ നാമ അപ്പനം പാപുണിസ്സാമീതി

പുബ്ബഭാഗേ ധമ്മച്ഛന്ദോ, അപ്പനാപ്പത്തസ്സ സോ ഛന്ദോ വൂപസന്തോ ഹോതി. പഠമജ്ഝാനേ വിതക്കോ ഹോതി, ദുതിയജ്ഝാനപ്പത്തസ്സ വിതക്കോ വൂപസന്തോ ഹോതി. സത്തസു സമാപത്തീസു സഞ്ഞാ ഹോതി, നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം സമാപന്നസ്സ ച നിരോധം സമാപന്നസ്സ ച സഞ്ഞാ വൂപസന്താ ഹോതീ"തി ഏവം വണ്ണയന്തി. ഇധ പന നിരോധസമാപത്തി ന യുജ്ജതി. **അപ്പത്തസ്സ പത്തിയാ**തി അരഹത്തഫലസ്സ പത്തത്ഥായ. **അത്ഥി ആയവ**ന്തി അത്ഥി വീരിയം. ആയാവന്തിപി പാഠോ. **തസ്മിമ്പി ഠാനേ അനുപ്പത്തേ**തി തസ്സ വീരിയാരമ്ഭസ്സ വസേന തസ്മിം അരഹത്തഫലസ്സ കാരണേ അരിയമഗ്ഗേ അനുപ്പത്തേ . **തപ്പച്ചയാപി വേദയിത**ന്തി അരഹത്തസ്സ ഠാനപച്ചയാ വേദയിതം. ഏതേന ചതുമഗ്ഗസഹജാതാ നിബ്ബത്തിതലോകുത്തരവേദനാ ഗഹിതാ. കേചി പന "ആയവന്തി പടിപത്തി. തസ്മിമ്പി ഠാനേ അനുപ്പത്തേതി തസ്സാ ഭൂമിയാ പത്തിയാ"തി വണ്ണയന്തി.

പദേസവിഹാരഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪൮-൪൯. വിവട്ടഞാണഛക്കനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൯൩. വിവട്ടഞാണഛക്കനിദ്ദേസേ **നേക്ഖമ്മാധിപതത്താ പഞ്ഞാ**തി നേക്ഖമ്മം അധികം കത്വാ നേക്ഖമ്മാധികഭാവേന പവത്താ പഞ്ഞാ. **കാമച്ഛന്ദതോ സഞ്ഞായ വിവട്ടതീ**തി നേക്ഖമ്മാധിപതികതപഞ്ഞാസമ്പയുത്തസഞ്ഞായ ഹേതുഭൂതായ, കരണഭൂതായ വാ കാമച്ഛന്ദതോ വിവട്ടതി പരാവത്തതി, പരമ്മുഖീ ഹോതീതി അത്ഥോ. ഏസ നയോ സേസേസു.

൯൪. **കാമച്ഛന്ദോ നാനത്ത**ന്തി കാമച്ഛന്ദോ സന്തവുത്തിതായ അഭാവതോ ന ഏകസഭാവോ. **നേക്ഖമ്മം ഏകത്ത**ന്തി നേക്ഖമ്മം സന്തവുത്തിഭാവതോ ഏകസഭാവോ. **നേക്ഖമ്മേകത്തം ചേതയതോ**തി കാമച്ഛന്ദേ ആദീനവദസ്സനേന നേക്ഖമ്മം പവത്തയതോ. **കാമച്ഛന്ദതോ ചിത്തം വിവട്ടതീ**തി ദിട്ഠാദീനവതോ കാമച്ഛന്ദതോ നേക്ഖമ്മക്ഖണേ ചിത്തം വിവട്ടതി. ഏസ നയോ സേസേസു.

൯൫. **കാമച്ഛന്ദം പജഹന്തോ**തി നേക്ഖമ്മപവത്തിക്ഖണേ കാമച്ഛന്ദം വിക്ഖമ്ഭനപ്പഹാനേന പജഹന്തോ. **നേക്ഖമ്മവസേന ചിത്തം അധിട്ഠാതീ**തി പടിലദ്ധസ്സ നേക്ഖമ്മസ്സ വസേന തംസമ്പയുത്തചിത്തം അധിതിട്ഠതി അധികം കരോന്തോ തിട്ഠതി, പവത്തേതീതി അത്ഥോ. ഏസ നയോ സേസേസു.

൯൬. **ചക്ഖു സുഞ്ഞം അത്തേന വാ**തി ബാലജനപരികപ്പിതസ്സ കാരകവേദകസങ്ഖാതസ്സ അത്തനോ അഭാവാ ചക്ഖു അത്തേന ച സുഞ്ഞം. യഞ്ഹി യത്ഥ ന ഹോതി, തേന തം സുഞ്ഞം നാമ ഹോതി. **അത്തനിയേന വാ**തി അത്തനോ അഭാവേനേവ അത്തനോ സന്തകസ്സപി അഭാവാ അത്തനോ സന്തകേന ച സുഞ്ഞം. ലോകസ്സ അത്താതി ച അത്തനിയന്തി ച ഉഭയഥാ ഗാഹസമ്ഭവതോ തദുഭയഗാഹപടിസേധനത്ഥം അത്താഭാവോ ച അത്തനിയാഭാവോ ച വുത്തോ. **നിച്ചേന വാ**തി ഭങ്ഗം അതിക്കമിത്വാ തിട്ഠന്തസ്സ കസ്സചി അഭാവതോ നിച്ചേന ച സുഞ്ഞം. **ധുവേന വാ**തി പവത്തിക്ഖണേപി ഥിരസ്സ കസ്സചി അഭാവതോ ധുവേന ച സുഞ്ഞം. **സസ്സതേന വാ**തി സബ്ബകാലേപി വിജ്ജമാനസ്സ കസ്സചി അഭാവതോ സസ്സതേന ച സുഞ്ഞം. **അവിപരിണാമധമ്മേന വാ**തി ജരാഭങ്ഗവസേന ദ്വിധാ അപരിവത്തമാനപകതികസ്സ കസ്സചി അഭാവതോ അവിപരിണാമധമ്മേന ച സുഞ്ഞം. അഥ വാ നിച്ചഭാവേന ച ധുവഭാവേന ച സസ്സതഭാവേന ച അവിപരിണാമധമ്മഭാവേന ച സുഞ്ഞന്തി അത്ഥോ. സമുച്ചയത്ഥോ വാ-സദ്ദോ. **യഥാഭൂതം ജാനതോ പസ്സതോ**തി ഇച്ചേവം അനത്താനുപസ്സനാഞാണേന യഥാസഭാവേന ജാനന്തസ്സ ചക്ഖുനാ വിയ ച പസ്സന്തസ്സ. **ചക്ഖാഭിനിവേസതോ ഞാണം വിവട്ടതീ**തി ചക്ഖു അത്താതി വാ അത്തനിയന്തി വാ പവത്തമാനതോ ദിട്ഠാഭിനിവേസതോ തദങ്ഗപ്പഹാനവസേന ഞാണം വിവട്ടതി. ഏസ നയോ സേസേസു.

൯൭. **നേക്ഖമ്മേന കാമച്ഛന്ദം വോസജ്ജതീ**തി നേക്ഖമ്മലാഭീ പുഗ്ഗലോ നേക്ഖമ്മേന തപ്പടിപക്ഖം കാമച്ഛന്ദം പരിച്ചജതി. **വോസഗ്ഗേ പഞ്ഞാ**തി കാമച്ഛന്ദസ്സ വോസഗ്ഗഭൂതേ നേക്ഖമ്മേ തംസമ്പയുത്താ പഞ്ഞാ. ഏസ നയോ സേസേസു. **പീളനട്ഠാദയോ** ഹേട്ഠാ വുത്തത്ഥാ ഏവ. **പരിജാനന്തോ വിവട്ടതീ**തി പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനാ ദേസനാ, മഗ്ഗസമങ്ഗീപുഗ്ഗലോ ദുക്ഖസ്സ ചതുബ്ബിധം അത്ഥം കിച്ചവസേന പരിജാനന്തോ ദുഭതോ വുട്ഠാനവസേന വിവട്ടതി, ഞാണവിവട്ടനേപി ഞാണസമങ്ഗീ വിവട്ടതീതി വുത്തോ.

൧൦൦. തഥട്ഠേ പഞ്ഞാതി ഏതസ്സ പുഗ്ഗലസ്സേവ തഥട്ഠേ വിവട്ടനാ പഞ്ഞാ. ഏസ നയോ സേസേസു. ഇദാനി മഗ്ഗക്ഖണേ ഏവ കിച്ചവസേന ആകാരനാനത്തതോ ഛ വിവട്ടഞ്ഞാണാനി ദസ്സേതും **സഞ്ഞാവിവട്ടോ**തിആദിമാതികം ഠപേത്വാ തം അത്ഥതോ വിഭജന്തോ **സഞ്ജാനന്തോ വിവട്ടതീ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **സഞ്ജാനന്തോ വിവട്ടതീതി സഞ്ഞാവിവട്ടോ**തി യസ്മാ പുബ്ബഭാഗേ നേക്ഖമ്മാദിം അധിപതിതോ സഞ്ജാനന്തോ യോഗീ പച്ഛാ നേക്ഖമ്മസമ്പയുത്തഞ്ഞാണേന കാമച്ഛന്ദാദിതോ വിവട്ടതി, തസ്മാ തം ഞാണം സഞ്ഞാവിവട്ടോ നാമാതി അത്ഥോ. **ചേതയന്തോ വിവട്ടതീതി ചേതോവിവട്ടോ**തി യസ്മാ യോഗീ നേക്ഖമ്മേകത്താദീനി ചേതയന്തോ സമ്പയുത്തഞ്ഞാണേന കാമച്ഛന്ദാദിതോ വിവട്ടതി, തസ്മാ തം ഞാണം ചേതോവിവട്ടോ നാമാതി അത്ഥോ. **വിജാനന്തോ വിവട്ടതീതി ചിത്തവിവട്ടോ**തി യസ്മാ യോഗീ നേക്ഖമ്മാദിവസേന ചിത്താധിട്ഠാനേന വിജാനന്തോ തംസമ്പയുത്തഞ്ഞാണേന കാമച്ഛന്ദാദിതോ വിവട്ടതി, തസ്മാ തം ഞാണം ചിത്തവിവട്ടോ നാമാതി അത്ഥോ. **ഞാണം കരോന്തോ വിവട്ടതീതി ഞാണവിവട്ടോ**തി യസ്മാ യോഗീ ഛബ്ബിധം അജ്ഝത്തികായതനം അനത്താനുപസ്സനാഞാണേന സുഞ്ഞതോ വിദിതം കരോന്തോ തേനേവ ഞാണേന ദിട്ഠാഭിനിവേസതോ വിവട്ടതി, തസ്മാ തം ഞാണം ഞാണവിവട്ടോ നാമാതി അത്ഥോ. **വോസജ്ജന്തോ വിവട്ടതീതി വിമോക്ഖവിവട്ടോ**തി യസ്മാ യോഗീ നേക്ഖമ്മാദീഹി കാമച്ഛന്ദാദീനി വോസജ്ജന്തോ തംസമ്പയുത്തഞ്ഞാണേന കാമച്ഛന്ദാദിതോ വിവട്ടതി, തസ്മാ തം ഞാണം വിമോക്ഖവിവട്ടോ നാമാതി അത്ഥോ. **തഥട്ഠേ വിവട്ടതീതി സച്ചവിവട്ടോ**തി യസ്മാ യോഗീ ചതുബ്ബിധേ തഥട്ഠേ ദുഭതോ വുട്ഠാനവസേന വിവട്ടതി, തസ്മാ മഗ്ഗഞാണം സച്ചവിവട്ടോ നാമാതി അത്ഥോ. മഗ്ഗഞാണമേവ വാ തഥട്ഠേ ദുഭതോ വുട്ഠാനഭാവേന വിവട്ടതീതി സച്ചവിവട്ടോതി അത്ഥോ.

യത്ഥ സഞ്ഞാവിവട്ടോതിആദി സച്ചവിവട്ടഞാണനിദ്ദേസേ വുത്തത്താ സച്ചവിവട്ടഞാണക്ഖണമേവ സന്ധായ വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. മഗ്ഗക്ഖണേയേവ ഹി സബ്ബാനി യുജ്ജന്തി. കഥം? ഞാണവിവട്ടേ ഞാണഞ്ഹി വജ്ജേത്വാ സേസേസു അരിയമഗ്ഗോ സരൂപേനേവ ആഗതോ. വിപസ്സനാകിച്ചസ്സ പന മഗ്ഗേനേവ സിജ്ഝനതോ വിപസ്സനാകിച്ചസിദ്ധിവസേന ഞാണവിവട്ടഞാണമ്പി മഗ്ഗക്ഖണേ യുജ്ജതി. മഗ്ഗഞാണേനേവ വാ "ചക്ഖു സുഞ്ഞ"ന്തിആദി കിച്ചവസേന പടിവിദ്ധമേവ ഹോതീതി മഗ്ഗക്ഖണേ തം ഞാണം വത്തും യുജ്ജതിയേവ. അത്ഥയോജനാ പനേത്ഥ "യത്ഥ മഗ്ഗക്ഖണേ സഞ്ഞാവിവട്ടോ, തത്ഥ ചേതോവിവട്ടോ. യത്ഥ മഗ്ഗക്ഖണേ ചേതോവിവട്ടോ , തത്ഥ സഞ്ഞാവിവട്ടോ"തി ഏവമാദിനാ നയേന സബ്ബസംസന്ദനേസു യോജനാ കാതബ്ബാ. അഥ വാ സഞ്ഞാവിവട്ടചേതോവിവട്ടചിത്തവിവട്ടവിമോക്ഖവിവട്ടേസു ചതുന്നം അരിയമഗ്ഗാനം ആഗതത്താ സച്ചവിവട്ടോ ആഗതോയേവ ഹോതി. ഞാണവിവട്ടോ ച സച്ചവിവട്ടേനേവ കിച്ചവസേന സിദ്ധോ ഹോതി. സഞ്ഞാചേതോചിത്തവിമോക്ഖവിവട്ടേസ്വേവ ച പേയ്യാലേ വിത്ഥാരിയമാനേ "അനത്താനുപസ്സനാധിപതത്താ പഞ്ഞാ അഭിനിവേസതോ സഞ്ഞായ വിവട്ടതീതി അധിപതത്താ പഞ്ഞാ സഞ്ഞാവിവട്ടേ ഞാണ"ന്തി ച, "അഭിനിവേസോ നാനത്തം, അനത്താനുപസ്സനാ ഏകത്തം. അനത്താനുപസ്സനേകത്തം ചേതയതോ അഭിനിവേസതോ ചിത്തം വിവട്ടതീതി നാനത്തേ പഞ്ഞാ ചേതോവിവട്ടേ ഞാണ"ന്തി ച, "അഭിനിവേസം പജഹന്തോ അനത്താനുപസ്സനാവസേന ചിത്തം അധിട്ഠാതീതി അധിട്ഠാനേ പഞ്ഞാ ചിത്തവിവട്ടേ ഞാണ"ന്തി ച, "അനത്താനുപസ്സനായ അഭിനിവേസം വോസജ്ജതീതി വോസഗ്ഗേ പഞ്ഞാ വിമോക്ഖവിവട്ടേ ഞാണ"ന്തി ച പാഠസമ്ഭവതോ ഞാണവിവട്ടേ ഞാണമ്പി തേസു ആഗതമേവ ഹോതി. ഞാണവിവട്ടേ ച അനത്താനുപസ്സനായ വുട്ഠായ അരിയമഗ്ഗം പടിലദ്ധസ്സ കിച്ചവസേന "ചക്ഖു സുഞ്ഞം അത്തേന വാ അത്തനിയേന വാ"തിആദിയുജ്ജനതോ സച്ചവിവട്ടോ ലബ്ഭതി, തസ്മാ ഏകേകസ്മിം വിവട്ടേ സേസാ പഞ്ച പഞ്ച വിവട്ടാ ലബ്ഭന്തി. തസ്മാ ഏവം "യത്ഥ സഞ്ഞാവിവട്ടോ, തത്ഥ ചേതോവിവട്ടോ"തിആദികാനി സംസന്ദനാനി വുത്താനീതി വേദിതബ്ബം.

വിവട്ടഞാണഛക്കനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫൦. ഇദ്ധിവിധഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൦൧. ഇദ്ധിവിധഞാണനിദ്ദേസേ **ഇധ ഭിക്ഖൂ**തി ഇമസ്മിം സാസനേ ഭിക്ഖു. **ഛന്ദസമാധിപധാനസങ്ഖാരസമന്നാഗത**ന്തി ഏത്ഥ ഛന്ദഹേതുകോ സമാധി, ഛന്ദാധികോ വാ സമാധി ഛന്ദസമാധി, കത്തുകമ്യതാഛന്ദം അധിപതിം കരിത്വാ പടിലദ്ധസമാധിസ്സേതം അധിവചനം. പധാനഭൂതാ സങ്ഖാരാ പധാനസങ്ഖാരാ, ചതുകിച്ചസാധകസ്സ സമ്മപ്പധാനവീരിയസ്സേതം അധിവചനം. ചതുകിച്ചസാധനവസേന ബഹുവചനം കതം.

സമന്നാഗതന്തി ഛന്ദസമാധിനാ ച പധാനസങ്ഖാരേഹി ച ഉപേതം. **ഇദ്ധിപാദ**ന്തി നിപ്ഫത്തിപരിയായേന വാ ഇജ്ഝനട്ഠേന, ഇജ്ഝന്തി ഏതായ സത്താ ഇദ്ധാ വുദ്ധാ ഉക്കംസഗതാ ഹോന്തീതി ഇമിനാ വാ പരിയായേന ഇദ്ധീതി സങ്ഖം ഗതാനം ഉപചാരജ്ഝാനാദികുസലചിത്തസമ്പയുത്താനം ഛന്ദസമാധിപധാനസങ്ഖാരാനം അധിട്ഠാനട്ഠേന പാദഭൂതം സേസചിത്തചേതസികരാസിന്തി അത്ഥോ. വുത്തഞ്ഹി ഇദ്ധിപാദവിഭങ്ഗേ സുത്തന്തഭാജനീയേ ''ഇദ്ധിപാദോതി തഥാഭൂതസ്സ വേദനാക്ഖന്ധോ...പേ॰... വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ''തി (വിഭ॰ ൪൩൪). അഭിധമ്മഭാജനീയേ ച ''ഇദ്ധിപാദോതി തഥാഭൂതസ്സ ഫസ്സോ വേദനാ...പേ॰... പഗ്ഗാഹോ അവിക്ഖേപോ''തി (വിഭ॰ ൪൩൭) വുത്തം. തസ്മാ ''സേസചിത്തചേതസികരാസി''ന്തി ഏത്ഥ? ഛന്ദസമാധിപധാനസങ്ഖാരേസു ഏകേകം ഇദ്ധിം കത്വാ ദ്വീഹി ദ്വീഹി സഹ സേസവചനം കതന്തി വേദിതബ്ബം. ഏവഞ്ഹി ചത്താരോ ഖന്ധാ സബ്ബേ ച ഫസ്സാദയോ ധമ്മാ സങ്ഗഹിതാ ഹോന്തി. ഇമിനാ നയേന സേസേസുപി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. യഥേവ ഹി ഛന്ദം അധിപതിം കരിത്വാ പടിലദ്ധസമാധി ഛന്ദസമാധീതി വുത്തോ, ഏവം വീരിയം ചിത്തം വീമംസം അധിപതിം കരിത്വാ പടിലദ്ധസമാധി വീമംസാസമാധീതി വുച്ചതി. ഏവമേകേകസ്മിം ഇദ്ധിപാദേ ഛന്ദാദയോ വീരിയാദയോ ചിത്താദയോ വീമംസാദയോതി തയോ തയോ ധമ്മാ ഇദ്ധീപി ഹോന്തി ഇദ്ധിപാദാപി, സേസാ പന സമ്പയുത്തകാ ചത്താരോ ഖന്ധാ ഇദ്ധിപാദായേവ . യസ്മാ വാ ഇമേ തയോ തയോ ധമ്മാ സമ്പയുത്തകേഹി ചതൂഹി ഖന്ധേഹി സദ്ധിംയേവ ഇജ്ഝന്തി, ന വിനാ തേഹി, തസ്മാ തേന പരിയായേന സബ്ബേ ചത്താരോപി ഖന്ധാ ഇജ്ഝനട്ഠേന ഇദ്ധി നാമ ഹോന്തി, പതിട്ഠട്ഠേന പാദാ നാമാതിപി വേദിതബ്ബം.

വീരിയസമാധിപധാനസങ്ഖാരസമന്നാഗതന്തി ഏത്ഥ പന വീരിയന്തി ച പധാനസങ്ഖാരോതി ച ഏകോയേവ. കസ്മാ ദ്വിധാ വുത്തന്തി ചേ? വീരിയസ്സ അധിപതിഭാവദസ്സനവസേനേത്ഥ പഠമം വീരിയഗ്ഗഹണം കതം, തസ്സേവ ചതുകിച്ചസാധകത്തദസ്സനത്ഥം പധാനസങ്ഖാരവചനം കതം. ഏവം ദ്വിധാ വുത്തത്താ ഏവ ചേത്ഥാപി തയോ തയോ ധമ്മാതി വുത്തം. കേചി പന ''വിഭങ്ഗേ 'ഇദ്ധീതി യാ തേസം തേസം ധമ്മാനം ഇദ്ധി സമിദ്ധി ഇജ്ഝനാ സമിജ്ഝനാ'തി (വിഭ॰ ൪൩൪) വുത്തത്താ ഇദ്ധി നാമ അനിപ്ഫന്നാ, ഇദ്ധിപാദോ നിപ്ഫന്നോ''തി വദന്തി. ഇധ പന ഇദ്ധിപി ഇദ്ധിപാദോപി നിപ്ഫന്നോ ലക്ഖണബ്ഭാഹതോതി സന്നിട്ഠാനം കതം. ഇദ്ധി സമിദ്ധീതിആദീഹി ഇജ്ഝനാകാരേന ധമ്മാ ഏവ വുത്താതി വേദിതബ്ബം.

ഭാവേതീതി ആസേവതി. സുത്തന്തഭാജനീയേ (വിഭ॰ ൪൩൧ ആദയോ) വിയ ഇധാപി ഇദ്ധിപാദഭാവനാ ലോകിയാ ഏവ. തസ്മാ ഇദ്ധിവിധം താവ സമ്പാദേതുകാമോ ലോകിയം ഇദ്ധിപാദം ഭാവേന്തോ പഥവീകസിണാദീസു അട്ഠസു കസിണേസു അധികതവസിപ്പത്തഅട്ഠസമാപത്തികോ കസിണാനുലോമതോ കസിണപടിലോമതോ കസിണാനുലോമപടിലോമതോ ഝാനാനുലോമതോ ഝാനപടിലോമതോ ഝാനാനുലോമപടിലോമതോ ഝാനുക്കന്തികതോ കസിണുക്കന്തികതോ ഝാനകസിണുക്കന്തികതോ അങ്ഗസങ്കന്തികതോ ആരമ്മണസങ്കന്തികതോ അങ്ഗാരമ്മണസങ്കന്തികതോ അങ്ഗവവത്ഥാനതോ ആരമ്മണവവത്ഥാനതോതി ഇമേഹി ചുദ്ദസഹി ആകാരേഹി ചിത്തം പരിദമേത്വാ ഛന്ദസീസവീരിയസീസചിത്തസീസവീമംസാസീസവസേന പുനപ്പുനം ഝാനം സമാപജ്ജതി. അങ്ഗാരമ്മണവവത്ഥാനമ്പി കേചി ഇച്ഛന്തി. പുബ്ബഹേതുസമ്പന്നേന പന കസിണേസു ചതുക്കജ്ഝാനമത്തേ ചിണ്ണവസിനാപി കാതും വട്ടതീതി തം തം ഇദ്ധിപാദം സമാധിം ഭാവേന്തോ ''അനുപ്പന്നാനം പാപകാനം അകുസലാനം ധമ്മാനം അനുപ്പാദായാ''തിആദികം (വിഭ॰ ൪൩൨) ചതുപ്പകാരം വീരിയം അധിട്ഠാതി, തസ്സ ച ഹാനിവുദ്ധിയോ ഞത്വാ വീരിയസമതം അധിട്ഠാതി. സോ ഏവം ചതൂസു ഇദ്ധിപാദേസു ചിത്തം പരിഭാവേത്വാ ഇദ്ധിവിധം സമ്പാദേതി.

സോ ഇമേസു ചതൂസു ഇദ്ധിപാദേസൂതിആദീസു **സോ**തി സോ ഭാവിതചതുരിദ്ധിപാദോ ഭിക്ഖു. **ചതൂസു ഇദ്ധിപാദേസു ചിത്തം പരിഭാവേതീ**തി പുനപ്പുനം ഛന്ദാദീസു ഏകേകം അധിപതിം കത്വാ ഝാനസമാപജ്ജനവസേന തേസു ചിത്തം പരിഭാവേതി നാമ, ഛന്ദാദിവാസനം ഗാഹാപേതീതി അത്ഥോ. **പരിദമേതീ**തി നിബ്ബിസേവനം കരോതി. പുരിമം പച്ഛിമസ്സ കാരണവചനം. പരിഭാവിതഞ്ഹി ചിത്തം പരിദമിതം ഹോതീതി. **മുദും കരോതീ**തി തഥാ ദന്തം ചിത്തം വസിപ്പത്തം കരോതി. വസേ വത്തമാനഞ്ഹി ചിത്തം ''മുദൂ''തി വുച്ചതി. **കമ്മനിയ**ന്തി കമ്മക്ഖമം കമ്മയോഗ്ഗം കരോതി. മുദു ഹി ചിത്തം കമ്മനിയം ഹോതി സുധന്തമിവ സുവണ്ണം, ഇധ പന ഇദ്ധിവിധകമ്മക്ഖമം. **സോ**തി സോ പരിഭാവിതചിത്തോ

ഭിക്ഖു. **കായമ്പി ചിത്തേ സമോദഹതീ**തിആദി ഇദ്ധികരണകാലേ യഥാസുഖം ചിത്തചാരസ്സ ഇജ്ഝനത്ഥം യോഗവിധാനം ദസ്സേതും വുത്തം. തത്ഥ **കായമ്പി ചിത്തേ സമോദഹതീ**തി അത്തനോ കരജകായമ്പി പാദകജ്ഝാനചിത്തേ സമോദഹതി പവേസേതി ആരോപേതി, കായം ചിത്താനുഗതികം കരോതീതി അത്ഥോ. ഏവം കരണം അദിസ്സമാനേന കായേന ഗമനസ്സ ഉപകാരായ ഹോതി. **ചിത്തമ്പി കായേ സമോദഹതീ**തി പാദകജ്ഝാനചിത്തം അത്തനോ കരജകായേ സമോദഹതി ആരോപേതി , ചിത്തമ്പി കായാനുഗതികം കരോതീതി അത്ഥോ. ഏവം കരണം ദിസ്സമാനേന കായേന ഗമനസ്സ ഉപകാരായ ഹോതി. സമാദഹതീതിപി പാഠോ, പതിട്ഠാപേതീതി അത്ഥോ. **കായവസേന ചിത്തം പരിണാമേതീ**തി പാദകജ്ഝാനചിത്തം ഗഹേത്വാ കരജകായേ ആരോപേതി കായാനുഗതികം കരോതി, ഇദം ചിത്തം കായേ സമോദഹനസ്സ വേവചനം. **ചിത്തവസേന കായം പരിണാമേതീ**തി കരജകായം ഗഹേത്വാ പാദകജ്ഝാനചിത്തേ ആരോപേതി, ചിത്താനുഗതികം കരോതി, ഇദം കായം ചിത്തേ സമോദഹനസ്സ വേവചനം. **അധിട്ഠാതീ**തി "ഏവം ഹോതൂ"തി അധിട്ഠാതി. സമോദഹനസ്സ അത്ഥവിവരണത്ഥം പരിണാമോ വുത്തോ, പരിണാമസ്സ അത്ഥവിവരണത്ഥം അധിട്ഠാനം വുത്തം. യസ്മാ സമോദഹതീതി മൂലപദം, പരിണാമേതി അധിട്ഠാതീതി തസ്സ അത്ഥനിദ്ദേസപദാനി , തസ്മാ തേസം ദ്വിന്നംയേവ പദാനം വസേന പരിണാമേത്വാതി അധിട്ഠഹിത്വാതി വുത്തം, ന വുത്തം സമോദഹിത്വാതി.

സുഖസഞ്ഞഞ്ച ലഹുസഞ്ഞഞ്ച കായേ ഓക്കമിത്വാ വിഹരതീതി ചതുത്ഥജ്ഝാനേന സഹജാതസുഖസഞ്ഞഞ്ച ലഹുസഞ്ഞഞ്ച സമാപജ്ജനവസേന കരജകായേ ഓക്കമിത്വാ പവേസേത്വാ വിഹരതി. തായ സഞ്ഞായ ഓക്കന്തകായസ്സ പനസ്സ കരജകായോപി തൂലപിചു വിയ ലഹുകോ ഹോതി. **സോ**തി സോ കതയോഗവിധാനോ ഭിക്ഖു. **തഥാഭാവിതേന ചിത്തേനാ**തി ഇത്ഥമ്ഭൂതലക്ഖണേ കരണവചനം, ഹേതുഅത്ഥേ വാ, തഥാഭാവിതേന ചിത്തേന ഹേതുഭൂതേനാതി അത്ഥോ. **പരിസുദ്ധേനാ**തി ഉപേക്ഖാസതിപാരിസുദ്ധിഭാവതോ പരിസുദ്ധേന. പരിസുദ്ധത്തായേവ **പരിയോദാതേന,** പഭസ്സരേനാതി അത്ഥോ. **ഇദ്ധിവിധഞാണായാ**തി ഇദ്ധികോട്ഠാസേ, ഇദ്ധിവികപ്പേ വാ ഞാണത്ഥായ. **ചിത്തം അഭിനീഹരതീ**തി സോ ഭിക്ഖു വുത്തപ്പകാരവസേന തസ്മിം ചിത്തേ അഭിഞ്ഞാപാദകേ ജാതേ ഇദ്ധിവിധഞാണാധിഗമത്ഥായ പരികമ്മചിത്തം അഭിനീഹരതി, കസിണാരമ്മണതോ അപനേത്വാ ഇദ്ധിവിധാഭിമുഖം പേസേതി. **അഭിനിന്നാമേതീ**തി അധിഗന്തബ്ബഇദ്ധിപോണം ഇദ്ധിപബ്ഭാരം കരോതി. **സോ**തി സോ ഏവം കതചിത്താഭിനീഹാരോ ഭിക്ഖു. **അനേകവിഹിത**ന്തി അനേകവിധം നാനപ്പകാരകം. **ഇദ്ധിവിധ**ന്തി ഇദ്ധികോട്ഠാസം, ഇദ്ധിവികപ്പം വാ. **പച്ചനുഭോതീ**തി പച്ചനുഭവതി, ഫസ്സേതി സച്ഛികരോതി പാപുണാതീതി അത്ഥോ.

൨൦൮. ഇദാനിസ്സ അനേകവിഹിതഭാവം ദസ്സേന്തോ **ഏകോപി ഹുത്വാ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഏകോപി ഹുത്വാ**തി ഇദ്ധികരണതോ പുബ്ബേ പകതിയാ ഏകോപി ഹുത്വാ. **ബഹുധാ ഹോതീ**തി ബഹൂനം സന്തികേ ചങ്കമിതുകാമോ വാ, സജ്ഝായം വാ കത്തുകാമോ, പഞ്ഹം വാ പുച്ഛിതുകാമോ ഹുത്വാ സതമ്പി സഹസ്സമ്പി ഹോതി. കഥം പനായമേവം ഹോതി? ഇദ്ധിയാ ഭൂമിപാദപദമൂലഭൂതേ ധമ്മേ സമ്പാദേത്വാ അഭിഞ്ഞാപാദകജ്ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ സചേ സതം ഇച്ഛതി, "സതം ഹോമി സതം ഹോമീ"തി പരികമ്മം കത്വാ പുന പാദകജ്ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ അധിട്ഠാതി. അധിട്ഠാനചിത്തേന സഹേവ സതം ഹോതി. സഹസ്സാദീസുപി ഏസേവ നയോ. സചേ ഏവം ന ഇജ്ഝതി, പുന പരികമ്മം കത്വാ ദുതിയമ്പി സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ അധിട്ഠാതബ്ബം. സംയുത്തട്ഠകഥായഞ്ഹി "ഏകവാരം ദ്വേവാരം സമാപജ്ജിതും വട്ടതീ"തി വുത്തം. തത്ഥ പാദകജ്ഝാനചിത്തം നിമിത്താരമ്മണം, പരികമ്മചിത്താനി സതാരമ്മണാനി വാ സഹസ്സാരമ്മണാനി വാ. താനി ച ഖോ വണ്ണവസേനേവ, നോ പണ്ണത്തിവസേന. അധിട്ഠാനചിത്തമ്പി തഥേവ സതാരമ്മണം വാ സഹസ്സാരമ്മണം വാ, തം പഠമപ്പനാചിത്തമിവ ഗോത്രഭുഅനന്തരം ഏകമേവ ഉപ്പജ്ജതി രൂപാവചരചതുത്ഥജ്ഝാനികം . തത്ഥ യേ തേ ബഹൂ നിമ്മിതാ, തേ അനിയമേത്വാ നിമ്മിതത്താ ഇദ്ധിമതാ സദിസാവ ഹോന്തി. ഠാനനിസജ്ജാദീസു വാ ഭാസിതതുണ്ഹീഭാവാദീസു വാ യം യം ഇദ്ധിമാ കരോതി, തംതദേവ കരോന്തി. സചേ പന നാനാവണ്ണേ കാതുകാമോ ഹോതി, കേചി പഠമവയേ കേചി മജ്ഝിമവയേ കേചി പച്ഛിമവയേ, തഥാ ദീഘകേസേ ഉപഡ്ഢമുണ്ഡമുണ്ഡേ മിസ്സകകേസേ ഉപഡ്ഢരത്തചീവരേ പണ്ഡുകചീവരേ പദഭാണധമ്മകഥാസരഭഞ്ഞപഞ്ഹപുച്ഛനപഞ്ഹവിസ്സജ്ജനരജനപചനചീവരസിബ്ബനധോവനാദീനി കരോന്തേ, അപരേപി വാ നാനപ്പകാരകേ കാതുകാമോ ഹോതി, തേന പാദകജ്ഝാനതോ വുട്ഠായ "ഏത്തകാ ഭിക്ഖൂ പഠമവയാ ഹോന്തൂ"തിആദിനാ നയേന പരികമ്മം കത്വാ പുന സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ അധിട്ഠാതബ്ബം. അധിട്ഠാനചിത്തേന സദ്ധിം ഇച്ഛിതപ്പകാരായേവ

ഹോന്തീതി. ഏസ നയോ "ബഹുധാപി ഹുത്വാ ഏകോ ഹോതീ"തിആദീസു. അയം പന വിസേസോ - ഇമിനാ ഹി ഭിക്ഖുനാ ഏവം ബഹുഭാവം നിമ്മിനിത്വാ പുന "ഏകോവ ഹുത്വാ ചങ്കമിസ്സാമി, സജ്ഝായം കരിസ്സാമി, പഞ്ഹം പുച്ഛിസ്സാമീ"തി ചിന്തേത്വാ വാ "അയം വിഹാരോ അപ്പഭിക്ഖുകോ, സചേ കേചി ആഗമിസ്സന്തി, കുതോ ഇമേ ഏത്തകാ ഏകസദിസാ ഭിക്ഖൂ അദ്ധാ ഥേരസ്സ ഏസാനുഭാവോതി മം ജാനിസ്സന്തീ"തി അപ്പിച്ഛതായ വാ അന്തരാവ "ഏകോ ഹോമീ"തി ഇച്ഛന്തേന പാദകജ്ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ "ഏകോ ഹോമീ"തി പരികമ്മം കത്വാ പുന സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ "ഏകോ ഹോമീ"തി അധിട്ഠാതബ്ബം . അധിട്ഠാനചിത്തേന സദ്ധിംയേവ ഏകോ ഹോതി. ഏവം അകരോന്തോ പന യഥാപരിച്ഛിന്നകാലവസേന സയമേവ ഏകോ ഹോതി.

ആവിഭാവന്തി പാകടഭാവം കരോതീതി അത്ഥോ. **തിരോഭാവന്തി** പടിച്ഛന്നഭാവം കരോതീതി അത്ഥോ. ആവിഭാവം പച്ചനുഭോതി, തിരോഭാവം പച്ചനുഭോതീതി പുരിമേന വാ സമ്ബന്ധോ. തത്രായം ഇദ്ധിമാ ആവിഭാവം കത്തുകാമോ അന്ധകാരം വാ ആലോകം കരോതി, പടിച്ഛന്നം വാ വിവടം കരോതി, അനാപാഥം വാ ആപാഥം കരോതി. കഥം? അയഞ്ഹി യഥാ പടിച്ഛന്നോപി ദൂരേ ഠിതോപി വാ ദിസ്സതി, ഏവം അത്താനം വാ പരം വാ കത്തുകാമോ പാദകജ്ഝാനതോ വുട്ഠായ "ഇദം അന്ധകാരം ആലോകജാതം ഹോതൂ"തി വാ, "ഇദം പടിച്ഛന്നം വിവടം ഹോതൂ"തി വാ, "ഇദം അനാപാഥം ആപാഥം ഹോതൂ"തി വാ ആവജ്ജിത്വാ പരികമ്മം കത്വാ വുത്തനയേനേവ അധിട്ഠാതി. സഹ അധിട്ഠാനാ യഥാധിട്ഠിതമേവ ഹോതി. പരേ ദൂരേ ഠിതാപി പസ്സന്തി, സയമ്പി പസ്സിതുകാമോ പസ്സതി. തിരോഭാവം കത്തുകാമോ പന ആലോകം വാ അന്ധകാരം കരോതി, അപ്പടിച്ഛന്നം വാ പടിച്ഛന്നം, ആപാഥം വാ അനാപാഥം കരോതി. കഥം? അയഞ്ഹി യഥാ അപ്പടിച്ഛന്നോപി സമീപേ ഠിതോപി വാ ന ദിസ്സതി, ഏവം അത്താനം വാ പരം വാ കത്തുകാമോ പാദകജ്ഝാനാ വുട്ഠഹിത്വാ "ഇദം ആലോകട്ഠാനം അന്ധകാരം ഹോതൂ"തി വാ, "ഇദം അപ്പടിച്ഛന്നം പടിച്ഛന്നം ഹോതൂ"തി വാ, "ഇദം ആപാഥം അനാപാഥം ഹോതൂ"തി വാ ആവജ്ജിത്വാ പരികമ്മം കത്വാ വുത്തനയേനേവ അധിട്ഠാതി. സഹ അധിട്ഠാനാ യഥാധിട്ഠിതമേവ ഹോതി. പരേ സമീപേ ഠിതാപി ന പസ്സന്തി, സയമ്പി അപസ്സിതുകാമോ ന പസ്സതി. അപിച സബ്ബമ്പി പാകടപാടിഹാരിയം ആവിഭാവോ നാമ, അപാകടപാടിഹാരിയം തിരോഭാവോ നാമ. തത്ഥ പാകടപാടിഹാരിയേ ഇദ്ധിപി പഞ്ഞായതി ഇദ്ധിമാപി. തം യമകപാടിഹാരിയേന ദീപേതബ്ബം. അപാകടപാടിഹാരിയേ ഇദ്ധിയേവ പഞ്ഞായതി, ന ഇദ്ധിമാ. തം മഹകസുത്തേന (സം॰ നി॰ ൪.൩൪൬) ച ബ്രഹ്മനിമന്തനികസുത്തേന (മ॰ നി॰ ൧.൫൦൧ ആദയോ) ച ദീപേതബ്ബം.

തിരോകുട്ടന്തി പരകുട്ടം, കുട്ടസ്സ പരഭാഗന്തി വുത്തം ഹോതി. ഏസ നയോ **തിരോപാകാരതിരോപബ്ബതേസു. കുട്ടോതി** ച ഗേഹഭിത്തി. **പാകാരോതി** ഗേഹവിഹാരഗാമാദീനം പരിക്ഖേപപാകാരോ. **പബ്ബതോതി** പംസുപബ്ബതോ വാ പാസാണപബ്ബതോ വാ. **അസജ്ജമാനോതി** അലഗ്ഗമാനോ. **സേയ്യഥാപി ആകാസേതി** ആകാസേ വിയ. ഏവം ഗന്തുകാമേന പന ആകാസകസിണം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ കുട്ടം വാ പാകാരം വാ പബ്ബതം വാ ആവജ്ജിത്വാ കതപരികമ്മേന "ആകാസോ ഹോതൂ"തി അധിട്ഠാതബ്ബോ, ആകാസോവ ഹോതി. അധോ ഓതരിതുകാമസ്സ, ഉദ്ധം വാ ആരോഹിതുകാമസ്സ സുസിരോ ഹോതി, വിനിവിജ്ഝിത്വാ ഗന്തുകാമസ്സ ഛിദ്ദോ. സോ തത്ഥ അസജ്ജമാനോ ഗച്ഛതി. സചേ പനസ്സ ഭിക്ഖുനോ അധിട്ഠഹിത്വാ ഗച്ഛന്തസ്സ അന്തരാ പബ്ബതോ വാ രുക്ഖോ വാ ഉട്ഠേതി, കിം പുന സമാപജ്ജിത്വാ അധിട്ഠാതബ്ബന്തി? ദോസോ നത്ഥി. പുന സമാപജ്ജിത്വാ അധിട്ഠാനഞ്ഹി ഉപജ്ഝായസ്സ സന്തികേ നിസ്സയഗ്ഗഹണസദിസം ഹോതി. ഇമിനാ പന ഭിക്ഖുനാ "ആകാസോ ഹോതൂ"തി അധിട്ഠിതത്താ ആകാസോ ഹോതിയേവ. പുരിമാധിട്ഠാനബലേനേവ ചസ്സ അന്തരാ അഞ്ഞോ പബ്ബതോ വാ രുക്ഖോ വാ ഉതുമയോ ഉട്ഠഹിസ്സതീതി അട്ഠാനമേതം. അഞ്ഞേന ഇദ്ധിമതാ നിമ്മിതേ പന പഠമം നിമ്മാനം ബലവം ഹോതി. ഇതരേന തസ്സ ഉദ്ധം വാ അധോ വാ ഗന്തബ്ബം.

പഥവിയാപി ഉമ്മുജ്ജനിമുജ്ജന്തി ഏത്ഥ **ഉമ്മുജ്ജന്തി** ഉട്ഠാനം, **നിമുജ്ജന്തി** സംസീദനം, ഉമ്മുജ്ജഞ്ച നിമുജ്ജഞ്ച ഉമ്മുജ്ജനിമുജ്ജം. ഏവം കത്തുകാമേന പന ആപോകസിണം സമാപജ്ജിത്വാ ഉട്ഠായ "ഏത്തകേ ഠാനേ പഥവീ ഉദകം ഹോതൂ"തി പരിച്ഛിന്ദിത്വാ പരികമ്മം കത്വാ വുത്തനയേനേവ അധിട്ഠാതബ്ബം. സഹ അധിട്ഠാനാ യഥാപരിച്ഛിന്നേ ഠാനേ പഥവീ ഉദകമേവ ഹോതി. സോ തത്ഥ ഉമ്മുജ്ജനിമുജ്ജം കരോതി സേയ്യഥാപി ഉദകേ. ന കേവലഞ്ച ഉമ്മുജ്ജനിമുജ്ജമേവ, ന്ഹാനപാനമുഖധോവനഭണ്ഡകധോവനാദീസു യം യം ഇച്ഛതി, തം തം

കരോതി. ന കേവലഞ്ച ഉദകമേവ കരോതി, സപ്പിതേലമധുഫാണിതാദീസുപി യം യം ഇച്ഛതി, തം തം "ഇദഞ്ചിദഞ്ച ഏത്തകം ഹോതൂ"തി ആവജ്ജിത്വാ പരികമ്മം കത്വാ അധിട്ഠഹന്തസ്സ യഥാധിട്ഠിതമേവ ഹോതി. ഉദ്ധരിത്വാ ഭാജനഗതം കരോന്തസ്സ സപ്പി സപ്പിയേവ ഹോതി, തേലാദീനി തേലാദീനിയേവ, ഉദകം ഉദകമേവ. സോ തത്ഥ തേമിതുകാമോവ തേമേതി, ന തേമിതുകാമോ ന തേമേതി. തസ്സേവ ച സാ പഥവീ ഉദകം ഹോതി, സേസജനസ്സ പഥവീയേവ. തത്ഥ മനുസ്സാ പത്തികാപി ഗച്ഛന്തി, യാനാദീഹിപി ഗച്ഛന്തി, കസികമ്മാദീനിപി കരോന്തിയേവ. സചേ പനായം "തേസമ്പി ഉദകം ഹോതൂ"തി ഇച്ഛതി, ഹോതിയേവ. പരിച്ഛിന്നകാലം പന അതിക്കമിത്വാ യം പകതിയാ ഘടതളാകാദീസു ഉദകം, തം ഠപേത്വാ അവസേസം പരിച്ഛിന്നട്ഠാനം പഥവീയേവ ഹോതി.

ഉദകേപി അഭിജ്ജമാനേ ഗച്ഛതീതി എത്ഥ യം ഉദകം അക്കമിത്വാ സംസീദതി, തം ഭിജ്ജമാനന്തി വുച്ചതി, വിപരീതം അഭിജ്ജമാനം. ഏവം ഗന്തുകാമേന പന പഥവീകസിണം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ "എത്തകേ ഠാനേ ഉദകം പഥവീ ഹോതൂ"തി പരിച്ഛിന്ദിത്വാ പരികമ്മം കത്വാ വുത്തനയേനേവ അധിട്ഠാതബ്ബം. സഹ അധിട്ഠാനാ യഥാപരിച്ഛിന്നട്ഠാനേ ഉദകം പഥവീയേവ ഹോതി. സോ തത്ഥ ഗച്ഛതി സേയ്യഥാപി പഥവിയം. ന കേവലഞ്ച ഗച്ഛതി, യം യം ഇരിയാപഥം ഇച്ഛതി, തം തം കപ്പേതി. ന കേവലഞ്ച പഥവിമേവ കരോതി, മണിസുവണ്ണപബ്ബതരുക്ഖാദീസുപി യം യം ഇച്ഛതി, തം തം വുത്തനയേനേവ ആവജ്ജിത്വാ അധിട്ഠാതി, യഥാധിട്ഠിതമേവ ഹോതി. തസ്സേവ ച തം ഉദകം പഥവീ ഹോതി, സേസജനസ്സ ഉദകമേവ . മച്ഛകച്ഛപാ ച ഉദകകാകാദയോ ച യഥാരുചി വിചരന്തി. സചേ പനായം അഞ്ഞേസമ്പി മനുസ്സാനം തം പഥവിം കാതും ഇച്ഛതി, കരോതിയേവ. യഥാപരിച്ഛിന്നകാലാതിക്കമേന പന ഉദകമേവ ഹോതി.

ആകാസേപി പല്ലങ്കേന കമതീതി അന്തലിക്ഖേ സമന്തതോ ഊരുബദ്ധാസനേന ഗച്ഛതി. **പക്ഖീ സകുണോ**തി പക്ഖേഹി യുത്തോ സകുണോ, ന അപരിപുണ്ണപക്ഖോ ലൂനപക്ഖോ വാ. താദിസോ ഹി ആകാസേ ഗന്തും ന സക്കോതി. ഏവമാകാസേ ഗന്തുകാമേന പന പഥവീകസിണം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ സചേ നിസിന്നോ ഗന്തുമിച്ഛതി, പല്ലങ്കപ്പമാണം ഠാനം പരിച്ഛിന്ദിത്വാ പരികമ്മം കത്വാ വുത്തനയേനേവ അധിട്ഠാതബ്ബം. സചേ നിപന്നോ ഗന്തുകാമോ ഹോതി, മഞ്ചപ്പമാണം, സചേ പദസാ ഗന്തുകാമോ ഹോതി, മഗ്ഗപ്പമാണന്തി ഏവം യഥാനുരൂപം ഠാനം പരിച്ഛിന്ദിത്വാ വുത്തനയേനേവ "പഥവീ ഹോതൂ"തി അധിട്ഠാതബ്ബം. സഹ അധിട്ഠാനാ പഥവീയേവ ഹോതി. ആകാസേ ഗന്തുകാമേന ച ഭിക്ഖുനാ ദിബ്ബചക്ഖുലാഭിനാപി ഭവിതബ്ബം. കസ്മാ? യസ്മാ അന്തരാ ഉതുസമുട്ഠാനാ വാ പബ്ബതരുക്ഖാദയോ ഹോന്തി, നാഗസുപണ്ണാദയോ വാ ഉസൂയന്താ മാപേന്തി, തേസം ദസ്സനത്ഥം. തേ പന ദിസ്വാ കിം കാതബ്ബന്തി? പാദകജ്ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ "ആകാസോ ഹോതൂ"തി പരികമ്മം കത്വാ അധിട്ഠാതബ്ബം. അപിച ഓകാസേ ഓരോഹണത്ഥമ്പി ഇമിനാ ദിബ്ബചക്ഖുലാഭിനാ ഭവിതബ്ബം. അയഞ്ഹി സചേ അനോകാസേ ന്ഹാനതിത്ഥേ വാ ഗാമദ്വാരേ വാ ഓരോഹതി, മഹാജനസ്സ പാകടോ ഹോതി, തസ്മാ ദിബ്ബചക്ഖുനാ പസ്സിത്വാ അനോകാസം വജ്ജേത്വാ ഓകാസേ ഓതരതീതി.

ഇമേപി ചന്ദിമസൂരിയേ ഏവംമഹിദ്ധികേ ഏവംമഹാനുഭാവേതി എത്ഥ ചന്ദിമസൂരിയാനം ദ്വാചത്താലീസയോജനസഹസ്സോപരിചരണേന മഹിദ്ധികതാ, തീസു ദീപേസു ഏകക്ഖണേ ആലോകകരണേന മഹാനുഭാവതാ വേദിതബ്ബാ, ഏവം ഉപരിചരണആലോകഫരണേഹി വാ മഹിദ്ധികേ, തേനേവ മഹിദ്ധികത്തേന മഹാനുഭാവേ . **പരാമസതീ**തി പരിഗ്ഗണ്ഹാതി, ഏകദേസേ വാ ഫുസതി. **പരിമജ്ജതീ**തി സമന്തതോ ആദാസതലം വിയ പരിമജ്ജതി. അയം പനസ്സ ഇദ്ധി അഭിഞ്ഞാപാദകജ്ഝാനവസേനേവ ഇജ്ഝതി, നത്ഥേത്ഥ കസിണസമാപത്തിനിയമോ. സ്വായം യദി ഇച്ഛതി ഗന്ത്വാ പരാമസിതും, ഗന്ത്വാ പരാമസതി. സചേ പന ഇധേവ നിസിന്നകോ വാ നിപന്നകോ വാ പരാമസിതുകാമോ ഹോതി, "ഹത്ഥപാസേ ഹോതൂ"തി അധിട്ഠാതി. അധിട്ഠാനബലേന വണ്ടാ മുത്തതാലഫലം വിയ ആഗന്ത്വാ ഹത്ഥപാസേ ഠിതേ വാ പരാമസതി, ഹത്ഥം വാ വഡ്ഢേത്വാ പരാമസതി. ഹത്ഥം വഡ്ഢേന്തസ്സ പന കിം ഉപാദിന്നകം വഡ്ഢതി അനുപാദിന്നകം വാതി? ഉപാദിന്നകം നിസ്സായ അനുപാദിന്നകം വഡ്ഢതി. യോ ഏവം കത്വാ ന കേവലം ചന്ദിമസൂരിയേ പരാമസതി, സചേ ഇച്ഛതി, പാദകഥലികം കത്വാ പാദേ ഠപേതി, പീഠം കത്വാ നിസീദതി, മഞ്ചം കത്വാ നിപജ്ജതി, അപസ്സേനഫലകം കത്വാ അപസ്സയതി. യഥാ ഏകോ, ഏവം അപരോപി. അനേകേസുപി ഹി ഭിക്ഖുസതസഹസ്സേസു ഏവം കരോന്തേസു തേസഞ്ച ഏകമേകസ്സ തഥേവ ഇജ്ഝതി. ചന്ദിമസൂരിയാനഞ്ച ഗമനമ്പി ആലോകകരണമ്പി തഥേവ ഹോതി. യഥാ ഹി പാതിസഹസ്സേസു

ഉദകപൂരേസു സബ്ബപാതീസു ചന്ദമണ്ഡലാനി ദിസ്സന്തി, പാകതികമേവ ചന്ദസ്സ ഗമനം ആലോകകരണഞ്ച ഹോതി, തഥൂപമമേതം പാടിഹാരിയം. **യാവ ബ്രഹ്മലോകാപി കായേന വസം വത്തേതീ**തി ബ്രഹ്മലോകം പരിച്ഛേദം കത്വാ എത്ഥന്തരേ അനേകവിധം അഭിഞ്ഞം കരോന്തോ അത്തനോ കായേന വസം ഇസ്സരിയം വത്തേതി. വിത്ഥാരോ പനേത്ഥ ഇദ്ധികഥായം ആവിഭവിസ്സതീതി.

ഇദ്ധിവിധഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫൫. സോതധാതുവിസുദ്ധിഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൦൫. സോതധാതുവിസുദ്ധിഞാണനിദ്ദേസേ **ദൂരേപി സദ്ദാന**ന്തിആദി ദിബ്ബസോതം ഉപ്പാദേതുകാമസ്സ ആദികമ്മികസ്സ ഭിക്ഖുനോ ഉപായസന്ദസ്സനത്ഥം വുത്തം. തത്ഥ **ദൂരേപി സദ്ദാനം സദ്ദനിമിത്ത**ന്തി ദൂരേ സദ്ദാനം അന്തരേ സദ്ദം. സദ്ദോയേവ ഹി നിമിത്തകരണവസേന സദ്ദനിമിത്തം. "ദൂരേ"തി വുത്തേപി പകതിസോതസ്സ ആപാഥട്ഠാനേയേവ. **ഓളാരികാന**ന്തി ഥൂലാനം. **സുഖുമാന**ന്തി അണൂനം. **സണ്ഹസണ്ഹാന**ന്തി സണ്ഹതോപി സണ്ഹാനം, അതിസണ്ഹാനന്തി അത്ഥോ. എതേന പരമസുഖുമാ സദ്ദാ വുത്താ ഹോന്തി. ഇമം ഞാണം ഉപ്പാദേതുകാമേന ആദികമ്മികേന ഝായിനാ അഭിഞ്ഞാപാദകജ്ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ പരികമ്മസമാധിചിത്തേന പഠമതരം പകതിസോതപഥേ ദൂരേ ഓളാരികോ അരഞ്ഞേ സീഹാദീനം സദ്ദോ ആവജ്ജിതബ്ബോ. വിഹാരേ ഘണ്ഡിസദ്ദോ ഭേരിസദ്ദോ സങ്ഖസദ്ദോ സാമണേരദഹരഭിക്ഖൂനം സബ്ബഥാമേന സജ്ഝായന്താനം സജ്ഝായനസദ്ദോ പകതികഥം കഥേന്താനം "കിം, ഭന്തേ, കിം, ആവുസോ"തിആദിസദ്ദോ സകുണസദ്ദോ വാതസദ്ദോ പദസദ്ദോ പക്കുഥിതഉദകസ്സ ചിച്ചിടായനസദ്ദോ ആതപേ സുസ്സമാനതാലപണ്ണസദ്ദോ കുന്ഥകിപില്ലികാദിസദ്ദോതി എവം സബ്ബോളാരികതോ പഭുതി യഥാക്കമേന സുഖുമസുഖുമസദ്ദാ ആവജ്ജിതബ്ബാ.

എവം കരോന്തേന ച പുരത്ഥിമാദീസു ദസസു ദിസാസു കമേന എകേകിസ്സാ ദിസായ സദ്ദനിമിത്തം വുത്തനയേന മനസി കാതബ്ബം. മനസി കരോന്തേന ച യേ സദ്ദാ പകതിസോതസ്സ സുയ്യന്തി, തേസു പകതിസോതമോധായ മനോദ്വാരികേന ചിത്തേന മനസി കാതബ്ബം. തസ്സ തേ സദ്ദാ പകതിചിത്തസ്സാപി പാകടാ ഹോന്തി, പരികമ്മസമാധിചിത്തസ്സ പന അതിവിയ പാകടാ ഹോന്തി. തസ്സേവം സദ്ദനിമിത്തം മനസികരോതോ ഇദാനി ദിബ്ബസോതധാതു ഉപ്പജ്ജിസ്സതീതി തേസു സദ്ദേസു അഞ്ഞതരം ആരമ്മണം കത്വാ മനോദ്വാരാവജ്ജനം ഉപ്പജ്ജതി, തസ്മിം നിരുദ്ധേ ചത്താരി പഞ്ച വാ ജവനാനി ജവന്തി. യേസം പുരിമാനി തീണി ചത്താരി വാ പരികമ്മോപചാരാനുലോമഗോത്രഭുനാമകാനി കാമാവചരാനി, ചതുത്ഥം പഞ്ചമം വാ അപ്പനാചിത്തം രൂപാവചരചതുത്ഥജ്ഝാനികം. തത്ഥ യം തേന അപ്പനാചിത്തേന സദ്ധിം ഉപ്പന്നം ഞാണം, അയം ദിബ്ബസോതധാതു. തം ഥാമഗതം കരോന്തേന "എത്ഥന്തരേ സദ്ദം സുണാമീ"തി എകങ്ഗുലമത്തം പരിച്ഛിന്ദിത്വാ വഡ്ഢേതബ്ബം, തതോ ദ്വങ്ഗുലചതുരങ്ഗുലഅട്ഠങ്ഗുലവിദത്ഥിരതനഅന്തോഗബ്ഭപമുഖ-പാസാദപരിവേണസങ്ഘാരാമഗോചരഗാമജനപദാദിവസേന യാവ ചക്കവാളം, തതോ വാ ഭിയ്യോപി പരിച്ഛിന്ദിത്വാ പരിച്ഛിന്ദിത്വാ വഡ്ഢേതബ്ബം. എവം അധിഗതാഭിഞ്ഞോ എസ പാദകജ്ഝാനാരമ്മണേന ഫുട്ഠോകാസബ്ഭന്തരഗതേ സദ്ദേ പുന പാദകജ്ഝാനം അസമാപജ്ജിത്വാപി അഭിഞ്ഞാഞാണേന സുണാതിയേവ. എവം സുണന്തോ ച സചേപി യാവബ്രഹ്മലോകാ സങ്ഖഭേരിപണവാദിസദ്ദേഹി എകകോലാഹലം ഹോതി, പാടിയേക്കം വവത്ഥാപേതുകാമതായ സതി "അയം സങ്ഖസദ്ദോ, അയം ഭേരിസദ്ദോ"തി വവത്ഥാപേതും സക്കോതിയേവ. അഭിഞ്ഞാഞാണേന സുതേ സാത്ഥകേ സദ്ദേ പച്ഛാ കാമാവചരചിത്തേന അത്ഥം ജാനാതി. ദിബ്ബസോതം പകതിസോതവതോയേവ ഉപ്പജ്ജതി, നോ ബധിരസ്സ. പച്ഛാ പകതിസോതേ വിനട്ഠേപി ദിബ്ബസോതം ന വിനസ്സതീതി വദന്തി.

സോ ദിബ്ബായ സോതധാതുയാതി എത്ഥ ദിബ്ബസദിസത്താ ദിബ്ബാ. ദേവാനഞ്ഹി സുചരിതകമ്മാഭിനിബ്ബത്താ പിത്തസേമ്ഹരുധിരാദീഹി അപലിബുദ്ധാ ഉപക്കിലേസവിമുത്തതായ ദൂരേപി ആരമ്മണസമ്പടിച്ഛനസമത്ഥാ ദിബ്ബാ പസാദസോതധാതു ഹോതി. അയഞ്ചാപി ഇമസ്സ ഭിക്ഖുനോ വീരിയഭാവനാബലനിബ്ബത്താ ഞാണസോതധാതു താദിസായേവാതി ദിബ്ബസദിസത്താ ദിബ്ബാ. അപിച ദിബ്ബവിഹാരവസേന പടിലദ്ധത്താ, അത്തനാ ച ദിബ്ബവിഹാരസന്നിസ്സിതത്താപി ദിബ്ബാ, സവനട്ഠേന നിജ്ജീവട്ഠേന ച സോതധാതു, സോതധാതുകിച്ചകരണേന ച സോതധാതു വിയാതിപി സോതധാതു. തായ ദിബ്ബായ സോതധാതുയാ. **വിസുദ്ധായാ**തി പരിസുദ്ധായ നിരുപക്കിലേസായ. **അതിക്കന്തമാനുസികായാ**തി

മനുസ്സൂപചാരം അതിക്കമിത്വാ സദ്ദസവനേന മാനുസികം മംസസോതധാതും അതിക്കന്തായ വീതിവത്തിത്വാ ഠിതായ. **ഉഭോ സദ്ദേ സുണാതീ**തി ദ്വേ സദ്ദേ സുണാതി. കതമേ ദ്വേ? **ദിബ്ബേ ച മാനുസേ ച,** ദേവാനഞ്ച മനുസ്സാനഞ്ച സദ്ദേതി വുത്തം ഹോതി. ഏതേന പദേസപരിയാദാനം വേദിതബ്ബം. **യേ ദൂരേ സന്തികേ ചാ**തി യേ സദ്ദാ ദൂരേ പരചക്കവാളേപി, യേ ച സന്തികേ അന്തമസോ സദേഹസന്നിസ്സിതപാണകസദ്ദാപി, തേ സുണാതീതി വുത്തം ഹോതി. ഏതേന നിപ്പദേസപരിയാദാനം വേദിതബ്ബന്തി.

സോതധാതുവിസുദ്ധിഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭൨. ചേതോപരിയഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൩൮. ചേതോപരിയഞാണനിദ്ദേസേ **സോ ഏവം പജാനാതീ**തി ഇദാനി വത്തബ്ബം വിധാനം ഉപദിസതി. **ഇദം രൂപം സോമനസ്സിന്ദ്രിയസമുട്ഠിത**ന്തിആദി ആദികമ്മികേന ഝായിനാ പടിപജ്ജിതബ്ബം വിധാനം. കഥം? ഏതഞ്ഹി ഞാണം ഉപ്പാദേതുകാമേന ഝായിനാ പഠമം താവ ദിബ്ബചക്ഖുഞാണം ഉപ്പാദേതബ്ബം. ഏതഞ്ഹി ദിബ്ബചക്ഖുവസേന ഇജ്ഝതി, തം ഏതസ്സ പരികമ്മം. തസ്മാ തേന ഭിക്ഖുനാ ആലോകം വഡ്ഢേത്വാ ദിബ്ബേന ചക്ഖുനാ പരസ്സ ഹദയരൂപം നിസ്സായ വത്തമാനസ്സ ലോഹിതസ്സ വണ്ണം പസ്സിത്വാ പസ്സിത്വാ ചിത്തം പരിയേസിതബ്ബം. തഞ്ഹി ലോഹിതം കുസലസോമനസ്സേ വത്തമാനേ രത്തം ഹോതി നിഗ്രോധപക്കവണ്ണം, അകുസലസോമനസ്സേ വത്തമാനേ തദേവ ലുളിതം ഹോതി, ദോമനസ്സേ വത്തമാനേ കാളകം ഹോതി ജമ്ബുപക്കവണ്ണം ലുളിതം. കുസലൂപേക്ഖായ വത്തമാനായ പസന്നം ഹോതി തിലതേലവണ്ണം. അകുസലൂപേക്ഖായ വത്തമാനായ തദേവ ലുളിതം ഹോതി. തസ്മാ തേന "ഇദം രൂപം സോമനസ്സിന്ദ്രിയസമുട്ഠിതം, ഇദം രൂപം ദോമനസ്സിന്ദ്രിയസമുട്ഠിതം, ഇദം രൂപം ഉപേക്ഖിന്ദ്രിയസമുട്ഠിത"ന്തി പരസ്സ ഹദയലോഹിതവണ്ണം പസ്സിത്വാ പസ്സിത്വാ ചിത്തം പരിയേസന്തേന ചേതോപരിയഞാണം ഥാമഗതം കാതബ്ബം. ഏവം ഥാമഗതേ ഹി തസ്മിം അനുക്കമേന സബ്ബമ്പി കാമാവചരാദിഭേദം ചിത്തം പജാനാതി ചിത്താ ചിത്തമേവ സങ്കമന്തോ വിനാ ഹദയരൂപദസ്സനേന. വുത്തമ്പി ചേതം അട്ഠകഥായം -

> "ആരുപ്പേ പരസ്സ ചിത്തം ജാനിതുകാമോ കസ്സ ഹദയരൂപം പസ്സതി, കസ്സിന്ദ്രിയവികാരം ഓലോകേതീതി? ന കസ്സചി. ഇദ്ധിമതോ വിസയോ ഏസ, യദിദം യത്ഥ കത്ഥചി ചിത്തം ആവജ്ജന്തോ സോളസപ്പഭേദം ചിത്തം ജാനാതി. അകതാഭിനിവേസസ്സ പന വസേന അയം കഥാ"തി (വിസുദ്ധി॰ ൨.൪൧൨).

പരസത്താനന്തി അത്താനം ഠപേത്വാ സേസസത്താനം. **പരപുഗ്ഗലാന**ന്തി ഇദമ്പി ഇമിനാ ഏകത്ഥമേവ, വേനേയ്യവസേന പന ദേസനാവിലാസേന ച ബ്യഞ്ജനേന നാനത്തം കതം. **ചേതസാ ചേതോ പരിച്ച പജാനാതീ**തി അത്തനോ ചിത്തേന തേസം ചിത്തം പരിച്ഛിന്ദിത്വാ സരാഗാദിവസേന നാനപ്പകാരതോ ജാനാതി. **സരാഗം വാ**തിആദീസു വാ-സദ്ദോ സമുച്ചയത്ഥോ. തത്ഥ അട്ഠവിധം ലോഭസഹഗതചിത്തം **സരാഗം** ചിത്തം നാമ, അവസേസം ചതുഭൂമകകുസലാബ്യാകതചിത്തം **വീതരാഗം** നാമ. ദ്വേ ദോമനസ്സചിത്താനി, ദ്വേ വിചികിച്ഛാഉദ്ധച്ചചിത്താനീതി ഇമാനി പന ചത്താരി ചിത്താനി ഇമസ്മിം ദുകേ സങ്ഗഹം ന ഗച്ഛന്തി. കേചി പന ഥേരാ താനിപി വീതരാഗപദേന സങ്ഗണ്ഹന്തി. ദുവിധം പന ദോമനസ്സസഹഗതം ചിത്തം **സദോസം** ചിത്തം നാമ, സബ്ബമ്പി ചതുഭൂമകം കുസലാബ്യാകതം **വീതദോസം** നാമ. സേസാനി ദസ അകുസലചിത്താനി ഇമസ്മിം ദുകേ സങ്ഗഹം ന ഗച്ഛന്തി. കേചി പന ഥേരാ താനിപി വീതദോസപദേന സങ്ഗണ്ഹന്തി. **സമോഹം വീതമോഹ**ന്തി ഏത്ഥ പന മോഹേകഹേതുകവസേന വിചികിച്ഛാഉദ്ധച്ചസഹഗതദ്വയമേവ **സമോഹം**. മോഹസ്സ പന സബ്ബാകുസലേസു സമ്ഭവതോ ദ്വാദസവിധമ്പി അകുസലം ചിത്തം "സമോഹ"ന്തി വേദിതബ്ബം. അവസേസം കുസലാബ്യാകതം **വീതമോഹം**. ഥിനമിദ്ധാനുഗതം പന **സംഖിത്തം,** ഉദ്ധച്ചാനുഗതം **വിക്ഖിത്തം**. രൂപാവചരാരൂപാവചരം **മഹഗ്ഗതം,** അവസേസം **അമഹഗ്ഗതം**. സബ്ബമ്പി തേഭൂമകം **സഉത്തരം,** ലോകുത്തരം **അനുത്തരം**. ഉപചാരപ്പത്തം അപ്പനാപ്പത്തഞ്ച **സമാഹിതം,** തദുഭയമസമ്പത്തം **അസമാഹിതം**. തദങ്ഗവിക്ഖമ്ഭനസമുച്ഛേദപടിപ്പസ്സദ്ധിനിസ്സരണവിമുത്തിപ്പത്തം **വിമുത്തം,** പഞ്ചവിധമ്പി ഏതം വിമുത്തിമപ്പത്തം **അവിമുത്ത**ന്തി വേദിതബ്ബം. ഇതി ചേതോപരിയഞാണലാഭീ ഭിക്ഖു സോളസപ്പഭേദമ്പി ചിത്തം പജാനാതി. പുഥുജ്ജനാ പന അരിയാനം മഗ്ഗഫലചിത്തം ന ജാനന്തി, അരിയാപി ച ഹേട്ഠിമാ ഹേട്ഠിമാ ഉപരിമാനം ഉപരിമാനം മഗ്ഗഫലചിത്തം ന ജാനന്തി, ഉപരിമാ ഉപരിമാ പന ഹേട്ഠിമാനം ഹേട്ഠിമാനം ചിത്തം ജാനന്തീതി.

ചേതോപരിയഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩൬. പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൩൮. പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണനിദ്ദേസേ **ഏവം പജാനാതീ**തിആദി ചതൂസു ഇദ്ധിപാദേസു പരിഭാവിതചിത്തസ്സ പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണം ഉപ്പാദേതുകാമസ്സ തദുപ്പാദനവിധാനദസ്സനത്ഥം വുത്തം. കമതോ ഹി പടിച്ചസമുപ്പാദം പസ്സിത്വാ വിഞ്ഞാണനാമരൂപസളായതനഫസ്സവേദനാസങ്ഖാതം പച്ചുപ്പന്നം ഫലസങ്ഖേപം പസ്സതി, തസ്സ പച്ചയം പുരിമഭവേ കമ്മകിലേസസങ്ഖാതം ഹേതുസങ്ഖേപം പസ്സതി, തസ്സ പച്ചയം പുരിമഭവേയേവ ഫലസങ്ഖേപം പസ്സതി, തസ്സ പച്ചയം തതിയഭവേ ഹേതുസങ്ഖേപം പസ്സതി. ഏവം പടിച്ചസമുപ്പാദദസ്സനേന ജാതിപരമ്പരം പസ്സതി. ഏവം ബഹൂപകാരോ പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണസ്സ പടിച്ചസമുപ്പാദമനസികാരോ . തത്ഥ "ഇമസ്മിം സതി ഇദം ഹോതി, ഇമസ്സുപ്പാദാ ഇദം ഉപ്പജ്ജതീ"തി ഇദം പടിച്ചസമുപ്പാദനിദ്ദേസസ്സ ഉദ്ദേസവചനം. ഏവം തേസം അഞ്ഞതരവചനേനേവ അത്ഥേ സിദ്ധേ ദ്വിധാ വചനം കസ്മാതി ചേ? അത്ഥനാനത്തസബ്ഭാവതോ. കഥം? **ഇമസ്മിം സതീ**തി ഇമസ്മിം പച്ചയേ വിജ്ജമാനേ. ഇദം സബ്ബപച്ചയാനം സാധാരണവചനം. **ഇദം ഹോതീ**തി ഇദം പച്ചയുപ്പന്നം ഭവതി. ഇദം സബ്ബപച്ചയുപ്പന്നാനം സാധാരണവചനം. ഇമിനാ സകലേന വചനേന അഹേതുകവാദോ പടിസിദ്ധോ ഹോതി. യേ ഹി ധമ്മാ പച്ചയസമ്ഭവാ ഹോന്തി, ന പച്ചയാഭാവാ, തേ അഹേതുകാ നാമ ന ഹോന്തീതി. **ഇമസ്സുപ്പാദാ**തി ഇമസ്സ പച്ചയസ്സ ഉപ്പാദഹേതു. ഇദം സബ്ബപച്ചയാനം ഉപ്പാദവന്തതാദീപനവചനം. **ഇദം ഉപ്പജ്ജതീ**തി ഇദം പച്ചയുപ്പന്നം ഉപ്പജ്ജതി. ഇദം സബ്ബപച്ചയുപ്പന്നാനം തതോ ഉപ്പജ്ജമാനതാദീപനവചനം. ഇമിനാ സകലേന വചനേന സസ്സതാഹേതുകവാദോ പടിസിദ്ധോ ഹോതി. യേ ഹി ഉപ്പാദവന്തോ ധമ്മാ, തേ അനിച്ചാ. തസ്മാ സതിപി സഹേതുകത്തേ അനിച്ചഹേതുകാ ഏതേ ധമ്മാ ന ലോകേ നിച്ചസമ്മതപകതിപുരിസാദിഹേതുകാതി വുത്തം ഹോതി.

യദിദന്തി നിദ്ദിസിതബ്ബത്ഥസന്ദസ്സനം. **അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ**തി ഏത്ഥ യം പടിച്ച ഫലമേതി, സോ പച്ചയോ. **പടിച്ചാ**തി ന വിനാ, അപച്ചക്ഖിത്വാതി അത്ഥോ. **ഏതീ**തി ഉപ്പജ്ജതി ചേവ പവത്തതി ചാതി അത്ഥോ. അപിച ഉപകാരകട്ഠോ പച്ചയട്ഠോ, അവിജ്ജാ ച സാ പച്ചയോ ചാതി അവിജ്ജാപച്ചയോ. തസ്മാ അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ സമ്ഭവന്തീതി യോജനാ. ഏവം സമ്ഭവന്തി-സദ്ദസ്സ സേസപദേഹിപി യോജനാ കാതബ്ബാ. സോകാദീസു ച സോചനം **സോകോ**. പരിദേവനം **പരിദേവോ**. ദുക്ഖതീതി **ദുക്ഖം**. ഉപ്പാദട്ഠിതിവസേന വാ ദ്വേധാ ഖനതീതിപി ദുക്ഖം. ദുമ്മനസ്സ ഭാവോ **ദോമനസ്സം**. ഭുസോ ആയാസോ **ഉപായാസോ. സമ്ഭവന്തീ**തി നിബ്ബത്തന്തി. **ഏവ**ന്തി നിദ്ദിട്ഠനയനിദസ്സനം. തേന അവിജ്ജാദീഹേവ കാരണേഹി, ന ഇസ്സരനിമ്മാനാദീഹീതി ദസ്സേതി. **ഏതസ്സാ**തി യഥാവുത്തസ്സ. **കേവലസ്സാ**തി അസമ്മിസ്സസ്സ, സകലസ്സ വാ. **ദുക്ഖക്ഖന്ധസ്സാ**തി ദുക്ഖസമൂഹസ്സ, ന സത്തസ്സ ന സുഖസുഭാദീനം. **സമുദയോ**തി നിബ്ബത്തി. **ഹോതീ**തി സമ്ഭവതി.

തത്ഥ കതമാ അവിജ്ജാ? ദുക്ഖേ അഞ്ഞാണം, ദുക്ഖസമുദയേ അഞ്ഞാണം, ദുക്ഖനിരോധേ അഞ്ഞാണം, ദുക്ഖനിരോധഗാമിനിയാ പടിപദായ അഞ്ഞാണം, പുബ്ബന്തേ അഞ്ഞാണം, അപരന്തേ അഞ്ഞാണം, പുബ്ബന്താപരന്തേ അഞ്ഞാണം, ഇദപ്പച്ചയതാപടിച്ചസമുപ്പന്നേസു ധമ്മേസു അഞ്ഞാണം. കതമേ സങ്ഖാരാ? പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ, അപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ, ആനേഞ്ജാഭിസങ്ഖാരോ, കായസങ്ഖാരോ, വചീസങ്ഖാരോ, ചിത്തസങ്ഖാരോ. അട്ഠ കാമാവചരകുസലചേതനാ പഞ്ച രൂപാവചരകുസലചേതനാ പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ, ദ്വാദസ അകുസലചേതനാ അപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ, ചതസ്സോ അരൂപാവചരകുസലചേതനാ ആനേഞ്ജാഭിസങ്ഖാരോ. കായസഞ്ചേതനാ കായസങ്ഖാരോ, വചീസഞ്ചേതനാ വചീസങ്ഖാരോ, മനോസഞ്ചേതനാ ചിത്തസങ്ഖാരോ.

തത്ഥ സിയാ - കഥം പനേതം ജാനിതബ്ബം "ഇമേ സങ്ഖാരാ അവിജ്ജാപച്ചയാ ഹോന്തീ"തി? അവിജ്ജാഭാവേ ഭാവതോ. യസ്സ ഹി ദുക്ഖാദീസു അവിജ്ജാസങ്ഖാതം അഞ്ഞാണം അപ്പഹീനം ഹോതി. സോ ദുക്ഖേ താവ പുബ്ബന്താദീസു ച അഞ്ഞാണേന സംസാരദുക്ഖം സുഖസഞ്ഞായ ഗഹേത്വാ തസ്സേവ ഹേതുഭൂതേ തിവിധേപി സങ്ഖാരേ ആരഭതി. സമുദയേ അഞ്ഞാണേന ദുക്ഖഹേതുഭൂതേപി തണ്ഹാപരിക്ഖാരേ സങ്ഖാരേ സുഖഹേതുതോ മഞ്ഞമാനോ ആരഭതി. നിരോധേ പന മഗ്ഗേ ച അഞ്ഞാണേന ദുക്ഖസ്സ അനിരോധഭൂതേപി ഗതിവിസേസേ ദുക്ഖനിരോധസഞ്ഞീ ഹുത്വാ നിരോധസ്സ ച അമഗ്ഗഭൂതേസുപി

യഞ്ഞാമരതപാദീസു നിരോധമഗ്ഗസഞ്ഞീ ഹുത്വാ ദുക്ഖനിരോധം പത്ഥയമാനോ യഞ്ഞാമരതപാദിമുഖേന തിവിധേപി സങ്ഖാരേ ആരഭതി.

അപിച സോ തായ ചതൂസു സച്ചേസു അപ്പഹീനാവിജ്ജതായ വിസേസതോ ജാതിജരാരോഗമരണാദിഅനേകാദീനവവോകിണ്ണമ്പി പുഞ്ഞഫലസങ്ഖാതം ദുക്ഖം ദുക്ഖതോ അജാനന്തോ തസ്സ അധിഗമായ കായവചീചിത്തസങ്ഖാരഭേദം പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരം ആരഭതി ദേവച്ഛരകാമകോ വിയ മരുപപാതം. സുഖസമ്മതസ്സാപി ച തസ്സ പുഞ്ഞഫലസ്സ അന്തേ മഹാപരിളാഹജനികം വിപരിണാമദുക്ഖതം അപ്പസ്സാദതഞ്ച അപസ്സന്തോപി തപ്പച്ചയം വുത്തപ്പകാരമേവ പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരം ആരഭതി സലഭോ വിയ ദീപസിഖാഭിനിപാതം, മധുബിന്ദുഗിദ്ധോ വിയ ച മധുലിത്തസത്ഥധാരാലേഹനം. കാമൂപസേവനാദീസു ച സവിപാകേസു ആദീനവം അപസ്സന്തോ സുഖസഞ്ഞായ ചേവ കിലേസാഭിഭൂതതായ ച ദ്വാരത്തയപ്പവത്തമ്പി അപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരം ആരഭതി ബാലോ വിയ ഗൂഥകീളനം, മരിതുകാമോ വിയ ച വിസഖാദനം. ആരുപ്പവിപാകേസു ചാപി സങ്ഖാരവിപരിണാമദുക്ഖതം അനവബുജ്ഝമാനോ സസ്സതാദിവിപല്ലാസേന ചിത്തസങ്ഖാരഭൂതം ആനേഞ്ജാഭിസങ്ഖാരം ആരഭതി ദിസാമൂള്ഹോ വിയ പിസാചനഗരാഭിമുഖമഗ്ഗഗമനം. ഏവം യസ്മാ അവിജ്ജാഭാവതോവ സങ്ഖാരഭാവോ, ന അഭാവതോ, തസ്മാ ജാനിതബ്ബമേതം "ഇമേ സങ്ഖാരാ അവിജ്ജാപച്ചയാ ഹോന്തീ"തി.

ഏത്ഥാഹ - ഗണ്ഹാമ താവ ഏതം "അവിജ്ജാ സങ്ഖാരാനം പച്ചയോ"തി. കിം പനായമേകാവ അവിജ്ജാ സങ്ഖാരാനം പച്ചയോ, ഉദാഹു അഞ്ഞേപി പച്ചയാ സന്തീതി? കിം പനേത്ഥ യദി താവ ഏകാവ, ഏകകാരണവാദോ ആപജ്ജതി. അഥ അഞ്ഞേപി സന്തി, "അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ"തി ഏകകാരണനിദ്ദേസോ നുപപജ്ജതീതി? ന നുപപജ്ജതി. കസ്മാ? യസ്മാ -

"ഏകം ന ഏകതോ ഇധ, നാനേകമനേകതോപി നോ ഏകം;
ഫലമത്ഥി അത്ഥി പന ഏക-ഹേതുഫലദീപനേ അത്ഥോ".

ഭഗവാ ഹി കത്ഥചി പധാനത്താ കത്ഥചി പാകടത്താ കത്ഥചി അസാധാരണത്താ ദേസനാവിലാസസ്സ ച വേനേയ്യാനഞ്ച അനുരൂപതോ ഏകമേവ ഹേതുഞ്ച ഫലഞ്ച ദീപേതി. തസ്മാ അയമിധ അവിജ്ജാ വിജ്ജമാനേസുപി അഞ്ഞേസു വത്ഥാരമ്മണസഹജാതധമ്മാദീസു സങ്ഖാരകാരണേസു "അസ്സാദാനുപസ്സിനോ തണ്ഹാ പവഡ്ഢതീ"തി (സം॰ നി॰ ൨.൫൨) ച, "അവിജ്ജാസമുദയാ ആസവസമുദയോ"തി (മ॰ നി॰ ၂.၂൦൪) ച വചനതോ അഞ്ഞേസമ്പി തണ്ഹാദീനം സങ്ഖാരഹേതൂനം ഹേതൂതി പധാനത്താ, "അവിദ്വാ, ഭിക്ഖവേ, അവിജ്ജാഗതോ പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരമ്പി അഭിസങ്ഖരോതീ"തി പാകടത്താ, അസാധാരണത്താ ച സങ്ഖാരാനം ഹേതുഭാവേന ദീപിതാതി വേദിതബ്ബാ. ഏതേനേവ ച ഏകേകഹേതുഫലദീപനപരിഹാരവചനേന സബ്ബത്ഥ ഏകേകഹേതുഫലദീപനേ പയോജനം വേദിതബ്ബന്തി.

ഏത്ഥാഹ - ഏവം സന്തേപി ഏകന്താനിട്ഠഫലായ സാവജ്ജായ അവിജ്ജായ കഥം പുഞ്ഞാനേഞ്ജാഭിസങ്ഖാരപച്ചയത്തം യുജ്ജതി? ന ഹി നിമ്ബബീജതോ ഉച്ഛു ഉപ്പജ്ജതീതി. കഥം ന യുജ്ജിസ്സതി? ലോകസ്മിഞ്ഹി -

"വിരുദ്ധോ ചാവിരുദ്ധോ ച, സദിസാസദിസോ തഥാ;
ധമ്മാനം പച്ചയോ സിദ്ധോ, വിപാകാ ഏവ തേ ച ന".

ഇതി അയം അവിജ്ജാ വിപാകവസേന ഏകന്താനിട്ഠഫലാ, സഭാവവസേന ച സാവജ്ജാപി സമാനാ സബ്ബേസമ്പി ഏതേസം പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരാദീനം യഥാനുരൂപം ഠാനകിച്ചസഭാവവിരുദ്ധാവിരുദ്ധപച്ചയവസേന സദിസാസദിസപച്ചയവസേന ച പച്ചയോ ഹോതീതി വേദിതബ്ബാ.

അപിച -

"ചുതൂപപാതേ സംസാരേ, സങ്ഖാരാനഞ്ച ലക്ഖണേ;
യോ പടിച്ചസമുപ്പന്ന-ധമ്മേസു ച വിമുയ്ഹതി.

“അഭിസങ്ഖരോതി സോ ഏതേ, സങ്ഖാരേ തിവിധേ യതോ;
അവിജ്ജാ പച്ചയോ തേസം, തിവിധാനം അയം തതോ.

“യഥാപി നാമ ജച്ചന്ധോ, നരോ അപരിണായകോ;
ഏകദാ യാതി മഗ്ഗേന, ഉമ്മഗ്ഗേനാപി ഏകദാ.

“സംസാരേ സംസരം ബാലോ, തഥാ അപരിണായകോ;
കരോതി ഏകദാ പുഞ്ഞം, അപുഞ്ഞമപി ഏകദാ.

“യദാ ച ഞത്വാ സോ ധമ്മം, സച്ചാനി അഭിസമേസ്സതി;
തദാ അവിജ്ജൂപസമാ, ഉപസന്തോ ചരിസ്സതീ”തി.

സങ്ഖാരപച്ചയാ വിഞ്ഞാണന്തി ഛ വിഞ്ഞാണകായാ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം സോതവിഞ്ഞാണം ഘാനവിഞ്ഞാണം ജിവ്ഹാവിഞ്ഞാണം കായവിഞ്ഞാണം മനോവിഞ്ഞാണം. തത്ഥ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം കുസലവിപാകം അകുസലവിപാകന്തി ദുവിധം. തഥാ സോതഘാനജിവ്ഹാകായവിഞ്ഞാണാനി. മനോവിഞ്ഞാണം ദ്വേ വിപാകമനോധാതുയോ, തിസ്സോ അഹേതുകമനോവിഞ്ഞാണധാതുയോ, അട്ഠ സഹേതുകവിപാകചിത്താനി, പഞ്ച രൂപാവചരാനി, ചത്താരി അരൂപാവചരാനീതി ബാവീസതിവിധം. ഇതി സബ്ബാനി ബാത്തിംസ ലോകിയവിപാകവിഞ്ഞാണാനി.

തത്ഥ സിയാ - കഥം പനേതം ജാനിതബ്ബം “ഇദം വുത്തപ്പകാരം വിഞ്ഞാണം സങ്ഖാരപച്ചയാ ഹോതീ”തി? ഉപചിതകമ്മാഭാവേ വിപാകാഭാവതോ. വിപാകഞ്ഹേതം, വിപാകഞ്ച ന ഉപചിതകമ്മാഭാവേ ഉപ്പജ്ജതി. യദി ഉപ്പജ്ജേയ്യ, സബ്ബേസം സബ്ബവിപാകാനി ഉപ്പജ്ജേയ്യും, ന ച ഉപ്പജ്ജന്തീതി ജാനിതബ്ബമേതം “സങ്ഖാരപച്ചയാ ഇദം വിഞ്ഞാണം ഹോതീ”തി. സബ്ബമേവ ഹി ഇദം പവത്തിപടിസന്ധിവസേന ദ്വേധാ പവത്തതി. തത്ഥ ദ്വേ പഞ്ചവിഞ്ഞാണാനി ദ്വേ മനോധാതുയോ സോമനസ്സസഹഗതാഹേതുകമനോവിഞ്ഞാണധാതൂതി ഇമാനി തേരസ പഞ്ചവോകാരഭവേ പവത്തിയംയേവ പവത്തന്തി, സേസാനി ഏകൂനവീസതി തീസു ഭവേസു യഥാനുരൂപം പവത്തിയമ്പി പടിസന്ധിയമ്പി പവത്തന്തി.

“ലദ്ധപ്പച്ചയമിതി ധമ്മമത്തമേതം ഭവന്തരമുപേതി;
നാസ്സ തതോ സങ്കന്തി, ന തതോ ഹേതും വിനാ ഹോതി”.

ഇതി ഹേതം ലദ്ധപ്പച്ചയം രൂപാരൂപധമ്മമത്തം ഉപ്പജ്ജമാനം ഭവന്തരമുപേതീതി വുച്ചതി, ന സത്തോ, ന ജീവോ. തസ്സ ച നാപി അതീതഭവതോ ഇധ സങ്കന്തി അത്ഥി, നാപി തതോ ഹേതും വിനാ ഇധ പാതുഭാവോ. ഏത്ഥ ച പുരിമം ചവനതോ ചുതി, പച്ഛിമം ഭവന്തരാദിപടിസന്ധാനതോ പടിസന്ധീതി വുച്ചതി.

ഏത്ഥാഹ - നനു ഏവം അസങ്കന്തിപാതുഭാവേ സതി യേ ഇമസ്മിം മനുസ്സത്തഭാവേ ഖന്ധാ, തേസം നിരുദ്ധത്താ, ഫലപ്പച്ചയസ്സ ച കമ്മസ്സ തത്ഥ അഗമനതോ, അഞ്ഞസ്സ അഞ്ഞതോ ച തം ഫലം സിയാ . ഉപഭുഞ്ജകേ ച അസതി കസ്സ തം ഫലം സിയാ. തസ്മാ ന സുന്ദരമിദം വിധാനന്തി. തത്രിദം വുച്ചതി -

“സന്താനേ യം ഫലം ഏതം, നാഞ്ഞസ്സ ന ച അഞ്ഞതോ;
ബീജാനം അഭിസങ്ഖാരോ, ഏതസ്സത്ഥസ്സ സാധകോ.

“ഫലസ്സുപ്പത്തിയാ ഏവ, സിദ്ധാ ഭുഞ്ജകസമ്മുതി;
ഫലുപ്പാദേന രുക്ഖസ്സ, യഥാ ഫലതി സമ്മുതീ”തി.

യോപി വദേയ്യ “ഏവം സന്തേപി ഏതേ സങ്ഖാരാ വിജ്ജമാനാ വാ ഫലസ്സ പച്ചയാ സിയും അവിജ്ജമാനാ വാ. യദി ച വിജ്ജമാനാ, പവത്തിക്ഖണേയേവ നേസം വിപാകേന ഭവിതബ്ബം. അഥാപി അവിജ്ജമാനാ, പവത്തിതോ പുബ്ബേ പച്ഛാ ച നിച്ചം ഫലാവഹാ സിയു”ന്തി. സോ ഏവം വത്തബ്ബോ -

“കതത്താ പച്ചയാ ഏതേ, ന ച നിച്ചം ഫലാവഹാ;
പാടിഭോഗാദികം തത്ഥ, വേദിതബ്ബം നിദസ്സന”ന്തി.

വിഞ്ഞാണപച്ചയാ നാമരൂപന്തി ഇധ വേദനാ സഞ്ഞാ സങ്ഖാരക്ഖന്ധാ നാമം, ചത്താരി ച മഹാഭൂതാനി ചതുന്നഞ്ച മഹാഭൂതാനം ഉപാദായരൂപം രൂപം. അഭാവകഗബ്ഭസേയ്യകാനം അണ്ഡജാനഞ്ച പടിസന്ധിക്ഖണേ വത്ഥുദസകം കായദസകന്തി വീസതി രൂപാനി, തയോ ച അരൂപിനോ ഖന്ധാതി ഏതേ തേവീസതി ധമ്മാ വിഞ്ഞാണപച്ചയാ നാമരൂപന്തി വേദിതബ്ബാ. സഭാവകാനം ഭാവദസകം പക്ഖിപിത്വാ തേത്തിംസ, ഓപപാതികസത്തേസു ബ്രഹ്മകായികാദീനം പടിസന്ധിക്ഖണേ ചക്ഖുസോതവത്ഥുദസകാനി ജീവിതിന്ദ്രിയനവകഞ്ചാതി ഏകൂനചത്താലീസ രൂപാനി, തയോ ച അരൂപിനോ ഖന്ധാതി ഏതേ ദ്വാചത്താലീസ ധമ്മാ വിഞ്ഞാണപച്ചയാ നാമരൂപം. കാമഭവേ പന സേസഓപപാതികാനം സംസേദജാനം വാ സഭാവകപരിപുണ്ണായതനാനം പടിസന്ധിക്ഖണേ ചക്ഖുസോതഘാനജിവ്ഹാകായവത്ഥുഭാവദസകാനീതി സത്തതി രൂപാനി, തയോ ച അരൂപിനോ ഖന്ധാതി ഏതേ തേസത്തതി ധമ്മാ വിഞ്ഞാണപച്ചയാ നാമരൂപം. ഏസ ഉക്കംസോ. അവകംസേന പന തംതംദസകവികലാനം തസ്സ തസ്സ വസേന ഹാപേത്വാ ഹാപേത്വാ പടിസന്ധിയം വിഞ്ഞാണപച്ചയാ നാമരൂപസങ്ഖാ വേദിതബ്ബാ. അരൂപീനം പന തയോവ അരൂപിനോ ഖന്ധാ, അസഞ്ഞാനം രൂപതോ ജീവിതിന്ദ്രിയനവകമേവാതി. ഏസ താവ പടിസന്ധിയം നയോ.

തത്ഥ സിയാ - കഥം പനേതം ജാനിതബ്ബം "പടിസന്ധിനാമരൂപം വിഞ്ഞാണപച്ചയാ ഹോതീ"തി? സുത്തതോ യുത്തിതോ ച. സുത്തേ ഹി "ചിത്താനുപരിവത്തിനോ ധമ്മാ"തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ദുകമാതികാ ൬൨) നയേന ബഹുധാ വേദനാദീനം വിഞ്ഞാണപച്ചയതാ സിദ്ധാ. യുത്തിതോ പന -

ചിത്തജേന ഹി രൂപേന, ഇധ ദിട്ഠേന സിജ്ഝതി;
അദിട്ഠസ്സാപി രൂപസ്സ, വിഞ്ഞാണം പച്ചയോ ഇതി.

നാമരൂപപച്ചയാ സളായതനന്തി നാമം വുത്തമേവ. ഇധ പന രൂപം നിയമതോ ചത്താരി ഭൂതാനി ഛ വത്ഥൂനി ജീവിതിന്ദ്രിയന്തി ഏകാദസവിധം. സളായതനം - ചക്ഖായതനം, സോതായതനം, ഘാനായതനം, ജിവ്ഹായതനം, കായായതനം, മനായതനം.

തത്ഥ സിയാ - കഥം പനേതം ജാനിതബ്ബം "നാമരൂപം സളായതനസ്സ പച്ചയോ"തി? നാമരൂപഭാവേ ഭാവതോ. തസ്സ തസ്സ ഹി നാമസ്സ രൂപസ്സ ച ഭാവേ തം തം ആയതനം ഹോതി, ന അഞ്ഞഥാതി.

സളായതനപച്ചയാ ഫസ്സോതി -

"ഛളേവ ഫസ്സാ സങ്ഖേപാ, ചക്ഖുസമ്ഫസ്സആദയോ;
വിഞ്ഞാണമിവ ബാത്തിംസ, വിത്ഥാരേന ഭവന്തി തേ".

ഫസ്സപച്ചയാ വേദനാതി -

"ദ്വാരതോ വേദനാ വുത്താ, ചക്ഖുസമ്ഫസ്സജാദികാ;
ഛളേവ താ പഭേദേന, ഇധ ബാത്തിംസ വേദനാ".

വേദനാപച്ചയാ തണ്ഹാതി -

"രൂപതണ്ഹാദിഭേദേന, ഛ തണ്ഹാ ഇധ ദീപിതാ;
ഏകേകാ തിവിധാ തത്ഥ, പവത്താകാരതോ മതാ.

"ദുക്ഖീ സുഖം പത്ഥയതി, സുഖീ ഭിയ്യോപി ഇച്ഛതി;
ഉപേക്ഖാ പന സന്തത്താ, സുഖമിച്ചേവ ഭാസിതാ.

"തണ്ഹായ പച്ചയാ തസ്മാ, ഹോന്തി തിസ്സോപി വേദനാ;
വേദനാപച്ചയാ തണ്ഹാ, ഇതി വുത്താ മഹേസിനാ".

തണ്ഹാപച്ചയാ ഉപാദാനന്തി ചത്താരി ഉപാദാനാനി - കാമുപാദാനം, ദിട്ഠുപാദാനം, സീലബ്ബതുപാദാനം, അത്തവാദുപാദാനം. **ഉപാദാനപച്ചയാ ഭവോതി** ഇധ കമ്മഭവോ

അധിപ്പേതോ. ഉപപത്തിഭവോ പന പദുദ്ധാരവസേന വുത്തോ. **ഭവപച്ചയാ ജാതീ**തി കമ്മഭവപച്ചയാ പടിസന്ധിഖന്ധാനം പാതുഭാവോ.

തത്ഥ സിയാ - കഥം പനേതം ജാനിതബ്ബം "ഭവോ ജാതിയാ പച്ചയോ"തി ചേ? ബാഹിരപച്ചയസമത്തേപി ഹീനപണീതാദിവിസേസദസ്സനതോ. ബാഹിരാനഞ്ഹി ജനകജനനിസുക്കസോണിതാഹാരാദീനം പച്ചയാനം സമത്തേപി സത്താനം യമകാനമ്പി സതം ഹീനപ്പണീതതാദിവിസേസോ ദിസ്സതി. സോ ച ന അഹേതുകോ സബ്ബദാ ച സബ്ബേസഞ്ച അഭാവതോ, ന കമ്മഭവതോ അഞ്ഞഹേതുകോ തദഭിനിബ്ബത്തകസത്താനം അജ്ഝത്തസന്താനേ അഞ്ഞസ്സ കാരണസ്സ അഭാവതോതി കമ്മഭവഹേതുകോയേവ. കമ്മഞ്ഹി സത്താനം ഹീനപ്പണീതതാദിവിസേസസ്സ ഹേതു. തേനാഹ ഭഗവാ - "കമ്മം സത്തേ വിഭജതി, യദിദം ഹീനപ്പണീതതായാ"തി (മ॰ നി॰ ൩.൨൮൯).

ജാതിപച്ചയാ ജരാമരണന്തിആദീസു യസ്മാ അസതി ജാതിയാ ജരാമരണം നാമ സോകാദയോ വാ ധമ്മാ ന ഹോന്തി, ജാതിയാ പന സതി ജരാമരണഞ്ചേവ ജരാമരണസങ്ഖാതദുക്ഖധമ്മഫുട്ഠസ്സ ച ബാലസ്സ ജരാമരണാഭിസമ്ബന്ധാ വാ തേന തേന ദുക്ഖധമ്മേന ഫുട്ഠസ്സ അനഭിസമ്ബന്ധാ വാ സോകാദയോ ച ധമ്മാ ഹോന്തി, തസ്മാ അയം ജാതി ജരാമരണസ്സ ചേവ സോകാദീനഞ്ച പച്ചയോ ഹോതീതി വേദിതബ്ബാ.

സോ തഥാഭാവിതേന ചിത്തേനാതിആദീസു **പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണായാ**തി ഏതസ്സ ഞാണസ്സ അധിഗമായ, പത്തിയാതി വുത്തം ഹോതി. **അനേകവിഹിത**ന്തി അനേകവിധം നാനപ്പകാരം, അനേകേഹി വാ പകാരേഹി പവത്തിതം, സംവണ്ണിതന്തി അത്ഥോ. **പുബ്ബേനിവാസ**ന്തി സമനന്തരാതീതം ഭവം ആദിം കത്വാ തത്ഥ തത്ഥ നിവുത്ഥസന്താനം. **അനുസ്സരതീ**തി ഖന്ധപടിപാടിവസേന ചുതിപടിസന്ധിവസേന വാ അനുഗന്ത്വാ അനുഗന്ത്വാ സരതി. ഇമഞ്ഹി പുബ്ബേനിവാസം ഛ ജനാ അനുസ്സരന്തി തിത്ഥിയാ പകതിസാവകാ മഹാസാവകാ അഗ്ഗസാവകാ പച്ചേകബുദ്ധാ ബുദ്ധാതി. തത്ഥ **തിത്ഥിയാ** ചത്താലീസംയേവ കപ്പേ അനുസ്സരന്തി , ന തതോ പരം. കസ്മാ? ദുബ്ബലപഞ്ഞത്താ. തേസഞ്ഹി നാമരൂപപരിച്ഛേദവിരഹിതത്താ ദുബ്ബലാ പഞ്ഞാ ഹോതി. **പകതിസാവകാ** കപ്പസതമ്പി കപ്പസഹസ്സമ്പി അനുസ്സരന്തിയേവ ബലവപഞ്ഞത്താ. അസീതി **മഹാസാവകാ** സതസഹസ്സകപ്പേ അനുസ്സരന്തി. ദ്വേ **അഗ്ഗസാവകാ** ഏകമസങ്ഖേയ്യം കപ്പസതസഹസ്സഞ്ച. **പച്ചേകബുദ്ധാ** ദ്വേ അസങ്ഖേയ്യാനി സതസഹസ്സഞ്ച. ഏത്തകോ ഹി തേസം അഭിനീഹാരോ. **ബുദ്ധാനം** പന പരിച്ഛേദോ നാമ നത്ഥി. തിത്ഥിയാ ച ഖന്ധപടിപാടിമേവ സരന്തി, പടിപാടിം മുഞ്ചിത്വാ ചുതിപടിസന്ധിവസേന സരിതും ന സക്കോന്തി. യഥാ അന്ധാ യട്ഠിം അമുഞ്ചിത്വാവ ഗച്ഛന്തി, ഏവം തേ ഖന്ധപടിപാടിം അമുഞ്ചിത്വാവ സരന്തി. പകതിസാവകാ ഖന്ധപടിപാടിയാപി അനുസ്സരന്തി, ചുതിപടിസന്ധിവസേനാപി സങ്കമന്തി, തഥാ അസീതി മഹാസാവകാ. ദ്വിന്നം പന അഗ്ഗസാവകാനം ഖന്ധപടിപാടികിച്ചം നത്ഥി. ഏകസ്സ അത്തഭാവസ്സ ചുതിം ദിസ്വാ പടിസന്ധിം പസ്സന്തി, പുന അപരസ്സ ചുതിം ദിസ്വാ പടിസന്ധിന്തി ഏവം ചുതിപടിസന്ധിവസേനേവ സങ്കമന്താ ഗച്ഛന്തി, തഥാ പച്ചേകബുദ്ധാ. ബുദ്ധാനം പന നേവ ഖന്ധപടിപാടികിച്ചം, ന ചുതിപടിസന്ധിവസേന സങ്കമനകിച്ചം അത്ഥി. തേസഞ്ഹി അനേകാസു കപ്പകോടീസു ഹേട്ഠാ വാ ഉപരി വാ യം യം ഠാനം ഇച്ഛന്തി, തം തം പാകടമേവ ഹോതി. തസ്മാ അനേകാപി കപ്പകോടിയോ സങ്ഖിപിത്വാ യം യം ഇച്ഛന്തി, തത്ഥ തത്ഥേവ ഓക്കമന്താ സീഹോക്കന്തവസേന ഗച്ഛന്തി. ഏവം ഗച്ഛന്താനഞ്ച നേസം ഞാണം അന്തരന്തരാസു ജാതീസു അസജ്ജമാനം ഇച്ഛിതിച്ഛിതട്ഠാനമേവ ഗണ്ഹാതി.

ഇമേസു പന ഛസു പുബ്ബേനിവാസം അനുസ്സരന്തേസു തിത്ഥിയാനം പുബ്ബേനിവാസദസ്സനം ഖജ്ജോപനകപ്പഭാസദിസം ഹുത്വാ ഉപട്ഠാതി, പകതിസാവകാനം ദീപപ്പഭാസദിസം, മഹാസാവകാനം ഉക്കാപഭാസദിസം, അഗ്ഗസാവകാനം ഓസധിതാരകാപഭാസദിസം, പച്ചേകബുദ്ധാനം ചന്ദപ്പഭാസദിസം. ബുദ്ധാനം രസ്മിസഹസ്സപടിമണ്ഡിതസരദസൂരിയമണ്ഡലസദിസം ഹുത്വാ ഉപട്ഠാതി. തിത്ഥിയാനം പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സരണം അന്ധാനം യട്ഠികോടിഗമനം വിയ ഹോതി. പകതിസാവകാനം ദണ്ഡകസേതുഗമനം വിയ, മഹാസാവകാനം ജങ്ഘസേതുഗമനം വിയ, അഗ്ഗസാവകാനം സകടസേതുഗമനം വിയ, പച്ചേകബുദ്ധാനം ജങ്ഘമഗ്ഗഗമനം വിയ, ബുദ്ധാനം മഹാസകടമഗ്ഗഗമനം വിയ ഹോതി. ഇമസ്മിം പന അധികാരേ സാവകാനം പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സരണം അധിപ്പേതം.

തസ്മാ ഏവം അനുസ്സരിതുകാമേന ആദികമ്മികേന ഭിക്ഖുനാ പച്ഛാഭത്തം പിണ്ഡപാതപടിക്കന്തേന രഹോഗതേന പടിസല്ലീനേന പടിപാടിയാ ചത്താരി ഝാനാനി സമാപജ്ജിത്വാ അഭിഞ്ഞാപാദകജ്ഝാനതോ വുട്ഠായ വുത്തനയേന പടിച്ചസമുപ്പാദം പച്ചവേക്ഖിത്വാ സബ്ബപച്ഛിമാ നിസജ്ജാ ആവജ്ജിതബ്ബാ. തതോ ആസനപഞ്ഞാപനം സേനാസനപ്പവേസനം പത്തചീവരപടിസാമനം ഭോജനകാലോ ഗാമതോ ആഗമനകാലോ ഗാമേ പിണ്ഡായ ചരിതകാലോ ഗാമം പിണ്ഡായ പവിട്ഠകാലോ വിഹാരതോ നിക്ഖമനകാലോ ചേതിയബോധിവന്ദനകാലോ പത്തധോവനകാലോ പത്തപടിഗ്ഗഹണകാലോ പത്തപടിഗ്ഗഹണതോ യാവ മുഖധോവനാ കതകിച്ചം പച്ചൂസകാലേ കതകിച്ചം, മജ്ഝിമയാമേ പഠമയാമേ കതകിച്ചന്തി ഏവം പടിലോമക്കമേന സകലം രത്തിന്ദിവം കതകിച്ചം ആവജ്ജിതബ്ബം. ഏത്തകം പന പകതിചിത്തസ്സപി പാകടം ഹോതി, പരികമ്മസമാധിചിത്തസ്സ പന അതിപാകടമേവ. സചേ പനേത്ഥ കിഞ്ചി ന പാകടം ഹോതി, പുന പാദകജ്ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ ആവജ്ജിതബ്ബം. ഏത്തകേന ദീപേ ജലിതേ വിയ പാകടം ഹോതി . ഏവം പടിലോമക്കമേനേവ ദുതിയദിവസേപി തതിയചതുത്ഥപഞ്ചമദിവസേസുപി ദസാഹേപി അഡ്ഢമാസേപി മാസേപി സംവച്ഛരേപി കതകിച്ചം ആവജ്ജിതബ്ബം. ഏതേനേവ ഉപായേന ദസ വസ്സാനി വീസതി വസ്സാനീതി യാവ ഇമസ്മിം ഭവേ അത്തനോ പടിസന്ധി, താവ ആവജ്ജന്തേന പുരിമഭവേ ചുതിക്ഖണേ പവത്തം നാമരൂപം ആവജ്ജിതബ്ബം. പഹോതി ഹി പണ്ഡിതോ ഭിക്ഖു പഠമവാരേനേവ പടിസന്ധിം ഉഗ്ഘാടേത്വാ ചുതിക്ഖണേ നാമരൂപം ആരമ്മണം കാതും. യസ്മാ പന പുരിമഭവേ നാമരൂപം അസേസം നിരുദ്ധം, ഇധ അഞ്ഞം ഉപ്പന്നം, തസ്മാ തം ഠാനം ആഹുന്ദരികം അന്ധതമമിവ ഹോതി സുദുദ്ദസം ദുപ്പഞ്ഞേന. തേനാപി ''ന സക്കോമഹം പടിസന്ധിം ഉഗ്ഘാടേത്വാ ചുതിക്ഖണേ നാമരൂപാരമ്മണം കാതു''ന്തി ധുരനിക്ഖേപോ ന കാതബ്ബോ. തദേവ പന പാദകജ്ഝാനം പുനപ്പുനം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ വുട്ഠായ തം ഠാനം ആവജ്ജിതബ്ബം.

ഏവം കരോന്തോ ഹി സേയ്യഥാപി നാമ ബലവാ പുരിസോ കൂടാഗാരകണ്ണികത്ഥായ മഹാരുക്ഖം ഛിന്ദന്തോ സാഖാപലാസച്ഛേദനമത്തേനേവ ഫരസുധാരായ വിപന്നായ മഹാരുക്ഖം ഛിന്ദിതും അസക്കോന്തോപി ധുരനിക്ഖേപം അകത്വാവ കമ്മാരസാലം ഗന്ത്വാ തിഖിണം ഫരസും കാരാപേത്വാ പുന ആഗന്ത്വാ ഛിന്ദേയ്യ, പുന വിപന്നായ ച പുനപി തഥേവ കാരേത്വാ ഛിന്ദേയ്യ, സോ ഏവം ഛിന്ദന്തോ ഛിന്നസ്സ ഛിന്നസ്സ പുന ഛേത്തബ്ബാഭാവതോ അഛിന്നസ്സ ച ഛേദനതോ നചിരസ്സേവ മഹാരുക്ഖം പാതേയ്യ, ഏവമേവ പാദകജ്ഝാനാ വുട്ഠായ പുബ്ബേ ആവജ്ജിതം അനാവജ്ജിത്വാ പടിസന്ധിമേവ ആവജ്ജന്തോ തം നചിരസ്സേവ പടിസന്ധിം ഉഗ്ഘാടേത്വാ ചുതിക്ഖണേ നാമരൂപം ആരമ്മണം കരേയ്യാതി. തത്ഥ പച്ഛിമനിസജ്ജതോ പഭുതി യാവ പടിസന്ധിതോ ആരമ്മണം കത്വാ പവത്തം ഞാണം പുബ്ബേനിവാസഞാണം നാമ ന ഹോതി, തം പന പരികമ്മസമാധിഞാണം നാമ ഹോതി. ''അതീതംസഞാണ''ന്തി പേതം ഏകേ വദന്തി . തം അതീതംസഞാണസ്സ രൂപാവചരത്താ രൂപാവചരം സന്ധായ വചനം ന യുജ്ജതി. യദാ പനസ്സ ഭിക്ഖുനോ പടിസന്ധിം അതിക്കമ്മ ചുതിക്ഖണേ പവത്തം നാമരൂപം ആരമ്മണം കത്വാ മനോദ്വാരാവജ്ജനം ഉപ്പജ്ജിത്വാ പുബ്ബേ വുത്തനയേന അപ്പനാചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി, തദാസ്സ തേന ചിത്തേന സമ്പയുത്തം ഞാണം പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണം നാമ. തേന ഞാണേന സമ്പയുത്തായ സതിയാ പുബ്ബേനിവാസം അനുസ്സരതി.

തത്ഥ **സേയ്യഥിദ**ന്തി ആരദ്ധപ്പകാരദസ്സനത്ഥേ നിപാതോ. തേനേവ യ്വായം പുബ്ബേനിവാസോ ആരദ്ധോ, തസ്സ പകാരപ്പഭേദം ദസ്സേന്തോ **ഏകമ്പി ജാതി**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഏകമ്പി ജാതി**ന്തി ഏകമ്പി പടിസന്ധിമൂലം ചുതിപരിയോസാനം ഏകഭവപരിയാപന്നം ഖന്ധസന്താനം. ഏസ നയോ **ദ്വേപി ജാതിയോ**തിആദീസു. **അനേകേപി സംവട്ടകപ്പേ**തിആദീസു പന പരിഹായമാനോ കപ്പോ സംവട്ടകപ്പോ തദാ സബ്ബേസം ബ്രഹ്മലോകേ സന്നിപതനതോ. വഡ്ഢമാനോ കപ്പോ വിവട്ടകപ്പോ തദാ ബ്രഹ്മലോകതോ സത്താനം വിവട്ടനതോ. തത്ഥ സംവട്ടേന സംവട്ടട്ഠായീ ഗഹിതോ ഹോതി തംമൂലകത്താ. വിവട്ടേന ച വിവട്ടട്ഠായീ. ഏവഞ്ഹി സതി ''ചത്താരിമാനി, ഭിക്ഖവേ, കപ്പസ്സ അസങ്ഖ്യേയ്യാനി. കതമാനി ചത്താരി? യദാ, ഭിക്ഖവേ, കപ്പോ സംവട്ടതി, തം ന സുകരം സങ്ഖാതും. യദാ, ഭിക്ഖവേ, കപ്പോ സംവട്ടോ തിട്ഠതി... പേ॰... യദാ, ഭിക്ഖവേ, കപ്പോ വിവട്ടതി...പേ॰... യദാ, ഭിക്ഖവേ, കപ്പോ വിവട്ടോ തിട്ഠതി, തം ന സുകരം സങ്ഖാതു''ന്തി (അ॰ നി॰ ൪.൧൫൬) വുത്താനി ചത്താരി അസങ്ഖേയ്യാനി പരിഗ്ഗഹിതാനി ഹോന്തി.

തത്ഥ തയോ സംവട്ടാ - തേജോസംവട്ടോ, ആപോസംവട്ടോ, വായോസംവട്ടോതി. തിസ്സോ സംവട്ടസീമാ - ആഭസ്സരാ, സുഭകിണ്ഹാ, വേഹപ്ഫലാതി. യദാ കപ്പോ തേജേന സംവട്ടതി, ആഭസ്സരതോ ഹേട്ഠാ അഗ്ഗിനാ ഡയ്ഹതി. യദാ ആപേന സംവട്ടതി, സുഭകിണ്ഹതോ ഹേട്ഠാ ഉദകേന വിലീയതി. യദാ വായുനാ സംവട്ടതി, വേഹപ്ഫലതോ ഹേട്ഠാ വാതേന വിദ്ധംസീയതി. വിത്ഥാരതോ പന സദാപി ഏകം ബുദ്ധക്ഖേത്തം വിനസ്സതി. ബുദ്ധക്ഖേത്തം നാമ തിവിധം ഹോതി - ജാതിക്ഖേത്തം, ആണാക്ഖേത്തം, വിസയക്ഖേത്തഞ്ച. തത്ഥ **ജാതിക്ഖേത്തം** ദസസഹസ്സചക്കവാളപരിയന്തം ഹോതി, യം തഥാഗതസ്സ പടിസന്ധിഗഹണാദീസു കമ്പതി. **ആണാക്ഖേത്തം** കോടിസതസഹസ്സചക്കവാളപരിയന്തം, യത്ഥ രതനപരിത്തം, ഖന്ധപരിത്തം, ധജഗ്ഗപരിത്തം, ആടാനാടിയപരിത്തം , മോരപരിത്തന്തി ഇമേസം പരിത്താനം ആനുഭാവോ വത്തതി. **വിസയക്ഖേത്തം** അനന്തമപരിമാണം, യം "യാവതാ വാ പന ആകങ്ഖേയ്യാ"തി (അം॰ നി॰ ന.വ്വ) വുത്തം. തത്ഥ യം യം തഥാഗതോ ആകങ്ഖതി, തം തം ജാനാതി. ഏവമേതേസു തീസു ബുദ്ധക്ഖേത്തേസു ഏകം ആണാക്ഖേത്തം വിനസ്സതി, തസ്മിം പന വിനസ്സന്തേ ജാതിക്ഖേത്തം വിനട്ഠമേവ ഹോതി, വിനസ്സന്തഞ്ച ഏകതോവ വിനസ്സതി, സണ്ഠഹന്തഞ്ച ഏകതോവ സണ്ഠഹതി.

തസ്സേവം വിനാസോ ച സണ്ഠഹനഞ്ച വേദിതബ്ബം - യസ്മിം സമയേ കപ്പോ അഗ്ഗിനാ നസ്സതി, ആദിതോവ കപ്പവിനാസകമഹാമേഘോ വുട്ഠഹിത്വാ കോടിസതസഹസ്സചക്കവാളേ ഏകം മഹാവസ്സം വസ്സതി. മനുസ്സാ തുട്ഠാ സബ്ബബീജാനി നീഹരിത്വാ വപന്തി. സസ്സേസു പന ഗോഖായിതകമത്തേസു ജാതേസു ഗദ്രഭരവം രവന്തോ ഏകബിന്ദുമത്തമ്പി ന വസ്സതി, തദാ പച്ഛിന്നം പച്ഛിന്നമേവ വസ്സം ഹോതി. വസ്സൂപജീവിനോ സത്താ കമേന ബ്രഹ്മലോകേ നിബ്ബത്തന്തി, പുപ്ഫഫലൂപജീവിനിയോ ച ദേവതാ. ഏവം ദീഘേ അദ്ധാനേ വീതിവത്തേ തത്ഥ തത്ഥ ഉദകം പരിക്ഖയം ഗച്ഛതി. അഥാനുക്കമേന മച്ഛകച്ഛപാപി കാലം കത്വാ ബ്രഹ്മലോകേ നിബ്ബത്തന്തി, നേരയികസത്താപി. തത്ഥ "നേരയികാ സത്തമസൂരിയപാതുഭാവേ വിനസ്സന്തീ"തി ഏകേ. ഝാനം വിനാ നത്ഥി ബ്രഹ്മലോകേ നിബ്ബത്തി, ഏതേസഞ്ച കേചി ദുബ്ഭിക്ഖപീളിതാ, കേചി അഭബ്ബാ ഝാനാധിഗമായ, തേ കഥം തത്ഥ നിബ്ബത്തന്തീതി? ദേവലോകേ പടിലദ്ധജ്ഝാനവസേന. തദാ ഹി "വസ്സസതസഹസ്സസ്സ അച്ചയേന കപ്പവുട്ഠാനം ഭവിസ്സതീ"തി ലോകബ്യൂഹാ നാമ കാമാവചരദേവാ മുത്തസിരാ വികിണ്ണകേസാ രുദമുഖാ അസ്സൂനി ഹത്ഥേഹി പുഞ്ഛമാനാ രത്തവത്ഥനിവത്ഥാ അതിവിയ വിരൂപവേസധാരിനോ ഹുത്വാ മനുസ്സപഥേ വിചരന്താ ഏവം ആരോചേന്തി - "മാരിസാ, മാരിസാ, ഇതോ വസ്സസതസഹസ്സസ്സ അച്ചയേന കപ്പവുട്ഠാനം ഭവിസ്സതി, അയം ലോകോ വിനസ്സിസ്സതി, മഹാസമുദ്ദോപി ഉസ്സുസ്സിസ്സതി, അയഞ്ച മഹാപഥവീ സിനേരു ച പബ്ബതരാജാ ഉദ്ദയ്ഹിസ്സന്തി വിനസ്സിസ്സന്തി, യാവ ബ്രഹ്മലോകാ ലോകവിനാസോ ഭവിസ്സതി. മേത്തം, മാരിസാ, ഭാവേഥ. കരുണം... മുദിതം... ഉപേക്ഖം, മാരിസാ, ഭാവേഥ. മാതരം ഉപട്ഠഹഥ, പിതരം ഉപട്ഠഹഥ, കുലേ ജേട്ഠാപചായിനോ ഹോഥാ"തി. തേസം വചനം സുത്വാ യേഭുയ്യേന മനുസ്സാ ച ഭുമ്മാ ദേവാ ച സംവേഗജാതാ അഞ്ഞമഞ്ഞം മുദുചിത്താ ഹുത്വാ മേത്താദീനി പുഞ്ഞാനി കരിത്വാ ദേവലോകേ നിബ്ബത്തന്തി. തത്ഥ ദിബ്ബസുധാഭോജനം ഭുഞ്ജിത്വാ വായോകസിണേ പരികമ്മം കത്വാ ഝാനം പടിലഭന്തി. തദഞ്ഞേ പന അപരപരിയവേദനീയേന കമ്മേന ദേവലോകേ നിബ്ബത്തന്തി. അപരപരിയവേദനീയകമ്മരഹിതോ ഹി സംസാരേ സംസരന്തോ നാമ സത്തോ നത്ഥി. തേപി തത്ഥ തഥേവ ഝാനം പടിലഭന്തി. ഏവം ദേവലോകേ പടിലദ്ധജ്ഝാനവസേന സബ്ബേപി ബ്രഹ്മലോകേ നിബ്ബത്തന്തീതി.

വസ്സൂപച്ഛേദതോ പന ഉദ്ധം ദീഘസ്സ അദ്ധുനോ അച്ചയേന ദുതിയോ സൂരിയോ പാതുഭവതി, തസ്മിം പാതുഭൂതേ നേവ രത്തിപരിച്ഛേദോ, ന ദിവാപരിച്ഛേദോ പഞ്ഞായതി. ഏകോ സൂരിയോ ഉദേതി, ഏകോ അത്ഥം ഗച്ഛതി, അവിച്ഛിന്നസൂരിയസന്താപോവ ലോകോ ഹോതി. യഥാ ച പകതിസൂരിയേ സൂരിയദേവപുത്തോ ഹോതി, ഏവം കപ്പവിനാസകസൂരിയേ നത്ഥി. തത്ഥ പകതിസൂരിയേ വത്തമാനേ ആകാസേ വലാഹകാപി ധൂമസിഖാപി ചരന്തി. കപ്പവിനാസകസൂരിയേ വത്തമാനേ വിഗതധൂമവലാഹകം ആദാസമണ്ഡലം വിയ നിമ്മലം നഭം ഹോതി. ഠപേത്വാ പഞ്ച മഹാനദിയോ സേസകുന്നദീആദീസു ഉദകം സുസ്സതി.

തതോപി ദീഘസ്സ അദ്ധുനോ അച്ചയേന തതിയോ സൂരിയോ പാതുഭവതി, യസ്സ പാതുഭാവാ മഹാനദിയോപി സുസ്സന്തി.

തതോപി ദീഘസ്സ അദ്ധുനോ അച്ചയേന ചതുത്ഥോ സൂരിയോ പാതുഭവതി, യസ്സ പാതുഭാവാ ഹിമവതി മഹാനദീനം പഭവാ - "സീഹപപാതനോ, ഹംസപാതനോ, കണ്ണമുണ്ഡകോ, രഥകാരദഹോ, അനോതത്തദഹോ, ഛദ്ദന്തദഹോ, കുണാലദഹോ"തി ഇമേ സത്ത മഹാസരാ സുസ്സന്തി.

തതോപി ദീഘസ്സ അദ്ധുനോ അച്ചയേന പഞ്ചമോ സൂരിയോ പാതുഭവതി, യസ്സ പാതുഭാവാ അനുപുബ്ബേന മഹാസമുദ്ദേ അങ്ഗുലിപബ്ബതേമനമത്തമ്പി ഉദകം ന സണ്ഠാതി.

തതോപി ദീഘസ്സ അദ്ധുനോ അച്ചയേന ഛട്ഠോ സൂരിയോ പാതുഭവതി, യസ്സ പാതുഭാവാ സകലചക്കവാളം ഏകധൂമം ഹോതി പരിയാദിന്നസിനേഹം ധൂമേന. യഥാ ചിദം, ഏവം കോടിസതസഹസ്സചക്കവാളാനിപി.

തതോപി ദീഘസ്സ അദ്ധുനോ അച്ചയേന സത്തമോ സൂരിയോ പാതുഭവതി, യസ്സ പാതുഭാവാ സകലചക്കവാളം ഏകജാലം ഹോതി സദ്ധിം കോടിസതസഹസ്സചക്കവാളേഹി. യോജനസതികാദിഭേദാനി സിനേരുകൂടാനിപി പലുജ്ജിത്വാ ആകാസേയേവ അന്തരധായന്തി. സാ അഗ്ഗിജാലാ ഉട്ഠഹിത്വാ ചാതുമഹാരാജികേ ഗണ്ഹാതി. തത്ഥ കനകവിമാനരതനവിമാനമണിവിമാനാനി ഝാപേത്വാ താവതിംസഭവനം ഗണ്ഹാതി. ഏതേനേവ ഉപായേന യാവ പഠമജ്ഝാനഭൂമിം ഗണ്ഹാതി. തത്ഥ തയോപി. ബ്രഹ്മലോകേ ഝാപേത്വാ ആഭസ്സരേ ആഹച്ച തിട്ഠതി. സാ യാവ അണുമത്തമ്പി സങ്ഖാരഗതം അത്ഥി, താവ ന നിബ്ബായതി. സബ്ബസങ്ഖാരപരിക്ഖയാ പന സപ്പിതേലഝാപനഗ്ഗിസിഖാ വിയ ഛാരികമ്പി അനവസേസേത്വാ നിബ്ബായതി. ഹേട്ഠാആകാസേന സഹ ഉപരിആകാസോ ഏകോ ഹോതി മഹന്ധകാരോ.

അഥ ദീഘസ്സ അദ്ധുനോ അച്ചയേന മഹാമേഘോ ഉട്ഠഹിത്വാ പഠമം സുഖുമം സുഖുമം വസ്സതി. അനുപുബ്ബേന കുമുദനാളയട്ഠിമുസലതാലക്ഖന്ധാദിപ്പമാണാഹി ധാരാഹി വസ്സന്തോ കോടിസതസഹസ്സചക്കവാളേസു സബ്ബം ദഡ്ഢട്ഠാനം പൂരേത്വാ അന്തരധായതി. തം ഉദകം ഹേട്ഠാ ച തിരിയഞ്ച വാതോ സമുട്ഠഹിത്വാ ഘനം കരോതി പരിവടുമം പദുമിനിപത്തേ ഉദകബിന്ദുസദിസം. കഥം താവ മഹന്തം ഉദകരാസിം ഘനം കരോതീതി ചേ? വിവരസമ്പദാനതോ. തം ഹിസ്സ തഹിം തഹിം വിവരം ദേതി. തം ഏവം വാതേന സമ്പിണ്ഡിയമാനം ഘനം കരിയമാനം പരിക്ഖയമാനം അനുപുബ്ബേന ഹേട്ഠാ ഓതരതി. ഓതിണ്ണേ ഓതിണ്ണേ ഉദകേ ബ്രഹ്മലോകട്ഠാനേ ബ്രഹ്മലോകാ, ഉപരി ചതുകാമാവചരദേവലോകട്ഠാനേ ച ദേവലോകാ പാതുഭവന്തി. പുരിമപഥവിട്ഠാനം ഓതിണ്ണേ പന ബലവവാതാ ഉപ്പജ്ജന്തി. തേ തം പിഹിതദ്വാരേ ധമകരണേ ഠിതഉദകമിവ നിരുസ്സാസം കത്വാ രുമ്ഭന്തി. മധുരോദകം പരിക്ഖയം ഗച്ഛമാനം ഉപരി രസപഥവിം സമുട്ഠാപേതി. സാ വണ്ണസമ്പന്നാ ചേവ ഹോതി ഗന്ധരസസമ്പന്നാ ച നിരുദകപായാസസ്സ ഉപരി പടലം വിയ. തദാ ച ആഭസ്സരബ്രഹ്മലോകേ പഠമതരാഭിനിബ്ബത്താ സത്താ ആയുക്ഖയാ വാ പുഞ്ഞക്ഖയാ വാ തതോ ചവിത്വാ ഇധൂപപജ്ജന്തി. തേ ഹോന്തി സയംപഭാ അന്തലിക്ഖചരാ. തേ **അഗ്ഗഞ്ഞസുത്തേ** (ദീ॰ നി॰ ൩.൧൧൮) വുത്തനയേന തം രസപഥവിം സായിത്വാ തണ്ഹാഭിഭൂതാ ആലുപ്പകാരകം പരിഭുഞ്ജിതും ഉപക്കമന്തി.

അഥ തേസം സയംപഭാ അന്തരധായതി, അന്ധകാരോ ഹോതി. തേ അന്ധകാരം ദിസ്വാ ഭായന്തി. തതോ നേസം ഭയം നാസേത്വാ സൂരഭാവം ജനയന്തം പരിപുണ്ണപഞ്ഞാസയോജനം സൂരിയമണ്ഡലം പാതുഭവതി. തേ തം ദിസ്വാ "ആലോകം പടിലഭിമ്ഹാ"തി ഹട്ഠതുട്ഠാ ഹുത്വാ "അമ്ഹാകം ഭീതാനം ഭയം നാസേത്വാ സൂരഭാവം ജനയന്തോ ഉട്ഠിതോ, തസ്മാ സൂരിയോ ഹോതൂ"തി സൂരിയോത്വേവസ്സ നാമം കരോന്തി. അഥ സൂരിയേ ദിവസം ആലോകം കത്വാ അത്ഥങ്ഗതേ "യമ്പി ആലോകം ലഭിമ്ഹ, സോപി നോ നട്ഠോ"തി പുന ഭീതാ ഹോന്തി, തേസം ഏവം ഹോതി "സാധു വതസ്സ സചേ അഞ്ഞം ആലോകം ലഭേയ്യാമാ"തി. തേസം ചിത്തം ഞത്വാ വിയ ഏകൂനപഞ്ഞാസയോജനം ചന്ദമണ്ഡലം പാതുഭവതി. തേ തം ദിസ്വാ ഭിയ്യോസോമത്തായ ഹട്ഠതുട്ഠാ ഹുത്വാ "അമ്ഹാകം ഛന്ദം ഞത്വാ വിയ ഉട്ഠിതോ, തസ്മാ ചന്ദോ ഹോതൂ"തി ചന്ദോത്വേവസ്സ നാമം കരോന്തി.

ഏവം ചന്ദിമസൂരിയേസു പാതുഭൂതേസു നക്ഖത്താനി താരകരൂപാനി പാതുഭവന്തി. തതോ പഭുതി രത്തിന്ദിവാ പഞ്ഞായന്തി അനുക്കമേന ച മാസദ്ധമാസഉതുസംവച്ഛരാ. ചന്ദിമസൂരിയാനം പന പാതുഭൂതദിവസേയേവ സിനേരുചക്കവാളഹിമവന്തപബ്ബതാ പാതുഭവന്തി . തേ ച ഖോ അപുബ്ബം അചരിമം ഫഗ്ഗുണപുണ്ണമദിവസേയേവ പാതുഭവന്തി.

കഥം? യഥാ നാമ കങ്ഗുഭത്തേ പച്ചമാനേ ഏകപ്പഹാരേനേവ പുബ്ബുളകാ ഉട്ഠഹന്തി, ഏകേ പദേസാ ഥൂപഥൂപാ ഹോന്തി, ഏകേ നിന്നനിന്നാ ഏകേ സമസമാ, ഏവമേവം ഥൂപഥൂപട്ഠാനേ പബ്ബതാ ഹോന്തി നിന്നനിന്നട്ഠാനേ സമുദ്ദാ സമസമട്ഠാനേ ദീപാതി.

അഥ തേസം സത്താനം രസപഥവിം പരിഭുഞ്ജന്താനം കമേന ഏകച്ചേ വണ്ണവന്തോ, ഏകച്ചേ ദുബ്ബണ്ണാ ഹോന്തി. തത്ഥ വണ്ണവന്തോ ദുബ്ബണ്ണേ അതിമഞ്ഞന്തി. തേസം അതിമാനപച്ചയാ സാ രസപഥവീ അന്തരധായതി, ഭൂമിപപ്പടകോ പാതുഭവതി. അഥ തേസം തേനേവ നയേന സോപി അന്തരധായതി, പദാലതാ പാതുഭവതി. തേനേവ നയേന സാപി അന്തരധായതി, അകട്ഠപാകോ സാലി പാതുഭവതി അകണോ അഥുസോ സുദ്ധോ സുഗന്ധാ തണ്ഡുലപ്ഫലോ. തതോ നേസം ഭാജനാനി ഉപ്പജ്ജന്തി. തേ സാലിം ഭാജനേ ഠപേത്വാ പാസാണപിട്ഠിയം ഠപേന്തി. സയമേവ ജാലാസിഖാ ഉട്ഠഹിത്വാ തം പചതി. സോ ഹോതി ഓദനോ സുമനജാതിപുപ്ഫസദിസോ. ന തസ്സ സൂപേന വാ ബ്യഞ്ജനേന വാ കരണീയം അത്ഥി, യം യം രസം ഭുഞ്ജിതുകാമാ ഹോന്തി, തം തം രസോവ ഹോതി. തേസം തം ഓളാരികം ആഹാരം ആഹരയതം തതോ പഭുതി മുത്തകരീസം സഞ്ജായതി. അഥ നേസം തസ്സ നിക്ഖമനത്ഥായ വണമുഖാനി പഭിജ്ജന്തി . പുരിസസ്സ പുരിസഭാവോ, ഇത്ഥിയാ ഇത്ഥിഭാവോ പാതുഭവതി. തത്ര സുദം ഇത്ഥീ പുരിസം, പുരിസോ ച ഇത്ഥിം അതിവേലം ഉപനിജ്ഝായതി. തേസം അതിവേലം ഉപനിജ്ഝായനപച്ചയാ കാമപരിളാഹോ ഉപ്പജ്ജതി. തതോ മേഥുനം ധമ്മം പടിസേവന്തി. തേ അസദ്ധമ്മപടിസേവനപച്ചയാ വിഞ്ഞൂഹി ഗരഹിയമാനാ വിഹേഠിയമാനാ തസ്സ അസദ്ധമ്മസ്സ പടിച്ഛാദനഹേതു അഗാരാനി കരോന്തി. തേ അഗാരം അജ്ഝാവസമാനാ അനുക്കമേന അഞ്ഞതരസ്സ അലസജാതികസ്സ സത്തസ്സ ദിട്ഠാനുഗതിം ആപജ്ജന്താ സന്നിധിം കരോന്തി. തതോ പഭുതി കണോപി ഥുസോപി തണ്ഡുലം പരിയോനന്ധതി, ലായിതട്ഠാനമ്പി ന പടിവിരൂഹതി. തേ സന്നിപതിത്വാ അനുത്ഥുനന്തി "പാപകാ വത ഭോ ധമ്മാ സത്തേസു പാതുഭൂതാ, മയഞ്ഹി പുബ്ബേ മനോമയാ അഹുമ്ഹാ"തി **അഗ്ഗഞ്ഞസുത്തേ** (ദീ॰ നി॰ ൩.൧൨൮) വുത്തനയേന വിത്ഥാരേതബ്ബം. തതോ മരിയാദം ഠപേന്തി.

അഥ അഞ്ഞതരോ സത്തോ അഞ്ഞസ്സ ഭാഗം അദിന്നം ആദിയതി. തം ദ്വിക്ഖത്തും പരിഭാസിത്വാ തതിയവാരേ പാണിലേഡ്ഡുദണ്ഡേഹി പഹരന്തി. തേ ഏവം അദിന്നാദാനഗരഹമുസാവാദദണ്ഡാദാനേസു ഉപ്പന്നേസു സന്നിപതിത്വാ ചിന്തയന്തി "യംനൂന മയം ഏകം സത്തം സമ്മന്നേയ്യാമ, യോ നോ സമ്മാ ഖീയിതബ്ബം ഖീയേയ്യ, ഗരഹിതബ്ബം ഗരഹേയ്യ, പബ്ബാജേതബ്ബം പബ്ബാജേയ്യ. മയം പനസ്സ സാലീനം ഭാഗം അനുപദസ്സാമാ"തി. ഏവം കതസന്നിട്ഠാനേസു പന സത്തേസു ഇമസ്മിം താവ കപ്പേ അയമേവ ഭഗവാ ബോധിസത്തഭൂതോ തേന സമയേന തേസു സത്തേസു അഭിരൂപതരോ ച ദസ്സനീയതരോ ച മഹേസക്ഖതരോ ച ബുദ്ധിസമ്പന്നോ പടിബലോ നിഗ്ഗഹപഗ്ഗഹം കാതും. തേ തം ഉപസങ്കമിത്വാ യാചിത്വാ സമ്മന്നിംസു. സോ "തേന മഹാജനേന സമ്മതോതി **മഹാസമ്മതോ,** ഖേത്താനം അധിപതീതി **ഖത്തിയോ,** ധമ്മേന സമേന പരേ രഞ്ജേതീതി **രാജാ"**തി തീഹി നാമേഹി പഞ്ഞായിത്ഥ. യഞ്ഹി ലോകേ അച്ഛരിയട്ഠാനം, ബോധിസത്തോവ തത്ഥ ആദിപുരിസോതി. ഏവം ബോധിസത്തം ആദിം കത്വാ ഖത്തിയമണ്ഡലേ സണ്ഠിതേ അനുപുബ്ബേന ബ്രാഹ്മണാദയോപി വണ്ണാ സണ്ഠഹിംസു. തത്ഥ കപ്പവിനാസകമഹാമേഘതോ യാവ ജാലൂപച്ഛേദോ, ഇദമേകമസങ്ഖേയ്യം **സംവട്ടോ**തി വുച്ചതി. കപ്പവിനാസകജാലൂപച്ഛേദതോ യാവ കോടിസതസഹസ്സചക്കവാളപരിപൂരകോ സമ്പത്തിമഹാമേഘോ, ഇദം ദുതിയമസങ്ഖേയ്യം **സംവട്ടട്ഠായീ**തി വുച്ചതി. സമ്പത്തിമഹാമേഘതോ യാവ ചന്ദിമസൂരിയപാതുഭാവോ, ഇദം തതിയമസങ്ഖേയ്യം **വിവട്ടോ**തി വുച്ചതി. ചന്ദിമസൂരിയപാതുഭാവതോ യാവ പുന കപ്പവിനാസകമഹാമേഘോ, ഇദം ചതുത്ഥമസങ്ഖേയ്യം **വിവട്ടട്ഠായീ**തി വുച്ചതി. ഇമാനി ചത്താരി അസങ്ഖേയ്യാനി ഏകോ മഹാകപ്പോ ഹോതി. ഏവം താവ അഗ്ഗിനാ വിനാസോ ച സണ്ഠഹനഞ്ച വേദിതബ്ബം.

യസ്മിം പന സമയേ കപ്പോ ഉദകേന നസ്സതി, ആദിതോവ കപ്പവിനാസകമഹാമേഘോ ഉട്ഠഹിത്വാതി പുബ്ബേ വുത്തനയേനേവ വിത്ഥാരേതബ്ബം. അയം പന വിസേസോ - യഥാ തത്ഥ ദുതിയോ സൂരിയോ, ഏവമിധ കപ്പവിനാസകോ ഖാരൂദകമഹാമേഘോ ഉട്ഠാതി. സോ ആദിതോ സുഖുമം സുഖുമം വസ്സന്തോ അനുക്കമേന മഹാധാരാഹി കോടിസതസഹസ്സചക്കവാളാനം പൂരേന്തോ വസ്സതി. ഖാരൂദകേന ഫുട്ഠഫുട്ഠാ പഥവീപബ്ബതാദയോ വിലീയന്തി. ഉദകം സമന്തതോ വാതേഹി ധാരീയതി. പഥവിതോ യാവ ദുതിയജ്ഝാനഭൂമിം ഉദകം ഗണ്ഹാതി, തത്ഥ തയോപി ബ്രഹ്മലോകേ വിലീയാപേത്വാ

സുഭകിണ്ഹേ ആഹച്ച തിട്ഠതി. തം യാവ അണുമത്തമ്പി സങ്ഖാരഗതം അത്ഥി, താവ ന വൂപസമ്മതി.

ഉദകാനുഗതം പന സബ്ബസങ്ഖാരഗതം അഭിഭവിത്വാ സഹസാ വൂപസമ്മതി, അന്തരധാനം ഗച്ഛതി. ഹേട്ഠാആകാസേന സഹ ഉപരിആകാസോ ഏകോ ഹോതി മഹന്ധകാരോതി സബ്ബം വുത്തസദിസം. കേവലം പനിധ ആഭസ്സരബ്രഹ്മലോകം ആദിം കത്വാ ലോകോ പാതുഭവതി. സുഭകിണ്ഹതോ ച ചവിത്വാ ആഭസ്സരട്ഠാനാദീസു സത്താ നിബ്ബത്തന്തി. തത്ഥ കപ്പവിനാസകമഹാമേഘതോ യാവ കപ്പവിനാസകഉദകൂപച്ഛേദോ, ഇദമേകം അസങ്ഖ്യേയ്യം. ഉദകൂപച്ഛേദതോ യാവ സമ്പത്തിമഹാമേഘോ, ഇദം ദുതിയമസങ്ഖ്യേയ്യം. സമ്പത്തിമഹാമേഘതോ...പേ॰... ഇമാനി ചത്താരി അസങ്ഖ്യേയ്യാനി ഏകോ മഹാകപ്പോ ഹോതി. ഏവം ഉദകേന വിനാസോ ച സണ്ഠഹനഞ്ച വേദിതബ്ബം.

യസ്മിം പന സമയേ കപ്പോ വാതേന വിനസ്സതി, ആദിതോവ കപ്പവിനാസകമഹാമേഘോ വുട്ഠഹിത്വാതി പുബ്ബേ വുത്തനയേനേവ വിത്ഥാരേതബ്ബം. അയം പന വിസേസോ - യഥാ തത്ഥ ദുതിയസൂരിയോ, ഏവമിധ കപ്പവിനാസനത്ഥം വാതോ സമുട്ഠാതി. സോ പഠമം ഥൂലരജം ഉട്ഠാപേതി, തതോ സണ്ഹരജം സുഖുമവാലികം ഥൂലവാലികം സക്ഖരപാസാണാദയോതി യാവ കൂടാഗാരമത്തേ പാസാണേ വിസമട്ഠാനേ ഠിതമഹാരുക്ഖേ ച ഉട്ഠാപേതി. തേ പഥവിതോ നഭമുഗ്ഗതാ ന പുന പതന്തി, തത്ഥേവ ചുണ്ണവിചുണ്ണാ ഹുത്വാ അഭാവം ഗച്ഛന്തി. അഥാനുക്കമേന ഹേട്ഠാമഹാപഥവിയാ വാതോ സമുട്ഠഹിത്വാ പഥവിം പരിവത്തേത്വാ ഉദ്ധംമൂലം കത്വാ ആകാസേ ഖിപതി. യോജനസതപ്പമാണാ പഥവിപ്പദേസാ ദ്വിയോജനതിയോജനചതുയോജനപഞ്ചയോജനസതപ്പമാണാപി ഭിജ്ജിത്വാ വാതവേഗുക്ഖിത്താ ആകാസേയേവ ചുണ്ണവിചുണ്ണാ ഹുത്വാ അഭാവം ഗച്ഛന്തി. ചക്കവാളപബ്ബതമ്പി സിനേരുപബ്ബതമ്പി വാതോ ഉക്ഖിപിത്വാ ആകാസേ ഖിപതി. തേ അഞ്ഞമഞ്ഞം അഭിഹന്ത്വാ ചുണ്ണവിചുണ്ണാ ഹുത്വാ വിനസ്സന്തി. ഏതേനേവ ഉപായേന ഭൂമട്ഠകവിമാനാനി ച ആകാസട്ഠകവിമാനാനി ച വിനാസേന്തോ ഛ കാമാവചരദേവലോകേ വിനാസേത്വാ കോടിസതസഹസ്സചക്കവാളാനി വിനാസേതി. തത്ഥ ചക്കവാളാ ചക്കവാളേഹി, ഹിമവന്താ ഹിമവന്തേഹി, സിനേരൂ സിനേരൂഹി അഞ്ഞമഞ്ഞം സമാഗന്ത്വാ ചുണ്ണവിചുണ്ണാ ഹുത്വാ വിനസ്സന്തി. പഥവിതോ യാവ തതിയജ്ഝാനഭൂമിം വാതോ ഗണ്ഹാതി, തത്ഥ തയോ ബ്രഹ്മലോകേ വിനാസേത്വാ വേഹപ്ഫലേ ആഹച്ച തിട്ഠതി. ഏവം സബ്ബസങ്ഖാരഗതം വിനാസേത്വാ സയമ്പി വിനസ്സതി. ഹേട്ഠാആകാസേന സഹ ഉപരിആകാസോ ഏകോ ഹോതി മഹന്ധകാരോതി സബ്ബം വുത്തസദിസം. ഇധ പന സുഭകിണ്ഹബ്രഹ്മലോകം ആദിം കത്വാ ലോകോ പാതുഭവതി. വേഹപ്ഫലതോ ച ചവിത്വാ സുഭകിണ്ഹട്ഠാനാദീസു സത്താ നിബ്ബത്തന്തി. തത്ഥ കപ്പവിനാസകമഹാമേഘതോ യാവ കപ്പവിനാസകവാതൂപച്ഛേദോ, ഇദമേകം അസങ്ഖ്യേയ്യം. വാതൂപച്ഛേദതോ യാവ സമ്പത്തിമഹാമേഘോ, ഇദം ദുതിയമസങ്ഖ്യേയ്യം...പേ॰... ഇമാനി ചത്താരി അസങ്ഖ്യേയ്യാനി ഏകോ മഹാകപ്പോ ഹോതി. ഏവം വാതേന വിനാസോ ച സണ്ഠഹനഞ്ച വേദിതബ്ബം.

കിം കാരണാ ഏവം ലോകോ വിനസ്സതി? അകുസലമൂലകാരണാ. അകുസലമൂലേസു ഹി ഉസ്സന്നേസു ഏവം ലോകോ വിനസ്സതി. സോ ച ഖോ രാഗേ ഉസ്സന്നതരേ അഗ്ഗിനാ വിനസ്സതി, ദോസേ ഉസ്സന്നതരേ ഉദകേന വിനസ്സതി. കേചി പന "ദോസേ ഉസ്സന്നതരേ അഗ്ഗിനാ, രാഗേ ഉദകേനാ"തി വദന്തി. മോഹേ ഉസ്സന്നതരേ വാതേന വിനസ്സതി. ഏവം വിനസ്സന്തോപി ച നിരന്തരമേവ സത്ത വാരേ അഗ്ഗിനാ നസ്സതി, അട്ഠമേ വാരേ ഉദകേന. പുന സത്ത വാരേ അഗ്ഗിനാ, അട്ഠമേ വാരേ ഉദകേനാതി ഏവം അട്ഠമേ അട്ഠമേ വാരേ വിനസ്സന്തോ സത്തക്ഖത്തും ഉദകേന വിനസ്സിത്വാ പുന സത്ത വാരേ അഗ്ഗിനാ നസ്സതി. ഏത്താവതാ തേസട്ഠി കപ്പാ അതീതാ ഹോന്തി. ഏത്ഥന്തരേ ഉദകേന നസ്സനവാരം സമ്പത്തമ്പി പടിബാഹിത്വാ ലദ്ധോകാസോ വാതോ പരിപുണ്ണചതുസട്ഠികപ്പായുകേ സുഭകിണ്ഹേ വിദ്ധംസേന്തോ ലോകം വിനാസേതി.

പുബ്ബേനിവാസം അനുസ്സരന്തോപി ച കപ്പാനുസ്സരണകോ ഭിക്ഖു ഏതേസു കപ്പേസു അനേകേപി സംവട്ടകപ്പേ അനേകേപി വിവട്ടകപ്പേ അനേകേപി സംവട്ടവിവട്ടകപ്പേ അനുസ്സരതി. **സംവട്ടകപ്പേ വിവട്ടകപ്പേ**തി ച കപ്പസ്സ അഡ്ഢം ഗഹേത്വാ വുത്തം. **സംവട്ടവിവട്ടകപ്പേ**തി സകലകപ്പം ഗഹേത്വാ വുത്തം. കഥം അനുസ്സരതീതി ചേ? **അമുത്രാസി**ന്തിആദിനാ നയേന. തത്ഥ **അമുത്രാസി**ന്തി അമുമ്ഹി സംവട്ടകപ്പേ അഹം അമുമ്ഹി ഭവേ വാ യോനിയാ വാ ഗതിയാ വാ വിഞ്ഞാണട്ഠിതിയാ വാ സത്താവാസേ വാ സത്തനികായേ വാ ആസിം. **ഏവംനാമോ**തി

തിസ്സോ വാ ഫുസ്സോ വാ. **ഏവംഗോത്തോ**തി കച്ചാനോ വാ കസ്സപോ വാ. ഇദമസ്സ അതീതഭവേ അത്തനോ നാമഗോത്താനുസ്സരണവസേന വുത്തം. സചേ പന തസ്മിം കാലേ അത്തനോ വണ്ണസമ്പത്തിം വാ ലൂഖപണീതജീവികഭാവം വാ സുഖദുക്ഖബഹുലതം വാ അപ്പായുകദീഘായുകഭാവം വാ അനുസ്സരിതുകാമോ ഹോതി, തമ്പി അനുസ്സരതിയേവ. തേനാഹ "ഏവംവണ്ണോ...പേ॰... ഏവമായുപരിയന്തോ"തി. തത്ഥ **ഏവംവണ്ണോ**തി ഓദാതോ വാ സാമോ വാ. **ഏവമാഹാരോ**തി സാലിമംസോദനാഹാരോ വാ പവത്തഫലഭോജനോ വാ. **ഏവംസുഖദുക്ഖപ്പടിസംവേദീ**തി അനേകപ്പകാരേന കായികചേതസികാനം സാമിസനിരാമിസാദിപ്പഭേദാനം വാ സുഖദുക്ഖാനം പടിസംവേദീ. **ഏവമായുപരിയന്തോ**തി ഏവം വസ്സസതപരിമാണായുപരിയന്തോ വാ ചതുരാസീതികപ്പസതസഹസ്സായുപരിയന്തോ വാ.

സോ തതോ ചുതോ അമുത്ര ഉദപാദിന്തി സോ അഹം തതോ ഭവതോ യോനിതോ ഗതിതോ വിഞ്ഞാണട്ഠിതിതോ സത്താവാസതോ സത്തനികായതോ വാ ചുതോ പുന അമുകസ്മിം നാമ ഭവേ യോനിയാ ഗതിയാ വിഞ്ഞാണട്ഠിതിയാ സത്താവാസേ സത്തനികായേ വാ ഉദപാദിം. **തത്രാപാസി**ന്തി അഥ തത്രാപി ഭവേ യോനിയാ ഗതിയാ വിഞ്ഞാണട്ഠിതിയാ സത്താവാസേ സത്തനികായേ വാ പുന അഹോസിം. **ഏവംനാമോ**തിആദി വുത്തനയമേവ. അപിച യസ്മാ **അമുത്രാസി**ന്തി ഇദം അനുപുബ്ബേന ആരോഹന്തസ്സ യാവതിച്ഛകം (വിസുദ്ധി॰ ഥ.൪൦൨) അനുസ്സരണം, **സോ തതോ ചുതോ**തി പടിനിവത്തന്തസ്സ പച്ചവേക്ഖണം, തസ്മാ **ഇധൂപപന്നോ**തി ഇമിസ്സാ ഇധൂപപത്തിയാ അനന്തരമേവസ്സ ഉപപത്തിട്ഠാനം സന്ധായ **അമുത്ര ഉദപാദി**ന്തി ഇദം വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. **തത്രാപാസി**ന്തി ഏവമാദി പനസ്സ തത്ര ഇമിസ്സാ ഉപപത്തിയാ അനന്തരേ ഉപപത്തിട്ഠാനേ നാമഗോത്താദീനം അനുസ്സരണദസ്സനത്ഥം വുത്തം. **സോ തതോ ചുതോ ഇധൂപപന്നോ**തി സ്വാഹം തതോ അനന്തരൂപപത്തിട്ഠാനതോ ചുതോ ഇധ അമുകസ്മിം നാമ ഖത്തിയകുലേ വാ ബ്രാഹ്മണകുലേ വാ നിബ്ബത്തോതി. **ഇതീ**തി ഏവം. **സാകാരം സഉദ്ദേസ**ന്തി നാമഗോത്തവസേന സഉദ്ദേസം, വണ്ണാദിവസേന സാകാരം. നാമഗോത്തേന ഹി സത്തോ തിസ്സോ ഫുസ്സോ കസ്സപോതി ഉദ്ദിസീയതി, വണ്ണാദീഹി സാമോ ഓദാതോതി നാനത്തതോ പഞ്ഞായതി. തസ്മാ നാമഗോത്തം ഉദ്ദേസോ, ഇതരേ ആകാരാതി.

പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫൪. ദിബ്ബചക്ഖുഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൦൭. ദിബ്ബചക്ഖുഞാണനിദ്ദേസേ **ആലോകസഞ്ഞം മനസി കരോതീ**തി ദിവാ വാ രത്തിം വാ സൂരിയജോതിചന്ദമണിആലോകം ആലോകോതി മനസി കരോതി. ഏവം മനസികരോന്തോ ച ആലോകോതി സഞ്ഞം മനസി പവത്തനതോ "ആലോകസഞ്ഞം മനസി കരോതീ"തി വുച്ചതി. **ദിവാസഞ്ഞം അധിട്ഠാതീ**തി ഏവം ആലോകസഞ്ഞം മനസികരിത്വാ ദിവാതി സഞ്ഞം ഠപേതി. **യഥാ ദിവാ തഥാ രത്തി**ന്തി യഥാ ദിവാ ആലോകോ ദിട്ഠോ, തഥേവ രത്തിമ്പി മനസി കരോതി. **യഥാ രത്തിം തഥാ ദിവാ**തി യഥാ രത്തിം ആലോകോ ദിട്ഠോ, തഥേവ ദിവാപി മനസി കരോതി. **ഇതി വിവടേന ചേതസാ**തി ഏവം അപിഹിതേന ചിത്തേന. **അപരിയോനദ്ധേനാ**തി സമന്തതോ അനദ്ധേന. **സപ്പഭാസം ചിത്തം ഭാവേതീ**തി സഓഭാസം ചിത്തം വഡ്ഢേതി. ഏതേന ദിബ്ബചക്ഖുസ്സ പരികമ്മാലോകാരമ്മണം ചിത്തം കഥിതം. ആലോകകസിണാരമ്മണം ചതുത്ഥജ്ഝാനമേവ വാ സന്ധായ വുത്തം. തസ്സേവം ഭാവയതോ ഓഭാസജാതം ചിത്തം ഹോതി വിഗതന്ധകാരാവരണം. തേന ഹി ദിബ്ബചക്ഖും ഉപ്പാദേതുകാമേന ആദികമ്മികേന കുലപുത്തേന ഇമിസ്സായേവ പാളിയാ അനുസാരേന കസിണാരമ്മണം അഭിഞ്ഞാപാദകജ്ഝാനം സബ്ബാകാരേന അഭിനീഹാരക്ഖമം കത്വാ "തേജോകസിണം ഓദാതകസിണം ആലോകകസിണ"ന്തി ഇമേസു തീസു കസിണേസു അഞ്ഞതരം ആസന്നം കാതബ്ബം, ഉപചാരജ്ഝാനഗോചരം കത്വാ വഡ്ഢേത്വാ ഠപേതബ്ബം, ന തത്ഥ അപ്പനാ ഉപ്പാദേതബ്ബാതി അധിപ്പായോ. സചേ ഹി ഉപ്പാദേതി, പാദകജ്ഝാനനിസ്സയം ഹോതി, ന പരികമ്മനിസ്സയം. ഇമേസു ച പന തീസു ആലോകകസിണംയേവ സേട്ഠതരം, തദനുലോമേന പന ഇതരം കസിണദ്വയമ്പി വുത്തം. തസ്മാ ആലോകകസിണം ഇതരേസം വാ അഞ്ഞതരം ആരമ്മണം കത്വാ ചത്താരി ഝാനാനി ഉപ്പാദേത്വാ പുന ഉപചാരഭൂമിയംയേവ ഠത്വാ കസിണം വഡ്ഢേതബ്ബം. വഡ്ഢിതവഡ്ഢിതട്ഠാനസ്സ അന്തോയേവ രൂപഗതം പസ്സിതബ്ബം. രൂപഗതം പസ്സതോ പനസ്സ തേന ബ്യാപാരേന പരികമ്മചിത്തേന ആലോകഫരണം അകുബ്ബതോ പരികമ്മസ്സ വാരോ അതിക്കമതി, തതോ ആലോകോ അന്തരധായതി, തസ്മിം അന്തരഹിതേ രൂപഗതമ്പി ന ദിസ്സതി. അഥാനേന പുനപ്പുനം പാദകജ്ഝാനമേവ പവിസിത്വാ തതോ വുട്ഠായ ആലോകോ ഫരിതബ്ബോ. ഏവം അനുക്കമേന ആലോകോ ഥാമഗതോ ഹോതീതി. "ഏത്ഥ

ആലോകോ ഹോതൂ"തി യത്തകം ഠാനം പരിച്ഛിന്ദതി, തത്ഥ ആലോകോ തിട്ഠതിയേവ. ദിവസമ്പി നിസീദിത്വാ പസ്സതോ രൂപദസ്സനം ഹോതി. തത്ഥ യദാ തസ്സ ഭിക്ഖുനോ മംസചക്ഖുസ്സ അനാപാഥഗതം അന്തോകുച്ഛിഗതം ഹദയവത്ഥുനിസ്സിതം ഹേട്ഠാപഥവീതലനിസ്സിതം തിരോകുട്ടപബ്ബതപാകാരഗതം പരചക്കവാളഗതന്തി ഇദം രൂപം ഞാണചക്ഖുസ്സ ആപാഥം ആഗച്ഛതി, മംസചക്ഖുനാ ദിസ്സമാനം വിയ ഹോതി, തദാ ദിബ്ബചക്ഖു ഉപ്പന്നം ഹോതി. തദേവ ചേത്ഥ രൂപദസ്സനസമത്ഥം, ന പുബ്ബഭാഗചിത്താനി.

തത്രായം ദിബ്ബചക്ഖുനോ ഉപ്പത്തിക്കമോ - വുത്തപ്പകാരമേതം രൂപമാരമ്മണം കത്വാ മനോദ്വാരാവജ്ജനേ ഉപ്പജ്ജിത്വാ നിരുദ്ധേ തദേവ രൂപമാരമ്മണം കത്വാ ചത്താരി പഞ്ച വാ ജവനാനി ഉപ്പജ്ജന്തീതി പുബ്ബേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. ഇദം പന ഞാണം "സത്താനം ചുതൂപപാതേ ഞാണ"ന്തിപി "ദിബ്ബചക്ഖുഞാണ"ന്തിപി വുച്ചതി. തം പനേതം പുഥുജ്ജനസ്സ പരിപന്ഥോ ഹോതി. സോ ഹി "യത്ഥ യത്ഥ ആലോകോ ഹോതൂ"തി അധിട്ഠാതി, തം തം പഥവീസമുദ്ദപബ്ബതേ വിനിവിജ്ഝിത്വാപി ഏകാലോകം ഹോതി. അഥസ്സ തത്ഥ ഭയാനകാനി യക്ഖരക്ഖസാദിരൂപാനി പസ്സതോ ഭയം ഉപ്പജ്ജതി. തേന ചിത്തവിക്ഖേപം പത്വാ ഝാനവിബ്ഭന്തകോ ഹോതി. തസ്മാ രൂപദസ്സനേ അപ്പമത്തേന ഭവിതബ്ബം.

സത്താനം ചുതൂപപാതഞാണായാതി സത്താനം ചുതിയാ ച ഉപപാതേ ച ഞാണായ. യേന ഞാണേന സത്താനം ചുതി ച ഉപപാതോ ച ഞായതി, തദത്ഥം ദിബ്ബചക്ഖുഞാണത്ഥന്തി വുത്തം ഹോതി. **ദിബ്ബേന ചക്ഖുനാ**തി വുത്തത്ഥമേവ. **വിസുദ്ധേനാ**തി ചുതൂപപാതദസ്സനേന ദിട്ഠിവിസുദ്ധിഹേതുത്താ വിസുദ്ധം. യോ ഹി ചുതിമത്തമേവ പസ്സതി, ന ഉപപാതം, സോ ഉച്ഛേദദിട്ഠിം ഗണ്ഹാതി. യോ ഉപപാതമേവ പസ്സതി, ന ചുതിം, സോ നവസത്തപാതുഭാവദിട്ഠിം ഗണ്ഹാതി. യോ പന തദുഭയം പസ്സതി, സോ യസ്മാ ദുവിധമ്പി തം ദിട്ഠിഗതമതിവത്തതി, തസ്മാസ്സ തം ദസ്സനം ദിട്ഠിവിസുദ്ധിഹേതു ഹോതി. ഉഭയഞ്ചേതം ബുദ്ധപുത്താ പസ്സന്തി . തേന വുത്തം - "ചുതൂപപാതദസ്സനേന ദിട്ഠിവിസുദ്ധിഹേതുത്താ വിസുദ്ധ"ന്തി. മനുസ്സൂപചാരം അതിക്കമിത്വാ രൂപദസ്സനേന **അതിക്കന്തമാനുസകം,** മാനുസകം വാ മംസചക്ഖും അതിക്കന്തത്താ അതിക്കന്തമാനുസകം. തേന ദിബ്ബേന ചക്ഖുനാ വിസുദ്ധേന അതിക്കന്തമാനുസകേന.

സത്തേ പസ്സതീതി മനുസ്സാനം മംസചക്ഖുനാ വിയ സത്തേ ഓലോകേതി. **ചവമാനേ ഉപപജ്ജമാനേ**തി ഏത്ഥ ചുതിക്ഖണേ ഉപപത്തിക്ഖണേ വാ ദിബ്ബചക്ഖുനാ ദട്ഠും ന സക്കാ, യേ പന ആസന്നചുതികാ ഇദാനി ചവിസ്സന്തി. തേ **ചവമാനാ**. യേ ച ഗഹിതപടിസന്ധികാ സമ്പതിനിബ്ബത്താ വാ, തേ **ഉപപജ്ജമാനാ**തി അധിപ്പേതാ. തേ ഏവരൂപേ ചവമാനേ ച ഉപപജ്ജമാനേ ച പസ്സതീതി ദസ്സേതി. **ഹീനേ**തി മോഹനിസ്സന്ദയുത്തത്താ ഹീനാനം ജാതികുലഭോഗാദീനം വസേന ഹീളിതേ ഓഹീളിതേ ഓഞ്ഞാതേ അവഞ്ഞാതേ. **പണീതേ**തി അമോഹനിസ്സന്ദയുത്തത്താ തബ്ബിപരീതേ. **സുവണ്ണേ**തി അദോസനിസ്സന്ദയുത്തത്താ ഇട്ഠകന്തമനാപവണ്ണയുത്തേ. **ദുബ്ബണ്ണേ**തി ദോസനിസ്സന്ദയുത്തത്താ അനിട്ഠാകന്താമനാപവണ്ണയുത്തേ, അനഭിരൂപേ വിരൂപേതിപി അത്ഥോ. **സുഗതേ**തി സുഗതിഗതേ, അലോഭനിസ്സന്ദയുത്തത്താ വാ അഡ്ഢേ മഹദ്ധനേ. **ദുഗ്ഗതേ**തി ദുഗ്ഗതിഗതേ, ലോഭനിസ്സന്ദയുത്തത്താ വാ ദലിദ്ദേ അപ്പന്നപാനേ. **യഥാകമ്മൂപഗേ**തി യം യം കമ്മം ഉപചിതം, തേന തേന ഉപഗതേ. തത്ഥ പുരിമേഹി "ചവമാനേ"തിആദീഹി ദിബ്ബചക്ഖുകിച്ചം വുത്തം, ഇമിനാ പന പദേന യഥാകമ്മൂപഗഞാണകിച്ചം.

തസ്സ ച ഞാണസ്സ അയമുപ്പത്തിക്കമോ - ഇധ ഭിക്ഖു ഹേട്ഠാനിരയാഭിമുഖം ആലോകം വഡ്ഢേത്വാ നേരയികേ സത്തേ പസ്സതി മഹാദുക്ഖമനുഭവമാനേ, തം ദസ്സനം ദിബ്ബചക്ഖുകിച്ചമേവ. സോ ഏവം മനസി കരോതി "കിം നു ഖോ കമ്മം കത്വാ ഇമേ സത്താ ഏതം ദുക്ഖമനുഭവന്തീ"തി. അഥസ്സ "ഇദം നാമ കത്വാ"തി തംകമ്മാരമ്മണം ഞാണമുപ്പജ്ജതി. തഥാ ഉപരിദേവലോകാഭിമുഖം ആലോകം വഡ്ഢേത്വാ നന്ദനവനമിസ്സകവനഫാരുസകവനാദീസു സത്തേ പസ്സതി മഹാസമ്പത്തിം അനുഭവമാനേ, തമ്പി ദസ്സനം ദിബ്ബചക്ഖുകിച്ചമേവ. സോ ഏവം മനസി കരോതി "കിം നു ഖോ കമ്മം കത്വാ ഇമേ സത്താ ഏതം സമ്പത്തിം അനുഭവന്തീ"തി. അഥസ്സ "ഇദം നാമ കത്വാ"തി തംകമ്മാരമ്മണം ഞാണമുപ്പജ്ജതി. ഇദം യഥാകമ്മൂപഗഞാണം നാമ. ഇമസ്സ വിസും പരികമ്മം നാമ നത്ഥി. യഥാ ചിമസ്സ, ഏവം അനാഗതംസഞാണസ്സാപി. ദിബ്ബചക്ഖുപാദകാനേവ ഹി ഇമാനി ദിബ്ബചക്ഖുനാ സഹേവ ഇജ്ഝന്തി.

ഇമേ വത ഭോന്തോതിആദീസു **ഇമേ**തി ദിബ്ബചക്ഖുനാ ദിട്ഠാനം നിദസ്സനവചനം. **വതാ**തി അനുലോമവചനത്ഥേ നിപാതോ. **ഭോന്തോ**തി ഭവന്തോ. ദുട്ഠു ചരിതം, ദുട്ഠം വാ ചരിതം കിലേസപൂതികത്താതി ദുച്ചരിതം, കായേന ദുച്ചരിതം, കായതോ വാ ഉപ്പന്നം ദുച്ചരിതന്തി **കായദുച്ചരിതം** . ഇതരേസുപി ഏസേവ നയോ. **സമന്നാഗതാ**തി സമങ്ഗീഭൂതാ. **അരിയാനം ഉപവാദകാ**തി ബുദ്ധപച്ചേകബുദ്ധസാവകാനം അരിയാനം അന്തമസോ ഗിഹിസോതാപന്നാനമ്പി അനത്ഥകാമാ ഹുത്വാ അന്തിമവത്ഥുനാ വാ ഗുണപരിധംസനേന വാ ഉപവാദകാ, അക്കോസകാ ഗരഹകാതി വുത്തം ഹോതി. തത്ഥ "നത്ഥി ഇമേസം സമണധമ്മോ, അസ്സമണാ ഏതേ"തി വദന്തോ അന്തിമവത്ഥുനാ ഉപവദതി, "നത്ഥി ഇമേസം ഝാനം വാ വിമോക്ഖോ വാ മഗ്ഗോ വാ ഫലം വാ"തിആദീനി വദന്തോ ഗുണപരിധംസനേന ഉപവദതീതി വേദിതബ്ബോ. സോ ച ജാനം വാ ഉപവദേയ്യ അജാനം വാ, ഉഭയഥാപി അരിയൂപവാദോവ ഹോതി. ഭാരിയം കമ്മം ആനന്തരിയസദിസം സഗ്ഗാവരണം മഗ്ഗാവരണഞ്ച, സതേകിച്ഛം പന ഹോതി. തസ്മാ യോ അരിയം ഉപവദതി, തേന ഗന്ത്വാ സചേ അത്തനാ വുഡ്ഢതരോ ഹോതി, ഉക്കുടികം നിസീദിത്വാ "അഹം ആയസ്മന്തം ഇദഞ്ചിദഞ്ച അവചം, തം മേ ഖമാഹീ"തി ഖമാപേതബ്ബോ. സചേ നവകതരോ ഹോതി, വന്ദിത്വാ ഉക്കുടികം നിസീദിത്വാ അഞ്ജലിം പഗ്ഗഹേത്വാ "അഹം, ഭന്തേ, തുമ്ഹേ ഇദഞ്ചിദഞ്ച അവചം, തം മേ ഖമഥാ"തി ഖമാപേതബ്ബോ. സചേ ദിസാപക്കന്തോ ഹോതി, സയം വാ ഗന്ത്വാ സദ്ധിവിഹാരികാദികേ വാ പേസേത്വാ ഖമാപേതബ്ബോ. സചേ നാപി ഗന്തും ന പേസേതും സക്കാ ഹോതി, യേ തസ്മിം വിഹാരേ ഭിക്ഖൂ വസന്തി, തേസം സന്തികം ഗന്ത്വാ സചേ നവകതരാ ഹോന്തി, ഉക്കുടികം നിസീദിത്വാ, സചേ വുഡ്ഢതരാ, വുഡ്ഢേ വുത്തനയേനേവ പടിപജ്ജിത്വാ "അഹം, ഭന്തേ, അസുകം നാമ ആയസ്മന്തം ഇദഞ്ചിദഞ്ച അവചം, ഖമതു മേ സോ ആയസ്മാ"തി വത്വാ ഖമാപേതബ്ബോ. സമ്മുഖാ അക്ഖമന്തേപി ഏതദേവ കാതബ്ബം. സചേ ഏകചാരികഭിക്ഖു ഹോതി, നേവ തസ്സ വസനട്ഠാനം, ന ഗതട്ഠാനം പഞ്ഞായതി, ഏകസ്സ പണ്ഡിതസ്സ ഭിക്ഖുനോ സന്തികം ഗന്ത്വാ "അഹം, ഭന്തേ, അസുകം നാമ ആയസ്മന്തം ഇദഞ്ചിദഞ്ച അവചം, തം മേ അനുസ്സരതോ വിപ്പടിസാരോ ഹോതി, കിം കരോമീ"തി വത്തബ്ബം. സോ വക്ഖതി "തുമ്ഹേ മാ ചിന്തയിത്ഥ, ഥേരോ തുമ്ഹാകം ഖമതി, ചിത്തം വൂപസമേഥാ"തി. തേനാപി അരിയസ്സ ഗതദിസാഭിമുഖേന അഞ്ജലിം പഗ്ഗഹേത്വാ "ഖമഥാ"തി വത്തബ്ബം. യദി സോ പരിനിബ്ബുതോ ഹോതി, പരിനിബ്ബുതമഞ്ചട്ഠാനം ഗന്ത്വാ യാവ സിവഥികം ഗന്ത്വാപി ഖമാപേതബ്ബം. ഏവം കതേ നേവ സഗ്ഗാവരണം, ന മഗ്ഗാവരണം ഹോതി, പാകതികമേവ ഹോതീതി.

മിച്ഛാദിട്ഠികാതി വിപരീതദസ്സനാ. **മിച്ഛാദിട്ഠികമ്മസമാദാനാ**തി മിച്ഛാദിട്ഠിവസേന സമാദിന്നനാനാവിധകമ്മാ, യേ ച മിച്ഛാദിട്ഠിമൂലകേസു കായകമ്മാദീസു അഞ്ഞേപി സമാദപേന്തി. ഏത്ഥ ച വചീദുച്ചരിതഗ്ഗഹണേനേവ അരിയൂപവാദേ, മനോദുച്ചരിതഗ്ഗഹണേന ച മിച്ഛാദിട്ഠിയാ സങ്ഗഹിതായപി ഇമേസം ദ്വിന്നം പുന വചനം മഹാസാവജ്ജഭാവദസ്സനത്ഥന്തി വേദിതബ്ബം. മഹാസാവജ്ജോ ഹി അരിയൂപവാദോ ആനന്തരിയസദിസത്താ. വുത്തമ്പി ചേതം "സേയ്യഥാപി, സാരിപുത്ത, ഭിക്ഖു സീലസമ്പന്നോ സമാധിസമ്പന്നോ പഞ്ഞാസമ്പന്നോ ദിട്ഠേവ ധമ്മേ അഞ്ഞം ആരാധേയ്യ, ഏവംസമ്പദമിദം സാരിപുത്ത വദാമി തം വാചം അപ്പഹായ തം ചിത്തം അപ്പഹായ തം ദിട്ഠിം അപ്പടിനിസ്സജ്ജിത്വാ യഥാഭതം നിക്ഖിത്തോ, ഏവം നിരയേ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൪൯). മിച്ഛാദിട്ഠിതോ ച മഹാസാവജ്ജതരം നാമ അഞ്ഞം നത്ഥി. യഥാഹ - "നാഹം, ഭിക്ഖവേ, അഞ്ഞം ഏകധമ്മമ്പി സമനുപസ്സാമി, യം ഏവം മഹാസാവജ്ജം, യഥയിദം, ഭിക്ഖവേ, മിച്ഛാദിട്ഠി, മിച്ഛാദിട്ഠിപരമാനി, ഭിക്ഖവേ, വജ്ജാനീ"തി (അ॰ നി॰ ൧.൩൧൦).

കായസ്സ ഭേദാതി ഉപാദിന്നക്ഖന്ധപരിച്ചാഗാ. **പരം മരണാ**തി തദനന്തരം അഭിനിബ്ബത്തിക്ഖന്ധഗ്ഗഹണേ. അഥ വാ **കായസ്സ ഭേദാ**തി ജീവിതിന്ദ്രിയസ്സുപച്ഛേദാ. **പരം മരണാ**തി ചുതിചിത്തതോ ഉദ്ധം. **അപായ**ന്തി ഏവമാദി സബ്ബം നിരയവേവചനമേവ. നിരയോ ഹി സഗ്ഗമോക്ഖഹേതുഭൂതാ പുഞ്ഞസമ്മതാ അയാ അപേതത്താ, സുഖാനം വാ ആയസ്സ അഭാവാ അപായോ. ദുക്ഖസ്സ ഗതി പടിസരണന്തി **ദുഗ്ഗതി,** ദോസബഹുലതായ വാ ദുട്ഠേന കമ്മുനാ നിബ്ബത്താ ഗതി ദുഗ്ഗതി. വിവസാ നിപതന്തി തത്ഥ ദുക്കടകാരിനോതി **വിനിപാതോ,** വിനസ്സന്താ വാ ഏത്ഥ പതന്തി സമ്ഭിജ്ജമാനങ്ഗപച്ചങ്ഗാതിപി വിനിപാതോ. നത്ഥി ഏത്ഥ അസ്സാദസഞ്ഞിതോ അയോതി **നിരയോ**.

അഥ വാ അപായഗ്ഗഹണേന തിരച്ഛാനയോനിം ദീപേതി. തിരച്ഛാനയോനി ഹി അപായോ സുഗതിതോ അപേതത്താ, ന ദുഗ്ഗതി മഹേസക്ഖാനം നാഗരാജാദീനം സമ്ഭവതോ. ദുഗ്ഗതിഗ്ഗഹണേന പേത്തിവിസയം. സോ ഹി അപായോ ചേവ ദുഗ്ഗതി ച സുഗതിതോ

അപേതത്താ ദുക്ഖസ്സ ച ഗതിഭൂതത്താ, ന തു വിനിപാതോ അസുരസദിസം അവിനിപതിതത്താ. വിനിപാതഗ്ഗഹണേന അസുരകായം. സോ ഹി യഥാവുത്തേന അത്ഥേന അപായോ ചേവ ദുഗ്ഗതി ച സബ്ബസമുസ്സയേഹി ച വിനിപതിതത്താ വിനിപാതോതി വുച്ചതി. നിരയഗ്ഗഹണേന അവീചിആദിമനേകപ്പകാരം നിരയമേവാതി. **ഉപപന്നാ**തി ഉപഗതാ, തത്ഥ അഭിനിബ്ബത്താതി അധിപ്പായോ. വുത്തവിപരിയായേന സുക്കപക്ഖോ വേദിതബ്ബോ.

അയം പന വിസേസോ - തത്ഥ സുഗതിഗ്ഗഹണേന മനുസ്സഗതിപി സങ്ഗയ്ഹതി, സഗ്ഗഗ്ഗഹണേന ദേവഗതിയേവ. തത്ഥ സുന്ദരാ ഗതീതി **സുഗതി**. രൂപാദീഹി വിസയേഹി സുട്ഠു അഗ്ഗോതി **സഗ്ഗോ**. സോ സബ്ബോപി ലുജ്ജനപലുജ്ജനട്ഠേന **ലോകോ**തി അയം വചനത്ഥോ. ഇതി “ദിബ്ബേന ചക്ഖുനാ”തിആദി സബ്ബം നിഗമനവചനം. ഏവം ദിബ്ബേന ചക്ഖുനാ പസ്സതീതി അയമേത്ഥ സങ്ഖേപത്ഥോതി.

ദിബ്ബചക്ഖുഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പഞ്ചഞാണപകിണ്ണകം

ഇമേസു പഞ്ചസു ഞാണേസു **ഇദ്ധിവിധഞാണം** പരിത്തമഹഗ്ഗതഅതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നഅജ്ഝത്തബഹിദ്ധാരമ്മണവസേന സത്തസു ആരമ്മണേസു പവത്തതി. **സോതധാതുവിസുദ്ധിഞാണം** പരിത്തപച്ചുപ്പന്നഅജ്ഝത്തബഹിദ്ധാരമ്മണവസേന ചതൂസു ആരമ്മണേസു പവത്തതി. **ചേതോപരിയഞാണം** പരിത്തമഹഗ്ഗതഅപ്പമാണമഗ്ഗഅതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നബഹിദ്ധാരമ്മണവസേന അട്ഠസു ആരമ്മണേസു പവത്തതി. **പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണം**

പരിത്തമഹഗ്ഗതഅപ്പമാണമഗ്ഗഅതീതഅജ്ഝത്തബഹിദ്ധാനവത്തബ്ബാരമ്മണവസേന അട്ഠസു ആരമ്മണേസു പവത്തതി. **ദിബ്ബചക്ഖുഞാണം** പരിത്തപച്ചുപ്പന്നഅജ്ഝത്തബഹിദ്ധാരമ്മണവസേന ചതൂസു ആരമ്മണേസു പവത്തതി. **യഥാകമ്മൂപഗഞാണം** പരിത്തമഹഗ്ഗതഅതീതഅജ്ഝത്തബഹിദ്ധാരമ്മണവസേന പഞ്ചസു ആരമ്മണേസു പവത്തതി. **അനാഗതംസഞാണം** പരിത്തമഹഗ്ഗതഅപ്പമാണമഗ്ഗഅനാഗതഅജ്ഝത്തബഹിദ്ധാനവത്തബ്ബാരമ്മണവസേന അട്ഠസു ആരമ്മണേസു പവത്തതീതി.

പഞ്ചഞാണപകിണ്ണകം നിട്ഠിതം.

൭൦. ആസവക്ഖയഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൨൭. ആസവക്ഖയഞാണനിദ്ദേസേ **അനഞ്ഞാതഞ്ഞസ്സാമീതിന്ദ്രിയാ**ദീനി വുത്തത്ഥാനി. **കതി ഠാനാനി ഗച്ഛതീ**തി ഏകേകസ്സ ഉപ്പത്തിട്ഠാനനിയമനത്ഥം പുച്ഛാ. **ഏകം ഠാനം ഗച്ഛതീ**തി ഏകസ്മിം ഠാനേ ഉപ്പജ്ജതീതി വുത്തം ഹോതി. ഉപ്പത്തിഓകാസട്ഠാനഞ്ഹി തിട്ഠതി ഏത്ഥാതി ഠാനന്തി വുച്ചതി. **ഛ ഠാനാനീ**തി ഛ മഗ്ഗഫലക്ഖണേ. ഇന്ദ്രിയാനം അനഞ്ഞാതഞ്ഞസ്സാമീതിന്ദ്രിയാദീസു തീസു ഏകേകമേവ അധികം ഹോതീതി ദസ്സനത്ഥം **സദ്ധിന്ദ്രിയം അധിമോക്ഖപരിവാരം ഹോതീ**തിആദി വുത്തം. യഥാ “സദ്ധിന്ദ്രിയസ്സ അധിമോക്ഖട്ഠോ”തിആദീസു (പടി॰ മ॰ ൧.൧൮) അധിമോക്ഖാദയോ സദ്ധിന്ദ്രിയാദീനം കിച്ചവസേന വുത്താ, ഏവമിധാപി “അധിമോക്ഖപരിവാരം ഹോതീ”തി സദ്ധിന്ദ്രിയം അധിമോക്ഖത്ഥേന പരിവാരം ഹോതീതി വുത്തം ഹോതി. ഏസ നയോ സേസേസുപി. **പരിവാര**ന്തി ച ലിങ്ഗവിപല്ലാസോ കതോ. **പഞ്ഞിന്ദ്രിയ**ന്തി അനഞ്ഞാതഞ്ഞസ്സാമീതിന്ദ്രിയമേവ പജാനനസഭാവദസ്സനത്ഥം വിസും കത്വാ വുത്തം. അഭിധമ്മേപി (വിഭ॰ ൨൮൫) ഹി പഞ്ഞായ കിച്ചവിസേസദസ്സനത്ഥം മഗ്ഗക്ഖണേ ച ഫലക്ഖണേ ച ഏകാവ പഞ്ഞാ അട്ഠധാ വിഭത്താ. **അഭിസന്ദനപരിവാര**ന്തി ന്ഹാനിയചുണ്ണാനം ഉദകം വിയ ചിത്തചേതസികാനം സിനേഹനകിച്ചേന പരിവാരം ഹോതി. ഇദം സോമനസ്സസമ്പയുത്തമഗ്ഗവസേനേവ വുത്തം. ഉപേക്ഖാസമ്പയുത്തമഗ്ഗേ പന സോമനസ്സിന്ദ്രിയട്ഠാനേ ഉപേക്ഖിന്ദ്രിയം ദട്ഠബ്ബം. തം പന സമ്പയുത്താനം നാതിഉപബ്രൂഹനപരിവാരന്തി ഗഹേതബ്ബം. **പവത്തസന്തതാധിപതേയ്യപരിവാര**ന്തി പവത്താ സന്തതി പവത്തസന്തതി, വത്തമാനസന്താനന്തി അത്ഥോ. അധിപതിഭാവോ ആധിപതേയ്യം, പവത്തസന്തതിയാ ആധിപതേയ്യം പവത്തസന്തതാധിപതേയ്യം. വത്തമാനജീവിതിന്ദ്രിയസ്സ

ഉപരിപവത്തിയാ ച പച്ചയത്താ പുബ്ബാപരവസേന പവത്തസന്തതിയാ അധിപതിഭാവേന അനഞ്ഞാതഞ്ഞസ്സാമീതിന്ദ്രിയസ്സ പരിവാരം ഹോതി.

സോതാപത്തിമഗ്ഗക്ഖണേ ജാതാ ധമ്മാതിആദി സബ്ബേസം മഗ്ഗസമ്പയുത്തകാനം വണ്ണഭണനത്ഥം വുത്തം. തത്ഥ **മഗ്ഗക്ഖണേ ജാതാ**തി മഗ്ഗസമുട്ഠിതാ ഏവ, ന അഞ്ഞേ. യസ്മാ പന മഗ്ഗസമുട്ഠിതമ്പി രൂപം കുസലാദിനാമം ന ലഭതി, തസ്മാ തം അപനേന്തോ **ഠപേത്വാ ചിത്തസമുട്ഠാനം രൂപ**ന്തി ആഹ. സബ്ബേവ ഹി തേ ധമ്മാ കുച്ഛിതാനം സലനാദീഹി അത്ഥേഹി **കുസലാ**. തേ ആരമ്മണം കത്വാ പവത്തമാനാ നത്ഥി ഏതേസം ആസവാതി **അനാസവാ**. വട്ടമൂലം ഛിന്ദന്താ നിബ്ബാനം ആരമ്മണം കത്വാ വട്ടതോ നിയ്യന്തീതി **നിയ്യാനികാ**. കുസലാകുസലസങ്ഖാതാ ചയാ അപേതത്താ അപചയസങ്ഖാതം നിബ്ബാനം ആരമ്മണം കത്വാ പവത്തനതോ അപചയം ഗച്ഛന്തീതി **അപചയഗാമിനോ,** പവത്തം അപചിനന്താ വിദ്ധംസേന്താ ഗച്ഛന്തീതിപി അപചയഗാമിനോ. ലോകേ അപരിയാപന്നഭാവേന ലോകതോ ഉത്തരാ ഉത്തിണ്ണാതി **ലോകുത്തരാ**. നിബ്ബാനം ആരമ്മണം ഏതേസന്തി **നിബ്ബാനാരമ്മണാ**.

ഇമാനി അട്ഠിന്ദ്രിയാനീതിആദി പുബ്ബേ വുത്തപരിവാരഭാവസ്സ ച തേന സഹഗതാദിഭാവസ്സ ച ആദിവുത്തആകാരാനഞ്ച ദീപനത്ഥം വുത്തം. തത്ഥ **അട്ഠിന്ദ്രിയാനീ**തി പുബ്ബേ വുത്തനയേന പഞ്ഞിന്ദ്രിയേന സഹ അട്ഠ. **സഹജാതപരിവാരാ**തി അട്ഠസു ഏകേകേന സഹ ഇതരേ ഇതരേ സത്ത സഹജാതാ ഹുത്വാ തസ്സ സഹജാതപരിവാരാ ഹോന്തി. തഥേവ അഞ്ഞം അഞ്ഞസ്സ അഞ്ഞം അഞ്ഞസ്സാതി ഏവം **അഞ്ഞമഞ്ഞപരിവാരാ** ഹോന്തി. തഥേവ അഞ്ഞമഞ്ഞം **നിസ്സയപരിവാരാ സമ്പയുത്തപരിവാരാ** ച ഹോന്തി. **സഹഗതാ**തി തേന അനഞ്ഞാതഞ്ഞസ്സാമീതിന്ദ്രിയേന സഹ ഏകുപ്പാദാദിഭാവം ഗതാ. **സഹജാതാ**തി തേനേവ സഹ ജാതാ. **സംസട്ഠാ**തി തേനേവ സഹ മിസ്സിതാ. **സമ്പയുത്താ**തി തേനേവ സമം ഏകുപ്പാദാദിപകാരേഹി യുത്താ. **തേവാ**തി തേ ഏവ അട്ഠ ഇന്ദ്രിയധമ്മാ. **തസ്സാ**തി അനഞ്ഞാതഞ്ഞസ്സാമീതിന്ദ്രിയസ്സ. **ആകാരാ**തി പരിവാരകോട്ഠാസാ.

ഫലക്ഖണേ ജാതാ ധമ്മാ സബ്ബേവ അബ്യാകതാ ഹോന്തീതി രൂപസ്സപി അബ്യാകതത്താ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപേന സഹ വുത്താ. മഗ്ഗസ്സേവ കുസലത്താ നിയ്യാനികത്താ അപചയഗാമിത്താ ച ഫലക്ഖണേ "കുസലാ"തി ച "നിയ്യാനികാ"തി ച "അപചയഗാമിനോ"തി ച ന വുത്തം. **ഇതീ**തിആദി വുത്തപ്പകാരനിഗമനം. തത്ഥ **അട്ഠട്ഠകാനീ**തി അട്ഠസു മഗ്ഗഫലേസു ഏകേകസ്സ അട്ഠകസ്സ വസേന അട്ഠ ഇന്ദ്രിയഅട്ഠകാനി. **ചതുസട്ഠി ഹോന്തീ**തി ചതുസട്ഠി ആകാരാ ഹോന്തി. **ആസവാ**തിആദി ഹേട്ഠാ വുത്തത്ഥമേവ . ഇധ അരഹത്തമഗ്ഗവജ്ഝേയേവ ആസവേ അവത്വാ സേസമഗ്ഗത്തയവജ്ഝാനമ്പി വചനം ആസവക്ഖയവചനസാമഞ്ഞമത്തേന വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. അരഹത്തമഗ്ഗഞാണമേവ ഹി കേചി ആസവേ അസേസേത്വാ ആസവാനം ഖേപനതോ "ഖയേ ഞാണ"ന്തി വുച്ചതി. തസ്മായേവ ച അരഹായേവ ഖീണാസവോതി വുച്ചതീതി.

ആസവക്ഖയഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭൭-൭൮. സച്ചഞാണചതുക്കദ്വയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൦൮-൯. സച്ചഞാണചതുക്കദ്വയനിദ്ദേസേ **ദുക്ഖസ്സ പീളനട്ഠോ**തിആദീനി വുത്തത്ഥാനേവ. **മഗ്ഗസമങ്ഗിസ്സ ഞാണം ദുക്ഖേപേതം ഞാണ**ന്തിആദി അനന്തരചതുക്കേ വിയ ഏകാഭിസമയവസേന വുത്തം. ദുവിധഞ്ഹി സച്ചഞാണം ലോകിയം ലോകുത്തരഞ്ച. ലോകികം ദുവിധം അനുബോധഞാണം പച്ചവേക്ഖണഞാണഞ്ച. **അനുബോധഞാണം** ആദികമ്മികസ്സ അനുസ്സവാദിവസേന നിരോധേ മഗ്ഗേ ച പവത്തതി, ദുക്ഖേ സമുദയേ ച ആരമ്മണകരണവസേന. **പച്ചവേക്ഖണഞാണം** പടിവിദ്ധസച്ചസ്സ ചതൂസുപി സച്ചേസു ആരമ്മണകരണവസേന. ലോകുത്തരം പടിവേധഞാണം നിരോധമാരമ്മണം കത്വാ കിച്ചതോ ചത്താരി സച്ചാനി പടിവിജ്ഝതി. യഥാഹ - "യോ, ഭിക്ഖവേ, ദുക്ഖം പസ്സതി, ദുക്ഖസമുദയമ്പി സോ പസ്സതി, ദുക്ഖനിരോധമ്പി പസ്സതി, ദുക്ഖനിരോധഗാമിനിം പടിപദമ്പി പസ്സതീ"തി (സം॰ നി॰ ൫.൧൧൦൦) സബ്ബം വത്തബ്ബം. ഇധാപി ഇമിനാ വാരേന ഇദമേവ വുത്തം. തം പന ലോകുത്തരമ്പി "ദുക്ഖേ ഞാണ"ന്തിആദീനി നാമാനി ലഭതീതി ദസ്സനത്ഥം വുത്തം. ഇധ പന ലോകികഞാണമേവ അധിപ്പേതം. തസ്മായേവ ച **തത്ഥ കതമം ദുക്ഖേ ഞാണ**ന്തിആദിമാഹ.

തത്ഥ **ദുക്ഖം ആരബ്ഭാ**തി ദുക്ഖസച്ചം ആലമ്ബിത്വാ, ആരമ്മണം കത്വാതി അത്ഥോ. **പഞ്ഞാ**തിആദീസു തസ്സ തസ്സ അത്ഥസ്സ പാകടകരണസങ്ഖാതേന പഞ്ഞാപനട്ഠേന **പഞ്ഞാ,** തേന

തേന വാ അനിച്ചാദിനാ പകാരേന ധമ്മേ ജാനാതീതിപി പഞ്ഞാ. ഇദമസ്സാ സഭാവപദം. പജാനനാകാരോ **പജാനനാ**. അനിച്ചാദീനി വിചിനാതീതി **വിചയോ. പവിചയോ**തി ഉപസഗ്ഗേന പദം വഡ്ഢിതം, പകാരേന വിചയോതി അത്ഥോ. ചതുസച്ചധമ്മം വിചിനാതീതി **ധമ്മവിചയോ**. അനിച്ചാദീനം സമ്മാ ലക്ഖണവസേന **സല്ലക്ഖണാ**. സാ ഏവ ഉപസഗ്ഗനാനത്തേന **ഉപലക്ഖണാ പച്ചുപലക്ഖണാ**തി വുത്താ. ഭുസം ലക്ഖണാ തേ തേ അനിച്ചാദിധമ്മേ പടിച്ച ഉപലക്ഖണാതി അത്ഥോ. പണ്ഡിതഭാവോ **പണ്ഡിച്ചം**. കുസലഭാവോ **കോസല്ലം**. നിപുണഭാവോ **നേപുഞ്ഞം**. അനിച്ചാദീനം വിഭാവനവസേന **വേഭബ്യാ**. അനിച്ചാദീനം ചിന്തനകവസേന **ചിന്താ,** യസ്സ ഉപ്പജ്ജതി, തം അനിച്ചാദീനി ചിന്താപേതീതിപി ചിന്താ. അനിച്ചാദീനി ഉപപരിക്ഖതീതി **ഉപപരിക്ഖാ. ഭൂരീ**തി പഥവീ. അയമ്പി സണ്ഹട്ഠേന വിത്ഥതട്ഠേന ച ഭൂരീ വിയാതി ഭൂരീ. അഥ വാ പഞ്ഞായേവ ഭൂതേ അത്ഥേ രമതീതി ഭൂരീതി വുച്ചതി. അസനി വിയ സിലുച്ചയേ കിലേസേ മേധതി ഹിംസതീതി **മേധാ,** ഖിപ്പം ഗഹണധാരണട്ഠേന വാ മേധാ. യസ്സ ഉപ്പജ്ജതി, തം അത്തഹിതപടിപത്തിയം സമ്പയുത്തധമ്മേ ച യാഥാവലക്ഖണപടിവേധേ പരിനേതീതി **പരിണായികാ**. ധമ്മേ അനിച്ചാദിവസേന വിവിധാ പസ്സതീതി **വിപസ്സനാ**. സമ്മാ പകാരേഹി അനിച്ചാദീനി ജാനാതീതി സമ്പജാനോ, തസ്സ ഭാവോ **സമ്പജഞ്ഞം**. ഉപ്പഥപടിപന്നേ സിന്ധവേ വീഥിആരോപനത്ഥം പതോദോ വിയ ഉപ്പഥേ ധാവനകം കൂടചിത്തം വീഥിആരോപനത്ഥം വിജ്ഝതീതി പതോദോ വിയ **പതോദോ**.

ദസ്സനലക്ഖണേ ഇന്ദട്ഠം കരോതീതി ഇന്ദ്രിയം, പഞ്ഞാസങ്ഖാതം ഇന്ദ്രിയം **പഞ്ഞിന്ദ്രിയം**. കിം വുത്തം ഹോതി? നയിദം "പുരിസസ്സ ഇന്ദ്രിയം പുരിസിന്ദ്രിയ"ന്തിആദി വിയ പഞ്ഞായ ഇന്ദ്രിയം പഞ്ഞിന്ദ്രിയം. അഥ ഖോ പഞ്ഞാ ഏവ ഇന്ദ്രിയം പഞ്ഞിന്ദ്രിയന്തി വുത്തം ഹോതി. അവിജ്ജായ ന കമ്പതീതി **പഞ്ഞാബലം**. കിലേസച്ഛേദനട്ഠേന പഞ്ഞാവ സത്ഥം **പഞ്ഞാസത്ഥം**. അച്ചുഗ്ഗതട്ഠേന പഞ്ഞാവ പാസാദോ **പഞ്ഞാപാസാദോ**. ആലോകനട്ഠേന പഞ്ഞാവ ആലോകോ **പഞ്ഞാആലോകോ**. ഓഭാസനട്ഠേന പഞ്ഞാവ ഓഭാസോ **പഞ്ഞാഓഭാസോ**. പജ്ജോതനട്ഠേന പഞ്ഞാവ പജ്ജോതോ **പഞ്ഞാപജ്ജോതോ**. പഞ്ഞവതോ ഹി ഏകപല്ലങ്കേന നിസിന്നസ്സ ദസസഹസ്സിലോകധാതു ഏകാലോകാ ഏകോഭാസാ ഏകപജ്ജോതാ ഹോതി. തേനേതം വുത്തം. ഇമേസു പന തീസു പദേസു ഏകപദേനാപി ഏതസ്മിം അത്ഥേ സിദ്ധേ യാനി പനേതാനി ഭഗവതാ "ചത്താരോമേ, ഭിക്ഖവേ, ആലോകാ. കതമേ ചത്താരോ? ചന്ദാലോകോ, സൂരിയാലോകോ, അഗ്ഗാലോകോ, പഞ്ഞാലോകോ. ഇമേ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ചത്താരോ ആലോകാ. ഏതദഗ്ഗം, ഭിക്ഖവേ, ഇമേസം ചതുന്നം ആലോകാനം യദിദം പഞ്ഞാലോകോ". തഥാ "ചത്താരോമേ , ഭിക്ഖവേ, ഓഭാസാ. ചത്താരോമേ, ഭിക്ഖവേ, പജ്ജോതാ"തി (അം॰ നി॰ ൪.൧൪൪-൧൪൫) സത്താനം അജ്ഝാസയവസേന സുത്താനി ദേസിതാനി. തദനുരൂപേനേവ ഇധാപി ഥേരേന ദേസനാ കതാ. അത്ഥോ ഹി അനേകേഹി ആകാരേഹി വിഭജ്ജമാനോ സുവിഭത്തോ ഹോതി, അഞ്ഞഥാ ച അഞ്ഞോ ബുജ്ഝതി, അഞ്ഞഥാ അഞ്ഞോതി. രതികരണട്ഠേന പന രതിദായകട്ഠേന രതിജനകട്ഠേന ചിത്തീകതട്ഠേന ദുല്ലഭപാതുഭാവട്ഠേന അതുലട്ഠേന അനോമസത്തപരിഭോഗട്ഠേന ച പഞ്ഞാവ രതനം **പഞ്ഞാരതനം**.

ന തേന സത്താ മുയ്ഹന്തി, സയം വാ ആരമ്മണേ ന മുയ്ഹതീതി **അമോഹോ. ധമ്മവിചയ**പദം വുത്തത്ഥമേവ. കസ്മാ പനേതം പുന വുത്തന്തി? അമോഹസ്സ മോഹപടിപക്ഖഭാവദീപനത്ഥം. തേനേതം ദീപേതി "യ്വായം അമോഹോ, സോ ന കേവലം മോഹതോ അഞ്ഞോ ധമ്മോ, മോഹസ്സ പന പടിപക്ഖോ ധമ്മവിചയസങ്ഖാതോ അമോഹോ നാമ ഇധ അധിപ്പേതോ"തി. **സമ്മാദിട്ഠീ**തി യാഥാവനിയ്യാനികകുസലദിട്ഠി . "തത്ഥ കതമം ദുക്ഖസമുദയേ ഞാണം, തത്ഥ കതമം ദുക്ഖനിരോധേ ഞാണം, തത്ഥ കതമം ദുക്ഖനിരോധഗാമിനിയാ പടിപദായ ഞാണ"ന്തി പുച്ഛാവചനാനി സങ്ഖേപവസേന വുത്താനീതി.

സച്ചഞാണചതുക്കദ്വയനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩൪-൩൭. സുദ്ധികപടിസമ്ഭിദാഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൭൭. സുദ്ധികപടിസമ്ഭിദാഞാണനിദ്ദേസേ ഇമേസം ഞാണാനം പഭേദാഭാവതോയേവ ഹേട്ഠാ വിയ പഭേദം അദസ്സേത്വായേവ **അത്ഥേസു ഞാണം അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ**തിആദി വുത്തം. പഞ്ഞാപഭേദാഭാവേപി അത്തനാ പടിവിദ്ധചതുസച്ചധമ്മമത്തവസേന നാനത്തസബ്ഭാവതോ **അത്ഥനാനത്തേ പഞ്ഞാ അത്ഥപടിസമ്ഭിദേ ഞാണ**ന്തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **നാനത്തേ**തി അത്ഥാദീനം അനേകഭാവേ. **വവത്ഥാനേ**തി അത്ഥാദീനം നിച്ഛയനേ. **സല്ലക്ഖണേ**തി അത്ഥാദീനം സമ്മാദസ്സനേ.

ഉപലക്ഖണേതി അത്ഥാദീനം ഭുസംദസ്സനേ. **പഭേദേ**തി അത്ഥാദീനം നാനാഭേദേ. **പഭാവനേ**തി അത്ഥാദീനം പാകടീകരണേന ഉപ്പാദനേ. **ജോതനേ**തി അത്ഥാദീനം ദീപനേ. **വിരോചനേ**തി അത്ഥാദീനം വിവിധാ ദീപനേ. **പകാസനേ**തി അത്ഥാദീനം പഭാസനേ . ''നാനത്തേ''തി മൂലപദം കത്വാ സബ്ബസാധാരണവസേന വുത്തം. ''വവത്ഥാനേ''തി സോതാപന്നസ്സ വസേന, ''സല്ലക്ഖണേ ഉപലക്ഖണേ''തി സകദാഗാമിസ്സ വസേന, ''പഭേദേ പഭാവനേ''തി അനാഗാമിസ്സ വസേന, ''ജോതനേ വിരോചനേ പകാസനേ''തി അരഹതോ വസേന വുത്തന്തി ഏവമ്പേത്ഥ യോജനാ കാതബ്ബാതി.

സുദ്ധികപടിസമ്ഭിദാഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഇതി സദ്ധമ്മപ്പകാസിനിയാ പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗ-അട്ഠകഥായ

പഠമോ ഭാഗോ നിട്ഠിതോ.

നമോ തസ്സ ഭഗവതോ അരഹതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ

ഖുദ്ദകനികായേ

പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗ-അട്ഠകഥാ

(ദുതിയോ ഭാഗോ)

൬൮. ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൧൧. ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തഞാണനിദ്ദേസേ **തഥാഗതസ്സാ**തി വചനേ ഉദ്ദേസേ സരൂപതോ അവിജ്ജമാനേപി ''ഛ ഞാണാനി അസാധാരണാനി സാവകേഹീ''തി (പടി॰ മ॰ മാതികാ ൧.൭൩) വുത്തത്താ ''തഥാഗതസ്സാ''തി വുത്തമേവ ഹോതി. തസ്മാ ഉദ്ദേസേ അത്ഥതോ സിദ്ധസ്സ തഥാഗതവചനസ്സ നിദ്ദേസേ ഗഹണം കതം. **സത്തേ പസ്സതീ**തി രൂപാദീസു ഛന്ദരാഗേന സത്തതായ ലഗ്ഗതായ സത്താ, തേ സത്തേ ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തഞാണേന ചക്ഖുനാ പസ്സതി ഓലോകേതി. **അപ്പരജക്ഖേ**തി പഞ്ഞാമയേ അക്ഖിമ്ഹി അപ്പം രാഗാദിരജോ ഏതേസന്തി അപ്പരജക്ഖാ, അപ്പം രാഗാദിരജോ ഏതേസന്തി വാ അപ്പരജക്ഖാ. തേ അപ്പരജക്ഖേ. **മഹാരജക്ഖേ**തി പഞ്ഞാമയേ അക്ഖിമ്ഹി മഹന്തം രാഗാദിരജോ ഏതേസന്തി മഹാരജക്ഖാ, മഹന്തം രാഗാദിരജോ ഏതേസന്തി വാ മഹാരജക്ഖാ. **തിക്ഖിന്ദ്രിയേ മുദിന്ദ്രിയേ**തി തിക്ഖാനി സദ്ധാദീനി ഇന്ദ്രിയാനി ഏതേസന്തി തിക്ഖിന്ദ്രിയാ, മുദൂനി സദ്ധാദീനി ഇന്ദ്രിയാനി ഏതേസന്തി മുദിന്ദ്രിയാ. **സ്വാകാരേ ദ്വാകാരേ**തി സുന്ദരാ സദ്ധാദയോ ആകാരാ കോട്ഠാസാ ഏതേസന്തി സ്വാകാരാ, കുച്ഛിതാ ഗരഹിതാ സദ്ധാദയോ ആകാരാ കോട്ഠാസാ ഏതേസന്തി ദ്വാകാരാ. **സുവിഞ്ഞാപയേ ദുവിഞ്ഞാപയേ**തി യേ കഥിതം കാരണം സല്ലക്ഖേന്തി സുഖേന സക്കാ ഹോന്തി വിഞ്ഞാപേതും, തേ സുവിഞ്ഞാപയാ, തബ്ബിപരീതാ ദുവിഞ്ഞാപയാ. **അപ്പേകച്ചേ പരലോകവജ്ജഭയദസ്സാവിനോ**തി അപി ഏകേ പരലോകഞ്ചേവ രാഗാദിവജ്ജഞ്ച ഭയതോ പസ്സന്തേ, ഇമസ്സ പന പദസ്സ നിദ്ദേസേ പരലോകസ്സേവ ന വുത്തത്താ ഖന്ധാദിലോകേ ച രാഗാദിവജ്ജേ ച പരം ബാള്ഹം ഭയം പസ്സനസീലാതി പരലോകവജ്ജഭയദസ്സാവിനോ. തേ പരലോകവജ്ജഭയദസ്സാവിനേതി ഏവമത്ഥോ ഗഹേതബ്ബോ. **അപ്പേകച്ചേ ന പരലോകവജ്ജഭയദസ്സാവിനോ**തി തബ്ബിപരീതേ. **ലോകോ**തി ച ലുജ്ജനപലുജ്ജനട്ഠേന. **വജ്ജ**ന്തി ച വജ്ജനീയട്ഠേന. ഏത്താവതാ ഉദ്ദേസസ്സ നിദ്ദേസോ കതോ ഹോതി.

പുന നിദ്ദേസസ്സ പടിനിദ്ദേസം കരോന്തോ **അപ്പരജക്ഖേ മഹാരജക്ഖേ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ തീസു രതനേസു ഓകപ്പനസങ്ഖാതാ സദ്ധാ അസ്സ അത്ഥീതി **സദ്ധോ**. സോ സദ്ധാസമ്പന്നോ പുഗ്ഗലോ അസ്സദ്ധിയരജസ്സ ചേവ അസ്സദ്ധിയമൂലകസ്സ സേസാകുസലരജസ്സ ച അപ്പകത്താ **അപ്പരജക്ഖോ**. നത്ഥി ഏതസ്സ സദ്ധാതി **അസ്സദ്ധോ**. സോ വുത്തപ്പകാരസ്സ രജസ്സ മഹന്തത്താ **മഹാരജക്ഖോ**. ആരദ്ധം വീരിയമനേനാതി **ആരദ്ധവീരിയോ**. സോ കോസജ്ജരജസ്സ ചേവ കോസജ്ജമൂലകസ്സ സേസാകുസലരജസ്സ ച അപ്പകത്താ അപ്പരജക്ഖോ. ഹീനവീരിയത്താ കുച്ഛിതേന ആകാരേന സീദതീതി കുസീദോ, കുസീദോ ഏവ **കുസീതോ**. സോ വുത്തപ്പകാരസ്സ രജസ്സ മഹന്തത്താ മഹാരജക്ഖോ. ആരമ്മണം ഉപേച്ച ഠിതാ സതി അസ്സാതി **ഉപട്ഠിതസ്സതി**. സോ മുട്ഠസ്സച്ചരജസ്സ ചേവ മുട്ഠസ്സച്ചമൂലകസ്സ സേസാകുസലരജസ്സ ച അപ്പകത്താ

അപ്പരജക്ഖോ. മുട്ഠാ നട്ഠാ സതി അസ്സാതി **മുട്ഠസ്സതി**. സോ വുത്തപ്പകാരസ്സ രജസ്സ മഹന്തത്താ മഹാരജക്ഖോ. അപ്പനാസമാധിനാ ഉപചാരസമാധിനാ വാ ആരമ്മണേ സമം, സമ്മാ വാ ആഹിതോ ഠിതോതി **സമാഹിതോ,** സമാഹിതചിത്തോതി വാ സമാഹിതോ. സോ ഉദ്ധച്ചരജസ്സ ചേവ ഉദ്ധച്ചമൂലകസ്സ സേസാകുസലരജസ്സ ച അപ്പകത്താ അപ്പരജക്ഖോ. ന സമാഹിതോ **അസമാഹിതോ**. സോ വുത്തപ്പകാരസ്സ രജസ്സ മഹന്തത്താ മഹാരജക്ഖോ. ഉദയത്ഥഗാമിനീ പഞ്ഞാ അസ്സ അത്ഥീതി **പഞ്ഞവാ**. സോ മോഹരജസ്സ ചേവ മോഹമൂലകസ്സ സേസാകുസലരജസ്സ ച അപ്പകത്താ അപ്പരജക്ഖോ. മോഹമൂള്ഹത്താ ദുട്ഠാ പഞ്ഞാ അസ്സാതി **ദുപ്പഞ്ഞോ**. സോ വുത്തപ്പകാരസ്സ രജസ്സ മഹന്തത്താ മഹാരജക്ഖോ. **സദ്ധോ പുഗ്ഗലോ തിക്ഖിന്ദ്രിയോ**തി ബഹുലം ഉപ്പജ്ജമാനായ ബലവതിയാ സദ്ധായ സദ്ധോ, തേനേവ സദ്ധിന്ദ്രിയേന തിക്ഖിന്ദ്രിയോ. **അസ്സദ്ധോ പുഗ്ഗലോ മുദിന്ദ്രിയോ**തി ബഹുലം ഉപ്പജ്ജമാനേന അസ്സദ്ധിയേന അസ്സദ്ധോ, അന്തരന്തരാ ഉപ്പജ്ജമാനേന ദുബ്ബലേന സദ്ധിന്ദ്രിയേന മുദിന്ദ്രിയോ. ഏസ നയോ സേസേസുപി. **സദ്ധോ പുഗ്ഗലോ സ്വാകാരോ**തി തായ ഏവ സദ്ധായ സോഭനാകാരോ. **അസ്സദ്ധോ പുഗ്ഗലോ ദ്വാകാരോ**തി തേനേവ അസ്സദ്ധിയേന വിരൂപാകാരോ. ഏസ നയോ സേസേസുപി. **സുവിഞ്ഞാപയോ**തി സുഖേന വിഞ്ഞാപേതും സക്കുണേയ്യോ. **ദുവിഞ്ഞാപയോ**തി ദുക്ഖേന വിഞ്ഞാപേതും സക്കുണേയ്യോ. **പരലോകവജ്ജഭയദസ്സാവീ**തി ഏത്ഥ യസ്മാ പഞ്ഞാസമ്പന്നസ്സേവ സദ്ധാദീനി സുപരിസുദ്ധാനി ഹോന്തി, തസ്മാ സുപരിസുദ്ധസദ്ധാദിസമ്പന്നോ തംസമ്പയുത്തായ, സുപരിസുദ്ധസദ്ധാദിസമ്പന്നോപി വാ തപ്പച്ചയായ പഞ്ഞായ പരലോകവജ്ജഭയദസ്സാവീ ഹോതി. തസ്മാ ഏവ ഹി സദ്ധാദയോപി ചത്താരോ "പരലോകവജ്ജഭയദസ്സാവീ"തി വുത്താ.

൧൧൫. ഇദാനി "പരലോകവജ്ജഭയദസ്സാവീ"തി ഏത്ഥ വുത്തം ലോകഞ്ച വജ്ജഞ്ച ദസ്സേതും **ലോകോ**തിആദിമാഹ. ഏത്ഥ ഖന്ധാ ഏവ ലുജ്ജനപലുജ്ജനട്ഠേന ലോകോതി **ഖന്ധലോകോ**. സേസദ്വയേപി ഏസേവ നയോ. **വിപത്തിഭവലോകോ**തി അപായലോകോ. സോ ഹി അനിട്ഠഫലത്താ വിരൂപോ ലാഭോതി വിപത്തി, ഭവതീതി ഭവോ, വിപത്തി ഏവ ഭവോ വിപത്തിഭവോ, വിപത്തിഭവോ ഏവ ലോകോ വിപത്തിഭവലോകോ. **വിപത്തിസമ്ഭവലോകോ**തി അപായൂപഗം കമ്മം. തഞ്ഹി സമ്ഭവതി ഏതസ്മാ ഫലന്തി സമ്ഭവോ, വിപത്തിയാ സമ്ഭവോ വിപത്തിസമ്ഭവോ, വിപത്തിസമ്ഭവോ ഏവ ലോകോ വിപത്തിസമ്ഭവലോകോ. **സമ്പത്തിഭവലോകോ**തി സുഗതിലോകോ. സോ ഹി ഇട്ഠഫലത്താ സുന്ദരോ ലാഭോതി സമ്പത്തി, ഭവതീതി ഭവോ, സമ്പത്തി ഏവ ഭവോ സമ്പത്തിഭവോ, സമ്പത്തിഭവോ ഏവ ലോകോ സമ്പത്തിഭവലോകോ. **സമ്പത്തിസമ്ഭവലോകോ**തി സുഗതൂപഗം കമ്മം. തഞ്ഹി സമ്ഭവതി ഏതസ്മാ ഫലന്തി സമ്ഭവോ, സമ്പത്തിയാ സമ്ഭവോ സമ്പത്തിസമ്ഭവോ, സമ്പത്തിസമ്ഭവോ ഏവ ലോകോ സമ്പത്തിസമ്ഭവലോകോ. **ഏകോ ലോകോ**തിആദീനി ഹേട്ഠാ വുത്തത്ഥാനേവ.

വജ്ജന്തി നപുംസകവചനം അസുകോതി അനിദ്ദിട്ഠത്താ കതം. **കിലേസാ**തി രാഗാദയോ. **ദുച്ചരിതാ**തി പാണാതിപാതാദയോ. **അഭിസങ്ഖാരാ**തി പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരാദയോ. **ഭവഗാമികമ്മാ**തി അത്തനോ വിപാകദാനവസേന ഭവം ഗച്ഛന്തീതി ഭവഗാമിനോ, അഭിസങ്ഖാരേസുപി വിപാകജനകാനേവ കമ്മാനി വുത്താനി. **ഇതീ**തി വുത്തപ്പകാരനിദസ്സനം. **ഇമസ്മിഞ്ച ലോകേ ഇമസ്മിഞ്ച വജ്ജേ**തി വുത്തപ്പകാരേ ലോകേ ച വജ്ജേ ച. **തിബ്ബാ ഭയസഞ്ഞാ**തി ബലവതീ ഭയസഞ്ഞാ. **തിബ്ബാ**തി പരസദ്ദസ്സ അത്ഥോ വുത്തോ, **ഭയസഞ്ഞാ**തി ഭയസദ്ദസ്സ, ലോകവജ്ജദ്വയമ്പി ഹി ഭയവത്ഥുത്താ സയഞ്ച സഭയത്താ ഭയം, ഭയമിതി സഞ്ഞാ ഭയസഞ്ഞാ. **പച്ചുപട്ഠിതാ ഹോതീ**തി തം തം പടിച്ച ഉപേച്ച ഠിതാ ഹോതി. **സേയ്യഥാപി ഉക്ഖിത്താസികേ വധകേ**തി യഥാ നാമ പഹരിതും ഉച്ചാരിതഖഗ്ഗേ പച്ചാമിത്തേ തിബ്ബാ ഭയസഞ്ഞാ പച്ചുപട്ഠിതാ ഹോതി, ഏവമേവ ലോകേ ച വജ്ജേ ച തിബ്ബാ ഭയസഞ്ഞാ പച്ചുപട്ഠിതാ ഹോതി. **ഇമേഹി പഞ്ഞാസായ ആകാരേഹീ**തി അപ്പരജക്ഖപഞ്ചകാദീസു ദസസു പഞ്ചകേസു ഏകേകസ്മിം പഞ്ചന്നം പഞ്ചന്നം ആകാരാനം വസേന പഞ്ഞാസായ ആകാരേഹി. **ഇമാനി പഞ്ചിന്ദ്രിയാനീ**തി സദ്ധിന്ദ്രിയാദീനി പഞ്ചിന്ദ്രിയാനി . **ജാനാതീ**തി തഥാഗതോ പഞ്ഞായ പജാനാതി. **പസ്സതീ**തി ദിബ്ബചക്ഖുനാ ദിട്ഠം വിയ കരോതി. **അഞ്ഞാതീ**തി സബ്ബാകാരമരിയാദാഹി ജാനാതി. **പടിവിജ്ഝതീ**തി ഏകദേസം അസേസേത്വാ നിരവസേസദസ്സനവസേന പഞ്ഞായ പദാലേതീതി.

ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬൯. ആസയാനുസയഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൧൩. ആസയാനുസയഞാണനിദ്ദേസേ **ഇധ തഥാഗതോ**തിആദി പഞ്ചധാ ഠപിതോ നിദ്ദേസോ. തത്ഥ **ആസയാനുസയാ** വുത്തത്ഥാ ഏവ. **ചരിത**ന്തി പുബ്ബേ കതം കുസലാകുസലം കമ്മം. **അധിമുത്തി**ന്തി സമ്പതി കുസലേ അകുസലേ വാ ചിത്തവോസഗ്ഗോ. **ഭബ്ബാഭബ്ബേ**തി ഭബ്ബേ ച അഭബ്ബേ ച. അരിയായ ജാതിയാ സമ്ഭവന്തി ജായന്തീതി ഭബ്ബാ. വത്തമാനസമീപേ വത്തമാനവചനം. ഭവിസ്സന്തി ജായിസ്സന്തീതി വാ ഭബ്ബാ, ഭാജനഭൂതാതി അത്ഥോ. യേ അരിയമഗ്ഗപടിവേധസ്സ അനുച്ഛവികാ ഉപനിസ്സയസമ്പന്നാ, തേ ഭബ്ബാ. വുത്തപടിപക്ഖാ അഭബ്ബാ.

കതമോ സത്താനം ആസയോതിആദി നിദ്ദേസസ്സ പടിനിദ്ദേസോ. തത്ഥ **സസ്സതോ**തി നിച്ചോ. **ലോകോ**തി അത്താ. ഇധ സരീരംയേവ നസ്സതി, അത്താ പന ഇധ പരത്ഥ ച സോയേവാതി മഞ്ഞന്തി. സോ ഹി സയംയേവ ആലോകേതീതി കത്വാ "ലോകോ"തി മഞ്ഞന്തി. **അസസ്സതോ**തി അനിച്ചോ. അത്താ സരീരേനേവ സഹ നസ്സതീതി മഞ്ഞന്തി. **അന്തവാ**തി പരിത്തേ കസിണേ ഝാനം ഉപ്പാദേത്വാ തംപരിത്തകസിണാരമ്മണം ചിത്തം സപരിയന്തോ അത്താതി മഞ്ഞന്തി. **അനന്തവാ**തി ന അന്തവാ അപ്പമാണേ കസിണേ ഝാനം ഉപ്പാദേത്വാ തംഅപ്പമാണകസിണാരമ്മണം ചിത്തം അപരിയന്തോ അത്താതി മഞ്ഞന്തി. **തം ജീവം തം സരീര**ന്തി ജീവോ ച സരീരഞ്ച തംയേവ. **ജീവോ**തി അത്താ, ലിങ്ഗവിപല്ലാസേന നപുംസകവചനം കതം. **സരീര**ന്തി രാസട്ഠേന ഖന്ധപഞ്ചകം. **അഞ്ഞം ജീവം അഞ്ഞം സരീര**ന്തി അഞ്ഞോ ജീവോ അഞ്ഞം ഖന്ധപഞ്ചകം. **ഹോതി തഥാഗതോ പരം മരണാ**തി ഖന്ധാ ഇധേവ വിനസ്സന്തി, സത്തോ മരണതോ പരം ഹോതി വിജ്ജതി ന നസ്സതി. "തഥാഗതോ"തി ചേത്ഥ സത്താധിവചനന്തി വദന്തി. കേചി പന "തഥാഗതോതി അരഹാ"തി വദന്തി. ഇമേ "ന ഹോതീ"തി പക്ഖേ ദോസം ദിസ്വാ ഏവം ഗണ്ഹന്തി. **ന ഹോതി തഥാഗതോ പരം മരണാ**തി ഖന്ധാപി ഇധേവ നസ്സന്തി, തഥാഗതോ ച മരണതോ പരം ന ഹോതി ഉച്ഛിജ്ജതി വിനസ്സതി. ഇമേ "ഹോതീ"തി പക്ഖേ ദോസം ദിസ്വാ ഏവം ഗണ്ഹന്തി. **ഹോതി ച ന ച ഹോതീ**തി ഇമേ ഏകേകപക്ഖപരിഗ്ഗഹേ ദോസം ദിസ്വാ ഉഭയപക്ഖം ഗണ്ഹന്തി. **നേവ ഹോതി ന ന ഹോതീ**തി ഇമേ ഉഭയപക്ഖപരിഗ്ഗഹേ ഉഭയദോസാപത്തിം ദിസ്വാ "ഹോതീതി ച ന ഹോതി, നേവ ഹോതീതി ച ന ഹോതീ"തി അമരാവിക്ഖേപപക്ഖം ഗണ്ഹന്തി.

അയം പനേത്ഥ അട്ഠകഥാനയോ - "സസ്സതോ ലോകോതി വാ"തിആദീഹി ദസഹാകാരേഹി ദിട്ഠിപഭേദോവ വുത്തോ. തത്ഥ **സസ്സതോ ലോകോ**തി ച ഖന്ധപഞ്ചകം ലോകോതി ഗഹേത്വാ "അയം ലോകോ നിച്ചോ ധുവോ സബ്ബകാലികോ"തി ഗണ്ഹന്തസ്സ സസ്സതന്തി ഗഹണാകാരപ്പവത്താ ദിട്ഠി. **അസസ്സതോ**തി തമേവ ലോകം "ഉച്ഛിജ്ജതി വിനസ്സതീ"തി ഗണ്ഹന്തസ്സ ഉച്ഛേദഗ്ഗഹണാകാരപ്പവത്താ ദിട്ഠി. **അന്തവാ**തി പരിത്തകസിണലാഭിനോ സുപ്പമത്തേ വാ സരാവമത്തേ വാ കസിണേ സമാപന്നസ്സ അന്തോസമാപത്തിയം പവത്തിതരൂപാരൂപധമ്മേ "ലോകോ"തി ച കസിണപരിച്ഛേദന്തേന "അന്തവാ"തി ച ഗണ്ഹന്തസ്സ "അന്തവാ ലോകോ"തി ഗഹണാകാരപ്പവത്താ ദിട്ഠി. സാ സസ്സതദിട്ഠിപി ഹോതി ഉച്ഛേദദിട്ഠിപി. വിപുലകസിണലാഭിനോ പന തസ്മിം കസിണേ സമാപന്നസ്സ അന്തോസമാപത്തിയം പവത്തിതരൂപാരൂപധമ്മേ "ലോകോ"തി ച കസിണപരിച്ഛേദന്തേന "ന അന്തവാ"തി ച ഗണ്ഹന്തസ്സ "അനന്തവാ ലോകോ"തി ഗഹണാകാരപ്പവത്താ ദിട്ഠി. സാ സസ്സതദിട്ഠിപി ഹോതി ഉച്ഛേദദിട്ഠിപി. **തം ജീവം തം സരീര**ന്തി ഭേദനധമ്മസ്സ സരീരസ്സേവ "ജീവ"ന്തി ഗഹിതത്താ "സരീരേ ഉച്ഛിജ്ജമാനേ ജീവമ്പി ഉച്ഛിജ്ജതീ"തി ഉച്ഛേദഗ്ഗഹണാകാരപ്പവത്താ ദിട്ഠി. ദുതിയപദേ സരീരതോ അഞ്ഞസ്സ ജീവസ്സ ഗഹിതത്താ "സരീരേ ഉച്ഛിജ്ജമാനേപി ജീവം ന ഉച്ഛിജ്ജതീ"തി സസ്സതഗ്ഗഹണാകാരപ്പവത്താ ദിട്ഠി. **ഹോതി തഥാഗതോ**തിആദീസു "സത്തോ തഥാഗതോ നാമ, സോ പരം മരണാ ഹോതീ"തി ഗണ്ഹതോ പഠമാ സസ്സതദിട്ഠി. "ന ഹോതീ"തി ഗണ്ഹതോ ദുതിയാ ഉച്ഛേദദിട്ഠി. "ഹോതി ച ന ച ഹോതീ"തി ഗണ്ഹതോ തതിയാ ഏകച്ചസസ്സതദിട്ഠി. "നേവ ഹോതി ന ന ഹോതീ"തി ഗണ്ഹതോ ചതുത്ഥാ അമരാവിക്ഖേപദിട്ഠീതി.

ഇതീതി വുത്തപ്പകാരദിട്ഠിനിസ്സയനിദസ്സനം. **ഭവദിട്ഠിസന്നിസ്സിതാ വാ സത്താ ഹോന്തി വിഭവദിട്ഠിസന്നിസ്സിതാ വാ**തി ഭവോ വുച്ചതി സസ്സതോ, സസ്സതവസേന ഉപ്പജ്ജമാനദിട്ഠി ഭവദിട്ഠി, ഭവോതി ദിട്ഠീതി വുത്തം ഹോതി. വിഭവോ വുച്ചതി ഉച്ഛേദോ , ഉച്ഛേദവസേന ഉപ്പജ്ജമാനദിട്ഠി വിഭവദിട്ഠി, വിഭവോതി ദിട്ഠീതി വുത്തം ഹോതി. വുത്തപ്പകാരാ ദസവിധാ ദിട്ഠി ഭവദിട്ഠി ച വിഭവദിട്ഠി ചാതി ദ്വിധാവ ഹോതി. താസു ദ്വീസു ഏകേകം സന്നിസ്സിതാ അപസ്സിതാ അല്ലീനാ സത്താ ഹോന്തി.

ഏതേ വാ പന ഉഭോ അന്തേ അനുപഗമ്മാതി ഏത്ഥ "അഗ്ഗിതോ വാ ഉദകതോ വാ മിഥുഭേദാ വാ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൫൨) വിയ വാ-സദ്ദോ സമുച്ചയത്ഥോ. ഏതേ വുത്തപ്പകാരേ സസ്സതുച്ഛേദവസേന ദ്വേ പക്ഖേ ച ന ഉപഗന്ത്വാ അനല്ലീയിത്വാ പഹായാതി അത്ഥോ. "അനുലോമികാ വാ ഖന്തീ"തി വികപ്പത്ഥോവ. **ഇദപ്പച്ചയതാപടിച്ചസമുപ്പന്നേസൂ**തി ഇമേസം ജരാമരണാദീനം പച്ചയാ ഇദപ്പച്ചയാ, ഇദപ്പച്ചയാ ഏവ ഇദപ്പച്ചയതാ, ഇദപ്പച്ചയാനം വാ സമൂഹോ ഇദപ്പച്ചയതാ. ലക്ഖണം പനേത്ഥ സദ്ദസത്ഥതോ പരിയേസിതബ്ബം. തേ തേ പച്ചയേ പടിച്ച സഹ സമ്മാ ച ഉപ്പന്നാ പടിച്ചസമുപ്പന്നാ. തസ്സാ ഇദപ്പച്ചയതായ ച തേസു പടിച്ചസമുപ്പന്നേസു ച ധമ്മേസു. **അനുലോമികാ**തി ലോകുത്തരധമ്മാനം അനുലോമതോ അനുലോമികാ. **ഖന്തീ**തി ഞാണം. ഞാണഞ്ഹി ഖമനതോ ഖന്തി. **പടിലദ്ധാ ഹോതീ**തി സത്തേഹി അധിഗതാ ഹോതി. ഇദപ്പച്ചയതായ ഖന്തിയാ ഉച്ഛേദത്താനുപഗമോ ഹോതി പച്ചയുപ്പന്നധമ്മാനം പച്ചയസാമഗ്ഗിയം ആയത്തവുത്തിത്താ പച്ചയാനുപരമദസ്സനേന ഫലാനുപരമദസ്സനതോ. പടിച്ചസമുപ്പന്നേസു ധമ്മേസു ഖന്തിയാ സസ്സതത്താനുപഗമോ ഹോതി പച്ചയസാമഗ്ഗിയം നവനവാനം പച്ചയുപ്പന്നധമ്മാനം ഉപ്പാദദസ്സനതോ. ഏവമേതേ ഉഭോ അന്തേ അനുപഗമ്മ പടിച്ചസമുപ്പാദപടിച്ചസമുപ്പന്നധമ്മദസ്സനേന ന ഉച്ഛേദോ ന സസ്സതോതി പവത്തം സമ്മാദസ്സനം "അനുലോമികാ ഖന്തീ"തി വേദിതബ്ബം. ഏവഞ്ഹി തദുഭയദിട്ഠിപടിപക്ഖഭൂതാ സമ്മാദിട്ഠി വുത്താ ഹോതി. **യഥാഭൂതം വാ ഞാണ**ന്തി യഥാഭൂതം യഥാസഭാവം നേയ്യം. തത്ഥ പവത്തഞാണമ്പി വിസയവോഹാരേന "യഥാഭൂതഞാണ"ന്തി വുത്തം. തം പന സങ്ഖാരുപേക്ഖാപരിയന്തം വിപസ്സനാഞാണം ഇധാധിപ്പേതം. ഹേട്ഠാ പന "യഥാഭൂതഞാണദസ്സന"ന്തി ഭയതൂപട്ഠാനഞാണം വുത്തം. യഥാഭൂതം വാ ഞാണം സത്തേഹി പടിലദ്ധം ഹോതീതി സമ്ബന്ധോ.

ഇദാനി "സസ്സതോ ലോകോ"തിആദീഹി മിച്ഛാദിട്ഠിപരിഭാവിതം "ഏതേ വാ പനാ"തിആദീഹി സമ്മാദിട്ഠിപരിഭാവിതം സത്തസന്താനം ദസ്സേത്വാ "കാമം സേവന്തഞ്ഞേവാ"തിആദീഹി സേസാകുസലേഹി സേസകുസലേഹി ച പരിഭാവിതം സത്തസന്താനം ദസ്സേതി. തത്ഥ കാമം സേവന്തംയേവ പുഗ്ഗലം തഥാഗതോ ജാനാതീതി യോജനാ കാതബ്ബാ. **സേവന്ത**ന്തി ച അഭിണ്ഹസമുദാചാരവസേന സേവമാനം. പുബ്ബേ ആസേവിതവസേന കിലേസകാമോ ഗരു അസ്സാതി **കാമഗരുകോ**. തഥേവ കാമോ ആസയേ സന്താനേ അസ്സാതി **കാമാസയോ**. സന്താനവസേനേവ കാമേ അധിമുത്തോ ലഗ്ഗോതി **കാമാധിമുത്തോ**. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ. **നേക്ഖമ്മാ**ദീനി വുത്തത്ഥാനേവ. കാമാദീഹി ച തീഹി സേസാകുസലാ, നേക്ഖമ്മാദീഹി തീഹി സേസകുസലാ ഗഹിതാവ ഹോന്തീതി വേദിതബ്ബാ. "അയം സത്താനം ആസയോ"തി തിധാ വുത്തം സന്താനമേവ ദസ്സേതി.

അയം പനേത്ഥ അട്ഠകഥാനയോ - "ഇതി ഭവദിട്ഠിസന്നിസ്സിതാ വാ"തി ഏവം സസ്സതദിട്ഠിം വാ സന്നിസ്സിതാ. സസ്സതദിട്ഠി ഹി ഏത്ഥ ഭവദിട്ഠീതി വുത്താ, ഉച്ഛേദദിട്ഠി ച വിഭവദിട്ഠീതി. സബ്ബദിട്ഠീനഞ്ഹി സസ്സതുച്ഛേദദിട്ഠീഹി സങ്ഗഹിതത്താ സബ്ബേപിമേ ദിട്ഠിഗതികാ സത്താ ഇമാവ ദ്വേ ദിട്ഠിയോ സന്നിസ്സിതാ ഹോന്തി. വുത്തമ്പി ചേതം "ദ്വയനിസ്സിതോ ഖ്വായം, കച്ചാന, ലോകോ യേഭുയ്യേന അത്ഥിതഞ്ചേവ നത്ഥിതഞ്ചാ"തി (സം॰ നി॰ ൨.൧൫). ഏത്ഥ ഹി **അത്ഥിതാ**തി സസ്സതം. **നത്ഥിതാ**തി ഉച്ഛേദോ. അയം താവ വട്ടനിസ്സിതാനം പുഥുജ്ജനാനം സത്താനം ആസയോ. ഇദാനി വിവട്ടനിസ്സിതാനം സുദ്ധസത്താനം ആസയം ദസ്സേതും "ഏതേ വാ പന ഉഭോ അന്തേ അനുപഗമ്മാ"തിആദി വുത്തം. തത്ഥ "ഏതേ വാ പനാ"തി ഏതേയേവ. "ഉഭോ അന്തേ"തി സസ്സതുച്ഛേദസങ്ഖാതേ ദ്വേ അന്തേ. "അനുപഗമ്മാ"തി ന അല്ലീയിത്വാ. "ഇദപ്പച്ചയതാപടിച്ചസമുപ്പന്നേസു ധമ്മേസൂ"തി ഇദപ്പച്ചയതായ ചേവ പടിച്ചസമുപ്പന്നധമ്മേസു ച. "അനുലോമികാ ഖന്തീ"തി വിപസ്സനാഞാണം. "യഥാഭൂതം ഞാണ"ന്തി മഗ്ഗഞാണം. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യാ പടിച്ചസമുപ്പാദേ ചേവ പടിച്ചസമുപ്പന്നധമ്മേസു ച ഏതേ ഉഭോ സസ്സതുച്ഛേദഅന്തേ അനുപഗന്ത്വാ വിപസ്സനാ പടിലദ്ധാ, യഞ്ച തതോ ഉത്തരി മഗ്ഗഞാണം, അയം സത്താനം ആസയോ. അയം വട്ടനിസ്സിതാനഞ്ച വിവട്ടനിസ്സിതാനഞ്ച സബ്ബേസമ്പി സത്താനം ആസയോ ഇദം വസനട്ഠാനന്തി. അയം ആചരിയാനം സമാനട്ഠകഥാ.

വിതണ്ഡവാദീ പനാഹ "മഗ്ഗോ നാമ വാസം വിദ്ധംസേന്തോ ഗച്ഛതി, ത്വം മഗ്ഗോ വാസോതി വദേസീ"തി? സോ വത്തബ്ബോ "ത്വം അരിയവാസഭാണകോ ഹോസി ന ഹോസീ"തി? സചേ "ന ഹോമീ"തി വദതി, "ത്വം അഭാണകതായ ന ജാനാസീ"തി വത്തബ്ബോ. സചേ "ഭാണകോസ്മീ"തി വദതി, "സുത്തം ആഹരാ"തി വത്തബ്ബോ. സചേ ആഹരതി, ഇച്ചേതം കുസലം. നോ ചേ ആഹരതി, സയം ആഹരിതബ്ബം "ദസയിമേ, ഭിക്ഖവേ, അരിയാവാസാ, യദരിയാ ആവസിംസു വാ ആവസന്തി വാ ആവസിസ്സന്തി വാ"തി (അ॰ നി॰ ൧൦.൧൯). ഏതഞ്ഹി സുത്തം മഗ്ഗസ്സ

വാസഭാവം ദീപേതി. തസ്മാ സുകഥിതമേവേതന്തി. ഇമം പന ഭഗവാ സത്താനം ആസയം ജാനന്തോ ഇമേസഞ്ച ദിട്ഠിഗതാനം ഇമേസഞ്ച വിപസ്സനാഞാണമഗ്ഗഞാണാനം അപ്പവത്തിക്ഖണേപി ജാനാതി ഏവ. തസ്മായേവ ച "കാമം സേവന്തംയേവ ജാനാതീ"തിആദി വുത്തന്തി.

അനുസയനിദ്ദേസേ **അനുസയാ**തി കേനട്ഠേന അനുസയാ? അനുസയനട്ഠേന. കോ ഏസ അനുസയനട്ഠോ നാമാതി? അപ്പഹീനട്ഠോ. ഏതേ ഹി അപ്പഹീനട്ഠേന തസ്സ തസ്സ സന്താനേ അനുസേന്തി നാമ. തസ്മാ "അനുസയാ"തി വുച്ചന്തി. **അനുസേന്തീ**തി അനുരൂപം കാരണം ലഭിത്വാ ഉപ്പജ്ജന്തീതി അത്ഥോ. അഥാപി സിയാ - അനുസയനട്ഠോ നാമ അപ്പഹീനാകാരോ, സോ ച ഉപ്പജ്ജതീതി വത്തും ന യുജ്ജതി, തസ്മാ ന അനുസയാ ഉപ്പജ്ജന്തീതി. തത്രിദം പടിവചനം - ന അപ്പഹീനാകാരോ, അനുസയോതി പന അപ്പഹീനട്ഠേന ഥാമഗതകിലേസോ വുച്ചതി. സോ ചിത്തസമ്പയുത്തോ സാരമ്മണോ സപ്പച്ചയട്ഠേന സഹേതുകോ ഏകന്താകുസലോ അതീതോപി ഹോതി അനാഗതോപി പച്ചുപ്പന്നോപി, തസ്മാ ഉപ്പജ്ജതീതി വത്തും യുജ്ജതീതി. തത്രിദം പമാണം - ഇധേവ താവ അഭിസമയകഥായ (പടി॰ മ॰ ൩.൨൧) "പച്ചുപ്പന്നേ കിലേസേ പജഹതീ"തി പുച്ഛം കത്വാ അനുസയാനം പച്ചുപ്പന്നഭാവസ്സ അത്ഥിതായ "ഥാമഗതോ അനുസയം പജഹതീ"തി വുത്തം. ധമ്മസങ്ഗണിയം മോഹസ്സ പദഭാജനേ "അവിജ്ജാനുസയോ അവിജ്ജാപരിയുട്ഠാനം അവിജ്ജാലങ്ഗീ മോഹോ അകുസലമൂലം, അയം തസ്മിം സമയേ മോഹോ ഹോതീ"തി (ധ॰ സ॰ ൩൯൦) അകുസലചിത്തേന സദ്ധിം മോഹസ്സ ഉപ്പന്നഭാവോ വുത്തോ . കഥാവത്ഥുസ്മിം "അനുസയാ അബ്യാകതാ അനുസയാ അഹേതുകാ അനുസയാ ചിത്തവിപ്പയുത്താ"തി സബ്ബേ വാദാ പടിസേധിതാ. അനുസയയമകേ സത്തന്നം മഹാവാരാനം അഞ്ഞതരസ്മിം ഉപ്പജ്ജനവാരേ "യസ്സ കാമരാഗാനുസയോ ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ പടിഘാനുസയോ ഉപ്പജ്ജതീ"തിആദി (യമ॰ ൨.അനുസയയമക.൩൦൦) വുത്തം. തസ്മാ "അനുസേന്തീതി അനുരൂപം കാരണം ലഭിത്വാ ഉപ്പജ്ജന്തീ"തി യം വുത്തം, തം ഇമിനാ തന്തിപ്പമാണേന യുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. യമ്പി "ചിത്തസമ്പയുത്തോ സാരമ്മണോ"തിആദി വുത്തം, തമ്പി സുവുത്തമേവ. അനുസയോ ഹി നാമേസ പരിനിപ്ഫന്നോ ചിത്തസമ്പയുത്തോ അകുസലധമ്മോതി നിട്ഠമേത്ഥ ഗന്തബ്ബം.

കാമരാഗാനുസയോതിആദീസു കാമരാഗോ ച സോ അപ്പഹീനട്ഠേന അനുസയോ ചാതി കാമരാഗാനുസയോ. സേസപദേസുപി ഏസേവ നയോ. കാമരാഗാനുസയോ ചേത്ഥ ലോഭസഹഗതചിത്തേസു സഹജാതവസേന ആരമ്മണവസേന ച മനാപേസു അവസേസകാമാവചരധമ്മേസു ആരമ്മണവസേനേവ ഉപ്പജ്ജമാനോ ലോഭോ. **പടിഘാനുസയോ** ച ദോമനസ്സസഹഗതചിത്തേസു സഹജാതവസേന ആരമ്മണവസേന ച അമനാപേസു അവസേസകാമാവചരധമ്മേസു ആരമ്മണവസേനേവ ഉപ്പജ്ജമാനോ ദോസോ. **മാനാനുസയോ** ദിട്ഠിഗതവിപ്പയുത്തലോഭസഹഗതചിത്തേസു സഹജാതവസേന ആരമ്മണവസേന ച ദുക്ഖവേദനാവജ്ജേസു അവസേസകാമാവചരധമ്മേസു രൂപാരൂപാവചരധമ്മേസു ച ആരമ്മണവസേനേവ ഉപ്പജ്ജമാനോ മാനോ. **ദിട്ഠാനുസയോ** ചതൂസു ദിട്ഠിഗതസമ്പയുത്തേസു. **വിചികിച്ഛാനുസയോ** വിചികിച്ഛാസഹഗതേ. **അവിജ്ജാനുസയോ** ദ്വാദസസു അകുസലചിത്തേസു സഹജാതവസേന ആരമ്മണവസേന ച. തയോപി അവസേസതേഭൂമകധമ്മേസു ആരമ്മണവസേനേവ ഉപ്പജ്ജമാനാ ദിട്ഠിവിചികിച്ഛാമോഹാ. ഭവരാഗാനുസയോ ചതൂസു ദിട്ഠിഗതവിപ്പയുത്തേസു ഉപ്പജ്ജമാനോപി സഹജാതവസേന ന വുത്തോ, ആരമ്മണവസേനേവ പന രൂപാരൂപാവചരധമ്മേസു ഉപ്പജ്ജമാനോ ലോഭോ വുത്തോ.

൧൧൮. ഇദാനി യഥാവുത്താനം അനുസയാനം അനുസയനട്ഠാനം ദസ്സേന്തോ **യം ലോകേ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **യം ലോകേ പിയരൂപ**ന്തി യം ഇമസ്മിം ലോകേ പിയജാതികം പിയസഭാവം. **സാതരൂപ**ന്തി സാതജാതികം അസ്സാദപദട്ഠാനം ഇട്ഠാരമ്മണം. **ഏത്ഥ സത്താനം കാമരാഗാനുസയോ അനുസേതീ**തി ഏതസ്മിം ഇട്ഠാരമ്മണേ സത്താനം അപ്പഹീനട്ഠേന കാമരാഗാനുസയോ അനുസേതി. "പിയരൂപം സാതരൂപ"ന്തി ച ഇധ കാമാവചരധമ്മോയേവ അധിപ്പേതോ. യഥാ നാമ ഉദകേ നിമുഗ്ഗസ്സ ഹേട്ഠാ ച ഉപരി ച സമന്താ ച ഉദകമേവ ഹോതി, ഏവമേവ ഇട്ഠാരമ്മണേ രാഗുപ്പത്തി നാമ സത്താനം ആചിണ്ണസമാചിണ്ണാ. തഥാ അനിട്ഠാരമ്മണേ പടിഘുപ്പത്തി. **ഇതി ഇമേസു ദ്വീസു ധമ്മേസൂ**തി ഏവം ഇമേസു ദ്വീസു ഇട്ഠാനിട്ഠാരമ്മണധമ്മേസു. **അവിജ്ജാനുപതിതാ**തി കാമരാഗപടിഘസമ്പയുത്താ ഹുത്വാ ആരമ്മണകരണവസേന അവിജ്ജാ അനുപതിതാ അനുഗതാ. വിച്ഛേദം കത്വാപി പാഠോ. **തദേകട്ഠോ**തി തായ അവിജ്ജായ സഹജേകട്ഠവസേന ഏകതോ ഠിതോ. **മാനോ ച ദിട്ഠി ച വിചികിച്ഛാ ചാ**തി നവവിധമാനോ, ദ്വാസട്ഠിവിധാ ദിട്ഠി, അട്ഠവത്ഥുകാ വിചികിച്ഛാ,

തദേകട്ഠോ മാനോ ച തദേകട്ഠാ ദിട്ഠി ച തദേകട്ഠാ വിചികിച്ഛാ ചാതി യോജനാ. **ദട്ഠബ്ബാ**തി പസ്സിതബ്ബാ അവഗന്തബ്ബാ. തയോ ഏകതോ കത്വാ ബഹുവചനം കതം. ഭവരാഗാനുസയോ പനേത്ഥ കാമരാഗാനുസയേനേവ സങ്ഗഹിതോതി വേദിതബ്ബോ.

ചരിതനിദ്ദേസേ തേരസ ചേതനാ **പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ**. ദ്വാദസ **അപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ**. ചതസ്സോ **ആനേഞ്ജാഭിസങ്ഖാരോ**. തത്ഥ കാമാവചരോ **പരിത്തഭൂമകോ**. ഇതരോ **മഹാഭൂമകോ**. തീസുപി വാ ഏതേസു യോ കോചി അപ്പവിപാകോ **പരിത്തഭൂമകോ,** മഹാവിപാകോ **മഹാഭൂമകോ**തി വേദിതബ്ബോ.

൧൧൩. അധിമുത്തിനിദ്ദേസേ **സന്തീ**തി സംവിജ്ജന്തി. **ഹീനാധിമുത്തികാ**തി ലാമകജ്ഝാസയാ. **പണീതാധിമുത്തികാ**തി കല്യാണജ്ഝാസയാ. **സേവന്തീ**തി നിസ്സയന്തി അല്ലീയന്തി. **ഭജന്തീ**തി ഉപസങ്കമന്തി. **പയിരുപാസന്തീ**തി പുനപ്പുനം ഉപസങ്കമന്തി. സചേ ഹി ആചരിയുപജ്ഝായാ ന സീലവന്തോ ഹോന്തി, അന്തേവാസികസദ്ധിവിഹാരികാ സീലവന്തോ, തേ അത്തനോ ആചരിയുപജ്ഝായേപി ന ഉപസങ്കമന്തി, അത്തനോ സദിസേ സാരുപ്പേ ഭിക്ഖൂയേവ ഉപസങ്കമന്തി. സചേപി ആചരിയുപജ്ഝായാ സാരുപ്പാ ഭിക്ഖൂ, ഇതരേ അസാരുപ്പാ, തേപി ന ആചരിയുപജ്ഝായേ ഉപസങ്കമന്തി, അത്തനോ സദിസേ ഹീനാധിമുത്തികേയേവ ഉപസങ്കമന്തി. ഏവം ഉപസങ്കമനം പന ന കേവലം ഏതരഹിയേവ, അതീതാനാഗതേപീതി ദസ്സേതും **അതീതമ്പി അദ്ധാനന്**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **അതീതമ്പി അദ്ധാനന്**തി അതീതസ്മിം കാലേ, അച്ചന്തസംയോഗത്ഥേ വാ ഉപയോഗവചനം. സേസം ഉത്താനത്ഥമേവ. ഇദം പന ദുസ്സീലാനം ദുസ്സീലസേവനമേവ, സീലവന്താനം സീലവന്തസേവനമേവ, ദുപ്പഞ്ഞാനം ദുപ്പഞ്ഞസേവനമേവ, പഞ്ഞവന്താനം പഞ്ഞവന്തസേവനമേവ കോ നിയമേതീതി? അജ്ഝാസയധാതു നിയമേതീതി.

ഭബ്ബാഭബ്ബനിദ്ദേസേ ഛദ്ദേതബ്ബേ പഠമം നിദ്ദിസിത്വാ ഗഹേതബ്ബേ പച്ഛാ നിദ്ദിസിതും ഉദ്ദേസസ്സ ഉപ്പടിപാടിയാ പഠമം അഭബ്ബാ നിദ്ദിട്ഠാ. ഉദ്ദേസേ പന ദ്വന്ദസമാസേ അച്ചിതസ്സ ച മന്ദക്ഖരസ്സ ച പദസ്സ പുബ്ബനിപാതലക്ഖണവസേന ഭബ്ബസദ്ദോ പുബ്ബം പയുത്തോ. **കമ്മാവരണേനാ**തി പഞ്ചവിധേന ആനന്തരിയകമ്മേന. **സമന്നാഗതാ**തി സമങ്ഗീഭൂതാ. **കിലേസാവരണേനാ**തി നിയതമിച്ഛാദിട്ഠിയാ. ഇമാനി ദ്വേ സഗ്ഗമഗ്ഗാനം ആവരണതോ ആവരണാനി. ഭിക്ഖുനീദൂസകാദീനി കമ്മാനിപി കമ്മാവരണേനേവ സങ്ഗഹിതാനി. **വിപാകാവരണേനാ**തി അഹേതുകപടിസന്ധിയാ. യസ്മാ പന ദുഹേതുകാനമ്പി അരിയമഗ്ഗപടിവേധോ നത്ഥി, തസ്മാ ദുഹേതുകാ പടിസന്ധിപി വിപാകാവരണമേവാതി വേദിതബ്ബാ, **അസ്സദ്ധാ**തി ബുദ്ധാദീസു സദ്ധാരഹിതാ. **അച്ഛന്ദികാ**തി കത്തുകമ്യതാകുസലച്ഛന്ദരഹിതാ. ഉത്തരകുരുകാ മനുസ്സാ അച്ഛന്ദികട്ഠാനം പവിട്ഠാ. **ദുപ്പഞ്ഞാ**തി ഭവങ്ഗപഞ്ഞായ പരിഹീനാ. ഭവങ്ഗപഞ്ഞായ പന പരിപുണ്ണായപി യസ്സ ഭവങ്ഗം ലോകുത്തരസ്സ പാദകം ന ഹോതി, സോപി ദുപ്പഞ്ഞോയേവ നാമ. **അഭബ്ബാ നിയാമം ഓക്കമിതും കുസലേസു ധമ്മേസു സമ്മത്തന്**തി കുസലേസു ധമ്മേസു സമ്മത്തനിയാമസങ്ഖാതം അരിയമഗ്ഗം ഓക്കമിതും അഭബ്ബാ. അരിയമഗ്ഗോ ഹി സമ്മാ സഭാവോതി സമ്മത്തം, സോയേവ അനന്തരഫലദാനേ, സയമേവ വാ അചലഭാവതോ നിയാമോ, തം ഓക്കമിതും പവിസിതും അഭബ്ബാ. **ന കമ്മാവരണേനാ**തിആദീനി വുത്തവിപരിയായേനേവ വേദിതബ്ബാനീതി.

ആസയാനുസയഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬൦. യമകപാടിഹീരഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൧൪. യമകപാടിഹീരഞാണനിദ്ദേസേ **അസാധാരണം സാവകേഹീ**തി സേസാസാധാരണഞാണനിദ്ദേസേ അഞ്ഞവചനേഹി ഓകാസാഭാവതോ ന വുത്തം, ഇധ പന അഞ്ഞവചനാഭാവതോ വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. **ഉപരിമകായതോ**തി നാഭിയാ ഉദ്ധം സരീരതോ. **അഗ്ഗിക്ഖന്ധോ പവത്തതീ**തി തേജോകസിണാരമ്മണം പാദകജ്ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ “ഉപരിമകായതോ അഗ്ഗിജാലാ വുട്ഠാതൂ”തി ആവജ്ജിത്വാ പരികമ്മം കത്വാ അനന്തരം അഭിഞ്ഞാഞാണേന “ഉപരിമകായതോ അഗ്ഗിജാലാ വുട്ഠാതൂ”തി അധിട്ഠിതേ സഹ അധിട്ഠാനാ ഉപരിമകായതോ അഗ്ഗിജാലാ വുട്ഠാതി. സാ ഹി ഇധ രാസട്ഠേന ഖന്ധോതി വുത്താ. **ഹേട്ഠിമകായതോ**തി നാഭിതോ ഹേട്ഠാ സരീരതോ. **ഉദകധാരാ പവത്തതീ**തി ആപോകസിണാരമ്മണം പാദകജ്ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ “ഹേട്ഠിമകായതോ ഉദകധാരാ വുട്ഠാതൂ”തി ആവജ്ജിത്വാ പരികമ്മം കത്വാ അനന്തരം അഭിഞ്ഞാഞാണേന “ഹേട്ഠിമകായതോ ഉദകധാരാ വുട്ഠാതൂ”തി അധിട്ഠിതേ സഹ അധിട്ഠാനാ ഹേട്ഠിമകായതോ ഉദകധാരാ വുട്ഠാതി. ഉഭയത്ഥാപി അബ്ബോച്ഛേദവസേന പവത്തതീതി വുത്തം. അധിട്ഠാനസ്സ

ആവജ്ജനസ്സ ച അന്തരേ ദ്വേ ഭവങ്ഗചിത്താനി വത്തന്തി. തസ്മായേവ യുഗലാ ഹുത്വാ അഗ്ഗിക്ഖന്ധഉദകധാരാ പവത്തന്തി, അന്തരം ന പഞ്ഞായതി. അഞ്ഞേസം പന ഭവങ്ഗപരിച്ഛേദോ നത്ഥി . **പുരത്ഥിമകായതോ**തി അഭിമുഖപസ്സതോ. **പച്ഛിമകായതോ**തി പിട്ഠിപസ്സതോ. **ദക്ഖിണഅക്ഖിതോ വാമഅക്ഖിതോ**തിആദി സമാസപാഠോയേവ, ന അഞ്ഞോ. ദക്ഖിണനാസികാസോതതോ വാമനാസികാസോതതോതി പാഠോ സുന്ദരോ. രസ്സം കത്വാപി പഠന്തി. **അംസകൂടതോ**തി എത്ഥ അബ്ഭുഗ്ഗതട്ഠേന കൂടോ വിയാതി കൂടോ, അംസോയേവ കൂടോ അംസകൂടോ. **അങ്ഗുലങ്ഗുലേഹീ**തി അങ്ഗുലീഹി അങ്ഗുലീഹി. **അങ്ഗുലന്തരികാഹീ**തി അങ്ഗുലീനം അന്തരികാഹി. **ഏകേകലോമതോ അഗ്ഗിക്ഖന്ധോ പവത്തതി, ഏകേകലോമതോ ഉദകധാരാ പവത്തതീ**തി ഉഭയത്ഥാപി ആമേഡിതവചനേന സബ്ബലോമാനം പരിയാദിന്നത്താ ഏകേകലോമതോവ അഗ്ഗിക്ഖന്ധഉദകധാരാ യുഗലാ യുഗലാ ഹുത്വാ പവത്തന്തീതി വുത്തം ഹോതി. **ലോമകൂപതോ ലോമകൂപതോ അഗ്ഗിക്ഖന്ധോ പവത്തതി, ലോമകൂപതോ ലോമകൂപതോ ഉദകധാരാ പവത്തതീ**തി എത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. കേസുചി പോത്ഥകേസു "ഏകേകലോമതോ അഗ്ഗിക്ഖന്ധോ പവത്തതി. ലോമകൂപതോ ലോമകൂപതോ ഉദകധാരാ പവത്തതി, ലോമകൂപതോ ലോമകൂപതോ അഗ്ഗിക്ഖന്ധോ പവത്തതി, ഏകേകലോമതോ ഉദകധാരാ പവത്തതീ"തി ലിഖിതം. തമ്പി യുജ്ജതിയേവ. പാടിഹീരസ്സ അതിസുഖുമത്തദീപനതോ പന പുരിമപാഠോയേവ സുന്ദരതരോ.

ഇദാനി **ഛന്നം വണ്ണാന**ന്തി കോ സമ്ബന്ധോ? ഹേട്ഠാ "ഉപരിമകായതോ"തിആദീഹി അനേകേഹി സരീരാവയവാ വുത്താ. തേന സരീരാവയവസമ്ബന്ധോ പവത്തതീതി വചനസമ്ബന്ധേന ച യമകപാടിഹീരാധികാരേന ച ഛന്നം വണ്ണാനം സരീരാവയവഭൂതാനം രസ്മിയോ യമകാ ഹുത്വാ പവത്തന്തീതി വുത്തം ഹോതി. സാമിവചനസമ്ബന്ധേന ച അവസ്സം "രസ്മിയോ"തി പാഠസേസോ ഇച്ഛിതബ്ബോയേവ. **നീലാന**ന്തി ഉമാപുപ്ഫവണ്ണാനം. **പീതകാന**ന്തി കണികാരപുപ്ഫവണ്ണാനം. **ലോഹിതകാന**ന്തി ഇന്ദഗോപകവണ്ണാനം. **ഓദാതാന**ന്തി ഓസധിതാരകവണ്ണാനം. **മഞ്ജിട്ഠാന**ന്തി മന്ദരത്തവണ്ണാനം. **പഭസ്സരാന**ന്തി പഭാസനപകതികാനം പഭസ്സരവണ്ണാനം. പഭസ്സരവണ്ണേ വിസും അവിജ്ജമാനേപി വുത്തേസു പഞ്ചസു വണ്ണേസു യേ യേ പഭാ സമുജ്ജലാ, തേ തേ പഭസ്സരാ. തഥാ ഹി തഥാഗതസ്സ യമകപാടിഹീരം കരോന്തസ്സ യമകപാടിഹീരഞാണബലേനേവ കേസമസ്സൂനഞ്ചേവ അക്ഖീനഞ്ച നീലട്ഠാനേഹി നീലരസ്മിയോ നിക്ഖമന്തി, യാസം വസേന ഗഗനതലം അഞ്ജനചുണ്ണസമോകിണ്ണം വിയ ഉമാപുപ്ഫനീലുപ്പലദലസഞ്ഛന്നം വിയ വീതിപതന്തമണിതാലവണ്ടം വിയ പസാരിതമേചകപടം വിയ ച ഹോതി. ഛവിതോ ചേവ അക്ഖീനഞ്ച പീതകട്ഠാനേഹി പീതരസ്മിയോ നിക്ഖമന്തി, യാസം വസേന ദിസാഭാഗാ സുവണ്ണരസനിസിഞ്ചമാനാ വിയ സുവണ്ണപടപസാരിതാ വിയ കുങ്കുമചുണ്ണകണികാരപുപ്ഫസമ്പരികിണ്ണാ വിയ ച വിരോചന്തി. മംസലോഹിതേഹി ചേവ അക്ഖീനഞ്ച രത്തട്ഠാനേഹി ലോഹിതരസ്മിയോ നിക്ഖമന്തി, യാസം വസേന ദിസാഭാഗാ ചീനപിട്ഠചുണ്ണരഞ്ജിതാ വിയ സുപക്കലാഖാരസനിസിഞ്ചമാനാ വിയ രത്തകമ്ബലപരിക്ഖിത്താ വിയ ജയസുമനപാലിഭദ്ദകബന്ധുജീവകകുസുമസമ്പരികിണ്ണാ വിയ ച വിരോചന്തി. അട്ഠീഹി ചേവ ദന്തേഹി ച അക്ഖീനഞ്ച സേതട്ഠാനേഹി ഓദാതരസ്മിയോ നിക്ഖമന്തി, യാസം വസേന ദിസാഭാഗാ രജതകുടേഹി ആസിഞ്ചമാനഖീരധാരാസമ്പരികിണ്ണാ വിയ പസാരിതരജതപട്ടവിതാനാ വിയ വീതിപതന്തരജതതാലവണ്ടാ വിയ കുന്ദകുമുദസിന്ദുവാരസുമനമല്ലികാദികുസുമസഞ്ഛന്നാ വിയ ച വിരോചന്തി. ഹത്ഥതലപാദതലാദീഹി മന്ദരത്തട്ഠാനേഹി മഞ്ജിട്ഠരസ്മിയോ നിക്ഖമന്തി, യാസം വസേന ദിസാഭാഗാ പവാളജാലപരിക്ഖിത്താ വിയ രത്തകുരവകകുസുമസമോകിണ്ണാ വിയ ച വിരോചന്തി. ഉണ്ണാനഖാദീഹി പഭസ്സരട്ഠാനേഹി പഭസ്സരരസ്മിയോ നിക്ഖമന്തി, യാസം വസേന ദിസാഭാഗാ ഓസധിതാരകപുഞ്ജപുണ്ണാ വിയ വിജ്ജുപടലാദിപരിപുണ്ണാ വിയ ച വിരോചന്തി.

ഭഗവാ ചങ്കമതീതിആദി "ഭഗവതോ ച നിമ്മിതാനഞ്ച നാനാഇരിയാപഥകരണം യമകപാടിഹീരേനേവ ഹോതീ"തി ദസ്സനത്ഥം വുത്തം. തേസഞ്ഹി നിമ്മിതാനം ഇരിയാപഥാ യുഗലാവ ഹുത്വാ വത്തന്തി. യദി നിമ്മിതാ ബഹുകാ ഹോന്തി, "നിമ്മിതോ"തിആദി കസ്മാ ഏകവചനം കതന്തി ചേ? നിമ്മിതേസുപി ഏകേകസ്സ നാനാഇരിയാപഥഭാവദസ്സനത്ഥം. ബഹുവചനേന ഹി വുത്തേ സബ്ബേപി നിമ്മിതാ സകിം ഏകേകഇരിയാപഥികാ വിയ ഹോന്തി. ഏകവചനേന പന വുത്തേ നിമ്മിതേസു ഏകേകോ നാനാഇരിയാപഥികോതി ഞായതി. തസ്മാ ഏകവചനനിദ്ദേസോ കതോ. ചൂളപന്ഥകത്ഥേരോപി താവ നാനാഇരിയാപഥികഭിക്ഖൂനം സഹസ്സം മാപേസി, കിം പന ഭഗവാ യമകപാടിഹീരേ ബഹൂ നിമ്മിതേ ന കരിസ്സതി. ചൂളപന്ഥകത്ഥേരം മുഞ്ചിത്വാ അഞ്ഞേസം സാവകാനം ഏകാവജ്ജനേന

നാനാഇരിയപഥികാനം നാനാരൂപാനഞ്ച നിമ്മാനം ന ഇജ്ഝതി. അനിയമേത്വാ ഹി നിമ്മിതാ ഇദ്ധിമതാ സദിസാവ ഹോന്തി. ഠാനനിസജ്ജാദീസു വാ ഭാസിതതുണ്ഹീഭാവാദീസു വാ യം യം ഇദ്ധിമാ കരോതി, തം തദേവ കരോന്തി, വിസദിസകരണം നാനാകിരിയാകരണഞ്ച "ഏത്തകാ ഈദിസാ ഹോന്തു, ഏത്തകാ ഇമം നാമ കരോന്തൂ"തി വിസും വിസും ആവജ്ജിത്വാ അധിട്ഠാനേന ഇജ്ഝതി. തഥാഗതസ്സ പന ഏകാവജ്ജനാധിട്ഠാനേനേവ നാനപ്പകാരനിമ്മാനം ഇജ്ഝതി. ഏവമേവ അഗ്ഗിക്ഖന്ധഉദകധാരാനിമ്മാനേ ച നാനാവണ്ണനിമ്മാനേ ച വേദിതബ്ബം. തത്ഥ **ഭഗവാ ചങ്കമതീ**തി ആകാസേ വാ പഥവിയം വാ ചങ്കമതി. **നിമ്മിതോ**തി ഇദ്ധിയാ മാപിതബുദ്ധരൂപം. **തിട്ഠതി വാ**തിആദീനിപി ആകാസേ വാ പഥവിയം വാ. **കപ്പേതീ**തി കരോതി. **ഭഗവാ തിട്ഠതീ**തിആദീസുപി ഏസേവ നയോതി.

യമകപാടിഹീരഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭൧. മഹാകരുണാഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൧൭. മഹാകരുണാഞാണനിദ്ദേസേ **ബഹുകേഹി ആകാരേഹീ**തി ഇദാനി വുച്ചമാനേഹി ഏകൂനനവുതിയാ പകാരേഹി. **പസ്സന്താന**ന്തി ഞാണചക്ഖുനാ ച ബുദ്ധചക്ഖുനാ ച ഓലോകേന്താനം. **ഓക്കമതീ**തി ഓതരതി പവിസതി. **ആദിത്തോ**തി ദുക്ഖലക്ഖണവസേന പീളായോഗതോ സന്താപനട്ഠേന ആദീപിതോ. "യദനിച്ചം, തം ദുക്ഖ"ന്തി (സം॰ നി॰ ൩.൧൫) വുത്തത്താ സബ്ബസങ്ഖതസ്സ ചേവ ദുക്ഖലക്ഖണവസേന പീളിതത്താ ദുക്ഖസ്സ ച കരുണായ മൂലഭൂതത്താ പഠമം ദുക്ഖലക്ഖണവസേന "ആദിത്തോ"തി വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. രാഗാദീഹി ആദിത്തതം പന ഉപരി വക്ഖതി. അഥ വാ **ആദിത്തോ**തി രാഗാദീഹിയേവ ആദിത്തോ. ഉപരി പന "തസ്സ നത്ഥഞ്ഞോ കോചി നിബ്ബാപേതാ"തി അത്ഥാപേക്ഖനവസേന പുന വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം . **ലോകസന്നിവാസോ**തി പഞ്ചക്ഖന്ധാ ലുജ്ജനപലുജ്ജനട്ഠേന ലോകോ, തണ്ഹാദിട്ഠിവസേന സന്നിവസന്തി ഏത്ഥ സത്താതി സന്നിവാസോ, ലോകോവ സന്നിവാസോ ലോകസന്നിവാസോ. ദുക്ഖിതം ഖന്ധസന്താനം ഉപാദായ സത്തവോഹാരസബ്ഭാവതോ ലോകസന്നിവാസയോഗതോ സത്തസമൂഹോപി ലോകസന്നിവാസോ. സോപി ച സഹഖന്ധകോയേവ. **ഉയ്യുത്തോ**തി അനേകേസു കിച്ചേസു നിച്ചബ്യാപാരതായ കതയോഗോ കതഉസ്സാഹോ, സതതകിച്ചേസു സഉസ്സുക്കോതി അത്ഥോ. ഘട്ടനയുത്തോതി വാ ഉയ്യുത്തോ. **പയാതോ**തി പബ്ബതേയ്യാ നദീ വിയ അനവട്ഠിതഗമനേന മരണായ യാതും ആരദ്ധോ. **കുമ്മഗ്ഗപ്പടിപന്നോ**തി കുച്ഛിതം മിച്ഛാമഗ്ഗം പടിപന്നോ. ഉപരി പന "വിപഥപക്ഖന്ദോ"തി നാനാപദേഹി വിസേസേത്വാ വുത്തം.

ഉപനീയതീതി ജരാവസേന മരണായ ഉപനീയതി ഹരീയതി. ജരാ ഹി "ആയുനോ സംഹാനീ"തി (സം॰ നി॰ ൨.൨) വുത്താ. **അദ്ധുവോ**തി ന ഥിരോ, സദാ തഥേവ ന ഹോതി. യസ്മാ അദ്ധുവോ, തസ്മാ ഉപനീയതീതി പുരിമസ്സ കാരണവചനമേതം. ഏതേന സകാരണം ജരാദുക്ഖം വുത്തം. തം ജരാദുക്ഖം ദിസ്വാ ജരാപാരിജുഞ്ഞരഹിതാപി വിഞ്ഞൂ പബ്ബജന്തി. **അതാണോ**തി തായിതും രക്ഖിതും സമത്ഥേന രഹിതോ, അനാരക്ഖോതി വുത്തം ഹോതി. **അനഭിസ്സരോ**തി അഭിസരിത്വാ അഭിഗന്ത്വാ ബ്യാഹരണേന അസ്സാസേതും സമത്ഥേന രഹിതോ, അസഹായോതി വാ അത്ഥോ. യസ്മാ അനഭിസ്സരോ, തസ്മാ അതാണോതി പുരിമസ്സ കാരണവചനമേതം. ഏതേന സകാരണം പിയവിപ്പയോഗദുക്ഖം വുത്തം. തം പിയവിപ്പയോഗദുക്ഖം ദിസ്വാ ഞാതിപാരിജുഞ്ഞരഹിതാപി വിഞ്ഞൂ പബ്ബജന്തി. **അസ്സകോ**തി സകഭണ്ഡരഹിതോ. **സബ്ബം പഹായ ഗമനീയ**ന്തി സകഭണ്ഡന്തി സല്ലക്ഖിതം സബ്ബം പഹായ ലോകേന ഗന്തബ്ബം. യസ്മാ സബ്ബം പഹായ ഗമനീയം, തസ്മാ അസ്സകോതി പുരിമസ്സ കാരണവചനമേതം. ഏതേന സകാരണം മരണദുക്ഖം വുത്തം. തം ദിസ്വാ ഭോഗപാരിജുഞ്ഞരഹിതാപി വിഞ്ഞൂ പബ്ബജന്തി. അഞ്ഞത്ഥ "കമ്മസ്സകാ മാണവ സത്താ"തി (മ॰ നി॰ ൩.൨൮൯) വുത്തം, ഇധ ച രട്ഠപാലസുത്തേ ച "അസ്സകോ ലോകോ"തി (മ॰ നി॰ ൨.൩൦൬) വുത്തം, തം കഥം യുജ്ജതീതി ചേ? പഹായ ഗമനീയം സന്ധായ "അസ്സകോ"തി വുത്തം, കമ്മം പന ന പഹായ ഗമനീയം. തസ്മാ "കമ്മസ്സകാ"തി വുത്തം. രട്ഠപാലസുത്തേയേവ ച ഏവമേതം വുത്തം "ത്വം പന യഥാകമ്മം ഗമിസ്സസീ"തി (മ॰ നി॰ ൨.൩൦൭). **ഊനോ**തി പാരിപൂരിരഹിതോ. **അതിത്തോ**തി ഭിയ്യോ ഭിയ്യോ പത്ഥനായപി ന സുഹിതോ . ഇദം ഊനഭാവസ്സ കാരണവചനം. **തണ്ഹാദാസോ**തി തണ്ഹായ വസേ വത്തനതോ തണ്ഹായ ദാസഭൂതോ. ഇദം അതിത്തഭാവസ്സ കാരണവചനം. ഏതേന ഇച്ഛാരോഗാപദേസേന സകാരണം ബ്യാധിദുക്ഖം വുത്തം. തം ബ്യാധിദുക്ഖം ദിസ്വാ ബ്യാധിപാരിജുഞ്ഞരഹിതാപി വിഞ്ഞൂ പബ്ബജന്തി. **അതായനോ**തി പുത്താദീഹിപി തായനസ്സ അഭാവതോ അതായനോ അനാരക്ഖോ,

അലബ്ഭനേയ്യഖേമോ വാ. **അലേണോ**തി അല്ലീയിതും നിസ്സിതും അനരഹോ അല്ലീനാനമ്പി ച ലേണകിച്ചാകാരകോ. **അസരണോ**തി നിസ്സിതാനം ന ഭയസാരകോ ന ഭയവിനാസകോ. **അസരണീഭൂതോ**തി പുരേ ഉപ്പത്തിയാ അത്തനോ അഭാവേനേവ അസരണോ, ഉപ്പത്തിസമകാലമേവ അസരണീഭൂതോതി അത്ഥോ.

ഉദ്ധതോതി സബ്ബാകുസലേസു ഉദ്ധച്ചസ്സ ഉപ്പജ്ജനതോ സത്തസന്താനേ ച അകുസലുപ്പത്തിബാഹുല്ലതോ അകുസലസമങ്ഗീലോകോ തേന ഉദ്ധച്ചേന ഉദ്ധതോ. **അവൂപസന്തോ**തി അവൂപസമനലക്ഖണസ്സ ഉദ്ധച്ചസ്സേവ യോഗേന അവൂപസന്തോ ഭന്തമിഗപടിഭാഗോ. "ഉപനീയതി ലോകോ"തിആദീസു ചതൂസു ച "ഉദ്ധതോ ലോകോ"തി ച പഞ്ചസു ഠാനേസു ലോകോതി ആഗതം, സേസേസു ലോകസന്നിവാസോതി. ഉഭയഥാപി ലോകോയേവ. **സസല്ലോ**തി പീളാജനകതായ അന്തോതുദനതായ ദുന്നീഹരണീയതായ ച സല്ലാതി സങ്ഖം ഗതേഹി രാഗാദീഹി സല്ലേഹി സഹവത്തനകോ. **വിദ്ധോ**തി മിഗാദയോ കദാചി പരേഹി വിദ്ധാ ഹോന്തി, അയം പന ലോകോ നിച്ചം അത്തനാവ വിദ്ധോ. **പുഥുസല്ലേഹീ**തി "സത്ത സല്ലാനി - രാഗസല്ലം, ദോസസല്ലം, മോഹസല്ലം, മാനസല്ലം, ദിട്ഠിസല്ലം, കിലേസസല്ലം, ദുച്ചരിതസല്ല"ന്തി (മഹാനി॰ ൧൭൩) വുത്തേഹി സത്തഹി സല്ലേഹി. **തസ്സാ**തി തസ്സ ലോകസന്നിവാസസ്സ. **സല്ലാനം ഉദ്ധതാ**തി തേസം സല്ലാനം സത്തസന്താനതോ ഉദ്ധരിതാ പുഗ്ഗലോ. **അഞ്ഞത്ര മയാ**തി മം ഠപേത്വാ. യേപി ഭഗവതോ സാവകാ സല്ലാനി ഉദ്ധരന്തി, തേസം ഭഗവതോ വചനേനേവ ഉദ്ധരണതോ ഭഗവാവ ഉദ്ധരതി നാമ. **അവിജ്ജന്ധകാരാവരണോ**തി അവിജ്ജാ ഏവ സഭാവദസ്സനച്ഛാദനേന അന്ധം വിയ കരോതീതി അവിജ്ജന്ധകാരോ, സോവ സഭാവാവഗമനനിവാരണേന ആവരണം ഏതസ്സാതി അവിജ്ജന്ധകാരാവരണോ. **കിലേസപഞ്ജരപക്ഖിത്തോ**തി കിലേസാ ഏവ കുസലഗമനസന്നിരുജ്ഝനട്ഠേന പഞ്ജരോതി കിലേസപഞ്ജരോ, അവിജ്ജാപഭവേ കിലേസപഞ്ജരേ പക്ഖിത്തോ പാതിതോ. **ആലോകം ദസ്സേതാ**തി പഞ്ഞാലോകം ദസ്സനസീലോ, പഞ്ഞാലോകസ്സ ദസ്സേതാതി വാ അത്ഥോ. **അവിജ്ജാഗതോ**തി അവിജ്ജം ഗതോ പവിട്ഠോ. ന കേവലം അവിജ്ജായ ആവരണമത്തമേവ, അഥ ഖോ ഗഹനഗതോ വിയ അവിജ്ജാകോസസ്സ അന്തോ പവിട്ഠോതി പുരിമതോ വിസേസോ. **അണ്ഡഭൂതോ**തിആദയോ ച വിസേസായേവ. **അണ്ഡഭൂതോ**തി അണ്ഡേ ഭൂതോ നിബ്ബത്തോ. യഥാ ഹി അണ്ഡേ നിബ്ബത്താ ഏകച്ചേ സത്താ "അണ്ഡഭൂതാ"തി വുച്ചന്തി, ഏവമയം ലോകോ അവിജ്ജണ്ഡകോസേ നിബ്ബത്തത്താ "അണ്ഡഭൂതോ"തി വുച്ചതി. **പരിയോനദ്ധോ**തി തേന അവിജ്ജണ്ഡകോസേന സമന്തതോ ഓനദ്ധോ ബദ്ധോ വേഠിതോ.

തന്താകുലകജാതോതി തന്തം വിയ ആകുലഭൂതോ. യഥാ നാമ ദുന്നിക്ഖിത്തം മൂസികച്ഛിന്നം പേസകാരാനം തന്തം തഹിം തഹിം ആകുലം ഹോതി, ഇദം അഗ്ഗം ഇദം മൂലന്തി അഗ്ഗേന വാ അഗ്ഗം, മൂലേന വാ മൂലം സമാനേതും ദുക്കരം ഹോതി, ഏവമേവ സത്താ പച്ചയാകാരേ ഖലിതാ ആകുലാ ബ്യാകുലാ ഹോന്തി, ന സക്കോന്തി പച്ചയാകാരം ഉജും കാതും. തഥ തന്തം പച്ചത്തപുരിസകാരേ ഠത്വാ സക്കാപി ഭവേയ്യ ഉജും കാതും, ഠപേത്വാ പന ദ്വേ ബോധിസത്തേ അഞ്ഞോ സത്തോ അത്തനോ ധമ്മതായ പച്ചയാകാരം ഉജും കാതും സമത്ഥോ നാമ നത്ഥി. യഥാ പന ആകുലം തന്തം കഞ്ജികം ദത്വാ കോച്ഛേന പഹടം തത്ഥ തത്ഥ കുലകജാതം ഹോതി ഗണ്ഠിബദ്ധം, ഏവമയം ലോകോ പച്ചയേസു പക്ഖലിത്വാ പച്ചയേ ഉജും കാതും അസക്കോന്തോ ദ്വാസട്ഠിദിട്ഠിഗതവസേന കുലകജാതോ ഹോതി ഗണ്ഠിബദ്ധോ. യേ ഹി കേചി ദിട്ഠിയോ നിസ്സിതാ, സബ്ബേ തേ പച്ചയം ഉജും കാതും ന സക്കോന്തിയേവ. **കുലാഗണ്ഠികജാതോ**തി കുലാഗണ്ഠികം വിയ ഭൂതോ. കുലാഗണ്ഠികം വുച്ചതി പേസകാരകഞ്ജികസുത്തം. "കുലാ നാമ സകുണികാ, തസ്സാ കുലാവകോ"തിപി ഏകേ. യഥാ തദുഭയമ്പി ആകുലം അഗ്ഗേന വാ അഗ്ഗം, മൂലേന വാ മൂലം സമാനേതും ദുക്കരന്തി പുരിമനയേനേവ യോജേതബ്ബം. **മുഞ്ജപബ്ബജഭൂതോ**തി മുഞ്ജതിണം വിയ പബ്ബജതിണം വിയ ച ഭൂതോ മുഞ്ജതിണപബ്ബജതിണസദിസോ ജാതോ. യഥാ താനി തിണാനി കോട്ടേത്വാ കോട്ടേത്വാ കതരജ്ജു ജിണ്ണകാലേ കത്ഥചി പതിതം ഗഹേത്വാ തേസം തിണാനം "ഇദം അഗ്ഗം ഇദം മൂല"ന്തി അഗ്ഗേന വാ അഗ്ഗം, മൂലേന വാ മൂലം സമാനേതും ദുക്കരം, തമ്പി പച്ചത്തപുരിസകാരേ ഠത്വാ സക്കാ ഭവേയ്യ ഉജും കാതും, ഠപേത്വാ പന ദ്വേ ബോധിസത്തേ അഞ്ഞോ സത്തോ അത്തനോ ധമ്മതായ പച്ചയാകാരം ഉജും കാതും സമത്ഥോ നാമ നത്ഥി. ഏവമയം ലോകോ പച്ചയാകാരം ഉജും കാതും അസക്കോന്തോ ദ്വാസട്ഠിദിട്ഠിഗതവസേന ഗണ്ഠിജാതോ ഹുത്വാ അപായം ദുഗ്ഗതിം വിനിപാതം സംസാരം നാതിവത്തതി.

തത്ഥ **അപായോ**തി നിരയോ തിരച്ഛാനയോനി പേത്തിവിസയോ അസുരകായോ. സബ്ബേപി ഹി തേ വഡ്ഢിസങ്ഖാതസ്സ ആയസ്സ അഭാവതോ "അപായോ"തി വുച്ചന്തി. തഥാ ദുക്ഖസ്സ

ഗതിഭാവതോ **ദുഗ്ഗതി**. സുഖസമുസ്സയതോ വിനിപതിതത്താ **വിനിപാതോ**. ഇതരോ പന -

> "ഖന്ധാനഞ്ച പടിപാടി, ധാതുആയതനാന ച;
> അബ്ബോച്ഛിന്നം വത്തമാനാ, സംസാരോതി പവുച്ചതി".

തം സബ്ബമ്പി നാതിവത്തതി നാതിക്കമതി. അഥ ഖോ ചുതിതോ പടിസന്ധിം, പടിസന്ധിതോ ചുതിന്തി ഏവം പുനപ്പുനം ചുതിപടിസന്ധിയോ ഗണ്ഹമാനോ തീസു ഭവേസു ചതൂസു യോനീസു പഞ്ചസു ഗതീസു സത്തസു വിഞ്ഞാണട്ഠിതീസു നവസു സത്താവാസേസു മഹാസമുദ്ദേ വാതുക്ഖിത്തനാവാ വിയ യന്തഗോണോ വിയ ച പരിബ്ഭമതിയേവ. **അവിജ്ജാവിസദോസസല്ലിത്തോ**തി അവിജ്ജായേവ അകുസലുപ്പാദനേന കുസലജീവിതനാസനതോ വിസന്തി അവിജ്ജാവിസം, തദേവ സന്താനദൂസനതോ അവിജ്ജാവിസദോസോ, തേന അനുസയപരിയുട്ഠാനദുച്ചരിതഭൂതേന ഭുസം ലിത്തോ മക്ഖിതോതി അവിജ്ജാവിസദോസസല്ലിത്തോ. **കിലേസകലലീഭൂതോ**തി അവിജ്ജാദിമൂലകാ കിലേസാ ഏവ ഓസീദനട്ഠേന കലലം കദ്ദമോതി കിലേസകലലം, തദസ്സ അത്ഥീതി കിലേസകലലീ, ഏവംഭൂതോ. **രാഗദോസമോഹജടാജടിതോ**തി ലോഭപടിഘാവിജ്ജാസങ്ഖാതാ രാഗദോസമോഹാ ഏവ രൂപാദീസു ആരമ്മണേസു ഹേട്ഠുപരിയവസേന പുനപ്പുനം ഉപ്പജ്ജനതോ സംസിബ്ബനട്ഠേന വേളുഗുമ്ബാദീനം സാഖാജാലസങ്ഖാതാ ജടാ വിയാതി ജടാ, തായ രാഗദോസമോഹജടായ ജടിതോ. യഥാ നാമ വേളുജടാദീഹി വേളുആദയോ, ഏവം തായ ജടായ അയം ലോകോ ജടിതോ വിനദ്ധോ സംസിബ്ബിതോതി അത്ഥോ. **ജടം വിജടേതാ**തി ഇമം ഏവം തേധാതുകം ലോകം ജടേത്വാ ഠിതം ജടം വിജടേതാ സംഛിന്ദിതാ സമ്പദാലയിതാ.

തണ്ഹാസങ്ഘാടപടിമുക്കോതി തണ്ഹാ ഏവ അബ്ബോച്ഛിന്നം പവത്തിതോ സങ്ഘടിതട്ഠേന സങ്ഘാടോതി തണ്ഹാസങ്ഘാടോ, തസ്മിം തണ്ഹാസങ്ഘാടേ പടിമുക്കോ അനുപവിട്ഠോ അന്തോഗതോതി തണ്ഹാസങ്ഘാടപടിമുക്കോ. **തണ്ഹാജാലേന ഓത്ഥടോ**തി തണ്ഹാ ഏവ പുബ്ബേ വുത്തനയേന സംസിബ്ബനട്ഠേന ജാലന്തി തണ്ഹാജാലം, തേന തണ്ഹാജാലേന ഓത്ഥടോ സമന്തതോ ഛാദിതോ പലിവേഠിതോ. **തണ്ഹാസോതേന വുയ്ഹതീ**തി തണ്ഹാ ഏവ സംസാരേ ആകഡ്ഢനട്ഠേന സോതോതി തണ്ഹാസോതോ, തേന തണ്ഹാസോതേന വുയ്ഹതി ആകഡ്ഢീയതി. **തണ്ഹാസഞ്ഞോജനേന സഞ്ഞുത്തോ**തി തണ്ഹാ ഏവ ലോകം വട്ടസ്മിം സംയോജനതോ ബന്ധനതോ സംയോജനന്തി തണ്ഹാസംയോജനം, തേന തണ്ഹാസംയോജനേന സഞ്ഞുത്തോ ബദ്ധോ. **തണ്ഹാനുസയേന അനുസടോ**തി തണ്ഹാ ഏവ അനുസയനട്ഠേന അനുസയോതി തണ്ഹാനുസയോ, തേന തണ്ഹാനുസയേന അനുസടോ അനുഗതോ ഥാമഗതോ. **തണ്ഹാസന്താപേന സന്തപ്പതീ**തി തണ്ഹാ ഏവ പവത്തികാലേ ഫലകാലേ ച ലോകം സന്താപേതീതി സന്താപോ, തേന തണ്ഹാസന്താപേന സന്തപ്പതി സന്താപീയതി. **തണ്ഹാപരിളാഹേന പരിഡയ്ഹതീ**തി തണ്ഹാ ഏവ ബലവഭൂതാ പവത്തികാലേ ഫലകാലേ ച സമന്തതോ ദഹനട്ഠേന മഹാപരിളാഹോതി തണ്ഹാപരിളാഹോ, തേന തണ്ഹാപരിളാഹേന പരിഡയ്ഹതി സമന്തതോ ഡഹീയതി. **ദിട്ഠിസങ്ഘാടാ**ദയോ ഇമിനാവ നയേന യോജേതബ്ബാ.

അനുഗതോതി അനുപവിട്ഠോ. **അനുസടോ**തി അനുധാവിതോ. **അഭിഭൂതോ**തി പീളിതോ. **അബ്ഭാഹതോ**തി അഭിആഹതോ അഭിമുഖം ഭുസം പഹതോ. **ദുക്ഖേ പതിട്ഠിതോ**തി ദുക്ഖേ ഖന്ധപഞ്ചകേ സുഖവിപല്ലാസേന പതിട്ഠിതോ അഭിനിവിട്ഠോ.

തണ്ഹായ ഉഡ്ഡിതോതി തണ്ഹായ ഉല്ലങ്ഘിതോ. ചക്ഖു ഹി തണ്ഹാരജ്ജുനാ ആവുനിത്വാ രൂപനാഗദന്തേ ഉഡ്ഡിതം, സോതാദീനി തണ്ഹാരജ്ജുനാ ആവുനിത്വാ സദ്ദാദിനാഗദന്തേസു ഉഡ്ഡിതാനി. തംസമങ്ഗീലോകോപി ഉഡ്ഡിതോയേവ നാമ. **ജരാപാകാരപരിക്ഖിത്തോ**തി അനതിക്കമനീയട്ഠേന പാകാരഭൂതായ ജരായ പരിവാരിതോ. **മച്ചുപാസേന പരിക്ഖിത്തോ**തി ദുമ്മോചനീയട്ഠേന പാസഭൂതേന മരണേന ബദ്ധോ. **മഹാബന്ധനബദ്ധോ**തി ദള്ഹത്താ ദുച്ഛേദത്താ ച മഹന്തേഹി ബന്ധനേഹി ബദ്ധോ. **രാഗബന്ധനേനാ**തി രാഗോ ഏവ ബന്ധതി സംസാരതോ ചലിതും ന ദേതീതി രാഗബന്ധനം. തേന രാഗബന്ധനേന. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ. **കിലേസബന്ധനേനാ**തി വുത്താവസേസേന കിലേസബന്ധനേന. **ദുച്ചരിതബന്ധനേനാ**തി തിവിധേന. സുചരിതം പന ബന്ധനമോക്ഖസ്സ ഹേതുഭൂതം ബന്ധനമോക്ഖഭൂതഞ്ച അത്ഥി. തസ്മാ തം ന ഗഹേതബ്ബം.

ബന്ധനം മോചേതാതി തസ്സ ബന്ധനം മോചേതാ. ബന്ധനാ മോചേതാതിപി പാഠോ, ബന്ധനതോ തം മോചേതാതി അത്ഥോ. **മഹാസമ്ബാധപ്പടിപന്നോ**തി കുസലസഞ്ചാരപീളനേന

മഹാസമ്ബാധസങ്ഖാതം രാഗദോസമോഹമാനദിട്ഠികിലേസദുച്ചരിതഗഹനം പടിപന്നോ. **ഓകാസം ദസ്സേതാ**തി ലോകിയലോകുത്തരസമാധിപഞ്ഞാഓകാസം ദസ്സേതാ. **മഹാപലിബോധേന പലിബുദ്ധോ**തി മഹാനിവാരണേന നിവുതോ. മഹാലേപേന വാ ലിത്തോ. **പലിബോധോ**തി ച രാഗാദിസത്തവിധോ ഏവ. "തണ്ഹാദിട്ഠിപലിബോധോ"തി ഏകേ. **പലിബോധം ഛേതാ**തി തം പലിബോധം ഛിന്ദിതാ. **മഹാപപാതേ**തി പഞ്ചഗതിപപാതേ, ജാതിജരാമരണപപാതേ വാ. തം സബ്ബമ്പി ദുരുത്തരണട്ഠേന പപാതോ. **പപാതാ ഉദ്ധതാ**തി തമ്ഹാ പപാതതോ ഉദ്ധരിതാ. **മഹാകന്താരപ്പടിപന്നോ**തി ജാതിജരാബ്യാധിമരണസോകപരിദേവദുക്ഖദോമനസ്സുപായാസകന്താരം പടിപന്നോ. സബ്ബമ്പി തം ദുരതിക്കമനട്ഠേന കന്താരോ, തം **കന്താരം താരേതാ**. കന്താരാ താരേതാതി വാ പാഠോ. **മഹാസംസാരപ്പടിപന്നോ**തി അബ്ബോച്ഛിന്നം ഖന്ധസന്താനം പടിപന്നോ. **സംസാരാ മോചേതാ**തി സംസാരതോ മോചേതാ. സംസാരം മോചേതാതി വാ പാഠോ. **മഹാവിദുഗ്ഗേ**തി സംസാരവിദുഗ്ഗേ. സംസാരോയേവ ഹി ദുഗ്ഗമനട്ഠേന വിദുഗ്ഗോ. **സമ്പരിവത്തതീ**തി ഭുസം നിവത്തിത്വാ ചരതി. **മഹാപലിപേ**തി മഹന്തേ കാമകദ്ദമേ. കാമോ ഹി ഓസീദനട്ഠേന പലിപോ. **പലിപന്നോ**തി ലഗ്ഗോ. മഹാപലിപപലിപന്നോതിപി പാഠോ.

അബ്ഭാഹതോതി സബ്ബോപദ്ദവേഹി അബ്ഭാഹതോ. **രാഗഗ്ഗിനാ**തി രാഗാദയോയേവ അനുദഹനട്ഠേന അഗ്ഗി, തേന രാഗഗ്ഗിനാ. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ. **ഉന്നീതകോ**തി ഉഗ്ഗഹേത്വാ നീതോ, ജാതിയാ ഉഗ്ഗഹേത്വാ ജരാദിഉപദ്ദവായ നീതോതി അത്ഥോ. ക-കാരോ പനേത്ഥ അനുകമ്പായ ദട്ഠബ്ബോ. **ഹഞ്ഞതി നിച്ചമതാണോ**തി പരിത്തായകേന രഹിതോ സതതം പീളിയതി. **പത്തദണ്ഡോ**തി രാജാദീഹി ലദ്ധആണോ. **തക്കരോ**തി ചോരോ. **വജ്ജബന്ധനബദ്ധോ**തി രാഗാദിവജ്ജബന്ധനേഹി ബദ്ധോ. **ആഘാതനപച്ചുപട്ഠിതോ**തി മരണധമ്മഗണ്ഠികട്ഠാനം ഉപേച്ച ഠിതോ. **കോ ചി ബന്ധനാ മോചേതാ**. കോചി ബന്ധനം മോചേതാതിപി പാഠോ. **അനാഥോ**തി നത്ഥി ഏതസ്സ നാഥോ ഇസ്സരോ, സയം വാ ന നാഥോ ന ഇസ്സരോതി അനാഥോ, അസരണോതി വാ അത്ഥോ. **പരമകാപഞ്ഞപ്പത്തോ**തി ജരാദിപടിബാഹനേ അപ്പഹുതായ അതീവ കപണഭാവം പത്തോ. **തായേതാ**തി രക്ഖിതാ. തായിതാതി വാ പാഠോ സുന്ദരോ . **ദുക്ഖാഭിതുന്നോ**തി ജാതിദുക്ഖാദീഹി അനേകേഹി ദുക്ഖേഹി അഭിതുന്നോ അതിബ്യാധിതോ അതികമ്പിതോ ച. **ചിരരത്തം പീളിതോ**തി ദുക്ഖേഹേവ ദീഘമദ്ധാനം പീളിതോ ഘട്ടിതോ. **ഗധിതോ**തി ഗേധേന ഗിദ്ധോ, അഭിജ്ഝാകായഗന്ഥേന വാ ഗന്ഥിതോ. **നിച്ചം പിപാസിതോ**തി പാതും ഭുഞ്ജിതും ഇച്ഛാ പിപാസാ, സാ തണ്ഹാ ഏവ, തണ്ഹാപിപാസായ നിരന്തരം പിപാസിതോ.

അന്ധോതി ദസ്സനട്ഠേന ചക്ഖൂതി സങ്ഖം ഗതായ പഞ്ഞായ അഭാവതോ കാണോ. പഞ്ഞാ ഹി ധമ്മസഭാവം പസ്സതി. **അചക്ഖുകോ**തി തം പന അന്ധത്തം ന പച്ഛാ സമ്ഭൂതം, പകതിയാ ഏവ അവിജ്ജമാനചക്ഖുകോതി തമേവ അന്ധത്തം വിസേസേതി. **ഹതനേത്തോ**തി നയനട്ഠേന നേത്തന്തി സങ്ഖം ഗതായ പഞ്ഞായ അഭാവതോയേവ വിനട്ഠനേത്തകോ. സമവിസമം ദസ്സേന്തം അത്തഭാവം നേതീതി നേത്തന്തി ഹി വുത്തം. പഞ്ഞായ സുഗതിഞ്ച അഗതിഞ്ച നയതി. ഹതനേത്തത്തായേവസ്സ നേതുഅഭാവം ദസ്സേന്തോ **അപരിണായകോ**തി ആഹ, അവിജ്ജമാനനേത്തകോതി അത്ഥോ. അഞ്ഞോപിസ്സ നേതാ ന വിജ്ജതീതി വുത്തം ഹോതി. **വിപഥപക്ഖന്ദോ**തി വിപരീതോ, വിസമോ വാ പഥോ വിപഥോ, തം വിപഥം പക്ഖന്ദോ പവിട്ഠോ പടിപന്നോതി വിപഥപക്ഖന്ദോ, മിച്ഛാപഥസങ്ഖാതം മിച്ഛാദിട്ഠിം പടിപന്നോതി അത്ഥോ. **അഞ്ജസാപരദ്ധോ**തി അഞ്ജസേ ഉജുമഗ്ഗസ്മിം മജ്ഝിമപടിപദായ അപരദ്ധോ വിരദ്ധോ. **അരിയപഥം ആനേതാ**തി അരിയം അട്ഠങ്ഗികം മഗ്ഗം ഉപനേതാ പടിപാദയിതാ. **മഹോഘപക്ഖന്ദോ**തി യസ്സ സംവിജ്ജന്തി, തം വട്ടസ്മിം ഓഹനന്തി ഓസീദാപേന്തീതി ഓഘാ, പകതിഓഘതോ മഹന്താ ഓഘാതി മഹോഘാ. തേ കാമോഘോ ഭവോഘോ ദിട്ഠോഘോ അവിജ്ജോഘോതി ചതുപ്പഭേദാ. തേ മഹോഘേ പക്ഖന്ദോ പവിട്ഠോതി മഹോഘപക്ഖന്ദോ, സംസാരസങ്ഖാതം മഹോഘം വാ പക്ഖന്ദോതി.

ഫഫവ്വ. ഇദാനി ഏകുത്തരികനയോ. തത്ഥ **ദ്വീഹി ദിട്ഠിഗതേഹീ**തി സസ്സതുച്ഛേദദിട്ഠീഹി. തത്ഥ ദിട്ഠിയേവ ദിട്ഠിഗതം "ഗൂഥഗതം മുത്തഗത"ന്തിആദീനി (അം॰ നി॰ ൻ.ഫഫ) വിയ. ഗന്തബ്ബാഭാവതോ വാ ദിട്ഠിയാ ഗതമത്തമേവേതന്തി ദിട്ഠിഗതം, ദിട്ഠീസു ഗതം ഇദം ദസ്സനം ദ്വാസട്ഠിദിട്ഠിഅന്തോഗധത്താതിപി ദിട്ഠിഗതം. ദ്വാസട്ഠിതേസട്ഠിദിട്ഠിയോപി ഹി സസ്സതദിട്ഠി ഉച്ഛേദദിട്ഠീതി ദ്വേവ ദിട്ഠിയോ ഹോന്തി. തസ്മാ സങ്ഖേപേന സബ്ബാ ദിട്ഠിയോ അന്തോ കരോന്തോ "ദ്വീഹി ദിട്ഠിഗതേഹീ"തി വുത്തം . **പരിയുട്ഠിതോ**തി പരിയുട്ഠാനം പത്തോ സമുദാചാരം പത്തോ, ഉപ്പജ്ജിതും അപ്പദാനേന കുസലചാരസ്സ ഗഹണം പത്തോതി അത്ഥോ.

വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ - "ദ്വീഹി, ഭിക്ഖവേ, ദിട്ഠിഗതേഹി പരിയുട്ഠിതാ ദേവമനുസ്സാ ഓലീയന്തി ഏകേ, അതിധാവന്തി ഏകേ, ചക്ഖുമന്തോ ച പസ്സന്തീ"തിആദി (ഇതിവു॰ ൪൯).

തീഹി ദുച്ചരിതേഹീതി തിവിധകായദുച്ചരിതേന ചതുബ്ബിധവചീദുച്ചരിതേന തിവിധമനോദുച്ചരിതേന. **വിപ്പടിപന്നോ**തി വിരൂപം പടിപന്നോ, മിച്ഛാപടിപന്നോതി അത്ഥോ. **യോഗേഹി യുത്തോ**തി വട്ടസ്മിം യോജേന്തീതി യോഗാ, ഈതിഅത്ഥേന വാ യോഗാ, തേഹി യോഗേഹി യുത്തോ സമപ്പിതോ. **ചതുയോഗയോജിതോ**തി കാമയോഗോ, ഭവയോഗോ, ദിട്ഠിയോഗോ, അവിജ്ജായോഗോതി ഇമേഹി ചതൂഹി യോഗേഹി സകടസ്മിം യോഗോ വിയ വട്ടസ്മിം യോജിതോ. പഞ്ചകാമഗുണികോ രാഗോ കാമയോഗോ. രൂപാരൂപഭവേസു ഛന്ദരാഗോ, ഝാനനികന്തി ച, സസ്സതദിട്ഠിസഹജാതോ രാഗോ ഭവവസേന പത്ഥനാ ഭവയോഗോ. ദ്വാസട്ഠി ദിട്ഠിയോ ദിട്ഠിയോഗോ. അട്ഠസു ഠാനേസു അഞ്ഞാണം അവിജ്ജായോഗോ. തേ ഏവ ചത്താരോ ബലവഭൂതാ ഓഘാ, ദുബ്ബലഭൂതാ യോഗാ.

ചതൂഹി ഗന്ഥേഹീതി യസ്സ സംവിജ്ജന്തി, തം ചുതിപടിസന്ധിവസേന വട്ടസ്മിം ഗന്ഥേന്തി ഘടേന്തീതി ഗന്ഥാ. തേ അഭിജ്ഝാ കായഗന്ഥോ, ബ്യാപാദോ കായഗന്ഥോ, സീലബ്ബതപരാമാസോ കായഗന്ഥോ, ഇദംസച്ചാഭിനിവേസോ കായഗന്ഥോതി ചതുപ്പഭേദാ. അഭിജ്ഝായന്തി ഏതായ, സയം വാ അഭിജ്ഝായതി, അഭിജ്ഝായനമത്തമേവ വാ ഏസാതി അഭിജ്ഝാ, ലോഭോയേവ. നാമകായം ഗന്ഥേതി ചുതിപടിസന്ധിവസേന വട്ടസ്മിം ഘടേതീതി കായഗന്ഥോ. ബ്യാപജ്ജതി തേന ചിത്തം പൂതിഭാവം ഗച്ഛതി, ബ്യാപാദയതി വാ വിനയാചാരരൂപസമ്പത്തിഹിതസുഖാദീനീതി ബ്യാപാദോ. ഇതോ ബഹിദ്ധാ സമണബ്രാഹ്മണാനം സീലേന സുദ്ധി വതേന സുദ്ധി സീലവതേന സുദ്ധീതി പരാമസനം സീലബ്ബതപരാമാസോ. സബ്ബഞ്ഞുഭാസിതമ്പി പടിക്ഖിപിത്വാ "സസ്സതോ ലോകോ , ഇദമേവ സച്ചം മോഘമഞ്ഞ"ന്തിആദിനാ ആകാരേന അഭിനിവിസതീതി ഇദംസച്ചാഭിനിവേസോ. തേഹി ചതൂഹി ഗന്ഥേഹി ഗന്ഥിതോ, ബദ്ധോതി അത്ഥോ.

ചതൂഹി ഉപാദാനേഹീതി ഭുസം ആദിയന്തി ദള്ഹഗ്ഗാഹം ഗണ്ഹന്തീതി ഉപാദാനാ. തേ കാമുപാദാനം ദിട്ഠുപാദാനം സീലബ്ബതുപാദാനം അത്തവാദുപാദാനന്തി ചതുപ്പഭേദാ. വത്ഥുസങ്ഖാതം കാമം ഉപാദിയതീതി കാമുപാദാനം, കാമോ ച സോ ഉപാദാനഞ്ചാതിപി കാമുപാദാനം. ദിട്ഠി ച സാ ഉപാദാനഞ്ചാതി ദിട്ഠുപാദാനം, ദിട്ഠിം ഉപാദിയതീതിപി ദിട്ഠുപാദാനം. "സസ്സതോ അത്താ ച ലോകോ ചാ"തിആദീസു (പടി॰ മ॰ ൧.൧൪൭) ഹി പുരിമദിട്ഠിം ഉത്തരദിട്ഠി ഉപാദിയതി. സീലബ്ബതം ഉപാദിയതീതി സീലബ്ബതുപാദാനം, സീലബ്ബതഞ്ച തം ഉപാദാനഞ്ചാതിപി സീലബ്ബതുപാദാനം. ഗോസീലഗോവതാദീനി ഹി ഏവം വിസുദ്ധീതി അഭിനിവേസതോ സയമേവ ഉപാദാനാനി. വദന്തി ഏതേനാതി വാദോ, ഉപാദിയന്തി ഏതേനാതി ഉപാദാനം. കിം വദന്തി, ഉപാദിയന്തി വാ? അത്താനം. അത്തനോ വാദുപാദാനം അത്തവാദുപാദാനം, അത്തവാദമത്തമേവ വാ അത്താതി ഉപാദിയന്തി ഏതേനാതി അത്തവാദുപാദാനം. ഠപേത്വാ ഇമാ ദ്വേ ദിട്ഠിയോ സബ്ബാപി ദിട്ഠീ ദിട്ഠുപാദാനം. തേഹി ചതൂഹി ഉപാദാനേഹി. **ഉപാദീയതീ**തി ഭുസം ഗണ്ഹീയതി. ഉപാദിയതീതി വാ പാഠോ, ലോകോ ഉപാദാനേഹി തം തം ആരമ്മണം ഭുസം ഗണ്ഹാതീതി അത്ഥോ.

പഞ്ചഗതിസമാരുള്ഹോതി സുകതദുക്കടകാരണേഹി ഗമ്മതി ഉപസങ്കമീയതീതി ഗതി, സഹോകാസകാ ഖന്ധാ. നിരയോ തിരച്ഛാനയോനി പേത്തിവിസയോ മനുസ്സാ ദേവാതി ഇമാ പഞ്ച ഗതിയോ വോക്കമനഭാവേന ഭുസം ആരുള്ഹോ. **പഞ്ചഹി കാമഗുണേഹീ**തി രൂപസദ്ദഗന്ധരസഫോട്ഠബ്ബസങ്ഖാതേഹി പഞ്ചഹി വത്ഥുകാമകോട്ഠാസേഹി. **രജ്ജതീ**തി അയോനിസോമനസികാരം പടിച്ച രാഗുപ്പാദനേന തേഹി രഞ്ജീയതി, സാരത്തോ കരീയതീതി അത്ഥോ. **പഞ്ചഹി നീവരണേഹീ**തി ചിത്തം നീവരന്തി പരിയോനന്ധന്തീതി നീവരണാ. കാമച്ഛന്ദബ്യാപാദഥിനമിദ്ധഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചവിചികിച്ഛാസങ്ഖാതേഹി പഞ്ചഹി നീവരണേഹി. **ഓത്ഥടോ**തി ഉപരിതോ പിഹിതോ.

ഛഹി വിവാദമൂലേഹീതി ഛഹി വിവാദസ്സ മൂലേഹി. യഥാഹ -

> "ഛയിമാനി, ഭിക്ഖവേ, വിവാദമൂലാനി. കതമാനി ഛ? ഇധ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു കോധനോ ഹോതി ഉപനാഹീ. യോ സോ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു കോധനോ ഹോതി ഉപനാഹീ. സോ സത്ഥരിപി അഗാരവോ വിഹരതി അപ്പതിസ്സോ, ധമ്മേപി, സങ്ഘേപി, സിക്ഖായപി ന പരിപൂരകാരീ. യോ സോ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു സത്ഥരി അഗാരവോ വിഹരതി അപ്പതിസ്സോ, ധമ്മേപി, സങ്ഘേപി, സിക്ഖായപി ന പരിപൂരകാരീ, സോ

സങ്ഘേ വിവാദം ജനേതി. യോ ഹോതി വിവാദോ ബഹുജനാഹിതായ ബഹുജനാസുഖായ ബഹുനോ ജനസ്സ അനത്ഥായ അഹിതായ ദുക്ഖായ ദേവമനുസ്സാനം. ഏവരൂപം ചേ തുമ്ഹേ, ഭിക്ഖവേ, വിവാദമൂലം അജ്ഝത്തം വാ ബഹിദ്ധാ വാ സമനുപസ്സേയ്യാഥ, തത്ര തുമ്ഹേ, ഭിക്ഖവേ, തസ്സേവ പാപകസ്സ വിവാദമൂലസ്സ പഹാനായ വായമേയ്യാഥ. ഏവരൂപം ചേ തുമ്ഹേ, ഭിക്ഖവേ, വിവാദമൂലം അജ്ഝത്തം വാ ബഹിദ്ധാ വാ ന സമനുപസ്സേയ്യാഥ. തത്ര തുമ്ഹേ, ഭിക്ഖവേ, തസ്സേവ പാപകസ്സ വിവാദമൂലസ്സ ആയതിം അനവസ്സവായ പടിപജ്ജേയ്യാഥ. ഏവമേതസ്സ പാപകസ്സ വിവാദമൂലസ്സ പഹാനം ഹോതി. ഏവമേതസ്സ പാപകസ്സ വിവാദമൂലസ്സ ആയതിം അനവസ്സവോ ഹോതി.

"പുന ചപരം, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു മക്ഖീ ഹോതി പളാസീ. ഇസ്സുകീ ഹോതി മച്ഛരീ. സഠോ ഹോതി മായാവീ. പാപിച്ഛോ ഹോതി മിച്ഛാദിട്ഠി. സന്ദിട്ഠിപരാമാസീ ഹോതി ആധാനഗ്ഗാഹീ ദുപ്പടിനിസ്സഗ്ഗീ. യോ സോ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു സന്ദിട്ഠിപരാമാസീ ഹോതി ആധാനഗ്ഗാഹീ ദുപ്പടിനിസ്സഗ്ഗീ, സോ സത്ഥരിപി...പേ... ആയതിം അനവസ്സവോ ഹോതീ"തി (പരി॰ ൨൭൨; അ॰ നി॰ ൬.൩൬).

തത്ഥ **കോധനോ**തി കുജ്ഝനലക്ഖണേന കോധേന സമന്നാഗതോ. **ഉപനാഹീ**തി വേരഅപ്പടിനിസ്സജ്ജനലക്ഖണേന ഉപനാഹേന സമന്നാഗതോ. **അഹിതായ ദുക്ഖായ ദേവമനുസ്സാനന്**തി ദ്വിന്നം ഭിക്ഖൂനം വിവാദോ കഥം ദേവമനുസ്സാനം അഹിതായ ദുക്ഖായ സംവത്തതീതി? കോസമ്ബകക്ഖന്ധകേ (മഹാവ॰ ४६६ ആദയോ) വിയ ദ്വീസു ഭിക്ഖൂസു വിവാദം ആപന്നേസു തസ്മിം വിഹാരേ തേസം അന്തേവാസികാ വിവദന്തി, തേസം ഓവാദം ഗണ്ഹന്തോ ഭിക്ഖുനിസങ്ഘോ വിവദതി, തതോ തേസം ഉപട്ഠാകാപി വിവദന്തി. അഥ മനുസ്സാനം ആരക്ഖദേവതാ ദ്വേ കോട്ഠാസാ ഹോന്തി. ധമ്മവാദീനം ആരക്ഖദേവതാ ധമ്മവാദിനിയോ ഹോന്തി അധമ്മവാദീനം അധമ്മവാദിനിയോ. തതോ ആരക്ഖദേവതാനം മിത്താ ഭുമ്മട്ഠദേവതാ ഭിജ്ജന്തി. ഏവം പരമ്പരായ യാവ ബ്രഹ്മലോകാ ഠപേത്വാ അരിയസാവകേ സബ്ബേ ദേവമനുസ്സാ ദ്വേ കോട്ഠാസാ ഹോന്തി. ധമ്മവാദീഹി പന അധമ്മവാദിനോവ ബഹുതരാ ഹോന്തി. തതോ യം ബഹുകേഹി ഗഹിതം, സബ്ബം തം സച്ചന്തി ധമ്മം വിസ്സജ്ജേത്വാ ബഹുതരാവ അധമ്മം ഗണ്ഹന്തി. തേ അധമ്മം പുരക്ഖത്വാ വിഹരന്താ അപായേസു നിബ്ബത്തന്തി. ഏവം ദ്വിന്നം ഭിക്ഖൂനം വിവാദോ ദേവമനുസ്സാനം അഹിതായ ദുക്ഖായ ഹോതി. **അജ്ഝത്തം വാ**തി തുമ്ഹാകം അബ്ഭന്തരപരിസായ വാ. **ബഹിദ്ധാ വാ**തി പരേസം പരിസായ വാ. **മക്ഖീ**തി പരേസം ഗുണമക്ഖണലക്ഖണേന മക്ഖേന സമന്നാഗതോ. **പളാസീ**തി യുഗഗ്ഗാഹലക്ഖണേന പളാസേന സമന്നാഗതോ. **ഇസ്സുകീ**തി പരേസം സക്കാരാദിഇസ്സായനലക്ഖണായ ഇസ്സായ സമന്നാഗതോ. **മച്ഛരീ**തി ആവാസമച്ഛരിയാദീഹി പഞ്ചഹി മച്ഛരിയേഹി സമന്നാഗതോ. **സഠോ**തി കേരാടികോ. **മായാവീ**തി കതപാപപടിച്ഛാദകോ. **പാപിച്ഛോ**തി അസന്തസമ്ഭാവനിച്ഛകോ ദുസ്സീലോ. **മിച്ഛാദിട്ഠീ**തി നത്ഥികവാദീ അഹേതുകവാദീ അകിരിയവാദീ. **സന്ദിട്ഠിപരാമാസീ**തി സയം ദിട്ഠിമേവ പരാമസതി. **ആധാനഗ്ഗാഹീ**തി ദള്ഹഗ്ഗാഹീ. **ദുപ്പടിനിസ്സഗ്ഗീ**തി ന സക്കാ ഹോതി ഗഹിതം വിസ്സജ്ജാപേതും. ഖുദ്ദകവത്ഥുവിഭങ്ഗേ പന "തത്ഥ കതമാനി ഛ വിവാദമൂലാനി? കോധോ മക്ഖോ ഇസ്സാ സാഠേയ്യം പാപിച്ഛതാ സന്ദിട്ഠിപരാമാസിതാ, ഇമാനി ഛ വിവാദമൂലാനീ"തി (വിഭ॰ ൯൪൪) പധാനവസേന ഏകേകോയേവ ധമ്മോ വുത്തോ.

ഛഹി തണ്ഹാകായേഹീതി "രൂപതണ്ഹാ, സദ്ദതണ്ഹാ, ഗന്ധതണ്ഹാ, രസതണ്ഹാ, ഫോട്ഠബ്ബതണ്ഹാ, ധമ്മതണ്ഹാ"തി (വിഭ॰ ൯൪൪) വുത്താഹി ഛഹി തണ്ഹാഹി. തത്ഥ യസ്മാ ഏകേകായേവ തണ്ഹാ അനേകവിസയത്താ ഏകേകസ്മിമ്പി വിസയേ പുനപ്പുനം ഉപ്പത്തിതോ അനേകാ ഹോന്തി, തസ്മാ സമൂഹട്ഠേന കായസദ്ദേന യോജേത്വാ തണ്ഹാകായാതി വുത്തം. തണ്ഹാകായാതി വുത്തേപി തണ്ഹാ ഏവ. **രജ്ജതീ**തി സയം ആരമ്മണേ രജ്ജതി, സാരത്തോ ഹോതി.

ഛഹി ദിട്ഠിഗതേഹീതി സബ്ബാസവസുത്തേ വുത്തേഹി. വുത്തഞ്ഹി തത്ഥ -

"തസ്സ ഏവം അയോനിസോ മനസികരോതോ ഛന്നം ദിട്ഠീനം അഞ്ഞതരാ ദിട്ഠി ഉപ്പജ്ജതി. 'അത്ഥി മേ അത്താ'തി വാ അസ്സ സച്ചതോ ഥേതതോ ദിട്ഠി ഉപ്പജ്ജതി, 'നത്ഥി മേ അത്താ'തി വാ അസ്സ സച്ചതോ ഥേതതോ ദിട്ഠി ഉപ്പജ്ജതി, 'അത്തനാവ അത്താനം സഞ്ജാനാമീ'തി വാ അസ്സ സച്ചതോ ഥേതതോ ദിട്ഠി ഉപ്പജ്ജതി, 'അത്തനാവ അനത്താനം

സഞ്ജാനാമീ’തി വാ അസ്സ സച്ചതോ ഥേതതോ ദിട്ഠി ഉപ്പജ്ജതി, ‘അനത്തനാവ അത്താനം സഞ്ജാനാമീ’തി വാ അസ്സ സച്ചതോ ഥേതതോ ദിട്ഠി ഉപ്പജ്ജതി. അഥ വാ പനസ്സ ഏവം ദിട്ഠി ഹോതി ‘യോ മേ അയം അത്താ വദോ വേദേയ്യോ തത്ര തത്ര കല്യാണപാപകാനം കമ്മാനം വിപാകം പടിസംവേദേതി, സോ ച ഖോ പന മേ അയം അത്താ നിച്ചോ ധുവോ സസ്സതോ അവിപരിണാമധമ്മോ സസ്സതിസമം തഥേവ ഠസ്സതീ’”തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൯).

തത്ഥ **അത്ഥി മേ അത്താ**തി സസ്സതദിട്ഠി സബ്ബകാലേസു അത്തനോ അത്ഥിതം ഗണ്ഹാതി. **സച്ചതോ ഥേതതോ**തി ഭൂതതോ ച ഥിരതോ ച, “ഇദം സച്ച”ന്തി സുട്ഠു ദള്ഹഭാവേനാതി വുത്തം ഹോതി. **നത്ഥി മേ അത്താ**തി ഉച്ഛേദദിട്ഠി സതോ സത്തസ്സ തത്ഥ തത്ഥ വിഭവഗ്ഗഹണതോ. അഥ വാ പുരിമാപി തീസു കാലേസു അത്ഥീതി ഗഹണതോ സസ്സതദിട്ഠി, പച്ചുപ്പന്നമേവ അത്ഥീതി ഗണ്ഹന്തീ ഉച്ഛേദദിട്ഠി, പച്ഛിമാപി അതീതാനാഗതേസു നത്ഥീതി ഗഹണതോ “ഭസ്സന്താ ആഹുതിയോ”തി ഗഹിതദിട്ഠിഗതികാനം വിയ ഉച്ഛേദദിട്ഠി. അതീതേ ഏവ നത്ഥീതി ഗണ്ഹന്തീ അധിച്ചസമുപ്പന്നകസ്സ വിയ സസ്സതദിട്ഠി. **അത്തനാവ അത്താനം സഞ്ജാനാമീ**തി സഞ്ഞാക്ഖന്ധസീസേന ഖന്ധേ അത്താതി ഗഹേത്വാ സഞ്ഞായ അവസേസക്ഖന്ധേ സഞ്ജാനതോ ഇമിനാ അത്തനാ ഇമം അത്താനം സഞ്ജാനാമീതി ഹോതി. **അത്തനാവ അനത്താന**ന്തി സഞ്ഞാക്ഖന്ധംയേവ അത്താതി ഗഹേത്വാ, ഇതരേ ചത്താരോപി അനത്താതി ഗഹേത്വാ സഞ്ഞായ തേ സഞ്ജാനതോ ഏവം ഹോതി. **അനത്തനാവ അത്താന**ന്തി സഞ്ഞാക്ഖന്ധം അനത്താതി ഗഹേത്വാ, ഇതരേ ചത്താരോപി അത്താതി ഗഹേത്വാ സഞ്ഞായ തേ സഞ്ജാനതോ ഏവം ഹോതി. സബ്ബാപി സസ്സതുച്ഛേദദിട്ഠിയോവ. **വദോ വേദേയ്യോ**തിആദയോ പന സസ്സതദിട്ഠിയാ ഏവ അഭിനിവേസാകാരാ. തത്ഥ വദതീതി വദോ, വചീകമ്മസ്സ കാരകോതി വുത്തം ഹോതി. വേദയതീതി വേദേയ്യോ, ജാനാതി അനുഭവതി ചാതി വുത്തം ഹോതി. കിം വേദേതീതി? **തത്ര തത്ര കല്യാണപാപകാനം കമ്മാനം വിപാകം പടിസംവേദേതി . തത്ര തത്രാ**തി തേസു തേസു യോനിഗതിഠിതിനിവാസനികായേസു ആരമ്മണേസു വാ. **നിച്ചോ**തി ഉപ്പാദവയരഹിതോ. **ധുവോ**തി ഥിരോ സാരഭൂതോ. **സസ്സതോ**തി സബ്ബകാലികോ. **അവിപരിണാമധമ്മോ**തി അത്തനോ പകതിഭാവം അവിജഹനധമ്മോ, കകണ്ടകോ വിയ നാനപ്പകാരതം നാപജ്ജതി. **സസ്സതിസമ**ന്തി ചന്ദസൂരിയസമുദ്ദമഹാപഥവീപബ്ബതാ ലോകവോഹാരേന സസ്സതിയോതി വുച്ചന്തി. സസ്സതീഹി സമം സസ്സതിസമം. യാവ സസ്സതിയോ തിട്ഠന്തി, താവ തഥേവ ഠസ്സതീതി ഗണ്ഹതോ ഏവം ദിട്ഠി ഹോതി.

ഖുദ്ദകവത്ഥുവിഭങ്ഗേ പന “തത്ര തത്ര ദീഘരത്തം കല്യാണപാപകാനം കമ്മാനം വിപാകം പച്ചനുഭോതി, ന സോ ജാതോ നാഹോസി, ന സോ ജാതോ ന ഭവിസ്സതി, നിച്ചോ ധുവോ സസ്സതോ അവിപരിണാമധമ്മോതി വാ പനസ്സ സച്ചതോ ഥേതതോ ദിട്ഠി ഉപ്പജ്ജതീ”തി (വിഭ॰ ൯൭൮) ഛ ദിട്ഠീ ഏവം വിസേസേത്വാ വുത്താ.

തത്ഥ **ന സോ ജാതോ നാഹോസീ**തി സോ അത്താ അജാതിധമ്മതോ ന ജാതോ നാമ, സദാ വിജ്ജമാനോയേവാതി അത്ഥോ. തേനേവ അതീതേ നാഹോസി, അനാഗതേ ന ഭവിസ്സതി. യോ ഹി ജാതോ, സോ അഹോസി. യോ ച ജായിസ്സതി, സോ ഭവിസ്സതീതി വുച്ചതി. അഥ വാ **ന സോ ജാതോ നാഹോസീ**തി സോ സദാ വിജ്ജമാനത്താ അതീതേപി ന ജാതു ന അഹോസി, അനാഗതേപി ന ജാതു ന ഭവിസ്സതി. **അനുസയാ** വുത്തത്ഥാ.

സത്തഹി സഞ്ഞോജനേഹീതി സത്തകനിപാതേ വുത്തേഹി. വുത്തഞ്ഹി തത്ഥ -

“സത്തിമാനി, ഭിക്ഖവേ, സംയോജനാനി. കതമാനി സത്ത? അനുനയസംയോജനം, പടിഘസംയോജനം, ദിട്ഠിസംയോജനം, വിചികിച്ഛാസംയോജനം, മാനസംയോജനം, ഭവരാഗസംയോജനം, അവിജ്ജാസംയോജനം. ഇമാനി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, സത്ത സംയോജനാനീ”തി (അ॰ നി॰ ൭.൮).

തത്ഥ **അനുനയസംയോജന**ന്തി കാമരാഗസംയോജനം. സബ്ബാനേവേതാനി ബന്ധനട്ഠേന സംയോജനാനി.

സത്തഹി മാനേഹീതി ഖുദ്ദകവത്ഥുവിഭങ്ഗേ വുത്തേഹി. വുത്തഞ്ഹി തത്ഥ -

“മാനോ , അതിമാനോ, മാനാതിമാനോ, ഓമാനോ, അധിമാനോ, അസ്മിമാനോ, മിച്ഛാമാനോ”തി (വിഭ॰ ൯൬൨).

തത്ഥ **മാനോ**തി സേയ്യാദിവസേന പുഗ്ഗലം അനാമസിത്വാ ജാതിആദീസു വത്ഥുവസേനേവ ഉന്നതി. **അതിമാനോ**തി ജാതിആദീഹി "മയാ സദിസോ നത്ഥീ"തി അതിക്കമിത്വാ ഉന്നതി. **മാനാതിമാനോ**തി "അയം പുബ്ബേ മയാ സദിസോ, ഇദാനി അഹം സേട്ഠോ, അയം ഹീനതരോ"തി ഉപ്പന്നമാനോ. **ഓമാനോ**തി ജാതിആദീഹി അത്താനം ഹേട്ഠാ കത്വാ പവത്തമാനോ, ഹീനോഹമസ്മീതി മാനോയേവ. **അധിമാനോ**തി അനധിഗതേയേവ ചതുസച്ചധമ്മേ അധിഗതോതി മാനോ. അയം പന അധിമാനോ പരിസുദ്ധസീലസ്സ കമ്മട്ഠാനേ അപ്പമത്തസ്സ നാമരൂപം വവത്ഥപേത്വാ പച്ചയപരിഗ്ഗഹേന വിതിണ്ണകങ്ഖസ്സ തിലക്ഖണം ആരോപേത്വാ സങ്ഖാരേ സമ്മസന്തസ്സ ആരദ്ധവിപസ്സകസ്സ പുഥുജ്ജനസ്സ ഉപ്പജ്ജതി, ന അഞ്ഞേസം. **അസ്മിമാനോ**തി രൂപാദീസു ഖന്ധേസു അസ്മീതി മാനോ, "അഹം രൂപ"ന്തിആദിവസേന ഉപ്പന്നമാനോതി വുത്തം ഹോതി. **മിച്ഛാമാനോ**തി പാപകേന കമ്മായതനാദിനാ ഉപ്പന്നമാനോ.

ലോകധമ്മാ വുത്തത്ഥാ. **സമ്പരിവത്തതീ**തി ലോകധമ്മേഹി ഹേതുഭൂതേഹി ലാഭാദീസു ചതൂസു അനുരോധവസേന, അലാഭാദീസു ചതൂസു പടിവിരോധവസേന ഭുസം നിവത്തതി, പകതിഭാവം ജഹാതീതി അത്ഥോ. **മിച്ഛത്താ**പി വുത്തത്ഥാ. **നിയ്യാതോ**തി ഗതോ പക്ഖന്ദോ, അഭിഭൂതോതി അത്ഥോ.

അട്ഠഹി പുരിസദോസേഹീതി അട്ഠകനിപാതേ ഉപമാഹി സഹ, ഖുദ്ദകവത്ഥുവിഭങ്ഗേ ഉപമം വിനാ വുത്തേഹി. വുത്തഞ്ഹി തത്ഥ -

"കതമേ അട്ഠ പുരിസദോസാ? ഇധ ഭിക്ഖൂ ഭിക്ഖും ആപത്തിയാ ചോദേന്തി. സോ ഭിക്ഖു ഭിക്ഖൂഹി ആപത്തിയാ ചോദിയമാനോ 'ന സരാമി ന സരാമീ'തി അസ്സതിയാവ നിബ്ബേഠേതി. അയം പഠമോ പുരിസദോസോ.

"പുന ചപരം ഭിക്ഖൂ ഭിക്ഖും ആപത്തിയാ ചോദേന്തി. സോ ഭിക്ഖു ഭിക്ഖൂഹി ആപത്തിയാ ചോദിയമാനോ ചോദകംയേവ പടിപ്ഫരതി 'കിം നു ഖോ തുയ്ഹം ബാലസ്സ അബ്യത്തസ്സ ഭണിതേന, ത്വമ്പി നാമ മം ഭണിതബ്ബം മഞ്ഞസീ'തി? അയം ദുതിയോ പുരിസദോസോ.

"പുന ചപരം ഭിക്ഖൂ ഭിക്ഖും ആപത്തിയാ ചോദേന്തി. സോ ഭിക്ഖു ഭിക്ഖൂഹി ആപത്തിയാ ചോദിയമാനോ ചോദകംയേവ പച്ചാരോപേതി 'ത്വമ്പി ഖോസി ഇത്ഥന്നാമം ആപത്തിം ആപന്നോ, ത്വം താവ പഠമം പടികരോഹീ'തി. അയം തതിയോ പുരിസദോസോ.

"പുന ചപരം ഭിക്ഖൂ ഭിക്ഖും ആപത്തിയാ ചോദേന്തി. സോ ഭിക്ഖു ഭിക്ഖൂഹി ആപത്തിയാ ചോദിയമാനോ അഞ്ഞേനഞ്ഞം പടിചരതി, ബഹിദ്ധാ കഥം അപനാമേതി, കോപഞ്ച ദോസഞ്ച അപ്പച്ചയഞ്ച പാതുകരോതി. അയം ചതുത്ഥോ പുരിസദോസോ.

"പുന ചപരം ഭിക്ഖൂ ഭിക്ഖും ആപത്തിയാ ചോദേന്തി. സോ ഭിക്ഖു ഭിക്ഖൂഹി ആപത്തിയാ ചോദിയമാനോ സങ്ഘമജ്ഝേ ബാഹാവിക്ഖേപകം ഭണതി. അയം പഞ്ചമോ പുരിസദോസോ.

"പുന ചപരം ഭിക്ഖൂ ഭിക്ഖും ആപത്തിയാ ചോദേന്തി. സോ ഭിക്ഖു ഭിക്ഖൂഹി ആപത്തിയാ ചോദിയമാനോ അനാദിയിത്വാ സങ്ഘം അനാദിയിത്വാ ചോദകം സാപത്തികോവ യേന കാമം പക്കമതി. അയം ഛട്ഠോ പുരിസദോസോ.

"പുന ചപരം ഭിക്ഖൂ ഭിക്ഖും ആപത്തിയാ ചോദേന്തി. സോ ഭിക്ഖു ഭിക്ഖൂഹി ആപത്തിയാ ചോദിയമാനോ 'നേവാഹം ആപന്നോമ്ഹി, ന പനാഹം അനാപന്നോമ്ഹീ'തി സോ തുണ്ഹീഭൂതോ സങ്ഘം വിഹേസേതി. അയം സത്തമോ പുരിസദോസോ.

"പുന ചപരം ഭിക്ഖൂ ഭിക്ഖും ആപത്തിയാ ചോദേന്തി. സോ ഭിക്ഖു ഭിക്ഖൂഹി ആപത്തിയാ ചോദിയമാനോ ഏവമാഹ - 'കിം നു ഖോ തുമ്ഹേ ആയസ്മന്തോ അതിബാള്ഹം മയി ബ്യാവടാ? ഇദാനാഹം സിക്ഖം പച്ചക്ഖായ ഹീനായാവത്തിസ്സാമീ'തി. സോ സിക്ഖം പച്ചക്ഖായ ഹീനായാവത്തിത്വാ ഏവമാഹ

‘ഇദാനി ഖോ തുമ്ഹേ ആയസ്മന്തോ അത്തമനാ ഹോഥാ’തി. അയം അട്ഠമോ പുരിസദോസോ. ഇമേ അട്ഠ പുരിസദോസാ”തി (വിഭ॰ ൯൭൦; അ॰ നി॰ ൮.൧൪).

തത്ഥ **പുരിസദോസാ**തി പുരിസാനം ദോസാ, തേ പന പുരിസസന്താനം ദൂസേന്തീതി ദോസാ. **ന സരാമി ന സരാമീ**തി “മയാ ഏതസ്സ കമ്മസ്സ കതട്ഠാനം നസ്സരാമി ന സല്ലക്ഖേമീ”തി ഏവം അസ്സതിഭാവേന നിബ്ബേഠേതി മോചേതി. **ചോദകംയേവ പടിപ്ഫരതീ**തി പടിവിരുദ്ധോ ഹുത്വാ ഫരതി, പടിആണിഭാവേന തിട്ഠതി. **കിം നു ഖോ തുയ്ഹ**ന്തി തുയ്ഹം ബാലസ്സ അബ്യത്തസ്സ ഭണിതേന നാമ കിം, യോ ത്വം നേവ വത്ഥും, ന ആപത്തിം, ന ചോദനം ജാനാസീതി ദീപേതി. ത്വമ്പി നാമ ഏവം കിഞ്ചി അജാനന്തോ ഭണിതബ്ബം മഞ്ഞസീതി അജ്ഝോത്ഥരതി. **പച്ചാരോപേതീ**തി “ത്വമ്പി ഖോസീ”തിആദീനി വദന്തോ പതിആരോപേതി. **പടികരോഹീ**തി ദേസനാഗാമിനിം ദേസേഹി, വുട്ഠാനഗാമിനിതോ വുട്ഠാഹി, തതോ സുദ്ധന്തേ പതിട്ഠിതോ അഞ്ഞം ചോദേസ്സസീതി ദീപേതി. **അഞ്ഞേനഞ്ഞം പടിചരതീ**തി അഞ്ഞേന കാരണേന, വചനേന വാ അഞ്ഞം കാരണം, വചനം വാ പടിച്ഛാദേതി. “ആപത്തിം ആപന്നോസീ”തി വുത്തോ “കോ ആപന്നോ, കിം ആപന്നോ, കിസ്മിം ആപന്നോ, കഥം ആപന്നോ, കം ഭണഥ, കിം ഭണഥാ”തി ഭണതി. “ഏവരൂപം കിഞ്ചി തയാ ദിട്ഠ”ന്തി വുത്തേ “ന സുണാമീ”തി സോതം ഉപനേതി. **ബഹിദ്ധാ കഥം അപനാമേതീ**തി “ഇത്ഥന്നാമം ആപത്തിം ആപന്നോസീ”തി പുട്ഠോ “പാടലിപുത്തം ഗതോമ്ഹീ”തി വത്വാ പുന “ന തവ പാടലിപുത്തഗമനം പുച്ഛാമാ”തി വുത്തേ തതോ രാജഗഹം ഗതോമ്ഹീതി. “രാജഗഹം വാ യാഹി ബ്രാഹ്മണഗേഹം വാ, ആപത്തിം ആപന്നോസീ”തി. “തത്ഥ മേ സൂകരമംസം ലദ്ധ”ന്തിആദീനി വദന്തോ കഥം ബഹിദ്ധാ വിക്ഖിപതി. **കോപ**ന്തി കുപിതഭാവം, **ദോസ**ന്തി ദുട്ഠഭാവം. ഉഭയമ്പേതം കോധസ്സേവ നാമം. **അപ്പച്ചയ**ന്തി അസന്തുട്ഠാകാരം, ദോമനസ്സസ്സേതം നാമം. **പാതുകരോതീ**തി ദസ്സേതി പകാസേതി. **ബാഹാവിക്ഖേപകം ഭണതീ**തി ബാഹം വിക്ഖിപിത്വാ വിക്ഖിപിത്വാ അലജ്ജിവചനം വദതി. **അനാദിയിത്വാ**തി ചിത്തീകാരേന അഗ്ഗഹേത്വാ അവജാനിത്വാ, അനാദരോ ഹുത്വാതി അത്ഥോ. **വിഹേസേതീ**തി വിഹേഠേതി ബാധതി. **അതിബാള്ഹ**ന്തി അതിദള്ഹം അതിപ്പമാണം. **മയി ബ്യാവടാ**തി മയി ബ്യാപാരം ആപന്നാ. **ഹീനായാവത്തിത്വാ**തി ഹീനസ്സ ഗിഹിഭാവസ്സ അത്ഥായ ആവത്തിത്വാ, ഗിഹീ ഹുത്വാതി അത്ഥോ. **അത്തമനാ ഹോഥാ**തി തുട്ഠചിത്താ ഹോഥ, “മയാ ലഭിതബ്ബം ലഭഥ, മയാ വസിതബ്ബട്ഠാനേ വസഥ, ഫാസുവിഹാരോ വോ മയാ കതോ”തി അധിപ്പായേന വദതി. **ദുസ്സതീ**തി ദുട്ഠോ ഹോതി.

നവഹി ആഘാതവത്ഥൂഹീതി സത്തേസു ഉപ്പത്തിവസേനേവ കഥിതാനി. യഥാഹ -

“നവയിമാനി, ഭിക്ഖവേ, ആഘാതവത്ഥൂനി. കതമാനി നവ? ‘അനത്ഥം മേ അചരീ’തി ആഘാതം ബന്ധതി, ‘അനത്ഥം മേ ചരതീ’തി ആഘാതം ബന്ധതി, ‘അനത്ഥം മേ ചരിസ്സതീ’തി ആഘാതം ബന്ധതി, ‘പിയസ്സ മേ മനാപസ്സ അനത്ഥം അചരി, അനത്ഥം ചരതി, അനത്ഥം ചരിസ്സതീ’തി ആഘാതം ബന്ധതി, ‘അപ്പിയസ്സ മേ അമനാപസ്സ അത്ഥം അചരി, അത്ഥം ചരതി, അത്ഥം ചരിസ്സതീ’തി ആഘാതം ബന്ധതി. ഇമാനി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, നവ ആഘാതവത്ഥൂനീ”തി (അ॰ നി॰ ൯.൨൯).

തത്ഥ **ആഘാതവത്ഥൂനീ**തി ആഘാതകാരണാനി. **ആഘാത**ന്തി ചേത്ഥ കോപോ, സോയേവ ഉപരൂപരി കോപസ്സ വത്ഥുത്താ ആഘാതവത്ഥു. **ആഘാതം ബന്ധതീ**തി കോപം ബന്ധതി കരോതി ഉപ്പാദേതി. “അത്ഥം മേ നാചരി, ന ചരതി, ന ചരിസ്സതി. പിയസ്സ മേ മനാപസ്സ അത്ഥം നാചരി, ന ചരതി, ന ചരിസ്സതി. അപ്പിയസ്സ മേ അമനാപസ്സ അനത്ഥം നാചരി, ന ചരതി, ന ചരിസ്സതീ”തി (മഹാനി॰ ൮൪; വിഭ॰ ൯൬൦; ധ॰ സ॰ ൧൦൬൬) നിദ്ദേസേ വുത്താനി അപരാനിപി നവ ആഘാതവത്ഥൂനി ഇമേഹേവ നവഹി സങ്ഗഹിതാനി. **ആഘാതിതോ**തി ഘട്ടിതോ.

നവവിധമാനേഹീതി കതമേ നവവിധമാനാ? സേയ്യസ്സ സേയ്യോഹമസ്മീതി മാനോ, സേയ്യസ്സ സദിസോഹമസ്മീതി മാനോ, സേയ്യസ്സ ഹീനോഹമസ്മീതി മാനോ. സദിസസ്സ സേയ്യോഹമസ്മീതി മാനോ, സദിസസ്സ സദിസോഹമസ്മീതി മാനോ, സദിസസ്സ ഹീനോഹമസ്മീതി മാനോ. ഹീനസ്സ സേയ്യോഹമസ്മീതി മാനോ, ഹീനസ്സ സദിസോഹമസ്മീതി മാനോ, ഹീനസ്സ ഹീനോഹമസ്മീതി മാനോ. ഇമേ നവവിധമാനാ (വിഭ॰ ൯൬൨).

ഏത്ഥ പന **സേയ്യസ്സ സേയ്യോഹമസ്മീതി മാനോ** രാജൂനഞ്ചേവ പബ്ബജിതാനഞ്ച ഉപ്പജ്ജതി. രാജാ ഹി “രട്ഠേന വാ ധനേന വാ വാഹനേഹി വാ കോ മയാ സദിസോ അത്ഥീ”തി ഏതം

മാനം കരോതി, പബ്ബജിതോപി “സീലധുതങ്ഗാദീഹി കോ മയാ സദിസോ അത്ഥീ”തി ഏതം മാനം കരോതി.

സേയ്യസ്സ സദിസോഹമസ്മീതി മാനോപി ഏതേസംയേവ ഉപ്പജ്ജതി. രാജാ ഹി “രട്ഠേന വാ ധനേന വാ വാഹനേഹി വാ അഞ്ഞരാജൂഹി സദ്ധിം മയ്ഹം കിം നാനാകരണ”ന്തി ഏതം മാനം കരോതി, പബ്ബജിതോപി “സീലധുതങ്ഗാദീഹി അഞ്ഞേന ഭിക്ഖുനാ മയ്ഹം കിം നാനാകരണ”ന്തി ഏതം മാനം കരോതി.

സേയ്യസ്സ ഹീനോഹമസ്മീതി മാനോപി ഏതേസംയേവ ഉപ്പജ്ജതി. യസ്സ ഹി രഞ്ഞോ രട്ഠം വാ ധനം വാ വാഹനാദീനി വാ നാതിസമ്പന്നാനി ഹോന്തി, സോ “മയ്ഹം രാജാതി വോഹാരസുഖമത്തകമേവ, കിം രാജാ നാമ അഹ”ന്തി ഏതം മാനം കരോതി, പബ്ബജിതോപി അപ്പലാഭസക്കാരോ “അഹം ധമ്മകഥികോ ബഹുസ്സുതോ മഹാഥേരോതി കഥാമത്തമേവ, കിം ധമ്മകഥികോ നാമാഹം, കിം ബഹുസ്സുതോ നാമാഹം, കിം മഹാഥേരോ നാമാഹം, യസ്സ മേ ലാഭസക്കാരോ നത്ഥീ”തി ഏതം മാനം കരോതി.

സദിസസ്സ സേയ്യോഹമസ്മീതി മാനാദയോ അമച്ചാദീനം ഉപ്പജ്ജന്തി. അമച്ചോ വാ ഹി രട്ഠിയോ വാ “ഭോഗയാനവാഹനാദീഹി കോ മയാ സദിസോ അഞ്ഞോ രാജപുരിസോ അത്ഥീ”തി വാ, “മയ്ഹം അഞ്ഞേഹി സദ്ധിം കിം നാനാകരണ”ന്തി വാ, “അമച്ചോതി നാമമേവ മയ്ഹം, ഘാസച്ഛാദനമത്തമ്പി മേ നത്ഥി, കിം അമച്ചോ നാമാഹ”ന്തി വാ ഏതം മാനം കരോതി.

ഹീനസ്സ സേയ്യോഹമസ്മീതി മാനാദയോ ദാസാദീനം ഉപ്പജ്ജന്തി. ദാസോ ഹി “മാതിതോ വാ പിതിതോ വാ കോ മയാ സദിസോ അഞ്ഞോ ദാസോ നാമ അത്ഥി, അഞ്ഞേ ജീവിതും അസക്കോന്താ കുച്ഛിഹേതു ദാസാ നാമ ജാതാ, അഹം പന പവേണിആഗതത്താ സേയ്യോ”തി വാ, “പവേണിആഗതഭാവേന ഉഭതോസുദ്ധികദാസത്തേന അസുകദാസേന നാമ സദ്ധിം മയ്ഹം കിം നാനാകരണ”ന്തി വാ, “കുച്ഛിവസേനാഹം ദാസബ്യം ഉപഗതോ, മാതാപിതുകോടിയാ പന മേ ദാസട്ഠാനം നത്ഥി, കിം ദാസോ നാമ അഹ”ന്തി വാ ഏതം മാനം കരോതി. യഥാ ച ദാസോ, ഏവം പുക്കുസചണ്ഡാലാദയോപി ഏതം മാനം കരോന്തിയേവ. ഏത്ഥ ച സേയ്യസ്സ സേയ്യോഹമസ്മീതി ഉപ്പന്നമാനോവ യാഥാവമാനോ, ഇതരേ ദ്വേ അയാഥാവമാനാ. തഥാ സദിസസ്സ സദിസോഹമസ്മീതി ഹീനസ്സ ഹീനോഹമസ്മീതി ഉപ്പന്നമാനോവ യാഥാവമാനോ, ഇതരേ ദ്വേ അയാഥാവമാനാ. തത്ഥ യാഥാവമാനാ അരഹത്തമഗ്ഗവജ്ഝാ, അയാഥാവമാനാ സോതാപത്തിമഗ്ഗവജ്ഝാതി.

തണ്ഹാമൂലകാ വുത്തായേവ. **രജ്ജതീ**തി ന കേവലം രാഗേനേവ രജ്ജതി, അഥ ഖോ തണ്ഹാമൂലകാനം പരിയേസനാദീനമ്പി സമ്ഭവതോ തണ്ഹാമൂലകേഹി സബ്ബേഹി അകുസലധമ്മേഹി രജ്ജതി, യുജ്ജതി ബജ്ഝതീതി അധിപ്പായോ.

ദസഹി കിലേസവത്ഥൂഹീതി കതമാനി ദസ കിലേസവത്ഥൂനി? ലോഭോ, ദോസോ, മോഹോ, മാനോ, ദിട്ഠി, വിചികിച്ഛാ, ഥിനം, ഉദ്ധച്ചം, അഹിരികം, അനോത്തപ്പന്തി ഇമാനി ദസ കിലേസവത്ഥൂനി (വിഭം॰ ൯൦൯).

തത്ഥ കിലേസാ ഏവ **കിലേസവത്ഥൂനി,** വസന്തി വാ ഏത്ഥ അഖീണാസവാ സത്താ ലോഭാദീസു പതിട്ഠിതത്താതി വത്ഥൂനി, കിലേസാ ച തേ തപ്പതിട്ഠാനം സത്താനം വത്ഥൂനി ചാതി കിലേസവത്ഥൂനി. യസ്മാ ചേത്ഥ അനന്തരപച്ചയാദിഭാവേന ഉപ്പജ്ജമാനാപി കിലേസാ വസന്തി ഏവ നാമ, തസ്മാ കിലേസാനം വത്ഥൂനീതിപി കിലേസവത്ഥൂനി. ലുബ്ഭന്തി തേന, സയം വാ ലുബ്ഭതി, ലുബ്ഭനമത്തമേവ വാ തന്തി **ലോഭോ**. ദുസ്സന്തി തേന, സയം വാ ദുസ്സതി, ദുസ്സനമത്തമേവ വാ തന്തി **ദോസോ**. മുയ്ഹന്തി തേന, സയം വാ മുയ്ഹതി, മുയ്ഹനമത്തമേവ വാ തന്തി **മോഹോ**. മഞ്ഞതീതി **മാനോ. ദിട്ഠി**ആദയോ വുത്തത്ഥാവ . ന ഹിരീയതീതി അഹിരികോ, തസ്സ ഭാവോ **അഹിരികം**. ന ഓത്തപ്പതീതി അനോത്തപ്പീ, തസ്സ ഭാവോ **അനോത്തപ്പം**. തേസു അഹിരികം കായദുച്ചരിതാദീഹി അജിഗുച്ഛനലക്ഖണം, അനോത്തപ്പം തേഹേവ അസാരജ്ജനലക്ഖണം, **കിലിസ്സതീ**തി ഉപതാപീയതി വിബാധീയതി.

ദസഹി ആഘാതവത്ഥൂഹീതി പുബ്ബേ വുത്തേഹി നവഹി ച “അട്ഠാനേ വാ പനാഘാതോ ജായതീ”തി (ധ॰ സ॰ ൧൦൬൦) വുത്തേന ചാതി ദസഹി. അനത്ഥം മേ അചരീതിആദീനിപി ഹി അവികപ്പേത്വാ ഖാണുകണ്ടകാദിമ്ഹിപി അട്ഠാനേ ആഘാതോ ഉപ്പജ്ജതി.

ദസഹി അകുസലകമ്മപഥേഹീതി കതമേ ദസ അകുസലകമ്മപഥാ (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൬൦)? പാണാതിപാതോ, അദിന്നാദാനം, കാമേസുമിച്ഛാചാരോ, മുസാവാദോ, പിസുണാ വാചാ, ഫരുസാ വാചാ, സമ്ഫപ്പലാപോ, അഭിജ്ഝാ, ബ്യാപാദോ, മിച്ഛാദിട്ഠി. ഇമേ ദസ അകുസലകമ്മപഥാ. തത്ഥ അകുസലകമ്മാനി ച താനി പഥാ ച ദുഗ്ഗതിയാതി **അകുസലകമ്മപഥാ. സമന്നാഗതോ**തി സമങ്ഗീഭൂതോ.

ദസഹി സഞ്ഞോജനേഹീതി കതമാനി ദസ സംയോജനാനി (ധ॰ സ॰ ൧൧൧൮)? കാമരാഗസംയോജനം, പടിഘസംയോജനം, മാനസംയോജനം, ദിട്ഠിസംയോജനം, വിചികിച്ഛാസംയോജനം, സീലബ്ബതപരാമാസസംയോജനം, ഭവരാഗസംയോജനം, ഇസ്സാസംയോജനം, മച്ഛരിയസംയോജനം, അവിജ്ജാസംയോജനം, ഇമാനി ദസ സംയോജനാനി. **മിച്ഛത്താ** വുത്തായേവ.

ദസവത്ഥുകായ മിച്ഛാദിട്ഠിയാതി കതമാ ദസവത്ഥുകാ മിച്ഛാദിട്ഠി (വിഭ॰ ൯൭൧)? നത്ഥി ദിന്നം, നത്ഥി യിട്ഠം, നത്ഥി ഹുതം, നത്ഥി സുകതദുക്കടാനം കമ്മാനം ഫലം വിപാകോ, നത്ഥി അയം ലോകോ, നത്ഥി പരോ ലോകോ, നത്ഥി മാതാ, നത്ഥി പിതാ, നത്ഥി സത്താ ഓപപാതികാ, നത്ഥി ലോകേ സമണബ്രാഹ്മണാ സമ്മഗ്ഗതാ സമ്മാപടിപന്നാ യേ ഇമഞ്ച ലോകം പരഞ്ച ലോകം സയം അഭിഞ്ഞാ സച്ഛികത്വാ പവേദേന്തി. അയം ദസവത്ഥുകാ മിച്ഛാദിട്ഠി.

തത്ഥ **ദസവത്ഥുകാ**തി ദസ വത്ഥൂനി ഏതിസ്സാതി ദസവത്ഥുകാ. **നത്ഥി ദിന്ന**ന്തി ദിന്നം നാമ അത്ഥി, സക്കാ കസ്സചി കിഞ്ചി ദാതുന്തി ജാനാതി. ദിന്നസ്സ പന ഫലം വിപാകോ നത്ഥീതി ഗണ്ഹാതി. **നത്ഥി യിട്ഠ**ന്തി യിട്ഠം വുച്ചതി മഹായാഗോ, തം യജിതും സക്കാതി ജാനാതി. യിട്ഠസ്സ പന ഫലം വിപാകോ നത്ഥീതി ഗണ്ഹാതി. **ഹുത**ന്തി ആഹുനപാഹുനമങ്ഗലകിരിയാ, തം കാതും സക്കാതി ജാനാതി. തസ്സ പന ഫലം വിപാകോ നത്ഥീതി ഗണ്ഹാതി. **സുകതദുക്കടാന**ന്തി ഏത്ഥ ദസ കുസലകമ്മപഥാ സുകതകമ്മാനി നാമ, ദസ അകുസലകമ്മപഥാ ദുക്കടകമ്മാനി നാമ. തേസം അത്ഥിഭാവം ജാനാതി. ഫലം വിപാകോ പന നത്ഥീതി ഗണ്ഹാതി. **നത്ഥി അയം ലോകോ**തി പരലോകേ ഠിതോ ഇമം ലോകം നത്ഥീതി ഗണ്ഹാതി. **നത്ഥി പരോ ലോകോ**തി ഇധലോകേ ഠിതോ പരലോകം നത്ഥീതി ഗണ്ഹാതി. **നത്ഥി മാതാ നത്ഥി പിതാ**തി മാതാപിതൂനം അത്ഥിഭാവം ജാനാതി. തേസു കതപ്പച്ചയേന കോചി ഫലം വിപാകോ നത്ഥീതി ഗണ്ഹാതി. **നത്ഥി സത്താ ഓപപാതികാ**തി ചവനകഉപപജ്ജനകസത്താ നത്ഥീതി ഗണ്ഹാതി. **സമ്മഗ്ഗതാ സമ്മാപടിപന്നാ**തി അനുലോമപടിപദം പടിപന്നാ ധമ്മികസമണബ്രാഹ്മണാ ലോകസ്മിം നത്ഥീതി ഗണ്ഹാതി. **യേ ഇമഞ്ച ലോകം…പേ॰… പവേദേന്തീ**തി ഇമഞ്ച പരഞ്ച ലോകം അത്തനാവ അഭിവിസിട്ഠേന ഞാണേന ഞത്വാ പവേദനസമത്ഥോ സബ്ബഞ്ഞൂ ബുദ്ധോ നത്ഥീതി ഗണ്ഹാതി.

അന്തഗ്ഗാഹികായ ദിട്ഠിയാതി "സസ്സതോ ലോകോ"തിആദികം ഏകേകം അന്തം ഭാഗം ഗണ്ഹാതീതി അന്തഗ്ഗാഹികാ. അഥ വാ അന്തസ്സ ഗാഹോ അന്തഗ്ഗാഹോ, അന്തഗ്ഗാഹോ അസ്സാ അത്ഥീതി അന്തഗ്ഗാഹികാ. തായ അന്തഗ്ഗാഹികായ. സാ പന വുത്തായേവ.

അട്ഠസതതണ്ഹാപപഞ്ചസതേഹീതി അട്ഠുത്തരം സതം അട്ഠസതം. സംസാരേ പപഞ്ചേതി ചിരം വസാപേതീതി പപഞ്ചോ, തണ്ഹാ ഏവ പപഞ്ചോ തണ്ഹാപപഞ്ചോ, ആരമ്മണഭേദേന പുനപ്പുനം ഉപ്പത്തിവസേന ച തണ്ഹാനം ബഹുകത്താ ബഹുവചനം കത്വാ തണ്ഹാപപഞ്ചാനം സതം തണ്ഹാപപഞ്ചസതം. തേന "തണ്ഹാപപഞ്ചസതേനാ"തി വത്തബ്ബേ വചനവിപല്ലാസവസേന "തണ്ഹാപപഞ്ചസതേഹീ"തി ബഹുവചനനിദ്ദേസോ കതോ. അട്ഠസതന്തി സങ്ഖാതേന തണ്ഹാപപഞ്ചസതേനാതി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. അട്ഠ അബ്ബോഹാരികാനി കത്വാ സതമേവ ഗഹിതന്തി വേദിതബ്ബം. ഖുദ്ദകവത്ഥുവിഭങ്ഗേ പന തണ്ഹാവിചരിതാനീതി ആഗതം. യഥാഹ -

> "അട്ഠാരസ തണ്ഹാവിചരിതാനി അജ്ഝത്തികസ്സ ഉപാദായ, അട്ഠാരസ തണ്ഹാവിചരിതാനി ബാഹിരസ്സ ഉപാദായ, തദേകജ്ഝം അഭിസഞ്ഞൂഹിത്വാ അഭിസങ്ഖിപിത്വാ ഛത്തിംസ തണ്ഹാവിചരിതാനി ഹോന്തി. ഇതി അതീതാനി ഛത്തിംസ തണ്ഹാവിചരിതാനി, അനാഗതാനി ഛത്തിംസ തണ്ഹാവിചരിതാനി, പച്ചുപ്പന്നാനി ഛത്തിംസ തണ്ഹാവിചരിതാനി തദേകജ്ഝം അഭിസഞ്ഞൂഹിത്വാ അഭിസങ്ഖിപിത്വാ അട്ഠതണ്ഹാവിചരിതസതം ഹോതീ"തി (വിഭ॰ ൮൪൨).

തണ്ഹാപപഞ്ചായേവ പനേത്ഥ **തണ്ഹാവിചരിതാനീ**തി വുത്താ. തണ്ഹാസമുദാചാരാ തണ്ഹാപവത്തിയോതി അത്ഥോ. **അജ്ഝത്തികസ്സ ഉപാദായാ**തി അജ്ഝത്തികം ഖന്ധപഞ്ചകം ഉപാദായ. ഇദഞ്ഹി ഉപയോഗത്ഥേ സാമിവചനം. വിത്ഥാരോ പനസ്സ തസ്സ നിദ്ദേസേ (വിഭം ൯൭൩) വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ. അയം പന അപരോ നയോ - രൂപാരമ്മണായേവ കാമതണ്ഹാ, ഭവതണ്ഹാ, വിഭവതണ്ഹാതി തിസ്സോ തണ്ഹാ ഹോന്തി, തഥാ സദ്ദാദിആരമ്മണാതി ഛസു ആരമ്മണേസു അട്ഠാരസ തണ്ഹാ ഹോന്തി, അജ്ഝത്താരമ്മണാ അട്ഠാരസ, ബഹിദ്ധാരമ്മണാ അട്ഠാരസാതി ഛത്തിംസ ഹോന്തി. താ ഏവ അതീതാരമ്മണാ ഛത്തിംസ, അനാഗതാരമ്മണാ ഛത്തിംസ, പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണാ ഛത്തിംസാതി അട്ഠതണ്ഹാവിചരിതസതം ഹോതി. **പപഞ്ചിതോ**തി ആരമ്മണേ, സംസാരേ വാ പപഞ്ചിതോ ചിരവാസിതോ.

ദ്വാസട്ഠിയാ ദിട്ഠിഗതേഹീതി "കതമാനി ദ്വാസട്ഠി ദിട്ഠിഗതാനി ബ്രഹ്മജാലേ വേയ്യാകരണേ വുത്താനി ഭഗവതാ? ചത്താരോ സസ്സതവാദാ, ചത്താരോ ഏകച്ചസസ്സതവാദാ, ചത്താരോ അന്താനന്തികാ , ചത്താരോ അമരാവിക്ഖേപികാ, ദ്വേ അധിച്ചസമുപ്പന്നികാ, സോളസ സഞ്ഞീവാദാ, അട്ഠ അസഞ്ഞീവാദാ, അട്ഠ നേവസഞ്ഞീനാസഞ്ഞീവാദാ, സത്ത ഉച്ഛേദവാദാ, പഞ്ച ദിട്ഠധമ്മനിബ്ബാനവാദാതി ഇമാനി ദ്വാസട്ഠി ദിട്ഠിഗതാനി ബ്രഹ്മജാലേ വേയ്യാകരണേ വുത്താനി ഭഗവതാ"തി (വിഭം ൯൭൭). വിത്ഥാരോ പനേത്ഥ ബ്രഹ്മജാലസുത്തേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ.

അഹഞ്ചമ്ഹി തിണ്ണോതി അഹഞ്ച ചതുരോഘം, സംസാരസമുദ്ദം വാ തിണ്ണോ അമ്ഹി ഭവാമി. **മുത്തോ**തി രാഗാദിബന്ധനേഹി മുത്തോ. **ദന്തോ**തി നിബ്ബിസേവനോ നിപ്പരിപ്ഫന്ദോ. **സന്തോ**തി സീതീഭൂതോ. **അസ്സത്ഥോ**തി നിബ്ബാനദസ്സനേ ലദ്ധസ്സാസോ. **പരിനിബ്ബുതോ**തി കിലേസപരിനിബ്ബാനേന പരിനിബ്ബുതോ. **പഹോമീ**തി സമത്ഥോമ്ഹി. **ഖോ**ഇതി ഏകംസത്ഥേ നിപാതോ. **പരേ ച പരിനിബ്ബാപേതു**ന്തി ഏത്ഥ പരേ ച-സദ്ദോ "പരേ ച താരേതു"ന്തിആദീഹിപി യോജേതബ്ബോതി.

മഹാകരുണാഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭൨-൭൩. സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൧൯. സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണനിദ്ദേസേ **കതമം തഥാഗതസ്സ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണ**ന്തി പുച്ഛിത്വാ തേന സമഗതികത്താ തേനേവ സഹ അനാവരണഞാണം നിദ്ദിട്ഠം. ന ഹി അനാവരണഞാണം ധമ്മതോ വിസും അത്ഥി, ഏകമേവ ഹേതം ഞാണം ആകാരഭേദതോ ദ്വേധാ വുച്ചതി സദ്ധിന്ദ്രിയസദ്ധാബലാദീനി വിയ. സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണമേവ ഹി നത്ഥി ഏതസ്സ ആവരണന്തി, കേനചി ധമ്മേന, പുഗ്ഗലേന വാ ആവരണം കാതും അസക്കുണേയ്യതായ അനാവരണന്തി വുച്ചതി ആവജ്ജനപടിബദ്ധത്താ സബ്ബധമ്മാനം. അഞ്ഞേ പന ആവജ്ജിത്വാപി ന ജാനന്തി. കേചി പനാഹു "മനോവിഞ്ഞാണം വിയ സബ്ബാരമ്മണികത്താ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം . തംയേവ ഞാണം ഇന്ദവജിരം വിയ വിസയേസു അപ്പടിഹതത്താ അനാവരണഞാണം. അനുപുബ്ബസബ്ബഞ്ഞുതാപടിക്ഖേപോ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം, സകിംസബ്ബഞ്ഞുതാപടിക്ഖേപോ അനാവരണഞാണം, ഭഗവാ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണപടിലാഭേനപി സബ്ബഞ്ഞൂതി വുച്ചതി, ന ച അനുപുബ്ബസബ്ബഞ്ഞൂ. അനാവരണഞാണപടിലാഭേനപി സബ്ബഞ്ഞൂതി വുച്ചതി, ന ച സകിംസബ്ബഞ്ഞൂ"തി.

സബ്ബം സങ്ഖതമസങ്ഖതം അനവസേസം ജാനാതീതി ഏത്ഥ **സബ്ബ**ന്തി ജാതിവസേന സബ്ബധമ്മാനം നിസ്സേസപരിയാദാനം. **അനവസേസ**ന്തി ഏകേകസ്സേവ ധമ്മസ്സ സബ്ബാകാരവസേന നിസ്സേസപരിയാദാനം. **സങ്ഖതമസങ്ഖത**ന്തി ദ്വിധാ പഭേദദസ്സനം. സങ്ഖതഞ്ഹി ഏകോ പഭേദോ, അസങ്ഖതം ഏകോ പഭേദോ. പച്ചയേഹി സങ്ഗമ്മ കതന്തി സങ്ഖതം. ഖന്ധപഞ്ചകം. തഥാ ന സങ്ഖതന്തി അസങ്ഖതം. നിബ്ബാനം. സങ്ഖതം അനിച്ചദുക്ഖാനത്താദീഹി ആകാരേഹി അനവസേസം ജാനാതി, അസങ്ഖതം സുഞ്ഞതാനിമിത്തഅപ്പണിഹിതാദീഹി ആകാരേഹി അനവസേസം ജാനാതി. നത്ഥി ഏതസ്സ സങ്ഖതസ്സ അസങ്ഖതസ്സ ച അവസേസോതി അനവസേസം. സങ്ഖതം അസങ്ഖതഞ്ച. അനേകഭേദോപി പഞ്ഞത്തി പച്ചയേഹി അകതത്താ അസങ്ഖതപക്ഖം ഭജതി. സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണഞ്ഹി സബ്ബാപി പഞ്ഞത്തിയോ അനേകഭേദതോ ജാനാതി. അഥ വാ **സബ്ബ**ന്തി സബ്ബധമ്മഗ്ഗഹണം. **അനവസേസ**ന്തി നിപ്പദേസഗ്ഗഹണം. **തത്ഥ ആവരണം നത്ഥീ**തി തത്ഥ

തസ്മിം അനവസേസേ സങ്ഖതാസങ്ഖതേ നിസ്സങ്ഗത്താ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസ്സ ആവരണം നത്ഥീതി തദേവ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം അനാവരണഞാണം നാമാതി അത്ഥോ.

൧൧൯. ഇദാനി അനേകവിസയഭേദതോ ദസ്സേതും **അതീത**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ **അതീതം അനാഗതം പച്ചുപ്പന്ന**ന്തി കാലഭേദതോ ദസ്സിതം, **ചക്ഖു ചേവ രൂപാ ചാ**തിആദി വത്ഥാരമ്മണഭേദതോ. **ഏവം തം സബ്ബ**ന്തി തേസം ചക്ഖുരൂപാനം അനവസേസപരിയാദാനം. ഏവം സേസേസു. **യാവതാ**തി അനവസേസപരിയാദാനം. **അനിച്ചട്ഠ**ന്തിആദി സാമഞ്ഞലക്ഖണഭേദതോ ദസ്സിതം. **അനിച്ചട്ഠ**ന്തി ച അനിച്ചാകാരം. പച്ചത്തത്ഥേ വാ ഉപയോഗവചനം. ഏസ നയോ ഏദിസേസു. **രൂപസ്സാ**തിആദി ഖന്ധഭേദതോ ദസ്സിതം. **ചക്ഖുസ്സ... പേ॰... ജരാമരണസ്സാ**തി ഹേട്ഠാ വുത്തപേയ്യാലനയേന യോജേതബ്ബം. **അഭിഞ്ഞായാ**തിആദീസു ഹേട്ഠാ വുത്തഞാണാനേവ. **അഭിഞ്ഞട്ഠ**ന്തി അഭിജാനനസഭാവം. ഏസ നയോ ഏദിസേസു. **ഖന്ധാനം ഖന്ധട്ഠ**ന്തിആദി ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. **കുസലേ ധമ്മേ**തിആദി കുസലത്തികവസേന ഭേദോ. **കാമാവചരേ ധമ്മേ**തിആദി ചതുഭൂമകവസേന. ഉഭയത്ഥാപി "സബ്ബേ ജാനാതീ"തി ബഹുവചനപാഠോ സുന്ദരോ. ഏകവചനസോതേ പതിതത്താ പന പോത്ഥകേസു ഏകവചനേന ലിഖിതം. **ദുക്ഖസ്സാ**തിആദി ചുദ്ദസന്നം ബുദ്ധഞാണാനം വിസയഭേദോ. **ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തേ ഞാണ**ന്തിആദീനി ചത്താരി ഞാണാനി വത്വാ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം കസ്മാ ന വുത്തന്തി ചേ? വുച്ചമാനസ്സ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണത്താ. വിസയഭേദതോ ഹി സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണേ വുച്ചമാനേ തം ഞാണം ന വത്തബ്ബം ഹോതി, സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം പന സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസ്സ വിസയോ ഹോതിയേവ.

പുന കാളകാരാമസുത്തന്താദീസു (അ॰ നി॰ ൪.൨൪) വുത്തനയേന സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണഭൂമിം ദസ്സേന്തോ **യാവതാ സദേവകസ്സ ലോകസ്സാ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ സഹ ദേവേഹി **സദേവകസ്സ**. സഹ മാരേന **സമാരകസ്സ** . സഹ ബ്രഹ്മുനാ **സബ്രഹ്മകസ്സ** ലോകസ്സ. സഹ സമണബ്രാഹ്മണേഹി **സസ്സമണബ്രാഹ്മണിയാ**. സഹ ദേവമനുസ്സേഹി **സദേവമനുസ്സായ** പജായ. പജാതത്താ **പജാ**തി സത്തലോകസ്സ പരിയായവചനമേതം. തത്ഥ സദേവകവചനേന പഞ്ചകാമാവചരദേവഗ്ഗഹണം, സമാരകവചനേന ഛട്ഠകാമാവചരദേവഗ്ഗഹണം, സബ്രഹ്മകവചനേന ബ്രഹ്മകായികാദിബ്രഹ്മഗ്ഗഹണം, സസ്സമണബ്രാഹ്മണിവചനേന സാസനസ്സ പച്ചത്ഥികപച്ചാമിത്തസമണബ്രാഹ്മണഗ്ഗഹണം സമിതപാപബാഹിതപാപസമണബ്രാഹ്മണഗ്ഗഹണഞ്ച, പജാവചനേന സത്തലോകഗ്ഗഹണം, സദേവമനുസ്സവചനേന സമ്മുതിദേവസേസമനുസ്സഗ്ഗഹണം വേദിതബ്ബം. ഏവമേത്ഥ തീഹി പദേഹി ഓകാസലോകോ, ദ്വീഹി പജാവസേന സത്തലോകോ ഗഹിതോതി വേദിതബ്ബോ.

അപരോ നയോ - സദേവകഗ്ഗഹണേന അരൂപാവചരലോകോ ഗഹിതോ, സമാരകഗ്ഗഹണേന ഛകാമാവചരദേവലോകോ, സബ്രഹ്മകഗ്ഗഹണേന രൂപാവചരബ്രഹ്മലോകോ, സസ്സമണബ്രാഹ്മണാദിഗ്ഗഹണേന ചതുപരിസവസേന, സമ്മുതിദേവേഹി വാ സഹ മനുസ്സലോകോ, അവസേസസത്തലോകോ വാ.

അപിചേത്ഥ സദേവകവചനേന ഉക്കട്ഠപരിച്ഛേദതോ സബ്ബസ്സപി ലോകസ്സ ദിട്ഠാദിജാനനഭാവം സാധേതി. തതോ യേസം സിയാ "മാരോ മഹാനുഭാവോ ഛകാമാവചരിസ്സരോ വസവത്തീ, കിം തസ്സാപി ദിട്ഠാദിം ജാനാതീ"തി, തേസം വിമതിം വിധമന്തോ "സമാരകസ്സാ"തി ആഹ. യേസം പന സിയാ "ബ്രഹ്മാ മഹാനുഭാവോ ഏകങ്ഗുലിയാ ഏകസ്മിം ചക്കവാളസഹസ്സേ ആലോകം ഫരതി, ദ്വീഹി...പേ॰... ദസഹി അങ്ഗുലീഹി ദസസു ചക്കവാളസഹസ്സേസു ആലോകം ഫരതി, അനുത്തരഞ്ച ഝാനസമാപത്തിസുഖം പടിസംവേദേതി, കിം തസ്സാപി ദിട്ഠാദിം ജാനാതീ"തി, തേസം വിമതിം വിധമന്തോ "സബ്രഹ്മകസ്സാ"തി ആഹ. തതോ യേസം സിയാ "പുഥൂ സമണബ്രാഹ്മണാ സാസനസ്സ പച്ചത്ഥികാ, കിം തേസമ്പി ദിട്ഠാദിം ജാനാതീ"തി, തേസം വിമതിം വിധമന്തോ "സസ്സമണബ്രാഹ്മണിയാ പജായാ"തി ആഹ. ഏവം ഉക്കട്ഠാനം ദിട്ഠാദിജാനനഭാവം പകാസേത്വാ അഥ സമ്മുതിദേവേ അവസേസമനുസ്സേ ച ഉപാദായ ഉക്കട്ഠപരിച്ഛേദവസേന സേസസത്തലോകസ്സ ദിട്ഠാദിജാനനഭാവം പകാസേതി. അയമേത്ഥ അനുസന്ധിക്കമോ. പോരാണാ പനാഹു - **സദേവകസ്സാ**തി ദേവതാഹി സദ്ധിം അവസേസലോകസ്സ . **സമാരകസ്സാ**തി മാരേന സദ്ധിം അവസേസലോകസ്സ. **സബ്രഹ്മകസ്സാ**തി ബ്രഹ്മേഹി സദ്ധിം അവസേസലോകസ്സ. ഏവം സബ്ബേപി തിഭവൂപഗേ സത്തേ തീഹാകാരേഹി തീസു പദേസു പക്ഖിപിത്വാ പുന ദ്വീഹാകാരേഹി പരിയാദാതും **സസ്സമണബ്രാഹ്മണിയാ പജായ സദേവമനുസ്സായാ**തി വുത്തം. ഏവം പഞ്ചഹി പദേഹി തേന തേന ആകാരേന തേധാതുകമേവ പരിയാദിന്നം ഹോതീതി.

ദിട്ഠന്തി രൂപായതനം. **സുത**ന്തി സദ്ദായതനം. **മുത**ന്തി പത്വാ ഗഹേതബ്ബതോ ഗന്ധായതനം, രസായതനം, ഫോട്ഠബ്ബായതനം. **വിഞ്ഞാത**ന്തി സുഖദുക്ഖാദിധമ്മാരമ്മണം. **പത്ത**ന്തി പരിയേസിത്വാ വാ അപരിയേസിത്വാ വാ പത്തം. **പരിയേസിത**ന്തി പത്തം വാ അപ്പത്തം വാ പരിയേസിതം. **അനുവിചരിതം മനസാ**തി ചിത്തേന അനുസഞ്ചരിതം. **സബ്ബം ജാനാതീ**തി ഇമിനാ ഏതം ദസ്സേതി - യം അപരിമാനാസു ലോകധാതൂസു ഇമസ്സ സദേവകസ്സ ലോകസ്സ "നീലം പീത"ന്തിആദി (ധ· സ· ൬൧൬) രൂപാരമ്മണം ചക്ഖുദ്വാരേ ആപാഥം ആഗച്ഛതി, അയം സത്തോ ഇമസ്മിം ഖണേ ഇമം നാമ രൂപാരമ്മണം ദിസ്വാ സുമനോ വാ ദുമ്മനോ വാ മജ്ഝത്തോ വാ ജാതോതി തം സബ്ബം തഥാഗതസ്സ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം ജാനാതി. തഥാ യം അപരിമാണാസു ലോകധാതൂസു ഇമസ്സ സദേവകസ്സ ലോകസ്സ "ഭേരിസദ്ദോ, മുദിങ്ഗസദ്ദോ"തിആദി സദ്ദാരമ്മണം സോതദ്വാരേ ആപാഥം ആഗച്ഛതി, "മൂലഗന്ധോ തചഗന്ധോ"തിആദി (ധ· സ· ൬൨൮-൬൨൯) ഗന്ധാരമ്മണം ഘാനദ്വാരേ ആപാഥം ആഗച്ഛതി, "മൂലരസോ, ഖന്ധരസോ"തിആദി (ധ· സ· ൬൨൮-൬൩൦) രസാരമ്മണം ജിവ്ഹാദ്വാരേ ആപാഥം ആഗച്ഛതി, "കക്ഖളം, മുദുക"ന്തിആദി (ധ· സ· ൬൪൭-൬൫൦) പഥവീധാതുതേജോധാതുവായോധാതുഭേദം ഫോട്ഠബ്ബാരമ്മണം കായദ്വാരേ ആപാഥം ആഗച്ഛതി, അയം സത്തോ ഇമസ്മിം ഖണേ ഇമം നാമ ഫോട്ഠബ്ബാരമ്മണം ഫുസിത്വാ സുമനോ വാ ദുമ്മനോ വാ മജ്ഝത്തോ വാ ജാതോതി തം സബ്ബം തഥാഗതസ്സ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം ജാനാതി. തഥാ യം അപരിമാണാസു ലോകധാതൂസു ഇമസ്സ സദേവകസ്സ ലോകസ്സ സുഖദുക്ഖാദിഭേദം ധമ്മാരമ്മണം മനോദ്വാരേ ആപാഥം ആഗച്ഛതി, അയം സത്തോ ഇമസ്മിം ഖണേ ഇമം നാമ ധമ്മാരമ്മണം വിജാനിത്വാ സുമനോ വാ ദുമ്മനോ വാ മജ്ഝത്തോ വാ ജാതോതി തം സബ്ബം തഥാഗതസ്സ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം ജാനാതി. ഇമസ്സ പന മഹാജനസ്സ പരിയേസിത്വാ അപ്പത്തമ്പി അത്ഥി, പരിയേസിത്വാ പത്തമ്പി അത്ഥി. അപരിയേസിത്വാ അപ്പത്തമ്പി അത്ഥി, അപരിയേസിത്വാ പത്തമ്പി അത്ഥി. സബ്ബം തഥാഗതസ്സ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണേന അപ്പത്തം നാമ നത്ഥീതി.

൧൬൧. പുന അപരേന പരിയായേന സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണഭാവസാധനത്ഥം **ന തസ്സാ**തി ഗാഥമാഹ. തത്ഥ **ന തസ്സ അദിട്ഠമിധത്ഥി കിഞ്ചീ**തി തസ്സ തഥാഗതസ്സ ഇധ ഇമസ്മിം തേധാതുകേ ലോകേ, ഇമസ്മിം പച്ചുപ്പന്നകാലേ വാ പഞ്ഞാചക്ഖുനാ അദിട്ഠം നാമ കിഞ്ചി അപ്പമത്തകമ്പി ന അത്ഥി ന സംവിജ്ജതി. **അത്ഥീ**തി ഇദം വത്തമാനകാലികം ആഖ്യാതപദം. ഇമിനാ പച്ചുപ്പന്നകാലികസ്സ സബ്ബധമ്മസ്സ ഞാതഭാവം ദസ്സേതി. ഗാഥാബന്ധസുഖത്ഥം പനേത്ഥ ദ-കാരോ സംയുത്തോ. **അഥോ അവിഞ്ഞാത**ന്തി ഏത്ഥ **അഥോ**ഇതി വചനോപാദാനേ നിപാതോ. **അവിഞ്ഞാത**ന്തി അതീതകാലികം അവിഞ്ഞാതം നാമ കിഞ്ചി ധമ്മജാതം. നാഹോസീതി പാഠസേസോ. അബ്യയഭൂതസ്സ അത്ഥിസദ്ദസ്സ ഗഹണേ പാഠസേസം വിനാപി യുജ്ജതിയേവ. ഇമിനാ അതീതകാലികസ്സ സബ്ബധമ്മസ്സ ഞാതഭാവം ദസ്സേതി . **അജാനിതബ്ബ**ന്തി അനാഗതകാലികം അജാനിതബ്ബം നാമ ധമ്മജാതം ന ഭവിസ്സതി, നത്ഥി വാ. ഇമിനാ അനാഗതകാലികസ്സ സബ്ബധമ്മസ്സ ഞാതഭാവം ദസ്സേതി. ജാനനകിരിയാവിസേസനമത്തമേവ വാ ഏത്ഥ അ-കാരോ. **സബ്ബം അഭിഞ്ഞാസി യദത്ഥി നേയ്യ**ന്തി ഏത്ഥ യം തേകാലികം വാ കാലവിമുത്തം വാ നേയ്യം ജാനിതബ്ബം കിഞ്ചി ധമ്മജാതം അത്ഥി, തം സബ്ബം തഥാഗതോ അഭിഞ്ഞാസി അധികേന സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണേന ജാനി പടിവിജ്ഝി. ഏത്ഥ അത്ഥിസദ്ദേന തേകാലികസ്സ കാലവിമുത്തസ്സ ച ഗഹണാ അത്ഥി-സദ്ദോ അബ്യയഭൂതോയേവ ദട്ഠബ്ബോ. **തഥാഗതോ തേന സമന്തചക്ഖൂ**തി കാലവസേന ഓകാസവസേന ച നിപ്പദേസത്താ സമന്താ സബ്ബതോ പവത്തം ഞാണചക്ഖു അസ്സാതി സമന്തചക്ഖു. തേന യഥാവുത്തേന കാരണേന തഥാഗതോ സമന്തചക്ഖു, സബ്ബഞ്ഞൂതി വുത്തം ഹോതി. ഇമിസ്സാ ഗാഥായ പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനായ ദേസനായ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം സാധിതം.

പുന ബുദ്ധഞാണാനം വിസയവസേന സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം ദസ്സേതുകാമോ **സമന്തചക്ഖൂതി കേനട്ഠേന സമന്തചക്ഖൂ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ ഗാഥായ **സമന്തചക്ഖൂ**തി വുത്തപദേ യം തം സമന്തചക്ഖു, തം കേനട്ഠേന സമന്തചക്ഖൂതി അത്ഥോ. അത്ഥോ പനസ്സ **യാവതാ ദുക്ഖസ്സ ദുക്ഖട്ഠോ**തിആദീഹി വുത്തോയേവ ഹോതി. സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണഞ്ഹി സമന്തചക്ഖു. യഥാഹ - "സമന്തചക്ഖു വുച്ചതി സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണ"ന്തി (ചൂളനി· ധോതകമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൩൨). തസ്മിം സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണട്ഠേ വുത്തേ സമന്തചക്ഖുട്ഠോ വുത്തോയേവ ഹോതീതി. ബുദ്ധസ്സേവ ഞാണാനീതി **ബുദ്ധഞാണാനി. ദുക്ഖേ ഞാണാ**ദീനിപി ഹി സബ്ബാകാരേന ബുദ്ധസ്സേവ ഭഗവതോ പവത്തന്തി, ഇതരേസം പന ഏകദേസമത്തേനേവ പവത്തന്തി. **സാവകസാധാരണാനീ**തി പന ഏകദേസേനാപി അത്ഥിതം സന്ധായ വുത്തം. **സബ്ബോ ഞാതോ**തി സബ്ബോ ഞാണേന ഞാതോ. **അഞ്ഞാതോ ദുക്ഖട്ഠോ നത്ഥീ**തി വുത്തമേവ

അത്ഥം പടിസേധേന വിഭാവേതി. **സബ്ബോ ദിട്ഠോ**തി ന കേവലം ഞാതമത്തോയേവ, അഥ ഖോ ചക്ഖുനാ ദിട്ഠോ വിയ കതോ. **സബ്ബോ വിദിതോ**തി ന കേവലം ദിട്ഠമത്തോയേവ, അഥ ഖോ പാകടോ. **സബ്ബോ സച്ഛികതോ**തി ന കേവലം വിദിതോയേവ, അഥ ഖോ തത്ഥ ഞാണപടിലാഭവസേന പച്ചക്ഖീകതോ. **സബ്ബോ ഫസ്സിതോ**തി ന കേവലം സച്ഛികതോയേവ, അഥ ഖോ പുനപ്പുനം യഥാരുചി സമുദാചാരവസേന ഫുട്ഠോതി. അഥ വാ **ഞാതോ** സഭാവലക്ഖണവസേന. **ദിട്ഠോ** സാമഞ്ഞലക്ഖണവസേന. **വിദിതോ** രസവസേന. **സച്ഛികതോ** പച്ചുപട്ഠാനവസേന . **ഫസ്സിതോ** പദട്ഠാനവസേന. അഥ വാ ഞാതോ ഞാണുപ്പാദവസേന. ദിട്ഠോ ചക്ഖുപ്പാദവസേന. വിദിതോ പഞ്ഞുപ്പാദവസേന. സച്ഛികതോ വിജ്ജുപ്പാദവസേന. ഫസ്സിതോ ആലോകുപ്പാദവസേന. ''യാവതാ ദുക്ഖസ്സ ദുക്ഖട്ഠോ, സബ്ബോ ദിട്ഠോ, അദിട്ഠോ ദുക്ഖട്ഠോ നത്ഥീ''തിആദിനാ നയേന ച ''യാവതാ സദേവകസ്സ ലോകസ്സ...പേ॰... അനുവിചരിതം മനസാ, സബ്ബം ഞാതം, അഞ്ഞാതം നത്ഥീ''തിആദിനാ നയേന ച വിത്ഥാരോ വേദിതബ്ബോ. പഠമം വുത്തഗാഥാ നിഗമനവസേന പുന വുത്താ. തംനിഗമനേയേവ ഹി കതേ ഞാണനിഗമനമ്പി കതമേവ ഹോതീതി.

സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സദ്ധമ്മപ്പകാസിനിയാ പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗ-അട്ഠകഥായ

ഞാണകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ദിട്ഠികഥാ

൧. അസ്സാദദിട്ഠിനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൨൨. ഇദാനി ഞാണകഥാനന്തരം കഥിതായ ദിട്ഠികഥായ അനുപുബ്ബഅനുവണ്ണനാ അനുപ്പത്താ. അയഞ്ഹി ദിട്ഠികഥാ ഞാണകഥായ കതഞാണപരിചയസ്സ സമധിഗതസമ്മാദിട്ഠിസ്സ മിച്ഛാദിട്ഠിമലവിസോധനാ സുകരാ ഹോതി, സമ്മാദിട്ഠി ച സുപരിസുദ്ധാ ഹോതീതി ഞാണകഥാനന്തരം കഥിതാ. തത്ഥ **കാ ദിട്ഠീ**തിആദികാ പുച്ഛാ. **കാ ദിട്ഠീതി അഭിനിവേസപരാമാസോ ദിട്ഠീ**തിആദികം പുച്ഛിതപുച്ഛായ വിസ്സജ്ജനം. **കഥം അഭിനിവേസപരാമാസോ ദിട്ഠീ**തിആദികോ വിസ്സജ്ജിതവിസ്സജ്ജനസ്സ വിത്ഥാരനിദ്ദേസോ, **സബ്ബാവ താ ദിട്ഠിയോ അസ്സാദദിട്ഠിയോ**തിആദികാ ദിട്ഠിസുത്തസംസന്ദനാതി ഏവമിമേ ചത്താരോ പരിച്ഛേദാ. തത്ഥ പുച്ഛാപരിച്ഛേദേ താവ **കാ ദിട്ഠീ**തി ധമ്മപുച്ഛാ, സഭാവപുച്ഛാ. **കതി ദിട്ഠിട്ഠാനാനീ**തി ഹേതുപുച്ഛാ പച്ചയപുച്ഛാ, കിത്തകാനി ദിട്ഠീനം കാരണാനീതി അത്ഥോ. **കതി ദിട്ഠിപരിയുട്ഠാനാനീ**തി സമുദാചാരപുച്ഛാ വികാരപുച്ഛാ. ദിട്ഠിയോ ഏവ ഹി സമുദാചാരവസേന ചിത്തം പരിയോനന്ധന്തിയോ ഉട്ഠഹന്തീതി ദിട്ഠിപരിയുട്ഠാനാനി നാമ ഹോന്തി. **കതി ദിട്ഠിയോ**തി ദിട്ഠീനം സങ്ഖാപുച്ഛാ ഗണനാപുച്ഛാ. **കതി ദിട്ഠാഭിനിവേസാ**തി വത്ഥുപ്പഭേദവസേന ആരമ്മണനാനത്തവസേന ദിട്ഠിപ്പഭേദപുച്ഛാ. ദിട്ഠിയോ ഏവ ഹി തം തം വത്ഥും തം തം ആരമ്മണം അഭിനിവിസന്തി പരാമസന്തീതി ദിട്ഠിപരാമാസാതി വുച്ചന്തി. **കതമോ ദിട്ഠിട്ഠാനസമുഗ്ഘാതോ**തി ദിട്ഠീനം പടിപക്ഖപുച്ഛാ പഹാനൂപായപുച്ഛാ. ദിട്ഠികാരണാനി ഹി ഖന്ധാദീനി ദിട്ഠിസമുഗ്ഘാതേന താസം കാരണാനി ന ഹോന്തീതി താനി ച കാരണാനി സമുഗ്ഘാതിതാനി നാമ ഹോന്തി. തസ്മാ ദിട്ഠിട്ഠാനാനി സമ്മാ ഭുസം ഹഞ്ഞന്തി ഏതേനാതി ദിട്ഠിട്ഠാനസമുഗ്ഘാതോതി വുച്ചതി.

ഇദാനി ഏതാസം ഛന്നം പുച്ഛാനം **കാ ദിട്ഠീ**തിആദീനി ഛ വിസ്സജ്ജനാനി. തത്ഥ **കാ ദിട്ഠീ**തി വിസ്സജ്ജേതബ്ബപുച്ഛാ. **അഭിനിവേസപരാമാസോ ദിട്ഠീ**തി വിസ്സജ്ജനം. സാ പന അനിച്ചാദികേ വത്ഥുസ്മിം നിച്ചാദിവസേന അഭിനിവിസതി പതിട്ഠഹതി ദള്ഹം ഗണ്ഹാതീതി **അഭിനിവേസോ**. അനിച്ചാദിആകാരം അതിക്കമിത്വാ നിച്ചന്തിആദിവസേന വത്തമാനോ പരതോ ആമസതി ഗണ്ഹാതീതി **പരാമാസോ**. അഥ വാ നിച്ചന്തിആദികം പരം ഉത്തമം സച്ചന്തി ആമസതി ഗണ്ഹാതീതി പരാമാസോ, അഭിനിവേസോ ച സോ പരാമാസോ ചാതി **അഭിനിവേസപരാമാസോ**. ഏവംപകാരോ ദിട്ഠീതി കിച്ചതോ ദിട്ഠിസഭാവം വിസ്സജ്ജേതി. **തീണി സത**ന്തി തീണി സതാനി, വചനവിപല്ലാസോ കതോ. **കതമോ ദിട്ഠിട്ഠാനസമുഗ്ഘാതോ**തി പുച്ഛം അനുദ്ധരിത്വാവ **സോതാപത്തിമഗ്ഗോ ദിട്ഠിട്ഠാനസമുഗ്ഘാതോ**തി വിസ്സജ്ജനം കതം.

൧൨൩. ഇദാനി **കഥം അഭിനിവേസപരാമാസോ**തിആദി വിത്ഥാരനിദ്ദേസോ. തത്ഥ **രൂപ**ന്തി ഉപയോഗവചനം. രൂപം അഭിനിവേസപരാമാസോതി സമ്ബന്ധോ. **രൂപ**ന്തി ചേത്ഥ രൂപുപാദാനക്ഖന്ധോ കസിണരൂപഞ്ച. ''ഏതം മമാ''തി അഭിനിവേസപരാമാസോ ദിട്ഠി, ''ഏസോഹമസ്മീ''തി അഭിനിവേസപരാമാസോ ദിട്ഠി, ''ഏസോ മേ അത്താ''തി അഭിനിവേസപരാമാസോ ദിട്ഠീതി പച്ചേകം യോജേതബ്ബം. **ഏത**ന്തി സാമഞ്ഞവചനം. തേനേവ ''വേദനം ഏതം മമ, സങ്ഖാരേ ഏതം മമാ''തി നപുംസകവചനം ഏകവചനഞ്ച കതം. ഏസോതി പന വത്തബ്ബമപേക്ഖിത്വാ പുല്ലിങ്ഗേകവചനം കതം. **ഏതം മമാ**തി തണ്ഹാമഞ്ഞനാമൂലികാ ദിട്ഠി. **ഏസോഹമസ്മീ**തി മാനമഞ്ഞനാമൂലികാ ദിട്ഠി. **ഏസോ മേ അത്താ**തി ദിട്ഠിമഞ്ഞനാ ഏവ. കേചി പന ''ഏതം മമാതി മമംകാരകപ്പനാ, ഏസോഹമസ്മീതി അഹംകാരകപ്പനാ, ഏസോ മേ അത്താതി അഹംകാരമമംകാരകപ്പിതോ അത്താഭിനിവേസോതി ച, തഥാ യഥാക്കമേനേവ തണ്ഹാമൂലനിവേസോ മാനപഗ്ഗാഹോ, തണ്ഹാമൂലനിവിട്ഠോ മാനപഗ്ഗഹിതോ, അത്താഭിനിവേസോതി ച, സങ്ഖാരാനം ദുക്ഖലക്ഖണാദസ്സനം, സങ്ഖാരാനം അനിച്ചലക്ഖണാദസ്സനം, സങ്ഖാരാനം തിലക്ഖണാദസ്സനഹേതുകോ അത്താഭിനിവേസോതി ച, ദുക്ഖേ അസുഭേ ച സുഖം സുഭന്തി വിപല്ലാസഗതസ്സ, അനിച്ചേ നിച്ചന്തി വിപല്ലാസഗതസ്സ, ചതുബ്ബിധവിപല്ലാസഗതസ്സ ച അത്താഭിനിവേസോതി ച, പുബ്ബേനിവാസഞാണസ്സ ആകാരകപ്പനാ, ദിബ്ബചക്ഖുഞാണസ്സ അനാഗതപടിലാഭകപ്പനാ, പുബ്ബന്താപരന്തഇദപ്പച്ചയതാപടിച്ചസമുപ്പന്നേസു ധമ്മേസു കപ്പനിസ്സിതസ്സ അത്താഭിനിവേസോതി ച, നന്ദിയാ അതീതമന്വാഗമേതി, നന്ദിയാ അനാഗതം പടികങ്ഖതി, പച്ചുപ്പന്നേസു ധമ്മേസു സംഹീരതി അത്താഭിനിവേസോതി ച, പുബ്ബന്തേ അഞ്ഞാണഹേതുകാ ദിട്ഠി, അപരന്തേ അഞ്ഞാണഹേതുകാ ദിട്ഠി, പുബ്ബന്താപരന്തേ ഇദപ്പച്ചയതാപടിച്ചസമുപ്പന്നേസു ധമ്മേസു അഞ്ഞാണഹേതുകോ അത്താഭിനിവേസോ''തി ച ഏതേസം തിണ്ണം വചനാനം അത്ഥം വണ്ണയന്തി.

ദിട്ഠിയോ പനേത്ഥ പഠമം പഞ്ചക്ഖന്ധവത്ഥുകാ. തതോ ഛഅജ്ഝത്തികബാഹിരായതനവിഞ്ഞാണ-

കായസമ്ഫസ്സകായവേദനാകായസഞ്ഞാകായചേതനാകായതണ്ഹാകായവിതക്കവിചാരധാതുദസകസിണ-ദ്വത്തിംസാകാരവത്ഥുകാ ദിട്ഠിയോ വുത്താ. ദ്വത്തിംസാകാരേസു ച യഥ വിസും അഭിനിവേസോ ന യുജ്ജതി, തഥ സകലസരീരാഭിനിവേസവസേനേവ വിസും അഭിനിവേസോ വിയ കതോതി വേദിതബ്ബം. തതോ ദ്വാദസായതനഅട്ഠാരസധാതുഏകൂനവീസതിഇന്ദ്രിയവസേന യോജനാ കതാ. തീണി ഏകന്തലോകുത്തരിന്ദ്രിയാനി ന യോജിതാനി. ന ഹി ലോകുത്തരവത്ഥുകാ ദിട്ഠിയോ ഹോന്തി. സബ്ബത്ഥാപി ച ലോകിയലോകുത്തരമിസ്സേസു ധമ്മേസു ലോകുത്തരേ ഠപേത്വാ ലോകിയാ ഏവ ഗഹേതബ്ബാ. അനിന്ദ്രിയബദ്ധരൂപഞ്ച ന ഗഹേതബ്ബമേവ. തതോ തേധാതുകവസേന നവവിധഭവവസേന ഝാനബ്രഹ്മവിഹാരസമാപത്തിവസേന പടിച്ചസമുപ്പാദങ്ഗവസേന ച യോജനാ കതാ. ജാതിജരാമരണാനം വിസും ഗഹണേ പരിഹാരോ വുത്തനയോ ഏവ. സബ്ബാനി ചേതാനി രൂപാദികാനി ജരാമരണന്താനി അട്ഠനവുതിസതം പദാനി ഭവന്തി.

൧൨൪. ദിട്ഠിട്ഠാനേസു **ഖന്ധാപി ദിട്ഠിട്ഠാന**ന്തി വീസതിവത്ഥുകായപി സക്കായദിട്ഠിയാ പഞ്ചന്നം ഖന്ധാനംയേവ വത്ഥുത്താ "യേ ഹി കേചി, ഭിക്ഖവേ, സമണാ വാ ബ്രാഹ്മണാ വാ അത്താനം സമനുപസ്സമാനാ സമനുപസ്സന്തി, സബ്ബേ തേ പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധേസുയേവ സമനുപസ്സന്തി, ഏതേസം വാ അഞ്ഞതര"ന്തി (സം॰ നി॰ ൩.൪൭) വുത്തത്താ ച പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധാ ദിട്ഠീനം കാരണം. **അവിജ്ജാപി ദിട്ഠിട്ഠാന**ന്തി അവിജ്ജായ അന്ധീകതാനം ദിട്ഠിഉപ്പത്തിതോ "യായം, ഭന്തേ, ദിട്ഠി 'അസമ്മാസമ്ബുദ്ധേസു സമ്മാസമ്ബുദ്ധാ'തി, അയം നു ഖോ, ഭന്തേ, ദിട്ഠി കിം പടിച്ച പഞ്ഞായതീതി? മഹതീ ഖോ ഏസാ, കച്ചാന, ധാതു, യദിദം അവിജ്ജാധാതു. ഹീനം, കച്ചാന, ധാതും പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതി ഹീനാ സഞ്ഞാ ഹീനാ ദിട്ഠീ"തി (സം॰ നി॰ ൨.൯൭) വചനതോ ച അവിജ്ജാ ദിട്ഠീനം കാരണം. **ഫസ്സോപി ദിട്ഠിട്ഠാന**ന്തി തേന ഫസ്സേന ഫുട്ഠസ്സ ദിട്ഠിഉപ്പത്തിതോ "യേ തേ, ഭിക്ഖവേ, സമണബ്രാഹ്മണാ പുബ്ബന്തകപ്പികാ പുബ്ബന്താനുദിട്ഠിനോ പുബ്ബന്തം ആരബ്ഭ അനേകവിഹിതാനി അധിവുത്തിപദാനി അഭിവദന്തി, തദപി ഫസ്സപച്ചയാ"തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൨൩) വചനതോ ച ഫസ്സോ ദിട്ഠീനം കാരണം. **സഞ്ഞാപി ദിട്ഠിട്ഠാന**ന്തി ആകാരമത്തഗ്ഗഹണേന അയാഥാവസഭാവഗാഹഹേതുത്താ സഞ്ഞായ -

"യാനി ച തീണി യാനി ച സട്ഠി, സമണപ്പവാദസിതാനി ഭൂരിപഞ്ഞ;
സഞ്ഞക്ഖരസഞ്ഞനിസ്സിതാനി, ഓസരണാനി വിനേയ്യ ഓഘതമഗാ"തി. (സു॰ നി॰ ൫൪൩) -

വചനതോ "സഞ്ഞാനിദാനാ ഹി പപഞ്ചസങ്ഖാ"തി (സു॰ നി॰ ൮൮൦; മഹാനി॰ ൧൦൯) വചനതോ ച സഞ്ഞാ ദിട്ഠീനം കാരണം. **വിതക്കോപി ദിട്ഠിട്ഠാന**ന്തി ആകാരപരിവിതക്കേന ദിട്ഠിഉപ്പത്തിതോ -

"നഹേവ സച്ചാനി ബഹൂനി നാനാ, അഞ്ഞത്ര സഞ്ഞായ നിച്ചാനി ലോകേ;
തക്കഞ്ച ദിട്ഠീസു പകപ്പയിത്വാ, സച്ചം മുസാതി ദ്വയധമ്മമാഹൂ"തി. (സു॰ നി॰ ൮൯൨) -

വചനതോ ച വിതക്കോ ദിട്ഠീനം കാരണം. **അയോനിസോമനസികാരോപി ദിട്ഠിട്ഠാന**ന്തി അയോനിസോ മനസികാരസ്സ അകുസലാനം അസാധാരണഹേതുത്താ "തസ്സേവം അയോനിസോ മനസികരോതോ ഛന്നം ദിട്ഠീനം അഞ്ഞതരാ ദിട്ഠി ഉപ്പജ്ജതീ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൯) വചനതോ ച അയോനിസോ മനസികാരോ ദിട്ഠീനം കാരണം . **പാപമിത്തോപി ദിട്ഠിട്ഠാന**ന്തി പാപമിത്തസ്സ ദിട്ഠാനുഗതിആപജ്ജനേന ദിട്ഠിഉപ്പത്തിതോ "ബാഹിരം, ഭിക്ഖവേ, അങ്ഗന്തി കരിത്വാ ന അഞ്ഞം ഏകങ്ഗമ്പി സമനുപസ്സാമി, യം ഏവം മഹതോ അനത്ഥായ സംവത്തതി. യദിദം, ഭിക്ഖവേ, പാപമിത്തതാ"തി (അ॰ നി॰ ൧.൧൧൦) വചനതോ ച പാപമിത്തോ ദിട്ഠീനം കാരണം. **പരതോപി ഘോസോ ദിട്ഠിട്ഠാന**ന്തി ദുരക്ഖാതധമ്മസ്സവനേന ദിട്ഠിഉപ്പത്തിതോ "ദ്വേമേ, ഭിക്ഖവേ, ഹേതൂ ദ്വേ പച്ചയാ മിച്ഛാദിട്ഠിയാ ഉപ്പാദായ പരതോ ച ഘോസോ അയോനിസോ ച മനസികാരോ"തി (അ॰ നി॰ ൨.൧൨൭) വചനതോ ച പരതോ ഘോസോ മിച്ഛാദിട്ഠികതോ മിച്ഛാദിട്ഠിപടിസഞ്ഞുത്തകഥാ ദിട്ഠീനം കാരണം.

ഇദാനി **ദിട്ഠിട്ഠാന**ന്തി പദസ്സ അത്ഥം വിവരന്തോ **ഖന്ധാ ഹേതു ഖന്ധാ പച്ചയോ**തിആദിമാഹ. ഖന്ധാ ഏവ ദിട്ഠീനം **ഉപാദായ,** ജനകഹേതു ചേവ ഉപത്ഥമ്ഭകപച്ചയോ ചാതി അത്ഥോ. **സമുട്ഠാനട്ഠേനാ**തി സമുട്ഠഹന്തി ഉപ്പജ്ജന്തി ഏതേനാതി സമുട്ഠാനം, കാരണന്തി അത്ഥോ. തേന സമുട്ഠാനട്ഠേന, ദിട്ഠികാരണഭാവേനാതി അത്ഥോ.

൧൨൫. ഇദാനി കിച്ചഭേദേന ദിട്ഠിഭേദം ദസ്സേന്തോ **കതമാനി അട്ഠാരസ ദിട്ഠിപരിയുട്ഠാനാനീ**തിആദിമാഹ. തഥ **യാ ദിട്ഠീ**തി ഇദാനി വുച്ചമാനാനം അട്ഠാരസന്നം പദാനം സാധാരണം മൂലപദം. യാ ദിട്ഠി, തദേവ ദിട്ഠിഗതം, യാ ദിട്ഠി, തദേവ ദിട്ഠിഗഹനന്തി സബ്ബേഹി സമ്ബന്ധോ കാതബ്ബോ. അയാഥാവദസ്സനട്ഠേന ദിട്ഠി, തദേവ ദിട്ഠീസു ഗതം ദസ്സനം ദ്വാസട്ഠിദിട്ഠിഅന്തോഗധത്താതി **ദിട്ഠിഗതം**. ഹേട്ഠാപിസ്സ അത്ഥോ വുത്തോയേവ. ദ്വിന്നം അന്താനം ഏകന്തഗതത്താപി **ദിട്ഠിഗതം**. സാ ഏവ ദിട്ഠി ദുരതിക്കമനട്ഠേന **ദിട്ഠിഗഹനം**

തിണഗഹനവനഗഹനപബ്ബതഗഹനാനി വിയ. സാസങ്കസപ്പടിഭയട്ഠേന **ദിട്ഠികന്താരം** ചോരകന്താരവാളകന്താരനിരുദകകന്താരദുബ്ഭിക്ഖകന്താരാ വിയ. ധമ്മസങ്ഗണിയം "ദിട്ഠികന്താരോ"തി സകലിങ്ഗേനേവ ആഗതം. സമ്മാദിട്ഠിയാ വിനിവിജ്ഝനട്ഠേന പടിലോമട്ഠേന ച **ദിട്ഠിവിസൂകം**. മിച്ഛാദസ്സനഞ്ഹി ഉപ്പജ്ജമാനം സമ്മാദസ്സനം വിനിവിജ്ഝതി ചേവ വിലോമേതി ച. ധമ്മസങ്ഗണിയം (ധ° സ° ൩൯൨, ൧൧൦൫) "ദിട്ഠിവിസൂകായിക"ന്തി ആഗതം. കദാചി സസ്സതസ്സ, കദാചി ഉച്ഛേദസ്സ ഗഹണതോ ദിട്ഠിയാ വിരൂപം ഫന്ദിതന്തി **ദിട്ഠിവിപ്ഫന്ദിതം**. ദിട്ഠിഗതികോ ഹി ഏകസ്മിം പതിട്ഠാതും ന സക്കോതി, കദാചി സസ്സതം അനുസ്സരതി, കദാചി ഉച്ഛേദം. ദിട്ഠിയേവ അനത്ഥേ സംയോജേതീതി **ദിട്ഠിസഞ്ഞോജനം**. ദിട്ഠിയേവ അന്തോതുദനട്ഠേന ദുന്നീഹരണീയട്ഠേന ച സല്ലന്തി **ദിട്ഠിസല്ലം** . ദിട്ഠിയേവ പീളാകരണട്ഠേന സമ്ബാധോതി **ദിട്ഠിസമ്ബാധോ**. ദിട്ഠിയേവ മോക്ഖാവരണട്ഠേന പലിബോധോതി **ദിട്ഠിപലിബോധോ**. ദിട്ഠിയേവ ദുമ്മോചനീയട്ഠേന ബന്ധനന്തി **ദിട്ഠിബന്ധനം**. ദിട്ഠിയേവ ദുരുത്തരട്ഠേന പപാതോതി **ദിട്ഠിപപാതോ**. ദിട്ഠിയേവ ഥാമഗതട്ഠേന അനുസയോതി **ദിട്ഠാനുസയോ**. ദിട്ഠിയേവ അത്താനം സന്താപേതീതി **ദിട്ഠിസന്താപോ**. ദിട്ഠിയേവ അത്താനം അനുദഹതീതി **ദിട്ഠിപരിളാഹോ**. ദിട്ഠിയേവ കിലേസകായം ഗന്ഥേതീതി **ദിട്ഠിഗന്ഥോ**. ദിട്ഠിയേവ ഭുസം ആദിയതീതി **ദിട്ഠുപാദാനം**. ദിട്ഠിയേവ "സച്ച"ന്തിആദിവസേന അഭിനിവിസതീതി **ദിട്ഠാഭിനിവേസോ**. ദിട്ഠിയേവ ഇദം പരന്തി ആമസതി, പരതോ വാ ആമസതീതി **ദിട്ഠിപരാമാസോ**.

൧൨൬. ഇദാനി രാസിവസേന സോളസ ദിട്ഠിയോ ഉദ്ദിസന്തോ **കതമാ സോളസ ദിട്ഠിയോ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ സുഖസോമനസ്സസങ്ഖാതേ അസ്സാദേ ദിട്ഠി **അസ്സാദദിട്ഠി**. അത്താനം അനുഗതാ ദിട്ഠി **അത്താനുദിട്ഠി**. നത്ഥീതി പവത്തത്താ വിപരീതാ ദിട്ഠി **മിച്ഛാദിട്ഠി**. സതി കായേ ദിട്ഠി, സന്തീ വാ കായേ ദിട്ഠി **സക്കായദിട്ഠി. കായോ**തി ചേത്ഥ ഖന്ധപഞ്ചകം, ഖന്ധപഞ്ചകസങ്ഖാതോ സക്കായോ വത്ഥു പതിട്ഠാ ഏതിസ്സാതി **സക്കായവത്ഥുകാ**. സസ്സതന്തി പവത്താ ദിട്ഠി **സസ്സതദിട്ഠി**. ഉച്ഛേദോതി പവത്താ ദിട്ഠി **ഉച്ഛേദദിട്ഠി**. സസ്സതാദിഅന്തം ഗണ്ഹാതീതി **അന്തഗ്ഗാഹികാ,** അന്തഗ്ഗാഹോ വാ അസ്സാ അത്ഥീതി അന്തഗ്ഗാഹികാ. അതീതസങ്ഖാതം പുബ്ബന്തം അനുഗതാ ദിട്ഠി **പുബ്ബന്താനുദിട്ഠി**. അനാഗതസങ്ഖാതം അപരന്തം അനുഗതാ ദിട്ഠി **അപരന്താനുദിട്ഠി**. അനത്ഥേ സംയോജേതീതി **സഞ്ഞോജനികാ**. അഹങ്കാരവസേന അഹന്തി ഉപ്പന്നേന മാനേന ദിട്ഠിയാ മൂലഭൂതേന വിനിബന്ധാ ഘടിതാ ഉപ്പാദിതാ ദിട്ഠി **അഹന്തി മാനവിനിബന്ധാ ദിട്ഠി**. തഥാ മമങ്കാരവസേന മമന്തി ഉപ്പന്നേന മാനേന വിനിബന്ധാ ദിട്ഠി **മമന്തി മാനവിനിബന്ധാ ദിട്ഠി**. അത്തനോ വദനം കഥനം അത്തവാദോ, തേന പടിസഞ്ഞുത്താ ബദ്ധാ ദിട്ഠി **അത്തവാദപടിസംയുത്താ ദിട്ഠി**. അത്താനം ലോകോതി വദനം കഥനം ലോകവാദോ, തേന പടിസഞ്ഞുത്താ ദിട്ഠി **ലോകവാദപടിസംയുത്താ ദിട്ഠി**. ഭവോ വുച്ചതി സസ്സതം, സസ്സതവസേന ഉപ്പജ്ജനദിട്ഠി **ഭവദിട്ഠി**. വിഭവോ വുച്ചതി ഉച്ഛേദോ, ഉച്ഛേദവസേന ഉപ്പജ്ജനദിട്ഠി **വിഭവദിട്ഠി**.

൧൨൭-൧൨൮. ഇദാനി തീണി സതം ദിട്ഠാഭിനിവേസേ നിദ്ദിസിതുകാമോ **കതമേ തീണി സതം ദിട്ഠാഭിനിവേസാ**തി പുച്ഛിത്വാ തേ അവിസ്സജ്ജേത്വാവ വിസും വിസും അഭിനിവേസവിസ്സജ്ജനേനേവ തേ വിസ്സജ്ജേതുകാമോ **അസ്സാദദിട്ഠിയാ, കതിഹാകാരേഹി അഭിനിവേസോ ഹോതീ**തിആദിനാ നയേന സോളസന്നം ദിട്ഠീനം അഭിനിവേസാകാരഗണനം പുച്ഛിത്വാ പുന **അസ്സാദദിട്ഠിയാ പഞ്ചതിംസായ ആകാരേഹി അഭിനിവേസോ ഹോതീ**തി താസം സോളസന്നം ദിട്ഠീനം അഭിനിവേസാകാരഗണനം വിസ്സജ്ജേത്വാ പുന താനി ഗണനാനി വിസ്സജ്ജേന്തോ **അസ്സാദദിട്ഠിയാ കതമേഹി പഞ്ചതിംസായ ആകാരേഹി അഭിനിവേസോ ഹോതീ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **രൂപം പടിച്ചാ**തി രൂപക്ഖന്ധം പടിച്ച. **ഉപ്പജ്ജതി സുഖം സോമനസ്സ**ന്തി "അയം മേ കായോ ഈദിസോ"തി രൂപസമ്പദം നിസ്സായ ഗേഹസിതം രാഗസമ്പയുത്തം സുഖം സോമനസ്സം ഉപ്പജ്ജതി. ഹേട്ഠാ വുത്തേനട്ഠേന സുഖഞ്ച സോമനസ്സഞ്ച. തംയേവ **രൂപസ്സ അസ്സാദോ**തി രൂപനിസ്സയോ അസ്സാദോ. തഞ്ഹി സുഖം തണ്ഹാവസേന അസ്സാദീയതി ഉപഭുഞ്ജീയതീതി അസ്സാദോ. **അഭിനിവേസപരാമാസോ ദിട്ഠീ**തി സോ അസ്സാദോ സസ്സതോതി വാ ഉച്ഛിജ്ജിസ്സതീതി വാ സസ്സതം വാ ഉച്ഛിജ്ജമാനം വാ അത്താനം സുഖിതം കരോതീതി വാ അഭിനിവേസപരാമാസോ ഹോതി. തസ്മാ യാ ച ദിട്ഠി യോ ച അസ്സാദോതി അസ്സാദസ്സ ദിട്ഠിഭാവാഭാവേപി അസ്സാദം വിനാ സാ ദിട്ഠി ന ഹോതീതി കത്വാ ഉഭയമ്പി സമുച്ചിതം. **അസ്സാദദിട്ഠീ**തി അസ്സാദേ പവത്താ ദിട്ഠീതി വുത്തം ഹോതി.

ഇദാനി നാനാസുത്തേഹി സംസന്ദേത്വാ മിച്ഛാദിട്ഠിം മിച്ഛാദിട്ഠികഞ്ച ഗരഹിതുകാമോ **അസ്സാദദിട്ഠി മിച്ഛാദിട്ഠീ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ദിട്ഠിവിപത്തീ**തി സമ്മാദിട്ഠിവിനാസകമിച്ഛാദിട്ഠിസങ്ഖാതദിട്ഠിയാ വിപത്തി. **ദിട്ഠിവിപന്നോ**തി വിപന്നാ വിനട്ഠാ സമ്മാദിട്ഠി അസ്സാതി ദിട്ഠിവിപന്നോ, വിപന്നദിട്ഠീതി വുത്തം ഹോതി. മിച്ഛാദിട്ഠിയാ വാ വിപന്നോ വിനട്ഠോതി ദിട്ഠിവിപന്നോ. **ന സേവിതബ്ബോ** ഉപസങ്കമനേന. **ന ഭജിതബ്ബോ** ചിത്തേന. **ന പയിരുപാസിതബ്ബോ** ഉപസങ്കമിത്വാ നിസീദനേന. **തം കിസ്സ ഹേതൂ**തി "തം സേവനാദികം കേന കാരണേന ന കാതബ്ബ"ന്തി തസ്സ കാരണപുച്ഛാ. **ദിട്ഠി ഹിസ്സ പാപികാ**തി കാരണവിസ്സജ്ജനം. യസ്മാ

അസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ ദിട്ഠി പാപികാ, തസ്മാ തം സേവനാദികം ന കാതബ്ബന്തി അത്ഥോ. **ദിട്ഠിയാ രാഗോ**തി "സുന്ദരാ മേ ദിട്ഠീ"തി ദിട്ഠിം ആരബ്ഭ ദിട്ഠിയാ ഉപ്പജ്ജനരാഗോ . **ദിട്ഠിരാഗരത്തോ**തി തേന ദിട്ഠിരാഗേന രങ്ഗേന രത്തം വത്ഥം വിയ രത്തോ. **ന മഹപ്ഫലന്**തി വിപാകഫലേന. **ന മഹാനിസംസന്**തി നിസ്സന്ദഫലേന.

പുരിസപുഗ്ഗലസ്സാതി പുരിസസങ്ഖാതസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ. ലോകിയവോഹാരേന ഹി പുരി വുച്ചതി സരീരം, തസ്മിം പുരിസ്മിം സേതി പവത്തതീതി പുരിസോ, പും വുച്ചതി നിരയോ, തം പും ഗലതി ഗച്ഛതീതി പുഗ്ഗലോ. യേഭുയ്യേന ഹി സത്താ സുഗതിതോ ചുതാ ദുഗ്ഗതിയംയേവ നിബ്ബത്തന്തി. **തം കിസ്സ ഹേതൂ**തി തം ന മഹപ്ഫലത്തം കേന കാരണേന ഹോതി. **ദിട്ഠി ഹിസ്സ പാപികാ**തി യസ്മാ അസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ ദിട്ഠി പാപികാ, തസ്മാ ന മഹപ്ഫലം ഹോതീതി അത്ഥോ. **ദേവ ഗതിയോ**തി പഞ്ചസു ഗതീസു ദേവ ഗതിയോ. വിപജ്ജമാനായ ദിട്ഠിയാ **നിരയോ**. സമ്പജ്ജമാനായ **തിരച്ഛാനയോനി. യഞ്ചേവ കായകമ്മന്**തി സകലിങ്ഗധാരണപടിപദാനുയോഗഅഭിവാദനപച്ചുട്ഠാനഅഞ്ജലികമ്മാദി കായകമ്മം. **യഞ്ച വചീകമ്മന്**തി സകസമയപരിയാപുണനസജ്ഝായനദേസനാസമാദപനാദി വചീകമ്മം. **യഞ്ച മനോകമ്മന്**തി ഇധലോകചിന്താപടിസംയുത്തഞ്ച പരലോകചിന്താപടിസംയുത്തഞ്ച കതാകതചിന്താപടിസംയുത്തഞ്ച മനോകമ്മം. തിണകട്ഠധഞ്ഞബീജേസു സത്തദിട്ഠിസ്സ ദാനാനുപ്പദാനപടിഗ്ഗഹണപരിഭോഗേസു ച കായവചീമനോകമ്മാനി. **യഥാദിട്ഠീ**തി യാ അയം ദിട്ഠി, തസ്സാനുരൂപം. **സമത്തന്**തി പരിപുണ്ണം. **സമാദിന്നന്**തി ഗഹിതം.

അട്ഠകഥായം പന വുത്തം - തദേതം യഥാദിട്ഠിയം ഠിതകായകമ്മം, ദിട്ഠിസഹജാതകായകമ്മം, ദിട്ഠാനുലോമികകായകമ്മന്തി തിവിധം ഹോതി. തത്ഥ "പാണം ഹനതോ അദിന്നം ആദിയതോ മിച്ഛാചരതോ നത്ഥി തതോനിദാനം പാപം, നത്ഥി പാപസ്സ ആഗമോ"തി യം ഏവം ദിട്ഠികസ്സ സതോ പാണാതിപാതഅദിന്നാദാനമിച്ഛാചാരസങ്ഖാതം കായകമ്മം, ഇദം **യഥാദിട്ഠിയം ഠിതകായകമ്മം** നാമ. "പാണം ഹനതോ അദിന്നം ആദിയതോ മിച്ഛാചരതോ നത്ഥി തതോനിദാനം പാപം, നത്ഥി പാപസ്സ ആഗമോ"തി യം ഇമായ ദിട്ഠിയാ ഇമിനാ ദസ്സനേന സഹജാതം കായകമ്മം, ഇദം **ദിട്ഠിസഹജാതകായകമ്മം** നാമ. തദേവ പന സമത്തം സമാദിന്നം ഗഹിതം പരാമട്ഠം **ദിട്ഠാനുലോമികകായകമ്മം** നാമ. വചീകമ്മമനോകമ്മേസുപി ഏസേവ നയോ. ഏത്ഥ പന മുസാ ഭണതോ പിസുണം ഭണതോ ഫരുസം ഭണതോ സമ്ഫം പലപതോ അഭിജ്ഝാലുനോ ബ്യാപന്നചിത്തസ്സ മിച്ഛാദിട്ഠികസ്സ സതോ നത്ഥി തതോനിദാനം പാപം, നത്ഥി പാപസ്സ ആഗമോതി യോജനാ കാതബ്ബാ. ലിങ്ഗധാരണാദിപരിയാപുണനാദിലോകചിന്താദിവസേന വുത്തനയോ ചേത്ഥ സുന്ദരോ.

ചേതനാദീസു ദിട്ഠിസഹജാതാ ചേതനാ **ചേതനാ** നാമ. ദിട്ഠിസഹജാതാ പത്ഥനാ **പത്ഥനാ** നാമ. ചേതനാപത്ഥനാനം വസേന ചിത്തട്ഠപനാ **പണിധി** നാമ. തേഹി പന ചേതനാദീഹി സമ്പയുത്താ ഫസ്സാദയോ സങ്ഖാരക്ഖന്ധപരിയാപന്നാ ധമ്മാ **സങ്ഖാരാ** നാമ. **അനിട്ഠായാ**തിആദീഹി ദുക്ഖമേവ വുത്തം. ദുക്ഖഞ്ഹി സുഖകാമേഹി സത്തേഹി ന ഏസിതത്താ **അനിട്ഠം**. അപ്പിയത്താ **അകന്തം**. മനസ്സ അവഡ്ഢനതോ, മനസി അവിസപ്പനതോ ച **അമനാപം**. ആയതിം അഭദ്ദതായ **അഹിതം**. പീളനതോ **ദുക്ഖന്**തി. **തം കിസ്സ ഹേതൂ**തി തം ഏവം സംവത്തനം കേന കാരണേന ഹോതീതി അത്ഥോ. ഇദാനിസ്സ കാരണം **ദിട്ഠി ഹിസ്സ പാപികാ**തി. യസ്മാ തസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ ദിട്ഠി പാപികാ ലാമകാ, തസ്മാ ഏവം സംവത്തതീതി അത്ഥോ. **അല്ലായ പഥവിയാ നിക്ഖിത്തന്**തി ഉദകേന തിന്തായ ഭൂമിയാ രോപിതം. **പഥവീരസം ആപോരസന്**തി തസ്മിം തസ്മിം ഠാനേ പഥവിയാ ച സമ്പദം ആപസ്സ ച സമ്പദം. ബീജനിക്ഖിത്തട്ഠാനേ ഹി ന സബ്ബാ പഥവീ ന സബ്ബോ ആപോ ച ബീജം ഫലം ഗണ്ഹാപേതി. യോ പന തേസം പദേസോ ബീജം ഫുസതി, സോയേവ ബീജം ഫലം ഗണ്ഹാപേതി. തസ്മാ ബീജപോസനായ പച്ചയഭൂതോയേവ സോ പദേസോ പഥവീരസോ ആപോരസോതി വേദിതബ്ബോ. രസസദ്ദസ്സ ഹി സമ്പത്തി ച അത്ഥോ. യഥാഹ "കിച്ചസമ്പത്തിഅത്ഥേന രസോ നാമ പവുച്ചതീ"തി. ലോകേ ച "സുരസോ ഗന്ധബ്ബോ"തി വുത്തേ സുസമ്പന്നോ ഗന്ധബ്ബോതി അത്ഥോ ഞായതി. **ഉപാദിയതീ**തി ഗണ്ഹാതി. യോ ഹി പദേസോ പച്ചയോ ഹോതി, തം പച്ചയം ലഭമാനം ബീജം തം ഗണ്ഹാതി നാമ. **സബ്ബം തന്**തി സബ്ബം തം രസജാതം. **തിത്തകത്തായാ**തി സോ പഥവീരസോ ആപോരസോ ച അതിത്തകോ സമാനോപി തിത്തകം ബീജം നിസ്സായ നിമ്ബരുക്ഖാദീനം തേസം ഫലാനഞ്ച തിത്തകഭാവായ സംവത്തതി. **കടുകത്തായാ**തി ഇദം പുരിമസ്സേവ വേവചനം.

> "വണ്ണഗന്ധരസൂപേതോ, അമ്ബോയം അഹുവാ പുരേ;
> തമേവ പൂജം ലഭമാനോ, കേനമ്ബോ കടുകപ്ഫലോ"തി. (ജാ॰ ൧.൨.൭൧) -

ആഗതട്ഠാനേ വിയ ഹി ഇധാപി തിത്തകമേവ അപ്പിയട്ഠേന കടുകന്തി വേദിതബ്ബം. **അസാതത്തായാ**തി അമധുരഭാവായ. അസാദുത്തായാതിപി പാഠോ, അസാദുഭാവായാതി അത്ഥോ.

സാദൂതി ഹി മധുരം. **ബീജം ഹിസ്സാതി** അസ്സ നിമ്ബാദികസ്സ ബീജം. **ഏവമേവന്തി** ഏവം ഏവം. യസ്മാ സുഖാ വേദനാ പരമോ അസ്സാദോ, തസ്മാ മിച്ഛാദിട്ഠിയാ ദുക്ഖവേദനാവസേന ആദീനവോ ദസ്സിതോതി. പുന അട്ഠാരസഭേദേന ദിട്ഠിയാ ആദീനവം ദസ്സേതും **അസ്സാദദിട്ഠി മിച്ഛാദിട്ഠീ**തിആദിമാഹ. തം വുത്തത്ഥമേവ. **ഇമേഹി അട്ഠാരസഹി ആകാരേഹി പരിയുട്ഠിതചിത്തസ്സ സഞ്ഞോഗോ**തി ദിട്ഠിയാ ഏവ സംസാരേ ബന്ധനം ദസ്സേതി.

൧൨൯. യസ്മാ പന ദിട്ഠിഭൂതാനിപി സഞ്ഞോജനാനി അത്ഥി അദിട്ഠിഭൂതാനിപി, തസ്മാ തം പഭേദം ദസ്സേന്തോ **അത്ഥി സഞ്ഞോജനാനി ചേവാ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ യസ്മാ കാമരാഗസഞ്ഞോജനസ്സേവ **അനുനയസഞ്ഞോജന**ന്തി ആഗതട്ഠാനമ്പി അത്ഥി, തസ്മാ അനുനയസഞ്ഞോജനന്തി വുത്തം. കാമരാഗഭാവം അപ്പത്വാ പവത്തം ലോഭം സന്ധായ ഏതം വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. സേസഖന്ധായതനാദിമൂലകേസുപി വാരേസു ഇമിനാവ നയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. വേദനാപരമത്താ ച അസ്സാദസ്സ വേദനാപരിയോസാനാ ഏവ ദേസനാ കതാ. സഞ്ഞാദയോ ന ഗഹിതാ. **ഇമേഹി പഞ്ചതിംസായ ആകാരേഹീ**തി പഞ്ചക്ഖന്ധാ അജ്ഝത്തികായതനാദീനി പഞ്ച ഛക്കാനി ചാതി ഇമാനി പഞ്ചതിംസ വത്ഥൂനി നിസ്സായ ഉപ്പന്നഅസ്സാദാരമ്മണവസേന പഞ്ചതിംസായ ആകാരേഹി.

അസ്സാദദിട്ഠിനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. അത്താനുദിട്ഠിനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൩൦. അത്താനുദിട്ഠിയം **അസ്സുതവാ പുഥുജ്ജനോ**തി ആഗമാധിഗമാഭാവാ ഞേയ്യോ അസ്സുതവാ ഇതി. യസ്സ ഹി ഖന്ധധാതുആയതനസച്ചപച്ചയാകാരസതിപട്ഠാനാദീസു ഉഗ്ഗഹപരിപുച്ഛാവിനിച്ഛയവിരഹിതത്താ അത്താനുദിട്ഠിപടിസേധകരോ നേവ ആഗമോ, പടിപത്തിയാ അധിഗന്തബ്ബസ്സ അനധിഗതത്താ ന ച അധിഗമോ അത്ഥി, സോ ആഗമാധിഗമാനം അഭാവാ ഞേയ്യോ അസ്സുതവാ ഇതി. **സുത**ന്തി ഹി ബുദ്ധവചനാഗമോ ച സുതഫലത്താ ഹേതുവോഹാരവസേന അധിഗമോ ച, തം സുതം അസ്സ അത്ഥീതി സുതവാ, ന സുതവാ അസ്സുതവാ. സ്വായം -

പുഥൂനം ജനനാദീഹി, കാരണേഹി പുഥുജ്ജനോ;
പുഥുജ്ജനന്തോഗധത്താ, പുഥുവായം ജനോ ഇതി.

സോ ഹി പുഥൂനം നാനപ്പകാരാനം കിലേസാദീനം ജനനാദീഹി കാരണേഹി **പുഥുജ്ജനോ**. യഥാഹ - ''പുഥു കിലേസേ ജനേന്തീതി പുഥുജ്ജനാ, പുഥു അവിഹതസക്കായദിട്ഠികാതി പുഥുജ്ജനാ, പുഥു സത്ഥാരാനം മുഖുല്ലോകികാതി പുഥുജ്ജനാ, പുഥു സബ്ബഗതീഹി അവുട്ഠിതാതി പുഥുജ്ജനാ, പുഥു നാനാഭിസങ്ഖാരേ അഭിസങ്ഖരോന്തീതി പുഥുജ്ജനാ, പുഥു നാനാഓഘേഹി വുയ്ഹന്തീതി പുഥുജ്ജനാ, പുഥു നാനാസന്താപേഹി സന്തപ്പേന്തീതി പുഥുജ്ജനാ, പുഥു നാനാപരിളാഹേഹി പരിദയ്ഹന്തീതി പുഥുജ്ജനാ, പുഥു പഞ്ചസു കാമഗുണേസു രത്താ ഗിദ്ധാ ഗധിതാ മുച്ഛിതാ അജ്ഝോസന്നാ ലഗ്ഗാ ലഗ്ഗിതാ പലിബുദ്ധാതി പുഥുജ്ജനാ, പുഥു പഞ്ചഹി നീവരണേഹി ആവുതാ നിവുതാ ഓവുതാ പിഹിതാ പടിച്ഛന്നാ പടികുജ്ജിതാതി പുഥുജ്ജനാ''തി (മഹാനി॰ ൯൪). പുഥൂനം വാ ഗണനപഥമതീതാനം അരിയധമ്മപരമ്മുഖാനം നീചധമ്മസമുദാചാരാനം ജനാനം അന്തോഗധത്താപി പുഥുജ്ജനാ, പുഥു വാ അയം, വിസുംയേവ സങ്ഖം ഗതോ വിസംസട്ഠോ സീലസുതാദിഗുണയുത്തേഹി അരിയേഹി ജനോതിപി പുഥുജ്ജനോ. ഏവമേതേഹി ''അസ്സുതവാ പുഥുജ്ജനോ''തി ദ്വീഹി പദേഹി യേ തേ -

''ദുവേ പുഥുജ്ജനാ വുത്താ, ബുദ്ധേനാദിച്ചബന്ധുനാ;
അന്ധോ പുഥുജ്ജനോ ഏകോ, കല്യാണേകോ പുഥുജ്ജനോ''തി. -

ദ്വേ പുഥുജ്ജനാ വുത്താ, തേസു അന്ധപുഥുജ്ജനോ വുത്തോ ഹോതീതി വേദിതബ്ബോ.

അരിയാനം അദസ്സാവീതിആദീസു **അരിയാ**തി ആരകത്താ കിലേസേഹി, അനയേ ന ഇരിയനതോ, അയേ ച ഇരിയനതോ, സദേവകേന ച ലോകേന അരണീയതോ ബുദ്ധാ ച പച്ചേകബുദ്ധാ ച ബുദ്ധസാവകാ ച വുച്ചന്തി, ബുദ്ധാ ഏവ വാ ഇധ അരിയാ. യഥാഹ - ''സദേവകേ, ഭിക്ഖവേ, ലോകേ…പേ॰… തഥാഗതോ അരിയോതി വുച്ചതീ''തി (സം॰ നി॰ ൫.൧൦൯൮).

സപ്പുരിസാതി ഏത്ഥ പന പച്ചേകബുദ്ധാ തഥാഗതസാവകാ ച ''സപ്പുരിസാ''തി വേദിതബ്ബാ. തേ ഹി ലോകുത്തരഗുണയോഗേന സോഭനാ പുരിസാതി സപ്പുരിസാ. സബ്ബേയേവ വാ ഏതേ ദ്വേധാപി വുത്താ. ബുദ്ധാപി ഹി അരിയാ ച സപ്പുരിസാ ച പച്ചേകബുദ്ധാ ബുദ്ധസാവകാപി. യഥാഹ -

“യോ വേ കതഞ്ഞൂ കതവേദി ധീരോ, കല്യാണമിത്തോ ദള്ഹഭത്തി ച ഹോതി;
ദുഖിതസ്സ സക്കച്ച കരോതി കിച്ചം, തഥാവിധം സപ്പുരിസം വദന്തീ”തി. (ജാ॰ ൨.൧൭.൭൮);

ഏത്ഥ ഹി “കതഞ്ഞൂ കതവേദി ധീരോ”തി പച്ചേകസമ്ബുദ്ധോ വുത്തോ, “കല്യാണമിത്തോ ദള്ഹഭത്തി ചാ”തി ബുദ്ധസാവകോ, “ദുഖിതസ്സ സക്കച്ച കരോതി കിച്ച”ന്തി സമ്മാസമ്ബുദ്ധോതി. ഇദാനി യോ തേസം അരിയാനം അദസ്സനസീലോ , ന ച ദസ്സനേ സാധുകാരീ, സോ “അരിയാനം അദസ്സാവീ”തി വേദിതബ്ബോ. സോ ച ചക്ഖുനാ അദസ്സാവീ ഞാണേന അദസ്സാവീതി ദുവിധോ. തേസു ഞാണേന അദസ്സാവീ ഇധാധിപ്പേതോ. മംസചക്ഖുനാ ഹി ദിബ്ബചക്ഖുനാ വാ അരിയാ ദിട്ഠാപി അദിട്ഠാവ ഹോന്തി തേസം ചക്ഖൂനം വണ്ണമത്തഗഹണതോ ന അരിയഭാവഗോചരതോ. സോണസിങ്ഗാലാദയോപി ഹി ചക്ഖുനാ അരിയേ പസ്സന്തി, ന ച തേ അരിയാനം ദസ്സാവിനോ, തസ്മാ ചക്ഖുനാ ദസ്സനം ന ദസ്സനം, ഞാണേന ദസ്സനമേവ ദസ്സനം. യഥാഹ - “കിം തേ, വക്കലി, ഇമിനാ പൂതികായേന ദിട്ഠേന, യോ ഖോ, വക്കലി, ധമ്മം പസ്സതി, സോ മം പസ്സതീ”തി (സം॰ നി॰ ൩.൮൭). തസ്മാ ചക്ഖുനാ പസ്സന്തോപി ഞാണേന അരിയേഹി ദിട്ഠം അനിച്ചാദിലക്ഖണം അപസ്സന്തോ അരിയാധിഗതഞ്ച ധമ്മം അനധിഗച്ഛന്തോ അരിയകരധമ്മാനം അരിയഭാവസ്സ ച അദിട്ഠത്താ “അരിയാനം അദസ്സാവീ”തി വേദിതബ്ബോ.

അരിയധമ്മസ്സ അകോവിദോതി സതിപട്ഠാനാദിഭേദേ അരിയധമ്മേ അകുസലോ. **അരിയധമ്മേ അവിനീതോ**തി ഏത്ഥ പന -

ദുവിധോ വിനയോ നാമ, ഏകമേകേത്ഥ പഞ്ചധാ;
അഭാവതോ തസ്സ അയം, “അവിനീതോ”തി വുച്ചതി.

അയഞ്ഹി സംവരവിനയോ പഹാനവിനയോതി ദുവിധോ വിനയോ. ഏത്ഥ ച ദുവിധേപി വിനയേ ഏകമേകോ വിനയോ പഞ്ചധാ ഭിജ്ജതി. **സംവരവിനയോ**പി ഹി സീലസംവരോ, സതിസംവരോ, ഞാണസംവരോ, ഖന്തിസംവരോ, വീരിയസംവരോതി പഞ്ചവിധോ. **പഹാനവിനയോ**പി തദങ്ഗപ്പഹാനം, വിക്ഖമ്ഭനപ്പഹാനം, സമുച്ഛേദപ്പഹാനം, പടിപ്പസ്സദ്ധിപ്പഹാനം, നിസ്സരണപ്പഹാനന്തി പഞ്ചവിധോ.

തത്ഥ “ഇമിനാ പാതിമോക്ഖസംവരേന ഉപേതോ ഹോതി സമുപേതോ”തി (വിഭ॰ ൫൧൧) അയം **സീലസംവരോ**. “രക്ഖതി ചക്ഖുന്ദ്രിയം ചക്ഖുന്ദ്രിയേ സംവരം ആപജ്ജതീ”തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൧൩; മ॰ നി॰ ൧.൨൯൫; സം॰ നി॰ ൪.൨൩൯; അ॰ നി॰ ൩.൧൬) അയം **സതിസംവരോ**.

“യാനി സോതാനി ലോകസ്മിം, (അജിതാതി ഭഗവാ)
സതി തേസം നിവാരണം;
സോതാനം സംവരം ബ്രൂമി, പഞ്ഞായേതേ പിധീയരേ”തി. (സു॰ നി॰ ൧൦൪൧; ചൂളനി॰ അജിതമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൪) -

അയം **ഞാണസംവരോ**. “ഖമോ ഹോതി സീതസ്സ ഉണ്ഹസ്സാ”തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൪; അ॰ നി॰ ൪.൧൧൪; ൬.൫൮) അയം **ഖന്തിസംവരോ**. “ഉപ്പന്നം കാമവിതക്കം നാധിവാസേതീ”തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൬; അ॰ നി॰ ൪.൧൧൪; ൬.൫൮) അയം **വീരിയസംവരോ**. സബ്ബോപി ചായം സംവരോ യഥാസകം സംവരിതബ്ബാനം വിനേതബ്ബാനഞ്ച കായദുച്ചരിതാദീനം സംവരണതോ “സംവരോ”, വിനയനതോ “വിനയോ”തി വുച്ചതി. ഏവം താവ സംവരവിനയോ പഞ്ചധാ ഭിജ്ജതീതി വേദിതബ്ബോ.

തഥാ യം നാമരൂപപരിച്ഛേദാദീസു വിപസ്സനാഞാണേസു പടിപക്ഖഭാവതോ ദീപാലോകേന വിയ തമസ്സ തേന തേന വിപസ്സനാഞാണേന തസ്സ തസ്സ അനത്ഥസ്സ പഹാനം, സേയ്യഥിദം - നാമരൂപവവത്ഥാനേന സക്കായദിട്ഠിയാ, പച്ചയപരിഗ്ഗഹേന അഹേതുവിസമഹേതുദിട്ഠീനം, കങ്ഖാവിതരണേന കഥംകഥീഭാവസ്സ, കലാപസമ്മസനേന “അഹം മമാ”തി ഗാഹസ്സ, മഗ്ഗാമഗ്ഗവവത്ഥാനേന അമഗ്ഗേ മഗ്ഗസഞ്ഞായ, ഉദയദസ്സനേന ഉച്ഛേദദിട്ഠിയാ, വയദസ്സനേന സസ്സതദിട്ഠിയാ, ഭയദസ്സനേന സഭയേ അഭയസഞ്ഞായ, ആദീനവദസ്സനേന അസ്സാദസഞ്ഞായ, നിബ്ബിദാനുപസ്സനേന അഭിരതിസഞ്ഞായ, മുഞ്ചിതുകമ്യതാഞാണേന അമുഞ്ചിതുകമ്യതായ, ഉപേക്ഖാഞാണേന അനുപേക്ഖായ, അനുലോമഞാണേന ധമ്മട്ഠിതിയം നിബ്ബാനേ ച പടിലോമഭാവസ്സ, ഗോത്രഭുനാ സങ്ഖാരനിമിത്തഗാഹസ്സ പഹാനം, ഏതം **തദങ്ഗപ്പഹാനം** നാമ.

യം പന ഉപചാരപ്പനാഭേദേന സമാധിനാ പവത്തിഭാവനിവാരണതോ ഘടപ്പഹാരേന വിയ ഉദകപിട്ഠേ സേവാലസ്സ തേസം തേസം നീവരണാദിധമ്മാനം പഹാനം, ഇദം **വിക്ഖമ്ഭനപ്പഹാനം** നാമ. യം ചതുന്നം അരിയമഗ്ഗാനം ഭാവിതത്താ തംതംമഗ്ഗവതോ അത്തനോ സന്താനേ “ദിട്ഠിഗതാനം പഹാനായാ”തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൨൭൭; വിഭ॰ ൬൨൮) നയേന വുത്തസ്സ സമുദയപക്ഖികസ്സ കിലേസഗ്ഗണസ്സ അച്ചന്തഅപ്പവത്തിഭാവേന പഹാനം, ഇദം **സമുച്ഛേദപ്പഹാനം** നാമ. യം പന

ഫലക്ഖണേ പടിപ്പസ്സദ്ധത്തം കിലേസാനം, ഇദം **പടിപ്പസ്സദ്ധിപ്പഹാനം** നാമ. യം സബ്ബസങ്ഖതനിസ്സടത്താ പഹീനസബ്ബസങ്ഖതം നിബ്ബാനം, ഇദം **നിസ്സരണപ്പഹാനം** നാമ. സബ്ബമ്പി ചേതം പഹാനം യസ്മാ ചാഗട്ഠേന പഹാനം, വിനയനട്ഠേന വിനയോ, തസ്മാ "പഹാനവിനയോ"തി വുച്ചതി, തംതംപഹാനവതോ വാ തസ്സ തസ്സ വിനയസ്സ സമ്ഭവതോപേതം "പഹാനവിനയോ"തി വുച്ചതി. ഏവം പഹാനവിനയോപി പഞ്ചധാ ഭിജ്ജതീതി വേദിതബ്ബോ.

ഏവമയം സങ്ഖേപതോ ദുവിധോ, പഭേദതോ ച ദസവിധോ വിനയോ ഭിന്നസംവരത്താ പഹാതബ്ബസ്സ ച അപ്പഹീനത്താ യസ്മാ ഏതസ്സ അസ്സുതവതോ പുഥുജ്ജനസ്സ നത്ഥി, തസ്മാ അഭാവതോ തസ്സ അയം "അവിനീതോ"തി വുച്ചതീതി. ഏസ നയോ **സപ്പുരിസാനം അദസ്സാവീ സപ്പുരിസധമ്മസ്സ അകോവിദോ സപ്പുരിസധമ്മേ അവിനീതോ**തി ഏത്ഥാപി. നിന്നാനാകാരണഞ്ഹി ഏതം അത്ഥതോ. യഥാഹ - "യേവ തേ അരിയാ, തേവ തേ സപ്പുരിസാ. യേവ തേ സപ്പുരിസാ, തേവ തേ അരിയാ. യോവ സോ അരിയാനം ധമ്മോ, സോവ സോ സപ്പുരിസാനം ധമ്മോ. യോവ സോ സപ്പുരിസാനം ധമ്മോ, സോവ സോ അരിയാനം ധമ്മോ. യേവ തേ അരിയവിനയാ, തേവ തേ സപ്പുരിസവിനയാ. യേവ തേ സപ്പുരിസവിനയാ, തേവ തേ അരിയവിനയാ. അരിയേതി വാ സപ്പുരിസേതി വാ, അരിയധമ്മേതി വാ സപ്പുരിസധമ്മേതി വാ, അരിയവിനയേതി വാ സപ്പുരിസവിനയേതി വാ ഏസേസേ ഏകേ ഏകട്ഠേ സമേ സമഭാഗേ തജ്ജാതേ തഞ്ഞേവാ"തി.

കസ്മാ പന ഥേരോ **അത്താനുദിട്ഠിയാ കതമേഹി വീസതിയാ ആകാരേഹി അഭിനിവേസോ ഹോതീ**തി പുച്ഛിത്വാ തം അവിസ്സജ്ജേത്വാവ "ഇധ അസ്സുതവാ പുഥുജ്ജനോ"തി ഏവം പുഥുജ്ജനം നിദ്ദിസീതി? പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനായ ദേസനായ തം അത്ഥം ആവികാതും പഠമം പുഥുജ്ജനം നിദ്ദിസീതി വേദിതബ്ബം.

൧൩൧. ഏവം പുഥുജ്ജനം നിദ്ദിസിത്വാ ഇദാനി അഭിനിവേസുദ്ദേസം ദസ്സേന്തോ **രൂപം അത്തതോ സമനുപസ്സതീ**തിആദിമാഹ . തത്ഥ **രൂപം അത്തതോ സമനുപസ്സതീ**തി രൂപക്ഖന്ധം കസിണരൂപഞ്ച "അത്താ"തി ദിട്ഠിപസ്സനായ സമനുപസ്സതി. നിദ്ദേസേ പനസ്സ രൂപക്ഖന്ധേ അഭിനിവേസോ പഞ്ചക്ഖന്ധാധികാരത്താ പാകടോതി തം അവത്വാ കസിണരൂപമേവ "രൂപ"ന്തി സാമഞ്ഞവസേന വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. **രൂപവന്തം വാ അത്താന**ന്തി അരൂപം "അത്താ"തി ഗഹേത്വാ തം അത്താനം രൂപവന്തം സമനുപസ്സതി. **അത്തനി വാ രൂപ**ന്തി അരൂപമേവ "അത്താ"തി ഗഹേത്വാ തസ്മിം അത്തനി രൂപം സമനുപസ്സതി. **രൂപസ്മിം വാ അത്താന**ന്തി അരൂപമേവ "അത്താ"തി ഗഹേത്വാ തം അത്താനം രൂപസ്മിം സമനുപസ്സതി.

തത്ഥ **രൂപം അത്തതോ സമനുപസ്സതീ**തി സുദ്ധരൂപമേവ "അത്താ"തി കഥിതം. **രൂപവന്തം വാ അത്താനം, അത്തനി വാ രൂപം, രൂപസ്മിം വാ അത്താനം, വേദനം അത്തതോ സമനുപസ്സതി, സഞ്ഞം, സങ്ഖാരേ, വിഞ്ഞാണം അത്തതോ സമനുപസ്സതീ**തി ഇമേസു സത്തസു ഠാനേസു അരൂപം "അത്താ"തി കഥിതം. **വേദനാവന്തം വാ അത്താനം, അത്തനി വാ വേദനം, വേദനായ വാ അത്താന**ന്തി ഏവം ചതൂസു ഖന്ധേസു തിണ്ണം തിണ്ണം വസേന ദ്വാദസസു ഠാനേസു രൂപാരൂപമിസ്സകോ അത്താ കഥിതോ. താ പന വീസതിപി ദിട്ഠിയോ മഗ്ഗാവരണാ, ന സഗ്ഗാവരണാ, സോതാപത്തിമഗ്ഗവജ്ഝാ.

ഇദാനി തം നിദ്ദിസന്തോ **കഥം രൂപ**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ **പഥവീകസിണ**ന്തി പഥവീമണ്ഡലം നിസ്സായ ഉപ്പാദിതം പടിഭാഗനിമിത്തസങ്ഖാതം സകലഫരണവസേന പഥവീകസിണം. **അഹ**ന്തി അത്താനമേവ സന്ധായ ഗണ്ഹാതി. **അത്ത**ന്തി അത്താനം. **അദ്വയ**ന്തി ഏകമേവ. **തേലപ്പദീപസ്സാ**തി തേലയുത്തസ്സ പദീപസ്സ. **ഝായതോ**തി ജലതോ. **യാ അച്ചി, സോ വണ്ണോ**തിആദി അച്ചിം മുഞ്ചിത്വാ വണ്ണസ്സ അഭാവതോ വുത്തം. **യാ ച ദിട്ഠി യഞ്ച വത്ഥൂ**തി തദുഭയം ഏകതോ കത്വാ രൂപവത്ഥുകാ അത്താനുദിട്ഠി വുച്ചതീതി അത്ഥോ.

ആപോകസിണാദീനി ആപാദീനി നിസ്സായ ഉപ്പാദിതകസിണനിമിത്താനേവ. പരിച്ഛിന്നാകാസകസിണം പന രൂപജ്ഝാനസ്സ ആരമ്മണം ഹോന്തമ്പി ആകാസകസിണന്തി വുച്ചമാനേ അരൂപജ്ഝാനാരമ്മണേന കസിണുഗ്ഘാടിമാകാസേന സംകിണ്ണം ഹോതീതി ന ഗഹിതന്തി വേദിതബ്ബം. രൂപാധികാരത്താ വിഞ്ഞാണകസിണം ന ഗഹേതബ്ബമേവാതി. **ഇധേകച്ചോ വേദനം സഞ്ഞം സങ്ഖാരേ വിഞ്ഞാണം അത്തതോ സമനുപസ്സതീ**തി ചത്താരോ ഖന്ധേ അഭിന്ദിത്വാ ഏകതോ ഗഹണവസേന വുത്തം. സോ ഹി ചിത്തചേതസികാനം വിസും വിസും കരണേ അസമത്ഥത്താ സബ്ബേ ഏകതോ കത്വാ "അത്താ"തി ഗണ്ഹാതി. **ഇമിനാ രൂപേന രൂപവാ**തി ഏത്ഥ സരീരരൂപമ്പി കസിണരൂപമ്പി ലബ്ഭതി. **ഛായാസമ്പന്നോ**തി ഛായായ സമ്പന്നോ അവിരളോ. **തമേനാ**തി ഏത്ഥ ഏന-സദ്ദോ നിപാതമത്തം, തമേതന്തി വാ അത്ഥോ. **ഛായാവാ**തി വിജ്ജമാനച്ഛായോ . രൂപം അത്താതി അഗ്ഗഹിതേപി രൂപം അമുഞ്ചിത്വാ ദിട്ഠിയാ ഉപ്പന്നത്താ **രൂപവത്ഥുകാ**തി വുത്തം.

അത്തനി രൂപം സമനുപസ്സതീതി സരീരരൂപസ്സ കസിണരൂപസ്സ ച ചിത്തനിസ്സിതത്താ തസ്മിം അരൂപസമുദായേ അത്തനി തം രൂപം സമനുപസ്സതി. **അയം ഗന്ധോ**തി ഘായിതഗന്ധം ആഹ. **ഇമസ്മിം പുപ്ഫേ**തി പുപ്ഫനിസ്സിതത്താ ഗന്ധസ്സ ഏവമാഹ.

രൂപസ്മിം അത്താനം സമനുപസ്സതീതി യത്ഥ രൂപം ഗച്ഛതി, തത്ഥ ചിത്തം ഗച്ഛതി. തസ്മാ രൂപനിസ്സിതം ചിത്തം ഗഹേത്വാ തം അരൂപസമുദായം അത്താനം തസ്മിം രൂപേ സമനുപസ്സതി. ഓളാരികത്താ രൂപസ്സ ഓളാരികാധാരം കരണ്ഡകമാഹ.

൧൩൨. **ഇധേകച്ചോ ചക്ഖുസമ്ഫസ്സജം വേദന**ന്തിആദീസു വിസും വിസും വേദനായ ദിട്ഠിഗഹണേ അസതിപി വേദനാതി ഏകഗ്ഗഹണേന ഗഹിതേ സബ്ബാസം വേദനാനം അന്തോഗധത്താ വിസും വിസും ഗഹിതാ ഏവ ഹോന്തീതി വിസും വിസും യോജനാ കതാതി വേദിതബ്ബാ. സോ ഹി അനുഭവനവസേന വേദനായ ഓളാരികത്താ വേദനംയേവ ''അത്താ''തി ഗണ്ഹാതി. **സഞ്ഞം സങ്ഖാരേ വിഞ്ഞാണം രൂപം അത്തതോ സമനുപസ്സതീ**തി സഞ്ഞാദയോ അരൂപധമ്മേ രൂപഞ്ച ഏകതോ കത്വാ ''അത്താ''തി സമനുപസ്സതി. ഉമ്മത്തകോ വിയ ഹി പുഥുജ്ജനോ യഥാ യഥാ ഉപട്ഠാതി, തഥാ തഥാ ഗണ്ഹാതി.

൧൩൩. **ചക്ഖുസമ്ഫസ്സജം സഞ്ഞ**ന്തിആദീസു സഞ്ജാനനവസേന സഞ്ഞായ പാകടത്താ സഞ്ഞം ''അത്താ'തി ഗണ്ഹാതി. സേസം വേദനായ വുത്തനയേന വേദിതബ്ബം.

൧൩൪. **ചക്ഖുസമ്ഫസ്സജം ചേതന**ന്തിആദീസു സങ്ഖാരക്ഖന്ധപരിയാപന്നേസു ധമ്മേസു ചേതനായ പധാനത്താ പാകടത്താ ച ചേതനാ ഏവ നിദ്ദിട്ഠാ. തായ ഇതരേപി നിദ്ദിട്ഠാവ ഹോന്തി. സോ പന ചേതസികഭാവവസേന പാകടത്താ ചേതനം ''അത്താ''തി ഗണ്ഹാതി. സേസം വുത്തനയമേവ.

൧൩൫. **ചക്ഖുവിഞ്ഞാണ**ന്തിആദീസു വിജാനനവസേന ചിത്തസ്സ പാകടത്താ ചിത്തം ''അത്താ''തി ഗണ്ഹാതി. സേസമേത്ഥാപി വുത്തനയമേവ.

അത്താനുദിട്ഠിനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. മിച്ഛാദിട്ഠിനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൩൬. **മിച്ഛാദിട്ഠി** ഹേട്ഠാ വുത്തത്ഥായേവ. അയം പന അപരോ നയോ - **നത്ഥി ദിന്ന**ന്തി ഉച്ഛേദദിട്ഠികത്താ ദാനഫലം പടിക്ഖിപതി. **നത്ഥി യിട്ഠ**ന്തി ഏത്ഥ **യിട്ഠ**ന്തി ഖുദ്ദകയഞ്ഞോ. **ഹുത**ന്തി മഹായഞ്ഞോ. ദ്വിന്നമ്പി ഫലം പടിക്ഖിപതി. **നത്ഥി സുകതദുക്കടാനം കമ്മാനം ഫലം വിപാകോ**തി ദാനഫലസ്സ പടിക്ഖിത്തത്താ സീലാദീനം പുഞ്ഞകമ്മാനം, പാണാതിപാതാദീനം പാപകമ്മാനം ഫലം പടിക്ഖിപതി. **നത്ഥി അയം ലോകോ**തി പുരേ കതേന കമ്മുനാ. **നത്ഥി പരോ ലോകോ**തി ഇധ കതേന കമ്മുനാ. **നത്ഥി മാതാ, നത്ഥി പിതാ**തി തേസു കതകമ്മാനം ഫലം പടിക്ഖിപതി. **നത്ഥി സത്താ ഓപപാതികാ**തി കമ്മഹേതുകം ഉപപത്തിം പടിക്ഖിപതി. **നത്ഥി ലോകേ സമണബ്രാഹ്മണാ…പേ॰… പവേദേന്തീ**തി ഇധലോകപരലോകേ പസ്സിതും അഭിഞ്ഞാപടിലാഭായ പടിപദം പടിക്ഖിപതി. ഇധ പാളിയം പന **നത്ഥി ദിന്നന്തി വത്ഥൂ**തി നത്ഥി ദിന്നന്തി വുച്ചമാനം ദാനം, തസ്സാ ദിട്ഠിയാ വത്ഥൂതി അത്ഥോ . **ഏവംവാദോ മിച്ഛാ**തി ഏവം നത്ഥി ദിന്നന്തി വാദോ വചനം മിച്ഛാ വിപരീതോതി അത്ഥോ.

മിച്ഛാദിട്ഠിനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. സക്കായദിട്ഠിനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൩൭. **സക്കായദിട്ഠി** പന അത്താനുദിട്ഠിയേവ, അഞ്ഞത്ഥ ആഗതപരിയായവചനദസ്സനത്ഥം വുത്താതി വേദിതബ്ബാ.

സക്കായദിട്ഠിനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. സസ്സതദിട്ഠിനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൩൮. **സക്കായവത്ഥുകായ സസ്സതദിട്ഠിയാ**തി കമ്മധാരയസമാസോ. **രൂപവന്തം വാ അത്താന**ന്തിആദീനം പന്നരസന്നം വചനാനം അന്തേ സമനുപസ്സതീതി സമ്ബന്ധോ കാതബ്ബോ, പാഠോ വാ. അഞ്ഞഥാ ഹി ന ഘടീയതീതി. ഏവം ''രൂപവന്തം വാ അത്താനം സമനുപസ്സതീ''തി ഏകമേവ ദസ്സേത്വാ സേസാ ചുദ്ദസ സംഖിത്താ.

സസ്സതദിട്ഠിനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. ഉച്ഛേദദിട്ഠിനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൩൯. **സക്കായവത്ഥുകായ ഉച്ഛേദദിട്ഠിയാ** ഏവം ''രൂപം അത്തതോ സമനുപസ്സതീ''തി ഏകമേവ ദസ്സേത്വാ സേസാ ചതസ്സോ സംഖിത്താ.

ഉച്ഛേദദിട്ഠിനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. അന്തഗ്ഗാഹികാദിട്ഠിനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൪൦. **അന്തഗ്ഗാഹികായ ദിട്ഠിയാ** പഠമവാരേ ആകാരപുച്ഛാ. ദുതിയേ ആകാരഗഹണം. തതിയേ ആകാരവിസ്സജ്ജനം. തത്ഥ **ലോകോ**തി അത്താ. **സോ അന്തോ**തി അഞ്ഞമഞ്ഞപടിപക്ഖേസു സസ്സതുച്ഛേദന്തേസു സസ്സതഗ്ഗാഹേ സസ്സതന്തോ, അസസ്സതഗ്ഗാഹേ ഉച്ഛേദന്തോ. **പരിത്തം ഓകാസ**ന്തി സുപ്പമത്തം വാ സരാവമത്തം വാ ഖുദ്ദകം ഠാനം. **നീലകതോ ഫരതീ**തി നീലന്തി ആരമ്മണം കരോതി. **അയം ലോകോ**തി അത്താനം സന്ധായ വുത്തം. **പരിവടുമോ**തി സമന്തതോ പരിച്ഛേദവാ. **അന്തസഞ്ഞീ**തി അന്തവാതിസഞ്ഞീ. അന്തോ അസ്സ അത്ഥീതി അന്തോതി ഗഹേതബ്ബം. **യം ഫരതീ**തി യം കസിണരൂപം ഫരതി. **തം വത്ഥു ചേവ ലോകോ ചാ**തി തം കസിണരൂപം ആരമ്മണഞ്ചേവ ആലോകിയട്ഠേന ലോകോ ച. **യേന ഫരതീ**തി യേന ചിത്തേന ഫരതി. **സോ അത്താ ചേവ ലോകോ ചാ**തി അത്താനമപേക്ഖിത്വാ പുല്ലിങ്ഗം കതം, തം ചിത്തം അത്താ ചേവ ആലോകനട്ഠേന ലോകോ ചാതി വുത്തം ഹോതി. **അന്തവാ**തി അന്തോ. **ഓകാസകതോ ഫരതീ**തി ആലോകകസിണവസേന തേജോകസിണവസേന ഓദാതകസിണവസേന വാ ഓഭാസോതി ഫരതി. നീലാദീനം പഞ്ചന്നം പഭസ്സരകസിണാനംയേവ ഗഹിതത്താ പഥവീആപോവായോകസിണവസേന അത്താഭിനിവേസോ ന ഹോതീതി ഗഹേതബ്ബം.

വിപുലം ഓകാസന്തി ഖലമണ്ഡലമത്താദിവസേന മഹന്തം ഠാനം. **അനന്തവാ**തി വുദ്ധഅനന്തവാ. **അപരിയന്തോ**തി വുദ്ധഅപരിയന്തോ. **അനന്തസഞ്ഞീ**തി അനന്തോതിസഞ്ഞീ. **തം ജീവ**ന്തി സോ ജീവോ. ലിങ്ഗവിപല്ലാസോ കതോ. **ജീവോ**തി ച അത്താ ഏവ. രൂപാദീനി പഞ്ചപി പരിവടുമട്ഠേന സരീരം. **ജീവം ന സരീര**ന്തി അത്തസങ്ഖാതോ ജീവോ രൂപസങ്ഖാതം സരീരം ന ഹോതി. ഏസ നയോ വേദനാദീസു. **തഥാഗതോ**തി സത്തോ. അരഹന്തി ഏകേ. **പരം മരണാ**തി മരണതോ ഉദ്ധം, പരലോകേതി അത്ഥോ. **രൂപം ഇധേവ മരണധമ്മ**ന്തി അത്തനോ പാകടക്ഖന്ധസീസേന പഞ്ചക്ഖന്ധഗ്ഗഹണം, തം ഇമസ്മിംയേവ ലോകേ നസ്സനപകതികന്തി അത്ഥോ. സേസക്ഖന്ധേസുപി ഏസേവ നയോ. **കായസ്സ ഭേദാ**തി ഖന്ധപഞ്ചകസങ്ഖാതസ്സ കായസ്സ ഭേദതോ പരം. ഇമിനാ വചനേന ''പരം മരണാ''തി ഏതസ്സ ഉദ്ദേസസ്സ അത്ഥോ വുത്തോ. **ഹോതിപീ**തിആദീസു **ഹോതീ**തി മൂലപദം. ചതൂസുപി അപി-സദ്ദോ സമുച്ചയത്ഥോ. **തിട്ഠതീ**തി സസ്സതത്താ തിട്ഠതി, ന ചവതീതി അത്ഥോ. ''ഹോതീ''തി പദസ്സ വാ അത്ഥവിസേസനത്ഥം ''തിട്ഠതീ''തി പദം വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. **ഉപ്പജ്ജതീ**തി അണ്ഡജജലാബുജയോനിപവേസവസേന ഉപ്പജ്ജതി നാമ, **നിബ്ബത്തതീ**തി സംസേദജഓപപാതികയോനിപവേസവസേന നിബ്ബത്തതി നാമാതി അത്ഥയോജനാ വേദിതബ്ബാ. **ഉച്ഛിജ്ജതീ**തി പബന്ധാഭാവവസേന. **വിനസ്സതീ**തി ഭങ്ഗവസേന. **ന ഹോതി പരം മരണാ**തി പുരിമപദാനം അത്ഥവിവരണം, ചുതിതോ ഉദ്ധം ന വിജ്ജതീതി അത്ഥോ. **ഹോതി ച ന ച ഹോതീ**തി ഏകച്ചസസ്സതികാനം ദിട്ഠി, ഏകേന പരിയായേന ഹോതി, ഏകേന പരിയായേന ന ഹോതീതി അത്ഥോ. ജീവഭാവേന ഹോതി, പുബ്ബജീവസ്സ അഭാവേന ന ഹോതീതി വുത്തം ഹോതി. **നേവ ഹോതി ന ന ഹോതീ**തി അമരാവിക്ഖേപികാനം ദിട്ഠി, ഹോതീതി ച നേവ ഹോതി, ന ഹോതീതി ച ന ഹോതീതി അത്ഥോ. അനുവാദഭയാ മുസാവാദഭയാ ച മന്ദത്താ മോമൂഹത്താ ച പുബ്ബവുത്തനയസ്സ പടിക്ഖേപമത്തം കരോതി. **ഇമേഹി പഞ്ഞാസായ ആകാരേഹീ**തി യഥാവുത്താനം ദസന്നം പഞ്ചകാനം വസേന പഞ്ഞാസായ ആകാരേഹീതി.

അന്തഗ്ഗാഹികാദിട്ഠിനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. പുബ്ബന്താനുദിട്ഠിനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൪൧. പുബ്ബന്താപരന്താനുദിട്ഠീസു സസ്സതം വദന്തീതി **സസ്സതവാദാ**. അഥ വാ വദന്തി ഏതേനാതി വാദോ, ദിട്ഠിഗതസ്സേതം അധിവചനം. സസ്സതന്തി വാദോപി സസ്സതയോഗേന സസ്സതോ, സസ്സതോ വാദോ ഏതേസന്തി സസ്സതവാദാ. തഥാ ഏകച്ചം സസ്സതന്തി വാദോ ഏകച്ചസസ്സതോ, സോ ഏതേസം അത്ഥീതി **ഏകച്ചസസ്സതികാ**. തഥാ അന്തവാ, അനന്തവാ, അന്തവാ ച അനന്തവാ ച, നേവന്തവാ നാനന്തവാതി പവത്തോ വാദോ അന്താനന്തോ, സോ ഏതേസം അത്ഥീതി **അന്താനന്തികാ**. ന മരതീതി അമരാ. കാ സാ? ''ഏവമ്പി മേ നോ''തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൬൨-൬൩) നയേന പരിയന്തരഹിതസ്സ ദിട്ഠിഗതികസ്സ ദിട്ഠി ചേവ വാചാ ച. വിവിധോ ഖേപോ

വിക്ഖേപോ, അമരായ ദിട്ഠിയാ, വാചായ വാ വിക്ഖേപോ അമരാവിക്ഖേപോ, സോ ഏതേസം അത്ഥീതി **അമരാവിക്ഖേപികാ**. അപരോ നയോ - അമരാ നാമ മച്ഛജാതി , സാ ഉമ്മുജ്ജനനിമുജ്ജനാദിവസേന ഉദകേ സന്ധാവമാനാ ഗഹേതും ന സക്കാ ഹോതി, ഏവമേവം അയമ്പി വാദോ ഇതോ ചിതോ ച സന്ധാവതി, ഗാഹം ന ഉപഗച്ഛതീതി അമരാവിക്ഖേപോതി വുച്ചതി, സോ ഏതേസം അത്ഥീതി അമരാവിക്ഖേപികാ. **അധിച്ചസമുപ്പന്നോതി** അകാരണസമുപ്പന്നോ അത്താ ച ലോകോ ചാതി ദസ്സനം അധിച്ചസമുപ്പന്നം, തം ഏതേസം അത്ഥീതി **അധിച്ചസമുപ്പന്നികാ**.

പുബ്ബന്താനുദിട്ഠിനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. അപരന്താനുദിട്ഠിനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൪൨. സഞ്ഞിം വദന്തീതി **സഞ്ഞീവാദാ**. അസഞ്ഞിം വദന്തീതി **അസഞ്ഞീവാദാ**. നേവസഞ്ഞീനാസഞ്ഞിം വദന്തീതി **നേവസഞ്ഞീനാസഞ്ഞീവാദാ**. അഥ വാ സഞ്ഞീതി പവത്തോ വാദോ സഞ്ഞീവാദോ, സോ യേസം അത്ഥീതി തേ സഞ്ഞീവാദാ, തഥാ അസഞ്ഞീവാദാ, നേവസഞ്ഞീനാസഞ്ഞീവാദാ ച. ഉച്ഛേദം വദന്തീതി **ഉച്ഛേദവാദാ. ദിട്ഠധമ്മോതി** പച്ചക്ഖധമ്മോ, തത്ഥ തത്ഥ പടിലദ്ധഅത്തഭാവസ്സേതം അധിവചനം. ദിട്ഠധമ്മേ നിബ്ബാനം ദിട്ഠധമ്മനിബ്ബാനം, ഇമസ്മിംയേവ അത്തഭാവേ ദുക്ഖവൂപസമോതി അത്ഥോ, തം വദന്തീതി **ദിട്ഠധമ്മനിബ്ബാനവാദാ**. ഇമസ്മിം പനത്ഥേ വിത്ഥാരിയമാനേ സാട്ഠകഥം സകലം ബ്രഹ്മജാലസുത്തം വത്തബ്ബം ഹോതി. ഏവഞ്ച സതി അതിപപഞ്ചോ ഹോതീതി ന വിത്ഥാരിതോ. തദത്ഥികേഹി തം അപേക്ഖിത്വാ ഗഹേതബ്ബോ.

അപരന്താനുദിട്ഠിനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪-൧൨. സഞ്ഞോജനികാദിദിട്ഠിനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൪൩. യസ്മാ സഞ്ഞോജനികാ ദിട്ഠി സബ്ബദിട്ഠിസാധാരണാ, തസ്മാ തസ്സാ സബ്ബദിട്ഠിസഞ്ഞോജനത്താ സബ്ബദിട്ഠിസാധാരണോ അത്ഥോ നിദ്ദിട്ഠോ. സോ ഹേട്ഠാ വുത്തദിട്ഠിപരിയുട്ഠാനാനേവ.

൧൪൪. മാനവിനിബന്ധദിട്ഠീസു **ചക്ഖു അഹന്തി അഭിനിവേസപരാമാസോതി** മാനപുബ്ബകോ അഭിനിവേസപരാമാസോ. ന ഹി ദിട്ഠി മാനസമ്പയുത്താ ഹോതി. തേനേവ ച മാനവിനിബന്ധാതി വുത്തം, മാനപടിബന്ധാ മാനമൂലകാതി അത്ഥോ.

൧൪൫. ചക്ഖു മമന്തി അഭിനിവേസപരാമാസോതി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. ഏത്ഥ പന "മമാ"തി വത്തബ്ബേ "മമ"ന്തി അനുനാസികാഗമോ വേദിതബ്ബോ. "അഹ"ന്തി മാനവിനിബന്ധായ രൂപാദീനിപി അജ്ഝത്തികാനേവ. ന ഹി കസിണരൂപം വിനാ ബാഹിരാനി "അഹ"ന്തി ഗണ്ഹാതി. "മമ"ന്തി മാനവിനിബന്ധായ പന ബാഹിരാനിപി ലബ്ഭന്തി. ബാഹിരാനിപി ഹി "മമ"ന്തി ഗണ്ഹാതി. യസ്മാ പന ദുക്ഖാ വേദനാ അനിട്ഠത്താ മാനവത്ഥു ന ഹോതി, തസ്മാ ഛ വേദനാ താസം മൂലപച്ചയാ ഛ ഫസ്സാ ച ന ഗഹിതാ. സഞ്ഞാദയോ പന ഇധ പച്ഛിന്നത്താ ന ഗഹിതാതി വേദിതബ്ബാ.

സംയോജനികാദിദിട്ഠിനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൩. അത്തവാദപടിസംയുത്തദിട്ഠിനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൪൬. അത്തവാദപടിസംയുത്താ ദിട്ഠി അത്താനുദിട്ഠിയേവ. അത്താതി വാദേന പടിസംയുത്തത്താ പുന ഏവം വുത്താ.

അത്തവാദപടിസംയുത്തദിട്ഠിനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൪. ലോകവാദപടിസംയുത്തദിട്ഠിനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൪൭. അത്താ ച ലോകോ ചാതി സോ ഏവ അത്താ ച ആലോകനട്ഠേന ലോകോ ചാതി അത്ഥോ. **സസ്സതോതി** സസ്സതവാദാനം ദിട്ഠി. **അസസ്സതോതി** ഉച്ഛേദവാദാനം. **സസ്സതോ ച അസസ്സതോ ചാതി** ഏകച്ചസസ്സതികാനം. **നേവ സസ്സതോ നാസസ്സതോതി** അമരാവിക്ഖേപികാനം. **അന്തവാതി** പരിത്തകസിണലാഭീനം തക്കികാനഞ്ച നിഗണ്ഠാജീവികാനഞ്ച. അഥ വാ ഉച്ഛേദവാദിനോ "സത്തോ ജാതിയാ പുബ്ബന്തവാ, മരണേന അപരന്തവാ"തി വദന്തി. അധിച്ചസമുപ്പന്നികാ "സത്തോ ജാതിയാ പുബ്ബന്തവാ"തി വദന്തി. **അനന്തവാതി** അപ്പമാണകസിണലാഭീനം. സസ്സതവാദിനോ പന

“പുബ്ബന്താപരന്താ നത്ഥി, തേന അനന്തവാ”തി വദന്തി. അധിച്ചസമുപ്പന്നികാ “അപരന്തേന അനന്തവാ”തി വദന്തി.

അന്തവാ ച അനന്തവാ ചാതി ഉദ്ധമധോ അവഡ്ഢിത്വാ തിരിയം വഡ്ഢിതകസിണാനം. **നേവ അന്തവാ ന അനന്തവാ**തി അമരാവിക്ഖേപികാനം.

ലോകവാദപടിസംയുത്തദിട്ഠിനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൫-൧൭. ഭവവിഭവദിട്ഠിനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൪൮. ഭവവിഭവദിട്ഠീനം യഥാവുത്തദിട്ഠിതോ വിസും അഭിനിവേസാഭാവതോ വിസും നിദ്ദേസം അകത്വാ യഥാവുത്തദിട്ഠീനംയേവ വസേന “ഓലീയനം അതിധാവന”ന്തി ഏകേകം ആകാരം നിദ്ദിസിതും പുച്ഛം അകത്വാ ച **ഓലീയനാഭിനിവേസോ ഭവദിട്ഠി, അതിധാവനാഭിനിവേസോ വിഭവദിട്ഠീ**തി ആഹ. തത്ഥ “ഭവനിരോധായ ധമ്മേ ദേസിയമാനേ ചിത്തം ന പക്ഖന്ദതീ”തി (ഇതിവു॰ ൪൯) വുത്തഓലീയനാഭിനിവേസോ, സസ്സതസഞ്ഞായ നിബ്ബാനതോ സങ്കോചനാഭിനിവേസോതി അത്ഥോ. “ഭവേനേവ ഖോ പനേകേ അട്ടീയമാനാ ഹരായമാനാ ജിഗുച്ഛമാനാ വിഭവം അഭിനന്ദന്തീ”തി വുത്തഅതിധാവനാഭിനിവേസോ, ഉച്ഛേദസഞ്ഞായ നിരോധഗാമിനിപടിപദാതിക്കമനാഭിനിവേസോതി അത്ഥോ.

ഇദാനി താവ ഭവവിഭവദിട്ഠിയോ സബ്ബദിട്ഠീസു യോജേത്വാ ദസ്സേതും **അസ്സാദദിട്ഠിയാ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ യസ്മാ അസ്സാദദിട്ഠികാ സസ്സതം വാ ഉച്ഛേദം വാ നിസ്സായ “നത്ഥി കാമേസു ദോസോ”തി ഗണ്ഹന്തി, തസ്മാ പഞ്ചതിംസാകാരാപി അസ്സാദദിട്ഠിയോ **സിയാ ഭവദിട്ഠിയോ, സിയാ വിഭവദിട്ഠിയോ**തി വുത്താ. തത്ഥ യസ്മാ ഏകേകാപി ദിട്ഠിയോ സസ്സതഗ്ഗാഹവസേന ഭവദിട്ഠിയോ ഭവേയ്യും, ഉച്ഛേദഗ്ഗാഹവസേന വിഭവദിട്ഠിയോ ഭവേയ്യുന്തി അത്ഥോ. അത്താനുദിട്ഠിയാ രൂപം അത്തതോ സമനുപസ്സതി, വേദനം... സഞ്ഞം... സങ്ഖാരേ... വിഞ്ഞാണം അത്തതോ സമനുപസ്സതീതി പഞ്ചസു രൂപാദിതോ അത്തനോ അനഞ്ഞത്താ തേസു ഉച്ഛിന്നേസു അത്താ ഉച്ഛിന്നോതി ഗഹണതോ **പഞ്ച വിഭവദിട്ഠിയോ**തി വുത്തം. സേസേസു പഞ്ചദസസു ഠാനേസു രൂപാദിതോ അത്തനോ അഞ്ഞത്താ തേസു ഉച്ഛിന്നേസുപി “അത്താ സസ്സതോതി ഗഹണതോ **പന്നരസ ഭവദിട്ഠിയോ**തി വുത്തം.

മിച്ഛാദിട്ഠിയാ “സബ്ബാവ താ വിഭവദിട്ഠിയോ”തി ഉച്ഛേദവസേന പവത്തത്താ അന്തവാനന്തവാദിട്ഠീസു പരിത്താരമ്മണഅപ്പമാണാരമ്മണഝാനലാഭിനോ ദിബ്ബചക്ഖുനാ രൂപധാതുയാ ചവിത്വാ സത്തേ അഞ്ഞത്ഥ ഉപപന്നേ പസ്സിത്വാ ഭവദിട്ഠിം അപസ്സിത്വാ വിഭവദിട്ഠിം ഗണ്ഹന്തി. തസ്മാ തത്ഥ **സിയാ ഭവദിട്ഠിയോ, സിയാ വിഭവദിട്ഠിയോ**തി വുത്തം. **ഹോതി ച ന ച ഹോതീ**തി ഏത്ഥ **ഹോതി** ചാതി ഭവദിട്ഠി, **ന ച ഹോതീ**തി വിഭവദിട്ഠി. **നേവ ഹോതി ന ന ഹോതീ**തി ഏത്ഥ **നേവ ഹോതീ**തി വിഭവദിട്ഠി, **ന ന ഹോതീ**തി ഭവദിട്ഠി. തസ്മാ തത്ഥ “സിയാ”തി വുത്തം.

പുബ്ബന്താനുദിട്ഠിയാ ഏകച്ചസസ്സതികാ സസ്സതഞ്ച പഞ്ഞപേന്തി, അസസ്സതഞ്ച പഞ്ഞപേന്തി. തസ്മാ സാ ഭവദിട്ഠി ച വിഭവദിട്ഠി ച ഹോതി. ചത്താരോ അന്താനന്തികാ അന്താനന്തം അത്താനം പഞ്ഞപേന്തി . തസ്മാ സാ അത്താനുദിട്ഠിസദിസാ ഭവദിട്ഠി ച വിഭവദിട്ഠി ച. ചത്താരോ അമരാവിക്ഖേപികാ ഭവദിട്ഠിം വാ വിഭവദിട്ഠിം വാ നിസ്സായ വാചാവിക്ഖേപം ആപജ്ജന്തി, അവസേസാ പന ഭവദിട്ഠിയോവ. തസ്മാ തേ തേ സന്ധായ “സിയാ”തി വുത്തം. അപരന്താനുദിട്ഠിയാ സത്ത ഉച്ഛേദവാദാ വിഭവദിട്ഠിയോ, അവസേസാ ഭവദിട്ഠിയോ. തസ്മാ തേ തേ സന്ധായ “സിയാ”തി വുത്തം. സഞ്ഞോജനികദിട്ഠിയാ സബ്ബദിട്ഠീനം വസേന “സിയാ”തി വുത്തം. അഹന്തി മാനവിനിബന്ധായ ദിട്ഠിയാ ചക്ഖാദീനം അഹന്തി ഗഹിതത്താ തേസം വിനാസേ അത്താ വിനട്ഠോ ഹോതീതി **സബ്ബാവ താ വിഭവദിട്ഠിയോ**തി വുത്തം. അത്താനുദിട്ഠിയോ വിയ മമന്തി മാനവിനിബന്ധായ ദിട്ഠിയാ ചക്ഖാദിതോ അത്തനോ അഞ്ഞത്താ തേസം വിനാസേപി അത്താ ന വിനസ്സതീതി **സബ്ബാവ താ ഭവദിട്ഠിയോ**തി വുത്തം. ലോകവാദപടിസംയുത്തായ ദിട്ഠിയാ “സസ്സതോ അത്താ ച ലോകോ ചാ”തിആദിനാ (പടി॰ മ॰ ൧.൧൪൭) നയേന വുത്തത്താ ഭവവിഭവദിട്ഠി പാകടായേവ. ഏത്താവതാ അസ്സാദദിട്ഠാദികാ വിഭവദിട്ഠിപരിയോസാനാ സോളസ ദിട്ഠിയോ തീണിസതഞ്ച ദിട്ഠാഭിനിവേസാ നിദ്ദിട്ഠാ ഹോന്തി. അത്താനുദിട്ഠി ച സക്കായദിട്ഠി ച അത്തവാദപടിസഞ്ഞുത്താ ദിട്ഠി ച അത്ഥതോ ഏകാ പരിയായേന തിവിധാ വുത്താ. സഞ്ഞോജനികാ പന ദിട്ഠി അവത്ഥാഭേദേന സബ്ബാപി ദിട്ഠിയോ ഹോന്തി.

ഇദാനി **സബ്ബാവ താ ദിട്ഠിയോ അസ്സാദദിട്ഠിയോ**തിആദി അഞ്ഞേന പരിയായേന യഥായോഗം ദിട്ഠിസംസന്ദനാ. തത്ഥ **സബ്ബാവ താ ദിട്ഠിയോ**തി യഥാവുത്താ അനവസേസാ ദിട്ഠിയോ.

ദിട്ഠിരാഗരത്തത്താ തണ്ഹാസ്സാദനിസ്സിതത്താ ച **അസ്സാദദിട്ഠിയോ,** അത്തസിനേഹാനുഗതത്താ **അത്താനുദിട്ഠിയോ,** വിപരീതദസ്സനത്താ **മിച്ഛാദിട്ഠിയോ,** ഖന്ധവത്ഥുകത്താ **സക്കായദിട്ഠിയോ,** ഏകേകസ്സ അന്തസ്സ ഗഹിതത്താ **അന്തഗ്ഗാഹികാ ദിട്ഠിയോ,** അനത്ഥസംയോജനികത്താ **സഞ്ഞോജനികാ ദിട്ഠിയോ,** അത്തവാദേന യുത്തത്താ **അത്തവാദപടിസംയുത്താ ദിട്ഠിയോ**തി ഇമാ സത്ത ദിട്ഠിയോ സബ്ബദിട്ഠിസങ്ഗാഹികാ, സേസാ പന നവ ദിട്ഠിയോ ന സബ്ബദിട്ഠിസങ്ഗാഹികാ.

ഇദാനി വിത്ഥാരതോ വുത്താ സബ്ബാവ താ ദിട്ഠിയോ ദ്വീസുയേവ ദിട്ഠീസു സങ്ഖിപിത്വാ സത്താനം ദിട്ഠിദ്വയനിസ്സയം ദസ്സേന്തോ **ഭവഞ്ച ദിട്ഠി**ന്തിഗാഥമാഹ. സബ്ബാപി ഹി താ ദിട്ഠിയോ ഭവദിട്ഠീ വാ ഹോന്തി വിഭവദിട്ഠീ വാ. **ഭവഞ്ച ദിട്ഠിം വിഭവഞ്ച ദിട്ഠി**ന്തി ഏത്ഥ പന ച-സദ്ദോ ദിട്ഠിമേവ സമുച്ചിനോതി, ന നിസ്സയം. ന ഹി ഏകോ ഭവവിഭവദിട്ഠിദ്വയം നിസ്സയതി. യഥാഹ - "ഇതി ഭവദിട്ഠിസന്നിസ്സിതാ വാ സത്താ ഹോന്തി വിഭവദിട്ഠിസന്നിസ്സിതാ വാ"തി (പടി॰ മ॰ ൧.൧൪൩). **തക്കികാ**തി തക്കേന വദന്തീതി തക്കികാ. തേ ഹി ദിട്ഠിഗതികാ സഭാവപടിവേധപഞ്ഞായ അഭാവാ കേവലം തക്കേന വത്തന്തി. യേപി ച ഝാനലാഭിനോ അഭിഞ്ഞാലാഭിനോ വാ ദിട്ഠിം ഗണ്ഹന്തി, തേപി തക്കേത്വാ ഗഹണതോ തക്കികാ ഏവ. **നിസ്സിതാസേ**തി നിസ്സിതാതി അത്ഥോ. ഏകമേവ പദം, "സേ"തി നിപാതമത്തം വാ. **തേസം നിരോധമ്ഹി ന ഹത്ഥി ഞാണ**ന്തി ദിട്ഠിനിസ്സയസ്സ കാരണവചനമേതം. സക്കായദിട്ഠിനിരോധേ നിബ്ബാനേ യസ്മാ തേസം ഞാണം നത്ഥി, തസ്മാ ഏതം ദിട്ഠിദ്വയം നിസ്സിതാതി അത്ഥോ. "ന ഹി അത്ഥി ഞാണ"ന്തി ഏത്ഥ ഹി-കാരോ കാരണോപദേസേ നിപാതോ. **യത്ഥായം ലോകോ വിപരീതസഞ്ഞീ**തി യത്ഥ സുഖേ നിരോധമ്ഹി അയം സദേവകോ ലോകോ "ദുക്ഖ"മിതി വിപരീതസഞ്ഞീ ഹോതി, തസ്മിം നിരോധമ്ഹി ന ഹത്ഥി ഞാണന്തി സമ്ബന്ധോ. ദുക്ഖമിതി വിപരീതസഞ്ഞിതായ ഇദം സുത്തം -

"രൂപാ സദ്ദാ രസാ ഗന്ധാ, ഫസ്സാ ധമ്മാ ച കേവലാ;
ഇട്ഠാ കന്താ മനാപാ ച, യാവതത്ഥീതി വുച്ചതി.

"സദേവകസ്സ ലോകസ്സ, ഏതേ വോ സുഖസമ്മതാ;
യത്ഥ ചേതേ നിരുജ്ഝന്തി, തം നേസം ദുക്ഖസമ്മതം.

"സുഖന്തി ദിട്ഠമരിയേഹി, സക്കായസ്സുപരോധനം;
പച്ചനീകമിദം ഹോതി, സബ്ബലോകേന പസ്സതം.

"യം പരേ സുഖതോ ആഹു, തദരിയാ ആഹു ദുക്ഖതോ;
യം പരേ ദുക്ഖതോ ആഹു, തദരിയാ സുഖതോ വിദൂ.

"പസ്സ ധമ്മം ദുരാജാനം, സമ്പമൂള്ഹേത്ഥവിദ്ദസു;
നിവുതാനം തമോ ഹോതി, അന്ധകാരോ അപസ്സതം.

"സതഞ്ച വിവടം ഹോതി, ആലോകോ പസ്സതാമിവ;
സന്തികേ ന വിജാനന്തി, മഗാ ധമ്മസ്സകോവിദാ.

"ഭവരാഗപരേതേഹി, ഭവസോതാനുസാരിഭി;
മാരധേയ്യാനുപന്നേഹി, നായം ധമ്മോ സുസമ്ബുധോ.

"കോ നു അഞ്ഞത്ര അരിയേഭി, പദം സമ്ബുദ്ധുമരഹതി;
യം പദം സമ്മദഞ്ഞായ, പരിനിബ്ബന്തി അനാസവാ"തി. (സു॰ നി॰ ൭൫൯-൭൬൫);

൧൪൯. ഇദാനി സബ്ബാസം ദിട്ഠീനം ദിട്ഠിദ്വയഭാവം ദിട്ഠിസമുഗ്ഘാതകഞ്ച സമ്മാദിട്ഠിം സുത്തതോ ദസ്സേതുകാമോ, **ദ്വീഹി ഭിക്ഖവേ**തി സുത്തം ആഹരി. തത്ഥ **ദേവാ**തി ബ്രഹ്മാനോപി വുച്ചന്തി. **ഓലീയന്തീ**തി സങ്കുചന്തി. **അതിധാവന്തീ**തി അതിക്കമിത്വാ ഗച്ഛന്തി. **ചക്ഖുമന്തോ**തി പഞ്ഞവന്തോ. ച-സദ്ദോ അതിരേകത്ഥോ. **ഭവാരാമാ**തി ഭവോ ആരാമോ അഭിരമട്ഠാനം ഏതേസന്തി ഭവാരാമാ. **ഭവരതാ**തി ഭവേ അഭിരതാ. **ഭവസമ്മുദിതാ**തി ഭവേന സന്തുട്ഠാ. **ദേസിയമാനേ**തി തഥാഗതേന വാ തഥാഗതസാവകേന വാ ദേസിയമാനേ. **ന പക്ഖന്ദതീ**തി ധമ്മദേസനം വാ ഭവനിരോധം വാ ന പവിസതി. **ന പസീദതീ**തി തത്ഥ പസാദം ന പാപുണാതി. **ന സന്തിട്ഠതീ**തി തത്ഥ ന പതിട്ഠാതി. **നാധിമുച്ചതീ**തി തത്ഥ ഘനഭാവം ന പാപുണാതി. ഏത്താവതാ സസ്സതദിട്ഠി വുത്താ.

അട്ടീയമാനാതി ദുക്ഖം പാപുണമാനാ. **ഹരായമാനാ**തി ലജ്ജം പാപുണമാനാ. **ജിഗുച്ഛമാനാ**തി ജിഗുച്ഛം പാപുണമാനാ. **വിഭവം അഭിനന്ദന്തീ**തി ഉച്ഛേദം പടിച്ച തുസ്സന്തി, ഉച്ഛേദം പത്ഥയന്തീതി വാ അത്ഥോ. **കിരാ**തി അനുസ്സവനത്ഥേ നിപാതോ. **ഭോ**തി ആലപനമേതം. **സന്ത**ന്തി നിബ്ബുതം. **പണീത**ന്തി

ദുക്ഖാഭാവതോ പണീതം, പധാനഭാവം നീതന്തി വാ പണീതം. **യാഥാവന്തി** യഥാസഭാവം. ഏത്താവതാ ഉച്ഛേദദിട്ഠി വുത്താ.

ഇധാതി ഇമസ്മിം സാസനേ. **ഭൂതന്തി** ഹേതുതോ സഞ്ജാതം ഖന്ധപഞ്ചകസങ്ഖാതം ദുക്ഖം. **ഭൂതതോ പസ്സതീതി** ഇദം ഭൂതം ദുക്ഖന്തി പസ്സതി. **നിബ്ബിദായാതി** വിപസ്സനത്ഥായ. **വിരാഗായാതി** അരിയമഗ്ഗത്ഥായ. **നിരോധായാതി** നിബ്ബാനത്ഥായ. **പടിപന്നോ ഹോതീതി** തദനുരൂപം പടിപദം പടിപന്നോ ഹോതി. **ഏവം പസ്സന്തീതി** ഇമിനാ പകാരേന പുബ്ബഭാഗേ ലോകിയഞാണേന, പടിവേധകാലേ ലോകുത്തരഞാണേന പസ്സന്തി. ഏത്താവതാ സമ്മാദിട്ഠി വുത്താ.

ഇദാനി ദ്വീഹി ഗാഥാഹി തസ്സാ സമ്മാദിട്ഠിയാ ആനിസംസം ദസ്സേതി. തത്ഥ **യോ ഭൂതം ഭൂതതോ ദിസ്വാതി** ദുക്ഖം പരിഞ്ഞാഭിസമയേന അഭിസമേച്ചാതി അത്ഥോ. **ഭൂതസ്സ ച അതിക്കമന്തി** നിരോധം സച്ഛികിരിയാഭിസമയേന അഭിസമേച്ചാതി അത്ഥോ. **യഥാഭൂതേധിമുച്ചതീതി** മഗ്ഗഭാവനാഭിസമയവസേന യഥാസഭാവേ നിരോധേ "ഏതം സന്തം, ഏതം പണീത"ന്തി അധിമുച്ചതി. **ഭവതണ്ഹാ പരിക്ഖയാതി** സമുദയസ്സ പഹാനേനാതി അത്ഥോ. അസതിപി ചേത്ഥ സച്ചാനം നാനാഭിസമയത്തേ "ദിസ്വാ"തി പുബ്ബകാലികവചനം സദ്ധിം പുബ്ബഭാഗപടിപദായ വോഹാരവസേന വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. ന ഹി പുബ്ബം പസ്സിത്വാ പച്ഛാ അധിമുച്ചതി. ചതുസച്ചാഭിസമയോ സമാനകാലമേവ ഹോതി. സമാനകാലേപി വാ പുബ്ബകാലികാനി പദാനി ഭവന്തീതി ന ദോസോ. **സ വേതി** ഏകംസേന സോ അരഹം. **ഭൂതപരിഞ്ഞാതോതി** ദുക്ഖം പരിഞ്ഞാതവാ. **വീതതണ്ഹോതി** വിഗതതണ്ഹോ. **ഭവാഭവേതി** ഖുദ്ദകേ ച മഹന്തേ ച ഭവേ. വുദ്ധിഅത്ഥേപി ഹി അ-കാരസ്സ സമ്ഭവതോ **അഭവോതി** മഹാഭവോ. സോ പന ഖുദ്ദകമഹന്തഭാവോ ഉപാദായുപാദായ വേദിതബ്ബോ. അഥ വാ **ഭവേതി** സസ്സതേ. **അഭവേതി** ഉച്ഛേദേ. തദുഭയേപി ദിട്ഠിരാഗാഭാവേന വീതതണ്ഹോ. **ഭൂതസ്സ വിഭവാതി** വട്ടദുക്ഖസ്സ സമുച്ഛേദാ. **നാഗച്ഛതി പുനബ്ഭവന്തി** അരഹതോ പരിനിബ്ബാനം വുത്തം.

൧൦. തയോ പുഗ്ഗലാതിആദി മിച്ഛാദിട്ഠികഗരഹണത്ഥം സമ്മാദിട്ഠികപസംസനത്ഥം വുത്തം. തത്ഥ വിരൂപഭാവം പന്നാ ഗതാ ദിട്ഠി ഏതേസന്തി **വിപന്നദിട്ഠീ**. സുന്ദരഭാവം പന്നാ ഗതാ ദിട്ഠി ഏതേസന്തി **സമ്പന്നദിട്ഠീ. തിത്ഥിയോതി** തിത്ഥം വുച്ചതി ദിട്ഠി, തം പടിപന്നത്താ തിത്ഥേ സാധു, തിത്ഥം യസ്സ അത്ഥീതി വാ തിത്ഥിയോ. ഇതോ ബഹിദ്ധാ പബ്ബജ്ജൂപഗതോ. **തിത്ഥിയസാവകോതി** തേസം ദിട്ഠാനുഗതിമാപന്നോ ഗഹട്ഠോ. **യോ ച മിച്ഛാദിട്ഠികോതി** തദുഭയഭാവം അനുപഗന്ത്വാ യായ കായചി ദിട്ഠിയാ മിച്ഛാദിട്ഠികോ.

തഥാഗതോതി സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ. പച്ചേകബുദ്ധോപി ഏത്ഥേവ സങ്ഗഹിതോ. **തഥാഗതസാവകോതി** മഗ്ഗപ്പത്തോ ഫലപ്പത്തോ ച. **യോ ച സമ്മാദിട്ഠികോതി** തദുഭയവിനിമുത്തോ ലോകിയസമ്മാദിട്ഠിയാ സമ്മാദിട്ഠികോ.

ഗാഥാസു **കോധനോതി** യോ അഭിണ്ഹം കുജ്ഝതി, സോ. **ഉപനാഹീതി** തമേവ കോധം വഡ്ഢേത്വാ ഉപനന്ധനസീലോ. **പാപമക്ഖീതി** ലാമകഭൂതമക്ഖവാ. **മായാവീതി** കതപാപപടിച്ഛാദനവാ. **വസലോതി** ഹീനജച്ചോ. **വിസുദ്ധോതി** ഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിയാ വിസുദ്ധോ. **സുദ്ധതം ഗതോതി** മഗ്ഗഫലസങ്ഖാതം സുദ്ധഭാവം ഗതോ. **മേധാവീതി** പഞ്ഞവാ. ഇമായ ഗാഥായ ലോകുത്തരസമ്മാദിട്ഠിസമ്പന്നോ ഏവ ഥോമിതോ.

വിപന്നദിട്ഠിയോ സമ്പന്നദിട്ഠിയോതി പുഗ്ഗലവോഹാരം പഹായ ധമ്മമേവ ഗരഹന്തോ ഥോമേന്തോ ച ആഹ. **ഏതം മമാതി** തണ്ഹാമഞ്ഞനവസേന ദിട്ഠി. **ഏസോഹമസ്മീതി** മാനമഞ്ഞനമൂലികാ ദിട്ഠി. **ഏസോ മേ അത്താതി** ദിട്ഠിമഞ്ഞനമേവ.

ഏതം മമാതി കാ ദിട്ഠീതിആദീഹി തിസ്സന്നം വിപന്നദിട്ഠീനം വിഭാഗഞ്ച ഗണനഞ്ച കാലസങ്ഗഹഞ്ച പുച്ഛിത്വാ വിസ്സജ്ജനം കതം. തത്ഥ **കാ ദിട്ഠീതി** അനേകാസു ദിട്ഠീസു കതമാ ദിട്ഠീതി അത്ഥോ. **കതമന്താനുഗ്ഗഹിതാതി** പുബ്ബന്താപരന്തസങ്ഖാതകാലദ്വയേ കതമേന കാലേന അനുഗ്ഗഹിതാ, അനുബദ്ധാതി അത്ഥോ. യസ്മാ "ഏതം മമാ"തി പരാമസന്തോ "ഏതം മമ അഹോസി, ഏവം മമ അഹോസി, ഏത്തകം മമ അഹോസീ"തി അതീതം വത്ഥും അപദിസിത്വാ പരാമസതി, തസ്മാ **പുബ്ബന്താനുദിട്ഠി** ഹോതി. **പുബ്ബന്താനുഗ്ഗഹിതാ** ച താ ദിട്ഠിയോ ഹോന്തി. യസ്മാ "ഏസോഹമസ്മീ"തി പരാമസന്തോ "ഇമിനാഹം സീലേന വാ വതേന വാ തപേന വാ ബ്രഹ്മചരിയേന വാ ഏസോസ്മി വിസുജ്ഝിസ്സാമീ"തി അനാഗതഫലം ഉപാദായ പരാമസതി, തസ്മാ **അപരന്താനുദിട്ഠി** ഹോതി. **അപരന്താനുഗ്ഗഹിതാ** ച താ ദിട്ഠിയോ ഹോന്തി. യസ്മാ "ഏസോ മേ അത്താ"തി പരാമസന്തോ അതീതാനാഗതം ഉപാദിന്നസന്തതിം ഉപാദായ "ഏസോ മേ അത്താ"തി പരാമസതി, സക്കായദിട്ഠിവസേന ച പരാമസതി, തസ്മാ സക്കായദിട്ഠി ഹോതി. **പുബ്ബന്താപരന്താനുഗ്ഗഹിതാ** ച താ ദിട്ഠിയോ ഹോന്തി. യസ്മാ പന സക്കായദിട്ഠിപ്പമുഖായേവ ദ്വാസട്ഠി ദിട്ഠിയോ ഹോന്തി, സക്കായദിട്ഠിസമുഗ്ഘാതേനേവ ച ദ്വാസട്ഠി ദിട്ഠിയോ

സമുഗ്ഘാതം ഗച്ഛന്തി, തസ്മാ **സക്കായദിട്ഠിപ്പമുഖേന ദ്വാസട്ഠി ദിട്ഠിഗതാനീ**തി വുത്താ, സക്കായദിട്ഠിപ്പമുഖേന സക്കായദിട്ഠിദ്വാരേന ദ്വാസട്ഠി ദിട്ഠിഗതാനി ഹോന്തീതി അത്ഥോ. സക്കായദിട്ഠിപ്പമുഖാനീതി പാഠോ സുന്ദരതരോ. സക്കായദിട്ഠി പമുഖാ ആദി ഏതേസന്തി സക്കായദിട്ഠിപ്പമുഖാനി. കാനി താനി? ദ്വാസട്ഠി ദിട്ഠിഗതാനി.

"കാ ദിട്ഠീ"തി പുച്ഛായ വീസതിവത്ഥുകാ അത്താനുദിട്ഠി, വീസതിവത്ഥുകാ സക്കായദിട്ഠീതി വിസ്സജ്ജനം. "കതി ദിട്ഠിയോ"തി പുച്ഛായ സക്കായദിട്ഠിപ്പമുഖാനി ദ്വാസട്ഠി ദിട്ഠിഗതാനീതി വിസ്സജ്ജനം. സായേവ പന സക്കായദിട്ഠി "ഏസോ മേ അത്താ"തി വചനസാമഞ്ഞേന അത്താനുദിട്ഠീതി വുത്താ. തസ്സാ വുത്തായ അത്തവാദപടിസഞ്ഞുത്താ ദിട്ഠിപി വുത്തായേവ ഹോതി.

൧൫൭. **യേ കേചി, ഭിക്ഖവേ**തിആദിസുത്താഹരണം സമ്പന്നദിട്ഠിപുഗ്ഗലസമ്ബന്ധേന സമ്പന്നദിട്ഠിപുഗ്ഗലവിഭാഗദസ്സനത്ഥം കതം. തത്ഥ **നിട്ഠം ഗതാ**തി മഗ്ഗഞാണവസേന സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ ഭഗവാതി നിച്ഛയം ഗതാ, നിബ്ബേമതികാതി അത്ഥോ. നിട്ഠാഗതാതി പാഠോ സമാസപദം ഹോതി, അത്ഥോ പന സോയേവ. **ദിട്ഠിസമ്പന്നാ**തി ദിട്ഠിയാ സുന്ദരഭാവം ഗതാ. **ഇധ നിട്ഠാ**തി ഇമിസ്സാ കാമധാതുയാ പരിനിബ്ബാനം. **ഇധ വിഹായ നിട്ഠാ**തി ഇമം കാമഭവം വിജഹിത്വാ സുദ്ധാവാസബ്രഹ്മലോകേ പരിനിബ്ബാനം. **സത്തക്ഖത്തുപരമസ്സാ**തി സത്തക്ഖത്തുംപരമാ സത്തവാരപരമാ ഭവൂപപത്തി അത്തഭാവഗ്ഗഹണം അസ്സ, തതോ പരം അട്ഠമം ഭവം നാദിയതീതി സത്തക്ഖത്തുപരമോ. തസ്സ സത്തക്ഖത്തുപരമസ്സ സോതാപന്നസ്സ. **കോലംകോലസ്സാ**തി കുലതോ കുലം ഗച്ഛതീതി കോലംകോലോ. സോതാപത്തിഫലസച്ഛികിരിയതോ ഹി പട്ഠായ നീചേ കുലേ ഉപപത്തി നാമ നത്ഥി, മഹാഭോഗകുലേസുയേവ നിബ്ബത്തതീതി അത്ഥോ. തസ്സ കോലംകോലസ്സ സോതാപന്നസ്സ. **ഏകബീജിസ്സാ**തി ഖന്ധബീജം നാമ കഥിതം. യസ്സ ഹി സോതാപന്നസ്സ ഏകംയേവ ഖന്ധബീജം അത്ഥി, ഏകം അത്തഭാവഗ്ഗഹണം, സോ ഏകബീജീ നാമ. തസ്സ ഏകബീജിസ്സ സോതാപന്നസ്സ. ഭഗവതാ ഗഹിതനാമവസേനേവേതാനി ഏതേസം നാമാനി. ഏത്തകഞ്ഹി ഠാനം ഗതോ സത്തക്ഖത്തുപരമോ നാമ ഹോതി, ഏത്തകം കോലംകോലോ, ഏത്തകം ഏകബീജീതി ഭഗവതാ ഏതേസം നാമം ഗഹിതം. ഭഗവാ ഹി "അയം ഏത്തകം ഠാനം ഗമിസ്സതി, അയം ഏത്തകം ഠാനം ഗമിസ്സതീ"തി ഞത്വാ തേസം താനി താനി നാമാനി അഗ്ഗഹേസി. മുദുപഞ്ഞോ ഹി സോതാപന്നോ സത്ത ഭവേ നിബ്ബത്തേന്തോ സത്തക്ഖത്തുപരമോ നാമ, മജ്ഝിമപഞ്ഞോ പരം ഛട്ഠം ഭവം നിബ്ബത്തേന്തോ കോലംകോലോ നാമ , തിക്ഖപഞ്ഞോ ഏകം ഭവം നിബ്ബത്തേന്തോ ഏകബീജീ നാമ. തം പനേതം തേസം മുദുമജ്ഝിമതിക്ഖപഞ്ഞതം പുബ്ബഹേതു നിയമേതി. ഇമേ തയോപി സോതാപന്നാ കാമഭവവസേന വുത്താ, രൂപാരൂപഭവേ പന ബഹുകാപി പടിസന്ധിയോ ഗണ്ഹന്തി. **സകദാഗാമിസ്സാ**തി പടിസന്ധിവസേന സകിം കാമഭവം ആഗച്ഛതീതി സകദാഗാമീ. തസ്സ സകദാഗാമിസ്സ. **ദിട്ഠേവ ധമ്മേ അരഹാ**തി ഇമസ്മിംയേവ അത്തഭാവേ അരഹാ. അരഹന്തിപി പാഠോ. **ഇധ നിട്ഠാ**തി കാമഭവം സംസരന്തേയേവ സന്ധായ വുത്തം. രൂപാരൂപഭവേ ഉപ്പന്നാ പന അരിയാ കാമഭവേ ന ഉപ്പജ്ജന്തി, തത്ഥേവ പരിനിബ്ബായന്തി.

അന്തരാപരിനിബ്ബായിസ്സാതി ആയുവേമജ്ഝസ്സ അന്തരായേവ കിലേസപരിനിബ്ബാനേന പരിനിബ്ബായനതോ അന്തരാപരിനിബ്ബായീ. സോ പന ഉപ്പന്നസമനന്തരാ പരിനിബ്ബായീ, ആയുവേമജ്ഝം അപ്പത്വാ പരിനിബ്ബായീ, ആയുവേമജ്ഝം പത്വാ പരിനിബ്ബായീതി തിവിധോ ഹോതി. തസ്സ അന്തരാപരിനിബ്ബായിസ്സ അനാഗാമിനോ. **ഉപഹച്ചപരിനിബ്ബായിസ്സാ**തി ആയുവേമജ്ഝം അതിക്കമിത്വാ വാ കാലകിരിയം ഉപഗന്ത്വാ വാ കിലേസപരിനിബ്ബാനേന പരിനിബ്ബായന്തസ്സ അനാഗാമിനോ. **അസങ്ഖാരപരിനിബ്ബായിസ്സാ**തി അസങ്ഖാരേന അപ്പയോഗേന അധിമത്തപ്പയോഗം അകത്വാവ കിലേസപരിനിബ്ബാനേന പരിനിബ്ബായനധമ്മസ്സ അനാഗാമിനോ. **സസങ്ഖാരപരിനിബ്ബായിസ്സാ**തി സസങ്ഖാരേന ദുക്ഖേന കസിരേന അധിമത്തപ്പയോഗം കത്വാവ കിലേസപരിനിബ്ബാനേന പരിനിബ്ബായനധമ്മസ്സ അനാഗാമിനോ. **ഉദ്ധംസോതസ്സ അകനിട്ഠഗാമിനോ**തി ഉദ്ധംവാഹിഭാവേന ഉദ്ധമസ്സ തണ്ഹാസോതം വട്ടസോതം വാതി ഉദ്ധംസോതോ, ഉദ്ധം വാ ഗന്ത്വാ പടിലഭിതബ്ബതോ ഉദ്ധമസ്സ മഗ്ഗസോതന്തി ഉദ്ധംസോതോ, അകനിട്ഠം ഗച്ഛതീതി അകനിട്ഠഗാമീ. തസ്സ ഉദ്ധംസോതസ്സ അകനിട്ഠഗാമിനോ അനാഗാമിസ്സ. അയം പന അനാഗാമീ ചതുപ്പഭേദോ - യോ അവിഹതോ പട്ഠായ ചത്താരോ ബ്രഹ്മലോകേ സോധേത്വാ അകനിട്ഠം ഗന്ത്വാ പരിനിബ്ബായതി, അയം ഉദ്ധംസോതോ അകനിട്ഠഗാമീ നാമ. യോ ഹേട്ഠാ തയോ ബ്രഹ്മലോകേ സോധേത്വാ സുദസ്സീബ്രഹ്മലോകേ ഠത്വാ പരിനിബ്ബായതി, അയം ഉദ്ധംസോതോ ന അകനിട്ഠഗാമീ നാമ. യോ ഇതോ അകനിട്ഠമേവ ഗന്ത്വാ പരിനിബ്ബായതി, അയം ന ഉദ്ധംസോതോ അകനിട്ഠഗാമീ നാമ. യോ ഹേട്ഠാ ചതൂസു ബ്രഹ്മലോകേസു തത്ഥ തത്ഥേവ പരിനിബ്ബായതി, അയം ന ഉദ്ധംസോതോ ന അകനിട്ഠഗാമീ നാമാതി. ഇമേ പഞ്ച അനാഗാമിനോ സുദ്ധാവാസം ഗഹേത്വാ വുത്താ. അനാഗാമിനോ പന രൂപരാഗാരൂപരാഗാനം അപ്പഹീനത്താ ആകങ്ഖമാനാ സേസരൂപാരൂപഭവേസുപി നിബ്ബത്തന്തി. സുദ്ധാവാസേ നിബ്ബത്താ പന അഞ്ഞത്ഥ ന നിബ്ബത്തന്തി.

അവേച്ചപ്പസന്നാതി അരിയമഗ്ഗവസേന ജാനിത്വാ ബുജ്ഝിത്വാ അചലപ്പസാദേന പസന്നാ. **സോതാപന്നാ**തി അരിയമഗ്ഗസോതം ആപന്നാ. ഇമിനാ സബ്ബേപി അരിയഫലട്ഠാ പുഗ്ഗലാ ഗഹിതാതി.

ഭവവിഭവദിട്ഠിനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സദ്ധമ്മപ്പകാസിനിയാ പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗട്ഠകഥായ

ദിട്ഠികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. ആനാപാനസ്സതികഥാ

൧. ഗണനവാരവണ്ണനാ

൧൪൦. ഇദാനി ദിട്ഠികഥാനന്തരം കഥിതായ **ആനാപാനസ്സതി**കഥായ അപുബ്ബത്ഥാനുവണ്ണനാ അനുപ്പത്താ. അയഞ്ഹി **ആനാപാനസ്സതി**കഥാ ദിട്ഠികഥായ സുവിദിതദിട്ഠാദീനവസ്സ മിച്ഛാദിട്ഠിമലവിസോധനേന സുവിസുദ്ധചിത്തസ്സ യഥാഭൂതാവബോധായ സമാധിഭാവനാ സുകരാ ഹോതി, സബ്ബസമാധിഭാവനാസു ച സബ്ബസബ്ബഞ്ഞുബോധിസത്താനം ബോധിമൂലേ ഇമിനാവ സമാധിനാ സമാഹിതചിത്താനം യഥാഭൂതാവബോധതോ അയമേവ സമാധിഭാവനാ പധാനാതി ച ദിട്ഠികഥാനന്തരം കഥിതാ. തത്ഥ **സോളസവത്ഥുകം ആനാപാനസ്സതിസമാധിം ഭാവയതോ സമധികാനി ദ്വേ ഞാണസതാനി ഉപ്പജ്ജന്തീ**തി ഞാണഗണനുദ്ദേസോ, **അട്ഠ പരിപന്ഥേ ഞാണാനീ**തിആദി ഞാണഗണനനിദ്ദേസോ, **കതമാനി അട്ഠ പരിപന്ഥേ ഞാണാനീ**തിആദി. **ഇമാനി ഏകവീസതി വിമുത്തിസുഖേ ഞാണാനീ**തിപരിയന്തം സബ്ബഞാണാനം വിത്ഥാരനിദ്ദേസോ, അന്തേ **സോളസവത്ഥുകം ആനാപാനസ്സതിസമാധിം ഭാവയതോ**തിആദി നിഗമനന്തി ഏവം താവ പാളിവവത്ഥാനം വേദിതബ്ബം.

തത്ഥ ഗണനുദ്ദേസേ ഗണനവാരേ താവ **സോളസവത്ഥുക**ന്തി ദീഘം രസ്സം സബ്ബകായപടിസംവേദീ പസ്സമ്ഭയം കായസങ്ഖാരന്തി കായാനുപസ്സനാചതുക്കം, പീതിപടിസംവേദീ സുഖപടിസംവേദീ ചിത്തസങ്ഖാരപടിസംവേദീ പസ്സമ്ഭയം ചിത്തസങ്ഖാരന്തി വേദനാനുപസ്സനാചതുക്കം, ചിത്തപടിസംവേദീ അഭിപ്പമോദയം ചിത്തം സമാദഹം ചിത്തം വിമോചയം ചിത്തന്തി ചിത്താനുപസ്സനാചതുക്കം, അനിച്ചാനുപസ്സീ വിരാഗാനുപസ്സീ നിരോധാനുപസ്സീ പടിനിസ്സഗ്ഗാനുപസ്സീതി ധമ്മാനുപസ്സനാചതുക്കന്തി ഇമേസം ചതുന്നം ചതുക്കാനം വസേന സോളസ വത്ഥൂനി പതിട്ഠാ ആരമ്മണാനി അസ്സാതി സോളസവത്ഥുകോ. തം സോളസവത്ഥുകം. സമാസവസേന പനേത്ഥ വിഭത്തിലോപോ കതോ. **ആന**ന്തി അബ്ഭന്തരം പവിസനവാതോ. **അപാന**ന്തി ബഹിനിക്ഖമനവാതോ. കേചി പന വിപരിയായേന വദന്തി. അപാനഞ്ഹി അപേതം ആനതോതി അപാനന്തി വുച്ചതി, നിദ്ദേസേ (പടി॰ മ॰ ൧.൧൬൦) പന നാ-കാരസ്സ ദീഘത്തമജ്ഝുപേക്ഖിത്വാ ആപാനന്തി. തസ്മിം ആനാപാനേ സതി ആനാപാനസ്സതി, അസ്സാസപസ്സാസപരിഗ്ഗാഹികായ സതിയാ ഏതം അധിവചനം. ആനാപാനസ്സതിയാ യുത്തോ സമാധി, ആനാപാനസ്സതിയം വാ സമാധി ആനാപാനസ്സതിസമാധി. **ഭാവയതോ**തി നിബ്ബേധഭാഗിയം ഭാവേന്തസ്സ. **സമധികാനീ**തി സഹ അധികേന വത്തന്തീതി സമധികാനി, സാതിരേകാനീതി അത്ഥോ. മ-കാരോ പനേത്ഥ പദസന്ധികരോ. കേചി പന ''സംഅധികാനീ''തി വദന്തി. ഏവം സതി ദ്വേ ഞാണസതാനിയേവ അധികാനീതി ആപജ്ജതി, തം ന യുജ്ജതി. ഇമാനി ഹി വീസതിഅധികാനി ദ്വേ ഞാണസതാനി ഹോന്തീതി.

പരിപന്ഥേ ഞാണാനീതി പരിപന്ഥം ആരമ്മണം കത്വാ പവത്തഞാണാനി. തഥാ **ഉപകാരേ ഉപക്കിലേസേ ഞാണാനി. വോദാനേ ഞാണാനീ**തി വോദായതി, തേന ചിത്തം പരിസുദ്ധം ഹോതീതി വോദാനം. കിം തം? ഞാണം. ''വോദാനഞാണാനീ''തി വത്തബ്ബേ ''സുതമയേ ഞാണ''ന്തിആദീസു (പടി॰ മ॰ മാതികാ ൧.൧; പടി॰ മ॰ ൧.൧) വിയ ''വോദാനേ ഞാണാനീ''തി വുത്തം. സതോ

സമ്പജാനോ ഹുത്വാ കരോതീതി സതോകാരീ, തസ്സ **സതോകാരിസ്സ ഞാണാനി. നിബ്ബിദാഞാണാനീ**തി നിബ്ബിദാഭൂതാനി ഞാണാനി. **നിബ്ബിദാനുലോമഞാണാനീ**തി നിബ്ബിദായ അനുകൂലാനി ഞാണാനി. നിബ്ബിദാനുലോമിഞാണാനീതിപി പാഠോ, നിബ്ബിദാനുലോമോ ഏതേസം അത്ഥീതി നിബ്ബിദാനുലോമീതി അത്ഥോ. **നിബ്ബിദാപടിപ്പസ്സദ്ധിഞാണാനീ**തി നിബ്ബിദായ പടിപ്പസ്സദ്ധിയം ഞാണാനി. **വിമുത്തിസുഖേ ഞാണാനീ**തി വിമുത്തിസുഖേന സമ്പയുത്താനി ഞാണാനി.

കതമാനി അട്ഠാതിആദീഹി പരിപന്ഥഉപകാരാനം പടിപക്ഖവിപക്ഖയുഗലത്താ തേസു ഞാണാനി സഹേവ നിദ്ദിട്ഠാനി. **കാമച്ഛന്ദനേക്ഖമ്മാ**ദീനി ഹേട്ഠാ വുത്തത്ഥാനി. **ഉപകാര**ന്തി ച ലിങ്ഗവിപല്ലാസവസേന നപുംസകവചനം കതം. **സബ്ബേപി അകുസലാ ധമ്മാ**തി വുത്താവസേസാ യേ കേചി അകുസലാ ധമ്മാ. തഥാ സബ്ബേപി നിബ്ബേധഭാഗിയാ **കുസലാ ധമ്മാ**. ''പരിപന്ഥോ ഉപകാര''ന്തി ച തം തദേവ അപേക്ഖിത്വാ ഏകവചനം കതം. ഏത്ഥ ച **പരിപന്ഥേ ഞാണാനി** ച **ഉപകാരേ ഞാണാനി** ച പുച്ഛിത്വാ തേസം ആരമ്മണാനേവ വിസ്സജ്ജിത്വാ തേഹേവ താനി വിസ്സജ്ജിതാനി ഹോന്തീതി തദാരമ്മണാനി ഞാണാനി നിഗമേത്വാ ദസ്സേസി. **ഉപക്കിലേസേ ഞാണാ**ദീസുപി ഏസേവ നയോ.

ഗണനവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. സോളസഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൫൯. സോളസഹി ആകാരേഹീതി ഉഭയപക്ഖവസേന വുത്തേഹി സോളസഹി ഞാണകോട്ഠാസേഹി. **ഉദുചിതം ചിത്തം സമുദുചിത**ന്തി ഉപചാരഭൂമിയം ചിത്തം ഉദ്ധം ഉചിതം, സമ്മാ ഉദ്ധം ഉചിതം, ഉപരൂപരി കതപരിചയം സമ്മാ ഉപരൂപരി കതപരിചയന്തി അത്ഥോ. ഉദുജിതം ചിത്തം സമുദുജിതന്തിപി പാഠോ. ഉപരിഭാവായ ജിതം, ഉപരിഭാവകരേഹി വാ ഞാണേഹി ജിതം **ഉദുജിതം. സമുദുജിത**ന്തി സമാ ഉപരിഭാവായ, ഉപരിഭാവകരേഹി വാ ഞാണേഹി ജിതം. **സമാ**തി ചേത്ഥ വിസമഭാവപടിക്ഖേപോ. ഇമസ്മിം പാഠേ ഉ, ദു-ഇതി ദ്വേ ദ്വേ ഉപസഗ്ഗാ ഹോന്തി. ഉരൂജിതം ചിത്തം സമ്മാരൂജിതന്തിപി പാഠോ. ഏത്ഥാപി ജിതത്ഥോയേവ. ഉരൂ അരൂതി ഇദം പന നിപാതമത്തമേവാതി വദന്തി. വീണോപമട്ഠകഥായ തജ്ജിതം സുതജ്ജിതന്തി ച അത്ഥോ വുത്തോ, സോ ഇധ ന യുജ്ജതി. **ഏകത്തേ സന്തിട്ഠതീ**തി ഉപചാരഭൂമിയം താവ നാനാരമ്മണവിക്ഖേപാഭാവേന ഏകത്തേ പതിട്ഠാതി. **നിയ്യാനാവരണട്ഠേന നീവരണാ**തി ഏത്ഥ അരതിപി സബ്ബേപി അകുസലാ ആവരണട്ഠേന നീവരണാതി വുത്താ. **നിയ്യാനാവരണട്ഠേനാ**തി നിയ്യാനാനം ആഗമനമഗ്ഗപിദഹനട്ഠേന. നിയ്യാനവാരണട്ഠേനാതിപി പാഠോ, നിയ്യാനാനം പടിക്ഖേപനട്ഠേനാതി അത്ഥോ. **നേക്ഖമ്മം അരിയാനം നിയ്യാന**ന്തി മഗ്ഗട്ഠാനം അരിയാനം നിയ്യാനസങ്ഖാതസ്സ അരിയമഗ്ഗസ്സ ഹേതുത്താ ഫലൂപചാരേന അരിയാനം നിയ്യാനം. തേന ച ഹേതുഭൂതേന മഗ്ഗക്ഖണേ അരിയാ നിയ്യന്തി നിഗച്ഛന്തി. കേചി പന ''നിയ്യാനന്തി മഗ്ഗോ''തി വദന്തി. ഇധ ഉപചാരസ്സ അധിപ്പേതത്താ മഗ്ഗക്ഖണേ ച ആലോകസഞ്ഞായ സബ്ബകുസലധമ്മാനഞ്ച അഭാവാ തം ന യുജ്ജതി. **നിവുതത്താ**തി പടിച്ഛന്നത്താ. **നപ്പജാനാതീ**തി പുഗ്ഗലവസേന വുത്തം.

വിസുദ്ധചിത്തസ്സാതി ഉപചാരഭൂമിയംയേവ. **ഖണികസമോധാനാതി** ചിത്തക്ഖണേ ചിത്തക്ഖണേ ഉപ്പജ്ജനതോ ഖണോ ഏതേസം അത്ഥീതി ഖണികാ, ഉപക്കിലേസാ, ഖണികാനം സമോധാനോ സമാഗമോ പബന്ധോ ഖണികസമോധാനോ. തസ്മാ ഖണികസമോധാനാ, ഉപ്പജ്ജമാനാ ഉപക്കിലേസാ ഖണികപ്പബന്ധവസേന ഖണികപരമ്പരാവസേന ഉപ്പജ്ജന്തി, ന ഏകചിത്തക്ഖണവസേനാതി വുത്തം ഹോതി.

സോളസഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൭. ഉപക്കിലേസഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ

പഠമച്ഛക്കം

൧൫൭. പഠമച്ഛക്കേ **അസ്സാസാദിമജ്ഝപരിയോസാനന്തി** അബ്ഭന്തരപവിസനവാതസ്സ നാസികഗ്ഗം വാ മുഖനിമിത്തം വാ ആദി, ഹദയം മജ്ഝം, നാഭി പരിയോസാനം. തം തസ്സ ആദിമജ്ഝപരിയോസാനം സതിയാ അനുഗച്ഛതോ യോഗിസ്സ ഠാനനാനത്താനുഗമനേന ചിത്തം അജ്ഝത്തം വിക്ഖേപം ഗച്ഛതി, തം അജ്ഝത്തവിക്ഖേപഗതം ചിത്തം ഏകത്തേ അസണ്ഠഹനതോ സമാധിസ്സ പരിപന്ഥോ. **പസ്സാസാദിമജ്ഝപരിയോസാനന്തി** ബഹിനിക്ഖമനവാതസ്സ നാഭി ആദി, ഹദയം മജ്ഝം, നാസികഗ്ഗം വാ മുഖനിമിത്തം വാ ബഹിആകാസോ വാ പരിയോസാനം. യോജനാ പനേത്ഥ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബാ. **അസ്സാസപടികങ്ഖനാ നികന്തിതണ്ഹാചരിയാതി** "നാസികാവാതായത്തമിദം കമ്മട്ഠാന"ന്തി സല്ലക്ഖേത്വാ ഓളാരികോളാരികസ്സ അസ്സാസസ്സ പത്ഥനാസങ്ഖാതാ നികാമനാ ഏവ തണ്ഹാപവത്തി. തണ്ഹാപവത്തിയാ സതി ഏകത്തേ അസണ്ഠഹനതോ സമാധിസ്സ പരിപന്ഥോ. **പസ്സാസപടികങ്ഖനാ നികന്തീതി** പുന അസ്സാസപുബ്ബകസ്സ പസ്സാസസ്സ പത്ഥനാസങ്ഖാതാ നികന്തി. സേസം വുത്തനയേനേവ യോജേതബ്ബം. **അസ്സാസേനാഭിതുന്നസ്സാതി** അതിദീഘം അതിരസ്സം വാ അസ്സാസം കരോന്തസ്സ അസ്സാസമൂലകസ്സ കായചിത്തകിലമഥസ്സ സബ്ഭാവതോ തേന അസ്സാസേന വിദ്ധസ്സ പീളിതസ്സ. **പസ്സാസപടിലാഭേ മുച്ഛനാതി** അസ്സാസേന പീളിതത്തായേവ പസ്സാസേ അസ്സാദസഞ്ഞിനോ പസ്സാസം പത്ഥയതോ തസ്മിം പസ്സാസപടിലാഭേ രജ്ജനാ. പസ്സാസമൂലകേപി ഏസേവ നയോ.

വുത്തസ്സേവ അത്ഥസ്സ അനുവണ്ണനത്ഥം വുത്തേസു ഗാഥാബന്ധേസു **അനുഗച്ഛനാതി** അനുഗച്ഛമാനാ. **സതീതി** അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാവിക്ഖേപഹേതുഭൂതാ സതി. വിക്ഖിപതി അനേന ചിത്തന്തി വിക്ഖേപോ. കോ സോ? അസ്സാസോ. അജ്ഝത്തം വിക്ഖേപോ അജ്ഝത്തവിക്ഖേപോ, തസ്സ ആകങ്ഖനാ **അജ്ഝത്തവിക്ഖേപാകങ്ഖനാ,** അസമ്മാമനസികാരവസേന അജ്ഝത്തവിക്ഖേപകസ്സ അസ്സാസസ്സ ആകങ്ഖനാതി വുത്തം ഹോതി. ഏതേനേവ നയേന ബഹിദ്ധാവിക്ഖേപപത്ഥനാ വേദിതബ്ബാ. **യേഹീതി** യേഹി ഉപക്കിലേസേഹി. **വിക്ഖിപ്പമാനസ്സാതി** വിക്ഖിപിയമാനസ്സ വിക്ഖേപം ആപാദിയമാനസ്സ. **നോ ച ചിത്തം വിമുച്ചതീതി** ചിത്തം അസ്സാസപസ്സാസാരമ്മണേ ച നാധിമുച്ചതി, പച്ചനീകധമ്മേഹി ച ന വിമുച്ചതി. ചിത്തം നോ ച വിമുച്ചതി പരപത്തിയാ ച ഹോന്തീതി സമ്ബന്ധോ. **വിമോക്ഖം അപ്പജാനന്താതി** സോ വാ അഞ്ഞോ വാ ആരമ്മണാധിമുത്തിവിമോക്ഖഞ്ച പച്ചനീകവിമുത്തിവിമോക്ഖഞ്ച ഏവം

അപ്പജാനന്താ. **പരപത്തിയാ**തി പരപച്ചയം പരസദ്ദഹനം അരഹന്തി, ന അത്തപച്ചക്ഖം ഞാണന്തി "പരപച്ചയികാ"തി വത്തബ്ബേ "പരപത്തിയാ"തി വുത്തം. അത്ഥോ പന സോയേവ.

ദുതിയച്ഛക്കം

൧൭൭. ദുതിയച്ഛക്കേ **നിമിത്ത**ന്തി അസ്സാസപസ്സാസാനം ഫുസനട്ഠാനം. അസ്സാസപസ്സാസാ ഹി ദീഘനാസികസ്സ നാസാപുടം ഘട്ടേന്താ പവത്തന്തി, രസ്സനാസികസ്സ ഉത്തരോട്ഠം. യദി ഹി അയം യോഗീ തം നിമിത്തമേവ ആവജ്ജതി, തസ്സ നിമിത്തമേവ ആവജ്ജമാനസ്സ അസ്സാസേ ചിത്തം വികമ്പതി, ന പതിട്ഠാതീതി അത്ഥോ. തസ്സ തസ്മിം ചിത്തേ അപ്പതിട്ഠിതേ സമാധിസ്സ അഭാവതോ തം വികമ്പനം സമാധിസ്സ പരിപന്ഥോ. യദി അസ്സാസമേവ ആവജ്ജതി, തസ്സ ചിത്തം അബ്ഭന്തരപവേസനവസേന വിക്ഖേപം ആവഹതി, നിമിത്തേ ന പതിട്ഠാതി, തസ്മാ നിമിത്തേ വികമ്പതി. ഇമിനാ നയേന സേസേസുപി യോജനാ കാതബ്ബാ. ഗാഥാസു **വിക്ഖിപ്പതേ**തി വിക്ഖിപീയതി വിക്ഖേപം ആപാദീയതി.

തതിയച്ഛക്കം

൧൭൮. തതിയച്ഛക്കേ **അതീതാനുധാവനം ചിത്ത**ന്തി ഫുസനട്ഠാനം അതിക്കമിത്വാ ഗതം അസ്സാസം വാ പസ്സാസം വാ അനുഗച്ഛമാനം ചിത്തം. **വിക്ഖേപാനുപതിത**ന്തി വിക്ഖേപേന അനുഗതം, വിക്ഖേപം വാ സയം അനുപതിതം അനുഗതം. **അനാഗതപടികങ്ഖനം ചിത്ത**ന്തി ഫുസനട്ഠാനം അപ്പത്തം അസ്സാസം വാ പസ്സാസം വാ പടികങ്ഖമാനം പച്ചാസീസമാനം ചിത്തം. **വികമ്പിത**ന്തി തസ്മിം അപ്പതിട്ഠാനേനേവ വിക്ഖേപേന വികമ്പിതം. **ലീന**ന്തി അതിസിഥിലവീരിയതാദീഹി സങ്കുചിതം. **കോസജ്ജാനുപതിത**ന്തി കുസീതഭാവാനുഗതം. **അതിപഗ്ഗഹിത**ന്തി അച്ചാരദ്ധവീരിയതാദീഹി അതിഉസ്സാഹിതം. **ഉദ്ധച്ചാനുപതിത**ന്തി വിക്ഖേപാനുഗതം. **അഭിനത**ന്തി അസ്സാദവത്ഥൂസു ഭുസം നതം അല്ലീനം. **അപനത**ന്തി നിരസ്സാദവത്ഥൂസു പതിഹതം, തതോ അപഗതം വാ, അപഗതനതം വാ, ന തതോ അപഗതന്തി അത്ഥോ. **രാഗാനുപതിത**ന്തി ഏത്ഥ അസ്സാസപസ്സാസനിമിത്തം മനസികരോതോ ഉപ്പന്നപീതിസുഖേ വാ പുബ്ബേ ഹസിതലപിതകീളിതവത്ഥൂസു വാ രാഗോ അനുപതതി. **ബ്യാപാദാനുപതിത**ന്തി ഏത്ഥ മനസികാരേ നിരസ്സാദഗതചിത്തസ്സ ഉപ്പന്നദോമനസ്സവസേന വാ പുബ്ബേ സമുദാചിണ്ണേസു ആഘാതവത്ഥൂസു വാ ബ്യാപാദോ അനുപതതി. ഗാഥാസു **ന സമാധിയതീ**തി ന സമാഹിതം ഹോതി. **അധിചിത്ത**ന്തി ചിത്തസീസേന നിദ്ദിട്ഠോ അധികോ സമാധി.

൧൭൯. ഏത്താവതാ തീഹി ഛക്കേഹി അട്ഠാരസ ഉപക്കിലേസേ നിദ്ദിസിത്വാ ഇദാനി തേസം ഉപക്കിലേസാനം സമാധിസ്സ പരിപന്ഥഭാവസാധനേന ആദീനവം ദസ്സേന്തോ പുന **അസ്സാസാദിമജ്ഝപരിയോസാന**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ **കായോപി ചിത്തമ്പി സാരദ്ധാ ച ഹോന്തീ**തി വിക്ഖേപസമുട്ഠാനരൂപാനം വസേന രൂപകായോപി, വിക്ഖേപസന്തതിവസേന ചിത്തമ്പി മഹതാ ഖോഭേന ഖുഭിതാ സദരഥാ ച ഹോന്തി. തതോ മന്ദതരേന **ഇഞ്ജിതാ** കമ്പിതാ, തതോ മന്ദതരേന **ഫന്ദിതാ** ചലിതാ ഹോന്തി. ബലവാപി മജ്ഝിമോപി മന്ദോപി ഖോഭോ ഹോതിയേവ, ന സക്കാ ഖോഭേന ന ഭവിതുന്തി വുത്തം ഹോതി. **ചിത്തം വികമ്പിതത്താ**തി

ചിത്തസ്സ വികമ്പിതത്താ. ഗാഥാസു **പരിപുണ്ണാ അഭാവിതാ**തി യഥാ പരിപുണ്ണാ ഹോതി, തഥാ അഭാവിതാ. **ഇഞ്ജിതോ**തി കമ്പിതോ. **ഫന്ദിതോ**തി മന്ദകമ്പിതോ. ഹേട്ഠാ നീവരണാനം അനന്തരത്താ ''ഇമേഹി ച പന നീവരണേഹീ''തി (പടിം മം ൧.൧൫൩) അച്ചന്തസമീപനിദസ്സനവചനം കതം. ഇധ പന നിഗമനേ നീവരണാനം സന്തരത്താ **തേഹി ച പന നീവരണേഹീ**തി പരമ്മുഖനിദസ്സനവചനം കതം.

ഉപക്കിലേസഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. വോദാനഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൫൪. **വോദാനേ ഞാണാനീ**തി വിസുദ്ധഞാണാനി. **തം വിവജ്ജയിത്വാ**തി യം പുബ്ബേ വുത്തം അതീതാനുധാവനം ചിത്തം വിക്ഖേപാനുപതിതം, തം വിവജ്ജയിത്വാതി സമ്ബന്ധിതബ്ബം. **ഏകട്ഠാനേ സമാദഹതീ**തി അസ്സാസപസ്സാസാനം ഫുസനട്ഠാനേ സമം ആദഹതി പതിട്ഠാപേതി. **തത്ഥേവ അധിമോചേതീ**തി ഏകട്ഠാനേതി വുത്തേ അസ്സാസപസ്സാസാനം ഫുസനട്ഠാനേയേവ സന്നിട്ഠപേതി സന്നിട്ഠാനം കരോതി. **പഗ്ഗണ്ഹിത്വാ**തി ധമ്മവിചയപീതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗഭാവനായ പഗ്ഗഹേത്വാ. **വിനിഗ്ഗണ്ഹിത്വാ**തി പസ്സദ്ധിസമാധിഉപേക്ഖാസമ്ബോജ്ഝങ്ഗഭാവനായ വിനിഗ്ഗണ്ഹിത്വാ. ''സതിന്ദ്രിയവീരിയിന്ദ്രിയേഹി പഗ്ഗഹേത്വാ, സതിന്ദ്രിയസമാധിന്ദ്രിയേഹി വിനിഗ്ഗഹേത്വാ''തിപി വദന്തി. **സമ്പജാനോ ഹുത്വാ**തി അസുഭഭാവനാദീഹി. പുന **സമ്പജാനോ ഹുത്വാ**തി മേത്താഭാവനാദീഹി. യേന രാഗേന അനുപതിതം, യേന ബ്യാപാദേന അനുപതിതം, തം പജഹതീതി സമ്ബന്ധോ. തം ചിത്തം ഈദിസന്തി സമ്പജാനന്തോ തപ്പടിപക്ഖേന രാഗം പജഹതി, ബ്യാപാദം പജഹതീതി വാ അത്ഥോ. **പരിസുദ്ധ**ന്തി നിരുപക്കിലേസം. **പരിയോദാത**ന്തി പഭസ്സരം. **ഏകത്തഗതം ഹോതീ**തി തം തം വിസേസം പത്തസ്സ തം തം ഏകത്തം ഗതം ഹോതി.

കതമേ തേ ഏകത്താതി ഇധ യുജ്ജമാനായുജ്ജമാനേപി ഏകത്തേ ഏകതോ കത്വാ പുച്ഛതി. **ദാനൂപസഗ്ഗുപട്ഠാനേകത്ത**ന്തി ദാനവത്ഥുസങ്ഖാതസ്സ ദാനസ്സ ഉപസഗ്ഗോ വോസജ്ജനം ദാനൂപസഗ്ഗോ, ദാനവത്ഥുപരിച്ചാഗചേതനാ. തസ്സ ഉപട്ഠാനം ആരമ്മണകരണവസേന ഉപഗന്ത്വാ ഠാനം ദാനൂപസഗ്ഗുപട്ഠാനം, തദേവ ഏകത്തം, തേന വാ ഏകത്തം ഏകഗ്ഗഭാവോ ദാനൂപസഗ്ഗുപട്ഠാനേകത്തം. ദാനവോസഗ്ഗുപട്ഠാനേകത്തന്തി പാഠോ സുന്ദരതരോ, സോ ഏവത്ഥോ. ഏതേന പദുദ്ധാരവസേന ചാഗാനുസ്സതിസമാധി വുത്തോ. പദുദ്ധാരവസേന വുത്തോപി ചേസ ഇതരേസം തിണ്ണമ്പി ഏകത്താനം ഉപനിസ്സയപച്ചയോ ഹോതി, തസ്മാ ഇധ നിദ്ദിട്ഠന്തി വദന്തി. വിസാഖാപി ഹി മഹാഉപാസികാ ആഹ – ''ഇധ, ഭന്തേ, ദിസാസു വസ്സംവുട്ഠാ ഭിക്ഖൂ സാവത്ഥിം ആഗച്ഛിസ്സന്തി ഭഗവന്തം ദസ്സനായ, തേ ഭഗവന്തം ഉപസങ്കമിത്വാ പുച്ഛിസ്സന്തി 'ഇത്ഥന്നാമോ, ഭന്തേ, ഭിക്ഖു കാലങ്കതോ, തസ്സ കാ ഗതി, കോ അഭിസമ്പരായോ'തി? തം ഭഗവാ ബ്യാകരിസ്സതി സോതാപത്തിഫലേ വാ സകദാഗാമിഫലേ വാ അനാഗാമിഫലേ വാ അരഹത്തേ വാ. ത്യാഹം ഉപസങ്കമിത്വാ പുച്ഛിസ്സാമി 'ആഗതപുബ്ബാ നു ഖോ, ഭന്തേ, തേന അയ്യേന സാവത്ഥീ'തി? സചേ മേ വക്ഖന്തി 'ആഗതപുബ്ബാ തേന ഭിക്ഖുനാ സാവത്ഥീ'തി. നിട്ഠമേത്ഥ ഗച്ഛിസ്സാമി നിസ്സംസയം പരിഭുത്തം തേന അയ്യേന വസ്സികസാടികാ വാ ആഗന്തുകഭത്തം വാ ഗമികഭത്തം വാ ഗിലാനഭത്തം വാ

ഗിലാനുപട്ഠാകഭത്തം വാ ഗിലാനഭേസജ്ജം വാ ധുവയാഗു വാതി. തസ്സാ മേ തദനുസ്സരന്തിയാ പാമോജ്ജം ജായിസ്സതി, പമുദിതായ പീതി ജായിസ്സതി, പീതിമനായ കായോ പസ്സമ്ഭിസ്സതി, പസ്സദ്ധകായാ സുഖം വേദയിസ്സാമി, സുഖിനിയാ ചിത്തം സമാധിയിസ്സതി, സാ മേ ഭവിസ്സതി ഇന്ദ്രിയഭാവനാ ബലഭാവനാ ബോജ്ഝങ്ഗഭാവനാ''തി (മഹാവ॰ ൩൫൧). അഥ വാ ഏകത്തേസു പഠമം ഉപചാരസമാധിവസേന വുത്തം, ദുതിയം അപ്പനാസമാധിവസേന, തതിയം വിപസ്സനാവസേന, ചതുത്ഥം മഗ്ഗഫലവസേനാതി വേദിതബ്ബം. സമഥസ്സ നിമിത്തം **സമഥനിമിത്തം**. വയോ ഭങ്ഗോ ഏവ ലക്ഖണം **വയലക്ഖണം. നിരോധോ** നിബ്ബാനം. സേസമേതേസു തീസു വുത്തനയേനേവ യോജേതബ്ബം.

ചാഗാധിമുത്താനന്തി ദാനേ അധിമുത്താനം. **അധിചിത്ത**ന്തി വിപസ്സനാപാദകസമാധി. **വിപസ്സകാന**ന്തി ഭങ്ഗാനുപസ്സനതോ പട്ഠായ തീഹി അനുപസ്സനാഹി സങ്ഖാരേ വിപസ്സന്താനം. **അരിയപുഗ്ഗലാന**ന്തി അട്ഠന്നം. ദുതിയാദീനി തീണി ഏകത്താനി ആനാപാനസ്സതിവസേന സേസകമ്മട്ഠാനവസേന ച യുജ്ജന്തി. **ചതൂഹി ഠാനേഹീ**തി ചതൂഹി കാരണേഹി. സമാധിവിപസ്സനാമഗ്ഗഫലാനം വസേന ''ഏകത്തഗതം ചിത്തം പടിപദാവിസുദ്ധിപക്ഖന്ദഞ്ചേവ ഹോതി ഉപേക്ഖാനുബ്രൂഹിതഞ്ച ഞാണേന ച സമ്പഹംസിത''ന്തി ഉദ്ദേസപദാനി. ''പഠമസ്സ ഝാനസ്സ കോ ആദീ''തിആദീനി തേസം ഉദ്ദേസപദാനം വിത്ഥാരേതുകമ്യതാപുച്ഛാപുബ്ബങ്ഗമാനി നിദ്ദേസപദാനി. തത്ഥ **പടിപദാവിസുദ്ധിപക്ഖന്ദ**ന്തി പടിപദാ ഏവ നീവരണമലവിസോധനതോ വിസുദ്ധി, തം പടിപദാവിസുദ്ധിം പക്ഖന്ദം പവിട്ഠം. **ഉപേക്ഖാനുബ്രൂഹിത**ന്തി തത്രമജ്ഝത്തുപേക്ഖായ ബ്രൂഹിതം വഡ്ഢിതം. **ഞാണേന ച സമ്പഹംസിത**ന്തി പരിയോദാപകേന ഞാണേന സമ്പഹംസിതം പരിയോദാപിതം വിസോധിതം. **പടിപദാവിസുദ്ധി** നാമ സസമ്ഭാരികോ ഉപചാരോ, **ഉപേക്ഖാനുബ്രൂഹനാ** നാമ അപ്പനാ, **സമ്പഹംസനാ** നാമ പച്ചവേക്ഖണാതി ഏവമേകേ വണ്ണയന്തി. യസ്മാ പന ''ഏകത്തഗതം ചിത്തം പടിപദാവിസുദ്ധിപക്ഖന്ദഞ്ചേവ ഹോതീ''തിആദി വുത്തം, തസ്മാ അന്തോഅപ്പനായമേവ ആഗമനവസേന പടിപദാവിസുദ്ധി, തത്രമജ്ഝത്തുപേക്ഖായ കിച്ചവസേന ഉപേക്ഖാനുബ്രൂഹനാ, ധമ്മാനം അനതിവത്തനാദിഭാവസാധനേന പരിയോദാപകസ്സ ഞാണസ്സ കിച്ചനിപ്ഫത്തിവസേന സമ്പഹംസനാ വേദിതബ്ബാ. കഥം? യസ്മിഞ്ഹി വാരേ അപ്പനാ ഉപ്പജ്ജതി, തസ്മിം യോ നീവരണസങ്ഖാതോ കിലേസഗണോ തസ്സ ഝാനസ്സ പരിപന്ഥോ, തതോ ചിത്തം വിസുജ്ഝതി, വിസുദ്ധത്താ ആവരണവിരഹിതം ഹുത്വാ മജ്ഝിമം സമഥനിമിത്തം പടിപജ്ജതി. **മജ്ഝിമം സമഥനിമിത്തം** നാമ സമപ്പവത്തോ അപ്പനാസമാധിയേവ. തദനന്തരം പന പുരിമചിത്തം ഏകസന്തതിപരിണാമനയേന തഥത്തം ഉപഗച്ഛമാനം മജ്ഝിമം സമഥനിമിത്തം **പടിപജ്ജതി** നാമ. ഏവം **പടിപന്നത്താ** തഥത്തുപഗമനേന **തത്ഥ പക്ഖന്ദതി** നാമ. ഏവം താവ പുരിമചിത്തേ വിജ്ജമാനാകാരനിപ്ഫാദികാ പഠമസ്സ ഝാനസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേയേവ ആഗമനവസേന പടിപദാവിസുദ്ധി വേദിതബ്ബാ. ഏവം വിസുദ്ധസ്സ പന തസ്സ പുന വിസോധേതബ്ബാഭാവതോ വിസോധനേ ബ്യാപാരം അകരോന്തോ **വിസുദ്ധം ചിത്തം അജ്ഝുപേക്ഖതി** നാമ. സമഥഭാവൂപഗമനേന സമഥപടിപന്നസ്സ പുന സമാദാനേ ബ്യാപാരം അകരോന്തോ **സമഥപടിപന്നം അജ്ഝുപേക്ഖതി** നാമ. സമഥപടിപന്നഭാവതോ ഏവ ചസ്സ കിലേസസംസഗ്ഗം പഹായ ഏകത്തേന ഉപട്ഠിതസ്സ പുന ഏകത്തുപട്ഠാനേ ബ്യാപാരം അകരോന്തോ **ഏകത്തുപട്ഠാനം**

അജ്ഝുപേക്ഖതി നാമ. ഏവം തത്രമജ്ഝത്തുപേക്ഖായ കിച്ചവസേന ഉപേക്ഖാനുബ്രൂഹനാ വേദിതബ്ബാ.

യേ പനേതേ ഏവം ഉപേക്ഖാനുബ്രൂഹിതേ തത്ഥ ജാതാ സമാധിപഞ്ഞാസങ്ഖാതാ യുഗനദ്ധധമ്മാ അഞ്ഞമഞ്ഞം അനതിവത്തമാനാ ഹുത്വാ പവത്താ, യാനി ച സദ്ധാദീനി ഇന്ദ്രിയാനി നാനാകിലേസേഹി വിമുത്തത്താ വിമുത്തിരസേന ഏകരസാനി ഹുത്വാ പവത്താനി, യം ചേസ തദുപഗം തേസം അനതിവത്തനഏകരസഭാവാനം അനുച്ഛവികം വീരിയം വാഹയതി, യാ ചസ്സ തസ്മിം ഖണേ പവത്താ ആസേവനാ, സബ്ബേപി തേ ആകാരാ യസ്മാ ഞാണേന സംകിലേസവോദാനേസു തം തം ആദീനവഞ്ച ആനിസംസഞ്ച ദിസ്വാ തഥാ തഥാ സമ്പഹംസിതത്താ വിസോധിതത്താ പരിയോദാപിതത്താ നിപ്ഫന്നാ, തസ്മാ ധമ്മാനം അനതിവത്തനാദിഭാവസാധനേന പരിയോദാപകസ്സ ഞാണസ്സ കിച്ചനിപ്ഫത്തിവസേന സമ്പഹംസനാ വേദിതബ്ബാതി വുത്തം. തത്ഥ യസ്മാ ഉപേക്ഖാവസേന ഞാണം പാകടം ഹോതി, യഥാഹ - “തഥാപഗ്ഗഹിതം ചിത്തം സാധുകം അജ്ഝുപേക്ഖതി, ഉപേക്ഖാവസേന പഞ്ഞാവസേന പഞ്ഞിന്ദ്രിയം അധിമത്തം ഹോതി. ഉപേക്ഖാവസേന നാനത്തകിലേസേഹി ചിത്തം വിമുച്ചതി, വിമോക്ഖവസേന പഞ്ഞാവസേന പഞ്ഞിന്ദ്രിയം അധിമത്തം ഹോതി. വിമുത്തത്താ തേ ധമ്മാ ഏകരസാ ഹോന്തി, ഏകരസട്ഠേന ഭാവനാ”തി (പടിം മം ൧.൨൦൧). തസ്മാ ഞാണകിച്ചഭൂതാ **സമ്പഹംസനാ പരിയോസാന**ന്തി വുത്താ.

ഏവം തിവത്തഗതന്തിആദീനി തസ്സേവ ചിത്തസ്സ ഥോമനവചനാനി. തത്ഥ **ഏവം തിവത്തഗത**ന്തി ഏവം യഥാവുത്തേന വിധിനാ പടിപദാവിസുദ്ധിപക്ഖന്ദനഉപേക്ഖാനുബ്രൂഹനാഞാണസമ്പഹംസനാവസേന തിവിധഭാവം ഗതം. **വിതക്കസമ്പന്ന**ന്തി കിലേസക്ഖോഭവിരഹിതത്താ വിതക്കേന സുന്ദരഭാവം പന്നം ഗതം. **ചിത്തസ്സ അധിട്ഠാനസമ്പന്ന**ന്തി തസ്മിംയേവ ആരമ്മണേ ചിത്തസ്സ നിരന്തരപ്പവത്തിസങ്ഖാതേന അധിട്ഠാനേന സമ്പന്നം അനൂനം. യഥാ അധിട്ഠാനവസിയം അധിട്ഠാനന്തി ഝാനപ്പവത്തി, തഥാ ഇധാപി ചിത്തസ്സ അധിട്ഠാനന്തി ചിത്തേകഗ്ഗതാപി യുജ്ജതി. തേന ഹി ഏകസ്മിംയേവ ആരമ്മണേ ചിത്തം അധിട്ഠാതി, ന ഏത്ഥ വിക്ഖിപതീതി. “സമാധിസമ്പന്ന”ന്തി വിസും വുത്തത്താ പന വുത്തനയേനേവ ഗഹേതബ്ബം. അഥ വാ സമാധിസ്സേവ ഝാനസങ്ഗഹിതത്താ **ചിത്തസ്സ അധിട്ഠാനസമ്പന്ന**ന്തി ഝാനങ്ഗപഞ്ചകവസേന വുത്തം. **സമാധിസമ്പന്ന**ന്തി ഇന്ദ്രിയസങ്ഗഹിതത്താ ഇന്ദ്രിയപഞ്ചകവസേന, ദുതിയജ്ഝാനാദീസു പന അലബ്ഭമാനാനി പദാനി പഹായ ലബ്ഭമാനകവസേന **പീതിസമ്പന്ന**ന്തിആദി വുത്തം.

അനിച്ചാനുപസ്സനാദീസു അട്ഠാരസസു മഹാവിപസ്സനാസു വിതക്കാദയോ പരിപുണ്ണായേവ താസം കാമാവചരത്താ. ഏതാസു ച അപ്പനായ അഭാവതോ പടിപദാവിസുദ്ധിആദയോ ഖണികസമാധിവസേന യോജേതബ്ബാ. ചതൂസു മഗ്ഗേസു പഠമജ്ഝാനികവസേന വിതക്കാദീനം ലബ്ഭനതോ ലബ്ഭമാനകവസേനേവ വിതക്കാദയോ പരിപുണ്ണാ വുത്താ. ദുതിയജ്ഝാനികാദീസു ഹി മഗ്ഗേസു വിതക്കാദയോ ഝാനേസു വിയ പരിഹായന്തീതി. ഏത്താവതാ തേരസ വോദാനഞാണാനി വിത്ഥാരതോ നിദ്ദിട്ഠാനി ഹോന്തി. കഥം? ഏകട്ഠാനേ സമാദഹനേന തഥേവ അധിമുച്ചനേന

കോസജ്ജപ്പജഹനേന ഉദ്ധച്ചപ്പജഹനേന രാഗപ്പജഹനേന ബ്യാപാദപ്പജഹനേന സമ്പയുത്താനി ഛ ഞാണാനി, ചതൂഹി ഏകത്തേഹി സമ്പയുത്താനി ചത്താരി ഞാണാനി, പടിപദാവിസുദ്ധിഉപേക്ഖാനുബ്രൂഹനാസമ്പഹംസനാഹി സമ്പയുത്താനി തീണി ഞാണാനീതി ഏവം തേരസ ഞാണാനി നിദ്ദിട്ഠാനി.

ഫരൻ. ഏവം സന്തേപി ആനാപാനസ്സതിസമാധിഭാവനാവസേന തേസം നിപ്ഫത്തിം ദസ്സേതുകാമോ താനി ഞാണാനി അനിഗമേത്വാവ **നിമിത്തം അസ്സാസപസ്സാസാ**തിആദിനാ നയേന ചോദനാപുബ്ബങ്ഗമം ആനാപാനസ്സതിസമാധിഭാവനാവിധിം ദസ്സേത്വാ അന്തേ താനി ഞാണാനി നിഗമേത്വാ ദസ്സേസി. തത്ഥ **നിമിത്തം** വുത്തമേവ. **അനാരമ്മണാമേകചിത്തസ്സാ**തി അനാരമ്മണാ ഏകചിത്തസ്സ. മ-കാരോ പനേത്ഥ പദസന്ധികരോ. അനാരമ്മണമേകചിത്തസ്സാതിപി പാഠോ, ഏകസ്സ ചിത്തസ്സ ആരമ്മണം ന ഭവന്തീതി അത്ഥോ. **തയോ ധമ്മേ**തി നിമിത്താദയോ തയോ ധമ്മേ. **ഭാവനാ**തി ആനാപാനസ്സതിസമാധിഭാവനാ. **കഥ**ന്തി പഠമം വുത്തായ ചോദനാഗാഥായ അനന്തരം വുത്തായ പരിഹാരഗാഥായ അത്ഥം കഥേതുകമ്യതാപുച്ഛാ. **ന ചിമേ**തി ന ച ഇമേ. ന ചമേതിപി പാഠോ, സോയേവ പദച്ഛേദോ. കഥം ന ച അവിദിതാ ഹോന്തി, കഥം ന ച ചിത്തം വിക്ഖേപം ഗച്ഛതീതി ഏവം കഥം സദ്ദോ സേസേഹി പഞ്ചഹി യോജേതബ്ബോ. **പധാനഞ്ച പഞ്ഞായതീ**തി ആനാപാനസ്സതിസമാധിഭാവനാരമ്ഭകം വീരിയം സന്ദിസ്സതി. വീരിയഞ്ഹി പദഹന്തി തേനാതി പധാനന്തി വുച്ചതി. **പയോഗഞ്ച സാധേതീ**തി നീവരണവിക്ഖമ്ഭകം ഝാനഞ്ച യോഗീ നിപ്ഫാദേതി. ഝാനഞ്ഹി നീവരണവിക്ഖമ്ഭനായ പയുഞ്ജീയതീതി പയോഗോതി വുത്തം. **വിസേസമധിഗച്ഛതീ**തി സംയോജനപ്പഹാനകരം മഗ്ഗഞ്ച പടിലഭതി. മഗ്ഗോ ഹി സമഥവിപസ്സനാനം ആനിസംസത്താ വിസേസോതി വുത്തോ. വിസേസസ്സ ച പമുഖഭൂതത്താ ച-കാരേന സമുച്ചയോ ന കതോ.

ഇദാനി തം പുച്ഛിതമത്ഥം ഉപമായ സാധേന്തോ **സേയ്യഥാപി രുക്ഖോ**തിആദിമാഹ. തസ്സത്ഥോ - യഥാ നാമ കകചേന ഫാലനത്ഥം വാസിയാ തച്ഛിത്വാ രുക്ഖോ ഫാലനകാലേ നിച്ചലഭാവത്ഥം **സമേ** ഭൂമിപദേസേ പയോഗക്ഖമം കത്വാ ഠപിതോ. **കകചേനാ**തി ഹത്ഥകകചേന. **ആഗതേ**തി രുക്ഖം ഫുസിത്വാ അത്തനോ സമീപഭാഗം ആഗതേ. **ഗതേ**തി രുക്ഖം ഫുസിത്വാ പരഭാഗം ഗതേ. വാ-സദ്ദോ സമുച്ചയത്ഥോ. **ന അവിദിതാ ഹോന്തീ**തി രുക്ഖേ കകചദന്തേഹി ഫുട്ഠം പുരിസേന പേക്ഖമാനം ഠാനം അപ്പത്വാ തേസം ആഗമനഗമനാഭാവതോ സബ്ബേപി കകചദന്താ വിദിതാവ ഹോന്തി. **പധാന**ന്തി രുക്ഖച്ഛേദനവീരിയം. **പയോഗ**ന്തി രുക്ഖച്ഛേദനകിരിയം. "വിസേസമധിഗച്ഛതീ"തി വചനം ഉപമായ നത്ഥി. **ഉപനിബന്ധനാ നിമിത്ത**ന്തി ഉപനിബന്ധനായ സതിയാ നിമിത്തഭൂതം കാരണഭൂതം നാസികഗ്ഗം വാ മുഖനിമിത്തം വാ. ഉപനിബന്ധതി ഏതായ ആരമ്മണേ ചിത്തന്തി ഉപനിബന്ധനാ നാമ സതി. **നാസികഗ്ഗേ വാ**തി ദീഘനാസികോ നാസികഗ്ഗേ. **മുഖനിമിത്തേ വാ**തി രസ്സനാസികോ ഉത്തരോട്ഠേ. ഉത്തരോട്ഠോ ഹി മുഖേ സതിയാ നിമിത്തന്തി മുഖനിമിത്തന്തി വുത്തോ. **ആഗതേ**തി ഫുട്ഠട്ഠാനതോ അബ്ഭന്തരം ആഗതേ. **ഗതേ**തി ഫുട്ഠട്ഠാനതോ ബഹിദ്ധാ ഗതേ. **ന അവിദിതാ ഹോന്തീ**തി ഫുസനട്ഠാനം അപ്പത്വാ അസ്സാസപസ്സാസാനം ആഗമനഗമനാഭാവതോ സബ്ബേപി തേ വിദിതാ ഏവ ഹോന്തി. **കമ്മനിയം ഹോതീ**തി യേന വീരിയേന കായോപി ചിത്തമ്പി കമ്മനിയം ഭാവനാകമ്മക്ഖമം ഭാവനാകമ്മയോഗ്ഗം

ഹോതി. **ഇദം** വീരിയം **പധാനം** നാമാതി ഫലേന കാരണം വുത്തം ഹോതി. **ഉപക്കിലേസാ പഹീയന്തീ**തി വിക്ഖമ്ഭനവസേന നീവരണാനി പഹീയന്തി. **വിതക്കാ വൂപസമ്മന്തീ**തി നാനാരമ്മണചാരിനോ അനവട്ഠിതാ വിതക്കാ ഉപസമം ഗച്ഛന്തി. യേന ഝാനേന ഉപക്കിലേസാ പഹീയന്തി, വിതക്കാ വൂപസമ്മന്തി. **അയം പയോഗോ**തി പയോഗമപേക്ഖിത്വാ പുല്ലിങ്ഗനിദ്ദേസോ കതോ. **സഞ്ഞോജനാ പഹീയന്തീ**തി തംതംമഗ്ഗവജ്ഝാ സഞ്ഞോജനാ സമുച്ഛേദപ്പഹാനേന പഹീയന്തി. **അനുസയാ ബ്യന്തീഹോന്തീ**തി പഹീനാനം പുന അനുപ്പത്തിധമ്മകത്താ വിഗതോ ഉപ്പാദന്തോ വാ വയന്തോ വാ ഏതേസന്തി ബ്യന്താ, പുബ്ബേ അബ്യന്താ ബ്യന്താ ഹോന്തീതി ബ്യന്തീഹോന്തി, വിനസ്സന്തീതി അത്ഥോ. സഞ്ഞോജനപ്പഹാനം അനുസയപ്പഹാനേന ഹോതി, ന അഞ്ഞഥാതി ദസ്സനത്ഥം അനുസയപ്പഹാനമാഹ. യേന മഗ്ഗേന സഞ്ഞോജനാ പഹീയന്തി അനുസയാ ബ്യന്തീഹോന്തി, **അയം വിസേസോ**തി അത്ഥോ. ചതുത്ഥചതുക്കേ അരിയമഗ്ഗസ്സാപി നിദ്ദിട്ഠത്താ ഇധ അരിയമഗ്ഗോ വുത്തോ. ഏകചിത്തസ്സ ആരമ്മണഭൂതാഭാവസ്സ അവുത്തേപി സിദ്ധത്താ തം അവിസ്സജ്ജേത്വാവ **ഏവം ഇമേ തയോ ധമ്മാ ഏകചിത്തസ്സ ആരമ്മണാ ന ഹോന്തീ**തി നിഗമനം കതം.

൧൬൩. ഇദാനി തം ഭാവനാസിദ്ധിസാധകം യോഗാവചരം ഥുനന്തോ **ആനാപാനസ്സതി യസ്സാ**തി ഗാഥം വത്വാ തസ്സാ നിദ്ദേസമാഹ. തത്ഥ ആനാപാനസ്സതിയോ **യഥാ ബുദ്ധേന ദേസിതാ,** തഥാ **പരിപുണ്ണാ സുഭാവിതാ അനുപുബ്ബം പരിചിതാ** യസ്സ അത്ഥി സംവിജ്ജന്തി. **സോ ഇമം ലോകം പഭാസേതി**. കിം വിയ? **അബ്ഭാ മുത്തോവ ചന്ദിമാ** യഥാ അബ്ഭാദീഹി മുത്തോ ചന്ദിമാ ഇമം ഓകാസലോകം പഭാസേതി, തഥാ സോ യോഗാവചരോ ഇമം ഖന്ധാദിലോകം പഭാസേതീതി ഗാഥായ സമ്ബന്ധോ. ''അബ്ഭാ മുത്തോവ ചന്ദിമാ''തി ച പദസ്സ നിദ്ദേസേ മഹികാദീനമ്പി വുത്തത്താ ഏത്ഥ ആദിസദ്ദലോപോ കതോതി വേദിതബ്ബോ. ഗാഥാനിദ്ദേസേ **നോ പസ്സാസോ നോ അസ്സാസോ**തി സോ സോയേവ അത്ഥോ പടിസേധേന വിസേസേത്വാ വുത്തോ. **ഉപട്ഠാനം സതീ**തി അസമ്മുസ്സനതായ തമേവ അസ്സാസം ഉപഗന്ത്വാ ഠാനം സതി നാമാതി അത്ഥോ. തഥാ **പസ്സാസം**. ഏത്താവതാ ആനാപാനേസു സതി ആനാപാനസ്സതീതി അത്ഥോ വുത്തോ ഹോതി.

ഇദാനി സതിവസേനേവ ''യസ്സാ''തി വുത്തം പുഗ്ഗലം നിദ്ദിസിതുകാമോ **യോ അസ്സസതി, തസ്സുപട്ഠാതി. യോ പസ്സസതി, തസ്സുപട്ഠാതീ**തി വുത്തം. യോ അസ്സസതി, തസ്സ സതി അസ്സാസം ഉപഗന്ത്വാ തിട്ഠതി. യോ പസ്സസതി, തസ്സ സതി പസ്സാസം ഉപഗന്ത്വാ തിട്ഠതീതി അത്ഥോ. **പരിപുണ്ണാ**തി ഝാനവിപസ്സനാമഗ്ഗപരമ്പരായ അരഹത്തമഗ്ഗപ്പത്തിയാ പരിപുണ്ണാ. തേയേവ ഹി ഝാനവിപസ്സനാമഗ്ഗധമ്മേ സന്ധായ **പരിഗ്ഗഹട്ഠേനാ**തിആദിമാഹ. തേ ഹി ധമ്മാ ഇമിനാ യോഗിനാ പരിഗ്ഗയ്ഹമാനത്താ പരിഗ്ഗഹാ, തേന **പരിഗ്ഗഹട്ഠേന പരിപുണ്ണാ**. തത്ഥ സബ്ബേസം ചിത്തചേതസികാനം അഞ്ഞമഞ്ഞപരിവാരത്താ **പരിവാരട്ഠേന പരിപുണ്ണാ**. ഭാവനാപാരിപൂരിവസേന **പരിപൂരട്ഠേന പരിപുണ്ണാ. ചതസ്സോ ഭാവനാ**തിആദീനി സുഭാവിതാതി വുത്തപദസ്സ അത്ഥവസേന വുത്താനി. ചതസ്സോ ഭാവനാ ഹേട്ഠാ വുത്തായേവ. **യാനീകതാ**തി യുത്തയാനസദിസാ കതാ. **വത്ഥുകതാ**തി പതിട്ഠട്ഠേന വത്ഥുസദിസാ കതാ. **അനുട്ഠിതാ**തി പച്ചുപട്ഠിതാ. **പരിചിതാ**തി സമന്തതോ ചിതാ ഉപചിതാ. **സുസമാരദ്ധാ**തി സുട്ഠു സമാരദ്ധാ സുകതാ. **യത്ഥ യത്ഥ ആകങ്ഖതീ**തി യേസു യേസു ഝാനേസു യാസു യാസു വിപസ്സനാസു സചേ

ഇച്ഛതി. **തത്ഥ തത്ഥാ**തി തേസു തേസു ഝാനേസു താസു താസു വിപസ്സനാസു. **വസിപ്പത്തോ**തി വസീഭാവം ബഹുഭാവം പത്തോ. **ബലപ്പത്തോ**തി സമഥവിപസ്സനാബലപ്പത്തോ. **വേസാരജ്ജപ്പത്തോ**തി വിസാരദഭാവം പടുഭാവം പത്തോ. **തേ ധമ്മാ**തി സമഥവിപസ്സനാ ധമ്മാ. **ആവജ്ജനപടിബദ്ധാ**തി ആവജ്ജനായത്താ, ആവജ്ജിതമത്തേയേവ തസ്സ സന്താനേന, ഞാണേന വാ സമ്പയോഗം ഗച്ഛന്തീതി അത്ഥോ. **ആകങ്ഖപടിബദ്ധാ**തി രുചിആയത്താ, രോചിതമത്തേയേവ വുത്തനയേന സമ്പയോഗം ഗച്ഛന്തീതി അത്ഥോ. **മനസികാരോ** പനേത്ഥ ആവജ്ജനായ ചിത്തുപ്പാദോ. ആകങ്ഖനായ വേവചനവസേന അത്ഥവിവരണത്ഥം വുത്തോ. **തേന വുച്ചതി യാനീകതാ**തി ഏവം കതത്തായേവ തേ യുത്തയാനസദിസാ കതാ ഹോന്തീതി വുത്തം ഹോതി.

യസ്മിം യസ്മിം വത്ഥുസ്മിന്തി സോളസസു വത്ഥൂസു ഏകേകസ്മിം. **സ്വാധിട്ഠിത**ന്തി സുപ്പതിട്ഠിതം. **സൂപട്ഠിതാ**തി സുട്ഠു ഉപട്ഠിതാ. സമ്പയുത്തചിത്തസതീനം സഹേവ സകസകകിച്ചകരണതോ അനുലോമപടിലോമവസേന യോജേത്വാ തേ ദ്വേ ധമ്മാ ദസ്സിതാ. **തേന വുച്ചതി വത്ഥുകതാ**തി ഏവം ഭൂതത്തായേവ കതപതിട്ഠാ ഹോന്തീതി വുത്തം ഹോതി. **യേന യേന ചിത്തം അഭിനീഹരതീ**തി പുബ്ബപ്പവത്തിതോ അപനേത്വാ യത്ഥ യത്ഥ ഭാവനാവിസേസേ ചിത്തം ഉപനേതി. **തേന തേന സതി അനുപരിവത്തതീ**തി തസ്മിം തസ്മിംയേവ ഭാവനാവിസേസേ സതി അനുകൂലാ ഹുത്വാ പുബ്ബപ്പവത്തിതോ നിവത്തിത്വാ പവത്തതി. ''യേന, തേനാ''തി ചേത്ഥ ''യേന ഭഗവാ തേനുപസങ്കമീ''തിആദീസു (ഖു॰ പാ॰ ൫.൧; സു॰ നി॰ മങ്ഗലസുത്ത) വിയ ഭുമ്മത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **തേന വുച്ചതി അനുട്ഠിതാ**തി ഏവം കരണതോയേവ തം തം ഭാവനം അനുഗന്ത്വാ ഠിതാ ഹോന്തീതി വുത്തം ഹോതി. ആനാപാനസ്സതിയാ സതിപധാനത്താ വത്ഥുകതാനുട്ഠിതപദേസു സതിയാ സഹ യോജനാ കതാതി വേദിതബ്ബാ.

യസ്മാ പന പരിപുണ്ണായേവ പരിചിതാ ഹോന്തി വഡ്ഢിതാ ലദ്ധാസേവനാ, തസ്മാ ''പരിപുണ്ണാ''തിപദേ വുത്താ തയോ അത്ഥാ ''പരിചിതാ''തിപദേപി വുത്താ, ചതുത്ഥോ വിസേസത്ഥോപി വുത്തോ. തത്ഥ **സതിയാ പരിഗ്ഗണ്ഹന്തോ**തി സമ്പയുത്തായ, പുബ്ബഭാഗായ വാ സതിയാ പരിഗ്ഗഹേതബ്ബേ പരിഗ്ഗണ്ഹന്തോ യോഗീ. **ജിനാതി പാപകേ അകുസലേ ധമ്മേ**തി സമുച്ഛേദവസേന ലാമകേ കിലേസേ ജിനാതി അഭിഭവതി. അയഞ്ച പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനാ ധമ്മദേസനാ. ധമ്മേസു ഹി ജിനന്തേസു തംധമ്മസമങ്ഗീപുഗ്ഗലോപി ജിനാതി നാമ. തേ ച ധമ്മാ സതിം അവിഹായ അത്തനോ പവത്തിക്ഖണേ ജിനിതുമാരദ്ധാ ജിതാതി വുച്ചന്തി യഥാ ''ഭുഞ്ജിതുമാരദ്ധോ ഭുത്തോ''തി വുച്ചതി. ലക്ഖണം പനേത്ഥ സദ്ദസത്ഥതോ വേദിതബ്ബം. ഏവം സന്തേപി ''പരിജിതാ''തി വത്തബ്ബേ ജ-കാരസ്സ ച-കാരം കത്വാ ''പരിചിതാ''തി വുത്തം, യഥാ സമ്മാ ഗദോ അസ്സാതി സുഗതോതി അത്ഥവികപ്പേ ദ-കാരസ്സ ത-കാരോ നിരുത്തിലക്ഖണേന കതോ, ഏവമിധാപി വേദിതബ്ബോ. ഇമസ്മിം അത്ഥവികപ്പേ പരിചിതാതി പദം കത്തുസാധനം, പുരിമാനി തീണി കമ്മസാധനാനി.

ചത്താരോ സുസമാരദ്ധാതി ചത്താരോ സുസമാരദ്ധത്ഥാതി വുത്തം ഹോതി, അത്ഥസദ്ദസ്സ ലോപോ ദട്ഠബ്ബോ. സുസമാരദ്ധാതി പദസ്സ അത്ഥാപി ഹി ഇധ

സുസമാരദ്ധാതി വുത്താതി വേദിതബ്ബാ, സുസമാരദ്ധധമ്മാ വാ. ചതുരത്ഥഭേദതോ ചത്താരോതി വുത്താതി വേദിതബ്ബാ, ന ധമ്മഭേദതോ. യസ്മാ പന സുഭാവിതായേവ സുസമാരദ്ധാ ഹോന്തി, ന അഞ്ഞേ, തസ്മാ തയോ ഭാവനത്ഥാ ഇധാപി വുത്താ. ആസേവനത്ഥോപി തീസു വുത്തേസു വുത്തോയേവ ഹോതി, തസ്മാ തം അവത്വാ തപ്പച്ചനീകാനം സുസമൂഹതത്ഥോ വുത്തോ. പച്ചനീകസമുഗ്ഘാതേന ഹി ആരദ്ധപരിയോസാനം പഞ്ഞായതി, തേന സുസമാരദ്ധസ്സ സിഖാപ്പത്തോ അത്ഥോ വുത്തോ ഹോതി. തത്ഥ **തപ്പച്ചനീകാനന്തി** തേസം ഝാനവിപസ്സനാമഗ്ഗാനം പടിപക്ഖഭൂതാനം. **കിലേസാനന്തി** കാമച്ഛന്ദാദീനം നിച്ചസഞ്ഞാദിസമ്പയുത്താനം സക്കായദിട്ഠാദീനഞ്ച. **സുസമൂഹതത്താതി** വിക്ഖമ്ഭനതദങ്ഗസമുച്ഛേദവസേന സുട്ഠു സമൂഹതത്താ നാസിതത്താ. പോത്ഥകേസു പന "സുസമുഗ്ഘാതത്താ"തി ലിഖന്തി, തം ന സുന്ദരം.

൬൩൭. പുന തസ്സേവ പദസ്സ അഞ്ഞമ്പി അത്ഥവികപ്പം ദസ്സേന്തോ **സുസമന്തി**ആദിമാഹ. തത്ഥ **തത്ഥ ജാതാതി** തസ്മിം സിഖാപ്പത്തഭാവനാവിസേസേ ജാതാ. **അനവജ്ജാതി** കിലേസാനം ആരമ്മണഭാവാനുപഗമനേന കിലേസദോസവിരഹിതാ. **കുസലാതി** ജാതിവസേന കുസലാ. **ബോധിപക്ഖിയാതി** ബുജ്ഝനട്ഠേന ബോധീതി ലദ്ധനാമസ്സ അരിയസ്സ പക്ഖേ ഭവത്താ ബോധിപക്ഖിയാ. **പക്ഖേ ഭവത്താതി** ഹി ഉപകാരഭാവേ ഠിതത്താ. തേ ച "ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാ, ചത്താരോ സമ്മപ്പധാനാ, ചത്താരോ ഇദ്ധിപാദാ, പഞ്ചിന്ദ്രിയാനി, പഞ്ച ബലാനി, സത്ത ബോജ്ഝങ്ഗാ, അരിയോ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ"തി (മ॰ നി॰ ൩.൩൩; ചൂളനി॰ മേത്തഗൂമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൨൨; മി॰ പ॰ ൫.൪.൧) സത്തതിംസ ധമ്മാ. **ഇദം സമന്തി** ഇദം മഗ്ഗക്ഖണേ ധമ്മജാതം സമുച്ഛേദവസേന കിലേസേ സമേതി വിനാസേതീതി സമം നാമ. **നിരോധോ നിബ്ബാനന്തി** ദുക്ഖനിരോധത്താ നിരോധോ, വാനസങ്ഖാതായ തണ്ഹായ അഭാവാ നിബ്ബാനം. **ഇദം സുസമന്തി** ഇദം നിബ്ബാനം സബ്ബസങ്ഖതവിസമാപഗതത്താ സുട്ഠു സമന്തി സുസമം നാമ. **ഞാതന്തി** ബോധിപക്ഖിയസങ്ഖാതം സമം അസമ്മോഹതോ ഞാണേന ഞാതം, നിബ്ബാനസങ്ഖാതം സുസമം ആരമ്മണതോ ഞാണേന ഞാതം. തദേവ ദ്വയം തേനേവ ചക്ഖുനാ വിയ **ദിട്ഠം. വിദിതന്തി** തദേവ ദ്വയം സന്താനേ ഉപ്പാദനേന ആരമ്മണകരണേന ച പടിലദ്ധം. ഞാതം വിയ പഞ്ഞായ **സച്ഛികതം ഫസ്സിതഞ്ച**. "അസല്ലീനം അസമ്മുട്ഠാ അസാരദ്ധോ ഏകഗ്ഗ"ന്തി പുരിമസ്സ പുരിമസ്സ പദസ്സ അത്ഥപ്പകാസനം. തത്ഥ **ആരദ്ധന്തി** പട്ഠപിതം. **അസല്ലീനന്തി** അസങ്കുചിതം. **ഉപട്ഠിതാതി** ഉപഗന്ത്വാ ഠിതാ. **അസമ്മുട്ഠാതി** അവിനട്ഠാ. **പസ്സദ്ധോതി** നിബ്ബുതോ. **അസാരദ്ധോതി** നിദ്ദരഥോ. **സമാഹിതന്തി** സമം ഠപിതം. **ഏകഗ്ഗന്തി** അവിക്ഖിത്തം.

"ചത്താരോ സുസമാരദ്ധാ"തിആദി സകലസ്സ സുസമാരദ്ധവചനസ്സ മൂലത്ഥോ. "അത്ഥി സമ"ന്തിആദി പന സുസമവചനസ്സ, "ഞാത"ന്തിആദി ആരദ്ധവചനസ്സ വികപ്പത്ഥാ. തത്ഥായം പദത്ഥസംസന്ദനാ - "സമാ ച സുസമാ ച സമസുസമാ"തി വത്തബ്ബേ ഏകദേസസരൂപേകസേസം കത്വാ "സുസമാ" ഇച്ചേവ വുത്താ യഥാ നാമഞ്ച രൂപഞ്ച നാമരൂപഞ്ച നാമരൂപന്തി. "ഇദം സമം, ഇദം സുസമ"ന്തി പന അനഞ്ഞാപേക്ഖം കത്വാ നപുംസകവചനം കതം. യസ്മാ പന ഞാതമ്പി ദിട്ഠന്തി വുച്ചതി, ദിട്ഠഞ്ച ആരദ്ധഞ്ച അത്ഥതോ ഏകം.

വിദിതസച്ഛികതഫസ്സിതാനി പന ഞാതവേവചനാനി, തസ്മാ ഞാതന്തി ആരദ്ധത്ഥോയേവ വുത്തോ ഹോതി.

ആരദ്ധം ഹോതി വീരിയം അസല്ലീനന്തി അയം പന ആരദ്ധവചനസ്സ ഉജുകത്ഥോയേവ. **ഉപട്ഠിതാ സതീ**തിആദീനി പന സമ്പയുത്തവീരിയസ്സ ഉപകാരകധമ്മദസ്സനത്ഥം വുത്താനി, ന ആരദ്ധവചനസ്സ അത്ഥദസ്സനത്ഥം. പുരിമേന അത്ഥേന സുട്ഠു സമാരദ്ധാതി സുസമാരദ്ധാ ച, ഇമിനാ അത്ഥേന സുസമാ ആരദ്ധാതി സുസമാരദ്ധാ ച ഏകസേസേ കതേ ''സുസമാരദ്ധാ''തി വുച്ചന്തി. ഇമമത്ഥം പരിഗ്ഗഹേത്വാ ''തേന വുച്ചതി സുസമാരദ്ധാ''തി വുത്തം.

അനുപുബ്ബന്തി യഥാനുക്കമേനാതി അത്ഥോ, പുബ്ബം പുബ്ബം അനൂതി വുത്തം ഹോതി. **ദീഘം അസ്സാസവസേനാ**തി ദീഘന്തി വുത്തഅസ്സാസവസേന. **പുരിമാ പുരിമാ**തി പുരിമാ പുരിമാ സതി. ഏതേന പുബ്ബന്തിപദസ്സ അത്ഥോ വുത്തോ ഹോതി. **പച്ഛിമാ പച്ഛിമാ**തി സതിയേവ. ഏതേന അനൂതിപദസ്സ അത്ഥോ വുത്തോ ഹോതി. ഉഭയേന പുബ്ബഞ്ച അനു ച പരിചിതാതി അത്ഥോ വുത്തോ ഹോതി. ഉപരി സോളസ വത്ഥൂനി വിത്ഥാരേത്വാ വചനതോ ഇധ സങ്ഖിപിത്വാ ''പടിനിസ്സഗ്ഗാനുപസ്സീ''തി അന്തിമമേവ ദസ്സിതം. യസ്മാ സിഖാപ്പത്തഭാവനസ്സ സബ്ബാപി ആനാപാനസ്സതിയോ പുനപ്പുനം യഥാരുചി പവത്തനതോ അനുപരിചിതാപി ഹോന്തി. തേന വുത്തം - ''അഞ്ഞമഞ്ഞം പരിചിതാ ചേവ ഹോന്തി അനുപരിചിതാ ചാ''തി.

യഥത്ഥാതി യഥാസഭാവത്ഥാ. **അത്തദമഥത്ഥോ**തി അരഹത്തമഗ്ഗക്ഖണേ അത്തനോ നിബ്ബിസേവനത്ഥോ. **സമഥത്ഥോ**തി സീതിഭാവത്ഥോ. **പരിനിബ്ബാപനത്ഥോ**തി കിലേസപരിനിബ്ബാനേന. **അഭിഞ്ഞത്ഥോ**തി സബ്ബധമ്മവസേന. **പരിഞ്ഞത്ഥാ**ദയോ മഗ്ഗഞാണകിച്ചവസേന. **സച്ചാഭിസമയത്ഥോ** ചതുന്നം സച്ചാനം ഏകപടിവേധദസ്സനവസേന. **നിരോധേ പതിട്ഠാപകത്ഥോ** ആരമ്മണകരണവസേന.

ബുദ്ധോതിപദസ്സ അഭാവേപി ബുദ്ധേനാതിപദേ യോ സോ ബുദ്ധോ, തം നിദ്ദിസിതുകാമേന **ബുദ്ധോ**തി വുത്തം. **സയമ്ഭൂ**തി ഉപദേസം വിനാ സയമേവ ഭൂതോ. **അനാചരിയകോ**തി സയമ്ഭൂപദസ്സ അത്ഥവിവരണം. യോ ഹി ആചരിയം വിനാ സച്ചാനി പടിവിജ്ഝതി, സോ സയമ്ഭൂ നാമ ഹോതി. **പുബ്ബേ അനനുസ്സുതേസൂ**തിആദി അനാചരിയകഭാവസ്സ അത്ഥപ്പകാസനം. **അനനുസ്സുതേസൂ**തി ആചരിയം അനനുസ്സുതേസു. **സാമ**ന്തി സയമേവ. **അഭിസമ്ബുജ്ഝീ**തി ഭുസം സമ്മാ പടിവിജ്ഝി. **തത്ഥ ച സബ്ബഞ്ഞുതം പാപുണീ**തി തേസു ച സച്ചേസു സബ്ബഞ്ഞുഭാവം പാപുണി. യഥാ സച്ചാനി പടിവിജ്ഝന്താ സബ്ബഞ്ഞുനോ ഹോന്തി, തഥാ സച്ചാനം പടിവിദ്ധത്താ ഏവം വുത്തം. സബ്ബഞ്ഞുതം പത്തോതിപി പാഠോ. **ബലേസു ച വസീഭാവ**ന്തി ദസസു ച തഥാഗതബലേസു ഇസ്സരഭാവം പാപുണി. യോ സോ ഏവം ഭൂതോ, സോ ബുദ്ധോതി വുത്തം ഹോതി. തത്ഥ സബ്ബേസു ധമ്മേസു അപ്പടിഹതഞാണനിമിത്താനുത്തരവിമോക്ഖാധിഗമപരിഭാവിതം ഖന്ധസന്താനം ഉപാദായ പണ്ണത്തികോ, സബ്ബഞ്ഞുതപദട്ഠാനം വാ സച്ചാഭിസമ്ബോധിമുപാദായ പണ്ണത്തികോ സത്തവിസേസോ ബുദ്ധോ. ഏത്താവതാ അത്ഥതോ ബുദ്ധവിഭാവനാ കതാ ഹോതി.

ഫന്വ. ഇദാനി ബ്യഞ്ജനതോ വിഭാവേന്തോ **ബുദ്ധോതി കേനട്ഠേന ബുദ്ധോ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ യഥാ ലോകേ അവഗന്താ അവഗതോതി വുച്ചതി, ഏവം **ബുജ്ഝിതാ സച്ചാനീതി ബുദ്ധോ**. യഥാ പണ്ണസോസാ വാതാ പണ്ണസുസാതി വുച്ചന്തി, ഏവം **ബോധേതാ പജായാതി ബുദ്ധോ. സബ്ബഞ്ഞുതായ ബുദ്ധോ**തി സബ്ബധമ്മബുജ്ഝനസമത്ഥായ ബുദ്ധിയാ ബുദ്ധോതി വുത്തം ഹോതി. **സബ്ബദസ്സാവിതായ ബുദ്ധോ**തി സബ്ബധമ്മാനം ഞാണചക്ഖുനാ ദിട്ഠത്താ ബുദ്ധോതി വുത്തം ഹോതി. **അനഞ്ഞനേയ്യതായ ബുദ്ധോ**തി അഞ്ഞേന അബോധനീയതോ സയമേവ ബുദ്ധത്താ ബുദ്ധോതി വുത്തം ഹോതി. **വിസവിതായ ബുദ്ധോ**തി നാനാഗുണവിസവനതോ പദുമമിവ വികസനട്ഠേന ബുദ്ധോതി വുത്തം ഹോതി. **ഖീണാസവസങ്ഖാതേന ബുദ്ധോ**തിആദീഹി ഛഹി പരിയായേഹി ചിത്തസങ്കോചകരധമ്മപ്പഹാനേന നിദ്ദക്ഖയവിബുദ്ധോ പുരിസോ വിയ സബ്ബകിലേസനിദ്ദക്ഖയവിബുദ്ധത്താ ബുദ്ധോതി വുത്തം ഹോതി. സങ്ഖാ സങ്ഖാതന്തി അത്ഥതോ ഏകത്താ **സങ്ഖാതേനാ**തി വചനസ്സ കോട്ഠാസേനാതി അത്ഥോ. തണ്ഹാലേപദിട്ഠിലേപാഭാവേന **നിരുപലേപസങ്ഖാതേന**. സവാസനാനം സബ്ബകിലേസാനം പഹീനത്താ ഏകന്തവചനേന വിസേസേത്വാ **ഏകന്തവീതരാഗോ**തിആദി വുത്തം. **ഏകന്തനിക്കിലേസോ**തി രാഗദോസമോഹാവസേസേഹി സബ്ബകിലേസേഹി നിക്കിലേസോ. **ഏകായനമഗ്ഗം ഗതോതി ബുദ്ധോ**തി ഗമനത്ഥാനം ധാതൂനം ബുജ്ഝനത്ഥത്താ ബുജ്ഝനത്ഥാപി ധാതുയോ ഗമനത്ഥാ ഹോന്തി, തസ്മാ ഏകായനമഗ്ഗം ഗതത്താ ബുദ്ധോതി വുത്തം ഹോതി. **ഏകായനമഗ്ഗോ**തി ചേത്ഥ -

> ''മഗ്ഗോ പന്ഥോ പഥോ പജ്ജോ, അഞ്ജസം വടുമായനം;
> നാവാ ഉത്തരസേതു ച, കുല്ലോ ച ഭിസി സങ്കമോ''തി . (ചൂളനി॰ പാരായനത്ഥുതിഗാഥാനിദ്ദേസ ഫ൦ഫ) -

മഗ്ഗസ്സ ബഹൂസു നാമേസു അയനനാമേന വുത്തോ. തസ്മാ ഏകമഗ്ഗഭൂതോ മഗ്ഗോ, ന ദ്വേധാപഥഭൂതോതി അത്ഥോ. അഥ വാ ഏകേന അയിതബ്ബോ മഗ്ഗോതി ഏകായനമഗ്ഗോ. **ഏകേനാ**തി ഗണസങ്ഗണികം പഹായ പവിവേകേന ചിത്തേന. **അയിതബ്ബോ**തി പടിപജ്ജിതബ്ബോ. അയന്തി വാ ഏതേനാതി അയനോ, സംസാരതോ നിബ്ബാനം ഗച്ഛന്തീതി അത്ഥോ. ഏകേസം അയനോ ഏകായനോ. **ഏകേ**തി സേട്ഠാ, സബ്ബസത്തസേട്ഠാ ച സമ്മാസമ്ബുദ്ധാ, തസ്മാ ഏകായനമഗ്ഗോതി സമ്മാസമ്ബുദ്ധാനം അയനഭൂതോ മഗ്ഗോതി വുത്തം ഹോതി. അയതീതി വാ അയനോ, ഗച്ഛതി പവത്തതീതി അത്ഥോ. ഏകസ്മിം അയനോ മഗ്ഗോതി ഏകായനമഗ്ഗോ, ഏകസ്മിംയേവ ബുദ്ധസാസനേ പവത്തമാനോ മഗ്ഗോ, ന അഞ്ഞത്ഥാതി വുത്തം ഹോതി. അപി ച ഏകം അയതീതി ഏകായനോ, പുബ്ബഭാഗേ നാനാമുഖഭാവനാനയപ്പവത്തോപി അപരഭാഗേ ഏകം നിബ്ബാനമേവ ഗച്ഛതീതി വുത്തം ഹോതി, തസ്മാ ഏകായനമഗ്ഗോതി ഏകനിബ്ബാനഗമനമഗ്ഗോതി അത്ഥോ. **ഏകോ അനുത്തരം സമ്മാസമ്ബോധിം അഭിസമ്ബുദ്ധോതി ബുദ്ധോ**തി ന പരേഹി ബുദ്ധത്താ ബുദ്ധോ, കിം പന സയമേവ അനുത്തരം സമ്മാസമ്ബോധിം അഭിസമ്ബുദ്ധത്താ ബുദ്ധോതി വുത്തം ഹോതി. **അബുദ്ധിവിഹതത്താ ബുദ്ധിപടിലാഭാ ബുദ്ധോ**തി ബുദ്ധി ബുദ്ധം ബോധോതി പരിയായവചനമേതം. തത്ഥ യഥാ നീലരത്തഗുണയോഗാ നീലോ പടോ രത്തോ പടോതി വുച്ചതി, ഏവം ബുദ്ധഗുണയോഗാ ബുദ്ധോതി ഞാപേതും വുത്തം.

തതോ പരം **ബുദ്ധോതി നേതം നാമ**ന്തിആദി “അത്ഥമനുഗതാ അയം പഞ്ഞത്തീ”തി ഞാപനത്ഥം വുത്തം. തത്ഥ **മിത്താ** സഹായാ. **അമച്ചാ** ഭച്ചാ. **ഞാതീ** പിതുപക്ഖികാ. **സാലോഹിതാ** മാതുപക്ഖികാ. **സമണാ** പബ്ബജ്ജൂപഗതാ. **ബ്രാഹ്മണാ** ഭോവാദിനോ, സമിതപാപബാഹിതപാപാ വാ. **ദേവതാ** സക്കാദയോ ബ്രഹ്മാനോ ച. **വിമോക്ഖന്തിക**ന്തി വിമോക്ഖോ അരഹത്തമഗ്ഗോ, വിമോക്ഖസ്സ അന്തോ അരഹത്തഫലം, തസ്മിം വിമോക്ഖന്തേ ഭവം വിമോക്ഖന്തികം നാമ. സബ്ബഞ്ഞുഭാവോ ഹി അരഹത്തമഗ്ഗേന സിജ്ഝതി, അരഹത്തഫലോദയേ സിദ്ധോ ഹോതി, തസ്മാ സബ്ബഞ്ഞുഭാവോ വിമോക്ഖന്തേ ഭവോ ഹോതി. തം നേമിത്തികമ്പി നാമം വിമോക്ഖന്തേ ഭവം നാമ ഹോതി. തേന വുത്തം - “വിമോക്ഖന്തികമേതം ബുദ്ധാനം ഭഗവന്താന”ന്തി. **ബോധിയാ മൂലേ സഹ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസ്സ പടിലാഭാ**തി മഹാബോധിരുക്ഖമൂലേ യഥാവുത്തക്ഖണേ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസ്സ പടിലാഭേന സഹ. **സച്ഛികാ പഞ്ഞത്തീ**തി അരഹത്തഫലസച്ഛികിരിയായ, സബ്ബധമ്മസച്ഛികിരിയായ വാ ജാതാ പഞ്ഞത്തി. **യദിദം ബുദ്ധോ**തി യാ അയം ബുദ്ധോതി പഞ്ഞത്തി, അയം ബ്യഞ്ജനതോ ബുദ്ധവിഭാവനാ.

“യഥാ ബുദ്ധേന ദേസിതാ”തിഗാഥാപാദസ്സ പന ഇമിനാ പദഭാജനീയേ വുത്തത്ഥേന അയം സംസന്ദനാ - ആനാപാനസ്സതിയോ ച യഥാ ബുദ്ധേന ദേസിതാ, യേന പകാരേന ദേസിതാ. യഥാസദ്ദേന സങ്ഗഹിതാ ദസ യഥത്ഥാ ച യഥാ ബുദ്ധേന ദേസിതാ, യേന പകാരേന ദേസിതാതി പകാരത്ഥസ്സ ച യഥാസദ്ദസ്സ, സഭാവത്ഥസ്സ ച യഥാസദ്ദസ്സ സരൂപേകസേസവസേന ഏകസേസം കത്വാ “യഥാ”തി വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. പദഭാജനീയേ പനസ്സ യഥത്ഥേസു ഏകേകസ്സ യോജനാവസേന “ദേസിതോ”തി ഏകവചനം കതം.

“സോതി ഗഹട്ഠോ വാ ഹോതി പബ്ബജിതോ വാ”തി വുത്തത്താ ആദിപദേപി യസ്സ ഗഹട്ഠസ്സ വാ പബ്ബജിതസ്സ വാതി വുത്തമേവ ഹോതി. ലോകത്ഥോ വുത്തോയേവ. **പഭാസേതീ**തി അത്തനോ ഞാണസ്സ പാകടം കരോതീതി അത്ഥോ . **അഭിസമ്ബുദ്ധത്താ**തി സാവകപാരമിഞാണേനപി പടിവിദ്ധഭാവേന. **ഓഭാസേതീ**തി കാമാവചരഭൂതം ലോകം. **ഭാസേതീ**തി രൂപാവചരഭൂതം ലോകം. **പഭാസേതീ**തി അരൂപാവചരഭൂതം ലോകം.

അരിയഞാണന്തി അരഹത്തമഗ്ഗഞാണം. **മഹികാ മുത്തോ**തി മഹികായ മുത്തോ. **മഹികാ**തി നീഹാരോ വുച്ചതി. മഹിയാ മുത്തോതിപി പാഠോ. **ധൂമരജാ മുത്തോ**തി ധൂമതോ ച രജതോ ച മുത്തോ. **രാഹുഗഹണാ വിപ്പമുത്തോ**തി രാഹുനോ ചന്ദസ്സ ആസന്നുപക്കിലേസത്താ ദ്വീഹി ഉപസഗ്ഗേഹി വിസേസേത്വാ വുത്തം. **ഭാസതേ** ഇതി സഓഭാസട്ഠേന. **തപതേ** ഇതി സതേജട്ഠേന. **വിരോചതേ** ഇതി രുചിരട്ഠേന. **ഏവമേവ**ന്തി ഏവം ഏവം. യസ്മാ പന ചന്ദോപി സയം ഭാസന്തോ തപന്തോ വിരോചന്തോ ഇമം ഓകാസലോകം ഓഭാസേതി, ഭിക്ഖു ച പഞ്ഞായ ഭാസന്തോ തപന്തോ വിരോചന്തോ ഇമം ഖന്ധാദിലോകം പഞ്ഞായ ഓഭാസേതി, തസ്മാ ഉഭയത്രാപി “ഭാസേതീ”തി അവത്വാ “ഭാസതേ” ഇച്ചേവ വുത്തം. ഏവഞ്ഹി വുത്തേ ഹേതുഅത്ഥോപി വുത്തോ ഹോതി. അതിവിസദതരാഭസൂരിയോപമം അഗ്ഗഹേത്വാ കസ്മാ ചന്ദോപമാ ഗഹിതാതി ചേ? സബ്ബകിലേസപരിളാഹവൂപസമേന സന്തസ്സ ഭിക്ഖുനോ സന്തഗുണയുത്തചന്ദോപമാ അനുച്ഛവികാതി ഗഹിതാതി വേദിതബ്ബം. ഏവം

ആനാപാനസ്സതിഭാവനാസിദ്ധിസാധകം യോഗാവചരം ഥുനിത്വാ **ഇമാനി തേരസ വോദാനേ ഞാണാനീ**തി താനി ഞാണാനി നിഗമേത്വാ ദസ്സേതീതി.

വോദാനഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. സതോകാരിഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൬൨. സതോകാരിഞാണനിദ്ദേസേ മാതികായം **ഇധ ഭിക്ഖൂ**തി ഇമസ്മിം സാസനേ ഭിക്ഖു. അയഞ്ഹി എത്ഥ ഇധ-സദ്ദോ സബ്ബപ്പകാരആനാപാനസ്സതിസമാധിനിബ്ബത്തകസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ സന്നിസ്സയഭൂതസാസനപരിദീപനോ, അഞ്ഞസാസനസ്സ തഥാഭാവപടിസേധനോ ച. വുത്തഞ്ഹേതം - ''ഇധേവ, ഭിക്ഖവേ, സമണോ…പേ॰… സുഞ്ഞാ പരപ്പവാദാ സമണേഭി അഞ്ഞേഹീ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൩൯; അ॰ നി॰ ൪.൨൪൧).

അരഞ്ഞഗതോ വാ രുക്ഖമൂലഗതോ വാ സുഞ്ഞാഗാരഗതോ വാതി ഇദമസ്സ ആനാപാനസ്സതിസമാധി ഭാവനാനുരൂപസേനാസനപരിഗ്ഗഹപരിദീപനം. ഇമസ്സ ഹി ഭിക്ഖുനോ ദീഘരത്തം രൂപാദീസു ആരമ്മണേസു അനുവിസടം ചിത്തം ആനാപാനസ്സതിസമാധിആരമ്മണം അഭിരുഹിതും ന ഇച്ഛതി, കൂടഗോണയുത്തരഥോ വിയ ഉപ്പഥമേവ ധാവതി. തസ്മാ സേയ്യഥാപി നാമ ഗോപോ കൂടധേനുയാ സബ്ബം ഖീരം പിവിത്വാ വഡ്ഢിതം കൂടവച്ഛം ദമേതുകാമോ ധേനുതോ അപനേത്വാ എകമന്തേ മഹന്തം ഥമ്ഭം നിഖണിത്വാ തത്ഥ യോത്തേന ബന്ധേയ്യ, അഥസ്സ സോ വച്ഛോ ഇതോ ചിതോ ച വിപ്ഫന്ദിത്വാ പലായിതും അസക്കോന്തോ തമേവ ഥമ്ഭം ഉപനിസീദേയ്യ വാ ഉപനിപജ്ജേയ്യ വാ, എവമേവ ഇമിനാപി ഭിക്ഖുനാ ദീഘരത്തം രൂപാരമ്മണാദിരസപാനവഡ്ഢിതം ദുട്ഠചിത്തം ദമേതുകാമേന രൂപാദിആരമ്മണതോ അപനേത്വാ അരഞ്ഞം വാ രുക്ഖമൂലം വാ സുഞ്ഞാഗാരം വാ പവേസേത്വാ തത്ഥ അസ്സാസപസ്സാസഥമ്ഭേ സതിയോത്തേന ബന്ധിതബ്ബം. എവമസ്സ തം ചിത്തം ഇതോ ചിതോ ച വിപ്ഫന്ദിത്വാപി പുബ്ബേ ആചിണ്ണാരമ്മണം അലഭമാനം സതിയോത്തം ഛിന്ദിത്വാ പലായിതും അസക്കോന്തം തമേവാരമ്മണം ഉപചാരപ്പനാവസേന ഉപനിസീദതി ചേവ ഉപനിപജ്ജതി ച. തേനാഹു പോരാണാ -

> ''യഥാ ഥമ്ഭേ നിബന്ധേയ്യ, വച്ഛം ദമം നരോ ഇധ;
> ബന്ധേയ്യേവം സകം ചിത്തം, സതിയാരമ്മണേ ദള്ഹ''ന്തി. (വിസുദ്ധി॰ ൧.൨൧൭; പാരാ॰ അട്ഠ॰ ૨.൧൬൫; ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ૨.൩൭൪; മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൦൭) -

എവമസ്സ തം സേനാസനം ഭാവനാനുരൂപം ഹോതി. അഥ വാ യസ്മാ ഇദം കമ്മട്ഠാനപ്പഭേദേ മുദ്ധഭൂതം സബ്ബബുദ്ധപച്ചേകബുദ്ധബുദ്ധസാവകാനം വിസേസാധിഗമദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരപദട്ഠാനം ആനാപാനസ്സതികമ്മട്ഠാനം ഇത്ഥിപുരിസഹത്ഥിഅസ്സാദിസദ്ദസമാകുലം ഗാമന്തം അപരിച്ചജിത്വാ ന സുകരം ഭാവേതും സദ്ദകണ്ടകത്താ ഝാനസ്സ. അഗാമകേ പന അരഞ്ഞേ സുകരം യോഗാവചരേന ഇദം കമ്മട്ഠാനം പരിഗ്ഗഹേത്വാ ആനാപാനചതുക്കജ്ഝാനം നിബ്ബത്തേത്വാ തദേവ പാദകം കത്വാ സങ്ഖാരേ സമ്മസിത്വാ അഗ്ഗഫലം അരഹത്തം പാപുണിതും. തസ്മാ തസ്സ അനുരൂപം സേനാസനം ഉപദിസന്തോ ഭഗവാ ''അരഞ്ഞഗതോ വാ''തിആദിമാഹ, തഥേവ ഥേരോ.

വത്ഥുവിജ്ജാചരിയോ വിയ ഹി ഭഗവാ, സോ യഥാ വത്ഥുവിജ്ജാചരിയോ നഗരഭൂമിം പസ്സിത്വാ സുട്ഠു ഉപപരിക്ഖിത്വാ "എത്ഥ നഗരം മാപേഥാ"തി ഉപദിസതി, സോത്ഥിനാ ച നഗരേ നിട്ഠിതേ രാജകുലതോ മഹാസക്കാരം ലഭതി, എവമേവം യോഗാവചരസ്സ അനുരൂപം സേനാസനം ഉപപരിക്ഖിത്വാ "എത്ഥ കമ്മട്ഠാനം അനുയുഞ്ജിതബ്ബ"ന്തി ഉപദിസതി, തതോ തത്ഥ കമ്മട്ഠാനമനുയുത്തേന യോഗിനാ കമേന അരഹത്തേ പത്തേ "സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ വത സോ ഭഗവാ"തി മഹന്തം സക്കാരം ലഭതി. അയം പന ഭിക്ഖു "ദീപിസദിസോ"തി വുച്ചതി. യഥാ ഹി മഹാദീപിരാജാ അരഞ്ഞേ തിണഗഹനം വാ വനഗഹനം വാ പബ്ബതഗഹനം വാ നിസ്സായ നിലീയിത്വാ വനമഹിംസഗോകണ്ണസൂകരാദയോ മിഗേ ഗണ്ഹാതി, എവമേവം അയം അരഞ്ഞാദീസു കമ്മട്ഠാനമനുയുഞ്ജന്തോ ഭിക്ഖു യഥാക്കമേന സോതാപത്തിസകദാഗാമിഅനാഗാമിഅരഹത്തമഗ്ഗേ ചേവ അരിയഫലാനി ച ഗണ്ഹാതീതി വേദിതബ്ബോ. തേനാഹു പോരാണാ -

> "യഥാപി ദീപികോ നാമ, നിലീയിത്വാ ഗണ്ഹതേ മിഗേ;
> തഥേവായം ബുദ്ധപുത്തോ, യുത്തയോഗോ വിപസ്സകോ;
> അരഞ്ഞം പവിസിത്വാന, ഗണ്ഹാതി ഫലമുത്തമ"ന്തി. (മി॰ പ॰ ൬.൧.൫);

തേനസ്സ പരക്കമജവയോഗ്ഗഭൂമിം അരഞ്ഞസേനാസനം ദസ്സേന്തോ "അരഞ്ഞഗതോ വാ"തിആദിമാഹ.

തത്ഥ **അരഞ്ഞഗതോ**തി ഉപരി വുത്തലക്ഖണം യംകിഞ്ചി പവിവേകസുഖം അരഞ്ഞം ഗതോ. **രുക്ഖമൂലഗതോ**തി രുക്ഖസമീപം ഗതോ. **സുഞ്ഞാഗാരഗതോ**തി സുഞ്ഞം വിവിത്തോകാസം ഗതോ. എത്ഥ ച ഠപേത്വാ അരഞ്ഞഞ്ച രുക്ഖമൂലഞ്ച അവസേസസത്തവിധസേനാസനം ഗതോപി "സുഞ്ഞാഗാരഗതോ"തി വത്തും വട്ടതി. നവവിധഞ്ഹി സേനാസനം. യഥാഹ - "സോ വിവിത്തം സേനാസനം ഭജതി അരഞ്ഞം രുക്ഖമൂലം പബ്ബതം കന്ദരം ഗിരിഗുഹം സുസാനം വനപത്ഥം അബ്ഭോകാസം പലാലപുഞ്ജ"ന്തി (വിഭ॰ ൫൦൮). എവമസ്സ ഉതുത്തയാനുകൂലം ധാതുചരിയാനുകൂലഞ്ച ആനാപാനസ്സതിഭാവനാനുരൂപം സേനാസനം ഉപദിസിത്വാ അലീനാനുദ്ധച്ചപക്ഖികം സന്തമിരിയാപഥം ഉപദിസന്തോ **നിസീദതീ**തി ആഹ. അഥസ്സ നിസജ്ജായ ദള്ഹഭാവം അസ്സാസപസ്സാസാനം പവത്തനസമത്ഥതം ആരമ്മണപരിഗ്ഗഹൂപായഞ്ച ദസ്സേന്തോ **പല്ലങ്കം ആഭുജിത്വാ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **പല്ലങ്ക**ന്തി സമന്തതോ ഊരുബദ്ധാസനം. **ആഭുജിത്വാ**തി ബന്ധിത്വാ. **ഉജും കായം പണിധായാ**തി ഉപരിമസരീരം ഉജുകം ഠപേത്വാ അട്ഠാരസ പിട്ഠികണ്ടകേ കോടിയാ കോടിം പടിപാദേത്വാ. എവഞ്ഹി നിസിന്നസ്സ ധമ്മമംസന്ഹാരൂനി ന പണമന്തി. അഥസ്സ യാ തേസം പണമനപച്ചയാ ഖണേ ഖണേ വേദനാ ഉപ്പജ്ജേയ്യും, താ ന ഉപ്പജ്ജന്തി. താസു അനുപ്പജ്ജമാനാസു ചിത്തം ഏകഗ്ഗം ഹോതി, കമ്മട്ഠാനം ന പരിപതതി, വുദ്ധിം ഫാതിം ഉപഗച്ഛതി.

പരിമുഖം സതിം ഉപട്ഠപേത്വാതി കമ്മട്ഠാനാഭിമുഖം സതിം ഠപയിത്വാ. **സോ സതോവ അസ്സസതി സതോ പസ്സസതീ**തി സോ ഭിക്ഖു ഏവം നിസീദിത്വാ ഏവഞ്ച സതിം ഉപട്ഠപേത്വാ തം സതിം അവിജഹന്തോ സതോ ഏവ അസ്സസതി സതോ പസ്സസതി, സതോകാരീ ഹോതീതി വുത്തം ഹോതി.

ഇദാനി യേഹി പകാരേഹി സതോകാരീ ഹോതി, തേ പകാരേ ദസ്സേതും **ദീഘം വാ അസ്സസന്തോ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ദീഘം വാ അസ്സസന്തോ**തി ദീഘം വാ അസ്സാസം പവത്തയന്തോ. തഥാ **രസ്സം**. യാ പന നേസം ദീഘരസ്സതാ, സാ കാലവസേന വേദിതബ്ബാ. കദാചി ഹി മനുസ്സാ ഹത്ഥിഅഹിആദയോ വിയ കാലവസേന ദീഘം അസ്സസന്തി ച പസ്സസന്തി ച, കദാചി സുനഖസസാദയോ വിയ രസ്സം. അഞ്ഞഥാ ഹി ചുണ്ണവിചുണ്ണാ അസ്സാസപസ്സാസാ ദീഘരസ്സാ നാമ ന ഹോന്തി . തസ്മാ തേ ദീഘം കാലം പവിസന്താ ച നിക്ഖമന്താ ച ദീഘാ, രസ്സം കാലം പവിസന്താ ച നിക്ഖമന്താ ച രസ്സാതി വേദിതബ്ബാ. തത്രായം ഭിക്ഖു ഉപരി വുത്തേഹി നവഹാകാരേഹി ദീഘം അസ്സസന്തോ ച പസ്സസന്തോ ച **ദീഘം അസ്സസാമി, പസ്സസാമീതി പജാനാതി,** തഥാ **രസ്സം.**

ഏവം പജാനതോ ച -

> ''ദീഘോ രസ്സോ ച അസ്സാസോ, പസ്സാസോപി ച താദിസോ;
> ചത്താരോ വണ്ണാ വത്തന്തി, നാസികഗ്ഗേവ ഭിക്ഖുനോ''തി. (വിസുദ്ധി॰ ൧.൨൧൯; പാരാ॰ അട്ഠ॰ ൨.൧൬൫);

നവന്നഞ്ചസ്സ ആകാരാനം ഏകേനാകാരേന കായാനുപസ്സനാസതിപട്ഠാനഭാവനാ സമ്പജ്ജതീതി വേദിതബ്ബാ. **സബ്ബകായപടിസംവേദീ അസ്സസിസ്സാമീതി സിക്ഖതി. സബ്ബകായപടിസംവേദീ പസ്സസിസ്സാമീതി സിക്ഖതീ**തി സകലസ്സ അസ്സാസകായസ്സാദിമജ്ഝപരിയോസാനം വിദിതം കരോന്തോ പാകടം കരോന്തോ അസ്സസിസ്സാമീതി സിക്ഖതി. സകലസ്സ പസ്സാസകായസ്സാദിമജ്ഝപരിയോസാനം വിദിതം കരോന്തോ പാകടം കരോന്തോ പസ്സസിസ്സാമീതി സിക്ഖതി. ഏവം വിദിതം കരോന്തോ പാകടം കരോന്തോ ഞാണസമ്പയുത്തചിത്തേന അസ്സസതി ചേവ പസ്സസതി ച. തസ്മാ ''അസ്സസിസ്സാമി പസ്സസിസ്സാമീതി സിക്ഖതീ''തി വുച്ചതി. ഏകസ്സ ഹി ഭിക്ഖുനോ ചുണ്ണവിചുണ്ണവിസടേ (വിസുദ്ധി॰ ൧.൨൧൯; പാരാ॰ ൨.൧൬൫) അസ്സാസകായേ, പസ്സാസകായേ വാ ആദി പാകടോ ഹോതി, ന മജ്ഝപരിയോസാനം. സോ ആദിമേവ പരിഗ്ഗഹേതും സക്കോതി, മജ്ഝപരിയോസാനേ കിലമതി. ഏകസ്സ മജ്ഝം പാകടം ഹോതി, ന ആദിപരിയോസാനം. സോ മജ്ഝമേവ പരിഗ്ഗഹേതും സക്കോതി, ആദിപരിയോസാനേ കിലമതി. ഏകസ്സ പരിയോസാനം പാകടം ഹോതി, ന ആദിമജ്ഝം. സോ പരിയോസാനംയേവ പരിഗ്ഗഹേതും സക്കോതി, ആദിമജ്ഝേ കിലമതി. ഏകസ്സ സബ്ബം പാകടം ഹോതി, സോ സബ്ബമ്പി പരിഗ്ഗഹേതും സക്കോതി , ന കത്ഥചി കിലമതി. താദിസേന ഭവിതബ്ബന്തി ദസ്സേന്തോ ആഹ - ''സബ്ബകായപടിസംവേദീ''തിആദി.

തത്ഥ **സിക്ഖതീ**തി ഏവം ഘടതി വായമതി. യോ വാ തഥാഭൂതസ്സ സംവരോ, അയമേത്ഥ അധിസീലസിക്ഖാ. യോ തഥാഭൂതസ്സ സമാധി, അയം അധിചിത്തസിക്ഖാ. യാ തഥാഭൂതസ്സ പഞ്ഞാ, അയം അധിപഞ്ഞാസിക്ഖാതി ഇമാ തിസ്സോ സിക്ഖായോ തസ്മിം ആരമ്മണേ തായ സതിയാ തേന മനസികാരേന സിക്ഖതി ആസേവതി ഭാവേതി ബഹുലീകരോതീതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. തത്ഥ യസ്മാ പുരിമനയേന കേവലം അസ്സസിതബ്ബം പസ്സസിതബ്ബമേവ ച, ന അഞ്ഞം കിഞ്ചി കാതബ്ബം, ഇതോ പട്ഠായ പന ഞാണുപ്പാദനാദീസു യോഗോ കരണീയോ. തസ്മാ തത്ഥ ''അസ്സസാമീതി പജാനാതി പസ്സസാമീതി പജാനാതി''ച്ചേവ വത്തമാനകാലവസേന പാളിം വത്വാ

ഇതോ പട്ഠായ കത്തബ്ബസ്സ ഞാണുപ്പാദനാദിനോ ആ-കാരസ്സ ദസ്സനത്ഥം "സബ്ബകായപടിസംവേദീ അസ്സസിസ്സാമീ"തിആദിനാ നയേന അനാഗതകാലവസേന പാളി ആരോപിതാതി വേദിതബ്ബാ.

പസ്സമ്ഭയം കായസങ്ഖാരം...പേ॰... സിക്ഖതീതി ഓളാരികം അസ്സാസപസ്സാസസങ്ഖാതം കായസങ്ഖാരം പസ്സമ്ഭേന്തോ പടിപ്പസ്സമ്ഭേന്തോ നിരോധേന്തോ വൂപസമേന്തോ അസ്സസിസ്സാമി പസ്സസിസ്സാമീതി സിക്ഖതി.

തത്രേവം ഓളാരികസുഖുമതാ ച പസ്സദ്ധി ച വേദിതബ്ബാ - ഇമസ്സ ഹി ഭിക്ഖുനോ പുബ്ബേ അപരിഗ്ഗഹിതകാലേ കായോ ച ചിത്തഞ്ച സദരഥാ ഹോന്തി ഓളാരികാ. കായചിത്താനം ഓളാരികത്തേ അവൂപസന്തേ അസ്സാസപസ്സാസാപി ഓളാരികാ ഹോന്തി, ബലവതരാ ഹുത്വാ പവത്തന്തി, നാസികാ നപ്പഹോതി, മുഖേന അസ്സസന്തോപി പസ്സസന്തോപി തിട്ഠതി. യദാ പനസ്സ കായോപി ചിത്തമ്പി പരിഗ്ഗഹിതാ ഹോന്തി, തദാ തേ സന്താ ഹോന്തി വൂപസന്താ. തേസു വൂപസന്തേസു അസ്സാസപസ്സാസാ സുഖുമാ ഹുത്വാ പവത്തന്തി, "അത്ഥി നു ഖോ, നത്ഥീ"തി വിചേതബ്ബാകാരപ്പത്താ ഹോന്തി. സേയ്യഥാപി പുരിസസ്സ ധാവിത്വാ പബ്ബതാ വാ ഓരോഹിത്വാ മഹാഭാരം വാ സീസതോ ഓരോപേത്വാ ഠിതസ്സ ഓളാരികാ അസ്സാസപസ്സാസാ ഹോന്തി, നാസികാ നപ്പഹോതി, മുഖേന അസ്സസന്തോപി പസ്സസന്തോപി തിട്ഠതി. യദാ പനേസ തം പരിസ്സമം വിനോദേത്വാ ന്ഹത്വാ ച പിവിത്വാ ച അല്ലസാടകം ഹദയേ കത്വാ സീതായ ഛായായ നിപന്നോ ഹോതി, അഥസ്സ തേ അസ്സാസപസ്സാസാ സുഖുമാ ഹോന്തി "അത്ഥി നു ഖോ, നത്ഥീ"തി വിചേതബ്ബാകാരപ്പത്താ, ഏവമേവം ഇമസ്സ ഭിക്ഖുനോ അപരിഗ്ഗഹിതകാലേതി വിത്ഥാരേതബ്ബം. തഥാ ഹിസ്സ പുബ്ബേ അപരിഗ്ഗഹിതകാലേ "ഓളാരികോളാരികേ കായസങ്ഖാരേ പസ്സമ്ഭേമീ"തി ആഭോഗസമന്നാഹാരമനസികാരോ നത്ഥി, പരിഗ്ഗഹിതകാലേ പന അത്ഥി. തേനസ്സ അപരിഗ്ഗഹിതകാലതോ പരിഗ്ഗഹിതകാലേ കായസങ്ഖാരോ സുഖുമോ ഹോതി. തേനാഹു പോരാണാ -

> "സാരദ്ധേ കായേ ചിത്തേ ച, അധിമത്തം പവത്തതി;
> അസാരദ്ധമ്ഹി കായമ്ഹി, സുഖുമം സമ്പവത്തതീ"തി. (വിസുദ്ധി॰ ൧.൨൨൦; പാരാ॰ അട്ഠ॰ ൨.൧൬൫);

പരിഗ്ഗഹേപി ഓളാരികോ, പഠമജ്ഝാനൂപചാരേ സുഖുമോ. തസ്മിമ്പി ഓളാരികോ, പഠമജ്ഝാനേ സുഖുമോ. പഠമജ്ഝാനേ ച ദുതിയജ്ഝാനൂപചാരേ ച ഓളാരികോ, ദുതിയജ്ഝാനേ സുഖുമോ. ദുതിയജ്ഝാനേ ച തതിയജ്ഝാനൂപചാരേ ച ഓളാരികോ, തതിയജ്ഝാനേ സുഖുമോ. തതിയജ്ഝാനേ ച ചതുത്ഥജ്ഝാനൂപചാരേ ച ഓളാരികോ, ചതുത്ഥജ്ഝാനേ അതിസുഖുമോ അപ്പവത്തിമേവ പാപുണാതി. ഇദം താവ **ദീഘഭാണകസംയുത്തഭാണകാനം** മതം.

മജ്ഝിമഭാണകാ പന "പഠമജ്ഝാനേ ഓളാരികോ, ദുതിയജ്ഝാനൂപചാരേ സുഖുമോ"തി ഏവം ഹേട്ഠിമഹേട്ഠിമജ്ഝാനതോ ഉപരൂപരിജ്ഝാനൂപചാരേപി സുഖുമതരം ഇച്ഛന്തി. സബ്ബേസംയേവ പന മതേന അപരിഗ്ഗഹിതകാലേ പവത്തകായസങ്ഖാരോ പരിഗ്ഗഹിതകാലേ പടിപ്പസ്സമ്ഭതി, പരിഗ്ഗഹിതകാലേ പവത്തകായസങ്ഖാരോ

പഠമജ്ഝാനൂപചാരേ...പേ॰... ചതുത്ഥജ്ഝാനൂപചാരേ പവത്തകായസങ്ഖാരോ ചതുത്ഥജ്ഝാനേ പടിപ്പസ്സമ്ഭതി. അയം താവ സമഥേ നയോ.

വിപസ്സനായം പന അപരിഗ്ഗഹിതകാലേ പവത്തകായസങ്ഖാരോ ഓളാരികോ, മഹാഭൂതപരിഗ്ഗഹേ സുഖുമോ. സോപി ഓളാരികോ, ഉപാദാരൂപപരിഗ്ഗഹേ സുഖുമോ. സോപി ഓളാരികോ, സകലരൂപപരിഗ്ഗഹേ സുഖുമോ. സോപി ഓളാരികോ, അരൂപപരിഗ്ഗഹേ സുഖുമോ. സോപി ഓളാരികോ, രൂപാരൂപപരിഗ്ഗഹേ സുഖുമോ. സോപി ഓളാരികോ, പച്ചയപരിഗ്ഗഹേ സുഖുമോ. സോപി ഓളാരികോ, സപ്പച്ചയനാമരൂപദസ്സനേ സുഖുമോ. സോപി ഓളാരികോ, ലക്ഖണാരമ്മണിക വിപസ്സനായ സുഖുമോ. സോപി ദുബ്ബലവിപസ്സനായ ഓളാരികോ, ബലവവിപസ്സനായ സുഖുമോ. തത്ഥ പുബ്ബേ വുത്തനയേനേവ പുരിമസ്സ പുരിമസ്സ പച്ഛിമേന പച്ഛിമേന പടിപ്പസ്സദ്ധി വേദിതബ്ബാ. ഏവമേത്ഥ ഓളാരികസുഖുമതാ പടിപ്പസ്സദ്ധി ച വേദിതബ്ബാ. അയം താവേത്ഥ കായാനുപസ്സനാവസേന വുത്തസ്സ പഠമചതുക്കസ്സ അനുപുബ്ബപദവണ്ണനാ.

യസ്മാ പനേത്ഥ ഇദമേവ ചതുക്കം ആദികമ്മികസ്സ കമ്മട്ഠാനവസേന വുത്തം, ഇതരാനി പന തീണി ചതുക്കാനി ഏത്ഥ പത്തജ്ഝാനസ്സ വേദനാചിത്തധമ്മാനുപസ്സനാവസേന, തസ്മാ ഇമം കമ്മട്ഠാനം ഭാവേത്വാ ആനാപാനചതുക്കജ്ഝാനപദട്ഠാനായ വിപസ്സനായ സഹ പടിസമ്ഭിദാഹി അരഹത്തം പാപുണിതുകാമേന ആദികമ്മികേന കുലപുത്തേന വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ വുത്തനയേന സീലപരിസോധനാദീനി സബ്ബകിച്ചാനി കത്വാ സത്തങ്ഗസമന്നാഗതസ്സ ആചരിയസ്സ സന്തികേ പഞ്ചസന്ധികം കമ്മട്ഠാനം ഉഗ്ഗഹേതബ്ബം. തത്രിമേ പഞ്ച സന്ധയോ ഉഗ്ഗഹോ പരിപുച്ഛാ ഉപട്ഠാനം അപ്പനാ ലക്ഖണന്തി. തത്ഥ **ഉഗ്ഗഹോ** നാമ കമ്മട്ഠാനസ്സ ഉഗ്ഗണ്ഹനം. **പരിപുച്ഛാ** നാമ കമ്മട്ഠാനസ്സ പരിപുച്ഛനം. **ഉപട്ഠാനം** നാമ കമ്മട്ഠാനസ്സ ഉപട്ഠാനം. **അപ്പനാ** നാമ കമ്മട്ഠാനസ്സ അപ്പനാ. **ലക്ഖണം** നാമ കമ്മട്ഠാനസ്സ ലക്ഖണം, ''ഏവം ലക്ഖണമിദം കമ്മട്ഠാന''ന്തി കമ്മട്ഠാനസഭാവൂപധാരണന്തി വുത്തം ഹോതി.

ഏവം പഞ്ചസന്ധികം കമ്മട്ഠാനം ഉഗ്ഗണ്ഹന്തോ അത്തനാപി ന കിലമതി, ആചരിയമ്പി ന വിഹേസേതി. തസ്മാ ഥോകം ഉദ്ദിസാപേത്വാ ബഹും കാലം സജ്ഝായിത്വാ ഏവം പഞ്ചസന്ധികം കമ്മട്ഠാനം ഉഗ്ഗഹേത്വാ ആചരിയസ്സ സന്തികേ വാ അഞ്ഞത്ഥ വാ അട്ഠാരസ ദോസയുത്തേ വിഹാരേ വജ്ജേത്വാ പഞ്ചങ്ഗസമന്നാഗതേ സേനാസനേ വസന്തേന ഉപച്ഛിന്നഖുദ്ദകപലിബോധേന കതഭത്തകിച്ചേന ഭത്തസമ്മദം പടിവിനോദേത്വാ സുഖനിസിന്നേന രതനത്തയഗുണാനുസ്സരണേന ചിത്തം സമ്പഹംസേത്വാ ആചരിയുഗ്ഗഹതോ ഏകപദമ്പി അപരിഹാപേന്തേന ഇദം ആനാപാനസ്സതികമ്മട്ഠാനം മനസി കാതബ്ബം. തത്രായം മനസികാരവിധി -

> ''ഗണനാ അനുബന്ധനാ, ഫുസനാ ഠപനാ സല്ലക്ഖണാ;
> വിവട്ടനാ പാരിസുദ്ധി, തേസഞ്ച പടിപസ്സനാ''തി.

തത്ഥ **ഗണനാ**തി ഗണനായേവ. **അനുബന്ധനാ**തി അനുഗമനാ. **ഫുസനാ**തി ഫുട്ഠട്ഠാനം. **ഠപനാ**തി അപ്പനാ. **സല്ലക്ഖണാ**തി വിപസ്സനാ. **വിവട്ടനാ**തി മഗ്ഗോ. **പാരിസുദ്ധീ**തി ഫലം. **തേസഞ്ച പടിപസ്സനാ**തി പച്ചവേക്ഖണാ. തത്ഥ ഇമിനാ

ആദികമ്മികേന കുലപുത്തേന പഠമം ഗണനായ ഇദം കമ്മട്ഠാനം മനസി കാതബ്ബം. ഗണേന്തേന പന പഞ്ചന്നം ഹേട്ഠാ ന ഠപേതബ്ബം, ദസന്നം ഉപരി ന നേതബ്ബം, അന്തരാ ഖണ്ഡം ന ദസ്സേതബ്ബം. പഞ്ചന്നം ഹേട്ഠാ ഠപേന്തസ്സ ഹി സമ്ബാധേ ഓകാസേ ചിത്തുപ്പാദോ വിപ്ഫന്ദതി സമ്ബാധേ വജേ സന്നിരുദ്ധഗോഗണോ വിയ. ദസന്നം ഉപരി നേന്തസ്സ ഗണനനിസ്സിതോവ ചിത്തുപ്പാദോ ഹോതി. അന്തരാ ഖണ്ഡം ദസ്സേന്തസ്സ "സിഖാപ്പത്തം നു ഖോ മേ കമ്മട്ഠാനം, നോ"തി ചിത്തം വികമ്പതി, തസ്മാ ഏതേ ദോസേ വജ്ജേത്വാ ഗണേതബ്ബം.

ഗണേന്തേന ച പഠമം ദന്ധഗണനായ **ധഞ്ഞമാപകഗണനായ** ഗണേതബ്ബം. ധഞ്ഞമാപകോ ഹി നാളിം പൂരേത്വാ "ഏക"ന്തി വത്വാ ഓകിരതി, പുന പൂരേന്തോ കിഞ്ചി കചവരം ദിസ്വാ ഛഡ്ഡേന്തോ "ഏകം ഏക"ന്തി വദതി. ഏസേവ നയോ ദ്വേ ദ്വേതിആദീസു. ഏവമേവം ഇമിനാപി അസ്സാസപസ്സാസേസു യോ ഉപട്ഠാതി, തം ഗഹേത്വാ "ഏകം ഏക"ന്തിആദിം കത്വാ യാവ "ദസ ദസാ"തി പവത്തമാനം പവത്തമാനം ഉപലക്ഖേത്വാവ ഗണേതബ്ബം. തസ്സ ഏവം ഗണയതോ നിക്ഖമന്താ ച പവിസന്താ ച അസ്സാസപസ്സാസാ പാകടാ ഹോന്തി.

അഥാനേന തം ദന്ധഗണനം ധഞ്ഞമാപകഗണനം പഹായ സീഘഗണനായ **ഗോപാലകഗണനായ** ഗണേതബ്ബം. ഛേകോ ഹി ഗോപാലകോ സക്ഖരാദയോ ഉച്ഛങ്ഗേന ഗഹേത്വാ രജ്ജുദണ്ഡഹത്ഥോ പാതോവ വജം ഗന്ത്വാ ഗാവോ പിട്ഠിയം പഹരിത്വാ പലിഘത്ഥമ്ഭമത്ഥകേ നിസിന്നോ ദ്വാരം പത്തം പത്തംയേവ ഗാവം "ഏകോ ദ്വേ"തി സക്ഖരം ഖിപിത്വാ ഖിപിത്വാ ഗണേതി. തിയാമരത്തിം സമ്ബാധേ ഓകാസേ ദുക്ഖം വുത്ഥഗോഗണോ നിക്ഖമന്തോ അഞ്ഞമഞ്ഞം ഉപനിഘംസന്തോ വേഗേന വേഗേന പുഞ്ജപുഞ്ജോ ഹുത്വാ നിക്ഖമതി. സോ വേഗേന വേഗേന "തീണി ചത്താരി പഞ്ച ദസാ"തി ഗണേതിയേവ, ഏവമസ്സാപി പുരിമനയേന ഗണയതോ അസ്സാസപസ്സാസാ പാകടാ ഹുത്വാ സീഘം സീഘം പുനപ്പുനം സഞ്ചരന്തി. തതോ തേന "പുനപ്പുനം സഞ്ചരന്തീ"തി ഞത്വാ അന്തോ ച ബഹി ച അഗ്ഗഹേത്വാ ദ്വാരപ്പത്തം ദ്വാരപ്പത്തംയേവ ഗഹേത്വാ "ഏകോ ദ്വേ തീണി ചത്താരി പഞ്ച, ഏകോ ദ്വേ തീണി ചത്താരി പഞ്ച ഛ, ഏകോ ദ്വേ തീണി ചത്താരി പഞ്ച ഛ സത്ത...പേ॰... അട്ഠ നവ ദസാ"തി സീഘം സീഘം ഗണേതബ്ബമേവ. ഗണനാപടിബദ്ധേ ഹി കമ്മട്ഠാനേ ഗണനബലേനേവ ചിത്തം ഏകഗ്ഗം ഹോതി അരിത്തുപത്ഥമ്ഭനവസേന ചണ്ഡസോതേ നാവാഠപനമിവ.

തസ്സേവം സീഘം സീഘം ഗണയതോ കമ്മട്ഠാനം നിരന്തരം പവത്തം വിയ ഹുത്വാ ഉപട്ഠാതി. അഥ "നിരന്തരം പവത്തതീ"തി ഞത്വാ അന്തോ ച ബഹി ച വാതം അപരിഗ്ഗഹേത്വാ പുരിമനയേനേവ വേഗേന വേഗേന ഗണേതബ്ബം. അന്തോപവിസനവാതേന ഹി സദ്ധിം ചിത്തം പവേസയതോ അബ്ഭന്തരം വാതബ്ഭാഹതം മേദപൂരിതം വിയ ഹോതി. ബഹിനിക്ഖമനവാതേന സദ്ധിം ചിത്തം നീഹരതോ ബഹിദ്ധാ പുഥുത്താരമ്മണേ ചിത്തം വിക്ഖിപതി. ഫുട്ഠഫുട്ഠോകാസേ പന സതിം ഠപേത്വാ ഭാവേന്തസ്സേവ ഭാവനാ സമ്പജ്ജതി. തേന വുത്തം - "അന്തോ ച ബഹി ച വാതം അപരിഗ്ഗഹേത്വാ പുരിമനയേനേവ വേഗേന വേഗേന ഗണേതബ്ബ"ന്തി.

കീവചിരം പനേതം ഗണേതബ്ബന്തി? യാവ വിനാ ഗണനായ അസ്സാസപസ്സാസാരമ്മണേ സതി സന്തിട്ഠതി. ബഹി വിസടവിതക്കവിച്ഛേദം കത്വാ അസ്സാസപസ്സാസാരമ്മണേ സതി സണ്ഠാപനത്ഥംയേവ ഹി ഗണനാതി.

ഏവം ഗണനായ മനസി കത്വാ **അനുബന്ധനായ** മനസി കാതബ്ബം. **അനുബന്ധനാ** നാമ ഗണനം പടിസംഹരിത്വാ സതിയാ നിരന്തരം അസ്സാസപസ്സാസാനം അനുഗമനം. തഞ്ച ഖോ ന ആദിമജ്ഝപരിയോസാനാനുഗമനവസേന. ആദിമജ്ഝപരിയോസാനാനി തസ്സാനുഗമനേ ആദീനവാ ച ഹേട്ഠാ വുത്തായേവ.

തസ്മാ അനുബന്ധനായ മനസികരോന്തേന ന ആദിമജ്ഝപരിയോസാനവസേന മനസി കാതബ്ബം, അപിച ഖോ **ഫുസനാവസേന ച ഠപനാവസേന** ച മനസി കാതബ്ബം. ഗണനാനുബന്ധനാവസേന വിയ ഹി ഫുസനാഠപനാവസേന വിസും മനസികാരോ നത്ഥി, ഫുട്ഠഫുട്ഠട്ഠാനേയേവ പന ഗണേന്തോ ഗണനായ ച ഫുസനായ ച മനസി കരോതി, തത്ഥേവ ഗണനം പടിസംഹരിത്വാ തേ സതിയാ അനുബന്ധന്തോ, അപ്പനാവസേന ച ചിത്തം ഠപേന്തോ "അനുബന്ധനായ ച ഫുസനായ ച ഠപനായ ച മനസി കരോതീ"തി വുച്ചതി. സ്വായമത്ഥോ **അട്ഠകഥാസു** വുത്തപങ്ഗുളദോവാരികോപമാഹി ഇധേവ പാളിയം വുത്തകകചൂപമായ ച വേദിതബ്ബോ.

തത്രായം **പങ്ഗുളോപമാ** - സേയ്യഥാപി പങ്ഗുളോ ദോലായ കീളതം മാതാപുത്താനം ദോലം ഖിപിത്വാ തത്ഥേവ ദോലാഥമ്ഭമൂലേ നിസിന്നോ കമേന ആഗച്ഛന്തസ്സ ച ഗച്ഛന്തസ്സ ച ദോലാഫലകസ്സ ഉഭോ കോടിയോ മജ്ഝഞ്ച പസ്സതി, ന ച ഉഭോകോടിമജ്ഝാനം ദസ്സനത്ഥം ബ്യാവടോ ഹോതി, ഏവമേവ ഭിക്ഖു സതിവസേന ഉപനിബന്ധനത്ഥമ്ഭമൂലേ ഠത്വാ അസ്സാസപസ്സാസദോലം ഖിപിത്വാ തത്ഥേവ നിമിത്തേ സതിയാ നിസീദന്തോ കമേന ആഗച്ഛന്താനഞ്ച ഗച്ഛന്താനഞ്ച ഫുട്ഠട്ഠാനേ അസ്സാസപസ്സാസാനം ആദിമജ്ഝപരിയോസാനം സതിയാ അനുഗച്ഛന്തോ തത്ഥേവ (വിസുദ്ധി॰ ൧.൨൭൭) ചിത്തം ഠപേത്വാ പസ്സതി, ന ച തേസം ദസ്സനത്ഥം ബ്യാവടോ ഹോതി. അയം പങ്ഗുളോപമാ.

അയം പന **ദോവാരികോപമാ** - സേയ്യഥാപി ദോവാരികോ നഗരസ്സ അന്തോ ച ബഹി ച പുരിസേ "കോ ത്വം, കുതോ വാ ആഗതോ, കുഹിം വാ ഗച്ഛസി, കിം വാ തേ ഹത്ഥേ"തി ന വീമംസതി. ന ഹി തസ്സ തേ ഭാരാ, ദ്വാരപ്പത്തം ദ്വാരപ്പത്തംയേവ പന വീമംസതി, ഏവമേവ ഇമസ്സ ഭിക്ഖുനോ അന്തോപവിട്ഠവാതാ ച ബഹിനിക്ഖന്തവാതാ ച ന ഭാരാ ഹോന്തി, ദ്വാരപ്പത്താ ദ്വാരപ്പത്തായേവ ഭാരാതി അയം ദോവാരികോപമാ.

കകചൂപമാ പന "നിമിത്തം അസ്സാസപസ്സാസാ"തിആദിനാ (പടി॰ മ॰ ൧.൧൫൯) നയേന ഇധ വുത്തായേവ. ഇധ പനസ്സ ആഗതാഗതവസേന അമനസികാരമത്തമേവ പയോജനന്തി വേദിതബ്ബം.

ഇദം കമ്മട്ഠാനം മനസികരോതോ കസ്സചി ന ചിരേനേവ നിമിത്തഞ്ച ഉപ്പജ്ജതി, അവസേസഝാനങ്ഗപടിമണ്ഡിതാ അപ്പനാസങ്ഖാതാ ഠപനാ ച സമ്പജ്ജതി. കസ്സചി പന ഗണനാവസേനേവ മനസികാരകാലതോ പഭുതി യഥാ സാരദ്ധകായസ്സ മഞ്ചേ വാ പീഠേ വാ നിസീദതോ മഞ്ചപീഠം ഓനമതി

വികൂജതി, പച്ചത്ഥരണം വലിം ഗണ്ഹാതി, അസാരദ്ധകായസ്സ പന നിസീദതോ നേവ മഞ്ചപീഠം ഓനമതി ന വികൂജതി, ന പച്ചത്ഥരണം വലിം ഗണ്ഹാതി, തൂലപിചുപൂരിതം വിയ മഞ്ചപീഠം ഹോതി . കസ്മാ? യസ്മാ അസാരദ്ധോ കായോ ലഹുകോ ഹോതി, ഏവമേവം ഗണനാവസേന മനസികാരകാലതോ പഭുതി അനുക്കമതോ ഓളാരികഅസ്സാസപസ്സാസനിരോധവസേന കായദരഥേ വൂപസന്തേ കായോപി ചിത്തമ്പി ലഹുകം ഹോതി, സരീരം ആകാസേ ലങ്ഘനാകാരപ്പത്തം വിയ ഹോതി.

തസ്സ ഓളാരികേ അസ്സാസപസ്സാസേ നിരുദ്ധേ സുഖുമഅസ്സാസപസ്സാസനിമിത്താരമ്മണം ചിത്തം പവത്തതി . തസ്മിമ്പി നിരുദ്ധേ അപരാപരം തതോ സുഖുമതരം സുഖുമതരം അസ്സാസപസ്സാസനിമിത്താരമ്മണം പവത്തതിയേവ. സ്വായമത്ഥോ ഉപരി വുത്തകംസഥാലോപമായ വേദിതബ്ബോ.

യഥാ ഹി അഞ്ഞാനി കമ്മട്ഠാനാനി ഉപരൂപരി വിഭൂതാനി ഹോന്തി, ന തഥാ ഇദം. ഇദം പന ഉപരൂപരി ഭാവേന്തസ്സ സുഖുമത്തം ഗച്ഛതി, ഉപട്ഠാനമ്പി ന ഉപഗച്ഛതി. ഏവം അനുപട്ഠഹന്തേ പന തസ്മിം തേന ഭിക്ഖുനാ "ആചരിയം പുച്ഛിസ്സാമീ"തി വാ "നട്ഠം ദാനി മേ കമ്മട്ഠാന"ന്തി വാ ഉട്ഠായാസനാ ന ഗന്തബ്ബം. ഇരിയാപഥം വികോപേത്വാ ഗച്ഛതോ ഹി കമ്മട്ഠാനം നവനവമേവ ഹോതി. തസ്മാ യഥാനിസിന്നേനേവ ദേസതോ ആഹരിതബ്ബം.

തത്രായം ആഹരണൂപായോ - തേന ഭിക്ഖുനാ കമ്മട്ഠാനസ്സ അനുപട്ഠാനഭാവം ഞത്വാ ഇതി പടിസഞ്ചിക്ഖിതബ്ബം "ഇമേ അസ്സാസപസ്സാസാ നാമ കത്ഥ അത്ഥി, കത്ഥ നത്ഥി. കസ്സ വാ അത്ഥി, കസ്സ വാ നത്ഥീ"തി. അഥേവം പടിസഞ്ചിക്ഖതോ "ഇമേ അന്തോമാതുകുച്ഛിയം നത്ഥി, ഉദകേ നിമുഗ്ഗാനം നത്ഥി, തഥാ അസഞ്ഞീഭൂതാനം മതാനം ചതുത്ഥജ്ഝാനസമാപന്നാനം രൂപാരൂപഭവസമങ്ഗീനം നിരോധസമാപന്നാന"ന്തി ഞത്വാ ഏവം അത്തനാവ അത്താ പടിചോദേതബ്ബോ "നനു, ത്വം പണ്ഡിത, നേവ മാതുകുച്ഛിഗതോ, ന ഉദകേ നിമുഗ്ഗോ, ന അസഞ്ഞീഭൂതോ, ന മതോ, ന ചതുത്ഥജ്ഝാനസമാപന്നോ, ന രൂപാരൂപഭവസമങ്ഗീ, ന നിരോധസമാപന്നോ. അത്ഥിയേവ തേ അസ്സാസപസ്സാസാ, മന്ദപഞ്ഞതായ പന പരിഗ്ഗഹേതും ന സക്കോസീ"തി. അഥാനേന പകതിഫുട്ഠവസേന ചിത്തം ഠപേത്വാ മനസികാരോ പവത്തേതബ്ബോ. ഇമേ ഹി ദീഘനാസികസ്സ നാസാപുടം ഘട്ടേന്താ പവത്തന്തി, രസ്സനാസികസ്സ ഉത്തരോട്ഠം. തസ്മാനേന ഇമം നാമ ഠാനം ഘട്ടേന്തീതി നിമിത്തം ഠപേതബ്ബം. ഇമമേവ ഹി അത്ഥവസം പടിച്ച വുത്തം ഭഗവതാ - "നാഹം, ഭിക്ഖവേ, മുട്ഠസ്സതിസ്സ അസമ്പജാനസ്സ ആനാപാനസ്സതിഭാവനം വദാമീ"തി (മ॰ നി॰ ൩.൧൪൯; സം॰ നി॰ ൫.൯൯൨). കിഞ്ചാപി ഹി യംകിഞ്ചി കമ്മട്ഠാനം സതസ്സ സമ്പജാനസ്സേവ സമ്പജ്ജതി, ഇതോ അഞ്ഞം പന മനസികരോന്തസ്സ പാകടം ഹോതി. ഇദം പന ആനാപാനസ്സതികമ്മട്ഠാനം ഗരുകം ഗരുകഭാവനം ബുദ്ധപച്ചേകബുദ്ധബുദ്ധപുത്താനം മഹാപുരിസാനംയേവ മനസികാരഭൂമിഭൂതം, ന ചേവ ഇത്തരം, ന ച ഇത്തരസത്തസമാസേവിതം. യഥാ യഥാ മനസി കരീയതി, തഥാ തഥാ സന്തഞ്ചേവ ഹോതി സുഖുമഞ്ച. തസ്മാ ഏത്ഥ ബലവതീ സതി ച പഞ്ഞാ ച ഇച്ഛിതബ്ബാ.

യഥാ ഹി മട്ഠസാടകസ്സ തുന്നകരണകാലേ സൂചിപി സുഖുമാ ഇച്ഛിതബ്ബാ, സൂചിപാസവേധനമ്പി തതോ സുഖുമതരം, ഏവമേവം മട്ഠസാടകസദിസസ്സ ഇമസ്സ കമ്മട്ഠാനസ്സ ഭാവനാകാലേ സൂചിപടിഭാഗാ സതിപി സൂചിപാസവേധനപടിഭാഗാ തംസമ്പയുത്താ പഞ്ഞാപി ബലവതീ ഇച്ഛിതബ്ബാ. താഹി ച പന സതിപഞ്ഞാഹി സമന്നാഗതേന ഭിക്ഖുനാ ന തേ അസ്സാസപസ്സാസാ അഞ്ഞത്ര പകതിഫുട്ഠോകാസാ പരിയേസിതബ്ബാ.

യഥാ ഹി കസ്സകോ ഖേത്തം കസിത്വാ ബലീബദ്ദേ മുഞ്ചിത്വാ ഗോചരമുഖേ കത്വാ ഛായായ നിസിന്നോ വിസ്സമേയ്യ, അഥസ്സ തേ ബലീബദ്ദാ വേഗേന അടവിം പവിസേയ്യും. യോ ഹോതി ഛേകോ കസ്സകോ, സോ പുന തേ ഗഹേത്വാ യോജേതുകാമോ ന തേസം അനുപദം ഗന്ത്വാ അടവിം ആഹിണ്ഡതി. അഥ ഖോ രസ്മിഞ്ച പതോദഞ്ച ഗഹേത്വാ ഉജുകമേവ തേസം നിപാതനതിത്ഥം ഗന്ത്വാ നിസീദതി വാ നിപജ്ജതി വാ. അഥ തേ ഗോണേ ദിവസഭാഗം ചരിത്വാ നിപാതനതിത്ഥം ഓതരിത്വാ ന്ഹത്വാ ച പിവിത്വാ ച പച്ചുത്തരിത്വാ ഠിതേ ദിസ്വാ രസ്മിയാ ബന്ധിത്വാ പതോദേന വിജ്ഝന്തോ ആനേത്വാ യോജേത്വാ പുന കമ്മം കരോതി. ഏവമേവം തേന ഭിക്ഖുനാ ന തേ അസ്സാസപസ്സാസാ അഞ്ഞത്ര പകതിഫുട്ഠോകാസാ പരിയേസിതബ്ബാ. സതിരസ്മിം പന പഞ്ഞാപതോദഞ്ച ഗഹേത്വാ പകതിഫുട്ഠോകാസേ ചിത്തം ഠപേത്വാ മനസികാരോ പവത്തേതബ്ബോ. ഏവം ഹിസ്സ മനസികരോതോ ന ചിരസ്സേവ തേ ഉപട്ഠഹന്തി നിപാതനതിത്ഥേ വിയ ഗോണാ. തതോ തേന സതിരസ്മിയാ ബന്ധിത്വാ തസ്മിംയേവ ഠാനേ യോജേത്വാ പഞ്ഞാപതോദേന വിജ്ഝന്തേന പുനപ്പുനം കമ്മട്ഠാനം അനുയുഞ്ജിതബ്ബം. തസ്സേവമനുയുഞ്ജതോ ന ചിരസ്സേവ നിമിത്തം ഉപട്ഠാതി. തം പനേതം ന സബ്ബേസം ഏകസദിസം ഹോതി, അപിച ഖോ കസ്സചി സുഖസമ്ഫസ്സം ഉപ്പാദയമാനോ തൂലപിചു വിയ കപ്പാസപിചു വിയ വാതധാരാ വിയ ച ഉപട്ഠാതീതി ഏകച്ചേ ആഹു.

അയം പന **അട്ഠകഥാസു വിനിച്ഛയോ** - ഇദഞ്ഹി കസ്സചി താരകരൂപം വിയ മണിഗുളികാ വിയ മുത്താഗുളികാ വിയ ച, കസ്സചി ഖരസമ്ഫസ്സം ഹുത്വാ കപ്പാസട്ഠി വിയ ദാരുസാരസൂചി വിയ ച, കസ്സചി ദീഘപാമങ്ഗസുത്തം വിയ കുസുമദാമം വിയ ധൂമസിഖാ വിയ ച, കസ്സചി വിത്ഥതം മക്കടകസുത്തം വിയ വലാഹകപടലം വിയ പദുമപുപ്ഫം വിയ രഥചക്കം വിയ ചന്ദമണ്ഡലം വിയ സൂരിയമണ്ഡലം വിയ ച ഉപട്ഠാതി, തഞ്ച പനേതം യഥാ സമ്ബഹുലേസു ഭിക്ഖൂസു സുത്തന്തം സജ്ഝായിത്വാ നിസിന്നേസു ഏകേന ഭിക്ഖുനാ "തുമ്ഹാകം കീദിസം ഹുത്വാ ഇദം സുത്തം ഉപട്ഠാതീ"തി വുത്തേ ഏകോ "മയ്ഹം മഹതീ പബ്ബതേയ്യാ നദീ വിയ ഹുത്വാ ഉപട്ഠാതീ"തി ആഹ. അപരോ "മയ്ഹം ഏകാ വനരാജി വിയ". അഞ്ഞോ "മയ്ഹം ഏകോ സീതച്ഛായോ സാഖാസമ്പന്നോ ഫലഭാരഭരിതോ രുക്ഖോ വിയാ"തി. തേസഞ്ഹി തം ഏകമേവ സുത്തം സഞ്ഞാനാനതായ നാനതോ ഉപട്ഠാതി. ഏവം ഏകമേവ കമ്മട്ഠാനം സഞ്ഞാനാനതായ നാനതോ ഉപട്ഠാതി. സഞ്ഞജഞ്ഹി ഏതം സഞ്ഞാനിദാനം സഞ്ഞാപഭവം, തസ്മാ സഞ്ഞാനാനതായ നാനതോ ഉപട്ഠാതീതി വേദിതബ്ബം.

ഏവം ഉപട്ഠിതേ പന നിമിത്തേ തേന ഭിക്ഖുനാ ആചരിയസ്സ സന്തികം ഗന്ത്വാ ആരോചേതബ്ബം "മയ്ഹം, ഭന്തേ, ഏവരൂപം നാമ ഉപട്ഠാതീ"തി. ആചരിയേന പന "നിമിത്തമിദം, ആവുസോ, കമ്മട്ഠാനം പുനപ്പുനം മനസി കരോഹി സപ്പുരിസാ"തി വത്തബ്ബോ. അഥാനേന നിമിത്തേയേവ ചിത്തം

ഠപേതബ്ബം. ഏവമസ്സായം ഇതോ പഭുതി ഠപനാവസേന ഭാവനാ ഹോതി. വുത്തഞ്ഹേതം പോരാണേഹി -

> ''നിമിത്തേ ഠപയം ചിത്തം, നാനാകാരം വിഭാവയം;
> ധീരോ അസ്സാസപസ്സാസേ, സകം ചിത്തം നിബന്ധതീ''തി. (പാരാ॰ അട്ഠ॰ ൨.൧൬൫; വിസുദ്ധി॰ ൧.൨൩൭);

തസ്സേവം നിമിത്തുപട്ഠാനതോ പഭുതി നീവരണാനി വിക്ഖമ്ഭിതാനേവ ഹോന്തി, കിലേസാ സന്നിസിന്നാവ, ചിത്തം ഉപചാരസമാധിനാ സമാഹിതമേവ. അഥാനേന തം നിമിത്തം നേവ വണ്ണതോ മനസി കാതബ്ബം, ന ലക്ഖണതോ പച്ചവേക്ഖിതബ്ബം, അപിച ഖോ ഖത്തിയമഹേസിയാ ചക്കവത്തിഗബ്ഭോ വിയ കസ്സകേന സാലിയവഗബ്ഭോ വിയ ച ആവാസാദീനി സത്ത അസപ്പായാനി വജ്ജേത്വാ താനേവ സത്ത സപ്പായാനി സേവന്തേന സാധുകം രക്ഖിതബ്ബം, അഥ നം ഏവം രക്ഖിത്വാ പുനപ്പുനം മനസികാരവസേന വുദ്ധിം വിരൂള്ഹിം ഗമയിത്വാ ദസവിധം അപ്പനാകോസല്ലം സമ്പാദേതബ്ബം, വീരിയസമതാ യോജേതബ്ബാ. തസ്സേവം ഘടേന്തസ്സ വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ വുത്താനുക്കമേന തസ്മിം നിമിത്തേ ചതുക്കപഞ്ചകജ്ഝാനാനി നിബ്ബത്തന്തി. ഏവം നിബ്ബത്തചതുക്കപഞ്ചകജ്ഝാനോ പനേത്ഥ ഭിക്ഖു സല്ലക്ഖണാവിവട്ടനാവസേന കമ്മട്ഠാനം വഡ്ഢേത്വാ പാരിസുദ്ധിം പത്തുകാമോ തദേവ ഝാനം പഞ്ചഹാകാരേഹി വസിപ്പത്തം പഗുണം കത്വാ നാമരൂപം വവത്ഥപേത്വാ വിപസ്സനം പട്ഠപേതി. കഥം? സോ ഹി സമാപത്തിതോ വുട്ഠായ അസ്സാസപസ്സാസാനം സമുദയോ കരജകായോ ച ചിത്തഞ്ചാതി പസ്സതി. യഥാ ഹി കമ്മാരഗഗ്ഗരിയാ ധമമാനായ ഭസ്തഞ്ച പുരിസസ്സ ച തജ്ജം വായാമം പടിച്ച വാതോ സഞ്ചരതി, ഏവമേവം കായഞ്ച ചിത്തഞ്ച പടിച്ച അസ്സാസപസ്സാസാതി. തതോ അസ്സാസപസ്സാസേ ച കായഞ്ച രൂപന്തി, ചിത്തഞ്ച തംസമ്പയുത്തേ ച ധമ്മേ അരൂപന്തി വവത്ഥപേതി.

ഏവം നാമരൂപം വവത്ഥപേത്വാ തസ്സ പച്ചയം പരിയേസതി, പരിയേസന്തോ ച തം ദിസ്വാ തീസുപി അദ്ധാസു നാമരൂപസ്സ പവത്തിം ആരബ്ഭ കങ്ഖം വിതരതി, വിതിണ്ണകങ്ഖോ കലാപസമ്മസനവസേന ''അനിച്ചം ദുക്ഖമനത്താ''തി തിലക്ഖണം ആരോപേത്വാ ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനായ പുബ്ബഭാഗേ ഉപ്പന്നേ ഓഭാസാദയോ ദസ വിപസ്സനുപക്കിലേസേ പഹായ ഉപക്കിലേസവിമുത്തം ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനാഞാണം ''മഗ്ഗോ''തി വവത്ഥപേത്വാ ഉദയം പഹായ ഭങ്ഗാനുപസ്സനം പത്വാ നിരന്തരം ഭങ്ഗാനുപസ്സനേന ഭയതോ ഉപട്ഠിതേസു സബ്ബസങ്ഖാരേസു നിബ്ബിന്ദന്തോ വിരജ്ജന്തോ വിമുച്ചന്തോ യഥാക്കമേന ചത്താരോ അരിയമഗ്ഗേ പാപുണിത്വാ അരഹത്തഫലേ പതിട്ഠായ ഏകൂനവീസതിഭേദസ്സ പച്ചവേക്ഖണാഞാണസ്സ പരിയന്തം പത്തോ സദേവകസ്സ ലോകസ്സ അഗ്ഗദക്ഖിണേയ്യോ ഹോതി. ഏത്താവതാ ചസ്സ ഗണനം ആദിം കത്വാ വിപസ്സനാപരിയോസാനാ ആനാപാനസ്സതിസമാധിഭാവനാ സമത്താ ഹോതീതി. അയം സബ്ബാകാരതോ പഠമചതുക്കവണ്ണനാ.

ഇതരേസു പന തീസു ചതുക്കേസു യസ്മാ വിസും കമ്മട്ഠാനഭാവനാനയോ നാമ നത്ഥി, തസ്മാ അനുപദവണ്ണനാനയേനേവ തേസം ഏവമത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **പീതിപടിസംവേദീ**തി പീതിം പടിസംവിദിതം കരോന്തോ പാകടം കരോന്തോ അസ്സസിസ്സാമി പസ്സസിസ്സാമീതി സിക്ഖതി. തത്ഥ ദ്വീഹാകാരേഹി പീതി പടിസംവിദിതാ ഹോതി ആരമ്മണതോ ച അസമ്മോഹതോ ച.

കഥം **ആരമ്മണതോ** പീതി പടിസംവിദിതാ ഹോതി? സപ്പീതികേ ദ്വേ ഝാനേ സമാപജ്ജതി, തസ്സ സമാപത്തിക്ഖണേ ഝാനപടിലാഭേന ആരമ്മണതോ പീതി പടിസംവിദിതാ ഹോതി ആരമ്മണസ്സ പടിസംവിദിതത്താ.

കഥം **അസമ്മോഹതോ**? സപ്പീതികേ ദ്വേ ഝാനേ സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ ഝാനസമ്പയുത്തം പീതിം ഖയതോ വയതോ സമ്മസതി, തസ്സ വിപസ്സനാക്ഖണേ ലക്ഖണപടിവേധേന അസമ്മോഹതോ പീതി പടിസംവിദിതാ ഹോതി. ഏതേനേവ നയേന അവസേസപദാനിപി അത്ഥതോ വേദിതബ്ബാനി. ഇദം പനേത്ഥ വിസേസമത്തം - തിണ്ണം ഝാനാനം വസേന സുഖപടിസംവിദിതാ ഹോതി. ചതുന്നമ്പി ഝാനാനം വസേന ചിത്തസങ്ഖാരപടിസംവിദിതാ വേദിതബ്ബാ. **ചിത്തസങ്ഖാരോ**തി വേദനാസഞ്ഞാക്ഖന്ധാ. **പസ്സമ്ഭയം ചിത്തസങ്ഖാര**ന്തി ഓളാരികം ഓളാരികം ചിത്തസങ്ഖാരം പസ്സമ്ഭേന്തോ, നിരോധേന്തോതി അത്ഥോ. സോ വിത്ഥാരതോ കായസങ്ഖാരേ വുത്തനയേന വേദിതബ്ബോ. അപിചേത്ഥ **പീതി**പദേ പീതിസീസേന വേദനാ വുത്താ, **സുഖ**പദേ സരൂപേനേവ വേദനാ. ദ്വീസു ചിത്തസങ്ഖാരപദേസു "സഞ്ഞാ ച വേദനാ ച ചേതസികാ, ഏതേ ധമ്മാ ചിത്തപടിബദ്ധാ ചിത്തസങ്ഖാരാ"തി (പടി॰ മ॰ ൧.൧൭൪; മ॰ നി॰ ൧.൪൬൩) വചനതോ സഞ്ഞാസമ്പയുത്താ വേദനാതി ഏവം വേദനാനുപസ്സനാനയേന ഇദം ചതുക്കം ഭാസിതന്തി വേദിതബ്ബം.

തതിയചതുക്കേപി ചതുന്നം ഝാനാനം വസേന ചിത്തപടിസംവിദിതാ വേദിതബ്ബാ. **അഭിപ്പമോദയം ചിത്ത**ന്തി ചിത്തം മോദേന്തോ പമോദേന്തോ ഹാസേന്തോ പഹാസേന്തോ അസ്സസിസ്സാമി പസ്സസിസ്സാമീതി സിക്ഖതി. തത്ഥ ദ്വീഹാകാരേഹി അഭിപ്പമോദോ ഹോതി സമാധിവസേന ച വിപസ്സനാവസേന ച.

കഥം **സമാധിവസേന**? സപ്പീതികേ ദ്വേ ഝാനേ സമാപജ്ജതി, സോ സമാപത്തിക്ഖണേ സമ്പയുത്തായ പീതിയാ ചിത്തം ആമോദേതി പമോദേതി. കഥം **വിപസ്സനാവസേന**? സപ്പീതികേ ദ്വേ ഝാനേ സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ ഝാനസമ്പയുത്തം പീതിം ഖയതോ വയതോ സമ്മസതി. ഏവം വിപസ്സനാക്ഖണേ ഝാനസമ്പയുത്തം പീതിം ആരമ്മണം കത്വാ ചിത്തം ആമോദേതി പമോദേതി. ഏവം പടിപന്നോ "അഭിപ്പമോദയം ചിത്തം അസ്സസിസ്സാമി പസ്സസിസ്സാമീതി സിക്ഖതീ"തി വുച്ചതി.

സമാദഹം ചിത്തന്തി പഠമജ്ഝാനാദിവസേന ആരമ്മണേ ചിത്തം സമം ആദഹന്തോ സമം ഠപേന്തോ, താനി വാ പന ഝാനാനി സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ ഝാനസമ്പയുത്തം ചിത്തം ഖയതോ വയതോ സമ്മസതോ വിപസ്സനാക്ഖണേ ലക്ഖണപടിവേധേന ഉപ്പജ്ജതി ഖണികചിത്തേകഗ്ഗതാ, ഏവം ഉപ്പന്നായ ഖണികചിത്തേകഗ്ഗതായ വസേനപി ആരമ്മണേ ചിത്തം സമം ആദഹന്തോ സമം ഠപേന്തോ "സമാദഹം ചിത്തം അസ്സസിസ്സാമി പസ്സസിസ്സാമീതി സിക്ഖതീ"തി വുച്ചതി.

വിമോചയം ചിത്തന്തി പഠമജ്ഝാനേന നീവരണേഹി ചിത്തം മോചേന്തോ വിമോചേന്തോ, ദുതിയേന വിതക്കവിചാരേഹി, തതിയേന പീതിയാ, ചതുത്ഥേന സുഖദുക്ഖേഹി ചിത്തം മോചേന്തോ വിമോചേന്തോ, താനി വാ പന ഝാനാനി സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ ഝാനസമ്പയുത്തം ചിത്തം ഖയതോ

വയതോ സമ്മസതി. സോ വിപസ്സനാക്ഖണേ അനിച്ചാനുപസ്സനായ നിച്ചസഞ്ഞാതോ ചിത്തം മോചേന്തോ വിമോചേന്തോ, ദുക്ഖാനുപസ്സനായ സുഖസഞ്ഞാതോ, അനത്താനുപസ്സനായ അത്തസഞ്ഞാതോ, നിബ്ബിദാനുപസ്സനായ നന്ദിതോ, വിരാഗാനുപസ്സനായ രാഗതോ, നിരോധാനുപസ്സനായ സമുദയതോ, പടിനിസ്സഗ്ഗാനുപസ്സനായ ആദാനതോ ചിത്തം മോചേന്തോ വിമോചേന്തോ അസ്സസതി ചേവ പസ്സസതി ച. തേന വുച്ചതി - "വിമോചയം ചിത്തം അസ്സസിസ്സാമി പസ്സസിസ്സാമീതി സിക്ഖതീ"തി. ഏവം ചിത്താനുപസ്സനാവസേന ഇദം ചതുക്കം ഭാസിതന്തി വേദിതബ്ബം.

ചതുത്ഥചതുക്കേ പന **അനിച്ചാനുപസ്സീ**തി ഏത്ഥ താവ അനിച്ചം വേദിതബ്ബം, അനിച്ചതാ വേദിതബ്ബാ, അനിച്ചാനുപസ്സനാ വേദിതബ്ബാ, അനിച്ചാനുപസ്സീ വേദിതബ്ബോ. തത്ഥ **അനിച്ച**ന്തി പഞ്ചക്ഖന്ധാ. കസ്മാ? ഉപ്പാദവയഞ്ഞഥത്തഭാവാ. **അനിച്ചതാ**തി തേസംയേവ ഉപ്പാദവയഞ്ഞഥത്തം, ഹുത്വാ അഭാവോ വാ, നിബ്ബത്താനം തേനേവാകാരേന അട്ഠത്വാ ഖണഭങ്ഗേന ഭേദോതി അത്ഥോ. **അനിച്ചാനുപസ്സനാ**തി തസ്സാ അനിച്ചതായ വസേന രൂപാദീസു "അനിച്ച"ന്തി അനുപസ്സനാ. **അനിച്ചാനുപസ്സീ**തി തായ അനുപസ്സനായ സമന്നാഗതോ. തസ്മാ ഏവംഭൂതോ അസ്സസന്തോ ച പസ്സസന്തോ ച ഇധ "അനിച്ചാനുപസ്സീ അസ്സസിസ്സാമി പസ്സസിസ്സാമീതി സിക്ഖതീ"തി വേദിതബ്ബോ.

വിരാഗാനുപസ്സീതി ഏത്ഥ പന ദ്വേ വിരാഗാ ഖയവിരാഗോ ച അച്ചന്തവിരാഗോ ച. തത്ഥ **ഖയവിരാഗോ**തി സങ്ഖാരാനം ഖണഭങ്ഗോ. **അച്ചന്തവിരാഗോ**തി നിബ്ബാനം. **വിരാഗാനുപസ്സനാ**തി തദുഭയദസ്സനവസേന പവത്താ വിപസ്സനാ ച മഗ്ഗോ ച. തായ ദുവിധായപി അനുപസ്സനായ സമന്നാഗതോ ഹുത്വാ അസ്സസന്തോ ച പസ്സസന്തോ ച "വിരാഗാനുപസ്സീ അസ്സസിസ്സാമി പസ്സസിസ്സാമീതി സിക്ഖതീ"തി വേദിതബ്ബോ. **നിരോധാനുപസ്സീ**പദേപി ഏസേവ നയോ.

പടിനിസ്സഗ്ഗാനുപസ്സീതി ഏത്ഥാപി ദ്വേ പടിനിസ്സഗ്ഗാ പരിച്ചാഗപടിനിസ്സഗ്ഗോ ച പക്ഖന്ദനപടിനിസ്സഗ്ഗോ ച. പടിനിസ്സഗ്ഗോയേവ അനുപസ്സനാ പടിനിസ്സഗ്ഗാനുപസ്സനാ, വിപസ്സനാമഗ്ഗാനമേതം അധിവചനം. **വിപസ്സനാ**തി തദങ്ഗവസേന സദ്ധിം ഖന്ധാഭിസങ്ഖാരേഹി കിലേസേ പരിച്ചജതി, സങ്ഖതദോസദസ്സനേന ച തബ്ബിപരീതേ നിബ്ബാനേ തന്നിന്നതായ പക്ഖന്ദതീതി **പരിച്ചാഗപടിനിസ്സഗ്ഗോ** ചേവ **പക്ഖന്ദനപടിനിസ്സഗ്ഗോ** ചാതി വുച്ചതി. **മഗ്ഗോ** സമുച്ഛേദവസേന സദ്ധിം ഖന്ധാഭിസങ്ഖാരേഹി കിലേസേ പരിച്ചജതി, ആരമ്മണകരണേന ച നിബ്ബാനേ പക്ഖന്ദതീതി **പരിച്ചാഗപടിനിസ്സഗ്ഗോ** ചേവ **പക്ഖന്ദനപടിനിസ്സഗ്ഗോ** ചാതി വുച്ചതി. ഉഭയമ്പി പന പുരിമപുരിമഞാണാനം അനുഅനു പസ്സനതോ അനുപസ്സനാതി വുച്ചതി. തായ ദുവിധായപി പടിനിസ്സഗ്ഗാനുപസ്സനായ സമന്നാഗതോ ഹുത്വാ അസ്സസന്തോ ച പസ്സസന്തോ ച "പടിനിസ്സഗ്ഗാനുപസ്സീ അസ്സസിസ്സാമി പസ്സസിസ്സാമീതി സിക്ഖതീ"തി വേദിതബ്ബോ.

ഏത്ഥ ച "അനിച്ചാനുപസ്സീ"തി തരുണവിപസ്സനായ വസേന വുത്തം, "വിരാഗാനുപസ്സീ"തി തതോ ബലവതരായ സങ്ഖാരേസു വിരജ്ജനസമത്ഥായ വിപസ്സനായ വസേന, "നിരോധാനുപസ്സീ"തി തതോ ബലവതരായ കിലേസനിരോധനസമത്ഥായ വിപസ്സനായ വസേന , "പടിനിസ്സഗ്ഗാനുപസ്സീ"തി മഗ്ഗസ്സ ആസന്നഭൂതായ അതിതിക്ഖായ വിപസ്സനായ വസേന വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. യത്ഥ പന മഗ്ഗോപി ലബ്ഭതി, സോ അഭിന്നോയേവ. ഏവമിദം

ചതുക്കം സുദ്ധവിപസ്സനാവസേന വുത്തം, പുരിമാനി പന തീണി സമഥവിപസ്സനാവസേനാതി.

ആനാപാനസ്സതിമാതികാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭൩൪. ഇദാനി യഥാനിക്ഖിത്തം മാതികം പടിപാടിയാ ഭാജേത്വാ ദസ്സേതും **ഇധാതി ഇമിസ്സാ ദിട്ഠിയാ**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **ഇമിസ്സാ ദിട്ഠിയാ**തിആദീഹി ദസഹി പദേഹി സിക്ഖത്തയസങ്ഖാതം സബ്ബഞ്ഞുബുദ്ധസാസനമേവ കഥിതം. തഞ്ഹി ബുദ്ധേന ഭഗവതാ ദിട്ഠത്താ **ദിട്ഠീ**തി വുച്ചതി, തസ്സേവ ഖമനവസേന **ഖന്തി,** രുച്ചനവസേന **രുചി,** ഗഹണവസേന **ആദായോ,** സഭാവട്ഠേന **ധമ്മോ,** സിക്ഖിതബ്ബട്ഠേന **വിനയോ,** തദുഭയേനപി **ധമ്മവിനയോ,** പവുത്തവസേന **പാവചനം,** സേട്ഠചരിയട്ഠേന **ബ്രഹ്മചരിയം** , അനുസിട്ഠിദാനവസേന **സത്ഥുസാസന**ന്തി വുച്ചതി. തസ്മാ ''ഇമിസ്സാ ദിട്ഠിയാ''തിആദീസു ഇമിസ്സാ ബുദ്ധദിട്ഠിയാ, ഇമിസ്സാ ബുദ്ധഖന്തിയാ, ഇമിസ്സാ ബുദ്ധരുചിയാ, ഇമസ്മിം ബുദ്ധആദായേ, ഇമസ്മിം ബുദ്ധധമ്മേ, ഇമസ്മിം ബുദ്ധവിനയേ, ഇമസ്മിം ബുദ്ധധമ്മവിനയേ, ഇമസ്മിം ബുദ്ധപാവചനേ, ഇമസ്മിം ബുദ്ധബ്രഹ്മചരിയേ, ഇമസ്മിം ബുദ്ധസത്ഥുസാസനേതി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. അപിചേതം സിക്ഖത്തയസങ്ഖാതം സകലം പാവചനം ഭഗവതാ ദിട്ഠത്താ സമ്മാദിട്ഠിപച്ചയത്താ സമ്മാദിട്ഠിപുബ്ബങ്ഗമത്താ ച ദിട്ഠി. ഭഗവതോ ഖമനവസേന ഖന്തി. രുച്ചനവസേന രുചി. ഗഹണവസേന ആദായോ . അത്തനോ കാരകം അപായേ അപതമാനം ധാരേതീതി ധമ്മോ. സോവ സംകിലേസപക്ഖം വിനേതീതി വിനയോ. ധമ്മോ ച സോ വിനയോ ചാതി ധമ്മവിനയോ, കുസലധമ്മേഹി വാ അകുസലധമ്മാനം ഏസ വിനയോതി ധമ്മവിനയോ. തേനേവ വുത്തം - ''യേ ച ഖോ ത്വം, ഗോതമി, ധമ്മേ ജാനേയ്യാസി ഇമേ ധമ്മാ വിരാഗായ സംവത്തന്തി, നോ സരാഗായ...പേ... ഏകംസേന, ഗോതമി, ധാരേയ്യാസി ഏസോ ധമ്മോ ഏസോ വിനയോ ഏതം സത്ഥുസാസന''ന്തി (അം॰ നി॰ ൮.൫൩; ചൂളവ॰ ൪൦൬). ധമ്മേന വാ വിനയോ, ന ദണ്ഡാദീഹീതി ധമ്മവിനയോ. വുത്തമ്പി ചേതം -

> ''ദണ്ഡേനേകേ ദമയന്തി, അങ്കുസേഹി കസാഹി ച;
> അദണ്ഡേന അസത്ഥേന, നാഗോ ദന്തോ മഹേസിനാ''തി. (മ॰ നി॰ ൨.൩൫൨; ചൂളവ॰ ൩൪൨);

തഥാ ''ധമ്മേന നയമാനാനം, കാ ഉസൂയാ വിജാനത''ന്തി (മഹാവ॰ ൬൩). ധമ്മായ വാ വിനയോ ധമ്മവിനയോ. അനവജ്ജധമ്മത്ഥം ഹേസ വിനയോ, ന ഭവഭോഗാമിസത്ഥം. തേനാഹ ഭഗവാ - ''നയിദം, ഭിക്ഖവേ, ബ്രഹ്മചരിയം വുസ്സതി ജനകുഹനത്ഥ''ന്തി (ഇതിവു॰ ൩൫; അം॰ നി॰ ൪.൨൫) വിത്ഥാരോ. പുണ്ണത്ഥേരോപി ആഹ - ''അനുപാദാപരിനിബ്ബാനത്ഥം ഖോ, ആവുസോ, ഭഗവതി ബ്രഹ്മചരിയം വുസ്സതീ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൫൯). വിസുദ്ധം വാ നയതീതി വിനയോ, ധമ്മതോ വിനയോ ധമ്മവിനയോ. സംസാരധമ്മതോ ഹി സോകാദിധമ്മതോ വാ ഏസ വിസുദ്ധം നിബ്ബാനം നയതി, ധമ്മസ്സ വാ വിനയോ, ന തിത്ഥകരാനന്തി ധമ്മവിനയോ. ധമ്മഭൂതോ ഹി ഭഗവാ, തസ്സേവ ഏസ വിനയോ. യസ്മാ വാ ധമ്മാ ഏവ അഭിഞ്ഞേയ്യാ പരിഞ്ഞേയ്യാ പഹാതബ്ബാ ഭാവേതബ്ബാ സച്ഛികാതബ്ബാ ച, തസ്മാ ഏസ ധമ്മേസു വിനയോ, ന സത്തേസു ന ജീവേസു ചാതി ധമ്മവിനയോ. സാത്ഥസബ്യഞ്ജനതാദീഹി

അഞ്ഞേസം വചനതോ പധാനം വചനന്തി പവചനം, പവചനമേവ പാവചനം. സബ്ബചരിയാഹി വിസിട്ഠചരിയഭാവേന ബ്രഹ്മചരിയം. ദേവമനുസ്സാനം സത്ഥുഭൂതസ്സ ഭഗവതോ സാസനന്തി സത്ഥുസാസനം, സത്ഥുഭൂതം വാ സാസനന്തിപി സത്ഥുസാസനം. ''യോ വോ, ആനന്ദ, മയാ ധമ്മോ ച വിനയോ ച ദേസിതോ പഞ്ഞത്തോ, സോ വോ മമച്ചയേന സത്ഥാ''തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൨൱൬) ഹി ധമ്മവിനയോവ സത്ഥാതി വുത്തോ. ഏവമേതേസം പദാനം അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. യസ്മാ പന ഇമസ്മിംയേവ സാസനേ സബ്ബാകാരആനാപാനസ്സതിസമാധിനിബ്ബത്തകോ ഭിക്ഖു വിജ്ജതി, ന അഞ്ഞത്ര, തസ്മാ തത്ഥ തത്ഥ ''ഇമിസ്സാ''തി ച ''ഇമസ്മി''ന്തി ച അയം നിയമോ കതോതി വേദിതബ്ബോ. അയം ''ഇധാ''തിമാതികായ നിദ്ദേസസ്സ അത്ഥോ.

പുഥുജ്ജനകല്യാണകോ വാതിആദിനാ ച ഭിക്ഖുസദ്ദസ്സ വചനത്ഥം അവത്വാ ഇധാധിപ്പേതഭിക്ഖുയേവ ദസ്സിതോ. തത്ഥ പുഥുജ്ജനോ ച സോ കിലേസാനം അസമുച്ഛിന്നത്താ, കല്യാണോ ച സീലാദിപടിപത്തിയുത്തത്താതി പുഥുജ്ജനകല്യാണോ, പുഥുജ്ജനകല്യാണോവ **പുഥുജ്ജനകല്യാണകോ**. അധിസീലാദീനി സിക്ഖതീതി **സേക്ഖോ**. സോതാപന്നോ വാ സകദാഗാമീ വാ അനാഗാമീ വാ. അകുപ്പോ ചലയിതുമസക്കുണേയ്യോ അരഹത്തഫലധമ്മോ അസ്സാതി **അകുപ്പധമ്മോ**. സോപി ഹി ഇമം സമാധിം ഭാവേതി.

അരഞ്ഞനിദ്ദേസേ വിനയപരിയായേന താവ ''ഠപേത്വാ ഗാമഞ്ച ഗാമൂപചാരഞ്ച അവസേസം അരഞ്ഞ''ന്തി (പാരാ॰ ൯൨) ആഗതം. സുത്തന്തപരിയായേന ആരഞ്ഞകം ഭിക്ഖും സന്ധായ ''ആരഞ്ഞകം നാമ സേനാസനം പഞ്ചധനുസതികം പച്ഛിമ''ന്തി (പാചി॰ ൬൫൪) ആഗതം. വിനയസുത്തന്താ പന ഉഭോപി പരിയായദേസനാ നാമ, അഭിധമ്മോ നിപ്പരിയായദേസനാതി അഭിധമ്മപരിയായേന (വിഭ॰ ൫൨൯) അരഞ്ഞം ദസ്സേതും **നിക്ഖമിത്വാ ബഹി ഇന്ദഖീലാ**തി വുത്തം, ഇന്ദഖീലതോ ബഹി നിക്ഖമിത്വാതി അത്ഥോ. നിക്ഖമിത്വാ ബഹി ഇന്ദഖീലന്തിപി പാഠോ, ഇന്ദഖീലം അതിക്കമിത്വാ ബഹീതി വുത്തം ഹോതി. **ഇന്ദഖീലോ**തി ചേത്ഥ ഗാമസ്സ വാ നഗരസ്സ വാ ഉമ്മാരോ.

രുക്ഖമൂലനിദ്ദേസേ രുക്ഖമൂലസ്സ പാകടത്താ തം അവത്വാവ **യത്ഥാ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **യത്ഥാ**തി യസ്മിം രുക്ഖമൂലേ. ആസന്തി നിസീദന്തി ഏത്ഥാതി **ആസനം. പഞ്ഞത്ത**ന്തി ഠപിതം. **മഞ്ചോ വാ**തിആദീനി ആസനസ്സ പഭേദവചനാനി. മഞ്ചോപി ഹി നിസജ്ജായപി ഓകാസത്താ ഇധ ആസനേസു വുത്തോ. സോ പന മസാരകബുന്ദികാബദ്ധകുളീരപാദകആഹച്ചപാദകാനം അഞ്ഞതരോ. **പീഠം** തേസം അഞ്ഞതരമേവ. **ഭിസീ**തി ഉണ്ണാഭിസിചോളഭിസിവാകഭിസിതിണഭിസിപണ്ണഭിസീനം അഞ്ഞതരാ. **തട്ടികാ**തി താലപണ്ണാദീഹി ചിനിത്വാ കതാ. **ചമ്മഖണ്ഡോ**തി നിസജ്ജാരഹോ യോ കോചി ചമ്മഖണ്ഡോ. **തിണസന്ഥരാ**ദയോ തിണാദീനി ഗുമ്ബേത്വാ കതാ. **തത്ഥാ**തി തസ്മിം രുക്ഖമൂലേ. **ചങ്കമതി വാ**തിആദീഹി രുക്ഖമൂലസ്സ ചതുഇരിയാപഥപവത്തനയോഗ്യതാ കഥിതാ. ''യത്ഥാ''തിആദീഹി സബ്ബപദേഹി രുക്ഖമൂലസ്സ സന്ദച്ഛായതാ ജനവിവിത്തതാ ച വുത്താ ഹോതി. **കേനചീ**തി കേനചി സമൂഹേന. തം സമൂഹം ഭിന്ദിത്വാ വിത്ഥാരേന്തോ **ഗഹട്ഠേഹി വാ പബ്ബജിതേഹി വാ**തി ആഹ. **അനാകിണ്ണ**ന്തി അസംകിണ്ണം അസമ്ബാധം. യസ്സ സേനാസനസ്സ സമന്താ ഗാവുതമ്പി അഡ്ഢയോജനമ്പി പബ്ബതഗഹനം വനഗഹനം

നദീഗഹനം ഹോതി, ന കോചി അവേലായ ഉപസങ്കമിതും സക്കോതി, ഇദം സന്തികേപി അനാകിണ്ണം നാമ. യം പന അഡ്ഢയോജനികം വാ യോജനികം വാ ഹോതി, ഇദം ദൂരതായ എവ അനാകിണ്ണം നാമ.

വിഹാരോതി അഡ്ഢയോഗാദിമുത്തകോ അവസേസാവാസോ. **അഡ്ഢയോഗോ**തി സുപണ്ണവങ്കഗേഹം. **പാസാദോ**തി ദ്വേ കണ്ണികാ ഗഹേത്വാ കതോ ദീഘപാസാദോ. **ഹമ്മിയ**ന്തി ഉപരിആകാസതലേ പതിട്ഠിതകൂടാഗാരപാസാദോയേവ. **ഗുഹാ**തി ഇട്ഠകാഗുഹാ സിലാഗുഹാ ദാരുഗുഹാ പംസുഗുഹാതി എവഞ്ഹി ഖന്ധകട്ഠകഥായം (ചൂളവ॰ അട്ഠ॰ ൨൯൪) വുത്തം. വിഭങ്ഗട്ഠകഥായം പന **വിഹാരോ**തി സമന്താ പരിഹാരപഥം അന്തോയേവ രത്തിട്ഠാനദിവാട്ഠാനാനി ച ദസ്സേത്വാ കതസേനാസനം. **ഗുഹാ**തി ഭൂമിഗുഹാ, യത്ഥ രത്തിന്ദിവം ദീപം ലദ്ധും വട്ടതി. പബ്ബതഗുഹാ വാ ഭൂമിഗുഹാ വാതി ഇദം ദ്വയം വിസേസേത്വാ വുത്തം. മാതികായ സബ്ബകാലസാധാരണലക്ഖണവസേന ''നിസീദതീ''തി വത്തമാനവചനം കതം, ഇധ പന നിസിന്നസ്സ ഭാവനാരമ്ഭസബ്ഭാവതോ നിസജ്ജാരമ്ഭപരിയോസാനദസ്സനത്ഥം **നിസിന്നോ**തി നിട്ഠാനവചനം കതം. യസ്മാ പന ഉജും കായം പണിധായ നിസിന്നസ്സ കായോ ഉജുകോ ഹോതി, തസ്മാ ബ്യഞ്ജനേ ആദരം അകത്വാ അധിപ്പേതമ എവ ദസ്സേന്തോ **ഉജുകോ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഠിതോ സുപണിഹിതോ**തി ഉജുകം പണിഹിതത്താ ഉജുകോ ഹുത്വാ ഠിതോ, ന സയമേവാതി അത്ഥോ. **പരിഗ്ഗഹട്ഠോ**തി പരിഗ്ഗഹിതട്ഠോ. കിം പരിഗ്ഗഹിതം? നിയ്യാനം. കിം നിയ്യാനം? ആനാപാനസ്സതിസമാധിയേവ യാവ അരഹത്തമഗ്ഗാ നിയ്യാനം. തേനാഹ**നിയ്യാനട്ഠോ**തി മുഖസദ്ദസ്സ ജേട്ഠകത്ഥവസേന സംസാരതോ നിയ്യാനട്ഠോ വുത്തോ. **ഉപട്ഠാനട്ഠോ**തി സഭാവട്ഠോയേവ. സബ്ബേഹി പനേതേഹി പദേഹി പരിഗ്ഗഹിതനിയ്യാനം സതിം കത്വാതി അത്ഥോ വുത്തോ ഹോതി. കേചി പന ''പരിഗ്ഗഹട്ഠോതി സതിയാ പരിഗ്ഗഹട്ഠോ, നിയ്യാനട്ഠോതി അസ്സാസപസ്സാസാനം പവിസനനിക്ഖമനദ്വാരട്ഠോ''തി വണ്ണയന്തി. പരിഗ്ഗഹിതഅസ്സാസപസ്സാസനിയ്യാനം സതിം ഉപട്ഠപേത്വാതി വുത്തം ഹോതി.

൧൬൫. **ബാത്തിംസായ ആകാരേഹീ**തി താസു താസു അവത്ഥാസു യഥാക്കമേന ലബ്ഭമാനാനം അനവസേസപരിയാദാനവസേന വുത്തം. **ദീഘം അസ്സാസവസേനാ**തി മാതികായ ''ദീഘ''ന്തിവുത്തഅസ്സാസവസേന. എവം സേസേസു. **ഏകഗ്ഗത**ന്തി ഏകഗ്ഗഭാവം. **അവിക്ഖേപ**ന്തി അവിക്ഖിപനം. ഏകഗ്ഗതാ എവ ഹി നാനാരമ്മണേസു ചിത്തസ്സ അവിക്ഖിപനതോ അവിക്ഖേപോതി വുച്ചതി. **പജാനതോ**തി അസമ്മോഹവസേന പജാനന്തസ്സ, വിന്ദന്തസ്സാതി വാ അത്ഥോ. ''അവിക്ഖേപോ മേ പടിലദ്ധോ''തി ആരമ്മണകരണവസേന പജാനന്തസ്സ വാ. **തായ സതിയാ**തി തായ ഉപട്ഠിതായ സതിയാ. **തേന ഞാണേനാ**തി തേന അവിക്ഖേപജാനനഞാണേന. **സതോ കാരീ ഹോതീ**തി ഏത്ഥ യസ്മാ ഞാണസമ്പയുത്താ എവ സതി സതീതി അധിപ്പേതാ, യഥാഹ - ''സതിമാ ഹോതി പരമേന സതിനേപക്കേന സമന്നാഗതോ''തി (വിഭ॰ ൪൬൭). തസ്മാ ''സതോ''തി വചനേനേവ ഞാണമ്പി ഗഹിതമേവ ഹോതി.

൧൬൬. **അദ്ധാനസങ്ഖാതേ**തി ദീഘസങ്ഖാതേ കാലേ. ദീഘോ ഹി മഗ്ഗോ അദ്ധാനോതി വുച്ചതി. അയമ്പി കാലോ ദീഘത്താ അദ്ധാനോ വിയ അദ്ധാനോതി വുത്തോ. ''അസ്സസതീ''തി ച ''പസ്സസതീ''തി ച അസ്സാസഞ്ച പസ്സാസഞ്ച വിസും വിസും വത്വാപി ഭാവനായ നിരന്തരപ്പവത്തിദസ്സനത്ഥം

“അസ്സസതിപി പസ്സസതിപീ”തി പുന സമാസേത്വാ വുത്തം. **ഛന്ദോ ഉപ്പജ്ജതീ**തി ഭാവനാഭിവുദ്ധിയാ ഭിയ്യോഭാവായ ഛന്ദോ ജായതി. **സുഖുമതര**ന്തി പസ്സമ്ഭനസബ്ഭാവതോ വുത്തം. **പാമോജ്ജം ഉപ്പജ്ജതീ**തി ഭാവനാപാരിപൂരിയാ പീതി ജായതി. **അസ്സാസപസ്സാസാപി ചിത്തം വിവത്തതീ**തി അസ്സാസപസ്സാസേ നിസ്സായ പടിഭാഗനിമിത്തേ ഉപ്പജ്ജന്തേ പകതിഅസ്സാസപസ്സാസതോ ചിത്തം നിവത്തതി. **ഉപേക്ഖാ സണ്ഠാതീ**തി തസ്മിം പടിഭാഗനിമിത്തേ ഉപചാരപ്പനാസമാധിപത്തിയാ പുന സമാധാനേ ബ്യാപാരാഭാവതോ തത്രമജ്ഝത്തുപേക്ഖാ സണ്ഠാതി നാമ. **നവഹാകാരേഹീ**തി ഏത്ഥ ഭാവനാരമ്ഭതോ പഭുതി പുരേ ഛന്ദുപ്പാദാ “അസ്സസതിപി പസ്സസതിപീ”തി വുത്താ തയോ ആകാരാ, ഛന്ദുപ്പാദതോ പഭുതി പുരേ പാമോജ്ജുപ്പാദാ തയോ, പാമോജ്ജുപ്പാദതോ പഭുതി തയോതി നവ ആകാരാ. **കായോ**തി ചുണ്ണവിചുണ്ണാപി അസ്സാസപസ്സാസാ സമൂഹട്ഠേന കായോ. പകതിഅസ്സാസപകതിപസ്സാസേ നിസ്സായ ഉപ്പന്നനിമിത്തമ്പി അസ്സാസപസ്സാസാതി നാമം ലഭതി. **ഉപട്ഠാനം സതീ**തി തം ആരമ്മണം ഉപേച്ച തിട്ഠതീതി സതി ഉപട്ഠാനം നാമ. **അനുപസ്സനാ ഞാണ**ന്തി സമഥവസേന നിമിത്തകായാനുപസ്സനാ, വിപസ്സനാവസേന നാമകായരൂപകായാനുപസ്സനാ ഞാണന്തി അത്ഥോ. **കായോ ഉപട്ഠാന**ന്തി സോ കായോ ഉപേച്ച തിട്ഠതി ഏത്ഥ സതീതി ഉപട്ഠാനം നാമ. **നോ സതീ**തി സോ കായോ സതി നാമ ന ഹോതീതി അത്ഥോ. **തായ സതിയാ**തി ഇദാനി വുത്തായ സതിയാ. **തേന ഞാണേനാ**തി ഇദാനേവ വുത്തേന ഞാണേന. **തം കായം അനുപസ്സതീ**തി സമഥവിപസ്സനാവസേന യഥാവുത്തം കായം അനുഗന്ത്വാ ഝാനസമ്പയുത്തഞാണേന വാ വിപസ്സനാഞാണേന വാ പസ്സതി.

മാതികായ കായാദീനം പദാനം അഭാവേപി ഇമസ്സ ചതുക്കസ്സ കായാനുപസ്സനാവസേന വുത്തത്താ ഇദാനി വത്തബ്ബം “കായേ കായാനുപസ്സനാസതിപട്ഠാനഭാവനാ”തി വചനം സന്ധായ കായപദനിദ്ദേസോ കതോ. **കായേ കായാനുപസ്സനാ**തി ബഹുവിധേ കായേ തസ്സ തസ്സ കായസ്സ അനുപസ്സനാ. അഥ വാ കായേ കായാനുപസ്സനാ, ന അഞ്ഞധമ്മാനുപസ്സനാതി വുത്തം ഹോതി. അനിച്ചദുക്ഖാനത്താസുഭഭൂതേ കായേ ന നിച്ചസുഖത്തസുഭാനുപസ്സനാ, അഥ ഖോ അനിച്ചദുക്ഖാനത്താസുഭതോ കായസ്സേവ അനുപസ്സനാ. അഥ വാ കായേ അഹന്തി വാ മമന്തി വാ ഇത്ഥീതി വാ പുരിസോതി വാ ഗഹേതബ്ബസ്സ കസ്സചി അനനുപസ്സനതോ തസ്സേവ കായമത്തസ്സ അനുപസ്സനാതി വുത്തം ഹോതി. ഉപരി **വേദനാസു വേദനാനുപസ്സനാ**തിആദീസു തീസുപി ഏസേവ നയോ. സതിയേവ ഉപട്ഠാനം സതിപട്ഠാനം, കായാനുപസ്സനായ സമ്പയുത്തം സതിപട്ഠാനം കായാനുപസ്സനാസതിപട്ഠാനം, തസ്സ ഭാവനാ **കായാനുപസ്സനാസതിപട്ഠാനഭാവനാ**.

൧൭൦. തം കായന്തി അനിദ്ദിട്ഠേപി നാമരൂപകായേ കായസദ്ദേന തസ്സാപി സങ്ഗഹിതത്താ നിദ്ദിട്ഠം വിയ കത്വാ വുത്തം. അനിച്ചാനുപസ്സനാദയോ ഹി നാമരൂപകായേ ഏവ ലബ്ഭന്തി, ന നിമിത്തകായേ. അനുപസ്സനാ ച ഭാവനാ ച വുത്തത്ഥാ ഏവ. **ദീഘം അസ്സാസപസ്സാസവസേനാ**തിആദി ആനാപാനസ്സതിഭാവനായ ആനിസംസം ദസ്സേതും വുത്തം. തസ്സാ ഹി സതിവേപുല്ലതാഞാണവേപുല്ലതാ ച ആനിസംസോ. തത്ഥ **ചിത്തസ്സ ഏകഗ്ഗതം അവിക്ഖേപം പജാനതോ**തി പടിലദ്ധജ്ഝാനസ്സ വിപസ്സനാകാലേ ചിത്തേകഗ്ഗതം സന്ധായ വുത്തം. **വിദിതാ വേദനാ**തി സാമഞ്ഞതോ ഉദയദസ്സനേന വിദിതാ

വേദനാ. **വിദിതാ ഉപട്ഠഹന്തീ**തി ഖയതോ വയതോ സുഞ്ഞതോ വിദിതാ ഉപട്ഠഹന്തി. **വിദിതാ അബ്ഭത്ഥം ഗച്ഛന്തീ**തി സാമഞ്ഞതോ വയദസ്സനേന വിദിതാ വിനാസം ഗച്ഛന്തി, ഭിജ്ജന്തീതി അത്ഥോ. **സഞ്ഞാവിതക്കേസുപി** ഏസേവ നയോ. ഇമേസു പന തീസു വുത്തേസു സേസാ രൂപധമ്മാപി വുത്താ ഹോന്തി. കസ്മാ പന ഇമേ തയോ ഏവ വുത്താതി ചേ? ദുപ്പരിഗ്ഗഹത്താ. വേദനാസു താവ സുഖദുക്ഖാ പാകടാ, ഉപേക്ഖാ പന സുഖുമാ ദുപ്പരിഗ്ഗഹാ, ന സുട്ഠു പാകടാ. സാപി ചസ്സ പാകടാ ഹോതി, സഞ്ഞാ ആകാരമത്തഗ്ഗാഹകത്താ ന യഥാസഭാവഗ്ഗാഹിനീ . സാ ച സഭാവസാമഞ്ഞലക്ഖണഗ്ഗാഹകേന വിപസ്സനാഞാണേന സമ്പയുത്താ അതി വിയ അപാകടാ. സാപി ചസ്സ പാകടാ ഹോതി, വിതക്കോ ഞാണപതിരൂപകത്താ ഞാണതോ വിസും കത്വാ ദുപ്പരിഗ്ഗഹോ. ഞാണപതിരൂപകോ ഹി വിതക്കോ. യഥാഹ - ''യാ ചാവുസോ വിസാഖ, സമ്മാദിട്ഠി യോ ച സമ്മാസങ്കപ്പോ, ഇമേ ധമ്മാ പഞ്ഞാക്ഖന്ധേ സങ്ഗഹിതാ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൬൨). സോപി ചസ്സ വിതക്കോ പാകടോ ഹോതീതി ഏവം ദുപ്പരിഗ്ഗഹേസു വുത്തേസു സേസാ വുത്താവ ഹോന്തീതി. ഇമേസം പന പദാനം നിദ്ദേസേ **കഥം വിദിതാ വേദനാ ഉപ്പജ്ജന്തീ**തി പുച്ഛിത്വാ തം അവിസ്സജ്ജേത്വാവ വേദനുപ്പാദസ്സ വിദിതത്തേയേവ വിസ്സജ്ജിതേ വേദനായ വിദിതത്തം വിസ്സജ്ജിതം ഹോതീതി **കഥം വേദനായ ഉപ്പാദോ വിദിതോ ഹോതീ**തിആദിമാഹ. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ. **അവിജ്ജാസമുദയാ അവിജ്ജാനിരോധാ**തിആദയോ ഹേട്ഠാ വുത്തത്ഥാ ഏവ. ഇമിനാവ നയേന സഞ്ഞാവിതക്കാപി വേദിതബ്ബാ. വിതക്കവാരേ പന ''ഫസ്സസമുദയാ ഫസ്സനിരോധാ''തി അവത്വാ ഫസ്സട്ഠാനേ **സഞ്ഞാസമുദയാ സഞ്ഞാനിരോധാ**തി വുത്തം. തം കസ്മാ ഇതി ചേ? സഞ്ഞാമൂലകത്താ വിതക്കസ്സ. ''സഞ്ഞാനാനത്തം പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതി സങ്കപ്പനാനത്ത''ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൫൯) ഹി വുത്തം.

അനിച്ചതോ മനസികരോതോതിആദീസു ച ''വേദനം അനിച്ചതോ മനസികരോതോ''തിആദിനാ നയേന തസ്മിം തസ്മിം വാരേ സോ സോയേവ ധമ്മോ യോജേതബ്ബോ. യസ്മാ പന വിപസ്സനാസമ്പയുത്താ വേദനാ വിപസ്സനാകിച്ചകരണേ അസമത്ഥത്താ വിപസ്സനായ അനുപകാരികാ, തസ്മായേവ ച ബോധിപക്ഖിയധമ്മേസു നാഗതാ. വിപസ്സനാസമ്പയുത്തായ പന സഞ്ഞായ കിച്ചമേവ അപരിബ്യത്തം, തസ്മാ സാ വിപസ്സനായ ഏകന്തമനുപകാരികാ ഏവ. വിതക്കം പന വിനാ വിപസ്സനാകിച്ചമേവ നത്ഥി. വിതക്കസഹായാ ഹി വിപസ്സനാ സകകിച്ചം കരോതി. യഥാഹ -

> ''പഞ്ഞാ അത്തനോ ധമ്മതായ അനിച്ചം ദുക്ഖമനത്താതി ആരമ്മണം നിച്ഛേതും ന സക്കോതി, വിതക്കേ പന ആകോടേത്വാ ആകോടേത്വാ ദേന്തേ സക്കോതി. കഥം? യഥാ ഹി ഹേരഞ്ഞികോ കഹാപണം ഹത്ഥേ ഠപേത്വാ സബ്ബഭാഗേസു ഓലോകേതുകാമോ സമാനോപി ന ചക്ഖുതലേനേവ പരിവത്തേതും സക്കോതി, അങ്ഗുലിപബ്ബേഹി പന പരിവത്തേത്വാ പരിവത്തേത്വാ ഇതോ ചിതോ ച ഓലോകേതും സക്കോതി, ഏവമേവ ന പഞ്ഞാ അത്തനോ ധമ്മതായ അനിച്ചാദിവസേന ആരമ്മണം നിച്ഛേതും സക്കോതി, അഭിനിരോപനലക്ഖണേന പന ആഹനനപരിയാഹനനരസേന വിതക്കേന ആകോടേന്തേന വിയ പരിവത്തേന്തേന വിയ ച ആദായാദായ ദിന്നമേവ നിച്ഛേതും സക്കോതീ''തി (വിസുദ്ധി॰ ൨.൬൭൭).

തസ്മാ വേദനാസഞ്ഞാനം വിപസ്സനായ അനുപകാരത്താ ലക്ഖണമത്തവസേനേവ ദസ്സേതും "വേദനായ സഞ്ഞായാ"തി തത്ഥ തത്ഥ ഏകവചനേന നിദ്ദേസോ കതോ. യത്തകോ പന വിപസ്സനായ ഭേദോ, തത്തകോ ഏവ വിതക്കസ്സാതി ദസ്സേതും "വിതക്കാന"ന്തി തത്ഥ തത്ഥ ബഹുവചനേന നിദ്ദേസോ കതോതി വത്തും യുജ്ജതി.

ഏത്ഥാവ. പുന **ദീഘം അസ്സാസപസ്സാസവസേനാ**തിആദി ആനാപാനസ്സതിഭാവനായ സമ്പത്തിം ഭാവനാഫലഞ്ച ദസ്സേതും വുത്തം. തത്ഥ **സമോധാനേതീ**തി ആരമ്മണം ഠപേതി, ആരമ്മണം പതിട്ഠാപേതീതി വാ അത്ഥോ. സമോദഹനബ്യാപാരാഭാവേപി ഭാവനാപാരിപൂരിയാ ഏവ സമോദഹതി നാമ. **ഗോചര**ന്തി വിപസ്സനാക്ഖണേ സങ്ഖാരാരമ്മണം, മഗ്ഗക്ഖണേ ഫലക്ഖണേ ച നിബ്ബാനാരമ്മണം. **സമത്ഥ**ന്തി സമമേവ അത്ഥോ, സമസ്സ വാ അത്ഥോതി സമത്ഥോ. തം സമത്ഥം. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ. **മഗ്ഗം സമോധാനേതീ**തി മഗ്ഗഫലക്ഖണേയേവ ഗോചരം നിബ്ബാനമേവ. **അയം പുഗ്ഗലോ**തി ആനാപാനസ്സതിഭാവനം അനുയുത്തോ യോഗാവചരോവ. **ഇമസ്മിം ആരമ്മണേ**തി ഏത്ഥ പന "കായേ"തിപദേന സങ്ഗഹിതേ നാമരൂപകായസങ്ഖാതേ സങ്ഖതാരമ്മണേ തേനേവ കമേന മഗ്ഗേ നിബ്ബാനാരമ്മണേ ച. **യം തസ്സാ**തിആദീഹി ആരമ്മണഗോചരസദ്ദാനം ഏകത്ഥതാ വുത്താ. **തസ്സാ**തി തസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ. **പജാനാതീതി പുഗ്ഗലോ പജാനനാ പഞ്ഞാ**തി പുഗ്ഗലോ പഞ്ഞായ പജാനാതീതി വുത്തം ഹോതി. **ആരമ്മണസ്സ ഉപട്ഠാന**ന്തി വിപസ്സനാക്ഖണേ സങ്ഖാരാരമ്മണസ്സ, മഗ്ഗഫലക്ഖണേ നിബ്ബാനാരമ്മണസ്സ ഉപട്ഠാനം സതി. ഏത്ഥ ച കമ്മത്ഥേ സാമിവചനം യഥാ രഞ്ഞോ ഉപട്ഠാനന്തി. **അവിക്ഖേപോ**തി സമാധി. **അധിട്ഠാന**ന്തി യഥാവുത്തസങ്ഖാരാരമ്മണം നിബ്ബാനാരമ്മണഞ്ച . തഞ്ഹി അധിട്ഠാതി ഏത്ഥ ചിത്തന്തി അധിട്ഠാനം. **വോദാന**ന്തി ഞാണം. തഞ്ഹി വോദായതി വിസുജ്ഝതി തേന ചിത്തന്തി വോദാനം. ലീനപക്ഖികോ സമാധി അലീനഭാവപ്പത്തിയാ സമഭൂതത്താ **സമം,** ഉദ്ധച്ചപക്ഖികം ഞാണം അനുദ്ധതഭാവപ്പത്തിയാ സമഭൂതത്താ സമം. തേന വിപസ്സനാമഗ്ഗഫലക്ഖണേസു സമഥവിപസ്സനാനം യുഗനദ്ധതാ വുത്താ ഹോതി. സതി പന സബ്ബത്ഥികത്താ തദുഭയസമതായ ഉപകാരികാതി സമം, ആരമ്മണം സമതാധിട്ഠാനത്താ സമം. **അനവജ്ജട്ഠോ**തി വിപസ്സനായ അനവജ്ജസഭാവോ. **നിക്ലേസട്ഠോ**തി മഗ്ഗസ്സ നിക്കിലേസസഭാവോ. നിക്കിലേസട്ഠോതി വാ പാഠോ. **വോദാനട്ഠോ**തി ഫലസ്സ പരിസുദ്ധസഭാവോ. **പരമട്ഠോ**തി നിബ്ബാനസ്സ സബ്ബധമ്മുത്തമസഭാവോ. **പടിവിജ്ഝതീ**തി തം തം സഭാവം അസമ്മോഹതോ പടിവിജ്ഝതി. ഏത്ഥ ച "ആരമ്മണസ്സ ഉപട്ഠാന"ന്തിആദീഹി സമ്മാ പടിവേധോ വുത്തോ. ഏത്ഥേവ ച വോദാനട്ഠപടിവേധസ്സ വുത്തത്താ തേന ഏകലക്ഖണാ അനവജ്ജട്ഠനിക്കിലേസട്ഠപരമട്ഠാ ലക്ഖണഹാരവസേന വുത്തായേവ ഹോന്തി. യഥാഹ -

> "വുത്തമ്ഹി ഏകധമ്മേ, യേ ധമ്മാ ഏകലക്ഖണാ കേചി;
> വുത്താ ഭവന്തി സബ്ബേ, സോ ഹാരോ ലക്ഖണോ നാമാ"തി. (നേത്തി॰ ൪.൫ നിദ്ദേസവാര);

അനവജ്ജട്ഠോ നിക്കിലേസട്ഠോ ചേത്ഥ അവിക്ഖേപസങ്ഖാതസ്സ സമസ്സ അത്ഥോ പയോജനന്തി സമത്ഥോ, വോദാനട്ഠോ വിപസ്സനാമഗ്ഗവോദാനം

സന്ധായ സമമേവ അത്ഥോതി സമത്ഥോ, ഫലവോദാനം സന്ധായ മഗ്ഗവോദാനസങ്ഖാതസ്സ സമസ്സ അത്ഥോതി സമത്ഥോ, പരമട്ഠോ പന സമമേവ അത്ഥോതി വാ നിബ്ബാനപയോജനത്താ സബ്ബസ്സ സമസ്സ അത്ഥോതി വാ സമത്ഥോ, തം വുത്തപ്പകാരം സമഞ്ച സമത്ഥഞ്ച ഏകദേസസരൂപേകസേസം കത്വാ **സമത്ഥഞ്ച പടിവിജ്ഝതീ**തി വുത്തം. ഇന്ദ്രിയബലബോജ്ഝങ്ഗധമ്മാ വിപസ്സനാമഗ്ഗഫലക്ഖണേപി ലബ്ഭന്തി, മഗ്ഗോ ച തിസ്സോ ച വിസുദ്ധിയോ മഗ്ഗഫലക്ഖണേയേവ, വിമോക്ഖോ ച വിജ്ജാ ച ഖയേ ഞാണഞ്ച മഗ്ഗക്ഖണേയേവ, വിമുത്തി ച അനുപ്പാദേ ഞാണഞ്ച ഫലക്ഖണേയേവ, സേസാ വിപസ്സനാക്ഖണേപീതി. ധമ്മവാരേ **ഇമേ ധമ്മേ ഇമസ്മിം ആരമ്മണേ സമോധാനേതീ**തി നിബ്ബാനം ഠപേത്വാ സേസാ യഥായോഗം വേദിതബ്ബാ. ഇദം പന യേഭുയ്യവസേന വുത്തം. അവുത്തത്ഥാ പനേത്ഥ ഹേട്ഠാ വുത്താ ഏവ. ഏകേകചതുക്കവസേനേത്ഥ നിയ്യാനേ ദസ്സിതേപി ചതുക്കന്തോഗധസ്സ ഏകേകസ്സാപി ഭാഗസ്സ നിയ്യാനസ്സ ഉപനിസ്സയത്താ ഏകേകഭാഗവസേന നിയ്യാനം ദസ്സിതം. ന ഹി ഏകേകം വിനാ നിയ്യാനം ഹോതീതി.

ദീഘംഅസ്സാസപസ്സാസനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൬൯. രസ്സനിദ്ദേസേ **ഇത്തരസങ്ഖാതേ**തി പരിത്തസങ്ഖാതേ കാലേ. സേസമേത്ഥ വുത്തനയേന വേദിതബ്ബം.

൧൭൦. സബ്ബകായപടിസംവേദിനിദ്ദേസേ അരൂപധമ്മേസു വേദനായ ഓളാരികത്താ സുഖഗ്ഗഹണത്ഥം പഠമം ഇട്ഠാനിട്ഠാരമ്മണസംവേദികാ വേദനാ വുത്താ, തതോ യം വേദേതി, തം സഞ്ജാനാതീതി ഏവം വേദനാവിസയസ്സ ആകാരഗ്ഗാഹികാ സഞ്ഞാ, തതോ സഞ്ഞാവസേന അഭിസങ്ഖാരികാ ചേതനാ, തതോ ''ഫുട്ഠോ വേദേതി, ഫുട്ഠോ സഞ്ജാനാതി, ഫുട്ഠോ ചേതേതീ''തി (സം॰ നി॰ ൪.൯൩) വചനതോ ഫസ്സോ, തതോ സബ്ബേസം സാധാരണലക്ഖണോ മനസികാരോ, ചേതനാദീഹി സങ്ഖാരക്ഖന്ധോ വുത്തോ. ഏവം തീസു ഖന്ധേസു വുത്തേസു തംനിസ്സയോ വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ വുത്തോവ ഹോതി. **നാമഞ്ചാ**തി വുത്തപ്പകാരം നാമഞ്ച. **നാമകായോ ചാ**തി ഇദം പന നാമേന നിബ്ബാനസ്സാപി സങ്ഗഹിതത്താ ലോകുത്തരാനഞ്ച അവിപസ്സനുപഗത്താ തം അപനേതും വുത്തം. ''കായോ''തി ഹി വചനേന നിബ്ബാനം അപനീതം ഹോതി നിബ്ബാനസ്സ രാസിവിനിമുത്തത്താ. **യേ ച വുച്ചന്തി ചിത്തസങ്ഖാരാ**തി ''സഞ്ഞാ ച വേദനാ ച ചേതസികാ ഏതേ ധമ്മാ ചിത്തപടിബദ്ധാ ചിത്തസങ്ഖാരാ''തി (പടി॰ മ॰ ൧.൧൭൪; മ॰ നി॰ ൧.൪൬൩) ഏവം വുച്ചമാനാപി ചിത്തസങ്ഖാരാ ഇധ നാമകായേനേവ സങ്ഗഹിതാതി വുത്തം ഹോതി. **മഹാഭൂതാ**തി മഹന്തപാതുഭാവതോ മഹാഭൂതസാമഞ്ഞതോ മഹാപരിഹാരതോ മഹാവികാരതോ മഹന്തഭൂതത്താ ചാതി മഹാഭൂതാ. തേ പന - പഥവീ ആപോ തേജോ വായോതി ചത്താരോ. **ചതുന്നഞ്ച മഹാഭൂതാനം ഉപാദായരൂപ**ന്തി ഉപയോഗത്ഥേ സാമിവചനം, ചത്താരോ മഹാഭൂതേ ഉപാദായ നിസ്സായ അമുഞ്ചിത്വാ പവത്തരൂപന്തി അത്ഥോ. തം പന - ചക്ഖു സോതം ഘാനം ജിവ്ഹാ കായോ രൂപം സദ്ദോ ഗന്ധോ രസോ ഇത്ഥിന്ദ്രിയം പുരിസിന്ദ്രിയം ജീവിതിന്ദ്രിയം ഹദയവത്ഥു ഓജാ കായവിഞ്ഞത്തി വചീവിഞ്ഞത്തി ആകാസധാതു രൂപസ്സ ലഹുതാ മുദുതാ കമ്മഞ്ഞതാ ഉപചയോ സന്തതി ജരതാ അനിച്ചതാതി ചതുവീസതിവിധം. **അസ്സാസോ ച പസ്സാസോ ചാ**തി പാകതികോയേവ. അസ്സാസപസ്സാസേ നിസ്സായ ഉപ്പന്നം

പടിഭാഗനിമിത്തമ്പി തദേവ നാമം ലഭതി പഥവീകസിണാദീനി വിയ. രൂപസരിക്ഖകത്താ രൂപന്തി ച നാമം ലഭതി "ബഹിദ്ധാ രൂപാനി പസ്സതീ"തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ൨൦൪; ദീ॰ നി॰ ൩.൩൩൮) വിയ. **നിമിത്തഞ്ച ഉപനിബന്ധനാ**തി സതിഉപനിബന്ധനായ നിമിത്തഭൂതം അസ്സാസപസ്സാസാനം ഫുസനട്ഠാനം. **യേ ച വുച്ചന്തി കായസങ്ഖാരാ**തി "അസ്സാസപസ്സാസാ കായികാ ഏതേ ധമ്മാ കായപടിബദ്ധാ കായസങ്ഖാരാ"തി (പടി॰ മ॰ ൧.൧൭൦; മ॰ നി॰ ൧.൪൬൩) ഏവം വുച്ചമാനാപി കായസങ്ഖാരാ ഇധ രൂപകായേനേവ സങ്ഗഹിതാതി വുത്തം ഹോതി.

തേ കായാ പടിവിദിതാ ഹോന്തീതി ഝാനക്ഖണേ അസ്സാസപസ്സാസനിമിത്തകായാ വിപസ്സനാക്ഖണേ അവസേസരൂപാരൂപകായാ ആരമ്മണതോ പടിവിദിതാ ഹോന്തി, മഗ്ഗക്ഖണേ അസമ്മോഹതോ പടിവിദിതാ ഹോന്തി. അസ്സാസപസ്സാസവസേന പടിലദ്ധജ്ഝാനസ്സ യോഗിസ്സ ഉപ്പന്നവിപസ്സനാമഗ്ഗേപി സന്ധായ **ദീഘം അസ്സാസപസ്സാസവസേനാ**തിആദി വുത്തം.

ആവജ്ജതോ പജാനതോതിആദീനി സീലകഥായം വുത്തത്ഥാനി. തേ വുത്തപ്പകാരേ കായേ അന്തോകരിത്വാ "സബ്ബകായപടിസംവേദീ"തി വുത്തം.

സബ്ബകായപടിസംവേദീ അസ്സാസപസ്സാസാനം സംവരട്ഠേനാതിആദീസു "സബ്ബകായപടിസംവേദീ"തിവുത്തഅസ്സാസപസ്സാസതോ ഉപ്പന്നജ്ഝാനവിപസ്സനാമഗ്ഗേസു സംവരോയേവ **സംവരട്ഠേന സീലവിസുദ്ധി**. അവിക്ഖേപോയേവ **അവിക്ഖേപട്ഠേന ചിത്തവിസുദ്ധി**. പഞ്ഞായേവ **ദസ്സനട്ഠേന ദിട്ഠിവിസുദ്ധി**. ഝാനവിപസ്സനാസു വിരതിഅഭാവേപി പാപാഭാവമത്തമേവ **സംവരോ** നാമാതി വേദിതബ്ബം.

൧൭൧. പസ്സമ്ഭയന്തിആദീനം നിദ്ദേസേ **കായികാ**തി രൂപകായേ ഭവാ. **കായപടിബദ്ധാ**തി കായം പടിബദ്ധാ കായം നിസ്സിതാ, കായേ സതി ഹോന്തി, അസതി ന ഹോന്തി, തസ്മായേവ തേ കായേന സങ്ഖരീയന്തീതി **കായസങ്ഖാരാ. പസ്സമ്ഭേന്തോ**തി നിബ്ബാപേന്തോ സന്നിസീദാപേന്തോ. പസ്സമ്ഭനവചനേനേവ ഓളാരികാനം പസ്സമ്ഭനം സിദ്ധം. **നിരോധേന്തോ**തി ഓളാരികാനം അനുപ്പാദനേന നിരോധേന്തോ. **വൂപസമേന്തോ**തി ഓളാരികേയേവ ഏകസന്തതിപരിണാമനയേന സന്തഭാവം നയന്തോ. **സിക്ഖതീ**തി അധികാരവസേന അസ്സസിസ്സാമീതി സിക്ഖതീതി സമ്ബന്ധോ, തിസ്സോ സിക്ഖാ സിക്ഖതീതി വാ അത്ഥോ.

ഇദാനി ഓളാരികപസ്സമ്ഭനം ദസ്സേതും **യഥാരൂപേഹീ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **യഥാരൂപേഹീ**തി യാദിസേഹി. **ആനമനാ**തി പച്ഛതോ നമനാ. **വിനമനാ**തി ഉഭയപസ്സതോ നമനാ. **സന്നമനാ**തി സബ്ബതോപി നമന്തസ്സ സുട്ഠു നമനാ. **പണമനാ**തി പുരതോ നമനാ. **ഇഞ്ജനാ**തി കമ്പനാ. **ഫന്ദനാ**തി ഈസകം ചലനാ. **പകമ്പനാ**തി ഭുസം കമ്പനാ. യഥാരൂപേഹി കായസങ്ഖാരേഹി കായസ്സ ആനമനാ...പേ॰... പകമ്പനാ, തഥാരൂപം കായസങ്ഖാരം പസ്സമ്ഭയന്തി ച, യാ കായസ്സ ആനമനാ...പേ॰... പകമ്പനാ, തഞ്ച പസ്സമ്ഭയന്തി ച സമ്ബന്ധോ കാതബ്ബോ. കായസങ്ഖാരേസു ഹി പസ്സമ്ഭിതേസു കായസ്സ ആനമനാദയോ ച പസ്സമ്ഭിതായേവ ഹോന്തീതി. യഥാരൂപേഹി കായസങ്ഖാരേഹി കായസ്സ ന ആനമനാദികാ ഹോതി, തഥാരൂപം സന്തം സുഖുമമ്പി കായസങ്ഖാരം

പസ്സമ്ഭയന്തി ച, യാ കായസ്സ ന ആനമനാദികാ, തഞ്ച സന്തം സുഖുമം പസ്സമ്ഭയന്തി ച സമ്ബന്ധതോ വേദിതബ്ബം. **സന്തം സുഖുമ**ന്തി ച ഭാവനപുംസകവചനമേതം. **ഇതി കിരാ**തി എത്ഥ **ഇതി** എവമത്ഥേ, **കിര** യദിഅത്ഥേ. യദി എവം സുഖുമകേപി അസ്സാസപസ്സാസേ പസ്സമ്ഭയം അസ്സസിസ്സാമി പസ്സസിസ്സാമീതി സിക്ഖതീതി ചോദകേന ചോദനാ ആരദ്ധാ ഹോതി. അഥ വാ **കിരാ**തി ചോദകവചനത്താ അസദ്ദഹനത്ഥേ അസഹനത്ഥേ പരോക്ഖത്ഥേ ച യുജ്ജതിയേവ, എവം സുഖുമാനമ്പി പസ്സമ്ഭനം സിക്ഖതീതി ന സദ്ദഹാമി ന സഹാമി അപച്ചക്ഖം മേതി വുത്തം ഹോതി.

ഏവം സന്തേതി എവം സുഖുമാനം പസ്സമ്ഭനേ സന്തേ. **വാതൂപലദ്ധിയാ ച പഭാവനാ ന ഹോതീ**തി അസ്സാസപസ്സാസവാതസ്സ ഉപലദ്ധിയാ. **ഉപലദ്ധീ**തി വിഞ്ഞാണം. അസ്സാസപസ്സാസവാതം ഉപലബ്ഭമാനസ്സ തദാരമ്മണസ്സ ഭാവനാവിഞ്ഞാണസ്സ പഭാവനാ ഉപ്പാദനാ ന ഹോതി, തസ്സ ആരമ്മണസ്സ ഭാവനാ ന ഹോതീതി അത്ഥോ. **അസ്സാസപസ്സാസാനഞ്ച പഭാവനാ ന ഹോതീ**തി ഭാവനായ സുഖുമകാനമ്പി അസ്സാസപസ്സാസാനം നിരോധനതോ തേസഞ്ച ഉപ്പാദനാ പവത്തനാ ന ഹോതീതി അത്ഥോ. **ആനാപാനസ്സതിയാ ച പഭാവനാ ന ഹോതീ**തി അസ്സാസപസ്സാസാഭാവതോയേവ തദാരമ്മണായ ഭാവനാവിഞ്ഞാണസമ്പയുത്തായ സതിയാ ച പവത്തനാ ന ഹോതി. തസ്മായേവ തംസമ്പയുത്തസ്സ ആനാപാനസ്സതിസമാധിസ്സ ച ഭാവനാ ന ഹോതി. **ന ച നം ത**ന്തി എത്ഥ **ച ന**ന്തി നിപാതമത്തം "ഭിക്ഖു ച ന"ന്തിആദീസു (പാരാ० ൨൭൩) വിയ. തം വുത്തവിധിം സമാപത്തിം പണ്ഡിതാ ന സമാപജ്ജന്തിപി തതോ ന വുട്ഠഹന്തിപീതി സമ്ബന്ധോ. ചോദനാപക്ഖസ്സ പരിഹാരവചനേ **ഇതി കിരാ**തി എവമേവ. എത്ഥ എവകാരത്ഥേ കിരസദ്ദോ ദട്ഠബ്ബോ. **ഏവം സന്തേ**തി എവം പസ്സമ്ഭനേ സന്തേ എവ.

യഥാ കഥം വിയാതി യഥാ തം വുത്തവിധാനം ഹോതി, തഥാ തം കഥം വിയാതി ഉപമം പുച്ഛതി. ഇദാനി **സേയ്യഥാപീ**തി തം ഉപമം ദസ്സേതി. **കംസേ**തി കംസമയഭാജനേ. **നിമിത്ത**ന്തി തേസം സദ്ദാനം ആകാരം. "നിമിത്ത"ന്തി ച സാമിഅത്ഥേ ഉപയോഗവചനം, നിമിത്തസ്സാതി അത്ഥോ. സദ്ദനിമിത്തഞ്ച സദ്ദതോ അനഞ്ഞം. **സുഗ്ഗഹിതത്താ**തി സുട്ഠു ഉഗ്ഗഹിതത്താ. സുഗഹിതത്താതിപി പാഠോ, സുട്ഠു ഗഹിതത്താതി അത്ഥോ. **സുമനസികതത്താ**തി സുട്ഠു ആവജ്ജിതത്താ. **സൂപധാരിതത്താ**തി സുട്ഠു ചിത്തേ ഠപിതത്താ. **സുഖുമസദ്ദനിമിത്താരമ്മണതാപീ**തി തദാ സുഖുമാനമ്പി സദ്ദാനം നിരുദ്ധത്താ അനുഗ്ഗഹിതസദ്ദനിമിത്തസ്സ അനാരമ്മണമ്പി സുഖുമതരം സദ്ദനിമിത്തം ആരമ്മണം കത്വാ സുഖുമതരം സദ്ദനിമിത്താരമ്മണമ്പി ചിത്തം പവത്തതി, സുഖുമതരസദ്ദനിമിത്താരമ്മണഭാവതോപീതി വാ അത്ഥോ. ഇമിനാവ നയേന അപ്പനായമ്പി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

പസ്സമ്ഭയന്തിആദീസു "പസ്സമ്ഭയം കായസങ്ഖാര"ന്തി വുത്താ അസ്സാസപസ്സാസാ കായോതി വാ "പസ്സമ്ഭയം കായസങ്ഖാര"ന്തി എത്ഥ അസ്സാസപസ്സാസാ കായോതി വാ യോജനാ വേദിതബ്ബാ. ഭാവനാവിസുദ്ധിയാ കായസങ്ഖാരേ പസ്സമ്ഭമാനേപി ഓളാരികം കായസങ്ഖാരം പസ്സമ്ഭേമീതി യോഗിനോ ആഭോഗേ സതി തേനാദരേന അതിവിയ പസ്സമ്ഭതി. അനുപട്ഠഹന്തമ്പി സുഖുമം സുആനയം ഹോതി.

അട്ഠ അനുപസ്സനാഞാണാനീതി "ദീഘം രസ്സം സബ്ബകായപടിസംവേദീ പസ്സമ്ഭയം കായസങ്ഖാര"ന്തി വുത്തേസു ചതൂസു വത്ഥൂസു അസ്സാസവസേന ചതസ്സോ, പസ്സാസവസേന ചതസ്സോതി അട്ഠ അനുപസ്സനാഞാണാനി. **അട്ഠ ച ഉപട്ഠാനാനുസ്സതിയോ**തി "ദീഘം അസ്സാസവസേന ചിത്തസ്സ ഏകഗ്ഗതം അവിക്ഖേപം പജാനതോ സതി ഉപട്ഠിതാ ഹോതീ"തിആദിനാ (പടി॰ മ॰ ൧.൧൭൦) നയേന വുത്തേസു ചതൂസു വത്ഥൂസു അസ്സാസവസേന ചതസ്സോ, പസ്സാസവസേന ചതസ്സോതി അട്ഠ ച ഉപട്ഠാനാനുസ്സതിയോ. അട്ഠ ചുപട്ഠാനാനുസ്സതിയോതിപി പാഠോ. **ചത്താരി സുത്തന്തികവത്ഥൂനീ**തി ഭഗവതാ ആനാപാനസ്സതിസുത്തന്തേ (മ॰ നി॰ ൩.൧൪൮ ആദയോ) വുത്തത്താ പഠമചതുക്കവസേന ചത്താരി സുത്തന്തികവത്ഥൂനീതി.

പഠമചതുക്കനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൭൨. ദുതിയചതുക്കസ്സ പീതിപടിസംവേദിനിദ്ദേസേ **ഉപ്പജ്ജതി പീതി പാമോജ്ജ**ന്തി ഏത്ഥ **പീതീ**തി മൂലപദം. **പാമോജ്ജ**ന്തി തസ്സ അത്ഥപദം, പമുദിതഭാവോതി അത്ഥോ. **യാ പീതി പാമോജ്ജ**ന്തിആദീസു യാ "പീതീ"തി ച "പാമോജ്ജ"ന്തി ച ഏവമാദീനി നാമാനി ലഭതി, സാ പീതീതി വുത്തം ഹോതി. തത്ഥ **പീതീ**തി സഭാവപദം. പമുദിതസ്സ ഭാവോ **പാമോജ്ജം**. ആമോദനാകാരോ **ആമോദനാ**. പമോദനാകാരോ **പമോദനാ**. യഥാ വാ ഭേസജ്ജാനം വാ തേലാനം വാ ഉണ്ഹോദകസീതോദകാനം വാ ഏകതോകരണം മോദനാതി വുച്ചതി, ഏവമയമ്പി ധമ്മാനം ഏകതോകരണേന **മോദനാ,** ഉപസഗ്ഗവസേന പന പദം മണ്ഡേത്വാ **ആമോദനാ പമോദനാ**തി വുത്തം. ഹാസേതീതി **ഹാസോ,** പഹാസേതീതി **പഹാസോ,** ഹട്ഠപഹട്ഠാകാരാനമേതം അധിവചനം. **വിത്തീ**തി വിത്തം, ധനസ്സേതം നാമം. അയം പന സോമനസ്സപച്ചയത്താ വിത്തിസരിക്ഖതായ വിത്തി. യഥാ ഹി ധനിനോ ധനം പടിച്ച സോമനസ്സം ഉപ്പജ്ജതി, ഏവം പീതിമതോപി പീതിം പടിച്ച സോമനസ്സം ഉപ്പജ്ജതി. തസ്മാ "വിത്തീ"തി വുത്താ. തുട്ഠിസഭാവസണ്ഠിതായ ഹി പീതിയാ ഏതം നാമം. പീതിമാ പന പുഗ്ഗലോ കായചിത്താനം ഉഗ്ഗതത്താ അബ്ഭുഗ്ഗതത്താ "ഉദഗ്ഗോ"തി വുച്ചതി, ഉദഗ്ഗസ്സ ഭാവോ **ഓദഗ്യം**. അത്തനോ മനതാ **അത്തമനതാ**. അനഭിരദ്ധസ്സ ഹി മനോ ദുക്ഖപദട്ഠാനത്താ ന അത്തനോ മനോ നാമ ഹോതി, അഭിരദ്ധസ്സ സുഖപദട്ഠാനത്താ അത്തനോ മനോ നാമ ഹോതി, ഇതി അത്തനോ മനതാ അത്തമനതാ, സകമനതാ സകമനസ്സ ഭാവോതി അത്ഥോ. സാ പന യസ്മാ ന അഞ്ഞസ്സ കസ്സചി അത്തനോ മനതാ, ചിത്തസ്സേവ പനേസോ ഭാവോ ചേതസികോ ധമ്മോ, തസ്മാ **അത്തമനതാ ചിത്തസ്സാ**തി വുത്താ. സേസമേത്ഥ ച ഉപരി ച ഹേട്ഠാ വുത്തനയേന യോജേത്വാ വേദിതബ്ബം.

൧൭൩. സുഖപടിസംവേദിനിദ്ദേസേ **ദ്വേ സുഖാനീ**തി സമഥവിപസ്സനാഭൂമിദസ്സനത്ഥം വുത്തം. കായികഞ്ഹി സുഖം വിപസ്സനായ ഭൂമി, ചേതസികം സുഖം സമഥസ്സ ച വിപസ്സനായ ച ഭൂമി. **കായിക**ന്തി പസാദകായം വിനാ അനുപ്പത്തിതോ കായേ നിയുത്തന്തി കായികം. **ചേതസിക**ന്തി അവിപ്പയോഗവസേന ചേതസി നിയുത്തന്തി ചേതസികം. തത്ഥ കായികപദേന ചേതസികം സുഖം പടിക്ഖിപതി, സുഖപദേന കായികം ദുക്ഖം. തഥാ ചേതസികപദേന കായികം സുഖം പടിക്ഖിപതി, സുഖപദേന ചേതസികം ദുക്ഖം. **സാത**ന്തി മധുരം സുമധുരം. **സുഖ**ന്തി സുഖമേവ, ന ദുക്ഖം. **കായസമ്ഫസ്സജ**ന്തി കായസമ്ഫസ്സേ ജാതം. **സാതം സുഖം വേദയിത**ന്തി

സാതം വേദയിതം, ന അസാതം വേദയിതം. സുഖം വേദയിതം, ന ദുക്ഖം വേദയിതം. പരതോ തീണി പദാനി ഇത്ഥിലിങ്ഗവസേന വുത്താനി. സാതാ വേദനാ, ന അസാതാ. സുഖാ വേദനാ, ന ദുക്ഖാതി അയമേവ പനേത്ഥ അത്ഥോ.

ചേതസികസുഖനിദ്ദേസോ വുത്തപടിപക്ഖനയേന യോജേതബ്ബോ. **തേ സുഖാ**തി ലിങ്ഗവിപല്ലാസോ കതോ, താനി സുഖാനീതി വുത്തം ഹോതി. സേസമേത്ഥ ചതുക്കേ ഹേട്ഠാ പഠമചതുക്കേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. ചത്താരി സുത്തന്തികവത്ഥൂനി ദുതിയചതുക്കവസേന വേദിതബ്ബാനീതി.

ദുതിയചതുക്കനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൭൩. തതിയചതുക്കനിദ്ദേസേ **ചിത്ത**ന്തി മൂലപദം. **വിഞ്ഞാണ**ന്തി അത്ഥപദം. **യം ചിത്ത**ന്തിആദി പീതിയം വുത്തനയേന യോജേതബ്ബം. തത്ഥ **ചിത്ത**ന്തിആദീസു ചിത്തവിചിത്തതായ ചിത്തം. ആരമ്മണം മിനമാനം ജാനാതീതി **മനോ. മാനസ**ന്തി മനോയേവ. "അന്തലിക്ഖചരോ പാസോ, യ്വായം ചരതി മാനസോ"തി (സം॰ നി॰ ൧.൧൫൧; മഹാവ॰ ൩൩) ഹി ഏത്ഥ പന സമ്പയുത്തകധമ്മോ മാനസോതി വുത്തോ.

> "കഥഞ്ഹി ഭഗവാ തുയ്ഹം, സാവകോ സാസനേ രതോ;
> അപ്പത്തമാനസോ സേക്ഖോ, കാലം കയിരാ ജനേ സുതാ"തി. (സം॰ നി॰ ൧.൧൫൯) -

ഏത്ഥ അരഹത്തം മാനസന്തി വുത്തം. ഇധ പന മനോവ മാനസം. ബ്യഞ്ജനവസേന ഹേതം പദം വഡ്ഢിതം.

ഹദയന്തി ചിത്തം. "ചിത്തം വാ തേ ഖിപിസ്സാമി, ഹദയം വാ തേ ഫാലേസ്സാമീ"തി (സം॰ നി॰ ൧.൨൩൭; സു॰ നി॰ ആളവകസുത്ത) ഏത്ഥ ഉരോ ഹദയന്തി വുത്തം. "ഹദയാ ഹദയം മഞ്ഞേ അഞ്ഞായ തച്ഛതീ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൬൩) ഏത്ഥ ചിത്തം. "വക്കം ഹദയ"ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൭൭; മ॰ നി॰ ൧.൧൧൦) ഏത്ഥ ഹദയവത്ഥു. ഇധ പന ചിത്തമേവ അബ്ഭന്തരട്ഠേന "ഹദയ"ന്തി വുത്തം. തദേവ പരിസുദ്ധട്ഠേന **പണ്ഡരം**. ഭവങ്ഗം സന്ധായേതം വുത്തം. യഥാഹ - "പഭസ്സരമിദം, ഭിക്ഖവേ, ചിത്തം, തഞ്ച ഖോ ആഗന്തുകേഹി ഉപക്കിലേസേഹി ഉപക്കിലിട്ഠ"ന്തി (അം॰ നി॰ ൧.൪൯). തതോ നിക്ഖന്തത്താ പന അകുസലമ്പി ഗങ്ഗായ നിക്ഖന്താ നദീ ഗങ്ഗാ വിയ, ഗോധാവരിതോ നിക്ഖന്താ ഗോധാവരീ വിയ ച "പണ്ഡര"ന്ത്വേവ വുത്തം. യസ്മാ പന ആരമ്മണവിജാനനലക്ഖണം ചിത്തം ഉപക്കിലേസേന കിലേസോ ന ഹോതി, സഭാവതോ പരിസുദ്ധമേവ ഹോതി, ഉപക്കിലേസയോഗേ പന സതി ഉപക്കിലിട്ഠം നാമ ഹോതി, തസ്മാപി "പണ്ഡര"ന്തി വത്തും യുജ്ജതി.

മനോ മനായതനന്തി ഇധ പന മനോഗഹണം മനസ്സേവ ആയതനഭാവദീപനത്ഥം. തേനേതം ദീപേതി - "നയിദം ദേവായതനം വിയ മനസ്സ ആയതനത്താ മനായതനം, അഥ ഖോ മനോ ഏവ ആയതനം മനായതന"ന്തി.

ആയതനട്ഠോ ഹേട്ഠാ വുത്തോയേവ. മനതേ ഇതി മനോ, വിജാനാതീതി അത്ഥോ. അട്ഠകഥാചരിയാ പനാഹു - നാളിയാ മിനമാനോ വിയ

മഹാതുലായ ധാരയമാനോ വിയ ച ആരമ്മണം ജാനാതീതി മനോ, തദേവ മനനലക്ഖണേ ഇന്ദട്ഠം കാരേതീതി ഇന്ദ്രിയം, മനോവ ഇന്ദ്രിയം **മനിന്ദ്രിയം**.

വിജാനാതീതി **വിഞ്ഞാണം**. വിഞ്ഞാണമേവ ഖന്ധോ **വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ**. രുള്ഹിതോ ഖന്ധോ വുത്തോ. രാസട്ഠേന ഹി വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധസ്സ ഏകദേസോ ഏകം വിഞ്ഞാണം. തസ്മാ യഥാ രുക്ഖസ്സ ഏകദേസം ഛിന്ദന്തോ രുക്ഖം ഛിന്ദതീതി വുച്ചതി, ഏവമേവ വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധസ്സ ഏകദേസഭൂതം ഏകമ്പി വിഞ്ഞാണം രുള്ഹിതോ "വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ"തി വുത്തം. യസ്മാ പന രാസട്ഠോയേവ ഖന്ധട്ഠോ ന ഹോതി, കോട്ഠാസട്ഠോപി ഖന്ധട്ഠോയേവ, തസ്മാ കോട്ഠാസട്ഠേന വിഞ്ഞാണകോട്ഠാസോതിപി അത്ഥോ. **തജ്ജാ മനോവിഞ്ഞാണധാതൂ**തി തേസം ഫസ്സാദീനം സമ്പയുത്തധമ്മാനം അനുച്ഛവികാ മനോവിഞ്ഞാണധാതു. ഇമസ്മിഞ്ഹി പദേ ഏകമേവ ചിത്തം മിനനട്ഠേന മനോ, വിജാനനട്ഠേന വിഞ്ഞാണം, സഭാവട്ഠേന, നിസ്സത്തട്ഠേന വാ ധാതൂതി തീഹി നാമേഹി വുത്തം.

ഏകഗ്ഗ്പ്പമോദോതി അധികാ തുട്ഠി.

൧൧. സമാധിനിദ്ദേസേ അചലഭാവേന ആരമ്മണേ തിട്ഠതീതി **ഠിതി**. പരതോ പദദ്വയം ഉപസഗ്ഗവസേന വഡ്ഢിതം . അപിച സമ്പയുത്തധമ്മേ ആരമ്മണമ്ഹി സമ്പിണ്ഡേത്വാ തിട്ഠതീതി **സണ്ഠിതി**. ആരമ്മണം ഓഗാഹേത്വാ അനുപവിസിത്വാ തിട്ഠതീതി **അവട്ഠിതി**. കുസലപക്ഖസ്മിം ഹി ചത്താരോ ധമ്മാ ആരമ്മണം ഓഗാഹന്തി സദ്ധാ സതി സമാധി പഞ്ഞാതി. തേനേവ സദ്ധാ "ഓകപ്പനാ"തി വുത്താ, സതി "അപിലാപനതാ"തി, സമാധി "അവട്ഠിതീ"തി, പഞ്ഞാ "പരിയോഗാഹനാ"തി. അകുസലപക്ഖേ പന തയോ ധമ്മാ ആരമ്മണം ഓഗാഹന്തി തണ്ഹാ ദിട്ഠി അവിജ്ജാതി. തേനേവ തേ "ഓഘാ"തി വുത്താ. ഉദ്ധച്ചവിചികിച്ഛാവസേന പവത്തസ്സ വിസാഹാരസ്സ പടിപക്ഖതോ **അവിസാഹാരോ,** അവിസാഹരണന്തി അത്ഥോ. ഉദ്ധച്ചവിചികിച്ഛാവസേനേവ ഗച്ഛന്തം ചിത്തം വിക്ഖിപതി നാമ, അയം പന തഥാ ന ഹോതീതി **അവിക്ഖേപോ**. ഉദ്ധച്ചവിചികിച്ഛാവസേനേവ ചിത്തം വിസാഹടം നാമ ഹോതി, ഇതോ ചിതോ ച ഹരീയതി, അയം പന അവിസാഹടസ്സ മാനസസ്സ ഭാവോതി **അവിസാഹടമാനസതാ**.

സമഥോതി തിവിധോ സമഥോ ചിത്തസമഥോ അധികരണസമഥോ സബ്ബസങ്ഖാരസമഥോതി. തത്ഥ അട്ഠസു സമാപത്തീസു ചിത്തേകഗ്ഗതാ **ചിത്തസമഥോ** നാമ. തഞ്ഹി ആഗമ്മ ചിത്തചലനം ചിത്തവിപ്ഫന്ദനം സമ്മതി വൂപസമ്മതി, തസ്മാ സോ "ചിത്തസമഥോ"തി വുച്ചതി. സമ്മുഖാവിനയാദിസത്തവിധോ **അധികരണസമഥോ** നാമ. തഞ്ഹി ആഗമ്മ താനി താനി അധികരണാനി സമ്മന്തി വൂപസമ്മന്തി, തസ്മാ സോ "അധികരണസമഥോ"തി വുച്ചതി. യസ്മാ പന സബ്ബേ സങ്ഖാരാ നിബ്ബാനം ആഗമ്മ സമ്മന്തി വൂപസമ്മന്തി, തസ്മാ തം **സബ്ബസങ്ഖാരസമഥോ**തി വുച്ചതി. ഇമസ്മിം അത്ഥേ ചിത്തസമഥോ അധിപ്പേതോ. സമാധിലക്ഖണേ ഇന്ദട്ഠം കാരേതീതി **സമാധിന്ദ്രിയം**. ഉദ്ധച്ചേ ന കമ്പതീതി **സമാധിബലം. സമ്മാസമാധീ**തി യാഥാവസമാധി നിയ്യാനികസമാധി കുസലസമാധി.

൧൬. രാഗതോ വിമോചയം ചിത്തന്തിആദീഹി ദസഹി കിലേസവത്ഥൂഹി വിമോചനം വുത്തം. ഥിനഗ്ഗഹണേനേവ ചേത്ഥ മിദ്ധഗ്ഗഹണം,

ഉദ്ധച്ചഗ്ഗഹണേനേവ ച കുക്കുച്ചഗ്ഗഹണം കതം ഹോതീതി അഞ്ഞേസു പാഠേസു സഹചാരിത്താ കിലേസവത്ഥുതോ വിമോചനവചനേനേവ പഠമജ്ഝാനാദീഹി നീവരണാദിതോ വിമോചനം, അനിച്ചാനുപസ്സനാദീഹി നിച്ചസഞ്ഞാദിതോ ച വിമോചനം വുത്തമേവ ഹോതീതി. **കഥം തം ചിത്തം അനുപസ്സതീ**തി ഏത്ഥ പേയ്യാലേ ച അനിച്ചാനുപസ്സനാദീഹി നിച്ചസഞ്ഞാദീനം പഹാനം വുത്തമേവ. ചത്താരി സുത്തന്തികവത്ഥൂനി തതിയചതുക്കവസേന വേദിതബ്ബാനീതി.

തതിയചതുക്കനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഏവം. ചതുത്ഥചതുക്കനിദ്ദേസേ "അനിദ്ദിട്ഠേ നപുംസക"ന്തി വചനതോ അസുകന്തി അനിദ്ദിട്ഠത്താ "അനിച്ചന്തി കിം അനിച്ച"ന്തി നപുംസകവചനേന പുച്ഛാ കതാ. **ഉപ്പാദവയട്ഠേനാ**തി ഉപ്പാദവയസങ്ഖാതേന അത്ഥേന, ഉപ്പാദവയസഭാവേനാതി അത്ഥോ. ഏത്ഥ ച പഞ്ചക്ഖന്ധാ സഭാവലക്ഖണം, പഞ്ചന്നം ഖന്ധാനം ഉപ്പാദവയാ വികാരലക്ഖണം. ഏതേന ഹുത്വാ അഭാവേന അനിച്ചാതി വുത്തം ഹോതി. തേനേവ ച അട്ഠകഥായം "സങ്ഖതലക്ഖണവസേന അനിച്ചതാതി തേസംയേവ ഉപ്പാദവയഞ്ഞഥത്ത"ന്തി ച വത്വാപി "ഹുത്വാ അഭാവോ വാ"തി വുത്തം. ഏതേന ഹുത്വാ അഭാവാകാരോ അനിച്ചലക്ഖണന്തി വുത്തം ഹോതി. "പഞ്ചന്നം ഖന്ധാനം ഉദയബ്ബയം പസ്സന്തോ ഇമാനി പഞ്ഞാസ ലക്ഖണാനീ"തി പേയ്യാലം കത്വാ വുത്തം. **ധമ്മാ**തി രൂപക്ഖന്ധാദയോ യഥാവുത്തധമ്മാ.

വിരാഗാനുപസ്സീനിദ്ദേസേ **രൂപേ ആദീനവം ദിസ്വാ**തി ഭങ്ഗാനുപസ്സനതോ പട്ഠായ പരതോ വുത്തേഹി അനിച്ചട്ഠാദീഹി രൂപക്ഖന്ധേ ആദീനവം ദിസ്വാ. **രൂപവിരാഗേ**തി നിബ്ബാനേ. നിബ്ബാനഞ്ഹി ആഗമ്മ രൂപം വിരജ്ജതി അപുനരുപ്പത്തിധമ്മതം ആപജ്ജനേന നിരുജ്ഝതി, തസ്മാ നിബ്ബാനം "രൂപവിരാഗോ"തി വുച്ചതി. **ഛന്ദജാതോ ഹോതീ**തി അനുസ്സവവസേന ഉപ്പന്നധമ്മച്ഛന്ദോ ഹോതി. **സദ്ധാധിമുത്തോ**തി തസ്മിംയേവ നിബ്ബാനേ സദ്ധായ ച അധിമുത്തോ നിച്ഛിതോ. **ചിത്തഞ്ചസ്സ സ്വാധിട്ഠിത**ന്തി അസ്സ യോഗിസ്സ ചിത്തം ഖയവിരാഗസങ്ഖാതേ രൂപഭങ്ഗേ ആരമ്മണവസേന , അച്ചന്ത വിരാഗസങ്ഖാതേ രൂപവിരാഗേ നിബ്ബാനേ അനുസ്സവവസേന സുട്ഠു അധിട്ഠിതം സുട്ഠു പതിട്ഠിതം ഹോതീതി സമ്ബന്ധതോ വേദിതബ്ബം. **രൂപേ വിരാഗാനുപസ്സീ**തി രൂപസ്സ ഖയവിരാഗോ രൂപേ വിരാഗോതി പകതിഭുമ്മവചനേന വുത്തോ. രൂപസ്സ അച്ചന്തവിരാഗോ രൂപേ വിരാഗോതി നിമിത്തത്ഥേ ഭുമ്മവചനേന വുത്തോ. തം ദുവിധമ്പി വിരാഗം ആരമ്മണതോ അജ്ഝാസയതോ ച അനുപസ്സനസീലോ "രൂപേ വിരാഗാനുപസ്സീ"തി വുത്തോ. ഏസ നയോ വേദനാദീസു. നിരോധാനുപസ്സീപദനിദ്ദേസേപി ഏസേവ നയോ.

ഏവ്വഥ. കതിഹാകാരേഹീതിആദി പനേത്ഥ വിസേസോ - തത്ഥ അവിജ്ജാദീനം പടിച്ചസമുപ്പാദങ്ഗാനം ആദീനവനിരോധദസ്സനേനേവ രൂപാദീനമ്പി ആദീനവനിരോധാ ദസ്സിതാ ഹോന്തി തേസമ്പി പടിച്ചസമുപ്പാദങ്ഗാനതിവത്തനതോ. ഇമിനാ ഏവ ച വിസേസവചനേന വിരാഗാനുപസ്സനതോ നിരോധാനുപസ്സനായ വിസിട്ഠഭാവോ വുത്തോ ഹോതി. തത്ഥ **അനിച്ചട്ഠേനാ**തി ഖയട്ഠേന, ഹുത്വാ അഭാവട്ഠേന വാ. **ദുക്ഖട്ഠേനാ**തി ഭയട്ഠേന, പടിപീളനട്ഠേന വാ. **അനത്തട്ഠേനാ**തി അസാരകട്ഠേന, അവസവത്തനട്ഠേന വാ. **സന്താപട്ഠേനാ**തി കിലേസസന്താപനട്ഠേന. **വിപരിണാമട്ഠേനാ**തി ജരാഭങ്ഗവസേന ദ്വിധാ പരിണാമനട്ഠേന.

നിദാനനിരോധേനാതി മൂലപച്ചയാഭാവേന. **നിരുജ്ഝതീ**തി ന ഭവതി. **സമുദയനിരോധേനാ**തി ആസന്നപച്ചയാഭാവേന. മൂലപച്ചയോ ഹി ബ്യാധിസ്സ അസപ്പായഭോജനം വിയ നിദാനന്തി വുത്തോ, ആസന്നപച്ചയോ ബ്യാധിസ്സ വാതപിത്തസേമ്ഹാ വിയ സമുദയോതി വുത്തോ. നിദാനഞ്ഹി നിച്ഛയേന ദദാതി ഫലമിതി നിദാനം, സമുദയോ പന സുട്ഠു ഉദേതി ഏതസ്മാ ഫലമിതി സമുദയോ. **ജാതിനിരോധേനാ**തി മൂലപച്ചയസ്സ ഉപ്പത്തിഅഭാവേന. **പഭവനിരോധേനാ**തി ആസന്നപച്ചയസ്സ ഉപ്പത്തിഅഭാവേന. ജാതിയേവ ഹി പഭവതി ഏതസ്മാ ദുക്ഖന്തി പഭവോതി വത്തും യുജ്ജതി. **ഹേതുനിരോധേനാ**തി ജനകപച്ചയാഭാവേന. **പച്ചയനിരോധേനാ**തി ഉപത്ഥമ്ഭകപച്ചയാഭാവേന. മൂലപച്ചയോപി ഹി ആസന്നപച്ചയോ ച ജനകപച്ചയോ ഉപത്ഥമ്ഭകപച്ചയോ ച ഹോതിയേവ. ഏതേഹി തിക്ഖവിപസ്സനാക്ഖണേ തദങ്ഗനിരോധോ, മഗ്ഗക്ഖണേ സമുച്ഛേദനിരോധോ വുത്തോ ഹോതി. **ഞാണുപ്പാദേനാ**തി തിക്ഖവിപസ്സനാഞാണസ്സ വാ മഗ്ഗഞാണസ്സ വാ ഉപ്പാദേന. **നിരോധുപട്ഠാനേനാ**തി വിപസ്സനാക്ഖണേ പച്ചക്ഖതോ ഖയനിരോധസ്സ അനുസ്സവവസേന നിരോധസങ്ഖാതസ്സ നിബ്ബാനസ്സ ഉപട്ഠാനേന, മഗ്ഗക്ഖണേ പച്ചക്ഖതോ ച നിബ്ബാനസ്സ ഉപട്ഠാനേന. ഏതേഹി വിസയവിസയിനിയമോവ കതോ ഹോതി, തദങ്ഗസമുച്ഛേദനിരോധോ ച വുത്തോ ഹോതി.

൨൨൨. പടിനിസ്സഗ്ഗാനുപസ്സീപദനിദ്ദേസേ **രൂപം പരിച്ചജതീ**തി ആദീനവദസ്സനേന നിരപേക്ഖതായ രൂപക്ഖന്ധം പരിച്ചജതി. **പരിച്ചാഗപടിനിസ്സഗ്ഗോ**തി പരിച്ചാഗട്ഠേന പടിനിസ്സഗ്ഗോതി വുത്തം ഹോതി. ഏതേന പടിനിസ്സഗ്ഗപദസ്സ പരിച്ചാഗട്ഠോ വുത്തോ, തസ്മാ കിലേസാനം പജഹനന്തി അത്ഥോ. ഏത്ഥ ച വുട്ഠാനഗാമിനീ വിപസ്സനാ കിലേസേ തദങ്ഗവസേന പരിച്ചജതി, മഗ്ഗോ സമുച്ഛേദവസേന. **രൂപനിരോധേ നിബ്ബാനേ ചിത്തം പക്ഖന്ദതീ**തി വുട്ഠാനഗാമിനീ തംനിന്നതായ പക്ഖന്ദതി, മഗ്ഗോ ആരമ്മണകരണേന. **പക്ഖന്ദനപടിനിസ്സഗ്ഗോ**തി പക്ഖന്ദനട്ഠേന പടിനിസ്സഗ്ഗോതി വുത്തം ഹോതി. ഏതേന പടിനിസ്സഗ്ഗപദസ്സ പക്ഖന്ദനട്ഠോ വുത്തോ, തസ്മാ ചിത്തസ്സ നിബ്ബാനേ വിസ്സജ്ജനന്തി അത്ഥോ. ചത്താരി സുത്തന്തികവത്ഥൂനി ചതുത്ഥചതുക്കവസേന വേദിതബ്ബാനി. ഇമസ്മിം ചതുക്കേ ജരാമരണേ വത്തബ്ബംഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. സതിപട്ഠാനേസു ച ''കായേ കായാനുപസ്സനാ, ചിത്തേ ചിത്താനുപസ്സനാ''തി കായചിത്താനം ഏകത്തവോഹാരവസേന ഏകവചനനിദ്ദേസോ കതോ. ''വേദനാസു വേദനാനുപസ്സനാ, ധമ്മേസു ധമ്മാനുപസ്സനാ''തി വേദനാധമ്മാനം നാനത്തവോഹാരവസേന ബഹുവചനനിദ്ദേസോ കതോതി വേദിതബ്ബോതി.

ചതുത്ഥചതുക്കനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നിട്ഠിതാ ച സതോകാരിഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനാ.

൩. ഞാണരാസിഛക്കനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൨൩. ഇദാനി ഛഹി രാസീഹി ഉദ്ദിട്ഠഞാണേസു ചതുവീസതിസമാധിഞാണനിദ്ദേസേ താവ കായാനുപസ്സനാദീനം തിണ്ണം ചതുക്കാനം വസേന ദ്വാദസന്നം വത്ഥൂനം ഏകേകസ്മിം അസ്സാസവസേന ഏകോ , പസ്സാസവസേന ഏകോതി ദ്വേ ദ്വേ സമാധീതി ദ്വാദസസു വത്ഥൂസു

ചതുവീസതി സമാധയോ ഹോന്തി. ഝാനക്ഖണേ തേഹി സമ്പയുത്താനി ചതുവീസതിസമാധിവസേന ഞാണാനി.

ദ്വാസത്തതിവിപസ്സനാഞാണനിദ്ദേസേ **ദീഘം അസ്സാസാ**തി "ദീഘ"ന്തിവുത്തഅസ്സാസതോ. കിം വുത്തം ഹോതി? ദീഘം അസ്സാസഹേതു ഝാനം പടിലഭിത്വാ സമാഹിതേന ചിത്തേന വിപസ്സനാക്ഖണേ അനിച്ചതോ അനുപസ്സനട്ഠേന വിപസ്സനാതി വുത്തം ഹോതി. ഏസ നയോ ഉത്തരത്രാപി. തേസംയേവ ദ്വാദസന്നം വത്ഥൂനം ഏകേകസ്മിം അസ്സാസവസേന തിസ്സോ, പസ്സാസവസേന തിസ്സോതി ഛ ഛ അനുപസ്സനാതി ദ്വാദസസു വത്ഥൂസു ദ്വാസത്തതി അനുപസ്സനാ ഹോന്തി. താ ഏവ ദ്വാസത്തതി അനുപസ്സനാ ദ്വാസത്തതിവിപസ്സനാവസേന ഞാണാനി.

നിബ്ബിദാഞാണനിദ്ദേസേ **അനിച്ചാനുപസ്സീ അസ്സസ**ന്തി അനിച്ചാനുപസ്സീ ഹുത്വാ അസ്സസന്തോ, അനിച്ചാനുപസ്സീ ഹുത്വാ വത്തേന്തോതി അത്ഥോ. "അസ്സസ"ന്തി ച ഇദം വചനം ഹേതുഅത്ഥേ ദട്ഠബ്ബം. **യഥാഭൂതം ജാനാതി പസ്സതീതി നിബ്ബിദാഞാണ**ന്തി കലാപസമ്മസനതോ പട്ഠായ യാവ ഭങ്ഗാനുപസ്സനാ പവത്തവിപസ്സനാഞാണേന സങ്ഖാരാനം യഥാസഭാവം ജാനാതി, ചക്ഖുനാ ദിട്ഠമിവ ച തേനേവ ഞാണചക്ഖുനാ പസ്സതി. തസ്മാ നിബ്ബിദാഞാണം നാമാതി അത്ഥോ, സങ്ഖാരേസു നിബ്ബിന്ദഞാണം നാമാതി വുത്തം ഹോതി. ഉപരി ഭയതൂപട്ഠാനാദീനം മുഞ്ചിതുകമ്യതാദീനഞ്ച ഞാണാനം വിസും ആഗതത്താ ഇധ യഥാവുത്താനേവ വിപസ്സനാഞാണാനി നിബ്ബിദാഞാണാനീതി വേദിതബ്ബാനി.

നിബ്ബിദാനുലോമഞാണനിദ്ദേസേ **അനിച്ചാനുപസ്സീ അസ്സസ**ന്തി അനിച്ചാനുപസ്സിനോ അസ്സസന്തസ്സ. സാമിഅത്ഥേ പച്ചത്തവചനം. **ഭയതുപട്ഠാനേ പഞ്ഞാ**തിവചനേനേവ ഭയതുപട്ഠാനആദീനവാനുപസ്സനാനിബ്ബിദാനുപസ്സനാഞാണാനി വുത്താനി ഹോന്തി തിണ്ണം ഏകലക്ഖണത്താ. ഇമാനി തീണി ഞാണാനി അനന്തരാ വുത്താനം നിബ്ബിദാഞാണാനം അനുകൂലഭാവേന അനുലോമതോ നിബ്ബിദാനുലോമഞാണാനീതി വുത്താനി.

നിബ്ബിദാപടിപ്പസ്സദ്ധിഞാണനിദ്ദേസേ **അനിച്ചാനുപസ്സീ അസ്സസ**ന്തി അനന്തരസദിസമേവ. **പടിസങ്ഖാ സന്തിട്ഠനാ പഞ്ഞാ**തിവചനേനേവ മുഞ്ചിതുകമ്യതാപടിസങ്ഖാനുപസ്സനാസങ്ഖാരുപേക്ഖാഞാണാനി വുത്താനി ഹോന്തി തിണ്ണം ഏകലക്ഖണത്താ. "പടിസങ്ഖാ സന്തിട്ഠനാ"തിവചനേനേവ അനുലോമഞാണമഗ്ഗഞാണാനിപി ഗഹിതാനി ഹോന്തി . സങ്ഖാരുപേക്ഖാഞാണഅനുലോമഞാണാനിപി ഹി നിബ്ബിദായ സിഖാപ്പത്തത്താ നിബ്ബിദാജനനബ്യാപാരപ്പഹാനേന നിബ്ബിദാപടിപ്പസ്സദ്ധിഞാണാനി നാമ ഹോന്തി. മഗ്ഗഞാണം പന നിബ്ബിദാപടിപ്പസ്സദ്ധന്തേ ഉപ്പജ്ജനതോ നിബ്ബിദാപടിപ്പസ്സദ്ധിഞാണം നാമ ഹോതീതി അതിവിയ യുജ്ജതീതി. നിബ്ബിദാനുലോമഞാണേസു വിയ ആദിഭൂതം മുഞ്ചിതുകമ്യതാഞാണം അഗ്ഗഹേത്വാ "പടിസങ്ഖാ സന്തിട്ഠനാ"തി അന്തേ ഞാണദ്വയഗ്ഗഹണം മഗ്ഗഞാണസങ്ഗഹണത്ഥം. മുഞ്ചിതുകമ്യതാതി ഹി വുത്തേ അനുലോമഞാണം സങ്ഗയ്ഹതി, ന മഗ്ഗഞാണം. മഗ്ഗഞാണഞ്ഹി മുഞ്ചിതുകമ്യതാ നാമ ന ഹോതി, കിച്ചസിദ്ധിയം സന്തിട്ഠനതോ പന സന്തിട്ഠനാ നാമ ഹോതി. അട്ഠകഥായമ്പി ച "ഫുസനാതി അപ്പനാ"തി വുത്തം. ഇദഞ്ച മഗ്ഗഞാണം

നിബ്ബാനേ അപ്പനാതി കത്വാ സന്തിട്ഠനാ നാമ ഹോതീതി "സന്തിട്ഠനാ"തിവചനേന മഗ്ഗഞാണമ്പി സങ്ഗയ്ഹതി. നിബ്ബിദാനുലോമഞാണാനിപി അത്ഥതോ നിബ്ബിദാഞാണാനേവ ഹോന്തീതി താനിപി നിബ്ബിദാഞാണേഹി സങ്ഗഹേത്വാ നിബ്ബിദാപടിപ്പസ്സദ്ധിഞാണാനീതി നിബ്ബിദാഗഹണമേവ കതം, ന നിബ്ബിദാനുലോമഗ്ഗഹണം. തീസുപി ചേതേസു ഞാണട്ഠകനിദ്ദേസേസു ചതുത്ഥസ്സ ധമ്മാനുപസ്സനാചതുക്കസ്സ വസേന വുത്താനം ചതുന്നം വത്ഥൂനം ഏകേകസ്മിം അസ്സാസവസേന ഏകം, പസ്സാസവസേന ഏകന്തി ദ്വേ ദ്വേ ഞാണാനീതി ചതൂസു വത്ഥൂസു അട്ഠ ഞാണാനി ഹോന്തി.

വിമുത്തിസുഖഞാണനിദ്ദേസേ **പഹീനത്താ**തി പഹാനം ദസ്സേത്വാ തസ്സ പഹാനസ്സ സമുച്ഛേദപ്പഹാനത്തം ദസ്സേന്തോ **സമുച്ഛിന്നത്താ**തി ആഹ. **വിമുത്തിസുഖേ ഞാണ**ന്തി ഫലവിമുത്തിസുഖസമ്പയുത്തഞാണഞ്ച ഫലവിമുത്തിസുഖാരമ്മണപച്ചവേക്ഖണഞാണഞ്ച. അനുസയവത്ഥുസ്സ കിലേസസ്സ പഹാനേന പരിയുട്ഠാനദുച്ചരിതവത്ഥുപ്പഹാനം ഹോതീതി ദസ്സനത്ഥം പുന അനുസയാനം പഹാനം വുത്തം. ഏകവീസതിഫലഞാണം സന്ധായ പഹീനകിലേസഗണനായപി ഞാണഗണനാ കതാ ഹോതി, പച്ചവേക്ഖണഞാണഞ്ച സന്ധായ പഹീനകിലേസപച്ചവേക്ഖണഗണനായ ഫലപച്ചവേക്ഖണഞാണഗണനാ കതാ ഹോതീതി.

ഞാണരാസിഛക്കനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സദ്ധമ്മപ്പകാസിനിയാ പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗട്ഠകഥായ

ആനാപാനസ്സതികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. ഇന്ദ്രിയകഥാ

൧. പഠമസുത്തന്തനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൮൪. ഇദാനി ആനാപാനസ്സതികഥാനന്തരം കഥിതായ ഇന്ദ്രിയകഥായ അപുബ്ബത്ഥാനുവണ്ണനാ അനുപ്പത്താ. അയഞ്ഹി ഇന്ദ്രിയകഥാ ആനാപാനസ്സതിഭാവനായ ഉപകാരകാനം ഇന്ദ്രിയാനം അഭാവേ ആനാപാനസ്സതിഭാവനായ അഭാവതോ തദുപകാരകാനം ഇന്ദ്രിയാനം വിസോധനാദിവിധിദസ്സനത്ഥം ആനാപാനസ്സതികഥാനന്തരം കഥിതാതി തഞ്ച കഥേതബ്ബം ഇന്ദ്രിയകഥം അത്തനാ ഭഗവതോ സമ്മുഖാ സുതം വിഞ്ഞാതാധിപ്പായസുത്തന്തികദേസനം പുബ്ബങ്ഗമം കത്വാ തദത്ഥപ്പകാസനവസേന കഥേതുകാമോ പഠമം താവ **ഏവം മേ സുത**ന്തിആദിമാഹ.

തത്ഥ **ഏവ**ന്തി നിപാതപദം. **മേ**തിആദീനി നാമപദാനി. **വിഹരതീ**തി ഏത്ഥ **വി**-ഇതി ഉപസഗ്ഗപദം, **ഹരതീ**തി ആഖ്യാതപദന്തി ഇമിനാ താവ നയേന പദവിഭാഗോ വേദിതബ്ബോ.

അത്ഥതോ പന ഉപമൂപദേസസമ്പഹംസനഗരഹണവചനസമ്പടിഗ്ഗഹാകാരനിദസ്സനാവധാരണാദിഅനേകത്ഥപ്പഭേദോ **ഏവം**-സദ്ദോ ദിസ്സതി നിദസ്സനത്ഥേ ച അവധാരണത്ഥേ ച. ഇധ പന ഏവംസദ്ദോ ആകാരത്ഥേ നിദസ്സനത്ഥേ ച വിഞ്ഞുജനേന പവുത്തോ, തഥേവ അവധാരണത്ഥേ ച.

തത്ഥ ആകാരത്ഥേന **ഏവം**സദ്ദേന ഏതമത്ഥം ദീപേതി - നാനാനയനിപുണമനേകജ്ഝാസയസമുട്ഠാനം അത്ഥബ്യഞ്ജനസമ്പന്നം വിവിധപാടിഹാരിയം ധമ്മത്ഥദേസനാപടിവേധഗമ്ഭീരം സബ്ബസത്താനം സകസകഭാസാനുരൂപതോ സോതപഥമാഗച്ഛന്തം തസ്സ ഭഗവതോ വചനം സബ്ബപ്പകാരേന കോ സമത്ഥോ വിഞ്ഞാതും, സബ്ബഥാമേന പന സോതുകാമതം ജനേത്വാപി ഏവം മേ സുതം, മയാപി ഏകേനാകാരേന സുതന്തി.

നിദസ്സനത്ഥേന "നാഹം സയമ്ഭൂ, ന മയാ ഇദം സച്ഛികത"ന്തി അത്താനം പരിമോചേന്തോ "ഏവം മേ സുതം, മയാപി ഏവം സുത"ന്തി ഇദാനി വത്തബ്ബം സകലം സുത്തം നിദസ്സേതി.

അവധാരണത്ഥേന ഥേരോ സാരിപുത്തോ "ഏതദഗ്ഗം, ഭിക്ഖവേ, മമ സാവകാനം ഭിക്ഖൂനം മഹാപഞ്ഞാനം യദിദം സാരിപുത്തോ"തി (അ॰ നി॰ ൧.൧൮൯-൧൯൦), "നാഹം, ഭിക്ഖവേ, അഞ്ഞം ഏകപുഗ്ഗലമ്പി സമനുപസ്സാമി, യോ ഏവം തഥാഗതേന അനുത്തരം ധമ്മചക്കം പവത്തിതം സമ്മദേവ അനുപ്പവത്തേതി യഥയിദം, ഭിക്ഖവേ, സാരിപുത്തോ. സാരിപുത്തോ, ഭിക്ഖവേ, തഥാഗതേന അനുത്തരം ധമ്മചക്കം പവത്തിതം സമ്മദേവ അനുപ്പവത്തേതീ"തിഏവമാദിനാ (അ॰ നി॰ ൧.൧൮൭) നയേന ഭഗവതാ പസത്ഥഭാവാനുരൂപം അത്തനോ ധാരണബലം ദസ്സേന്തോ സത്താനം സോതുകാമതം ജനേതി "ഏവം മേ സുതം, തഞ്ച ഖോ അത്ഥതോ വാ ബ്യഞ്ജനതോ വാ അനൂനമനധികം, ഏവമേവ, ന അഞ്ഞഥാ ദട്ഠബ്ബ"ന്തി.

മേസദ്ദോ കരണസമ്പദാനസാമിഅത്ഥേസു ദിസ്സതി. ഇധ പന "മയാ സുതം, മമ സുത"ന്തി ച അത്ഥദ്വയേ യുജ്ജതി.

സുതന്തി അയംസദ്ദോ സഉപസഗ്ഗോ അനുപസഗ്ഗോ ച വിസ്സുതഗമനകിലിന്നഉപചിതഅനുയോഗസോതവിഞ്ഞേയ്യേസു ദിസ്സതി വിഞ്ഞാതേപി ച സോതദ്വാരാനുസാരേന. ഇധ പനസ്സ സോതദ്വാരാനുസാരേന ഉപധാരിതന്തി വാ ഉപധാരണന്തി വാ അത്ഥോ. മേ-സദ്ദസ്സ ഹി മയാതിഅത്ഥേ സതി "ഏവം മയാ സുതം സോതദ്വാരാനുസാരേന ഉപധാരിത"ന്തി യുജ്ജതി, മമാതിഅത്ഥേ സതി "ഏവം മമ സുതം സോതദ്വാരാനുസാരേന ഉപധാരണ"ന്തി യുജ്ജതി.

അപിച "ഏവം മേ സുത"ന്തി അത്തനാ ഉപ്പാദിതഭാവം അപ്പടിജാനന്തോ പുരിമസവനം വിവരന്തോ "സമ്മുഖാ പടിഗ്ഗഹിതമിദം മയാ തസ്സ ഭഗവതോ ചതുവേസാരജ്ജവിസാരദസ്സ ദസബലധരസ്സ ആസഭട്ഠാനട്ഠായിനോ സീഹനാദനാദിനോ സബ്ബസത്തുത്തമസ്സ ധമ്മിസ്സരസ്സ ധമ്മരാജസ്സ ധമ്മാധിപതിനോ ധമ്മദീപസ്സ ധമ്മസരണസ്സ സദ്ധമ്മവരചക്കവത്തിനോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ വചനം, ന എത്ഥ അത്ഥേ വാ ധമ്മേ വാ പദേ വാ ബ്യഞ്ജനേ വാ കങ്ഖാ വാ വിമതി വാ കാതബ്ബാ"തി ഇമസ്മിം ധമ്മേ അസ്സദ്ധിയം വിനാസേതി, സദ്ധാസമ്പദം ഉപ്പാദേതീതി. തേനേതം വുച്ചതി -

"വിനാസയതി അസ്സദ്ധം, സദ്ധം വഡ്ഢേതി സാസനേ;
ഏവം മേ സുതമിച്ചേവം, വദം ഗോതമസാവകോ"തി.

ഏകന്തി ഗണനപരിച്ഛേദനിദ്ദേസോ. **സമയ**ന്തി പരിച്ഛിന്നനിദ്ദേസോ. **ഏകം സമയ**ന്തി അനിയമിതപരിദീപനം. തത്ഥ **സമയ**സദ്ദോ -

സമവായേ ഖണേ കാലേ, സമൂഹേ ഹേതുദിട്ഠിസു;
പടിലാഭേ പഹാനേ ച, പടിവേധേ ച ദിസ്സതി.

ഇധ പനസ്സ കാലോ അത്ഥോ. തേന സംവച്ഛരഉതുമാസദ്ധമാസരത്തിന്ദിവപുബ്ബണ്ഹമജ്ഝന്ഹികസായന്ഹപഠമ-മജ്ഝിമപച്ഛിമയാമമുഹുത്താദീസു കാലപ്പഭേദഭൂതേസു സമയേസു ഏകം സമയന്തി ദീപേതി.

തത്ഥ കിഞ്ചാപി ഏതേസു സംവച്ഛരാദീസു സമയേസു യം യം സുത്തം യമ്ഹി യമ്ഹി സംവച്ഛരേ ഉതുമ്ഹി മാസേ പക്ഖേ രത്തിഭാഗേ ദിവസഭാഗേ വാ വുത്തം, സബ്ബം തം ഥേരസ്സ സുവിദിതം സുവവത്ഥാപിതം പഞ്ഞായ. യസ്മാ പന "ഏവം മേ സുതം അസുകസംവച്ഛരേ അസുകഉതുമ്ഹി അസുകമാസേ അസുകപക്ഖേ അസുകരത്തിഭാഗേ അസുകദിവസഭാഗേ വാ"തി ഏവം വുത്തേ ന സക്കാ സുഖേന ധാരേതും വാ ഉദ്ദിസിതും വാ ഉദ്ദിസാപേതും വാ, ബഹു ച വത്തബ്ബം ഹോതി, തസ്മാ ഏകേനേവ പദേന തമത്ഥം സമോധാനേത്വാ "ഏകം സമയ"ന്തി ആഹ.

യേ വാ ഇമേ ഗബ്ഭോക്കന്തിസമയോ ജാതിസമയോ സംവേഗസമയോ അഭിനിക്ഖമനസമയോ ദുക്കരകാരികസമയോ മാരവിജയസമയോ അഭിസമ്ബോധിസമയോ ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരസമയോ ദേസനാസമയോ പരിനിബ്ബാനസമയോതിഏവമാദയോ ഭഗവതോ ദേവമനുസ്സേസു അതിവിയ പകാസാ അനേകകാലപ്പഭേദാ ഏവ സമയാ, തേസു സമയേസു ദേസനാസമയസങ്ഖാതം ഏകം സമയന്തി ദീപേതി. യോ ചായം ഞാണകരുണാകിച്ചസമയേസു കരുണാകിച്ചസമയോ, അത്തഹിതപരഹിതപടിപത്തിസമയേസു പരഹിതപടിപത്തിസമയോ, സന്നിപതിതാനം കരണീയദ്വയസമയേസു ധമ്മികഥാസമയോ, ദേസനാപടിപത്തിസമയേസു ദേസനാസമയോ, തേസുപി സമയേസു അഞ്ഞതരം സമയം സന്ധായ "ഏകം സമയ"ന്തി ആഹ.

യസ്മാ പന "ഏകം സമയ"ന്തി അച്ചന്തസംയോഗത്ഥോ സമ്ഭവതി. യഞ്ഹി സമയം ഭഗവാ ഇമം അഞ്ഞം വാ സുത്തന്തം ദേസേസി, അച്ചന്തമേവ തം സമയം കരുണാവിഹാരേന വിഹാസി, തസ്മാ തദത്ഥജോതനത്ഥം ഇധ ഉപയോഗവചനനിദ്ദേസോ കതോതി.

തേനേതം വുച്ചതി -

"തം തം അത്ഥമപേക്ഖിത്വാ, ഭുമ്മേന കരണേന ച;
അഞ്ഞത്ര സമയോ വുത്തോ, ഉപയോഗേന സോ ഇധാ"തി.

പോരാണാ പന വണ്ണയന്തി - "തസ്മിം സമയേ"തി വാ "തേന സമയേനാ"തി വാ "തം സമയ"ന്തി വാ അഭിലാപമത്തഭേദോ ഏസ, സബ്ബത്ഥ ഭുമ്മമേവത്ഥോതി. തസ്മാ

“ഏകം സമയ”ന്തി വുത്തേപി “ഏകസ്മിം സമയേ”തി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

ഭഗവാതി ഗരു. ഗരുഞ്ഹി ലോകേ “ഭഗവാ”തി വദന്തി. അയഞ്ച സബ്ബഗുണവിസിട്ഠതായ സബ്ബസത്താനം ഗരു, തസ്മാ “ഭഗവാ”തി വേദിതബ്ബോ. പോരാണേഹിപി വുത്തം -

“ഭഗവാതി വചനം സേട്ഠം, ഭഗവാതി വചനമുത്തമം;
ഗരു ഗാരവയുത്തോ സോ, ഭഗവാ തേന വുച്ചതീ”തി.

അപിച -

“ഭാഗ്യവാ ഭഗ്ഗവാ യുത്തോ, ഭഗേഹി ച വിഭത്തവാ;
ഭത്തവാ വന്തഗമനോ, ഭവേസു ഭഗവാ തതോ”തി. -

ഇമിസ്സാപി ഗാഥായ വസേന അസ്സ പദസ്സ വിത്ഥാരതോ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. സോ ച **വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ** ബുദ്ധാനുസ്സതിനിദ്ദേസേ (വിസുദ്ധി॰ ൧.൧൨൩ ആദയോ) വുത്തോയേവ.

ഏത്താവതാ ചേത്ഥ **ഏവ**ന്തി വചനേന ദേസനാസമ്പത്തിം നിദ്ദിസതി, **മേ സുത**ന്തി സാവകസമ്പത്തിം, **ഏകം സമയ**ന്തി കാലസമ്പത്തിം, **ഭഗവാ**തി ദേസകസമ്പത്തിം.

സാവത്ഥിയന്തി ഏത്ഥ ച സവത്ഥസ്സ ഇസിനോ നിവാസട്ഠാനഭൂതാ നഗരീ സാവത്ഥീ, യഥാ കാകന്ദീ മാകന്ദീതി ഏവം താവ അക്ഖരചിന്തകാ. അട്ഠകഥാചരിയാ പന ഭണന്തി - യം കിഞ്ചി മനുസ്സാനം ഉപഭോഗപരിഭോഗം സബ്ബമേത്ഥ അത്ഥീതി സാവത്ഥീ, സത്ഥസമായോഗേ ച കിം ഭണ്ഡമത്ഥീതി പുച്ഛിതേ സബ്ബമത്ഥീതിപി വചനമുപാദായ സാവത്ഥീ.

“സബ്ബദാ സബ്ബൂപകരണം, സാവത്ഥിയം സമോഹിതം;
തസ്മാ സബ്ബമുപാദായ, സാവത്ഥീതി പവുച്ചതീ”തി. -

തസ്സം **സാവത്ഥിയം**. സമീപത്ഥേ ഭുമ്മവചനം. **വിഹരതീ**തി അവിസേസേന ഇരിയാപഥദിബ്ബബ്രഹ്മഅരിയവിഹാരേസു അഞ്ഞതരവിഹാരസമങ്ഗിപരിദീപനമേതം, ഇധ പന ഠാനഗമനാസനസയനപ്പഭേദേസു ഇരിയാപഥേസു അഞ്ഞതരഇരിയാപഥസമായോഗപരിദീപനം. തേന ഠിതോപി ഗച്ഛന്തോപി നിസിന്നോപി സയാനോപി ഭഗവാ “വിഹരതി”ച്ചേവ വേദിതബ്ബോ. സോ ഹി ഭഗവാ ഏകം ഇരിയാപഥബാധനം അഞ്ഞേന ഇരിയാപഥേന വിച്ഛിന്ദിത്വാ അപരിപതന്തമത്തഭാവം ഹരതി പവത്തേതി, തസ്മാ “വിഹരതീ”തി വുച്ചതി.

ജേതവനേതി ഏത്ഥ അത്തനോ പച്ചത്ഥികജനം ജിനാതീതി ജേതോ, രഞ്ഞോ വാ അത്തനോ പച്ചത്ഥികജനേ ജിതേ ജാതോതി ജേതോ, മങ്ഗലകമ്യതായ വാ തസ്സ ഏവംനാമമേവ കതന്തി ജേതോ, വനയതീതി വനം, അത്തസമ്പദായ സത്താനം ഭത്തിം കാരേതി, അത്തനി സിനേഹം ഉപ്പാദേതീതി അത്ഥോ. വനുതേ ഇതി വാ വനം, നാനാവിധകുസുമഗന്ധസമ്മോദമത്തകോകിലാദിവിഹങ്ഗാഭിരുതേഹി മന്ദമാരുതചലിതരുക്ഖസാഖാവിടപപല്ലവപലാസേഹി “ഏഥ മം പരിഭുഞ്ജഥാ”തി പാണിനോ യാചതി വിയാതി അത്ഥോ. ജേതസ്സ വനം ജേതവനം. തഞ്ഹി ജേതേന രാജകുമാരേന രോപിതം സംവഡ്ഢിതം പരിപാലിതം, സോ ച തസ്സ സാമീ അഹോസി, തസ്മാ ജേതവനന്തി വുച്ചതി. തസ്മിം ജേതവനേ. വനഞ്ച നാമ രോപിമം സയംജാതന്തി ദുവിധം. ഇദഞ്ച വേളുവനാദീനി ച രോപിമാനി, അന്ധവനമഹാവനാദീനി സയംജാതാനി.

അനാഥപിണ്ഡികസ്സ ആരാമേതി സുദത്തോ നാമ സോ ഗഹപതി മാതാപിതൂഹി കതനാമവസേന. സബ്ബകാമസമിദ്ധതായ പന വിഗതമച്ഛേരതായ കരുണാദിഗുണസമങ്ഗിതായ ച നിച്ചകാലം അനാഥാനം പിണ്ഡമദാസി, തേന

അനാഥപിണ്ഡികോതി സങ്ഖം ഗതോ. ആരമന്തി ഏത്ഥ പാണിനോ, വിസേസേന വാ പബ്ബജിതാതി ആരാമോ, തസ്സ പുപ്ഫഫലാദിസോഭായ നാതിദൂരനച്ചാസന്നതാദിപഞ്ചവിധസേനാസനങ്ഗസമ്പത്തിയാ ച തതോ തതോ ആഗമ്മ രമന്തി അഭിരമന്തി, അനുക്കണ്ഠിതാ ഹുത്വാ നിവസന്തീതി അത്ഥോ. വുത്തപ്പകാരായ വാ സമ്പത്തിയാ തത്ഥ തത്ഥ ഗതേപി അത്തനോ അബ്ഭന്തരം ആനേത്വാ രമാപേതീതി ആരാമോ. സോ ഹി അനാഥപിണ്ഡികേന ഗഹപതിനാ ജേതസ്സ രാജകുമാരസ്സ ഹത്ഥതോ അട്ഠാരസഹി ഹിരഞ്ഞകോടീഹി കോടിസന്ഥരേന കീണിത്വാ അട്ഠാരസഹി ഹിരഞ്ഞകോടീഹി സേനാസനാനി കാരാപേത്വാ അട്ഠാരസഹി ഹിരഞ്ഞകോടീഹി വിഹാരമഹം നിട്ഠാപേത്വാ ഏവം ചതുപഞ്ഞാസഹിരഞ്ഞകോടിപരിച്ചാഗേന ബുദ്ധപ്പമുഖസ്സ ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ നിയ്യാദിതോ, തസ്മാ ''അനാഥപിണ്ഡികസ്സ ആരാമോ''തി വുച്ചതി. തസ്മിം **അനാഥപിണ്ഡികസ്സ ആരാമേ**.

ഏത്ഥ ച ''ജേതവനേ''തിവചനം പുരിമസാമിപരികിത്തനം, ''അനാഥപിണ്ഡികസ്സ ആരാമേ''തി പച്ഛിമസാമിപരികിത്തനം. കിമേതേസം പരികിത്തനേ പയോജനന്തി? പുഞ്ഞകാമാനം ദിട്ഠാനുഗതിആപജ്ജനം. തത്ഥ ഹി ദ്വാരകോട്ഠകപാസാദമാപനേ ഭൂമിവിക്കയലദ്ധാ അട്ഠാരസ ഹിരഞ്ഞകോടിയോ അനേകകോടിഅഗ്ഘനകാ രുക്ഖാ ച ജേതസ്സ പരിച്ചാഗോ, ചതുപഞ്ഞാസ ഹിരഞ്ഞകോടിയോ അനാഥപിണ്ഡികസ്സ . ഇതി തേസം പരികിത്തനേന ഏവം പുഞ്ഞകാമാ പുഞ്ഞാനി കരോന്തീതി ദസ്സേന്തോ ആയസ്മാ സാരിപുത്തോ അഞ്ഞേപി പുഞ്ഞകാമേ തേസം ദിട്ഠാനുഗതിആപജ്ജനേ നിയോജേതി.

തത്ഥ സിയാ - യദി താവ ഭഗവാ സാവത്ഥിയം വിഹരതി, ''ജേതവനേ അനാഥപിണ്ഡികസ്സ ആരാമേ''തി ന വത്തബ്ബം. അഥ തത്ഥ വിഹരതി, ''സാവത്ഥിയ''ന്തി ന വത്തബ്ബം. ന ഹി സക്കാ ഉഭയത്ഥ ഏകം സമയം വിഹരിതുന്തി. ന ഖോ പനേതം ഏവം ദട്ഠബ്ബം, നനു അവോചുമ്ഹ ''സമീപത്ഥേ ഭുമ്മവചന''ന്തി. തസ്മാ യഥാ ഗങ്ഗായമുനാദീനം സമീപേ ഗോയൂഥാനി ചരന്താനി ''ഗങ്ഗായ ചരന്തി, യമുനായ ചരന്തീ''തി വുച്ചന്തി, ഏവമിധാപി യദിദം സാവത്ഥിയാ സമീപേ ജേതവനം അനാഥപിണ്ഡികസ്സ ആരാമോ, തത്ഥ വിഹരന്തോ വുച്ചതി ''സാവത്ഥിയം വിഹരതി ജേതവനേ അനാഥപിണ്ഡികസ്സ ആരാമേ''തി. ഗോചരഗാമനിദസ്സനത്ഥം ഹിസ്സ സാവത്ഥിവചനം, പബ്ബജിതാനുരൂപനിവാസട്ഠാനനിദസ്സനത്ഥം സേസവചനം.

തത്ഥ സാവത്ഥികിത്തനേന ആയസ്മാ സാരിപുത്തോ ഭഗവതോ ഗഹട്ഠാനുഗ്ഗഹകരണം ദസ്സേതി, ജേതവനാദികിത്തനേന പബ്ബജിതാനുഗ്ഗഹകരണം. തഥാ പുരിമേന പച്ചയഗ്ഗഹണതോ അത്തകിലമഥാനുയോഗവിവജ്ജനം, പച്ഛിമേന വത്ഥുകാമപ്പഹാനതോ കാമസുഖല്ലികാനുയോഗവിവജ്ജനൂപായം. അഥ വാ പുരിമേന ച ധമ്മദേസനാഭിയോഗം, പച്ഛിമേന വിവേകാധിമുത്തിം. പുരിമേന കരുണായ ഉപഗമനം, പച്ഛിമേന പഞ്ഞായ അപഗമനം. പുരിമേന സത്താനം ഹിതസുഖനിപ്ഫാദനാധിമുത്തതം, പച്ഛിമേന പരഹിതസുഖകരണേ നിരുപലേപതം. പുരിമേന ധമ്മികസുഖാപരിച്ചാഗനിമിത്തം ഫാസുവിഹാരം, പച്ഛിമേന ഉത്തരിമനുസ്സധമ്മാനുയോഗനിമിത്തം. പുരിമേന മനുസ്സാനം ഉപകാരബഹുലതം, പച്ഛിമേന ദേവാനം. പുരിമേന ലോകേ ജാതസ്സ ലോകേ സംവഡ്ഢഭാവം, പച്ഛിമേന ലോകേന അനുപലിത്തതം. പുരിമേന ''ഏകപുഗ്ഗലോ, ഭിക്ഖവേ, ലോകേ ഉപ്പജ്ജമാനോ ഉപ്പജ്ജതി ബഹുജനഹിതായ ബഹുജനസുഖായ ലോകാനുകമ്പായ അത്ഥായ ഹിതായ സുഖായ ദേവമനുസ്സാനം. കതമോ ഏകപുഗ്ഗലോ? തഥാഗതോ അരഹം സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ''തി (അം॰ നി॰ ൧.൧൭൦) വചനതോ യദത്ഥം ഭഗവാ ഉപ്പന്നോ, തദത്ഥപരിദീപനം, പച്ഛിമേന യത്ഥ ഉപ്പന്നോ, തദനുരൂപവിഹാരപരിദീപനം. ഭഗവാ ഹി പഠമം ലുമ്ബിനിവനേ, ദുതിയം ബോധിമണ്ഡേതി ലോകിയലോകുത്തരസ്സ ഉപ്പത്തിയാ വനേയേവ ഉപ്പന്നോ, തേനസ്സ വനേയേവ വിഹാരം ദസ്സേതീതി ഏവമാദിനാ നയേനേത്ഥ അത്ഥയോജനാ വേദിതബ്ബാ.

തത്രാതി ദേസകാലപരിദീപനം. തഞ്ഹി യം സമയം വിഹരതി, തത്ര സമയേ, യസ്മിഞ്ച ജേതവനേ വിഹരതി, തത്ര ജേതവനേതി ദീപേതി. ഭാസിതബ്ബയുത്തേ വാ ദേസകാലേ ദീപേതി. ന ഹി ഭഗവാ അയുത്തേ ദേസേ കാലേ വാ ധമ്മം ദേസേതി. "അകാലോ ഖോ താവ ബാഹിയാ"തിആദി (ഉദാ॰ ൧൦) ചേത്ഥ സാധകം. **ഖോ**തി പദപൂരണമത്തേ അവധാരണത്ഥേ ആദികാലത്ഥേ വാ നിപാതോ. **ഭഗവാ**തി ലോകഗരുദീപനം. **ഭിക്ഖൂ**തി കഥാസവനയുത്തപുഗ്ഗലവചനം. അപിചേത്ഥ "ഭിക്ഖകോതി ഭിക്ഖു, ഭിക്ഖാചരിയം അജ്ഝുപഗതോതി ഭിക്ഖൂ"തിആദിനാ (വിഭ॰ ൫൧൦; പാരാ॰ ൪൫) നയേന വചനത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **ആമന്തേസീ**തി ആലപി അഭാസി സമ്ബോധേസി, അയമേത്ഥ അത്ഥോ. അഞ്ഞത്ര പന ഞാപനേപി പക്കോസനേപി. **ഭിക്ഖവോ**തി ആമന്തനാകാരദീപനം. തേന തേസം ഭിക്ഖൂനം ഭിക്ഖനസീലതാഭിക്ഖനധമ്മതാഭിക്ഖനേസാധുകാരിതാദിഗുണയോഗസിദ്ധേന വചനേന ഹീനാധികജനസേവിതം വുത്തിം പകാസേന്തോ ഉദ്ധതദീനഭാവനിഗ്ഗഹം കരോതി. "ഭിക്ഖവോ"തി ഇമിനാ ച കരുണാവിപ്ഫാരസോമ്മഹദയനയനനിപാതപുബ്ബങ്ഗമേന വചനേന തേ അത്തനോ മുഖാഭിമുഖേ കരോന്തോ തേനേവ കഥേതുകമ്യതാദീപകേന വചനേന നേസം സോതുകമ്യതം ജനേതി. തേനേവ ച സമ്ബോധനത്ഥേന വചനേന സാധുകസവനമനസികാരേപി തേ നിയോജേതി. സാധുകസവനമനസികാരായത്താ ഹി സാസനസമ്പത്തി.

അപരേസു ദേവമനുസ്സേസു വിജ്ജമാനേസു കസ്മാ ഭിക്ഖൂയേവ ആമന്തേസീതി ചേ? ജേട്ഠസേട്ഠാസന്നസദാസന്നിഹിതഭാജനഭാവതോ. സബ്ബപരിസസാധാരണാ ഹി ഭഗവതോ ധമ്മദേസനാ. പരിസായ ച ജേട്ഠാ ഭിക്ഖൂ പഠമുപ്പന്നത്താ, സേട്ഠാ അനഗാരിയഭാവം ആദിം കത്വാ സത്ഥു ചരിയാനുവിധായകത്താ സകലസാസനപടിഗ്ഗാഹകത്താ ച, ആസന്നാ തത്ഥ നിസിന്നേസു സത്ഥുസന്നികത്താ, സദാസന്നിഹിതാ സത്ഥുസന്തികാവചരത്താ, ധമ്മദേസനായ ച തേ ഏവ ഭാജനം യഥാനുസിട്ഠം പടിപത്തിസബ്ഭാവതോ.

തത്ഥ സിയാ - കിമത്ഥം പന ഭഗവാ ധമ്മം ദേസേന്തോ പഠമം ഭിക്ഖൂ ആമന്തേസി, ന ധമ്മമേവ ദേസേസീതി? സതിജനനത്ഥം. പരിസായ ഹി ഭിക്ഖൂ അഞ്ഞം ചിന്തേന്താപി വിക്ഖിത്തചിത്താപി ധമ്മം പച്ചവേക്ഖന്താപി കമ്മട്ഠാനം മനസികരോന്താപി നിസിന്നാ ഹോന്തി, തേ അനാമന്തേത്വാ ധമ്മേ ദേസിയമാനേ "അയം ദേസനാ കിംനിദാനാ കിംപച്ചയാ കതമായ അത്ഥുപ്പത്തിയാ ദേസിതാ"തി സല്ലക്ഖേതും അസക്കോന്താ വിക്ഖേപം ആപജ്ജേയ്യും, ദുഗ്ഗഹിതം വാ ഗണ്ഹേയ്യും . തേന തേസം സതിജനനത്ഥം ഭഗവാ പഠമം ആമന്തേത്വാ പച്ഛാ ധമ്മം ദേസേതി.

ഭദന്തേതി ഗാരവവചനമേതം, സത്ഥുനോ പടിവചനദാനം വാ. അപിചേത്ഥ "ഭിക്ഖവോ"തി വദമാനോ ഭഗവാ തേ ഭിക്ഖൂ ആലപതി, "ഭദന്തേ"തി വദമാനാ തേ ഭഗവന്തം പച്ചാലപന്തി. തഥാ "ഭിക്ഖവോ"തി ഭഗവാ ആഭാസതി, "ഭദന്തേ"തി തേ പച്ചാഭാസന്തി. "ഭിക്ഖവോ"തി പടിവചനം ദാപേതി, ഭദന്തേതി പടിവചനം ദേന്തി. **തേ ഭിക്ഖൂ**തി യേ ഭഗവാ ആമന്തേസി. **ഭഗവതോ പച്ചസ്സോസു**ന്തി ഭഗവതോ ആമന്തനം പടിഅസ്സോസും, അഭിമുഖാ ഹുത്വാ സുണിംസു സമ്പടിച്ഛിംസു പടിഗ്ഗഹേസുന്തി അത്ഥോ. **ഭഗവാ ഏതദവോചാ**തി ഭഗവാ ഏതം ഇദാനി വത്തബ്ബം സകലസുത്തം അവോച.

ഏത്താവതാ ച യം ആയസ്മതാ സാരിപുത്തേന കമലകുവലയുജ്ജലവിമലസാദുരസസലിലായ പോക്ഖരണിയാ സുഖാവതരണത്ഥം നിമ്മലസിലാതലരചനവിലാസസോപാനം വിപ്പകിണ്ണമുത്താജാലസദിസവാലികാകിണ്ണപണ്ഡരഭൂമിഭാഗം തിത്ഥം വിയ, സുവിഭത്തഭിത്തിവിചിത്രവേദികാപരിക്ഖിത്തസ്സ നക്ഖത്തപഥം ഫുസിതുകാമതായ വിയ, വിജമ്ഭിതസമുസ്സയസ്സ പാസാദവരസ്സ സുഖാരോഹണത്ഥം ദന്തമയസണ്ഹമുദുഫലകകഞ്ചനലതാവിനദ്ധമണിഗണപ്പഭാസമുദയുജ്ജലസോഭം സോപാനം വിയ, സുവണ്ണവലയനൂപുരാദിസങ്ഘട്ടനസദ്ദസമ്മിസ്സിതകഥിതഹസിതമധുരസ്സരഗേഹജനവിചരിതസ്സ

ഉളാരിസ്സരിയവിഭവസോഭിതസ്സ മഹാഘരസ്സ സുഖപ്പവേസനത്ഥം സുവണ്ണരജതമണിമുത്താപവാളാദിജുതിവിസദവിജ്ജോതിതസുപ്പതിട്ഠിതവിസാലദ്വാരകവാടം മഹാദ്വാരം വിയ അത്ഥബ്യഞ്ജനസമ്പന്നസ്സ ബുദ്ധാനം ദേസനാഞാണഗമ്ഭീരഭാവസംസൂചകസ്സ ഇമസ്സ സുത്തസ്സ സുഖാവഗാഹണത്ഥം കാലദേസദേസകപരിസാപദേസപടിമണ്ഡിതം നിദാനം ഭാസിതം, തസ്സ അത്ഥവണ്ണനാ സമത്താ.

സുത്തന്തേ **പഞ്ചാ**തി ഗണനപരിച്ഛേദോ. **ഇമാനി ഇന്ദ്രിയാനീ**തി പരിച്ഛിന്നധമ്മനിദസ്സനം. ഇന്ദ്രിയട്ഠോ ഹേട്ഠാ വുത്തോ.

൧൯൨. ഇദാനി ഇമം സുത്തന്തം ദസ്സേത്വാ ഇമസ്മിം സുത്തന്തേ വുത്താനം ഇന്ദ്രിയാനം വിസുദ്ധിഭാവനാവിധാനം ഭാവിതത്തം പടിപ്പസ്സദ്ധിഞ്ച ദസ്സേതുകാമോ **ഇമാനി പഞ്ചിന്ദ്രിയാനീ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **വിസുജ്ഝന്തീ**തി വിസുദ്ധിം പാപുണന്തി. **അസ്സദ്ധേ**തി തീസു രതനേസു സദ്ധാവിരഹിതേ. **സദ്ധേ**തി തീസു രതനേസു സദ്ധാസമ്പന്നേ. **സേവതോ**തി ചിത്തേന സേവന്തസ്സ. **ഭജതോ**തി ഉപസങ്കമന്തസ്സ. **പയിരുപാസതോ**തി സക്കച്ചം ഉപനിസീദന്തസ്സ. **പസാദനീയേ സുത്തന്തേ**തി പസാദജനകേ രതനത്തയഗുണപടിസംയുത്തേ സുത്തന്തേ. **കുസീതേ**തി കുച്ഛിതേന ആകാരേന സീദന്തീതി കുസീദാ, കുസീദാ ഏവ കുസീതാ. തേ കുസീതേ. **സമ്മപ്പധാനേ**തി ചതുകിച്ചസാധകവീരിയപടിസംയുത്തസുത്തന്തേ. **മുട്ഠസ്സതീ**തി നട്ഠസ്സതികേ. **സതിപട്ഠാനേ**തി സതിപട്ഠാനാധികാരകേ സുത്തന്തേ. **ഝാനവിമോക്ഖേ**തി ചതുത്ഥജ്ഝാനഅട്ഠവിമോക്ഖതിവിധവിമോക്ഖാധികാരകേ സുത്തന്തേ. **ദുപ്പഞ്ഞേ**തി നിപ്പഞ്ഞേ, പഞ്ഞാഭാവതോ വാ ദുട്ഠാ പഞ്ഞാ ഏതേസന്തി ദുപ്പഞ്ഞാ. തേ ദുപ്പഞ്ഞേ. **ഗമ്ഭീരഞാണചരിയ**ന്തി ചതുസച്ചപടിച്ചസമുപ്പാദാദിപടിസംയുത്തേ സുത്തന്തേ, ഞാണകഥാസദിസേ വാ. **സുത്തന്തക്ഖന്ധേ**തി സുത്തന്തകോട്ഠാസേ. **അസ്സദ്ധിയ**ന്തിആദീസു **അസ്സദ്ധിയ**ന്തി അസ്സദ്ധഭാവം. അസ്സദ്ധിയേ ആദീനവദസ്സാവീ അസ്സദ്ധിയം പജഹന്തോ സദ്ധിന്ദ്രിയം ഭാവേതി, സദ്ധിന്ദ്രിയേ ആനിസംസദസ്സാവീ സദ്ധിന്ദ്രിയം ഭാവേന്തോ അസ്സദ്ധിയം പജഹതി. ഏസ നയോ സേസേസു. **കോസജ്ജ**ന്തി കുസീതഭാവം. **പമാദ**ന്തി സതിവിപ്പവാസം. **ഉദ്ധച്ച**ന്തി ഉദ്ധതഭാവം, വിക്ഖേപന്തി അത്ഥോ. **പഹീനത്താ**തി അപ്പനാവസേന ഝാനപാരിപൂരിയാ പഹീനത്താ. **സുപ്പഹീനത്താ**തി വുട്ഠാനഗാമിനിവസേന വിപസ്സനാപാരിപൂരിയാ സുട്ഠു പഹീനത്താ. **ഭാവിതം ഹോതി സുഭാവിത**ന്തി വുത്തക്കമേനേവ യോജേതബ്ബം. വിപസ്സനായ ഹി വിപക്ഖവസേന പഹീനത്താ "സുപ്പഹീനത്താ"തി വത്തും യുജ്ജതി. തസ്മായേവ ച "സുഭാവിത"ന്തി, ന തഥാ ഝാനേന. യസ്മാ പന പഹാതബ്ബാനം പഹാനേന ഭാവനാസിദ്ധി, ഭാവനാസിദ്ധിയാ ച പഹാതബ്ബാനം പഹാനസിദ്ധി ഹോതി, തസ്മാ യമകം കത്വാ നിദ്ദിട്ഠം.

൧൯൩. പടിപ്പസ്സദ്ധിവാരേ **ഭാവിതാനി ചേവ ഹോന്തി സുഭാവിതാനി ചാ**തി ഭാവിതാനംയേവ സുഭാവിതതാ. **പടിപ്പസ്സദ്ധാനി ച സുപ്പടിപ്പസ്സദ്ധാനി ചാ**തി പടിപ്പസ്സദ്ധാനംയേവ സുപ്പടിപ്പസ്സദ്ധതാ വുത്താ. ഫലക്ഖണേ മഗ്ഗകിച്ചനിബ്ബത്തിവസേന ഭാവിതതാ പടിപ്പസ്സദ്ധതാ ച വേദിതബ്ബാ. **സമുച്ഛേദവിസുദ്ധിയോ**തി മഗ്ഗവിസുദ്ധിയോയേവ. **പടിപ്പസ്സദ്ധിവിസുദ്ധിയോ**തി ഫലവിസുദ്ധിയോ ഏവ.

ഇദാനി തഥാ വുത്തവിധാനാനി ഇന്ദ്രിയാനി കാരകപുഗ്ഗലവസേന യോജേത്വാ ദസ്സേതും **കതിനം പുഗ്ഗലാനന്തി**ആദിമാഹ. തത്ഥ **സവനേന ബുദ്ധോ**തി സമ്മാസമ്ബുദ്ധതോ ധമ്മകഥാസവനേന ചതുസച്ചം ബുദ്ധവാ, ഞാതവാതി അത്ഥോ. ഇദം ഭാവിതിന്ദ്രിയഭാവസ്സ കാരണവചനം. ഭാവനാഭിസമയവസേന ഹി മഗ്ഗസ്സ ബുദ്ധത്താ ഫലക്ഖണേ ഭാവിതിന്ദ്രിയോ ഹോതി. അട്ഠന്നമ്പി അരിയാനം തഥാഗതസ്സ സാവകത്താ വിസേസേത്വാ അരഹത്തഫലട്ഠമേവ ദസ്സേന്തോ **ഖീണാസവോ**തി ആഹ. സോയേവ ഹി സബ്ബകിച്ചനിപ്ഫത്തിയാ **ഭാവിതിന്ദ്രിയോ**തി വുത്തോ. ഇതരേപി പന തംതംമഗ്ഗകിച്ചനിപ്ഫത്തിയാ പരിയായേന ഭാവിതിന്ദ്രിയാ ഏവ. തസ്മാ ഏവ ച ചതൂസു ഫലക്ഖണേസു "പഞ്ചിന്ദ്രിയാനി ഭാവിതാനി ചേവ ഹോന്തി സുഭാവിതാനി ചാ"തി വുത്തം. യസ്മാ പന തേസം ഉപരിമഗ്ഗത്ഥായ ഇന്ദ്രിയഭാവനാ അത്ഥിയേവ,

തസ്മാ തേ ന നിപ്പരിയായേന ഭാവിതിന്ദ്രിയാ. **സയം ഭൂതട്ഠേനാ**തി അനാചരിയോ ഹുത്വാ സയമേവ അരിയായ ജാതിയാ ഭൂതട്ഠേന ജാതട്ഠേന ഭഗവാ. സോപി ഹി ഭാവനാസിദ്ധിവസേന ഫലക്ഖണേ സയമ്ഭൂ നാമ ഹോതി. ഏവം സയം ഭൂതട്ഠേന ഭാവിതിന്ദ്രിയോ. **അപ്പമേയ്യട്ഠേനാ**തി അനന്തഗുണയോഗതോ പമാണേതും അസക്കുണേയ്യട്ഠേന. ഭഗവാ ഫലക്ഖണേ ഭാവനാസിദ്ധിതോ അപ്പമേയ്യോതി. തസ്മായേവ ഭാവിതിന്ദ്രിയോ.

പഠമസുത്തന്തനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ദുതിയസുത്തന്തനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൮൩. പുന അഞ്ഞം സുത്തന്തം നിക്ഖിപിത്വാ ഇന്ദ്രിയവിധാനം നിദ്ദിസിതുകാമോ **പഞ്ചിമാനി, ഭിക്ഖവേ**തിആദികം സുത്തന്തം ദസ്സേതി. തത്ഥ **യേ ഹി കേചീ**തി അനവസേസപരിയാദാനം, **ഹി**-കാരോ പദപൂരണമത്തേ നിപാതോ. **സമണാ വാ ബ്രാഹ്മണാ വാ**തി ലോകവോഹാരവസേന വുത്തം. **സമുദയ**ന്തി പച്ചയം. **അത്ഥങ്ഗമ**ന്തി ഉപ്പന്നാനം അഭാവഗമനം, അനുപ്പന്നാനം അനുപ്പാദം വാ. **അസ്സാദ**ന്തി ആനിസംസം. **ആദീനവ**ന്തി ദോസം. **നിസ്സരണ**ന്തി നിഗ്ഗമനം. **യഥാഭൂത**ന്തി യഥാസഭാവം. **സമണേസൂ**തി സമിതപാപേസു. **സമണസമ്മതാ**തി ന മയാ സമണാതി സമ്മതാ. ''സമ്മതാ''തി വത്തമാനകാലവസേന വുച്ചമാനേ സദ്ദലക്ഖണവസേന ''മേ''തി ഏത്ഥ സാമിവചനമേവ ഹോതി. **ബ്രാഹ്മണേസൂ**തി ബാഹിതപാപേസു. **സാമഞ്ഞത്ഥ**ന്തി സമണഭാവസ്സ അത്ഥം. **ബ്രഹ്മഞ്ഞത്ഥ**ന്തി ബ്രാഹ്മണഭാവസ്സ അത്ഥം. ദ്വയേനാപി അരഹത്തഫലമേവ വുത്തം. അഥ വാ **സാമഞ്ഞത്ഥ**ന്തി ഹേട്ഠാ തീണി ഫലാനി. **ബ്രഹ്മഞ്ഞത്ഥ**ന്തി അരഹത്തഫലം. സാമഞ്ഞബ്രഹ്മഞ്ഞന്തി ഹി അരിയമഗ്ഗോയേവ. **ദിട്ഠേവ ധമ്മേ**തി പച്ചക്ഖേയേവ അത്തഭാവേ. **സയം അഭിഞ്ഞാ സച്ഛികത്വാ**തി അത്തനായേവ അധികേന ഞാണേന പച്ചക്ഖം കത്വാ. **ഉപസമ്പജ്ജാ**തി പാപുണിത്വാ, നിപ്ഫാദേത്വാ വാ.

൧൮൪. സുത്തന്തനിദ്ദേസേ പഠമം ഇന്ദ്രിയസമുദയാദീനം പഭേദഗണനം പുച്ഛിത്വാ പുന പഭേദഗണനാ വിസ്സജ്ജിതാ. തത്ഥ **അസീതിസത**ന്തി അസീതിഉത്തരം സതം. പണ്ഡിതേഹി ''അസീതിസത''ന്തി വുത്തേഹി ആകാരേഹീതി യോജനാ.

പുന പഭേദഗണനാപുച്ഛാപുബ്ബങ്ഗമേ ഗണനാനിദ്ദേസേ **അധിമോക്ഖത്ഥായാ**തി അധിമുച്ചനത്ഥായ സദ്ദഹനത്ഥായ. **ആവജ്ജനായ സമുദയോ**തി മനോദ്വാരാവജ്ജനചിത്തസ്സ സമുദയോ. **സദ്ധിന്ദ്രിയസ്സ സമുദയോ**തി സദ്ധിന്ദ്രിയസ്സ പച്ചയോ, സദ്ധം ഉപ്പാദേസ്സാമീതി പുബ്ബഭാഗാവജ്ജനം സദ്ധിന്ദ്രിയസ്സ ഉപനിസ്സയപച്ചയോ, സദ്ധിന്ദ്രിയജവനസ്സ ആവജ്ജനം പഠമസ്സ ജവനസ്സ അനന്തരപച്ചയോ, ദുതിയജവനാദീനം ഉപനിസ്സയപച്ചയോ. **അധിമോക്ഖവസേനാ**തി ഛന്ദസമ്പയുത്തഅധിമോക്ഖവസേന. **ഛന്ദസ്സ സമുദയോ**തി പുബ്ബഭാഗാവജ്ജനപച്ചയാ ഉപ്പന്നസ്സ അധിമോക്ഖസമ്പയുത്തസ്സ യേവാപനകഭൂതസ്സ ധമ്മച്ഛന്ദസ്സ സമുദയോ. സോ പന സദ്ധിന്ദ്രിയസ്സ സഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയസമ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതവസേന പച്ചയോ ഹോതി, ഛന്ദാധിപതികാലേ അധിപതിപച്ചയോ ച ഹോതി, സോയേവ ദുതിയസ്സ അനന്തരസമനന്തരഅനന്തരൂപനിസ്സയാസേവനനത്ഥിവിഗതവസേന പച്ചയോ ഹോതി. ഇമിനാവ നയേന മനസികാരസ്സപി യോജനാ കാതബ്ബാ. കേവലഞ്ഹേത്ഥ **മനസികാരോ**തി സാരണലക്ഖണോ യേവാപനകമനസികാരോ. അധിപതിപച്ചയതാ പനസ്സ ന ഹോതി. സമ്പയുത്തേസു ഇമേസം ദ്വിന്നംയേവ ഗഹണം ബലവപച്ചയത്താതി വേദിതബ്ബം . **സദ്ധിന്ദ്രിയസ്സ വസേനാ**തി ഭാവനാഭിവുദ്ധിയാ ഇന്ദ്രിയഭാവം പത്തസ്സ സദ്ധിന്ദ്രിയസ്സ വസേന. **ഏകത്തുപട്ഠാന**ന്തി ഏകാരമ്മണേ അചലഭാവേന ഭുസം ഠാനം ഉപരൂപരി സദ്ധിന്ദ്രിയസ്സ പച്ചയോ ഹോതി. സദ്ധിന്ദ്രിയേ വുത്തനയേനേവ സേസിന്ദ്രിയാനിപി വേദിതബ്ബാനി. ഏവമേകേകസ്സ ഇന്ദ്രിയസ്സ ചത്താരോ ചത്താരോ സമുദയാതി പഞ്ചന്നം ഇന്ദ്രിയാനം വീസതി സമുദയാ ഹോന്തി. പുന ചതുന്നം സമുദയാനം ഏകേകസ്മിം സമുദയേ പഞ്ച പഞ്ച ഇന്ദ്രിയാനി യോജേത്വാ വീസതി സമുദയാ വുത്താ. പഠമവീസതി നാനാമഗ്ഗവസേന ദട്ഠബ്ബാ, ദുതിയവീസതി ഏകമഗ്ഗവസേന ദട്ഠബ്ബാതി വദന്തി. ഏവം

ചത്താലീസ ആകാരാ ഹോന്തി. അത്ഥങ്ഗമവാരോപി ഇമിനാവ നയേന വേദിതബ്ബോ. സോ പന അത്ഥങ്ഗമോ ഇന്ദ്രിയഭാവനം അനനുയുത്തസ്സ അപ്പടിലദ്ധാ പടിലാഭത്ഥങ്ഗമോ, ഇന്ദ്രിയഭാവനായ പരിഹീനസ്സ പടിലദ്ധപരിഹാനി അത്ഥങ്ഗമോ, ഫലപ്പത്തസ്സ പടിപ്പസ്സദ്ധിഅത്ഥങ്ഗമോ. **ഏകത്തഅനുപട്ഠാന**ന്തി ഏകത്തേ അനുപട്ഠാനം.

ക. അസ്സാദനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൮൬. അസ്സാദനിദ്ദേസേ **അസ്സദ്ധിയസ്സ അനുപട്ഠാന**ന്തി അസ്സദ്ധേ പുഗ്ഗലേ പരിവജ്ജയതോ സദ്ധേ പുഗ്ഗലേ സേവതോ പസാദനീയസുത്തന്തേ പച്ചവേക്ഖതോ തത്ഥ യോനിസോമനസികാരം ബഹുലീകരോതോ ച അസ്സദ്ധിയസ്സ അനുപട്ഠാനം ഹോതി. **അസ്സദ്ധിയപരിളാഹസ്സ അനുപട്ഠാന**ന്തി ഏത്ഥ അസ്സദ്ധസ്സ സദ്ധാകഥായ പവത്തമാനായ ദുക്ഖം ദോമനസ്സം ഉപ്പജ്ജതി. അയം അസ്സദ്ധിയപരിളാഹോ. **അധിമോക്ഖചരിയായ വേസാരജ്ജ**ന്തി സദ്ധാവത്ഥുവസേന വാ ഭാവനായ വാ വസിപ്പത്തസ്സ സദ്ധാപവത്തിയാ വിസാരദഭാവോ ഹോതി. **സന്തോ ച വിഹാരാധിഗമോ**തി സമഥസ്സ വാ വിപസ്സനായ വാ പടിലാഭോ. **സുഖം സോമനസ്സ**ന്തി ഏത്ഥ ചേതസികസുഖഭാവദസ്സനത്ഥം സോമനസ്സവചനം. സദ്ധിന്ദ്രിയസമുട്ഠിതപണീതരൂപഫുട്ഠകായസ്സ കായികസുഖമ്പി ലബ്ഭതിയേവ. സുഖസോമനസ്സസ്സ പധാനസ്സാദത്താ ''അയം സദ്ധിന്ദ്രിയസ്സ അസ്സാദോ''തി വിസേസേത്വാ വുത്തം. ഇമിനാവ നയേന സേസിന്ദ്രിയസ്സാദാപി യോജേത്വാ വേദിതബ്ബാ.

ഖ. ആദീനവനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൮൭. ആദീനവനിദ്ദേസേ **അനിച്ചട്ഠേനാ**തി സദ്ധിന്ദ്രിയസ്സ അനിച്ചട്ഠേന. സോ അനിച്ചട്ഠോ സദ്ധിന്ദ്രിയസ്സ ആദീനവോതി വുത്തം ഹോതി. ഇതരദ്വയേപി ഏസേവ നയോ. ഇമേ സമുദയത്ഥങ്ഗമസ്സാദാദീനവാ ലോകിയഇന്ദ്രിയാനമേവാതി വേദിതബ്ബോ.

ഗ. നിസ്സരണനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൮൮. നിസ്സരണനിദ്ദേസേ **അധിമോക്ഖട്ഠേനാ**തിആദീസു ഏകേകസ്മിം ഇന്ദ്രിയേ പഞ്ച പഞ്ച കത്വാ പഞ്ചന്നം ഇന്ദ്രിയാനം പഞ്ചവീസതി നിസ്സരണാനി മഗ്ഗഫലവസേന നിദ്ദിട്ഠാനി. തത്ഥ **തതോ പണീതതരസദ്ധിന്ദ്രിയസ്സ പടിലാഭാ**തി തതോ വിപസ്സനാക്ഖണേ പവത്തസദ്ധിന്ദ്രിയതോ മഗ്ഗക്ഖണേ പണീതതരസ്സ സദ്ധിന്ദ്രിയസ്സ പടിലാഭവസേന. **പുരിമതരസദ്ധിന്ദ്രിയാ നിസ്സടം ഹോതീ**തി തസ്മിം മഗ്ഗക്ഖണേ സദ്ധിന്ദ്രിയം പുരിമതരതോ വിപസ്സനാക്ഖണേ പവത്തസദ്ധിന്ദ്രിയതോ നിക്ഖന്തം ഹോതി. ഇമിനാവ നയേന ഫലക്ഖണേ സദ്ധിന്ദ്രിയമ്പി ഉഭയത്ഥ സേസിന്ദ്രിയാനിപി യോജേതബ്ബാനി.

൧൮൯. **പുബ്ബഭാഗേ പഞ്ചഹി ഇന്ദ്രിയേഹീ**തി പഠമജ്ഝാനൂപചാരേ പഞ്ചഹി ഇന്ദ്രിയേഹി പഠമജ്ഝാനാദിഅട്ഠസമാപത്തിവസേന അട്ഠ നിസ്സരണാനി, അനിച്ചാനുപസ്സനാദിഅട്ഠാരസമഹാവിപസ്സനാവസേന അട്ഠാരസ നിസ്സരണാനി, സോതാപത്തിമഗ്ഗാദിവസേന അട്ഠ ലോകുത്തരനിസ്സരണാനി. ഏവം ഝാനസമാപത്തിമഹാവിപസ്സനാമഗ്ഗഫലവസേന ചതുത്തിംസ നിസ്സരണാനി പുരിമപുരിമസമതിക്കമതോ നിദ്ദിട്ഠാനി. **നേക്ഖമ്മേ പഞ്ചിന്ദ്രിയാനീ**തിആദീനി പന സത്തതിംസ നിസ്സരണാനി പടിപക്ഖപഹാനവസേന പടിപക്ഖതോ നിദ്ദിട്ഠാനി. തത്ഥ നേക്ഖമ്മാദീസു സത്തസു സത്ത നിസ്സരണാനി ഉപചാരഭൂമിവസേന വുത്താനി, ഫലാനി പന പടിപക്ഖപഹാനാഭാവതോ ന വുത്താനി.

൧൯൦. **ദിട്ഠേകട്ഠേഹീ**തി യാവ സോതാപത്തിമഗ്ഗാ ദിട്ഠിയാ സഹ ഏകസ്മിം പുഗ്ഗലേ ഠിതാതി ദിട്ഠേകട്ഠാ. തേഹി ദിട്ഠേകട്ഠേഹി. **ഓളാരികേഹീ**തി ഥൂലേഹി കാമരാഗബ്യാപാദേഹി. **അണുസഹഗതേഹീ**തി സുഖുമഭൂതേഹി കാമരാഗബ്യാപാദേഹിയേവ. **സബ്ബകിലേസേഹീ**തി രൂപരാഗാദീഹി. തേസു ഹി പഹീനേസു സബ്ബകിലേസാ പഹീനാ ഹോന്തി, തസ്മാ ''സബ്ബകിലേസേഹീ''തി വുത്തം. അവുത്തത്ഥാനി പനേത്ഥ പദാനി ഹേട്ഠാ വുത്തത്ഥാനേവാതി. **സബ്ബേസഞ്ഞേവ ഖീണാസവാനം തത്ഥ തത്ഥ പഞ്ചിന്ദ്രിയാനീ**തി ''അധിമോക്ഖട്ഠേനാ''തിആദീസു പുബ്ബേ

വുത്തേസു ഠാനേസു തസ്മിം തസ്മിം ഠാനേ പഞ്ചിന്ദ്രിയാനി ബുദ്ധപച്ചേകബുദ്ധസാവകാനം ഖീണാസവാനം യഥായോഗം തതോ തതോ നിസ്സടാനി ഹോന്തി. ഇമസ്മിം വാരേ പഠമം വുത്തനയാ ഏവ യഥായോഗം ഖീണാസവവസേന വുത്താ.

കഥം പനേതാനി നിസ്സരണാനി അസീതിസതം ഹോന്തീതി? വുച്ചതേ - മഗ്ഗഫലവസേന വുത്താനി പഞ്ചവീസതി, സമതിക്കമവസേന വുത്താനി ചതുത്തിംസ, പടിപക്ഖവസേന വുത്താനി സത്തതിംസാതി പഠമവാരേ സബ്ബാനി ഛന്നവുതി നിസ്സരണാനി ഹോന്തി, ഏതാനിയേവ ദുതിയവാരേ ഖീണാസവാനം വസേന ദ്വാദസസു അപനീതേസു ചതുരാസീതി ഹോന്തി. ഇതി പുരിമാനി ഛന്നവുതി, ഇമാനി ച ചതുരാസീതീതി അസീതിസതം ഹോന്തി. കതമാനി പന ദ്വാദസ ഖീണാസവാനം അപനേതബ്ബാനി? സമതിക്കമതോ വുത്തേസു മഗ്ഗഫലവസേന വുത്താനി അട്ഠ നിസ്സരണാനി, പടിപക്ഖതോ വുത്തേസു മഗ്ഗവസേന വുത്താനി ചത്താരീതി ഇമാനി ദ്വാദസ അപനേതബ്ബാനി. അരഹത്തഫലവസേന വുത്താനി കസ്മാ അപനേതബ്ബാനീതി ചേ? സബ്ബപഠമം വുത്താനം പഞ്ചവീസതിയാ നിസ്സരണാനം മഗ്ഗഫലവസേനേവ ലബ്ഭനതോ. അരഹത്തഫലവസേന നിസ്സരണാനി വുത്താനേവ ഹോന്തി . ഹേട്ഠിമം ഹേട്ഠിമം പന ഫലസമാപത്തിം ഉപരിമാ ഉപരിമാ ന സമാപജ്ജന്തിയേവാതി ഹേട്ഠാ തീണിപി ഫലാനി ന ലബ്ഭന്തിയേവ. ഝാനസമാപത്തിവിപസ്സനാനേക്ഖമ്മാദീനി ച കിരിയാവസേന ലബ്ഭന്തി. പഞ്ചപി ചേതാനി ഇന്ദ്രിയാനി പുബ്ബേമേവ പടിപക്ഖാനം പടിപ്പസ്സദ്ധത്താ പടിപക്ഖതോ നിസ്സടാനേവ ഹോന്തീതി.

ദുതിയസുത്തന്തനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. തതിയസുത്തന്തനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൫൩൪. പുന അഞ്ഞം സുത്തന്തം നിക്ഖിപിത്വാ ഇന്ദ്രിയവിധാനം നിദ്ദിസിതുകാമോ **പഞ്ചിമാനി, ഭിക്ഖവേ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **സോതാപത്തിയങ്ഗേസൂ**തി ഏത്ഥ സോതോ അരിയോ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ, സോതസ്സ ആപത്തി ഭുസം പാപുണനം സോതാപത്തി, സോതാപത്തിയാ അങ്ഗാനി സമ്ഭാരാനി സോതാപത്തിഅങ്ഗാനി. സോതാപന്നതായ പുബ്ബഭാഗപടിലാഭഅങ്ഗാനി. സപ്പുരിസസംസേവോ സോതാപത്തിഅങ്ഗം, സദ്ധമ്മസ്സവനം സോതാപത്തിഅങ്ഗം, യോനിസോമനസികാരോ സോതാപത്തിഅങ്ഗം, ധമ്മാനുധമ്മപടിപത്തി സോതാപത്തിഅങ്ഗം, ഇമാനി ചത്താരി സോതാപത്തിഅങ്ഗാനി. സേസാ ഹേട്ഠാ വുത്താ ഏവ. ഇദഞ്ച ഇമേസം ഇന്ദ്രിയാനം സകവിസയേ ജേട്ഠകഭാവദസ്സനത്ഥം വുത്തം. യഥാ ഹി ചത്താരോ സേട്ഠിപുത്താ രാജാതിരാജപഞ്ചമേസു സഹായേസു ''നക്ഖത്തം കീളിസ്സാമാ''തി വീഥിം ഓതിണ്ണേസു ഏകസ്സ സേട്ഠിപുത്തസ്സ ഗേഹം ഗതകാലേ ഇതരേ ചത്താരോ തുണ്ഹീ നിസീദന്തി, ഗേഹസാമികോവ ''ഇമേസം ഖാദനീയം ഭോജനീയം ദേഥ, ഇമേസം ഗന്ധമാലാലങ്കാരാദീനി ദേഥാ''തി ഗേഹേ വിചാരേതി, ദുതിയസ്സ തതിയസ്സ ചതുത്ഥസ്സ ഗേഹം ഗതകാലേ ഇതരേ ചത്താരോ തുണ്ഹീ നിസീദന്തി, ഗേഹസാമികോവ ''ഇമേസം ഖാദനീയം ഭോജനീയം ദേഥ, ഇമേസം ഗന്ധമാലാലങ്കാരാദീനി ദേഥാ''തി ഗേഹേ വിചാരേതി, അഥ സബ്ബപച്ഛാ രഞ്ഞോ ഗേഹം ഗതകാലേ കിഞ്ചാപി രാജാ സബ്ബത്ഥ ഇസ്സരോവ, ഇമസ്മിം പന കാലേ അത്തനോ ഗേഹേയേവ ''ഇമേസം ഖാദനീയം ഭോജനീയം ദേഥ, ഇമേസം ഗന്ധമാലാലങ്കാരാദീനി ദേഥാ''തി വിചാരേതി, ഏവമേവ സദ്ധാപഞ്ചമകേസു ഇന്ദ്രിയേസു തേസു സഹായേസു ഏകതോ വീഥിം ഓതരന്തേസു വിയ ഏകാരമ്മണേ ഉപ്പജ്ജമാനേസുപി യഥാ പഠമസ്സ ഗേഹേ ഇതരേ ചത്താരോ തുണ്ഹീ നിസീദന്തി, ഗേഹസാമികോവ വിചാരേതി , ഏവം സോതാപത്തിഅങ്ഗാനി പത്വാ അധിമോക്ഖലക്ഖണം സദ്ധിന്ദ്രിയമേവ ജേട്ഠകം ഹോതി പുബ്ബങ്ഗമം, സേസാനി തദന്വയാനി ഹോന്തി. യഥാ ദുതിയസ്സ ഗേഹേ ഇതരേ ചത്താരോ തുണ്ഹീ നിസീദന്തി, ഗേഹസാമികോവ വിചാരേതി, ഏവം സമ്മപ്പധാനാനി പത്വാ പഗ്ഗഹണലക്ഖണം വീരിയിന്ദ്രിയമേവ ജേട്ഠകം ഹോതി പുബ്ബങ്ഗമം, സേസാനി തദന്വയാനി ഹോന്തി. യഥാ തതിയസ്സ ഗേഹേ ഇതരേ ചത്താരോ തുണ്ഹീ നിസീദന്തി, ഗേഹസാമികോവ

വിചാരേതി, ഏവം സതിപട്ഠാനാനി പത്വാ ഉപട്ഠാനലക്ഖണം സതിന്ദ്രിയമേവ ജേട്ഠകം ഹോതി പുബ്ബങ്ഗമം, സേസാനി തദന്വയാനി ഹോന്തി. യഥാ ചതുത്ഥസ്സ ഗേഹേ ഇതരേ ചത്താരോ തുണ്ഹീ നിസീദന്തി, ഗേഹസാമികോവ വിചാരേതി, ഏവം ഝാനാനി പത്വാ അവിക്ഖേപലക്ഖണം സമാധിന്ദ്രിയമേവ ജേട്ഠകം ഹോതി പുബ്ബങ്ഗമം, സേസാനി തദന്വയാനി ഹോന്തി. സബ്ബപച്ഛാ രഞ്ഞോ ഗേഹം ഗതകാലേ പന യഥാ ഇതരേ ചത്താരോ തുണ്ഹീ നിസീദന്തി, രാജാവ വിചാരേതി, ഏവം അരിയസച്ചാനി പത്വാ പജാനനലക്ഖണം പഞ്ഞിന്ദ്രിയമേവ ജേട്ഠകം ഹോതി പുബ്ബങ്ഗമം, സേസാനി തദന്വയാനി ഹോന്തീതി.

ക. പഭേദഗണനനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൮൭. സുത്തന്തസ്സ പഭേദഗണനാപുച്ഛാപുബ്ബങ്ഗമേവ പഭേദഗണനനിദ്ദേസേ **സപ്പുരിസസംസേവേ**തി സോഭനാനം പുരിസാനം സമ്മാ സേവനേ. **അധിമോക്ഖാധിപതേയ്യട്ഠേനാ**തി അധിമോക്ഖസങ്ഖാതേന സേസിന്ദ്രിയേസു അധിപതിഭാവട്ഠേന, സേസിന്ദ്രിയാനം പുബ്ബങ്ഗമട്ഠേനാതി അത്ഥോ. **സദ്ധമ്മസവനേ**തി സതം ധമ്മോ, സോഭനോ വാ ധമ്മോതി സദ്ധമ്മോ. തസ്സ സദ്ധമ്മസ്സ സവനേ. **യോനിസോമനസികാരേ**തി ഉപായേന മനസികാരേ. **ധമ്മാനുധമ്മപടിപത്തിയാ**തി ഏത്ഥ നവ ലോകുത്തരധമ്മേ അനുഗതോ ധമ്മോ ധമ്മാനുധമ്മോ, സീലസമാധിപഞ്ഞാസങ്ഖാതസ്സ ധമ്മാനുധമ്മസ്സ പടിപത്തി പടിപജ്ജനം ധമ്മാനുധമ്മപടിപത്തി. **സമ്മപ്പധാനാ**ദീസുപി ഏസേവ നയോ.

ഖ. ചരിയാവാരവണ്ണനാ

൧൮൮. ചരിയാവാരേപി ഇമിനാവ നയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. കേവലം പഠമവാരോ ഇന്ദ്രിയാനം ഉപ്പാദനകാലവസേന വുത്തോ, ചരിയാവാരോ ഉപ്പന്നാനം ആസേവനകാലവസേന ച പാരിപൂരികാലവസേന ച വുത്തോ. ചരിയാ പകതി ഉസ്സന്നതാതി ഹി അത്ഥതോ ഏകം.

ചാരവിഹാരനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൮൯. ഇദാനി ചരിയാസമ്ബന്ധേനേവ ചാരവിഹാരനിദ്ദേസവസേന അപരേന പരിയായേന ഇന്ദ്രിയവിധാനം നിദ്ദിസിതുകാമോ **ചാരോ ച വിഹാരോ ചാ**തിആദികം ഉദ്ദേസം ഉദ്ദിസിത്വാ തസ്സ നിദ്ദേസമാഹ. തത്ഥ ഉദ്ദേസേ താവ യഥാ ചരന്തം വിഹരന്തം വിഞ്ഞൂ സബ്രഹ്മചാരീ ഗമ്ഭീരേസു ഠാനേസു ഓകപ്പേയ്യും - അദ്ധാ അയമായസ്മാ പത്തോ വാ പാപുണിസ്സതി വാതി, തഥാ ഇന്ദ്രിയസമ്പന്നസ്സ ചാരോ ച വിഹാരോ ച വിഞ്ഞൂഹി സബ്രഹ്മചാരീഹി അനുബുദ്ധോ ഹോതി പടിവിദ്ധോതി ഉദ്ദേസസ്സ സമ്ബന്ധോ വേദിതബ്ബോ. ഉദ്ദേസനിദ്ദേസേ ചരിയാ ചാരോയേവ. ചാരോ ചരിയാതി ഹി അത്ഥതോ ഏകം. തസ്മാ ''ചാരോ''തിപദസ്സ നിദ്ദേസേ ''ചരിയാ''തി വുത്തം. **ഇരിയാപഥചരിയാ**തി ഇരിയാപഥാനം ചരിയാ, പവത്തനന്തി അത്ഥോ. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ. **ആയതനചരിയാ** പന ആയതനേസു സതിസമ്പജഞ്ഞാനം ചരിയാ. **പത്തീ**തി ഫലാനി. താനി ഹി പാപുണിയന്തീതി ''പത്തീ''തി വുത്താ. സത്തലോകസ്സ ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികാ അത്ഥാ **ലോകത്ഥാ**തി അയം വിസേസോ.

ഇദാനി താസം ചരിയാനം ഭൂമിം ദസ്സേന്തോ **ചതൂസു ഇരിയാപഥേസൂ**തിആദിമാഹ. **സതിപട്ഠാനേസൂ**തി ആരമ്മണസതിപട്ഠാനേസു. സതിപട്ഠാനേസുപി വുച്ചമാനേസു സതിതോ അനഞ്ഞാനി വോഹാരവസേന അഞ്ഞാനി വിയ കത്വാ വുത്തം. **അരിയസച്ചേസൂ**തി പുബ്ബഭാഗലോകിയസച്ചഞ്ഞാണേന വിസും വിസും സച്ചപരിഗ്ഗഹവസേന വുത്തം. **അരിയമഗ്ഗേസു സാമഞ്ഞഫലേസൂ**തി ച വോഹാരവസേനേവ വുത്തം. **പദേസേ**തി ലോകത്ഥചരിയായ ഏകദേസേ. നിപ്പദേസതോ ഹി ലോകത്ഥചരിയം ബുദ്ധാ ഏവ കരോന്തി. പുന താ ഏവ ചരിയായോ കാരകപുഗ്ഗലവസേന ദസ്സേന്തോ **പണിധിസമ്പന്നാന**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ പണിധിസമ്പന്നാ

നാമ ഇരിയാപഥാനം സന്തത്താ ഇരിയാപഥഗുത്തിയാ സമ്പന്നാ അകമ്പിതഇരിയാപഥാ ഭിക്ഖുഭാവാനുരൂപേന സന്തേന ഇരിയാപഥേന സമ്പന്നാ. ഇന്ദ്രിയേസു **ഗുത്തദ്വാരാന**ന്തി ചക്ഖാദീസു ഛസു ഇന്ദ്രിയേസു അത്തനോ അത്തനോ വിസയേ പവത്തഏകേകദ്വാരവസേന ഗുത്തം ദ്വാരം ഏതേസന്തി ഗുത്തദ്വാരാ. തേസം ഗുത്തദ്വാരാനം. **ദ്വാര**ന്തി ചേത്ഥ ഉപ്പത്തിദ്വാരവസേന ചക്ഖാദയോ ഏവ. **അപ്പമാദവിഹാരീന**ന്തി സീലാദീസു അപ്പമാദവിഹാരവതം. **അധിചിത്തമനുയുത്താന**ന്തി വിപസ്സനായ പാദകഭാവേന അധിചിത്തസങ്ഖാതം സമാധിമനുയുത്താനം. **ബുദ്ധിസമ്പന്നാന**ന്തി നാമരൂപവവത്ഥാനം ആദിം കത്വാ യാവ ഗോത്രഭു, താവ പവത്തേന ഞാണേന സമ്പന്നാനം. **സമ്മാപടിപന്നാന**ന്തി ചതുമഗ്ഗക്ഖണേ. **അധിഗതഫലാന**ന്തി ചതുഫലക്ഖണേ.

അധിമുച്ചന്തോതി അധിമോക്ഖം കരോന്തോ. **സദ്ധായ ചരതീ**തി സദ്ധാവസേന പവത്തതി. **പഗ്ഗണ്ഹന്തോ**തി ചതുസമ്മപ്പധാനവീരിയേന പദഹന്തോ. **ഉപട്ഠാപേന്തോ**തി സതിയാ ആരമ്മണം ഉപട്ഠാപേന്തോ. **അവിക്ഖേപം കരോന്തോ**തി സമാധിവസേന വിക്ഖേപം അകരോന്തോ. **പജാനന്തോ**തി ചതുസച്ചപജാനനപഞ്ഞായ പകാരേന ജാനന്തോ. **വിജാനന്തോ**തി ഇന്ദ്രിയസമ്പയുത്തജവനപുബ്ബങ്ഗമേന ആവജ്ജനവിഞ്ഞാണേന ആരമ്മണം വിജാനന്തോ. **വിഞ്ഞാണചരിയായാ**തി ആവജ്ജനവിഞ്ഞാണചരിയവസേന. **ഏവം പടിപന്നസ്സാ**തി സഹജവനായ ഇന്ദ്രിയചരിയായ പടിപന്നസ്സ. **കുസലാ ധമ്മാ ആയാപേന്തീ**തി സമഥവിപസ്സനാവസേന പവത്താ കുസലാ ധമ്മാ ഭുസം യാപേന്തി, പവത്തന്തീതി അത്ഥോ. **ആയതനചരിയായാ**തി കുസലാനം ധമ്മാനം ഭുസം യതനചരിയായ, ഘടനചരിയായ പവത്തനചരിയായാതി വുത്തം ഹോതി. **വിസേസമധിഗച്ഛതീ**തി വിക്ഖമ്ഭനതദങ്ഗസമുച്ഛേദപടിപ്പസ്സദ്ധിവസേന വിസേസം അധിഗച്ഛതി. **ദസ്സനചരിയാ**ദയോ വുത്തത്ഥായേവ.

സദ്ധായ വിഹരതീതിആദീസു സദ്ധാദിസമങ്ഗിസ്സ ഇരിയാപഥവിഹാരോ ദട്ഠബ്ബോ. **അനുബുദ്ധോ**തി അനുമാനബുദ്ധിയാ. **പടിവിദ്ധോ**തി പച്ചക്ഖബുദ്ധിയാ. യസ്മാ അധിമോക്ഖട്ഠാദീസു അനുബുദ്ധേസു പടിവിദ്ധേസു ച ചാരോ ച വിഹാരോ ച അനുബുദ്ധോ ഹോതി പടിവിദ്ധോ, തസ്മാ അനുബോധപടിവേധേസു അധിമോക്ഖട്ഠാദയോ ച നിദ്ദിട്ഠാ.

ഏവം സദ്ധായ ചരന്തന്തിആദീസു **ഏവ**ന്തി വുത്തപ്പകാരം നിദ്ദിസന്തോ യഥാസദ്ദസ്സ അത്ഥം നിദ്ദിസതി. **വിഞ്ഞൂ**തിആദീസുപി യഥാസഭാവം ജാനന്തീതി വിഞ്ഞൂ. വിഞ്ഞാതം സഭാവം വിഭാവേന്തി പാകടം കരോന്തീതി **വിഭാവീ**. അസനി വിയ സിലുച്ചയേ കിലേസേ മേധതി ഹിംസതീതി മേധാ, ഖിപ്പം ഗഹണധാരണട്ഠേന വാ മേധാ, മേധാ ഏതേസം അത്ഥീതി **മേധാവീ**. ഞാണഗതിയാ പണ്ഡന്തി ഗച്ഛന്തി പവത്തന്തീതി **പണ്ഡിതാ**. ബുദ്ധിസമ്പദായ സമന്നാഗതത്താ **ബുദ്ധിസമ്പന്നാ**. സഹ ബ്രഹ്മം ചരിയം ഉത്തമം പടിപദം ചരന്തീതി **സബ്രഹ്മചാരിനോ**. അപലോകനകമ്മാദിചതുബ്ബിധം കമ്മം ഏകതോ കരണവസേന **ഏകം കമ്മം**. തഥാ പഞ്ചവിധോ പാതിമോക്ഖുദ്ദേസോ **ഏകുദ്ദേസോ**. സമാ സിക്ഖാ ഏതേസന്തി സമസിക്ഖാ, സമസിക്ഖാനം ഭാവോ **സമസിക്ഖതാ**. സമസിക്ഖാതാതിപി പഠന്തി. യേസം ഏകം കമ്മം ഏകോ ഉദ്ദേസോ സമസിക്ഖതാ, തേ സബ്രഹ്മചാരീതി വുത്തം ഹോതി. ''ഝാനാനീ''തി വത്തബ്ബേ **ഝാനാ**തി ലിങ്ഗവിപല്ലാസോ കതോ. **വിമോക്ഖാ**തി തയോ വാ അട്ഠ വാ വിമോക്ഖാ. **സമാധീ**തി സവിതക്കസവിചാരഅവിതക്കവിചാരമത്തഅവിതക്കാവിചാരാ തയോ സമാധീ. **സമാപത്തിയോ**തി സുഞ്ഞതാനിമിത്താപ്പണിഹിതാ. **അഭിഞ്ഞായോ**തി ഛ അഭിഞ്ഞാ.

ഏകോ അംസോ ഭാഗോ, ന ദുതിയോതി ഏകംസോ, ഏകംസസ്സ അത്ഥസ്സ വചനം **ഏകംസവചനം**. ഏവം സേസേസുപി യോജനാ കാതബ്ബാ. വിസേസതോ പന സമം, സമന്താ വാ സേതി പവത്തതീതി സംസയോ, നത്ഥേത്ഥ സംസയോതി **നിസ്സംസയോ**. ഏകസ്മിംയേവ അനിച്ഛയതാ ഹുത്വാ ഇതരമ്പി കങ്ഖതീതി കങ്ഖാ, നത്ഥേത്ഥ കങ്ഖാതി **നിക്കങ്ഖോ**. ദ്വിധാ ഭാവോ ദ്വേജ്ഝം, നത്ഥേത്ഥ ദ്വേജ്ഝന്തി **അദ്വേജ്ഝോ**. ദ്വിധാ ഏലയതി കമ്പേതീതി ദ്വേള്ഹകം, നത്ഥേത്ഥ ദ്വേള്ഹകന്തി **അദ്വേള്ഹകോ**.

നിയോഗേന നിയമേന വചനം **നിയോഗവചനം**. നിയ്യോഗവചനന്തിപി പഠന്തി. അപണ്ണകസ്സ അവിരദ്ധസ്സ നിയ്യാനികസ്സ അത്ഥസ്സ വചനം **അപണ്ണകവചനം. അവത്ഥാപനവചന**ന്തി നിച്ഛയവചനം. സമ്ബന്ധി ഹേതം വിചികിച്ഛാഭാവസ്സ വേവചനം. പിയസ്സ അത്ഥസ്സ സബ്ഭാവതോ വചനം, പിയമേവാതി **പിയവചനം**. തഥാ **ഗരുവചനം**. സഹ ഗാരവേന ഗരുഭാവേന സഗാരവം. പതിസ്സയനം പതിസ്സയോ പരം ഗരും കത്വാ നിസ്സയനം അപസ്സയനന്തി അത്ഥോ. പതിസ്സവനം വാ പതിസ്സവോ, നിവാതവുത്തിതായ പരവചനസവനന്തി അത്ഥോ. ഉഭയഥാപി പരജേട്ഠകഭാവസ്സേതം നാമം. സഹ ഗാരവേന വത്തതീതി സഗാരവം. സഹ പതിസ്സയേന, പതിസ്സവേന വാ വത്തതീതി സപ്പതിസ്സയം. “സപ്പതിസ്സവ”ന്തി വാ വത്തബ്ബേ യ-കാരം, വ-കാരം വാ ലോപം കത്വാ “സപ്പതിസ്സ”ന്തി വുത്തം. അധികം വിസിട്ഠം വചനം അധിവചനം, സഗാരവഞ്ച തം സപ്പതിസ്സഞ്ചാതി സഗാരവസപ്പതിസ്സം, സഗാരവസപ്പതിസ്സം അധിവചനം **സഗാരവസപ്പതിസ്സാധിവചനം**. ഉഭയത്ഥാപി വേവചനവികപ്പനാനത്തവസേന പുനപ്പുനം **ഏത**ന്തി വുത്തം. **പത്തോ വാ പാപുണിസ്സതി വാ**തി ഝാനാദീനിയേവാതി.

തതിയസുത്തന്തനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. ചതുത്ഥസുത്തന്തനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൮൮. പുന പഠമസുത്തമേവ നിക്ഖിപിത്വാ അപരേന ആകാരേന ഇന്ദ്രിയാനി നിദ്ദിസതി. തത്ഥ **കതിഹാകാരേഹി കേനട്ഠേന ദട്ഠബ്ബാനീ**തി കതിഹി ആകാരേഹി ദട്ഠബ്ബാനി. **കേനട്ഠേന ദട്ഠബ്ബാനീ**തി ദട്ഠബ്ബാകാരേ ച ദട്ഠബ്ബട്ഠഞ്ച പുച്ഛതി. **ഛഹാകാരേഹി തേനട്ഠേന ദട്ഠബ്ബാനീ**തി ഛഹി ആകാരേഹി ദട്ഠബ്ബാനി, തേനേവ ഛആകാരസങ്ഖാതേനട്ഠേന ദട്ഠബ്ബാനി. **ആധിപതേയ്യട്ഠേനാ**തി അധിപതിഭാവട്ഠേന. **ആദിവിസോധനട്ഠേനാ**തി കുസലാനം ധമ്മാനം ആദിഭൂതസ്സ സീലസ്സ വിസോധനട്ഠേന. **അധിമത്തട്ഠേനാ**തി ബലവട്ഠേന . ബലവഞ്ഹി അധികാ മത്താ പമാണം അസ്സാതി അധിമത്തന്തി വുച്ചതി. **അധിട്ഠാനട്ഠേനാ**തി പതിട്ഠാനട്ഠേന. **പരിയാദാനട്ഠേനാ**തി ഖേപനട്ഠേന. **പതിട്ഠാപകട്ഠേനാ**തി പതിട്ഠാപനട്ഠേന.

ക. ആധിപതേയ്യട്ഠനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൮൯. ആധിപതേയ്യട്ഠനിദ്ദേസേ **അസ്സദ്ധിയം പജഹതോ**തിആദി ഏകേകസ്സേവ ഇന്ദ്രിയസ്സ പടിപക്ഖപജഹനവചനം ഏകക്ഖണേപി അത്തനോ അത്തനോ പടിപക്ഖപഹാനകിച്ചസാധനേ അധിപതിഭാവസാധനത്ഥം വുത്തം. സേസാനി ചത്താരി ഇന്ദ്രിയാനി തംസമ്പയുത്താനേവ വുത്താനി. നാനാക്ഖണേസു വാ ഏകേകം ഇന്ദ്രിയം ധുരം കത്വാ തസ്സ തസ്സ പടിപക്ഖസ്സ തം തം ഇന്ദ്രിയം ജേട്ഠകം കത്വാ സേസാനി തദന്വയാനി കത്വാ വുത്തന്തിപി വേദിതബ്ബം. **കാമച്ഛന്ദം പജഹതോ**തിആദി പന ഏകക്ഖണവസേനേവ വുത്തം.

ഖ. ആദിവിസോധനട്ഠനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൯൦. ആദിവിസോധനട്ഠനിദ്ദേസേ **അസ്സദ്ധിയസംവരട്ഠേന സീലവിസുദ്ധീ**തി അസ്സദ്ധിയസ്സ നിവാരണട്ഠേന വിരതിഅത്ഥേന സീലമലവിസോധനതോ സീലവിസുദ്ധി നാമ. **സദ്ധിന്ദ്രിയസ്സ ആദിവിസോധനാ**തി സദ്ധിന്ദ്രിയസ്സ ഉപനിസ്സയവസേന ആദിഭൂതസ്സ സീലസ്സ വിസോധനാ. ഇമിനാവ നയേന സേസാനിപി കാമച്ഛന്ദാദിസംവരണമൂലകാനി ച ഇന്ദ്രിയാനി വേദിതബ്ബാനി.

ഗ. അധിമത്തട്ഠനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൯൧. അധിമത്തട്ഠനിദ്ദേസേ **സദ്ധിന്ദ്രിയസ്സ ഭാവനായ ഛന്ദോ ഉപ്പജ്ജതീ**തി സദ്ധസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ സദ്ധാപടിസംയുത്തം ധമ്മം സുത്വാ വാ സദ്ധിന്ദ്രിയഭാവനായ അസ്സാദം ദിസ്വാ വാ സദ്ധിന്ദ്രിയേ കുസലോ ധമ്മച്ഛന്ദോ ജായതി. **പാമോജ്ജം ഉപ്പജ്ജതീ**തി ഛന്ദജാതത്താ ദുബ്ബലപീതി ഉപ്പജ്ജതി. **പീതി ഉപ്പജ്ജതീ**തി പമുദിതത്താ ബലവപീതി ഉപ്പജ്ജതി. **പസ്സദ്ധി**

ഉപ്പജ്ജതീതി പീതിയാ പീണിതത്താ കായചിത്തപസ്സദ്ധി ഉപ്പജ്ജതി. **സുഖം ഉപ്പജ്ജതീ**തി പസ്സദ്ധകായചിത്തത്താ ചേതസികം സുഖം ഉപ്പജ്ജതി . **ഓഭാസോ ഉപ്പജ്ജതീ**തി സുഖേന അഭിസന്നത്താ ഞാണോഭാസോ ഉപ്പജ്ജതി. **സംവേഗോ ഉപ്പജ്ജതീ**തി ഞാണോഭാസേന വിദിതസങ്ഖാരാദീനവത്താ സങ്ഖാരപവത്തിയം സംവേഗോ ഉപ്പജ്ജതി. **സംവേജേത്വാ ചിത്തം സമാദഹതീ**തി സംവേഗം ഉപ്പാദേത്വാ തേനേവ സംവേഗേന ചിത്തം സമാഹിതം കരോതി. **സാധുകം പഗ്ഗണ്ഹാതീ**തി ലീനുദ്ധതഭാവം മോചേത്വാ സുട്ഠു പഗ്ഗണ്ഹാതി. **സാധുകം അജ്ഝുപേക്ഖതീ**തി വീരിയസ്സ സമം ഹുത്വാ പവത്തത്താ പുന വീരിയസമതാനിയോജനേ ബ്യാപാരം അകരോന്തോ തത്രമജ്ഝത്തുപേക്ഖാവസേന സാധുകം അജ്ഝുപേക്ഖതി നാമ. **ഉപേക്ഖാവസേനാ**തി സമവാഹിതലക്ഖണായ തത്രമജ്ഝത്തുപേക്ഖായ വസേന. **നാനത്തകിലേസേഹീ**തി വിപസ്സനായ പടിപക്ഖഭൂതേഹി നാനാസഭാവേഹി കിലേസേഹി. **വിമോക്ഖവസേനാ**തി ഭങ്ഗാനുപസ്സനതോ പട്ഠായ നാനത്തകിലേസേഹി വിമുച്ചനവസേന. **വിമുത്തത്താ**തി നാനത്തകിലേസേഹി വിമുത്തത്താ.

തേ ധമ്മാതി ഛന്ദാദയോ ധമ്മാ. **ഏകരസാ ഹോന്തീ**തി വിമുത്തിരസേന ഏകരസാ ഹോന്തി. **ഭാവനാവസേനാ**തി ഏകരസഭാവനാവസേന. **തതോ പണീതതരേ വിവട്ടന്തീ**തി തേന കാരണേന വിപസ്സനാരമ്മണതോ പണീതതരേ നിബ്ബാനാരമ്മണേ വിവട്ടനാനുപസ്സനാസങ്ഖാതേന ഗോത്രഭുഞാണേന ഛന്ദാദയോ ധമ്മാ നിവത്തന്തി, സങ്ഖാരാരമ്മണതോ അപഗന്ത്വാ നിബ്ബാനാരമ്മണേ പവത്തന്തീതി അത്ഥോ. **വിവട്ടനാവസേനാ**തി ഏവം ഗോത്രഭുഖണേ സങ്ഖാരാരമ്മണതോ വിവട്ടനവസേന. **വിവട്ടിതത്താ തതോ വോസജ്ജതീ**തി മഗ്ഗസമങ്ഗിപുഗ്ഗലോ മഗ്ഗസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേയേവ ദുഭതോവുട്ഠാനവസേന വിവട്ടിതത്താ തേനേവ കാരണേന കിലേസേ ച ഖന്ധേ ച വോസജ്ജതി. **വോസജ്ജിതത്താ തതോ നിരുജ്ഝന്തീ**തി മഗ്ഗസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേയേവ കിലേസേ ച ഖന്ധേ ച വോസജ്ജിതത്താ തേനേവ കാരണേന കിലേസാ ച ഖന്ധാ ച അനുപ്പത്തിനിരോധവസേന നിരുജ്ഝന്തി. **വോസജ്ജിതത്താ**തി ച ആസംസായം ഭൂതവചനം കതം. കിലേസനിരോധേ സതി ഖന്ധനിരോധസബ്ഭാവതോ ച ഖന്ധനിരോധോ വുത്തോ. **നിരോധവസേനാ**തി യഥാവുത്തനിരോധവസേന. തസ്സേവ മഗ്ഗസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ ദ്വേ വോസഗ്ഗേ ദസ്സേതുകാമോ **നിരോധവസേന ദ്വേ വോസഗ്ഗാ**തിആദിമാഹ. ദ്വേപി ഹേട്ഠാ വുത്തത്ഥാ ഏവ. **അസ്സദ്ധിയസ്സ പഹാനായ ഛന്ദോ ഉപ്പജ്ജതീ**തിആദീസുപി ഇമിനാവ നയേന വിത്ഥാരതോ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. വീരിയിന്ദ്രിയാദിമൂലകേസുപി വാരേസു ഏസേവ നയോ. ഇമിനാവ നയേന അധിട്ഠാനട്ഠനിദ്ദേസോപി വിത്ഥാരതോ വേദിതബ്ബോ. കേവലഞ്ഹേത്ഥ **അധിട്ഠാതീ**തി വിസേസോ, പതിട്ഠാതീതി അത്ഥോ.

൯-൧. പരിയാദാനട്ഠപതിട്ഠാപകട്ഠനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൦൨-൨൦൩. പരിയാദാനട്ഠനിദ്ദേസേ **പരിയാദിയതീ**തി ഖേപേതി. പതിട്ഠാപകട്ഠനിദ്ദേസേ **സദ്ധോ സദ്ധിന്ദ്രിയം അധിമോക്ഖേ പതിട്ഠാപേതീ**തി സദ്ധാസമ്പന്നോ ''സബ്ബേ സങ്ഖാരാ അനിച്ചാ ദുക്ഖാ അനത്താ''തി അധിമുച്ചന്തോ സദ്ധിന്ദ്രിയം അധിമോക്ഖേ പതിട്ഠാപേതി. ഇമിനാ പുഗ്ഗലവിസേസേന ഇന്ദ്രിയഭാവനാവിസേസോ നിദ്ദിട്ഠോ. **സദ്ധസ്സ സദ്ധിന്ദ്രിയം അധിമോക്ഖേ പതിട്ഠാപേതീ**തി സദ്ധാസമ്പന്നസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ സദ്ധിന്ദ്രിയം തംയേവ സദ്ധം പതിട്ഠാപേതി. തഥാ അധിമുച്ചന്തം അധിമോക്ഖേ പതിട്ഠാപേതീതി. ഇമിനാ ഇന്ദ്രിയഭാവനാവിസേസേന പുഗ്ഗലവിസേസോ നിദ്ദിട്ഠോ. ഏവം ചിത്തം പഗ്ഗണ്ഹന്തോ പഗ്ഗഹേ പതിട്ഠാപേതി, സതിം ഉപട്ഠാപേന്തോ ഉപട്ഠാനേ പതിട്ഠാപേതി, ചിത്തം സമാദഹന്തോ അവിക്ഖേപേ പതിട്ഠാപേതി, അനിച്ചം ദുക്ഖം അനത്താതി പസ്സന്തോ ദസ്സനേ പതിട്ഠാപേതീതി സേസേസുപി യോജനാ വേദിതബ്ബാ. **യോഗാവചരോ**തി സമഥയോഗേ, വിപസ്സനായോഗേ വാ അവചരതീതി യോഗാവചരോ. **അവചരതീ**തി പവിസിത്വാ ചരതീതി.

ചതുത്ഥസുത്തന്തനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧. ഇന്ദ്രിയസമോധാനവണ്ണനാ

൨൮. ഇദാനി സമാധിം ഭാവയതോ വിപസ്സനം ഭാവയതോ ച ഇന്ദ്രിയസമോധാനം ദസ്സേതുകാമോ പഠമം താവ ഉപട്ഠാനകോസല്ലപ്പഭേദം നിദ്ദിസിതും **പുഥുജ്ജനോ സമാധിം ഭാവേന്തോ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **പുഥുജ്ജനോ സമാധിം ഭാവേന്തോ**തി നിബ്ബേധഭാഗിയം സമാധിം ഭാവേന്തോ. സേക്ഖസ്സ വീതരാഗസ്സ ച പന ലോകുത്തരോപി സമാധി ലബ്ഭതി. **ആവജ്ജിതത്താ**തി കസിണാദിനിമിത്തസ്സ ആവജ്ജിതത്താ, കസിണാദിപരികമ്മം കത്വാ തത്ഥ ഉപ്പാദിതനിമിത്തത്താതി വുത്തം ഹോതി. **ആരമ്മണൂപട്ഠാനകുസലോ**തി തസ്സ ഉപ്പാദിതസ്സ നിമിത്തസ്സേവ ഉപട്ഠാനേ കുസലോ. **സമഥനിമിത്തൂപട്ഠാനകുസലോ**തി അച്ചാരദ്ധവീരിയതാദീഹി ഉദ്ധതേ ചിത്തേ പസ്സദ്ധിസമാധിഉപേക്ഖാസമ്ബോജ്ഝങ്ഗഭാവനാവസേന ചിത്തോപസമനിമിത്തസ്സ ഉപട്ഠാനേ കുസലോ. **പഗ്ഗഹനിമിത്തൂപട്ഠാനകുസലോ**തി അതിസിഥിലവീരിയതാദീഹി ലീനേ ചിത്തേ ധമ്മവിചയവീരിയപീതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗഭാവനാവസേന ചിത്തപഗ്ഗഹനിമിത്തസ്സ ഉപട്ഠാനേ കുസലോ. **അവിക്ഖേപൂപട്ഠാനകുസലോ**തി അനുദ്ധതാലീനചിത്തസ്സ സമ്പയുത്തസ്സ സമാധിസ്സ ഉപട്ഠാനേ കുസലോ. **ഓഭാസൂപട്ഠാനകുസലോ**തി പഞ്ഞാപയോഗമന്ദതായ നിരസ്സാദേ ചിത്തേ അട്ഠസംവേഗവത്ഥുപച്ചവേക്ഖണേന ചിത്തം സംവേജേത്വാ ഞാണോഭാസസ്സ ഉപട്ഠാനേ കുസലോ. **അട്ഠ സംവേഗവത്ഥൂനി** നാമ ജാതിജരാബ്യാധിമരണാനി ചത്താരി, അപായദുക്ഖം പഞ്ചമം, അതീതേ വട്ടമൂലകം ദുക്ഖം, അനാഗതേ വട്ടമൂലകം ദുക്ഖം, പച്ചുപ്പന്നേ ആഹാരപരിയേട്ഠിമൂലകം ദുക്ഖന്തി. **സമ്പഹംസനൂപട്ഠാനകുസലോ**തി ഉപസമസുഖാനധിഗമേന നിരസ്സാദേ ചിത്തേ ബുദ്ധധമ്മസങ്ഘഗുണാനുസ്സരണേന ചിത്തം പസാദേന്തോ സമ്പഹംസനസ്സ ഉപട്ഠാനേ കുസലോ. **ഉപേക്ഖൂപട്ഠാനകുസലോ**തി ഉദ്ധതാദിദോസവിരഹിതേ ചിത്തേ നിഗ്ഗഹപഗ്ഗഹാദീസു ബ്യാപാരാഭാവകരണേന ഉപേക്ഖായ ഉപട്ഠാനേ കുസലോ. **സേക്ഖോ**തി തിസ്സോ സിക്ഖാ സിക്ഖതീതി സേക്ഖോ. **ഏകത്തൂപട്ഠാനകുസലോ**തി സക്കായദിട്ഠാദീനം പഹീനത്താ നേക്ഖമ്മാദിനോ ഏകത്തസ്സ ഉപട്ഠാനേ കുസലോ.

വീതരാഗോതി സബ്ബസോ പഹീനരാഗത്താ വീതരാഗോ ഖീണാസവോ. **ഞാണൂപട്ഠാനകുസലോ**തി അരഹാ ധമ്മേസു വിഗതസമ്മോഹത്താ തത്ഥ തത്ഥ അസമ്മോഹഞാണസ്സ ഉപട്ഠാനേ കുസലോ. **വിമുത്തൂപട്ഠാനകുസലോ**തി അരഹത്തഫലവിമുത്തിയാ ഉപട്ഠാനേ കുസലോ. **വിമുത്തീ**തി ഹി സബ്ബകിലേസേഹി വിമുത്തത്താ അരഹത്തഫലവിമുത്തി അധിപ്പേതാ.

൨൯. വിപസ്സനാഭാവനായ ഉപട്ഠാനാനുപട്ഠാനേസു **അനിച്ചതോ**തിആദീനി **നിച്ചതോ**തിആദീനി ച സീലകഥായം വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബാനി. പാഠതോ പന "ആയൂഹനാനുപട്ഠാനകുസലോ വിപരിണാമൂപട്ഠാനകുസലോ അനിമിത്തൂപട്ഠാനകുസലോ നിമിത്താനുപട്ഠാനകുസലോ അപ്പണിഹിതൂപട്ഠാനകുസലോ പണിധിഅനുപട്ഠാനകുസലോ അഭിനിവേസാനുപട്ഠാനകുസലോ"തി ഏതേസു സാമിവചനേന സമാസപദച്ഛേദോ കാതബ്ബോ. സേസേസു പന നിസ്സക്കവചനേന പാഠോ.

൩൦. **സുഞ്ഞതൂപട്ഠാനകുസലോ**തി പനേത്ഥ സുഞ്ഞതോ ഉപട്ഠാനകുസലോതി വാ സുഞ്ഞതായ ഉപട്ഠാനകുസലോതി വാ പദച്ഛേദോ കാതബ്ബോ. യസ്മാ പന നിബ്ബിദാവിരാഗനിരോധപടിനിസ്സഗ്ഗാനുപസ്സനാ അധിപഞ്ഞാധമ്മവിപസ്സനാ യഥാഭൂതഞാണദസ്സനം പടിസങ്ഖാനുപസ്സനാ വിവട്ടനാനുപസ്സനാതി ഇമാ അട്ഠ മഹാവിപസ്സനാ അത്തനോ സഭാവവിസേസേന വിസേസിതാ, ന ആരമ്മണവിസേസേന, തസ്മാ ഇമാസം അട്ഠന്നം "അനിച്ചതോ ഉപട്ഠാനകുസലോ ഹോതീ"തിആദീനി വചനാനി വിയ "നിബ്ബിദാതോ ഉപട്ഠാനകുസലോ ഹോതീ"തിആദീനി വചനാനി ന യുജ്ജന്തി. തസ്മാ ഏവ ഇമാ അട്ഠ ന യോജിതാ. ആദീനവാനുപസ്സനാ പന "സുഞ്ഞതൂപട്ഠാനകുസലോ ഹോതി, അഭിനിവേസാനുപട്ഠാനകുസലോ ഹോതീ"തി ഇമിനാ യുഗലകവചനേനേവ അത്ഥതോ "ആദീനവതോ ഉപട്ഠാനകുസലോ ഹോതി, ആലയാഭിനിവേസാനുപട്ഠാനകുസലോ ഹോതീ"തി യോജിതാവ ഹോതീതി സരൂപേന ന യോജിതാ. ഇതി പുരിമാ ച അട്ഠ, അയഞ്ച ആദീനവാനുപസ്സനാതി അട്ഠാരസസു മഹാവിപസ്സനാസു ഇമാ നവ അയോജേത്വാ ഇതരാ ഏവ നവ യോജിതാതി

വേദിതബ്ബാ. **ഞാണൂപട്ഠാനകുസലോ**തി സേക്ഖോ വിപസ്സനൂപക്കിലേസാനം അഭാവതോ വിപസ്സനാഭാവനായ ഞാണസ്സ ഉപട്ഠാനേ കുസലോ. സമാധിഭാവനായ പന നികന്തിസബ്ഭാവതോ ഞാണൂപട്ഠാനേ കുസലോതി ന വുത്തോ.

വിസഞ്ഞോഗൂപട്ഠാനകുസലോതി ''കാമയോഗവിസഞ്ഞോഗോ ഭവയോഗവിസഞ്ഞോഗോ ദിട്ഠിയോഗവിസഞ്ഞോഗോ അവിജ്ജായോഗവിസഞ്ഞോഗോ''തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൧൨) ചതുധാ വുത്തസ്സ വിസഞ്ഞോഗസ്സ ഉപട്ഠാനേ കുസലോ. **സഞ്ഞോഗാനുപട്ഠാനകുസലോ**തി കാമയോഗഭവയോഗദിട്ഠിയോഗാവിജ്ജായോഗവസേന ചതുധാ വുത്തസ്സ സഞ്ഞോഗസ്സ അനുപട്ഠാനേ കുസലോ. **നിരോധൂപട്ഠാനകുസലോ**തി ''പുന ചപരം, ഭിക്ഖവേ, ഖീണാസവസ്സ ഭിക്ഖുനോ നിബ്ബാനനിന്നം ചിത്തം ഹോതി നിബ്ബാനപോണം നിബ്ബാനപബ്ഭാരം വിവേകട്ഠം നേക്ഖമ്മാഭിരതം ബ്യന്തീഭൂതം സബ്ബസോ ആസവട്ഠാനിയേഹി ധമ്മേഹീ''തി (അ॰ നി॰ ൧൦.൯൦; പടി॰ മ॰ ൨.൪൪ അത്ഥതോ സമാനം) വുത്തഖീണാസവബലവസേന നിബ്ബാനനിന്നചിത്തത്താ ഖീണാസവോവ നിരോധസങ്ഖാതസ്സ നിബ്ബാനസ്സ ഉപട്ഠാനേ കുസലോ.

ആരമ്മണൂപട്ഠാനകുസലവസേനാതിആദീസു **കുസല**ന്തി ഞാണം. ഞാണമ്പി ഹി കുസലപുഗ്ഗലയോഗതോ കുസലം യഥാ പണ്ഡിതപുഗ്ഗലയോഗതോ ''പണ്ഡിതാ ധമ്മാ''തി (ധ॰ സ॰ ദുകമാതികാ ൧൦൩). തസ്മാ കോസല്ലവസേനാതി അത്ഥോ.

൨൦൭. ഇദാനി **ചതുസട്ഠിയാ ആകാരേഹീ**തിആദി ഞാണകഥായം (പടി॰ മ॰ ൧.൧൦൭) വുത്തമ്പി ഇന്ദ്രിയകഥാസമ്ബന്ധേന ഇധാനേത്വാ വുത്തം. തം ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം.

൨൦൮. പുന സമന്തചക്ഖുസമ്ബന്ധേന ഇന്ദ്രിയവിധാനം വത്തുകാമോ **ന തസ്സ അദ്ദിട്ഠമിധത്ഥി കിഞ്ചീ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **സമന്തചക്ഖൂ**തി സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം. **പഞ്ചിന്ദ്രിയസ്സ വസേനാ**തിആദിനാ പഞ്ചന്നം ഇന്ദ്രിയാനം അവിയോഗിതം ദസ്സേതി. **സദ്ദഹന്തോ പഗ്ഗണ്ഹാതീ**തിആദീഹി ഏകേകിന്ദ്രിയമൂലകേഹി പഞ്ചഹി ചതുക്കേഹി പഞ്ചന്നം ഇന്ദ്രിയാനം നിന്നപയോഗകാലേ വാ മഗ്ഗക്ഖണേ വാ ഏകരസഭാവം അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയഭാവഞ്ച ദസ്സേതി. **സദ്ദഹിതത്താ പഗ്ഗഹിത**ന്തിആദീഹി ഏകേകിന്ദ്രിയമൂലകേഹി പഞ്ചഹി ചതുക്കേഹി പഞ്ചന്നം ഇന്ദ്രിയാനം നിബ്ബത്തികാലേ വാ ഫലകാലേ വാ ഏകരസഭാവം അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയഭാവഞ്ച ദസ്സേതി. പുന ബുദ്ധചക്ഖുസമ്ബന്ധേന ഇന്ദ്രിയവിധാനം വത്തുകാമോ **യം ബുദ്ധചക്ഖൂ**തിആദിമാഹ . തത്ഥ **ബുദ്ധചക്ഖൂ**തി ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തഞാണം ആസയാനുസയഞാണഞ്ച. **ബുദ്ധഞാണ**ന്തി ച ഇദം തദേവ ദ്വയം, സേസം ഹേട്ഠാ വുത്തത്ഥമേവാതി.

ഇന്ദ്രിയസമോധാനവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സദ്ധമ്മപ്പകാസിനിയാ പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗ-അട്ഠകഥായ

ഇന്ദ്രിയകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. വിമോക്ഖകഥാ

൧. വിമോക്ഖുദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൦൯. ഇദാനി ഇന്ദ്രിയകഥാനന്തരം കഥിതായ വിമോക്ഖകഥായ അപുബ്ബത്ഥാനുവണ്ണനാ അനുപ്പത്താ. അയഞ്ഹി വിമോക്ഖകഥാ ഇന്ദ്രിയഭാവനാനുയുത്തസ്സ വിമോക്ഖസബ്ഭാവതോ ഇന്ദ്രിയകഥാനന്തരം കഥിതാ. തഞ്ച കഥേന്തോ ഭഗവതോ സമ്മുഖാ സുതസുത്തന്തദേസനാപുബ്ബങ്ഗമം കത്വാ കഥേസി. തത്ഥ സുത്തന്തേ താവ **സുഞ്ഞതോ വിമോക്ഖോ**തിആദീസു സുഞ്ഞതാകാരേന നിബ്ബാനം ആരമ്മണം കത്വാ പവത്തോ അരിയമഗ്ഗോ സുഞ്ഞതോ വിമോക്ഖോ. സോ ഹി സുഞ്ഞതായ ധാതുയാ ഉപ്പന്നത്താ സുഞ്ഞതോ, കിലേസേഹി വിമുത്തത്താ വിമോക്ഖോ. ഏതേനേവ നയേന അനിമിത്താകാരേന നിബ്ബാനം ആരമ്മണം കത്വാ പവത്തോ **അനിമിത്തോ,** അപ്പണിഹിതാകാരേന നിബ്ബാനം ആരമ്മണം കത്വാ പവത്തോ **അപ്പണിഹിതോ**തി വേദിതബ്ബോ.

ഏകോ ഹി ആദിതോവ അനിച്ചതോ സങ്ഖാരേ സമ്മസതി. യസ്മാ പന ന അനിച്ചതോ സമ്മസനമത്തേനേവ മഗ്ഗവുട്ഠാനം ഹോതി, ദുക്ഖതോപി അനത്തതോപി സമ്മസിതബ്ബമേവ, തസ്മാ ദുക്ഖതോപി അനത്തതോപി സമ്മസതി. തസ്സ ഏവം പടിപന്നസ്സ അനിച്ചതോ ചേ സമ്മസനകാലേ മഗ്ഗവുട്ഠാനം ഹോതി, അയം **അനിച്ചതോ അഭിനിവിസിത്വാ അനിച്ചതോ വുട്ഠാതി** നാമ. സചേ പനസ്സ ദുക്ഖതോ അനത്തതോ സമ്മസനകാലേ മഗ്ഗവുട്ഠാനം ഹോതി, അയം **അനിച്ചതോ അഭിനിവിസിത്വാ ദുക്ഖതോ, അനത്തതോ വുട്ഠാതി** നാമ. ഏസ നയോ ദുക്ഖതോ അനത്തതോ അഭിനിവിസിത്വാ വുട്ഠാനേസുപി. ഏത്ഥ ച യോപി അനിച്ചതോ അഭിനിവിട്ഠോ, യോപി ദുക്ഖതോ, യോപി അനത്തതോ. വുട്ഠാനകാലേ ചേ അനിച്ചതോ വുട്ഠാനം ഹോതി, തയോപി ജനാ അധിമോക്ഖബഹുലാ ഹോന്തി, സദ്ധിന്ദ്രിയം പടിലഭന്തി, അനിമിത്തവിമോക്ഖേന വിമുച്ചന്തി, പഠമമഗ്ഗക്ഖണേ സദ്ധാനുസാരിനോ ഹോന്തി, സത്തസു ഠാനേസു സദ്ധാവിമുത്താ. സചേ പന ദുക്ഖതോ വുട്ഠാനം ഹോതി, തയോപി ജനാ പസ്സദ്ധിബഹുലാ ഹോന്തി, സമാധിന്ദ്രിയം പടിലഭന്തി, അപ്പണിഹിതവിമോക്ഖേന വിമുച്ചന്തി, സബ്ബത്ഥ കായസക്ഖിനോ ഹോന്തി. യസ്സ പനേത്ഥ അരൂപജ്ഝാനം പാദകം ഹോതി, സോ അഗ്ഗഫലേ ഉഭതോഭാഗവിമുത്തോ ഹോതി. അഥ നേസം അനത്തതോ വുട്ഠാനം ഹോതി, തയോപി ജനാ വേദബഹുലാ ഹോന്തി, പഞ്ഞിന്ദ്രിയം പടിലഭന്തി, സുഞ്ഞതവിമോക്ഖേന വിമുച്ചന്തി, പഠമമഗ്ഗക്ഖണേ ധമ്മാനുസാരിനോ ഹോന്തി, ഛസു ഠാനേസു ദിട്ഠിപ്പത്താ, അഗ്ഗഫലേ പഞ്ഞാവിമുത്താതി.

അപിച മഗ്ഗോ നാമ പഞ്ചഹി കാരണേഹി നാമം ലഭതി സരസേന വാ പച്ചനീകേന വാ സഗുണേന വാ ആരമ്മണേന വാ ആഗമനേന വാ. സചേ ഹി സങ്ഖാരുപേക്ഖാ അനിച്ചതോ സങ്ഖാരേ സമ്മസിത്വാ വുട്ഠാതി, അനിമിത്തവിമോക്ഖേന വിമുച്ചതി. സചേ ദുക്ഖതോ സമ്മസിത്വാ വുട്ഠാതി, അപ്പണിഹിതവിമോക്ഖേന വിമുച്ചതി. സചേ അനത്തതോ സമ്മസിത്വാ വുട്ഠാതി, സുഞ്ഞതവിമോക്ഖേന വിമുച്ചതി. ഇദം **സരസതോ** നാമം നാമ. അനിച്ചാനുപസ്സനായ പന സങ്ഖാരാനം ഘനവിനിബ്ഭോഗം കത്വാ നിച്ചനിമിത്തധുവനിമിത്തസസ്സതനിമിത്താനി പഹായ ആഗതത്താ അനിമിത്തോ, ദുക്ഖാനുപസ്സനായ സുഖസഞ്ഞം പഹായ പണിധിപത്ഥനം സുക്ഖാപേത്വാ ആഗതത്താ അപ്പണിഹിതോ, അനത്താനുപസ്സനായ അത്തസത്തപുഗ്ഗലസഞ്ഞം പഹായ സങ്ഖാരേ സുഞ്ഞതോ ദിട്ഠത്താ സുഞ്ഞതോതി ഇദം **പച്ചനീകതോ** നാമം നാമ. രാഗാദീഹി പന സുഞ്ഞത്താ സുഞ്ഞതോ, രൂപനിമിത്താദീനം, രാഗനിമിത്താദീനംയേവ വാ അഭാവേന അനിമിത്തോ, രാഗപണിധിആദീനം

അഭാവതോ അപ്പണിഹിതോതി ഇദമസ്സ **സഗുണതോ** നാമം നാമ. സോയം സുഞ്ഞം അനിമിത്തം അപ്പണിഹിതഞ്ച നിബ്ബാനം ആരമ്മണം കരോതീതിപി സുഞ്ഞതോ അനിമിത്തോ അപ്പണിഹിതോതി വുച്ചതി. ഇദമസ്സ **ആരമ്മണതോ** നാമം നാമ. ആഗമനം പന ദുവിധം വിപസ്സനാഗമനം മഗ്ഗാഗമനഞ്ച. തത്ഥ മഗ്ഗേ വിപസ്സനാഗമനം ലബ്ഭതി, ഫലേ മഗ്ഗാഗമനം. അനത്താനുപസ്സനാ ഹി സുഞ്ഞതാ നാമ, സുഞ്ഞതവിപസ്സനായ മഗ്ഗോ സുഞ്ഞതോ, സുഞ്ഞതമഗ്ഗസ്സ ഫലം സുഞ്ഞതം. അനിച്ചാനുപസ്സനാ അനിമിത്താ നാമ, അനിമിത്തവിപസ്സനായ മഗ്ഗോ അനിമിത്തോ. ഇദം പന നാമം അഭിധമ്മപരിയായേ ന ലബ്ഭതി, സുത്തന്തപരിയായേ പന ലബ്ഭതി. തത്ഥ ഹി ഗോത്രഭുഞാണം അനിമിത്തം നിബ്ബാനം ആരമ്മണം കത്വാ അനിമിത്തനാമകം ഹുത്വാ സയം ആഗമനീയട്ഠാനേ ഠത്വാ മഗ്ഗസ്സ നാമം ദേതീതി വദന്തി. തേന മഗ്ഗോ അനിമിത്തോതി വുത്തോ. മഗ്ഗാഗമനേന ഫലം അനിമിത്തന്തി യുജ്ജതിയേവ. ദുക്ഖാനുപസ്സനാ സങ്ഖാരേസു പണിധിം സുക്ഖാപേത്വാ ആഗതത്താ അപ്പണിഹിതാ നാമ, അപ്പണിഹിതവിപസ്സനായ മഗ്ഗോ അപ്പണിഹിതോ, അപ്പണിഹിതമഗ്ഗസ്സ ഫലം അപ്പണിഹിതന്തി ഏവം വിപസ്സനാ അത്തനോ നാമം മഗ്ഗസ്സ ദേതി, മഗ്ഗോ ഫലസ്സാതി ഇദം **ആഗമനതോ** നാമം നാമ. ഏവം സങ്ഖാരുപേക്ഖാ വിമോക്ഖവിസേസം നിയമേതീതി.

ഏവം ഭഗവതാ ദേസിതേ തയോ മഹാവത്ഥുകേ വിമോക്ഖേ ഉദ്ദിസിത്വാ തംനിദ്ദേസവസേനേവ അപരേപി വിമോക്ഖേ നിദ്ദിസിതുകാമോ **അപിച അട്ഠസട്ഠി വിമോക്ഖാ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **അപിചാ**തി അപരപരിയായദസ്സനം. കഥം തേ അട്ഠസട്ഠി ഹോന്തി, നനു തേ പഞ്ചസത്തതീതി? സച്ചം യഥാരുതവസേന പഞ്ചസത്തതി. ഭഗവതാ പന ദേസിതേ തയോ വിമോക്ഖേ ഠപേത്വാ അഞ്ഞവിമോക്ഖേ നിദ്ദിസനതോ ഇമേസം തദവരോധതോ ച ഇമേ തയോ ന ഗണേതബ്ബാ, അജ്ഝത്തവിമോക്ഖാദയോ തയോപി വിമോക്ഖാ ചതുധാ വിത്ഥാരവചനേയേവ അന്തോഗധത്താ ന ഗണേതബ്ബാ, "പണിഹിതോ വിമോക്ഖോ, അപ്പണിഹിതോ വിമോക്ഖോ"തി ഏത്ഥ അപ്പണിഹിതോ വിമോക്ഖോ പഠമം ഉദ്ദിട്ഠേന ഏകനാമികത്താ ന ഗണേതബ്ബോ, ഏവം ഇമേസു സത്തസു അപനീതേസു സേസാ അട്ഠസട്ഠി വിമോക്ഖാ ഹോന്തി. ഏവം സന്തേ സുഞ്ഞതവിമോക്ഖാദയോ തയോ പുന കസ്മാ ഉദ്ദിട്ഠാതി ചേ? ഉദ്ദേസേന സങ്ഗഹേത്വാ തേസമ്പി നിദ്ദേസകരണത്ഥം. അജ്ഝത്തവുട്ഠാനാദയോ പന തയോ പഭേദം വിനാ മൂലരാസിവസേന ഉദ്ദിട്ഠാ, പണിഹിതവിമോക്ഖപടിപക്ഖവസേന പുന അപ്പണിഹിതോ വിമോക്ഖോ ഉദ്ദിട്ഠോതി വേദിതബ്ബോ.

അജ്ഝത്തവുട്ഠാനാദീസു അജ്ഝത്തതോ വുട്ഠാതീതി **അജ്ഝത്തവുട്ഠാനോ**. അനുലോമേന്തീതി **അനുലോമാ**. അജ്ഝത്തവുട്ഠാനാനം പടിപ്പസ്സദ്ധി അപഗമാ **അജ്ഝത്തവുട്ഠാനപടിപ്പസ്സദ്ധി. രൂപീ**തി അജ്ഝത്തം കേസാദീസു ഉപ്പാദിതം രൂപജ്ഝാനം രൂപം, തം രൂപമസ്സ അത്ഥീതി രൂപീ **രൂപാനി പസ്സതീ**തി ബഹിദ്ധാ നീലകസിണാദിരൂപാനി ഝാനചക്ഖുനാ പസ്സതി. ഇമിനാ അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാവത്ഥുകേസു കസിണേസു ഝാനപടിലാഭോ ദസ്സിതോ. **അജ്ഝത്തം അരൂപസഞ്ഞീ**തി അജ്ഝത്തം ന രൂപസഞ്ഞീ, അത്തനോ കേസാദീസു അനുപ്പാദിതരൂപാവചരജ്ഝാനോതി അത്ഥോ. ഇമിനാ ബഹിദ്ധാ പരികമ്മം കത്വാ ബഹിദ്ധാവ പടിലദ്ധജ്ഝാനതാ ദസ്സിതാ. **സുഭന്തേവ അധിമുത്തോ**തി "സുഭ"മിച്ചേവ ആരമ്മണേ അധിമുത്തോ. തത്ഥ കിഞ്ചാപി അന്തോഅപ്പനായം "സുഭ"ന്തി ആഭോഗോ നത്ഥി, യോ പന അപ്പടികൂലാകാരേന സത്താരമ്മണം ഫരന്തോ വിഹരതി, സോ യസ്മാ "സുഭ"ന്തേവ അധിമുത്തോ ഹോതി, തസ്മാ ഏവം ഉദ്ദേസോ കതോതി. അപ്പിതപ്പിതസമയേ ഏവ വിക്ഖമ്ഭനവിമുത്തിസബ്ഭാവതോ **സമയവിമോക്ഖോ**. സോയേവ സകിച്ചകരണവസേന അപ്പിതസമയേ ഏവ നിയുത്തോതി **സാമയികോ**. സാമായികോതിപി പാഠോ. കോപേതും ഭഞ്ജിതും സക്കുണേയ്യതായ **കുപ്പോ**.

ലോകം അനതിക്കമനതോ ലോകേ നിയുത്തോതി **ലോകികോ**. ലോകിയോതിപി പാഠോ. ലോകം ഉത്തരതി, ഉത്തിണ്ണോതി വാ **ലോകുത്തരോ**. ആരമ്മണകരണവസേന സഹ ആസവേഹീതി **സാസവോ**. ആരമ്മണകരണവസേന സമ്പയോഗവസേന ച നത്ഥേത്ഥ ആസവാതി **അനാസവോ**. രൂപസങ്ഖാതേന സഹ ആമിസേനാതി **സാമിസോ**. സബ്ബസോ രൂപാരൂപപ്പഹാനാ നിരാമിസതോപി നിരാമിസതരോതി **നിരാമിസാ നിരാമിസതരോ. പണിഹിതോ**തി തണ്ഹാവസേന പണിഹിതോ പത്ഥിതോ. ആരമ്മണകരണവസേന സഞ്ഞോജനേഹി സംയുത്തത്താ **സഞ്ഞുത്തോ. ഏകത്തവിമോക്ഖോ**തി കിലേസേഹി അനജ്ഝാരുള്ഹത്താ ഏകസഭാവോ വിമോക്ഖോ. **സഞ്ഞാവിമോക്ഖോ**തി വിപസ്സനാഞാണമേവ വിപരീതസഞ്ഞായ വിമുച്ചനതോ സഞ്ഞാവിമോക്ഖോ. തദേവ വിപസ്സനാഞാണം സമ്മോഹതോ വിമുച്ചനവസേന ഞാണമേവ വിമോക്ഖോതി **ഞാണവിമോക്ഖോ. സീതിസിയാവിമോക്ഖോ**തി വിപസ്സനാഞാണമേവ സീതി ഭവേയ്യാതി പവത്തോ വിമോക്ഖോ സീതിസിയാവിമോക്ഖോ . സീതിസികാവിമോക്ഖോതിപി പാഠോ, സീതിഭാവികായ വിമോക്ഖോതി തസ്സ അത്ഥം വണ്ണയന്തി. **ഝാനവിമോക്ഖോ**തി ഉപചാരപ്പനാഭേദം ലോകിയലോകുത്തരഭേദഞ്ച ഝാനമേവ വിമോക്ഖോ. **അനുപാദാ ചിത്തസ്സ വിമോക്ഖോ**തി അനുപാദിയിത്വാ ഗഹണം അകത്വാ ചിത്തസ്സ വിമോക്ഖോ. സേസം വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബന്തി.

വിമോക്ഖുദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. വിമോക്ഖനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൧൪. **കതമോ**തിആദികേ ഉദ്ദേസസ്സ നിദ്ദേസേ **ഇതി പടിസഞ്ചിക്ഖതീ**തി ഏവം ഉപപരിക്ഖതി. **സുഞ്ഞമിദ**ന്തി ഇദം ഖന്ധപഞ്ചകം സുഞ്ഞം. കേന സുഞ്ഞം? അത്തേന വാ അത്തനിയേന വാ. തത്ഥ **അത്തേന വാ**തി ബാലജനപരികപ്പിതസ്സ അത്തനോ അഭാവാ തേന അത്തനാ ച സുഞ്ഞം. **അത്തനിയേന വാ**തി തസ്സ പരികപ്പിതസ്സ അത്തനോ സന്തകേന ച സുഞ്ഞം. അത്തനോ അഭാവേനേവ അത്തനിയാഭാവോ. അത്തനിയഞ്ച നാമ നിച്ചം വാ സിയാ സുഖം വാ, തദുഭയമ്പി നത്ഥി. തേന നിച്ചപടിക്ഖേപേന അനിച്ചാനുപസ്സനാ, സുഖപടിക്ഖേപേന ദുക്ഖാനുപസ്സനാ ച വുത്താ ഹോതി. **സുഞ്ഞമിദം അത്തേന വാ**തി അനത്താനുപസ്സനായേവ വുത്താ. **സോ**തി സോ ഏവം തീഹി അനുപസ്സനാഹി വിപസ്സമാനോ ഭിക്ഖു. **അഭിനിവേസം ന കരോതീ**തി അനത്താനുപസ്സനാവസേന അത്താഭിനിവേസം ന കരോതി.

നിമിത്തം ന കരോതീതി അനിച്ചാനുപസ്സനാവസേന നിച്ചനിമിത്തം ന കരോതി. **പണിധിം ന കരോതീ**തി ദുക്ഖാനുപസ്സനാവസേന പണിധിം ന കരോതി. ഇമേ തയോ വിമോക്ഖാ പരിയായേന വിപസ്സനാക്ഖണേ തദങ്ഗവസേനാപി ലബ്ഭന്തി, നിപ്പരിയായേന പന സമുച്ഛേദവസേന മഗ്ഗക്ഖണേയേവ. ചത്താരി ഝാനാനി അജ്ഝത്തം നീവരണാദീഹി വുട്ഠാനതോ **അജ്ഝത്തവുട്ഠാനോ വിമോക്ഖോ**. ചതസ്സോ അരൂപസമാപത്തിയോ ആരമ്മണേഹി വുട്ഠാനതോ **ബഹിദ്ധാവുട്ഠാനോ വിമോക്ഖോ**. ആരമ്മണമ്പി ഹി ബാഹിരായതനാനി വിയ ഇധ ''ബഹിദ്ധാ''തി വുത്തം. ഇമേ ദ്വേ വിക്ഖമ്ഭനവിമോക്ഖാ, ദുഭതോ വുട്ഠാനോ പന സമുച്ഛേദവിമോക്ഖോ.

നീവരണേഹി വുട്ഠാതീതിആദീഹി അജ്ഝത്തവുട്ഠാനം സരൂപതോ വുത്തം. **രൂപസഞ്ഞായാ**തിആദീഹി കസിണാദിആരമ്മണസമതിക്കമസ്സ പാകടത്താ തം അവത്വാ സുത്തന്തേസു വുത്തരൂപസഞ്ഞാദിസമതിക്കമോ വുത്തോ. **സക്കായദിട്ഠിവിചികിച്ഛാസീലബ്ബതപരാമാസാ**തി സമാസപദം, സക്കായദിട്ഠിയാ വിചികിച്ഛായ സീലബ്ബതപരാമാസാതി വിച്ഛേദോ. അയമേവ വാ പാഠോ.

൨൭൮. **വിതക്കോ ചാതി**ആദീഹി ഝാനാനം സമാപത്തീനഞ്ച ഉപചാരഭൂമിയോ വുത്താ. **അനിച്ചാനുപസ്സനാ**തിആദീഹി ചതുന്നം മഗ്ഗാനം പുബ്ബഭാഗവിപസ്സനാ വുത്താ. **പടിലാഭോ വാ**തി പഞ്ചവിധവസിപ്പത്തിയാ ബ്യാപിതോ പത്ഥടോ ലാഭോതി പടിലാഭോ. വസിപ്പത്തിയാ ഹി സബ്ബോ ഝാനപയോഗോ ച സമാപത്തിപയോഗോ ച പടിപ്പസ്സദ്ധോ ഹോതി, തസ്മാ പടിലാഭോ "പടിപ്പസ്സദ്ധിവിമോക്ഖോ"തി വുത്തോ. വിപാകോ പന ഝാനസ്സ സമാപത്തിയാ ച പടിപ്പസ്സദ്ധി ഹോതീതി ഉജുകമേവ. കേചി പന "ഉപചാരപയോഗസ്സ പടിപ്പസ്സദ്ധത്താ ഝാനസ്സ സമാപത്തിയാ ച പടിലാഭോ ഹോതി, തസ്മാ ഝാനസമാപത്തിപടിലാഭോ 'പടിപ്പസ്സദ്ധിവിമോക്ഖോ'തി വുച്ചതീ"തി വദന്തി.

൨൭൯. **അജ്ഝത്ത**ന്തി അത്താനം അധികിച്ച പവത്തം. **പച്ചത്ത**ന്തി അത്താനം പടിച്ച പവത്തം. ഉഭയേനാപി നിയകജ്ഝത്തമേവ ദീപേതി **നീലനിമിത്ത**ന്തി നീലമേവ. **നീലസഞ്ഞം പടിലഭതീ**തി തസ്മിം നീലനിമിത്തേ നീലമിതിസഞ്ഞം പടിലഭതി. **സുഗ്ഗഹിതം കരോതീ**തി പരികമ്മഭൂമിയം സുട്ഠു ഉഗ്ഗഹിതം കരോതി. **സൂപധാരിതം ഉപധാരേതീ**തി ഉപചാരഭൂമിയം സുട്ഠു ഉപധാരിതം കത്വാ ഉപധാരേതി. **സ്വാവത്ഥിതം അവത്ഥാപേതീ**തി അപ്പനാഭൂമിയം സുട്ഠു നിച്ഛിതം നിച്ഛിനാതി. വവത്ഥാപേതീതിപി പാഠോ. അജ്ഝത്തഞ്ഹി നീലപരികമ്മം കരോന്തോ കേസേ വാ പിത്തേ വാ അക്ഖിതാരകായം വാ കരോതി. **ബഹിദ്ധാ നീലനിമിത്തേ**തി നീലപുപ്ഫനീലവത്ഥനീലധാതൂനം അഞ്ഞതരേ നീലകസിണേ. **ചിത്തം ഉപസംഹരതീ**തി ചിത്തം ഉപനേതി. **പീതാദീസുപി** ഏസേവ നയോ. **ആസേവതീ**തി തമേവ സഞ്ഞം ആദിതോ സേവതി. **ഭാവേതീ**തി വഡ്ഢേതി. **ബഹുലീകരോതീ**തി പുനപ്പുനം കരോതി. **രൂപ**ന്തി നീലനിമിത്തം രൂപം. **രൂപസഞ്ഞീ**തി തസ്മിം രൂപേ സഞ്ഞാ രൂപസഞ്ഞാ, സാ അസ്സ അത്ഥീതി രൂപസഞ്ഞീ. **അജ്ഝത്തം പീതനിമിത്താ**ദീസു പീതപരികമ്മം കരോന്തോ മേദേ വാ ഛവിയാ വാ അക്ഖീനം പീതട്ഠാനേ വാ കരോതി. ലോഹിതപരികമ്മം കരോന്തോ മംസേ വാ ലോഹിതേ വാ ജിവ്ഹായ വാ ഹത്ഥതലപാദതലേസു വാ അക്ഖീനം രത്തട്ഠാനേ വാ കരോതി. ഓദാതപരികമ്മം കരോന്തോ അട്ഠിമ്ഹി വാ ദന്തേ വാ നഖേ വാ അക്ഖീനം സേതട്ഠാനേ വാ കരോതി. **അജ്ഝത്തം അരൂപ**ന്തി അജ്ഝത്തം രൂപനിമിത്തം നത്ഥീതി അത്ഥോ.

മേത്താസഹഗതേനാതി പഠമദുതിയതതിയജ്ഝാനവസേന മേത്തായ സമന്നാഗതേന. **ചേതസാ**തി ചിത്തേന. **ഏകം ദിസ**ന്തി ഏകം ഏകിസ്സാ ദിസായ പഠമപരിഗ്ഗഹിതം സത്തം ഉപാദായ ഏകദിസാപരിയാപന്നസത്തഫരണവസേന വുത്തം. **ഫരിത്വാ**തി ഫുസിത്വാ ആരമ്മണം കത്വാ. **വിഹരതീ**തി ബ്രഹ്മവിഹാരാധിട്ഠിതം ഇരിയാപഥവിഹാരം പവത്തേതി. **തഥാ ദുതിയ**ന്തി യഥാ പുരത്ഥിമാദീസു യംകിഞ്ചി ഏകം ദിസം ഫരിത്വാ വിഹരതി, തഥേവ തദനന്തരം ദുതിയം തതിയം ചതുത്ഥം വാതി അത്ഥോ. **ഇതി ഉദ്ധ**ന്തി ഏതേനേവ നയേന ഉപരിമം ദിസന്തി വുത്തം ഹോതി. **അധോ തിരിയ**ന്തി അധോദിസമ്പി തിരിയം ദിസമ്പി ഏവമേവ . തത്ഥ ച **അധോ**തി ഹേട്ഠാ. **തിരിയ**ന്തി അനുദിസാ. ഏവം സബ്ബദിസാസു അസ്സമണ്ഡലികായ അസ്സമിവ മേത്താസഹഗതം ചിത്തം സാരേതിപി പച്ചാസാരേതിപീതി. ഏത്താവതാ ഏകമേകം ദിസം പരിഗ്ഗഹേത്വാ ഓധിസോ മേത്താഫരണം ദസ്സിതം. **സബ്ബധീ**തിആദി പന അനോധിസോ ദസ്സനത്ഥം വുത്തം. തത്ഥ **സബ്ബധീ**തി സബ്ബത്ഥ. **സബ്ബത്തതായാ**തി സബ്ബേസു ഹീനമജ്ഝിമുക്കട്ഠമിത്തസപത്തമജ്ഝത്താദിപ്പഭേദേസു അത്തതായ, "അയം പരസത്തോ"തി വിഭാഗം അകത്വാ അത്തസമതായാതി വുത്തം ഹോതി. അഥ വാ **സബ്ബത്തതായാ**തി സബ്ബേന ചിത്തഭാവേന, ഈസകമ്പി ബഹി അവിക്ഖിപമാനോതി വുത്തം ഹോതി. **സബ്ബാവന്ത**ന്തി സബ്ബസത്തവന്തം, സബ്ബസത്തയുത്തന്തി അത്ഥോ. സബ്ബവന്തന്തിപി പാഠോ. **ലോക**ന്തി സത്തലോകം.

വിപുലേനാതി ഏവമാദിപരിയായദസ്സനതോ പനേത്ഥ പുന "മേത്താസഹഗതേനാ"തി വുത്തം. യസ്മാ വാ ഏത്ഥ ഓധിസോ ഫരണേ വിയ പുന തഥാസദ്ദോ വാ ഇതി-സദ്ദോ വാ ന വുത്തോ, തസ്മാ പുന "മേത്താസഹഗതേന ചേതസാ"തി വുത്തം, നിഗമനവസേന വാ ഏതം വുത്തം. **വിപുലേനാ**തി ഏത്ഥ ഫരണവസേന വിപുലതാ ദട്ഠബ്ബാ. ഭൂമിവസേന പന തം **മഹഗ്ഗതം**. തഞ്ഹി കിലേസവിക്ഖമ്ഭനസമത്ഥതായ വിപുലഫലതായ ദീഘസന്താനതായ ച മഹന്തഭാവം ഗതം, മഹന്തേഹി വാ ഉളാരച്ഛന്ദവീരിയചിത്തപഞ്ഞേഹി ഗതം പടിപന്നന്തി മഹഗ്ഗതം. പഗുണവസേന അപ്പമാണസത്താരമ്മണവസേന ച **അപ്പമാണം**. ബ്യാപാദപച്ചത്ഥികപ്പഹാനേന **അവേരം**. ദോമനസ്സപ്പഹാനതോ **അബ്യാപജ്ജം,** നിദ്ദുക്ഖന്തി വുത്തം ഹോതി. **അപ്പടികൂലാ ഹോന്തീ**തി ഭിക്ഖുനോ ചിത്തസ്സ അപ്പടികൂലാ ഹുത്വാ ഉപട്ഠഹന്തി. സേസേസുപി വുത്തനയേനേവ കരുണാമുദിതാഉപേക്ഖാവസേന യോജേതബ്ബം. കരുണായ വിഹേസാപച്ചത്ഥികപ്പഹാനേന അവേരം, മുദിതായ അരതിപച്ചത്ഥികപ്പഹാനേന.

ഉപേക്ഖാസഹഗതേനാതി ചതുത്ഥജ്ഝാനവസേന ഉപേക്ഖായ സമന്നാഗതേന. രാഗപച്ചത്ഥികപ്പഹാനേന അവേരം, ഗേഹസിതസോമനസ്സപ്പഹാനതോ അബ്യാപജ്ജം. സബ്ബമ്പി ഹി അകുസലം കിലേസപരിളാഹയോഗതോ സബ്യാപജ്ജമേവാതി അയമേതേസം വിസേസോ.

൨൧൩. **സബ്ബസോ**തി സബ്ബാകാരേന, സബ്ബാസം വാ, അനവസേസാനന്തി അത്ഥോ. **രൂപസഞ്ഞാന**ന്തി സഞ്ഞാസീസേന വുത്തരൂപാവചരജ്ഝാനാനഞ്ചേവ തദാരമ്മണാനഞ്ച. രൂപാവചരജ്ഝാനമ്പി ഹി രൂപന്തി വുച്ചതി "രൂപീ രൂപാനി പസ്സതീ"തിആദീസു (പടി॰ മ॰ ൧.൨൦൯; ധ॰ സ॰ ൨൪൮), തസ്സ ആരമ്മണമ്പി ബഹിദ്ധാ രൂപാനി പസ്സതി "സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണാനീ"തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ൨൨൩). തസ്മാ ഇധ രൂപേ സഞ്ഞാ രൂപസഞ്ഞാതി ഏവം സഞ്ഞാസീസേന വുത്തരൂപാവചരജ്ഝാനസ്സേതം അധിവചനം. രൂപം സഞ്ഞാ അസ്സാതി രൂപസഞ്ഞം, രൂപമസ്സ നാമന്തി വുത്തം ഹോതി. ഏവം പഥവീകസിണാദിഭേദസ്സ തദാരമ്മണസ്സ ചേതം അധിവചനന്തി വേദിതബ്ബം. **സമതിക്കമാ**തി വിരാഗാ നിരോധാ ച. കിം വുത്തം ഹോതി? ഏതാസം കുസലവിപാകകിരിയാവസേന പഞ്ചദസന്നം ഝാനസങ്ഖാതാനം രൂപസഞ്ഞാനം, ഏതേസഞ്ച പഥവീകസിണാദിവസേന നവന്നം ആരമ്മണസങ്ഖാതാനം രൂപസഞ്ഞാനം സബ്ബാകാരേന, അനവസേസാനം വാ വിരാഗാ ച നിരോധാ ച വിരാഗഹേതു ചേവ നിരോധഹേതു ച ആകാസാനഞ്ചായതനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതി. ന ഹി സക്കാ സബ്ബസോ അനതിക്കന്തരൂപസഞ്ഞേന ഏതം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരിതുന്തി. യസ്മാ പന ആരമ്മണസമതിക്കമേന പത്തബ്ബാ ഏതാ സമാപത്തിയോ, ന ഏകസ്മിംയേവ ആരമ്മണേ പഠമജ്ഝാനാദീനി വിയ. ആരമ്മണേ അവിരത്തസ്സ ച സഞ്ഞാസമതിക്കമോ ന ഹോതി, തസ്മാ അയം ആരമ്മണസമതിക്കമവസേനാപി അത്ഥവണ്ണനാ കതാതി വേദിതബ്ബാ.

പടിഘസഞ്ഞാനം അത്ഥങ്ഗമാതി ചക്ഖാദീനം വത്ഥൂനം രൂപാദീനം ആരമ്മണാനഞ്ച പടിഘാതേന ഉപ്പന്നാ സഞ്ഞാ പടിഘസഞ്ഞാ, രൂപസഞ്ഞാദീനം ഏതം അധിവചനം. താസം കുസലവിപാകാനം പഞ്ചന്നം, അകുസലവിപാകാനം പഞ്ചന്നന്തി സബ്ബസോ ദസന്നമ്പി പടിഘസഞ്ഞാനം അത്ഥങ്ഗമാ പഹാനാ അസമുപ്പാദാ, അപ്പവത്തിം കത്വാതി വുത്തം ഹോതി. കാമഞ്ചേതാ പഠമജ്ഝാനാദീനി സമാപന്നസ്സപി ന സന്തി, ന ഹി തസ്മിം സമയേ പഞ്ചദ്വാരവസേന ചിത്തം പവത്തതി, ഏവം സന്തേപി അഞ്ഞത്ഥ പഹീനാനം സുഖദുക്ഖാനം ചതുത്ഥജ്ഝാനേ വിയ സക്കായദിട്ഠാദീനം തതിയമഗ്ഗേ വിയ ച ഇമസ്മിം ഝാനേ ഉസ്സാഹജനനത്ഥം ഇമസ്സ ഝാനസ്സ പസംസാവസേന ഏതാസം

ഏത്ഥ വചനം വേദിതബ്ബം. അഥ വാ കിഞ്ചാപി താ രൂപാവചരം സമാപന്നസ്സ ന സന്തി, അഥ ഖോ ന പഹീനത്താ ന സന്തി. ന ഹി രൂപവിരാഗായ രൂപാവചരഭാവനാ സംവത്തതി, രൂപായത്തായേവ ച ഏതാസം പവത്തി. അയം പന ഭാവനാ രൂപവിരാഗായ സംവത്തതി, തസ്മാ താ ഏത്ഥ പഹീനാതി വത്തും വട്ടതി. ന കേവലഞ്ച വത്തും, ഏകംസേനേവ ഏവം ധാരേതുമ്പി വട്ടതി. താസഞ്ഹി ഇതോ പുബ്ബേ അപ്പഹീനത്തായേവ "പഠമജ്ഝാനം സമാപന്നസ്സ സദ്ദോ കണ്ടകോ"തി (അം॰ നി॰ ൧൦.൭൨) വുത്തോ ഭഗവതാ. ഇധ ച പഹീനത്തായേവ അരൂപസമാപത്തീനം ആനേഞ്ജതാ സന്തവിമോക്ഖതാ ച വുത്താ.

നാനത്തസഞ്ഞാനം അമനസികാരാതി നാനത്തേ വാ ഗോചരേ പവത്താനം സഞ്ഞാനം, നാനത്താനം വാ സഞ്ഞാനം. യസ്മാ ഹേതാ രൂപസദ്ദാദിഭേദേ നാനത്തേ നാനാസഭാവേ ഗോചരേ പവത്തന്തി, യസ്മാ ചേതാ അട്ഠ കാമാവചരകുസലസഞ്ഞാ, ദ്വാദസ അകുസലസഞ്ഞാ, ഏകാദസ കാമാവചരകുസലവിപാകസഞ്ഞാ, ദ്വേ അകുസലവിപാകസഞ്ഞാ, ഏകാദസ കാമാവചരകിരിയാസഞ്ഞാതി ഏവം ചതുചത്താലീസമ്പി സഞ്ഞാ നാനത്താ നാനാസഭാവാ അഞ്ഞമഞ്ഞവിസദിസാ, തസ്മാ "നാനത്തസഞ്ഞാ"തി വുത്താ. താസം സബ്ബസോ നാനത്തസഞ്ഞാനം അമനസികാരാ അനാവജ്ജനാ ചിത്തേ ച അനുപ്പാദനാ. യസ്മാ താ നാവജ്ജതി ചിത്തേ ച ന ഉപ്പാദേതി ന മനസികരോതി ന പച്ചവേക്ഖതി, തസ്മാതി വുത്തം ഹോതി. യസ്മാ ചേത്ഥ പുരിമാ രൂപസഞ്ഞാ പടിഘസഞ്ഞാ ച ഇമിനാ ഝാനേന നിബ്ബത്തേ ഭവേപി ന വിജ്ജന്തി, പഗേവ തസ്മിം ഭവേ ഇമം ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരണകാലേ, തസ്മാ താസം സമതിക്കമാ അത്ഥങ്ഗമാതി ദ്വേധാപി അഭാവോയേവ വുത്തോ. നാനത്തസഞ്ഞാസു പന യസ്മാ അട്ഠ കാമാവചരകുസലസഞ്ഞാ, നവ കിരിയാസഞ്ഞാ, ദസാകുസലസഞ്ഞാതി ഇമാ സത്തവീസതി സഞ്ഞാ ഇമിനാ ഝാനേന നിബ്ബത്തേ ഭവേ വിജ്ജന്തി, തസ്മാ താസം അമനസികാരാതി വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. തത്ഥാപി ഹി ഇമം ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരന്തോ താസം അമനസികാരായേവ ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതി. താ പന മനസികരോന്തോ അസമാപന്നോ ഹോതീതി. സങ്ഖേപതോ ചേത്ഥ "രൂപസഞ്ഞാനം സമതിക്കമാ"തിഇമിനാ സബ്ബരൂപാവചരധമ്മാനം പഹാനം വുത്തം. "പടിഘസഞ്ഞാനം അത്ഥങ്ഗമാ നാനത്തസഞ്ഞാനം അമനസികാരാ"തിഇമിനാ സബ്ബേസം കാമാവചരചിത്തചേതസികാനം പഹാനഞ്ച അമനസികാരോ ച വുത്തോതി വേദിതബ്ബോ.

അനന്തോ ആകാസോതി ഏത്ഥ പഞ്ഞത്തിമത്തത്താ നാസ്സ ഉപ്പാദന്തോ വാ വയന്തോ വാ പഞ്ഞായതീതി അനന്തോ, അനന്തഫരണവസേനാപി അനന്തോ. ന ഹി സോ യോഗീ ഏകദേസവസേന ഫരതി, സകലവസേനേവ ഫരതി. **ആകാസോ**തി കസിണുഗ്ഘാടിമാകാസോ. **ആകാസാനഞ്ചായതനാ**ദീനി വുത്തത്ഥാനി. **ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതീ**തി തം പത്വാ നിപ്ഫാദേത്വാ തദനുരൂപേന ഇരിയാപഥേന വിഹരതി. തദേവ സമാപജ്ജിതബ്ബതോ **സമാപത്തി**.

ആകാസാനഞ്ചായതനം സമതിക്കമ്മാതി പുബ്ബേ വുത്തനയേന ഝാനമ്പി ആകാസാനഞ്ചായതനം ആരമ്മണമ്പി. ആരമ്മണമ്പി ഹി പുബ്ബേ വുത്തനയേനേവ ആകാസാനഞ്ചം ച തം പഠമസ്സ ആരുപ്പജ്ഝാനസ്സ ആരമ്മണത്താ ദേവാനം ദേവായതനം വിയ അധിട്ഠാനട്ഠേന ആയതനഞ്ചാതി ആകാസാനഞ്ചായതനം, തഥാ ആകാസാനഞ്ചം ച തം തസ്സ ഝാനസ്സ സഞ്ജാതിഹേതുത്താ "കമ്ബോജാ അസ്സാനം ആയതന"ന്തിആദീനി വിയ സഞ്ജാതിദേസട്ഠേന ആയതനഞ്ചാതിപി ആകാസാനഞ്ചായതനം. ഏവമേതം ഝാനഞ്ച ആരമ്മണഞ്ചാതി ഉഭയമ്പി അപ്പവത്തികരണേന ച അമനസികരണേന ച സമതിക്കമിത്വാവ യസ്മാ ഇദം വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹാതബ്ബം, തസ്മാ ഉഭയമ്പേതമേകജ്ഝം കത്വാ

“ആകാസാനഞ്ചായതനം സമതിക്കമ്മാ”തി ഇദം വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. **അനന്തം വിഞ്ഞാണ**ന്തി തംയേവ “അനന്തോ ആകാസോ”തി ഫരിത്വാ പവത്തം വിഞ്ഞാണം “അനന്തം വിഞ്ഞാണ”ന്തി മനസികരോന്തോതി വുത്തം ഹോതി. മനസികാരവസേന വാ അനന്തം. സോ ഹി തം ആകാസാരമ്മണം വിഞ്ഞാണം അനവസേസതോ മനസികരോന്തോ അനന്തം മനസി കരോതി.

വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനം സമതിക്കമ്മാതി ഏത്ഥാപി ച പുബ്ബേ വുത്തനയേനേവ ഝാനമ്പി വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനം ആരമ്മണമ്പി. ആരമ്മണമ്പി ഹി പുബ്ബേ വുത്തനയേനേവ വിഞ്ഞാണഞ്ചം ച തം ദുതിയസ്സ ആരുപ്പജ്ഝാനസ്സ ആരമ്മണത്താ അധിട്ഠാനട്ഠേന ആയതനഞ്ചാതി വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനം, തഥാ വിഞ്ഞാണഞ്ചം ച തം തസ്സേവ ഝാനസ്സ സഞ്ജാതിഹേതുത്താ സഞ്ജാതിദേസട്ഠേന ആയതനഞ്ചാതിപി വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനം. ഏവമേതം ഝാനഞ്ച ആരമ്മണഞ്ചാതി ഉഭയമ്പി അപ്പവത്തികരണേന ച അമനസികരണേന ച സമതിക്കമിത്വാവ യസ്മാ ഇദം ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹാതബ്ബം, തസ്മാ ഉഭയമ്പേതമേകജ്ഝം കത്വാ “വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനം സമതിക്കമ്മാ”തി ഇദം വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. **നത്ഥി കിഞ്ചീ**തി നത്ഥി നത്ഥി, സുഞ്ഞം സുഞ്ഞം, വിവിത്തം വിവിത്തന്തി ഏവം മനസികരോന്തോതി വുത്തം ഹോതി.

ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനം സമതിക്കമ്മാതി ഏത്ഥാപി പുബ്ബേ വുത്തനയേനേവ ഝാനമ്പി ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനം ആരമ്മണമ്പി. ആരമ്മണമ്പി ഹി പുബ്ബേ വുത്തനയേനേവ ആകിഞ്ചഞ്ഞഞ്ച തം തതിയസ്സ ആരുപ്പജ്ഝാനസ്സ ആരമ്മണത്താ അധിട്ഠാനട്ഠേന ആയതനഞ്ചാതി ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനം, തഥാ ആകിഞ്ചഞ്ഞഞ്ച തം തസ്സേവ ഝാനസ്സ സഞ്ജാതിഹേതുത്താ സഞ്ജാതിദേസട്ഠേന ആയതനഞ്ചാതിപി ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനം. ഏവമേതം ഝാനഞ്ച ആരമ്മണഞ്ചാതി ഉഭയമ്പി അപ്പവത്തികരണേന ച അമനസികരണേന ച സമതിക്കമിത്വാവ യസ്മാ ഇദം നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹാതബ്ബം, തസ്മാ ഉഭയമ്പേതമേകജ്ഝം കത്വാ “ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനം സമതിക്കമ്മാ”തി ഇദം വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. സഞ്ഞാവേദയിതനിരോധകഥാ ഹേട്ഠാ കഥിതാവ.

“രൂപീ രൂപാനി പസ്സതീ”തിആദികാ സത്ത വിമോക്ഖാ പച്ചനീകധമ്മേഹി സുട്ഠു വിമുച്ചനട്ഠേന ആരമ്മണേ അഭിരതിവസേന സുട്ഠു മുച്ചനട്ഠേന ച വിമോക്ഖാ, നിരോധസമാപത്തി പന ചിത്തചേതസികേഹി വിമുത്തട്ഠേന വിമോക്ഖോ. സമാപത്തിസമാപന്നസമയേ വിമുത്തോ ഹോതി, വുട്ഠിതസമയേ അവിമുത്തോ ഹോതീതി **സമയവിമോക്ഖോ**. സമുച്ഛേദവിമുത്തിവസേന അച്ചന്തവിമുത്തത്താ അരിയമഗ്ഗാ, പടിപ്പസ്സദ്ധിവിമുത്തിവസേന അച്ചന്തവിമുത്തത്താ സാമഞ്ഞഫലാനി, നിസ്സരണവിമുത്തിവസേന അച്ചന്തവിമുത്തത്താ നിബ്ബാനം **അസമയവിമോക്ഖോ**. തഥാ **സാമയികാസാമയികവിമോക്ഖാ**.

പമാദം ആഗമ്മ പരിഹായതീതി **കുപ്പോ**. തഥാ ന പരിഹായതീതി **അകുപ്പോ**. ലോകായ സംവത്തതീതി **ലോകിയോ**. അരിയമഗ്ഗാ ലോകം ഉത്തരന്തീതി **ലോകുത്തരാ,** സാമഞ്ഞഫലാനി നിബ്ബാനഞ്ച ലോകതോ ഉത്തിണ്ണാതി ലോകുത്തരാ. ആദിത്തം അയോഗുളം മക്ഖികാ വിയ തേജുസ്സദം ലോകുത്തരം ധമ്മം ആസവാ നാലമ്ബന്തീതി **അനാസവോ. രൂപപ്പടിസഞ്ഞുത്തോ**തി രൂപജ്ഝാനാനി. **അരൂപപ്പടിസഞ്ഞുത്തോ**തി അരൂപസമാപത്തിയോ. തണ്ഹായ ആലമ്ബിതോ **പണിഹിതോ**. അനാലമ്ബിതോ **അപ്പണിഹിതോ**. മഗ്ഗഫലാനി ഏകാരമ്മണത്താ ഏകനിട്ഠത്താ ച **ഏകത്തവിമോക്ഖോ,** നിബ്ബാനം അദുതിയത്താ **ഏകത്തവിമോക്ഖോ,** ആരമ്മണനാനത്താ വിപാകനാനത്താ ച **നാനത്തവിമോക്ഖോ**.

൨൭൪. **സിയാ**തി ഭവേയ്യ, ദസ ഹോന്തീതി ച ഏകോ ഹോതീതി ച ഭവേയ്യാതി അത്ഥോ. ''സിയാ''തി ച ഏതം വിധിവചനം, ന പുച്ഛാവചനം. **വത്ഥുവസേനാ**തി നിച്ചസഞ്ഞാദിദസവത്ഥുവസേന ദസ ഹോന്തി. **പരിയായേനാ**തി വിമുച്ചനപരിയായേന ഏകോ ഹോതി. **സിയാതി കഥഞ്ച സിയാ**തി യം വാ സിയാതി വിഹിതം, തം കഥം സിയാതി പുച്ഛതി. **അനിച്ചാനുപസ്സനഞ്ഞാണ**ന്തി സമാസപദം. അനിച്ചാനുപസ്സനാഞ്ഞാണന്തി വാ പാഠോ. തഥാ സേസേസുപി. **നിച്ചതോ സഞ്ഞായാ**തി നിച്ചതോ പവത്തായ സഞ്ഞായ, ''നിച്ച''ന്തി പവത്തായ സഞ്ഞായാതി അത്ഥോ. ഏസ നയോ **സുഖതോ അത്തതോ നിമിത്തതോ സഞ്ഞായാ**തി ഏത്ഥാപി. **നിമിത്തതോ**തി ച നിച്ചനിമിത്തതോ. **നന്ദിയാ സഞ്ഞായാ**തി നന്ദിവസേന പവത്തായ സഞ്ഞായ, നന്ദിസമ്പയുത്തായ സഞ്ഞായാതി അത്ഥോ. ഏസ നയോ **രാഗതോ സമുദയതോ ആദാനതോ പണിധിതോ അഭിനിവേസതോ സഞ്ഞായാ**തി ഏത്ഥാപി. യസ്മാ പന ഖയവയവിപരിണാമാനുപസ്സനാ തിസ്സോ അനിച്ചാനുപസ്സനാദീനം ബലവഭാവായ ബലവപച്ചയഭൂതാ ഭങ്ഗാനുപസ്സനാവിസേസാ. ഭങ്ഗദസ്സനേന ഹി അനിച്ചാനുപസ്സനാ ബലവതീ ഹോതി. അനിച്ചാനുപസ്സനായ ച ബലവതിയാ ജാതായ ''യദനിച്ചം തം ദുക്ഖം, യം ദുക്ഖം തദനത്താ''തി (സം॰ നി॰ ൩.൧൫) ദുക്ഖാനത്താനുപസ്സനാപി ബലവതിയോ ഹോന്തി. തസ്മാ അനിച്ചാനുപസ്സനാദീസു വുത്താസു താപി തിസ്സോ വുത്താവ ഹോന്തി. യസ്മാ ച സുഞ്ഞതാനുപസ്സനാ ''അഭിനിവേസതോ സഞ്ഞായ മുച്ചതീ''തി വചനേനേവ സാരാദാനാഭിനിവേസസമ്മോഹാഭിനിവേസആലയാഭിനിവേസസഞ്ഞോഗാഭിനിവേസതോ സഞ്ഞായ മുച്ചതീതി വുത്തമേവ ഹോതി, അഭിനിവേസാഭാവേനേവ അപ്പടിസങ്ഖാതോ സഞ്ഞായ മുച്ചതീതി വുത്തമേവ ഹോതി, തസ്മാ അധിപഞ്ഞാധമ്മവിപസ്സനാദയോ പഞ്ചപി അനുപസ്സനാ ന വുത്താതി വേദിതബ്ബാ. ഏവം അട്ഠാരസസു മഹാവിപസ്സനാസു ഏതാ അട്ഠ അനുപസ്സനാ അവത്വാ ദസേവ അനുപസ്സനാ വുത്താതി വേദിതബ്ബാ.

൨൭൫. **അനിച്ചാനുപസ്സനാ യഥാഭൂതം ഞാണ**ന്തി അനിച്ചാനുപസ്സനായേവ യഥാഭൂതഞ്ഞാണം. ഉഭയമ്പി പച്ചത്തവചനം. **യഥാഭൂതഞ്ഞാണ**ന്തി ഞാണത്ഥോ വുത്തോ. ഏവം സേസേസുപി. **സമ്മോഹാ അഞ്ഞാണാ**തി സമ്മോഹഭൂതാ അഞ്ഞാണാ. **മുച്ചതീ**തി വിമോക്ഖത്ഥോ വുത്തോ.

൨൭൬. **അനിച്ചാനുപസ്സനാ അനുത്തരം സീതിഭാവഞ്ഞാണ**ന്തി ഏത്ഥ സാസനേയേവ സബ്ഭാവതോ ഉത്തമട്ഠേന അനുത്തരം, അനുത്തരസ്സ പച്ചയത്താ വാ അനുത്തരം, സീതിഭാവോ ഏവ ഞാണം സീതിഭാവഞ്ഞാണം. തം അനിച്ചാനുപസ്സനാസങ്ഖാതം അനുത്തരം സീതിഭാവഞ്ഞാണം. ''ഛഹി, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മേഹി സമന്നാഗതോ ഭിക്ഖു ഭബ്ബോ അനുത്തരം സീതിഭാവം സച്ഛികാതു''ന്തി (അം॰ നി॰ ൬.൮൫) ഏത്ഥ നിബ്ബാനം അനുത്തരോ സീതിഭാവോ നാമ. ഇധ പന വിപസ്സനാ അനുത്തരോ സീതിഭാവോ. **നിച്ചതോ സന്താപപരിളാഹദരഥാ മുച്ചതീ**തി ഏത്ഥാപി ''നിച്ച''ന്തി പവത്തകിലേസാ ഏവ ഇധ ചാമുത്ര ച സന്താപനട്ഠേന സന്താപോ, പരിദഹനട്ഠേന പരിളാഹോ, ഉണ്ഹട്ഠേന ദരഥോതി വുച്ചന്തി.

൨൭൭. **നേക്ഖമ്മം ഝായതീതി ഝാന**ന്തിആദയോ ഹേട്ഠാ വുത്തത്ഥാ. നേക്ഖമ്മാദീനി ചേത്ഥ അട്ഠ സമാപത്തിയോ ച നിബ്ബേധഭാഗിയാനേവ.

൨൭൮. **അനുപാദാ ചിത്തസ്സ വിമോക്ഖോ**തി ഇധ വിപസ്സനായേവ. ''ഏതദത്ഥാ കഥാ, ഏതദത്ഥാ മന്തനാ, യദിദം അനുപാദാ ചിത്തസ്സ വിമോക്ഖോ''തി (പരി॰ ൩൬൬; അം॰ നി॰ ൩.൬൮) ഏത്ഥ പന നിബ്ബാനം അനുപാദാ ചിത്തസ്സ വിമോക്ഖോ. **കതിഹുപാദാനേഹീ**തി കതിഹി ഉപാദാനേഹി. **കതമാ ഏകുപാദാനാ**തി കതമതോ ഏകുപാദാനതോ. **ഇദം ഏകുപാദാനാ**തി ഇതോ ഏകതോ ഉപാദാനതോ. **ഇദന്തി**

പുബ്ബഞാണാപേക്ഖം വാ. ഉപാദാനതോ മുച്ചനേസു യസ്മാ ആദിതോ സങ്ഖാരാനം ഉദയബ്ബയം പസ്സിത്വാ പസ്സിത്വാ അനിച്ചാനുപസ്സനായ വിപസ്സതി, പച്ഛാ സങ്ഖാരാനം ഭങ്ഗമേവ പസ്സിത്വാ അനിമിത്താനുപസ്സനായ വിപസ്സതി.
അനിച്ചാനുപസ്സനാവിസേസോയേവ ഹി അനിമിത്താനുപസ്സനാ. സങ്ഖാരാനം ഉദയബ്ബയദസ്സനേന ച ഭങ്ഗദസ്സനേന ച അത്താഭാവോ പാകടോ ഹോതി. തേന ദിട്ഠുപാദാനസ്സ ച അത്തവാദുപാദാനസ്സ ച പഹാനം ഹോതി. ദിട്ഠിപ്പഹാനേനേവ ച "സീലബ്ബതേന അത്താ സുജ്ഝതീ"തി ദസ്സനസ്സ അഭാവതോ സീലബ്ബതുപാദാനസ്സ പഹാനം ഹോതി. യസ്മാ ച അനത്താനുപസ്സനായ ഉജുകമേവ അത്താഭാവം പസ്സതി, അനത്താനുപസ്സനാവിസേസോയേവ ച സുഞ്ഞതാനുപസ്സനാ, തസ്മാ ഇമാനി ചത്താരി ഞാണാനി ദിട്ഠുപാദാനാദീഹി തീഹി ഉപാദാനേഹി മുച്ചന്തി.
ദുക്ഖാനുപസ്സനാദീനംയേവ പന ചതസ്സന്നം തണ്ഹായ ഉജുവിപച്ചനീകത്താ അനിച്ചാനുപസ്സനാദീനം ചതസ്സന്നം കാമുപാദാനതോ മുച്ചനം ന വുത്തം. യസ്മാ ആദിതോ ദുക്ഖാനുപസ്സനായ "സങ്ഖാരാ ദുക്ഖാ"തി പസ്സതോ പച്ഛാ അപ്പണിഹിതാനുപസ്സനായ ച "സങ്ഖാരാ ദുക്ഖാ"തി പസ്സതോ സങ്ഖാരാനം പത്ഥനാ പഹീയതി. ദുക്ഖാനുപസ്സനാവിസേസോയേവ ഹി അപ്പണിഹിതാനുപസ്സനാ. യസ്മാ ച സങ്ഖാരേസു നിബ്ബിദാനുപസ്സനായ നിബ്ബിന്ദന്തസ്സ വിരാഗാനുപസ്സനായ വിരജ്ജന്തസ്സ സങ്ഖാരാനം പത്ഥനാ പഹീയതി, തസ്മാ ഇമാനി ചത്താരി ഞാണാനി കാമുപാദാനതോ മുച്ചന്തി. യസ്മാ നിരോധാനുപസ്സനായ കിലേസേ നിരോധേതി, പടിനിസ്സഗ്ഗാനുപസ്സനായ കിലേസേ പരിച്ചജതി, തസ്മാ ഇമാനി ദ്വേ ഞാണാനി ചതൂഹി ഉപാദാനേഹി മുച്ചന്തീതി ഏവം സഭാവനാനത്തേന ച ആകാരനാനത്തേന ച അട്ഠസട്ഠി വിമോക്ഖാ നിദ്ദിട്ഠാ.

ഢ൨൯. ഇദാനി ആദിതോ ഉദ്ദിട്ഠാനം തിണ്ണം വിമോക്ഖാനം മുഖാനി ദസ്സേത്വാ വിമോക്ഖമുഖപുബ്ബങ്ഗമം ഇന്ദ്രിയവിസേസം പുഗ്ഗലവിസേസഞ്ച ദസ്സേതുകാമോ **തീണി ഖോ പനിമാനീ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **വിമോക്ഖമുഖാനീ**തി തിണ്ണം വിമോക്ഖാനം മുഖാനി. **ലോകനിയ്യാനായ സംവത്തന്തീ**തി തേധാതുകലോകതോ നിയ്യാനായ നിഗ്ഗമനായ സംവത്തന്തി. **സബ്ബസങ്ഖാരേ പരിച്ഛേദപരിവടുമതോ സമനുപസ്സനതായാ**തി സബ്ബേസം സങ്ഖാരാനം ഉദയബ്ബയവസേന പരിച്ഛേദതോ ചേവ പരിവടുമതോ ച സമനുപസ്സനതായ. ലോകനിയ്യാനം ഹോതീതി പാഠസേസോ. അനിച്ചാനുപസ്സനാ ഹി ഉദയതോ പുബ്ബേ സങ്ഖാരാ നത്ഥീതി പരിച്ഛിന്ദിത്വാ തേസം ഗതിം സമന്നേസമാനാ വയതോ പരം ന ഗച്ഛന്തി, ഏത്ഥേവ അന്തരധായന്തീതി പരിവടുമതോ പരിയന്തതോ സമനുപസ്സതി. സബ്ബസങ്ഖാരാ ഹി ഉദയേന പുബ്ബന്തപരിച്ഛിന്നാ, വയേന അപരന്തപരിച്ഛിന്നാ. **അനിമിത്തായ ച ധാതുയാ ചിത്തസമ്പക്ഖന്ദനതായാ**തി വിപസ്സനാക്ഖണേപി നിബ്ബാനനിന്നതായ അനിമിത്താകാരേന ഉപട്ഠാനതോ അനിമിത്തസങ്ഖാതായ നിബ്ബാനധാതുയാ ചിത്തപവിസനതായ ച ലോകനിയ്യാനം ഹോതി. **മനോസമുത്തേജനതായാ**തി ചിത്തസംവേജനതായ. ദുക്ഖാനുപസ്സനായ ഹി സങ്ഖാരേസു ചിത്തം സംവിജ്ജതി. **അപ്പണിഹിതായ ച ധാതുയാ**തി വിപസ്സനാക്ഖണേപി നിബ്ബാനനിന്നതായ അപ്പണിഹിതാകാരേന ഉപട്ഠാനതോ അപ്പണിഹിതസങ്ഖാതായ നിബ്ബാനധാതുയാ. **സബ്ബധമ്മേ**തി നിബ്ബാനസ്സ അവിപസ്സനുപഗത്തേപി അനത്തസഭാവസബ്ഭാവതോ "സബ്ബസങ്ഖാരേ"തി അവത്വാ "സബ്ബധമ്മേ"തി വുത്തം. **പരതോ സമനുപസ്സനതായാ**തി പച്ചയായത്തത്താ അവസതായ അവിധേയ്യതായ ച "നാഹം ന മമ"ന്തി ഏവം അനത്തതോ സമനുപസ്സനതായ. **സുഞ്ഞതായ ച ധാതുയാ**തി വിപസ്സനാക്ഖണേപി നിബ്ബാനനിന്നതായ സുഞ്ഞതാകാരേന ഉപട്ഠാനതോ സുഞ്ഞതാസങ്ഖാതായ നിബ്ബാനധാതുയാ. ഇതി ഇമാനി തീണി വചനാനി അനിച്ചദുക്ഖാനത്താനുപസ്സനാനം വസേന വുത്താനി. തേനേവ തദനന്തരം **അനിച്ചതോ മനസികരോതോ**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ഖയതോ**തി ഖീയനതോ. **ഭയതോ**തി സഭയതോ. **സുഞ്ഞതോ**തി അത്തരഹിതതോ.

അധിമോക്ഖബഹുലന്തി അനിച്ചാനുപസ്സനായ "ഖണഭങ്ഗവസേന സങ്ഖാരാ ഭിജ്ജന്തീ"തി സദ്ധായ പടിപന്നസ്സ പച്ചക്ഖതോ ഖണഭങ്ഗദസ്സനേന "സച്ചം വതാഹ ഭഗവാ"തി ഭഗവതി സദ്ധായ സദ്ധാബഹുലം ചിത്തം ഹോതി. അഥ വാ പച്ചുപ്പന്നാനം പദേസസങ്ഖാരാനം അനിച്ചതം പസ്സിത്വാ "ഏവം അനിച്ചാ അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നാ സബ്ബേ സങ്ഖാരാ"തി അധിമുച്ചനതോ അധിമോക്ഖബഹുലം ചിത്തം ഹോതി. **പസ്സദ്ധിബഹുല**ന്തി ദുക്ഖാനുപസ്സനായ ചിത്തക്ഖോഭകരായ പണിധിയാ പജഹനതോ ചിത്തദരഥാഭാവേന പസ്സദ്ധിബഹുലം ചിത്തം ഹോതി. അഥ വാ ദുക്ഖാനുപസ്സനായ സംവേഗജനനതോ സംവിഗ്ഗസ്സ ച യോനിസോ പദഹനതോ വിക്ഖേപാഭാവേന പസ്സദ്ധിബഹുലം ചിത്തം ഹോതി. **വേദബഹുല**ന്തി അനത്താനുപസ്സനായ ബാഹിരകേഹി അദിട്ഠം ഗമ്ഭീരം അനത്തലക്ഖണം പസ്സതോ ഞാണബഹുലം ചിത്തം ഹോതി. അഥ വാ "സദേവകേന ലോകേന അദിട്ഠം അനത്തലക്ഖണം ദിട്ഠ"ന്തി തുട്ഠസ്സ തുട്ഠിബഹുലം ചിത്തം ഹോതി.

അധിമോക്ഖബഹുലോ സദ്ധിന്ദ്രിയം പടിലഭതീതി പുബ്ബഭാഗേ അധിമോക്ഖോ ബഹുലം പവത്തമാനോ ഭാവനാപാരിപൂരിയാ സദ്ധിന്ദ്രിയം നാമ ഹോതി, തം സോ പടിലഭതി നാമ. **പസ്സദ്ധിബഹുലോ സമാധിന്ദ്രിയം പടിലഭതീ**തി പുബ്ബഭാഗേ പസ്സദ്ധിബഹുലസ്സ "പസ്സദ്ധകായോ സുഖം വേദേതി, സുഖിനോ ചിത്തം സമാധിയതീ"തി (പടി॰ മ॰ ൧.൭൩; അ॰ നി॰ ൬.൧൦) വചനതോ ഭാവനാപാരിപൂരിയാ പസ്സദ്ധിപച്ചയാ സമാധിന്ദ്രിയം ഹോതി, തം സോ പടിലഭതി നാമ. **വേദബഹുലോ പഞ്ഞിന്ദ്രിയം പടിലഭതീ**തി പുബ്ബഭാഗേ വേദോ ബഹുലം പവത്തമാനോ ഭാവനാപാരിപൂരിയാ പഞ്ഞിന്ദ്രിയം നാമ ഹോതി, തം സോ പടിലഭതി നാമ.

ആധിപതേയ്യം ഹോതീതി ഛന്ദാദികേ അധിപതിഭൂതേപി സകിച്ചനിപ്ഫാദനവസേന അധിപതി ഹോതി പധാനോ ഹോതി. **ഭാവനായാ**തി ഭുമ്മവചനം, ഉപരൂപരി ഭാവനത്ഥായ വാ. **തദന്വയാ ഹോന്തീ**തി തം അനുഗാമിനീ തം അനുവത്തിനീ ഹോന്തി. **സഹജാതപച്ചയാ ഹോന്തീ**തി ഉപ്പജ്ജമാനാ ച സഹഉപ്പാദനഭാവേന ഉപകാരകാ ഹോന്തി പകാസസ്സ പദീപോ വിയ. **അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയാ ഹോന്തീ**തി അഞ്ഞമഞ്ഞം ഉപ്പാദനുപത്ഥമ്ഭനഭാവേന ഉപകാരകാ ഹോന്തി അഞ്ഞമഞ്ഞൂപത്ഥമ്ഭകം തിദണ്ഡം വിയ. **നിസ്സയപച്ചയാ ഹോന്തീ**തി അധിട്ഠാനാകാരേന നിസ്സയാകാരേന ച ഉപകാരകാ ഹോന്തി തരുചിത്തകമ്മാനം പഥവീപടാദി വിയ. **സമ്പയുത്തപച്ചയാ ഹോന്തീ**തി ഏകവത്ഥുകഏകാരമ്മണഏകുപ്പാദഏകനിരോധസങ്ഖാതേന സമ്പയുത്തഭാവേന ഉപകാരകാ ഹോന്തി.

൧൧. **പടിവേധകാലേ**തി മഗ്ഗക്ഖണേ സച്ചപടിവേധകാലേ. **പഞ്ഞിന്ദ്രിയം ആധിപതേയ്യം ഹോതീ**തി മഗ്ഗക്ഖണേ നിബ്ബാനം ആരമ്മണം കത്വാ സച്ചദസ്സനകിച്ചകരണവസേന ച കിലേസപ്പഹാനകിച്ചകരണവസേന ച പഞ്ഞിന്ദ്രിയമേവ ജേട്ഠകം ഹോതി. **പടിവേധായാ**തി സച്ചപടിവിജ്ഝനത്ഥായ. **ഏകരസാ**തി വിമുത്തിരസേന. **ദസ്സനട്ഠേനാ**തി സച്ചദസ്സനട്ഠേന. **ഏവം പടിവിജ്ഝന്തോപി ഭാവേതി, ഭാവേന്തോപി പടിവിജ്ഝതീ**തി മഗ്ഗക്ഖണേ സകിംയേവ ഭാവനായ ച പടിവേധസ്സ ച സബ്ഭാവദസ്സനത്ഥം വുത്തം. അനത്താനുപസ്സനായ വിപസ്സനാക്ഖണേപി പഞ്ഞിന്ദ്രിയസ്സേവ ആധിപതേയ്യത്താ "പടിവേധകാലേപീ"തി അപിസദ്ദോ പയുത്തോ.

൧൨. **അനിച്ചതോ മനസികരോതോ കതമിന്ദ്രിയം അധിമത്തം ഹോതീ**തിആദി ഇന്ദ്രിയവിസേസേന പുഗ്ഗലവിസേസം ദസ്സേതും വുത്തം. തത്ഥ **അധിമത്ത**ന്തി

അധികം. തഥ സദ്ധിന്ദ്രിയസമാധിന്ദ്രിയപഞ്ഞിന്ദ്രിയാനം അധിമത്തതാ സങ്ഖാരുപേക്ഖായ വേദിതബ്ബാ. **സദ്ധാവിമുത്തോ**തി ഏത്ഥ അവിസേസേത്വാ വുത്തേപി ഉപരി വിസേസേത്വാ വുത്തത്താ സോതാപത്തിമഗ്ഗം ഠപേത്വാ സേസേസു സത്തസു ഠാനേസു സദ്ധാവിമുത്തോതി വുത്തം ഹോതി. സദ്ധാവിമുത്തോ സദ്ധിന്ദ്രിയസ്സ അധിമത്തത്താ ഹോതി, ന സദ്ധിന്ദ്രിയസ്സ അധിമത്തത്താ സബ്ബത്ഥ സദ്ധാവിമുത്തോതിപി വുത്തം ഹോതി. സോതാപത്തിമഗ്ഗക്ഖണേ സദ്ധിന്ദ്രിയസ്സ അധിമത്തത്തായേവ സേസേസു സമാധിന്ദ്രിയപഞ്ഞിന്ദ്രിയാധിമത്തത്തേപി സതി സദ്ധാവിമുത്തോയേവ നാമ ഹോതീതി വദന്തി. **കായസക്ഖീ ഹോതീ**തി അട്ഠസുപി ഠാനേസു കായസക്ഖീ നാമ ഹോതി. **ദിട്ഠിപ്പത്തോ ഹോതീ**തി സദ്ധാവിമുത്തേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം.

സദ്ദഹന്തോ വിമുത്തോതി സദ്ധാവിമുത്തോതി സദ്ധിന്ദ്രിയസ്സ അധിമത്തത്താ സോതാപത്തിമഗ്ഗക്ഖണേ സദ്ദഹന്തോ ചതൂസുപി ഫലക്ഖണേസു വിമുത്തോതി സദ്ധാവിമുത്തോതി വുത്തം ഹോതി. ഉപരിമഗ്ഗത്തയക്ഖണേ സദ്ധാവിമുത്തത്തം ഇദാനി വക്ഖതി. സോതാപത്തിമഗ്ഗക്ഖണേ പന സദ്ധാനുസാരിത്തം പച്ഛാ വക്ഖതി. **ഫുട്ഠത്താ സച്ഛികതോതി കായസക്ഖീ**തി സുക്ഖവിപസ്സകത്തേ സതി ഉപചാരജ്ഝാനഫസ്സസ്സ രൂപാരൂപജ്ഝാനലാഭിത്തേ സതി രൂപാരൂപജ്ഝാനഫസ്സസ്സ ഫുട്ഠത്താ നിബ്ബാനം സച്ഛികതോതി കായസക്ഖീ, നാമകായേന വുത്തപ്പകാരേ ഝാനഫസ്സേ ച നിബ്ബാനേ ച സക്ഖീതി വുത്തം ഹോതി. **ദിട്ഠത്താ പത്തോതി ദിട്ഠിപ്പത്തോ**തി സോതാപത്തിമഗ്ഗക്ഖണേ സമ്പയുത്തേന പഞ്ഞിന്ദ്രിയേന പഠമം നിബ്ബാനസ്സ ദിട്ഠത്താ പച്ഛാ സോതാപത്തിഫലാദിവസേന നിബ്ബാനം പത്തോതി ദിട്ഠിപ്പത്തോ, പഞ്ഞിന്ദ്രിയസങ്ഖാതായ ദിട്ഠിയാ നിബ്ബാനം പത്തോതി വുത്തം ഹോതി. സോതാപത്തിമഗ്ഗക്ഖണേ പന ധമ്മാനുസാരിത്തം പച്ഛാ വക്ഖതി. **സദ്ദഹന്തോ വിമുച്ചതീതി സദ്ധാവിമുത്തോ**തി സദ്ധിന്ദ്രിയസ്സ അധിമത്തത്താ സകദാഗാമിഅനാഗാമിഅരഹത്തമഗ്ഗക്ഖണേസു സദ്ദഹന്തോ വിമുച്ചതീതി സദ്ധാവിമുത്തോ. ഏത്ഥ വിമുച്ചമാനോപി ആസംസായ ഭൂതവചനവസേന "വിമുത്തോ"തി വുത്തോ. **ഝാനഫസ്സ**ന്തി തിവിധം ഝാനഫസ്സം. "ഝാനഫസ്സ"ന്തിആദീനി "ദുക്ഖാ സങ്ഖാരാ"തിആദീനി ച പഠമം വുത്തം ദ്വയമേവ വിസേസേത്വാ വുത്താനി. **ഞാതം ഹോതീ**തിആദീനി ഹേട്ഠാ വുത്തത്ഥാനി. ഏത്ഥ ച ഝാനലാഭീ പുഗ്ഗലോ സമാധിന്ദ്രിയസ്സ അനുകൂലായ ദുക്ഖാനുപസ്സനായ ഏവ വുട്ഠഹിത്വാ മഗ്ഗഫലാനി പാപുണാതീതി ആചരിയാനം അധിപ്പായോ.

സിയാതി സിയും, ഭവേയ്യുന്തി അത്ഥോ. "സിയാ"തി ഏതം വിധിവചനമേവ. **തയോ പുഗ്ഗലാ**തി വിപസ്സനാനിയമേന ഇന്ദ്രിയനിയമേന ച വുത്താ തയോ പുഗ്ഗലാ. **വത്ഥുവസേനാ**തി തീസു അനുപസ്സനാസു ഏകേകഇന്ദ്രിയവത്ഥുവസേന. **പരിയായേനാ**തി തേനേവ പരിയായേന. ഇമിനാ വാരേന കിം ദസ്സിതം ഹോതി ? ഹേട്ഠാ ഏകേകിസ്സാ അനുപസ്സനായ ഏകേകസ്സ ഇന്ദ്രിയസ്സ ആധിപച്ചം യേഭുയ്യവസേന വുത്തന്തി ച, കദാചി തീസുപി അനുപസ്സനാസു ഏകേകസ്സേവ ഇന്ദ്രിയസ്സ ആധിപച്ചം ഹോതീതി ച ദസ്സിതം ഹോതി. അഥ വാ പുബ്ബഭാഗവിപസ്സനാക്ഖണേ തിസ്സന്നമ്പി അനുപസ്സനാനം സബ്ഭാവതോ താസു പുബ്ബഭാഗവിപസ്സനാസു തേസം തേസം ഇന്ദ്രിയാനം ആധിപച്ചം അപേക്ഖിത്വാ മഗ്ഗഫലക്ഖണേസു സദ്ധാവിമുത്താദീനി നാമാനി ഹോന്തീതി. ഏവഞ്ഹി വുച്ചമാനേ ഹേട്ഠാ വുട്ഠാനഗാമിനിവിപസ്സനായ ഉപരി ച കതോ ഇന്ദ്രിയാധിപച്ചപുഗ്ഗലനിയമോ സുകതോയേവ നിച്ചലോയേവ ച ഹോതി. അനന്തരവാരേ **സിയാ**തി **അഞ്ഞോയേവാ**തി ഏവം സിയാതി അത്ഥോ. ഏത്ഥ പുബ്ബേ വുത്തോയേവ നിയമോ.

ഇദാനി മഗ്ഗഫലവസേന പുഗ്ഗലവിസേസം വിഭജിത്വാ ദസ്സേതും **അനിച്ചതോ മനസികരോതോ…പേ॰… സോതാപത്തിമഗ്ഗം പടിലഭതീ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ സദ്ധം അനുസ്സരതി അനുഗച്ഛതി, സദ്ധായ വാ നിബ്ബാനം അനുസ്സരതി അനുഗച്ഛതീതി **സദ്ധാനുസാരീ. സച്ഛികത**ന്തി പച്ചക്ഖകതം. **അരഹത്ത**ന്തി അരഹത്തഫലം. പഞ്ഞാസങ്ഖാതം ധമ്മം അനുസ്സരതി, തേന വാ ധമ്മേന നിബ്ബാനം അനുസ്സരതീതി **ധമ്മാനുസാരീ**.

൨൨൨. പുന അപരേഹി പരിയായേഹി ഇന്ദ്രിയത്തയവിസേസേന പുഗ്ഗലവിസേസം വണ്ണേതുകാമോ **യേ ഹി കേചീ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഭാവിതാ വാ**തി അതീതേ ഭാവയിംസു വാ. **ഭാവേന്തി വാ**തി പച്ചുപ്പന്നേ. **ഭാവിസ്സന്തി വാ**തി അനാഗതേ. **അധിഗതാ വാ**തിആദി ഏകേകന്തികം പുരിമസ്സ പുരിമസ്സ അത്ഥവിവരണത്ഥം വുത്തം. **ഫസ്സിതാ വാ**തി ഞാണഫുസനായ ഫുസിംസു വാ. **വസിപ്പത്താ**തി ഇസ്സരഭാവം പത്താ. **പാരമിപ്പത്താ**തി വോസാനം പത്താ. **വേസാരജ്ജപ്പത്താ**തി വിസാരദഭാവം പത്താ. സബ്ബത്ഥ സദ്ധാവിമുത്താദയോ ഹേട്ഠാ വുത്തക്ഖണേസുയേവ, സതിപട്ഠാനാദയോ മഗ്ഗക്ഖണേയേവ. **അട്ഠ വിമോക്ഖേ**തി "രൂപീ രൂപാനി പസ്സതീ"തിആദികേ (പടി॰ മ॰ ൧.൨൦൯; ധ॰ സ॰ ൨൪൮) പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗപ്പത്തിയാ ഏവ പത്താ.

തിസ്സോ സിക്ഖാതി അധിസീലസിക്ഖാ അധിചിത്തസിക്ഖാ അധിപഞ്ഞാസിക്ഖാ മഗ്ഗപ്പത്താ ഏവ സിക്ഖമാനാ. **ദുക്ഖം പരിജാനന്തീ**തിആദീനി മഗ്ഗക്ഖണേയേവ. **പരിഞ്ഞാപടിവേധം പടിവിജ്ഝതീ**തി പരിഞ്ഞാപടിവേധേന പടിവിജ്ഝതി, പരിഞ്ഞായ പടിവിജ്ഝിതബ്ബന്തി വാ പരിഞ്ഞാപടിവേധം. ഏവം സേസേസുപി. സബ്ബധമ്മാദീഹി വിസേസേത്വാ **അഭിഞ്ഞാപടിവേധാ**ദയോ വുത്താ. **സച്ഛികിരിയാപടിവേധോ** പന മഗ്ഗക്ഖണേയേവ നിബ്ബാനപച്ചവേക്ഖണഞാണസിദ്ധിവസേന വേദിതബ്ബോതി. ഏവമിധ പഞ്ച അരിയപുഗ്ഗലാ നിദ്ദിട്ഠാ ഹോന്തി, ഉഭതോഭാഗവിമുത്തോ ച പഞ്ഞാവിമുത്തോ ചാതി ഇമേ ദ്വേ അനിദ്ദിട്ഠാ. അഞ്ഞത്ഥ (വിസുദ്ധി॰ ൨.൭൭൩) പന "യോ പന ദുക്ഖതോ മനസികരോന്തോ പസ്സദ്ധിബഹുലോ സമാധിന്ദ്രിയം പടിലഭതി, സോ സബ്ബത്ഥ കായസക്ഖീ നാമ ഹോതി, അരൂപജ്ഝാനം പന പത്വാ അഗ്ഗഫലം പത്തോ ഉഭതോഭാഗവിമുത്തോ നാമ ഹോതി. യോ പന അനത്തതോ മനസികരോന്തോ വേദബഹുലോ പഞ്ഞിന്ദ്രിയം പടിലഭതി, സോതാപത്തിമഗ്ഗക്ഖണേ ധമ്മാനുസാരീ ഹോതി, ഛസു ഠാനേസു ദിട്ഠിപ്പത്തോ, അഗ്ഗഫലേ പഞ്ഞാവിമുത്തോ"തി വുത്തം. തേ ഇധ കായസക്ഖിദിട്ഠിപ്പത്തേഹിയേവ സങ്ഗഹിതാ. അത്ഥതോ പന അരൂപജ്ഝാനേന ചേവ അരിയമഗ്ഗേന ചാതി ഉഭതോഭാഗേന വിമുത്തോതി ഉഭതോഭാഗവിമുത്തോ. പജാനന്തോ വിമുത്തോതി പഞ്ഞാവിമുത്തോതി. ഏത്താവതാ ഇന്ദ്രിയപുഗ്ഗലവിസേസാ നിദ്ദിട്ഠാ ഹോന്തി.

൨൨൩-൨൨൭. ഇദാനി വിമോക്ഖപുബ്ബങ്ഗമമേവ വിമോക്ഖവിസേസം പുഗ്ഗലവിസേസഞ്ച ദസ്സേതുകാമോ **അനിച്ചതോ മനസികരോതോ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ദ്വേ വിമോക്ഖാ**തി അപ്പണിഹിതസുഞ്ഞതവിമോക്ഖാ. അനിച്ചാനുപസ്സനാഗമനവസേന ഹി അനിമിത്തവിമോക്ഖോതി ലദ്ധനാമോ മഗ്ഗോ രാഗദോസമോഹപണിധീനം അഭാവാ സഗുണതോ ച തേസംയേവ പണിധീനം അഭാവാ അപ്പണിഹിതന്തി ലദ്ധനാമം നിബ്ബാനം ആരമ്മണം കരോതീതി ആരമ്മണതോ ച അപ്പണിഹിതവിമോക്ഖോതി നാമമ്പി ലഭതി. തഥാ രാഗദോസമോഹേഹി സുഞ്ഞത്താ സഗുണതോ ച രാഗാദീഹിയേവ സുഞ്ഞത്താ സുഞ്ഞതന്തി ലദ്ധനാമം നിബ്ബാനം ആരമ്മണം കരോതീതി ആരമ്മണതോ ച സുഞ്ഞതവിമോക്ഖോതി നാമമ്പി ലഭതി. തസ്മാ തേ ദ്വേ വിമോക്ഖാ അനിമിത്തവിമോക്ഖന്വയാ നാമ ഹോന്തി. അനിമിത്തമഗ്ഗതോ അനഞ്ഞേപി

അട്ഠന്നം മഗ്ഗങ്ഗാനം ഏകേകസ്സ മഗ്ഗങ്ഗസ്സ വസേന സഹജാതാദിപച്ചയാ ച ഹോന്തീതി വേദിതബ്ബാ. പുന **ദ്വേ വിമോക്ഖാ**തി സുഞ്ഞതാനിമിത്തവിമോക്ഖാ. ദുക്ഖാനുപസ്സനാഗമനവസേന ഹി അപ്പണിഹിതവിമോക്ഖോതി ലദ്ധനാമോ മഗ്ഗോ രൂപനിമിത്താദീനം രാഗനിമിത്താദീനം നിച്ചനിമിത്താദീനഞ്ച അഭാവാ സഗുണതോ ച തേസംയേവ നിമിത്താനം അഭാവാ അനിമിത്തസങ്ഖാതം നിബ്ബാനം ആരമ്മണം കരോതീതി ആരമ്മണതോ ച അനിമിത്തവിമോക്ഖോതി നാമമ്പി ലഭതി. സേസം വുത്തനയേനേവ യോജേതബ്ബം. പുന **ദ്വേ വിമോക്ഖാ**തി അനിമിത്തഅപ്പണിഹിതവിമോക്ഖാ. യോജനാ പനേത്ഥ വുത്തനയാ ഏവ.

പടിവേധകാലേതി ഇന്ദ്രിയാനം വുത്തക്കമേനേവ വുത്തം. മഗ്ഗക്ഖണം പന മുഞ്ചിത്വാ വിപസ്സനാക്ഖണേ വിമോക്ഖോ നാമ നത്ഥി . പഠമം വുത്തോയേവ പന മഗ്ഗവിമോക്ഖോ "പടിവേധകാലേ"തി വചനേന വിസേസേത്വാ ദസ്സിതോ. "യോ ചായം പുഗ്ഗലോ സദ്ധാവിമുത്തോ"തിആദികാ ദ്വേ വാരാ ച "അനിച്ചതോ മനസികരോന്തോ സോതാപത്തിമഗ്ഗം പടിലഭതീ"തിആദികോ വാരോ ച സങ്ഖിത്തോ, വിമോക്ഖവസേന പന യോജേത്വാ വിത്ഥാരതോ വേദിതബ്ബോ. **യേ ഹി കേചി നേക്ഖമ്മ**ന്തിആദികോ വാരോ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോതി. ഏത്താവതാ വിമോക്ഖപുഗ്ഗലവിസേസാ നിദ്ദിട്ഠാ ഹോന്തീതി.

൨൨൭. പുന വിമോക്ഖമുഖാനി ച വിമോക്ഖേ ച അനേകധാ നിദ്ദിസിതുകാമോ **അനിച്ചതോ മനസികരോന്തോ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **യഥാഭൂത**ന്തി യഥാസഭാവേന. **ജാനാതീ**തി ഞാണേന ജാനാതി. **പസ്സതീ**തി തേനേവ ഞാണേന ചക്ഖുനാ വിയ പസ്സതി. **തദന്വയേനാ**തി തദനുഗമനേന, തസ്സ പച്ചക്ഖതോ ഞാണേന ദിട്ഠസ്സ അനുഗമനേനാതി അത്ഥോ. **കങ്ഖാ പഹീയതീ**തി അനിച്ചാനുപസ്സനായ നിച്ചാനിച്ചകങ്ഖാ, ഇതരാഹി ഇതരകങ്ഖാ. **നിമിത്ത**ന്തി സന്തതിഘനവിനിബ്ഭോഗേന നിച്ചസഞ്ഞായ പഹീനത്താ ആരമ്മണഭൂതം സങ്ഖാരനിമിത്തം യഥാഭൂതം ജാനാതി. **തേന വുച്ചതി സമ്മാദസ്സന**ന്തി തേന യഥാഭൂതജാനനേന തം ഞാണം "സമ്മാദസ്സന"ന്തി വുച്ചതി. **പവത്ത**ന്തി ദുക്ഖപ്പത്താകാരേ സുഖസഞ്ഞം ഉഗ്ഘാടേത്വാ സുഖസഞ്ഞായ പഹാനേന പണിധിസങ്ഖാതായ തണ്ഹായ പഹീനത്താ സുഖസമ്മതമ്പി വിപാകപവത്തം യഥാഭൂതം ജാനാതി. **നിമിത്തഞ്ച പവത്തഞ്ചാ**തി നാനാധാതുമനസികാരസമ്ഭവേന സമൂഹഘനവിനിബ്ഭോഗേന ഉഭയഥാപി അത്തസഞ്ഞായ പഹീനത്താ സങ്ഖാരനിമിത്തഞ്ച വിപാകപവത്തഞ്ച യഥാഭൂതം ജാനാതി. **യഞ്ച യഥാഭൂതം ഞാണ**ന്തിആദിത്തയം ഇദാനി വുത്തമേവ, ന അഞ്ഞം. **ഭയതോ ഉപട്ഠാതീ**തി നിച്ചസുഖഅത്താഭാവദസ്സനതോ യഥാക്കമം തം തം ഭയതോ ഉപട്ഠാതി. **യാ ച ഭയതുപട്ഠാനേ പഞ്ഞാ**തിആദിനാ "ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനാഞാണം ഭങ്ഗാനുപസ്സനാഞാണം ഭയതുപട്ഠാനഞാണം ആദീനവാനുപസ്സനാഞാണം നിബ്ബിദാനുപസ്സനാഞാണം മുഞ്ചിതുകമ്യതാഞാണം പടിസങ്ഖാനുപസ്സനാഞാണം സങ്ഖാരുപേക്ഖാഞാണം അനുലോമഞാണ"ന്തി വുത്തേസു പടിപദാഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിസങ്ഖാതേസു നവസു വിപസ്സനാഞാണേസു ഭയതുപട്ഠാനസമ്ബന്ധേന അവത്ഥാഭേദേന ഭിന്നാനി ഏകട്ഠാനി തീണി ഞാണാനി വുത്താനി, ന സേസാനി.

പുന തീസു അനുപസ്സനാസു അന്തേ ഠിതായ അനന്തരായ അനത്താനുപസ്സനായ സമ്ബന്ധേന തായ സഹ സുഞ്ഞതാനുപസ്സനായ ഏകട്ഠതം ദസ്സേതും **യാ ച അനത്താനുപസ്സനാ യാ ച സുഞ്ഞതാനുപസ്സനാ**തിആദിമാഹ. ഇമാനി ഹി ദ്വേ ഞാണാനി അത്ഥതോ ഏകമേവ, അവത്ഥാഭേദേന പന ഭിന്നാനി. യഥാ ച ഇമാനി, തഥാ അനിച്ചാനുപസ്സനാ ച അനിമിത്താനുപസ്സനാ ച അത്ഥതോ ഏകമേവ ഞാണം, ദുക്ഖാനുപസ്സനാ ച അപ്പണിഹിതാനുപസ്സനാ ച അത്ഥതോ ഏകമേവ ഞാണം,

കേവലം അവത്ഥാഭേദേനേവ ഭിന്നാനി. അനത്താനുപസ്സനാസുഞ്ഞതാനുപസ്സനാനഞ്ച ഏകട്ഠതായ വുത്തായ തേസം ദ്വിന്നം ദ്വിന്നമ്പി ഞാണാനം ഏകലക്ഖണത്താ ഏകട്ഠതാ വുത്താവ ഹോതീതി. **നിമിത്തം പടിസങ്ഖാ ഞാണം ഉപ്പജ്ജതീ**തി ''സങ്ഖാരനിമിത്തം അദ്ധുവം താവകാലിക''ന്തി അനിച്ചലക്ഖണവസേന ജാനിത്വാ ഞാണം ഉപ്പജ്ജതി. കാമഞ്ച ന പഠമം ജാനിത്വാ പച്ഛാ ഞാണം ഉപ്പജ്ജതി, വോഹാരവസേന പന ''മനഞ്ച പടിച്ച ധമ്മേ ച ഉപ്പജ്ജതി മനോവിഞ്ഞാണ''ന്തിആദീനി (സം॰ നി॰ ൪.൬൦; മ॰ നി॰ ൧.൪൦൦; ൩.൪൨൧) വിയ ഏവം വുച്ചതി. സദ്ദസത്ഥവിദൂപി ച ''ആദിച്ചം പാപുണിത്വാ തമോ വിഗച്ഛതീ''തിആദീസു വിയ സമാനകാലേപി ഇമം പദം ഇച്ഛന്തി. ഏകത്തനയേന വാ പുരിമഞ്ച പച്ഛിമഞ്ച ഏകം കത്വാ ഏവം വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. ഇമിനാ നയേന ഇതരസ്മിമ്പി പദദ്വയേ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **മുഞ്ചിതുകമ്യതാ**ദീനം തിണ്ണം ഞാണാനം ഏകട്ഠതാ ഹേട്ഠാ വുത്തനയാ ഏവ.

നിമിത്താ ചിത്തം വുട്ഠാതീതി സങ്ഖാരനിമിത്തേ ദോസദസ്സനേന തത്ഥ അനല്ലീനതായ സങ്ഖാരനിമിത്താ ചിത്തം വുട്ഠാതി നാമ. **അനിമിത്തേ ചിത്തം പക്ഖന്ദതീ**തി സങ്ഖാരനിമിത്തപടിപക്ഖേന അനിമിത്തസങ്ഖാതേ നിബ്ബാനേ തന്നിന്നതായ ചിത്തം പവിസതി. സേസാനുപസ്സനാദ്വയേപി ഇമിനാ നയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **നിരോധേ നിബ്ബാനധാതുയാ**തി ഇധ വുത്തേനേവ പഠമാനുപസ്സനാദ്വയമ്പി വുത്തമേവ ഹോതി. നിരോധേതിപി പാഠോ. **ബഹിദ്ധാവുട്ഠാനവിവട്ടനേ പഞ്ഞാ**തി വുട്ഠാനസമ്ബന്ധേന ഗോത്രഭുഞാണം വുത്തം. **ഗോത്രഭൂ ധമ്മാ**തി ഗോത്രഭുഞാണമേവ. ഇതരഥാ ഹി ഏകട്ഠതാ ന യുജ്ജതി. ''അസങ്ഖതാ ധമ്മാ, അപ്പച്ചയാ ധമ്മാ''തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ദുകമാതികാ ൭, ൮) വിയ വാ ചതുമഗ്ഗവസേന വാ ബഹുവചനം കതന്തി വേദിതബ്ബം. യസ്മാ വിമോക്ഖോതി മഗ്ഗോ, മഗ്ഗോ ച ദുഭതോവുട്ഠാനോ, തസ്മാ തേന സമ്ബന്ധേന **യാ ച ദുഭതോവുട്ഠാനവിവട്ടനേ പഞ്ഞാ**തിആദി വുത്തം.

൨൨൮. പുന വിമോക്ഖാനം നാനാക്ഖണാനം ഏകക്ഖണപരിയായം ദസ്സേതുകാമോ **കതിഹാകാരേഹീ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ആധിപതേയ്യട്ഠേനാ**തി ജേട്ഠകട്ഠേന. **അധിട്ഠാനട്ഠേനാ**തി പതിട്ഠാനട്ഠേന. **അഭിനീഹാരട്ഠേനാ**തി വിപസ്സനാവീഥിതോ നീഹരണട്ഠേന. **നിയ്യാനട്ഠേനാ**തി നിബ്ബാനുപഗമനട്ഠേന. **അനിച്ചതോ മനസികരോതോ**തി വുട്ഠാനഗാമിനിവിപസ്സനാക്ഖണേയേവ . **അനിമിത്തോ വിമോക്ഖോ**തി മഗ്ഗക്ഖണേയേവ. ഏസ നയോ സേസേസു. **ചിത്തം അധിട്ഠാതീ**തി ചിത്തം അധികം കത്വാ ഠാതി, ചിത്തം പതിട്ഠാപേതീതി അധിപ്പായോ. **ചിത്തം അഭിനീഹരതീ**തി വിപസ്സനാവീഥിതോ ചിത്തം നീഹരതി. **നിരോധം നിബ്ബാനം നിയ്യാതീ**തി നിരോധസങ്ഖാതം നിബ്ബാനം ഉപഗച്ഛതീതി ഏവം ആകാരനാനത്തതോ ചതുധാ നാനാക്ഖണതാ ദസ്സിതാ.

ഏകക്ഖണതായ **സമോധാനട്ഠേനാ**തി ഏകജ്ഝം സമോസരണട്ഠേന. **അധിഗമനട്ഠേനാ**തി വിന്ദനട്ഠേന. **പടിലാഭട്ഠേനാ**തി പാപുണനട്ഠേന. **പടിവേധട്ഠേനാ**തി ഞാണേന പടിവിജ്ഝനട്ഠേന. **സച്ഛികിരിയട്ഠേനാ**തി പച്ചക്ഖകരണട്ഠേന. **ഫസ്സനട്ഠേനാ**തി ഞാണഫുസനായ ഫുസനട്ഠേന. **അഭിസമയട്ഠേനാ**തി അഭിമുഖം സമാഗമനട്ഠേന. ഏത്ഥ ''സമോധാനട്ഠേനാ''തി മൂലപദം, സേസാനി അധിഗമവേവചനാനി. തസ്മായേവ ഹി സബ്ബേസം ഏകതോ വിസ്സജ്ജനം കതം. **നിമിത്താ മുച്ചതീ**തി നിച്ചനിമിത്തതോ മുച്ചതി. ഇമിനാ വിമോക്ഖട്ഠോ വുത്തോ. **യതോ മുച്ചതീ**തി യതോ നിമിത്തതോ മുച്ചതി. **തത്ഥ ന പണിദഹതീ**തി തസ്മിം നിമിത്തേ പത്ഥനം ന കരോതി. **യത്ഥ ന പണിദഹതീ**തി യസ്മിം നിമിത്തേ ന പണിദഹതി. **തേന സുഞ്ഞോ**തി തേന നിമിത്തേന സുഞ്ഞോ.

യേന സുഞ്ഞോതി യേന നിമിത്തേന സുഞ്ഞോ. **തേന നിമിത്തേന അനിമിത്തോ**തി ഇമിനാ അനിമിത്തട്ഠോ വുത്തോ.

പണിധിയാ മുച്ചതീതി പണിധിതോ മുച്ചതി. "പണിധി മുച്ചതീ"തി പാഠോ നിസ്സക്കത്ഥോയേവ. ഇമിനാ വിമോക്ഖട്ഠോ വുത്തോ. **യത്ഥ ന പണിദഹതീ**തി യസ്മിം ദുക്ഖേ ന പണിദഹതി. **തേന സുഞ്ഞോ**തി തേന ദുക്ഖേന സുഞ്ഞോ. **യേന സുഞ്ഞോ**തി യേന ദുക്ഖനിമിത്തേന സുഞ്ഞോ. **യേന നിമിത്തേനാ**തി യേന ദുക്ഖനിമിത്തേന. **തത്ഥ ന പണിദഹതീ**തി ഇമിനാ അപ്പണിഹിതട്ഠോ വുത്തോ. **അഭിനിവേസാ മുച്ചതീ**തി ഇമിനാ വിമോക്ഖട്ഠോ വുത്തോ. **യേന സുഞ്ഞോ**തി യേന അഭിനിവേസനിമിത്തേന സുഞ്ഞോ. **യേന നിമിത്തേനാ**തി യേന അഭിനിവേസനിമിത്തേന. **യത്ഥ ന പണിദഹതി, തേന സുഞ്ഞോ**തി യസ്മിം അഭിനിവേസനിമിത്തേ ന പണിദഹതി, തേന അഭിനിവേസനിമിത്തേന സുഞ്ഞോ. ഇമിനാ സുഞ്ഞതട്ഠോ വുത്തോ.

൨൨൯. പുന അട്ഠവിമോക്ഖാദീനി നിദ്ദിസിതുകാമോ **അത്ഥി വിമോക്ഖോ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **നിച്ചതോ അഭിനിവേസാ**തിആദീനി സഞ്ഞാവിമോക്ഖേ വുത്തനയേന വേദിതബ്ബാനി. **സബ്ബാഭിനിവേസേഹീ**തി വുത്തപ്പകാരേഹി അഭിനിവേസേഹി. ഇതി അഭിനിവേസമുച്ചനവസേന സുഞ്ഞതവിമോക്ഖാ നാമ ജാതാ, തേയേവ നിച്ചാദിനിമിത്തമുച്ചനവസേന അനിമിത്തവിമോക്ഖാ, നിച്ചന്തിആദിപണിധീഹി മുച്ചനവസേന അപ്പണിഹിതവിമോക്ഖാ. ഏത്ഥ ച **പണിധി മുച്ചതീ**തി സബ്ബത്ഥ നിസ്സക്കത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. പണിധിയാ മുച്ചതീതി വാ പാഠോ. "സബ്ബപണിധീഹി മുച്ചതീ"തി ചേത്ഥ സാധകം. ഏവം തിസ്സോ അനുപസ്സനാ തദങ്ഗവിമോക്ഖത്താ ച സമുച്ഛേദവിമോക്ഖസ്സ പച്ചയത്താ ച പരിയായേന വിമോക്ഖാതി വുത്താ.

൨൩൦. തത്ഥ ജാതാതി അനന്തരേ വിപസ്സനാവിമോക്ഖേപി സതി ഇമിസ്സാ കഥായ മഗ്ഗവിമോക്ഖാധികാരത്താ തസ്മിം മഗ്ഗവിമോക്ഖേ ജാതാതി വുത്തം ഹോതി. **അനവജ്ജകുസലാ**തി രാഗാദിവജ്ജവിരഹിതാ കുസലാ. വിച്ഛേദം കത്വാ വാ പാഠോ. **ബോധിപക്ഖിയാ ധമ്മാ**തി "ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാ, ചത്താരോ സമ്മപ്പധാനാ, ചത്താരോ ഇദ്ധിപാദാ, പഞ്ചിന്ദ്രിയാനി, പഞ്ച ബലാനി, സത്ത ബോജ്ഝങ്ഗാ , അരിയോ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ"തി (മ॰ നി॰ ൨.൨൭൧, ൪൩൧; ചൂളനി॰ മേത്തഗൂമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൨൨; മി॰ പ॰ ൫.൪.൧) വുത്താ സത്തതിംസ ബോധിപക്ഖിയധമ്മാ. **ഇദം മുഖ**ന്തി ഇദം വുത്തപ്പകാരം ധമ്മജാതം ആരമ്മണതോ നിബ്ബാനപവേസായ മുഖത്താ മുഖം നാമാതി വുത്തം ഹോതി. **തേസം ധമ്മാന**ന്തി തേസം ബോധിപക്ഖിയാനം ധമ്മാനം. **ഇദം വിമോക്ഖമുഖ**ന്തി നിബ്ബാനം വിക്ഖമ്ഭനതദങ്ഗസമുച്ഛേദപടിപ്പസ്സദ്ധിനിസ്സരണവിമോക്ഖേസു നിസ്സരണവിമോക്ഖോവ, "യാവതാ, ഭിക്ഖവേ , ധമ്മാ സങ്ഖതാ വാ അസങ്ഖതാ വാ, വിരാഗോ തേസം ധമ്മാനം അഗ്ഗമക്ഖായതീ"തി (ഇതിവു॰ ൯൦; അ॰ നി॰ ൪.൩൪) വുത്തത്താ ഉത്തമട്ഠേന മുഖഞ്ചാതി വിമോക്ഖമുഖം. വിമോക്ഖഞ്ച തം മുഖഞ്ച വിമോക്ഖമുഖന്തി കമ്മധാരയസമാസവസേന അയമേവ അത്ഥോ വുത്തോ. **വിമോക്ഖഞ്ചാ**തി ഏത്ഥ ലിങ്ഗവിപല്ലാസോ കതോ. **തീണി അകുസലമൂലാനീ**തി ലോഭദോസമോഹാ. **തീണി ദുച്ചരിതാനീ**തി കായവചീമനോദുച്ചരിതാനി. **സബ്ബേപി അകുസലാ ധമ്മാ**തി അകുസലമൂലേഹി സമ്പയുത്താ ദുച്ചരിതേഹി സമ്പയുത്താ ച അസമ്പയുത്താ ച സേവിതബ്ബദോമനസ്സാദീനി ഠപേത്വാ സബ്ബേപി അകുസലാ ധമ്മാ. **കുസലമൂലസുചരിതാനി** വുത്തപടിപക്ഖേന വേദിതബ്ബാനി. **സബ്ബേപി കുസലാ ധമ്മാ**തി വുത്തനയേനേവ സമ്പയുത്താ അസമ്പയുത്താ ച വിമോക്ഖസ്സ ഉപനിസ്സയഭൂതാ സബ്ബേപി കുസലാ ധമ്മാ. വിവട്ടകഥാ ഹേട്ഠാ വുത്താ. വിമോക്ഖവിവട്ടസമ്ബന്ധേന പനേത്ഥ സേസവിവട്ടാപി വുത്താ. **ആസേവനാ**തി

ആദിതോ സേവനാ. **ഭാവനാ**തി തസ്സേവ വഡ്ഢനാ. **ബഹുലീകമ്മ**ന്തി തസ്സേവ വസിപ്പത്തിയാ പുനപ്പുനം കരണം. മഗ്ഗസ്സ പന ഏകക്ഖണേയേവ കിച്ചസാധനവസേന ആസേവനാദീനി വേദിതബ്ബാനി. **പടിലാഭോ വാ വിപാകോ വാ**തിആദീനി ഹേട്ഠാ വുത്തത്ഥാനേവാതി.

വിമോക്ഖനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സദ്ധമ്മപ്പകാസിനിയാ പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗ-അട്ഠകഥായ

വിമോക്ഖകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. ഗതികഥാ

ഗതികഥാവണ്ണനാ

൨൩൧. ഇദാനി തസ്സാ വിമോക്ഖുപ്പത്തിയാ ഹേതുഭൂതം ഹേതുസമ്പത്തിം ദസ്സേന്തേന കഥിതായ ഗതികഥായ അപുബ്ബത്ഥാനുവണ്ണനാ. ദുഹേതുകപടിസന്ധികസ്സാപി ഹി ''നത്ഥി ഝാനം അപഞ്ഞസ്സാ''തി (ധ॰ പ॰ ൩൭൨) വചനതോ ഝാനമ്പി ന ഉപ്പജ്ജതി, കിം പന വിമോക്ഖോ. തത്ഥ **ഗതിസമ്പത്തിയാ**തി നിരയതിരച്ഛാനയോനിപേത്തിവിസയമനുസ്സദേവസങ്ഖാതാസു പഞ്ചസു ഗതീസു മനുസ്സദേവസങ്ഖാതായ ഗതിസമ്പത്തിയാ. ഏതേന പുരിമാ തിസ്സോ ഗതിവിപത്തിയോ പടിക്ഖിപതി. ഗതിയാ സമ്പത്തി ഗതിസമ്പത്തി, സുഗതീതി വുത്തം ഹോതി. **ഗതീ**തി ച സഹോകാസാ ഖന്ധാ. പഞ്ചസു ച ഗതീസു പേത്തിവിസയഗ്ഗഹണേനേവ അസുരകായോപി ഗഹിതോ. **ദേവാ**തി ഛ കാമാവചരദേവാ ബ്രഹ്മാനോ ച. ദേവഗ്ഗഹണേന അസുരാപി സങ്ഗഹിതാ. **ഞാണസമ്പയുത്തേ**തി ഞാണസമ്പയുത്തപടിസന്ധിക്ഖണേ. ഖണോപി ഹി ഞാണസമ്പയുത്തയോഗേന തേനേവ വോഹാരേന വുത്തോതി വേദിതബ്ബോ. **കതിനം ഹേതൂന**ന്തി അലോഭാദോസാമോഹഹേതൂസു കതിനം ഹേതൂനം. **ഉപപത്തീ**തി ഉപപജ്ജനം, നിബ്ബത്തീതി അത്ഥോ.

യസ്മാ പന സുദ്ദകുലജാതാപി തിഹേതുകാ ഹോന്തി, തസ്മാ തേ സന്ധായ പഠമപുച്ഛാ. യസ്മാ ച യേഭുയ്യേന മഹാപുഞ്ഞാ തീസു മഹാസാലകുലേസു ജായന്തി, തസ്മാ തേസം തിണ്ണം കുലാനം വസേന തിസ്സോ പുച്ഛാ. പാഠോ പന സങ്ഖിത്തോ. മഹതീ സാലാ ഏതേസന്തി മഹാസാലാ, മഹാഘരാ മഹാവിഭവാതി അത്ഥോ. അഥ വാ മഹാ സാരോ ഏതേസന്തി മഹാസാരാതി വത്തബ്ബേ ര-കാരസ്സ ല-കാരം കത്വാ ''മഹാസാലാ''തി വുത്തം. ഖത്തിയാ മഹാസാലാ, ഖത്തിയേസു വാ മഹാസാലാതി **ഖത്തിയമഹാസാലാ**. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ. തത്ഥ യസ്സ ഖത്തിയസ്സ ഗേഹേ പച്ഛിമന്തേന കോടിസതം ധനം നിധാനഗതം ഹോതി, കഹാപണാനഞ്ച വീസതി അമ്ബണാനി ദിവസം വലഞ്ജേ നിക്ഖമന്തി, അയം **ഖത്തിയമഹാസാലോ** നാമ. യസ്സ ബ്രാഹ്മണസ്സ ഗേഹേ പച്ഛിമന്തേന അസീതികോടിധനം നിധാനഗതം ഹോതി, കഹാപണാനഞ്ച ദസ അമ്ബണാനി ദിവസം വലഞ്ജേ നിക്ഖമന്തി, അയം **ബ്രാഹ്മണമഹാസാലോ** നാമ. യസ്സ ഗഹപതിസ്സ ഗേഹേ പച്ഛിമന്തേന ചത്താലീസകോടിധനം നിധാനഗതം ഹോതി, കഹാപണാനഞ്ച പഞ്ച അമ്ബണാനി ദിവസം വലഞ്ജേ നിക്ഖമന്തി, അയം **ഗഹപതിമഹാസാലോ** നാമ.

രൂപാവചരാനം അരൂപാവചരാനഞ്ച ഏകന്തതിഹേതുകത്താ ''ഞാണസമ്പയുത്തേ''തി ന വുത്തം, മനുസ്സേസു പന ദുഹേതുകാഹേതുകാനഞ്ച സബ്ഭാവതോ, കാമാവചരേസു ദേവേസു ദുഹേതുകാനഞ്ച സബ്ഭാവതോ സേസേസു ''ഞാണസമ്പയുത്തേ''തി വുത്തം. ഏത്ഥ ച കാമാവചരദേവാ പഞ്ചകാമഗുണരതിയാ കീളന്തി, സരീരജുതിയാ ച ജോതന്തീതി **ദേവാ,** രൂപാവചരബ്രഹ്മാനോ ഝാനരതിയാ കീളന്തി , സരീരജുതിയാ ച ജോതന്തീതി ദേവാ, അരൂപാവചരബ്രഹ്മാനോ ഝാനരതിയാ കീളന്തി, ഞാണജുതിയാ ച ജോതന്തീതി ദേവാ.

൨൩൨. **കുസലകമ്മസ്സ ജവനക്ഖണേ**തി അതീതജാതിയാ ഇധ തിഹേതുകപടിസന്ധിജനകസ്സ തിഹേതുകകാമാവചരകുസലകമ്മസ്സ ച ജവനവീഥിയം പുനപ്പുനം ഉപ്പത്തിവസേന സത്തവാരം ജവനക്ഖണേ, പവത്തനകാലേതി അത്ഥോ. **തയോ ഹേതൂ കുസലാ**തി അലോഭോ കുസലഹേതു അദോസോ കുസലഹേതു അമോഹോ കുസലഹേതു. **തസ്മിം ഖണേ ജാതചേതനായാ**തി തസ്മിം വുത്തക്ഖണേയേവ ജാതായ കുസലചേതനായ. **സഹജാതപച്ചയാ ഹോന്തീ**തി ഉപ്പജ്ജമാനാ ച സഹഉപ്പാദനഭാവേന ഉപകാരകാ ഹോന്തി. **തേന വുച്ചതീ**തി തേന സഹജാതപച്ചയഭാവേനേവ വുച്ചതി. **കുസലമൂലപച്ചയാപി സങ്ഖാരാ**തി ഏകചിത്തക്ഖണികപച്ചയാകാരനയേന വുത്തം. "സങ്ഖാരാ"തി ച ബഹുവചനേന തത്ഥ സങ്ഖാരക്ഖന്ധസങ്ഗഹിതാ സബ്ബേ ചേതസികാ ഗഹിതാതി വേദിതബ്ബം. അപിസദ്ദേന സങ്ഖാരപച്ചയാപി കുസലമൂലാനീതിപി വുത്തം ഹോതി.

നികന്തിക്ഖണേതി അത്തനോ വിപാകം ദാതും പച്ചുപട്ഠിതകമ്മേ വാ തഥാ പച്ചുപട്ഠിതകമ്മേന ഉപട്ഠാപിതേ കമ്മനിമിത്തേ വാ ഗതിനിമിത്തേ വാ ഉപ്പജ്ജമാനാനം നികന്തിക്ഖണേ. **നികന്തീ**തി നികാമനാ പത്ഥനാ. ആസന്നമരണസ്സ ഹി മോഹേന ആകുലചിത്തത്താ അവീചിജാലായപി നികന്തി ഉപ്പജ്ജതി, കിം പന സേസേസു നിമിത്തേസു. **ദ്വേ ഹേതൂ**തി ലോഭോ അകുസലഹേതു മോഹോ അകുസലഹേതു. ഭവനികന്തി പന പടിസന്ധിഅനന്തരം പവത്തഭവങ്ഗവീഥിതോ വുട്ഠിതമത്തസ്സേവ അത്തനോ ഖന്ധസന്താനം ആരബ്ഭ സബ്ബേസമ്പി ഉപ്പജ്ജതി. "യസ്സ വാ പന യത്ഥ അകുസലാ ധമ്മാ ന ഉപ്പജ്ജിത്ഥ, തസ്സ തത്ഥ കുസലാ ധമ്മാ ന ഉപ്പജ്ജിത്ഥാതി ആമന്താ"തി ഏവമാദി ഇദമേവ സന്ധായ വുത്തം. **തസ്മിം ഖണേ ജാതചേതനായാ**തി അകുസലചേതനായ.

പടിസന്ധിക്ഖണേതി തേന കമ്മേന ഗഹിതപടിസന്ധിക്ഖണേ. **തയോ ഹേതൂ**തി അലോഭോ അബ്യാകതഹേതു അദോസോ അബ്യാകതഹേതു അമോഹോ അബ്യാകതഹേതു. **തസ്മിം ഖണേ ജാതചേതനായാ**തി വിപാകാബ്യാകതചേതനായ. **നാമരൂപപച്ചയാപി വിഞ്ഞാണ**ന്തി ഏത്ഥ തസ്മിം പടിസന്ധിക്ഖണേ തയോ വിപാകഹേതൂ സേസചേതസികാ ച നാമം, ഹദയവത്ഥു രൂപം. തതോ നാമരൂപപച്ചയതോപി പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണം പവത്തതി. **വിഞ്ഞാണപച്ചയാപി നാമരൂപ**ന്തി ഏത്ഥാപി നാമം വുത്തപ്പകാരമേവ, രൂപം പന ഇധ സഹേതുകമനുസ്സപടിസന്ധിയാ അധിപ്പേതത്താ ഗബ്ഭസേയ്യകാനം വത്ഥുദസകം കായദസകം ഭാവദസകന്തി സമതിംസ രൂപാനി, സംസേദജാനം ഓപപാതികാനഞ്ച പരിപുണ്ണായതനാനം ചക്ഖുദസകം സോതദസകം ഘാനദസകം ജിവ്ഹാദസകഞ്ചാതി സമസത്തതി രൂപാനി. തം വുത്തപ്പകാരം നാമരൂപം പടിസന്ധിക്ഖണേ പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണപച്ചയാ പവത്തതി.

പഞ്ചക്ഖന്ധാതി ഏത്ഥ പടിസന്ധിചിത്തേന പടിസന്ധിക്ഖണേ ലബ്ഭമാനാനി രൂപാനി രൂപക്ഖന്ധോ, സഹജാതാ വേദനാ വേദനാക്ഖന്ധോ, സഞ്ഞാ സഞ്ഞാക്ഖന്ധോ, സേസചേതസികാ സങ്ഖാരക്ഖന്ധോ, പടിസന്ധിചിത്തം വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ. **സഹജാതപച്ചയാ ഹോന്തീ**തി ചത്താരോ അരൂപിനോ ഖന്ധാ അഞ്ഞമഞ്ഞം സഹജാതപച്ചയാ ഹോന്തി, രൂപക്ഖന്ധേ ചത്താരോ മഹാഭൂതാ അഞ്ഞമഞ്ഞം സഹജാതപച്ചയാ ഹോന്തി, അരൂപിനോ ഖന്ധാ ച ഹദയരൂപഞ്ച അഞ്ഞമഞ്ഞം സഹജാതപച്ചയാ ഹോന്തി, മഹാഭൂതാപി

ഉപാദാരൂപാനം സഹജാതപച്ചയാ ഹോന്തി. **അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയാ ഹോന്തീ**തി അഞ്ഞമഞ്ഞം ഉപ്പാദനുപത്ഥമ്ഭനഭാവേന ഉപകാരകാ ഹോന്തി, ചത്താരോ അരൂപിനോ ഖന്ധാ ച അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയാ ഹോന്തി, ചത്താരോ മഹാഭൂതാ അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയാ ഹോന്തി. **നിസ്സയപച്ചയാ ഹോന്തീ**തി അധിട്ഠാനാകാരേന നിസ്സയാകാരേന ച ഉപകാരകാ ഹോന്തി, ചത്താരോ അരൂപിനോ ഖന്ധാ ച അഞ്ഞമഞ്ഞം നിസ്സയപച്ചയാ ഹോന്തീതി സഹജാതാ വിയ വിത്ഥാരേതബ്ബോ. **വിപ്പയുത്തപച്ചയാ ഹോന്തീ**തി ഏകവത്ഥുകാദിഭാവാനുപഗമനേന വിപ്പയുത്തഭാവേന ഉപകാരകാ ഹോന്തി, അരൂപിനോ ഖന്ധാ പടിസന്ധിരൂപാനം വിപ്പയുത്തപച്ചയാ ഹോന്തി, ഹദയരൂപം അരൂപീനം ഖന്ധാനം വിപ്പയുത്തപച്ചയോ ഹോതി. ''പഞ്ചക്ഖന്ധാ''തി ഹേത്ഥ ഏവം യഥാലാഭവസേന വുത്തം.

ചത്താരോ മഹാഭൂതാതി ഏത്ഥ തയോ പച്ചയാ പഠമം വുത്തായേവ. **തയോ ജീവിതസങ്ഖാരാ**തി ആയു ച ഉസ്മാ ച വിഞ്ഞാണഞ്ച. **ആയൂ**തി രൂപജീവിതിന്ദ്രിയം അരൂപജീവിതിന്ദ്രിയഞ്ച. **ഉസ്മാ**തി തേജോധാതു. **വിഞ്ഞാണ**ന്തി പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണം. ഏതാനി ഹി ഉപരൂപരി ജീവിതസങ്ഖാരം സങ്ഖരോന്തി പവത്തേന്തീതി ജീവിതസങ്ഖാരാ. **സഹജാതപച്ചയാ ഹോന്തീ**തി അരൂപജീവിതിന്ദ്രിയം പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണഞ്ച സമ്പയുത്തകാനം ഖന്ധാനഞ്ച ഹദയരൂപസ്സ ച അഞ്ഞമഞ്ഞസഹജാതപച്ചയാ ഹോന്തി, തേജോധാതു തിണ്ണം മഹാഭൂതാനം അഞ്ഞമഞ്ഞസഹജാതപച്ചയോ ഹോതി, ഉപാദാരൂപാനം സഹജാതപച്ചയോവ, രൂപജീവിതിന്ദ്രിയം സഹജാതരൂപാനം പരിയായേന സഹജാതപച്ചയോ ഹോതീതി വേദിതബ്ബം. **അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയാ ഹോന്തി, നിസ്സയപച്ചയാ ഹോന്തീ**തി ദ്വയം അരൂപജീവിതിന്ദ്രിയം പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണഞ്ച സമ്പയുത്തഖന്ധാനം അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയാ ഹോന്തി. അഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയപച്ചയാ ഹോന്തീതി വുത്തനയേനേവ യോജേത്വാ വേദിതബ്ബം. **വിപ്പയുത്തപച്ചയാ ഹോന്തീ**തി അരൂപജീവിതിന്ദ്രിയം പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണഞ്ച പടിസന്ധിരൂപാനം വിപ്പയുത്തപച്ചയാ ഹോന്തി. രൂപജീവിതിന്ദ്രിയം പന അഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയവിപ്പയുത്തപച്ചയത്തേ ന യുജ്ജതി. തസ്മാ ''തയോ ജീവിതസങ്ഖാരാ''തി യഥാലാഭവസേന വുത്തം. നാമഞ്ച രൂപഞ്ച വുത്തനയേനേവ ചതുപച്ചയത്തേ യോജേതബ്ബം. **ചുദ്ദസ ധമ്മാ**തി പഞ്ചക്ഖന്ധാ, ചത്താരോ മഹാഭൂതാ, തയോ ജീവിതസങ്ഖാരാ, നാമഞ്ച രൂപഞ്ചാതി ഏവം ഗണനാവസേന ചുദ്ദസ ധമ്മാ. തേസഞ്ച ഉപരി അഞ്ഞേസഞ്ച സഹജാതാദിപച്ചയഭാവോ വുത്തനയോ ഏവ. **സമ്പയുത്തപച്ചയാ ഹോന്തീ**തി പുന ഏകവത്ഥുകഏകാരമ്മണഏകുപ്പാദഏകനിരോധസങ്ഖാതേന സമ്പയുത്തഭാവേന ഉപകാരകാ ഹോന്തി.

പഞ്ചിന്ദ്രിയാനീതി സദ്ധിന്ദ്രിയാദീനി. **നാമഞ്ചാ**തി ഇധ വേദനാദയോ തയോ ഖന്ധാ. **വിഞ്ഞാണഞ്ചാ**തി പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണം. പുന **ചുദ്ദസ ധമ്മാ**തി ചത്താരോ ഖന്ധാ, പഞ്ചിന്ദ്രിയാനി, തയോ ഹേതൂ, നാമഞ്ച വിഞ്ഞാണഞ്ചാതി ഏവം ഗണനാവസേന ചുദ്ദസ ധമ്മാ. **അട്ഠവീസതി ധമ്മാ**തി പുരിമാ ച ചുദ്ദസ, ഇമേ ച ചുദ്ദസാതി അട്ഠവീസതി. ഇധ രൂപസ്സാപി പവിട്ഠത്താ സമ്പയുത്തപച്ചയം അപനേത്വാ വിപ്പയുത്തപച്ചയോ വുത്തോ.

ഏവം പടിസന്ധിക്ഖണേ വിജ്ജമാനസ്സ തസ്സ തസ്സ പച്ചയുപ്പന്നസ്സ ധമ്മസ്സ തം തം പച്ചയഭേദം ദസ്സേത്വാ പഠമം നിദ്ദിട്ഠേ ഹേതൂ നിഗമേത്വാ ദസ്സേന്തോ

ഇമേസം അട്ഠന്നം ഹേതൂനം പച്ചയാ ഉപപത്തി ഹോതീതി ആഹ. കമ്മായൂഹനക്ഖണേ തയോ കുസലഹേതൂ, നികന്തിക്ഖണേ ദ്വേ അകുസലഹേതൂ, പടിസന്ധിക്ഖണേ തയോ അബ്യാകതഹേതൂതി ഏവം അട്ഠ ഹേതൂ. തത്ഥ തയോ കുസലഹേതൂ, ദ്വേ അകുസലഹേതൂ ച ഇധ പടിസന്ധിക്ഖണേ പവത്തിയാ ഉപനിസ്സയപച്ചയാ ഹോന്തി. തയോ അബ്യാകതഹേതൂ യഥായോഗം ഹേതുപച്ചയസഹജാതപച്ചയവസേന പച്ചയാ ഹോന്തി. സേസവാരേസുപി ഏസേവ നയോ.

അരൂപാവചരാനം പന രൂപാഭാവാ **നാമപച്ചയാപി വിഞ്ഞാണം, വിഞ്ഞാണപച്ചയാപി നാമ**ന്തി വുത്തം. രൂപമിസ്സകചുദ്ദസകോപി ച പരിഹീനോ. തസ്സ പരിഹീനത്താ "അട്ഠവീസതി ധമ്മാ"തി വാരോ ച ന ലബ്ഭതി.

൨൩൩. ഇദാനി വിമോക്ഖസ്സ പച്ചയഭൂതം തിഹേതുകപടിസന്ധിം ദസ്സേത്വാ തേനേവ സമ്ബന്ധേന ദുഹേതുകപടിസന്ധിവിസേസഞ്ച ദസ്സേതുകാമോ **ഗതിസമ്പത്തിയാ ഞാണവിപ്പയുത്തേ**തിആദിമാഹ. **കുസലകമ്മസ്സ ജവനക്ഖണേ**തി അതീതജാതിയാ ഇധ പടിസന്ധിജനകസ്സ ദുഹേതുകകുസലകമ്മസ്സ വുത്തനയേനേവ ജവനക്ഖണേ. **ദ്വേ ഹേതൂ**തി ഞാണവിപ്പയുത്തത്താ അലോഭോ കുസലഹേതു അദോസോ കുസലഹേതു. ദ്വേ അബ്യാകതഹേതൂപി അലോഭാദോസായേവ.

ചത്താരി ഇന്ദ്രിയാനീതി പഞ്ഞിന്ദ്രിയവജ്ജാനി സദ്ധിന്ദ്രിയാദീനി ചത്താരി. **ദ്വാദസ ധമ്മാ**തി പഞ്ഞിന്ദ്രിയസ്സ അമോഹഹേതുസ്സ ച പരിഹീനത്താ ദ്വാദസ. തേസം ദ്വിന്നംയേവ പരിഹീനത്താ ഛബ്ബീസതി. **ഛന്നം ഹേതൂന**ന്തി ദ്വിന്നം കുസലഹേതൂനം, ദ്വിന്നം അകുസലഹേതൂനം, ദ്വിന്നം വിപാകഹേതൂനന്തി ഏവം ഛന്നം ഹേതൂനം. രൂപാരൂപാവചരാ പനേത്ഥ ഏകന്തതിഹേതുകത്താ ന ഗഹിതാ. സേസം പഠമവാരേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. ഇമസ്മിം വാരേ ദുഹേതുകപടിസന്ധിയാ ദുഹേതുകകമ്മസ്സേവ വുത്തത്താ തിഹേതുകകമ്മേന ദുഹേതുകപടിസന്ധി ന ഹോതീതി വുത്തം ഹോതി. തസ്മാ യം ധമ്മസങ്ഗഹട്ഠകഥായം (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൪൯൮) തിപിടകമഹാധമ്മരക്ഖിതത്ഥേരവാദേ "തിഹേതുകകമ്മേന പടിസന്ധി തിഹേതുകാവ ഹോതി, ദുഹേതുകാഹേതുകാ ന ഹോതി. ദുഹേതുകകമ്മേന ദുഹേതുകാഹേതുകാ ഹോതി, തിഹേതുകാ ന ഹോതീ"തി വുത്തം, തം ഇമായ പാളിയാ സമേതി. യം പന തിപിടകചൂളനാഗത്ഥേരസ്സ ച മോരവാപിവാസിമഹാദത്തത്ഥേരസ്സ ച വാദേസു "തിഹേതുകകമ്മേന പടിസന്ധി തിഹേതുകാപി ഹോതി ദുഹേതുകാപി, അഹേതുകാ ന ഹോതി. ദുഹേതുകകമ്മേന ദുഹേതുകാപി ഹോതി അഹേതുകാപി, തിഹേതുകാ ന ഹോതീ"തി വുത്തം, തം ഇമായ പാളിയാ വിരുദ്ധം വിയ ദിസ്സതി. ഇമിസ്സാ കഥായ ഹേതുഅധികാരത്താ അഹേതുകപടിസന്ധി ന വുത്താതി.

ഗതികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. കമ്മകഥാവണ്ണനാ

കമ്മകഥാവണ്ണനാ

൨൩൮. ഇദാനി തസ്സാ ഹേതുസമ്പത്തിയാ പച്ചയഭൂതം കമ്മം ദസ്സേന്തേന കഥിതായ കമ്മകഥായ അപുബ്ബത്ഥാനുവണ്ണനാ. തത്ഥ **അഹോസി കമ്മം അഹോസി കമ്മവിപാകോ**തിആദീസു അതീതഭവേസു കതസ്സ കമ്മസ്സ അതീതഭവേസുയേവ വിപക്കവിപാകം ഗഹേത്വാ "അഹോസി കമ്മം അഹോസി കമ്മവിപാകോ"തി വുത്തം. തസ്സേവ അതീതസ്സ കമ്മസ്സ ദിട്ഠധമ്മവേദനീയസ്സ ഉപപജ്ജവേദനീയസ്സ ച പച്ചയവേകല്ലേന അതീതഭവേസുയേവ അവിപക്കവിപാകഞ്ച അതീതേയേവ പരിനിബ്ബുതസ്സ ച ദിട്ഠധമ്മവേദനീയഉപപജ്ജവേദനീയഅപരപരിയായവേദനീയസ്സ കമ്മസ്സ അവിപക്കവിപാകഞ്ച ഗഹേത്വാ **അഹോസി കമ്മം നാഹോസി കമ്മവിപാകോ**തി വുത്തം. അതീതസ്സേവ കമ്മസ്സ അവിപക്കവിപാകസ്സ പച്ചുപ്പന്നഭവേ പച്ചയസമ്പത്തിയാ വിപച്ചമാനം വിപാകം ഗഹേത്വാ **അഹോസി കമ്മം അത്ഥി കമ്മവിപാകോ**തി വുത്തം. അതീതസ്സേവ കമ്മസ്സ അതിക്കന്തവിപാകകാലസ്സ ച പച്ചുപ്പന്നഭവേ പരിനിബ്ബായന്തസ്സ ച അവിപച്ചമാനം വിപാകം ഗഹേത്വാ **അഹോസി കമ്മം നത്ഥി കമ്മവിപാകോ**തി വുത്തം. അതീതസ്സേവ കമ്മസ്സ വിപാകാരഹസ്സ അവിപക്കവിപാകസ്സ അനാഗതേ ഭവേ പച്ചയസമ്പത്തിയാ വിപച്ചിതബ്ബം വിപാകം ഗഹേത്വാ **അഹോസി കമ്മം ഭവിസ്സതി കമ്മവിപാകോ**തി വുത്തം. അതീതസ്സേവ കമ്മസ്സ അതിക്കന്തവിപാകകാലസ്സ ച അനാഗതഭവേ പരിനിബ്ബായിതബ്ബസ്സ ച അവിപച്ചിതബ്ബം വിപാകം ഗഹേത്വാ **അഹോസി കമ്മം ന ഭവിസ്സതി കമ്മവിപാകോ**തി വുത്തം. ഏവം അതീതകമ്മം അതീതപച്ചുപ്പന്നാനാഗതവിപാകാവിപാകവസേന ഛധാ ദസ്സിതം.

പച്ചുപ്പന്നഭവേ കതസ്സ ദിട്ഠധമ്മവേദനീയസ്സ കമ്മസ്സ ഇധേവ വിപച്ചമാനം വിപാകം ഗഹേത്വാ **അത്ഥി കമ്മം അത്ഥി കമ്മവിപാകോ**തി വുത്തം. തസ്സേവ പച്ചുപ്പന്നസ്സ കമ്മസ്സ പച്ചയവേകല്ലേന ഇധ അവിപച്ചമാനഞ്ച ദിട്ഠേവ ധമ്മേ പരിനിബ്ബായന്തസ്സ ഇധ അവിപച്ചമാനഞ്ച വിപാകം ഗഹേത്വാ **അത്ഥി കമ്മം നത്ഥി കമ്മവിപാകോ**തി വുത്തം. പച്ചുപ്പന്നസ്സേവ കമ്മസ്സ ഉപപജ്ജവേദനീയസ്സ ച അപരപരിയായവേദനീയസ്സ ച അനാഗതഭവേ വിപച്ചിതബ്ബം വിപാകം ഗഹേത്വാ **അത്ഥി കമ്മം ഭവിസ്സതി കമ്മവിപാകോ**തി വുത്തം. പച്ചുപ്പന്നസ്സേവ കമ്മസ്സ ഉപപജ്ജവേദനീയസ്സ പച്ചയവേകല്ലേന അനാഗതഭവേ അവിപച്ചിതബ്ബഞ്ച അനാഗതഭവേ പരിനിബ്ബായിതബ്ബസ്സ അപരപരിയായവേദനീയസ്സ അവിപച്ചിതബ്ബഞ്ച വിപാകം ഗഹേത്വാ **അത്ഥി കമ്മം ന ഭവിസ്സതി കമ്മവിപാകോ**തി വുത്തം. ഏവം പച്ചുപ്പന്നകമ്മം പച്ചുപ്പന്നാനാഗതവിപാകാവിപാകവസേന ചതുധാ ദസ്സിതം.

അനാഗതഭവേ കാതബ്ബസ്സ കമ്മസ്സ അനാഗതഭവേ വിപച്ചിതബ്ബം വിപാകം ഗഹേത്വാ **ഭവിസ്സതി കമ്മം ഭവിസ്സതി കമ്മവിപാകോ**തി വുത്തം. തസ്സേവ അനാഗതസ്സ കമ്മസ്സ പച്ചയവേകല്ലേന അവിപച്ചിതബ്ബഞ്ച അനാഗതഭവേ പരിനിബ്ബായിതബ്ബസ്സ അവിപച്ചിതബ്ബഞ്ച വിപാകം ഗഹേത്വാ **ഭവിസ്സതി കമ്മം ന ഭവിസ്സതി കമ്മവിപാകോ**തി വുത്തം. ഏവം അനാഗതകമ്മം അനാഗതവിപാകാവിപാകവസേന ദ്വിധാ ദസ്സിതം. തം സബ്ബം ഏകതോ കത്വാ ദ്വാദസവിധേന കമ്മം ദസ്സിതം ഹോതി.

ഇമസ്മിം ഠാനേ ഠത്വാ തീണി കമ്മചതുക്കാനി ആഹരിത്വാ വുച്ചന്തി - തേസു ഹി വുത്തേസു അയമത്ഥോ പാകടതരോ ഭവിസ്സതീതി. ചതുബ്ബിധഞ്ഹി കമ്മം ദിട്ഠധമ്മവേദനീയം ഉപപജ്ജവേദനീയം അപരപരിയായവേദനീയം അഹോസികമ്മന്തി. തേസു ഏകജവനവീഥിയം സത്തസു ചിത്തേസു കുസലാ വാ അകുസലാ വാ പഠമജവനചേതനാ **ദിട്ഠധമ്മവേദനീയകമ്മം** നാമ. തം ഇമസ്മിംയേവ അത്തഭാവേ വിപാകം ദേതി. തഥാ അസക്കോന്തം പന "അഹോസി കമ്മം നാഹോസി കമ്മവിപാകോ, ന ഭവിസ്സതി കമ്മവിപാകോ, നത്ഥി കമ്മവിപാകോ"തി ഇമസ്സ തികസ്സ വസേന **അഹോസികമ്മം** നാമ ഹോതി. അത്ഥസാധികാ പന സത്തമജവനചേതനാ **ഉപപജ്ജവേദനീയകമ്മം** നാമ. തം അനന്തരേ അത്തഭാവേ വിപാകം ദേതി. തഥാ അസക്കോന്തം വുത്തനയേനേവ അഹോസികമ്മം നാമ ഹോതി. ഉഭിന്നം അന്തരേ പന പഞ്ചജവനചേതനാ അപരപരിയായവേദനീയകമ്മം നാമ. തം അനാഗതേ യദാ ഓകാസം ലഭതി, തദാ വിപാകം ദേതി. സതി സംസാരപ്പവത്തിയാ അഹോസികമ്മം നാമ ന ഹോതി.

അപരമ്പി ചതുബ്ബിധം കമ്മം യഗ്ഗരുകം യബ്ബഹുലം യദാസന്നം കടത്താ വാ പന കമ്മന്തി. തത്ഥ കുസലം വാ ഹോതു അകുസലം വാ, ഗരുകാഗരുകേസു യം ഗരുകം മാതുഘാതാദികമ്മം വാ മഹഗ്ഗതകമ്മം വാ, തദേവ പഠമം വിപച്ചതി. തഥാ ബഹുലാബഹുലേസുപി യം ബഹുലം ഹോതി സുസീല്യം വാ ദുസ്സീല്യം വാ, തദേവ പഠമം വിപച്ചതി. യദാസന്നം നാമ മരണകാലേ അനുസ്സരിതകമ്മം വാ കതകമ്മം വാ. യഞ്ഹി ആസന്നമരണേ അനുസ്സരിതും സക്കോതി കാതും വാ, തേനേവ ഉപപജ്ജതി. ഏതേഹി പന തീഹി മുത്തം പുനപ്പുനം ലദ്ധാസേവനം കടത്താ വാ പന കമ്മം നാമ ഹോതി. തേസം അഭാവേ തം പടിസന്ധിം ആകഡ്ഢതി.

അപരം വാ ചതുബ്ബിധം കമ്മം ജനകം ഉപത്ഥമ്ഭകം ഉപപീളകം ഉപഘാതകന്തി. തത്ഥ **ജനകം** നാമ കുസലമ്പി ഹോതി അകുസലമ്പി. തം പടിസന്ധിയം പവത്തേപി രൂപാരൂപവിപാകം ജനേതി. **ഉപത്ഥമ്ഭകം** പന ജനേതും ന സക്കോതി, അഞ്ഞേന കമ്മേന ദിന്നായ പടിസന്ധിയാ ജനിതേ വിപാകേ ഉപ്പജ്ജനകസുഖദുക്ഖം ഉപത്ഥമ്ഭേതി, അദ്ധാനം പവത്തേതി. **ഉപപീളകം** അഞ്ഞേന കമ്മേന ദിന്നായ പടിസന്ധിയാ ജനിതേ വിപാകേ ഉപ്പജ്ജനകസുഖദുക്ഖം പീളേതി ബാധതി, അദ്ധാനം പവത്തിതും ന ദേതി. **ഉപഘാതകം** പന കുസലമ്പി അകുസലമ്പി സമാനം അഞ്ഞം ദുബ്ബലകമ്മം ഘാതേത്വാ തസ്സ വിപാകം പടിബാഹിത്വാ അത്തനോ വിപാകസ്സ ഓകാസം കരോതി. ഏവം പന കമ്മേന കതേ ഓകാസേ തം വിപാകം ഉപ്പന്നം നാമ വുച്ചതി.

ഇതി ഇമേസം ദ്വാദസന്നം കമ്മാനം കമ്മന്തരഞ്ച വിപാകന്തരഞ്ച ബുദ്ധാനം കമ്മവിപാകഞാണസ്സേവ യാഥാവസരസതോ പാകടം ഹോതി അസാധാരണം സാവകേഹി. വിപസ്സകേന പന കമ്മന്തരം വിപാകന്തരഞ്ച ഏകദേസതോ ജാനിതബ്ബം. തസ്മാ അയം മുഖമത്തദസ്സനേന കമ്മവിസേസോ പകാസിതോതി.

൨൩൭. ഏവം സുദ്ധികകമ്മവസേന പഠമവാരം വത്വാ തദേവ കമ്മം ദ്വിധാ വിഭജിത്വാ കുസലാകുസലാദിയുഗലവസേന ദസഹി പരിയായേഹി അപരേ ദസ വാരാ വുത്താ. തത്ഥ ആരോഗ്യട്ഠേന **കുസലം,** അനാരോഗ്യട്ഠേന **അകുസലം,** ഇദം ദുകം ജാതിവസേന വുത്തം. അകുസലമേവ

രാഗാദിദോസസംയോഗേന **സാവജ്ജം,** കുസലം തദഭാവേന **അനവജ്ജം**. അകുസലം അപരിസുദ്ധത്താ, കണ്ഹാഭിജാതിഹേതുത്താ വാ **കണ്ഹം,** കുസലം പരിസുദ്ധത്താ, സുക്കാഭിജാതിഹേതുത്താ വാ **സുക്കം**. കുസലം സുഖവുദ്ധിമത്താ **സുഖുദ്രയം,** അകുസലം ദുക്ഖവുദ്ധിമത്താ **ദുക്ഖുദ്രയം**. കുസലം സുഖഫലവത്താ **സുഖവിപാകം,** അകുസലം ദുക്ഖഫലവത്താ **ദുക്ഖവിപാക**ന്തി ഏവമേതേസം നാനാകാരോ വേദിതബ്ബോതി.

കമ്മകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. വിപല്ലാസകഥാ

വിപല്ലാസകഥാവണ്ണനാ

൨൩൬. ഇദാനി തസ്സ കമ്മസ്സ പച്ചയഭൂതേ വിപല്ലാസേ ദസ്സേന്തേന കഥിതായ സുത്തന്തപുബ്ബങ്ഗമായ വിപല്ലാസകഥായ അപുബ്ബത്ഥാനുവണ്ണനാ. സുത്തന്തേ താവ **സഞ്ഞാവിപല്ലാസാ**തി സഞ്ഞായ വിപല്ലത്ഥഭാവാ വിപരീതഭാവാ, വിപരീതസഞ്ഞാതി അത്ഥോ. സേസദ്വയേസുപി ഏസേവ നയോ. ചിത്തകിച്ചസ്സ ദുബ്ബലട്ഠാനേ ദിട്ഠിവിരഹിതായ അകുസലസഞ്ഞായ സകകിച്ചസ്സ ബലവകാലേ **സഞ്ഞാവിപല്ലാസോ**. ദിട്ഠിവിരഹിതസ്സേവ അകുസലചിത്തസ്സ സകകിച്ചസ്സ ബലവകാലേ **ചിത്തവിപല്ലാസോ**. ദിട്ഠിസമ്പയുത്തേ ചിത്തേ **ദിട്ഠിവിപല്ലാസോ**. തസ്മാ സബ്ബദുബ്ബലോ സഞ്ഞാവിപല്ലാസോ, തതോ ബലവതരോ ചിത്തവിപല്ലാസോ, സബ്ബബലവതരോ ദിട്ഠിവിപല്ലാസോ. അജാതബുദ്ധിദാരകസ്സ കഹാപണദസ്സനം വിയ ഹി സഞ്ഞാ ആരമ്മണസ്സ ഉപട്ഠാനാകാരമത്തഗ്ഗഹണതോ. ഗാമികപുരിസസ്സ കഹാപണദസ്സനം വിയ ചിത്തം ലക്ഖണപടിവേധസ്സാപി സമ്പാപനതോ. കമ്മാരസ്സ മഹാസണ്ഡാസേന അയോഗഹണം വിയ ദിട്ഠി അഭിനിവിസ്സ പരാമസനതോ. **അനിച്ചേ നിച്ചന്തി സഞ്ഞാവിപല്ലാസോ**തി അനിച്ചേ വത്ഥുസ്മിം ''നിച്ചം ഇദ''ന്തി ഏവം ഗഹേത്വാ ഉപ്പജ്ജനകസഞ്ഞാ സഞ്ഞാവിപല്ലാസോ. ഇമിനാ നയേന സബ്ബപദേസു അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **ന സഞ്ഞാവിപല്ലാസോ ന ചിത്തവിപല്ലാസോ ന ദിട്ഠിവിപല്ലാസോ**തി ചതൂസു വത്ഥൂസു ദ്വാദസന്നം വിപല്ലാസഗ്ഗാഹാനം അഭാവാ യാഥാവഗ്ഗഹണം വുത്തം.

ഗാഥാസു **അനത്തനി ച അത്താ**തി അനത്തനി അത്താതി ഏവംസഞ്ഞിനോതി അത്ഥോ. **മിച്ഛാദിട്ഠിഹതാ**തി ന കേവലം സഞ്ഞിനോവ, സഞ്ഞായ വിയ ഉപ്പജ്ജമാനായ മിച്ഛാദിട്ഠിയാപി ഹതാ. **ഖിത്തചിത്താ**തി സഞ്ഞാദിട്ഠീഹി വിയ ഉപ്പജ്ജമാനേന ഖിത്തേന വിബ്ഭന്തേന ചിത്തേന സമന്നാഗതാ. **വിസഞ്ഞിനോ**തി ദേസനാമത്തമേതം, വിപരീതസഞ്ഞാചിത്തദിട്ഠിനോതി അത്ഥോ. അഥ വാ സഞ്ഞാപുബ്ബങ്ഗമത്താ ദിട്ഠിയാ പഠമം ചതൂഹി പദേഹി സഞ്ഞാവിപല്ലാസോ വുത്തോ, തതോ **മിച്ഛാദിട്ഠിഹതാ**തി ദിട്ഠിവിപല്ലാസോ, **ഖിത്തചിത്താ**തി ചിത്തവിപല്ലാസോ. **വിസഞ്ഞിനോ**തി തീഹി വിപല്ലാസഗ്ഗാഹേഹി പകതിസഞ്ഞാവിരഹിതാ മോഹം ഗതാ ''മുച്ഛിതോ വിസവേഗേന, വിസഞ്ഞീ സമപജ്ജഥാ''തിഏത്ഥ (ജാ॰ ൨.൨൨.൩൨൯) വിയ. **തേ യോഗയുത്താ മാരസ്സാ**തി തേ ജനാ സത്താ മാരസ്സ യോഗേ യുത്താ നാമ ഹോന്തി. **അയോഗക്ഖേമിനോ**തി ചതൂഹി യോഗേഹി ഈതീഹി ഖേമം നിബ്ബാനം അപ്പത്താ. **സത്താ ഗച്ഛന്തി സംസാര**ന്തി തേയേവ പുഗ്ഗലാ സംസാരം സംസരന്തി. കസ്മാ? **ജാതിമരണഗാമിനോ** ഹി തേ, തസ്മാ സംസരന്തീതി അത്ഥോ. **ബുദ്ധാ**തി ചതുസച്ചബുദ്ധാ സബ്ബഞ്ഞുനോ. കാലത്തയസാധാരണവസേന ബഹുവചനം. **ലോകസ്മി**ന്തി ഓകാസലോകേ. **പഭങ്കരാ**തി ലോകസ്സ പഞ്ഞാലോകം കരാ. **ഇമം ധമ്മം പകാസേന്തീ**തി വിപല്ലാസപ്പഹാനം ധമ്മം ജോതേന്തി. **ദുക്ഖൂപസമഗാമി**നന്തി ദുക്ഖവൂപസമം നിബ്ബാനം ഗച്ഛന്തം. **തേസം സുത്വാനാ**തി തേസം ബുദ്ധാനം ധമ്മം സുത്വാന. **സപ്പഞ്ഞാ**തി ഭബ്ബഭൂതാ പഞ്ഞവന്തോ. **സചിത്തം പച്ചലദ്ധൂ**തി വിപല്ലാസവജ്ജിതം സകചിത്തം പടിലഭിത്വാ. പടിഅലദ്ധൂതി പദച്ഛേദോ. അഥ വാ പടിലഭിംസു പടിഅലദ്ധുന്തി പദച്ഛേദോ. **അനിച്ചതോ ദക്ഖു**ന്തി അനിച്ചവസേനേവ അദ്ദസംസു. **അനത്തനി**

അനത്താതി അനത്താനം അനത്താതി അദ്ദക്ഖും. അഥ വാ അനത്തനി വത്ഥുസ്മിം അത്താ നത്ഥീതി അദ്ദക്ഖും. **സമ്മാദിട്ഠിസമാദാനാ**തി ഗഹിതസമ്മാദസ്സനാ. **സബ്ബം ദുക്ഖം ഉപച്ചഗു**ന്തി സകലം വട്ടദുക്ഖം സമതിക്കന്താ.

പഹീനാപഹീനപുച്ഛായ **ദിട്ഠിസമ്പന്നസ്സാ**തി സോതാപന്നസ്സ. **ദുക്ഖേ സുഖന്തി സഞ്ഞാ ഉപ്പജ്ജതി. ചിത്തം ഉപ്പജ്ജതീ**തി മോഹകാലുസ്സിയസ്സ അപ്പഹീനത്താ സഞ്ഞാമത്തം വാ ചിത്തമത്തം വാ ഉപ്പജ്ജതി, അനാഗാമിസ്സപി ഉപ്പജ്ജതി, കിം പന സോതാപന്നസ്സ. ഇമേ ദ്വേ അരഹതോയേവ പഹീനാ. **അസുഭേ സുഭന്തി സഞ്ഞാ ഉപ്പജ്ജതി. ചിത്തം ഉപ്പജ്ജതീ**തി സകദാഗാമിസ്സപി ഉപ്പജ്ജതി, കിം പന സോതാപന്നസ്സ. ഇമേ ദ്വേ അനാഗാമിസ്സ പഹീനാതി അട്ഠകഥായം വുത്തം. തസ്മാ ഇദം ദ്വയം സോതാപന്നസകദാഗാമിനോ സന്ധായ വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. അനാഗാമിനോ കാമരാഗസ്സ പഹീനത്താ ''അസുഭേ സുഭ''ന്തി സഞ്ഞാചിത്തവിപല്ലാസാനഞ്ച പഹാനം വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. **ദ്വീസു വത്ഥൂസൂ**തിആദീഹി പദേഹി പഹീനാപഹീനേ നിഗമേത്വാ ദസ്സേതി. തത്ഥ ''അനിച്ചേ നിച്ച''ന്തി, ''അനത്തനി അത്താ''തി ഇമേസു ദ്വീസു വത്ഥൂസു ഛ വിപല്ലാസാ പഹീനാ. ''ദുക്ഖേ സുഖ''ന്തി, ''അസുഭേ സുഭ''ന്തി ഇമേസു ദ്വീസു വത്ഥൂസു ദ്വേ ദിട്ഠിവിപല്ലാസാ പഹീനാ. കേസുചി പോത്ഥകേസു ദ്വേതി പഠമം ലിഖിതം, പച്ഛാ ഛാതി. **ചതൂസു വത്ഥൂസൂ**തി ചത്താരി ഏകതോ കത്വാ വുത്തം. **അട്ഠാ**തി ദ്വീസു ഛ, ദ്വീസു ദ്വേതി അട്ഠ. **ചത്താരോ**തി ദുക്ഖാസുഭവത്ഥൂസു ഏകേകസ്മിം ദ്വേ ദ്വേ സഞ്ഞാചിത്തവിപല്ലാസാതി ചത്താരോ. കേസുചി പോത്ഥകേസു ''ഛ ദ്വീസൂ''തി വുത്തട്ഠാനേസുപി ഏവമേവ ലിഖിതന്തി.

വിപല്ലാസകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ൻ. മഗ്ഗകഥാ

മഗ്ഗകഥാവണ്ണനാ

൨൩൭. ഇദാനി തേസം തിണ്ണം വിപല്ലാസാനം പഹാനകരം അരിയമഗ്ഗം ദസ്സേന്തേന കഥിതായ മഗ്ഗകഥായ അപുബ്ബത്ഥാനുവണ്ണനാ. തത്ഥ **മഗ്ഗോതി കേനട്ഠേന മഗ്ഗോ**തി യോ ബുദ്ധസാസനേ മഗ്ഗോതി വുച്ചതി, സോ കേനട്ഠേന മഗ്ഗോ നാമ ഹോതീതി അത്ഥോ. **മിച്ഛാദിട്ഠിയാ പഹാനായാ**തിആദീസു ദസസു പരിയായേസു പഠമോ പഠമോ തസ്സ തസ്സ മഗ്ഗങ്ഗസ്സ ഉജുവിപച്ചനീകവസേന വുത്തോ. **മഗ്ഗോ ചേവ ഹേതു ചാ**തി തസ്സ തസ്സ കിച്ചസ്സ കരണായ പടിപദട്ഠേന മഗ്ഗോ, സമ്പാപകട്ഠേന ഹേതു. തേന മഗ്ഗസ്സ പടിപദട്ഠോ സമ്പാപകട്ഠോ ച വുത്തോ ഹോതി. ''അയം മഗ്ഗോ അയം പടിപദാ''തിആദീസു (സം॰ നി॰ ㆍ.ㆍ, ൪വ്വ) ഹി പടിപദാ മഗ്ഗോ, ''മഗ്ഗസ്സ നിയ്യാനട്ഠോ ഹേതുട്ഠോ''തിആദീസു (പടി॰ മ॰ ൨.൮) സമ്പാപകോ ഹേതു. ഏവം ദീഹി ദീഹി പദേഹി ''മഗ്ഗോതി കേനട്ഠേന മഗ്ഗോ''തി പുച്ഛായ വിസ്സജ്ജനം കതം ഹോതി. **സഹജാതാനം ധമ്മാനം ഉപത്ഥമ്ഭനായാ**തി അത്തനാ സഹജാതാനം അരൂപധമ്മാനം സഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയാദിഭാവേന ഉപത്ഥമ്ഭനഭാവായ. **കിലേസാനം പരിയാദാനായാ**തി തംതംമഗ്ഗവജ്ഝാനം വുത്താവസേസകിലേസാനം ഖേപനായ. **പടിവേധാദിവിസോധനായാ**തി ഏത്ഥ യസ്മാ ''കോ ചാദി കുസലാനം ധമ്മാനം, സീലഞ്ച സുവിസുദ്ധം ദിട്ഠി ച ഉജുകാ''തി (സം॰ നി॰ ㆍ.൩൬൯, ൩൮൧) വചനതോ സീലഞ്ച ദിട്ഠി ച സച്ചപടിവേധസ്സ ആദി. സോ ച ആദിമഗ്ഗക്ഖണേ വിസുജ്ഝതി. തസ്മാ ''പടിവേധാദിവിസോധനായാ''തി വുത്തം. **ചിത്തസ്സ അധിട്ഠാനായാ**തി സമ്പയുത്തചിത്തസ്സ സകകിച്ചേ പതിട്ഠാനായ. **ചിത്തസ്സ വോദാനായാ**തി ചിത്തസ്സ പരിസുദ്ധഭാവായ. **വിസേസാധിഗമായാ**തി ലോകിയതോ വിസേസപടിലാഭായ. **ഉത്തരി പടിവേധായാ**തി ലോകിയതോ ഉത്തരി പടിവിജ്ഝനത്ഥായ. **സച്ചാഭിസമയായാ**തി ചതുന്നം സച്ചാനം ഏകാഭിസമയായ കിച്ചനിപ്ഫത്തിവസേന ഏകപടിവേധായ. **നിരോധേ പതിട്ഠാപനായാ**തി ചിത്തസ്സ വാ പുഗ്ഗലസ്സ വാ നിബ്ബാനേ പതിട്ഠാപനത്ഥായ. സകദാഗാമിമഗ്ഗക്ഖണാദീസു അട്ഠ മഗ്ഗങ്ഗാനി ഏകതോ കത്വാ തംതംമഗ്ഗവജ്ഝകിലേസപ്പഹാനം വുത്തം. ഏവം വചനേ കാരണം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ. യസ്മാ ഉപരൂപരിമഗ്ഗേനാപി സുട്ഠു ആദിവിസോധനാ സുട്ഠു ചിത്തവോദാനഞ്ച ഹോതി, തസ്മാ താനിപി പദാനി വുത്താനി.

ദസ്സനമഗ്ഗോതിആദീഹി യാവ പരിയോസാനാ തസ്സ ധമ്മസ്സ ലക്ഖണവസേന മഗ്ഗട്ഠോ വുത്തോ. താനി സബ്ബാനിപി പദാനി അഭിഞ്ഞേയ്യനിദ്ദേസേ വുത്തത്ഥാനേവ. ഏവമേത്ഥ യഥാസമ്ഭവം ലോകിയലോകുത്തരോ മഗ്ഗോ നിദ്ദിട്ഠോ. **ഹേതുട്ഠേന മഗ്ഗോ**തി ച അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ നിദ്ദിട്ഠോ. നിപ്പരിയായമഗ്ഗത്താ ചസ്സ പുന ''മഗ്ഗോ''തി ന വുത്തം. **ആധിപതേയ്യട്ഠേന ഇന്ദ്രിയാ**തി ആദീനി ച ഇന്ദ്രിയാദീനം അത്ഥവസേന വുത്താനി, ന മഗ്ഗട്ഠവസേന. **സച്ചാനീ**തി ചേത്ഥ സച്ചഞാണാനി. സബ്ബേപി തേ ധമ്മാ നിബ്ബാനസ്സ പടിപദട്ഠേന **മഗ്ഗോ**. അന്തേ വുത്തം **നിബ്ബാനം** പന സംസാരദുക്ഖാഭിഭൂതേഹി ദുക്ഖനിസ്സരണത്ഥികേഹി സപ്പുരിസേഹി മഗ്ഗീയതി ഗവേസീയതീതി **മഗ്ഗോ**തി വുത്തന്തി വേദിതബ്ബന്തി.

മഗ്ഗകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. മണ്ഡപേയ്യകഥാ

മണ്ഡപേയ്യകഥാവണ്ണനാ

൨൩൮. ഇദാനി തസ്സ മഗ്ഗസ്സ മണ്ഡപേയ്യത്തം ദസ്സേന്തേന കഥിതായ ഭഗവതോ വചനേകദേസപുബ്ബങ്ഗമായ മണ്ഡപേയ്യകഥായ അപുബ്ബത്ഥാനുവണ്ണനാ. തത്ഥ **മണ്ഡപേയ്യ**ന്തി യഥാ സമ്പന്നം നിമ്മലം വിപ്പസന്നം സപ്പി സപ്പിമണ്ഡോതി വുച്ചതി, ഏവം വിപ്പസന്നട്ഠേന മണ്ഡോ, പാതബ്ബട്ഠേന പേയ്യം. യഞ്ഹി പിവിത്വാ അന്തരവീഥിയം പതിതാ വിസഞ്ഞിനോ അത്തനോ സാടകാദീനമ്പി അസ്സാമികാ ഹോന്തി, തം പസന്നമ്പി ന പാതബ്ബം. മയ്ഹം പന ഇദം സിക്ഖത്തയസങ്ഗഹിതം സാസനബ്രഹ്മചരിയം സമ്പന്നത്താ നിമ്മലത്താ വിപ്പസന്നത്താ മണ്ഡഞ്ച ഹിതസുഖാവഹത്താ പേയ്യഞ്ചാതി മണ്ഡപേയ്യന്തി ദീപേതി. മണ്ഡോ പേയ്യോ ഏത്ഥാതി മണ്ഡപേയ്യം. കിം തം? സാസന**ബ്രഹ്മചരിയം.** കസ്മാ സിക്ഖത്തയം ബ്രഹ്മചരിയം നാമ? ഉത്തമട്ഠേന നിബ്ബാനം ബ്രഹ്മം നാമ, സിക്ഖത്തയം നിബ്ബാനത്ഥായ പവത്തനതോ ബ്രഹ്മത്ഥായ ചരിയാതി ബ്രഹ്മചരിയന്തി വുച്ചതി. സാസനബ്രഹ്മചരിയന്തി തംയേവ. **സത്ഥാ സമ്മുഖീഭൂതോ**തി ഇദമേത്ഥ കാരണവചനം. യസ്മാ പന സത്ഥാ സമ്മുഖീഭൂതോ, തസ്മാ വീരിയപയോഗം കത്വാ പിവഥേതം മണ്ഡം. ബാഹിരകഞ്ഹി ഭേസജ്ജമണ്ഡം വേജ്ജസ്സ അസമ്മുഖാ പിവന്താനം പമാണം വാ ഉഗ്ഗമനനിഗ്ഗമനം വാ ന ജാനാമാതി ആസങ്കാ ഹോതി. വേജ്ജസ്സ സമ്മുഖാ പന വേജ്ജോ ജാനിസ്സതീതി നിരാസങ്കാ പിവന്തി. ഏവമേവം അമ്ഹാകഞ്ച ധമ്മസ്സാമീ സത്ഥാ സമ്മുഖീഭൂതോതി വീരിയം കത്വാ പിവഥാതി മണ്ഡപാനേ സന്നിയോജേതി. ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികപരമത്ഥേഹി യഥാരഹം അനുസാസതീതി സത്ഥാ. അപിച "സത്ഥാ ഭഗവാ സത്ഥവാഹോ"തിആദിനാ (മഹാനി॰ ൧൯൦) നിദ്ദേസനയേനപേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. സന്ദിസ്സമാനോ മുഖോ ഭൂതോതി സമ്മുഖീഭൂതോ.

മണ്ഡപേയ്യനിദ്ദേസേ **തിധത്തമണ്ഡോ**തി തിധാഭാവോ തിധത്തം. തിധത്തേന മണ്ഡോ തിധത്തമണ്ഡോ, തിവിധേന മണ്ഡോതി അത്ഥോ. **സത്ഥരി സമ്മുഖീഭൂതേ**തി ഇദം സബ്ബാകാരപരിപുണ്ണമണ്ഡത്തയദസ്സനത്ഥം വുത്തം. പരിനിബ്ബുതേപി പന സത്ഥരി ഏകദേസേന മണ്ഡത്തയം പവത്തതിയേവ. തേനേവ ചസ്സ നിദ്ദേസേ "സത്ഥരി സമ്മുഖീഭൂതേ"തി അവത്വാ **കതമോ ദേസനാമണ്ഡോ**തിആദി വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം.

ദേസനാമണ്ഡോതി ധമ്മദേസനാ ഏവ മണ്ഡോ. **പടിഗ്ഗഹമണ്ഡോ**തി ദേസനാപടിഗ്ഗാഹകോ ഏവ മണ്ഡോ. **ബ്രഹ്മചരിയമണ്ഡോ**തി മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയമേവ മണ്ഡോ.

ആചിക്ഖനാതി ദേസേതബ്ബാനം സച്ചാദീനം ഇമാനി നാമാനീതി നാമവസേന കഥനാ. **ദേസനാ**തി ദസ്സനാ. **പഞ്ഞാപനാ**തി ജാനാപനാ, ഞാണമുഖേ ഠപനാ വാ. ആസനം ഠപേന്തോ ഹി "ആസനം പഞ്ഞാപേതീ"തി വുച്ചതി. **പട്ഠപനാ**തി പഞ്ഞാപനാ, പവത്തനാതി അത്ഥോ, ഞാണമുഖേ ഠപനാ വാ. **വിവരണാ**തി വിവടകരണം, വിവരിത്വാ ദസ്സനാതി അത്ഥോ. **വിഭജനാ**തി വിഭാഗകിരിയാ, വിഭാഗതോ ദസ്സനാതി അത്ഥോ. **ഉത്താനീകമ്മ**ന്തി പാകടഭാവകരണം. അഥ വാ **ആചിക്ഖനാ**തി ദേസനാദീനം ഛന്നം പദാനം മൂലപദം. ദേസനാദീനി ഛ

പദാനി തസ്സ അത്ഥവിവരണത്ഥം വുത്താനി. തത്ഥ **ദേസനാ**തി ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞൂനം വസേന സങ്ഖേപതോ പഠമം ഉദ്ദേസവസേന ദേസനാ. ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞൂ ഹി സങ്ഖേപേന വുത്തം പഠമം വുത്തഞ്ച പടിവിജ്ഝന്തി. **പഞ്ഞാപനാ**തി വിപഞ്ചിതഞ്ഞൂനം വസേന തേസം ചിത്തതോസനേന ബുദ്ധിനിസാനേന ച പഠമം സങ്ഖിത്തസ്സ വിത്ഥാരതോ നിദ്ദേസവസേന പഞ്ഞാപനാ. **പട്ഠപനാ**തി തേസംയേവ നിദ്ദിട്ഠസ്സ നിദ്ദേസസ്സ പടിനിദ്ദേസവസേന വിത്ഥാരതരവചനേന പഞ്ഞാപനാ. **വിവരണാ**തി നിദ്ദിട്ഠസ്സാപി പുനപ്പുനം വചനേന വിവരണാ. **വിഭജനാ**തി പുനപ്പുനം വുത്തസ്സാപി വിഭാഗകരണേന വിഭജനാ. **ഉത്താനീകമ്മ**ന്തി വിവടസ്സ വിത്ഥാരതരവചനേന, വിഭത്തസ്സ ച നിദസ്സനവചനേന ഉത്താനീകരണം. അയം ദേസനാ നേയ്യാനമ്പി പടിവേധായ ഹോതി. **യേവാപനഞ്ഞേപി കേചീ**തി പിയങ്കരമാതാദികാ വിനിപാതികാ ഗഹിതാ. **വിഞ്ഞാതാരോ**തി പടിവേധവസേന ലോകുത്തരധമ്മം വിഞ്ഞാതാരോ. ഏതേ ഹി ഭിക്ഖുആദയോ പടിവേധവസേന ധമ്മദേസനം പടിഗ്ഗണ്ഹന്തീതി **പടിഗ്ഗഹാ. അയമേവാ**തിആദീനി പഠമഞാണനിദ്ദേസേ വുത്തത്ഥാനി. അരിയമഗ്ഗോ നിബ്ബാനേന സംസന്ദനതോ ബ്രഹ്മത്ഥായ ചരിയാതി **ബ്രഹ്മചരിയ**ന്തി വുച്ചതി.

൨൩൯. ഇദാനി **അധിമോക്ഖമണ്ഡോ**തിആദീഹി തസ്മിം മഗ്ഗക്ഖണേ വിജ്ജമാനാനി ഇന്ദ്രിയബലബോജ്ഝങ്ഗമഗ്ഗങ്ഗാനി മണ്ഡപേയ്യവിധാനേ യോജേത്വാ ദസ്സേതി. തത്ഥ **അധിമോക്ഖമണ്ഡോ**തി അധിമോക്ഖസങ്ഖാതോ മണ്ഡോ. **കസടോ**തി പസാദവിരഹിതോ ആവിലോ. **ഛഡ്ഡേത്വാ**തി സമുച്ഛേദവസേന പഹായ. **സദ്ധിന്ദ്രിയസ്സ അധിമോക്ഖമണ്ഡം പിവതീതി മണ്ഡപേയ്യ**ന്തി സദ്ധിന്ദ്രിയതോ അധിമോക്ഖമണ്ഡസ്സ അനഞ്ഞത്തേപി സതി അഞ്ഞം വിയ കത്വാ വോഹാരവസേന വുച്ചതി, യഥാ ലോകേ നിസദപോതകോ നിസദപോതസരീരസ്സ അനഞ്ഞത്തേപി സതി നിസദപോതസ്സ സരീരന്തി വുച്ചതി, യഥാ ച പാളിയം ''ഫുസിതത്ത''ന്തിആദീസു ധമ്മതോ അനഞ്ഞോപി ഭാവോ അഞ്ഞോ വിയ വുത്തോ, യഥാ ച അട്ഠകഥായം ''ഫുസനലക്ഖണോ ഫസ്സോ''തിആദീസു (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൧ ധമ്മുദ്ദേസവാര ഫസ്സപഞ്ചമകരാസിവണ്ണനാ) ധമ്മതോ അനഞ്ഞമ്പി ലക്ഖണം അഞ്ഞം വിയ വുത്തം, ഏവമിദന്തി വേദിതബ്ബം . **പിവതീ**തി ചേത്ഥ തംസമങ്ഗിപുഗ്ഗലോതി വുത്തം ഹോതി. തംസമങ്ഗിപുഗ്ഗലോ തം മണ്ഡം പിവതീതി കത്വാ തേന പുഗ്ഗലേന സോ മണ്ഡോ പാതബ്ബതോ മണ്ഡപേയ്യം നാമ ഹോതീതി വുത്തം ഹോതി. ''മണ്ഡപേയ്യോ''തി ച വത്തബ്ബേ ''മണ്ഡപേയ്യ''ന്തി ലിങ്ഗവിപല്ലാസോ കതോ. സേസാനമ്പി ഇമിനാ നയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. അപുബ്ബേസു പന **പരിളാഹോ**തി പീണനലക്ഖണായ പീതിയാ പടിപക്ഖോ കിലേസസന്താപോ. **ദുട്ഠുല്ല**ന്തി ഉപസമപടിപക്ഖോ കിലേസവസേന ഓളാരികഭാവോ അസന്തഭാവോ. **അപ്പടിസങ്ഖാ**തി പടിസങ്ഖാനപടിപക്ഖോ കിലേസവസേന അസമവാഹിതഭാവോ.

൨൪൦. പുന അഞ്ഞേന പരിയായേന മണ്ഡപേയ്യവിധിം നിദ്ദിസിതുകാമോ **അത്ഥി മണ്ഡോ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **തത്ഥാ**തി തസ്മിം സദ്ധിന്ദ്രിയേ. **അത്ഥരസോ**തിആദീസു സദ്ധിന്ദ്രിയസ്സ അധിമുച്ചനം അത്ഥോ, സദ്ധിന്ദ്രിയം ധമ്മോ, തദേവ നാനാകിലേസേഹി വിമുത്തത്താ വിമുത്തി, തസ്സ അത്ഥസ്സ സമ്പത്തി **അത്ഥരസോ**. തസ്സ ധമ്മസ്സ സമ്പത്തി **ധമ്മരസോ**. തസ്സാ വിമുത്തിയാ സമ്പത്തി **വിമുത്തിരസോ**. അഥ വാ അത്ഥപടിലാഭരതി അത്ഥരസോ, ധമ്മപടിലാഭരതി ധമ്മരസോ, വിമുത്തിപടിലാഭരതി വിമുത്തിരസോ. **രതീ**തി ച

തംസമ്പയുത്താ, തദാരമ്മണാ വാ പീതി. ഇമിനാ നയേന സേസപദേസുപി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ഇമസ്മിം പരിയായേ മണ്ഡസ്സ പേയ്യം മണ്ഡപേയ്യന്തി അത്ഥോ വുത്തോ ഹോതി.

എവം ഇന്ദ്രിയാദിബോധിപക്ഖിയധമ്മപടിപാടിയാ ഇന്ദ്രിയബലബോജ്ഝങ്ഗമഗ്ഗങ്ഗാനം വസേന മണ്ഡപേയ്യം ദസ്സേത്വാ പുന അന്തേ ഠിതം ബ്രഹ്മചരിയമണ്ഡം ദസ്സേന്തോ മഗ്ഗസ്സ പധാനത്താ മഗ്ഗം പുബ്ബങ്ഗമം കത്വാ ഉപ്പടിപാടിവസേന മഗ്ഗങ്ഗബോജ്ഝങ്ഗബലഇന്ദ്രിയാനി ദസ്സേസി . **ആധിപതേയ്യട്ഠേന ഇന്ദ്രിയാ മണ്ഡോ**തിആദയോ യഥായോഗം ലോകിയലോകുത്തരാ മണ്ഡാ. തം ഹേട്ഠാ വുത്തനയേന വേദിതബ്ബം. **തഥട്ഠേന സച്ചാ മണ്ഡോ**തി എത്ഥ പന ദുക്ഖസമുദയാനം മണ്ഡത്താഭാവാ മഹാഹത്ഥിപദസുത്തേ (മ॰ നി॰ ൧.൩൦൦) വിയ സച്ചഞാണാനി സച്ചാതി വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം.

സദ്ധമ്മപ്പകാസിനിയാ പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗ-അട്ഠകഥായ

മണ്ഡപേയ്യകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നിട്ഠിതാ ച മഹാവഗ്ഗവണ്ണനാ.

(൨) യുഗനദ്ധവഗ്ഗോ

൧. യുഗനദ്ധകഥാ

യുഗനദ്ധകഥാവണ്ണനാ

൧. ഇദാനി മണ്ഡപേയ്യഗുണസ്സ അരിയമഗ്ഗസ്സ യുഗനദ്ധഗുണം ദസ്സേന്തേന കഥിതായ സുത്തന്തപുബ്ബങ്ഗമായ യുഗനദ്ധകഥായ അപുബ്ബത്ഥാനുവണ്ണനാ. യസ്മാ പന ധമ്മസേനാപതി ധമ്മരാജേ ധരമാനേയേവ ധമ്മരാജസ്സ പരിനിബ്ബാനസംവച്ഛരേ പരിനിബ്ബുതോ, തസ്മാ ധമ്മരാജേ ധരമാനേയേവ ധമ്മഭണ്ഡാഗാരികേന ദേസിതം ഇദം സുത്തന്തം തസ്സേവ സമ്മുഖാ സുത്വാ **ഏവം മേ സുത**ന്തിആദിമാഹാതി വേദിതബ്ബം. തത്ഥ **ആയസ്മാ**തി പിയവചനം ഗരുവചനം സഗാരവസപ്പതിസ്സവചനം, ആയുമാതി അത്ഥോ. **ആനന്ദോ**തി തസ്സ ഥേരസ്സ നാമം. സോ ഹി ജായമാനോയേവ കുലേ ആനന്ദം ഭുസം തുട്ഠിം അകാസി. തസ്മാസ്സ ''ആനന്ദോ''തി നാമം കതന്തി വേദിതബ്ബം. **കോസമ്ബിയ**ന്തി ഏവംനാമകേ നഗരേ. തസ്സ ഹി നഗരസ്സ ആരാമപോക്ഖരണീആദീസു തേസു തേസു ഠാനേസു കോസമ്ബരുക്ഖാ ഉസ്സന്നാ അഹേസും, തസ്മാ തം കോസമ്ബീതി സങ്ഖം അഗമാസി. ''കുസമ്ബസ്സ ഇസിനോ അസ്സമതോ അവിദൂരേ മാപിതത്താ''തി ഏകേ.

ഘോസിതാരാമേതി ഘോസിതസേട്ഠിനാ കാരിതേ ആരാമേ. കോസമ്ബിയഞ്ഹി തയോ സേട്ഠിനോ അഹേസും ഘോസിതസേട്ഠി കുക്കുടസേട്ഠി പാവാരികസേട്ഠീതി. തേ തയോപി ''ലോകേ ബുദ്ധോ ഉപ്പന്നോ''തി സുത്വാ പഞ്ചഹി പഞ്ചഹി സകടസതേഹി ദാനൂപകരണാനി ഗാഹാപേത്വാ സാവത്ഥിം ഗന്ത്വാ ജേതവനസമീപേ ഖന്ധാവാരം ബന്ധിത്വാ സത്ഥു സന്തികം ഗന്ത്വാ വന്ദിത്വാ പടിസന്ഥാരം കത്വാ നിസിന്നാ സത്ഥു ധമ്മദേസനം സുത്വാ സോതാപത്തിഫലേ പതിട്ഠഹിത്വാ സത്ഥാരം നിമന്തേത്വാ ബുദ്ധപ്പമുഖസ്സ ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ അഡ്ഢമാസമത്തം മഹാദാനം ദത്വാ ഭഗവതോ പാദമൂലേ നിപജ്ജിത്വാ സകജനപദഗമനത്ഥം ഭഗവന്തം യാചിത്വാ ''സുഞ്ഞാഗാരേ ഖോ ഗഹപതയോ തഥാഗതാ അഭിരമന്തീ''തി ഭഗവതാ വുത്തേ ''ദിന്നാ നോ ഭഗവതാ പടിഞ്ഞാ''തി ഞത്വാ അതിവിയ തുട്ഠാ ദസബലം വന്ദിത്വാ നിക്ഖന്താ അന്തരാമഗ്ഗേ യോജനേ യോജനേ ഭഗവതോ നിവാസത്ഥം വിഹാരം കാരേന്താ അനുപുബ്ബേന കോസമ്ബിം പത്വാ അത്തനോ അത്തനോ ആരാമേ മഹന്തം ധനപരിച്ചാഗം കത്വാ ഭഗവതോ വിഹാരേ കാരാപയിംസു. തത്ഥ ഘോസിതസേട്ഠിനാ കാരിതോ ഘോസിതാരാമോ നാമ അഹോസി, കുക്കുടസേട്ഠിനാ കാരിതോ കുക്കുടാരാമോ നാമ, പാവാരികസേട്ഠിനാ അമ്ബവനേ കാരിതോ പാവാരികമ്ബവനം നാമ. തം സന്ധായ വുത്തം ''ഘോസിതസേട്ഠിനാ കാരിതേ ആരാമേ''തി.

ആവുസോ ഭിക്ഖവോതി ഏത്ഥ ബുദ്ധാ ഭഗവന്തോ സാവകേ ആലപന്താ ''ഭിക്ഖവോ''തി ആലപന്തി. സാവകാ പന ''ബുദ്ധേഹി സദിസാ മാ ഹോമാ''തി ''ആവുസോ''തി പഠമം വത്വാ പച്ഛാ ''ഭിക്ഖവോ''തി വദന്തി. ബുദ്ധേഹി ച ആലപിതേ ഭിക്ഖുസങ്ഘോ ''ഭദന്തേ''തി പടിവചനം ദേതി, സാവകേഹി ആലപിതേ ''ആവുസോ''തി.

യോ ഹി കോചീതി അനിയമവചനം. ഏതേന താദിസാനം സബ്ബഭിക്ഖൂനം പരിയാദാനം. **മമ സന്തികേ**തി മമ സമീപേ. **അരഹത്തപ്പത്ത**ന്തി അത്തനാ അരഹത്തസ്സ പത്തം. നപുംസകേ ഭാവേ സിദ്ധവചനം. അരഹത്തം പത്തന്തി വാ പദച്ഛേദോ, അത്തനാ പത്തം അരഹത്തന്തി അത്ഥോ. അരഹത്തപ്പത്തം അത്താനന്തി വാ പാഠസേസോ. **ചതൂഹി മഗ്ഗേഹീ**തി ഉപരി വുച്ചമാനേഹി ചതൂഹി

പടിപദാമഗ്ഗേഹി, ന അരിയമഗ്ഗേഹി. "ചതൂഹി മഗ്ഗേഹീ"തി വിസുഞ്ച വുത്തത്താ കസ്സചി അരഹതോ പഠമസ്സ അരിയമഗ്ഗസ്സ ധമ്മുദ്ധച്ചപുബ്ബങ്ഗമോ മഗ്ഗോ, ഏകസ്സ അരിയമഗ്ഗസ്സ സമഥപുബ്ബങ്ഗമോ, ഏകസ്സ വിപസ്സനാപുബ്ബങ്ഗമോ, ഏകസ്സ യുഗനദ്ധപുബ്ബങ്ഗമോതി ഏവം ചത്താരോപി പടിപദാ മഗ്ഗാ ഹോന്തീതി വേദിതബ്ബം. **ഏതേസം വാ അഞ്ഞതരേനാ**തി ഏതേസം ചതുന്നം പടിപദാനം മഗ്ഗാനം ഏകേന വാ, പടിപദാമഗ്ഗേന അരഹത്തപ്പത്തം ബ്യാകരോതീതി അത്ഥോ. സുക്ഖവിപസ്സകസ്സ ഹി അരഹതോ ധമ്മുദ്ധച്ചപുബ്ബങ്ഗമം സോതാപത്തിമഗ്ഗം പത്വാ സേസമഗ്ഗത്തയമ്പി സുദ്ധവിപസ്സനാഹിയേവ പത്തസ്സ അരഹത്തപ്പത്തി ധമ്മുദ്ധച്ചപുബ്ബങ്ഗമമഗ്ഗാ ഹോതി. ധമ്മുദ്ധച്ചവിഗ്ഗഹം പത്വാ വാ അപ്പത്വാ വാ സമഥപുബ്ബങ്ഗമാദീനം തിണ്ണം പടിപദാനം മഗ്ഗാനം ഏകേകസ്സ വസേന പത്തചതുമഗ്ഗസ്സ അരഹതോ അരഹത്തപ്പത്തി ഇതരഏകേകമഗ്ഗപുബ്ബങ്ഗമാ ഹോതി. തസ്മാ ആഹ - "ഏതേസം വാ അഞ്ഞതരേനാ"തി.

സമഥപുബ്ബങ്ഗമം വിപസ്സനം ഭാവേതീതി സമഥം പുബ്ബങ്ഗമം പുരേചാരികം കത്വാ വിപസ്സനം ഭാവേതി, പഠമം സമാധിം ഉപ്പാദേത്വാ പച്ഛാ വിപസ്സനം ഭാവേതീതി അത്ഥോ. **മഗ്ഗോ സഞ്ജായതീ**തി പഠമോ ലോകുത്തരമഗ്ഗോ നിബ്ബത്തതി. **സോ തം മഗ്ഗ**ന്തിആദീസു ഏകചിത്തക്ഖണികസ്സ മഗ്ഗസ്സ ആസേവനാദീനി നാമ നത്ഥി, ദുതിയമഗ്ഗാദയോ പന ഉപ്പാദേന്തോ തമേവ മഗ്ഗം "ആസേവതി ഭാവേതി ബഹുലീകരോതീ"തി വുച്ചതി. **സഞ്ഞോജനാനി പഹീയന്തി, അനുസയാ ബ്യന്തീഹോന്തീ**തി യാവ അരഹത്തമഗ്ഗാ കമേന സബ്ബേ സഞ്ഞോജനാ പഹീയന്തി, അനുസയാ ബ്യന്തീഹോന്തി. **അനുസയാ ബ്യന്തീഹോന്തീ**തി ച പുന അനുപ്പത്തിയാ വിഗതന്താ ഹോന്തീതി അത്ഥോ.

പുന ചപരന്തി പുന ച അപരം കാരണം. **വിപസ്സനാപുബ്ബങ്ഗമം സമഥം ഭാവേതീ**തി വിപസ്സനം പുബ്ബങ്ഗമം പുരേചാരികം കത്വാ സമഥം ഭാവേതി, പഠമം വിപസ്സനം ഉപ്പാദേത്വാ പച്ഛാ സമാധിം ഭാവേതീതി അത്ഥോ. **യുഗനദ്ധം ഭാവേതീ**തി യുഗനദ്ധം കത്വാ ഭാവേതി. ഏത്ഥ തേനേവ ചിത്തേന സമാപത്തിം സമാപജ്ജിത്വാ തേനേവ സങ്ഖാരേ സമ്മസിതും ന സക്കാ. അയം പന യാവതാ സമാപത്തിയോ സമാപജ്ജതി, താവതാ സങ്ഖാരേ സമ്മസതി. യാവതാ സങ്ഖാരേ സമ്മസതി, താവതാ സമാപത്തിയോ സമാപജ്ജതി. കഥം? പഠമജ്ഝാനം സമാപജ്ജതി, തതോ വുട്ഠായ സങ്ഖാരേ സമ്മസതി. സങ്ഖാരേ സമ്മസിത്വാ ദുതിയജ്ഝാനം സമാപജ്ജതി, തതോ വുട്ഠായ സങ്ഖാരേ സമ്മസതി. സങ്ഖാരേ സമ്മസിത്വാ തതിയജ്ഝാനം...പേ॰... നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനസമാപത്തിം സമാപജ്ജതി, തതോ വുട്ഠായ സങ്ഖാരേ സമ്മസതി. ഏവം സമഥവിപസ്സനം യുഗനദ്ധം ഭാവേതി നാമ.

ധമ്മുദ്ധച്ചവിഗ്ഗഹിതം മാനസം ഹോതീതി ഏത്ഥ മന്ദപഞ്ഞാനം വിപസ്സകാനം ഉപക്കിലേസവത്ഥുത്താ വിപസ്സനുപക്കിലേസസഞ്ഞിതേസു ഓഭാസാദീസു ദസസു ധമ്മേസു ഭന്തതാവസേന ഉദ്ധച്ചസഹഗതചിത്തുപ്പത്തിയാ വിക്ഖേപസങ്ഖാതം ഉദ്ധച്ചം ധമ്മുദ്ധച്ചം, തേന ധമ്മുദ്ധച്ചേന വിഗ്ഗഹിതം വിരൂപഗ്ഗഹിതം വിരോധമാപാദിതം മാനസം ചിത്തം ധമ്മുദ്ധച്ചവിഗ്ഗഹിതം മാനസം ഹോതി, തേന വാ ധമ്മുദ്ധച്ചേന കാരണഭൂതേന തമ്മൂലകതണ്ഹാമാനദിട്ഠുപ്പത്തിയാ വിഗ്ഗഹിതം മാനസം ഹോതി. ധമ്മുദ്ധച്ചവിഗ്ഗഹിതമാനസന്തി വാ പാഠോ. **ഹോതി സോ ആവുസോ സമയോ**തി ഇമിനാ മഗ്ഗാമഗ്ഗവവത്ഥാനേന തം ധമ്മുദ്ധച്ചം പടിബാഹിത്വാ പുന വിപസ്സനാവീഥിം പടിപന്നകാലം ദസ്സേതി. **യം തം ചിത്ത**ന്തി യസ്മിം സമയേ തം വിപസ്സനാവീഥിം ഓക്കമിത്വാ പവത്തം ചിത്തം. **അജ്ഝത്തമേവ സന്തിട്ഠതീ**തി വിപസ്സനാവീഥിം പച്ചോതരിത്വാ തസ്മിം സമയേ ഗോചരജ്ഝത്തസങ്ഖാതേ ആരമ്മണേ സന്തിട്ഠതി പതിട്ഠാതി. **സന്നിസീദതീ**തി തത്ഥേവ പവത്തിവസേന സമ്മാ നിസീദതി. **ഏകോദി ഹോതീ**തി ഏകഗ്ഗം ഹോതി. **സമാധിയതീ**തി സമ്മാ ആധിയതി സുട്ഠു ഠിതം ഹോതീതി.

അയം സുത്തന്തവണ്ണനാ.

൧. സുത്തന്തനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨. തസ്സ സുത്തന്തസ്സ നിദ്ദേസകഥായ **തത്ഥ ജാതേ ധമ്മേ**തി തസ്മിം സമാധിസ്മിം ജാതേ ചിത്തചേതസികേ ധമ്മേ. **അനിച്ചതോ അനുപസ്സനട്ഠേനാ**തിആദിനാ വിപസ്സനായ ഭേദം ദസ്സേതി. **സമ്മാദിട്ഠി മഗ്ഗോ**തി സമ്മാദിട്ഠിസങ്ഖാതോ മഗ്ഗോ. അട്ഠസു മഗ്ഗങ്ഗേസു ഏകേകോപി ഹി മഗ്ഗോതി വുച്ചതി.**ആസേവതീ**തി സോതാപത്തിമഗ്ഗവസേന. **ഭാവേതീ**തി സകദാഗാമിമഗ്ഗുപ്പാദനേന. **ബഹുലീകരോതീ**തി അനാഗാമിഅരഹത്തമഗ്ഗുപ്പാദനേന. ഇമേസം തിണ്ണം അവത്ഥാഭേദേപി സതി ആവജ്ജനാദീനം സാധാരണത്താ സദിസമേവ വിസ്സജ്ജനം കതം.

൩. ആലോകസഞ്ഞാപടിനിസ്സഗ്ഗാനുപസ്സനാനം അന്തരാപേയ്യാലേ അവിക്ഖേപാദീനി ച ഝാന സമാപത്തികസിണാനുസ്സതിഅസുഭാ ച ദീഘം അസ്സാസാദീനി ച ആനന്തരികസമാധിഞാണനിദ്ദേസേ (പടി॰ മ॰ ൧.൮൦-൮൧) നിദ്ദിട്ഠത്താ സങ്ഖിത്താനി. തത്ഥ ച **അവിക്ഖേപവസേനാ**തി പുബ്ബഭാഗാവിക്ഖേപവസേന ഗഹേതബ്ബം. **അനിച്ചാനുപസ്സീ അസ്സാസവസേനാ**തിആദികേ സുദ്ധവിപസ്സനാവസേന വുത്തചതുക്കേ പന തരുണവിപസ്സനാകാലേ വിപസ്സനാസമ്പയുത്തസമാധിപുബ്ബങ്ഗമാ ബലവവിപസ്സനാ വേദിതബ്ബാ.

൪. വിപസ്സനാപുബ്ബങ്ഗമവാരേ പഠമം **അനിച്ചതോ**തിആദിനാ ആരമ്മണം അനിയമേത്വാ വിപസ്സനാ വുത്താ, പച്ഛാ **രൂപം അനിച്ചതോ**തിആദിനാ ആരമ്മണം നിയമേത്വാ വുത്താ. **തത്ഥ ജാതാന**ന്തി തസ്സാ വിപസ്സനായ ജാതാനം ചിത്തചേതസികാനം ധമ്മാനം. **വോസഗ്ഗാരമ്മണതാ**തി ഏത്ഥ വോസഗ്ഗോ നിബ്ബാനം. നിബ്ബാനഞ്ഹി സങ്ഖതവോസഗ്ഗതോ പരിച്ചാഗതോ ''വോസഗ്ഗോ''തി വുത്തോ. വിപസ്സനാ ച തംസമ്പയുത്തധമ്മാ ച നിബ്ബാനനിന്നതായ അജ്ഝാസയവസേന നിബ്ബാനേ പതിട്ഠിതത്താ നിബ്ബാനപതിട്ഠാ നിബ്ബാനാരമ്മണാ. പതിട്ഠാപി ഹി ആലമ്ബീയതീതി ആരമ്മണം നാമ ഹോതി, നിബ്ബാനേ പതിട്ഠട്ഠേനേവ നിബ്ബാനാരമ്മണാ. അഞ്ഞത്ഥ പാളിയമ്പി ഹി പതിട്ഠാ ''ആരമ്മണ''ന്തി വുച്ചന്തി. യഥാഹ - ''സേയ്യഥാപി, ആവുസോ, നളാഗാരം വാ തിണാഗാരം വാ സുക്ഖം കോളാപം തേരോവസ്സികം പുരത്ഥിമായ ചേപി ദിസായ പുരിസോ ആദിത്തായ തിണുക്കായ ഉപസങ്കമേയ്യ, ലഭേഥ അഗ്ഗി ഓതാരം, ലഭേഥ അഗ്ഗി ആരമ്മണ''ന്തിആദി (സം॰ നി॰ ൪.൨൪൩). തസ്മാ തത്ഥ ജാതാനം ധമ്മാനം വോസഗ്ഗാരമ്മണതായ നിബ്ബാനപതിട്ഠാഭാവേന ഹേതുഭൂതേന ഉപ്പാദിതോ യോ ചിത്തസ്സ ഏകഗ്ഗതാസങ്ഖാതോ ഉപചാരപ്പനാഭേദോ അവിക്ഖേപോ, സോ സമാധീതി വിപസ്സനാതോ പച്ഛാ ഉപ്പാദിതോ നിബ്ബേധഭാഗിയോ സമാധി നിദ്ദിട്ഠോ ഹോതി. തസ്മായേവ ഹി **ഇതി പഠമം വിപസ്സനാ, പച്ഛാ സമഥോ**തി വുത്തം.

൫. യുഗനദ്ധനിദ്ദേസേ യസ്മാ ഹേട്ഠാ സുത്തന്തവണ്ണനായം വുത്തോ യുഗനദ്ധക്കമോ പുരിമദ്വയനിദ്ദേസനയേനേവ പാകടോ, മഗ്ഗക്ഖണേ യുഗനദ്ധക്കമോ പന ന പാകടോ, തസ്മാ പുബ്ബഭാഗേ അനേകന്തികം യുഗനദ്ധഭാവനം അവത്വാ മഗ്ഗക്ഖണേ ഏകന്തേന ലബ്ഭമാനയുഗനദ്ധഭാവനമേവ ദസ്സേന്തോ **സോളസഹി ആകാരേഹീ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ആരമ്മണട്ഠേനാ**തിആദീസു സത്തരസസു ആകാരേസു അന്തേ ഉദ്ദിട്ഠം യുഗനദ്ധം മൂലപദേന ഏകട്ഠത്താ തം വിപ്പഹായ സേസാനം വസേന ''സോളസഹീ''തി വുത്തം. **ആരമ്മണട്ഠേനാ**തി ആലമ്ബനട്ഠേന, ആരമ്മണവസേനാതി അത്ഥോ. ഏവം സേസേസുപി. **ഗോചരട്ഠേനാ**തി ആരമ്മണട്ഠേപി സതി നിസ്സയിതബ്ബട്ഠാനട്ഠേന. **പഹാനട്ഠേനാ**തി പജഹനട്ഠേന. **പരിച്ചാഗട്ഠേനാ**തി പഹാനേപി സതി പുന അനാദിയനേന പരിച്ചാഗട്ഠേന. **വുട്ഠാനട്ഠേനാ**തി ഉഗ്ഗമനട്ഠേന. **വിവട്ടനട്ഠേനാ**തി ഉഗ്ഗമനേപി സതി

അപുനരാവട്ടനേന നിവത്തനട്ഠേന. **സന്തട്ഠേനാ**തി നിബ്ബുതട്ഠേന. **പണീതട്ഠേനാ**തി നിബ്ബുതട്ഠേപി സതി ഉത്തമട്ഠേന, അതപ്പകട്ഠേന വാ. **വിമുത്തട്ഠേനാ**തി ബന്ധനാപഗതട്ഠേന. **അനാസവട്ഠേനാ**തി ബന്ധനമോക്ഖേപി സതി ആരമ്മണം കത്വാ പവത്തമാനാസവവിരഹിതട്ഠേന. **തരണട്ഠേനാ**തി അനോസീദിത്വാ പിലവനട്ഠേന, അതിക്കമനട്ഠേന വാ. **അനിമിത്തട്ഠേനാ**തി സങ്ഖാരനിമിത്തവിരഹിതട്ഠേന. **അപ്പണിഹിതട്ഠേനാ**തി പണിധിവിരഹിതട്ഠേന. **സുഞ്ഞതട്ഠേനാ**തി അഭിനിവേസവിരഹിതട്ഠേന. **ഏകരസട്ഠേനാ**തി ഏകകിച്ചട്ഠേന. **അനതിവത്തനട്ഠേനാ**തി അഞ്ഞമഞ്ഞം അനതിക്കമനട്ഠേന. **യുഗനദ്ധട്ഠേനാ**തി യുഗലകട്ഠേന.

ഉദ്ധച്ചം പജഹതോ, അവിജ്ജം പജഹതോതി യോഗിനോ തസ്സ തസ്സ പടിപക്ഖപ്പഹാനവസേന വുത്തം. നിരോധോ ചേത്ഥ നിബ്ബാനമേവ. **അഞ്ഞമഞ്ഞം നാതിവത്തന്തീ**തി സമഥോ ചേ വിപസ്സനം അതിവത്തേയ്യ, ലീനപക്ഖികത്താ സമഥസ്സ ചിത്തം കോസജ്ജായ സംവത്തേയ്യ. വിപസ്സനാ ചേ സമഥം അതിവത്തേയ്യ, ഉദ്ധച്ചപക്ഖികത്താ വിപസ്സനായ ചിത്തം ഉദ്ധച്ചായ സംവത്തേയ്യ. തസ്മാ സമഥോ ച വിപസ്സനം അനതിവത്തമാനോ കോസജ്ജപാതം ന കരോതി, വിപസ്സനാ സമഥം അനതിവത്തമാനാ ഉദ്ധച്ചപാതം ന കരോതി. സമഥോ സമം പവത്തമാനോ വിപസ്സനം ഉദ്ധച്ചപാതതോ രക്ഖതി, വിപസ്സനാ സമം പവത്തമാനാ സമഥം കോസജ്ജപാതതോ രക്ഖതി. ഏവമിമേ ഉഭോ അഞ്ഞമഞ്ഞം അനതിവത്തനകിച്ചേന ഏകകിച്ചാ, സമാ ഹുത്വാ പവത്തമാനേന അഞ്ഞമഞ്ഞം അനതിവത്തമാനാ അത്ഥസിദ്ധികരാ ഹോന്തി. തേസം മഗ്ഗക്ഖണേ യുഗനദ്ധത്തം വുട്ഠാനഗാമിനിവിപസ്സനാക്ഖണേ യുഗനദ്ധത്തായേവ ഹോതി. പഹാനപരിച്ചാഗവുട്ഠാനവിവട്ടനകരണാനം മഗ്ഗകിച്ചവസേന വുത്തത്താ സകലസ്സ മഗ്ഗകിച്ചസ്സ ദസ്സനത്ഥം ഉദ്ധച്ചസഹഗതകിലേസാ ച ഖന്ധാ ച അവിജ്ജാസഹഗതകിലേസാ ച ഖന്ധാ ച നിദ്ദിട്ഠാ. സേസാനം ന തഥാ വുത്തത്താ പടിപക്ഖധമ്മമത്തദസ്സനവസേന ഉദ്ധച്ചാവിജ്ജാ ഏവ നിദ്ദിട്ഠാ. **വിവട്ടതോ**തി നിവത്തന്തസ്സ.

സമാധി കാമാസവാ വിമുത്തോ ഹോതീതി സമാധിസ്സ കാമച്ഛന്ദപടിപക്ഖത്താ വുത്തം. **രാഗവിരാഗാ**തി രാഗസ്സ വിരാഗോ സമതിക്കമോ ഏതിസ്സാ അത്ഥീതി രാഗവിരാഗാ, ''രാഗവിരാഗതോ''തി നിസ്സക്കവചനം വാ. തഥാ **അവിജ്ജാവിരാഗാ. ചേതോവിമുത്തീ**തി മഗ്ഗസമ്പയുത്തോ സമാധി. **പഞ്ഞാവിമുത്തീ**തി മഗ്ഗസമ്പയുത്താ പഞ്ഞാ. **തരതോ**തി തരന്തസ്സ. **സബ്ബപണിധീഹീ**തി രാഗദോസമോഹപണിധീഹി, സബ്ബപത്ഥനാഹി വാ. ഏവം ചുദ്ദസ ആകാരേ വിസ്സജ്ജിത്വാ ഏകരസട്ഠഞ്ച അനതിവത്തനട്ഠഞ്ച അവിഭജിത്വാവ **ഇമേഹി സോളസഹി ആകാരേഹീ**തി ആഹ. കസ്മാ? തേസം ചുദ്ദസന്നം ആകാരാനം ഏകേകസ്സ അവസാനേ ''ഏകരസാ ഹോന്തി, യുഗനദ്ധാ ഹോന്തി, അഞ്ഞമഞ്ഞം നാതിവത്തന്തീ''തി നിദ്ദിട്ഠത്താ തേ ദ്വേപി ആകാരാ നിദ്ദിട്ഠാവ ഹോന്തി. തസ്മാ ''സോളസഹീ''തി ആഹ. യുഗനദ്ധട്ഠോ പന ഉദ്ദേസേപി ന ഭണിതോയേവാതി.

൨. ധമ്മുദ്ധച്ചവാരനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൬. ധമ്മുദ്ധച്ചവാരേ **അനിച്ചതോ മനസികരോതോ ഓഭാസോ ഉപ്പജ്ജതീ**തി ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനായ ഠിതസ്സ തീഹി അനുപസ്സനാഹി പുനപ്പുനം സങ്ഖാരേ വിപസ്സന്തസ്സ വിപസ്സന്തസ്സ വിപസ്സനാഞാണേസു പരിപാകഗതേസു തദങ്ഗവസേന കിലേസപ്പഹാനേന പരിസുദ്ധചിത്തസ്സ അനിച്ചതോ വാ ദുക്ഖതോ വാ അനത്തതോ വാ മനസികാരക്ഖണേ വിപസ്സനാഞാണാനുഭാവേന പകതിയാവ ഓഭാസോ ഉപ്പജ്ജതീതി പഠമം താവ അനിച്ചതോ മനസികരോതോ ഓഭാസോ കഥിതോ. അകുസലോ വിപസ്സകോ തസ്മിം ഓഭാസേ ഉപ്പന്നേ ''ന ച വത മേ ഇതോ പുബ്ബേ

ഏവരൂപോ ഓഭാസോ ഉപ്പന്നപുബ്ബോ, അദ്ധാ മഗ്ഗം പത്തോമ്ഹി, ഫലം പത്തോമ്ഹീ''തി അമഗ്ഗംയേവ ''മഗ്ഗോ''തി, അഫലമേവ ''ഫല''ന്തി ഗണ്ഹാതി. തസ്സ അമഗ്ഗം ''മഗ്ഗോ''തി, അഫലം ''ഫല''ന്തി ഗണ്ഹതോ വിപസ്സനാവീഥി ഉക്കന്താ ഹോതി. സോ അത്തനോ വിപസ്സനാവീഥിം വിസ്സജ്ജേത്വാ വിക്ഖേപമാപന്നോ വാ ഓഭാസമേവ തണ്ഹാദിട്ഠിമഞ്ഞനാഹി മഞ്ഞമാനോ വാ നിസീദതി. സോ ഖോ പനായം ഓഭാസോ കസ്സചി ഭിക്ഖുനോ പല്ലങ്കട്ഠാനമത്തമേവ ഓഭാസേന്തോ ഉപ്പജ്ജതി, കസ്സചി അന്തോഗബ്ഭം, കസ്സചി ബഹിഗബ്ഭമ്പി, കസ്സചി സകലവിഹാരം, ഗാവുതം അഡ്ഢയോജനം യോജനം ദ്വിയോജനം...പേ॰... കസ്സചി പഥവിതലതോ യാവ അകനിട്ഠബ്രഹ്മലോകാ ഏകാലോകം കുരുമാനോ. ഭഗവതോ പന ദസസഹസ്സിലോകധാതും ഓഭാസേന്തോ ഉദപാദി. അയഞ്ഹി ഓഭാസോ ചതുരങ്ഗസമന്നാഗതേപി അന്ധകാരേ തം തം ഠാനം ഓഭാസേന്തോ ഉപ്പജ്ജതി.

ഓഭാസോ ധമ്മോതി ഓഭാസം ആവജ്ജതീതി അയം ഓഭാസോ മഗ്ഗധമ്മോ ഫലധമ്മോതി വാ തം തം ഓഭാസം മനസി കരോതി. **തതോ വിക്ഖേപോ ഉദ്ധച്ച**ന്തി തതോ ഓഭാസതോ ധമ്മോതി ആവജ്ജനകരണതോ വാ യോ ഉപ്പജ്ജതി വിക്ഖേപോ, സോ ഉദ്ധച്ചം നാമാതി അത്ഥോ. **തേന ഉദ്ധച്ചേന വിഗ്ഗഹിതമാനസോ**തി തേന ഏവം ഉപ്പജ്ജമാനേന ഉദ്ധച്ചേന വിരോധിതചിത്തോ, തേന വാ ഉദ്ധച്ചേന കാരണഭൂതേന തമ്മൂലകകിലേസുപ്പത്തിയാ വിരോധിതചിത്തോ വിപസ്സകോ വിപസ്സനാവീഥിം ഓക്കമിത്വാ വിക്ഖേപം വാ തമ്മൂലകകിലേസേസു വാ ഠിതത്താ അനിച്ചതോ ദുക്ഖതോ അനത്തതോ ഉപട്ഠാനാനി യഥാഭൂതം നപ്പജാനാതി. ''തേന വുച്ചതി ധമ്മുദ്ധച്ചവിഗ്ഗഹിതമാനസോ''തി ഏവം ഇതി-സദ്ദോ യോജേതബ്ബോ. **ഹോതി സോ സമയോ**തി ഏവം അസ്സാദവസേന ഉപക്കിലിട്ഠചിത്തസ്സാപി യോഗിനോ സചേ ഉപപരിക്ഖാ ഉപ്പജ്ജതി, സോ ഏവം പജാനാതി - ''വിപസ്സനാ നാമ സങ്ഖാരാരമ്മണാ, മഗ്ഗഫലാനി നിബ്ബാനാരമ്മണാനി, ഇമാനി ച ചിത്താനി സങ്ഖാരാരമ്മണാനി, തസ്മാ നായമോഭാസോ മഗ്ഗോ, ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനായേവ നിബ്ബാനസ്സ ലോകികോ മഗ്ഗോ''തി മഗ്ഗാമഗ്ഗം വവത്ഥപേത്വാ തം വിക്ഖേപം പരിവജ്ജയിത്വാ ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനായ ഠത്വാ സാധുകം സങ്ഖാരേ അനിച്ചതോ ദുക്ഖതോ അനത്തതോ വിപസ്സതി. ഏവം ഉപപരിക്ഖന്തസ്സ സോ സമയോ ഹോതി. ഏവം അപസ്സന്തോ പന ''മഗ്ഗഫലപ്പത്തോമ്ഹീ''തി അധിമാനികോ ഹോതി.

യം തം ചിത്തന്തി യം തം വിപസ്സനാചിത്തം. **അജ്ഝത്തമേവാ**തി അനിച്ചാനുപസ്സനായ ആരമ്മണേ ഗോചരജ്ഝത്തേയേവ. **ഞാണം ഉപ്പജ്ജതീ**തി തസ്സേവ യോഗാവചരസ്സ രൂപാരൂപധമ്മേ തുലയന്തസ്സ തീരയന്തസ്സ വിസ്സട്ഠഇന്ദവജിരമിവ അവിഹതവേഗം തിഖിണം സൂരമതിവിസദം വിപസ്സനാഞാണം ഉപ്പജ്ജതി. **പീതി ഉപ്പജ്ജതീ**തി തസ്സേവ തസ്മിം സമയേ ഖുദ്ദികാ പീതി, ഖണികാ പീതി, ഓക്കന്തികാ പീതി, ഉബ്ബേഗാ പീതി, ഫരണാ പീതീതി അയം പഞ്ചവിധാ വിപസ്സനാസമ്പയുത്താ പീതി സകലസരീരം പൂരയമാനാ ഉപ്പജ്ജതി. **പസ്സദ്ധി ഉപ്പജ്ജതീ**തി തസ്സേവ തസ്മിം സമയേ കായചിത്താനം നേവ ദരഥോ, ന ഗാരവതാ, ന കക്ഖളതാ , ന അകമ്മഞ്ഞതാ, ന ഗേലഞ്ഞതാ, ന വങ്കതാ ഹോതി. അഥ ഖോ പനസ്സ കായചിത്താനി പസ്സദ്ധാനി ലഹൂനി മുദൂനി കമ്മഞ്ഞാനി പഗുണാനി സുവിസദാനി ഉജുകാനിയേവ ഹോന്തി. സോ ഇമേഹി പസ്സദ്ധാദീഹി അനുഗ്ഗഹിതകായചിത്തോ തസ്മിം സമയേ അമാനുസിം നാമ രതിം അനുഭവതി. യം സന്ധായ വുത്തം -

''സുഞ്ഞാഗാരം പവിട്ഠസ്സ, സന്തചിത്തസ്സ ഭിക്ഖുനോ;
അമാനുസീ രതീ ഹോതി, സമ്മാ ധമ്മം വിപസ്സതോ.

''യതോ യതോ സമ്മസതി, ഖന്ധാനം ഉദയബ്ബയം;
ലഭതീ പീതിപാമോജ്ജം, അമതം തം വിജാനത''ന്തി. (ധ॰ പ॰ ൩൭൩-൪) -

ഏവമസ്സ ഇമം അമാനുസിം രതിം സാധയമാനാ ലഹുതാദീഹി സഹിതാ വിപസ്സനാസമ്പയുത്താ കായചിത്തപസ്സദ്ധി ഉപ്പജ്ജതി. **സുഖം ഉപ്പജ്ജതീ**തി തസ്സേവ തസ്മിം സമയേ സകലസരീരം അഭിസന്ദയമാനം വിപസ്സനാസമ്പയുത്തം സുഖം ഉപ്പജ്ജതി. **അധിമോക്ഖോ ഉപ്പജ്ജതീ**തി തസ്സേവ തസ്മിം സമയേ ചിത്തചേതസികാനം അതിസയപസാദഭൂതാ വിപസ്സനാസമ്പയുത്താ സദ്ധാ ഉപ്പജ്ജതി. **പഗ്ഗഹോ ഉപ്പജ്ജതീ**തി തസ്സേവ തസ്മിം സമയേ അസിഥിലമനച്ചാരദ്ധം സുപഗ്ഗഹിതം വിപസ്സനാസമ്പയുത്തം വീരിയം ഉപ്പജ്ജതി. **ഉപട്ഠാനം ഉപ്പജ്ജതീ**തി തസ്സേവ തസ്മിം സമയേ സൂപട്ഠിതാ സുപ്പതിട്ഠിതാ നിഖാതാ അചലാ പബ്ബതരാജസദിസാ വിപസ്സനാസമ്പയുത്താ സതി ഉപ്പജ്ജതി. സോ യം യം ഠാനം ആവജ്ജതി സമന്നാഹരതി മനസി കരോതി പച്ചവേക്ഖതി, തം തം ഠാനമസ്സ ഓക്കന്തിത്വാ പക്ഖന്ദിത്വാ ദിബ്ബചക്ഖുനോ പരലോകോ വിയ സതിയാ ഉപട്ഠാതി (വിസുദ്ധി॰ ൨.൭൩൪).

ഉപേക്ഖാതി വിപസ്സനുപേക്ഖാ ചേവ ആവജ്ജനുപേക്ഖാ ച. തസ്മിഞ്ഹി സമയേ സബ്ബസങ്ഖാരേസു മജ്ഝത്തഭൂതാ വിപസ്സനുപേക്ഖാപി ബലവതീ ഉപ്പജ്ജതി, മനോദ്വാരേ ആവജ്ജനുപേക്ഖാപി. സാ ഹിസ്സ തം തം ഠാനം ആവജ്ജന്തസ്സ വിസ്സട്ഠഇന്ദവജിരമിവ പത്തപുടേ പക്ഖന്ദതത്തനാരാചോ വിയ ച സൂരാ തിഖിണാ ഹുത്വാ വഹതി . ഏവഞ്ഹി വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ (വിസുദ്ധി॰ ൨.൭൩൪) വുത്തം. **വിപസ്സനുപേക്ഖാ**തി ചേത്ഥ "വിപസ്സനാസമ്പയുത്താ തത്രമജ്ഝത്തുപേക്ഖാ"തി ആചരിയാ വദന്തി. വിപസ്സനാഞാണേ ഹി ഗയ്ഹമാനേ "ഞാണം ഉപ്പജ്ജതീ"തി വിപസ്സനാഞാണസ്സ ആഗതത്താ പുനരുത്തിദോസോ ഹോതി. തതിയജ്ഝാനവണ്ണനായഞ്ച "സങ്ഖാരുപേക്ഖാവിപസ്സനുപേക്ഖാനമ്പി അത്ഥതോ ഏകീഭാവോ. പഞ്ഞാ ഏവ ഹി സാ, കിച്ചവസേന ദ്വിധാ ഭിന്നാ"തി വുത്തം. തസ്മാ വിപസ്സനാസമ്പയുത്തായ തത്രമജ്ഝത്തുപേക്ഖായ വുച്ചമാനായ പുനരുത്തിദോസോ ച ന ഹോതി, തതിയജ്ഝാനവണ്ണനായ ച സമേതി. യസ്മാ ച പഞ്ചസു ഇന്ദ്രിയേസു "ഞാണം അധിമോക്ഖോ പഗ്ഗഹോ ഉപട്ഠാന"ന്തി പഞ്ചിന്ദ്രിയസദ്ധിന്ദ്രിയവീരിയിന്ദ്രിയസതിന്ദ്രിയാനി നിദ്ദിട്ഠാനി, സമാധിന്ദ്രിയം പന അനിദ്ദിട്ഠം ഹോതി, യുഗനദ്ധവസേനാപി ച സമാധിന്ദ്രിയം നിദ്ദിസിതബ്ബമേവ ഹോതി, തസ്മാ സമപ്പവത്തോ സമാധി പുന സമാധാനേ ബ്യാപാരപ്പഹാനകരണേന "ഉപേക്ഖാ"തി വുത്തോതി വേദിതബ്ബം.

നികന്തി ഉപ്പജ്ജതീതി ഏവം ഓഭാസാദിപടിമണ്ഡിതായ വിപസ്സനായ ആലയം കുരുമാനാ സുഖുമാ സന്താകാരാ നികന്തി ഉപ്പജ്ജതി, യാ കിലേസോതി പരിഗ്ഗഹേതുമ്പി ന സക്കാ ഹോതി. യഥാ ച ഓഭാസേ, ഏവം ഏതേസുപി അഞ്ഞതരസ്മിം ഉപ്പന്നേ യോഗാവചരോ "ന ച വത മേ ഇതോ പുബ്ബേ ഏവരൂപം ഞാണം ഉപ്പന്നപുബ്ബം, ഏവരൂപാ പീതി പസ്സദ്ധി സുഖം അധിമോക്ഖോ പഗ്ഗഹോ ഉപട്ഠാനം ഉപേക്ഖാ നികന്തി ഉപ്പന്നപുബ്ബാ, അദ്ധാ മഗ്ഗം പത്തോമ്ഹി, ഫലം പത്തോമ്ഹീ"തി അമഗ്ഗമേവ "മഗ്ഗോ"തി, അഫലമേവ "ഫല"ന്തി ഗണ്ഹാതി. തസ്സ അമഗ്ഗം "മഗ്ഗോ"തി, അഫലഞ്ച "ഫല"ന്തി ഗണ്ഹതോ വിപസ്സനാവീഥി ഉക്കന്താ ഹോതി. സോ അത്തനോ മൂലകമ്മട്ഠാനം വിസ്സജ്ജേത്വാ നികന്തിമേവ അസ്സാദേന്തോ നിസീദതി. ഏത്ഥ ച ഓഭാസാദയോ ഉപക്കിലേസവത്ഥുതായ ഉപക്കിലേസാതി വുത്താ, ന അകുസലത്താ. നികന്തി പന ഉപക്കിലേസോ ചേവ ഉപക്കിലേസവത്ഥു ച. വത്ഥുവസേനേവ ചേതേ ദസ, ഗാഹവസേന പന സമതിംസ ഹോന്തി. കഥം? "മമ ഓഭാസോ ഉപ്പന്നോ"തി ഗണ്ഹതോ ഹി ദിട്ഠിഗ്ഗാഹോ ഹോതി, "മനാപോ വത ഓഭാസോ ഉപ്പന്നോ"തി ഗണ്ഹതോ മാനഗ്ഗാഹോ, ഓഭാസം അസ്സാദയതോ തണ്ഹാഗ്ഗാഹോ. ഇതി ഓഭാസേ ദിട്ഠിമാനതണ്ഹാവസേന തയോ ഗാഹാ. തഥാ സേസേസുപീതി ഏവം ഗാഹവസേന സമതിംസ ഉപക്കിലേസാ ഹോന്തി. **ദുക്ഖതോ മനസികരോതോ, അനത്തതോ മനസികരോതോ**തി വാരേസുപി ഇമിനാവ നയേന

അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ഏകേകഅനുപസ്സനാവസേന ഹേത്ഥ ഏകേകസ്സ വിപസ്സനുപക്കിലേസുപ്പത്തി വേദിതബ്ബാ, ന ഏകസ്സേവ.

തീസു അനുപസ്സനാസു. ഏവം അഭേദതോ വിപസ്സനാവസേന ഉപക്കിലേസേ ദസ്സേത്വാ പുന ഭേദവസേന ദസ്സേന്തോ **രൂപം അനിച്ചതോ മനസികരോതോ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ജരാമരണം അനിച്ചതോ ഉപട്ഠാനന്തി** ജരാമരണസ്സ അനിച്ചതോ ഉപട്ഠാനം.

൭. യസ്മാ പുബ്ബേ വുത്താനം സമതിംസായ ഉപക്കിലേസാനം വസേന അകുസലോ അബ്യത്തോ യോഗാവചരോ ഓഭാസാദീസു വികമ്പതി, ഓഭാസാദീസു ഏകേകം "ഏതം മമ, ഏസോഹമസ്മി, ഏസോ മേ അത്താ"തി സമനുപസ്സതി, തസ്മാ തമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **ഓഭാസേ ചേവ ഞാണേ ചാ**തിആദിഗാഥാദ്വയമാഹ. തത്ഥ **വികമ്പതീ**തി ഓഭാസാദികേ ആരമ്മണേ നാനാകിലേസവസേന വിവിധാ കമ്പതി വേധതി. **യേഹി ചിത്തം പവേധതീ**തി യേഹി പസ്സദ്ധിസുഖേഹി ചിത്തം നാനാകിലേസവസേന നാനപ്പകാരേന വേധതി കമ്പതി. തസ്മാ **പസ്സദ്ധിയാ സുഖേ ചേവ** യോഗാവചരോ വികമ്പതീതി സമ്ബന്ധോ വേദിതബ്ബോ. **ഉപേക്ഖാവജ്ജനായ ചേവാ**തി ഉപേക്ഖാസങ്ഖാതായ ആവജ്ജനായ ചേവ വികമ്പതി, ആവജ്ജനുപേക്ഖായ ചേവ വികമ്പതീതി അത്ഥോ. വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ (വിസുദ്ധി॰ ൨.൭൩൩) പന "ഉപേക്ഖാവജ്ജനായഞ്ചാ"തി വുത്തം. **ഉപേക്ഖായ ചാ**തി ഹേട്ഠാ വുത്തപ്പകാരായ ഉപേക്ഖായ ച വികമ്പതി, നികന്തിയാ ച വികമ്പതീതി അത്ഥോ. ഏത്ഥ ച ദ്വിന്നം ഉപേക്ഖാനം നിദ്ദിട്ഠത്താ ഹേട്ഠാ "ഉപേക്ഖാ ഉപ്പജ്ജതീ"തി വുത്തട്ഠാനേ ച ഉഭയഥാ അത്ഥോ വുത്തോ. അനിച്ചാനുപസ്സനാദീസു ച ഏകേകിസ്സായേവ ആവജ്ജനുപേക്ഖായ സബ്ഭാവതോ ഏകേകായേവ അനുപസ്സനാ അനിച്ചം അനിച്ചം, ദുക്ഖം ദുക്ഖം, അനത്താ അനത്താതി പുനപ്പുനം ഭാവീയതീതി വുത്തം ഹോതി. യസ്മാ പന കുസലോ പണ്ഡിതോ ബ്യത്തോ ബുദ്ധിസമ്പന്നോ യോഗാവചരോ ഓഭാസാദീസു ഉപ്പന്നേസു "അയം ഖോ മേ ഓഭാസോ ഉപ്പന്നോ, സോ ഖോ പനായം അനിച്ചോ സങ്ഖതോ പടിച്ചസമുപ്പന്നോ ഖയധമ്മോ വയധമ്മോ വിരാഗധമ്മോ നിരോധധമ്മോ"തി ഇതി വാ നം പഞ്ഞായ പരിച്ഛിന്ദതി ഉപപരിക്ഖതി. അഥ വാ പനസ്സ ഏവം ഹോതി - സചേ ഓഭാസോ അത്താ ഭവേയ്യ, "അത്താ"തി ഗഹേതും വട്ടേയ്യ. അനത്താവ പനായം "അത്താ"തി ഗഹിതോ. തസ്മായം അവസവത്തനട്ഠേന അനത്താതി പസ്സന്തോ ദിട്ഠിം ഉഗ്ഘാടേതി. സചേ ഓഭാസോ നിച്ചോ ഭവേയ്യ, "നിച്ചോ"തി ഗഹേതും വട്ടേയ്യ. അനിച്ചോവ പനായം "നിച്ചോ"തി ഗഹിതോ. തസ്മായം ഹുത്വാ അഭാവട്ഠേന അനിച്ചോതി പസ്സന്തോ മാനം സമുഗ്ഘാടേതി. സചേ ഓഭാസോ സുഖോ ഭവേയ്യ, "സുഖോ"തി ഗഹേതും വട്ടേയ്യ. ദുക്ഖോവ പനായം "സുഖോ"തി ഗഹിതോ. തസ്മായം ഉപ്പാദവയപടിപീളനട്ഠേന ദുക്ഖോതി പസ്സന്തോ നികന്തിം പരിയാദിയതി. യഥാ ച ഓഭാസേ, ഏവം സേസേസുപി.

ഏവം ഉപപരിക്ഖിത്വാ ഓഭാസം "നേതം മമ, നേസോഹമസ്മി, ന മേസോ അത്താ"തി സമനുപസ്സതി. ഞാണം...പേ॰... നികന്തിം "നേതം മമ, നേസോഹമസ്മി, ന മേസോ അത്താ"തി സമനുപസ്സതി. ഏവം സമനുപസ്സന്തോ ഓഭാസാദീസു ന കമ്പതി ന വേധതി. തസ്മാ തമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **ഇമാനി ദസ ഠാനാനീ**തി ഗാഥമാഹ. തത്ഥ **ദസ ഠാനാനീ**തി ഓഭാസാദീനി. **പഞ്ഞാ യസ്സ പരിച്ചിതാ**തി യസ്സ ഉപക്കിലേസവിമുത്തായ പഞ്ഞായ പരിചിതാനി പുനപ്പുനം ഫുട്ഠാനി പരിഭാവിതാനി. **ധമ്മുദ്ധച്ചകുസലോ ഹോതീ**തി സോ പഞ്ഞായ പരിചിതദസട്ഠാനോ യോഗാവചരോ പുബ്ബേ വുത്തപ്പകാരസ്സ ധമ്മുദ്ധച്ചസ്സ യഥാസഭാവപടിവേധേന ഛേകോ ഹോതി. **ന ച സമ്മോഹ ഗച്ഛതീ**തി ധമ്മുദ്ധച്ചകുസലത്തായേവ തണ്ഹാമാനദിട്ഠുഗ്ഘാടവസേന സമ്മോഹഞ്ച ന ഗച്ഛതി.

ഇദാനി പുബ്ബേ വുത്തമേവ വിധിം അപരേന പരിയായേന വിഭാവേത്വാ ദസ്സേന്തോ **വിക്ഖിപതി ചേവ കിലിസ്സതി ചാ**തിആദിഗാഥമാഹ. തത്ഥ മന്ദപഞ്ഞോ യോഗാവചരോ ഓഭാസാദീസു വിക്ഖേപഞ്ച അവസേസകിലേസുപ്പത്തിഞ്ച പാപുണാതി. മജ്ഝിമപഞ്ഞോ വിക്ഖേപമേവ പാപുണാതി, നാവസേസകിലേസുപ്പത്തിം, സോ അധിമാനികോ ഹോതി. തിക്ഖപഞ്ഞോ വിക്ഖേപം പാപുണിത്വാപി തം അധിമാനം പഹായ വിപസ്സനം ആരഭതി. അതിതിക്ഖപഞ്ഞോ ന വിക്ഖേപം പാപുണാതി, ന ചാവസേസകിലേസുപ്പത്തിം. **വിക്ഖിപ്പതി ചേവാ**തി തേസു മന്ദപഞ്ഞോ ധമ്മുദ്ധച്ചസങ്ഖാതം വിക്ഖേപഞ്ചേവ പാപുണീയതി. **കിലിസ്സതി ചാ**തി തണ്ഹാമാനദിട്ഠികിലേസേഹി കിലേസീയതി ച, ഉപതാപീയതി വിബാധീയതീതി അത്ഥോ. **ചവതി ചിത്തഭാവനാ**തി തസ്സ മന്ദപഞ്ഞസ്സ വിപസ്സനാചിത്തഭാവനാ കിലേസേസുയേവ ഠാനതോ പടിപക്ഖാവിഹതത്താ ചവതി, പരിപതതീതി അത്ഥോ. **വിക്ഖിപതി ന കിലിസ്സതീ**തി മജ്ഝിമപഞ്ഞോ വിക്ഖേപേന വിക്ഖിപതി, കിലേസേഹി ന കിലിസ്സതി. **ഭാവനാ പരിഹായതീ**തി തസ്സ മജ്ഝിമപഞ്ഞസ്സ അധിമാനികത്താ വിപസ്സനാരമ്ഭാഭാവേന വിപസ്സനാ പരിഹായതി, നപ്പവത്തതീതി അത്ഥോ. **വിക്ഖിപതി ന കിലിസ്സതീ**തി തിക്ഖപഞ്ഞോപി വിക്ഖേപേന വിക്ഖിപതി, കിലേസേഹി ന കിലിസ്സതി. **ഭാവനാ ന പരിഹായതീ**തി തസ്സ തിക്ഖപഞ്ഞസ്സ സന്തേപി വിക്ഖേപേ തം അധിമാനവിക്ഖേപം പഹായ വിപസ്സനാരമ്ഭസബ്ഭാവേന വിപസ്സനാഭാവനാ ന പരിഹായതി, പവത്തതീതി അത്ഥോ. **ന ച വിക്ഖിപതേ ചിത്തം ന കിലിസ്സതീ**തി അതിതിക്ഖപഞ്ഞസ്സ ചിത്തം ന വിക്ഖേപേന വിക്ഖിപതി, ന ച കിലേസേഹി കിലിസ്സതി. **ന ചവതി ചിത്തഭാവനാ**തി തസ്സ വിപസ്സനാചിത്തഭാവനാ ന ചവതി, വിക്ഖേപകിലേസാഭാവേന യഥാഠാനേ തിട്ഠതീതി അത്ഥോ.

ഇമേഹി ചതൂഹി ഠാനേഹീതിആദീസു ഇദാനി വുത്തേഹി ഇമേഹി ചതൂഹി ഠാനേഹി ഹേതുഭൂതേഹി, കരണഭൂതേഹി വാ ഓഭാസാദികേ ദസ ഠാനേ ചിത്തസ്സ സങ്ഖേപേന ച വിക്ഖേപേന ച വിഗ്ഗഹിതം മാനസം വിക്ഖേപകിലേസുപ്പത്തിവിരഹിതോ ചതുത്ഥോ കുസലോ മഹാപഞ്ഞോ യോഗാവചരോ മന്ദപഞ്ഞാദീനം തിണ്ണം യോഗാവചരാനം മാനസം ഏവഞ്ച ഏവഞ്ച ഹോതീതി നാനപ്പകാരതോ ജാനാതീതി സമ്ബന്ധതോ അത്ഥവണ്ണനാ വേദിതബ്ബാ. **സങ്ഖേപോ**തി ചേത്ഥ വിക്ഖേപസ്സ ചേവ കിലേസാനഞ്ച ഉപ്പത്തിവസേന ചിത്തസ്സ ലീനഭാവോ വേദിതബ്ബോ. **വിക്ഖേപോ**തി "വിക്ഖിപതി ന കിലിസ്സതീ"തി ദ്വീസു ഠാനേസു വുത്തവിക്ഖേപവസേന ചിത്തസ്സ ഉദ്ധതഭാവോ വേദിതബ്ബോതി.

യുഗനദ്ധകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

** വ. സച്ചകഥാ**

സച്ചകഥാവണ്ണനാ

വ്വ. ഇദാനി യുഗനദ്ധഗുണസ്സ അരിയമഗ്ഗസ്സ വസേന സച്ചട്ഠം സച്ചപടിവേധവിസേസം സച്ചലക്ഖണാദിവിധാനഞ്ച ദസ്സേന്തേന കഥിതായ സുത്തന്തപുബ്ബങ്ഗമായ സച്ചകഥായ അപുബ്ബത്ഥാനുവണ്ണനാ. തത്ഥ സുത്തന്തേ താവ **തഥാനീ**തി യഥാസഭാവവസേന തച്ഛാനി. യഥാസഭാവഭൂതാനേവ ഹി ധമ്മജാതാനി സച്ചട്ഠേന സച്ചാനി. സച്ചട്ഠോ പഠമഞാണനിദ്ദേസവണ്ണനായം വുത്തോ. **അവിതഥാനീ**തി വുത്തസഭാവേ വിപരിയായവിരഹിതാനി. ന ഹി സച്ചാനി അസച്ചാനി നാമ ഹോന്തി. **അനഞ്ഞഥാനീ**തി അഞ്ഞസഭാവവിരഹിതാനി. ന ഹി അസച്ചാനി സച്ചാനി നാമ ഹോന്തി. **ഇദം ദുക്ഖന്തി, ഭിക്ഖവേ, തഥമേത**ന്തി ഭിക്ഖവേ, ഇദം ദുക്ഖന്തി യം വുച്ചതി, ഏതം യഥാസഭാവത്താ തഥം. ദുക്ഖമേവ ഹി ദുക്ഖം. വുത്തസഭാവേ വിപരിയായാഭാവതോ **അവിതഥം**. ന ഹി ദുക്ഖം

അദുക്ഖം നാമ ഹോതി. അഞ്ഞസഭാവവിരഹിതത്താ **അനഞ്ഞഥം**. ന ഹി ദുക്ഖം സമുദയാദിസഭാവം ഹോതി. സമുദയാദീസുപി ഏസേവ നയോ.

൧. പഠമസുത്തന്തനിദ്ദേസവണ്ണനാ

തഥട്ഠേനാതി യഥാസഭാവട്ഠേന. **പീളനട്ഠാ**ദയോ ഞാണകഥായം വുത്തത്ഥായേവ.

൯. ഏകപ്പടിവേധാനീതി ഏകേന മഗ്ഗഞാണേന പടിവേധോ, ഏകതോ വാ പടിവേധോ ഏതേസന്തി ഏകപ്പടിവേധാനി. **അനത്തട്ഠേനാ**തി ചതുന്നമ്പി സച്ചാനം അത്തവിരഹിതത്താ അനത്തട്ഠേന. വുത്തഞ്ഹേതം വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ (വിസുദ്ധി॰ ൨.൫൬൭) - പരമത്ഥതോ ഹി സബ്ബാനേവ സച്ചാനി വേദകകാരകനിബ്ബുതഗമകാഭാവതോ സുഞ്ഞാനീതി വേദിതബ്ബാനി. തേനേതം വുച്ചതി -

> ''ദുക്ഖമേവ ഹി, ന കോചി ദുക്ഖിതോ, കാരകോ ന, കിരിയാവ വിജ്ജതി;
> അത്ഥി നിബ്ബുതി, ന നിബ്ബുതോ പുമാ, മഗ്ഗമത്ഥി, ഗമകോ ന വിജ്ജതീ''തി. (വിസുദ്ധി॰ ൨.൫൬൭);

അഥ വാ -

> ''ധുവസുഭസുഖത്തസുഞ്ഞം, പുരിമദ്വയമത്തസുഞ്ഞമമതപദം;
> ധുവസുഖഅത്തവിരഹിതോ, മഗ്ഗോ ഇതി സുഞ്ഞതാ തേസൂ''തി. (വിസുദ്ധി॰ ൨.൫൬൭);

സച്ചട്ഠേനാതി അവിസംവാദകട്ഠേന. **പടിവേധട്ഠേനാ**തി മഗ്ഗക്ഖണേ പടിവിജ്ഝിതബ്ബട്ഠേന. **ഏകസങ്ഗഹിതാനീ**തി തഥട്ഠാദിനാ ഏകേകേനേവ അത്ഥേന സങ്ഗഹിതാനി, ഏകഗണനം ഗതാനീതി അത്ഥോ. **യം ഏകസങ്ഗഹിതം, തം ഏകത്ത**ന്തി യസ്മാ ഏകേന സങ്ഗഹിതം, തസ്മാ ഏകത്തന്തി അത്ഥോ. സച്ചാനം ബഹുത്തേപി ഏകത്തമപേക്ഖിത്വാ ഏകവചനം കതം. **ഏകത്തം ഏകേന ഞാണേന പടിവിജ്ഝതീ**തി പുബ്ബഭാഗേ ചതുന്നം സച്ചാനം നാനത്തേകത്തം സ്വാവത്ഥിതം വവത്ഥപേത്വാ ഠിതോ മഗ്ഗക്ഖണേ ഏകേന മഗ്ഗഞാണേന തഥട്ഠാദിതംതംഏകത്തം പടിവിജ്ഝതി. കഥം? നിരോധസച്ചസ്സ തഥട്ഠാദികേ ഏകത്തേ പടിവിദ്ധേ സേസസച്ചാനമ്പി തഥട്ഠാദികം ഏകത്തം പടിവിദ്ധമേവ ഹോതി. യഥാ പുബ്ബഭാഗേ പഞ്ചന്നം ഖന്ധാനം നാനത്തേകത്തം സ്വാവത്ഥിതം വവത്ഥപേത്വാ ഠിതസ്സ മഗ്ഗവുട്ഠാനകാലേ അനിച്ചതോ വാ ദുക്ഖതോ വാ അനത്തതോ വാ വുട്ഠഹന്തസ്സ ഏകസ്മിമ്പി ഖന്ധേ അനിച്ചാദിതോ ദിട്ഠേ സേസഖന്ധാപി അനിച്ചാദിതോ ദിട്ഠാവ ഹോന്തി, ഏവമിദന്തി ദട്ഠബ്ബം. **ദുക്ഖസ്സ ദുക്ഖട്ഠോ തഥട്ഠോ**തി ദുക്ഖസച്ചസ്സ പീളനട്ഠാദികോ ചതുബ്ബിധോ അത്ഥോ സഭാവട്ഠേന തഥട്ഠോ. സേസസച്ചേസുപി ഏസേവ നയോ. സോയേവ ചതുബ്ബിധോ അത്ഥോ അത്താഭാവതോ **അനത്തട്ഠോ**. വുത്തസഭാവേ അവിസംവാദകതോ **സച്ചട്ഠോ**. മഗ്ഗക്ഖണേ പടിവിജ്ഝിതബ്ബതോ **പടിവേധട്ഠോ** വുത്തോതി വേദിതബ്ബം.

൧൦. യം അനിച്ചന്തിആദി സാമഞ്ഞലക്ഖണപുബ്ബങ്ഗമം കത്വാ ദസ്സിതം. തത്ഥ **യം അനിച്ചം, തം ദുക്ഖം. യം ദുക്ഖം, തം അനിച്ച**ന്തി ദുക്ഖസമുദയമഗ്ഗാ ഗഹിതാ. താനി ഹി തീണി സച്ചാനി അനിച്ചാനി ചേവ അനിച്ചത്താ ദുക്ഖാനി ച. **യം അനിച്ചഞ്ച ദുക്ഖഞ്ച, തം അനത്താ**തി താനിയേവ തീണി ഗഹിതാനി. **യം അനിച്ചഞ്ച ദുക്ഖഞ്ച അനത്താ ചാ**തി തേഹി തീഹി സഹ നിരോധസച്ചഞ്ച സങ്ഗഹിതം. ചത്താരിപി ഹി അനത്തായേവ. **തം തഥ**ന്തി തം സച്ചചതുക്കം സഭാവഭൂതം. **തം സച്ച**ന്തി തദേവ സച്ചചതുക്കം യഥാസഭാവേ അവിസംവാദകം. **നവഹാകാരേഹീ**തിആദീസു ''സബ്ബം, ഭിക്ഖവേ, അഭിഞ്ഞേയ്യ''ന്തി (പടി॰ മ॰ ൧.൩; സം॰ നി॰ ൪.൪൬) വചനതോ

അഭിഞ്ഞട്ഠേന, ദുക്ഖസ്സ പരിഞ്ഞട്ഠേ, സമുദയസ്സ പഹാനട്ഠേ, മഗ്ഗസ്സ ഭാവനട്ഠേ, നിരോധസ്സ സച്ഛികിരിയട്ഠേ ആവേനികേപി ഇധ ചതൂസുപി സച്ചേസു ഞാതപരിഞ്ഞാസബ്ഭാവതോ പരിഞ്ഞട്ഠേന, ചതുസച്ചദസ്സനേന പഹാനസബ്ഭാവതോ പഹാനട്ഠേന, ചതുസച്ചഭാവനാസബ്ഭാവതോ ഭാവനട്ഠേന, ചതുന്നം സച്ചാനം സച്ഛികിരിയസബ്ഭാവതോ സച്ഛികിരിയട്ഠേനാതി നിദ്ദിട്ഠന്തി വേദിതബ്ബം. **നവഹാകാരേഹി തഥട്ഠേനാ**തിആദീസു പഠമം വുത്തനയേനേവ യോജനാ കാതബ്ബാ.

൧൧. **ദ്വാദസഹി ആകാരേഹീ**തിആദീസു തഥട്ഠാദയോ ഞാണകഥായം വുത്തത്ഥാ. ഏതേസം നിദ്ദേസേപി വുത്തനയേനേവ യോജനാ വേദിതബ്ബാ.

൧൨. **സച്ചാനം കതി ലക്ഖണാനീ**തിആദീസു ഉപരി വത്തബ്ബാനി ഛ ലക്ഖണാനി സങ്ഖതാസങ്ഖതവസേന ദ്വിധാ ഭിന്ദിത്വാ **ദ്വേ ലക്ഖണാനീ**തി ആഹ. തത്ഥ **സങ്ഖതലക്ഖണഞ്ച അസങ്ഖതലക്ഖണഞ്ചാ**തി "തീണിമാനി, ഭിക്ഖവേ, സങ്ഖതസ്സ സങ്ഖതലക്ഖണാനി ഉപ്പാദോ പഞ്ഞായതി, വയോ പഞ്ഞായതി, ഠിതസ്സ അഞ്ഞഥത്തം പഞ്ഞായതി. തീണിമാനി, ഭിക്ഖവേ, അസങ്ഖതസ്സ അസങ്ഖതലക്ഖണാനി ന ഉപ്പാദോ പഞ്ഞായതി, ന വയോ പഞ്ഞായതി, ന ഠിതസ്സ അഞ്ഞഥത്തം പഞ്ഞായതീ"തി (അ॰ നി॰ ൩.൪൭-൪൮) ഏവം വുത്തം സങ്ഖതസ്സ സങ്ഖതമിതി ലക്ഖണഞ്ച അസങ്ഖതസ്സ അസങ്ഖതമിതി ലക്ഖണഞ്ച. സങ്ഖതം പന ന ലക്ഖണം, ലക്ഖണം ന സങ്ഖതം. ന ച സങ്ഖതം വിനാ ലക്ഖണം പഞ്ഞാപേതും സക്കാ, നപി ലക്ഖണം വിനാ സങ്ഖതം. ലക്ഖണേന പന സങ്ഖതം പാകടം ഹോതി.

പുന തദേവ ലക്ഖണദ്വയം വിത്ഥാരതോ ദസ്സേന്തോ **ഛ ലക്ഖണാനീ**തി ആഹ. **സങ്ഖതാനം സച്ചാന**ന്തി ദുക്ഖസമുദയമഗ്ഗസച്ചാനം. താനി ഹി പച്ചയേഹി സങ്ഗമ്മ കതത്താ സങ്ഖതാനി. **ഉപ്പാദോ**തി ജാതി. **പഞ്ഞായതീ**തി ജാനീയതി. **വയോ**തി ഭങ്ഗോ. **ഠിതാനം അഞ്ഞഥത്ത**ന്തി ഠിതിപ്പത്താനം അഞ്ഞഥാഭാവോ ജരാ. തിണ്ണം സങ്ഖതസച്ചാനം നിപ്ഫന്നത്താ ഉപ്പാദവയഞ്ഞഥത്തം വുത്തം, തേസംയേവ പന ഉപ്പാദസ്സ, ജരായ ഭങ്ഗസ്സ ച അനിപ്ഫന്നത്താ ഉപ്പാദവയഞ്ഞഥത്തം ന വത്തബ്ബം. സങ്ഖതനിസ്സിതത്താ ഉപ്പാദവയഞ്ഞഥത്തം ന പഞ്ഞായതീതി ന വത്തബ്ബം. സങ്ഖതവികാരത്താ പന സങ്ഖതന്തി വത്തബ്ബം. ദുക്ഖസമുദയാനം ഉപ്പാദജരാഭങ്ഗാ സച്ചപരിയാപന്നാ, മഗ്ഗസച്ചസ്സ ഉപ്പാദജരാഭങ്ഗാ ന സച്ചപരിയാപന്നാതി വദന്തി. തത്ഥ "സങ്ഖതാനം ഉപ്പാദക്ഖണേ സങ്ഖതാപി ഉപ്പാദലക്ഖണമ്പി കാലസങ്ഖാതോ തസ്സ ഖണോപി പഞ്ഞായതി, ഉപ്പാദേ വീതിവത്തേ സങ്ഖതാപി ജരാലക്ഖണമ്പി കാലസങ്ഖാതോ തസ്സ ഖണോപി പഞ്ഞായതി, ഭങ്ഗക്ഖണേ സങ്ഖതാപി ജരാപി ഭങ്ഗലക്ഖണമ്പി കാലസങ്ഖാതോ തസ്സ ഖണോപി പഞ്ഞായതീ"തി ഖന്ധകവഗ്ഗട്ഠകഥായം (സം॰ നി॰ അട്ഠ॰ २.३.३७-३८) വുത്തം. **അസങ്ഖതസ്സ സച്ചസ്സാ**തി നിരോധസച്ചസ്സ. തഞ്ഹി പച്ചയേഹി സമാഗമ്മ അകതത്താ സയമേവ നിപ്ഫന്നന്തി അസങ്ഖതം. **ഠിതസ്സാ**തി നിച്ചത്താ ഠിതസ്സ, ന ഠാനപ്പത്തത്താ. പുന തദേവ ലക്ഖണദ്വയം വിത്ഥാരതോ ദസ്സേന്തോ **ദ്വാദസ ലക്ഖണാനീ**തി ആഹ.

ചതുന്നം സച്ചാനം കതി കുസലാതിആദീസു **അബ്യാകത**ന്തി വിപാകാബ്യാകതം കിരിയാബ്യാകതം രൂപാബ്യാകതം നിബ്ബാനാബ്യാകതന്തി ചതൂസു അബ്യാകതേസു നിബ്ബാനാബ്യാകതം. ചത്താരിപി ഹി കുസലാകുസലലക്ഖണേന ന ബ്യാകതത്താ അബ്യാകതാനി. **സിയാ കുസല**ന്തി കാമാവചരരൂപാവചരാരൂപാവചരകുസലാനം വസേന കുസലമ്പി ഭവേയ്യ. **സിയാ അകുസല**ന്തി തണ്ഹം ഠപേത്വാ സേസാകുസലവസേന. **സിയാ അബ്യാകത**ന്തി കാമാവചരരൂപാവചരാരൂപാവചരവിപാകകിരിയാനം രൂപാനഞ്ച വസേന. **സിയാ തീണി സച്ചാനീ**തിആദീസു **സങ്ഗഹിതാനീ**തി ഗണിതാനി. **വത്ഥുവസേനാ**തി അകുസലകുസലാബ്യാകതദുക്ഖസമുദയനിരോധമഗ്ഗസങ്ഖാതവത്ഥുവസേന. **യം**

ദുക്ഖസച്ചം അകുസലന്തി ഠപേത്വാ തണ്ഹം അവസേസം അകുസലം. **അകുസലട്ഠേന ദ്വേ സച്ചാനി ഏകസച്ചേന സങ്ഗഹിതാനീ**തി ഇമാനി ദ്വേ ദുക്ഖസമുദയസച്ചാനി അകുസലട്ഠേന ഏകസച്ചേന സങ്ഗഹിതാനി, അകുസലസച്ചം നാമ ഹോതീതി അത്ഥോ. **ഏകസച്ചം ദ്വീഹി സച്ചേഹി സങ്ഗഹിത**ന്തി ഏകം അകുസലസച്ചം ദ്വീഹി ദുക്ഖസമുദയസച്ചേഹി സങ്ഗഹിതം. **യം ദുക്ഖസച്ചം കുസല**ന്തി തേഭൂമകം കുസലം. ഇമാനി ദ്വേ ദുക്ഖമഗ്ഗസച്ചാനി കുസലട്ഠേന ഏകസച്ചേന സങ്ഗഹിതാനി, കുസലസച്ചം നാമ ഹോതി. ഏകം കുസലസച്ചം ദ്വീഹി ദുക്ഖമഗ്ഗസച്ചേഹി സങ്ഗഹിതം. **യം ദുക്ഖസച്ചം അബ്യാകത**ന്തി തേഭൂമകവിപാകകിരിയാ രൂപഞ്ച. ഇമാനി ദ്വേ ദുക്ഖനിരോധസച്ചാനി അബ്യാകതട്ഠേന ഏകസച്ചേന സങ്ഗഹിതാനി, ഏകം അബ്യാകതസച്ചം നാമ ഹോതി. ഏകം അബ്യാകതസച്ചം ദ്വീഹി ദുക്ഖനിരോധസച്ചേഹി സങ്ഗഹിതം. **തീണി സച്ചാനി ഏകസച്ചേന സങ്ഗഹിതാനീ**തി സമുദയമഗ്ഗനിരോധസച്ചാനി ഏകേന അകുസലകുസലാബ്യാകതഭൂതേന ദുക്ഖസച്ചേന സങ്ഗഹിതാനി. **ഏകം സച്ചം തീഹി സച്ചേഹി സങ്ഗഹിത**ന്തി ഏകം ദുക്ഖസച്ചം വിസും അകുസലകുസലഅബ്യാകതഭൂതേഹി സമുദയമഗ്ഗനിരോധസച്ചേഹി സങ്ഗഹിതം. കേചി പന ''ദുക്ഖസമുദയസച്ചാനി അകുസലട്ഠേന സമുദയസച്ചേന സങ്ഗഹിതാനി, ദുക്ഖമഗ്ഗസച്ചാനി കുസലട്ഠേന മഗ്ഗസച്ചേന സങ്ഗഹിതാനി, ന ദസ്സനട്ഠേന. ദുക്ഖനിരോധസച്ചാനി അബ്യാകതട്ഠേന നിരോധസച്ചേന സങ്ഗഹിതാനി, ന അസങ്ഖതട്ഠേനാ''തി വണ്ണയന്തി.

൨. ദുതിയസുത്തന്തപാളിവണ്ണനാ

൩൭. പുന അഞ്ഞസ്സ സുത്തന്തസ്സ അത്ഥവസേന സച്ചപ്പടിവേധം നിദ്ദിസിതുകാമോ **പുബ്ബേ മേ, ഭിക്ഖവേ**തിആദികം സുത്തന്തം ആഹരിത്വാ ദസ്സേസി. തത്ഥ **പുബ്ബേ മേ, ഭിക്ഖവേ, സമ്ബോധാ**തി ഭിക്ഖവേ, മമ സമ്ബോധിതോ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണതോ പുബ്ബേ. **അനഭിസമ്ബുദ്ധസ്സാ**തി സബ്ബധമ്മേ അപ്പടിവിദ്ധസ്സ. **ബോധിസത്തസ്സേവ സതോ**തി ബോധിസത്തഭൂതസ്സേവ. **ഏതദഹോസീ**തി ബോധിപല്ലങ്കേ നിസിന്നസ്സ ഏതം പരിവിതക്കിതം അഹോസി. **അസ്സാദോ**തി അസ്സാദീയതീതി അസ്സാദോ. **ആദീനവോ**തി ദോസോ . **നിസ്സരണ**ന്തി അപഗമനം. **സുഖ**ന്തി സുഖയതീതി സുഖം, യസ്സുപ്പജ്ജതി, തം സുഖിതം കരോതീതി അത്ഥോ. **സോമനസ്സ**ന്തി പീതിസോമനസ്സയോഗതോ സോഭനം മനോ അസ്സാതി സുമനോ, സുമനസ്സ ഭാവോ സോമനസ്സം , സുഖമേവ പീതിയോഗതോ വിസേസിതം. **അനിച്ച**ന്തി അദ്ധുവം. **ദുക്ഖ**ന്തി ദുക്ഖവത്ഥുത്താ സങ്ഖാരദുക്ഖത്താ ച ദുക്ഖം. **വിപരിണാമധമ്മ**ന്തി അവസീ ഹുത്വാ ജരാഭങ്ഗവസേന പരിവത്തനപകതികം. ഏതേന അനത്തഭാവോ വുത്തോ ഹോതി. **ഛന്ദരാഗവിനയോ**തി ഛന്ദസങ്ഖാതസ്സ രാഗസ്സ സംവരണം, ന വണ്ണരാഗസ്സ. **ഛന്ദരാഗപ്പഹാന**ന്തി തസ്സേവ ഛന്ദരാഗസ്സ പജഹനം.

യാവകീവഞ്ചാതിആദീസു യാവ ഇമേസം പഞ്ചന്നം ഉപാദാനക്ഖന്ധാനം...പേ॰... **യഥാഭൂതം നാബ്ഭഞ്ഞാസിം** ന അധികേന ഞാണേന പടിവിജ്ഝിം, താവ **അനുത്തരം സമ്മാസമ്ബോധിം** അനുത്തരം സബ്ബഞ്ഞുഭാവം **അഭിസമ്ബുദ്ധോ** അഭിസമേതാവീ അരഹന്തി **നേവാഹം പച്ചഞ്ഞാസിം** നേവ പടിഞ്ഞം അകാസിന്തി സമ്ബന്ധതോ അത്ഥോ. **കീവഞ്ചാ**തി നിപാതമത്തം. **യതോ**തി യസ്മാ, യദാ വാ. **അഥാ**തി അനന്തരം. **ഞാണഞ്ച പന മേ ദസ്സനം ഉദപാദീ**തി ദസ്സനകിച്ചകരണേന ദസ്സനസങ്ഖാതം പച്ചവേക്ഖണഞാണഞ്ച മേ ഉപ്പജ്ജി. **അകുപ്പാ**തി കോപേതും ചാലേതും അസക്കുണേയ്യാ. **വിമുത്തീ**തി അരഹത്തഫലവിമുത്തി. ഏതായ ഏവ ഫലപച്ചവേക്ഖണായ മഗ്ഗനിബ്ബാനപച്ചവേക്ഖണാപി വുത്താവ ഹോന്തി. **അയമന്തിമാ ജാതീ**തി അയം പച്ഛിമാ ഖന്ധപ്പവത്തി. **നത്ഥിദാനി പുനബ്ഭവോ**തി ഇദാനി പുന ഉപ്പത്തി നത്ഥി. ഏതേന പഹീനകിലേസപച്ചവേക്ഖണാ വുത്താ. അരഹതോ ഹി അവസിട്ഠകിലേസപച്ചവേക്ഖണാ ന ഹോതി.

൯. ദുതിയസുത്തന്തനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൭. സച്ചപ്പടിവേധഞാണയോജനക്കമേ ച **അയം രൂപസ്സ അസ്സാദോതി പഹാനപ്പടിവേധോ**തി പുബ്ബഭാഗേ "അയം തണ്ഹാസമ്പയുത്തോ രൂപസ്സ അസ്സാദോ"തി ഞത്വാ മഗ്ഗക്ഖണേ സമുദയപ്പഹാനസങ്ഖാതോ സമുദയസച്ചപ്പടിവേധോ. **സമുദയസച്ച**ന്തി സമുദയസച്ചപ്പടിവേധഞാണം. അരിയസച്ചാരമ്മണഞാണമ്പി ഹി "യേ കേചി കുസലാ ധമ്മാ, സബ്ബേ തേ ചതൂസു അരിയസച്ചേസു സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തീ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൩൦൦) വിയ "സച്ച"ന്തി വുച്ചതി. **അയം രൂപസ്സ ആദീനവോതി പരിഞ്ഞാപടിവേധോ**തി പുബ്ബഭാഗേ "അയം രൂപസ്സ ആദീനവോ"തി ഞത്വാ മഗ്ഗക്ഖണേ ദുക്ഖപരിഞ്ഞാസങ്ഖാതോ ദുക്ഖസച്ചപ്പടിവേധോ. **ദുക്ഖസച്ച**ന്തി ദുക്ഖസച്ചപ്പടിവേധഞാണം. **ഇദം രൂപസ്സ നിസ്സരണന്തി സച്ഛികിരിയാപടിവേധോ**തി പുബ്ബഭാഗേ "ഇദം രൂപസ്സ നിസ്സരണ"ന്തി ഞത്വാ മഗ്ഗക്ഖണേ നിരോധസച്ഛികിരിയാസങ്ഖാതോ നിരോധസച്ചപ്പടിവേധോ. **നിരോധസച്ച**ന്തി നിരോധസച്ചാരമ്മണം നിരോധസച്ചപ്പടിവേധഞാണം . **യാ ഇമേസു തീസു ഠാനേസൂ**തി ഇമേസു യഥാവുത്തേസു തീസു സമുദയദുക്ഖനിരോധേസു പടിവേധവസേന പവത്താ യാ **ദിട്ഠി** യോ **സങ്കപ്പോ**തി യോജനാ. **ഭാവനാപടിവേധോ**തി അയം മഗ്ഗഭാവനാസങ്ഖാതോ മഗ്ഗസച്ചപ്പടിവേധോ. **മഗ്ഗസച്ച**ന്തി മഗ്ഗസച്ചപ്പടിവേധഞാണം.

൧൮. പുന അപരേന പരിയായേന സച്ചാനി ച സച്ചപ്പടിവേധഞ്ച ദസ്സേന്തോ **സച്ചന്തി കതിഹാകാരേഹി സച്ച**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ യസ്മാ സബ്ബേപി സബ്ബഞ്ഞുബോധിസത്താ ബോധിപല്ലങ്കേ നിസിന്നാ ജരാമരണാദികസ്സ ദുക്ഖസച്ചസ്സ ജാതിആദികം സമുദയസച്ചം "കിം നു ഖോ"തി ഏസന്തി, തഥാ ഏസന്താ ച ജരാമരണാദികസ്സ ദുക്ഖസച്ചസ്സ ജാതിആദികം സമുദയസച്ചം "പച്ചയോ"തി വവത്ഥപേന്തോ പരിഗ്ഗണ്ഹന്തി, തസ്മാ സാ ച ഏസനാ സോ ച പരിഗ്ഗഹോ സച്ചാനം ഏസനത്താ പരിഗ്ഗഹത്താ ച "സച്ച"ന്തി കത്വാ **ഏസനട്ഠേന പരിഗ്ഗഹട്ഠേനാ**തി വുത്തം. അയഞ്ച വിധി പച്ചേകബുദ്ധാനമ്പി പച്ചയപരിഗ്ഗഹേ ലബ്ഭതിയേവ, സാവകാനം പന അനുസ്സവവസേന പച്ചയപരിഗ്ഗഹേ ലബ്ഭതി. **പടിവേധട്ഠേനാ**തി പുബ്ബഭാഗേ തഥാ ഏസിതാനം പരിഗ്ഗഹിതാനഞ്ച മഗ്ഗക്ഖണേ ഏകപടിവേധട്ഠേന.

കിംനിദാനന്തിആദീസു നിദാനാദീനി സബ്ബാനി കാരണവേവചനാനി. കാരണഞ്ഹി യസ്മാ ഫലം നിദേതി "ഹന്ദ നം ഗണ്ഹഥാ"തി അപ്പേതി വിയ, തസ്മാ "നിദാന"ന്തി വുച്ചതി. യസ്മാ ഫലം തതോ സമുദേതി, ജായതി, പഭവതി; തസ്മാ സമുദയോ, ജാതി, പഭവോതി വുച്ചതി. അയം പനേത്ഥ അത്ഥോ - കിം നിദാനം ഏതസ്സാതി **കിംനിദാനം**. കോ സമുദയോ ഏതസ്സാതി **കിംസമുദയം**. കാ ജാതി ഏതസ്സാതി **കിംജാതികം**. കോ പഭവോ ഏതസ്സാതി **കിംപഭവം**. യസ്മാ പന തസ്സ ജാതി യഥാവുത്തേന അത്ഥേന നിദാനഞ്ചേവ സമുദയോ ച ജാതി ച പഭവോ ച, തസ്മാ **ജാതിനിദാന**ന്തിആദിമാഹ. **ജരാമരണ**ന്തി ദുക്ഖസച്ചം. **ജരാമരണസമുദയ**ന്തി തസ്സ പച്ചയം സമുദയസച്ചം. **ജരാമരണനിരോധ**ന്തി നിരോധസച്ചം. **ജരാമരണനിരോധഗാമിനിം പടിപദ**ന്തി മഗ്ഗസച്ചം. ഇമിനാവ നയേന സബ്ബപദേസു അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

൧൯. **നിരോധപ്പജാനനാ**തി ആരമ്മണകരണേന നിരോധസ്സ പജാനനാ. **ജാതി സിയാ ദുക്ഖസച്ചം, സിയാ സമുദയസച്ച**ന്തി ഭവപച്ചയാ പഞ്ഞായനട്ഠേന ദുക്ഖസച്ചം , ജരാമരണസ്സ പച്ചയട്ഠേന സമുദയസച്ചം. ഏസ നയോ സേസേസുപി. **അവിജ്ജാ സിയാ ദുക്ഖസച്ച**ന്തി പന ആസവസമുദയാ അവിജ്ജാസമുദയട്ഠേനാതി.

സച്ചകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ബോജ്ഝങ്ഗകഥാ

ബോജ്ഝങ്ഗകഥാവണ്ണനാ

൧൭. ഇദാനി സച്ചപ്പടിവേധസിദ്ധം ബോജ്ഝങ്ഗവിസേസം ദസ്സേന്തേന കഥിതായ സുത്തന്തപുബ്ബങ്ഗമായ ബോജ്ഝങ്ഗകഥായ അപുബ്ബത്ഥാനുവണ്ണനാ. തത്ഥ സുത്തന്തേ താവ **ബോജ്ഝങ്ഗാ**തി ബോധിയാ, ബോധിസ്സ വാ അങ്ഗാതി ബോജ്ഝങ്ഗാ. കിം വുത്തം ഹോതി (സം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൩.൫.൧൮൨) - യാ ഹി അയം ധമ്മസാമഗ്ഗീ, യായ ലോകുത്തരമഗ്ഗക്ഖണേ ഉപ്പജ്ജമാനായ ലീനുദ്ധച്ചപതിട്ഠാനായൂഹനകാമസുഖത്തകിലമഥാനുയോഗഉച്ഛേദസസ്സതാഭിനിവേസാദീനം അനേകേസം ഉപദ്ദവാനം പടിപക്ഖഭൂതായ സതിധമ്മവിചയവീരിയപീതിപസ്സദ്ധിസമാധിഉപേക്ഖാസങ്ഖാതായ ധമ്മസാമഗ്ഗിയാ അരിയസാവകോ ബുജ്ഝതീതി കത്വാ ബോധീതി വുച്ചതി, **ബുജ്ഝതീ**തി കിലേസസന്താനനിദ്ദായ വുട്ഠഹതി, ചത്താരി വാ അരിയസച്ചാനി പടിവിജ്ഝതി, നിബ്ബാനമേവ വാ സച്ഛികരോതീതി വുത്തം ഹോതി. യഥാഹ - ''സത്ത ബോജ്ഝങ്ഗേ ഭാവേത്വാ അനുത്തരം സമ്മാസമ്ബോധിം അഭിസമ്ബുദ്ധോ''തി (സം॰ നി॰ ൫.൩൭൮; ദീ॰ നി॰ ൩.൧൪൩). തസ്സാ ധമ്മസാമഗ്ഗീസങ്ഖാതായ ബോധിയാ അങ്ഗാതി ബോജ്ഝങ്ഗാ ഝാനങ്ഗമഗ്ഗങ്ഗാദയോ വിയ. യോപേസ യഥാവുത്തപ്പകാരായ ഏതായ ധമ്മസാമഗ്ഗിയാ ബുജ്ഝതീതി കത്വാ അരിയസാവകോ ബോധീതി വുച്ചതി, തസ്സ ബോധിസ്സ അങ്ഗാതിപി ബോജ്ഝങ്ഗാ സേനങ്ഗരഥങ്ഗാദയോ വിയ. തേനാഹു അട്ഠകഥാചരിയാ ''ബുജ്ഝനകസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ അങ്ഗാതി ബോജ്ഝങ്ഗാ''തി. സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗാദീനം അത്ഥോ അഭിഞ്ഞേയ്യനിദ്ദേസേ വുത്തോ.

ബോജ്ഝങ്ഗത്ഥനിദ്ദേസേ **ബോധായ സംവത്തന്തീ**തി ബുജ്ഝനത്ഥായ സംവത്തന്തി. കസ്സ ബുജ്ഝനത്ഥായ? മഗ്ഗഫലേഹി നിബ്ബാനസ്സ പച്ചവേക്ഖണായ കതകിച്ചസ്സ ബുജ്ഝനത്ഥായ, മഗ്ഗേന വാ കിലേസനിദ്ദാതോ പബുജ്ഝനത്ഥായ ഫലേന പബുദ്ധഭാവത്ഥായാപീതി വുത്തം ഹോതി. ബലവവിപസ്സനായപി ബോജ്ഝങ്ഗാ ബോധായ സംവത്തന്തി . തസ്മാ അയം വിപസ്സനാമഗ്ഗഫലബോജ്ഝങ്ഗാനം സാധാരണത്ഥോ. തീസുപി ഹി ഠാനേസു ബോധായ നിബ്ബാനപടിവേധായ സംവത്തന്തി. ഏതേന ബോധിയാ അങ്ഗാതി ബോജ്ഝങ്ഗാതി വുത്തം ഹോതി. **ബുജ്ഝന്തീതി ബോജ്ഝങ്ഗാ**തിആദീഹി പഞ്ചഹി ചതുക്കേഹി വുത്താനം ബോജ്ഝങ്ഗാനം ഉപ്പത്തിട്ഠാനം അഭിഞ്ഞേയ്യനിദ്ദേസേ വുത്തം. അപി ച **ബുജ്ഝന്തീ**തി ബോജ്ഝങ്ഗാനം സകിച്ചകരണേ സമത്ഥഭാവദസ്സനത്ഥം കത്തുനിദ്ദേസോ . **ബുജ്ഝനട്ഠേനാ**തി സകിച്ചകരണസമത്ഥത്തേപി സതി കത്തുനോ അഭാവദസ്സനത്ഥം ഭാവനിദ്ദേസോ. **ബോധേന്തീ**തി ബോജ്ഝങ്ഗഭാവനായ ബുജ്ഝന്താനം യോഗീനം പയോജകത്താ ബോജ്ഝങ്ഗാനം ഹേതുകത്തുനിദ്ദേസോ. **ബോധനട്ഠേനാ**തി പഠമം വുത്തനയേനേവ പയോജകഹേതുകത്തുനാ ഭാവനിദ്ദേസോ. ഏതേഹി ബോധിയാ അങ്ഗാ ബോജ്ഝങ്ഗാതി വുത്തം ഹോതി. **ബോധിപക്ഖിയട്ഠേനാ**തി ബുജ്ഝനട്ഠേന ബോധീതി ലദ്ധനാമസ്സ യോഗിസ്സ പക്ഖേ ഭവത്താ. അയമേതേസം യോഗിനോ ഉപകാരകത്തനിദ്ദേസോ. ഏതേഹി ബോധിസ്സ അങ്ഗാതി ബോജ്ഝങ്ഗാതി വുത്തം ഹോതി. **ബുദ്ധിലഭനട്ഠേനാ**തിആദികേ ഛക്കേ **ബുദ്ധിലഭനട്ഠേനാ**തി യോഗാവചരേന ബുദ്ധിയാ പാപുണനട്ഠേന. **രോപനട്ഠേനാ**തി സത്താനം പതിട്ഠാപനട്ഠേന . **പാപനട്ഠേനാ**തി പതിട്ഠാപിതായ നിട്ഠാപനട്ഠേന. ഇമേ വിപസ്സനാബോജ്ഝങ്ഗാ പതി-അഭി-സം-ഇതി തീഹി ഉപസഗ്ഗേഹി വിസേസിതാ മഗ്ഗഫലബോജ്ഝങ്ഗാതി വദന്തി. സബ്ബേസമ്പി ധമ്മവോഹാരേന നിദ്ദിട്ഠാനം ബോജ്ഝങ്ഗാനം ബോധിയാ അങ്ഗാതി ബോജ്ഝങ്ഗാതി വുത്തം ഹോതീതി വേദിതബ്ബം.

മൂലമൂലകാദിദസകവണ്ണനാ

൧൮൭. **മൂലട്ഠേനാ**തിആദികേ മൂലമൂലകേ ദസകേ **മൂലട്ഠേനാ**തി വിപസ്സനാദീസു പുരിമാ പുരിമാ ബോജ്ഝങ്ഗാ പച്ഛിമാനം പച്ഛിമാനം ബോജ്ഝങ്ഗാനഞ്ച സഹജാതധമ്മാനഞ്ച അഞ്ഞമഞ്ഞഞ്ച മൂലട്ഠേന. **മൂലചരിയട്ഠേനാ**തി മൂലം ഹുത്വാ ചരിയാ പവത്തി മൂലചരിയാ. തേന മൂലചരിയട്ഠേന, മൂലം ഹുത്വാ പവത്തനട്ഠേനാതി അത്ഥോ. **മൂലപരിഗ്ഗഹട്ഠേനാ**തി തേ ഏവ ബോജ്ഝങ്ഗാ ആദിതോ പഭുതി ഉപ്പാദനത്ഥായ പരിഗയ്ഹമാനത്താ പരിഗ്ഗഹാ, മൂലാനിയേവ പരിഗ്ഗഹാ മൂലപരിഗ്ഗഹാ. തേന മൂലപരിഗ്ഗഹട്ഠേന. തേ ഏവ അഞ്ഞമഞ്ഞം പരിവാരവസേന **പരിവാരട്ഠേന**. ഭാവനാപാരിപൂരിവസേന **പരിപൂരണട്ഠേന**. നിട്ഠം പാപുണനവസേന **പരിപാകട്ഠേന**. തേ ഏവ മൂലാനി ച ഛബ്ബിധാ പഭേദഭിന്നത്താ പടിസമ്ഭിദാ ചാതി മൂലപടിസമ്ഭിദാ. തേന **മൂലപടിസമ്ഭിദട്ഠേന. മൂലപടിസമ്ഭിദാപാപനട്ഠേനാ**തി ബോജ്ഝങ്ഗഭാവനാനുയുത്തസ്സ യോഗിനോ തം മൂലപടിസമ്ഭിദം പാപനട്ഠേന . തസ്സേവ യോഗിനോ തസ്സാ മൂലപടിസമ്ഭിദായ **വസീഭാവട്ഠേന**. സേസേസുപി ഈദിസേസു പുഗ്ഗലവോഹാരേസു ബോധിസ്സ അങ്ഗാതി ബോജ്ഝങ്ഗാതി വുത്തം ഹോതീതി വേദിതബ്ബം. **മൂലപടിസമ്ഭിദായ വസീഭാവപ്പത്താനമ്പീ**തി ഈദിസേസുപി നിട്ഠാവചനേസു ഫലബോജ്ഝങ്ഗാതി വേദിതബ്ബം. വസീഭാവം പത്താനന്തിപി പാഠോ.

മൂലമൂലകദസകം നിട്ഠിതം.

സേസേസുപി ഹേതുമൂലകാദീസു നവസു ദസകേസു ഇമിനാവ നയേന സാധാരണവചനാനം അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ . അസാധാരണേസു പന യഥാവുത്താ ഏവ ബോജ്ഝങ്ഗാ യഥാവുത്താനം ധമ്മാനം ജനകത്താ **ഹേതൂ** നാമ ഹോന്തി. ഉപത്ഥമ്ഭകത്താ **പച്ചയാ** നാമ. തേ ഏവ തദങ്ഗസമുച്ഛേദപടിപ്പസ്സദ്ധിവിസുദ്ധിഭൂതത്താ **വിസുദ്ധി** നാമ. വജ്ജവിരഹിതത്താ **അനവജ്ജാ** നാമ. "സബ്ബേപി കുസലാ ധമ്മാ നേക്ഖമ്മ"ന്തി വചനതോ **നേക്ഖമ്മം** നാമ. കിലേസേഹി വിമുത്തത്താ തദങ്ഗവിമുത്തിആദിവസേന **വിമുത്തി** നാമ. മഗ്ഗഫലബോജ്ഝങ്ഗാ വിസയീഭൂതേഹി ആസവേഹി വിരഹിതത്താ **അനാസവാ**. തിവിധാപി ബോജ്ഝങ്ഗാ കിലേസേഹി സുഞ്ഞത്താ തദങ്ഗവിവേകാദിവസേന **വിവേകാ**. വിപസ്സനാമഗ്ഗബോജ്ഝങ്ഗാ പരിച്ചാഗവോസഗ്ഗത്താ പക്ഖന്ദനവോസഗ്ഗത്താ ച **വോസഗ്ഗാ**. ഫലബോജ്ഝങ്ഗാ പക്ഖന്ദനവോസഗ്ഗത്താ വോസഗ്ഗാ.

൧൮൯. **മൂലട്ഠം ബുജ്ഝന്തീ**തിആദയോ ഏകേകപദവസേന നിദ്ദിട്ഠാ നവ ദസകാ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബാ. **വസീഭാവപ്പത്താന**ന്തി പദം പന വത്തമാനവചനാഭാവേന ന യോജിതം. **പരിഗ്ഗഹട്ഠാ**ദയോ അഭിഞ്ഞേയ്യനിദ്ദേസേ വുത്തത്ഥാ.

൧൯൦. പുന ഥേരോ അത്തനാ ദേസിതം സുത്തന്തം ഉദ്ദിസിത്വാ തസ്സ നിദ്ദേസവസേന ബോജ്ഝങ്ഗവിധിം ദസ്സേതുകാമോ **ഏകം സമയ**ന്തിആദികം നിദാനം വത്വാ സുത്തന്തം താവ ഉദ്ദിസി. അത്തനാ ദേസിതസുത്തത്താ ഏവ ചേത്ഥ **ഏവം മേ സുത**ന്തി ന വുത്തം. **ആയസ്മാ സാരിപുത്തോ**തി പനേത്ഥ ദേസകബ്യത്തിഭാവത്ഥം അത്താനം പരം വിയ കത്വാ വുത്തം. ഈദിസഞ്ഹി വചനം ലോകേ ഗന്ഥേസു പയുജ്ജന്തി. **പുബ്ബണ്ഹസമയ**ന്തി സകലം പുബ്ബണ്ഹസമയം. അച്ചന്തസംയോഗത്ഥേ ഉപയോഗവചനം. സേസദ്വയേപി ഏസേവ നയോ. **സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ ഇതി ചേ മേ ഹോതീ**തി സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോതി ഏവഞ്ചേ മയ്ഹം ഹോതി. **അപ്പമാണോതി മേ ഹോതീ**തി അപ്പമാണോതി ഏവം മേ ഹോതി. **സുസമാരദ്ധോതി മേ ഹോതീ**തി സുട്ഠു പരിപുണ്ണോതി ഏവം മേ ഹോതി. **തിട്ഠന്ത**ന്തി നിബ്ബാനാരമ്മണേ

പവത്തിവസേന തിട്ഠന്തം. **ചവതീ**തി നിബ്ബാനാരമ്മണതോ അപഗച്ഛതി. സേസബോജ്ഝങ്ഗേസുപി ഏസേവ നയോ.

രാജമഹാമത്തസ്സാതി രഞ്ഞോ മഹാഅമച്ചസ്സ, മഹതിയാ വാ ഭോഗമത്തായ ഭോഗപ്പമാണേന സമന്നാഗതസ്സ. **നാനാരത്താന**ന്തി നാനാരങ്ഗരത്താനം, പൂരണത്ഥേ സാമിവചനം, നാനാരത്തേഹീതി അത്ഥോ. **ദുസ്സകരണ്ഡകോ**തി ദുസ്സപേളാ. **ദുസ്സയുഗ**ന്തി വത്ഥയുഗലം. **പാരുപിതു**ന്തി അച്ഛാദേതും. ഇമസ്മിം സുത്തന്തേ ഥേരസ്സ ഫലബോജ്ഝങ്ഗാ കഥിതാ. യദാ ഹി ഥേരോ സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗം സീസം കത്വാ ഫലസമാപത്തിം സമാപജ്ജതി, തദാ ഇതരേ തദന്വയാ ഹോന്തി. യദാ ധമ്മവിചയാദീസു അഞ്ഞതരം, തദാ സേസാപി തദന്വയാ ഹോന്തീതി ഏവം ഫലസമാപത്തിയാ അത്തനോ ചിണ്ണവസീഭാവം ദസ്സേന്തോ ഥേരോ ഇമം സുത്തന്തം കഥേസീതി.

സുത്തന്തനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൧. കഥം സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ ഇതി ചേ ഹോതീതി ബോജ്ഝങ്ഗോതി സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗം സീസം കത്വാ ഫലസമാപത്തിം സമാപജ്ജന്തസ്സ അഞ്ഞേസു ബോജ്ഝങ്ഗേസു വിജ്ജമാനേസു ഏവം അയം സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ ഹോതീതി ഇതി ചേ പവത്തസ്സ കഥം സോ സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ ഹോതീതി അത്ഥോ. **യാവതാ നിരോധൂപട്ഠാതീ**തി യത്തകേന കാലേന നിരോധോ ഉപട്ഠാതി, യത്തകേ കാലേ ആരമ്മണതോ നിബ്ബാനം ഉപട്ഠാതീതി അത്ഥോ. **യാവതാ അച്ചീ**തി യത്തകേന പരിമാണേന ജാലാ. **കഥം അപ്പമാണോ ഇതി ചേ ഹോതീതി ബോജ്ഝങ്ഗോതി** ന അപ്പമാണേപി സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗേ വിജ്ജമാനേ ഏവം അയം അപ്പമാണോ ഹോതീതി ഇതി ചേ പവത്തസ്സ സോ അപ്പമാണോ സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ കഥം ഹോതീതി അത്ഥോ. **പമാണബദ്ധാ**തി കിലേസാ ച പരിയുട്ഠാനാ ച പോനോഭവികസങ്ഖാരാ ച പമാണബദ്ധാ നാമ ഹോന്തി. ''രാഗോ പമാണകരണോ, ദോസോ പമാണകരണോ, മോഹോ പമാണകരണോ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൫൯) വചനതോ രാഗാദയോ യസ്സ ഉപ്പജ്ജന്തി, ''അയം ഏത്തകോ''തി തസ്സ പമാണകരണതോ പമാണം നാമ. തസ്മിം പമാണേ ബദ്ധാ പടിബദ്ധാ ആയത്താതി കിലേസാദയോ പമാണബദ്ധാ നാമ ഹോന്തി. **കിലേസാ**തി അനുസയഭൂതാ, **പരിയുട്ഠാനാ**തി സമുദാചാരപ്പത്തകിലേസാ. **സങ്ഖാരാ പോനോഭവികാ**തി പുനപ്പുനം ഭവകരണം പുനഭവോ, പുനഭവോ സീലമേതേസന്തി പോനഭവികാ, പോനഭവികാ ഏവ പോനോഭവികാ. കുസലാകുസലകമ്മസങ്ഖാതാ സങ്ഖാരാ. **അപ്പമാണോ**തി വുത്തപ്പകാരസ്സ പമാണസ്സ അഭാവേന അപ്പമാണോ. മഗ്ഗഫലാനമ്പി അപ്പമാണത്താ തതോ വിസേസനത്ഥം **അചലട്ഠേന അസങ്ഖതട്ഠേനാ**തി വുത്തം. ഭങ്ഗാഭാവതോ അചലോ, പച്ചയാഭാവതോ അസങ്ഖതോ. യോ ഹി അചലോ അസങ്ഖതോ ച, സോ അതിവിയ പമാണവിരഹിതോ ഹോതി.

കഥം സുസമാരദ്ധോ ഇതി ചേ ഹോതീതി ബോജ്ഝങ്ഗോതി അനന്തരം വുത്തനയേന യോജേതബ്ബം. **വിസമാ**തി സയഞ്ച വിസമത്താ, വിസമസ്സ ച ഭാവസ്സ ഹേതുത്താ വിസമാ. **സമധമ്മോ**തി സന്തട്ഠേന പണീതട്ഠേന സമോ ധമ്മോ. പമാണാഭാവതോ **സന്തോ**. ''യാവതാ, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മാ സങ്ഖതാ വാ അസങ്ഖതാ വാ, വിരാഗോ തേസം ധമ്മാനം അഗ്ഗമക്ഖായതീ''തി (അ॰ നി॰ ൪.൩൪; ഇതിവു॰ ൯൦) വചനതോ സബ്ബധമ്മുത്തമട്ഠേന **പണീതോ**. തസ്മിം സമധമ്മോതി വുത്തേ സുസമേ ആരദ്ധോ **സുസമാരദ്ധോ. ആവജ്ജിതത്താ**തി ഫലസമാപത്തിയാ പവത്തകാലം സന്ധായ വുത്തം. അനുപ്പാദാദിസങ്ഖാതേ നിബ്ബാനേ മനോദ്വാരാവജ്ജനസ്സ ഉപ്പന്നത്താതി വുത്തം ഹോതി. **തിട്ഠതീ**തി പവത്തതി. **ഉപ്പാദാദീനി** ഹേട്ഠാ വുത്തത്ഥാനി. സേസബോജ്ഝങ്ഗമൂലകേസുപി വാരേസു ഏസേവ നയോ.

ബോജ്ഝങ്ഗകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. മേത്താകഥാ

മേത്താകഥാവണ്ണനാ

൨൨. ഇദാനി ബോജ്ഝങ്ഗകഥാനന്തരം കഥിതായ ബോജ്ഝങ്ഗകഥാഗതിയാ സുത്തന്തപുബ്ബങ്ഗമായ മേത്താകഥായ അപുബ്ബത്ഥാനുവണ്ണനാ. തത്ഥ സുത്തന്തേ താവ **ആസേവിതായാ**തി ആദരേന സേവിതായ. **ഭാവിതായാ**തി വഡ്ഢിതായ. **ബഹുലീകതായാ**തി പുനപ്പുനം കതായ. **യാനീകതായാ**തി യുത്തയാനസദിസായ കതായ. **വത്ഥുകതായാ**തി പതിട്ഠാനട്ഠേന വത്ഥു വിയ കതായ. **അനുട്ഠിതായാ**തി പച്ചുപട്ഠിതായ. **പരിചിതായാ**തി സമന്തതോ ചിതായ ഉപചിതായ. **സുസമാരദ്ധായാ**തി സുട്ഠു സമാരദ്ധായ സുകതായ . **ആനിസംസാ**തി ഗുണാ. **പാടികങ്ഖാ**തി പടികങ്ഖിതബ്ബാ ഇച്ഛിതബ്ബാ. **സുഖം സുപതീ**തി യഥാ സേസജനാ സമ്പരിവത്തമാനാ കാകച്ഛമാനാ ദുക്ഖം സുപന്തി, ഏവം അസുപിത്വാ സുഖം സുപതി. നിദ്ദം ഓക്കന്തോപി സമാപത്തിം സമാപന്നോ വിയ ഹോതി. **സുഖം പടിബുജ്ഝതീ**തി യഥാ അഞ്ഞേ നിത്ഥുനന്താ വിജമ്ഭന്താ സമ്പരിവത്തന്താ ദുക്ഖം പടിബുജ്ഝന്തി, ഏവം അപടിബുജ്ഝിത്വാ വികസമാനമിവ പദുമം സുഖം നിബ്ബികാരം പടിബുജ്ഝതി. **ന പാപകം സുപിനം പസ്സതീ**തി സുപിനം പസ്സന്തോപി ഭദ്ദകമേവ സുപിനം പസ്സതി. ചേതിയം വന്ദന്തോ വിയ പൂജം കരോന്തോ വിയ ധമ്മം സുണന്തോ വിയ ച ഹോതി. യഥാ പനഞ്ഞേ അത്താനം ചോരേഹി പരിവാരിതം വിയ വാളേഹി ഉപദ്ദുതം വിയ പപാതേ പതന്തം വിയ ച പസ്സന്തി, ന ഏവം പാപകം സുപിനം പസ്സതി. **മനുസ്സാനം പിയോ ഹോതീ**തി ഉരേ ആമുത്തമുത്താഹാരോ വിയ സീസേ പിളന്ധമാലാ വിയ ച മനുസ്സാനം പിയോ ഹോതി മനാപോ. **അമനുസ്സാനം പിയോ ഹോതീ**തി യഥേവ ച മനുസ്സാനം, ഏവം അമനുസ്സാനമ്പി പിയോ ഹോതി. **ദേവതാ രക്ഖന്തീ**തി പുത്തമിവ മാതാപിതരോ ദേവതാ രക്ഖന്തി. **നാസ്സ അഗ്ഗി വാ വിസം വാ സത്ഥം വാ കമതീ**തി മേത്താവിഹാരിസ്സ കായേ അഗ്ഗി വാ വിസം വാ സത്ഥം വാ ന കമതി ന പവിസതി, നാസ്സ കായം വികോപേതീതി വുത്തം ഹോതി. **തുവടം ചിത്തം സമാധിയതീ**തി മേത്താവിഹാരിനോ ഖിപ്പമേവ ചിത്തം സമാധിയതി, നത്ഥി തസ്സ ദന്ധായിതത്തം. **മുഖവണ്ണോ വിപ്പസീദതീ**തി ബന്ധനാ പമുത്തതാലപക്കം വിയ ചസ്സ വിപ്പസന്നവണ്ണം മുഖം ഹോതി. **അസമ്മൂള്ഹോ കാലം കരോതീ**തി മേത്താവിഹാരിനോ സമ്മോഹമരണം നാമ നത്ഥി, അസമ്മൂള്ഹോ നിദ്ദം ഓക്കമന്തോ വിയ കാലം കരോതി. **ഉത്തരി അപ്പടിവിജ്ഝന്തോ**തി മേത്താസമാപത്തിതോ ഉത്തരിം അരഹത്തം അധിഗന്തും അസക്കോന്തോ ഇതോ ചവിത്വാ സുത്തപ്പബുദ്ധോ വിയ **ബ്രഹ്മലോകൂപഗോ ഹോതീ**തി ബ്രഹ്മലോകം ഉപപജ്ജതീതി അത്ഥോ.

മേത്താനിദ്ദേസേ **അനോധിസോ ഫരണാ**തി ഓധി മരിയാദാ, ന ഓധി അനോധി. തതോ അനോധിസോ, അനോധിതോതി അത്ഥോ, നിപ്പദേസതോ ഫുസനാതി വുത്തം ഹോതി. **ഓധിസോ**തി പദേസവസേന. **ദിസാഫരണാ**തി ദിസാസു ഫരണാ. **സബ്ബേ**തി അനവസേസപരിയാദാനം. **സത്താ**തിപദസ്സ അത്ഥോ ഞാണകഥാമാതികാവണ്ണനായം വുത്തോ, രുള്ഹീസദ്ദേന പന വീതരാഗേസുപി അയം വോഹാരോ വത്തതി വിലീവമയേപി ബീജനിവിസേസേ താലവണ്ടവോഹാരോ വിയ. **അവേരാ**തി വേരരഹിതാ. **അബ്യാപജ്ജാ**തി ബ്യാപാദരഹിതാ. **അനീഘാ**തി നിദ്ദുക്ഖാ. അനിഗ്ഘാതിപി പാഠോ. **സുഖീ അത്താനം പരിഹരന്തൂ**തി സുഖിതാ ഹുത്വാ അത്തഭാവം വത്തയന്തു. "അവേരാ"തി ച സകസന്താനേ ച പരേ പടിച്ച, പരസന്താനേ ച ഇതരേ പടിച്ച വേരാഭാവോ ദസ്സിതോ, "അബ്യാപജ്ജാ"തിആദീസു വേരാഭാവാ തമ്മൂലകബ്യാപാദാഭാവോ, "അനീഘാ"തി ബ്യാപാദാഭാവാ തമ്മൂലകദുക്ഖാഭാവോ, "സുഖീ അത്താനം പരിഹരന്തൂ"തി ദുക്ഖാഭാവാസുഖേന

അത്തഭാവപരിഹരണം ദസ്സിതന്തി ഏവമേത്ഥ വചനസമ്ബന്ധോ വേദിതബ്ബോതി. ഇമേസു ച ''അവേരാ ഹോന്തൂ''തിആദീസു ചതൂസുപി വചനേസു യം യം പാകടം ഹോതി, തസ്സ തസ്സ വസേന മേത്തായ ഫരതി.

പാണാതിആദീസു പാണനതായ പാണാ, അസ്സാസപസ്സാസായത്തവുത്തിതായാതി അത്ഥോ. ഭൂതത്താ **ഭൂതാ,** അഭിനിബ്ബത്താതി അത്ഥോ. പും വുച്ചതി നിരയോ, തം പും ഗലന്തി ഗച്ഛന്തീതി **പുഗ്ഗലാ**. അത്തഭാവോ വുച്ചതി സരീരം, ഖന്ധപഞ്ചകമേവ വാ, തം ഉപാദായ പഞ്ഞത്തിമത്തസബ്ഭാവതോ, തസ്മിം അത്തഭാവേ പരിയാപന്നാ പരിച്ഛിന്നാ അന്തോഗധാതി **അത്തഭാവപരിയാപന്നാ**. യഥാ ച സത്താതി വചനം, ഏവം സേസാനിപി രുള്ഹീവസേന ആരോപേത്വാ സബ്ബാനേതാനി സബ്ബസത്തവേവചനാനീതി വേദിതബ്ബാനി. കാമഞ്ച അഞ്ഞാനിപി ''സബ്ബേ ജന്തൂ സബ്ബേ ജീവാ''തിആദീനി സബ്ബസത്തവേവചനാനി അത്ഥി, പാകടവസേന പന ഇമാനേവ പഞ്ച ഗഹേത്വാ ''പഞ്ചഹാകാരേഹി അനോധിസോ ഫരണാ മേത്താചേതോവിമുത്തീ''തി വുച്ചതി. യേ പന ''സത്താ പാണാ''തിആദീനം ന കേവലം വചനമത്തതോവ, അഥ ഖോ അത്ഥതോപി നാനത്തമേവ ഇച്ഛേയ്യും, തേസം അനോധിസോ ഫരണാ വിരുജ്ഝതി. തസ്മാ തഥാ അത്ഥം അഗ്ഗഹേത്വാ ഇമേസു പഞ്ചസു ആകാരേസു അഞ്ഞതരവസേന അനോധിസോ മേത്തായ ഫരതി.

ഓധിസോ ഫരണേ പന **ഇത്ഥിയോ പുരിസാ**തി ലിങ്ഗവസേന വുത്തം, **അരിയാ അനരിയാ**തി അരിയപുഥുജ്ജനവസേന, **ദേവാമനുസ്സാ വിനിപാതികാ**തി ഉപപത്തിവസേന. ദിസാഫരണേപി ദിസാവിഭാഗം അകത്വാ സബ്ബദിസാസു ''സബ്ബേ സത്താ''തിആദിനാ നയേന ഫരണതോ അനോധിസോ ഫരണാ ഹോതി, സബ്ബദിസാസു ''സബ്ബാ ഇത്ഥിയോ''തിആദിനാ നയേന ഫരണതോ ഓധിസോ ഫരണാ.

യസ്മാ പന അയം തിവിധാപി മേത്താഫരണാ അപ്പനാപത്തചിത്തസ്സ വസേന വുത്താ, തസ്മാ തീസു വാരേസു അപ്പനാ ഗഹേതബ്ബാ. അനോധിസോ ഫരണേ താവ ''സബ്ബേ സത്താ അവേരാ ഹോന്തൂ''തി ഏകാ, ''അബ്യാപജ്ജാ ഹോന്തൂ''തി ഏകാ ''അനീഘാ ഹോന്തൂ''തി ഏകാ, ''സുഖീ അത്താനം പരിഹരന്തൂ''തി ഏകാ. താനിപി ഹി ചത്താരി ഹിതോപസംഹാരവസേനേവ വുത്താനി. ഹിതോപസംഹാരലക്ഖണാ ഹി മേത്താ. ഇതി ''സത്താ''തിആദീസു പഞ്ചസു ആകാരേസു ചതസ്സന്നം ചതസ്സന്നം അപ്പനാനം വസേന വീസതി അപ്പനാ ഹോന്തി, ഓധിസോ ഫരണേ ''സബ്ബാ ഇത്ഥിയോ''തിആദീസു സത്തസു ആകാരേസു ചതസ്സന്നം ചതസ്സന്നം വസേന അട്ഠവീസതി അപ്പനാ. ദിസാഫരണേ പന ''സബ്ബേ പുരത്ഥിമായ ദിസായ സത്താ''തിആദിനാ നയേന ഏകമേകിസ്സാ ദിസായ വീസതി വീസതി കത്വാ ദ്വേ സതാനി, ''സബ്ബാ പുരത്ഥിമായ ദിസായ ഇത്ഥിയോ''തിആദിനാ നയേന ഏകമേകിസ്സാ ദിസായ അട്ഠവീസതി അട്ഠവീസതി കത്വാ അസീതി ദ്വേ സതാനീതി ചത്താരി സതാനി അസീതി ച അപ്പനാ. ഇതി സബ്ബാനിപി ഇധ വുത്താനി അട്ഠവീസാധികാനി പഞ്ച അപ്പനാസതാനി ഹോന്തി. യഥാ ച മേത്തായ തിവിധേന ഫരണാ വുത്താ, തഥാ കരുണാമുദിതാഉപേക്ഖാനമ്പി വുത്താവ ഹോതീതി വേദിതബ്ബം.

൧. ഇന്ദ്രിയവാരവണ്ണനാ

൨൩. അഥ മേത്തൂപസംഹാരാകാരം ഇന്ദ്രിയാദിപരിഭാവനഞ്ച ദസ്സേതും **സബ്ബേസം സത്താനം പീളനം വജ്ജേത്വാ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **പീളന**ന്തി അബ്ഭന്തരതോ സരീരപീളനം. **ഉപഘാത**ന്തി ബാഹിരതോ സരീരോപഘാതം. **സന്താപ**ന്തി യഥാ തഥാ വാ ചിത്തസന്താപനം. **പരിയാദാന**ന്തി പകതിയാ ജീവിതാദിപരിക്ഖയം. **വിഹേസ**ന്തി പരതോ ജീവിതവിഹേഠനം. **വജ്ജേത്വാ**തി പീളനാദീസു ഏകേകം അത്തനോ ചിത്തേനേവ അപനേത്വാ. ഇമാനി പീളനാദീനി പഞ്ച പദാനി മേത്തോപസംഹാരസ്സ പടിപക്ഖവിവജ്ജനവസേന വുത്താനി, **അപീളനായ**ാതിആദീനി

മേത്തോപസംഹാരവസേന. **അപീളനായാ**തി അപീളനാകാരേന, സബ്ബേ സത്തേ മേത്തായതീതി സമ്ബന്ധോ. ഏവം സേസേസുപി. **മാ വേരിനോ മാ ദുക്ഖിനോ മാ ദുക്ഖിതത്താ**തി ഇമാനിപി തീണി മേത്തോപസംഹാരസ്സ പടിപക്ഖപടിക്ഖേപവചനാനി. മാ-വചനസ്സ മാ ഹോന്തൂതി അത്ഥോ. **അവേരിനോ സുഖിനോ സുഖിതത്താ**തി ഇമാനി തീണി മേത്തോപസംഹാരവചനാനി. ''അബ്യാപജ്ജാ അനീഘാ''തി ഇദം ദ്വയം ''സുഖിനോ''തി വചനേന സങ്ഗഹിതന്തി വേദിതബ്ബം. **സുഖിതത്താ**തി തസ്സേവ സുഖസ്സ നിച്ചപ്പവത്തിദസ്സനം. ''സുഖിതത്താ''തി ച ''സുഖീ അത്താനം പരിഹരന്തൂ''തി ച അത്ഥതോ ഏകം. ''അപീളനായാ''തിആദീഹി വാ അബ്യാപജ്ജാനീഘവചനാനി സങ്ഗഹിതാനി. **അട്ഠഹാകാരേഹീ**തി ''അപീളനായാ''തിആദയോ പഞ്ച മേത്തോപസംഹാരാകാരാ ''അവേരിനോ ഹോന്തൂ''തിആദയോ തയോ മേത്തോപസംഹാരാകാരാതി ഇമേഹി അട്ഠഹാകാരേഹി. **മേത്തായതീ**തി സിനിയ്ഹതി. **തം ധമ്മം ചേതയതീ**തി തം ഹിതോപസംഹാരം ചേതയതി അഭിസന്ദഹതി, പവത്തേതീതി അത്ഥോ. **സബ്ബബ്യാപാദപരിയുട്ഠാനേഹി വിമുച്ചതീ**തി മേത്തായ പടിപക്ഖഭൂതേഹി സബ്ബേഹി ബ്യാപാദസമുദാചാരേഹി വിക്ഖമ്ഭനതോ വിമുച്ചതി. **മേത്താ ച ചേതോ ച വിമുത്തി ചാ**തി ഏകായേവ മേത്താ തിധാ വണ്ണിതാ.

അവേരിനോ ഖേമിനോ സുഖിനോതി ഇമാനി തീണി പദാനി പുബ്ബേ വുത്തേ ആകാരേ സങ്ഖേപേന സങ്ഗഹേത്വാ വുത്താനി. **സദ്ധായ അധിമുച്ചതീ**തിആദിനാ നയേന വുത്താനി പഞ്ചിന്ദ്രിയാനി മേത്തായ സമ്പയുത്താനിയേവ. **ആസേവനാ**തിആദീസു ഛസു വാരേസു ആസേവീയതി ഏതേഹി മേത്താതി ആസേവനാ. തഥാ **ഭാവനാ ബഹുലീകമ്മം. അലങ്കാരാ**തി വിഭൂസനാ. **സ്വാലങ്കതാ**തി സുട്ഠു അലങ്കതാ ഭൂസിതാ. **പരിക്ഖാരാ**തി സമ്ഭാരാ. **സുപരിക്ഖതാ**തി സുട്ഠു സമ്ഭതാ. **പരിവാരാ**തി രക്ഖനട്ഠേന. പുന ആസേവനാദീനി അട്ഠവീസതി പദാനി മേത്തായ വണ്ണഭണനത്ഥം വുത്താനി. തത്ഥ **പാരിപൂരീ**തി പരിപുണ്ണഭാവാ. **സഹഗതാ**തി മേത്തായ സഹഗതാ. തഥാ **സഹജാതാ**ദയോ. **പക്ഖന്ദനാ**തി മേത്തായ പവിസനാ, പക്ഖന്ദതി ഏതേഹി മേത്താതി വാ പക്ഖന്ദനാ. തഥാ **സംസീദനാ**ദയോ. **ഏതം സന്തന്തി ഫസ്സനാ**തി ഏസാ മേത്താ സന്താതി ഏതേഹി ഫസ്സനാ ഹോതീതി ഏതം സന്തന്തി ഫസ്സനാ ''ഏതദഗ്ഗ''ന്തിആദീസു (അം॰ നി॰ ൧.൧൮൮ ആദയോ) വിയ നപുംസകവചനം. **സ്വാധിട്ഠിതാ**തി സുട്ഠു പതിട്ഠിതാ. **സുസമുഗ്ഗതാ**തി സുട്ഠു സമുസ്സിതാ. **സുവിമുത്താ**തി അത്തനോ അത്തനോ പച്ചനീകേഹി സുട്ഠു വിമുത്താ. **നിബ്ബത്തേന്തീ**തി മേത്താസമ്പയുത്താ ഹുത്വാ മേത്തം നിബ്ബത്തേന്തി. **ജോതേന്തീ**തി പാകടം കരോന്തി. **പതാപേന്തീ**തി വിരോചേന്തി.

൨-൪. ബലാദിവാരത്തയവണ്ണനാ

൨൪-൨൭. ഇന്ദ്രിയവാരേ വുത്തനയേനേവ ബലവാരോപി വേദിതബ്ബോ. ബോജ്ഝങ്ഗമഗ്ഗങ്ഗവാരാ പരിയായേന വുത്താ, ന യഥാലക്ഖണവസേന. മഗ്ഗങ്ഗവാരേ സമ്മാവാചാകമ്മന്താജീവാ മേത്തായ പുബ്ബഭാഗവസേന വുത്താ, ന അപ്പനാവസേന. ന ഹി ഏതേ മേത്തായ സഹ ഭവന്തി. **സബ്ബേസം പാണാനന്തി**ആദീനം സേസവാരാനമ്പി സത്തവാരേ വുത്തനയേനേവ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. മേത്താഭാവനാവിധാനം പന വിസുദ്ധിമഗ്ഗതോ (വിസുദ്ധി॰ ൧.൨൪൦ ആദയോ) ഗഹേതബ്ബന്തി.

മേത്താകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. വിരാഗകഥാ

വിരാഗകഥാവണ്ണനാ

൨൮. ഇദാനി മഗ്ഗപയോജനപരിയോസാനായ മേത്താകഥായ അനന്തരം കഥിതായ വിരാഗസങ്ഖാതമഗ്ഗപുബ്ബങ്ഗമായ വിരാഗകഥായ അപുബ്ബത്ഥാനുവണ്ണനാ. തത്ഥ പഠമം താവ "നിബ്ബിന്ദം വിരജ്ജതി വിരാഗാ വിമുച്ചതീ"തി (മഹാവ ൨൩) വുത്താനം ദ്വിന്നം സുത്തന്തപദാനം അത്ഥം നിദ്ദിസിതുകാമേന **വിരാഗോ മഗ്ഗോ, വിമുത്തി ഫലന്തി** ഉദ്ദേസോ ഠപിതോ. തത്ഥ പഠമം വചനത്ഥം താവ നിദ്ദിസിതുകാമോ **കഥം വിരാഗോ മഗ്ഗോതി**ആദിമാഹ. തത്ഥ **വിരജ്ജതീ**തി വിരത്താ ഹോതി. സേസാനി മഗ്ഗഞാണനിദ്ദേസേ വുത്തത്ഥാനി. **വിരാഗോതി** യസ്മാ സമ്മാദിട്ഠി വിരജ്ജതി, തസ്മാ വിരാഗോ നാമാതി അത്ഥോ . സോ ച വിരാഗോ യസ്മാ വിരാഗാരമ്മണോ...പേ०... വിരാഗേ പതിട്ഠിതോ, തസ്മാ ച വിരാഗോതി ഏവം "വിരാഗാരമ്മണോ"തിആദീനം പഞ്ചന്നം വചനാനം സമ്ബന്ധോ വേദിതബ്ബോ. തത്ഥ **വിരാഗാരമ്മണോതി** നിബ്ബാനാരമ്മണോ. **വിരാഗഗോചരോതി** നിബ്ബാനവിസയോ. **വിരാഗേ സമുദാഗതോതി** നിബ്ബാനേ സമുപ്പന്നോ. **വിരാഗേ ഠിതോതി** പവത്തിവസേന നിബ്ബാനേ ഠിതോ. **വിരാഗേ പതിട്ഠിതോതി** അനിവത്തനവസേന നിബ്ബാനേ പതിട്ഠിതോ.

നിബ്ബാനഞ്ച വിരാഗോതി നിബ്ബാനം വിരാഗഹേതുത്താ വിരാഗോ. **നിബ്ബാനാരമ്മണതാജാതാതി** നിബ്ബാനാരമ്മണേ ജാതാ, നിബ്ബാനാരമ്മണഭാവേന വാ ജാതാ. തേ മഗ്ഗസമ്പയുത്താ സബ്ബേവ ഫസ്സാദയോ ധമ്മാ വിരജ്ജനട്ഠേന **വിരാഗാ ഹോന്തീ**തി വിരാഗാ നാമ ഹോന്തി. **സഹജാതാനീ**തി സമ്മാദിട്ഠിസഹജാതാനി സമ്മാസങ്കപ്പാദീനി സത്ത മഗ്ഗങ്ഗാനി. **വിരാഗം ഗച്ഛന്തീതി വിരാഗോ മഗ്ഗോതി** വിരാഗം നിബ്ബാനം ആരമ്മണം കത്വാ ഗച്ഛന്തീതി വിരാഗാരമ്മണത്താ വിരാഗോ നാമ, മഗ്ഗനട്ഠേന മഗ്ഗോ നാമ ഹോതീതി അത്ഥോ. ഏകേകമ്പി മഗ്ഗങ്ഗം മഗ്ഗോതി നാമം ലഭതി. ഇതി ഏകേകസ്സ അങ്ഗസ്സ മഗ്ഗത്തേ വുത്തേ സമ്മാദിട്ഠിയാപി മഗ്ഗത്തം വുത്തമേവ ഹോതി. തസ്മായേവ ച **ഏതേന മഗ്ഗേനാതി** അട്ഠ മഗ്ഗങ്ഗാനി ഗഹേത്വാ വുത്തം. **ബുദ്ധാ ചാതി** പച്ചേകബുദ്ധാപി സങ്ഗഹിതാ. തേപി ഹി "ദ്വേമേ, ഭിക്ഖവേ, ബുദ്ധാ തഥാഗതോ ച അരഹം സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ പച്ചേകബുദ്ധോ ചാ"തി (അ० നി० ൨.൬൭) വുത്തത്താ ബുദ്ധായേവ . **അഗതന്തി** അനമതഗ്ഗേ സംസാരേ അഗതപുബ്ബം. **ദിസന്തി** സകലായപടിപത്തിയാ ദിസ്സതി അപദിസ്സതി അഭിസന്ദഹീയതീതി ദിസാ, സബ്ബബുദ്ധേഹി വാ പരമം സുഖന്തി ദിസ്സതി അപദിസ്സതി കഥീയതീതി ദിസാ , സബ്ബദുക്ഖം വാ ദിസ്സന്തി വിസ്സജ്ജേന്തി ഉജ്ഝന്തി ഏതായാതി ദിസാ. തം ദിസം. **അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോതി** കിം വുത്തം ഹോതി? യോ സോ അട്ഠങ്ഗികോ ധമ്മസമൂഹോ, സോ ഏതേന നിബ്ബാനം ഗച്ഛന്തീതി ഗമനട്ഠേന മഗ്ഗോ നാമാതി വുത്തം ഹോതി. **പുഥുസമണബ്രാഹ്മണാനം പരപ്പവാദാനന്തി** വിസും വിസും സമണാനം ബ്രാഹ്മണാനഞ്ച ഇതോ അഞ്ഞലദ്ധികാനം. **അഗ്ഗോതി** തേസം സേസമഗ്ഗാനം വിസിട്ഠോ. **സേട്ഠോതി** സേസമഗ്ഗതോ അതിവിയ പസംസനീയോ. **മോക്ഖോതി** മുഖേ സാധു, സേസമഗ്ഗാനം അഭിമുഖേ അയമേവ സാധൂതി അത്ഥോ. **ഉത്തമോതി** സേസമഗ്ഗേ അതിവിയ ഉത്തിണ്ണോ. **പവരോതി** സേസമഗ്ഗതോ നാനപ്പകാരേഹി സംഭജനീയോ. **ഇതീതി** കാരണത്ഥേ നിപാതോ. തസ്മാ ഭഗവതാ "മഗ്ഗാനം അട്ഠങ്ഗികോ സേട്ഠോ"തി വുത്തോതി അധിപ്പായോ. വുത്തഞ്ഹി ഭഗവതാ -

> "മഗ്ഗാനട്ഠങ്ഗികോ സേട്ഠോ, സച്ചാനം ചതുരോ പദാ;
> വിരാഗോ സേട്ഠോ ധമ്മാനം, ദ്വിപദാനഞ്ച ചക്ഖുമാ"തി. (ധ० പ० ൨൭൩);

തം ഇധ വിച്ഛിന്ദിത്വാ "മഗ്ഗാനം അട്ഠങ്ഗികോ സേട്ഠോ"തി വുത്തം. സേസവാരേസുപി ഇമിനാ ച നയേന ഹേട്ഠാ വുത്തനയേന ച അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

ദസ്സനവിരാഗോതിആദീസു ദസ്സനസങ്ഖാതോ വിരാഗോ ദസ്സനവിരാഗോ. ഇന്ദ്രിയട്ഠതോ ബലസ്സ വിസിട്ഠത്താ ഇധ ഇന്ദ്രിയതോ ബലം പഠമം വുത്തന്തി

വേദിതബ്ബം. **ആധിപതേയ്യട്ഠേന ഇന്ദ്രിയാനീ**തിആദി ഇന്ദ്രിയാദീനം അത്ഥവിഭാവനാ, ന വിരാഗസ്സ. **തഥട്ഠേന സച്ചാ**തി സച്ചഞാണം വേദിതബ്ബം. **സീലവിസുദ്ധീ**തി സമ്മാവാചാകമ്മന്താജീവാ. **ചിത്തവിസുദ്ധീ**തി സമ്മാസമാധി. **ദിട്ഠിവിസുദ്ധീ**തി സമ്മാദിട്ഠിസങ്കപ്പാ. **വിമുത്തട്ഠേനാ**തി തംതംമഗ്ഗവജ്ഝകിലേസേഹി മുത്തട്ഠേന. **വിജ്ജാ**തി സമ്മാദിട്ഠി. **വിമുത്തീ**തി സമുച്ഛേദവിമുത്തി. **അമതോഗധം നിബ്ബാനം പരിയോസാനട്ഠേന മഗ്ഗോ**തി മഗ്ഗഫലപച്ചവേക്ഖണാഹി മഗ്ഗീയതീതി മഗ്ഗോ.

ഇമസ്മിം വിരാഗനിദ്ദേസേ വുത്താ ധമ്മാ സബ്ബേപി മഗ്ഗക്ഖണേയേവ. വിമുത്തിനിദ്ദേസേ ഫലക്ഖണേ. തസ്മാ ഛന്ദമനസികാരാപി മഗ്ഗഫലസമ്പയുത്താ.

൨൯. വിരാഗനിദ്ദേസേ വുത്തനയേനേവ വിമുത്തിനിദ്ദേസേപി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ഫലം പനേത്ഥ പടിപ്പസ്സദ്ധിവിമുത്തത്താ **വിമുത്തി,** നിബ്ബാനം നിസ്സരണവിമുത്തത്താ വിമുത്തി. ''സഹജാതാനി സത്തങ്ഗാനീ''തിആദീനി വചനാനി ഇധ ന ലബ്ഭന്തീതി ന വുത്താനി. സയം ഫലവിമുത്തത്താ **പരിച്ചാഗട്ഠേന വിമുത്തീ**തി എത്തകമേവ വുത്തം. സേസം വുത്തനയമേവാതി.

വിരാഗകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. പടിസമ്ഭിദാകഥാ

൧. ധമ്മചക്കപവത്തനവാരവണ്ണനാ

൩൦. ഇദാനി വിരാഗസങ്ഖാതമഗ്ഗവസേന സിദ്ധം പടിസമ്ഭിദാപഭേദം ദസ്സേന്തേന കഥിതായ ധമ്മചക്കപ്പവത്തനസുത്തന്തപുബ്ബങ്ഗമായ പടിസമ്ഭിദാകഥായ അപുബ്ബത്ഥാനുവണ്ണനാ. സുത്തന്തേ താവ **ബാരാണസിയ**ന്തി ബാരാണസാ നാമ നദീ, ബാരാണസായ അവിദൂരേ ഭവാ നഗരീ ബാരാണസീ. തസ്സം ബാരാണസിയം. **ഇസിപതനേ മിഗദായേ**തി ഇസീനം പതനുപ്പതനവസേന ഏവംലദ്ധനാമേ മിഗാനം അഭയദാനദിന്നട്ഠാനത്താ മിഗദായസങ്ഖാതേ ആരാമേ. തത്ഥ ഹി ഉപ്പന്നുപ്പന്നാ സബ്ബഞ്ഞുഇസയോ പതന്തി, ധമ്മചക്കപ്പവത്തനത്ഥം നിസീദന്തീതി അത്ഥോ. നന്ദമൂലകപബ്ഭാരതോ സത്താഹച്ചയേന നിരോധസമാപത്തിതോ വുട്ഠിതാ അനോതത്തദഹേ കതമുഖധോവനകിച്ചാ ആകാസേന ആഗന്ത്വാ പച്ചേകബുദ്ധഇസയോപേത്ഥ സമോസരണവസേന പതന്തി , ഉപോസഥത്ഥഞ്ച അനുപോസഥത്ഥഞ്ച സന്നിപതന്തി, ഗന്ധമാദനം പടിഗച്ഛന്താ ച തതോ ച ഉപ്പതന്തീതിപി ഇമിനാ ഇസീനം പതനുപ്പതനവസേന തം ''ഇസിപതന''ന്തി വുച്ചതി. ''ഇസിപദന''ന്തിപി പാഠോ. **പഞ്ചവഗ്ഗിയേ**തി -

> ''കോണ്ഡഞ്ഞോ ഭദ്ദിയോ വപ്പോ, മഹാനാമോ ച അസ്സജി;
> ഏതേ പഞ്ച മഹാഥേരാ, പഞ്ചവഗ്ഗാതി വുച്ചരേ''തി. -

ഏവം വുത്താനം പഞ്ചന്നം ഭിക്ഖൂനം വഗ്ഗോ പഞ്ചവഗ്ഗോ. തസ്മിം പഞ്ചവഗ്ഗേ ഭവാ തംപരിയാപന്നത്താതി പഞ്ചവഗ്ഗിയാ, തേ പഞ്ചവഗ്ഗിയേ. **ഭിക്ഖൂ ആമന്തേസീ**തി ദീപങ്കരദസബലസ്സ പാദമൂലേ കതാഭിനീഹാരതോ പട്ഠായ പാരമിയോ പൂരേന്തോ അനുപുബ്ബേന പച്ഛിമഭവം പത്വാ പച്ഛിമഭവേ ച കതാഭിനിക്ഖമനോ അനുപുബ്ബേന ബോധിമണ്ഡം പത്വാ തത്ഥ അപരാജിതപല്ലങ്കേ നിസിന്നോ മാരബലം ഭിന്ദിത്വാ പഠമയാമേ പുബ്ബേനിവാസം അനുസ്സരിത്വാ മജ്ഝിമയാമേ ദിബ്ബചക്ഖും വിസോധേത്വാ പച്ഛിമയാമാവസാനേ ദസസഹസ്സിലോകധാതും ഉന്നാദേന്തോ സമ്പകമ്പേന്തോ സബ്ബഞ്ഞുതം പത്വാ സത്ത സത്താഹാനി ബോധിമണ്ഡേ വീതിനാമേത്വാ മഹാബ്രഹ്മുനാ ആയാചിതധമ്മദേസനാ ബുദ്ധചക്ഖുനാ ലോകം

വോലോകേത്വാ ലോകാനുഗ്ഗഹേന ബാരാണസിം ഗന്ത്വാ പഞ്ചവഗ്ഗിയേ ഭിക്ഖൂ സഞ്ഞാപേത്വാ ധമ്മചക്കം പവത്തേതുകാമോ ആമന്തേസി.

ദ്വേമേ, ഭിക്ഖവേ, അന്താതി ദ്വേമേ, ഭിക്ഖവേ, കോട്ഠാസാ. ഇമസ്സ പന വചനസ്സ സമുദാഹാരേന സമുദാഹാരനിഗ്ഘോസോ ഹേട്ഠാ അവീചിം ഉപരി ഭവഗ്ഗം പത്വാ ദസസഹസ്സിം ലോകധാതും പത്ഥരിത്വാ അട്ഠാസി, തസ്മിംയേവ സമയേ അട്ഠാരസകോടിസങ്ഖാ ബ്രഹ്മാനോ സമാഗച്ഛിംസു. പച്ഛിമദിസായ സൂരിയോ അത്ഥങ്ഗമേതി, പുരത്ഥിമായ ദിസായ ഉത്തരാസാള്ഹനക്ഖത്തേന യുത്തോ പുണ്ണചന്ദോ ഉഗ്ഗച്ഛതി. തസ്മിം സമയേ ഭഗവാ ധമ്മചക്കപ്പവത്തനസുത്തന്തം ആരഭന്തോ "ദ്വേമേ, ഭിക്ഖവേ, അന്താ"തിആദിമാഹ.

തത്ഥ **പബ്ബജിതേനാ**തി ഗിഹിസംയോജനം വത്ഥുകാമം ഛേത്വാ പബ്ബജിതേന. **ന സേവിതബ്ബാ**തി ന വലഞ്ജേതബ്ബാ. പബ്ബജിതാനംയേവ വിസേസതോ പടിപത്തിയാ ഭാജനഭൂതത്താ "പബ്ബജിതേന ന സേവിതബ്ബാ"തി വുത്തം. **യോ ചായം കാമേസു കാമസുഖല്ലികാനുയോഗോ**തി യോ ച അയം വത്ഥുകാമേസു കിലേസകാമസുഖസ്സ, കിലേസകാമസുഖനിസ്സയസ്സ വാ അനുയോഗോ. **ഹീനോ**തി ലാമകോ. **ഗമ്മോ**തി ഗാമവാസീനം സന്തകോ. **പോഥുജ്ജനികോ**തി പുഥുജ്ജനേന അന്ധബാലജനേന ആചിണ്ണോ. **അനരിയോ**തി ന അരിയോ. അഥ വാ ന വിസുദ്ധാനം ഉത്തമാനം അരിയാനം സന്തകോ. **അനത്ഥസംഹിതോ**തി ന അത്ഥസംഹിതോ, സുഖാവഹകാരണം അനിസ്സിതോതി അത്ഥോ. **അത്തകിലമഥാനുയോഗോ**തി അത്തനോ കിലമഥസ്സ അനുയോഗോ , അത്തനോ ദുക്ഖകരണന്തി അത്ഥോ. **ദുക്ഖോ**തി കണ്ടകാപസ്സയസേയ്യാദീഹി അത്തമാരണേഹി ദുക്ഖാവഹോ. തപസ്സീഹി "ഉത്തമം തപോ"തി ഗഹിതത്താ തേസം ചിത്താനുരക്ഖനത്ഥം ഇധ "ഹീനോ"തി ന വുത്തം, പബ്ബജിതാനം ധമ്മത്താ "ഗമ്മോ"തി ച, ഗിഹീഹി അസാധാരണത്താ "പോഥുജ്ജനികോ"തി ച ന വുത്തം. തത്ഥ പന കേഹിചി പബ്ബജിതപടിഞ്ഞേഹി ദിട്ഠധമ്മനിബ്ബാനവാദേഹി "യതോ ഖോ, ഭോ , അയം അത്താ പഞ്ചഹി കാമഗുണേഹി സമപ്പിതോ സമങ്ഗിഭൂതോ പരിചാരേതി, ഏത്താവതാ ഖോ, ഭോ, അയം അത്താ ദിട്ഠധമ്മനിബ്ബാനപ്പത്തോ ഹോതീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൯൪) ഗഹിതത്താ തേസം ചിത്താനുരക്ഖനത്ഥഞ്ച പച്ചുപ്പന്നേ സുഖത്താ ച തസ്സ ധമ്മസമാദാനസ്സ "ദുക്ഖോ"തി ന വുത്തം. കാമസുഖല്ലികാനുയോഗോ പച്ചുപ്പന്നേ തണ്ഹാദിട്ഠിസംകിലിട്ഠസുഖത്താ ആയതിഞ്ച ദുക്ഖവിപാകത്താ തദനുയുത്താനം തണ്ഹാദിട്ഠിബന്ധനബദ്ധത്താ ച ന സേവിതബ്ബോ, അത്തകിലമഥാനുയോഗോ പച്ചുപ്പന്നേ ദിട്ഠിസംകിലിട്ഠദുക്ഖത്താ ആയതിഞ്ച ദുക്ഖവിപാകത്താ തദനുയുത്താനം ദിട്ഠിബന്ധനബദ്ധത്താ ച ന സേവിതബ്ബോ, **ഏതേ ഖോ**തി തേ ഏതേ. **അനുപഗമ്മാ**തി ന ഉപഗന്ത്വാ. **മജ്ഝിമാ**തി സംകിലിട്ഠസുഖദുക്ഖാനം അഭാവാ മജ്ഝേ ഭവാതി മജ്ഝിമാ. സാ ഏവ നിബ്ബാനം പടിപജ്ജന്തി ഏതായാതി **പടിപദാ. അഭിസമ്ബുദ്ധാ**തി പടിവിദ്ധാ. **ചക്ഖുകരണീ**തിആദീസു പഞ്ഞാചക്ഖും കരോതീതി ചക്ഖുകരണീ. **ഞാണകരണീ**തി തസ്സേവ വേവചനം. **ഉപസമായാ**തി കിലേസൂപസമായ. **അഭിഞ്ഞായാ**തി ചതുന്നം സച്ചാനം അഭിജാനനത്ഥായ. **സമ്ബോധായാ**തി തേസംയേവ സമ്ബുജ്ഝനത്ഥായ. **നിബ്ബാനായാ**തി നിബ്ബാനസച്ഛികിരിയത്ഥായ. അഥ വാ ദസ്സനമഗ്ഗഞാണം കരോതീതി **ചക്ഖുകരണീ**. ഭാവനാമഗ്ഗഞാണം കരോതീതി **ഞാണകരണീ**. സബ്ബകിലേസാനം **ഉപസമായ**. സബ്ബധമ്മാനം **അഭിഞ്ഞായ**. അരഹത്തഫല**സമ്ബോധായ**. കിലേസാനഞ്ച ഖന്ധാനഞ്ച **നിബ്ബാനായ**. സച്ചകഥാ അഭിഞ്ഞേയ്യനിദ്ദേസേ വുത്താ.

ഏവം ഭഗവാ സച്ചാനി പകാസേത്വാ അത്തനി കതബഹുമാനാനം തേസം അത്തനോ പടിവേധക്കമം സുത്വാ പടിപത്തിയാ ബഹുമാനാരോപനേന പടിപത്തിയം ഠത്വാ സച്ചപ്പടിവേധം പസ്സന്തോ **ഇദം ദുക്ഖം അരിയസച്ചന്തി മേ, ഭിക്ഖവേ**തിആദിനാ അത്തനോ പടിവേധക്കമം ദസ്സേസി. തത്ഥ **അനനുസ്സുതേസൂ**തി ന അനുസ്സുതേസു,

പരം അനുഗന്ത്വാ അസ്സുതേസൂതി അത്ഥോ. **ചക്ഖൂ**തിആദീനം അത്ഥോ പരതോ ആവി ഭവിസ്സതി. **ഇദം ദുക്ഖം അരിയസച്ചം, ഇദം ദുക്ഖസമുദയം, ഇദം ദുക്ഖനിരോധം, ഇദം ദുക്ഖനിരോധഗാമിനീ പടിപദാ അരിയസച്ച**ന്തി ചതുന്നം സച്ചാനം ദസ്സനപടിവേധോ സേഖഭൂമിയം. **പരിഞ്ഞേയ്യം പഹാതബ്ബം സച്ഛികാതബ്ബം ഭാവേതബ്ബ**ന്തി ചതുന്നം സച്ചാനം ഭാവനാപടിവേധോ സേഖഭൂമിയംയേവ. **പരിഞ്ഞാതം പഹീനം സച്ഛികതം ഭാവിത**ന്തി ചതുന്നം സച്ചാനം പച്ചവേക്ഖണാ അസേഖഭൂമിയം.

തിപരിവട്ടന്തി സച്ചഞാണകിച്ചഞാണകതഞാണസങ്ഖാതാനം തിണ്ണം പരിവട്ടാനം വസേന തയോ പരിവട്ടാ അസ്സാതി തിപരിവട്ടം. ഏത്ഥ ഹി "ഇദം ദുക്ഖം, ഇദം ദുക്ഖസമുദയം , ഇദം ദുക്ഖനിരോധം, ഇദം ദുക്ഖനിരോധഗാമിനീ പടിപദാ അരിയസച്ച"ന്തി ഏവം ചതൂസു സച്ചേസു യഥാഭൂതഞാണം **സച്ചഞാണം** നാമ. തേസുയേവ "പരിഞ്ഞേയ്യം പഹാതബ്ബം സച്ഛികാതബ്ബം ഭാവേതബ്ബ"ന്തി ഏവം കത്തബ്ബകിച്ചജാനനഞാണം **കിച്ചഞാണം** നാമ. "പരിഞ്ഞാതം പഹീനം സച്ഛികതം ഭാവിത"ന്തി ഏവം തസ്സ കിച്ചസ്സ കതഭാവജാനനഞാണം **കതഞാണം** നാമ. **ദ്വാദസാകാര**ന്തി തേസംയേവ ഏകേകസ്മിം സച്ചേ തിണ്ണം തിണ്ണം ആകാരാനം വസേന ദ്വാദസ ആകാരാ അസ്സാതി ദ്വാദസാകാരം. **ഞാണദസ്സന**ന്തി ഏതേസം തിപരിവട്ടാനം ദ്വാദസന്നം ആകാരാനം വസേന ഉപ്പന്നം ഞാണസങ്ഖാതം ദസ്സനം. **അത്തമനാ**തി സകമനാ. സത്താനഞ്ഹി സുഖകാമത്താ ദുക്ഖപടികൂലത്താ പീതിസോമനസ്സയുത്തമനോ സകമനോ നാമ, പീതിസോമനസ്സേഹി അത്തമനാ ഗഹിതമനാ ബ്യാപിതമനാതി വാ അത്ഥോ. **അഭിനന്ദു**ന്തി അഭിമുഖാ ഹുത്വാ നന്ദിംസു. **വേയ്യാകരണേ**തി സുത്തന്തേ. നിഗ്ഗാഥകോ ഹി സുത്തന്തോ കേവലം അത്ഥസ്സ ബ്യാകരണതോ വേയ്യാകരണം നാമ. **ഭഞ്ഞമാനേ**തി കഥിയമാനേ. വത്തമാനസമീപേ വത്തമാനവചനം കതം, ഭണിതേതി അത്ഥോ. **വിരജ**ന്തി വിഗതരാഗാദിരജം. **വീതമല**ന്തി വിഗതരാഗാദിമലം. രാഗാദയോ ഹി അജ്ഝോത്ഥരണട്ഠേന രജോ നാമ, ദൂസനട്ഠേന മലം നാമ. **ധമ്മചക്ഖു**ന്തി കത്ഥചി പഠമമഗ്ഗഞാണം, കത്ഥചി ആദീനി തീണി മഗ്ഗഞാണാനി, കത്ഥചി ചതുത്ഥമഗ്ഗഞാണമ്പി . ഇധ പന പഠമമഗ്ഗഞാണമേവ. **യം കിഞ്ചി സമുദയധമ്മം, സബ്ബം തം നിരോധധമ്മ**ന്തി വിപസ്സനാവസേന ഏവം പവത്തസ്സ ധമ്മചക്ഖും ഉദപാദീതി അത്ഥോ.

ധമ്മചക്കേതി പടിവേധഞാണേ ച ദേസനാഞാണേ ച. ബോധിപല്ലങ്കേ നിസിന്നസ്സ ഹി ഭഗവതോ ചതൂസു സച്ചേസു ദ്വാദസാകാരം പടിവേധഞാണമ്പി ഇസിപതനേ നിസിന്നസ്സ ദ്വാദസാകാരമേവ സച്ചദേസനായ പവത്തകദേസനാഞാണമ്പി ധമ്മചക്കം നാമ. ഉഭയമ്പി ഹേതം ദസബലസ്സ പവത്തഞാണമേവ. തം ഇമായ ദേസനായ പകാസേന്തേന ഭഗവതാ ധമ്മചക്കം പവത്തിതം നാമ. തം പനേതം ധമ്മചക്കം യാവ അഞ്ഞാതകോണ്ഡഞ്ഞത്ഥേരോ അട്ഠാരസഹി ബ്രഹ്മകോടീഹി സദ്ധിം സോതാപത്തിഫലേ ന പതിട്ഠാതി, താവ ഭഗവാ പവത്തേതി നാമ, പതിട്ഠിതേ പന പവത്തിതം നാമ. തം സന്ധായ "പവത്തിതേ ച ഭഗവതാ ധമ്മചക്കേ"തി വുത്തം.

ഭുമ്മാ ദേവാതി ഭൂമട്ഠകാ ദേവാ. **സദ്ദമനുസ്സാവേസു**ന്തി ഏകപ്പഹാരേനേവ സാധുകാരം ദത്വാ **ഏതം ഭഗവതാ**തിആദീനി വദന്താ സദ്ദം അനുസ്സാവയിംസു. **അപ്പടിവത്തിയ**ന്തി "നയിദം തഥാ"തി പടിലോമം വത്തേതും അസക്കുണേയ്യം. സന്നിപതിതാ ചേത്ഥ ദേവബ്രഹ്മാനോ ദേസനാപരിയോസാനേ ഏകപ്പഹാരേനേവ സാധുകാരം അദംസു, സന്നിപാതം അനാഗതാ പന ഭുമ്മദേവാദയോ തേസം തേസം സദ്ദം സുത്വാ സാധുകാരമദംസൂതി വേദിതബ്ബം. തേസു പന പബ്ബതരുക്ഖാദീസു നിബ്ബത്താ ഭുമ്മദേവാ. തേ ചാതുമഹാരാജികപരിയാപന്നാ ഹോന്താപി ഇധ വിസും കത്വാ വുത്താ. **ചാതുമഹാരാജികാ**തി ച ധതരട്ഠവിരൂള്ഹകവിരൂപക്ഖകുവേരസങ്ഖാതാ ചതുമഹാരാജാ ദേവതാ ഏതേസന്തി ചാതുമഹാരാജികാ. തേ സിനേരുവേമജ്ഝേ ഹോന്തി. തേസു പബ്ബതട്ഠകാപി അത്ഥി ആകാസട്ഠകാപി. തേസം പരമ്പരാ ചക്കവാളപബ്ബതം പത്താ.

ഖിഡ്ഡാപദോസികാ മനോപദോസികാ സീതവലാഹകാ ഉണ്ഹവലാഹകാ ചന്ദിമാ ദേവപുത്തോ സൂരിയോ ദേവപുത്തോതി ഏതേ സബ്ബേപി ചാതുമഹാരാജികദേവലോകട്ഠാ ഏവ. തേത്തിംസ ജനാ തത്ഥ ഉപ്പന്നാതി **താവതിംസാ**. അപിച "താവതിംസാ"തി തേസം ദേവാനം നാമമേവാതിപി വുത്തം. തേപി അത്ഥി പബ്ബതട്ഠകാ അത്ഥി ആകാസട്ഠകാ. തേസം പരമ്പരാ ചക്കവാളപബ്ബതം പത്താ, തഥാ യാമാദീനം. ഏകദേവലോകേപി ഹി ദേവാനം പരമ്പരാ ചക്കവാളപബ്ബതം അപ്പത്താ നാമ നത്ഥി. ദിബ്ബം സുഖം യാതാ പയാതാ സമ്പത്താതി **യാമാ**. തുട്ഠാ പഹട്ഠാതി **തുസിതാ**. പകതിപടിയത്താരമ്മണതോ അതിരേകേന രമിതുകാമകാലേ യഥാരുചിതേ ഭോഗേ നിമ്മിനിത്വാ നിമ്മിനിത്വാ രമന്തീതി **നിമ്മാനരതീ**. ചിത്താചാരം ഞത്വാ പരനിമ്മിതേസു ഭോഗേസു വസം വത്തേന്തീതി **പരനിമ്മിതവസവത്തീ**. ബ്രഹ്മകായേ ബ്രഹ്മഘടായ നിയുത്താതി **ബ്രഹ്മകായികാ**. സബ്ബേപി പഞ്ചവോകാരബ്രഹ്മാനോ ഗഹിതാ.

തേന ഖണേനാതി വചനം വിസേസേത്വാ **തേന മുഹുത്തേനാ**തി വുത്തം. മുഹുത്തസങ്ഖാതേന ഖണേന, ന പരമത്ഥഖണേനാതി വുത്തം ഹോതി. **യാവ ബ്രഹ്മലോകാ**തി ബ്രഹ്മലോകം അന്തോകത്വാ. **സദ്ദോ**തി സാധുകാരസദ്ദോ. **ദസസഹസ്സീ**തി ദസസഹസ്സചക്കവാളവതീ. **സങ്കമ്പീ**തി ഉദ്ധം ഉഗ്ഗച്ഛന്തീ സുട്ഠു കമ്പി. **സമ്പകമ്പീ**തി ഉദ്ധം ഉഗ്ഗച്ഛന്തീ അധോ ഓക്കമന്തീ സുട്ഠു പകമ്പി. **സമ്പവേധീ**തി ചതുദിസാ ഗച്ഛന്തീ സുട്ഠു പവേധി. സമ്ബുദ്ധഭാവായ മാതുകുച്ഛിം ഓക്കമന്തേ ച ബോധിസത്തേ തതോ നിക്ഖമന്തേ ച മഹാപഥവീ പുഞ്ഞതേജേന അകമ്പിത്ഥ, അഭിസമ്ബോധിയം പടിവേധഞാണതേജേന. ധമ്മചക്കപ്പവത്തനേ ദേസനാഞാണതേജേന സാധുകാരം ദാതുകാമാ വിയ പഥവീ ദേവതാനുഭാവേന അകമ്പിത്ഥ, ആയുസങ്ഖാരോസ്സജ്ജനേ മഹാപരിനിബ്ബാനേ ച കാരുഞ്ഞേന ചിത്തസങ്ഖോഭം അസഹമാനാ വിയ പഥവീ ദേവതാനുഭാവേന അകമ്പിത്ഥ. **അപ്പമാണോ**തി വുദ്ധപ്പമാണോ. **ഉളാരോ**തി ഏത്ഥ "ഉളാരാനി ഉളാരാനി ഖാദനീയാനി ഖാദന്തീ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൩൬൬) മധുരം ഉളാരന്തി വുത്തം. "ഉളാരായ വത്ഥഭോഗായ ചിത്തം ന നമതീ"തിആദീസു (അ॰ നി॰ ൯.൨൦) പണീതം ഉളാരന്തി വുത്തം. "ഉളാരായ ഖലു ഭവം വച്ഛായനോ സമണം ഗോതമം പസംസായ പസംസതീ"തിആദീസു സേട്ഠം ഉളാരന്തി വുത്തം. ഇധ പന "വിപുലോ ഉളാരോ"തി വുത്തോ. **ഓഭാസോ**തി ദേസനാഞാണാനുഭാവേന ച ദേവതാനുഭാവേന ച ജാതഓഭാസോ. **ലോകേ**തി ചക്കവാളസ്സ ദസസഹസ്സിയംയേവ. **അതിക്കമ്മേവ ദേവാനം ദേവാനുഭാവ**ന്തി ദേവാനം അയമാനുഭാവോ - നിവത്ഥവത്ഥപ്പഭാ ദ്വാദസ യോജനാനി ഫരതി, തഥാ സരീരസ്സ അലങ്കാരസ്സ വിമാനസ്സ ച. തം ദേവാനം ദേവാനുഭാവം അതിക്കമിത്വായേവാതി അത്ഥോ. **ഉദാന**ന്തി സോമനസ്സഞാണമയികം ഉദാഹാരം. **ഉദാനേസീ**തി ഉദാഹരി. **അഞ്ഞാസി വത, ഭോ കോണ്ഡഞ്ഞോ**തി ഇമസ്സപി ഉദാനസ്സ ഉദാഹരണഘോസോ ദസസഹസ്സിലോകധാതും ഫരിത്വാ അട്ഠാസി. **അഞ്ഞാസികോണ്ഡഞ്ഞോ**തി ഭുസം ഞാതകോണ്ഡഞ്ഞോതി അത്ഥോ.

ചക്ഖുആദീനം നിദ്ദേസേ **ദസ്സനട്ഠേനാ**തിആദീസു ഏകമേവ ഞാണം യഥാവുത്തസ്സ നേയ്യസ്സ ചക്ഖു വിയ ദസ്സനകിച്ചകരണേന **ചക്ഖു**. ഞാണകിച്ചകരണേന **ഞാണം**. നാനപ്പകാരതോ ജാനനകിച്ചകരണേന **പഞ്ഞാ**. അനവസേസപടിവേധകരണേന **വിജ്ജാ**. സബ്ബഥാ ഓഭാസകിച്ചകരണേന **ആലോകോ** നാമാതി അത്ഥോ. **ചക്ഖും ധമ്മോ**തിആദീസുപി ഏകംയേവ ഞാണം കിച്ചനാനത്തേന പഞ്ചധാ വണ്ണിതം. **ആരമ്മണാ**തി ഉപത്ഥമ്ഭനട്ഠേന. **ഗോചരാ**തി വിസയട്ഠേന. **ദസ്സനട്ഠേനാ**തിആദീസു ഞാണകിച്ചം പഞ്ചധാ വുത്തം. ഇമിനാ നയേന തീസു വാരേസു ഏകേകസ്മിം പഞ്ച പഞ്ച കത്വാ പന്നരസ ധമ്മാ, പന്നരസ അത്ഥാ, ദ്വീസു പന്നരസകേസു തിംസ നിരുത്തിയോ, പന്നരസസു ധമ്മേസു പന്നരസസു അത്ഥേസു തിംസായ നിരുത്തീസൂതി സട്ഠി ഞാണാനി വേദിതബ്ബാനി. സേസഅരിയസച്ചേസുപി ഏസേവ നയോ. ചതൂസു

അരിയസച്ചേസു ഏകേകസ്മിം അരിയസച്ചേ പന്നരസന്നം പന്നരസന്നം ധമ്മാനം അത്ഥാനഞ്ച വസേന സട്ഠി ധമ്മാ, സട്ഠി അത്ഥാ, സട്ഠിയാ ധമ്മേസു സട്ഠിയാ അത്ഥേസു ച വീസസതം നിരുത്തിയോ, വീസാധികം സതന്തി അത്ഥോ. സട്ഠിയാ ധമ്മേസു സട്ഠിയാ അത്ഥേസു വീസുത്തരസതേ നിരുത്തീസൂതി ഏവം ചത്താരീസഞ്ച ദ്വേ ച ഞാണസതാനി.

൨-൩. സതിപട്ഠാനവാരാദിവണ്ണനാ

൩൧-൩൨. സതിപട്ഠാനസുത്തന്തപുബ്ബങ്ഗമേ ഇദ്ധിപാദസുത്തന്തപുബ്ബങ്ഗമേ ച പടിസമ്ഭിദാനിദ്ദേസേ ഇമിനാവ നയേന അത്ഥോ ച ഗണനാ ച വേദിതബ്ബാ.

൪-൫. സത്തബോധിസത്തവാരാദിവണ്ണനാ

൩൩-൩൭. സത്തന്നം ബോധിസത്താനം സുത്തന്തേസു ഏകേകസ്മിംയേവ സമുദയേ ചക്ഖാദയോ പഞ്ച, നിരോധേ പഞ്ചാതി ദസ ധമ്മാ, സമുദയേ ദസ്സനട്ഠാദയോ പഞ്ച, നിരോധേ പഞ്ചാതി ദസ അത്ഥാ, തേസം വസേന വീസതി നിരുത്തിയോ ചത്താരീസം ഞാണാനി. സത്ത ഏകതോ കത്വാ വുത്തഗണനാ സുവിഞ്ഞേയ്യാ ഏവ. സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണവസേന വുത്തപടിസമ്ഭിദാനിദ്ദേസേ ഏകേകമൂലകേസു ''ഞാതോ ദിട്ഠോ വിദിതോ സച്ഛികതോ ഫസ്സിതോ പഞ്ഞായാ''തി (പടി॰ മ॰ ൧.൧൨൧) ഇമേസു പഞ്ചസു വചനേസു ഏകേകസ്മിംയേവ ചക്ഖാദയോ പഞ്ച, ദസ്സനട്ഠാദയോ പഞ്ചാതി പഞ്ചപഞ്ചകാനം വസേന പഞ്ചവീസതി ധമ്മാ, പഞ്ചവീസതി അത്ഥാ, തദ്ദിഗുണാ നിരുത്തിയോ, തദ്ദിഗുണാനി ഞാണാനി ഞേയ്യാനി. പഞ്ച ഏകതോ കത്വാ വുത്തവാരേപി പഞ്ചക്ഖത്തും പഞ്ച പഞ്ചവീസതി കത്വാ പഞ്ചവീസസതം ധമ്മാ, പഞ്ചവീസസതം അത്ഥാ, തദ്ദിഗുണാ നിരുത്തിയോ, തദ്ദിഗുണാനി ഞാണാനി ഞേയ്യാനി. **അഡ്ഢതേയ്യാനീ**തി ചേത്ഥ ദ്വേ സതാനി ച പഞ്ഞാസഞ്ച. ഖന്ധാദീസുപി ഏസേവ നയോ. ഇമിനാവ നയേന സച്ചവാരപടിസമ്ഭിദാവാരേ ച ധമ്മാദിഗണനാ വേദിതബ്ബാ.

൬. ഛബുദ്ധധമ്മവാരവണ്ണനാ

൩൮. ബുദ്ധധമ്മവാരേ **ദിയഡ്ഢസത**ന്തി ഛക്ഖത്തും പഞ്ചവീസതി സതഞ്ച പഞ്ഞാസഞ്ച ഹോന്തി, തദ്ദിഗുണാ നിരുത്തിയോ തദ്ദിഗുണാനി ഞാണാനി. **പടിസമ്ഭിദാധികരണേ**തി പടിസമ്ഭിദാധികാരേ. **അഡ്ഢനവധമ്മസതാനീ**തി പഠമം വുത്തേസു ചതൂസു സച്ചേസു സട്ഠി, ചതൂസു സതിപട്ഠാനേസു സട്ഠി, ചതൂസു സമ്മപ്പധാനേസു സട്ഠി, സത്തബോധിസത്തവേയ്യാകരണേസു സത്തതി, അഭിഞ്ഞട്ഠാദീസു പഞ്ചസു പഞ്ചവീസസതം, ഖന്ധട്ഠാദീസു പഞ്ചസു പഞ്ചവീസസതം, പുന ചതൂസു അരിയസച്ചേസു സതം, ചതൂസു പടിസമ്ഭിദാസു സതം, ഛസു ബുദ്ധധമ്മേസു ദിയഡ്ഢസതന്തി ഏവം അട്ഠസതാനി ച പഞ്ഞാസഞ്ച ധമ്മാ ഹോന്തി. ഏവം അത്ഥാപി തത്തകാ ഏവ ഹോന്തി. ഏവമേവ സച്ചാദീസു തീസു ഠാനേസു വീസസതം നിരുത്തിയോ, സത്തസു വേയ്യാകരണേസു ചത്താരീസസതം നിരുത്തിയോ, അഭിഞ്ഞട്ഠാദീസു ഖന്ധട്ഠാദീസു ച അഡ്ഢതേയ്യാനി അഡ്ഢതേയ്യാനി നിരുത്തിസതാനി, അരിയസച്ചേസു പടിസമ്ഭിദാസു ച ദ്വേ ദ്വേ നിരുത്തിസതാനി, ബുദ്ധധമ്മേസു തീണി നിരുത്തിസതാനീതി ഏവം നിരുത്തിസഹസ്സഞ്ച സത്തനിരുത്തിസതാനി ച ഹോന്തി. ഏവമേവ സച്ചാദീസു തീസു ഠാനേസു ചത്താരീസാധികാനി ദ്വേ ദ്വേ ഞാണസതാനി, സത്തസു വേയ്യാകരണേസു അസീതിഅധികാനി ദ്വേ ഞാണസതാനി, അഭിഞ്ഞട്ഠാദീസു ഖന്ധട്ഠാദീസു ച പഞ്ചപഞ്ചഞാണസതാനി , സച്ചേസു പടിസമ്ഭിദാസു ച ചത്താരി ചത്താരി ഞാണസതാനി, ബുദ്ധധമ്മേസു ഛ ഞാണസതാനീതി ഏവം തീണി ച ഞാണസഹസ്സാനി ചത്താരി ച ഞാണസതാനി ഹോന്തീതി.

പടിസമ്ഭിദാകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ധമ്മചക്കകഥാ

൧. സച്ചവാരവണ്ണനാ

൩൯. പുന ധമ്മചക്കപ്പവത്തനസുത്തന്തമേവ പുബ്ബങ്ഗമം കത്വാ കഥിതായ ധമ്മചക്കകഥായ അപുബ്ബത്ഥാനുവണ്ണനാ. തത്ഥ **ദുക്ഖവത്ഥുകാ**തി ഏകാഭിസമയവസേന ദുക്ഖം വത്ഥു ഏതേസന്തി ദുക്ഖവത്ഥുകാ. തദേവ ദുക്ഖം വിസേസേത്വാ **സച്ചവത്ഥുകാ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ സച്ചം ആരമ്മണം ഉപത്ഥമ്ഭോ ഏതേസന്തി **സച്ചാരമ്മണാ**. സച്ചം ഗോചരോ വിസയോ ഏതേസന്തി **സച്ചഗോചരാ. സച്ചസങ്ഗഹിതാ**തി മഗ്ഗസച്ചേന സങ്ഗഹിതാ. **സച്ചപരിയാപന്നാ**തി മഗ്ഗസച്ചായത്താ. **സച്ചേ സമുദാഗതാ**തി ദുക്ഖപരിജാനനേന ദുക്ഖസച്ചേ സമുപ്പന്നാ. തഥാ തത്ഥേവ **ഠിതാ പതിട്ഠിതാ** ച.

൪൦. ഇദാനി ''പവത്തിതേ ച ഭഗവതാ ധമ്മചക്കേ''തി വുത്തം ധമ്മചക്കം നിദ്ദിസിതുകാമോ **ധമ്മചക്ക**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ ദുവിധം ധമ്മചക്കം പടിവേധധമ്മചക്കം ദേസനാധമ്മചക്കഞ്ച. **പടിവേധധമ്മചക്കം** ബോധിപല്ലങ്കേ, **ദേസനാധമ്മചക്കം** ഇസിപതനേ. **ധമ്മഞ്ച പവത്തേതി ചക്കഞ്ചാ**തി പടിവേധധമ്മചക്കം വുത്തം, **ചക്കഞ്ച പവത്തേതി ധമ്മഞ്ചാ**തി ദേസനാധമ്മചക്കം. കഥം? ഭഗവാ ഹി ബോധിപല്ലങ്കേ നിസിന്നോ മഗ്ഗക്ഖണേ ഇന്ദ്രിയബലബോജ്ഝങ്ഗമഗ്ഗങ്ഗാദിഭേദം ധമ്മഞ്ച പവത്തേതി, സോയേവ ച ധമ്മോ കിലേസസത്തുഘാതായ പവത്തനതോ പഹരണചക്കം വിയാതി ചക്കഞ്ച. ധമ്മം പവത്തേന്തോയേവ ഭഗവാ തം ചക്കം പവത്തേതി നാമ. ഏതേന ധമ്മോയേവ ചക്കന്തി കമ്മധാരയസമാസതാ വുത്താ ഹോതി. ഇസിപതനേ നിസിന്നോ ഭഗവാ ധമ്മദേസനക്ഖണേ വേനേയ്യസന്താനേ കിലേസസത്തുഘാതായ പവത്തനതോ പഹരണചക്കസദിസം ദേസനാചക്കഞ്ച പവത്തേതി, വേനേയ്യസന്താനേ ഇന്ദ്രിയബലബോജ്ഝങ്ഗമഗ്ഗങ്ഗാദിഭേദം ധമ്മചക്കഞ്ച പവത്തേതി. ഏതേന ധമ്മോ ച ചക്കഞ്ച ധമ്മചക്കന്തി ദ്വന്ദസമാസതാ വുത്താ ഹോതി. യസ്മാ പന പവത്തകേ സതി പവത്തനാ നാമ ഹോതി, തസ്മാ സബ്ബത്ഥാപി ''പവത്തേതീ''തി വുത്തം, പവത്തനട്ഠേന പന ''ചക്ക''ന്തി വുത്തം ഹോതീതി വേദിതബ്ബം. **ധമ്മേന പവത്തേതീതി ധമ്മചക്ക**ന്തിആദീനി ദേസനാധമ്മചക്കമേവ സന്ധായ വുത്താനീതി വേദിതബ്ബാനി.

തത്ഥ **ധമ്മേന പവത്തേതീ**തി യഥാസഭാവത്താ ധമ്മേന പവത്തം ചക്കന്തി ധമ്മചക്കന്തി വുത്തം ഹോതി. **ധമ്മചരിയായ പവത്തേതീ**തി വേനേയ്യസന്താനേ ധമ്മത്ഥായ പവത്തം ചക്കന്തി ധമ്മചക്കന്തി വുത്തം ഹോതി. **ധമ്മേ ഠിതോ**തിആദീഹി ഭഗവതോ ധമ്മഭൂതതാ ധമ്മസ്സാമിതാ ച വുത്താ ഹോതി. യഥാഹ - ''സോ ഹാവുസോ, ഭഗവാ ജാനം ജാനാതി പസ്സം പസ്സതി ചക്ഖുഭൂതോ ഞാണഭൂതോ ധമ്മഭൂതോ ബ്രഹ്മഭൂതോ വത്താ പവത്താ അത്ഥസ്സ നിന്നേതാ അമതസ്സ ദാതാ ധമ്മസ്സാമീ തഥാഗതോ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൦൩). തസ്മാ തേഹി ധമ്മസ്സ ചക്കന്തി ധമ്മചക്കന്തി വുത്തം ഹോതി. **ഠിതോ**തി വിസയീഭാവേന ഠിതോ. **പതിട്ഠിതോ**തി അചലഭാവേന പതിട്ഠിതോ. **വസിപ്പത്തോ**തി ഇസ്സരഭാവം പത്തോ. **പാരമിപ്പത്തോ**തി കോടിപ്പത്തോ. **വേസാരജ്ജപ്പത്തോ**തി വിസാരദഭാവം പത്തോ. **ധമ്മേ പതിട്ഠാപേന്തോ**തിആദീഹി വേനേയ്യസന്താനമപേക്ഖിത്വാ വുത്തേഹി പന വചനേഹി ധമ്മസ്സാമിതായ ച ധമ്മത്ഥായ ചക്കന്തി വുത്തം ഹോതി. **ധമ്മം സക്കരോന്തോ**തിഹആദീഹി ധമ്മത്ഥായ ചക്കന്തി വുത്തം ഹോതി. യോ ഹി ധമ്മം സക്കാരാദിവസേന പവത്തേതി, സോ ധമ്മത്ഥം പവത്തേതി. **ധമ്മം സക്കരോന്തോ**തി യഥാ കതോ സോ ധമ്മോ സുകതോ ഹോതി, ഏവമേവ നം കരോന്തോ. **ധമ്മം ഗരും കരോന്തോ**തി തസ്മിം ഗാരവുപ്പത്തിയാ തം ഗരും കരോന്തോ. **ധമ്മം മാനേന്തോ**തി

ധമ്മം പിയഞ്ച ഭാവനീയഞ്ച കത്വാ വിഹരന്തോ. **ധമ്മം പൂജേന്തോ**തി തം അപദിസിത്വാ ദേസനാപടിപത്തിപൂജായ പൂജം കരോന്തോ. **ധമ്മം അപചായമാനോ**തി തസ്സേവ ധമ്മസ്സ സക്കാരഗരുകാരേഹി നീചവുത്തിതം കരോന്തോ. **ധമ്മദ്ധജോ ധമ്മകേതൂ**തി തം ധമ്മം ധജമിവ പുരക്ഖത്വാ കേതുമിവ ച ഉക്ഖിപിത്വാ പവത്തിയാ ധമ്മദ്ധജോ ധമ്മകേതു ച ഹുത്വാതി അത്ഥോ. **ധമ്മാധിപതേയ്യോ**തി ധമ്മാധിപതിതോ ആഗതോ ഭാവനാധമ്മവസേനേവ ച സബ്ബകിരിയാനം കരണേന ധമ്മാധിപതേയ്യോ ഹുത്വാ. **തം ഖോ പന ധമ്മചക്കം അപ്പടിവത്തിയ**ന്തി കേനചി നിവത്തേതും അസക്കുണേയ്യതായ അപ്പടിഹതപവത്തിതാ വുത്താ. തസ്മാ സോ ധമ്മോ പവത്തനട്ഠേന ചക്കന്തി വുത്തം ഹോതി.

സദ്ധിന്ദ്രിയം ധമ്മോ, തം ധമ്മം പവത്തേതീതി വേനേയ്യസന്താനേ മഗ്ഗസമ്പയുത്തസദ്ധിന്ദ്രിയുപ്പാദനേന തം സദ്ധിന്ദ്രിയം ധമ്മം പവത്തേതീതി അത്ഥോ. ഏസേവ നയോ സേസേസുപി. **സച്ചാ**തി സച്ചഞാണാനി. വിപസ്സനാ ച വിജ്ജാ ച മഗ്ഗഞാണമേവ. **അനുപ്പാദേ ഞാണ**ന്തി അരഹത്തഫലേ ഞാണം. തമ്പി വേനേയ്യസന്താനേ പവത്തേതിയേവ, നിബ്ബാനഞ്ച പടിവേധം കരോന്തോ പവത്തേതിയേവ നാമ.

സമുദയവാരാദീസു **സമുദയവത്ഥുകാ നിരോധവത്ഥുകാ മഗ്ഗവത്ഥുകാ**തി വിസേസപദം ദസ്സേത്വാ സങ്ഖിത്താ. ഏത്ഥാപി വുത്തസദിസം പഠമം വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം.

൨-൩. സതിപട്ഠാനവാരാദിവണ്ണനാ

൪൧-൪൨. സതിപട്ഠാനഇദ്ധിപാദപുബ്ബങ്ഗമവാരാപി മഗ്ഗക്ഖണവസേന വുത്താ. തേപി തത്ഥ തത്ഥ വിസേസപദം ദസ്സേത്വാ സങ്ഖിത്താതി.

ധമ്മചക്കകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ലോകുത്തരകഥാ

ലോകുത്തരകഥാവണ്ണനാ

൪൩. ഇദാനി ലോകുത്തരധമ്മവതിയാ ധമ്മചക്കകഥായ അനന്തരം കഥിതായ ലോകുത്തരകഥായ അപുബ്ബത്ഥാനുവണ്ണനാ. തത്ഥ ലോകുത്തരപദസ്സ അത്ഥോ നിദ്ദേസവാരേ ആവി ഭവിസ്സതി. **ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാ**തിആദയോ സത്തതിംസ ബോധിപക്ഖിയധമ്മാ യഥായോഗം മഗ്ഗഫലസമ്പയുത്താ. തേ ബുജ്ഝനട്ഠേന ബോധീതി ഏവംലദ്ധനാമസ്സ അരിയസ്സ പക്ഖേ ഭവത്താ ബോധിപക്ഖിയാ നാമ. **പക്ഖേ ഭവത്താ**തി ഉപകാരഭാവേ ഠിതത്താ. തേസു ആരമ്മണേസു ഓക്കന്തിത്വാ പക്ഖന്ദിത്വാ ഉപട്ഠാനതോ ഉപട്ഠാനം, സതിയേവ ഉപട്ഠാനം **സതിപട്ഠാനം.** കായവേദനാചിത്തധമ്മേസു പനസ്സ അസുഭദുക്ഖാനിച്ചാനത്താകാരഗഹണവസേന സുഭസുഖനിച്ചഅത്തസഞ്ഞാപഹാനകിച്ചസാധനവസേന ച പവത്തിതോ ചതുധാ ഭേദോ ഹോതി. തസ്മാ **ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാ**തി വുച്ചതി. പദഹന്തി ഏതേനാതി പധാനം, സോഭനം പധാനം **സമ്മപ്പധാനം,** സമ്മാ വാ പദഹന്തി ഏതേനാതി സമ്മപ്പധാനം, സോഭനം വാ തം കിലേസവിരൂപപവത്തവിരഹിതതോ പധാനഞ്ച ഹിതസുഖനിപ്ഫാദകട്ഠേന സേട്ഠഭാവാവഹനതോ പധാനഭാവകരണതോ വാതി സമ്മപ്പധാനം. വീരിയസ്സേതം അധിവചനം. തയിദം ഉപ്പന്നാനുപ്പന്നാനം അകുസലാനം പഹാനാനുപ്പത്തികിച്ചം, അനുപ്പന്നുപ്പന്നാനഞ്ച കുസലാനം ഉപ്പത്തിട്ഠിതികിച്ചം സാധയതീതി ചതുബ്ബിധം ഹോതി. തസ്മാ **ചത്താരോ സമ്മപ്പധാനാ**തി വുച്ചതി. നിപ്ഫത്തിപരിയായേന ഇജ്ഝനട്ഠേന, ഇജ്ഝന്തി ഏതായ സത്താ ഇദ്ധാ വുദ്ധാ

ഉക്കംസഗതാ ഹോന്തീതി ഇമിനാ വാ പരിയായേന ഇദ്ധി, തസ്സാ സമ്പയുത്തായ പുബ്ബങ്ഗമട്ഠേന ഫലഭൂതായ പുബ്ബഭാഗകാരണട്ഠേന ച ഇദ്ധിയാ പാദോതി **ഇദ്ധിപാദോ**. സോ ഛന്ദവീരിയചിത്തവീമംസാവസേന ചതുബ്ബിധോവ ഹോതി. തസ്മാ **ചത്താരോ ഇദ്ധിപാദാ**തി വുച്ചതി.
അസ്സദ്ധിയകോസജ്ജപമാദവിക്ഖേപസമ്മോഹാനം അഭിഭവനതോ അഭിഭവനസങ്ഖാതേന അധിപതിയട്ഠേന **ഇന്ദ്രിയം**. അസ്സദ്ധിയാദീഹി അനഭിഭവനീയതോ അകമ്പിയട്ഠേന **ബലം**. തദുഭയമ്പി സദ്ധാവീരിയസതിസമാധിപഞ്ഞാവസേന പഞ്ചവിധം ഹോതി. തസ്മാ **പഞ്ചിന്ദ്രിയാനി പഞ്ച ബലാനീ**തി വുച്ചന്തി. ബുജ്ഝനകസത്തസ്സ പന അങ്ഗഭാവേന സതിആദയോ സത്ത ധമ്മാ ബോജ്ഝങ്ഗാ, നിയ്യാനട്ഠേന ച സമ്മാദിട്ഠിആദയോ അട്ഠ മഗ്ഗങ്ഗാ ഹോന്തി. തേന വുച്ചതി **സത്ത ബോജ്ഝങ്ഗാ അരിയോ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ**തി.

ഇതി ഇമേ സത്തതിംസ ബോധിപക്ഖിയാ ധമ്മാ പുബ്ബഭാഗേ ലോകിയവിപസ്സനായ വത്തമാനായ ചുദ്ദസവിധേന കായം പരിഗ്ഗണ്ഹതോ ച കായാനുപസ്സനാസതിപട്ഠാനം, നവവിധേന വേദനം പരിഗ്ഗണ്ഹതോ ച വേദനാനുപസ്സനാസതിപട്ഠാനം, സോളസവിധേന ചിത്തം പരിഗ്ഗണ്ഹതോ ച ചിത്താനുപസ്സനാസതിപട്ഠാനം, പഞ്ചവിധേന ധമ്മേ പരിഗ്ഗണ്ഹതോ ച ധമ്മാനുപസ്സനാസതിപട്ഠാനം. ഇതി ഇമസ്മിം അത്തഭാവേ അനുപ്പന്നപുബ്ബം പരസ്സ ഉപ്പന്നം അകുസലം ദിസ്വാ "യഥാ പടിപന്നസ്സ തസ്സ തം ഉപ്പന്നം, ന തഥാ പടിപജ്ജിസ്സാമി, ഏവം മേ ഏതം നുപ്പജ്ജിസ്സതീ"തി തസ്സ അനുപ്പാദായ വായമനകാലേ പഠമം സമ്മപ്പധാനം, അത്തനോ സമുദാചാരപ്പത്തമകുസലം ദിസ്വാ തസ്സ പഹാനായ വായമനകാലേ ദുതിയം, ഇമസ്മിം അത്തഭാവേ അനുപ്പന്നപുബ്ബം ഝാനം വാ വിപസ്സനം വാ ഉപ്പാദേതും വായമന്തസ്സ തതിയം, ഉപ്പന്നം യഥാ ന പരിഹായതി, ഏവം പുനപ്പുനം ഉപ്പാദേന്തസ്സ ചതുത്ഥം സമ്മപ്പധാനം. ഛന്ദം ധുരം കത്വാ കുസലുപ്പാദനകാലേ ഛന്ദിദ്ധിപാദോ, വീരിയം, ചിത്തം, വീമംസം ധുരം കത്വാ കുസലുപ്പാദനകാലേ വീമംസിദ്ധിപാദോ. മിച്ഛാവാചായ വിരമണകാലേ സമ്മാവാചാ , മിച്ഛാകമ്മന്താ, മിച്ഛാജീവാ വിരമണകാലേ സമ്മാജീവോതി ഏവം നാനാചിത്തേസു ലബ്ഭന്തി. ചതുമഗ്ഗക്ഖണേ പന ഏകചിത്തേ ലബ്ഭന്തി, ഫലക്ഖണേ ഠപേത്വാ ചത്താരോ സമ്മപ്പധാനേ അവസേസാ തേത്തിംസ ലബ്ഭന്തി. ഏവം ഏകചിത്തേ ലബ്ഭമാനേസു ചേതേസു ഏകാവ നിബ്ബാനാരമ്മണാ സതി കായാദീസു സുഭസഞ്ഞാദിപഹാനകിച്ചസാധനവസേന "ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാ"തി വുച്ചതി. ഏകമേവ ച വീരിയം അനുപ്പന്നുപ്പന്നാനം അനുപ്പാദാദികിച്ചസാധനവസേന "ചത്താരോ സമ്മപ്പധാനാ"തി വുച്ചതി. സേസേസു ഹാപനവഡ്ഢനം നത്ഥി.

അപിച തേസു -

> നവ ഏകവിധാ ഏകോ, ദ്വേധാഥ ചതുപഞ്ചധാ;
> അട്ഠധാ നവധാ ചേവ, ഇതി ഛദ്ധാ ഭവന്തി തേ.

നവ ഏകവിധാതി ഛന്ദോ ചിത്തം പീതി പസ്സദ്ധി ഉപേക്ഖാ സങ്കപ്പോ വാചാ കമ്മന്തോ ആജീവോതി ഇമേ നവ ഛന്ദിദ്ധിപാദാദിവസേന ഏകവിധാവ ഹോന്തി, അഞ്ഞകോട്ഠാസം ന ഭജന്തി. **ഏകോ ദ്വേധാ**തി സദ്ധാ ഇന്ദ്രിയബലവസേന ദ്വേധാ ഠിതാ. **അഥ ചതുപഞ്ചധാ**തി അഥഞ്ഞോ ഏകോ ചതുധാ, അഞ്ഞോ പഞ്ചധാ ഠിതോതി അത്ഥോ. തത്ഥ സമാധി ഏകോ ഇന്ദ്രിയബലബോജ്ഝങ്ഗമഗ്ഗങ്ഗവസേന ചതുധാ ഠിതോ, പഞ്ഞാ തേസം ചതുന്നം ഇദ്ധിപാദകോട്ഠാസസ്സ ച വസേന പഞ്ചധാ. **അട്ഠധാ നവധാ ചേവാ**തി അപരോ ഏകോ അട്ഠധാ, ഏകോ നവധാ ഠിതോതി അത്ഥോ. ചതുസതിപട്ഠാനഇന്ദ്രിയബലബോജ്ഝങ്ഗമഗ്ഗങ്ഗവസേന സതി അട്ഠധാ ഠിതാ, ചതുസമ്മപ്പധാനഇദ്ധിപാദഇന്ദ്രിയബലബോജ്ഝങ്ഗമഗ്ഗങ്ഗവസേന വീരിയം നവധാതി. ഏവം -

ചുദ്ദസേവ അസമ്ഭിന്നാ, ഹോന്തേതേ ബോധിപക്ഖിയാ;
കോട്ഠാസതോ സത്തവിധാ, സത്തതിംസ പഭേദതോ.

സകിച്ചനിപ്ഫാദനതോ, സരൂപേന ച വുത്തിതോ;
സബ്ബേവ അരിയമഗ്ഗസ്സ, സമ്ഭവേ സമ്ഭവന്തി തേ.

ഏവം മഗ്ഗഫലസമ്പയുത്തേ സത്തതിംസ ബോധിപക്ഖിയധമ്മേ ദസ്സേത്വാ പുന തേ മഗ്ഗഫലേസു സങ്ഖിപിത്വാ **ചത്താരോ അരിയമഗ്ഗാ ചത്താരി ച സാമഞ്ഞഫലാനീ**തി ആഹ. സമണഭാവോ സാമഞ്ഞം, ചതുന്നം അരിയമഗ്ഗാനമേതം നാമം. സാമഞ്ഞാനം ഫലാനി **സാമഞ്ഞഫലാനി. നിബ്ബാനം** പന സബ്ബേഹി അസമ്മിസ്സമേവ. ഇതി വിത്ഥാരതോ സത്തതിംസബോധിപക്ഖിയചതുമഗ്ഗചതുഫലനിബ്ബാനാനം വസേന ഛചത്താലീസ ലോകുത്തരധമ്മാ, തതോ സങ്ഖേപേന ചതുമഗ്ഗചതുഫലനിബ്ബാനാനം വസേന നവ ലോകുത്തരധമ്മാ, തതോപി സങ്ഖേപേന മഗ്ഗഫലനിബ്ബാനാനം വസേന തയോ ലോകുത്തരധമ്മാതി വേദിതബ്ബം. സതിപട്ഠാനാദീനം മഗ്ഗഫലാനഞ്ച ലോകുത്തരത്തേ വുത്തേ തംസമ്പയുത്താനം ഫസ്സാദീനമ്പി ലോകുത്തരത്തം വുത്തമേവ ഹോതി. പധാനധമ്മവസേന പന സതിപട്ഠാനാദയോവ വുത്താ. അഭിധമ്മേ (ധ॰ സ॰ ൨൭൭ ആദയോ, ෴൭ ആദയോ) ച ലോകുത്തരധമ്മനിദ്ദേസേ മഗ്ഗഫലസമ്പയുത്താനം ഫസ്സാദീനം ലോകുത്തരത്തം വുത്തമേവാതി.

ലോകം തരന്തീതി ലോകം അതിക്കമന്തി. സബ്ബമിധ ഈദിസം വത്തമാനകാലവചനം ചത്താരോ അരിയമഗ്ഗേ സന്ധായ വുത്തം. സോതാപത്തിമഗ്ഗോ ഹി അപായലോകം തരതി, സകദാഗാമിമഗ്ഗോ കാമാവചരലോകേകദേസം തരതി, അനാഗാമിമഗ്ഗോ കാമാവചരലോകം തരതി, അരഹത്തമഗ്ഗോ രൂപാരൂപാവചരലോകം തരതി. **ലോകാ ഉത്തരന്തീ**തി ലോകാ ഉഗ്ഗച്ഛന്തി. **ലോകതോ**തി ച **ലോകമ്ഹാ**തി ച തദേവ നിസ്സക്കവചനം വിസേസേത്വാ ദസ്സിതം. **ലോകം സമതിക്കമന്തീ**തി പഠമം വുത്തത്ഥമേവ. തത്ഥ ഉപസഗ്ഗത്ഥം അനപേക്ഖിത്വാ വുത്തം, ഇധ സഹ ഉപസഗ്ഗത്ഥേന വുത്തം. **ലോകം സമതിക്കന്താ**തി യഥാവുത്തം ലോകം സമ്മാ അതിക്കന്താ. സബ്ബമിധ ഈദിസം അതീതകാലവചനം ഫലനിബ്ബാനാനി സന്ധായ വുത്തം, സോതാപത്തിഫലാദീനി ഹി യഥാവുത്തം ലോകം അതിക്കമിത്വാ ഠിതാനി, സദാ നിബ്ബാനം സബ്ബലോകം അതിക്കമിത്വാ ഠിതം. **ലോകേന അതിരേകാ**തി ലോകതോ അധികഭൂതാ. ഇദം സബ്ബേപി ലോകുത്തരധമ്മേ സന്ധായ വുത്തം. **നിസ്സരന്തീ**തി നിഗ്ഗച്ഛന്തി. **നിസ്സടാ**തി നിഗ്ഗതാ. **ലോകേ ന തിട്ഠന്തീ**തിആദീനി അട്ഠാരസ വചനാനി സബ്ബലോകുത്തരേസുപി യുജ്ജന്തി. **ന തിട്ഠന്തീ**തി ലോകേ അപരിയാപന്നത്താ വുത്തം. **ലോകേ ന ലിമ്പന്തീ**തി ഖന്ധസന്താനേ വത്തമാനാപി തസ്മിം ന ലിമ്പന്തീതി അത്ഥോ. **ലോകേന ന ലിമ്പന്തീ**തി അകതപടിവേധാനം കേനചി ചിത്തേന, കതപടിവേധാനം അകുസലേന അപ്പമത്തേനപി ചിത്തേന ന ലിമ്പന്തീതി അത്ഥോ. **അസംലിത്താ അനുപലിത്താ**തി ഉപസഗ്ഗേന വിസേസിതം.

വിപ്പമുത്താതി അലിത്തത്തമേവ നാനാബ്യഞ്ജനേന വിസേസിതം. യേ കേചി ഹി യത്ഥ യേന വാ അലിത്താ, തേ തത്ഥ തേന വാ വിപ്പമുത്താ ഹോന്തി. **ലോകാ വിപ്പമുത്താ**തിആദീനി തീണി നിസ്സക്കവസേന വുത്താനി. **വിസഞ്ഞുത്താ**തി വിപ്പമുത്തത്തവിസേസനം. യേ കേചി ഹി യത്ഥ യേന യതോ വിപ്പമുത്താ, തേ തത്ഥ തേന തതോ വിസഞ്ഞുത്താ നാമ ഹോന്തി. **ലോകാ സുജ്ഝന്തീ**തി ലോകമലം ധോവിത്വാ ലോകാ സുജ്ഝന്തി. **വിസുജ്ഝന്തീ**തി തദേവ ഉപസഗ്ഗേന വിസേസിതം. **വുട്ഠഹന്തീ**തി ഉട്ഠിതാ ഹോന്തി. **വിവട്ടന്തീ**തി നിവട്ടന്തി. **ന സജ്ജന്തീ**തി ന ലഗ്ഗന്തി. **ന ഗയ്ഹന്തീ**തി ന ഗണ്ഹീയന്തി. **ന ബജ്ഝന്തീ**തി ന ബാധീയന്തി. **സമുച്ഛിന്ദന്തീ**തി അപ്പവത്തിം കരോന്തി. യഥാ ച **ലോകം സമുച്ഛിന്നത്താ**തി, തഥേവ ''ലോകാ വിസുദ്ധത്താ''തിആദി വുത്തമേവ ഹോതി. **പടിപ്പസ്സമ്ഭേന്തീ**തി നിരോധേന്തി. **അപഥാ**തിആദീനി ചത്താരി സബ്ബേസുപി ലോകുത്തരേസു യുജ്ജന്തി. **അപഥാ**തി

അമഗ്ഗാ. **അഗതീ**തി അപ്പതിട്ഠാ. **അവിസയാ**തി അനായത്താ. **അസാധാരണാ**തി അസമാനാ. **വമന്തീ**തി ഉഗ്ഗിലന്തി. **ന പച്ചാവമന്തീ**തി വുത്തപടിപക്ഖനയേന വുത്തം, വന്തം പുന ന അദന്തീതി അത്ഥോ. ഏതേന വന്തസ്സ സുവന്തഭാവോ വുത്തോ ഹോതി. അനന്തരദുകത്തയേപി ഏസേവ നയോ. **വിസീനേന്തീ**തി വികിരന്തി വിമുച്ചന്തി, ന ബന്ധന്തീതി അത്ഥോ. **ന ഉസ്സീനേന്തീ**തി ന വികിരന്തി ന വിമുച്ചന്തി. "വിസിനേന്തീ"തി "ന ഉസ്സിനേന്തീ"തി രസ്സം കത്വാ പാഠോ സുന്ദരോ. **വിധൂപേന്തീ**തി നിബ്ബാപേന്തി. **ന സംധൂപേന്തീ**തി ന ഉജ്ജലന്തി. **ലോകം സമതിക്കമ്മ അഭിഭുയ്യ തിട്ഠന്തീ**തി സബ്ബേപി ലോകുത്തരാ ധമ്മാ ലോകം സമ്മാ അതിക്കമിത്വാ അഭിഭവിത്വാ ച തിട്ഠന്തീതി ലോകുത്തരാ. സബ്ബേഹിപി ഇമേഹി യഥാവുത്തേഹി പകാരേഹി ലോകുത്തരാനം ലോകതോ ഉത്തരഭാവോ അധികഭാവോ ച വുത്തോ ഹോതീതി.

ലോകുത്തരകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ൻ. ബലകഥാ

ബലകഥാവണ്ണനാ

ർർ. ഇദാനി ലോകുത്തരകഥായ അനന്തരം കഥിതായ ലോകുത്തരകഥാവതിയാ സുത്തന്തപുബ്ബങ്ഗമായ ബലകഥായ അപുബ്ബത്ഥാനുവണ്ണനാ. തത്ഥ ആദിതോ സുത്തന്തവസേന പഞ്ച ബലാനി ദസ്സേത്വാ തദഞ്ഞാനിപി ബലാനി ദസ്സേതുകാമോ **അപിച അട്ഠസട്ഠി ബലാനീ**തിആദിമാഹ. സബ്ബാനിപി തംതംപടിപക്ഖേഹി അകമ്പിയട്ഠേന ബലാനി നാമ ഹോന്തി. **ഹിരിബല**ന്തിആദീസു പാപതോ ഹിരീയന്തി ഏതായാതി **ഹിരീ,** ലജ്ജായേതം നാമം. പാപതോ ഓത്തപ്പന്തി ഏതേനാതി **ഓത്തപ്പം,** പാപതോ ഉബ്ബേഗസ്സേതം നാമം. അജ്ഝത്തസമുട്ഠാനാ ഹിരീ, ബഹിദ്ധാസമുട്ഠാനം ഓത്തപ്പം. അത്താധിപതി ഹിരീ, ലോകാധിപതി ഓത്തപ്പം . ലജ്ജാസഭാവസണ്ഠിതാ ഹിരീ, ഭയസഭാവസണ്ഠിതം ഓത്തപ്പം. സപ്പതിസ്സവലക്ഖണാ ഹിരീ, വജ്ജഭീരുകഭയദസ്സാവിലക്ഖണം ഓത്തപ്പം. സാ ഏവ ഹിരീ അഹിരികേന ന കമ്പതീതി **ഹിരിബലം**. തദേവ ഓത്തപ്പം അനോത്തപ്പേന ന കമ്പതീതി **ഓത്തപ്പബലം**. അപ്പടിസങ്ഖാനേന ന കമ്പതീതി **പടിസങ്ഖാനബലം**. ഉപപരിക്ഖണപഞ്ഞായേതം നാമം. വീരിയസീസേന സത്ത ബോജ്ഝങ്ഗേ ഭാവേന്തസ്സ ഉപ്പന്നബലം **ഭാവനാബലം**. തഥാപവത്താനം ചതുന്നം ഖന്ധാനമേതം നാമം. പരിസുദ്ധാനി സീലാദീനി **അനവജ്ജബലം**. ചത്താരി സങ്ഗഹവത്ഥൂനി **സങ്ഗഹബലം**. സങ്ഗഹേ ബലന്തിപി പാഠോ. ദുക്ഖമാനം അധിവാസനം **ഖന്തിബലം**. ധമ്മകഥായ പരേസം തോസനം **പഞ്ഞത്തിബലം**. അധിതസ്സ അത്ഥസ്സ അധിഗമാപനം **നിജ്ഝത്തിബലം**. കുസലേസു ബഹുഭാവോ **ഇസ്സരിയബലം**. കുസലേസു യഥാരുചി പതിട്ഠാനം **അധിട്ഠാനബലം**. ഹിരിബലാദീനം അത്ഥോ മാതികാപദേസു ബ്യഞ്ജനവസേന വിസേസതോ യുജ്ജമാനം ഗഹേത്വാ വുത്തോ. **സമഥബലം വിപസ്സനാബല**ന്തി ബലപ്പത്താ സമഥവിപസ്സനാ ഏവ.

മാതികാനിദ്ദേസേ **അസ്സദ്ധിയേ ന കമ്പതീതി സദ്ധാബല**ന്തി മൂലബലട്ഠം വത്വാ തമേവ അപരേഹി നവഹി പരിയായേഹി വിസേസേത്വാ ദസ്സേസി. യോ ഹി ധമ്മോ അകമ്പിയോ ബലപ്പത്തോ ഹോതി, സോ സഹജാതേ ഉപത്ഥമ്ഭേതി, അത്തനോ പടിപക്ഖേ കിലേസേ പരിയാദിയതി, പടിവേധസ്സ ആദിഭൂതം സീലം ദിട്ഠിഞ്ച വിസോധേതി, ചിത്തം ആരമ്മണേ പതിട്ഠാപേതി, ചിത്തം പഭസ്സരം കരോന്തോ വോദാപേതി, വസിം പാപേന്തോ വിസേസം അധിഗമാപേതി, തതോ ഉത്തരിം പാപേന്തോ ഉത്തരിപടിവേധം കാരേതി, കമേന അരിയമഗ്ഗം പാപേത്വാ സച്ചാഭിസമയം കാരേതി, ഫലപ്പത്തിയാ നിരോധേ പതിട്ഠാപേതി. തസ്മാ നവധാ ബലട്ഠോ വിസേസിതോ. ഏസ നയോ **വീരിയബലാ**ദീസു ചതൂസു.

കാമച്ഛന്ദം ഹിരീയതീതി നേക്ഖമ്മയുത്തോ യോഗീ **നേക്ഖമ്മേന** കാമച്ഛന്ദതോ ഹിരീയതി. ഓത്തപ്പേപി ഏസേവ നയോ. ഏതേഹി സബ്ബാകുസലേഹിപി ഹിരീയനാ ഓത്തപ്പനാ വുത്തായേവ ഹോന്തി. **ബ്യാപാദന്തി**ആദീനമ്പി ഇമിനാവ നയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **പടിസങ്ഖാതീ**തി അസമ്മോഹവസേന ആദീനവതോ ഉപപരിക്ഖതി. **ഭാവേതീ**തി വഡ്ഢേതി. **വജ്ജന്തി** രാഗാദിവജ്ജം. **സങ്ഗണ്ഹാതീ**തി ബന്ധതി. **ഖമതീ**തി തസ്സ യോഗിസ്സ ഖമതി രുച്ചതി. **പഞ്ഞാപേതീ**തി തോസേതി. **നിജ്ഝാപേതീ**തി ചിന്താപേതി. **വസം വത്തേതീ**തി ചിത്തേ പഹു ഹുത്വാ ചിത്തം അത്തനോ വസം കത്വാ പവത്തേതി. **അധിട്ഠാതീ**തി വിദഹതി. ഭാവനാബലാദീനി സബ്ബാനിപി നേക്ഖമ്മാദീനിയേവ. മാതികാവണ്ണനായ അഞ്ഞഥാ വുത്തോ, അത്ഥോ പന ബ്യഞ്ജനവസേനേവ പാകടത്താ ഇധ ന വുത്തോതി വേദിതബ്ബം. സമഥബലം വിപസ്സനാബലഞ്ച വിത്ഥാരതോ നിദ്ദിസിത്വാ അവസാനേ **ഉദ്ധച്ചസഹഗതകിലേസേ ച ഖന്ധേ ച ന കമ്പതീ**തിആദി ച **അവിജ്ജാസഹഗതകിലേസേ ച ഖന്ധേ ച ന കമ്പതീ**തിആദി ച സമഥബലവിപസ്സനാബലാനം ലക്ഖണദസ്സനത്ഥം വുത്തം.

സേഖാസേഖബലേസു **സമ്മാദിട്ഠിം സിക്ഖതീതി സേഖബലന്തി** സേഖപുഗ്ഗലോ സമ്മാദിട്ഠിം സിക്ഖതീതി സേഖോ, സാ സമ്മാദിട്ഠി തസ്സ സേഖസ്സ ബലന്തി സേഖബലന്തി അത്ഥോ. **തത്ഥ സിക്ഖിതത്താ അസേഖബലന്തി** അസേഖപുഗ്ഗലോ തത്ഥ സമ്മാദിട്ഠിയാ സിക്ഖിതത്താ ന സിക്ഖതീതി അസേഖോ, സായേവ സമ്മാദിട്ഠി തസ്സ അസേഖസ്സ ബലന്തി അസേഖബലം. ഏസേവ നയോ **സമ്മാസങ്കപ്പാദീസു**. **സമ്മാഞാണന്തി** പച്ചവേക്ഖണഞാണം. തമ്പി ഹി ലോകികമ്പി ഹോന്തം സേഖസ്സ പവത്തത്താ സേഖബലം, അസേഖസ്സ പവത്തത്താ അസേഖബലന്തി വുത്തം. **സമ്മാവിമുത്തീ**തി അട്ഠ മഗ്ഗങ്ഗാനി ഠപേത്വാ സേസാ ഫലസമ്പയുത്താ ധമ്മാ . കേചി പന "ഠപേത്വാ ലോകുത്തരവിമുത്തിം അവസേസാ വിമുത്തിയോ സമ്മാവിമുത്തീ"തി വദന്തി. തസ്സ സേഖാസേഖബലത്തം വുത്തനയമേവ.

ഖീണാസവബലേസു സബ്ബാനിപി ഞാണബലാനി. **ഖീണാസവസ്സ ഭിക്ഖുനോ**തി കരണത്ഥേ സാമിവചനം, ഖീണാസവേന ഭിക്ഖുനാതി അത്ഥോ. **അനിച്ചതോ**തി ഹുത്വാ അഭാവാകാരേന അനിച്ചതോ. **യഥാഭൂതന്തി** യഥാസഭാവതോ. **പഞ്ഞായാ**തി സഹവിപസ്സനായ മഗ്ഗപഞ്ഞായ. അനിച്ചതോ സുദിട്ഠാ ദുക്ഖതോ അനത്തതോ സുദിട്ഠാ ഹോന്തി തമ്മൂലകത്താ. **യന്തി** ഭാവനപുംസകവചനം, യേന കാരണേനാതി വാ അത്ഥോ. **ആഗമ്മാ**തി പടിച്ച. **പടിജാനാതീ**തി സമ്പടിച്ഛതി പടിഞ്ഞം കരോതി. **അങ്ഗാരകാസൂപമാ**തി മഹാഭിതാപട്ഠേന അങ്ഗാരകാസുയാ ഉപമിതാ. **കാമാ**തി വത്ഥുകാമാ ച കിലേസകാമാ ച.

വിവേകനിന്നന്തി ഫലസമാപത്തിവസേന ഉപധിവിവേകസങ്ഖാതനിബ്ബാനനിന്നം. തയോ ഹി വിവേകാ - കായവിവേകോ ചിത്തവിവേകോ ഉപധിവിവേകോതി. കായവിവേകോ ച വിവേകട്ഠകായാനം നേക്ഖമ്മാഭിരതാനം. ചിത്തവിവേകോ ച അധിചിത്തമനുയുത്താനം. ഉപധിവിവേകോ ച നിരുപധീനം പുഗ്ഗലാനം വിസങ്ഖാരഗതാനം, നിസ്സരണവിവേകസങ്ഖാതനിബ്ബാനനിന്നം വാ. പഞ്ച ഹി വിവേകാ - വിക്ഖമ്ഭനവിവേകോ തദങ്ഗവിവേകോ സമുച്ഛേദവിവേകോ പടിപ്പസ്സദ്ധിവിവേകോ നിസ്സരണവിവേകോതി. **വിവേകനിന്നന്തി** വിവേകേ നിന്നം. **വിവേകപോണന്തി** വിവേകേ നതം. **വിവേകപബ്ഭാരന്തി** വിവേകസീസഭാരം. ദ്വേപി പുരിമസ്സേവ വേവചനാനി. **വിവേകട്ഠന്തി** കിലേസേഹി വജ്ജിതം, ദൂരീഭൂതം വാ. **നേക്ഖമ്മാഭിരതന്തി** നിബ്ബാനേ അഭിരതം, പബ്ബജ്ജായ അഭിരതം വാ. **ബ്യന്തീഭൂതന്തി** വിഗതന്തീഭൂതം, ഏകദേസേനാപി അനല്ലീനം വിപ്പമുത്തം വിസംസട്ഠം. **സബ്ബസോ**തി സബ്ബഥാ. **ആസവട്ഠാനിയേഹി ധമ്മേഹീ**തി സംയോഗവസേന ആസവാനം കാരണഭൂതേഹി കിലേസധമ്മേഹീതി അത്ഥോ. അഥ വാ **ബ്യന്തീഭൂതന്തി** വിഗതനികന്തിഭൂതം, നിത്തണ്ഹന്തി അത്ഥോ. കുതോ? **സബ്ബസോ ആസവട്ഠാനിയേഹി ധമ്മേഹി** സബ്ബേഹി തേഭൂമകധമ്മേഹീതി അത്ഥോ. ഇധ ദസഹി ഖീണാസവബലേഹി

ഖീണാസവസ്സ ലോകിയലോകുത്തരോ മഗ്ഗോ കഥിതോ. ‘‘അനിച്ചതോ സബ്ബേ സങ്ഖാരാ’’തി ദുക്ഖപരിഞ്ഞാബലം, ‘‘അങ്ഗാരകാസൂപമാ കാമാ’’തി സമുദയപഹാനബലം, ‘‘വിവേകനിന്നം ചിത്തം ഹോതീ’’തി നിരോധസച്ഛികിരിയാബലം, ‘‘ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാ’’തിആദി സത്തവിധം മഗ്ഗഭാവനാബലന്തിപി വദന്തി. ദസ ഇദ്ധിബലാനി ഇദ്ധികഥായ ആവി ഭവിസ്സന്തി.

തഥാഗതബലനിദ്ദേസേ **തഥാഗതബലാനീ**തി അഞ്ഞേഹി അസാധാരണാനി തഥാഗതസ്സേവ ബലാനി. യഥാ വാ പുബ്ബബുദ്ധാനം ബലാനി പുഞ്ഞുസ്സയസമ്പത്തിയാ ആഗതാനി, തഥാ ആഗതബലാനീതിപി അത്ഥോ. തത്ഥ ദുവിധം തഥാഗതബലം - കായബലം ഞാണബലഞ്ച. തേസു കായബലം ഹത്ഥികുലാനുസാരേന വേദിതബ്ബം. വുത്തഞ്ഹേതം പോരാണേഹി -

> ‘‘കാളാവകഞ്ച ഗങ്ഗേയ്യം, പണ്ഡരം തമ്ബപിങ്ഗലം;
> ഗന്ധമങ്ഗലഹേമഞ്ച, ഉപോസഥഛദ്ദന്തിമേ ദസാ’’തി. (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൭൬൦; മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൪൮; സം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൨.൨൨);

ഇമാനി ദസ ഹത്ഥികുലാനി. തത്ഥ **കാളാവക**ന്തി പകതിഹത്ഥികുലം ദട്ഠബ്ബം. യം ദസന്നം പുരിസാനം കായബലം, തം ഏകസ്സ കാളാവകസ്സ ഹത്ഥിനോ ബലം. യം ദസന്നം കാളാവകാനം ബലം, തം ഏകസ്സ ഗങ്ഗേയ്യസ്സ ബലം. യം ദസന്നം ഗങ്ഗേയ്യാനം, തം ഏകസ്സ പണ്ഡരസ്സ. യം ദസന്നം പണ്ഡരാനം , തം ഏകസ്സ തമ്ബസ്സ. യം ദസന്നം തമ്ബാനം, തം ഏകസ്സ പിങ്ഗലസ്സ. യം ദസന്നം പിങ്ഗലാനം, തം ഏകസ്സ ഗന്ധഹത്ഥിനോ. യം ദസന്നം ഗന്ധഹത്ഥീനം, തം ഏകസ്സ മങ്ഗലഹത്ഥിനോ. യം ദസന്നം മങ്ഗലഹത്ഥീനം, തം ഏകസ്സ ഹേമവതസ്സ. യം ദസന്നം ഹേമവതാനം, തം ഏകസ്സ ഉപോസഥസ്സ. യം ദസന്നം ഉപോസഥാനം, തം ഏകസ്സ ഛദ്ദന്തസ്സ. യം ദസന്നം ഛദ്ദന്താനം, തം ഏകസ്സ തഥാഗതസ്സ ബലം. നാരായനസങ്ഘാതബലന്തിപി ഇദമേവ വുച്ചതി. തദേതം പകതിഹത്ഥിനോ ഗണനായ ഹത്ഥീനം കോടിസഹസ്സസ്സ, പുരിസഗണനായ ദസന്നം പുരിസകോടിസഹസ്സാനം ബലം ഹോതി. ഇദം താവ തഥാഗതസ്സ **കായബലം**.

ഞാണബലം പന ഇധ താവ അഞ്ഞത്ഥ ച പാളിയം ആഗതമേവ ദസബലഞാണം, മജ്ഝിമേ (മ॰ നി॰ ൧.൧൫൦) ആഗതം ചതുവേസാരജ്ജഞാണം, അട്ഠസു പരിസാസു അകമ്പനഞാണം, ചതുയോനിപരിച്ഛേദകഞാണം, പഞ്ചഗതിപരിച്ഛേദകഞാണം, സംയുത്തകേ (സം॰ നി॰ ൨.൩൩-൩൪) ആഗതാനി തേസത്തതി ഞാണാനി, സത്തസത്തതി ഞാണാനീതി ഏവമഞ്ഞാനിപി അനേകാനി ഞാണസഹസ്സാനി. ഏതം **ഞാണബലം** നാമ. ഇധാപി ഞാണബലമേവ അധിപ്പേതം. ഞാണഞ്ഹി അകമ്പിയട്ഠേന ഉപത്ഥമ്ഭനട്ഠേന ച ബലന്തി വുത്തം.

ഠാനഞ്ച ഠാനതോതി കാരണഞ്ച കാരണതോ. കാരണഞ്ഹി യസ്മാ തത്ഥ ഫലം തിട്ഠതി തദായത്തവുത്തിതായ ഉപ്പജ്ജതി ചേവ പവത്തതി ച, തസ്മാ ഠാനന്തി വുച്ചതി. തം ഭഗവാ യേ യേ ധമ്മാ യേസം യേസം ധമ്മാനം ഹേതൂ പച്ചയാ ഉപ്പാദായ, തം തം ഠാനന്തി, യേ യേ ധമ്മാ യേസം യേസം ധമ്മാനം ന ഹേതൂ ന പച്ചയാ ഉപ്പാദായ, തം തം അട്ഠാനന്തി പജാനന്തോ ഠാനഞ്ച ഠാനതോ അട്ഠാനഞ്ച അട്ഠാനതോ യഥാഭൂതം പജാനാതി. **യമ്പീ**തി യേന ഞാണേന. **ഇദമ്പീ**തി ഇദമ്പി ഠാനാട്ഠാനഞാണം, തഥാഗതസ്സ തഥാഗതബലം നാമ ഹോതീതി അത്ഥോ. ഏവം സേസപദേസുപി യോജനാ വേദിതബ്ബാ.

ആസഭം ഠാനന്തി സേട്ഠട്ഠാനം ഉത്തമട്ഠാനം, ആസഭാ വാ പുബ്ബബുദ്ധാ, തേസം ഠാനന്തി അത്ഥോ. അപിച ഗവസതജേട്ഠകോ ഉസഭോ, ഗവസഹസ്സജേട്ഠകോ വസഭോ, വജസതജേട്ഠകോ വാ ഉസഭോ, വജസഹസ്സജേട്ഠകോ വസഭോ,

സബ്ബഗവസേട്ഠോ സബ്ബപരിസ്സയസഹോ സേതോ പാസാദികോ മഹാഭാരവഹോ അസനിസതസദ്ദേഹിപി അസന്തസനീയോ നിസഭോ, സോ ഇധ ഉസഭോതി അധിപ്പേതോ. ഇദമ്പി ഹി തസ്സ പരിയായവചനം. ഉസഭസ്സ ഇദന്തി **ആസഭം. ഠാന**ന്തി ചതൂഹി പാദേഹി പഥവിം ഉപ്പീളേത്വാ അവട്ഠാനം. ഇദം പന ആസഭം വിയാതി ആസഭം യഥേവ ഹി നിസഭസങ്ഖാതോ ഉസഭോ ഉസഭബലേന സമന്നാഗതോ ചതൂഹി പാദേഹി പഥവിം ഉപ്പീളേത്വാ അചലട്ഠാനേന തിട്ഠതി, ഏവം തഥാഗതോപി ദസഹി തഥാഗതബലേഹി സമന്നാഗതോ ചതൂഹി വേസാരജ്ജപാദേഹി അട്ഠപരിസപഥവിം ഉപ്പീളേത്വാ സദേവകേ ലോകേ കേനചി പച്ചത്ഥികേന പച്ചാമിത്തേന അകമ്പിയോ അചലട്ഠാനേന തിട്ഠതി, ഏവം തിട്ഠമാനോ ച തം ആസഭം ഠാനം **പടിജാനാതി** ഉപഗച്ഛതി ന പച്ചക്ഖാതി, അത്തനി ആരോപേതി. തേന വുത്തം - ''ആസഭം ഠാനം പടിജാനാതീ''തി (സം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൨.൨൨; മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൪൮).

പരിസാസൂതി ഖത്തിയബ്രാഹ്മണഗഹപതിസമണചാതുമഹാരാജികതാവതിംസമാരബ്രഹ്മാനം വസേന അട്ഠസു പരിസാസു. **സീഹനാദം നദതീ**തി സേട്ഠനാദം അഭീതനാദം നദതി, സീഹനാദസദിസം വാ നാദം നദതി. അയമത്ഥോ സീഹനാദസുത്തേന (മ॰ നി॰ ൧.൧൪൬ ആദയോ; ദീ॰ നി॰ ൧.൩൮൧ ആദയോ) ദീപേതബ്ബോ. യഥാ വാ സീഹോ സഹനതോ ഹനനതോ ച സീഹോതി വുച്ചതി, ഏവം തഥാഗതോ ലോകധമ്മാനം സഹനതോ പരപ്പവാദാനം ഹനനതോ സീഹോതി വുച്ചതി. ഏവം വുത്തസ്സ സീഹസ്സ നാദം സീഹനാദം. തത്ഥ യഥാ സീഹോ സീഹബലേന സമന്നാഗതോ സബ്ബത്ഥ വിസാരദോ വിഗതലോമഹംസോ സീഹനാദം നദതി, ഏവം തഥാഗതസീഹോപി തഥാഗതബലേഹി സമന്നാഗതോ അട്ഠസു പരിസാസു വിസാരദോ വിഗതലോമഹംസോ ''ഇതി രൂപ''ന്തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൩.൭൮) നയേന നാനാവിധദേസനാവിലാസസമ്പന്നം സീഹനാദം നദതി. തേന വുത്തം - ''പരിസാസു സീഹനാദം നദതീ''തി.

ബ്രഹ്മചക്കം പവത്തേതീതി ഏത്ഥ **ബ്രഹ്മ**ന്തി സേട്ഠം ഉത്തമം വിസുദ്ധം. **ചക്ക**സദ്ദോ പനായം -

> സമ്പത്തിയം ലക്ഖണേ ച, രഥങ്ഗേ ഇരിയാപഥേ;
> ദാനേ രതനധമ്മൂര, ചക്കാദീസു ച ദിസ്സതി;
> ധമ്മചക്കേ ഇധ മതോ, തമ്പി ദ്വേധാ വിഭാവയേ.

''ചത്താരിമാനി , ഭിക്ഖവേ, ചക്കാനി, യേഹി സമന്നാഗതാനം ദേവമനുസ്സാന''ന്തിആദീസു (അ॰ നി॰ ๔.൩൧) ഹി അയം സമ്പത്തിയം ദിസ്സതി. ''ഹേട്ഠാ പാദതലേസു ചക്കാനി ജാതാനി ഹോന്തീ''തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൫) ഏത്ഥ ലക്ഖണേ. ''ചക്കംവ വഹതോ പദ''ന്തി (ധ॰ പ॰ ൧) ഏത്ഥ രഥങ്ഗേ. ''ചതുചക്കം നവദ്വാര''ന്തി (സം॰ നി॰ ൧.൨൯) ഏത്ഥ ഇരിയാപഥേ. ''ദദം ഭുഞ്ജ മാ ച പമാദോ , ചക്കം വത്തയ കോസലാധിപാ''തി (ജാ॰ ൧.൭.൧൪൯) ഏത്ഥ ദാനേ. ''ദിബ്ബം ചക്കരതനം പാതുരഹോസീ''തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൨൪൩) ഏത്ഥ രതനചക്കേ. ''മയാ പവത്തിതം ചക്ക''ന്തി (സു॰ നി॰ ൫൬൨) ഏത്ഥ ധമ്മചക്കേ. ''ഇച്ഛാഹതസ്സ പോസസ്സ, ചക്കം ഭമതി മത്ഥകേ''തി (ജാ॰ ൧.൧.൧൦൪; ൧.൫.൧൦൩) ഏത്ഥ ഉരചക്കേ. ''ഖുരപരിയന്തേന ചേപി ചക്കേനാ''തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൬൬) ഏത്ഥ പഹരണചക്കേ. ''അസനിവിചക്ക''ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൬൧; സം॰ നി॰ ൨.൧൬൨) ഏത്ഥ അസനിമണ്ഡലേ. ഇധ പനായം ധമ്മചക്കേ മതോ.

തം പനേതം ധമ്മചക്കം ദുവിധം ഹോതി പടിവേധഞാണഞ്ച ദേസനാഞാണഞ്ച. തത്ഥ പഞ്ഞാപഭാവിതം അത്തനോ അരിയഫലാവഹം **പടിവേധഞാണം,** കരുണാപഭാവിതം സാവകാനം അരിയഫലാവഹം **ദേസനാഞാണം**. തത്ഥ പടിവേധഞാണം ഉപ്പജ്ജമാനം ഉപ്പന്നന്തി ദുവിധം. തഞ്ഹി അഭിനിക്ഖമനതോ യാവ അരഹത്തമഗ്ഗാ ഉപ്പജ്ജമാനം നാമ, ഫലക്ഖണേ ഉപ്പന്നം നാമ. തുസിതഭവനതോ വാ യാവ ബോധിപല്ലങ്കേ അരഹത്തമഗ്ഗാ ഉപ്പജ്ജമാനം നാമ, ഫലക്ഖണേ ഉപ്പന്നം നാമ. ദീപങ്കരദസബലതോ വാ പട്ഠായ യാവ അരഹത്തമഗ്ഗാ ഉപ്പജ്ജമാനം നാമ, ഫലക്ഖണേ ഉപ്പന്നം നാമ. ദേസനാഞാണമ്പി പവത്തമാനം പവത്തന്തി ദുവിധം. തഞ്ഹി യാവ അഞ്ഞാതകോണ്ഡഞ്ഞത്ഥേരസ്സ അരഹത്തമഗ്ഗാ പവത്തമാനം നാമ, ഫലക്ഖണേ പവത്തം നാമ. തത്ഥ പടിവേധഞാണം ലോകുത്തരം, ദേസനാഞാണം ലോകിയം. ഉഭയമ്പി പനേതം അഞ്ഞേഹി അസാധാരണം, ബുദ്ധാനംയേവ ഓരസഞാണം. തേന വുത്തം - "ബ്രഹ്മചക്കം പവത്തേതീ"തി.

കമ്മസമാദാനാനന്തി സമാദിയിത്വാ കതാനം കുസലാകുസലകമ്മാനം, കമ്മമേവ വാ കമ്മസമാദാനം. **ഠാനസോ ഹേതുസോ**തി പച്ചയതോ ചേവ ഹേതുതോ ച. തത്ഥ ഗതിഉപധികാലപയോഗാ വിപാകസ്സ ഠാനം. കമ്മം ഹേതു.

സബ്ബത്ഥഗാമിനിന്തി സബ്ബഗതിഗാമിനിഞ്ച അഗതിഗാമിനിഞ്ച. **പടിപദന്**തി മഗ്ഗം. **യഥാഭൂതം പജാനാതീ**തി ബഹൂസുപി മനുസ്സേസു ഏകമേവ പാണം ഘാതേന്തേസു ഇമസ്സ ചേതനാ നിരയഗാമിനീ ഭവിസ്സതി, ഇമസ്സ തിരച്ഛാനയോനിഗാമിനീതി ഇമിനാ നയേന ഏകവത്ഥുസ്മിമ്പി കുസലാകുസലചേതനാസങ്ഖാതാനം പടിപത്തീനം അവിപരീതതോ സഭാവം ജാനാതി.

അനേകധാതുന്തി ചക്ഖുധാതുആദീഹി, കാമധാതുആദീഹി വാ ധാതൂഹി ബഹുധാതും. **നാനാധാതുന്**തി താസംയേവ ധാതൂനം വിലക്ഖണത്താ നാനപ്പകാരധാതും . **ലോകന്**തി ഖന്ധായതനധാതുലോകം. **യഥാഭൂതം പജാനാതീ**തി താസം താസം ധാതൂനം അവിപരീതതോ സഭാവം പടിവിജ്ഝതി.

നാനാധിമുത്തികതന്തി ഹീനപണീതാദിഅധിമുത്തീഹി നാനാധിമുത്തികഭാവം.

പരസത്താനന്തി പധാനസത്താനം. **പരപുഗ്ഗലാനന്**തി തതോ പരേസം ഹീനസത്താനം. ഏകത്ഥമേവ വാ ഏതം പദദ്വയം വേനേയ്യവസേന ഭഗവതാ ദ്വേധാ വുത്തം. ഇധാപി ഭഗവതാ വുത്തനയേനേവ വുത്തം. **ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തന്**തി സദ്ധാദീനം ഇന്ദ്രിയാനം പരഭാവഞ്ച അപരഭാവഞ്ച, വുദ്ധിഞ്ച ഹാനിഞ്ചാതി അത്ഥോ.

ഝാനവിമോക്ഖസമാധിസമാപത്തീനന്തി പഠമാദീനം ചതുന്നം ഝാനാനം, "രൂപീ രൂപാനി പസ്സതീ"തിആദീനം (പടി॰ മ॰ ൧.൨൦൯) അട്ഠന്നം വിമോക്ഖാനം, സവിതക്കസവിചാരാദീനം തിണ്ണം സമാധീനം, പഠമജ്ഝാനസമാപത്തിആദീനഞ്ച നവന്നം അനുപുബ്ബസമാപത്തീനം. **സംകിലേസന്**തി ഹാനഭാഗിയധമ്മം. **വോദാനന്**തി വിസേസഭാഗിയധമ്മം. **വുട്ഠാനന്**തി യേന കാരണേന ഝാനാദീഹി വുട്ഠഹന്തി, തം കാരണം. തം പന "വോദാനമ്പി വുട്ഠാനം, തമ്ഹാ തമ്ഹാ സമാധിമ്ഹാ വുട്ഠാനമ്പി വുട്ഠാന"ന്തി (വിഭ॰ ൮൨൮) ഏവം വുത്തം പഗുണജ്ഝാനഞ്ചേവ ഭവങ്ഗഫലസമാപത്തിയോ ച. ഹേട്ഠിമം ഹേട്ഠിമഞ്ഹി പഗുണജ്ഝാനം ഉപരിമസ്സ ഉപരിമസ്സ പദട്ഠാനം ഹോതി, തസ്മാ "വോദാനമ്പി വുട്ഠാന"ന്തി വുത്തം. ഭവങ്ഗേന പന സബ്ബജ്ഝാനേഹി വുട്ഠാനം ഹോതി, നിരോധസമാപത്തിതോ ഫലസമാപത്തിയാ വുട്ഠാനം ഹോതി. തം സന്ധായ "തമ്ഹാ തമ്ഹാ സമാധിമ്ഹാ വുട്ഠാനമ്പി വുട്ഠാന"ന്തി വുത്തം.

പുബ്ബേനിവാസദിബ്ബചക്ഖുആസവക്ഖയഞാണാനി ഹേട്ഠാ പകാസിതാനേവ.

തത്ഥ **ആസവാനം ഖയാ**തി അരഹത്തമഗ്ഗേന സബ്ബകിലേസാനം ഖയാ. **അനാസവ**ന്തി ആസവവിരഹിതം. **ചേതോവിമുത്തിം പഞ്ഞാവിമുത്തി**ന്തി എത്ഥ ചേതോവചനേന അരഹത്തഫലസമ്പയുത്തോ സമാധി, പഞ്ഞാവചനേന തംസമ്പയുത്താ ച പഞ്ഞാ വുത്താ. തത്ഥ ച സമാധി രാഗതോ വിമുത്തത്താ ചേതോവിമുത്തി, പഞ്ഞാ അവിജ്ജായ വിമുത്തത്താ പഞ്ഞാവിമുത്തീതി വേദിതബ്ബാ. വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ - ''യോ ഹിസ്സ, ഭിക്ഖവേ, സമാധി, തദസ്സ സമാധിന്ദ്രിയം. യാ ഹിസ്സ, ഭിക്ഖവേ, പഞ്ഞാ, തദസ്സ പഞ്ഞിന്ദ്രിയം. ഇതി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, രാഗവിരാഗാ ചേതോവിമുത്തി അവിജ്ജാവിരാഗാ പഞ്ഞാവിമുത്തീ''തി (സം॰ നി॰ ൫.൫൧൭; ൫൨൦). അപിചേത്ഥ സമഥബലം ചേതോവിമുത്തി, വിപസ്സനാബലം പഞ്ഞാവിമുത്തീതി വേദിതബ്ബം. **ദിട്ഠേവ ധമ്മേ**തി ഇമസ്മിംയേവ അത്തഭാവേ. **സയം അഭിഞ്ഞാ സച്ഛികത്വാ**തി അധികായ പഞ്ഞായ അത്തനായേവ പച്ചക്ഖം കത്വാ, അപരപ്പച്ചയേന ഞത്വാതി അത്ഥോ. **ഉപസമ്പജ്ജാ**തി അധിഗന്ത്വാ, നിപ്ഫാദേത്വാ വാ. ഇമേസം പന ദസന്നം ദസബലഞാണാനം വിത്ഥാരോ അഭിധമ്മേ (വിഭ॰ ൮൦൯ ആദയോ) വുത്തനയേന വേദിതബ്ബോ.

തത്ഥ പരവാദികഥാ ഹോതി - ദസബലഞാണം നാമ പാടിയേക്കം ഞാണം നത്ഥി, സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസ്സേവായം പഭേദോതി. ന തം തഥാ ദട്ഠബ്ബം. അഞ്ഞമേവ ഹി ദസബലഞാണം, അഞ്ഞം സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം. ദസബലഞാണഞ്ഹി സകസകകിച്ചമേവ ജാനാതി, സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം തമ്പി, തതോ അവസേസമ്പി ജാനാതി. ദസബലഞാണേസു ഹി പഠമം കാരണാകാരണമേവ ജാനാതി, ദുതിയം കമ്മന്തരവിപാകന്തരമേവ, തതിയം കമ്മപരിച്ഛേദമേവ, ചതുത്ഥം ധാതുനാനത്തകാരണമേവ, പഞ്ചമം സത്താനം അജ്ഝാസയാധിമുത്തിമേവ, ഛട്ഠം ഇന്ദ്രിയാനം തിക്ഖമുദുഭാവമേവ, സത്തമം ഝാനാദീഹി സദ്ധിം തേസം സംകിലേസാദിമേവ, അട്ഠമം പുബ്ബേനിവുത്ഥഖന്ധസന്തതിമേവ, നവമം സത്താനം ചുതിപടിസന്ധിമേവ, ദസമം സച്ചപരിച്ഛേദമേവ. സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം പന എതേഹി ജാനിതബ്ബഞ്ച, തതോ ഉത്തരിഞ്ച പജാനാതി. എതേസം പന കിച്ചം ന സബ്ബം കരോതി. തഞ്ഹി ഝാനം ഹുത്വാ അപ്പേതും ന സക്കോതി, ഇദ്ധി ഹുത്വാ വികുബ്ബിതും ന സക്കോതി, മഗ്ഗോ ഹുത്വാ കിലേസേ ഖേപേതും ന സക്കോതി.

അപിച പരവാദീ എവം പുച്ഛിതബ്ബോ ''ദസബലഞാണം നാമേതം സവിതക്കസവിചാരം അവിതക്കവിചാരമത്തം അവിതക്കാവിചാരം കാമാവചരം രൂപാവചരം അരൂപാവചരം ലോകിയം ലോകുത്തര''ന്തി. ജാനന്തോ ''പടിപാടിയാ സത്ത ഞാണാനി സവിതക്കസവിചാരാനീ''തി വക്ഖതി. ''തതോ പരാനി ദ്വേ അവിതക്കഅവിചാരാനീ''തി വക്ഖതി. ''ആസവക്ഖയഞാണം സിയാ സവിതക്കസവിചാരം, സിയാ അവിതക്കവിചാരമത്തം, സിയാ അവിതക്കഅവിചാര''ന്തി വക്ഖതി. തഥാ ''പടിപാടിയാ സത്ത കാമാവചരാനി, തതോ പരാനി ദ്വേ രൂപാവചരാനി, തതോ അവസാനേ എകം ലോകുത്തര''ന്തി വക്ഖതി. ''സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം പന സവിതക്കസവിചാരമേവ കാമാവചരമേവ ലോകിയമേവാ''തി വക്ഖതി.

എവമേത്ഥ അപുബ്ബത്ഥാനുവണ്ണനം ഞത്വാ ഇദാനി യസ്മാ തഥാഗതോ പഠമംയേവ ഠാനാട്ഠാനഞാണേന വേനേയ്യസത്താനം ആസവക്ഖയാധിഗമസ്സ ചേവ അനധിഗമസ്സ ച ഠാനാട്ഠാനഭൂതം കിലേസാവരണാഭാവം പസ്സതി ലോകിയസമ്മാദിട്ഠിട്ഠാനദസ്സനതോ നിയതമിച്ഛാദിട്ഠിട്ഠാനാഭാവദസ്സനതോ ച. അഥ നേസം കമ്മവിപാകഞാണേന വിപാകാവരണാഭാവം പസ്സതി തിഹേതുകപടിസന്ധിദസ്സനതോ. സബ്ബത്ഥഗാമിനിപടിപദാഞാണേന കമ്മാവരണാഭാവം പസ്സതി ആനന്തരികകമ്മാഭാവദസ്സനതോ. എവം അനാവരണാനം

അനേകധാതുനാനാധാതുഞാണേന അനുകൂലധമ്മദേസനത്ഥം ചരിയാവിസേസം പസ്സതി ധാതുവേമത്തദസ്സനതോ. അഥ നേസം നാനാധിമുത്തികതാഞാണേന അധിമുത്തിം പസ്സതി പയോഗം അനാദിയിത്വാപി അധിമുത്തിവസേന ധമ്മദേസനത്ഥം . അഥേവം ദിട്ഠഅധിമുത്തീനം യഥാസത്തി യഥാബലം ധമ്മം ദേസേതും ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തഞാണേന ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തം പസ്സതി സദ്ധാദീനം തിക്ഖമുദുഭാവദസ്സനതോ. ഏവം പരിഞ്ഞാതിന്ദ്രിയപരോപരിയത്താപി പനേതേ സചേ ദൂരേ ഹോന്തി, അഥ ഝാനാദിഞാണേന ഝാനാദീസു വസീഭൂതത്താ ഇദ്ധിവിസേസേന ഖിപ്പം ഉപഗച്ഛതി. ഉപഗന്ത്വാ ച നേസം പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണേന പുബ്ബജാതിവിഭാവനം ദിബ്ബചക്ഖാനുഭാവതോ പത്തബ്ബേന ചേതോപരിയഞാണേന സമ്പതി ചിത്തവിസേസം പസ്സന്തോ ആസവക്ഖയഞാണാനുഭാവേന ആസവക്ഖയഗാമിനിയാ പടിപദായ വിഗതസമ്മോഹത്താ ആസവക്ഖയായ ധമ്മം ദേസേതി. തസ്മാ ഇമിനാനുക്കമേന ഇമാനി ദസ ബലാനി വുത്താനീതി വേദിതബ്ബാനീതി.

൪൩. ഇദാനി സബ്ബബലാനി ലക്ഖണതോ നിദ്ദിസിതുകാമോ **കേനട്ഠേന സദ്ധാബല**ന്തിആദിനാ നയേന പുച്ഛം കത്വാ **അസ്സദ്ധിയേ അകമ്പിയട്ഠേനാ**തിആദിനാ നയേന വിസ്സജ്ജനം അകാസി. തത്ഥ **ഹിരീയതീ**തിആദി പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനാ ദേസനാ. ഭാവനാബലാദീസു അധിട്ഠാനബലപരിയന്തേസു ''തത്ഥാ''തി ച, ''തേനാ''തി ച, ''ത''ന്തി ച നേക്ഖമ്മാദികമേവ സന്ധായ വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. **തേന ചിത്തം ഏകഗ്ഗ**ന്തി തേന സമാധിനാ ചിത്തം ഏകഗ്ഗം ഹോതീതി വുത്തം ഹോതി. **തത്ഥ ജാതേ**തി തത്ഥ സമഥേ സമ്പയോഗവസേന ജാതേ, തസ്മിം വാ വിപസ്സനാരമ്മണം ഹുത്വാ ജാതേ. **തത്ഥ സിക്ഖതീ**തി തത്ഥ സേഖബലേ സേഖോ സിക്ഖതീതി സേഖബലന്തി അത്ഥോ. **തത്ഥ സിക്ഖിതത്താ**തി തത്ഥ അസേഖബലേ അസേഖസ്സ സിക്ഖിതത്താ അസേഖബലം. **തേന ആസവാ ഖീണാ**തി തേന ലോകിയലോകുത്തരേന ഞാണേന ആസവാ ഖീണാതി തം ഞാണം ഖീണാസവബലം . ലോകിയേനാപി ഹി ഞാണേന ആസവാ ഖീണാ നാമ വിപസ്സനായ അഭാവേ ലോകുത്തരമഗ്ഗാഭാവതോ. ഏവം ഖീണാസവസ്സ ബലന്തി **ഖീണാസവബലം. തസ്സ ഇജ്ഝതീതി ഇദ്ധിബല**ന്തി തസ്സ ഇദ്ധിമതോ ഇജ്ഝതീതി ഇദ്ധിയേവ ബലം ഇദ്ധിബലം. **അപ്പമേയ്യട്ഠേനാ**തി യസ്മാ സാവകാ ഠാനാട്ഠാനാദീനി ഏകദേസേന ജാനന്തി, സബ്ബാകാരേന പജാനനംയേവ സന്ധായ ''യഥാഭൂതം പജാനാതീ''തി വുത്തം. കിഞ്ചാപി തീസു വിജ്ജാസു ''യഥാഭൂതം പജാനാതീ''തി ന വുത്തം, അഞ്ഞത്ഥ പന വുത്തത്താ താസുപി വുത്തമേവ ഹോതി. **അഞ്ഞത്ഥാ**തി സേസേസു സത്തസു ഞാണബലേസു ച അഭിധമ്മേ (വിഭം ൭൬൦) ച ദസസുപി ബലേസു. ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തഞാണം പന സബ്ബഥാപി സാവകേഹി അസാധാരണമേവ. തസ്മാ ദസപി ബലാനി സാവകേഹി അസാധാരണാനീതി. അധിമത്തട്ഠേന അതുലിയട്ഠേന അപ്പമേയ്യാനി, തസ്മായേവ ച ''അപ്പമേയ്യട്ഠേന തഥാഗതബല''ന്തി വുത്തന്തി.

ബലകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. സുഞ്ഞകഥാ

സുഞ്ഞകഥാവണ്ണനാ

൪൩. ഇദാനി ലോകുത്തരബലപരിയോസാനായ ബലകഥായ അനന്തരം കഥിതായ ലോകുത്തരസുഞ്ഞതാപരിയോസാനായ സുത്തന്തപുബ്ബങ്ഗമായ സുഞ്ഞതാകഥായ അപുബ്ബത്ഥാനുവണ്ണനാ. സുത്തന്തേ താവ **അഥാ**തി വചനോപാദാനേ നിപാതോ. ഏതേന **ആയസ്മാ**തിആദിവചനസ്സ ഉപാദാനം കതം ഹോതി. **ഖോ**തി പദപൂരണത്ഥേ നിപാതോ. **യേന ഭഗവാ തേനുപസങ്കമീ**തി ഭുമ്മത്ഥേ കരണവചനം. തസ്മാ യത്ഥ ഭഗവാ, തത്ഥ ഉപസങ്കമീതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. യേന വാ കാരണേന

ഭഗവാ ദേവമനുസ്സേഹി ഉപസങ്കമിതബ്ബോ, തേനേവ കാരണേന ഉപസങ്കമീതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. കേന ച കാരണേന ഭഗവാ ഉപസങ്കമിതബ്ബോ? നാനപ്പകാരഗുണവിസേസാധിഗമാധിപ്പായേന, സാദുഫലൂപഭോഗാധിപ്പായേന ദിജഗണേഹി നിച്ചഫലിതമഹാരുക്ഖോ വിയ, തേന കാരണേന ഉപസങ്കമീതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. **ഉപസങ്കമീ**തി ച ഗതോതി വുത്തം ഹോതി. **ഉപസങ്കമിത്വാ**തി ഉപസങ്കമനപരിയോസാനദീപനം. അഥ വാ ഏവഞ്ച ഗതോ തതോ ആസന്നതരം ഠാനം ഭഗവതോ സമീപസങ്ഖാതം ഗന്ത്വാതിപി വുത്തം ഹോതി.

അഭിവാദേത്വാതി പഞ്ചപതിട്ഠിതേന വന്ദിത്വാ. ഇദാനി യേനട്ഠേന ലോകേ അഗ്ഗപുഗ്ഗലസ്സ ഉപട്ഠാനം ആഗതോ, തം പുച്ഛിതുകാമോ ദസനഖസമോധാനസമുജ്ജലം അഞ്ജലിം സിരസി പതിട്ഠപേത്വാ **ഏകമന്തം നിസീദി. ഏകമന്ത**ന്തി ച ഭാവനപുംസകനിദ്ദേസോ "വിസമം ചന്ദിമസൂരിയാ പരിഹരന്തീ"തിആദീസു (അം॰ നി॰ ർ.൭൦) വിയ. തസ്മാ യഥാ നിസിന്നോ ഏകമന്തം നിസിന്നോ ഹോതി, തഥാ **നിസീദീ**തി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. ഭുമ്മത്ഥേ വാ ഏതം ഉപയോഗവചനം. **നിസീദീ**തി നിസജ്ജം കപ്പേസി. പണ്ഡിതാ ഹി ദേവമനുസ്സാ ഗരുട്ഠാനീയം ഉപസങ്കമിത്വാ ആസനകുസലതായ ഏകമന്തം നിസീദന്തി, അയഞ്ച ഥേരോ തേസം അഞ്ഞതരോ, തസ്മാ ഏകമന്തം നിസീദി.

കഥം നിസിന്നോ പന ഏകമന്തം നിസിന്നോ ഹോതീതി? ഛ നിസജ്ജദോസേ വജ്ജേത്വാ. സേയ്യഥിദം - അതിദൂരം അച്ചാസന്നം ഉപരിവാതം ഉന്നതപ്പദേസം അതിസമ്മുഖം അതിപച്ഛാതി. അതിദൂരേ നിസിന്നോ ഹി സചേ കഥേതുകാമോ ഹോതി, ഉച്ചാസദ്ദേന കഥേതബ്ബം ഹോതി. അച്ചാസന്നേ നിസിന്നോ സങ്ഘട്ടനം കരോതി. ഉപരിവാതേ നിസിന്നോ സരീരഗന്ധേന ബാധതി. ഉന്നതപ്പദേസേ നിസിന്നോ അഗാരവം പകാസേതി. അതിസമ്മുഖാ നിസിന്നോ സചേ ദട്ഠുകാമോ ഹോതി, ചക്ഖുനാ ചക്ഖും ആഹച്ച ദട്ഠബ്ബം ഹോതി. അതിപച്ഛാ നിസിന്നോ സചേ ദട്ഠുകാമോ ഹോതി, ഗീവം പസാരേത്വാ ദട്ഠബ്ബം ഹോതി. തസ്മാ അയമ്പി ഏതേ ഛ നിസജ്ജദോസേ വജ്ജേത്വാ നിസീദി. തേന വുത്തം "ഏകമന്തം നിസീദീ"തി. **ഏതദവോചാ**തി ഏതം അവോച.

സുഞ്ഞോ ലോകോ സുഞ്ഞോ ലോകോതി, ഭന്തേ, വുച്ചതീതി ഇമസ്മിം സാസനേ പടിപന്നേഹി തേഹി തേഹി ഭിക്ഖൂഹി "സുഞ്ഞോ ലോകോ സുഞ്ഞോ ലോകോ"തി കഥീയതീതി അത്ഥോ. തഹിം തഹിം താദിസാനം വചനാനം ബഹുകത്താ തേസം സബ്ബേസം സങ്ഗണ്ഹനത്ഥം ആമേഡിതവചനം കതം. ഏവഞ്ഹി വുത്തേ സബ്ബാനി താനി വചനാനി സങ്ഗഹിതാനി ഹോന്തി. **കിത്താവതാ**തി കിത്തകേന പരിമാണേന. **നു**-ഇതി സംസയത്ഥേ നിപാതോ. **സുഞ്ഞം അത്തേന വാ അത്തനിയേന വാ**തി "കാരകോ വേദകോ സയംവസീ"തി ഏവം ലോകപരികപ്പിതേന അത്തനാ ച അത്താഭാവതോയേവ അത്തനോ സന്തകേന പരിക്ഖാരേന ച സുഞ്ഞം. സബ്ബം ചക്ഖാദി ലോകിയം ധമ്മജാതം, തംയേവ ലുജ്ജനപലുജ്ജനട്ഠേന ലോകോ നാമ. യസ്മാ ച അത്താ ച ഏത്ഥ നത്ഥി, അത്തനിയഞ്ച ഏത്ഥ നത്ഥി, **തസ്മാ സുഞ്ഞോ ലോകോതി വുച്ചതീ**തി അത്ഥോ. ലോകുത്തരോപി ച ധമ്മോ അത്തത്തനിയേഹി സുഞ്ഞോ ഏവ, പുച്ഛാനുരൂപേന പന ലോകിയോവ ധമ്മോ വുത്തോ. **സുഞ്ഞോ**തി ച ധമ്മോ നത്ഥീതി വുത്തം ന ഹോതി, തസ്മിം ധമ്മേ അത്തത്തനിയസാരസ്സ നത്ഥിഭാവോ വുത്തോ ഹോതി. ലോകേ ച "സുഞ്ഞം ഘരം, സുഞ്ഞോ ഘടോ"തി വുത്തേ ഘരസ്സ ഘടസ്സ ച നത്ഥിഭാവോ വുത്തോ ന ഹോതി, തസ്മിം ഘരേ ഘടേ ച അഞ്ഞസ്സ നത്ഥിഭാവോ വുത്തോ ഹോതി. ഭഗവതാ ച "ഇതി യഞ്ഹി ഖോ തത്ഥ ന ഹോതി, തേന തം സുഞ്ഞം സമനുപസ്സതി. യം പന തത്ഥ അവസിട്ഠം ഹോതി, തം സന്തം ഇദമത്ഥീതി പജാനാതീ"തി അയമേവ അത്ഥോ വുത്തോ. തഥാ ഞായഗന്ഥേ ച സദ്ദഗന്ഥേ ച അയമേവ അത്ഥോ. ഇതി ഇമസ്മിം സുത്തന്തേ അനത്തലക്ഖണമേവ കഥിതം.

൪൭. സുത്തന്തനിദ്ദേസേ **സുഞ്ഞസുഞ്ഞ**ന്തിആദീനി പഞ്ചവീസതി മാതികാപദാനി സുഞ്ഞസമ്ബന്ധേന ഉദ്ദിസിത്വാ തേസം നിദ്ദേസോ കതോ. തത്ഥ മാതികായ താവ സുഞ്ഞസങ്ഖാതം സുഞ്ഞം, ന അഞ്ഞേന ഉപപദേന വിസേസിതന്തി **സുഞ്ഞസുഞ്ഞം**. അസുകന്തി അനിദ്ദിട്ഠത്താ ചേത്ഥ സുഞ്ഞത്തമേവ വാ അപേക്ഖിത്വാ നപുംസകവചനം കതം. ഏവം സേസേസുപി. സങ്ഖാരോയേവ സേസസങ്ഖാരേഹി സുഞ്ഞോതി **സങ്ഖാരസുഞ്ഞം**. ജരാഭങ്ഗവസേന വിരൂപോ പരിണാമോ വിപരിണാമോ, തേന വിപരിണാമേന സുഞ്ഞം **വിപരിണാമസുഞ്ഞം**. അഗ്ഗഞ്ച തം അത്തത്തനിയേഹി, സബ്ബസങ്ഖാരേഹി വാ സുഞ്ഞഞ്ചാതി **അഗ്ഗസുഞ്ഞം**. ലക്ഖണമേവ സേസലക്ഖണേഹി സുഞ്ഞന്തി **ലക്ഖണസുഞ്ഞം**. നേക്ഖമ്മാദിനാ വിക്ഖമ്ഭനേന സുഞ്ഞം. **വിക്ഖമ്ഭനസുഞ്ഞം. തദങ്ഗസുഞ്ഞാ**ദീസുപി ചതൂസു ഏസേവ നയോ. അജ്ഝത്തഞ്ച തം അത്തത്തനിയാദീഹി സുഞ്ഞഞ്ചാതി **അജ്ഝത്തസുഞ്ഞം**. ബഹിദ്ധാ ച തം അത്തത്തനിയാദീഹി സുഞ്ഞഞ്ചാതി **ബഹിദ്ധാസുഞ്ഞം**. തദുഭയം അത്തത്തനിയാദീഹി സുഞ്ഞന്തി **ദുഭതോസുഞ്ഞം**. സമാനോ ഭാഗോ ഏതസ്സാതി സഭാഗം, സഭാഗഞ്ച തം അത്തത്തനിയാദീഹി സുഞ്ഞഞ്ചാതി **സഭാഗസുഞ്ഞം,** സദിസസുഞ്ഞന്തി അത്ഥോ. വിഗതം സഭാഗം വിസഭാഗം, വിസഭാഗഞ്ച തം അത്തത്തനിയാദീഹി സുഞ്ഞഞ്ചാതി **വിസഭാഗസുഞ്ഞം,** വിസദിസസുഞ്ഞന്തി അത്ഥോ. കേസുചി പോത്ഥകേസു സഭാഗസുഞ്ഞം വിസഭാഗസുഞ്ഞം നിസ്സരണസുഞ്ഞാനന്തരം ലിഖിതം. നേക്ഖമ്മാദിഏസനാ കാമച്ഛന്ദാദിനാ സുഞ്ഞാതി **ഏസനാസുഞ്ഞം. പരിഗ്ഗഹസുഞ്ഞാ**ദീസു തീസുപി ഏസേവ നയോ. ഏകാരമ്മണേ പതിട്ഠിതത്താ നാനാരമ്മണവിക്ഖേപാഭാവതോ ഏകത്തഞ്ച തം നാനത്തേന സുഞ്ഞഞ്ചാതി **ഏകത്തസുഞ്ഞം**. തബ്ബിപരീതേന നാനത്തഞ്ച തം ഏകത്തേന സുഞ്ഞഞ്ചാതി **നാനത്തസുഞ്ഞം**. നേക്ഖമ്മാദിഖന്തി കാമച്ഛന്ദാദിനാ സുഞ്ഞാതി **ഖന്തിസുഞ്ഞം. അധിട്ഠാനസുഞ്ഞേ പരിയോഗാഹനസുഞ്ഞേ ച** ഏസേവ നയോ. പരിയോഗഹനസുഞ്ഞന്തിപി പാഠോ. **സമ്പജാനസ്സാ**തി സമ്പജഞ്ഞേന സമന്നാഗതസ്സ പരിനിബ്ബായന്തസ്സ അരഹതോ. **പവത്തപരിയാദാന**ന്തി അനുപാദാപരിനിബ്ബാനം. **സബ്ബസുഞ്ഞതാന**ന്തി സബ്ബസുഞ്ഞാനം. **പരമത്ഥസുഞ്ഞ**ന്തി സബ്ബസങ്ഖാരാഭാവതോ ഉത്തമത്ഥഭൂതം സുഞ്ഞം.

൪൮. മാതികാനിദ്ദേസേ **നിച്ചേന വാ**തി ഭങ്ഗം അതിക്കമിത്വാ പവത്തമാനസ്സ കസ്സചി നിച്ചസ്സ അഭാവതോ നിച്ചേന ച സുഞ്ഞം. **ധുവേന വാ**തി വിജ്ജമാനകാലേപി പച്ചയായത്തവുത്തിതായ ഥിരസ്സ കസ്സചി അഭാവതോ ധുവേന ച സുഞ്ഞം. **സസ്സതേന വാ**തി അബ്ബോച്ഛിന്നസ്സ സബ്ബകാലേ വിജ്ജമാനസ്സ കസ്സചി അഭാവതോ സസ്സതേന ച സുഞ്ഞം. **അവിപരിണാമധമ്മേന വാ**തി ജരാഭങ്ഗവസേന അവിപരിണാമപകതികസ്സ കസ്സചി അഭാവതോ അവിപരിണാമധമ്മേന ച സുഞ്ഞം. സുത്തന്തേ അത്തസുഞ്ഞതായ ഏവ വുത്തായപി നിച്ചസുഞ്ഞതഞ്ച സുഖസുഞ്ഞതഞ്ച ദസ്സേതും ഇധ **നിച്ചേന വാ**തിആദീനിപി വുത്താനി. അനിച്ചസ്സേവ ഹി പീളായോഗേന ദുക്ഖത്താ നിച്ചസുഞ്ഞതായ വുത്തായ സുഖസുഞ്ഞതാപി വുത്താവ ഹോതി. രൂപാദയോ പനേത്ഥ ഛ വിസയാ, ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനി ഛ വിഞ്ഞാണാനി, ചക്ഖുസമ്ഫസ്സാദയോ ഛ ഫസ്സാ, ചക്ഖുസമ്ഫസ്സജാ വേദനാദയോ ഛ വേദനാ ഛ സങ്ഖിത്താതി വേദിതബ്ബം.

പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോതിആദീസു പുനാതി അത്തനോ കാരകം, പൂരേതി ചസ്സ അജ്ഝാസയം, പുജ്ജഞ്ച ഭവം നിബ്ബത്തേതീതി പുഞ്ഞം, അഭിസങ്ഖരോതി വിപാകം കടത്താരൂപഞ്ചാതി അഭിസങ്ഖാരോ, പുഞ്ഞം അഭിസങ്ഖാരോ പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ. പുഞ്ഞപടിപക്ഖതോ അപുഞ്ഞം അഭിസങ്ഖാരോ **അപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ**. ന ഇഞ്ജം അനേഞ്ജം, അനേഞ്ജം ഭവം അഭിസങ്ഖരോതീതി **ആനേഞ്ജാഭിസങ്ഖാരോ**. പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ ദാനസീലഭാവനാവസേന പവത്താ അട്ഠ കാമാവചരകുസലചേതനാ,

ഭാവനാവസേനേവ പവത്താ പഞ്ച രൂപാവചരകുസലചേതനാതി തേരസ ചേതനാ ഹോന്തി, അപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ പാണാതിപാതാദിവസേന പവത്താ ദ്വാദസ അകുസലചേതനാ, ആനേഞ്ജാഭിസങ്ഖാരോ ഭാവനാവസേനേവ പവത്താ ചതസ്സോ അരൂപാവചരചേതനാതി തയോപി സങ്ഖാരാ ഏകൂനതിംസ ചേതനാ ഹോന്തി. **കായസങ്ഖാരോ**തിആദീസു കായതോ വാ പവത്തോ, കായസ്സ വാ സങ്ഖാരോതി കായസങ്ഖാരോ. **വചീസങ്ഖാരചിത്തസങ്ഖാരേസു**പി ഏസേവ നയോ. അയം തികോ കമ്മായൂഹനക്ഖണേ പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരാദീനം ദ്വാരതോ പവത്തിദസ്സനത്ഥം വുത്തോ. കായവിഞ്ഞത്തിം സമുട്ഠാപേത്വാ ഹി കായദ്വാരതോ പവത്താ അട്ഠ കാമാവചരകുസലചേതനാ, ദ്വാദസ അകുസലചേതനാ, അഭിഞ്ഞാചേതനാ ചാതി ഏകവീസതി ചേതനാ കായസങ്ഖാരോ നാമ, താ ഏവ ച വചീവിഞ്ഞത്തിം സമുട്ഠാപേത്വാ വചീദ്വാരതോ പവത്താ വചീസങ്ഖാരോ നാമ, മനോദ്വാരേ പവത്താ പന സബ്ബാപി ഏകൂനതിംസ ചേതനാ ചിത്തസങ്ഖാരോ നാമ. **അതീതാ സങ്ഖാരാ**തിആദീസു സബ്ബേപി സങ്ഖതധമ്മാ സകക്ഖണം പത്വാ നിരുദ്ധാ അതീതാ സങ്ഖാരാ, സകക്ഖണം അപ്പത്താ **അനാഗതാ സങ്ഖാരാ,** സകക്ഖണം പത്താ **പച്ചുപ്പന്നാ സങ്ഖാരാ**തി.

വിപരിണാമസുഞ്ഞേ പച്ചുപ്പന്നം ദസ്സേത്വാ തസ്സ തസ്സ വിപരിണാമോ സുഖേന വത്തും സക്കാതി പഠമം പച്ചുപ്പന്നധമ്മാ ദസ്സിതാ. തത്ഥ **ജാതം രൂപ**ന്തി പച്ചുപ്പന്നം രൂപം. **സഭാവേന സുഞ്ഞ**ന്തി ഏത്ഥ സയം ഭാവോ സഭാവോ, സയമേവ ഉപ്പാദോതി അത്ഥോ. സതോ വാ ഭാവോ സഭാവോ, അത്തതോയേവ ഉപ്പാദോതി അത്ഥോ. പച്ചയായത്തവുത്തിത്താ പച്ചയം വിനാ സയമേവ ഭാവോ, അത്തതോ ഏവ വാ ഭാവോ ഏതസ്മിം നത്ഥീതി സഭാവേന സുഞ്ഞം, സയമേവ ഭാവേന, അത്തതോ ഏവ വാ ഭാവേന സുഞ്ഞന്തി വുത്തം ഹോതി. അഥ വാ സകസ്സ ഭാവോ സഭാവോ. പഥവീധാതുആദീസു ഹി അനേകേസു രൂപാരൂപധമ്മേസു ഏകേകോ ധമ്മോ പരം ഉപാദായ സകോ നാമ. **ഭാവോ**തി ച ധമ്മപരിയായവചനമേതം. ഏകസ്സ ച ധമ്മസ്സ അഞ്ഞോ ഭാവസങ്ഖാതോ ധമ്മോ നത്ഥി, തസ്മാ സകസ്സ അഞ്ഞേന ഭാവേന സുഞ്ഞം, സകോ അഞ്ഞേന ഭാവേന സുഞ്ഞോതി അത്ഥോ. തേന ഏകസ്സ ധമ്മസ്സ ഏകസഭാവതാ വുത്താ ഹോതി. അഥ വാ **സഭാവേന സുഞ്ഞ**ന്തി സുഞ്ഞസഭാവേനേവ സുഞ്ഞം. കിം വുത്തം ഹോതി? സുഞ്ഞസുഞ്ഞതായ ഏവ സുഞ്ഞം, ന അഞ്ഞാഹി പരിയായസുഞ്ഞതാഹി സുഞ്ഞന്തി വുത്തം ഹോതി.

സചേ പന കേചി വദേയ്യും ''സകോ ഭാവോ സഭാവോ, തേന സഭാവേന സുഞ്ഞ''ന്തി. കിം വുത്തം ഹോതി? ഭാവോതി ധമ്മോ, സോ പരം ഉപാദായ സപദേന വിസേസിതോ സഭാവോ നാമ ഹോതി. ധമ്മസ്സ കസ്സചി അവിജ്ജമാനത്താ ''ജാതം രൂപം സഭാവേന സുഞ്ഞ''ന്തി രൂപസ്സ അവിജ്ജമാനതാ വുത്താ ഹോതീതി. ഏവം സതി ''ജാതം രൂപ''ന്തിവചനേന വിരുജ്ഝതി. ന ഹി ഉപ്പാദരഹിതം ജാതം നാമ ഹോതി. നിബ്ബാനഞ്ഹി ഉപ്പാദരഹിതം, തം ജാതം നാമ ന ഹോതി, ജാതിജരാമരണാനി ച ഉപ്പാദരഹിതാനി ജാതാനി നാമ ന ഹോന്തി. തേനേവേത്ഥ ''ജാതാ ജാതി സഭാവേന സുഞ്ഞാ , ജാതം ജരാമരണം സഭാവേന സുഞ്ഞ''ന്തി ഏവം അനുദ്ധരിത്വാ ഭവമേവ അവസാനം കത്വാ നിദ്ദിട്ഠം. യദി ഉപ്പാദരഹിതസ്സാപി ''ജാത''ന്തിവചനം യുജ്ജേയ്യ, ''ജാതാ ജാതി, ജാതം ജരാമരണ''ന്തി വത്തബ്ബം ഭവേയ്യ. യസ്മാ ഉപ്പാദരഹിതേസു ജാതിജരാമരണേസു ''ജാത''ന്തിവചനം ന വുത്തം, തസ്മാ ''സഭാവേന സുഞ്ഞം അവിജ്ജമാന''ന്തി വചനം അവിജ്ജമാനസ്സ ഉപ്പാദരഹിതത്താ ''ജാത''ന്തിവചനേന വിരുജ്ഝതി. അവിജ്ജമാനസ്സ ച ''സുഞ്ഞ''ന്തിവചനം ഹേട്ഠാ വുത്തേന ലോകവചനേന ച ഭഗവതോ വചനേന ച ഞായസദ്ദഗന്ഥവചനേന ച വിരുജ്ഝതി, അനേകാഹി ച യുത്തീഹി വിരുജ്ഝതി, തസ്മാ തം വചനം കചവരമിവ ഛഡ്ഡിതബ്ബം. ''യം, ഭിക്ഖവേ, അത്ഥിസമ്മതം ലോകേ പണ്ഡിതാനം, അഹമ്പി തം അത്ഥീതി വദാമി. യം, ഭിക്ഖവേ, നത്ഥിസമ്മതം ലോകേ പണ്ഡിതാനം,

അഹമ്പി തം നത്ഥീതി വദാമി. കിഞ്ച, ഭിക്ഖവേ, അത്ഥിസമ്മതം ലോകേ പണ്ഡിതാനം, യമഹം അത്ഥീതി വദാമി? രൂപം, ഭിക്ഖവേ, അനിച്ചം ദുക്ഖം വിപരിണാമധമ്മം അത്ഥിസമ്മതം ലോകേ പണ്ഡിതാനം, അഹമ്പി തം അത്ഥീതി വദാമീ''തിആദീഹി (സം॰ നി॰ ൩.൯൪) അനേകേഹി ബുദ്ധവചനപ്പമാണേഹി അനേകാഹി ച യുത്തീഹി ധമ്മാ സകക്ഖണേ വിജ്ജമാനാ ഏവാതി നിട്ഠമേത്ഥ ഗന്തബ്ബം.

വിഗതം രൂപന്തി ഉപ്പജ്ജിത്വാ ഭങ്ഗം പത്വാ നിരുദ്ധം അതീതം രൂപം. **വിപരിണതഞ്ചേവ സുഞ്ഞഞ്ചാ**തി ജരാഭങ്ഗവസേന വിരൂപം പരിണാമം പത്തഞ്ച വത്തമാനസ്സേവ വിപരിണാമസബ്ഭാവതോ അതീതസ്സ വിപരിണാമാഭാവതോ തേന വിപരിണാമേന സുഞ്ഞഞ്ചാതി അത്ഥോ. **ജാതാ വേദനാ**തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ. ജാതിജരാമരണം പന അനിപ്ഫന്നത്താ സകഭാവേന അനുപലബ്ഭനീയതോ ഇധ ന യുജ്ജതി, തസ്മാ ''ജാതാ ജാതി, ജാതം ജരാമരണ''ന്തിആദികേ ദ്വേ നയേ പഹായ ഭവാദികമേവ നയം പരിയോസാനം കത്വാ ഠപിതം.

അഗ്ഗന്തി അഗ്ഗേ ഭവം. **സേട്ഠ**ന്തി അതിവിയ പസംസനീയം. **വിസിട്ഠ**ന്തി അതിസയഭൂതം. വിസേട്ഠന്തിപി പാഠോ. തിധാപി പസത്ഥം നിബ്ബാനം സമ്മാപടിപദായ പടിപജ്ജിതബ്ബതോ **പദം** നാമ. **യദിദ**ന്തി യം ഇദം. ഇദാനി വത്തബ്ബം നിബ്ബാനം നിദസ്സേതി. യസ്മാ നിബ്ബാനം ആഗമ്മ സബ്ബസങ്ഖാരാനം സമഥോ ഹോതി, ഖന്ധൂപധികിലേസൂപധിഅഭിസങ്ഖാരൂപധികാമഗുണൂപധിസങ്ഖാതാനം ഉപധീനം പടിനിസ്സഗ്ഗോ ഹോതി, തണ്ഹാനം ഖയോ വിരാഗോ നിരോധോ ച ഹോതി, തസ്മാ **സബ്ബസങ്ഖാരസമഥോ സബ്ബൂപധിപടിനിസ്സഗ്ഗോ തണ്ഹക്ഖയോ വിരാഗോ നിരോധോ**തി വുച്ചതി. **നിബ്ബാന**ന്തി സഭാവലക്ഖണേന നിഗമിതം.

ലക്ഖണേസു ഹി ''തീണിമാനി, ഭിക്ഖവേ, ബാലസ്സ ബാലലക്ഖണാനി ബാലനിമിത്താനി ബാലാപദാനാനി. കതമാനി തീണി? ഇധ, ഭിക്ഖവേ, ബാലോ ദുച്ചിന്തിതചിന്തീ ച ഹോതി ദുബ്ഭാസിതഭാസീ ച ദുക്കടകമ്മകാരീ ച. ഇമാനി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, തീണി ബാലസ്സ ബാലലക്ഖണാനി ബാലനിമിത്താനി ബാലാപദാനാനീ''തി (അ॰ നി॰ ൩.൩; മ॰ നി॰ ൩.൨൪൬) വുത്തം. പണ്ഡിതേഹി ബാലസ്സ ബാലോതി സല്ലക്ഖണതോ തിവിധം **ബാലലക്ഖണം**. ''തീണിമാനി, ഭിക്ഖവേ, പണ്ഡിതസ്സ പണ്ഡിതലക്ഖണാനി പണ്ഡിതനിമിത്താനി പണ്ഡിതാപദാനാനി. കതമാനി തീണി? ഇധ, ഭിക്ഖവേ, പണ്ഡിതോ സുചിന്തിതചിന്തീ ച ഹോതി സുഭാസിതഭാസീ ച സുകതകമ്മകാരീ ച. ഇമാനി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, തീണി പണ്ഡിതസ്സ പണ്ഡിതലക്ഖണാനി പണ്ഡിതനിമിത്താനി പണ്ഡിതാപദാനാനീ''തി (അ॰ നി॰ ൩.൩; മ॰ നി॰ ൩.൨൫൩) വുത്തം. പണ്ഡിതേഹി പണ്ഡിതസ്സ പണ്ഡിതോതി സല്ലക്ഖണതോ തിവിധം **പണ്ഡിതലക്ഖണം**.

''തീണിമാനി, ഭിക്ഖവേ, സങ്ഖതസ്സ സങ്ഖതലക്ഖണാനി. കതമാനി തീണി? ഉപ്പാദോ പഞ്ഞായതി, വയോ പഞ്ഞായതി, ഠിതസ്സ അഞ്ഞഥത്തം പഞ്ഞായതി. ഇമാനി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, തീണി സങ്ഖതസ്സ സങ്ഖതലക്ഖണാനീ''തി (അ॰ നി॰ ൩.൪൭-൪൮) വുത്തം. ഉപ്പാദോ ഏവ സങ്ഖതമിതി ലക്ഖണന്തി **സങ്ഖതലക്ഖണം**. ഏവമിതരദ്വയേപി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ഇമിനാ ഉപ്പാദക്ഖണേ സേസദ്വിന്നം, ഠിതിക്ഖണേ സേസദ്വിന്നം, ഭങ്ഗക്ഖണേ ച സേസദ്വിന്നം അഭാവോ ദസ്സിതോ. യം പനേത്ഥ പേയ്യാലമുഖേന ജാതിയാ ച ജരാമരണസ്സ ച ഉപ്പാദാദിലക്ഖണം വുത്തം, തം വിപരിണാമസുഞ്ഞതായ ജാതിജരാമരണാനി ഹിത്വാ ഭവപരിയോസാനസ്സേവ നയസ്സ വചനേന ച ഉപ്പാദാദീനം ഉപ്പാദാദിഅവചനസമയേന ച വിരുജ്ഝതി. ലക്ഖണസോതേ പതിതത്താ പന സോതപതിതം കത്വാ ലിഖിതന്തി വേദിതബ്ബം. യഥാ ച അഭിധമ്മേ (ധ॰ സ॰ ൧൧൯൨-൧൧൯൮)
അഹേതുകവിപാകമനോധാതുമനോവിഞ്ഞാണധാതൂനം സങ്ഗഹവാരേ ലബ്ഭമാനമ്പി

ഝാനങ്ഗം പഞ്ചവിഞ്ഞാണസോതേ പതിത്വാ ഗതന്തി ന ഉദ്ധടന്തി വുത്തം, ഏവമിധാപി സോതപതിതതാ വേദിതബ്ബാ. അഥ വാ ജാതിജരാമരണവന്താനം സങ്ഖാരാനം ഉപ്പാദാദയോ "ജാതിജരാമരണം അനിച്ചതോ"തിആദീസു (പടി॰ മ॰ ൧.൭൩; ൨.൪) വിയ തേസം വിയ കത്വാ വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം.

നേക്ഖമ്മേന കാമച്ഛന്ദോ വിക്ഖമ്ഭിതോ ചേവ സുഞ്ഞോ ചാതി കാമച്ഛന്ദോ നേക്ഖമ്മേന വിക്ഖമ്ഭിതോ ചേവ നേക്ഖമ്മസ്സ തത്ഥ അഭാവതോ തേനേവ വിക്ഖമ്ഭനസങ്ഖാതേന നേക്ഖമ്മേന സുഞ്ഞോ ച. ഏവം സേസേസുപി യോജനാ കാതബ്ബാ. തദങ്ഗപ്പഹാനസമുച്ഛേദപ്പഹാനേസുപി ചേത്ഥ തദങ്ഗവസേന ച സമുച്ഛേദവസേന ച പഹീനം ദൂരീകതമേവ ഹോതീതി ഇമിനാ ദൂരീകരണട്ഠേന വിക്ഖമ്ഭനം വുത്തം.

നേക്ഖമ്മേന കാമച്ഛന്ദോ തദങ്ഗസുഞ്ഞോതി നേക്ഖമ്മേന പഹീനോ കാമച്ഛന്ദോ തേന നേക്ഖമ്മസങ്ഖാതേന അങ്ഗേന സുഞ്ഞോ. അഥ വാ യോ കോചി കാമച്ഛന്ദോ നേക്ഖമ്മസ്സ തത്ഥ അഭാവതോ നേക്ഖമ്മേന തേന അങ്ഗേന സുഞ്ഞോ. ഏവം സേസേസുപി യോജനാ കാതബ്ബാ. തസ്സ തസ്സ അങ്ഗസ്സ തത്ഥ തത്ഥ അഭാവമത്തേനേവ ചേത്ഥ ഉപചാരപ്പനാഝാനവസേന ച വിപസ്സനാവസേന ച തദങ്ഗസുഞ്ഞതാ നിദ്ദിട്ഠാ. പഹാനദീപകസ്സ വചനസ്സ അഭാവേന പന വിവട്ടനാനുപസ്സനംയേവ പരിയോസാനം കത്വാ വിപസ്സനാ നിദ്ദിട്ഠാ, ചത്താരോ മഗ്ഗാ ന നിദ്ദിട്ഠാ. **നേക്ഖമ്മേന കാമച്ഛന്ദോ സമുച്ഛിന്നോ ചേവ സുഞ്ഞോ ചാ**തിആദീസു വിക്ഖമ്ഭനേ വുത്തനയേനേവ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. തദങ്ഗവിക്ഖമ്ഭനവസേന പഹീനാനിപി ചേത്ഥ സമുദാചാരാഭാവതോ സമുച്ഛിന്നാനി നാമ ഹോന്തീതി ഇമിനാ പരിയായേന സമുച്ഛേദോ വുത്തോ, തംതംസമുച്ഛേദകിച്ചസാധനവസേന വാ മഗ്ഗസമ്പയുത്തനേക്ഖമ്മാദിവസേന വുത്തന്തിപി വേദിതബ്ബം. പടിപ്പസ്സദ്ധിനിസ്സരണസുഞ്ഞേസു ച ഇധ വുത്തനയേനേവ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. തദങ്ഗവിക്ഖമ്ഭനസമുച്ഛേദപഹാനേസു പനേത്ഥ പടിപ്പസ്സദ്ധിമത്തത്തം നിസ്സടമത്തത്തഞ്ച ഗഹേത്വാ വുത്തം. പഞ്ചസുപി ഏതേസു സുഞ്ഞേസു നേക്ഖമ്മാദീനിയേവ വിക്ഖമ്ഭനതദങ്ഗസമുച്ഛേദപടിപ്പസ്സദ്ധിനിസ്സരണനാമേന വുത്താനി. **അജ്ഝത്ത**ന്തി അജ്ഝത്തഭൂതം. **ബഹിദ്ധാ**തി ബഹിദ്ധാഭൂതം. **ദുഭതോസുഞ്ഞ**ന്തി ഉഭയസുഞ്ഞം. പച്ചത്താദീസുപി ഹി തോ-ഇതിവചനം ഹോതിയേവ.

ഛ അജ്ഝത്തികായതനാദീനി ഛഅജ്ഝത്തികായതനാദീനം ഭാവേന **സഭാഗാനി**. പരേഹി **വിസഭാഗാനി. വിഞ്ഞാണകായാ**തിആദീസു ചേത്ഥ കായവചനേന വിഞ്ഞാണാദീനിയേവ വുത്താനി. **നേക്ഖമ്മേസനാ**ദീസു നേക്ഖമ്മാദീനിയേവ തദത്ഥികേഹി വിഞ്ഞൂഹി ഏസീയന്തീതി ഏസനാ. അഥ വാ പുബ്ബഭാഗേ നേക്ഖമ്മാദീനം ഏസനാപി കാമച്ഛന്ദാദീഹി സുഞ്ഞാ, കിം പന നേക്ഖമ്മാദീനീതിപി വുത്തം ഹോതി? **പരിഗ്ഗഹാ**ദീസു നേക്ഖമ്മാദീനിയേവ പുബ്ബഭാഗേ ഏസിതാനി അപരഭാഗേ പരിഗ്ഗയ്ഹന്തീതി **പരിഗ്ഗഹോ**തി, പരിഗ്ഗഹിതാനി പത്തിവസേന പടിലബ്ഭന്തീതി **പടിലാഭോ**തി, പടിലദ്ധാനി ഞാണവസേന പടിവിജ്ഝീയന്തീതി **പടിവേധോ**തി ച വുത്താനി. ഏകത്തസുഞ്ഞഞ്ച നാനത്തസുഞ്ഞഞ്ച സകിംയേവ പുച്ഛിത്വാ ഏകത്തസുഞ്ഞം വിസ്സജ്ജേത്വാ നാനത്തസുഞ്ഞം അവിസ്സജ്ജേത്വാവ സകിം നിഗമനം കതം. കസ്മാ ന വിസ്സജ്ജിതന്തി ചേ? വുത്തപരിയായേനേവേത്ഥ യോജനാ ഞായതീതി ന വിസ്സജ്ജിതന്തി വേദിതബ്ബം. അയം പനേത്ഥ യോജനാ - നേക്ഖമ്മം ഏകത്തം, കാമച്ഛന്ദോ നാനത്തം, കാമച്ഛന്ദോ നാനത്തം, നേക്ഖമ്മേകത്തേന സുഞ്ഞന്തി. ഏവം സേസേസുപി യോജനാ വേദിതബ്ബാ.

ഖന്തിആദീസു നേക്ഖമ്മാദീനിയേവ ഖമനതോ രുച്ചനതോ **ഖന്തീ**തി, രോചിതാനിയേവ പവിസിത്വാ തിട്ഠനതോ **അധിട്ഠാന**ന്തി, പവിസിത്വാ ഠിതാനം

യഥാരുചിമേവ സേവനതോ **പരിയോഗാഹന**ന്തി ച വുത്താനി. **ഇധ സമ്പജാനോ**തിആദികോ പരമത്ഥസുഞ്ഞനിദ്ദേസോ പരിനിബ്ബാനഞാണനിദ്ദേസേ വണ്ണിതോയേവ.

ഇമേസു ച സബ്ബേസു സുഞ്ഞേസു സങ്ഖാരസുഞ്ഞം വിപരിണാമസുഞ്ഞം ലക്ഖണസുഞ്ഞഞ്ച യഥാവുത്താനം ധമ്മാനം അഞ്ഞമഞ്ഞഅസമ്മിസ്സതാദസ്സനത്ഥം. യത്ഥ പന അകുസലപക്ഖികാനം കുസലപക്ഖികേന സുഞ്ഞതാ വുത്താ, തേന അകുസലേ ആദീനവദസ്സനത്ഥം. യത്ഥ പന കുസലപക്ഖികാനം അകുസലപക്ഖികേന സുഞ്ഞതാ വുത്താ, തേന കുസലേ ആനിസംസദസ്സനത്ഥം. യത്ഥ അത്തത്തനിയാദീഹി സുഞ്ഞതാ വുത്താ, തം സബ്ബസങ്ഖാരേസു നിബ്ബിദാജനനത്ഥം. അഗ്ഗസുഞ്ഞം പരമത്ഥസുഞ്ഞഞ്ച നിബ്ബാനേ ഉസ്സാഹജനനത്ഥം വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം.

തേസു അഗ്ഗസുഞ്ഞഞ്ച പരമത്ഥസുഞ്ഞഞ്ചാതി ദ്വേ സുഞ്ഞാനി അത്ഥതോ ഏകമേവ നിബ്ബാനം അഗ്ഗപരമത്ഥവസേന സഉപാദിസേസഅനുപാദിസേസവസേന ച ദ്വിധാ കത്വാ വുത്തം. താനി ദ്വേ അത്തത്തനിയസുഞ്ഞതോ സങ്ഖാരസുഞ്ഞതോ ച സഭാഗാനി. ''സുഞ്ഞസുഞ്ഞം അജ്ഝത്തസുഞ്ഞം ബഹിദ്ധാസുഞ്ഞം ദുഭതോസുഞ്ഞം സഭാഗസുഞ്ഞം വിസഭാഗസുഞ്ഞ''ന്തി ഇമാനി ഛ സുഞ്ഞാനി സുഞ്ഞസുഞ്ഞമേവ ഹോതി. അജ്ഝത്താദിഭേദതോ പന ഛധാ വുത്താനി. താനി ഛ ച അത്തത്തനിയാദിസുഞ്ഞതോ സഭാഗാനി. സങ്ഖാരവിപരിണാമലക്ഖണസുഞ്ഞാനി, വിക്ഖമ്ഭനതദങ്ഗസമുച്ഛേദപടിപ്പസ്സദ്ധിനിസ്സരണസുഞ്ഞാനി, ഏസനാപരിഗ്ഗഹപടിലാഭപടിവേധസുഞ്ഞാനി, ഏകത്തനാനത്തസുഞ്ഞാനി, ഖന്തിഅധിട്ഠാനപരിയോഗാഹനസുഞ്ഞാനി ചാതി സത്തരസ സുഞ്ഞാനി അത്തനി അവിജ്ജമാനേഹി തേഹി തേഹി ധമ്മേഹി സുഞ്ഞത്താ അവിജ്ജമാനാനം വസേന വിസും വിസും വുത്താനി. സങ്ഖാരവിപരിണാമലക്ഖണസുഞ്ഞാനി പന ഇതരേന ഇതരേന അസമ്മിസ്സവസേന സഭാഗാനി, വിക്ഖമ്ഭനാദീനി പഞ്ച കുസലപക്ഖേന സുഞ്ഞത്താ സഭാഗാനി, ഏസനാദീനി ചത്താരി, ഖന്തിആദീനി ച തീണി അകുസലപക്ഖേന സുഞ്ഞത്താ സഭാഗാനി, ഏകത്തനാനത്തസുഞ്ഞാനി അഞ്ഞമഞ്ഞപടിപക്ഖവസേന സഭാഗാനി.

> സബ്ബേ ധമ്മാ സമാസേന, തിധാ ദ്വേധാ തഥേകധാ;
> സുഞ്ഞാതി സുഞ്ഞത്ഥവിദൂ, വണ്ണയന്തീധ സാസനേ.

കഥം? സബ്ബേ താവ ലോകിയാ ധമ്മാ ധുവസുഭസുഖഅത്തവിരഹിതത്താ ധുവസുഭസുഖഅത്തസുഞ്ഞാ. മഗ്ഗഫലധമ്മാ ധുവസുഖത്തവിരഹിതത്താ ധുവസുഖത്തസുഞ്ഞാ. അനിച്ചത്തായേവ സുഖേന സുഞ്ഞാ. അനാസവത്താ ന സുഭേന സുഞ്ഞാ. നിബ്ബാനധമ്മോ അത്തസ്സേവ അഭാവതോ അത്തസുഞ്ഞോ. ലോകിയലോകുത്തരാ പന സബ്ബേപി സങ്ഖതാ ധമ്മാ സത്തസ്സ കസ്സചി അഭാവതോ സത്തസുഞ്ഞാ. അസങ്ഖതോ നിബ്ബാനധമ്മോ തേസം സങ്ഖാരാനമ്പി അഭാവതോ സങ്ഖാരസുഞ്ഞോ. സങ്ഖതാസങ്ഖതാ പന സബ്ബേപി ധമ്മാ അത്തസങ്ഖാതസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ അഭാവതോ അത്തസുഞ്ഞാതി.

സദ്ധമ്മപ്പകാസിനിയാ പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗഅട്ഠകഥായ

സുഞ്ഞകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

യുഗനദ്ധവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നിട്ഠിതാ ച മജ്ഝിമവഗ്ഗസ്സ അപുബ്ബത്ഥാനുവണ്ണനാ.

(൩) പഞ്ഞാവഗ്ഗോ

൯. മഹാപഞ്ഞാകഥാ

മഹാപഞ്ഞാകഥാവണ്ണനാ

൯. ഇദാനി വിസേസതോ പഞ്ഞാപദട്ഠാനഭൂതായ സുഞ്ഞകഥായ അനന്തരം കഥിതായ പഞ്ഞാകഥായ അപുബ്ബത്ഥാനുവണ്ണനാ. തത്ഥ ആദിതോ താവ സത്തസു അനുപസ്സനാസു ഏകേകമൂലകാ സത്ത പഞ്ഞാ പുച്ഛാപുബ്ബങ്ഗമം കത്വാ നിദ്ദിട്ഠാ, പുന സത്താനുപസ്സനാമൂലകാ ഏകേകുത്തരമൂലകാ ച തിസ്സോ പഞ്ഞാ പുച്ഛം അകത്വാവ നിദ്ദിട്ഠാ, ഏവമാദിതോ ദസപഞ്ഞാപാരിപൂരീ നിദ്ദിട്ഠാ. തത്ഥ **അനിച്ചാനുപസ്സനാ** താവ യസ്മാ അനിച്ചതോ ദിട്ഠേസു സങ്ഖാരേസു ''യദനിച്ചം, തം ദുക്ഖ''ന്തി ദുക്ഖതോ ച ''യം ദുക്ഖം, തദനത്താ''തി അനത്തതോ ച ജവതി, തസ്മാ സാ **ഭാവിതാ ബഹുലീകതാ ജവനപഞ്ഞം പരിപൂരേതി**. സാ ഹി സകവിസയേസു ജവതീതി ജവനാ, ജവനാ ച സാ പഞ്ഞാ ചാതി **ജവനപഞ്ഞാ. ദുക്ഖാനുപസ്സനാ** സമാധിന്ദ്രിയനിസ്സിതത്താ ബലവതീ ഹുത്വാ പണിധിം നിബ്ബിജ്ഝതി പദാലേതി, തസ്മാ **നിബ്ബേധികപഞ്ഞം പരിപൂരേതി**. സാ ഹി നിബ്ബിജ്ഝതീതി നിബ്ബേധികാ, നിബ്ബേധികാ ച സാ പഞ്ഞാ ചാതി **നിബ്ബേധികപഞ്ഞാ. അനത്താനുപസ്സനാ** സുഞ്ഞതാദസ്സനേന വുദ്ധിപ്പത്തിയാ മഹത്തപ്പത്തത്താ **മഹാപഞ്ഞം പരിപൂരേതി**. സാ ഹി വുദ്ധിപ്പത്തത്താ മഹതീ ച സാ പഞ്ഞാ ചാതി **മഹാപഞ്ഞാ. നിബ്ബിദാനുപസ്സനാ** യസ്മാ തിസ്സന്നംയേവ അനുപസ്സനാനം പുരിമതോപി ആസേവനായ ബലപ്പത്താവത്ഥത്താ സബ്ബസങ്ഖാരേസു നിബ്ബിന്ദനസമത്ഥാ ഹുത്വാ തിക്ഖാ ഹോതി, തസ്മാ **തിക്ഖപഞ്ഞം പരിപൂരേതി. വിരാഗാനുപസ്സനാ**പി യസ്മാ തിസ്സന്നംയേവ അനുപസ്സനാനം പുരിമതോപി ആസേവനാബലപ്പത്താനം വുദ്ധതരാവത്ഥത്താ സബ്ബസങ്ഖാരേഹി വിരജ്ജനസമത്ഥാ ഹുത്വാ വിപുലാ ഹോതി, തസ്മാ **വിപുലപഞ്ഞം പരിപൂരേതി**.

നിരോധാനുപസ്സനാപി യസ്മാ തിസ്സന്നംയേവ അനുപസ്സനാനം പുരിമതോപി ആസേവനാബലപ്പത്താനം വുദ്ധതരാവത്ഥത്താ വയലക്ഖണവസേന സബ്ബസങ്ഖാരാനം നിരോധദസ്സനസമത്ഥാ ഹുത്വാ ഗമ്ഭീരാ ഹോതി, തസ്മാ **ഗമ്ഭീരപഞ്ഞം പരിപൂരേതി**. നിരോധോ ഹി ഉത്താനപഞ്ഞേഹി അലബ്ഭനേയ്യപതിട്ഠത്താ ഗമ്ഭീരോ, തസ്മിം ഗമ്ഭീരേ ഗാധപ്പത്താ പഞ്ഞാപി ഗമ്ഭീരാ. **പടിനിസ്സഗ്ഗാനുപസ്സനാ**പി യസ്മാ തിസ്സന്നംയേവ അനുപസ്സനാനം പുരിമതോപി ആസേവനാബലപ്പത്താനം വുദ്ധതരാവത്ഥത്താ വയലക്ഖണവസേന സബ്ബസങ്ഖാരപടിനിസ്സജ്ജനസമത്ഥാ ഹുത്വാ അസാമന്താ ഹോതി, വുദ്ധിപരിയന്തപ്പത്തത്താ ഛഹി പഞ്ഞാഹി ദൂരേ ഹോതീതി അത്ഥോ. തസ്മാ സയം അസാമന്തത്താ **അസാമന്തപഞ്ഞം പരിപൂരേതി**. സാ ഹി ഹേട്ഠിമപഞ്ഞാഹി ദൂരത്താ അസാമന്താ, അസമീപാ വാ പഞ്ഞാതി അസാമന്തപഞ്ഞാ. **പണ്ഡിച്ചം പരിപൂരേന്തീ**തി പണ്ഡിതഭാവം പരിപൂരേന്തി. യസ്മാ യഥാവുത്താ സത്ത പഞ്ഞാ പരിപുണ്ണാ ഭാവേത്വാ പണ്ഡിതലക്ഖണപ്പത്തോ സിഖപ്പത്തവുട്ഠാനഗാമിനിവിപസ്സനാസങ്ഖാതേഹി സങ്ഖാരുപേക്ഖാനുലോമഗോത്രഭുഞാണേഹി പണ്ഡിതോ ഹുത്വാ പണ്ഡിച്ചേന സമന്നാഗതോ ഹോതി, തസ്മാ ''പണ്ഡിച്ചം പരിപൂരേന്തീ''തി വുത്തം.

അട്ഠ പഞ്ഞാതി പണ്ഡിച്ചസങ്ഖാതായ പഞ്ഞായ സഹ സബ്ബാ അട്ഠ പഞ്ഞാ. **പുഥുപഞ്ഞം പരിപൂരേന്തീ**തി യസ്മാ തേന പണ്ഡിച്ചേന സമന്നാഗതോ ഹുത്വാ സോ പണ്ഡിതോ ഗോത്രഭുഞാണാനന്തരം നിബ്ബാനം ആരമ്മണം കത്വാ ലോകുത്തരഭാവപ്പത്തിയാ ലോകിയതോ പുഥുഭൂതത്താ വിസുംഭൂതത്താ പുഥുപഞ്ഞാതിസങ്ഖാതം മഗ്ഗഫലപഞ്ഞം പാപുണാതി, തസ്മാ ''അട്ഠ പഞ്ഞാ പുഥുപഞ്ഞം പരിപൂരേന്തീ''തി വുത്തം.

ഇമാ നവ പഞ്ഞാതിആദീസു തസ്സേവ കമേന അധിഗതമഗ്ഗഫലസ്സ അരിയപുഗ്ഗലസ്സ പണീതലോകുത്തരധമ്മോപയോഗേന പണീതചിത്തസന്താനത്താ പഹട്ഠാകാരേനേവ ച പവത്തമാനചിത്തസന്താനസ്സ ഫലാനന്തരം ഓതിണ്ണഭവങ്ഗതോ വുട്ഠിതസ്സ മഗ്ഗപച്ചവേക്ഖണാ, തതോ ച ഭവങ്ഗം ഓതരിത്വാ വുട്ഠിതസ്സ ഫലപച്ചവേക്ഖണാ, ഇമിനാവ നയേന പഹീനകിലേസപച്ചവേക്ഖണാ, അവസിട്ഠകിലേസപച്ചവേക്ഖണാ, നിബ്ബാനപച്ചവേക്ഖണാതി പഞ്ച പച്ചവേക്ഖണാ പവത്തന്തി. താസു പച്ചവേക്ഖണാസു മഗ്ഗപച്ചവേക്ഖണാ ഫലപച്ചവേക്ഖണാ ച പടിഭാനപടിസമ്ഭിദാ ഹോതി. കഥം? ''യംകിഞ്ചി പച്ചയസമ്ഭൂതം നിബ്ബാനം ഭാസിതത്ഥോ വിപാകോ കിരിയാതി ഇമേ പഞ്ച ധമ്മാ അത്ഥോ''തി അഭിധമ്മേ പാളിം അനുഗന്ത്വാ തദട്ഠകഥായം വുത്തം. നിബ്ബാനസ്സ ച അത്ഥത്താ തദാരമ്മണം മഗ്ഗഫലഞാണം ''അത്ഥേസു ഞാണം അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ''തി (വിഭം॰ ൭൮൮; പടി॰ മ॰ ൧.൧൧൧) വചനതോ അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ ഹോതി. തസ്സ അത്ഥപടിസമ്ഭിദാഭൂതസ്സ മഗ്ഗഫലഞാണസ്സ പച്ചവേക്ഖണഞാണം ''ഞാണേസു ഞാണം പടിഭാനപടിസമ്ഭിദാ''തി വചനതോ പടിഭാനപടിസമ്ഭിദാ ഹോതി. സാ ച പച്ചവേക്ഖണപഞ്ഞാ ഹാസാകാരേന പവത്തമാനചിത്തസന്താനസ്സ **ഹാസപഞ്ഞാ** നാമ ഹോതി. തസ്മാ **നവ പഞ്ഞാ ഹാസപഞ്ഞം പരിപൂരേന്തീ**തി ച **ഹാസപഞ്ഞാ പടിഭാനപടിസമ്ഭിദാ**തി ച വുത്തം. സബ്ബപ്പകാരാപി പഞ്ഞാ തസ്സ തസ്സ അത്ഥസ്സ പാകടകരണസങ്ഖാതേന പഞ്ഞാപനട്ഠേന പഞ്ഞാ, തേന തേന വാ പകാരേന ധമ്മേ ജാനാതീതി പഞ്ഞാ.

തസ്സാതി തസ്സ വുത്തപ്പകാരസ്സ അരിയപുഗ്ഗലസ്സ. കരണത്ഥേ സാമിവചനം. **അത്ഥവവത്ഥാനതോ**തി യഥാവുത്തസ്സ പഞ്ചവിധസ്സ അത്ഥസ്സ വവത്ഥാപനവസേന. വുത്തമ്പി ചേതം സമണകരണീയകഥായം ''ഹേതുഫലം നിബ്ബാനം വചനത്ഥോ അഥ വിപാകം കിരിയാതി അത്ഥേ പഞ്ച പഭേദേ പഠമന്തപഭേദഗതം ഞാണ''ന്തി. **അധിഗതാ ഹോതീ**തി പടിലദ്ധാ ഹോതി. സായേവ പടിലാഭസച്ഛികിരിയായ **സച്ഛികതാ**. പടിലാഭഫസ്സേനേവ **ഫസ്സിതാ പഞ്ഞായ. ധമ്മവവത്ഥാനതോ**തി ''യോ കോചി ഫലനിബ്ബത്തകോ ഹേതു അരിയമഗ്ഗോ ഭാസിതം കുസലം അകുസലന്തി ഇമേ പഞ്ച ധമ്മാ ധമ്മോ''തി അഭിധമ്മേ പാളിയാനുസാരേന വുത്താനം പഞ്ചന്നം ധമ്മാനം വവത്ഥാപനവസേന. വുത്തമ്പി ചേതം സമണകരണീയകഥായം ''ഹേതു അരിയമഗ്ഗോ വചനം കുസലഞ്ച അകുസലഞ്ചാതി ധമ്മേ പഞ്ച പഭേദേ ദുതിയന്തപഭേദഗതം ഞാണ''ന്തി. **നിരുത്തിവവത്ഥാനതോ**തി തേസം തേസം അത്ഥധമ്മാനം അനുരൂപനിരുത്തീനം വവത്ഥാപനവസേന. **പടിഭാനവവത്ഥാനതോ**തി പടിഭാനസങ്ഖാതാനം തിണ്ണം പടിസമ്ഭിദാഞാണാനം വവത്ഥാപനവസേന. **തസ്സിമാ**തി നിഗമനവചനമേതം.

൨. ഏവം സബ്ബസങ്ഗാഹകവസേന അനുപസ്സനാനം വിസേസം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി വത്ഥുഭേദവസേന ദസ്സേന്തോ **രൂപേ അനിച്ചാനുപസ്സനാ**തിആദിമാഹ. തം ഹേട്ഠാ വുത്തത്ഥമേവ. പുന രൂപാദീസുയേവ അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നവസേന ജവനപഞ്ഞം ദസ്സേതുകാമോ കേവലം രൂപാദിവസേന ച അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നരൂപാദിവസേന ച പുച്ഛം കത്വാ പുച്ഛാകമേനേവ വിസ്സജ്ജനം അകാസി. തത്ഥ സുദ്ധരൂപാദിവിസ്സജ്ജനേസു പഠമം നിദ്ദിട്ഠാ ഏവ പഞ്ഞാ അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നമൂലകേസു സബ്ബവിസ്സജ്ജനേസു തേസു അതീതാദീസു ജവനവസേന ജവനപഞ്ഞാതി നിദ്ദിട്ഠാ.

൩. പുന അനേകസുത്തന്തപുബ്ബങ്ഗമം പഞ്ഞാപഭേദം ദസ്സേതുകാമോ പഠമം താവ സുത്തന്തേ ഉദ്ദിസി. തത്ഥ **സപ്പുരിസസംസേവോ**തി ഹേട്ഠാ വുത്തപ്പകാരാനം സപ്പുരിസാനം ഭജനം. **സദ്ധമ്മസ്സവന**ന്തി തേസം സപ്പുരിസാനം സന്തികേ സീലാദിപടിപത്തിദീപകസ്സ സദ്ധമ്മവചനസ്സ സവനം. **യോനിസോമനസികാരോ**തി സുതാനം ധമ്മാനം അത്ഥൂപപരിക്ഖണവസേന ഉപായേന മനസികാരോ. **ധമ്മാനുധമ്മപടിപത്തീ**തി ലോകുത്തരധമ്മേ അനുഗതസ്സ സീലാദിപടിപദാധമ്മസ്സ പടിപജ്ജനം. **പഞ്ഞാപടിലാഭായ പഞ്ഞാവുദ്ധിയാ പഞ്ഞാവേപുല്ലായ പഞ്ഞാബാഹുല്ലായാ**തി ഇമാനി ചത്താരി പഞ്ഞാവസേന ഭാവവചനാനി. സേസാനി ദ്വാദസ പുഗ്ഗലവസേന ഭാവവചനാനി.

൧. സോളസപഞ്ഞാനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൪. സുത്തന്തനിദ്ദേസേ **ഛന്നം അഭിഞ്ഞാഞാണാന**ന്തി ഇദ്ധിവിധദിബ്ബസോതചേതോപരിയപുബ്ബേനിവാസദിബ്ബചക്ഖുആസവാനം ഖയഞാണാനം. **തേസത്തതീനം ഞാണാന**ന്തി ഞാണകഥായ നിദ്ദിട്ഠാനം സാവകസാധാരണാനം ഞാണാനം. **സത്തസത്തതീനം ഞാണാന**ന്തി ഏത്ഥ -

> ''സത്തസത്തരി വോ, ഭിക്ഖവേ, ഞാണവത്ഥൂനി ദേസേസ്സാമി, തം സുണാഥ സാധുകം മനസി കരോഥ, ഭാസിസ്സാമീതി. കതമാനി, ഭിക്ഖവേ, സത്തസത്തരി ഞാണവത്ഥൂനി? ജാതിപച്ചയാ ജരാമരണന്തി ഞാണം, അസതി ജാതിയാ നത്ഥി ജരാമരണന്തി ഞാണം. അതീതമ്പി അദ്ധാനം ജാതിപച്ചയാ ജരാമരണന്തി ഞാണം, അസതി ജാതിയാ നത്ഥി ജരാമരണന്തി ഞാണം, അനാഗതമ്പി അദ്ധാനം ജാതിപച്ചയാ ജരാമരണന്തി ഞാണം, അസതി ജാതിയാ നത്ഥി ജരാമരണന്തി ഞാണം. യമ്പിസ്സ തം ധമ്മട്ഠിതിഞാണം, തമ്പി ഖയധമ്മം വയധമ്മം വിരാഗധമ്മം നിരോധധമ്മന്തി ഞാണം. ഭവപച്ചയാ ജാതീതി ഞാണം...പേ॰... ഉപാദാനപച്ചയാ ഭവോതി ഞാണം... തണ്ഹാപച്ചയാ ഉപാദാനന്തി ഞാണം... വേദനാപച്ചയാ തണ്ഹാതി ഞാണം... ഫസ്സപച്ചയാ വേദനാതി ഞാണം... സളായതനപച്ചയാ ഫസ്സോതി ഞാണം... നാമരൂപപച്ചയാ സളായതനന്തി ഞാണം... വിഞ്ഞാണപച്ചയാ നാമരൂപന്തി ഞാണം... സങ്ഖാരപച്ചയാ വിഞ്ഞാണന്തി ഞാണം... അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാതി ഞാണം, അസതി അവിജ്ജായ നത്ഥി സങ്ഖാരാതി ഞാണം. അതീതമ്പി അദ്ധാനം അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാതി ഞാണം, അസതി അവിജ്ജായ നത്ഥി സങ്ഖാരാതി ഞാണം, അനാഗതമ്പി അദ്ധാനം അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാതി ഞാണം, അസതി അവിജ്ജായ നത്ഥി സങ്ഖാരാതി ഞാണം. യമ്പിസ്സ തം ധമ്മട്ഠിതിഞാണം, തമ്പി ഖയധമ്മം വയധമ്മം വിരാഗധമ്മം

നിരോധധമ്മന്തി ഞാണം. ഇമാനി വുച്ചന്തി, ഭിക്ഖവേ, സത്തസത്തരി ഞാണവത്ഥൂനീ''തി (സം॰ നി॰ ൨.൩൪) -

ഏവം ഭഗവതാ നിദാനവഗ്ഗേ വുത്താനി സത്തസത്തതി ഞാണാനി. ''ജരാമരണേ ഞാണം, ജരാമരണസമുദയേ ഞാണം, ജരാമരണനിരോധേ ഞാണം, ജരാമരണനിരോധഗാമിനിയാ പടിപദായ ഞാണ''ന്തി (സം॰ നി॰ ൨.൩൩) ഇമിനാ നയേന ഏകാദസസു അങ്ഗേസു ചത്താരി ചത്താരി കത്വാ വുത്താനി ചതുചത്താരീസ ഞാണവത്ഥൂനി പന ഇധ ന ഗഹിതാനി. ഉഭയത്ഥ ച ഞാണാനിയേവ ഹിതസുഖസ്സ വത്ഥൂനീതി **ഞാണവത്ഥൂനി. ലാഭോ**തിആദീസു ലാഭോയേവ ഉപസഗ്ഗേന വിസേസേത്വാ **പടിലാഭോ**തി വുത്തോ. പുന തസ്സേവ അത്ഥവിവരണവസേന **പത്തി സമ്പത്തീ**തി വുത്തം. **ഫസ്സനാ**തി അധിഗമവസേന ഫുസനാ. **സച്ഛികിരിയാ**തി പടിലാഭസച്ഛികിരിയാ. **ഉപസമ്പദാ**തി നിപ്ഫാദനാ.

സത്തന്നഞ്ച സേക്ഖാനന്തി തിസ്സോ സിക്ഖാ സിക്ഖന്തീതി സേക്ഖസഞ്ഞിതാനം സോതാപത്തിമഗ്ഗട്ഠാദീനം സത്തന്നം. **പുഥുജ്ജനകല്യാണകസ്സ ചാ**തി നിബ്ബാനഗാമിനിയാ പടിപദായ യുത്തത്താ സുന്ദരട്ഠേന കല്യാണസഞ്ഞിതസ്സ പുഥുജ്ജനസ്സ. വഡ്ഢിതം വഡ്ഢനം ഏതായാതി **വഡ്ഢിതവഡ്ഢനാ**. യഥാവുത്താനം അട്ഠന്നമ്പി പഞ്ഞാനം വസേന വിസേസതോ ച അരഹതോ പഞ്ഞാവസേന **പഞ്ഞാവുദ്ധിയാ**. തഥാ **പഞ്ഞാവേപുല്ലായ. മഹന്തേ അത്ഥേ പരിഗ്ഗണ്ഹാതീ**തിആദീസു പടിസമ്ഭിദപ്പത്തോ അരിയസാവകോ അത്ഥാദയോ ആരമ്മണകരണേന പരിഗ്ഗണ്ഹാതി. സബ്ബാപി മഹാപഞ്ഞാ അരിയസാവകാനംയേവ. തസ്സാ ച പഞ്ഞായ വിസയാ ഹേട്ഠാ വുത്തത്ഥാ ഏവ.

പുഥുനാനാഖന്ധേസൂതിആദീസു **നാനാ**സദ്ദോ പുഥുസദ്ദസ്സ അത്ഥവചനം. **ഞാണം പവത്തതീതി പുഥുപഞ്ഞാ**തി തേസു തഥാവുത്തേസു ഖന്ധാദീസു ഞാണം പവത്തതീതി കത്വാ തം ഞാണം പുഥുപഞ്ഞാ നാമാതി അത്ഥോ. **നാനാപടിച്ചസമുപ്പാദേസൂ**തി പടിച്ചസമുപ്പന്നാനം ധമ്മാനം വസേന പച്ചയബഹുത്താ വുത്തം. **നാനാസുഞ്ഞതമനുപലബ്ഭേസൂ**തി ഉപലബ്ഭനം ഉപലബ്ഭോ, ഗഹണന്തി അത്ഥോ. ന ഉപലബ്ഭോ അനുപലബ്ഭോ, അനുപലബ്ഭാനം ബഹുത്താ ബഹുവചനേന അനുപലബ്ഭാ, പഞ്ചവീസതിസുഞ്ഞതാവസേന വാ നാനാസുഞ്ഞതാസു അത്തത്തനിയാദീനം അനുപലബ്ഭാ നാനാസുഞ്ഞതാനുപലബ്ഭാ, തേസു. ''നാനാസുഞ്ഞതാനുപലബ്ഭേസൂ''തി വത്തബ്ബേ ''അദുക്ഖമസുഖാ''തിആദീസു (ധ॰ സ॰ തികമാതികാ ൨) വിയ മ-കാരോ പദസന്ധിവസേന വുത്തോ. ഇമാ പഞ്ച പഞ്ഞാ കല്യാണപുഥുജ്ജനേഹി സാധാരണാ, **നാനാഅത്ഥാ**ദീസു പഞ്ഞാ അരിയാനംയേവ. **പുഥുജ്ജനസാധാരണേ ധമ്മേ**തി ലോകിയധമ്മേ. ഇമിനാ അവസാനപരിയായേന ലോകിയതോ പുഥുഭൂതനിബ്ബാനാരമ്മണത്താ പുഥുഭൂതാ വിസുംഭൂതാ പഞ്ഞാതി പുഥുപഞ്ഞാ നാമാതി വുത്തം ഹോതി.

വിപുലപഞ്ഞാ മഹാപഞ്ഞാനയേന വേദിതബ്ബാ. യഥാവുത്തേ ധമ്മേ പരിഗ്ഗണ്ഹന്തസ്സ ഗുണമഹന്തതായ തേസം ധമ്മാനം പരിഗ്ഗാഹികായ ച പഞ്ഞായ മഹന്തതാ, തേസം ധമ്മാനം സയമേവ മഹന്തത്താ ഉളാരത്താ ധമ്മാനഞ്ച പഞ്ഞായ ച വിപുലതാ വേദിതബ്ബാ. **ഗമ്ഭീരപഞ്ഞാ** പുഥുപഞ്ഞാനയേന വേദിതബ്ബാ. തേ ച ധമ്മാ തേ ച അനുപലബ്ഭാ സാ ച പഞ്ഞാ പകതിജനേന അലബ്ഭനേയ്യപതിട്ഠത്താ ഗമ്ഭീരാ.

യസ്സ പുഗ്ഗലസ്സാതി അരിയപുഗ്ഗലസ്സേവ. **അഞ്ഞോ കോചീ**തി പുഥുജ്ജനോ. **അഭിസമ്ഭവിതു**ന്തി സമ്പാപുണിതും. **അനഭിസമ്ഭവനീയോ**തി സമ്പാപുണിതും അസക്കുണേയ്യോ. **അഞ്ഞേഹീ**തി പുഥുജ്ജനേഹേവ. **അട്ഠമകസ്സാ**തി അരഹത്തഫലട്ഠതോ പട്ഠായ ഗണിയമാനേ അട്ഠമഭൂതസ്സ സോതാപത്തിമഗ്ഗട്ഠസ്സ. **ദൂരേ**തി വിപ്പകട്ഠേ. **വിദൂരേ**തി വിസേസേന വിപ്പകട്ഠേ. **സുവിദൂരേ**തി സുട്ഠു വിസേസേന വിപ്പകട്ഠേ. **ന സന്തികേ**തി ന സമീപേ. **ന സാമന്താ**തി ന സമീപഭാഗേ. ഇമാനി ദ്വേ പടിസേധസഹിതാനി വചനാനി ദൂരഭാവസ്സേവ നിയമനാനി. **ഉപാദായാ**തി പടിച്ച. **സോതാപന്നസ്സാ**തി സോതാപത്തിഫലട്ഠസ്സ. ഏതേനേവ തംതംമഗ്ഗപഞ്ഞാ തംതംഫലപഞ്ഞായ ദൂരേതി വുത്തം ഹോതി. **പച്ചേകസമ്ബുദ്ധോ**തി ഉപസഗ്ഗേന വിസേസിതം. ഇതരദ്വയം പന സുദ്ധമേവ ആഗതം.

൫. ''പച്ചേകബുദ്ധസ്സ സദേവകസ്സ ച ലോകസ്സ പഞ്ഞാ തഥാഗതസ്സ പഞ്ഞായ ദൂരേ''തിആദീനി വത്വാ തമേവ ദൂരട്ഠം അനേകപ്പകാരതോ ദസ്സേതുകാമോ **പഞ്ഞാപഭേദകുസലോ**തിആദിമാഹ . തത്ഥ **പഞ്ഞാപഭേദകുസലോ**തി അത്തനോ അനന്തവികപ്പേ പഞ്ഞാപഭേദേ ഛേകോ. **പഭിന്നഞാണോ**തി അനന്തപ്പഭേദപത്തഞാണോ. ഏതേന പഞ്ഞാപഭേദകുസലത്തേപി സതി താസം പഞ്ഞാനം അനന്തഭേദത്തം ദസ്സേതി. **അധിഗതപടിസമ്ഭിദോ**തി പടിലദ്ധഅഗ്ഗചതുപടിസമ്ഭിദാഞാണോ. **ചതുവേസാരജ്ജപ്പത്തോ**തി ചത്താരി വിസാരദഭാവസങ്ഖാതാനി ഞാണാനി പത്തോ. യഥാഹ -

> ''സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ തേ പടിജാനതോ 'ഇമേ ധമ്മാ അനഭിസമ്ബുദ്ധാ'തി, തത്ര വത മം സമണോ വാ ബ്രാഹ്മണോ വാ ദേവോ വാ മാരോ വാ ബ്രഹ്മാ വാ കോചി വാ ലോകസ്മിം സഹ ധമ്മേന പടിചോദേസ്സതീതി നിമിത്തമേതം, ഭിക്ഖവേ, ന സമനുപസ്സാമി, ഏതമഹം, ഭിക്ഖവേ, നിമിത്തം അസമനുപസ്സന്തോ ഖേമപ്പത്തോ അഭയപ്പത്തോ വേസാരജ്ജപ്പത്തോ വിഹരാമി. ഖീണാസവസ്സ തേ പടിജാനതോ 'ഇമേ ആസവാ അപരിക്ഖീണാ'തി, 'യേ ഖോ പന തേ അന്തരായികാ ധമ്മാ വുത്താ, തേ പടിസേവതോ നാലം അന്തരായായാ'തി, 'യസ്സ ഖോ പന തേ അത്ഥായ ധമ്മോ ദേസിതോ, സോ ന നിയ്യാതി തക്കരസ്സ സമ്മാ ദുക്ഖക്ഖയായാ'തി, തത്ര വത മം സമണോ വാ ബ്രാഹ്മണോ വാ ദേവോ വാ മാരോ വാ ബ്രഹ്മാ വാ കോചി വാ ലോകസ്മിം സഹ ധമ്മേന പടിചോദേസ്സതീതി നിമിത്തമേതം, ഭിക്ഖവേ, ന സമനുപസ്സാമി, ഏതമഹം, ഭിക്ഖവേ, നിമിത്തം അസമനുപസ്സന്തോ ഖേമപ്പത്തോ അഭയപ്പത്തോ വേസാരജ്ജപ്പത്തോ വിഹരാമീ''തി (അം॰ നി॰ ൪.൮; മ॰ നി॰ ൧.൧൫൦).

ദസബലബലധാരീതി ദസ ബലാനി ഏതേസന്തി ദസബലാ, ദസബലാനം ബലാനി ദസബലബലാനി, താനി ദസബലബലാനി ധാരയതീതി ദസബലബലധാരീ, ദസബലഞാണബലധാരീതി അത്ഥോ. ഏതേഹി തീഹി വചനേഹി അനന്തപ്പഭേദാനം നേയ്യാനം പഭേദമുഖമത്തം ദസ്സിതം. സോയേവ പഞ്ഞാപയോഗവസേന അഭിമങ്ഗലസമ്മതട്ഠേന **പുരിസാസഭോ**. അസന്താസട്ഠേന **പുരിസസീഹോ**. മഹന്തട്ഠേന **പുരിസനാഗോ**. പജാനനട്ഠേന **പുരിസാജഞ്ഞോ**. ലോകകിച്ചധുരവഹനട്ഠേന **പുരിസധോരയ്ഹോ**.

അഥ തേജാദികം അനന്തഞാണതോ ലദ്ധം ഗുണവിസേസം ദസ്സേതുകാമോ തേസം തേജാദീനം അനന്തഞാണമൂലകഭാവം ദസ്സേന്തോ **അനന്തഞാണോ**തി വത്വാ **അനന്തതേജോ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **അനന്തഞാണോ**തി ഗണനവസേന ച പഭാവവസേന ച അന്തവിരഹിതഞാണോ. **അനന്തതേജോ**തി വേനേയ്യസന്താനേ മോഹതമവിധമനേന അനന്തഞാണതേജോ. **അനന്തയസോ**തി പഞ്ഞാഗുണേഹേവ ലോകത്തയവിത്ഥതാനന്തകിത്തിഘോസോ. **അഡ്ഢോ**തി പഞ്ഞാധനസമിദ്ധിയാ സമിദ്ധോ. **മഹദ്ധനോ**തി പഞ്ഞാധനവഡ്ഢത്തേപി പഭാവമഹത്തേന മഹന്തം പഞ്ഞാധനമസ്സാതി മഹദ്ധനോ . മഹാധനോതിപി പാഠോ. **ധനവാ**തി പസംസിതബ്ബപഞ്ഞാധനവത്താ നിച്ചയുത്തപഞ്ഞാധനവത്താ അതിസയഭൂതപഞ്ഞാധനവത്താ ധനവാ. ഏതേസുപി ഹി തീസു അത്ഥേസു ഇദം വചനം സദ്ദവിദൂ ഇച്ഛന്തി.

ഏവം പഞ്ഞാഗുണേന ഭഗവതോ അത്തസമ്പത്തിസിദ്ധിം ദസ്സേത്വാ പുന പഞ്ഞാഗുണേനേവ ലോകഹിതസമ്പത്തിസിദ്ധിം ദസ്സേന്തോ **നേതാ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ വേനേയ്യേ സംസാരസങ്ഖാതഭയട്ഠാനതോ നിബ്ബാനസങ്ഖാതഖേമട്ഠാനം **നേതാ**. തത്ഥ നയനകാലേ ഏവ സംവരവിനയപഹാനവിനയവസേന വേനേയ്യേ **വിനേതാ**. ധമ്മദേസനാകാലേ ഏവ സംസയച്ഛേദനേന **അനുനേതാ**. സംസയം ഛിന്ദിത്വാ പഞ്ഞാപേതബ്ബം അത്ഥം **പഞ്ഞാപേതാ**. തഥാ പഞ്ഞാപിതാനം നിച്ഛയകരണേന **നിജ്ഝാപേതാ**. തഥാ നിജ്ഝായിതസ്സ അത്ഥസ്സ പടിപത്തിപയോജനവസേന **പേക്ഖേതാ**. തഥാപടിപന്നേ പടിപത്തിഫലേന **പസാദേതാ. സോ ഹി ഭഗവാ**തി ഏത്ഥ ഹി-കാരോ അനന്തരം വുത്തസ്സ അത്ഥസ്സ കാരണോപദേസേ നിപാതോ. **അനുപ്പന്നസ്സ മഗ്ഗസ്സ ഉപ്പാദേതാ**തി സകസന്താനേ ന ഉപ്പന്നപുബ്ബസ്സ ഛഅസാധാരണഞാണഹേതുഭൂതസ്സ അരിയമഗ്ഗസ്സ ബോധിമൂലേ ലോകഹിതത്ഥം സകസന്താനേ ഉപ്പാദേതാ. **അസഞ്ജാതസ്സ മഗ്ഗസ്സ സഞ്ജനേതാ**തി വേനേയ്യസന്താനേ അസഞ്ജാതപുബ്ബസ്സ സാവകപാരമിഞാണഹേതുഭൂതസ്സ അരിയമഗ്ഗസ്സ ധമ്മചക്കപ്പവത്തനതോ പഭുതി യാവജ്ജകാലാ വേനേയ്യസന്താനേ സഞ്ജനേതാ. സാവകവേനേയ്യാനമ്പി ഹി സന്താനേ ഭഗവതോ വുത്തവചനേനേവ അരിയമഗ്ഗസ്സ സഞ്ജനനതോ ഭഗവാ സഞ്ജനേതാ നാമ ഹോതി. **അനക്ഖാതസ്സ മഗ്ഗസ്സ അക്ഖാതാ**തി അട്ഠധമ്മസമന്നാഗതാനം ബുദ്ധഭാവായ കതാഭിനീഹാരാനം ബോധിസത്താനം ബുദ്ധഭാവായ ബ്യാകരണം ദത്വാ അനക്ഖാതപുബ്ബസ്സ പാരമിതാമഗ്ഗസ്സ, ''ബുദ്ധോ ഭവിസ്സതീ''തി ബ്യാകരണമത്തേനേവ വാ ബോധിമൂലേ ഉപ്പജ്ജിതബ്ബസ്സ അരിയമഗ്ഗസ്സ അക്ഖാതാ. അയം നയോ പച്ചേകബോധിസത്തബ്യാകരണേപി ലബ്ഭതിയേവ.

മഗ്ഗഞ്ഞൂതി പച്ചവേക്ഖണാവസേന അത്തനാ ഉപ്പാദിതഅരിയമഗ്ഗസ്സ ഞാതാ. **മഗ്ഗവിദൂ**തി വേനേയ്യസന്താനേ ജനേതബ്ബസ്സ അരിയമഗ്ഗസ്സ കുസലോ. **മഗ്ഗകോവിദോ**തി ബോധിസത്താനം അക്ഖാതബ്ബമഗ്ഗേ വിചക്ഖണോ. അഥ വാ അഭിസമ്ബോധിപടിപത്തിമഗ്ഗഞ്ഞൂ, പച്ചേകബോധിപടിപത്തിമഗ്ഗവിദൂ, സാവകബോധിപടിപത്തിമഗ്ഗകോവിദോ. അഥ വാ ''ഏതേന മഗ്ഗേന അതംസു പുബ്ബേ, തരിസ്സന്തിയേവ തരന്തി ഓഘ''ന്തി (സം॰ നി॰ ൫.൪൦൯) വചനതോ യഥായോഗം അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നബുദ്ധപച്ചേകബുദ്ധസാവകാനം മഗ്ഗവസേന ച സുഞ്ഞതാനിമിത്തഅപ്പണിഹിതമഗ്ഗവസേന ച ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞൂവിപഞ്ചിതഞ്ഞൂനേയ്യപുഗ്ഗലാനം മഗ്ഗവസേന ച യഥാക്കമേനത്ഥയോജനം കരോന്തി. **മഗ്ഗാനുഗാമീ ച പനാ**തി ഭഗവതാ ഗതമഗ്ഗാനുഗാമിനോ ഹുത്വാ . ഏത്ഥ ച-സദ്ദോ ഹേതുഅത്ഥേ നിപാതോ.

ഏതേന ച ഭഗവതോ മഗ്ഗുപ്പാദനാദിഗുണാധിഗമായ ഹേതു വുത്തോ ഹോതി. പന-സദ്ദോ കതത്ഥേ നിപാതോ. തേന ഭഗവതാ കതമഗ്ഗകരണം വുത്തം ഹോതി. **പച്ഛാ സമന്നാഗതാ**തി പഠമം ഗതസ്സ ഭഗവതോ പച്ഛാഗതസീലാദിഗുണേന സമന്നാഗതാ. ഇതി ഥേരോ "അനുപ്പന്നസ്സ മഗ്ഗസ്സ ഉപ്പാദേതാ"തിആദീഹി യസ്മാ സബ്ബേപി ഭഗവതോ സീലാദയോ ഗുണാ അരഹത്തമഗ്ഗമേവ നിസ്സായ ആഗതാ, തസ്മാ അരഹത്തമഗ്ഗമേവ നിസ്സായ ഗുണം കഥേസി.

ജാനം ജാനാതീതി ജാനിതബ്ബം ജാനാതി, സബ്ബഞ്ഞുതായ യംകിഞ്ചി പഞ്ഞായ ജാനിതബ്ബം നാമ അത്ഥി, തം സബ്ബം പഞ്ചനേയ്യപഥഭൂതം പഞ്ഞായ ജാനാതീതി അത്ഥോ. **പസ്സം പസ്സതീ**തി പസ്സിതബ്ബം പസ്സതി, സബ്ബദസ്സാവിതായ തംയേവ നേയ്യപഥം ചക്ഖുനാ ദിട്ഠം വിയ കരോന്തോ പഞ്ഞാചക്ഖുനാ പസ്സതീതി അത്ഥോ. യഥാ വാ ഏകച്ചോ വിപരീതം ഗണ്ഹന്തോ ജാനന്തോപി ന ജാനാതി, പസ്സന്തോപി ന പസ്സതി, ന ഏവം ഭഗവാ. ഭഗവാ പന യഥാസഭാവം ഗണ്ഹന്തോ ജാനന്തോ ജാനാതിയേവ, പസ്സന്തോ പസ്സതിയേവ. സ്വായം ദസ്സനപരിണായകട്ഠേന **ചക്ഖുഭൂതോ**. വിദിതതാദിഅത്ഥേന **ഞാണഭൂതോ**. അവിപരീതസഭാവട്ഠേന വാ പരിയത്തിധമ്മപവത്തനതോ ഹദയേന ചിന്തേത്വാ വാചായ നിച്ഛാരിതധമ്മമയോതി വാ **ധമ്മഭൂതോ**. സേട്ഠട്ഠേന **ബ്രഹ്മഭൂതോ**. അഥ വാ ചക്ഖു വിയ ഭൂതോതി **ചക്ഖുഭൂതോ**. ഞാണം വിയ ഭൂതോതി **ഞാണഭൂതോ**. ധമ്മോ വിയ ഭൂതോതി **ധമ്മഭൂതോ**. ബ്രഹ്മാ വിയ ഭൂതോതി **ബ്രഹ്മഭൂതോ**. സ്വായം ധമ്മസ്സ വചനതോ, വത്തനതോ വാ **വത്താ**. നാനപ്പകാരേഹി വചനതോ, വത്തനതോ വാ **പവത്താ**. അത്ഥം നീഹരിത്വാ നീഹരിത്വാ നയനതോ **അത്ഥസ്സ നിന്നേതാ**. അമതാധിഗമായ പടിപത്തിദേസനതോ, അമതപ്പകാസനായ വാ ധമ്മദേസനായ അമതസ്സ അധിഗമാപനതോ **അമതസ്സ ദാതാ**. ലോകുത്തരധമ്മസ്സ ഉപ്പാദിതത്താ വേനേയ്യാനുരൂപേന യഥാസുഖം ലോകുത്തരധമ്മസ്സ ദാനേന ച, ധമ്മേസു ച ഇസ്സരോതി **ധമ്മസ്സാമീ. തഥാഗത**പദം ഹേട്ഠാ വുത്തത്ഥം.

ഇദാനി "ജാനം ജാനാതീ"തിആദീഹി വുത്തം ഗുണം സബ്ബഞ്ഞുതായ വിസേസേത്വാ ദസ്സേതുകാമോ സബ്ബഞ്ഞുതം സാധേന്തോ **നത്ഥീ**തിആദിമാഹ. ഏവംഭൂതസ്സ ഹി തസ്സ ഭഗവതോ പാരമിതാപുഞ്ഞബലപ്പഭാവനിപ്ഫന്നേന അരഹത്തമഗ്ഗഞാണേന സബ്ബധമ്മേസു സവാസനസ്സ സമ്മോഹസ്സ വിഹതത്താ **അസച്ഛികതം** നാമ നത്ഥി. അസമ്മോഹതോ സബ്ബധമ്മാനം ഞാതത്താ **അഞ്ഞാതം** നാമ നത്ഥി. തഥേവ ച സബ്ബധമ്മാനം ചക്ഖുനാ വിയ ഞാണചക്ഖുനാ ദിട്ഠത്താ **അദിട്ഠം** നാമ നത്ഥി. ഞാണേന പന പത്തത്താ **അവിദിതം** നാമ നത്ഥി. അസമ്മോഹസച്ഛികിരിയായ സച്ഛികതത്താ **അസച്ഛികതം** നാമ നത്ഥി. അസമ്മോഹപഞ്ഞായ ഫുട്ഠത്താ പഞ്ഞായ **അഫസ്സിതം** നാമ നത്ഥി. **പച്ചുപ്പന്ന**ന്തി പച്ചുപ്പന്നം കാലം വാ ധമ്മം വാ. **ഉപാദായാ**തി ആദായ, അന്തോകത്വാതി അത്ഥോ. "ഉപാദായാ"തി വചനേനേവ കാലവിനിമുത്തം നിബ്ബാനമ്പി ഗഹിതമേവ ഹോതി. "അതീതാ"ദിവചനാനി ച "നത്ഥീ"തിആദിവചനേനേവ ഘടീയന്തി, "സബ്ബേ"തിആദിവചനേന വാ. **സബ്ബേ ധമ്മാ**തി സബ്ബസങ്ഖതാസങ്ഖതധമ്മപരിയാദാനം. **സബ്ബാകാരേനാ**തി സബ്ബധമ്മേസു ഏകേകസ്സേവ ധമ്മസ്സ അനിച്ചാകാരാദിസബ്ബാകാരപരിയാദാനം . **ഞാണമുഖേ**തി ഞാണാഭിമുഖേ. **ആപാഥം ആഗച്ഛന്തീ**തി ഓസരണം ഉപേന്തി. "ജാനിതബ്ബ"ന്തിപദം "നേയ്യ"ന്തിപദസ്സ അത്ഥവിവരണത്ഥം വുത്തം.

അത്തത്ഥോ വാതിആദീസു വാ-സദ്ദോ സമുച്ചയത്ഥോ. **അത്തത്ഥോ**തി അത്തനോ അത്ഥോ. **പരത്ഥോ**തി പരേസം തിണ്ണം ലോകാനം അത്ഥോ. **ഉഭയത്ഥോ**തി അത്തനോ ച പരേസഞ്ചാതി സകിംയേവ ഉഭിന്നം അത്ഥോ. **ദിട്ഠധമ്മികോ**തി ദിട്ഠധമ്മേ നിയുത്തോ, ദിട്ഠധമ്മപ്പയോജനോ വാ അത്ഥോ. സമ്പരായേ നിയുത്തോ, സമ്പരായപ്പയോജനോ വാ **സമ്പരായികോ. ഉത്താനോ**തിആദീസു വോഹാരവസേന വത്തബ്ബോ സുഖപതിട്ഠത്താ ഉത്താനോ. വോഹാരം അതിക്കമിത്വാ വത്തബ്ബോ സുഞ്ഞതാപടിസംയുത്തോ ദുക്ഖപതിട്ഠത്താ **ഗമ്ഭീരോ**. ലോകുത്തരോ അച്ചന്തതിരോക്ഖത്താ **ഗൂള്ഹോ**. അനിച്ചതാദികോ ഘനാദീഹി പടിച്ഛന്നത്താ **പടിച്ഛന്നോ**. അപ്പചുരവോഹാരേന വത്തബ്ബോ യഥാരുതം അഗ്ഗഹേത്വാ അധിപ്പായസ്സ നേതബ്ബത്താ **നേയ്യോ**. പചുരവോഹാരേന വത്തബ്ബോ വചനമത്തേന അധിപ്പായസ്സ നീതത്താ **നീതോ**. സുപരിസുദ്ധസീലസമാധിവിപസ്സനത്ഥോ തദങ്ഗവിക്ഖമ്ഭനവസേന വജ്ജവിരഹിതത്താ **അനവജ്ജോ**. കിലേസസമുച്ഛേദനതോ അരിയമഗ്ഗത്ഥോ **നിക്കിലേസോ**. കിലേസപടിപ്പസ്സദ്ധത്താ അരിയഫലത്ഥോ **വോദാനോ**. സങ്ഖതാസങ്ഖതേസു അഗ്ഗധമ്മത്താ നിബ്ബാനം **പരമത്ഥോ. പരിവത്തതീ**തി ബുദ്ധഞാണസ്സ വിസയഭാവതോ അബഹിഭൂതത്താ അന്തോബുദ്ധഞാണേ ബ്യാപിത്വാ വാ സമന്താ വാ ആലിങ്ഗിത്വാ വാ വിസേസേന വാ വത്തതി.

സബ്ബം കായകമ്മന്തിആദീഹി ഭഗവതോ ഞാണമയതം ദസ്സേതി. **ഞാണാനുപരിവത്തതീ**തി ഞാണം അനുപരിവത്തതി, ഞാണവിരഹിതം ന ഹോതീതി അത്ഥോ. **അപ്പടിഹത**ന്തി നിരാവരണതം ദസ്സേതി. പുന സബ്ബഞ്ഞുതം ഉപമായ സാധേതുകാമോ **യാവതക**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ ജാനിതബ്ബന്തി **നേയ്യം,** നേയ്യപരിയന്തോ നേയ്യാവസാനമസ്സ അത്ഥീതി **നേയ്യപരിയന്തികം**. അസബ്ബഞ്ഞൂനം പന നേയ്യാവസാനമേവ നത്ഥി. **ഞാണപരിയന്തികേ**പി ഏസേവ നയോ. പുരിമയമകേ വുത്തത്ഥമേവ ഇമിനാ യമകേന വിസേസേത്വാ ദസ്സേതി, തതിയയമകേന പടിസേധവസേന നിയമിത്വാ ദസ്സേതി . ഏത്ഥ ച നേയ്യം ഞാണസ്സ പഥത്താ **നേയ്യപഥോ. അഞ്ഞമഞ്ഞപരിയന്തട്ഠായിനോ**തി നേയ്യഞ്ച ഞാണഞ്ച ഖേപേത്വാ ഠാനതോ അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ പരിയന്തേ ഠാനസീലാ. **ആവജ്ജനപ്പടിബദ്ധാ**തി മനോദ്വാരാവജ്ജനായത്താ, ആവജ്ജിതാനന്തരമേവ ജാനാതീതി അത്ഥോ. **ആകങ്ഖപ്പടിബദ്ധാ**തി രുചിആയത്താ, ആവജ്ജനാനന്തരം ജവനഞാണേന ജാനാതീതി അത്ഥോ. ഇതരാനി ദ്വേ പദാനി ഇമേസം ദ്വിന്നം പദാനം യഥാക്കമേന അത്ഥപ്പകാസനത്ഥം വുത്താനി. **ബുദ്ധോ ആസയം ജാനാതീ**തിആദീനി ഞാണകഥായം വണ്ണിതാനി. മഹാനിദ്ദേസേ പന ''ഭഗവാ ആസയം ജാനാതീ''തി (മഹാനി॰ ന്ന൯) ആഗതം. തത്ഥ ''ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ''തി (മഹാനി॰ ന്ന൯) ആഗതട്ഠാനേ ച ഇധ കത്ഥചി ''ബുദ്ധസ്സാ''തി ആഗതം.

അന്തമസോതി ഉപരിമന്തേന. **തിമിതിമിങ്ഗല**ന്തി ഏത്ഥ തിമി നാമ ഏകാ മച്ഛജാതി, തിമിം ഗിലിതും സമത്ഥാ തതോ മഹന്തസരീരാ തിമിങ്ഗലാ നാമ ഏകാ മച്ഛജാതി, തിമിങ്ഗലമ്പി ഗിലിതും സമത്ഥാ പഞ്ചയോജനസതികസരീരാ തിമിതിമിങ്ഗലാ നാമ ഏകാ മച്ഛജാതി. ഇധ ജാതിഗ്ഗഹണേന ഏകവചനം കതന്തി വേദിതബ്ബം. **ഗരുളം വേനതേയ്യ**ന്തി ഏത്ഥ **ഗരുളോ**തി ജാതിവസേന നാമം, **വേനതേയ്യോ**തി ഗോത്തവസേന. **പദേസേ**തി ഏകദേസേ. **സാരിപുത്തസമാ**തി സബ്ബബുദ്ധാനം ധമ്മസേനാപതിത്ഥേരേ ഗഹേത്വാ വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. സേസസാവകാ ഹി പഞ്ഞായ ധമ്മസേനാപതിത്ഥേരേന സമാ നാമ നത്ഥി. യഥാഹ - ''ഏതദഗ്ഗം, ഭിക്ഖവേ, മമ സാവകാനം ഭിക്ഖൂനം

മഹാപഞ്ഞാനം യദിദം സാരിപുത്തോ''തി (അം॰ നി॰ ൧.൧൮൮-൧൮൯). അട്ഠകഥായഞ്ച വുത്തം -

> ''ലോകനാഥം ഠപേത്വാന, യേ ചഞ്ഞേ സന്തി പാണിനോ;
> പഞ്ഞായ സാരിപുത്തസ്സ, കലം നാഗ്ഘന്തി സോളസി''ന്തി. (വിസുദ്ധി॰ ൧.൧൭൧);

ഫരിത്വാതി ബുദ്ധഞാണം സബ്ബദേവമനുസ്സാനമ്പി പഞ്ഞം പാപുണിത്വാ ഠാനതോ തേസം പഞ്ഞം ഫരിത്വാ ബ്യാപിത്വാ തിട്ഠതി. **അതിഘംസിത്വാ**തി ബുദ്ധഞാണം സബ്ബദേവമനുസ്സാനമ്പി പഞ്ഞം അതിക്കമിത്വാ തേസം അവിസയഭൂതമ്പി സബ്ബം നേയ്യം ഘംസിത്വാ ഭഞ്ജിത്വാ തിട്ഠതി. മഹാനിദ്ദേസേ പന (മഹാനി॰ ൬൯) ''അഭിഭവിത്വാ''തി പാഠോ, മദ്ദിത്വാതിപി അത്ഥോ. **യേപി തേ**തിആദീഹി ഏവം ഫരിത്വാ അതിഘംസിത്വാ ഠാനസ്സ പച്ചക്ഖകാരണം ദസ്സേതി. തത്ഥ **പണ്ഡിതാ**തി പണ്ഡിച്ചേന സമന്നാഗതാ. **നിപുണാ**തി സണ്ഹസുഖുമബുദ്ധിനോ സുഖുമേ അത്ഥന്തരേ പടിവിജ്ഝനസമത്ഥാ. **കതപരപ്പവാദാ**തി ഞാതപരപ്പവാദാ ചേവ പരേഹി സദ്ധിം കതവാദപരിചയാ ച. **വാലവേധിരൂപാ**തി വാലവേധിധനുഗ്ഗഹസദിസാ. **വോഭിന്ദന്താ മഞ്ഞേ ചരന്തി പഞ്ഞാഗതേന ദിട്ഠിഗതാനീ**തി വാലവേധീ വിയ വാലം സുഖുമാനിപി പരേസം ദിട്ഠിഗമനാനി അത്തനോ പഞ്ഞാഗമനേന ഭിന്ദന്താ വിയ ചരന്തീതി അത്ഥോ. അഥ വാ ''ഗൂഥഗതം മുത്തഗത''ന്തിആദീസു (അം॰ നി॰ ൯.൧൧) വിയ പഞ്ഞാ ഏവ പഞ്ഞാഗതാനി, ദിട്ഠിയോ ഏവ ദിട്ഠിഗതാനി.

പഞ്ഹം അഭിസങ്ഖരിത്വാതി ദ്വിപദമ്പി തിപദമ്പി ചതുപ്പദമ്പി പുച്ഛം രചയിത്വാ. തേസം പഞ്ഹാനം അതിബഹുകത്താ സബ്ബസങ്ഗഹത്ഥം ദ്വിക്ഖത്തും വുത്തം. **ഗൂള്ഹാനി ച പടിച്ഛന്നാനി** അത്ഥജാതാനീതി പാഠസേസോ. തേസം തഥാ വിനയം ദിസ്വാ ''അത്തനാ അഭിസങ്ഖതപഞ്ഹം പുച്ഛതൂ''തി ഏവം ഭഗവതാ അധിപ്പേതത്താ പഞ്ഹം പുച്ഛന്തി. അഞ്ഞേസം പന പുച്ഛായ ഓകാസമേവ അദത്വാ ഭഗവാ ഉപസങ്കമന്താനം ധമ്മം ദേസേതി. യഥാഹ -

> ''തേ പഞ്ഹം അഭിസങ്ഖരോന്തി 'ഇമം മയം പഞ്ഹം സമണം ഗോതമം ഉപസങ്കമിത്വാ പുച്ഛിസ്സാമ, സചേ നോ സമണോ ഗോതമോ ഏവം പുട്ഠോ ഏവം ബ്യാകരിസ്സതി, ഏവമസ്സ മയം വാദം ആരോപേസ്സാമ. ഏവം ചേപി നോ പുട്ഠോ ഏവം ബ്യാകരിസ്സതി, ഏവംപിസ്സ മയം വാദം ആരോപേസ്സാമാ'തി. തേ യേന സമണോ ഗോതമോ, തേനുപസങ്കമന്തി, തേ സമണോ ഗോതമോ ധമ്മിയാ കഥായ സന്ദസ്സേതി സമാദപേതി സമുത്തേജേതി സമ്പഹംസേതി. തേ സമണേന ഗോതമേന ധമ്മിയാ കഥായ സന്ദസ്സിതാ സമാദപിതാ സമുത്തേജിതാ സമ്പഹംസിതാ ന ചേവ സമണം ഗോതമം പഞ്ഹം പുച്ഛന്തി, കുതോസ്സ വാദം ആരോപേസ്സന്തി? അഞ്ഞദത്ഥു സമണസ്സേവ ഗോതമസ്സ സാവകാ സമ്പജ്ജന്തീ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൮൯).

കസ്മാ പഞ്ഹം ന പുച്ഛന്തീതി ചേ? ഭഗവാ കിര പരിസമജ്ഝേ ധമ്മം ദേസേന്തോ പരിസായ അജ്ഝാസയം ഓലോകേതി. തതോ പസ്സതി ''ഇമേ പണ്ഡിതാ ഗൂള്ഹം രഹസ്സം പഞ്ഹം ഓവട്ടികസാരം കത്വാ ആഗതാ''തി. സോ തേഹി അപുട്ഠോയേവ ''പഞ്ഹപുച്ഛായ ഏത്തകാ ദോസാ, വിസ്സജ്ജനേ ഏത്തകാ, അത്ഥേ പദേ അക്ഖരേ ഏത്തകാതി ഇമേ പഞ്ഹേ പുച്ഛന്തോ

ഏവം പുച്ഛേയ്യ, വിസ്സജ്ജേന്തോ ഏവം വിസ്സജ്ജേയ്യാ"തി ഇതി ഓവട്ടികസാരം കത്വാ ആനീതേ പഞ്ഹേ ധമ്മകഥായ അന്തരേ പക്ഖിപിത്വാ വിദംസേതി. തേ പണ്ഡിതാ "സേയ്യാ വത നോ, യേ മയം ഇമേ പഞ്ഹേ ന പുച്ഛിമ്ഹ. സചേപി മയം പുച്ഛേയ്യാമ, അപ്പതിട്ഠിതേ നോ കത്വാ സമണോ ഗോതമോ ഖിപേയ്യാ"തി അത്തമനാ ഭവന്തി. അപിച ബുദ്ധാ നാമ ധമ്മം ദേസേന്താ പരിസം മേത്തായ ഫരന്തി. മേത്തായ ച ഫരണേന ദസബലേസു മഹാജനസ്സ ചിത്തം പസീദതി. ബുദ്ധാ നാമ രൂപഗ്ഗപ്പത്താ ഹോന്തി ദസ്സനസമ്പന്നാ മധുരസ്സരാ മുദുജിവ്ഹാ സുഫുസിതദന്താവരണാ അമതേന ഹദയം സിഞ്ചന്താ വിയ ധമ്മം കഥേന്തി. തത്ര നേസം മേത്താഫരണേന പസന്നചിത്താനം ഏവം ഹോതി - ഏവരൂപം അദ്വേജ്ഝകഥം അമോഘകഥം നിയ്യാനികകഥം കഥേന്തേന ഭഗവതാ സദ്ധിം ന സക്ഖിസ്സാമ പച്ചനീകഗ്ഗാഹം ഗണ്ഹിതുന്തി അത്തനോ പസന്നഭാവേനേവ പഞ്ഹം ന പുച്ഛന്തീതി.

കഥിതാ വിസജ്ജിതാ ചാതി ഏവം തുമ്ഹേ പുച്ഛഥാതി പുച്ഛിതപഞ്ഹാനം ഉച്ചാരണേന തേ പഞ്ഹാ ഭഗവതാ കഥിതാ ഏവ ഹോന്തി. യഥാ ച തേ വിസജ്ജേതബ്ബാ, തഥാ വിസജ്ജിതാ ഏവ ഹോന്തി. **നിദ്ദിട്ഠകാരണാ**തി ഇമിനാ കാരണേന ഇമിനാ ഹേതുനാ ഏവം ഹോതീതി ഏവം സഹേതുകം കത്വാ വിസജ്ജനേന ഭഗവതാ നിദ്ദിട്ഠകാരണാ ഏവ ഹോന്തി തേ പഞ്ഹാ. **ഉപക്ഖിത്തകാ ച തേ ഭഗവതോ സമ്പജ്ജന്തീ**തി തേ ഖത്തിയപണ്ഡിതാദയോ ഭഗവതോ പഞ്ഹവിസജ്ജനേനേവ ഭഗവതോ സമീപേ ഖിത്തകാ പാദഖിത്തകാ സമ്പജ്ജന്തി, സാവകാ വാ സമ്പജ്ജന്തി ഉപാസകാ വാതി അത്ഥോ, സാവകസമ്പത്തിം വാ പാപുണന്തി ഉപാസകസമ്പത്തിം വാതി വുത്തം ഹോതി. **അഥാ**തി അനന്തരത്ഥേ, തേസം ഉപക്ഖിത്തകസമ്പത്തിസമനന്തരമേവാതി അത്ഥോ . **തത്ഥാ**തി തസ്മിം ഠാനേ, തസ്മിം അധികാരേ വാ. **അതിരോചതീ**തി അതിവിയ ജോതേതി പകാസതി. **യദിദം പഞ്ഞായാ**തി യായം ഭഗവതോ പഞ്ഞാ, തായ പഞ്ഞായ ഭഗവാവ അതിരോചതീതി അത്ഥോ. **ഇതി**സദ്ദോ കാരണത്ഥേ, ഇമിനാ കാരണേന **അഗ്ഗോ അസാമന്തപഞ്ഞോ**തി അത്ഥോ.

൬൩. രാഗം അഭിഭുയ്യതീതി ഭൂരിപഞ്ഞാതി സാ സാ മഗ്ഗപഞ്ഞാ അത്തനാ വജ്ഝം രാഗം അഭിഭുയ്യതി അഭിഭവതി മദ്ദതീതി ഭൂരിപഞ്ഞാ. **ഭൂരീ**തി ഹി ഫുടട്ഠോ വിസദത്ഥോ . യാ ച ഫുടാ, സാ പടിപക്ഖം അഭിഭവതി ന അഫുടാ, തസ്മാ ഭൂരിപഞ്ഞായ അഭിഭവനത്ഥോ വുത്തോ. **അഭിഭവിതാ**തി സാ സാ ഫലപഞ്ഞാ തം തം രാഗം അഭിഭവിതവതീ മദ്ദിതവതീതി ഭൂരിപഞ്ഞാ. അഭിഭവതാതി വാ പാഠോ. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ. രാഗാദീസു പന രജ്ജനലക്ഖണോ **രാഗോ**. ദുസ്സനലക്ഖണോ **ദോസോ**. മുയ്ഹനലക്ഖണോ **മോഹോ**. കുജ്ഝനലക്ഖണോ **കോധോ**. ഉപനന്ധനലക്ഖണോ **ഉപനാഹോ**. പുബ്ബകാലം കോധോ, അപരകാലം ഉപനാഹോ. പരഗുണമക്ഖനലക്ഖണോ **മക്ഖോ**. യുഗഗ്ഗാഹലക്ഖണോ **പളാസോ**. പരസമ്പത്തിഖീയനലക്ഖണാ **ഇസ്സാ**. അത്തനോ സമ്പത്തിനിഗൂഹണലക്ഖണം **മച്ഛരിയം**. അത്തനാ കതപാപപടിച്ഛാദനലക്ഖണാ **മായാ**. അത്തനോ അവിജ്ജമാനഗുണപ്പകാസനലക്ഖണം **സാഠേയ്യം**. ചിത്തസ്സ ഉദ്ധുമാതഭാവലക്ഖണോ **ഥമ്ഭോ**. കരണുത്തരിയലക്ഖണോ **സാരമ്ഭോ**. ഉന്നതിലക്ഖണോ **മാനോ**. അബ്ഭുന്നതിലക്ഖണോ **അതിമാനോ**. മത്തഭാവലക്ഖണോ **മദോ**. പഞ്ചസു കാമഗുണേസു ചിത്തവോസഗ്ഗലക്ഖണോ **പമാദോ**.

രാഗോ അരി, തം അരിം മദ്ദനിപഞ്ഞാതിആദീഹി കിം വുത്തം ഹോതി? രാഗാദികോ കിലേസോ ചിത്തസന്താനേ ഭൂതോ അരീതി ഭൂ-അരി, പദസന്ധിവസേന അ-കാര ലോപം കത്വാ ഭൂരീതി വുത്തോ. തസ്സ ഭൂരിസ്സ മദ്ദനീ പഞ്ഞാ ഭൂരിമദ്ദനിപഞ്ഞാതി വത്തബ്ബേ മദ്ദനീ സദ്ദ ലോപം കത്വാ "ഭൂരിപഞ്ഞാ"തി വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. **തം അരിം മദ്ദനീ**തി ച തേസം അരീനം മദ്ദനീതി പദച്ഛേദോ കാതബ്ബോ. **പഥവീസമായാ**തി വിത്ഥതവിപുലട്ഠേനേവ പഥവീസമായ. **വിത്ഥതായാ**തി പജാനിതബ്ബേ വിസയേ പത്ഥടായ, ന ഏകദേസേ വത്തമാനായ. **വിപുലായാ**തി ഓളാരികഭൂതായ. മഹാനിദ്ദേസേ പന "വിപുലായ വിത്ഥതായാ"തി (മഹാനി॰ ൨൭) ആഗതം. **സമന്നാഗതോ**തി പുഗ്ഗലോ. **ഇതി**സദ്ദോ കാരണത്ഥേ, ഇമിനാ കാരണേന പുഗ്ഗലസ്സ ഭൂരിപഞ്ഞായ സമന്നാഗതത്താ തസ്സ പഞ്ഞാ ഭൂരിപഞ്ഞാ നാമാതി ഭൂതേ അത്ഥേ രമതീതി അത്ഥോ. ഭൂരിപഞ്ഞസ്സ പഞ്ഞാ ഭൂരിപഞ്ഞപഞ്ഞാതി വത്തബ്ബേ ഏകസ്സ പഞ്ഞാസദ്ദസ്സ ലോപം കത്വാ "ഭൂരിപഞ്ഞാ"തി വുത്തം. ഭൂരിസമാ പഞ്ഞാതി വാ ഭൂരിപഞ്ഞാ. **അപി ചാ**തി അഞ്ഞപരിയായദസ്സനത്ഥം വുത്തം. **പഞ്ഞായമേത**ന്തി പഞ്ഞായ ഏതം. **അധിവചന**ന്തി അധികവചനം. **ഭൂരീ**തി ഭൂതേ അത്ഥേ രമതീതി ഭൂരി. **മേധാ**തി അസനി വിയ സിലുച്ചയേ കിലേസേ മേധതി ഹിംസതീതി മേധാ, ഖിപ്പം ഗഹണധാരണട്ഠേന വാ മേധാ. **പരിണായികാ**തി യസ്സുപ്പജ്ജതി, തം സത്തം ഹിതപടിപത്തിയം സമ്പയുത്തധമ്മേ ച യാഥാവലക്ഖണപടിവേധേ ച പരിനേതീതി പരിണായികാ. ഇമേഹേവ അഞ്ഞാനിപി പഞ്ഞാപരിയായവചനാനി വുത്താനി ഹോന്തി.

പഞ്ഞാബാഹുല്ലന്തി പഞ്ഞാ ബഹുലാ അസ്സാതി പഞ്ഞാബഹുലോ, തസ്സ ഭാവോ പഞ്ഞാബാഹുല്ലം. തഞ്ച ബഹുലം പവത്തമാനാ പഞ്ഞാ ഏവ. **ഇധേകച്ചോ**തിആദീസു പുഥുജ്ജനകല്യാണകോ വാ അരിയോ വാ. പഞ്ഞാ ഗരുകാ അസ്സാതി **പഞ്ഞാഗരുകോ**. പഞ്ഞാ ചരിതം പവത്തം അസ്സാതി **പഞ്ഞാചരിതോ**. പഞ്ഞാ ആസയോ അസ്സാതി **പഞ്ഞാസയോ**. പഞ്ഞായ അധിമുത്തോതി **പഞ്ഞാധിമുത്തോ**. പഞ്ഞാ ഏവ ധജഭൂതാ അസ്സാതി **പഞ്ഞാധജോ**. പഞ്ഞാ ഏവ കേതുഭൂതാ അസ്സാതി **പഞ്ഞാകേതു**. പഞ്ഞാ ഏവ അധിപതി പഞ്ഞാധിപതി, പഞ്ഞാധിപതിതോ ആഗതത്താ **പഞ്ഞാധിപതേയ്യോ**. ധമ്മസഭാവവിചിനനം ബഹുലമസ്സാതി **വിചയബഹുലോ**. നാനപ്പകാരേന ധമ്മസഭാവവിചിനനം ബഹുലമസ്സാതി **പവിചയബഹുലോ**. പഞ്ഞായ ഓഗാഹേത്വാ തസ്സ തസ്സ ധമ്മസ്സ ഖായനം പാകടകരണം ഓക്ഖായനം, ഓക്ഖായനം ബഹുലമസ്സാതി **ഓക്ഖായനബഹുലോ**. പഞ്ഞായ തസ്സ തസ്സ ധമ്മസ്സ സമ്മാ പേക്ഖണാ സമ്പേക്ഖാ, സമ്പേക്ഖായ അയനം പവത്തനം സമ്പേക്ഖായനം, സമ്പേക്ഖായനം ധമ്മോ പകതി അസ്സാതി **സമ്പേക്ഖായനധമ്മോ**. തം തം ധമ്മം വിഭൂതം പാകടം കത്വാ വിഹരതീതി **വിഭൂതവിഹാരീ,** വിഭൂതോ വിഹാരോ വാ അസ്സ അത്ഥീതി വിഭൂതവിഹാരീ. സാ പഞ്ഞാ ചരിതം, ഗരുകാ, ബഹുലാ അസ്സാതി **തച്ചരിതോ തഗ്ഗരുകോ തബ്ബഹുലോ**. തസ്സം പഞ്ഞായം നിന്നോ, പോണോ, പബ്ഭാരോ, അധിമുത്തോതി **തന്നിന്നോ തപ്പോണോ തപ്പബ്ഭാരോ തദധിമുത്തോ**. സാ പഞ്ഞാ അധിപതി തദധിപതി, തതോ ആഗതോ **തദധിപതേയ്യോ**. "പഞ്ഞാഗരുകോ"തിആദീനി "കാമം സേവന്തംയേവ ജാനാതി അയം പുഗ്ഗലോ കാമഗരുകോ"തിആദീസു (പടി॰ മ॰ ᅟ൧.൧൧൩) വിയ പുരിമജാതിതോ പഭുതി വുത്താനി. "തച്ചരിതോ"തിആദീനി ഇമിസ്സാ ജാതിയാ വുത്താനി.

സീഘപഞ്ഞാ ച ലഹുപഞ്ഞാ ച ഹാസപഞ്ഞാ ച ജവനപഞ്ഞാ ച ലോകിയലോകുത്തരമിസ്സകാ. ഖിപ്പട്ഠേന **സീഘപഞ്ഞാ**. ലഹുകട്ഠേന **ലഹുപഞ്ഞാ**. ഹാസബഹുലട്ഠേന **ഹാസപഞ്ഞാ**. വിപസ്സനൂപഗസങ്ഖാരേസു ച വിസങ്ഖാരേ ച ജവനട്ഠേന **ജവനപഞ്ഞാ. സീഘം സീഘ**ന്തി ബഹുന്നം സീലാദീനം സങ്ഗഹത്ഥം ദ്വിക്ഖത്തും വുത്തം. **സീലാനീ**തി ചാരിത്തവാരിത്തവസേന പഞ്ഞത്താനി പാതിമോക്ഖസംവരസീലാനി. **ഇന്ദ്രിയസംവര**ന്തി ചക്ഖാദീനം ഛന്നം ഇന്ദ്രിയാനം രാഗപടിഘപ്പവേസം അകത്വാ സതികവാടേന വാരണം ഥകനം. **ഭോജനേ മത്തഞ്ഞുത**ന്തി പച്ചവേക്ഖിതപരിഭോഗവസേന ഭോജനേ പമാണഞ്ഞുഭാവം. **ജാഗരിയാനുയോഗ**ന്തി ദിവസസ്സ തീസു കോട്ഠാസേസു, രത്തിയാ പഠമപച്ഛിമകോട്ഠാസേസു ച ജാഗരതി ന നിദ്ദായതി, സമണധമ്മമേവ ച കരോതീതി ജാഗരോ, ജാഗരസ്സ ഭാവോ, കമ്മം വാ ജാഗരിയം, ജാഗരിയസ്സ അനുയോഗോ ജാഗരിയാനുയോഗോ. തം ജാഗരിയാനുയോഗം. **സീലക്ഖന്ധ**ന്തി സേക്ഖം അസേക്ഖം വാ സീലക്ഖന്ധം. ഏവമിതരേപി ഖന്ധാ വേദിതബ്ബാ. **പഞ്ഞാക്ഖന്ധ**ന്തി മഗ്ഗപഞ്ഞഞ്ച സേക്ഖാസേക്ഖാനം ലോകിയപഞ്ഞഞ്ച. **വിമുത്തിക്ഖന്ധ**ന്തി ഫലവിമുത്തിം. **വിമുത്തിഞാണദസ്സനക്ഖന്ധ**ന്തി പച്ചവേക്ഖണഞാണം.

ഹാസബഹുലോതി മൂലപദം. **വേദബഹുലോ**തി തസ്സാ ഏവ പീതിയാ സമ്പയുത്തസോമനസ്സവേദനാവസേന നിദ്ദേസപദം. **തുട്ഠിബഹുലോ**തി നാതിബലവപീതിയാ തുട്ഠാകാരവസേന. **പാമോജ്ജബഹുലോ**തി ബലവപീതിയാ പമുദിതഭാവവസേന.

൭. **യം കിഞ്ചി രൂപ**ന്തിആദി സമ്മസനഞാണനിദ്ദേസേ വുത്തത്ഥം. **തുലയിത്വാ**തി കലാപസമ്മസനവസേന തുലേത്വാ. **തീരയിത്വാ**തി ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനാവസേന തീരയിത്വാ. **വിഭാവയിത്വാ**തി ഭങ്ഗാനുപസ്സനാദിവസേന പാകടം കത്വാ. **വിഭൂതം കത്വാ**തി സങ്ഖാരുപേക്ഖാനുലോമവസേന ഫുടം കത്വാ. തിക്ഖപഞ്ഞാ ലോകുത്തരാ ഏവ. **ഉപ്പന്ന**ന്തി സമഥവിപസ്സനാവസേന വിക്ഖമ്ഭനതദങ്ഗവസേന പഹീനമ്പി അരിയമഗ്ഗേന അസമൂഹതത്താ ഉപ്പത്തിധമ്മതം അനതീതതായ അസമൂഹതുപ്പന്നന്തി വുച്ചതി, തം ഇധ അധിപ്പേതം. **നാധിവാസേതീ**തി സന്താനം ആരോപേത്വാ ന വാസേതി. **പജഹതീ**തി സമുച്ഛേദവസേന പജഹതി. **വിനോദേതീ**തി ഖിപതി. **ബ്യന്തീകരോതീ**തി വിഗതന്തം കരോതി. **അനഭാവം ഗമേതീ**തി അനു അഭാവം ഗമേതി, വിപസ്സനാനുക്കമേന അരിയമഗ്ഗം പത്വാ സമുച്ഛേദവസേനേവ അഭാവം ഗമയതീതി അത്ഥോ. ഏത്ഥ ച കാമപടിസംയുത്തോ വിതക്കോ **കാമവിതക്കോ**. ''ഇമേ സത്താ മരന്തൂ''തി പരേസം മരണപടിസംയുത്തോ വിതക്കോ **ബ്യാപാദവിതക്കോ**. ''ഇമേ സത്താ വിഹിംസീയന്തൂ''തി പരേസം വിഹിംസാപടിസംയുത്തോ വിതക്കോ **വിഹിംസാവിതക്കോ. പാപകേ**തി ലാമകേ. **അകുസലേ ധമ്മേ**തി അകോസല്ലസമ്ഭൂതേ ധമ്മേ.

നിബ്ബേധികപഞ്ഞാതി നിബ്ബിദാബഹുലസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ ഉപ്പന്നമഗ്ഗപഞ്ഞാ ഏവ. **ഉബ്ബേഗബഹുലോ**തി ഞാണഭയവസേന ഭയബഹുലോ. **ഉത്താസബഹുലോ**തി ബലവഭയബഹുലോ . ഇദം പുരിമസ്സേവ അത്ഥവിവരണം. **ഉക്കണ്ഠനബഹുലോ**തി സങ്ഖാരതോ ഉദ്ധം വിസങ്ഖാരാഭിമുഖതായ ഉക്കണ്ഠനബഹുലോ. **അനഭിരതിബഹുലോ**തി ഉക്കണ്ഠനവസേനേവ

അഭിരതിഅഭാവം ദീപേതി. ഇദാനിപി തമത്ഥം ദ്വീഹി വചനേഹി വിവരതി. തത്ഥ **ബഹിമുഖോ**തി സങ്ഖാരതോ ബഹിഭൂതനിബ്ബാനാഭിമുഖോ. **ന രമതീ**തി നാഭിരമതി. **അനിബ്ബിദ്ധപുബ്ബ**ന്തി അനമതഗ്ഗേ സംസാരേ അന്തം പാപേത്വാ അനിബ്ബിദ്ധപുബ്ബം. **അപ്പദാലിതപുബ്ബ**ന്തി തസ്സേവ അത്ഥവചനം, അന്തകരണേനേവ അപദാലിതപുബ്ബന്തി അത്ഥോ. **ലോഭക്ഖന്ധ**ന്തി ലോഭരാസിം, ലോഭകോട്ഠാസം വാ. **ഇമാഹി സോളസഹി പഞ്ഞാഹി സമന്നാഗതോ**തി ഉക്കട്ഠപരിച്ഛേദേന അരഹായേവ വുത്തോ. ഉപരി ''ഏകോ സേക്ഖപടിസമ്ഭിദപ്പത്തോ''തി (പടി॰ മ॰ ൩.൮) വുത്തത്താ സോതാപന്നസകദാഗാമിഅനാഗാമിനോപി ലബ്ഭന്തിയേവ.

൨. പുഗ്ഗലവിസേസനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൮. **ദ്വേ പുഗ്ഗലാ**തിആദീഹി പടിസമ്ഭിദപ്പത്തപുഗ്ഗലവിസേസപടിപാടിം ദസ്സേതി. തത്ഥ **പുബ്ബയോഗോ**തി അതീതജാതീസു പടിസമ്ഭിദപ്പത്തിഹേതുഭൂതോ പുഞ്ഞപയോഗോ. **തേനാ**തി തേന പുബ്ബയോഗകാരണേന. ഏവം സേസേസുപി. **അതിരേകോ ഹോതീ**തി അതിരിത്തോ ഹോതി, അതിരേകയോഗതോ വാ ''അതിരേകോ''തി വുത്തോ. **അധികോ ഹോതീ**തി അഗ്ഗോ ഹോതി. **വിസേസോ ഹോതീ**തി വിസിട്ഠോ ഹോതി, വിസേസയോഗതോ വാ വിസേസോ. **ഞാണം പഭിജ്ജതീ**തി പടിസമ്ഭിദാഞാണപ്പഭേദം പാപുണാതി.

ബഹുസ്സുതോതി ബുദ്ധവചനവസേന. **ദേസനാബഹുലോ**തി ധമ്മദേസനാവസേന. **ഗരൂപനിസ്സിതോ**തി പഞ്ഞായ അധികം ഗരും ഉപനിസ്സിതോ. **വിഹാരബഹുലോ**തി വിപസ്സനാവിഹാരബഹുലോ, ഫലസമാപത്തിവിഹാരബഹുലോ വാ. **പച്ചവേക്ഖണാബഹുലോ**തി വിപസ്സനാവിഹാരേ സതി വിപസ്സനാപച്ചവേക്ഖണാബഹുലോ, ഫലസമാപത്തിവിഹാരേ സതി ഫലസമാപത്തിപച്ചവേക്ഖണാബഹുലോ. **സേഖപടിസമ്ഭിദപ്പത്തോ**തി സേഖോ ഹുത്വാ പടിസമ്ഭിദപ്പത്തോ. ഏവം **അസേഖപടിസമ്ഭിദപ്പത്തോ. സാവകപാരമിപ്പത്തോ**തി ഏത്ഥ മഹാപഞ്ഞാനം അഗ്ഗസ്സ മഹാസാവകസ്സ സത്തസട്ഠിയാ സാവകഞാണാനം പാരഗമനം പാരമീ, സാവകസ്സ പാരമീ സാവകപാരമീ, തം സാവകപാരമിം പത്തോതി സാവകപാരമിപ്പത്തോ. സാവകപാരമിതാപ്പത്തോതി വാ പാഠോ. സത്തസട്ഠിയാ സാവകഞാണാനം പാലകോ പൂരകോ ച സോ മഹാസാവകോ പരമോ, തസ്സ പരമസ്സ അയം സത്തസട്ഠിഭേദോ ഞാണകിരിയാ പരമസ്സ ഭാവോ, കമ്മം വാതി പാരമീ, തസ്സ സാവകസ്സ പാരമീ സാവകപാരമീ , തം പത്തോതി സാവകപാരമിപ്പത്തോ. **സാവകപാരമിപ്പത്തോ**തി മഹാമോഗ്ഗല്ലാനത്ഥേരാദികോ യോ കോചി സാവകോ. സാവകപാരമിപ്പത്തസാവകതോ അതിരേകസ്സ അഞ്ഞസ്സ സാവകസ്സ അഭാവാ **ഏകോ പച്ചേകസമ്ബുദ്ധോ**തി ആഹ. പുന **പഞ്ഞാപഭേദകുസലോ**തിആദീഹി വുത്തത്ഥമേവ നിഗമേത്വാ ദസ്സേസീതി. ഞാണകഥായ യേഭുയ്യേന അനേകാനി ഞാണാനി നിദ്ദിട്ഠാനി. പഞ്ഞാകഥായ യേഭുയ്യേന ഏകാപി പഞ്ഞാ നാനാകാരവസേന നാനാകത്വാ വുത്താതി അയം വിസേസോ.

മഹാപഞ്ഞാകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ഇദ്ധികഥാ

ഇദ്ധികഥാവണ്ണനാ

൯. ഇദാനി പഞ്ഞാകഥായ അനന്തരം പഞ്ഞാനുഭാവം ദസ്സേന്തേന കഥിതായ ഇദ്ധികഥായ അപുബ്ബത്ഥാനുവണ്ണനാ. തത്ഥ പുച്ഛാസു താവ **കാ ഇദ്ധീ**തി സഭാവപുച്ഛാ. **കതി ഇദ്ധിയോ**തി പഭേദപുച്ഛാ. **കതി ഭൂമിയോ**തി സമ്ഭാരപുച്ഛാ. **കതി പാദാ**തി പതിട്ഠപുച്ഛാ. **കതി പദാനീ**തി ആസന്നകാരണപുച്ഛാ. **കതി മൂലാനീ**തി ആദികാരണപുച്ഛാ. വിസജ്ജനേസു **ഇജ്ഝനട്ഠേന ഇദ്ധീ**തി നിപ്ഫത്തിഅത്ഥേന പടിലാഭട്ഠേന ചാതി അത്ഥോ. യഞ്ഹി നിപ്ഫജ്ജതി പടിലബ്ഭതി ച, തം ഇജ്ഝതീതി വുച്ചതി. യഥാഹ - ''കാമം കാമയമാനസ്സ, തസ്സ ചേതം സമിജ്ഝതീ''തി (സു॰ നി॰ ൭൭൨). ''നേക്ഖമ്മം ഇജ്ഝതീതി ഇദ്ധി, പടിഹരതീതി പാടിഹാരിയ''ന്തിആദി (പടി॰ മ॰ ൩.൩൨). അപരോ നയോ - ഇജ്ഝനട്ഠേന ഇദ്ധി, ഉപായസമ്പദായേതം അധിവചനം. ഉപായസമ്പദാ ഹി ഇജ്ഝതി അധിപ്പേതഫലപ്പസവനതോ. യഥാഹ - ''അയം ഖോ, ചിത്തോ ഗഹപതി, സീലവാ കല്യാണധമ്മോ, സചേ പണിദഹിസ്സതി 'അനാഗതമദ്ധാനം രാജാ അസ്സം ചക്കവത്തീ'തി. ഇജ്ഝിസ്സതി ഹി സീലവതോ ചേതോപണിധി വിസുദ്ധത്താ''തി (സം॰ നി॰ ൪.൩൫൨). അപരോ നയോ - ഏതായ സത്താ ഇജ്ഝന്തീതി ഇദ്ധി. **ഇജ്ഝന്തീ**തി ഇദ്ധാ വുദ്ധാ ഉക്കംസഗതാ ഹോന്തീതി വുത്തം ഹോതി.

൧൦. ദസസു ഇദ്ധീസു അധിട്ഠാനവസേന നിപ്ഫന്നത്താ **അധിട്ഠാനാ ഇദ്ധി**. പകതിവണ്ണവിജഹനവികാരവസേന പവത്തത്താ **വികുബ്ബനാ ഇദ്ധി**. സരീരബ്ഭന്തരേ അഞ്ഞസ്സ മനോമയസ്സ സരീരസ്സ നിപ്ഫത്തിവസേന പവത്തത്താ **മനോമയാ ഇദ്ധി**. ഞാണപ്പവത്തിതോ പുബ്ബേ വാ പച്ഛാ വാ തംഖണേ വാ ഞാണാനുഭാവനിബ്ബത്തോ വിസേസോ **ഞാണവിപ്ഫാരാ ഇദ്ധി**. സമാധിതോ പുബ്ബേ വാ പച്ഛാ വാ തംഖണേ വാ സമഥാനുഭാവനിബ്ബത്തോ വിസേസോ **സമാധിവിപ്ഫാരാ ഇദ്ധി**. ചേതോവസിപ്പത്താനം അരിയാനംയേവ സമ്ഭവതോ **അരിയാ ഇദ്ധി**. കമ്മവിപാകവസേന ജാതോ വിസേസോ **കമ്മവിപാകജാ ഇദ്ധി**. പുബ്ബേ കതപുഞ്ഞസ്സ ജാതോ വിസേസോ **പുഞ്ഞവതോ ഇദ്ധി**. വിജ്ജായ ജാതോ വിസേസോ **വിജ്ജാമയാ ഇദ്ധി**. തേന തേന സമ്മാപയോഗേന തസ്സ തസ്സ കമ്മസ്സ ഇജ്ഝനം **തത്ഥ തത്ഥ സമ്മാപയോഗപച്ചയാ ഇജ്ഝനട്ഠേന ഇദ്ധി**.

ഇദ്ധിയാ ചതസ്സോ ഭൂമിയോതി അവിസേസേത്വാ വുത്തേപി യഥാലാഭവസേന അധിട്ഠാനവികുബ്ബനമനോമയിദ്ധിയാ ഏവ ഭൂമിയോ, ന സേസാനം. **വിവേകജാ ഭൂമീ**തി വിവേകതോ വാ വിവേകേ വാ ജാതാ വിവേകജാ ഭൂമി. **പീതിസുഖഭൂമീ**തി പീതിസുഖയുത്താ ഭൂമി. **ഉപേക്ഖാസുഖഭൂമീ**തി തത്രമജ്ഝത്തുപേക്ഖായ ച സുഖേന ച യുത്താ ഭൂമി. **അദുക്ഖമസുഖാഭൂമീ**തി അദുക്ഖമസുഖവേദനായുത്താ ഭൂമി. തേസു പഠമദുതിയാനി ഝാനാനി പീതിഫരണതാ, തീണി ഝാനാനി സുഖഫരണതാ, ചതുത്ഥജ്ഝാനം ചേതോഫരണതാ. ഏത്ഥ ച പുരിമാനി തീണി ഝാനാനി യസ്മാ പീതിഫരണേന ച സുഖഫരണേന ച സുഖസഞ്ഞഞ്ച ലഹുസഞ്ഞഞ്ച ഓക്കമിത്വാ ലഹുമുദുകമ്മഞ്ഞകായോ ഹുത്വാ ഇദ്ധിം പാപുണാതി, തസ്മാ ഇമിനാ പരിയായേന ഇദ്ധിലാഭായ സംവത്തനതോ സമ്ഭാരഭൂമിയോതി വേദിതബ്ബാനി. ചതുത്ഥജ്ഝാനം പന ഇദ്ധിലാഭായ പകതിഭൂമിയേവ. **ഇദ്ധിലാഭായാ**തി അത്തനോ സന്താനേ പാതുഭാവവസേന ഇദ്ധീനം ലാഭായ. **ഇദ്ധിപടിലാഭായാ**തി പരിഹീനാനം വാ ഇദ്ധീനം വീരിയാരമ്ഭവസേന പുന ലാഭായ, ഉപസഗ്ഗവസേന വാ പദം വഡ്ഢിതം. **ഇദ്ധിവികുബ്ബനതായാ**തി ഇദ്ധിയാ വിവിധകരണഭാവായ. **ഇദ്ധിവിസവിതായാ**തി വിവിധം വിസേസം സവതി ജനേതി പവത്തേതീതി വിസവീ, വിവിധം സവനം വാ അസ്സ അത്ഥീതി വിസവീ, തസ്സ ഭാവോ വിസവിതാ. തസ്സാ വിസവിതായ, ഇദ്ധിയാ വിവിധവിസേസപവത്തനഭാവായാതി അത്ഥോ. **ഇദ്ധിവസീഭാവായാ**തി ഇദ്ധിയാ ഇസ്സരഭാവായ. **ഇദ്ധിവേസാരജ്ജായാ**തി ഇദ്ധിവിസാരദഭാവായ. **ഇദ്ധിപാദാ** ഞാണകഥായം വുത്തത്ഥാ.

ഛന്ദം ചേ ഭിക്ഖു നിസ്സായാതി യദി ഭിക്ഖു ഛന്ദം നിസ്സായ ഛന്ദം അധിപതിം കരിത്വാ. **ലഭതി സമാധി**ന്തി സമാധിം പടിലഭതി നിബ്ബത്തേതി. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ. തത്ഥ ഛന്ദവീരിയചിത്തവീമംസാ ചത്താരി പദാനി, തംസമ്പയുത്താ ചത്താരോ സമാധീ ചത്താരി പദാനീതി ഏവം അട്ഠ പദാനി. യസ്മാ പന ഇദ്ധിമുപ്പാദേതുകാമതാഛന്ദോ സമാധിനാ ഏകതോ നിയുത്തോവ ഇദ്ധിലാഭായ സംവത്തതി, തഥാ വീരിയാദയോ, തസ്മാ ഇമാനി അട്ഠ പദാനി വുത്താനീതി വേദിതബ്ബാനി.

യം തം ഭഗവതാ അഭിഞ്ഞാ ഉപ്പാദേതുകാമസ്സ യോഗിനോ കത്തബ്ബയോഗവിധിം ദസ്സേന്തേന "സോ ഏവം സമാഹിതേ ചിത്തേ പരിസുദ്ധേ പരിയോദാതേ അനങ്ഗണേ വിഗതൂപക്കിലേസേ മുദുഭൂതേ കമ്മനിയേ ഠിതേ ആനേഞ്ജപ്പത്തേ"തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൩൮) ചിത്തസ്സ ആനേഞ്ജം വുത്തം, തം ഥേരോ സോളസധാ ദസ്സേന്തോ **സോളസമൂലാനീ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **അനോനത**ന്തി കോസജ്ജവസേന അനോനതം, അസല്ലീനന്തി അത്ഥോ. **അനുന്നത**ന്തി ഉദ്ധച്ചവസേന ഉദ്ധം ന ആരുള്ഹം, അനുദ്ധതന്തി അത്ഥോ. **അനഭിനത**ന്തി ലോഭവസേന ന അഭിനതം, അനല്ലീനന്തി അത്ഥോ. അഭികാമതായ നതം അഭിനതന്തി, ഇദം താദിസം ന ഹോതീതി വുത്തം ഹോതി. **രാഗേ**തി സങ്ഖാരവത്ഥുകേന ലോഭേന. **അനപനത**ന്തി ദോസവസേന ന അപനതം, ന ഘട്ടനന്തി അത്ഥോ. "നതം നതീ"തി അത്ഥതോ ഏകം. അപഗതനതന്തി അപനതം, ഇദം താദിസം ന ഹോതീതി വുത്തം ഹോതി. **അനിസ്സിത**ന്തി അനത്തതോ ദിട്ഠത്താ ദിട്ഠിവസേന "അത്താ"തി വാ "അത്തനിയ"ന്തി വാ കിഞ്ചി ന നിസ്സിതം. **അപ്പടിബദ്ധ**ന്തി പച്ചുപകാരാസാവസേന നപ്പടിബദ്ധം. **ഛന്ദരാഗേ**തി സത്തവത്ഥുകേന ലോഭേന. **വിപ്പമുത്ത**ന്തി വിക്ഖമ്ഭനവിമുത്തിവസേന കാമരാഗതോ വിപ്പമുത്തം. അഥ വാ പഞ്ചവിമുത്തിവസേന കാമരാഗതോ വിപ്പമുത്തം. അഥ വാ പഞ്ചവിമുത്തിവസേന തതോ തതോ പടിപക്ഖതോ വിപ്പമുത്തം. ഇദം പുഥുജ്ജനസേഖാസേഖാനമ്പി അഭിഞ്ഞായ ഉപ്പാദനതോ നിരോധസമാപത്തിഞാണേ "സോളസഹി ഞാണചരിയാഹീ"തി (പടി॰ മ॰ ൧.൮൪) വുത്തനയേന ഉക്കട്ഠപരിച്ഛേദേന വുത്തം, യഥാലാഭവസേന പന ഗഹേതബ്ബം. **കാമരാഗേ**തി മേഥുനരാഗേന. **വിസഞ്ഞുത്ത**ന്തി വിക്ഖമ്ഭനതോ സേസകിലേസേഹി വിസംയുത്തം, ഉക്കട്ഠനയേന സമുച്ഛേദതോ വാ വിപ്പയുത്തം. **കിലേസേ**തി സേസകിലേസേന. **വിമരിയാദികത**ന്തി വിക്ഖമ്ഭിതബ്ബമരിയാദവസേന വിഗതകിലേസമരിയാദം കതം, തേന തേന മഗ്ഗേന പഹാതബ്ബമരിയാദവസേന വാ വിഗതകിലേസമരിയാദം കതം. **കിലേസമരിയാദേ**തി തേന തേന പഹീനേന കിലേസമരിയാദേന. ലിങ്ഗവിപല്ലാസോ ചേത്ഥ ദട്ഠബ്ബോ. **ഏകത്തഗത**ന്തി ഏകാരമ്മണഗതം. **നാനത്തകിലേസേഹീ**തി നാനാരമ്മണേ പവത്തമാനേഹി കിലേസേഹി. ഇദം ആരമ്മണമപേക്ഖിത്വാ വുത്തം, "അനോനത"ന്തിആദി പന കിലേസേ ഏവ അപേക്ഖിത്വാ. **ഓഭാസഗത**ന്തി പഞ്ഞായ വിസദപ്പവത്തിവസേന പഞ്ഞോഭാസം ഗതം. **അവിജ്ജന്ധകാരേ**തി ബലവഅവിജ്ജായ. ചതസ്സോ ച ഭൂമിയോ സോളസ ച മൂലാനി ഇദ്ധിയാ പുബ്ബഭാഗവസേന വുത്താനി, ചത്താരോ ച പാദാ അട്ഠ ച പദാനി പുബ്ബഭാഗവസേന ച സമ്പയോഗവസേന ച വുത്താനീതി.

൧൦. ഏവം ഇദ്ധിയാ ഭൂമിപാദപദമൂലഭൂതേ ധമ്മേ ദസ്സേത്വാ ഇദാനി താ ഇദ്ധിയോ ദസ്സേന്തോ **കതമാ അധിട്ഠാനാ ഇദ്ധീ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ ഉദ്ദേസപദാനം അത്ഥോ ഇദ്ധിവിധഞാണനിദ്ദേസേ വുത്തോയേവ. **ഇധ ഭിക്ഖൂ**തി ഇമസ്മിം സാസനേ ഭിക്ഖു. തേന സബ്ബപകാരവസേന ഇദ്ധിവിധകാരകസ്സ അഞ്ഞത്ഥ അഭാവം ദീപേതി. ഇമേസം ദ്വിന്നം പദാനം നിദ്ദേസോ ഹേട്ഠാ വുത്തത്ഥോ. തേനേവ ച ഇദ്ധിയാ ഭൂമിപാദപദമൂലഭൂതേഹി ധമ്മേഹി സമന്നാഗതോ വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ (വിസുദ്ധി॰ ൨.൩൬൫-൩൬൬) വുത്തേഹി ചുദ്ദസഹി പന്നരസഹി വാ ആകാരേഹി പരിദമിതചിത്തതാ ച ഛന്ദാദിഏകേകാധിപതിസമാപജ്ജനവസേന ആവജ്ജനാദിവസീഭാവവസേന ച മുദുകമ്മഞ്ഞകതചിത്തതാ ച വുത്താ ഹോതി. ബലവപുബ്ബയോഗസമ്പന്നോ പുബ്ബയോഗസമ്പത്തിയാ അരഹത്തപടിലാഭേനേവ പടിലദ്ധാഭിഞ്ഞാദിഗുണോ ഭിക്ഖു ഭൂമിആദീഹി ധമ്മേഹി സമന്നാഗതോ ഹോതീതി കത്വാ സോപി വുത്തോവ ഹോതി.

ബഹുകം ആവജ്ജതീതി പഥവീകസിണാരമ്മണം അഭിഞ്ഞാപാദകം ചതുത്ഥജ്ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ സചേ സതം ഇച്ഛതി, "സതം ഹോമി, സതം ഹോമീ"തി പരികമ്മകരണവസേന ആവജ്ജതി. **ആവജ്ജിത്വാ ഞാണേന അധിട്ഠാതീ**തി ഏവം പരികമ്മം കത്വാ അഭിഞ്ഞാഞാണേന അധിട്ഠാതി. ഏത്ഥ പരികമ്മം കത്വാ പുന പാദകജ്ഝാനസമാപജ്ജനം ന വുത്തം. കിഞ്ചാപി ന വുത്തം, അഥ ഖോ അട്ഠകഥായം (വിസുദ്ധി॰ ൨.൩൮൩) "**ആവജ്ജതീ**തി പരികമ്മവസേനേവ വുത്തം, **ആവജ്ജിത്വാ ഞാണേന അധിട്ഠാതീ**തി അഭിഞ്ഞാഞാണവസേന വുത്തം, തസ്മാ ബഹുകം ആവജ്ജതി, തതോ തേസം പരികമ്മചിത്താനം അവസാനേ സമാപജ്ജതി, സമാപത്തിതോ വുട്ഠഹിത്വാ പുന 'ബഹുകോ ഹോമീ'തി ആവജ്ജിത്വാ തതോ പരം പവത്താനം തിണ്ണം ചതുന്നം വാ പുബ്ബഭാഗചിത്താനം അനന്തരാ ഉപ്പന്നേന സന്നിട്ഠാപനവസേന അധിട്ഠാനന്തി ലദ്ധനാമേന ഏകേനേവ അഭിഞ്ഞാഞാണേന അധിട്ഠാതീതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ"തി വുത്തത്താ ഏവമേവ ദട്ഠബ്ബം. യഥാ "ഭുഞ്ജിത്വാ സയതീ"തി വുത്തേ പാനീയം അപിവിത്വാ ഹത്ഥധോവനാദീനി അകത്വാ ഭുത്താനന്തരമേവ സയതീതി അത്ഥോ ന ഹോതീതി അന്തരാ സന്തേസുപി അഞ്ഞേസു കിച്ചേസു "ഭുത്വാ സയതീ"തി വുച്ചതി, ഏവമിധാപീതി ദട്ഠബ്ബം. പഠമം

പാദകജ്ഝാനസമാപജ്ജനമ്പി ഹി പാളിയം അവുത്തമേവാതി. തേന പന അധിട്ഠാനഞാണേന സഹേവ സതം ഹോതി. സഹസ്സേപി സതസഹസ്സേപി ഏസേവ നയോ. സചേ ഏവം ന ഇജ്ഝതി, പുന പരികമ്മം കത്വാ ദുതിയമ്പി സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ അധിട്ഠാതബ്ബം. സംയുത്തട്ഠകഥായഞ്ഹി "ഏകവാരം ദ്വിവാരം സമാപജ്ജിതും വട്ടതീ"തി വുത്തം. തത്ഥ പാദകജ്ഝാനചിത്തം നിമിത്താരമ്മണം, പരികമ്മചിത്താനി സതാരമ്മണാനി വാ സഹസ്സാരമ്മണാനി വാ. താനി ച ഖോ വണ്ണവസേന, ന പണ്ണത്തിവസേന. അധിട്ഠാനചിത്തമ്പി തഥേവ സതാരമ്മണം വാ സഹസ്സാരമ്മണം വാ. തം പുബ്ബേ വുത്തഅപ്പനാചിത്തമിവ ഗോത്രഭുഅനന്തരം ഏകമേവ ഉപ്പജ്ജതി രൂപാവചരചതുത്ഥജ്ഝാനികം.

യഥായസ്മാ ചൂളപന്ഥകോ ഏകോപി ഹുത്വാ ബഹുധാ ഹോതീതി ബഹുധാഭാവസ്സ കായസക്ഖിദസ്സനത്ഥം വുത്തം. വത്തമാനവചനം പനേത്ഥ ഥേരസ്സ തഥാകരണപകതികത്താ തസ്സ ധരമാനകാലത്താ ച കതന്തി വേദിതബ്ബം. **ഏകോ ഹോതീ**തി വാരേപി ഏസേവ നയോ.

തത്രിദം വത്ഥു (വിസുദ്ധി॰ ൨.൩൮൩) - തേ ദ്വേ ഭാതരോ കിര ഥേരാ പന്ഥേ ജാതത്താ "പന്ഥകാ"തി നാമം ലഭിംസു. തേസു ജേട്ഠോ മഹാപന്ഥകോ പബ്ബജിത്വാ സഹ പടിസമ്ഭിദാഹി അരഹത്തം പാപുണി. സോ അരഹാ ഹുത്വാ ചൂളപന്ഥകം പബ്ബാജേത്വാ -

> "പദുമം യഥാ കോകനദം സുഗന്ധം, പാതോ സിയാ ഫുല്ലമവീതഗന്ധം;
> അങ്ഗീരസം പസ്സ വിരോചമാനം, തപന്തമാദിച്ചമിവന്തലിക്ഖേ"തി. (അം॰ നി॰ ൫.൧൯൫; സം॰ നി॰ ൧.൧൨൩) -

ഇമം ഗാഥം അദാസി. സോ തം ചതൂഹി മാസേഹി പഗുണം കാതും നാസക്ഖി. അഥ നം ഥേരോ "അഭബ്ബോ ത്വം ഇമസ്മിം സാസനേ, നിക്ഖമ ഇതോ"തി ആഹ. തസ്മിഞ്ച കാലേ ഥേരോ ഭത്തുദ്ദേസകോ ഹോതി. ജീവകോ കോമാരഭച്ചോ ബഹും മാലാഗന്ധവിലേപനം ആദായ അത്തനോ അമ്ബവനം ഗന്ത്വാ സത്ഥാരം പൂജേത്വാ ധമ്മം സുത്വാ ദസബലം വന്ദിത്വാ ഥേരം ഉപസങ്കമിത്വാ "സ്വേ, ഭന്തേ, ബുദ്ധപ്പമുഖാനി പഞ്ച ഭിക്ഖുസതാനി ആദായ അമ്ഹാകം നിവേസനേ ഭിക്ഖം ഗണ്ഹഥാ"തി ആഹ. ഥേരോപി "ഠപേത്വാ ചൂളപന്ഥകം സേസാനം അധിവാസേമീ"തി ആഹ. തം സുത്വാ ചൂളപന്ഥകോ ഭിയ്യോസോ മത്തായ ദോമനസ്സപ്പത്തോ ഹുത്വാ പുനദിവസേ പാതോവ വിഹാരാ നിക്ഖമിത്വാ സാസനേ സാപേക്ഖതായ വിഹാരദ്വാരകോട്ഠകേ രോദമാനോ അട്ഠാസി.

ഭഗവാ തസ്സ ഉപനിസ്സയം ദിസ്വാ തം ഉപസങ്കമിത്വാ "കസ്മാ രോദസീ"തി ആഹ. സോ തം പവത്തിം ആചിക്ഖി. ഭഗവാ "ന സജ്ഝായം കാതും അസക്കോന്തോ മമ സാസനേ അഭബ്ബോ നാമ ഹോതി, മാ സോചി, പന്ഥകാ"തി ചക്കചിത്തതലേന പാണിനാ തസ്സ സീസം പരാമസിത്വാ തം ബാഹായം ഗഹേത്വാ വിഹാരം പവിസിത്വാ ഗന്ധകുടിപമുഖേ നിസീദാപേത്വാ ഇദ്ധിയാ അഭിസങ്ഖതം പരിസുദ്ധം പിലോതികഖണ്ഡം "ഇമം പിലോതികം 'രജോഹരണം രജോഹരണ'ന്തി ഹത്ഥേന പരിമജ്ജന്തോ നിസീദ, പന്ഥകാ"തി വത്വാ തസ്സ പിലോതികഖണ്ഡം ദത്വാ കാലേ ആരോചിതേ ഭിക്ഖുസങ്ഘപരിവുതോ ജീവകസ്സ ഗേഹം ഗന്ത്വാ പഞ്ഞത്താസനേ നിസീദി. തസ്സ തം പിലോതികഖണ്ഡം തഥാപരിമജ്ജന്തസ്സ കിലിട്ഠം ഹുത്വാ കമേന കാളവണ്ണം അഹോസി. സോ "ഇദം പരിസുദ്ധം പിലോതികഖണ്ഡം, നത്ഥേത്ഥ ദോസോ, അത്തഭാവം നിസ്സായ പനായം ദോസോ"തി സഞ്ഞം പടിലഭിത്വാ പഞ്ചസു ഖന്ധേസു ഞാണം ഓതാരേത്വാ വിപസ്സനം വഡ്ഢേസി. അഥസ്സ ഭഗവാ ഓഭാസം വിസ്സജ്ജേത്വാ പുരതോ നിസിന്നോ വിയ പഞ്ഞായമാനരൂപോ ഹുത്വാ ഇമാ ഓഭാസഗാഥാ അഭാസി -

> "രാഗോ രജോ ന ച പന രേണു വുച്ചതി, രാഗസ്സേതം അധിവചനം രജോതി;
> ഏതം രജം വിപ്പജഹിത്വ ഭിക്ഖവോ, വിഹരന്തി തേ വിഗതരജസ്സ സാസനേ.
>
> "ദോസോ...പേ॰... സാസനേ.
>
> "മോഹോ രജോ ന ച പന രേണു വുച്ചതി, മോഹസ്സേതം അധിവചനം രജോതി;
> ഏതം രജം വിപ്പജഹിത്വ ഭിക്ഖവോ, വിഹരന്തി തേ വിഗതരജസ്സ സാസനേ. (മഹാനി॰ ൨൦൯);
>
> "അധിചേതസോ അപ്പമജ്ജതോ, മുനിനോ മോനപഥേസു സിക്ഖതോ;
> സോകാ ന ഭവന്തി താദിനോ, ഉപസന്തസ്സ സദാ സതീമതോ"തി. (ഉദാ॰ ൩൭);

ഗാഥാപരിയോസാനേ ഥേരോ സഹ പടിസമ്ഭിദാഹി അരഹത്തം പാപുണി. സോ മനോമയജ്ഝാനലാഭീ ഹുത്വാ ഏകോ ഹുത്വാ ബഹുധാ, ബഹുധാ ഹുത്വാ ഏകോ ഭവിതും സമത്ഥോ അഹോസി. അരഹത്തമഗ്ഗേനേവസ്സ തീണി പിടകാനി ഛ ച അഭിഞ്ഞാ ആഗമിംസു.

ജീവകോപി ഖോ ദസബലസ്സ ദക്ഖിണോദകം ഉപനാമേസി. സത്ഥാ പത്തം ഹത്ഥേന പിദഹിത്വാ "കിം ഭന്തേ"തി പുട്ഠോ "വിഹാരേ ഏകോ ഭിക്ഖു അത്ഥി, ജീവകാ"തി ആഹ. സോ പുരിസം പേസേസി "ഗച്ഛ അയ്യം ഗഹേത്വാ സീഘം ഏഹീ"തി. ചൂളപന്ഥകത്ഥേരോ തസ്സ പുരിസസ്സ പുരേ ആഗമനായേവ ഭാതരം അത്തനോ പത്തവിസേസം ഞാപേതുകാമോ ഭിക്ഖുസഹസ്സം നിമ്മിനിത്വാ ഏകമ്പി ഏകേന അസദിസം, ഏകസ്സാപി ച ചീവരവിചാരണാദിസാമണകകമ്മം അഞ്ഞേന അസദിസം അകാസി. പുരിസോ ഗന്ത്വാ വിഹാരേ ബഹൂ ഭിക്ഖൂ ദിസ്വാ പച്ചാഗന്ത്വാ "ബഹൂ, ഭന്തേ, വിഹാരേ ഭിക്ഖൂ, പക്കോസിതബ്ബം അയ്യം ന പസ്സാമീ"തി ജീവകസ്സ കഥേസി. ജീവകോ സത്ഥാരം പുച്ഛിത്വാ തസ്സ നാമം വത്വാ പുന തം പേസേസി. സോ ഗന്ത്വാ "ചൂളപന്ഥകോ നാമ കതരോ ഭന്തേ"തി പുച്ഛി. "അഹം ചൂളപന്ഥകോ, അഹം ചൂളപന്ഥകോ"തി സകിംയേവ മുഖസഹസ്സം കഥേസി. സോ പുന ഗന്ത്വാ "സബ്ബേപി കിര ചൂളപന്ഥകാ, അഹം പക്കോസിതബ്ബം ന ജാനാമീ"തി ആഹ. ജീവകോ പടിവിദ്ധസച്ചതായ "ഇദ്ധിമാ ഭിക്ഖൂ"തി നയതോ അഞ്ഞാസി. ഭഗവാ ആഹ - "ഗച്ഛ, യം പഠമം പസ്സസി, തം ചീവരകണ്ണേ ഗഹേത്വാ സത്ഥാ തം ആമന്തേതീതി വത്വാ ആനേഹീ"തി. സോ ഗന്ത്വാ തഥാ അകാസി. താവദേവ സബ്ബേപി നിമ്മിതാ അന്തരധായിംസു. ഥേരോ തം ഉയ്യോജേത്വാ മുഖധോവനാദിസരീരകിച്ചം നിട്ഠപേത്വാ പഠമതരം ഗന്ത്വാ പഞ്ഞത്താസനേ നിസീദി. തസ്മിം ഖണേ സത്ഥാ ദക്ഖിണോദകം ഗണ്ഹിത്വാ ഭത്തകിച്ചം കത്വാ ചൂളപന്ഥകത്ഥേരേനേവ ഭത്താനുമോദനം ധമ്മകഥം കഥാപേസി. ഥേരോ ദീഘമജ്ഝിമാഗമപ്പമാണം ധമ്മകഥം കഥേസീതി.

അഞ്ഞേ ഭിക്ഖൂ അധിട്ഠാനേന മനോമയം കായം അഭിനിമ്മിനിത്വാ തയോ വാ ചത്താരോ വാ അഭിനിമ്മിനന്തി, ബഹുകേ ഏകസദിസേയേവ ച കത്വാ നിമ്മിനന്തി ഏകവിധമേവ കമ്മം കുരുമാനേ. ചൂളപന്ഥകത്ഥേരോ പന ഏകാവജ്ജനേനേവ ഭിക്ഖുസഹസ്സം മാപേസി. ദ്വേപി ജനേ ന ഏകസദിസേ അകാസി, ന ഏകവിധം കമ്മം കുരുമാനേ. തസ്മാ മനോമയം കായം അഭിനിമ്മിനന്താനം അഗ്ഗോ നാമ ജാതോ. അഞ്ഞേ പന ബഹൂ അനിയമേത്വാ നിമ്മിതാ ഇദ്ധിമതാ സദിസാവ ഹോന്തി. ഠാനനിസജ്ജാദീസു ച ഭാസിതതുണ്ഹീഭാവാദീസു ച യം യം ഇദ്ധിമാ കരോതി, തം തദേവ കരോന്തി. സചേ പന നാനാവണ്ണം കാതുകാമോ ഹോതി കേചി പഠമവയേ കേചി മജ്ഝിമവയേ കേചി പച്ഛിമവയേ, തഥാ ദീഘകേസേ ഉപഡ്ഢമുണ്ഡേ മുണ്ഡേ മിസ്സകകേസേ ഉപഡ്ഢരത്തചീവരേ പണ്ഡുകചീവരേ പദഭാണധമ്മകഥാസരഭഞ്ഞപഞ്ഹാപുച്ഛനപഞ്ഹാവിസജ്ജനരജനപചനചീവരസിബ്ബനധോവനാദീനി കരോന്തേ അപരേപി വാ നാനപ്പകാരകേ കാതുകാമോ ഹോതി, തേന പാദകജ്ഝാനതോ വുട്ഠായ "ഏത്തകാ ഭിക്ഖൂ പഠമവയാ ഹോന്തൂ"തിആദിനാ നയേന പരികമ്മം കത്വാ പുന സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ അധിട്ഠാതബ്ബം, അധിട്ഠാനചിത്തേന സദ്ധിം ഇച്ഛിതിച്ഛിതപ്പകാരായേവ ഹോന്തീതി. ഏസേവ നയോ **ബഹുധാപി ഹുത്വാ ഏകോ ഹോതീ**തിആദീസു.

അയം പന വിസേസോ - **പകതിയാ ബഹുകോ**തി നിമ്മിതകാലബ്ഭന്തരേ നിമ്മിതപകതിയാ ബഹുകോ. ഇമിനാ ച ഭിക്ഖുനാ ഏവം ബഹുഭാവം നിമ്മിനിത്വാ പുന "ഏകോവ ഹുത്വാ ചങ്കമിസ്സാമി, സജ്ഝായം കരിസ്സാമി, പഞ്ഹം പുച്ഛിസ്സാമീ"തി ചിന്തേത്വാ വാ, "അയം വിഹാരോ അപ്പഭിക്ഖുകോ, സചേ കേചി ആഗമിസ്സന്തി 'കുതോ ഇമേ ഏത്തകാ ഏകസദിസാ ഭിക്ഖൂ, അദ്ധാ ഥേരസ്സ ഏസ ആനുഭാവോ'തി മം ജാനിസ്സന്തീ"തി അപ്പിച്ഛതായ വാ അന്തരാവ "ഏകോ ഹോമീ"തി ഇച്ഛന്തേന പാദകജ്ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ "ഏകോ ഹോമീ"തി പരികമ്മം കത്വാ പുന സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ "ഏകോ ഹോമീ"തി അധിട്ഠാതബ്ബം. അധിട്ഠാനചിത്തേന സദ്ധിംയേവ ഏകോ ഹോതി. ഏവം അകരോന്തോ പന യഥാപരിച്ഛിന്നകാലവസേന സയമേവ ഏകോ ഹോതി.

൧൨. **ആവിഭാവന്തി** പദം നിക്ഖിപിത്വാ **കേനചി അനാവടം ഹോതീ**തി വുത്തത്താ കേനചി അനാവടപദേന ആവിഭാവപദസ്സ പാകടഭാവത്ഥോ വുത്തോ. "ഹോതീ"തി പദേന "കരോതീ"തി പാഠസേസോ വുത്തോ ഹോതി. പാകടം ഹോന്തഞ്ഹി ആവിഭാവേ കതേ ഹോതി. **കേനചി അനാവടന്തി** കുട്ടാദിനാ യേന കേനചി അനാവടം ആവരണവിരഹിതം. **അപ്പടിച്ഛന്നന്തി** ഉപരിതോ അച്ഛാദിതം. തദേവ അനാവടത്താ **വിവടം**. അപ്പടിച്ഛന്നത്താ **പാകടം. തിരോഭാവന്തി** അന്തരിതഭാവം കരോതി. ആവടംയേവ തേന ആവരണേന **പിഹിതം**. പടിച്ഛന്നംയേവ തേന പടിച്ഛാദനേന **പടികുജ്ജിതം**.

ആകാസകസിണസമാപത്തിയാതി പരിച്ഛേദാകാസകസിണേ ഉപ്പാദിതായ ചതുത്ഥജ്ഝാനസമാപത്തിയാ. **ലാഭീ**തി ലാഭോ അസ്സ അത്ഥീതി ലാഭീ. **അപരിക്ഖിത്തേ**തി കേനചി സമന്തതോ അപരിക്ഖിത്തേ പദേസേ. ഇധ ആകാസകസിണസ്സേവ വുത്തത്താ തത്ഥ ഭാവിതമേവ ഝാനം ആകാസകരണസ്സ പച്ചയോ ഹോതി, ന അഞ്ഞന്തി ദട്ഠബ്ബം. ഉപരിആപോകസിണാദീസുപി തദാരമ്മണമേവ ഝാനം ദട്ഠബ്ബം, ന അഞ്ഞം . **പഥവിം ആവജ്ജതി, ഉദകം ആവജ്ജതി, ആകാസം ആവജ്ജതീ**തി പകതിപഥവിഉദകആകാസേ ആവജ്ജതി. **അന്തലിക്ഖേ**തി തസ്സ ആകാസസ്സ പഥവിതോ ദൂരാകാസഭാവം ദീപേതി.

൧൫. ചന്ദിമസൂരിയപരിമജ്ജനേ കസിണനിയമം അകത്വാ "ഇദ്ധിമാ ചേതോവസിപ്പത്തോ"തി അവിസേസേന വുത്തത്താ നത്ഥേത്ഥ കസിണസമാപത്തിനിയമോതി വേദിതബ്ബം. **നിസിന്നകോ വാ നിപന്നകോ വാ**തി നിസിന്നോ വാ നിപന്നോ വാ. ഇമേഹേവ ഇതരഇരിയാപഥദ്വയമ്പി വുത്തമേവ ഹോതി. **ഹത്ഥപാസേ ഹോതൂ**തി ഹത്ഥസമീപേ ഹോതു. ഹത്ഥപസ്സേ ഹോതൂതിപി പാഠോ. ഇദം തഥാ കാതുകാമസ്സ വസേന വുത്തം. അയം പന തത്ഥ ഗന്ത്വാപി ഹത്ഥം വഡ്ഢേത്വാപി ആമസതി. **ആമസതീ**തി ഈസകം ഫുസതി. **പരാമസതീ**തി ബാള്ഹം ഫുസതി. **പരിമജ്ജതീ**തി സമന്തതോ ഫുസതി. **രൂപഗതന്തി** ഹത്ഥപാസേ ഠിതരൂപമേവ.

ദൂരേപി സന്തികേ അധിട്ഠാതീതി പാദകജ്ഝാനതോ വുട്ഠായ ദൂരേ ദേവലോകം വാ ബ്രഹ്മലോകം വാ ആവജ്ജതി "സന്തികേ ഹോതൂ"തി. ആവജ്ജിത്വാ പരികമ്മം കത്വാ പുന സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ ഞാണേന അധിട്ഠാതി "സന്തികേ ഹോതൂ"തി. സന്തികേ ഹോതി. ഏസ നയോ സേസപദേസുപി. ബ്രഹ്മലോകം പന ഗന്തുകാമസ്സ ദൂരസ്സ സന്തികകരണം വത്വാ ബ്രഹ്മലോകഗമനസ്സ അനുപകാരമ്പി ഇമായ ഇദ്ധിയാ ഇജ്ഝമാനവിസേസം ദസ്സേന്തോ **സന്തികേപീ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ ന കേവലം ഥോകകരണബഹുകരണമേവ, "അമധുരം മധുര"ന്തിആദീസുപി യം യം ഇച്ഛതി, തം സബ്ബം ഇദ്ധിമതോ ഇജ്ഝതി. അപരോ നയോ - **ദൂരേപി സന്തികേ അധിട്ഠാതീ**തി ദൂരേ ബ്രഹ്മലോകം വാ മനുസ്സലോകസ്സ സന്തികേ അധിട്ഠാതി. **സന്തികേപി ദൂരേ അധിട്ഠാതീ**തി സന്തികേ മനുസ്സലോകം വാ ദൂരേ ബ്രഹ്മലോകേ അധിട്ഠാതി. **ബഹുകമ്പി ഥോകം അധിട്ഠാതീ**തി സചേ ബ്രഹ്മാനോ ബഹൂ സന്നിപതിതാ ഹോന്തി, മഹാഅത്തഭാവത്താ ദസ്സനൂപചാരം സവനൂപചാരം പജഹന്തി, ദസ്സനൂപചാരേ ച സവനൂപചാരേ ച ഏകജ്ഝം സങ്ഖിപിത്വാ ബഹുകമ്പി ഥോകന്തി അധിട്ഠാതി. **ഥോകമ്പി ബഹുകം അധിട്ഠാതീ**തി സചേ മഹാപരിവാരേന ഗന്തുകാമോ ഹോതി, ഏകകത്താ ഥോകം അത്താനം ബഹുകം അധിട്ഠഹിത്വാ മഹാപരിവാരോ ഗച്ഛതീതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. ഏവം സതി ചതുബ്ബിധമ്പി തം ബ്രഹ്മലോകഗമനേ ഉപകാരോ ഹോതി.

ദിബ്ബേന ചക്ഖുനാ തസ്സ ബ്രഹ്മുനോ രൂപം പസ്സതീതി ഇധ ഠിതോ ആലോകം വഡ്ഢേത്വാ യസ്സ ബ്രഹ്മുനോ രൂപം ദട്ഠുകാമോ, ദിബ്ബേന ചക്ഖുനാ തസ്സ ബ്രഹ്മുനോ രൂപം പസ്സതി. ഇധേവ ഠിതോ ദിബ്ബായ സോതധാതുയാ തസ്സ ബ്രഹ്മുനോ ഭാസമാനസ്സ സദ്ദം സുണാതി. ചേതോപരിയഞാണേന തസ്സ ബ്രഹ്മുനോ ചിത്തം പജാനാതി. **ദിസ്സമാനേനാ**തി ചക്ഖുനാ പേക്ഖിയമാനേന. **കായവസേന ചിത്തം പരിണാമേതീ**തി രൂപകായസ്സ വസേന ചിത്തം പരിണാമേതി. പാദകജ്ഝാനചിത്തം ഗഹേത്വാ കായേ ആരോപേതി, കായാനുഗതികം കരോതി ദന്ധഗമനം. കായഗമനഞ്ഹി ദന്ധം ഹോതി. **അധിട്ഠാതീ**തി തസ്സേവ വേവചനം, സന്നിട്ഠാപേതീതി അത്ഥോ. **സുഖസഞ്ഞഞ്ച ലഹുസഞ്ഞഞ്ച ഓക്കമിത്വാ**തി പാദകജ്ഝാനാരമ്മണേന ഇദ്ധിചിത്തേന സഹജാതം സുഖസഞ്ഞഞ്ച ലഹുസഞ്ഞഞ്ച ഓക്കമിത്വാ പവിസിത്വാ ഫുസിത്വാ പാപുണിത്വാ. സുഖസഞ്ഞാ ച നാമ ഉപേക്ഖാസമ്പയുത്തസഞ്ഞാ. ഉപേക്ഖാ ഹി സന്തം സുഖന്തി വുത്താ, സായേവ സഞ്ഞാ നീവരണേഹി ചേവ വിതക്കാദിപച്ചനീകേഹി ച വിമുത്തത്താ ലഹുസഞ്ഞാതിപി വേദിതബ്ബാ. തം ഓക്കന്തസ്സ പനസ്സ കരജകായോപി തൂലപിചു വിയ സല്ലഹുകോ ഹോതി. സോ ഏവം വാതക്ഖിത്തതൂലപിചുനാ വിയ സല്ലഹുകേന ദിസ്സമാനേന കായേന ബ്രഹ്മലോകം ഗച്ഛതി. ഏവം ഗച്ഛന്തോ ച സചേ ഇച്ഛതി, പഥവീകസിണവസേന ആകാസേ മഗ്ഗം നിമ്മിനിത്വാ പദസാ ഗച്ഛതി. സചേ ഇച്ഛതി, ആകാസേ പഥവീകസിണവസേനേവ പദേ പദേ പദുമം നിമ്മിനിത്വാ പദുമേ പദുമേ പദം നിക്ഖിപന്തോ പദസാ ഗച്ഛതി. സചേ ഇച്ഛതി, വായോകസിണവസേന വാതം അധിട്ഠഹിത്വാ തൂലപിചു വിയ വായുനാ ഗച്ഛതി. അപിച ഗന്തുകാമതാവ ഏത്ഥ പമാണം. സതി ഹി ഗന്തുകാമതായ ഏവംകതചിത്താധിട്ഠാനോ അധിട്ഠാനവേഗക്ഖിത്തോവ സോ ജിയാവേഗക്ഖിത്തോ സരോ വിയ ദിസ്സമാനോ ഗച്ഛതി.

ചിത്തവസേന കായം പരിണാമേതീതി കരജകായം ഗഹേത്വാ പാദകജ്ഝാനചിത്തേ ആരോപേതി, ചിത്താനുഗതികം കരോതി സീഘഗമനം. ചിത്തഗമനഞ്ഹി സീഘം ഹോതി.

സുഖസഞ്ഞഞ്ച ലഹുസഞ്ഞഞ്ച ഓക്കമിത്വാതി രൂപകായാരമ്മണേന ഇദ്ധിചിത്തേന സഹജാതം സുഖസഞ്ഞഞ്ച ലഹുസഞ്ഞഞ്ച. സേസം വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. ഇദം പന ചിത്തഗമനമേവ ഹോതി. ഏവം അദിസ്സമാനേന കായേന ഗച്ഛന്തോ പനായം കിം തസ്സാധിട്ഠാനചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ ഗച്ഛതി? ഉദാഹു ഠിതിക്ഖണേ ഭങ്ഗക്ഖണേ വാതി വുത്തേ "തീസുപി ഖണേസു ഗച്ഛതീ"തി ഥേരോ ആഹ. കിം പന സോ സയം ഗച്ഛതി, നിമ്മിതം പേസേതീതി? യഥാരുചി കരോതി. ഇധ പനസ്സ സയം ഗമനമേവ ആഗതം.

മനോമയന്തി അധിട്ഠാനമനേന നിമ്മിതത്താ മനോമയം. **സബ്ബങ്ഗപച്ചങ്ഗ**ന്തി സബ്ബഅങ്ഗപച്ചങ്ഗവന്തം. **അഹീനിന്ദ്രിയ**ന്തി ഇദം ചക്ഖുസോതാദീനം സണ്ഠാനവസേന വുത്തം, നിമ്മിതരൂപേ പന പസാദോ നാമ നത്ഥി. **സചേ സോ ഇദ്ധിമാ ചങ്കമതി, നിമ്മിതോപി തത്ഥ ചങ്കമതീ**തിആദി സബ്ബം സാവകനിമ്മിതം സന്ധായ വുത്തം. ബുദ്ധനിമ്മിതാ പന യം യം ഭഗവാ കരോതി, തം തമ്പി കരോന്തി, ഭഗവതോ ചിത്തവസേന അഞ്ഞമ്പി കരോന്തീതി. **ധൂമായതി പജ്ജലതീ**തി തേജോകസിണവസേന. **ധമ്മം ഭാസതീ**തിആദീനി തീണി അനിയമേത്വാ വുത്താനി. **സന്തിട്ഠതീ**തി സങ്ഗമ്മ തിട്ഠതി. **സല്ലപതീ**തി സങ്ഗമ്മ ലപതി. **സാകച്ഛം സമാപജ്ജതീ**തി അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ ഉത്തരപച്ചുത്തരദാനവസേന സംകഥം കരോതി. ഏത്ഥ ച യം സോ ഇദ്ധിമാ ഇധേവ ഠിതോ ദിബ്ബേന ചക്ഖുനാ രൂപം പസ്സതി, ദിബ്ബായ സോതധാതുയാ സദ്ദം സുണാതി, ചേതോപരിയഞാണേന ചിത്തം പജാനാതി, യമ്പി സോ ഇധേവ ഠിതോ തേന ബ്രഹ്മുനാ സദ്ധിം സന്തിട്ഠതി , സല്ലപതി, സാകച്ഛം സമാപജ്ജതി, യമ്പിസ്സ "ദൂരേപി സന്തികേ അധിട്ഠാതീ"തിആദികം അധിട്ഠാനം, യമ്പി സോ ദിസ്സമാനേന വാ അദിസ്സമാനേന വാ കായേന ബ്രഹ്മലോകം ഗച്ഛതി, ഏത്താവതാ ന കായേന വസം വത്തേതി. യഞ്ച ഖോ "സോ തസ്സ ബ്രഹ്മുനോ പുരതോ രൂപിം അഭിനിമ്മിനാതീ"തിആദിനാ നയേന വുത്തവിധാനം ആപജ്ജതി, ഏത്താവതാ കായേന വസം വത്തേതി നാമ. സേസം പന കായേന വസവത്തനായ പുബ്ബഭാഗദസ്സനത്ഥം വുത്തന്തി. അയം താവ അധിട്ഠാനാ ഇദ്ധി.

൧൩. വികുബ്ബനിദ്ധിനിദ്ദേസേ സിഖിസ്സ ഭഗവതോ സാവകനിദസ്സനം വികുബ്ബനിദ്ധിയാ കായസക്ഖിപുഗ്ഗലദസ്സനത്ഥം വുത്തം. തമ്പി ദസ്സേന്തോ പഠമം താവ **ബ്രഹ്മലോകേ ഠിതോ സഹസ്സിലോകധാതും സരേന വിഞ്ഞാപേസീ**തി അതിവിയ അച്ഛരിയഅബ്ഭുതഭൂതം സഹസ്സിലോകധാതുയാ സദ്ദസവനം അധിട്ഠാനിദ്ധിം ദസ്സേസി. ഇദാനി തസ്സ വത്ഥുസ്സ പരിദീപനത്ഥമിദം വുച്ചതി - ഇമസ്മാ ഹി കപ്പാ ഏകതിംസേ കപ്പേ സിഖീ ഭഗവാ അനന്തരജാതിയാ തുസിതപുരതോ ചവിത്വാ അരുണവതീനഗരേ അരുണവതോ രഞ്ഞോ പഭാവതിയാ നാമ മഹേസിയാ കുച്ഛിസ്മിം നിബ്ബത്തിത്വാ പരിപക്കഞാണോ മഹാഭിനിക്ഖമനം നിക്ഖമിത്വാ ബോധിമണ്ഡേ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം പടിവിജ്ഝിത്വാ പവത്തവരധമ്മചക്കോ അരുണവതിം നിസ്സായ വിഹരന്തോ ഏകദിവസം പാതോവ സരീരപടിജഗ്ഗനം കത്വാ മഹാഭിക്ഖുസങ്ഘപരിവാരോ "അരുണവതിം പിണ്ഡായ പവിസിസ്സാമീ"തി നിക്ഖമിത്വാ വിഹാരദ്വാരകോട്ഠകസമീപേ ഠിതോ അഭിഭും നാമ അഗ്ഗസാവകം ആമന്തേസി - "അതിപ്പഗോ ഖോ, ഭിക്ഖു, അരുണവതിം പിണ്ഡായ പവിസിതും. യേന അഞ്ഞതരോ ബ്രഹ്മലോകോ തേനുപസങ്കമിസ്സാമാ"തി. യഥാഹ -

> "അഥ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, സിഖീ ഭഗവാ അരഹം സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ അഭിഭും ഭിക്ഖും ആമന്തേസി - 'ആയാമ, ബ്രാഹ്മണ, യേന അഞ്ഞതരോ ബ്രഹ്മലോകോ, തേനുപസങ്കമിസ്സാമ യാവ ഭത്തസ്സ കാലോ ഭവിസ്സതീ'തി. 'ഏവം ഭന്തേ'തി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, അഭിഭൂ ഭിക്ഖു സിഖിസ്സ ഭഗവതോ അരഹതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ പച്ചസ്സോസി. അഥ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, സിഖീ ച ഭഗവാ അഭിഭൂ ച ഭിക്ഖു യേന അഞ്ഞതരോ ബ്രഹ്മലോകോ, തേനുപസങ്കമിംസൂ"തി (സം॰ നി॰ ൧.൧൮൫).

തത്ഥ മഹാബ്രഹ്മാ സമ്മാസമ്ബുദ്ധം ദിസ്വാ അത്തമനോ പച്ചുഗ്ഗമനം കത്വാ ബ്രഹ്മാസനം പഞ്ഞാപേത്വാ അദാസി. ഥേരസ്സാപി അനുച്ഛവികം ആസനം പഞ്ഞാപയിംസു. നിസീദി ഭഗവാ പഞ്ഞത്തേ ആസനേ, ഥേരോപി അത്തനോ പത്താസനേ നിസീദി. മഹാബ്രഹ്മാപി ദസബലം വന്ദിത്വാ ഏകമന്തം നിസീദി. തേനാഹ - അഥ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, സിഖീ ഭഗവാ അരഹം സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ അഭിഭും ഭിക്ഖും ആമന്തേസി - "പടിഭാതു, ബ്രാഹ്മണ, തം ബ്രഹ്മുനോ ച ബ്രഹ്മപരിസായ ച ബ്രഹ്മപാരിസജ്ജാനഞ്ച ധമ്മീ കഥാ"തി. "ഏവം, ഭന്തേ"തി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, അഭിഭൂ ഭിക്ഖു സിഖിസ്സ ഭഗവതോ അരഹതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ പടിസ്സുണിത്വാ ബ്രഹ്മുനോ ച ബ്രഹ്മപരിസായ ച ബ്രഹ്മപാരിസജ്ജാനഞ്ച ധമ്മകഥം കഥേസി. ഥേരേ ധമ്മകഥം കഥേന്തേ ബ്രഹ്മാനോ ഉജ്ഝായിംസു "ചിരസ്സഞ്ച മയം സത്ഥു ബ്രഹ്മലോകാഗമനം ലഭിമ്ഹാ, അയഞ്ച ഭിക്ഖു ഠപേത്വാ സത്ഥാരം സയം ധമ്മകഥം ആരഭീ"തി. സത്ഥാ തേസം അനത്തമനഭാവം ഞത്വാ

അഭിഭും ഭിക്ഖും ഏതദവോച - “ഉജ്ഝായന്തി ഖോ തേ, ബ്രാഹ്മണ, ബ്രഹ്മാ ച ബ്രഹ്മപരിസാ ച ബ്രഹ്മപാരിസജ്ജാ ച. തേന ഹി, ത്വം ബ്രാഹ്മണ, ഭിയ്യോസോ മത്തായ സംവേജേഹീ”തി. ഥേരോ സത്ഥു വചനം സമ്പടിച്ഛിത്വാ അനേകവിഹിതം ഇദ്ധിവികുബ്ബനം കത്വാ സഹസ്സിലോകധാതും സരേന വിഞ്ഞാപേന്തോ -

“ആരമ്ഭഥ നിക്കമഥ, യുഞ്ജഥ ബുദ്ധസാസനേ;
ധുനാഥ മച്ചുനോ സേനം, നളാഗാരംവ കുഞ്ജരോ.

“യോ ഇമസ്മിം ധമ്മവിനയേ, അപ്പമത്തോ വിഹസ്സതി;
പഹായ ജാതിസംസാരം, ദുക്ഖസ്സന്തം കരിസ്സതീ”തി. (അം॰ നി॰ ൧.൧൮൫) -

ഇമം ഗാഥാദ്വയം അഭാസി.

കിം പന കത്വാ ഥേരോ സഹസ്സിലോകധാതും സരേന വിഞ്ഞാപേസീതി? നീലകസിണം താവ സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ അഭിഞ്ഞാഞാണേന ചക്കവാളസഹസ്സേ സബ്ബത്ഥ അന്ധകാരം ഫരി. തതോ “കിമിദം അന്ധകാര”ന്തി സത്താനം ആഭോഗേ ഉപ്പന്നേ ആലോകകസിണം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ ആലോകം ദസ്സേസി. “കിം ആലോകോ അയ”ന്തി വിചിനന്താനം അത്താനം ദസ്സേസി. ചക്കവാളസഹസ്സേ ച ദേവമനുസ്സാ അഞ്ജലിം പഗ്ഗണ്ഹിത്വാ ഥേരംയേവ നമസ്സമാനാ അട്ഠംസു. ഥേരോ “മഹാജനോ മയ്ഹം ധമ്മം ദേസേന്തസ്സ സദ്ദം സുണാതൂ”തി ഇമാ ഗാഥാ അഭാസി. സബ്ബേ ഓസടായ പരിസായ മജ്ഝേ നിസീദിത്വാ ധമ്മം ദേസേന്തസ്സ വിയ സദ്ദം അസ്സോസും. അത്ഥോപി തേസം പാകടോ അഹോസി. തം വിഞ്ഞാപനം സന്ധായ “സരേന വിഞ്ഞാപേസീ”തി വുത്തം. തേന കതം അനേകവിഹിതം ഇദ്ധിവികുബ്ബനം സന്ധായ പുന **സോ ദിസ്സമാനേനപീ**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ധമ്മം ദേസേസീ**തി പഠമം വുത്തപ്പകാരം ഇദ്ധിവികുബ്ബനം ദസ്സേന്തോ ധമ്മം ദേസേസി, തതോ യഥാവുത്തക്കമേന ദ്വേ ഗാഥാ ഭാസന്തോ സരേന വിഞ്ഞാപേസീതി വേദിതബ്ബം. **ദിസ്സമാനേനപി കായേനാ**തിആദീസു ച ഇത്ഥംഭൂതലക്ഖണേ കരണവചനം, ഏവംഭൂതകായോ ഹുത്വാതി അത്ഥോ.

ഇദാനി തം വത്ഥും ദസ്സേത്വാ അഞ്ഞസ്സാപി ഇദ്ധിമതോ വികുബ്ബനിദ്ധികരണവിധാനം ദസ്സേന്തോ **സോ പകതിവണ്ണം വിജഹിത്വാ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **സോ**തി ഹേട്ഠാ വുത്തവിധാനേന മുദുകമ്മഞ്ഞകതചിത്തോ സോ ഇദ്ധിമാ ഭിക്ഖു. സചേ വികുബ്ബനിദ്ധിം കാതുകാമോ ഹോതി, അത്തനോ **പകതിവണ്ണം** പകതിസണ്ഠാനം **വിജഹിത്വാ കുമാരകവണ്ണം വാ** ദസ്സേതി. കഥം? പഥവീകസിണാരമ്മണാഭിഞ്ഞാപാദകചതുത്ഥജ്ഝാനതോ വുട്ഠായ “ഏവരൂപോ കുമാരകോ ഹോമീ”തി നിമ്മിനിതബ്ബം കുമാരകവണ്ണം ആവജ്ജിത്വാ കതപരികമ്മാവസാനേ പുന സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ “ഏവരൂപോ നാമ കുമാരകോ ഹോമീ”തി അഭിഞ്ഞാഞാണേന അധിട്ഠാതി, സഹ അധിട്ഠാനേന കുമാരകോ ഹോതീതി. വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ (വിസുദ്ധി॰ ൨.൩൭൦) കസിണനിദ്ദേസേ “പഥവീകസിണവസേന ഏകോപി ഹുത്വാ ബഹുധാ ഹോതീതിആദിഭാവോ... പേ॰... ഏവമാദീനി ഇജ്ഝന്തീ”തി വചനേന ഇധ പഥവീകസിണാരമ്മണം പാദകജ്ഝാനം യുജ്ജതി. തഥേവ പന അഭിഞ്ഞാനിദ്ദേസേ വികുബ്ബനിദ്ധിയാ “പഥവീകസിണാദീസു അഞ്ഞതരാരമ്മണതോ അഭിഞ്ഞാപാദകജ്ഝാനതോ വുട്ഠായാ”തി വുത്തം, തഥേവ (വിസുദ്ധി॰ ൨.൩൯൭) ച “അത്തനോ കുമാരകവണ്ണോ ആവജ്ജിതബ്ബോ”തി വുത്തം, തം നാഗാദിനിമ്മാനേ ന യുജ്ജതി വിയ. നാഗവണ്ണാദിനിമ്മാനേപി ഏസേവ നയോ.

തത്ഥ **നാഗവണ്ണ**ന്തി സപ്പസണ്ഠാനം. **സുപണ്ണവണ്ണ**ന്തി ഗരുളസണ്ഠാനം. **ഇന്ദവണ്ണ**ന്തി സക്കസണ്ഠാനം. **ദേവവണ്ണ**ന്തി സേസദേവസണ്ഠാനം. **സമുദ്ദവണ്ണം** പന ആപോകസിണവസേന ഇജ്ഝതി. **പത്തി**ന്തി പദാതിം. **വിവിധമ്പി സേനാബ്യൂഹ**ന്തി ഹത്ഥിആദീനം വസേന അനേകവിഹിതം സേനാസമൂഹം. വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ പന “ഹത്ഥിമ്പി ദസ്സേതീതിആദി പനേത്ഥ ബഹിദ്ധാപി ഹത്ഥിആദിദസ്സനവസേന വുത്തം. തത്ഥ ‘ഹത്ഥീ ഹോമീ’തി അനധിട്ഠഹിത്വാ ‘ഹത്ഥീ ഹോതൂ’തി അധിട്ഠാതബ്ബം. അസ്സാദീസുപി ഏസേവ നയോ”തി വുത്തം, തം “പകതിവണ്ണം വിജഹിത്വാ”തി വുത്തമൂലപദേന ച വികുബ്ബനിദ്ധിഭാവേന ച വിരുജ്ഝതി. പാളിയം വുത്തക്കമേന ഹി പകതിവണ്ണം അവിജഹിത്വാ അധിട്ഠാനവസേന അഞ്ഞേസ്സ ദസ്സനം അധിട്ഠാനിദ്ധി നാമ, പകതിവണ്ണം വിജഹിത്വാ അധിട്ഠാനവസേന അത്തനോ അഞ്ഞഥാദസ്സനം വികുബ്ബനിദ്ധി നാമ.

൧൪. മനോമയിദ്ധിഞാണനിദ്ദേസേ **ഇമമ്ഹാ കായാ അഞ്ഞം കായം അഭിനിമ്മിനാതീ**തിആദീസു ഇദ്ധിമാ ഭിക്ഖു മനോമയിദ്ധിം കാതുകാമോ ആകാസകസിണാരമ്മണപാദകജ്ഝാനതോ

വുട്ഠായ അത്തനോ രൂപകായം താവ ആവജ്ജിത്വാ വുത്തനയേനേവ “സുസിരോ ഹോതൂ”തി അധിട്ഠാതി, സുസിരോ ഹോതി . അഥ തസ്സ അബ്ഭന്തരേ പഥവീകസിണവസേന അഞ്ഞം കായം ആവജ്ജിത്വാ പരികമ്മം കത്വാ വുത്തനയേനേവ അധിട്ഠാതി, തസ്സ അബ്ഭന്തരേ അഞ്ഞോ കായോ ഹോതി. സോ തം മുഖതോ അബ്ബൂഹിത്വാ ബഹി ഠപേതി. ഇദാനി തമത്ഥം ഉപമാഹി പകാസേന്തോ **സേയ്യഥാപീ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **മുഞ്ജമ്ഹാ**തി മുഞ്ജതിണമ്ഹാ. **ഈസികം പവാഹേയ്യാ**തി കളീരം ലുഞ്ചേയ്യ. **കോസിയാ**തി കോസകതോ. **കരണ്ഡാ**തി കരണ്ഡായ, പുരാണതചകഞ്ചുകതോതി അത്ഥോ. തത്ഥ ച **ഉദ്ധരേയ്യാ**തി ചിത്തേനേവസ്സ ഉദ്ധരണം വേദിതബ്ബം. അയഞ്ഹി അഹി നാമ സജാതിയം ഠിതോ, കട്ഠന്തരം വാ രുക്ഖന്തരം വാ നിസ്സായ, തചതോ സരീരം നിക്കഡ്ഢനപയോഗസങ്ഖാതേന ഥാമേന, സരീരം ഖാദയമാനം വിയ പുരാണതചം ജിഗുച്ഛന്തോ ഇമേഹി ചതൂഹി കാരണേഹി സയമേവ കഞ്ചുകം പജഹാതി.

ഏത്ഥ ച യഥാ ഈസികാദയോ മുഞ്ജാദീഹി സദിസാ ഹോന്തി, ഏവമിദം മനോമയം രൂപം ഇദ്ധിമതാ സബ്ബാകാരേഹി സദിസമേവ ഹോതീതി ദസ്സനത്ഥം ഇമാ ഉപമാ വുത്താതി. “മനോമയേന കായേന, ഇദ്ധിയാ ഉപസങ്കമീ”തി (ഥേരഗാ° ൯൦൧) ഏത്ഥ അഭിഞ്ഞാമനേന കതകായോ മനോമയകായോ നാമ. “അഞ്ഞതരം മനോമയം കായം ഉപപജ്ജതീ”തി (ചൂളവ° ൩൩൩) ഏത്ഥ ഝാനമനേന നിബ്ബത്തിതകായോ തേന മനേന കതത്താ മനോമയകായോ നാമ. ഇധ പന അഭിഞ്ഞാമനേന ഉപ്പാദിതകായോ തേന മനേന കതത്താ മനോമയകായോ നാമ. ഏവം സതി അധിട്ഠാനിദ്ധിയാ വികുബ്ബനിദ്ധിയാ ച കതോ മനോമയകായോ നാമ ഹോതീതി ചേ? ഹോതിയേവ. ഇധ പന താസം വിസും വിസും വിസേസേന വിസേസേത്വാ അധിട്ഠാനിദ്ധി വികുബ്ബനിദ്ധീതി ച വുത്തത്താ അബ്ഭന്തരതോ നിമ്മാനമേവ മനോമയിദ്ധി നാമ.

൧൨. ഞാണവിപ്ഫാരിദ്ധിനിദ്ദേസേ ഞാണസ്സ വിപ്ഫാരോ വേഗോ അസ്സാ അത്ഥീതി **ഞാണവിപ്ഫാരാ**. ഏത്ഥ ച സത്തഅനുപസ്സനാവസേനേവ ഇദ്ധിം ദസ്സേത്വാ സേസാ യാവ അരഹത്തമഗ്ഗാ സങ്ഖിത്താതി വേദിതബ്ബാ.

ആയസ്മതോ ബാകുലസ്സ ഞാണവിപ്ഫാരാ ഇദ്ധീതിആദീസു ബാകുലത്ഥേരോ താവ ദ്വീസു കുലേസു വഡ്ഢിതത്താ ഏവംലദ്ധനാമോ പുബ്ബബുദ്ധേസു കതാധികാരോ പുഞ്ഞസമ്പദായ സമ്പന്നോ ഥേരോ. സോ ഹി മഹാസമ്പത്തിം അനുഭവമാനോ ദേവമനുസ്സേസു സംസരന്തോ അമ്ഹാകം ദസബലസ്സ നിബ്ബത്തിതോ പുരേതരമേവ കോസമ്ബിയം സേട്ഠികുലേ നിബ്ബത്തി. തം ജാതകാലേ മങ്ഗലത്ഥായ മഹാപരിവാരേന യമുനം നേത്വാ സപരിവാരാ ധാതീ നിമുജ്ജനുമ്മുജ്ജനവസേന കീളാപേന്തീ ന്ഹാപേതി. ഏകോ മഹാമച്ഛോ “ഭക്ഖോ മേ അയ”ന്തി മഞ്ഞമാനോ മുഖം വിവരിത്വാ ഉപഗതോ. ധാതീ ദാരകം ഛഡ്ഡേത്വാ പലാതാ. മഹാമച്ഛോ തം ഗിലി. പുഞ്ഞവാ സത്തോ സയനഗബ്ഭം പവിസിത്വാ നിപന്നോ വിയ ന കിഞ്ചി ദുക്ഖം പാപുണി. മച്ഛോ ദാരകസ്സ തേജേന തത്തകപല്ലം ഗിലിത്വാ വിയ ദയ്ഹമാനോ വേഗേന തിംസയോജനം ഗന്ത്വാ ബാരാണസിവാസിനോ മച്ഛബന്ധസ്സ ജാലം പാവിസി. സോ ദാരകസ്സ തേജേന ജാലതോ നീഹടമത്തോവ മതോ. മച്ഛബന്ധാ തം സകലമേവ അന്തരകാജേന ആദായ “സഹസ്സേന ദേമാ”തി നഗരേ ചരന്താ അസീതികോടിധനസ്സ അപുത്തകസ്സ സേട്ഠിസ്സ ഘരദ്വാരം ഗന്ത്വാ സേട്ഠിഭരിയായ ഏകേന കഹാപണേന അദംസു. സാ തം സയമേവ ഫലകേ ഠപേത്വാ പിട്ഠിതോ ഫാലേന്തീ മച്ഛകുച്ഛിയം സുവണ്ണവണ്ണം ദാരകം ദിസ്വാ “മച്ഛകുച്ഛിയം മേ പുത്തോ ലദ്ധോ”തി നാദം നദിത്വാ ദാരകം ആദായ സാമികം ഉപഗച്ഛി. സേട്ഠി താവദേവ ഭേരിം ചരാപേത്വാ ദാരകം ആദായ രഞ്ഞോ സന്തികം ആനേത്വാ തമത്ഥം ആരോചേസി. രാജാ “പുഞ്ഞവാ ദാരകോ, പോസേഹി ന”ന്തി ആഹ. ഇതരമ്പി സേട്ഠികുലം തം പവത്തിം സുത്വാ തത്ഥ ഗന്ത്വാ “അമ്ഹാകം പുത്തോ”തി തം ദാരകം ഗണ്ഹിതും വിവദി. ഉഭോപി രാജകുലം അഗമംസു. രാജാ “ദ്വിന്നമ്പി അപുത്തകം കാതും ന സക്കാ, ദ്വിന്നമ്പി ദായാദോ ഹോതൂ”തി ആഹ. തതോ പട്ഠായ ദ്വേപി കുലാനി ലാഭഗ്ഗയസഗ്ഗപ്പത്താനി അഹേസും. തസ്സ ദ്വീഹി കുലേഹി വഡ്ഢിതത്താ “ബാകുലകുമാരോ”തി നാമം അകംസു. തസ്സ വിഞ്ഞുതം പത്തസ്സ ദ്വീസുപി നഗരേസു തയോ തയോ പാസാദേ കാരേത്വാ നാടകാനി പച്ചുപട്ഠപേസും. ഏകേകസ്മിം നഗരേ ചത്താരോ ചത്താരോ മാസേ വസി. തഹിം ഏകസ്മിം നഗരേ ചത്താരോ മാസേ വുട്ഠസ്സ സങ്ഘാടനാവാസു മണ്ഡപം കാരേത്വാ തത്ഥ നം നാടകേഹി സദ്ധിം ആരോപേത്വാ മഹാസമ്പത്തിം അനുഭവമാനം ദ്വീഹി മാസേഹി ഇതരം നഗരം ഉപഡ്ഢപഥം നേന്തി. ഇതരനഗരവാസിനോ നാടകാപി “ദ്വീഹി മാസേഹി ഉപഡ്ഢപഥം ആഗതോ ഭവിസ്സതീ”തി തഥേവ പച്ചുഗ്ഗന്ത്വാ ദ്വീഹി മാസേഹി അത്തനോ നഗരം ആനേന്തി. ഇതരനാടകാ മജ്ഝേ നിവത്തിത്വാ അത്തനോ നഗരമേവ ഗച്ഛന്തി. തത്ഥ ചത്താരോ മാസേ വസിത്വാ തേനേവ

നിയാമേന പുന ഇതരനഗരം ഗച്ഛതി. ഏവമസ്സ സമ്പത്തിം അനുഭവന്തസ്സ അസീതി വസ്സാനി പരിപുണ്ണാനി.

തസ്മിം സമയേ അമ്ഹാകം ബോധിസത്തോ സബ്ബഞ്ഞുതം പാപുണിത്വാ പവത്തവരധമ്മചക്കോ അനുക്കമേന ചാരികം ചരന്തോ കോസമ്ബിം പാപുണി. “ബാരാണസി”ന്തി മജ്ഝിമഭാണകാ. ബാകുലസേട്ഠിപി ഖോ “ദസബലോ ആഗതോ”തി സുത്വാ ബഹും ഗന്ധമാലം ആദായ സത്ഥു സന്തികം ഗന്ത്വാ ധമ്മകഥം സുത്വാ പടിലദ്ധസദ്ധോ പബ്ബജി. സോ സത്താഹമേവ പുഥുജ്ജനോ ഹുത്വാ അട്ഠമേ അരുണേ സഹ പടിസമ്ഭിദാഹി അരഹത്തം പാപുണി. അഥസ്സ ദ്വീസു നഗരേസു പരിചിതമാതുഗാമാ അത്തനോ കുലഘരാനി ആഗന്ത്വാ തത്ഥേവ വസമാനാ ചീവരാനി കരിത്വാ പഹിണിംസു. ഥേരോ ഏകം അഡ്ഢമാസം കോസമ്ബിവാസീഹി പഹിതം ചീവരം പരിഭുഞ്ജതി, ഏകം അഡ്ഢമാസം ബാരാണസിവാസീഹീതി ഏതേനേവ നിയാമേന ദ്വീസു നഗരേസു യം യം ഉത്തമം, തം തം ഥേരസ്സേവ ആഹരീയതി. പബ്ബജിതസ്സാപിസ്സ സുഖേനേവ അസീതി വസ്സാനി അഗമംസു. ഉഭയത്ഥാപിസ്സ മുഹുത്തമത്തമ്പി അപ്പമത്തകോപി ആബാധോ ന ഉപ്പന്നപുബ്ബോ. സോ പച്ഛിമേ കാലേ ബാകുലസുത്തം (മ॰ നി॰ ൩.൨൦൯ ആദയോ) കഥേത്വാ പരിനിബ്ബായീതി . ഏവം മച്ഛകുച്ഛിയം അരോഗഭാവോ ആയസ്മതോ ബാകുലസ്സ പച്ഛിമഭവികസ്സ തേന അത്തഭാവേന പടിലഭിതബ്ബഅരഹത്തഞാണാനുഭാവേന നിബ്ബത്തത്താ ഞാണവിപ്ഫാരാ ഇദ്ധി നാമ. സുചരിതകമ്മഫലപ്പത്തസ്സ പടിസമ്ഭിദാഞാണസ്സ ആനുഭാവേനാതിപി വദന്തി.

സംകിച്ചത്ഥേരോപി (വിസുദ്ധി॰ ൨.൩൭൩) പുബ്ബേ കതപുഞ്ഞോ ധമ്മസേനാപതിത്ഥേരസ്സ ഉപട്ഠാകസ്സ സാവത്ഥിയം അഡ്ഢകുലസ്സ ധീതു കുച്ഛിസ്മിം നിബ്ബത്തി. സാ തസ്മിം കുച്ഛിഗതേ ഏകേന ബ്യാധിനാ തം ഖണംയേവ കാലമകാസി, തസ്സാ സരീരേ ഝാപിയമാനേ ഠപേത്വാ ഗബ്ഭമംസം സേസമംസം ഝാപയി. അഥസ്സാ ഗബ്ഭമംസം ചിതകതോ ഓതാരേത്വാ ദ്വീസു തീസു ഠാനേസു സൂലേഹി വിജ്ഝിംസു. സൂലകോടി ദാരകസ്സ അക്ഖികോടിം ഫുസി. ഏവം ഗബ്ഭമംസം വിജ്ഝിത്വാ അങ്ഗാരരാസിമ്ഹി പക്ഖിപിത്വാ അങ്ഗാരേഹേവ പടിച്ഛാദേത്വാ പക്കമിംസു. ഗബ്ഭമംസം ഝായി, അങ്ഗാരമത്ഥകേ പന സുവണ്ണബിമ്ബസദിസോ ദാരകോ പദുമഗബ്ഭേ നിപന്നോ വിയ അഹോസി. പച്ഛിമഭവികസത്തസ്സ ഹി സിനേരുനാ ഓത്ഥരിയമാനസ്സാപി അരഹത്തം അപ്പത്വാ ജീവിതക്ഖയോ നാമ നത്ഥി. പുനദിവസേ “ചിതകം നിബ്ബാപേസ്സാമാ”തി ആഗതാ തഥാ നിപന്നം ദാരകം ദിസ്വാ അച്ഛരിയബ്ഭുതചിത്തജാതാ ദാരകം ആദായ നഗരം ഗന്ത്വാ നേമിത്തകേ പുച്ഛിംസു. നേമിത്തകാ “സചേ അയം ദാരകോ അഗാരം അജ്ഝാവസിസ്സതി, യാവ സത്തമാ കുലപരിവട്ടാ ഞാതകാ ദുഗ്ഗതാ ഭവിസ്സന്തി. സചേ പബ്ബജിസ്സതി, പഞ്ചഹി സമണസതേഹി പരിവുതോ ചരിസ്സതീ”തി ആഹംസു. അയ്യകാ തം ദാരകം വഡ്ഢേസി. ഞാതകാപി വഡ്ഢിതകാലേ “അമ്ഹാകം അയ്യസ്സ സന്തികേ പബ്ബാജേസ്സാമാ”തി പോസയിംസു. സോ സത്തവസ്സികകാലേ “തവ കുച്ഛിയാ വസനകാലേ മാതാ തേ കാലമകാസി, തസ്സാ സരീരേ ഝാപിയമാനേപി ത്വം ന ഝായീ”തി കുമാരകാനം കഥം സുത്വാ “അഹം കിര ഏവരൂപാ ഭയാ മുത്തോ, കിം മേ ഘരാവാസേന പബ്ബജിസ്സാമീ”തി ഞാതകാനം ആരോചേസി. തേ “സാധു, താതാ”തി തം ധമ്മസേനാപതിത്ഥേരസ്സ സന്തികം നേത്വാ “ഭന്തേ, ഇമം പബ്ബാജേഥാ”തി അദംസു. ഥേരോ തചപഞ്ചകകമ്മട്ഠാനം ദത്വാ പബ്ബാജേസി. സോ ഖുരഗ്ഗേയേവ സഹ പടിസമ്ഭിദാഹി അരഹത്തം പാപുണി. പരിപുണ്ണവസ്സോ ച ഉപസമ്പദം ലഭിത്വാ ദസവസ്സോ ഹുത്വാ പഞ്ചസതഭിക്ഖുപരിവാരോ വിചരീതി. ഏവം വുത്തനയേനേവ ദാരുചിതകായ അരോഗഭാവോ ആയസ്മതോ സംകിച്ചസ്സ ഞാണവിപ്ഫാരാ ഇദ്ധി നാമ.

ഭൂതപാലത്ഥേരോപി (വിസുദ്ധി॰ ൨.൩൭൩) പുബ്ബഹേതുസമ്പന്നോ. തസ്സ പിതാ രാജഗഹേ ദലിദ്ദമനുസ്സോ. സോ തം ദാരകം ഗഹേത്വാ ദാരൂനം അത്ഥായ സകടേന അടവിം ഗന്ത്വാ ദാരുഭാരം കത്വാ സായം നഗരദ്വാരസമീപം പത്തോ. അഥസ്സ ഗോണാ യുഗം ഓസ്സജിത്വാ നഗരം പവിസിംസു. സോ സകടമൂലേ പുത്തകം നിസീദാപേത്വാ ഗോണാനം അനുപദം ഗച്ഛന്തോ നഗരമേവ പാവിസി. തസ്സ അനിക്ഖന്തസ്സേവ ദ്വാരം പിദഹി. ദാരകോ സകലരത്തിം സകടസ്സ ഹേട്ഠാ നിപജ്ജിത്വാ നിദ്ദം ഓക്കമി. രാജഗഹം പകതിയാപി അമനുസ്സബഹുലം, ഇദം പന സുസാനസമീപട്ഠാനം. ന ച കോചി യക്ഖോ തസ്സ പച്ഛിമഭവികസ്സ ദാരകസ്സ ഉപദ്ദവം കാതുമസക്ഖി. സോ അപരേന സമയേന പബ്ബജിത്വാ അരഹത്തം പാപുണിത്വാ ഭൂതപാലത്ഥേരോ നാമ അഹോസീതി. ഏവം വാളയക്ഖാനുചരിതേപി പദേസേ വുത്തനയേനേവ അരോഗഭാവോ ആയസ്മതോ ഭൂതപാലസ്സ ഞാണവിപ്ഫാരാ ഇദ്ധി നാമ.

൩൩. സമാധിവിപ്ഫാരിദ്ധിനിദ്ദേസേ **ആയസ്മതോ സാരിപുത്തസ്സ സമാധിവിപ്ഫാരാ ഇദ്ധീ**തിആദീസു ആയസ്മതോ സാരിപുത്തസ്സ മഹാമോഗ്ഗല്ലാനത്ഥേരേന സദ്ധിം കപോതകന്ദരായം

വിഹരതോ ജുണ്ഹായ രത്തിയാ നവോരോപിതേഹി കേസേഹി അജ്ഝോകാസേ നിസിന്നസ്സ ഏകോ ദുട്ഠയക്ഖോ സഹായകേന യക്ഖേന വാരിയമാനോപി സീസേ പഹാരം അദാസി. യസ്സ മേഘസ്സ വിയ ഗജ്ജതോ സദ്ദോ അഹോസി, ഥേരോ തസ്സ പഹരണസമയേ സമാപത്തിം അപ്പേത്വാ നിസിന്നോ ഹോതി. അഥസ്സ തേന പഹാരേന ന കോചി ആബാധോ അഹോസി. അയം തസ്സ ആയസ്മതോ സമാധിവിപ്ഫാരാ ഇദ്ധി. യഥാഹ -

“ഏവം മേ സുതം (ഉദാ॰ ൩൪) - ഏകം സമയം ഭഗവാ രാജഗഹേ വിഹരതി വേളുവനേ കലന്ദകനിവാപേ. തേന ഖോ പന സമയേന ആയസ്മാ ച സാരിപുത്തോ ആയസ്മാ ച മഹാമോഗ്ഗല്ലാനോ കപോതകന്ദരായം വിഹരന്തി. തേന ഖോ പന സമയേന ആയസ്മാ സാരിപുത്തോ ജുണ്ഹായ രത്തിയാ നവോരോപിതേഹി കേസേഹി അബ്ഭോകാസേ നിസിന്നോ ഹോതി അഞ്ഞതരം സമാധിം സമാപജ്ജിത്വാ.

“തേന ഖോ പന സമയേന ദ്വേ യക്ഖാ സഹായകാ ഉത്തരായ ദിസായ ദക്ഖിണം ദിസം ഗച്ഛന്തി കേനചിദേവ കരണീയേന. അദ്ദസംസു ഖോ തേ യക്ഖാ ആയസ്മന്തം സാരിപുത്തം ജുണ്ഹായ രത്തിയാ നവോരോപിതേഹി കേസേഹി അബ്ഭോകാസേ നിസിന്നം, ദിസ്വാന ഏകോ യക്ഖോ ദുതിയം യക്ഖം ഏതദവോച - ‘പടിഭാതി മം, സമ്മ, ഇമസ്സ സമണസ്സ സീസേ പഹാരം ദാതു’ന്തി. ഏവം വുത്തേ സോ യക്ഖോ തം യക്ഖം ഏതദവോച - ‘അലം, സമ്മ, മാ സമണം ആസാദേസി, ഉളാരോ സോ, സമ്മ, സമണോ മഹിദ്ധികോ മഹാനുഭാവോ’തി.

“ദുതിയമ്പി ഖോ…പേ॰… തതിയമ്പി ഖോ സോ യക്ഖോ തം യക്ഖം ഏതദവോച - ‘പടിഭാതി മം, സമ്മ, ഇമസ്സ സമണസ്സ സീസേ പഹാരം ദാതു’ന്തി. തതിയമ്പി ഖോ സോ യക്ഖോ തം യക്ഖം ഏതദവോച - ‘അലം, സമ്മ, മാ സമണം ആസാദേസി, ഉളാരോ സോ, സമ്മ, സമണോ മഹിദ്ധികോ മഹാനുഭാവോ’തി.

“അഥ ഖോ സോ യക്ഖോ തം യക്ഖം അനാദിയിത്വാ ആയസ്മതോ സാരിപുത്തസ്സ സീസേ പഹാരം അദാസി. താവ മഹാപഹാരോ അഹോസി, അപി തേന പഹാരേന സത്തരതനം വാ അഡ്ഢട്ഠമരതനം വാ നാഗം ഓസാരേയ്യ, മഹന്തം വാ പബ്ബതകൂടം പദാലേയ്യ. അഥ ച പന സോ യക്ഖോ ‘ദയ്ഹാമി ദയ്ഹാമീ’തി തത്ഥേവ മഹാനിരയം അപതാസി.

“അദ്ദസാ ഖോ ആയസ്മാ മഹാമോഗ്ഗല്ലാനോ ദിബ്ബേന ചക്ഖുനാ വിസുദ്ധേന അതിക്കന്തമാനുസകേന തേന യക്ഖേന ആയസ്മതോ സാരിപുത്തസ്സ സീസേ പഹാരം ദീയമാനം, ദിസ്വാ യേന ആയസ്മാ സാരിപുത്തോ തേനുപസങ്കമി, ഉപസങ്കമിത്വാ ആയസ്മന്തം സാരിപുത്തം ഏതദവോച - ‘കച്ചി തേ, ആവുസോ സാരിപുത്ത, ഖമനീയം, കച്ചി യാപനീയം, കച്ചി ന കിഞ്ചി ദുക്ഖ’ന്തി. ‘ഖമനീയം മേ, ആവുസോ മോഗ്ഗല്ലാന, യാപനീയം മേ, ആവുസോ മോഗ്ഗല്ലാന, അപി ച മേ സീസം ഥോകം ദുക്ഖ’ന്തി.

“അച്ഛരിയം, ആവുസോ സാരിപുത്ത, അബ്ഭുതം, ആവുസോ സാരിപുത്ത, യാവ മഹിദ്ധികോ ആയസ്മാ സാരിപുത്തോ മഹാനുഭാവോ. ഇധ തേ, ആവുസോ സാരിപുത്ത, അഞ്ഞതരോ യക്ഖോ സീസേ പഹാരം അദാസി. താവ മഹാ പഹാരോ അഹോസി, അപി തേന പഹാരേന സത്തരതനം വാ അഡ്ഢട്ഠമരതനം വാ നാഗം ഓസാരേയ്യ, മഹന്തം വാ പബ്ബതകൂടം പദാലേയ്യ. അഥ ച പനായസ്മാ സാരിപുത്തോ ഏവമാഹ - ‘ഖമനീയം മേ, ആവുസോ മോഗ്ഗല്ലാന, യാപനീയം മേ, ആവുസോ മോഗ്ഗല്ലാന, അപി ച മേ സീസം ഥോകം ദുക്ഖ’ന്തി.

“അച്ഛരിയം, ആവുസോ മോഗ്ഗല്ലാന, അബ്ഭുതം, ആവുസോ മോഗ്ഗല്ലാന, യാവ മഹിദ്ധികോ ആയസ്മാ മഹാമോഗ്ഗല്ലാനോ മഹാനുഭാവോ, യത്ര ഹി നാമ യക്ഖമ്പി പസ്സിസ്സതി, മയം പനേതരഹി പംസുപിസാചകമ്പി ന പസ്സാമാതി.

“അസ്സോസി ഖോ ഭഗവാ ദിബ്ബായ സോതധാതുയാ വിസുദ്ധായ അതിക്കന്തമാനുസികായ തേസം ഉഭിന്നം മഹാനാഗാനം ഇമം ഏവരൂപം കഥാസല്ലാപം.

അഥ ഖോ ഭഗവാ ഏതമത്ഥം വിദിത്വാ തായം വേലായം ഇമം ഉദാനം ഉദാനേസി -

“യസ്സ സേലൂപമം ചിത്തം, ഠിതം നാനുപകമ്പതി;

വിരത്തം രജനീയേസു, കോപനീയേ ന കുപ്പതി;
യസ്സേവം ഭാവിതം ചിത്തം, കുതോ തം ദുക്ഖമേസ്സതീ"തി. (ഉദാ॰ ൩൪);

ഏത്ഥ ച "കുതോ തം ദുക്ഖമേസ്സതീ"തി ഭഗവതാ വുത്തവചനേന "തേന പഹാരേന ന കോചി ആബാധോ അഹോസീ"തി അട്ഠകഥാവചനം അതിവിയ സമേതി. തസ്മാ "അപിച മേ സീസം ഥോകം ദുക്ഖ"ന്തി വചനേന ദുക്ഖവേദനാ ന ഹോതി, സീസസ്സ പന അകമ്മഞ്ഞഭാവം സന്ധായ "ദുക്ഖ"ന്തി വുത്തം. ലോകേപി ഹി അകിച്ഛേന പരിഹരിതും സക്കുണേയ്യോ സുഖസീലോ, കിച്ഛേന പരിഹരിതും സക്കുണേയ്യോ ദുക്ഖസീലോതി വുച്ചതി. തമ്പി ഖോ അകമ്മഞ്ഞതം സമാപത്തിതോ വുട്ഠിതസമയത്താ അഹോസീതി വേദിതബ്ബോ. സമാപത്തിഅപ്പിതസമയേ ഹി തമ്പി ന ഭവേയ്യാതി. "ഏതരഹി പംസുപിസാചകമ്പി ന പസ്സാമാ"തി ദട്ഠും അസമത്ഥതായ ന വുത്തം, അഭിഞ്ഞാസു ബ്യാപാരാഭാവേന വുത്തം. ഥേരോ കിര "പച്ഛിമാ ജനതാ പോഥുജ്ജനികായ ഇദ്ധിയാ സാരസഞ്ഞാ മാഹേസു"ന്തി പച്ഛിമം ജനതം അനുകമ്പമാനോ യേഭുയ്യേന ഇദ്ധിം ന വലഞ്ജേസി. ഥേരഗാഥായ ച -

"നേവ പുബ്ബേനിവാസായ, നപി ദിബ്ബസ്സ ചക്ഖുനോ;
ചേതോപരിയായ ഇദ്ധിയാ, ചുതിയാ ഉപപത്തിയാ;
സോതധാതുവിസുദ്ധിയാ, പണിധി മേ ന വിജ്ജതീ"തി. (ഥേരഗാ॰ ൯൯൬) -

ഥേരേന സയമേവ അഭിഞ്ഞാസു പത്ഥനാഭാവോ വുത്തോ. ഥേരോ പന സത്തസട്ഠിയാ സാവകപാരമീഞാണേസു പാരമിപ്പത്തോതി.

സഞ്ജീവത്ഥേരം പന കകുസന്ധസ്സ ഭഗവതോ ദുതിയഅഗ്ഗസാവകം നിരോധസമാപന്നം "കാലങ്കതോ"തി സല്ലക്ഖേത്വാ ഗോപാലകാദയോ തിണകട്ഠാദീനി സംകഡ്ഢിത്വാ അഗ്ഗിം അദംസു. ഥേരസ്സ ചീവരേ അംസുമത്തമ്പി ന ഝായിത്ഥ. അയമസ്സായസ്മതോ അനുപുബ്ബസമാപത്തിവസേന പവത്തസമഥാനുഭാവനിബ്ബത്തത്താ സമാധിവിപ്ഫാരാ ഇദ്ധി. യഥാഹ -

"തേന ഖോ പന, പാപിമ, സമയേന കകുസന്ധോ ഭഗവാ അരഹം സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ ലോകേ ഉപ്പന്നോ ഹോതി. കകുസന്ധസ്സ ഖോ പന, പാപിമ, ഭഗവതോ അരഹതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ വിധുരസഞ്ജീവം നാമ സാവകയുഗം അഹോസി അഗ്ഗം ഭദ്ദയുഗം. യാവതാ പന, പാപിമ, കകുസന്ധസ്സ ഭഗവതോ അരഹതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ സാവകാ. തേസു ന ച കോചി ആയസ്മതാ വിധുരേന സമസമോ ഹോതി യദിദം ധമ്മദേസനായ. ഇമിനാ ഖോ ഏതം, പാപിമ, പരിയായേന ആയസ്മതോ വിധുരസ്സ വിധുരോതേവ സമഞ്ഞാ ഉദപാദി. ആയസ്മാ പന, പാപിമ, സഞ്ജീവോ അരഞ്ഞഗതോപി രുക്ഖമൂലഗതോപി സുഞ്ഞാഗാരഗതോപി അപ്പകസിരേനേവ സഞ്ഞാവേദയിതനിരോധം സമാപജ്ജതി.

"ഭൂതപുബ്ബം, പാപിമ, ആയസ്മാ സഞ്ജീവോ അഞ്ഞതരസ്മിം രുക്ഖമൂലേ സഞ്ഞാവേദയിതനിരോധം സമാപന്നോ നിസിന്നോ ഹോതി. അദ്ദസംസു ഖോ, പാപിമ, ഗോപാലകാ പസുപാലകാ കസ്സകാ പഥാവിനോ ആയസ്മന്തം സഞ്ജീവം അഞ്ഞതരസ്മിം രുക്ഖമൂലേ സഞ്ഞാവേദയിതനിരോധം സമാപന്നം, ദിസ്വാന തേസം ഏതദഹോസി - 'അച്ഛരിയം വത ഭോ, അബ്ഭുതം വത ഭോ, അയം സമണോ നിസിന്നകോ കാലങ്കതോ, ഹന്ദ നം ദഹാമാ'തി.

"അഥ ഖോ തേ, പാപിമ, ഗോപാലകാ പസുപാലകാ കസ്സകാ പഥാവിനോ തിണഞ്ച കട്ഠഞ്ച ഗോമയഞ്ച സംകഡ്ഢിത്വാ ആയസ്മതോ സഞ്ജീവസ്സ കായേ ഉപചിനിത്വാ അഗ്ഗിം ദത്വാ പക്കമിംസു. അഥ ഖോ, പാപിമ, ആയസ്മാ സഞ്ജീവോ തസ്സാ രത്തിയാ അച്ചയേന തായ സമാപത്തിയാ വുട്ഠഹിത്വാ ചീവരാനി പപ്ഫോടേത്വാ പുബ്ബണ്ഹസമയം നിവാസേത്വാ പത്തചീവരമാദായ ഗാമം പിണ്ഡായ പാവിസി. അദ്ദസംസു ഖോ തേ, പാപിമ, ഗോപാലകാ പസുപാലകാ കസ്സകാ പഥാവിനോ ആയസ്മന്തം സഞ്ജീവം പിണ്ഡായ ചരന്തം, ദിസ്വാന നേസം ഏതദഹോസി - 'അച്ഛരിയം വത ഭോ, അബ്ഭുതം വത ഭോ, അയം സമണോ നിസിന്നകോവ കാലങ്കതോ, സ്വായം പടിസഞ്ജീവിതോ'തി. ഇമിനാ ഖോ ഏവം, പാപിമ, പരിയായേന ആയസ്മതോ സഞ്ജീവസ്സ സഞ്ജീവോതേവ സമഞ്ഞാ ഉദപാദീ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൫൦൭).

ഖാണുകോണ്ഡഞ്ഞത്ഥേരോ പന പകതിയാവ സമാപത്തിബഹുലോ, സോ അഞ്ഞതരസ്മിം അരഞ്ഞേ രത്തിം സമാപത്തിം അപ്പേത്വാ നിസീദി, പഞ്ചസതാ ചോരാ ഭണ്ഡകം ഥേനേത്വാ ഗച്ഛന്താ "ഇദാനി അമ്ഹാകം അനുപദം ഗച്ഛന്താ നത്ഥീ"തി വിസ്സമിതുകാമാ ഭണ്ഡകം ഓരോപയമാനാ "ഖാണുകോ അയ"ന്തി മഞ്ഞമാനാ ഥേരസ്സേവ ഉപരി സബ്ബഭണ്ഡകാനി ഠപേസും. തേസം വിസ്സമിത്വാ ഗച്ഛന്താനം പഠമം ഠപിതഭണ്ഡകസ്സ ഗഹണകാലേ കാലപരിച്ഛേദവസേന ഥേരോ വുട്ഠാസി. തേ ഥേരസ്സ ചലനാകാരം ദിസ്വാ ഭീതാ വിരവിംസു. ഥേരോ "മാ ഭായഥ, ഉപാസകാ, ഭിക്ഖു അഹ"ന്തി ആഹ. തേ ആഗന്ത്വാ വന്ദിത്വാ ഥേരഗതേന പസാദേന പബ്ബജിത്വാ സഹ പടിസമ്ഭിദാഹി അരഹത്തം പാപുണിംസു. തതോ പഭുതി ച ഥേരോ ഖാണുകോണ്ഡഞ്ഞത്ഥേരോ നാമ അഹോസി. അയമേത്ഥ പഞ്ചഹി ഭണ്ഡകസതേഹി അജ്ഝോത്ഥടസ്സ തസ്സായസ്മതോ ആബാധാഭാവോ സമാധിവിപ്ഫാരാ ഇദ്ധി.

ഉത്തരാ (അം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧.൨൬൨) പന ഉപാസികാ രാജഗഹേ മഹാധനസ്സ പുണ്ണസ്സ സേട്ഠിനോ ധീതാ, കുമാരികകാലേയേവ സദ്ധിം മാതാപിതൂഹി സോതാപത്തിഫലം പത്താ, സാ വയപ്പത്താ രാജഗഹസേട്ഠിനോ മഹതാ നിബന്ധേന തസ്സ പുത്തസ്സ മിച്ഛാദിട്ഠികസ്സ ദിന്നാ. സാ ബുദ്ധദസ്സനായ ധമ്മസ്സവനായ ബുദ്ധപ്പമുഖസ്സ ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ ദാനഞ്ച ദാതും ധമ്മഞ്ച സോതും ഓകാസം അലഭമാനാ ഉപദ്ദുതാ ഹുത്വാ തസ്മിംയേവ നഗരേ സിരിമം നാമ ഗണികം പക്കോസാപേത്വാ ഓകാസകരണത്ഥമേവ പിതു ഘരാവ ആനീതാനി പഞ്ചദസകഹാപണസഹസ്സാനി തസ്സാ ദത്വാ "ഇമേ കഹാപണേ ഗഹേത്വാ ഇമം അഡ്ഢമാസം സേട്ഠിപുത്തം പരിചരാഹീ"തി തം സാമികസ്സ അപ്പേത്വാ സയം ഉപോസഥങ്ഗാനി അധിട്ഠായ "ഇമം അഡ്ഢമാസം ബുദ്ധദസ്സനാദീനി ലഭിസ്സാമീ"തി തുട്ഠമാനസാ യാവ പവാരണായ ബുദ്ധപ്പമുഖം ഭിക്ഖുസങ്ഘം നിമന്താപേത്വാ അഡ്ഢമാസം മഹാദാനം അദാസി, പച്ഛാഭത്തം മഹാനസേ ഖജ്ജഭോജ്ജാദീനി സംവിദഹാപേതി. തസ്സാ സാമികോ "സ്വേ പവാരണാ"തി സിരിമായ സഹ വാതപാനേ ഠത്വാ ബഹി ഓലോകേന്തോ തം തഥാവിചരന്തിം സേദകിലിന്നം ഛാരികായ ഓകിണ്ണം അങ്ഗാരമസിമക്ഖിതം ദിസ്വാ "അത്തനോ സമ്പത്തിം അഭുഞ്ജിത്വാ കുസലം നാമ കരോതി ബാലാ"തി ഹസി. ഉത്തരാപി തം ഓലോകേത്വാ "സമ്പരായത്ഥം കുസലം ന കരോതി ബാലോ"തി ഹസി.

സിരിമാ ഉഭിന്നമ്പി തം കിരിയം ദിസ്വാ "അഹം ഘരസാമിനീ"തി മഞ്ഞമാനാ ഇസ്സാപകതാ ഉത്തരായ കുജ്ഝിത്വാ "ദുക്ഖം ഉപ്പാദേസ്സാമീ"തി പാസാദാ ഓതരതി. ഉത്തരാ തം ഞത്വാ പീഠകേ നിസീദിത്വാ തം മേത്തേന ചിത്തേന ഫരി. സിരിമാ പാസാദാ ഓരുയ്ഹ മഹാനസം പവിസിത്വാ പൂവപചനതോ ഉളുങ്കപൂരം പക്കുഥിതം സപ്പിം ഗഹേത്വാ തസ്സാ മത്ഥകേ ഓകിരി. തം പദുമിനിപണ്ണേ സീതൂദകം വിയ വിനിവട്ടേത്വാ അഗമാസി. ദാസിയോ സിരിമം ഹത്ഥേഹി പാദേഹി പോഥേത്വാ ഭൂമിയം പാതേസും. ഉത്തരാ മേത്താഝാനതോ വുട്ഠായ ദാസിയോ വാരേസി. സിരിമാ ഉത്തരം ഖമാപേസി. ഉത്തരാ "സ്വേ സത്ഥു പുരതോ ഖമാപേഹീ"തി വത്വാ തായ കായവേയ്യാവടികം യാചിതായ ബ്യഞ്ജനസമ്പാദനം ആചിക്ഖി. സാ തം സമ്പാദേത്വാ അത്തനോ പരിവാരാ പഞ്ചസതാ ഗണികായോ സസങ്ഘം സത്ഥാരം പരിവിസിത്വാ "ഖമാപനസഹായികാ ഹോഥാ"തി വത്വാ പുനദിവസേ തഥാ താഹി ഗണികാഹി സദ്ധിം സത്ഥു ഭത്തകിച്ചാവസാനേ സത്ഥാരം വന്ദിത്വാ "അഹം ഭഗവാ ഉത്തരായ അപരജ്ഝിം, ഖമതു മേ ഉത്തരാ"തി ആഹ. സത്ഥാ "ഖമ, ഉത്തരേ"തി വത്വാ "ഖമാമി, ഭഗവാ"തി വുത്തേ "അക്കോധേന ജിനേ കോധ"ന്തിആദികം (ധ॰ പ॰ ൨൨൩) ധമ്മം ദേസേസി. ഉത്തരാ പുരേതരമേവ സാമികഞ്ച സസ്സുസസുരേ ച സത്ഥു സന്തികേ ഉപനേസി. ദേസനാവസാനേ തേ ച തയോ ജനാ, സബ്ബാ ച ഗണികായോ സോതാപത്തിഫലേ പതിട്ഠഹിംസൂതി. ഏവം ഉത്തരായ ഉപാസികായ പക്കുഥിതസപ്പിനാ പീളാഭാവോ സമാധിവിപ്ഫാരാ ഇദ്ധി.

സാമാവതീ ഉപാസികാ നാമ കോസമ്ബിയം ഉദേനസ്സ രഞ്ഞോ അഗ്ഗമഹേസീ. തസ്സ ഹി രഞ്ഞോ പഞ്ചസതപഞ്ചസതഇത്ഥിപരിവാരാ തിസ്സോ അഗ്ഗമഹേസിയോ അഹേസും. താസം സാമാവതീ ഭദ്ദിയനഗരേ ഭദ്ദിയസേട്ഠിനോ ധീതാ. പിതരി കാലങ്കതേ പിതു സഹായകസ്സ കോസമ്ബിയം ഘോസിതസേട്ഠിനോ ഘരേ പഞ്ചസതഇത്ഥിപരിവാരവഡ്ഢിതം വയപ്പത്തം രാജാ ദിസ്വാ സഞ്ജാതസിനേഹോ സപരിവാരമത്തനോ ഘരം നേത്വാ അഭിസേകട്ഠാനം അദാസി. ചണ്ഡപജ്ജോതസ്സ രഞ്ഞോ ധീതാ വാസുലദത്താ നാമ ഏകാ മഹേസീ. മാഗണ്ഡിയബ്രാഹ്മണസ്സ ധീതാ ഭഗവതോ പാദപരിചാരികം കത്വാ പിതരാ ദിയ്യമാനാ -

> "ദിസ്വാന തണ്ഹം അരതിം രഗഞ്ച, നാഹോസി ഛന്ദോ അപി മേഥുനസ്മിം;
> കിമേവിദം മുത്തകരീസപുണ്ണം, പാദാപി നം സമ്ഫുസിതും ന ഇച്ഛേ"തി. (സു॰ നി॰ ൮൪൧) -

ഭഗവതാ ഭാസിതം ഗാഥം സുത്വാ ഭഗവതി ആഘാതം ബന്ധി. തസ്സാ മാതാപിതരോ മാഗണ്ഡിയസുത്തദേസനാവസാനേ അനാഗാമിഫലം പത്വാ പബ്ബജിത്വാ അരഹത്തം പാപുണിംസു. തസ്സാ ചൂളപിതാ മാഗണ്ഡിയോ തം കോസമ്ബിം നേത്വാ രഞ്ഞോ അദാസി. സാ രഞ്ഞോ ഏകാ മഹേസീ.

അഥ ഖോ ഘോസിതസേട്ഠി കുക്കുടസേട്ഠി പാവാരികസേട്ഠീതി തയോ സേട്ഠിനോ ലോകേ തഥാഗതുപ്പാദം സുത്വാ ജേതവനം സത്ഥു സന്തികം ഗന്ത്വാ ധമ്മം സുത്വാ സോതാപത്തിഫലം പത്വാ അഡ്ഢമാസം ബുദ്ധപ്പമുഖസ്സ ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ മഹാദാനം ദത്വാ സത്ഥു കോസമ്ബിഗമനം ആയാചിത്വാ കോസമ്ബിം ഗന്ത്വാ ഘോസിതാരാമോ കുക്കുടാരാമോ പാവാരികാരാമോതി തയോ ജനാ തയോ ആരാമേ കാരാപേത്വാ അനുപുബ്ബേന തത്ഥ ആഗതം സത്ഥാരം പടിപാടിയാ ഏകേകസ്മിം ദിവസേ ഏകേകസ്മിം വിഹാരേ വസാപേത്വാ ഏകേകോ സസങ്ഘസ്സ ഭഗവതോ മഹാദാനമദാസി. അഥേകദിവസം തേസം ഉപട്ഠാകോ സുമനോ നാമ മാലാകാരോ സേട്ഠിനോ ആയാചിത്വാ സസങ്ഘം സത്ഥാരം ഭോജേതും അത്തനോ ഘരേ നിസീദാപേസി. തസ്മിം ഖണേ സാമാവതിയാ പരിചാരികാ ഖുജ്ജുത്തരാ നാമ ദാസീ അട്ഠ കഹാപണേ ഗഹേത്വാ തസ്സ ഘരം അഗമാസി. സോ "സസങ്ഘസ്സ താവ സത്ഥുനോ പരിവേസനസഹായാ ഹോഹീ"തി ആഹ. സാ തഥാ കത്വാ സത്ഥു ഭത്തകിച്ചാവസാനേ ധമ്മദേസനം സുത്വാ സോതാപന്നാ ഹുത്വാ അഞ്ഞദാ ചത്താരോ കഹാപണേ അത്തനോ ആദിയന്തീ അദിന്നം ആദിയിതും അഭബ്ബത്താ അട്ഠഹി കഹാപണേഹി പുപ്ഫാനി ആദായ സാമാവതിയാ ഉപനാമേസി. തായ പുപ്ഫാനം ബഹുഭാവകാരണം പുട്ഠാ മുസാ ഭണിതും അഭബ്ബത്താ യഥാസഭാവം ആഹ. "അജ്ജ കസ്മാ ന ഗണ്ഹീ"തി വുത്താ "സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ ധമ്മം സുത്വാ അമതം സച്ഛാകാസി"ന്തി ആഹ. "അമ്മ ഉത്തരേ, തം ധമ്മം അമ്ഹാകമ്പി കഥേഹീ"തി. "തേന ഹി മം ന്ഹാപേത്വാ സുദ്ധം വത്ഥയുഗം ദത്വാ ഉച്ചേ ആസനേ നിസീദാപേത്വാ സബ്ബാ നീചാസനേസു നിസീദഥാ"തി ആഹ. താ സബ്ബാപി തഥാ കരിംസു. സാ സേഖപടിസമ്ഭിദപ്പത്താ അരിയസാവികാ ഏകം വത്ഥം നിവാസേത്വാ ഏകം ഉത്തരാസങ്ഗം കത്വാ ബീജനിം ഗഹേത്വാ താസം ധമ്മം ദേസേസി. സാമാവതീ ച പഞ്ചസതാ ച ഇത്ഥിയോ സോതാപത്തിഫലം പാപുണിംസു. താ സബ്ബാപി ഖുജ്ജുത്തരം വന്ദിത്വാ "അമ്മ, അജ്ജതോ പട്ഠായ വേയ്യാവച്ചം അകത്വാ അമ്ഹാകം മാതുട്ഠാനേ ആചരിയട്ഠാനേ ച ഠത്വാ സത്ഥാരാ ദേസിതദേസിതം ധമ്മം സുത്വാ അമ്ഹാകം കഥേഹീ"തി ആഹംസു. സാ തഥാ കരോന്തീ അപരഭാഗേ തിപിടകധരാ ഹുത്വാ സത്ഥാരാ ബഹുസ്സുതാനം ഉപാസികാനം അഗ്ഗട്ഠാനേ ഠപിതാ അഗ്ഗട്ഠാനം ലഭി. സാമാവതിമിസ്സികാ ബുദ്ധസ്സ ദസ്സനം പിഹേന്തി, ദസബലേ അന്തരവീഥിം പടിപന്നേ വാതപാനേസു അപ്പഹോന്തേസു ഭിത്തിം ഭിന്ദിത്വാ സത്ഥാരം ഓലോകേന്തി, വന്ദനപൂജനഞ്ച കരോന്തി.

മാഗണ്ഡിയാ തത്ഥ ഗതാ താനി ഛിദ്ദാനി ദിസ്വാ തത്ഥ കാരണം പുച്ഛന്തീ സത്ഥു ആഗതഭാവം ഞത്വാ ഭഗവതി ആഘാതേന താസമ്പി കുജ്ഝിത്വാ "മഹാരാജ, സാമാവതിമിസ്സികാനം ബഹിദ്ധാ പത്ഥനാ അത്ഥി, ഭിത്തിം ഭിന്ദിത്വാ സമണം ഗോതമം ഓലോകേന്തി, കതിപാഹേന തം മാരേസ്സന്തീ"തി രാജാനം ആഹ. രാജാ ഛിദ്ദാനി ദിസ്വാപി തസ്സാ വചനം ന സദ്ദഹി, ഉദ്ധച്ഛിദ്ദകവാതപാനാനി കാരാപേസി. പുന മാഗണ്ഡിയാ രാജാനം താസു ഭിന്ദിതുകാമാ അട്ഠ സജീവകുക്കുടേ ആഹരാപേത്വാ "മഹാരാജ, താസം വീമംസനത്ഥം ഇമേ കുക്കുടേ മാരേത്വാ 'മമത്ഥായ പചാഹീ'തി പേസേഹീ"തി ആഹ. രാജാ തഥാ പേസേസി. തായ "പാണാതിപാതം ന കരോമാ"തി വുത്തേ പുന "തസ്സ സമണസ്സ ഗോതമസ്സ പചിത്വാ പേസേഹീ"തി ആഹ. രഞ്ഞാ തഥാ പേസിതേ മാഗണ്ഡിയാ അട്ഠ മാരിതകുക്കുടേ തഥാ വത്വാ പേസേസി. സാമാവതീ പചിത്വാ ദസബലസ്സ പാഹേസി. മാഗണ്ഡിയാ തേനപി രാജാനം കോപേതും നാസക്ഖി.

രാജാ പന തീസു മഹേസീസു ഏകേകിസ്സാ വസനട്ഠാനേ സത്ത സത്ത ദിവസാനി വസതി. രാജാ അത്തനോ ഗമനട്ഠാനം ഹത്ഥികന്തവീണം ആദായ ഗച്ഛതി. മാഗണ്ഡിയാ രഞ്ഞോ സാമാവതിയാ പാസാദഗമനകാലേ ദാഠാ അഗദേന ധോവാപേത്വാ വേളുപബ്ബേ പക്ഖിപാപേത്വാ ഏകം കണ്ഹസപ്പപോതകം ആഹരാപേത്വാ അന്തോവീണായ പക്ഖിപിത്വാ മാലാഗുളകേന ഛിദ്ദം പിദഹി. തം രഞ്ഞോ തത്ഥ ഗതകാലേ അപരാപരം വിചരന്തീ വിയ ഹുത്വാ വീണാഛിദ്ദതോ മാലാഗുളകം അപനേസി. സപ്പോ നിക്ഖമിത്വാ പസ്സസന്തോ ഫണം കത്വാ സയനപിട്ഠേ നിപജ്ജി. സാ ആഹ - "ധീ സപ്പോ"തി മഹാസദ്ദമകാസി. രാജാ സപ്പം ദിസ്വാ കുജ്ഝി. സാമാവതീ രഞ്ഞോ കുദ്ധഭാവം ഞത്വാ പഞ്ചന്നം ഇത്ഥിസതാനം സഞ്ഞമദാസി "അജ്ജ ഓധിസകമേത്താഫരണേന രാജാനം ഫരഥാ"തി. സയമ്പി തഥാ അകാസി. രാജാ സഹസ്സഥാമധനും ആദായ ജിയം പോഠേത്വാ സാമാവതിം ധുരേ കത്വാ സബ്ബാ താ ഇത്ഥിയോ

പടിപാടിയാ ഠപാപേത്വാ വിസപീതം ഖുരപ്പം സന്നയ്ഹിത്വാ ധനും പൂരേത്വാ അട്ഠാസി. ഖുരപ്പം നേവ ഖിപിതും , ന ഓരോപിതും സക്കോതി, ഗത്തേഹി സേദാ മുച്ചന്തി, സരീരം വേധതി, മുഖതോ ഖേളോ പതതി, ഗണ്ഹിതബ്ബഗഹണം ന പസ്സതി, അഥ നം സാമാവതീ "കിം, മഹാരാജ, കിലമസീ"തി ആഹ. "ആമ, ദേവി, കിലമാമി, അവസ്സയോ മേ ഹോഹീ"തി. "സാധു, മഹാരാജ, ഖുരപ്പം പഥവീമുഖം കരോഹീ"തി. രാജാ തഥാ അകാസി. സാ "രഞ്ഞോ ഹത്ഥതോ ഖുരപ്പം മുച്ചതൂ"തി അധിട്ഠാസി. തസ്മിം ഖണേ ഖുരപ്പം മുച്ചി. രാജാ തംഖണഞ്ഞേവ ഉദകേ നിമുജ്ജിത്വാ അല്ലവത്ഥോ അല്ലകേസോ സാമാവതിയാ പാദേസു നിപതിത്വാ "ഖമ, ദേവി, മയ്ഹം -

> 'സമ്മുയ്ഹാമി പമുയ്ഹാമി, സബ്ബാ മുയ്ഹന്തി മേ ദിസാ;
> സാമാവതീ മം തായസ്സു, ത്വഞ്ച മേ സരണം ഭവാ'"തി. - ആഹ;

സാമാവതീ -

> "മാ മം ത്വം സരണം ഗച്ഛ, യമഹം സരണം ഗതാ;
> സരണം ഗച്ഛ തം ബുദ്ധം, ത്വഞ്ച മേ സരണം ഭവാ"തി. -

ആഹ. രാജാ "തേന ഹി തം സരണം ഗച്ഛാമി സത്ഥാരഞ്ച, വരഞ്ച തേ ദമ്മീ"തി ആഹ. സാ "വരോ ഗഹിതോ ഹോതു, മഹാരാജാ"തി ആഹ. രാജാ സത്ഥാരം ഉപസങ്കമിത്വാ സരണം ഗന്ത്വാ നിമന്തേത്വാ ബുദ്ധപ്പമുഖസ്സ സങ്ഘസ്സ സത്താഹം മഹാദാനം ദത്വാ "സാമാവതിം വരം ഗണ്ഹാഹീ"തി ആഹ. "സാധു, മഹാരാജ, ഇമം മേ വരം ദേഹി, സത്ഥാ പഞ്ചഹി ഭിക്ഖുസതേഹി സദ്ധിം ഇധാഗച്ഛതു, ധമ്മം സോസ്സാമീ"തി ആഹ. രാജാ സത്ഥാരം വന്ദിത്വാ "ഭന്തേ, പഞ്ചഹി ഭിക്ഖുസതേഹി സദ്ധിം നിബദ്ധം ഇധാഗച്ഛഥ, സാമാവതിമിസ്സികാ 'ധമ്മം സോസ്സാമാ'തി വദന്തീ"തി ആഹ. സത്ഥാ "മഹാരാജ, ബുദ്ധാനം നാമ ഏകട്ഠാനം നിബദ്ധം ഗന്തും ന വട്ടതി, മഹാജനോപി പച്ചാസീസതീ"തി ആഹ. "തേന ഹി, ഭന്തേ, ഭിക്ഖൂ ആണാപേഥാ"തി. സത്ഥാ ആനന്ദത്ഥേരം ആണാപേസി. ഥേരോ പഞ്ച ഭിക്ഖുസതാനി ആദായ നിബദ്ധം രാജകുലം ഗച്ഛതി. താപി ദേവീപമുഖാ ഇത്ഥിയോ ഥേരം ഭോജേത്വാ ധമ്മം സുണിംസു. സാമാവതിഞ്ച സത്ഥാ മേത്താവിഹാരീനം ഉപാസികാനം അഗ്ഗട്ഠാനേ ഠപേസീതി. ഏവം രഞ്ഞോ ഖുരപ്പം മുഞ്ചിതും അവിസഹനഭാവോ സാമാവതിയാ ഉപാസികായ സമാധിവിപ്ഫാരാ ഇദ്ധീതി . ഏത്ഥ ച അവേച്ചപ്പസാദേന വാ ഓകപ്പനപസാദേന വാ രതനത്തയസരണഗമനേന വാ രതനത്തയം ഉപാസതീതി ഉപാസികാതി വുച്ചതീതി.

൫൭. അരിയിദ്ധിനിദ്ദേസേ **അരിയാ ഇദ്ധീ**തി ചേതോവസിപ്പത്താനം ഖീണാസവഅരിയാനംയേവ സമ്ഭവതോ അരിയാ ഇദ്ധീതി വുച്ചതീതി. **ഇധ ഭിക്ഖൂ**തി ഇമസ്മിം സാസനേ ഖീണാസവോ ഭിക്ഖു. **അനിട്ഠേ വത്ഥുസ്മി**ന്തി ആരമ്മണപകതിയാ അമനാപേ വത്ഥുസ്മിം സത്തേ വാ സങ്ഖാരേ വാ. **മേത്തായ വാ ഫരതീ**തി സത്തോ ചേ ഹോതി, മേത്താഭാവനായ ഫരതി. **ധാതുതോ വാ ഉപസംഹരതീ**തി സങ്ഖാരോ ചേ ഹോതി, "ധാതുമത്ത"ന്തി ധാതുമനസികാരം ഉപസംഹരതി. സത്തേപി ധാതൂപസംഹാരോ വട്ടതി. **അസുഭായ വാ ഫരതീ**തി സത്തോ ചേ, അസുഭഭാവനായ ഫരതി. **അനിച്ചതോ വാ ഉപസംഹരതീ**തി സങ്ഖാരോ ചേ, "അനിച്ച"ന്തി മനസികാരം ഉപസംഹരതി. **തദുഭയ**ന്തി തം ഉഭയം. **ഉപേക്ഖകോ**തി ഛളങ്ഗുപേക്ഖായ ഉപേക്ഖകോ. **സതോ**തി സതിവേപുല്ലപ്പത്തത്താ. **സമ്പജാനോ**തി പഞ്ഞായ സമ്പജാനകാരിത്താ. **ചക്ഖുനാ രൂപം ദിസ്വാ**തി കാരണവസേന ചക്ഖൂതി ലദ്ധവോഹാരേന രൂപദസ്സനസമത്ഥേന ചക്ഖുവിഞ്ഞാണേന രൂപം ദിസ്വാ. പോരാണാ പനാഹു - "ചക്ഖു രൂപം ന പസ്സതി അചിത്തകത്താ, ചിത്തം ന പസ്സതി അചക്ഖുകത്താ, ദ്വാരാരമ്മണസങ്ഘട്ടനേ പന പസാദവത്ഥുകേന ചിത്തേന പസ്സതി. ഈദിസീ പനേസാ 'ധനുനാ വിജ്ഝതീ'തിആദീസു വിയ സസമ്ഭാരകഥാ നാമ ഹോതി. തസ്മാ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണേന രൂപം ദിസ്വാതി അയമേത്ഥ അത്ഥോ"തി (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൧൩൫൨). അഥ വാ ചക്ഖുനാ കരണഭൂതേന രൂപം ദിസ്വാതി അത്ഥോ. **നേവ സുമനോ ഹോതീ**തി ഗേഹസിതസോമനസ്സപടിക്ഖേപോ, ന കിരിയഭൂതായ സോമനസ്സവേദനായ. **ന ദുമ്മനോ**തി സബ്ബദോമനസ്സപടിക്ഖേപോ. **ഉപേക്ഖകോ വിഹരതീ**തി ഇട്ഠാനിട്ഠാരമ്മണാപാഥേ പരിസുദ്ധപകതിഭാവാവിജഹനാകാരഭൂതായ ഛസു ദ്വാരേസു പവത്തനതോ "ഛളങ്ഗുപേക്ഖാ"തി ലദ്ധനാമായ തത്രമജ്ഝത്തുപേക്ഖായ ഉപേക്ഖകോ വിഹരതി. **സോതേന സദ്ദം സുത്വാ**തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ.

൧൮൮. കമ്മവിപാകജിദ്ധിനിദ്ദേസേ **സബ്ബേസം പക്ഖീനന്തി** സബ്ബേസം പക്ഖിജാതാനം ഝാനാഭിഞ്ഞാ വിനായേവ ആകാസേന ഗമനം. തഥാ **സബ്ബേസം ദേവാനം** ആകാസഗമനം ദസ്സനാദീനി ച. **ഏകച്ചാനം മനുസ്സാനന്തി** പഠമകപ്പികാനം മനുസ്സാനം. **ഏകച്ചാനം വിനിപാതികാനന്തി** പിയങ്കരമാതാ പുനബ്ബസുമാതാ ഫുസ്സമിത്താ ധമ്മഗുത്താതിഏവമാദീനം സുഖസമുസ്സയതോ വിനിപതിതത്താ വിനിപാതികാനം അഞ്ഞേസഞ്ച പേതാനം നാഗസുപണ്ണാനഞ്ച ആകാസഗമനാദികം കമ്മവിപാകജാ ഇദ്ധി.

പുഞ്ഞവതോ ഇദ്ധിനിദ്ദേസേ **രാജാതി** ധമ്മേന പരേസം രഞ്ജനതോ രാജാ. രതനചക്കം വത്തേതീതി **ചക്കവത്തീ. വേഹാസം ഗച്ഛതീതി** അച്ചന്തസംയോഗത്ഥേ ഉപയോഗവചനം. **ചതുരങ്ഗിനിയാതി** ഹത്ഥിഅസ്സരഥപത്തിസങ്ഖാതചതുഅങ്ഗവതിയാ. **സേനാതി** തേസം സമൂഹമത്തമേവ. **അന്തമസോതി** ഹേട്ഠിമന്തതോ. **അസ്സബന്ധാ** നാമ അസ്സാനം രക്ഖകാ. **ഗോപുരിസാ** നാമ ഗുന്നം രക്ഖകാ. **ഉപാദായാതി** അവിസ്സജ്ജേത്വാ. ഏവം തേസം വേഹാസഗമനഞ്ച പുഞ്ഞവതോ ഇദ്ധീതി അത്ഥോ.

ജോതികസ്സ ഗഹപതിസ്സ പുഞ്ഞവതോ ഇദ്ധീതി ജോതികോ നാമ പുബ്ബേ പച്ചേകബുദ്ധേസു കതാധികാരോ രാജഗഹനഗരേ സേട്ഠി. തസ്സ കിര ജാതദിവസേ സകലനഗരേ സബ്ബാവുധാനി ജലിംസു, സബ്ബേസം കായാരുള്ഹാനി ആഭരണാനിപി പജ്ജലിതാനി വിയ ഓഭാസം മുഞ്ചിംസു, നഗരം ഏകപജ്ജോതം അഹോസി. അഥസ്സ നാമഗ്ഗഹണദിവസേ സകലനഗരസ്സ ഏകജോതിഭൂതത്താ ജോതികോതി നാമം കരിംസു. അഥസ്സ വയപ്പത്തകാലേ ഗേഹകരണത്ഥായ ഭൂമിതലേ സോധിയമാനേ സക്കോ ദേവരാജാ ആഗന്ത്വാ സോളസകരീസമത്തേ ഠാനേ പഥവിം ഭിന്ദിത്വാ സത്തരതനമയം സത്തഭൂമികം പാസാദം ഉട്ഠാപേസി, പാസാദം പരിക്ഖിപിത്വാ സത്തരതനമയേ സത്തദ്വാരകോട്ഠകയുത്തേ സത്തപാകാരേ ഉട്ഠാപേസി, പാകാരപരിയന്തേ ചതുസട്ഠി കപ്പരുക്ഖേ ഉട്ഠാപേസി, പാസാദസ്സ ചതൂസു കണ്ണേസു യോജനികതിഗാവുതികദ്വിഗാവുതികഏകഗാവുതികാ ചതസ്സോ നിധികുമ്ഭിയോ ഉട്ഠാപേസി. പാസാദസ്സ ചതൂസു കണ്ണേസു തരുണതാലക്ഖന്ധപ്പമാണാ ചതസ്സോ സുവണ്ണമയാ ഉച്ഛുയട്ഠിയോ നിബ്ബത്തിംസു. താസം മണിമയാനി പത്താനി സുവണ്ണമയാനി പബ്ബാനി അഹേസും. സത്തസു ദ്വാരകോട്ഠകേസു ഏകേകസ്മിം ഏകദ്വിതിചതുപഞ്ചഛസത്തയക്ഖസഹസ്സപരിവാരാ സത്ത യക്ഖാ ആരക്ഖം ഗണ്ഹിംസു.

ബിമ്ബിസാരമഹാരാജാ പാസാദാദീനം ഉട്ഠാനം സുത്വാ സേട്ഠിഛത്തം പഹിണി. സോ ജോതികസേട്ഠീതി സകലജമ്ബുദീപേ പാകടോ ഹുത്വാ ഉത്തരകുരുതോ ദേവതാഹി ആനേത്വാ സിരിഗബ്ഭേ നിസീദാപിതായ ഏകഞ്ച തണ്ഡുലനാളിം തയോ ച ജോതിപാസാണേ ഗഹേത്വാ ആഗതായ ഭരിയായ സദ്ധിം തസ്മിം പാസാദേ മഹാസമ്പത്തിം അനുഭവന്തോ വസി. തേസം യാവജീവം തായ ഏകതണ്ഡുലനാളിയാ ഭത്തം പഹോസി. സചേ കിര തേ സകടസതമ്പി തണ്ഡുലാനം പൂരേതുകാമാ ഹോന്തി, സാ തണ്ഡുലനാളിയേവ ഹുത്വാ തിട്ഠതി. ഭത്തപചനകാലേ തണ്ഡുലേ ഉക്ഖലിയം പക്ഖിപിത്വാ തേസം പാസാണാനം ഉപരി ഠപേന്തി. പാസാണാ താവദേവ പജ്ജലിത്വാ ഭത്തേ പക്കമത്തേ നിബ്ബായന്തി. തേനേവ സഞ്ഞാണേന ഭത്തസ്സ പക്കഭാവം ജാനന്തി. സൂപേയ്യാദിപചനകാലേപി ഏസേവ നയോ. ഏവം തേസം ജോതിപാസാണേഹി ആഹാരോ പച്ചതി, മണിആലോകേന വസന്തി. അഗ്ഗിസ്സ വാ ദീപസ്സ വാ ഓഭാസമേവ ന ജാനിംസു. ജോതികസ്സ കിര ഏവരൂപാ സമ്പത്തീതി സകലജമ്ബുദീപേ പാകടോ അഹോസി. മഹാജനോ യാനാദീഹി ദസ്സനത്ഥായ ആഗച്ഛതി. ജോതികസേട്ഠി ആഗതാഗതാനം ഉത്തരകുരുതണ്ഡുലാനം ഭത്തം ദാപേതി, "കപ്പരുക്ഖേഹി വത്ഥാഭരണാനി ഗണ്ഹന്തൂ"തി ആണാപേതി, "ഗാവുതികനിധികുമ്ഭിയാ മുഖം വിവരാപേത്വാ യാപനമത്തം ഗണ്ഹന്തൂ"തി ആണാപേതി. സകലജമ്ബുദീപവാസികേസു ധനം ഗഹേത്വാ ഗച്ഛന്തേസു നിധികുമ്ഭിയാ അങ്ഗുലമത്തമ്പി ഊനം നാഹോസീതി അയമസ്സ പുഞ്ഞവതോ ഇദ്ധി.

ജടിലസ്സ ഗഹപതിസ്സ പുഞ്ഞവതോ ഇദ്ധീതി ജടിലോ നാമ കസ്സപസ്സ ഭഗവതോ ധാതുചേതിയേ കതാധികാരോ തക്കസിലായം സേട്ഠി. തസ്സ കിര മാതാ ബാരാണസിയം സേട്ഠിധീതാ അഭിരൂപാ അഹോസി . തം പന്നരസസോളസവസ്സുദ്ദേസികകാലേ ആരക്ഖണത്ഥായ സത്തഭൂമികസ്സ പാസാദസ്സ ഉപരിതലേ വാസയിംസു. തം ഏകദിവസം വാതപാനം വിവരിത്വാ ബഹി ഓലോകിയമാനം ആകാസേന ഗച്ഛന്തോ വിജ്ജാധരോ ദിസ്വാ ഉപ്പന്നസിനേഹോ വാതപാനേന പവിസിത്വാ തായ സദ്ധിം സന്ഥവമകാസി. സാ തേന ഗബ്ഭം ഗണ്ഹി. അഥ നം ദാസീ ദിസ്വാ "അമ്മ, കിം ഇദ"ന്തി വത്വാ "ഹോതു, കസ്സചി മാ ആചിക്ഖീ"തി വുത്താ ഭയേന തുണ്ഹീ അഹോസി. സാപി ദസമേ മാസേ പുത്തം വിജായിത്വാ നവഭാജനം ആഹരാപേത്വാ തത്ഥ തം ദാരകം നിപജ്ജാപേത്വാ തം ഭാജനം പിദഹിത്വാ ഉപരി പുപ്ഫദാമാനി ഠപേത്വാ

“ഇമം സീസേന ഉക്ഖിപിത്വാ ഗന്ത്വാ ഗങ്ഗായ വിസ്സജ്ജേഹി, ‘കിം ഇദ’ന്തി ച പുട്ഠാ ‘അയ്യായ മേ ബലികമ്മ’ന്തി വദേയ്യാസീ”തി ദാസിം ആണാപേസി. സാ തഥാ അകാസി. ഹേട്ഠാഗങ്ഗായപി ദ്വേ ഇത്ഥിയോ ന്ഹായമാനാ തം ഭാജനം ഉദകേന ആഹരിയമാനം ദിസ്വാ ഏകാ “മയ്ഹേതം ഭാജന”ന്തി ആഹ. ഏകാ “യം ഏതസ്സ അന്തോ, തം മയ്ഹ”ന്തി വത്വാ ഭാജനേ സമ്പത്തേ തം ആദായ ഥലേ ഠപേത്വാ വിവരിത്വാ ദാരകം ദിസ്വാ ഏകാ “മമ ഭാജന”ന്തി വുത്തത്താ “ദാരകോ മമേവ ഹോതീ”തി ആഹ. ഏകാ “യം ഭാജനസ്സ അന്തോ, തം മമാ”തി വുത്തത്താ “മമ ദാരകോ”തി ആഹ. താ വിവദമാനാ വിനിച്ഛയം ഗന്ത്വാ അമച്ചേസു വിനിച്ഛിതും അസക്കോന്തേസു രഞ്ഞോ സന്തികം അഗമംസു. രാജാ താസം വചനം സുത്വാ “ത്വം ദാരകം ഗണ്ഹ, ത്വം ഭാജന”ന്തി ആഹ. യായ പന ദാരകോ ലദ്ധോ, സാ മഹാകച്ചായനത്ഥേരസ്സ ഉപട്ഠായികാ ഹോതി. സാ തം ദാരകം “ഥേരസ്സ സന്തികേ പബ്ബാജേസ്സാമീ”തി പോസേസി. തസ്സ ജാതദിവസേ ഗബ്ഭമലസ്സ ധോവിത്വാ അനപനീതത്താ കേസാ ജടിതാ ഹുത്വാ അട്ഠംസു. തേനസ്സ ജടിലോതേവ നാമം അകംസു.

തസ്സ പദസാ വിചരണകാലേ ഥേരോ തം ഗേഹം പിണ്ഡായ പാവിസി. ഉപാസികാ ഥേരം നിസീദാപേത്വാ ആഹാരമദാസി. ഥേരോ ദാരകം ദിസ്വാ “ഉപാസികേ, ദാരകോ തേ ലദ്ധോ”തി പുച്ഛി. “ആമ, ഭന്തേ, ഇമാഹം തുമ്ഹാകം സന്തികേ പബ്ബാജേസ്സന്തി പോസേസി”ന്തി ആഹ. ഥേരോ “സാധൂ”തി തം ആദായ ഗച്ഛന്തോ “അത്ഥി നു ഖോ ഇമസ്സ ഗിഹിസമ്പത്തിം അനുഭവിതും പുഞ്ഞകമ്മ”ന്തി ഓലോകേന്തോ “മഹാപുഞ്ഞോ സത്തോ മഹാസമ്പത്തിം അനുഭവിസ്സതി, ദഹരോ ഏവ ച താവ, ഞാണമ്പി താവസ്സ പരിപാകം ന ഗച്ഛതീ”തി ചിന്തേത്വാ തം ആദായ തക്കസിലായം ഏകസ്സ ഉപട്ഠാകസ്സ ഗേഹം അഗമാസി. സോ ഥേരം വന്ദിത്വാ ഠിതോ ദാരകം ദിസ്വാ “ദാരകോ, ഭന്തേ, ലദ്ധോ”തി പുച്ഛി. “ആമ, ഉപാസക, പബ്ബജിസ്സതി, ദഹരോ താവ തവ സന്തികേ ഹോതൂ”തി. സോ “സാധു, ഭന്തേ”തി തം പുത്തട്ഠാനേ ഠപേത്വാ പടിജഗ്ഗി. തസ്സ പന ഗേഹേ ദ്വാദസ വസ്സാനി ഭണ്ഡകം ഉസ്സന്നം ഹോതി. സോ ഗാമന്തരം ഗച്ഛന്തോ സബ്ബമ്പി തം ഭണ്ഡകം ആപണം ആഹരിത്വാ തസ്സ തസ്സ ഭണ്ഡകസ്സ മൂലം ആചിക്ഖിത്വാ “ഇദഞ്ചിദഞ്ച ഏത്തകം നാമ ധനം ഗഹേത്വാ ദദേയ്യാസീ”തി വത്വാ പക്കാമി.

തം ദിവസം നഗരപരിഗ്ഗാഹികാ ദേവതാ അന്തമസോ ജീരകമരിചമത്തകേനാപി അത്ഥികേ തസ്സേവ ആപണാഭിമുഖേ കരിംസു. സോ ദ്വാദസ വസ്സാനി ഉസ്സന്നഭണ്ഡകം ഏകദിവസേനേവ വിക്കിണി. കുടുമ്ബികോ ആഗന്ത്വാ ആപണേ കിഞ്ചി അദിസ്വാ “സബ്ബം തേ, താത, ഭണ്ഡകം നാസിത”ന്തി ആഹ. “ന നാസിതം, താത, സബ്ബം തുമ്ഹേഹി വുത്തനയേന വിക്കിണിതം, ഇദം അസുകസ്സ മൂലം, ഇദം അസുകസ്സ മൂല”ന്തി സബ്ബമൂലം തസ്സേവ അപ്പേസി. കുടുമ്ബികോ പസീദിത്വാ “അനഗ്ഘോ പുരിസോ യത്ഥ കത്ഥചി ജീവിതും സമത്ഥോ”തി അത്തനോ വയപ്പത്തം ധീതരം തസ്സ ദത്വാ “ഗേഹമസ്സ കരോഥാ”തി പുരിസേ ആണാപേത്വാ നിട്ഠിതേ ഗേഹേ “ഗച്ഛഥ തുമ്ഹേ, അത്തനോ ഗേഹേ വസഥാ”തി ആഹ. അഥസ്സ ഗേഹപവിസനകാലേ ഏകേന പാദേന ഉമ്മാരേ അക്കന്തമത്തേ ഗേഹസ്സ പച്ഛിമഭാഗേ ഭൂമിട്ഠാനേ അസീതിഹത്ഥോ സുവണ്ണപബ്ബതോ ഉട്ഠഹി. രാജാ കിര ജടിലസ്സ ഗേഹേ ഭൂമിം ഭിന്ദിത്വാ സുവണ്ണപബ്ബതോ ഉട്ഠിതോതി സുത്വാ തസ്സ സേട്ഠിഛത്തം പേസേസി. സോ ജടിലസേട്ഠി നാമ അഹോസീതി അയമസ്സ പുഞ്ഞവതോ ഇദ്ധി.

മേണ്ഡകസ്സ സേട്ഠിസ്സ പുഞ്ഞവതോ ഇദ്ധീതി (മഹാവ॰ ൨൯൬) മേണ്ഡകോ നാമ വിപസ്സിമ്ഹി ഭഗവതി കതാധികാരോ മഗധരട്ഠേ ഭദ്ദിയനഗരേ സേട്ഠി. തസ്സ കിര പച്ഛിമഗേഹേ അട്ഠകരീസമത്തേ ഠാനേ ഹത്ഥിഅസ്സഉസഭപ്പമാണാ സുവണ്ണമേണ്ഡകാ പഥവിം ഭിന്ദിത്വാ പിട്ഠിയാ പിട്ഠിം പഹരമാനാ ഉട്ഠഹിംസു, തേസം മുഖേസു പഞ്ചവണ്ണാനം സുത്താനം ഗേണ്ഡുകാ പക്ഖിത്താ ഹോന്തി. സപ്പിതേലമധുഫാണിതാദീഹി ച വത്ഥച്ഛാദനഹിരഞ്ഞസുവണ്ണാദീഹി ച അത്ഥേ സതി തേസം മുഖതോ ഗേണ്ഡുകം അപനേന്തി. ഏകസ്സപി മേണ്ഡകസ്സ മുഖതോ സകലജമ്ബുദീപവാസീനം പഹോനകം സപ്പിതേലമധുഫാണിതവത്ഥച്ഛാദനഹിരഞ്ഞസുവണ്ണം നിക്ഖമതി. തതോ പട്ഠായേസ മേണ്ഡകസേട്ഠീതി പഞ്ഞായീതി അയമസ്സ പുഞ്ഞവതോ ഇദ്ധി.

ഘോസിതസ്സ ഗഹപതിസ്സ പുഞ്ഞവതോ ഇദ്ധീതി ഘോസിതോ (അ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧.൨൬൦-൨൬൧) നാമ പച്ചേകസമ്ബുദ്ധേ കതാധികാരോ സക്കരട്ഠേ കോസമ്ബിയം സേട്ഠി. സോ കിര ദേവലോകതോ ചവിത്വാ കോസമ്ബിയം നഗരസോഭിനിയാ കുച്ഛിസ്മിം നിബ്ബത്തി. സാ തം വിജാതദിവസേ സുപ്പേ സയാപേത്വാ സങ്കാരകൂടേ ഛഡ്ഡാപേസി. ദാരകം കാകസുനഖാ പരിവാരേത്വാ നിസീദിംസു. ഏകോ പുരിസോ തം ദിസ്വാവ പുത്തസഞ്ഞം പടിലഭിത്വാ

“പുത്തോ മേ ലദ്ധോ”തി ഗേഹം നേസി. തദാ കോസമ്ബികസേട്ഠി പുരോഹിതം ദിസ്വാ “കിം, ആചരിയ, അജ്ജ തേ തിഥികരണനക്ഖത്താദയോ ഓലോകിതാ”തി പുച്ഛിത്വാ “ആമ, മഹാസേട്ഠീ”തി വുത്തേ “ജനപദസ്സ കിം ഭവിസ്സതീ”തി പുച്ഛി. “ഇമസ്മിം നഗരേ അജ്ജ ജാതദാരകോ ജേട്ഠസേട്ഠി ഭവിസ്സതീ”തി ആഹ. തദാ സേട്ഠിനോ ഭരിയാ ഗരുഗബ്ഭാ ഹോതി, തസ്മാ സോ സീഘം ഗേഹം പേസേസി “ഗച്ഛ, ജാനാഹി നം വിജാതാ വാ, ന വാ”തി. “ന വിജാതാ”തി സുത്വാ ഗേഹം ഗന്ത്വാ കാളിം നാമ ദാസിം പക്കോസിത്വാ സഹസ്സം ദത്വാ “ഗച്ഛ, ഇമസ്മിം നഗരേ ഉപധാരേത്വാ അജ്ജ ജാതദാരകം ഗണ്ഹിത്വാ ഏഹീ”തി ആഹ. സാ ഉപധാരേന്തീ തം ഗേഹം ഗന്ത്വാ തം ദാരകം തം ദിവസം ജാതം ഞത്വാ സഹസ്സം ദത്വാ ആനേത്വാ സേട്ഠിനോ ദസ്സേസി. സേട്ഠി “സചേ മേ ധീതാ ജായിസ്സതി, തായ നം സദ്ധിം നിവാസേത്വാ സേട്ഠിട്ഠാനസ്സ സാമികം കരിസ്സാമി. സചേ പുത്തോ ജായിസ്സതി, ഘാതേസ്സാമി ന”ന്തി ചിന്തേത്വാ തം ഗേഹേ വഡ്ഢാപേസി.

അഥസ്സ ഭരിയാ കതിപാഹച്ചയേന പുത്തം വിജായി. സേട്ഠി “ഇമസ്മിം അസതി മമ പുത്തോ സേട്ഠിട്ഠാനം ലഭിസ്സതി. ഇദാനേവ നം മാരേതും വട്ടതീ”തി കാളിം ആമന്തേത്വാ “ഗച്ഛ ജേ, വജതോ ഗുന്നം നിക്ഖമനവേലായ വജദ്വാരമജ്ഝേ ഇമം തിരിയം നിപജ്ജാപേഹി, ഗാവിയോ നം മദ്ദിത്വാ മാരേസ്സന്തി, മദ്ദിതാമദ്ദിതഭാവം പനസ്സ ഞത്വാ ഏഹീ”തി ആഹ. സാ ഗന്ത്വാ ഗോപാലകേന വജദ്വാരേ വിവടമത്തേയേവ തം തഥാ നിപജ്ജാപേസി. ഗോഗണജേട്ഠകോ ഉസഭോ അഞ്ഞസ്മിം കാലേ സബ്ബപച്ഛാ നിക്ഖമന്തോപി തംദിവസം സബ്ബപഠമം നിക്ഖമിത്വാ ദാരകം ചതുന്നം പാദാനം അന്തരേ കത്വാ അട്ഠാസി. അനേകസതാ ഗാവോ ഉസഭസ്സ ദ്വേ പസ്സാനി ഘംസന്തിയോ നിക്ഖമിംസു. ഗോപാലകോപി “അയം ഉസഭോ പുബ്ബേ സബ്ബപച്ഛാ നിക്ഖമതി, അജ്ജ പന പഠമം നിക്ഖമിത്വാ ദ്വാരമജ്ഝേ നിച്ചലോവ ഠിതോ, കിം നു ഖോ ഏത”ന്തി ചിന്തേത്വാ ഗന്ത്വാ തസ്സ ഹേട്ഠാ നിപന്നം ദാരകം ദിസ്വാ പുത്തസിനേഹം പടിലഭിത്വാ “പുത്തോ മേ ലദ്ധോ”തി ഗേഹം നേസി.

കാളീ ഗന്ത്വാ സേട്ഠിനാ പുച്ഛിതാ തമത്ഥം ആരോചേത്വാ “ഗച്ഛ, നം പുന ഇമം സഹസ്സം ദത്വാ ആനേഹീ”തി വുത്താ പുന ആനേത്വാ അദാസി. അഥ നം സേട്ഠി ആഹ - “അമ്മ കാളി, ഇമസ്മിം നഗരേ പഞ്ചസകടസതാനി പച്ചൂസകാലേ ഉട്ഠായ വാണിജ്ജായ ഗച്ഛന്തി, ത്വം ഇമം നേത്വാ ചക്കമഗ്ഗേ നിപജ്ജാപേഹി, ഗോണാ വാ നം മദ്ദിസ്സന്തി, ചക്കം വാ ഛിന്ദിസ്സതി, പവത്തിഞ്ചസ്സ ഞത്വാ ആഗച്ഛേയ്യാസീ”തി. സാ ഗന്ത്വാ ചക്കമഗ്ഗേ നിപജ്ജാപേസി. സാകടികജേട്ഠകോ പുരതോ അഹോസി. അഥസ്സ ഗോണാ തം ഠാനം പത്വാ ധുരം ഛഡ്ഡേസും, പുനപ്പുനം ആരോപേത്വാ പാജിയമാനാപി പുരതോ ന ഗച്ഛിംസു. ഏവം തസ്സ തേഹി സദ്ധിം വായമന്തസ്സേവ അരുണം ഉട്ഠഹി. സോ “കിം നാമ ഗോണാ കരിംസൂ”തി മഗ്ഗം ഓലോകേന്തോ ദാരകം ദിസ്വാ “ഭാരിയം വത കമ്മ”ന്തി ചിന്തേത്വാ “പുത്തോ മേ ലദ്ധോ”തി തുട്ഠമാനസോ തം ഗേഹം നേസി.

കാളീപി ഗന്ത്വാ സേട്ഠിനാ പുച്ഛിതാ തം പവത്തിം ആചിക്ഖിത്വാ “ഗച്ഛ, നം പുന സഹസ്സം ദത്വാ ആനേഹീ”തി വുത്താ തഥാ അകാസി. അഥ നം സേട്ഠി ആഹ - “ഇദാനി നം ആമകസുസാനം നേത്വാ ഗച്ഛന്തരേ നിപജ്ജാപേഹി, തത്ഥ സുനഖാദീഹി ഖാദിതോ, അമനുസ്സേന വാ പഹടോ മരിസ്സതി, മതാമതഭാവഞ്ചസ്സ ജാനിത്വാ ആഗച്ഛേയ്യാസീ”തി. സാ തം നേത്വാ തത്ഥ നിപജ്ജാപേത്വാ ഏകമന്തേ അട്ഠാസി. തം സുനഖാദയോ വാ അമനുസ്സോ വാ ഉപസങ്കമിതും നാസക്ഖിംസു. അഥേകോ അജപാലോ അജാ ഗോചരം നേന്തോ സുസാനപസ്സേന ഗച്ഛതി. ഏകാ അജാ പണ്ണാനി ഖാദമാനാ ഗച്ഛന്തരം പവിസിത്വാ ദാരകം ദിസ്വാ ജണ്ണുകേഹി ഠത്വാ ദാരകസ്സ ഥനം അദാസി. അജപാലകേന “ഹേ ഹേ”തി സദ്ദേ കതേപി ന നിക്ഖമി. സോ “യട്ഠിയാ നം പഹരിത്വാ നീഹരിസ്സാമീ”തി ഗച്ഛന്തരം പവിട്ഠോ ജണ്ണുകേഹി ഠത്വാ ദാരകം ഖീരം പായന്തിം ദിസ്വാ ദാരകേ പുത്തസിനേഹം പടിലഭിത്വാ “പുത്തോ മേ ലദ്ധോ”തി ആദായ പക്കാമി.

കാളീ ഗന്ത്വാ സേട്ഠിനാ പുച്ഛിതാ തം പവത്തിം ആചിക്ഖിത്വാ “ഗച്ഛ, നം പുന സഹസ്സം ദത്വാ ആനേഹീ”തി വുത്താ തഥാ അകാസി. അഥ നം സേട്ഠി ആഹ - “അമ്മ, ഇമം ആദായ ചോരപപാതപബ്ബതം അഭിരുഹിത്വാ പപാതേ ഖിപ, പബ്ബതകുച്ഛിയം പടിഹഞ്ഞമാനോ ഖണ്ഡാഖണ്ഡികോ ഹുത്വാ ഭൂമിയം പതിസ്സതി, മതാമതഭാവഞ്ചസ്സ ഞത്വാ ആഗച്ഛേയ്യാസീ”തി. സാ തം തഥാ നേത്വാ പബ്ബതമത്ഥകേ ഠത്വാ ഖിപി. തം ഖോ പന പബ്ബതകുച്ഛിം നിസ്സായ മഹാവേളുഗുമ്ബോ പബ്ബതാനുസാരേനേവ വഡ്ഢി, തസ്സ മത്ഥകം ഘനജാതോ ജിഞ്ജുകഗുമ്ബോ അവത്ഥരി. ദാരകോ പതന്തോ കോജവേ വിയ തസ്മിം പതി. തം ദിവസഞ്ച നളകാരജേട്ഠകസ്സ വേണുബലി പത്തോ ഹോതി. സോ പുത്തേന സദ്ധിം ഗന്ത്വാ തം വേളുഗുമ്ബം ഛിന്ദിതും ആരഭി. തസ്മിം ചലിതേ ദാരകോ സദ്ദമകാസി. സോ ദാരകസദ്ദോ

വിയാതി ഏകേന പസ്സേന അഭിരുഹിത്വാ തം ദിസ്വാ "പുത്തോ മേ ലദ്ധോ"തി തുട്ഠചിത്തോ ആദായ ഗതോ. കാളീ ഗന്ത്വാ സേട്ഠിനാ പുച്ഛിതാ തം പവത്തിം ആചിക്ഖിത്വാ "ഗച്ഛ, നം പുന സഹസ്സം ദത്വാ ആനേഹീ"തി വുത്താ തഥാ അകാസി.

സേട്ഠിനോ ഇദഞ്ചിദഞ്ച കരോന്തസ്സേവ ദാരകോ വഡ്ഢിതോ. മഹാഘോസവചനത്താ ചസ്സ ഘോസിതോതേവ നാമം അഹോസി. സോ സേട്ഠിനോ അക്ഖിമ്ഹി കണ്ടകോ വിയ ഖായി, ഉജുകം ഓലോകേതുമ്പി ന വിസഹി. അഥസ്സ മരണൂപായം ചിന്തേന്തോ അത്തനോ കുമ്ഭകാരസ്സ സന്തികം ഗന്ത്വാ തസ്സ "കദാ ആവാപം ആലിമ്പേസ്സസീ"തി പുച്ഛിത്വാ "സ്വേ"തി വുത്തേ "തേന ഹി ഇദം സഹസ്സം ഗണ്ഹിത്വാ മമേകം കമ്മം കരോഹീ"തി ആഹ. "കിം സാമീ"തി? "ഏകോ മേ അവജാതപുത്തോ അത്ഥി, തം തവ സന്തികം പേസിസ്സാമി, അഥ നം ഗബ്ഭം പവേസേത്വാ തിണ്ഹായ വാസിയാ ഖണ്ഡാഖണ്ഡികം ഛിന്ദിത്വാ ചാടിയം പക്ഖിപിത്വാ ആവാപേ പവേസേയ്യാസീതി. ഇദം തേ സഹസ്സം സച്ചകാരസദിസം, ഉത്തരിം പന തേ കത്തബ്ബയുത്തകം പച്ഛാ കരിസ്സാമീ"തി. കുമ്ഭകാരോ "സാധൂ"തി സമ്പടിച്ഛി.

സേട്ഠി പുനദിവസേ ഘോസിതം പക്കോസിത്വാ "ഹിയ്യോ മയാ കുമ്ഭകാരോ ഏകം കമ്മം ആണത്തോ, ഏഹി , ത്വം താത, തസ്സ സന്തികം ഗന്ത്വാ ഏവം വദേഹി 'ഹിയ്യോ കിര മേ പിതരാ ആണത്തം കമ്മം നിപ്ഫാദേഹീ'"തി പഹിണി. സോ "സാധൂ"തി അഗമാസി. തം തഥ ഗച്ഛന്തം ഇതരോ സേട്ഠിനോ പുത്തോ ദാരകേഹി സദ്ധിം ഗുളകകീളം കീളന്തോ ദിസ്വാ പക്കോസിത്വാ "കുഹിം ഗച്ഛസീ"തി പുച്ഛിത്വാ പിതു സാസനം ഗഹേത്വാ "കുമ്ഭകാരസ്സ സന്തിക"ന്തി വുത്തേ "അഹം തത്ഥ ഗമിസ്സാമി, ഇമേ മം ദാരകാ ബഹുലക്ഖം ജിനിംസു, തം മേ പടിജിനിത്വാ ദേഹീ"തി ആഹ. "അഹം പിതു ഭായാമീ"തി. "മാ ഭായി, ഭാതിക, അഹം തം സാസനം ഹരിസ്സാമീ"തി. "ബഹൂഹി ജിതോ യാവാഹം ആഗച്ഛാമി, താവ മേ ലക്ഖം പടിജിനാഹീ"തി. ഘോസിതോ കിര ഗുളകകീളായം ഛേകോ, തേന നം ഏവം നിബന്ധി. സോപി തം "തേന ഹി ഗന്ത്വാ കുമ്ഭകാരം വദേഹി 'പിതരാ കിര മേ ഹിയ്യോ ഏകം കമ്മം ആണത്തം, തം നിപ്ഫാദേഹീ'"തി ഉയ്യോജേസി. സോ തസ്സ സന്തികം ഗന്ത്വാ തഥാ അവച. അഥ നം കുമ്ഭകാരോ സേട്ഠിനാ വുത്തനിയാമേന മാരേത്വാ ആവാപേ ഖിപി. ഘോസിതോപി ദിവസഭാഗം കീളിത്വാ സായന്ഹസമയേവ ഗേഹം ഗന്ത്വാ "കിം, താത, ന ഗതോസീ"തി വുത്തേ അത്തനോ അഗതകാരണഞ്ച കനിട്ഠസ്സ ഗതകാരണഞ്ച ആരോചേസി. സേട്ഠി "ധീ ധീ"തി മഹാവിരവം വിരവിത്വാ സകലസരീരേ പക്കുഥിതലോഹിതോ വിയ ഹുത്വാ "അമ്ഭോ കുമ്ഭകാര, മാ നാസയി, മാ നാസയീ"തി ബാഹാ പഗ്ഗയ്ഹ കന്ദന്തോ തസ്സ സന്തികം അഗമാസി. കുമ്ഭകാരോ തം തഥാ ആഗച്ഛന്തം ദിസ്വാ "സാമി, മാ സദ്ദം കരി, കമ്മം നിപ്ഫന്ന"ന്തി ആഹ. സോ പബ്ബതേന വിയ മഹന്തേന സോകേന അവത്ഥടോ ഹുത്വാ അനപ്പകം ദോമനസ്സം പടിസംവേദേസി.

ഏവം സന്തേപി പന സേട്ഠി തം ഉജുകം ഓലോകേതും ന സക്കോതി. "കിന്തി നം മാരേയ്യ"ന്തി ചിന്തേന്തോ "മമ ഗാമസതേ ആയുത്തകസ്സ സന്തികം പേസേത്വാ മാരാപേസ്സാമീ"തി ഉപായം ദിസ്വാ "അയം മേ അവജാതപുത്തോ, ഇമം മാരേത്വാ വച്ചകൂപേ ഖിപതു, ഏവഞ്ച കതേ അഹം മാതുലസ്സ കത്തബ്ബയുത്തകം ജാനിസ്സാമീ"തി തസ്സ പണ്ണം ലിഖിത്വാ "താത ഘോസിത, അമ്ഹാകം ഗാമസതേ ആയുത്തകോ അത്ഥി, ഇമം പണ്ണം ഹരിത്വാ തസ്സ ദേഹീ"തി വത്വാ പണ്ണം തസ്സ ദുസ്സന്തേ ബന്ധി. സോ പന അക്ഖരസമയം ന ജാനാതി. ദഹരകാലതോ പട്ഠായ ഹി തം മാരാപേന്തോവ സേട്ഠി മാരേതും നാസക്ഖി, കിം അക്ഖരസമയം സിക്ഖാപേസ്സതി. സോ അത്തനോ മരണപണ്ണമേവ ദുസ്സന്തേ ബന്ധിത്വാ നിക്ഖമന്തോ ആഹ - "പാഥേയ്യം മേ, താത, നത്ഥീ"തി. "പാഥേയ്യേന കമ്മം നത്ഥി, അന്തരാമഗ്ഗേ അസുകഗാമേ നാമ മമ സഹായകോ സേട്ഠി അത്ഥി, തസ്സ ഘരേ പാതരാസം കത്വാ പുരതോ ഗച്ഛാ"തി. സോ "സാധൂ"തി പിതരം വന്ദിത്വാ നിക്ഖന്തോ തം ഗാമം പത്വാ സേട്ഠിഘരം പുച്ഛിത്വാ ഗന്ത്വാ സേട്ഠിജായം പസ്സി. "കുതോ ആഗതോസീ"തി ച വുത്തേ "അന്തോനഗരതോ"തി ആഹ. "കസ്സ പുത്തോസീ"തി? "തുമ്ഹാകം സഹായസേട്ഠിനോ, അമ്മാ"തി. "ത്വംസി ഘോസിതോ നാമാ"തി? "ആമ, അമ്മാ"തി. തസ്സാ സഹ ദസ്സനേനേവ തസ്മിം പുത്തസിനേഹോ ഉപ്പജ്ജി. സേട്ഠിനോ പനേകാ ധീതാ അത്ഥി പന്നരസസോളസവസ്സുദ്ദേസികാ അഭിരൂപാ പാസാദികാ, തം രക്ഖിതും ഏകമേവ പേസനകാരികം ദാസിം ദത്വാ സത്തഭൂമികസ്സ പാസാദസ്സ ഉപരിമതലേ സിരിഗബ്ഭേ വസാപേന്തി. സേട്ഠിധീതാ തസ്മിം ഖണേ തം ദാസിം അന്തരാപണം പേസേസി. അഥ നം സേട്ഠിജായാ ദിസ്വാ "കുഹിം ഗച്ഛസീ"തി പുച്ഛിത്വാ "അയ്യധീതായ പേസനേനാ"തി വുത്തേ "ഇതോ താവ ഏഹി, തിട്ഠതു പേസനം, പുത്തസ്സ മേ പീഠകം അത്ഥരിത്വാ ഉദകം ആഹരിത്വാ പാദേ ധോവിത്വാ തേലം മക്ഖിത്വാ സയനം അത്ഥരിത്വാ ദേഹി, പച്ഛാ പേസനം കരിസ്സസീ"തി ആഹ. സാ തഥാ അകാസി.

അഥ നം ചിരേനാഗതം സേട്ഠിധീതാ സന്തജ്ജേസി. അഥ നം സാ ആഹ - "മാ മേ കുജ്ഝി, സേട്ഠിപുത്തോ ഘോസിതോ ആഗതോ, തസ്സ ഇദഞ്ചിദഞ്ച കത്വാ തത്ഥ ഗന്ത്വാ ആഗതാമ്ഹീ"തി. സേട്ഠിധീതായ "സേട്ഠിപുത്തോ ഘോസിതോ"തി നാമം സുത്വാവ പുബ്ബസന്നിവാസവസേന പേമം ഛവിആദീനി ഛിന്ദിത്വാ അട്ഠിമിഞ്ജം ആഹച്ച ഠിതം. അഥ നം പുച്ഛി "കുഹിം സോ അമ്മാ"തി? "സയനേ നിപന്നോ നിദ്ദായതീ"തി . "അത്ഥി പനസ്സ ഹത്ഥേ കിഞ്ചീ"തി? "ദുസ്സന്തേ പണ്ണം അത്ഥീ"തി. സാ "കിം പണ്ണം നു ഖോ ഏത"ന്തി തസ്മിം നിദ്ദായന്തേ മാതാപിതൂനം അഞ്ഞവിഹിതതായ അപസ്സന്താനം ഓതരിത്വാ തസ്സ സന്തികം ഗന്ത്വാ തം പണ്ണം മോചേത്വാ ആദായ അത്തനോ ഗബ്ഭം പവിസിത്വാ ദ്വാരം പിധായ വാതപാനം വിവരിത്വാ അക്ഖരസമയേ കുസലതായ തം പണ്ണം വാചേത്വാ "അഹോ വത ബാലോ അത്തനോ മരണപണ്ണം ദുസ്സന്തേ ബന്ധിത്വാ വിചരതി, സചേ മയാ ന ദിട്ഠം അസ്സ, നത്ഥി തസ്സ ജീവിത"ന്തി. തം പണ്ണം ഫാലേത്വാ നാസേത്വാ സേട്ഠിസ്സ വചനേന അപരം പണ്ണം ലിഖി - "അയം മമ പുത്തോ ഘോസിതോ നാമ, ഗാമസതതോ പണ്ണാകാരം ആഹരാപേത്വാ ഇമസ്സ ജനപദസേട്ഠിനോ ധീതരാ സദ്ധിം മങ്ഗലം കത്വാ അത്തനോ വസനഗാമസ്സ മജ്ഝേ ദ്വിഭൂമികം ഗേഹം കാരേത്വാ പാകാരപരിക്ഖേപേന ചേവ പുരിസഗുത്തീഹി ച സുസംവിഹിതാരക്ഖം കരോതു, മയ്ഹം ഇദഞ്ചിദഞ്ച മയാ കതന്തി സാസനം പേസേതു. ഏവം കതേ അഹം മാതുലസ്സ കത്തബ്ബയുത്തകം ജാനിസ്സാമീ"തി ലിഖിത്വാ ച പണ്ണം സങ്ഘരിത്വാ ദുസ്സന്തേയേവസ്സ ബന്ധി.

സോ ദിവസഭാഗം നിദ്ദായിത്വാ ഉട്ഠായ ഭുഞ്ജിത്വാ പക്കാമി, പുനദിവസേ പാതോവ തം ഗാമം ഗന്ത്വാ ആയുത്തകം ഗാമകിച്ചം കരോന്തമേവ പസ്സി. സോ തം ദിസ്വാ "കിം താതാ"തി പുച്ഛിത്വാ "പിതരാ മേ തുമ്ഹാകം പണ്ണം പേസിത"ന്തി വുത്തേ പണ്ണം ഗഹേത്വാ വാചേത്വാ തുട്ഠമാനസോ "പസ്സഥ, ഭോ, മമ സാമിനോ മയി സിനേഹം കത്വാ ജേട്ഠപുത്തസ്സ മങ്ഗലം കരോതൂ"തി മമ സന്തികം പഹിണി. "സീഘം ദാരുആദീനി ആഹരഥാ"തി ഗഹപതികേ ആണാപേത്വാ ഗാമമജ്ഝേ വുത്തപ്പകാരം ഗേഹം കാരാപേത്വാ ഗാമസതതോ പണ്ണാകാരം ആഹരാപേത്വാ ജനപദസേട്ഠിനോ ധീതരം ആനേത്വാ മങ്ഗലം കത്വാ സേട്ഠിസ്സ സാസനം പഹിണി "ഇദഞ്ചിദഞ്ച മയാ കത"ന്തി.

തം സുത്വാ സേട്ഠിനോ "യം കാരേമി, തം ന ഹോതി. യം ന കാരേമി, തം ഹോതീ"തി മഹന്തം ദോമനസ്സം ഉപ്പജ്ജി. പുത്തസോകേന സദ്ധിം സോ സോകോ ഏകതോ ഹുത്വാ കുച്ഛിദാഹം ഉപ്പാദേത്വാ അതിസാരം ജനേസി. സേട്ഠിധീതാപി "സചേ കോചി സേട്ഠിനോ സന്തികാ ആഗച്ഛതി, മമ അകഥേത്വാ സേട്ഠിപുത്തസ്സ പഠമതരം മാ കഥേഥാ"തി ആണാപേസി. സേട്ഠിപി ഖോ "ന ദാനി ദുട്ഠപുത്തം മമ സാപതേയ്യസ്സ സാമികം കരിസ്സാമീ"തി ചിന്തേത്വാ ഏകം ആയുത്തകം ആഹ - "മാതുല, പുത്തം മേ ദട്ഠുകാമോമ്ഹി, ഏകം പാദമൂലികം പേസേത്വാ ഏകം പണ്ണം ലിഖിത്വാ പേസേത്വാ മമ പുത്തം പക്കോസാപേഹീ"തി. സോ "സാധൂ"തി പണ്ണം ദത്വാ ഏകം പുരിസം പേസേസി. സേട്ഠിധീതാ സേട്ഠിസ്സ ബലവഗിലാനകാലേ ഘോസിതകുമാരം ആദായ അഗമാസി. സേട്ഠി കാലമകാസി. രാജാ പിതരി കാലങ്കതേ പിതരാ ഭുത്തഭോഗം ദത്വാ സബ്ബസതേന സേട്ഠിട്ഠാനം അദാസി. ഘോസിതസേട്ഠി നാമ ഹുത്വാ മഹാസമ്പത്തിയം ഠിതോ സേട്ഠിധീതായ കാളിയാ വചനേന ആദിതോ പട്ഠായ സത്തസു ഠാനേസു അത്തനോ മരണമുത്തഭാവം ഞത്വാ ദേവസികം സതസഹസ്സം വിസ്സജ്ജേത്വാ ദാനം പട്ഠപേസീതി. ഏവമസ്സ സത്തസു ഠാനേസു അരോഗഭാവോ പുഞ്ഞവതോ ഇദ്ധി. തത്ഥ ഗഹന്തി ഗേഹം വുച്ചതി, ഗഹേ പതി **ഗഹപതി**. മഹാസാലകുലേ അധിപതിസ്സേതം നാമം. കേസുചി പോത്ഥകേസു ഘോസിതാനന്തരം മേണ്ഡകോ ലിഖിതോ.

പഞ്ചന്നം മഹാപുഞ്ഞാനം പുഞ്ഞവതോ ഇദ്ധീതി ഏത്ഥ പുഞ്ഞിദ്ധി പഞ്ചന്നം മഹാപുഞ്ഞാനം ദട്ഠബ്ബാതി അത്ഥോ. പഞ്ച മഹാപുഞ്ഞാ നാമ മേണ്ഡകസേട്ഠി, തസ്സ ഭരിയാ ചന്ദപദുമാ, പുത്തോ ധനഞ്ചയസേട്ഠി, സുണിസാ സുമനദേവീ, ദാസോ പുണ്ണോ നാമാതി ഇമേ പഞ്ച ജനാ പച്ചേകസമ്ബുദ്ധേ കതാധികാരാ. തേസു മേണ്ഡകസേട്ഠി അഡ്ഢതേരസാനി കോട്ഠസതാനി സോധാപേത്വാ സീസം ന്ഹാതോ ദ്വാരേ നിസീദിത്വാ ഉദ്ധം ഉല്ലോകേതി, ആകാസതോ രത്തസാലിധാരാ ഓപതിത്വാ സബ്ബകോട്ഠേ പൂരേതി. തസ്സ ഭരിയാ തണ്ഡുലം ഏകനാളിമത്തം ഗഹേത്വാ ഭത്തം പചാപേത്വാ ഏകസ്മിം സൂപബ്യഞ്ജനകേ സൂപം കാരേത്വാ സബ്ബാലങ്കാരപടിമണ്ഡിതാ ദ്വാരകോട്ഠകേ പഞ്ഞത്താസനേ നിസീദിത്വാ "സബ്ബേ ഭത്തേന അത്ഥികാ ആഗച്ഛന്തൂ"തി ഘോസാപേത്വാ പക്കോസാപേത്വാ സുവണ്ണകടച്ഛും ആദായ ആഗതാഗതാനം ഉപനീതഭാജനാനി പൂരേത്വാ ദേതി, സകലദിവസമ്പി ദേന്തിയാ കടച്ഛുനാ സകിം ഗഹിതട്ഠാനമത്തമേവ പഞ്ഞായതി. തസ്സ പുത്തോ സീസം ന്ഹാതോ സഹസ്സത്ഥവികം ആദായ "കഹാപണേഹി അത്ഥികാ ആഗച്ഛന്തൂ"തി ഘോസാപേത്വാ ആഗതാഗതാനം ഗഹിതഭാജനാനി

പൂരേത്വാ ദേതി. ഥവികായ കഹാപണസഹസ്സമേവ ഹോതി. തസ്സ സുണിസാ സബ്ബാലങ്കാരപടിമണ്ഡിതാ ചതുദോണികം വീഹിപിടകം ആദായ ആസനേ നിസിന്നാ ''ബീജഭത്തേന അത്ഥികാ ആഗച്ഛന്തൂ''തി ഘോസാപേത്വാ ആഗതാഗതാനം ഗഹിതഭാജനാനി പൂരേത്വാ ദേതി, പിടകം യഥാപൂരിതമേവ ഹോതി. തസ്സ ദാസോ സബ്ബാലങ്കാരപടിമണ്ഡിതോ സുവണ്ണയുഗേ സുവണ്ണയോത്തേഹി ഗോണേ യോജേത്വാ സുവണ്ണപതോദയട്ഠിം ആദായ ഗോണാനം ഗന്ധപഞ്ചങ്ഗുലികാനി ദത്വാ വിസാണേസു സുവണ്ണകോസകേ പടിമുഞ്ചിത്വാ ഖേത്തം ഗന്ത്വാ പാജേതി , ഇതോ തിസ്സോ, ഇതോ തിസ്സോ, മജ്ഝേ ഏകാതി സത്ത സീതായോ ഭിജ്ജിത്വാ ഗച്ഛന്തി. ജമ്ബുദീപവാസിനോ ഭത്തബീജഹിരഞ്ഞസുവണ്ണാദീസു യഥാരുചിതം സേട്ഠിഗേഹതോയേവ ഗണ്ഹിംസു. അനുക്കമേന പന ഭദ്ദിയനഗരം അനുപ്പത്തേ ഭഗവതി ഭഗവതോ ധമ്മദേസനായ പഞ്ച മഹാപുഞ്ഞാ ച ധനഞ്ചയസേട്ഠിസ്സ ധീതാ വിസാഖാ ച സോതാപത്തിഫലം പാപുണിംസു. അയം പന നേസം പഞ്ചന്നം മഹാപുഞ്ഞാനം പുഞ്ഞവതോ ഇദ്ധി. സങ്ഖേപേന പന പരിപാകഗതേ പുഞ്ഞസമ്ഭാരേ ഇജ്ഝനകവിസേസോ പുഞ്ഞവതോ ഇദ്ധി.

വിജ്ജാമയിദ്ധിനിദ്ദേസേ ഇജ്ഝനാകാരം ഗന്ധാരിവിജ്ജം വാ ഉപചാരസിദ്ധം പഥിതസിദ്ധം അഞ്ഞം വാ വിജ്ജം ധാരേന്തീതി **വിജ്ജാധരാ. വിജ്ജം പരിജപ്പേത്വാ**തി യഥോപചാരം വിജ്ജം മുഖേന പരിവത്തേത്വാ. സേസം വുത്തത്ഥമേവാതി.

സമ്മാപയോഗിദ്ധിനിദ്ദേസേ ഇജ്ഝനാകാരമത്തം പുച്ഛിത്വാ അഞ്ഞസ്സ വിസേസസ്സ അഭാവതോ ''കതമാ''തി അപുച്ഛിത്വാ പകാരമത്തമേവ പുച്ഛന്തേന ''കഥ''ന്തി പുച്ഛാ കതാ, തഥേവ ''ഏവ''ന്തി നിഗമനം കതം. ഏത്ഥ ച പടിപത്തിസങ്ഖാതസ്സേവ സമ്മാപയോഗസ്സ ദീപനവസേന പുരിമപാളിസദിസാവ പാളി ആഗതാ. അട്ഠകഥായം പന സകടബ്യൂഹാദികരണവസേന യംകിഞ്ചി സംവിദഹനം യംകിഞ്ചി സിപ്പകമ്മം യംകിഞ്ചി വേജ്ജകമ്മം തിണ്ണം വേദാനം ഉഗ്ഗഹണം തിണ്ണം പിടകാനം ഉഗ്ഗഹണം, അന്തമസോ കസനവപനാദീനി ഉപാദായ തം തം കമ്മം കത്വാ നിബ്ബത്തവിസേസോ **തത്ഥ തത്ഥ സമ്മാപയോഗപച്ചയാ ഇജ്ഝനട്ഠേന ഇദ്ധീ**തി ആഗതാതി.

ഇദ്ധികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. അഭിസമയകഥാ

അഭിസമയകഥാവണ്ണനാ

ഇദാനി ഇദ്ധികഥാനന്തരം പരമിദ്ധിഭൂതം അഭിസമയം ദസ്സേന്തേന കഥിതായ അഭിസമയകഥായ അപുബ്ബത്ഥാനുവണ്ണനാ. തത്ഥ **അഭിസമയോ**തി സച്ചാനം അഭിമുഖേന സമാഗമോ, പടിവേധോതി അത്ഥോ. **കേന അഭിസമേതീ**തി കിം വുത്തം ഹോതി? ''ഏവം മഹത്ഥിയോ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മാഭിസമയോ''തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൨.൭൪) സുത്തപദേസു യോ സോ അഭിസമയോതി വുത്തോ, തസ്മിം അഭിസമയേ വത്തമാനേ അഭിസമേതാ പുഗ്ഗലോ കേന ധമ്മേന സച്ചാനി അഭിസമേതി, അഭിമുഖോ ഹുത്വാ സമാഗച്ഛതി, പടിവിജ്ഝതീതി വുത്തം ഹോതീതി. അയം താവ ചോദകസ്സ പുച്ഛാ. **ചിത്തേന അഭിസമേതീ**തി ചിത്തം വിനാ അഭിസമയാഭാവതോ തഥാ വിസ്സജ്ജനം. **ഹഞ്ചീ**തിആദി പുന ചോദനാ. **ഹഞ്ചി** യദീതി അത്ഥോ. ''ചിത്തേനാ''തി വുത്തത്താ **തേന ഹി അഞ്ഞാണീ അഭിസമേതീ**തി ആഹ. **ന അഞ്ഞാണീ അഭിസമേതീ**തി ചിത്തമത്തേനേവ അഭിസമയാഭാവതോ പടിക്ഖേപോ. **ഞാണേന അഭിസമേതീ**തി പടിഞ്ഞാ. പുന **ഹഞ്ചീ**തിആദി ''ഞാണേനാ''തി വുത്തത്താ അഞ്ഞാണീ **അചിത്തകോ**തി ചോദനാ. **ന അചിത്തകോ അഭിസമേതീ**തി അചിത്തകസ്സ അഭിസമയാഭാവതോ പടിക്ഖേപോ. **ചിത്തേന ചാ**തിആദി പടിഞ്ഞാ. പുന **ഹഞ്ചീ**തിആദി സബ്ബചിത്തഞാണസാധാരണവസേന ചോദനാ. സേസചോദനാവിസ്സജ്ജനേസുപി ഏസേവ നയോ.

പരതോ പന **കമ്മസ്സകതചിത്തേന ച ഞാണേന ചാ**തി കമ്മസ്സകാ സത്താതി ഏവം കമ്മസ്സകതായ പവത്തചിത്തേന ച ഞാണേന ച. **സച്ചാനുലോമികചിത്തേന ച ഞാണേന ചാ**തി സച്ചപടിവേധസ്സ അനുകൂലത്താ സച്ചാനുലോമികസങ്ഖാതേന വിപസ്സനാസമ്പയുത്തചിത്തേന ച വിപസ്സനാഞാണേന ച. **കഥ**ന്തി യഥാ അഭിസമയോ ഹോതി, തഥാ കഥേതുകമ്യതാ പുച്ഛാ. **ഉപ്പാദാധിപതേയ്യ**ന്തി യസ്മാ ചിത്തസ്സ ഉപ്പാദേ അസതി ചേതസികാനം ഉപ്പാദോ നത്ഥി. ആരമ്മണഗ്ഗഹണഞ്ഹി ചിത്തം തേന സഹ ഉപ്പജ്ജമാനാ ചേതസികാ കഥം ആരമ്മണേ അഗ്ഗഹിതേ ഉപ്പജ്ജിസ്സന്തി. അഭിധമ്മേപി ചിത്തുപ്പാദേനേവ ചേതസികാ വിഭത്താ, തസ്മാ മഗ്ഗഞാണസ്സ ഉപ്പാദേ അധിപതിഭൂതം ചിത്തന്തി അത്ഥോ. **ഞാണസ്സാ**തി മഗ്ഗഞാണസ്സ. **ഹേതു പച്ചയോ ചാ**തി ജനകോ ച ഉപത്ഥമ്ഭകോ ച. **തംസമ്പയുത്ത**ന്തി തേന ഞാണേന സമ്പയുത്തം. **നിരോധഗോചര**ന്തി നിബ്ബാനാരമ്മണം. **ദസ്സനാധിപതേയ്യ**ന്തി സേസാനം ദസ്സനകിച്ചാഭാവാ നിബ്ബാനദസ്സനേ അധിപതിഭൂതം. **ചിത്തസ്സാ**തി മഗ്ഗസമ്പയുത്തചിത്തസ്സ. **തംസമ്പയുത്ത**ന്തി തേന ചിത്തേന സമ്പയുത്തം.

യസ്മാ ഏതമ്പി പരിയായം, ന കേവലം ചിത്തഞാണേഹിയേവ അഭിസമയോ, അഥ ഖോ സബ്ബേപി മഗ്ഗസമ്പയുത്തചിത്തചേതസികാ ധമ്മാ സച്ചാഭിസമയകിച്ചസാധനവസേന അഭിസമയോ നാമ ഹോന്തി, തസ്മാ തമ്പി പരിയായം ദസ്സേതുകാമോ **കിം നു ഏത്തകോയേവ അഭിസമയോ**തി പുച്ഛിത്വാ **ന ഹീ**തി തം വചനം പടിക്ഖിപിത്വാ **ലോകുത്തരമഗ്ഗക്ഖണേ**തിആദിമാഹ. **ദസ്സനാഭിസമയോ**തി ദസ്സനഭൂതോ അഭിസമയോ. ഏസ നയോ സേസേസുപി. **സച്ചാ**തി സച്ചഞാണാനി. മഗ്ഗഞാണമേവ നിബ്ബാനാനുപസ്സനട്ഠേന **വിപസ്സനാ.**

വിമോക്ഖോതി മഗ്ഗവിമോക്ഖോ. **വിജ്ജാ**തി മഗ്ഗഞാണമേവ. **വിമുത്തീ**തി സമുച്ഛേദവിമുത്തി. നിബ്ബാനം അഭിസമീയതീതി **അഭിസമയോ,** സേസാ അഭിസമേന്തി ഏതേഹീതി **അഭിസമയാ**.

പുന മഗ്ഗഫലവസേന അഭിസമയം ഭിന്ദിത്വാ ദസ്സേതും **കിം നൂ**തിആദിമാഹ. ഫലക്ഖണേ പനേത്ഥ യസ്മാ സമുച്ഛേദനട്ഠേന ഖയേ ഞാണം ന ലബ്ഭതി, തസ്മാ പടിപ്പസ്സദ്ധട്ഠേന **അനുപ്പാദേ ഞാണ**ന്തി വുത്തം. സേസം പന യഥാനുരൂപം വേദിതബ്ബന്തി. ഇദാനി യസ്മാ കിലേസപ്പഹാനേ സതി അഭിസമയോ ഹോതി, അഭിസമയേ ച സതി കിലേസപ്പഹാനം ഹോതി, തസ്മാ ചോദനാപുബ്ബങ്ഗമം കിലേസപ്പഹാനം ദസ്സേതുകാമോ **യ്വായ**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ **യ്വായ**ന്തി യോ അയം മഗ്ഗട്ഠോ അരിയപുഗ്ഗലോ. ഏവമാദികാനി പനേത്ഥ ചത്താരി വചനാനി ചോദകസ്സ പുച്ഛാ. പുന **അതീതേ കിലേസേ പജഹതീ**തി ഇദം ചോദനായ ഓകാസദാനത്ഥം വിസ്സജ്ജനം. **ഖീണ**ന്തി ഭങ്ഗവസേന ഖീണം. **നിരുദ്ധ**ന്തി സന്താനവസേന പുനപ്പുനം അനുപ്പത്തിയാ നിരുദ്ധം. **വിഗത**ന്തി വത്തമാനക്ഖണതോ അപഗതം. **വിഗമേതീ**തി അപഗമയതി. **അത്ഥങ്ഗത**ന്തി അഭാവം ഗതം. **അത്ഥങ്ഗമേതീ**തി അഭാവം ഗമയതി. തത്ഥ ദോസം ദസ്സേത്വാ **ന അതീതേ കിലേസേ പജഹതീ**തി പടിക്ഖിത്തം. അനാഗതചോദനായ **അജാത**ന്തി ജാതിം അപ്പത്തം. **അനിബ്ബത്ത**ന്തി സഭാവം അപ്പത്തം. **അനുപ്പന്ന**ന്തി ഉപ്പാദതോ പഭുതി ഉദ്ധം ന പടിപന്നം. **അപാതുഭൂത**ന്തി പച്ചുപ്പന്നഭാവേന ചിത്തസ്സ അപാതുഭൂതം. അതീതാനാഗതേ പജഹതോ പഹാതബ്ബാനം നത്ഥിതായ അഫലോ വായാമോ ആപജ്ജതീതി തദുഭയമ്പി പടിക്ഖിത്തം. **രത്തോ രാഗം പജഹതീ**തി വത്തമാനേന രാഗേന രത്തോ തമേവ രാഗം പജഹതി. വത്തമാനകിലേസേസുപി ഏസേവ നയോ. **ഥാമഗതോ**തി ഥിരസഭാവം ഗതോ. **കണ്ഹസുക്കാ**തി അകുസലാ ച കുസലാ ച ധമ്മാ **യുഗനദ്ധാ സമമേവ വത്തന്തീ**തി ആപജ്ജതീതി അത്ഥോ. **സംകിലേസികാ**തി ഏവം സംകിലേസാനം സമ്പയുത്തഭാവേ സതി സംകിലേസേ നിയുത്താ **മഗ്ഗഭാവനാ ഹോതീ**തി ആപജ്ജതീതി അത്ഥോ. ഏവം പച്ചുപ്പന്നേ പജഹതോ വായാമേന സദ്ധിം പഹാതബ്ബാനം അത്ഥിതായ സംകിലേസികാ ച മഗ്ഗഭാവനാ ഹോതി, വായാമോ ച അഫലോ ഹോതി. ന ഹി പച്ചുപ്പന്നാനം കിലേസാനം ചിത്തവിപ്പയുത്തതാ നാമ അത്ഥീതി.

ന ഹീതി ചതുധാ വുത്തസ്സ വചനസ്സ പടിക്ഖേപോ. **അത്ഥീ**തി പടിജാനനം. **യഥാ കഥം വിയാ**തി അത്ഥിഭാവസ്സ ഉദാഹരണദസ്സനത്ഥം പുച്ഛാ. യഥാ അത്ഥി, തം കേന പകാരേന വിയ അത്ഥി, കിം വിയ അത്ഥീതി അത്ഥോ. **സേയ്യഥാപീ**തി യഥാ നാമ. **തരുണരുക്ഖോ**തി ഫലദായകഭാവദീപനത്ഥം തരുണഗ്ഗഹണം. **അജാതഫലോ**തി ഫലദായകത്തേപി സതി ഫലഗ്ഗഹണതോ പുരേകാലഗ്ഗഹണം. **തമേന**ന്തി തം രുക്ഖം. **ഏന**ന്തി നിപാതമത്തം, തം ഏതന്തി വാ അത്ഥോ. **മൂലം ഛിന്ദേയ്യാ**തി മൂലതോ ഛിന്ദേയ്യ. **അജാതഫലാ**തി അജാതാനി ഫലാനി. **ഏവമേവ**ന്തി ഏവം ഏവം. **ഉപ്പാദോ പവത്തം നിമിത്തം ആയൂഹനാ**തി ചതൂഹിപി പച്ചുപ്പന്നഖന്ധസന്താനമേവ വുത്തം. യസ്മിഞ്ഹി ഖന്ധസന്താനേ യം യം മഗ്ഗഞാണം ഉപ്പജ്ജതി, തേന തേന മഗ്ഗഞാണേന പഹാതബ്ബാനം കിലേസാനം തം ഖന്ധസന്താനം അബീജം ഹോതി, തസ്സ അബീജഭൂതത്താ തപ്പച്ചയാ തേ തേ കിലേസാ അനുപ്പന്നാ ഏവ ന ഉപ്പജ്ജന്തി. **ആദീനവം ദിസ്വാ**തി അനിച്ചാദിതോ ആദീനവം ദിസ്വാ. **അനുപ്പാദോ**തിആദീഹി ചതൂഹി നിബ്ബാനമേവ വുത്തം. **ചിത്തം പക്ഖന്ദതീ**തി മഗ്ഗസമ്പയുത്തം ചിത്തം പക്ഖന്ദതി. **ഹേതുനിരോധാ ദുക്ഖനിരോധോ**തി കിലേസാനം ബീജഭൂതസ്സ

സന്താനസ്സ അനുപ്പാദനിരോധാ അനാഗതക്ഖന്ധഭൂതസ്സ ദുക്ഖസ്സ ഹേതുഭൂതാനം കിലേസാനം അനുപ്പാദനിരോധോ ഹോതി. ഏവം ദുക്ഖസ്സ ഹേതുഭൂതകിലേസാനം അനുപ്പാദനിരോധാ ദുക്ഖസ്സ അനുപ്പാദനിരോധോ ഹോതി. ഏവം കിലേസപ്പഹാനയുത്തിസബ്ഭാവതോ ഏവ **അത്ഥി മഗ്ഗഭാവനാ**തിആദിമാഹ. അട്ഠകഥായം (വിസുദ്ധി॰ ൨.൮൩൨) പന ''ഏതേന കിം ദീപിതം ഹോതി? ഭൂമിലദ്ധാനം കിലേസാനം പഹാനം ദീപിതം ഹോതി. ഭൂമിലദ്ധാ പന കിം അതീതാ അനാഗതാ, ഉദാഹു പച്ചുപ്പന്നാതി? ഭൂമിലദ്ധുപ്പന്നായേവ നാമാ''തി വത്വാ കഥിതകിലേസപ്പഹാനസ്സ വിത്ഥാരകഥാ സുതമയഞാണകഥായ മഗ്ഗസച്ചനിദ്ദേസവണ്ണനായം വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബാ, ഇധ പന മഗ്ഗഞാണേന പഹാതബ്ബാ കിലേസായേവ അധിപ്പേതാതി.

അഭിസമയകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. വിവേകകഥാ

വിവേകകഥാവണ്ണനാ

൨൨. ഇദാനി പഹാനാവസാനായ അഭിസമയകഥായ അനന്തരം പഹാനാകാരം ദസ്സേന്തേന കഥിതായ സുത്തന്തപുബ്ബങ്ഗമായ വിവേകകഥായ അപുബ്ബത്ഥാനുവണ്ണനാ. തത്ഥ സുത്തന്തേ താവ **യേ കേചീ**തി അനവസേസപരിയാദാനം. **ബലകരണീയാ**തി ഊരുബലേന ബാഹുബലേന കത്തബ്ബാ. **കമ്മന്താ**തി ധാവനലങ്ഘനകസനവപനാദീനി കമ്മാനി. **കരീയന്തീ**തി ബലവന്തേഹി കരീയന്തി. **സീലം നിസ്സായാ**തി ചതുപാരിസുദ്ധിസീലം നിസ്സയം കത്വാ. **ഭാവേതീ**തി ഭിന്നസീലസ്സ ഭാവനാഭാവതോ ഇധ പന ലോകിയലോകുത്തരാ മഗ്ഗഭാവനാ അധിപ്പേതാതി. **വിവേകനിസ്സിത**ന്തി തദങ്ഗവിവേകം സമുച്ഛേദവിവേകം നിസ്സരണവിവേകം നിസ്സിതം. **വിവേകോ**തി വിവിത്തതാ. അയഞ്ഹി അരിയമഗ്ഗഭാവനാനുയുത്തോ യോഗീ വിപസ്സനാക്ഖണേ കിച്ചതോ തദങ്ഗവിവേകനിസ്സിതം, അജ്ഝാസയതോ നിസ്സരണവിവേകനിസ്സിതം, മഗ്ഗക്ഖണേ കിച്ചതോ സമുച്ഛേദവിവേകനിസ്സിതം, ആരമ്മണതോ നിസ്സരണവിവേകനിസ്സിതം ഭാവേതി. ഏസ നയോ **വിരാഗനിസ്സിതാ**ദീസു. വിവേകോയേവ ഹി വിരജ്ജനട്ഠേന വിരാഗോ, നിരോധട്ഠേന നിരോധോ, വോസജ്ജനട്ഠേന വോസഗ്ഗോ. അഥ വാ കിലേസേഹി വിവിത്തത്താ വിവേകോ, കിലേസേഹി വിരത്തത്താ വിരാഗോ, കിലേസാനം നിരുദ്ധത്താ നിരോധോ, കിലേസാനഞ്ച പരിച്ചത്തത്താ വിസ്സട്ഠത്താ, നിബ്ബാനേ ചത്തസ്സ ച വിസ്സട്ഠത്താ വോസഗ്ഗോ. വോസഗ്ഗോ പന ദുവിധോ പരിച്ചാഗവോസഗ്ഗോ ച പക്ഖന്ദനവോസഗ്ഗോ ച. തത്ഥ **പരിച്ചാഗവോസഗ്ഗോ**തി വിപസ്സനാക്ഖണേ തദങ്ഗവസേന, മഗ്ഗക്ഖണേ സമുച്ഛേദവസേന കിലേസപ്പഹാനം. **പക്ഖന്ദനവോസഗ്ഗോ**തി വിപസ്സനാക്ഖണേ തന്നിന്നഭാവേന, മഗ്ഗക്ഖണേ ആരമ്മണകരണേന നിബ്ബാനപക്ഖന്ദനം. തദുഭയമ്പി ഇമസ്മിം ലോകിയലോകുത്തരമിസ്സകേ അത്ഥവണ്ണനാനയേ വട്ടതി. തഥാ ഹി അയം സമ്മാദിട്ഠിആദീസു ഏകേകോ ധമ്മോ യഥാവുത്തേന പകാരേന കിലേസേ ച പരിച്ചജതി, നിബ്ബാനഞ്ച പക്ഖന്ദതി. **വോസഗ്ഗപരിണാമി**ന്തി ഇമിനാ പന സകലേന വചനേന വോസഗ്ഗത്ഥം പരിണാമിതം പരിണതം, പരിപച്ചിതം പരിപക്കഞ്ചാതി വുത്തം ഹോതി. അയമ്പി അരിയമഗ്ഗഭാവനാനുയുത്തോ ഭിക്ഖു യഥാ സമ്മാദിട്ഠിആദീസു ഏകേകോ ധമ്മോ കിലേസപരിച്ചാഗവോസഗ്ഗത്ഥഞ്ച നിബ്ബാനപക്ഖന്ദനവോസഗ്ഗത്ഥഞ്ച പരിപച്ചതി, യഥാ ച പരിപക്കോ ഹോതി, തഥാ നം ഭാവേതി.

൨൩. **ബീജഗാമഭൂതഗാമാ**തി ഏത്ഥ മൂലബീജം ഖന്ധബീജം അഗ്ഗബീജം ഫളുബീജം ബീജബീജന്തി (പാചി॰ ൯൧) പഞ്ചവിധം ബീജം, ബീജഗാമോ നാമ ബീജസമൂഹോതി അത്ഥോ. തദേവ പന സമ്പന്നനീലങ്കുരപാതുഭാവതോ പട്ഠായ ഭൂതഗാമോ നാമ, ഭൂതാനം ജാതാനം നിബ്ബത്തമൂലനീലങ്കുരാനം സമൂഹോതി അത്ഥോ. ദേവതാപരിഗ്ഗഹേ സതി നീലങ്കുരകാലതോ പഭുതി ഹോതീതി തേസം ദേവതാസങ്ഖാതാനം ഭൂതാനം ഗാമോതിപി ഭൂതഗാമോതി വദന്തി. **വുദ്ധി**ന്തി അങ്കുരാദിവസേന. **വിരുള്ഹി**ന്തി ഖന്ധാദിവസേന. **വേപുല്ല**ന്തി പുപ്ഫാദിവസേന. ധമ്മേസു പന **വുദ്ധി**ന്തി അപുബ്ബധമ്മപ്പവത്തിവസേന. **വിരുളി**ന്തി സകിച്ചകരണസാധനവസേന. **വേപുല്ല**ന്തി കിച്ചനിപ്ഫത്തിവസേന

വിപുലഭാവന്തി അത്ഥോ. വിപുലത്തന്തിപി പാഠോ. അഥ വാ ഏതാനി തീണി പദാനി സീലസമാധിപഞ്ഞാഹിപി യോജേന്തി.

മഗ്ഗങ്ഗനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൮. സുത്തന്തനിദ്ദേസേ **സമ്മാദിട്ഠിയാ**തി സാമിവചനം. ഝാനവിപസ്സനാമഗ്ഗഫലനിബ്ബാനേസു ലോകിയവിരതിസമ്പയുത്തചിത്തേ ച യഥായോഗം സമ്പയോഗതോ ച ആരമ്മണതോ ച വത്തമാനായ സമ്മാദിട്ഠിയാ സാമഞ്ഞലക്ഖണതോ ഏകീഭൂതായ സമ്മാദിട്ഠിയാ. **വിക്ഖമ്ഭനവിവേകോ**തി വിക്ഖമ്ഭനവസേന ദൂരീകരണവസേന വിവേകോ. കേസം? നീവരണാനം. തസ്സ **പഠമം ഝാനം ഭാവയതോ**തിആദി വിക്ഖമ്ഭനവസേന പഠമജ്ഝാനമേവ വുത്തം. തസ്മിം വുത്തേ സേസജ്ഝാനാനിപി വുത്താനേവ ഹോന്തി. ഝാനേസുപി സമ്മാദിട്ഠിയാ വിജ്ജമാനത്താ സമ്മാദിട്ഠിയാ വിവേകോ നാമ ഹോതി. **തദങ്ഗവിവേകോ**തി തേന തേന വിപസ്സനാഞാണങ്ഗേന വിവേകോ. **ദിട്ഠിഗതാനന്**തി ദിട്ഠിവിവേകസ്സ ദുക്കരത്താ പധാനത്താ ച ദിട്ഠിവിവേകോവ വുത്തോ. തസ്മിം വുത്തേ നിച്ചസഞ്ഞാദിവിവേകോപി വുത്തോവ ഹോതി. **നിബ്ബേധഭാഗിയം സമാധിന്**തി വിപസ്സനാസമ്പയുത്തസമാധിം. **സമുച്ഛേദവിവേകോ**തി കിലേസാനം സമുച്ഛേദേന വിവേകോ. **ലോകുത്തരം ഖയഗാമിമഗ്ഗന്**തി ഖയസങ്ഖാതനിബ്ബാനഗാമിലോകുത്തരമഗ്ഗം. **പടിപ്പസ്സദ്ധിവിവേകോ**തി കിലേസാനം പടിപ്പസ്സദ്ധിയാ വിവേകോ. **നിസ്സരണവിവേകോ**തി സബ്ബസങ്ഖതനിസ്സരണഭൂതോ സങ്ഖാരവിവേകോ. **ഛന്ദജാതോ ഹോതീ**തി പുബ്ബഭാഗേ ജാതധമ്മഛന്ദോ ഹോതി. **സദ്ധാധിമുത്തോ**തി പുബ്ബഭാഗേയേവ സദ്ധായ അധിമുത്തോ ഹോതി. **ചിത്തഞ്ചസ്സ സ്വാധിട്ഠിതന്**തി പുബ്ബഭാഗേയേവ ചിത്തഞ്ച അസ്സ യോഗിസ്സ സുഅധിട്ഠിതം സുട്ഠു പതിട്ഠിതം ഹോതി. ഇതി ഛന്ദോ സദ്ധാ ചിത്തന്തി ഇമേ തയോ ധമ്മാ പുബ്ബഭാഗേ ഉപ്പന്നവിവേകാനം ഉപനിസ്സയത്താ നിസ്സയാ നാമ. കേചി പന ''ചിത്തഞ്ചസ്സ സ്വാധിട്ഠിതന്തി സമാധി വുത്തോ''തി വദന്തി. **വിരാഗാദീ**സുപി ഏസേവ നയോ.

നിരോധവാരേ പന നിരോധസദ്ദതോ അഞ്ഞം പരിയായവചനം ദസ്സേന്തേന **അമതാ ധാതൂ**തി വുത്തം, സേസേസു **നിരോധോ നിബ്ബാനന്**തി ഉഭയത്ഥാപി നിബ്ബാനമേവ. **ദ്വാദസ നിസ്സയാ**തി ഛന്ദസദ്ധാചിത്താനിയേവ വിവേകാദീസു ചതൂസു ഏകേകസ്മിം തയോ തയോ കത്വാ ദ്വാദസ നിസ്സയാ ഹോന്തി.

൨൯. സമ്മാസങ്കപ്പവായാമസതിസമാധീനമ്പി ഇമിനാവ നയേന അത്ഥയോജനാ വേദിതബ്ബാ. സമ്മാവാചാകമ്മന്താ ജീവാനം പന ഝാനക്ഖണേ വിപസ്സനാക്ഖണേ ച അഭാവാ ഝാനവിപസ്സനാനം പുബ്ബഭാഗപരഭാഗവസേന വത്തമാനാ വിരതിയോ ഝാനവിപസ്സനാ സന്നിസ്സിതാ കത്വാ വുത്താതി വേദിതബ്ബം. നീവരണാനം ദിട്ഠിഗതാനഞ്ച വിവേകവിരാഗനിരോധപടിനിസ്സഗ്ഗാ തഥാ പവത്തമാനാനം വിരതീനം വിവേകാദയോ നാമാതി വേദിതബ്ബം. യഥാ അട്ഠകനിപാതേ ''തതോ, ത്വം ഭിക്ഖു, ഇമം സമാധിം സവിതക്കം സവിചാരമ്പി ഭാവേയ്യാസി, അവിതക്കവിചാരമത്തമ്പി ഭാവേയ്യാസി, അവിതക്കം അവിചാരമ്പി ഭാവേയ്യാസി, സപ്പീതികമ്പി ഭാവേയ്യാസി, നിപ്പീതികമ്പി ഭാവേയ്യാസി, സാതസഹഗതമ്പി ഭാവേയ്യാസി, ഉപേക്ഖാസഹഗതമ്പി ഭാവേയ്യാസീ''തി (അ॰ നി॰ ൮.൬൩) മേത്താദയോ കായാനുപസ്സനാദയോ ച നിയകജ്ഝത്തമൂലസമാധിവസേന

ചതുക്കപഞ്ചകജ്ഝാനികാ വിയ വുത്താ, ഏവമിധാപി പുബ്ബഭാഗപരഭാഗവസേന വിരതിയോ വുത്താതി വേദിതബ്ബം. ബ്യഞ്ജനച്ഛായമത്തം ഗഹേത്വാ ന ഭഗവാ അബ്ഭാചിക്ഖിതബ്ബോ. ഗമ്ഭീരഞ്ഹി ബുദ്ധവചനം, ആചരിയേ പയിരുപാസിത്വാ അധിപ്പായതോ ഗഹേതബ്ബം.

൨൩-൨൭. ബോജ്ഝങ്ഗബലഇന്ദ്രിയവാരേസുപി ഇമിനാവ നയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോതി.

വിവേകകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ചരിയാകഥാ

ചരിയാകഥാവണ്ണനാ

൨൨൮-൨൩൯. ഇദാനി വിവേകകഥാനന്തരം പരമവിവേകഭൂതസ്സ നിസ്സരണവിവേകസങ്ഖാതസ്സ നിബ്ബാനസ്സ സച്ഛികരണീയസ്സ സച്ഛികിരിയോപായദസ്സനത്ഥം, തഥാ സച്ഛികതനിരോധസ്സ ലോകഹിതസുഖകിരിയാകരണദസ്സനത്ഥഞ്ച ഇന്ദ്രിയകഥായ നിദ്ദിട്ഠാപി ചരിയാകഥാ പുന കഥിതാ. തസ്സാ അത്ഥവണ്ണനാ ഇന്ദ്രിയകഥായ കഥിതായേവാതി.

ചരിയാകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. പാടിഹാരിയകഥാ

പാടിഹാരിയകഥാവണ്ണനാ

൩൦. ഇദാനി ലോകത്ഥചരിയാപരിയോസാനായ ചരിയാകഥായ അനന്തരം ലോകത്ഥാനുസാസനപരിയോസാനം പാടിഹാരിയം ദസ്സേന്തേന കഥിതായ സുത്തന്തപുബ്ബങ്ഗമായ പാടിഹാരിയകഥായ അപുബ്ബത്ഥാനുവണ്ണനാ. തത്ഥ സുത്തന്തേ താവ **പാടിഹാരിയാനീ**തി പച്ചനീകപടിഹരണവസേന പാടിഹാരിയാനി. **ഇദ്ധിപാടിഹാരിയ**ന്തി ഇജ്ഝനവസേന ഇദ്ധി, പടിഹരണവസേന പാടിഹാരിയം, ഇദ്ധിയേവ പാടിഹാരിയം ഇദ്ധിപാടിഹാരിയം. ഇതരേസു പന ആദിസ്സനവസേന **ആദേസനം,** അനുസാസനവസേന **അനുസാസനീ**. സേസം വുത്തനയമേവ.

ഇധാതി ഇമസ്മിം ലോകേ. **ഏകച്ചോ**തി ഏകോ പോസോ. ഇദ്ധിപാടിഹാരിയനിദ്ദേസോ ഹേട്ഠാ വുത്തത്ഥോയേവ. **നിമിത്തേന ആദിസതീ**തി ആഗതനിമിത്തേന വാ ഗതനിമിത്തേന വാ ഠിതനിമിത്തേന വാ കഥേതി. **ഏവമ്പി തേ മനോ**തി ഏവമ്പി തവ മനോ സോമനസ്സിതോ വാ ദോമനസ്സിതോ വാ കാമവിതക്കാദിസമ്പയുത്തോ വാ. അപി-സദ്ദോ സമ്പിണ്ഡനത്ഥോ. **ഇത്ഥമ്പി തേ മനോ**തി സോമനസ്സിതാദിതോ ഏകേകവിധേപി ചിത്തേ നാനപ്പകാരപരിദീപനം. **ഇതിപി തേ ചിത്ത**ന്തി ഇതിപി തവ ചിത്തം, ഇമഞ്ച ഇമഞ്ച അത്ഥം ചിന്തയമാനം പവത്തതീതി അത്ഥോ. **ബഹും ചേപി ആദിസതീ**തി ചിത്തതോ അഞ്ഞം വാ ഇദഞ്ച ഇദഞ്ച നാമ അഹോസി ഭവതി ഭവിസ്സതീതി ബഹുകമ്പി കഥേതി. **തഥേവ തം ഹോതി, നോ അഞ്ഞഥാ**തി തം സബ്ബമ്പി യഥാ യഥാ കഥിതം, തഥേവ ഹോതി, അഞ്ഞഥാ ന ഹോതി.

ന ഹേവ ഖോ നിമിത്തേന ആദിസതീതി നിമിത്തം ജാനന്തോപി കേവലം നിമിത്തേനേവ ന കഥേതി. **അപി ചാ**തി അപരപരിയായദസ്സനം. **മനുസ്സാന**ന്തി ചിത്തം ജാനനകമനുസ്സാനം. **അമനുസ്സാന**ന്തി സാവിതാനം വാ അസ്സാവിതാനം വാ യക്ഖപിസാചാദീനം. **ദേവതാന**ന്തി ചാതുമഹാരാജികാദീനം . **സദ്ദം സുത്വാ**തി അഞ്ഞസ്സ ചിത്തം ഞത്വാ കഥേന്താനം സദ്ദം സുണിത്വാ. **പനാ**തി നിപാതോ പുന ആരമ്ഭേ. **വിതക്കയതോ**തി യം വാ തം വാ വിതക്കേന വിതക്കേന്തസ്സ. **വിചാരയതോ**തി വിതക്കസമ്പയുത്തേനേവ വിചാരേന വിചാരേന്തസ്സ. **വിതക്കവിപ്ഫാരസദ്ദം സുത്വാ**തി വിതക്കവേഗവസേന ഉപ്പന്നം വിപ്പലപന്താനം സുത്തപ്പമത്താദീനം കൂജനസദ്ദം സുത്വാ. യം വിതക്കയതോ സോ സദ്ദോ ഉപ്പന്നോ, തസ്സ വസേന ''ഏവമ്പി തേ മനോ''തിആദീനി ആദിസതി.

അവിതക്കം അവിചാരം സമാധിന്തി വിതക്കവിചാരക്ഖോഭവിരഹിതസന്തചിത്തസ്സാപി ജാനനസമത്ഥതം ദസ്സേന്തേന വുത്തം, സേസചിത്തജാനനേ പന വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി. **ചേതസാ ചേതോ പരിച്ച പജാനാതീ**തി ചേതോപരിയഞാണലാഭീ. **ഭോതോ**തി ഭവന്തസ്സ. **മനോസങ്ഖാരാ പണിഹിതാ**തി ചിത്തസങ്ഖാരാ ഠപിതാ. **അമുകം നാമ വിതക്കം വിതക്കയിസ്സതീ**തി കുസലാദിവിതക്കം വിതക്കയിസ്സതി പവത്തയിസ്സതീതി പജാനാതി. പജാനന്തോ ച ആഗമനേന ജാനാതി, പുബ്ബഭാഗേന ജാനാതി, അന്തോസമാപത്തിയം ചിത്തം ഓലോകേത്വാ ജാനാതി. **ആഗമനേന ജാനാതി** നാമ കസിണപരികമ്മകാലേയേവ ''യേനാകാരേനേസ കസിണഭാവനം ആരദ്ധോ

പഠമജ്ഝാനം വാ ദുതിയാദിജ്ഝാനം വാ അട്ഠ സമാപത്തിയോ വാ ഉപ്പാദേസ്സതീ”തി ജാനാതി. **പുബ്ബഭാഗേന ജാനാതി** നാമ പഠമവിപസ്സനായ ആരദ്ധായ ഏവം ജാനാതി, “യേനാകാരേനേസ വിപസ്സനം ആരദ്ധോ സോതാപത്തിമഗ്ഗം വാ ഉപ്പാദേസ്സതി...പേ... അരഹത്തമഗ്ഗം വാ ഉപ്പാദേസ്സതീ”തി ജാനാതി. **അന്തോസമാപത്തിയം ചിത്തം ഓലോകേത്വാ ജാനാതി** നാമ “യേനാകാരേന ഇമസ്സ മനോസങ്ഖാരാ ഠപിതാ, ഇമസ്സ നാമ ചിത്തസ്സ അനന്തരാ ഇമം നാമ വിതക്കം വിതക്കേസ്സതി, ഇതോ വുട്ഠിതസ്സ ഏതസ്സ ഹാനഭാഗിയോ വാ സമാധി ഭവിസ്സതി, ഠിതിഭാഗിയോ വാ വിസേസഭാഗിയോ വാ നിബ്ബേധഭാഗിയോ വാ, അഭിഞ്ഞായോ വാ ഉപ്പാദേസ്സതീ”തി ജാനാതി. **ബഹും ചേപി ആദിസതീ**തി ചേതോപരിയഞാണസ്സ ചിത്തചേതസികാനംയേവ ആരമ്മണകരണതോ സരാഗാദിസോളസപഭേദവസേനേവ ബഹും ചേപി കഥേതി, ന അഞ്ഞവസേനാതി വേദിതബ്ബം. **തഥേവ തം ഹോതീ**തി ഇദം ഏകംസേന തഥേവ ഹോതി. ചേതോപരിയഞാണവസേന ഞാതഞ്ഹി അഞ്ഞഥാഭാവീ നാമ നത്ഥി.

ഏവം വിതക്കേഥാതി ഏവം നേക്ഖമ്മവിതക്കാദയോ പവത്തേന്താ വിതക്കേഥ. **മാ ഏവം വിതക്കയിത്ഥാ**തി ഏവം കാമവിതക്കാദയോ പവത്തേന്താ മാ വിതക്കയിത്ഥ . **ഏവം മനസി കരോഥാ**തി ഏവം അനിച്ചസഞ്ഞമേവ, ദുക്ഖസഞ്ഞാദീസു വാ അഞ്ഞതരം മനസി കരോഥ. **മാ ഏവം മനസാകത്ഥാ**തി ഏവം നിച്ചന്തിആദിനാ നയേന മാ മനസി അകത്ഥ. **ഇദം പജഹഥാ**തി ഇദം പഞ്ചകാമഗുണരാഗാദിം പജഹഥ. **ഇദം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരഥാ**തി ഇദം ചതുമഗ്ഗഫലപ്പഭേദം ലോകുത്തരധമ്മമേവ പാപുണിത്വാ നിപ്ഫാദേത്വാ വിഹരഥ.

௩௩. ഇദാനി ഇദ്ധിപാടിഹാരിയേ അപരം പരിയായം വിസേസേന ദസ്സേന്തോ **നേക്ഖമ്മം ഇജ്ഝതീതി ഇദ്ധീ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **കാമച്ഛന്ദം പടിഹരതീ**തി അത്തനോ പടിപക്ഖഭൂതം കാമച്ഛന്ദം പടിബലം ഹുത്വാ ഹരതി പജഹതീതി തദേവ നേക്ഖമ്മം പാടിഹാരിയം നാമാതി അത്ഥോ. **യേ തേന നേക്ഖമ്മേന സമന്നാഗതാ**തി ഏവം കാമച്ഛന്ദപടിഹാരകേന തേന നേക്ഖമ്മേന യേ പുഗ്ഗലാ പടിലാഭവസേന സമന്നാഗതാ. **വിസുദ്ധചിത്താ**തി കാമച്ഛന്ദാഭാവതോ വിസുദ്ധചിത്താ. **അനാവിലസങ്കപ്പാ**തി കാമസങ്കപ്പേന അനാലുലിതനേക്ഖമ്മസങ്കപ്പാ. **ഇതി ആദേസനാപാടിഹാരിയ**ന്തി പരചിത്തകുസലേന വാ അഞ്ഞേന വാ സമ്മാസമ്ബുദ്ധേന വാ ബുദ്ധസാവകേഹി വാ ഏവം ആദേസനാ പാടിഹാരിയന്തി അത്ഥോ. അഥ വാ ഇതി ഏവം ആദിസനം ആദേസനാപാടിഹാരിയന്തി ആദേസനസദ്ദോ പാഠസേസം കത്വാ പയുജ്ജിതബ്ബോ. **ഏവം ആസേവിതബ്ബ**ന്തി ഇമിനാ ച പകാരേന ഇമിനാ ച പകാരേന ആദിതോ സേവിതബ്ബം. സേസത്തയേപി ഏസേവ നയോ. **തദനുധമ്മതാ സതി ഉപട്ഠപേതബ്ബാ**തി തസ്സ നേക്ഖമ്മസ്സ അനുകൂലഭൂതാ സതി ഭുസം ഠപേതബ്ബാ. **ഇതി അനുസാസനീപാടിഹാരിയ**ന്തി ഏത്ഥ ആദേസനാപാടിഹാരിയയോജനായ വിയ യോജനാ കാതബ്ബാ. അബ്യാപാദാദീസുപി ഏസേവ നയോ. പാഠോ പന ഝാനാദീനി സങ്ഖിപിത്വാ അന്തേ അരഹത്തമഗ്ഗമേവ ദസ്സേത്വാ ലിഖിതോ. തത്ഥ ചതൂസുപി മഗ്ഗേസു “ഏവം ആസേവിതബ്ബോ”തിആദി ഏകചിത്തക്ഖണികത്താ മഗ്ഗസ്സ പുബ്ബഭാഗവസേന വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. മഗ്ഗസ്സ ഹി പുബ്ബഭാഗഭൂതായ ലോകിയമഗ്ഗസങ്ഖാതായ വുട്ഠാനഗാമിനിയാ വിപസ്സനായ മഗ്ഗുപ്പാദനത്ഥം

ആസേവനാദീസു കതേസു തായ ഉപ്പന്നോ മഗ്ഗോപി ആസേവിതോ ഭാവിതോ ബഹുലീകതോ നാമ ഹോതീതി വേദിതബ്ബം. സബ്ബത്ഥികവാദാചരിയാ പന "ഏകേകമഗ്ഗോ സോളസക്ഖണികോ"തി വദന്തി. തദനുധമ്മതാസതിഉപട്ഠാപനം പന പുബ്ബഭാഗേ യുജ്ജതിയേവാതി.

൩൨. പുന **നേക്ഖമ്മം ഇജ്ഝതീതി ഇദ്ധീ**തിആദീനി "ഇദ്ധിപാടിഹാരിയ"ന്തിപദസ്സ കമ്മധാരയസമാസത്തദീപനത്ഥം വുത്താനി. സുത്തന്തേ വുത്തേസു തീസു ഇദ്ധിപാടിഹാരിയസ്സേവ സമാസത്തേ വുത്തേ സേസാനം ദ്വിന്നമ്പി വുത്തോവ ഹോതീതി ഇമസ്മിം പരിയായേ മൂലഭൂതസ്സ ഇദ്ധിപാടിഹാരിയസ്സേവ സമാസത്ഥോ വുത്തോതി വേദിതബ്ബന്തി.

പാടിഹാരിയകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. സമസീസകഥാ

സമസീസകഥാവണ്ണനാ

൩൩. ഇദാനി പാടിഹാരിയകഥാനന്തരം ആദിപാടിഹാരിയഭൂതസ്സ ഇദ്ധിപാടിഹാരിയസങ്ഗഹിതസ്സ സമസീസിഭാവസ്സ ഇദ്ധിപാടിഹാരിയഭാവദീപനത്ഥം ഞാണകഥായ നിദ്ദിട്ഠാപി സമസീസകഥാ ഇദ്ധിപാടിഹാരിയസമ്ബന്ധേന പുന കഥിതാ. തസ്സാ അത്ഥവണ്ണനാ തത്ഥ കഥിതായേവാതി.

സമസീസകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

๗. സതിപട്ഠാനകഥാ

സതിപട്ഠാനകഥാവണ്ണനാ

൩൪. ഇദാനി സമസീസകഥാനന്തരം അത്തനാ വുത്തസ്സ ഇദ്ധിപാടിഹാരിയസ്സ സാധകേ സത്ത അനുപസ്സനാവിസേസേ ദസ്സേന്തേന കഥിതായ സുത്തന്തപുബ്ബങ്ഗമായ സതിപട്ഠാനകഥായ അപുബ്ബത്ഥാനുവണ്ണനാ. തത്ഥ സുത്തന്തേ താവ **ചത്താരോ**തി ഗണനപരിച്ഛേദോ, തേന ന തതോ ഹേട്ഠാ, ന ഉദ്ധന്തി സതിപട്ഠാനപരിച്ഛേദം ദീപേതി. **ഇമേ**തി നിദ്ദിസിതബ്ബനിദസ്സനം. **ഭിക്ഖവേ**തി ധമ്മപടിഗ്ഗാഹകപുഗ്ഗലാലപനം. **സതിപട്ഠാനാ**തി തയോ സതിപട്ഠാനാ സതിഗോചരോപി, തിധാ പടിപന്നേസു സാവകേസു സത്ഥുനോ പടിഘാനുനയവീതിവത്തതാപി, സതിപി. ''ചതുന്നം, ഭിക്ഖവേ, സതിപട്ഠാനാനം സമുദയഞ്ച അത്ഥങ്ഗമഞ്ച ദേസേസ്സാമീ''തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൫.൪൦൮) ഹി സതിഗോചരോ ''സതിപട്ഠാന''ന്തി വുത്തോ. തസ്സത്ഥോ - പതിട്ഠാതി തസ്മിന്തി പട്ഠാനം. കാ പതിട്ഠാതി? സതി. സതിയാ പട്ഠാനം സതിപട്ഠാനന്തി.

''തയോ സതിപട്ഠാനാ യദരിയോ സേവതി, യദരിയോ സേവമാനോ സത്ഥാ ഗണമനുസാസിതുമരഹതീ''തി (മ॰ നി॰ ൩.൩൦൪, ൩൧൧) എത്ഥ തിധാ പടിപന്നേസു സാവകേസു സത്ഥുനോ പടിഘാനുനയവീതിവത്തതാ ''സതിപട്ഠാന''ന്തി വുത്താ. തസ്സത്ഥോ - പട്ഠപേതബ്ബതോ പട്ഠാനം, പവത്തയിതബ്ബതോതി അത്ഥോ. കേന പട്ഠപേതബ്ബതോതി? സതിയാ. സതിയാ പട്ഠാനം സതിപട്ഠാനന്തി. ''ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാ ഭാവിതാ ബഹുലീകതാ സത്ത ബോജ്ഝങ്ഗേ പരിപൂരേന്തീ''തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൩.൧൪൭) പന സതിയേവ ''സതിപട്ഠാന''ന്തി വുത്താ. തസ്സത്ഥോ - പതിട്ഠാതീതി പട്ഠാനം, ഉപട്ഠാതി ഓക്കന്ദിത്വാ പക്ഖന്ദിത്വാ വത്തതീതി അത്ഥോ. സതിയേവ പട്ഠാനം സതിപട്ഠാനം. അഥ വാ സരണട്ഠേന സതി, ഉപട്ഠാനട്ഠേന ഉപട്ഠാനം. ഇതി സതി ച സാ ഉപട്ഠാനഞ്ചാതിപി സതിപട്ഠാനം. ഇദമിധ അധിപ്പേതം. യദി ഏവം കസ്മാ സതിപട്ഠാനാതി ബഹുവചനം കതന്തി? സതിബഹുത്താ. ആരമ്മണഭേദേന ഹി ബഹുകാ താ സതിയോതി.

കതമേ ചത്താരോതി കഥേതുകമ്യതാപുച്ഛാ. **ഇധാ**തി ഇമസ്മിം സാസനേ. **ഭിക്ഖൂ**തി സംസാരേ ഭയം ഇക്ഖതീതി ഭിക്ഖു. സേസപദാനം അത്ഥവണ്ണനാ പനേത്ഥ സുതമയഞാണകഥായ മഗ്ഗസച്ചനിദ്ദേസവണ്ണനായം വുത്തായേവാതി.

കസ്മാ പന ഭഗവതാ ചത്താരോവ സതിപട്ഠാനാ വുത്താ അനൂനാ അനധികാതി? വേനേയ്യഹിതത്താ. തണ്ഹാചരിതദിട്ഠിചരിതസമഥയാനികവിപസ്സനായാനികേസു ഹി മന്ദതിക്ഖവസേന ദ്വേധാ ദ്വേധാ പവത്തേസു മന്ദസ്സ തണ്ഹാചരിതസ്സ ഓളാരികം കായാനുപസ്സനാസതിപട്ഠാനം വിസുദ്ധിമഗ്ഗോ, തിക്ഖസ്സ സുഖുമം വേദനാനുപസ്സനാസതിപട്ഠാനം. ദിട്ഠിചരിതസ്സാപി മന്ദസ്സ നാതിപ്പഭേദഗതം ചിത്താനുപസ്സനാസതിപട്ഠാനം വിസുദ്ധിമഗ്ഗോ, തിക്ഖസ്സ അതിപ്പഭേദഗതം ധമ്മാനുപസ്സനാസതിപട്ഠാനം. സമഥയാനികസ്സ ച മന്ദസ്സ അകിച്ഛേന അധിഗന്തബ്ബനിമിത്തം പഠമം സതിപട്ഠാനം വിസുദ്ധിമഗ്ഗോ, തിക്ഖസ്സ ഓളാരികാരമ്മണേ അസണ്ഠഹനതോ ദുതിയം. വിപസ്സനായാനികസ്സപി മന്ദസ്സ

നാതിപ്പഭേദഗതാരമ്മണം തതിയം, തിക്ഖസ്സ അതിപ്പഭേദഗതാരമ്മണം ചതുത്ഥം. ഇതി ചത്താരോവ വുത്താ അനൂനാ അനധികാതി.

സുഭസുഖനിച്ചഅത്തവിപല്ലാസപ്പഹാനത്ഥം വാ. കായോ ഹി അസുഭോ, തത്ഥ ച സുഭവിപല്ലാസവിപല്ലത്ഥാ സത്താ. തേസം തത്ഥ അസുഭഭാവദസ്സനേന തസ്സ വിപല്ലാസസ്സ പഹാനത്ഥം പഠമം സതിപട്ഠാനം വുത്തം. സുഖം നിച്ചം അത്താതി ഗഹിതേസുപി ച വേദനാദീസു വേദനാ ദുക്ഖാ, ചിത്തം അനിച്ചം, ധമ്മാ അനത്താ, തേസു ച സുഖനിച്ചഅത്തവിപല്ലാസവിപല്ലത്ഥാ സത്താ. തേസം തത്ഥ ദുക്ഖാദിഭാവദസ്സനേന തേസം വിപല്ലാസാനം പഹാനത്ഥം സേസാനി തീണി വുത്താനീതി ഏവം സുഭസുഖനിച്ചഅത്തവിപല്ലാസപ്പഹാനത്ഥം വാ ചത്താരോവ വുത്താ. ന കേവലഞ്ച വിപല്ലാസപ്പഹാനത്ഥമേവ, ചതുരോഘയോഗാസവഗന്ഥഉപാദാനഅഗതിപ്പഹാനത്ഥമ്പി ചതുബ്ബിധാഹാരപരിഞ്ഞത്ഥമ്പി ചത്താരോവ വുത്താതി വേദിതബ്ബം.

൩൭. (ക) സുത്തന്തനിദ്ദേസേ **പഥവീകായ**ന്തി ഇമസ്മിം രൂപകായേ പഥവീധാതു. സകലസരീരേ പന പഥവീധാതൂനം ബഹുകത്താ സബ്ബപഥവീധാതുസങ്ഗഹത്ഥം സമൂഹത്ഥേന കായഗ്ഗഹണം കതം. **ആപോകായാ**ദീസുപി ഏസേവ നയോ. **കേസകായാ**ദീനമ്പി ബഹുകത്താ കേസകായാദിഗഹണം കതം. **വക്കാ**ദീനി പന പരിച്ഛിന്നത്താ കായഗ്ഗഹണം നാരഹന്തീതി തേസം ഗഹണം ന കതന്തി വേദിതബ്ബം.

(ഖ) **സുഖം വേദന**ന്തിആദീസു **സുഖം വേദന**ന്തി കായികം വാ ചേതസികം വാ സുഖം വേദനം. തഥാ **ദുക്ഖം വേദനം. അദുക്ഖമസുഖം വേദന**ന്തി പന ചേതസികമേവ ഉപേക്ഖാവേദനം. **സാമിസം സുഖം വേദന**ന്തി ഛ ഗേഹസിതസോമനസ്സവേദനാ. **നിരാമിസം സുഖം വേദന**ന്തി ഛ നേക്ഖമ്മസിതസോമനസ്സവേദനാ . **സാമിസം ദുക്ഖം വേദന**ന്തി ഛ ഗേഹസിതദോമനസ്സവേദനാ. **നിരാമിസം ദുക്ഖം വേദന**ന്തി ഛ നേക്ഖമ്മസിതദോമനസ്സവേദനാ. **സാമിസം അദുക്ഖമസുഖം വേദന**ന്തി ഛ ഗേഹസിതഉപേക്ഖാവേദനാ. **നിരാമിസം അദുക്ഖമസുഖം വേദന**ന്തി ഛ നേക്ഖമ്മസിതഉപേക്ഖാവേദനാ.

(ഗ) **സരാഗം ചിത്ത**ന്തിആദീനി ഞാണകഥായം വുത്തത്ഥാനി.

(ഘ) **തദവസേസേ ധമ്മേ**തി തേഹി കായവേദനാചിത്തേഹി അവസേസേ തേഭൂമകധമ്മേ. സബ്ബത്ഥ **തേന ഞാണേനാ**തി തേന സത്തവിധേന അനുപസ്സനാഞാണേന. യാനി പനേത്ഥ അന്തരന്തരാ അവുത്തത്ഥാനി, താനി ഹേട്ഠാ തത്ഥ തത്ഥ വുത്തത്ഥാനേവാതി.

സതിപട്ഠാനകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. വിപസ്സനാകഥാ

വിപസ്സനാകഥാവണ്ണനാ

൩൬. ഇദാനി വിപസ്സനാപടിസംയുത്തായ സതിപട്ഠാനകഥായ അനന്തരം വിപസ്സനാപഭേദം ദസ്സേന്തേന കഥിതായ സുത്തന്തപുബ്ബങ്ഗമായ വിപസ്സനാകഥായ അപുബ്ബത്ഥാനുവണ്ണനാ. തത്ഥ സുത്തന്തേ താവ **സോഇതി** സബ്ബനാമത്താ യോ വാ സോ വാ സബ്ബോപി സങ്ഗഹിതോ ഹോതി. **വതാതി** ഏകംസത്ഥേ നിപാതോ. **കഞ്ചി സങ്ഖാരന്**തി അപ്പമത്തകമ്പി സങ്ഖാരം. **അനുലോമികായ ഖന്തിയാ**തി ഏത്ഥ വിപസ്സനാഞാണമേവ ലോകുത്തരമഗ്ഗം അനുലോമേതീതി അനുലോമികം, തദേവ ഖന്തിമപേക്ഖിത്വാ അനുലോമികാ. സബ്ബസങ്ഖാരാ തസ്സ അനിച്ചതോ ദുക്ഖതോ അനത്തതോ ഖമന്തി രുച്ചന്തീതി ഖന്തി. സാ മുദുകാ മജ്ഝിമാ തിക്ഖാതി തിവിധാ. കലാപസമ്മസനാദികാ ഉദയബ്ബയഞാണപരിയോസാനാ മുദുകാനുലോമികാ ഖന്തി. ഭങ്ഗാനുപസ്സനാദികാ സങ്ഖാരുപേക്ഖാഞാണപരിയോസാനാ മജ്ഝിമാനുലോമികാ ഖന്തി. അനുലോമഞാണം തിക്ഖാനുലോമികാ ഖന്തി. **സമന്നാഗതോ**തി ഉപേതോ. **നേതം ഠാനം വിജ്ജതീ**തി യഥാവുത്തം ഏതം ഠാനം ഏതം കാരണം ന വിജ്ജതി. **സമ്മത്തനിയാമന്**തി ഏത്ഥ ''ഹിതസുഖാവഹോ മേ ഭവിസ്സതീ''തി ഏവം ആസീസതോ തഥേവ സമ്ഭവതോ അസുഭാദീസു ച അസുഭന്തിആദിഅവിപരീതപ്പവത്തിസബ്ഭാവതോ ച സമ്മാ സഭാവോതി സമ്മത്തോ, അനന്തരഫലദാനായ അരഹത്തുപ്പത്തിയാ ച നിയാമഭൂതത്താ നിയാമോ, നിച്ഛയോതി അത്ഥോ. സമ്മത്തോ ച സോ നിയാമോ ചാതി സമ്മത്തനിയാമോ. കോ സോ? ലോകുത്തരമഗ്ഗോ, വിസേസതോ പന സോതാപത്തിമഗ്ഗോ. തേന ഹി മഗ്ഗനിയാമേന നിയതത്താ ''നിയതോ സമ്ബോധിപരായണോ''തി (പാരാ॰ ൨൧; ദീ॰ നി॰ ൧.൩൭൩) വുത്തം. തം സമ്മത്തനിയാമം ഓക്കമിസ്സതി പവിസിസ്സതീതി ഏതം അട്ഠാനന്തി അത്ഥോ. ഗോത്രഭുനോ പന മഗ്ഗസ്സ ആവജ്ജനട്ഠാനിയത്താ തം അനാദിയിത്വാ അനുലോമികഖന്തിയാ അനന്തരം സമ്മത്തനിയാമോക്കമനം വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. അഥ വാ അട്ഠാരസസു മഹാവിപസ്സനാസു ഗോത്രഭു വിവട്ടനാനുപസ്സനാ ഹോതീതി അനുലോമികഖന്തിയാ ഏവ സങ്ഗഹിതാ ഹോതി. ചതൂസുപി സുത്തന്തേസു ഇമിനാവ നയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ഏതേഹി അനുലോമികഖന്തിസമ്മത്തനിയാമചതുഅരിയഫലവസേന ച ഛ ധമ്മാതി ഛക്കനിപാതേ (അം॰ നി॰ ൬.൯൮, ൧൦൧) ചത്താരോ സുത്തന്താ വുത്താ. കണ്ഹപക്ഖസുക്കപക്ഖദ്വയവസേന ഹി ചത്താരോ സുത്തന്താവ ഹോന്തീതി.

൩൭. **കതിഹാകാരേഹീ**തിആദികേ പുച്ഛാപുബ്ബങ്ഗമേ സുത്തന്തനിദ്ദേസേ **പഞ്ചക്ഖന്ധേ അനിച്ചതോ**തിആദീസു നാമരൂപഞ്ച നാമരൂപസ്സ പച്ചയേ ച പരിഗ്ഗഹേത്വാ കലാപസമ്മസനവസേന ആരദ്ധവിപസ്സകോ യോഗാവചരോ പഞ്ചസു ഖന്ധേസു ഏകേകം ഖന്ധം അനിച്ചന്തികതായ ആദിഅന്തവതായ ച **അനിച്ചതോ** പസ്സതി . ഉപ്പാദവയപടിപീളനതായ ദുക്ഖവത്ഥുതായ ച **ദുക്ഖതോ**. പച്ചയയാപനീയതായ രോഗമൂലതായ ച **രോഗതോ**. ദുക്ഖതാസൂലയോഗിതായ കിലേസാസുചിപഗ്ഘരണതായ ഉപ്പാദജരാഭങ്ഗേഹി ഉദ്ധുമാതപരിപക്കപഭിന്നതായ ച **ഗണ്ഡതോ**. പീളാജനകതായ അന്തോതുദനതായ ദുന്നീഹരണീയതായ ച **സല്ലതോ**. വിഗരഹണീയതായ അവഡ്ഢിആവഹനതായ

അഘവത്ഥുതായ ച **അഘതോ**. അസേരിഭാവജനകതായ ആബാധപദട്ഠാനതായ ച **ആബാധതോ**. അവസതായ അവിധേയ്യതായ ച **പരതോ**. ബ്യാധിജരാമരണേഹി ലുജ്ജനപലുജ്ജനതായ **പലോകതോ**. അനേകബ്യസനാവഹനതായ **ഈതിതോ**. അവിദിതാനംയേവ വിപുലാനം അനത്ഥാനം ആവഹനതോ സബ്ബൂപദ്ദവവത്ഥുതായ ച **ഉപദ്ദവതോ**. സബ്ബഭയാനം ആകരതായ ച ദുക്ഖവൂപസമസങ്ഖാതസ്സ പരമസ്സാസസ്സ പടിപക്ഖഭൂതതായ ച **ഭയതോ**. അനേകേഹി അനത്ഥേഹി അനുബദ്ധതായ ദോസൂപസട്ഠതായ ഉപസഗ്ഗോ വിയ അനധിവാസനാരഹതായ ച **ഉപസഗ്ഗതോ**. ബ്യാധിജരാമരണേഹി ചേവ ലോഭാദീഹി ച ലോകധമ്മേഹി പചലിതതായ **ചലതോ**. ഉപക്കമേന ചേവ സരസേന ച പഭങ്ഗുപഗമനസീലതായ **പഭങ്ഗുതോ**. സബ്ബാവത്ഥനിപാതിതായ ഥിരഭാവസ്സ ച അഭാവതായ **അദ്ധുവതോ**. അതായനതായ ചേവ അലബ്ഭനേയ്യഖേമതായ ച **അതാണതോ**. അല്ലീയിതും അനരഹതായ അല്ലീനാനമ്പി ച ലേണകിച്ചാകാരിതായ **അലേണതോ** . നിസ്സിതാനം ഭയസാരകത്താഭാവേന **അസരണതോ**. യഥാപരികപ്പിതേഹി ധുവസുഭസുഖത്തഭാവേഹി രിത്തതായ **രിത്തതോ**. രിത്തതായേവ **തുച്ഛതോ,** അപ്പകത്താ വാ. അപ്പകമ്പി ഹി ലോകേ തുച്ഛന്തി വുച്ചതി. സാമിനിവാസിവേദകകാരകാധിട്ഠായകവിരഹിതതായ **സുഞ്ഞതോ**. സയഞ്ച അസാമികഭാവാദിതായ **അനത്തതോ**. പവത്തിദുക്ഖതായ ദുക്ഖസ്സ ച ആദീനവതായ **ആദീനവതോ**. അഥ വാ ആദീനം വാതി ഗച്ഛതി പവത്തതീതി ആദീനവോ. കപണമനുസ്സസ്സേതം അധിവചനം, ഖന്ധാപി ച കപണായേവാതി ആദീനവസദിസതായ ആദീനവതോ. ജരായ ചേവ മരണേന ചാതി ദ്വേധാ പരിണാമപകതിതായ **വിപരിണാമധമ്മതോ**. ദുബ്ബലതായ ഫേഗ്ഗു വിയ സുഖഭഞ്ജനീയതായ ച **അസാരകതോ**. അഘഹേതുതായ **അഘമൂലതോ**. മിത്തമുഖസപത്തോ വിയ വിസ്സാസഘാതിതായ **വധകതോ**. വിഗതഭവതായ വിഭവസമ്ഭൂതതായ ച **വിഭവതോ**. ആസവപദട്ഠാനതായ **സാസവതോ**. ഹേതുപച്ചയേഹി അഭിസങ്ഖതതായ **സങ്ഖതതോ**. മച്ചുമാരകിലേസമാരാനം ആമിസഭൂതതായ **മാരാമിസതോ**. ജാതിജരാബ്യാധിമരണപകതിതായ **ജാതിജരാബ്യാധിമരണധമ്മതോ**. സോകപരിദേവഉപായാസഹേതുതായ **സോകപരിദേവഉപായാസധമ്മതോ**. തണ്ഹാദിട്ഠിദുച്ചരിതസംകിലേസാനം വിസയധമ്മതായ **സംകിലേസികധമ്മതോ** പസ്സതി. സബ്ബേസു ച ഇമേസു ''പസ്സതീ''തി പാഠസേസോ ദട്ഠബ്ബോ.

൩൮. പഞ്ചക്ഖന്ധേതി സമൂഹതോ വുത്തേപി ഏകേകഖന്ധവസേന അത്ഥവണ്ണനാ കലാപസമ്മസനഞാണനിദ്ദേസേ വിസും വിസും ആഗതത്താ പരിയോസാനേ ച വിസും വിസും ഖന്ധാനം വസേന അനുപസ്സനാനം ഗണിതത്താ സമൂഹേ പവത്തവചനാനം അവയവേപി പവത്തിസമ്ഭവതോ ച കതാതി വേദിതബ്ബാ, വിസും വിസും പവത്തസമ്മസനാനം ഏകതോ സങ്ഖിപിത്വാ വചനവസേന വാ ''പഞ്ചക്ഖന്ധേ''തി വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. ''ഏകപ്പഹാരേന പഞ്ചഹി ഖന്ധേഹി വുട്ഠാതീ''തി (വിസുദ്ധി॰ ൨.൭൮൭) അട്ഠകഥാവചനസബ്ഭാവതോ വാ പഞ്ചന്നം ഖന്ധാനം ഏകതോ സമ്മസനം വാ യുജ്ജതിയേവാതി. **പഞ്ചന്നം ഖന്ധാനം നിരോധോ നിച്ചം നിബ്ബാനന്തി പസ്സന്തോ**തിആദീനവഞാണനിദ്ദേസേ വുത്തനയേന വിപസ്സനാകാലേ സന്തിപദഞാണവസേന നിച്ചം നിബ്ബാനന്തി പസ്സന്തോ. **സമ്മത്തനിയാമം ഓക്കമതീ**തി മഗ്ഗക്ഖണേ ഓക്കമതി, ഫലക്ഖണേ പന ഓക്കന്തോ നാമ ഹോതി. ഏസേവ നയോ സബ്ബേസുപി നിയാമോക്കമനപരിയായേസു. **ആരോഗ്യ**ന്തി

ആരോഗ്യഭൂതം. **വിസല്ല**ന്തി സല്ലവിരഹിതം. ഏസേവ നയോ ഈദിസേസു. **അനാബാധ**ന്തി ആബാധവിരഹിതം, ആബാധപടിപക്ഖഭൂതം വാ. ഏസ നയോ ഈദിസേസു. **അപരപ്പച്ചയ**ന്തി അഞ്ഞപച്ചയവിരഹിതം. **ഉപസ്സഗ്ഗതോ**തി ച **അനുപസ്സഗ്ഗ**ന്തി ച കേചി സംയോഗം കത്വാ പഠന്തി. **പരമസുഞ്ഞ**ന്തി സബ്ബസങ്ഖാരസുഞ്ഞത്താ ഉത്തമത്താ ച പരമസുഞ്ഞം. **പരമത്ഥ**ന്തി സങ്ഖതാസങ്ഖതാനം അഗ്ഗഭൂതത്താ ഉത്തമത്ഥം . ലിങ്ഗവിപല്ലാസവസേന നപുംസകവചനം. നിബ്ബാനസ്സ ച സുഞ്ഞത്താ അനത്തത്താ ച ഇമസ്മിം ദ്വയേ പടിലോമപരിയായോ ന വുത്തോ. **അനാസവ**ന്തി ആസവവിരഹിതം. **നിരാമിസ**ന്തി ആമിസവിരഹിതം. **അജാത**ന്തി ജാതിവിരഹിതത്താ അനുപ്പന്നം. **അമത**ന്തി ഭങ്ഗാഭാവതോ മരണവിരഹിതം. മരണമ്പി ഹി നപുംസകഭാവവചനവസേന ''മത''ന്തി വുച്ചതി.

൩൯. ഏവമിമായ പടിപാടിയാ വുത്താസു ആകാരഭേദഭിന്നാസു ചത്താലീസായ അനുപസ്സനാസു സഭാവസങ്ഗഹവസേന തീസുയേവ അനുപസ്സനാസു ഏകസങ്ഗഹം കരോന്തോ **അനിച്ചതോതി അനിച്ചാനുപസ്സനാ**തിആദിമാഹ. താസു യഥാനുരൂപം അനിച്ചദുക്ഖാനത്തത്തേ യോജനാ കാതബ്ബാ. അവസാനേ പനേതാ വിസും വിസും ഗണനവസേന ദസ്സിതാ. ഗണനാസു ച ഗണനപടിപാടിവസേന പഠമം അനത്താനുപസ്സനാ ഗണിതാ. തത്ഥ **പഞ്ചവീസതീ**തി ''പരതോ രിത്തതോ തുച്ഛതോ സുഞ്ഞതോ അനത്തതോ''തി ഏകേകസ്മിം ഖന്ധേ പഞ്ച പഞ്ച കത്വാ പഞ്ചസു ഖന്ധേസു പഞ്ചവീസതി **അനത്താനുപസ്സനാ**. **പഞ്ഞാസാ**തി ''അനിച്ചതോ പലോകതോ ചലതോ പഭങ്ഗുതോ അദ്ധുവതോ വിപരിണാമധമ്മതോ അസാരകതോ വിഭവതോ സങ്ഖതതോ മരണധമ്മതോ''തി ഏകേകസ്മിം ഖന്ധേ ദസ ദസ കത്വാ പഞ്ചസു ഖന്ധേസു പഞ്ഞാസം **അനിച്ചാനുപസ്സനാ. സതം പഞ്ചവീസതി ചേവാ**തി സേസാ ''ദുക്ഖതോ രോഗതോ''തിആദയോ ഏകേകസ്മിം ഖന്ധേ പഞ്ചവീസതി പഞ്ചവീസതി കത്വാ പഞ്ചസു ഖന്ധേസു പഞ്ചവീസതിസതം **ദുക്ഖാനുപസ്സനാ. യാനി ദുക്ഖേ പവുച്ചരേ**തി യാ അനുപസ്സനാ ദുക്ഖേ ഖന്ധപഞ്ചകേ ഗണനവസേന പവുച്ചന്തി, താ സതം പഞ്ചവീസതി ചേവാതി സമ്ബന്ധോ വേദിതബ്ബോ. ''യാനീ''തി ചേത്ഥ ലിങ്ഗവിപല്ലാസോ ദട്ഠബ്ബോതി.

വിപസ്സനാകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. മാതികാകഥാ

മാതികാകഥാവണ്ണനാ

൪൦. ഇദാനി മഹാഥേരോ വിപസ്സനാകഥാനന്തരം സകലേ പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗേ നിദ്ദിട്ഠേ സമഥവിപസ്സനാമഗ്ഗനിബ്ബാനധമ്മേ ആകാരനാനത്തവസേന നാനാപരിയായേഹി ഥോമേതുകാമോ **നിച്ഛാതോ**തിആദീനി ഏകൂനവീസതി മാതികാപദാനി ഉദ്ദിസിത്വാ തേസം നിദ്ദേസവസേന മാതികാകഥം നാമ കഥേസി. തസ്സാ അയം അപുബ്ബത്ഥാനുവണ്ണനാ. മാതികായ താവ **നിച്ഛാതോ**തി അമിലാതോ. സബ്ബേപി ഹി കിലേസാ പീളായോഗതോ മിലാതാ, രാഗോപി താവ നിരന്തരപ്പവത്തോ സരീരം ദഹതി, കിം പനഞ്ഞേ കിലേസാ . ''തയോമേ, ഭിക്ഖവേ, അഗ്ഗീ രാഗഗ്ഗി ദോസഗ്ഗി മോഹഗ്ഗീ''തി (ഇതിവു॰ ൯൩; ദീ॰ നി॰ ൩.൩൦൫) പന കിലേസനായകാ തയോ ഏവ കിലേസാ വുത്താ, തംസമ്പയുത്താപി പന ദഹന്തിയേവ. ഏവം ഛാതകിലേസാഭാവതോ നിച്ഛാതോ. കോ സോ? വിമോക്ഖസമ്ബന്ധേന വിമോക്ഖോതി ദട്ഠബ്ബോ. മുച്ചതീതി **മോക്ഖോ**. വിമുച്ചതീതി **വിമോക്ഖോ**തി അത്ഥോ. ഇദമേകം മാതികാപദം. **വിജ്ജാവിമുത്തീ**തി വിജ്ജായേവ വിമുത്തി. ഇദമേകം മാതികാപദം. **ഝാനവിമോക്ഖോ**തി ഝാനമേവ വിമോക്ഖോ. ഇദമേകം മാതികാപദം. സേസാനി ഏകേകാനേവാതി ഏവം ഏകൂനവീസതി മാതികാപദാനി.

൪൧. **നേക്ഖമ്മേന കാമച്ഛന്ദതോ നിച്ഛാതോ**തി നേക്ഖമ്മേന കാമച്ഛന്ദതോ അപേതത്താ കാമച്ഛന്ദതോ നിക്കിലേസോ യോഗീ. തേന പടിലദ്ധം നേക്ഖമ്മമ്പി നിച്ഛാതോ നിക്കിലേസോ വിമോക്ഖോ. ഏവം സേസേസുപി. **നേക്ഖമ്മേന കാമച്ഛന്ദതോ മുച്ചതീതി വിമോക്ഖോ**തി നേക്ഖമ്മേന കാമച്ഛന്ദതോ യോഗീ മുച്ചതീതി തം നേക്ഖമ്മം വിമോക്ഖോതി അത്ഥോ. ഏവം സേസേസുപി. **വിജ്ജതീതി വിജ്ജാ**തി സഭാവതോ വിജ്ജതി അത്ഥി ഉപലബ്ഭതീതി വിജ്ജാ നാമാതി അത്ഥോ. അഥ വാ സഭാവജാനനത്ഥം പടിപന്നേഹി യോഗീഹി സഭാവം വേദീയതി ജാനീയതീതി വിജ്ജാ നാമാതി അത്ഥോ. അഥ വാ വിസേസലാഭത്ഥം പടിപന്നേഹി യോഗീഹി വേദീയതി പടിലാഭീയതീതി വിജ്ജാ നാമാതി അത്ഥോ. അഥ വാ അത്തനാ വിന്ദിതബ്ബം ഭൂമിം വിന്ദതി ലഭതീതി വിജ്ജാ നാമാതി അത്ഥോ. അഥ വാ സഭാവദസ്സനഹേതുത്താ സഭാവം വിദിതം കരോതീതി വിജ്ജാ നാമാതി അത്ഥോ. **വിജ്ജന്തോ മുച്ചതി, മുച്ചന്തോ വിജ്ജതീ**തി യഥാവുത്തോ ധമ്മോ യഥാവുത്തേനത്ഥേന വിജ്ജമാനോ യഥാവുത്തതോ മുച്ചതി, യഥാവുത്തതോ മുച്ചമാനോ യഥാവുത്തേനത്ഥേന വിജ്ജതീതി വിജ്ജാവിമുത്തി നാമാതി അത്ഥോ.

കാമച്ഛന്ദം സംവരട്ഠേനാതി കാമച്ഛന്ദനിവാരണട്ഠേന തം നേക്ഖമ്മം **സീലവിസുദ്ധി** നാമാതി അത്ഥോ. തംയേവ അവിക്ഖേപഹേതുത്താ അവിക്ഖേപട്ഠേന **ചിത്തവിസുദ്ധി**. ദസ്സനഹേതുത്താ ദസ്സനട്ഠേന **ദിട്ഠിവിസുദ്ധി**. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ. **പടിപ്പസ്സമ്ഭേതീ**തി നേക്ഖമ്മാദിനാ കാമച്ഛന്ദാദികം യോഗാവചരോ പടിപ്പസ്സമ്ഭേതീതി നേക്ഖമ്മാദികോ ധമ്മോ പസ്സദ്ധി നാമാതി അത്ഥോ. **പഹീനത്താ**തി തേന തേന പഹാനേന പഹീനത്താ. **ഞാതട്ഠേന ഞാണ**ന്തി ഝാനപച്ചവേക്ഖണാവസേന വിപസ്സനാവസേന മഗ്ഗപച്ചവേക്ഖണാവസേന ഞാതട്ഠേന നേക്ഖമ്മാദികം

ഞാണം നാമാതി അത്ഥോ. **ദിട്ഠത്താ ദസ്സന**ന്തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **വിസുജ്ഝതീ**തി യോഗീ, നേക്ഖമ്മാദികാ **വിസുദ്ധി**.

നേക്ഖമ്മനിദ്ദേസേ നേക്ഖമ്മം അലോഭത്താ കാമരാഗതോ നിസ്സടന്തി **നിസ്സരണം**. തതോ നിക്ഖന്തന്തി **നേക്ഖമ്മം**. "രൂപാനമേതം നിസ്സരണം യദിദം നേക്ഖമ്മ"ന്തി വുച്ചമാനേ ആരുപ്പവിസേസസ്സ അദിസ്സനതോ വിസേസസ്സ ദസ്സനത്ഥം അഞ്ഞത്ഥ വുത്തപാഠക്കമേനേവ **യദിദം ആരുപ്പ**ന്തി വുത്തം. തഞ്ച ആരുപ്പം രൂപതോ നിക്ഖന്തത്താ നേക്ഖമ്മം നാമാതി അധികാരവസേനേവ വുത്തം ഹോതി. **ഭൂത**ന്തി ഉപ്പാദസമായോഗദീപനം. **സങ്ഖത**ന്തി പച്ചയബലവിസേസദസ്സനം. **പടിച്ചസമുപ്പന്ന**ന്തി പച്ചയസമായോഗേപി പച്ചയാനം അബ്യാപാരഭാവദസ്സനം. **നിരോധോ തസ്സ നേക്ഖമ്മ**ന്തി നിബ്ബാനം തതോ സങ്ഖതതോ നിക്ഖന്തത്താ തസ്സ സങ്ഖതസ്സ നേക്ഖമ്മം നാമ. ആരുപ്പസ്സ ച നിരോധസ്സ ച ഗഹണം അഞ്ഞത്ഥ പാഠേ വുത്തക്കമേനേവ കതം. "കാമച്ഛന്ദസ്സ നേക്ഖമ്മം നേക്ഖമ്മ"ന്തി വുച്ചമാനേ പുനരുത്തം ഹോതി. നേക്ഖമ്മവചനേനേവ ച തസ്സ നേക്ഖമ്മസിദ്ധീതി തം അവത്വാ സേസനേക്ഖമ്മമേവ വുത്തം. തം ഉജുകമേവ. നിസ്സരണനിദ്ദേസേപി ഇമിനാവ നയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. നിസ്സരണീയാ ധാതുയോ പനേത്ഥ ഉജുകമേവ നേക്ഖമ്മന്തി വുത്തം. **പവിവേകോ**തി പവിവിത്തഭാവോ നേക്ഖമ്മാദികോയേവ. **വോസജ്ജതീ**തി യോഗീ, നേക്ഖമ്മാദയോ **വോസഗ്ഗോ**. നേക്ഖമ്മം പവത്തേന്തോ യോഗീ നേക്ഖമ്മേന ചരതീതി വുച്ചതി. തം പന നേക്ഖമ്മം **ചരിയാ**. ഏസ നയോ സേസേസുപി. ഝാനവിമോക്ഖനിദ്ദേസേ വത്തബ്ബം വിമോക്ഖകഥായം വുത്തം. കേവലം തത്ഥ "ജാനാതീതി ഝാനവിമോക്ഖോ"തി (പടി॰ മ॰ ൧.൨൧൭) വുത്തം, ഇധ പന "ജാനാതീതി, ഝായതീ"തി പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനാവ ദേസനാ കതാതി അയം വിസേസോ.

൪൨. ഭാവനാധിട്ഠാനജീവിതനിദ്ദേസേ ച പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനാ ദേസനാ കതാ. ധമ്മതോ പന **ഭാവനാ** നാമ നേക്ഖമ്മാദയോവ. **അധിട്ഠാനം** നാമ നേക്ഖമ്മാദിവസേന പതിട്ഠാപിതചിത്തമേവ. **ജീവിതം** നാമ നേക്ഖമ്മാദിവസേന പതിട്ഠാപിതചിത്തസ്സ സമ്മാആജീവോ നാമ. കോ സോ സമ്മാആജീവോ നാമ ? മിച്ഛാജീവാ വിരതി, ധമ്മേന സമേന പച്ചയപരിയേസനവായാമോ ച. തത്ഥ **സമം ജീവതീ**തി സമം ജീവിതം ജീവതി, ഭാവനപുംസകവചനം വാ, സമേന ജീവതീതി വുത്തം ഹോതി. **നോ വിസമ**ന്തി "സമം ജീവതീ"തി വുത്തസ്സേവ അത്ഥസ്സ പടിസേധവസേന അവധാരണം കതം. **സമ്മാ ജീവതീ**തി ആകാരനിദസ്സനം. **നോ മിച്ഛാ**തി തസ്സേവ നിയമനം. **വിസുദ്ധം ജീവതീ**തി സഭാവവിസുദ്ധിയാ വിസുദ്ധം ജീവിതം ജീവതി. **നോ കിലിട്ഠ**ന്തി തസ്സേവ നിയമനം. **യഞ്ഞദേവാ**തിആദീഹി യഥാവുത്താനം തിസ്സന്നം സമ്പദാനം ആനിസംസം ദസ്സേതി. തത്ഥ **യഞ്ഞദേവാ**തി യം യം ഏവ. **ഖത്തിയപരിസ**ന്തി ഖത്തിയാനം സന്നിപാതം. സോ ഹി സമന്തതോ സീദന്തി ഏത്ഥ അകതബുദ്ധിനോതി പരിസാതി വുച്ചതി. ഏസേവ നയോ ഇതരത്തയേ. ഖത്തിയാദീനംയേവ ആഗമനസമ്പത്തിയാ ഞാണസമ്പത്തിയാ ച സമന്നാഗതത്താ താസംയേവ ചതസ്സന്നം ഗഹണം , ന സുദ്ദപരിസായ. **വിസാരദോ**തി തീഹി സമ്പദാഹി സമ്പന്നോ വിഗതസാരജ്ജോ, നിബ്ഭയോതി അത്ഥോ. **അമങ്കുഭൂതോ**തി അസങ്കുചിതോ ന നിത്തേജഭൂതോ. **തം കിസ്സ ഹേതൂ**തി തം വിസാരദത്തം കേന ഹേതുനാ കേന കാരണേന ഹോതീതി ചേതി അത്ഥോ. ഇദാനി **തഥാ ഹീ**തി തസ്സ കാരണവചനം. യസ്മാ ഏവം തിസമ്പദാസമ്പന്നോ,

തസ്മാ “വിസാരദോ ഹോതീ”തി വിസാരദഭാവസ്സ കാരണം ദസ്സേത്വാ നിട്ഠപേസീതി.

സദ്ധമ്മപ്പകാസിനിയാ പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗ-അട്ഠകഥായ

മാതികാകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പഞ്ഞാവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നിട്ഠിതാ ചൂളവഗ്ഗസ്സ അപുബ്ബത്ഥാനുവണ്ണനാ.

ഏത്താവതാ ച തിവഗ്ഗസങ്ഗഹിതസ്സ

സമതിംസകഥാപടിമണ്ഡിതസ്സ്പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗസ്സ അത്ഥവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ ഹോതീതി.

നിഗമനകഥാ

മഹാവഗ്ഗോ മജ്ഝിമോ ച, ചൂളവഗ്ഗോ ച നാമതോ;
തയോ വഗ്ഗാ ഇധ വുത്താ, പമാണപടിപാടിയാ.

വഗ്ഗേ വഗ്ഗേ ദസ ദസ, കഥാ യാ താ ഉദീരിതാ;
ഉദ്ദാനഗാഥാ സബ്ബാസം, ഇമാ താസം യഥാക്കമം.

ഞാണം ദിട്ഠി ആനാപാനം, ഇന്ദ്രിയം വിമോക്ഖപഞ്ചമം;
ഗതി കമ്മം വിപല്ലാസോ, മഗ്ഗോ മണ്ഡോതി താ ദസ.

യുഗനദ്ധസച്ചബോജ്ഝങ്ഗാ, മേത്താ വിരാഗപഞ്ചമാ;
പടിസമ്ഭിദാ ധമ്മചക്കം, ലോകുത്തരബലസുഞ്ഞതാ.

പഞ്ഞാ ഇദ്ധി അഭിസമയോ, വിവേകോ ചരിയപഞ്ചമോ;
പാടിഹീരം സമസീസ-സതി വിപസ്സനമാതികാ.

യോ സോ സുഗതസുതാനം, അധിപതിഭൂതേന ഭൂതഹിതരതിനാ;
ഥേരേന ഥിരഗുണവതാ, വുത്തോ **പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗോ**.

തസ്സ**ത്ഥവണ്ണനാ** യാ, പുബ്ബട്ഠകഥാനയം തഥാ യുത്തിം;
നിസ്സായ മയാരദ്ധാ, നിട്ഠാനമുപാഗതാ ഏസാ.

യം തം ഉത്തരമന്തീ, മന്തിഗുണയുതോ യുതോ ച സദ്ധായ;
കാരയി മഹാവിഹാരേ, പരിവേണമനേകസാധുഗുണം.

ഥേരേനേത്ഥ നിവസതാ, സമാപിതായം **മഹാഭിധാനേന**;
തതിയേ വസ്സേ ചുതിതോ, മോഗ്ഗല്ലാനസ്സ ഭൂപതിനോ.

സമയം അനുലോമേന്തീ, ഥേരാനം ഥേരവാദദീപാനം;
നിട്ഠം ഗതാ യഥായം, അട്ഠകഥാ ലോകഹിതജനനീ.

ധമ്മം അനുലോമേന്താ, അത്തഹിതം പരഹിതഞ്ച സാധേന്താ;
നിട്ഠം ഗച്ഛന്തു തഥാ, മനോരഥാ സബ്ബസത്താനം.

സദ്ധമ്മപകാസിനിയാ, അട്ഠകഥായേത്ഥ ഗണിതകുസലേഹി;
ഗണിതാ തു ഭാണവാരാ, വിഞ്ഞേയ്യാ അട്ഠപഞ്ഞാസ.

ആനുട്ഠുഭേന അസ്സാ, ഛന്ദോബന്ധേന ഗണിയമാനാ തു;
ചുദ്ദസസഹസ്സസങ്ഖാ, ഗാഥായോ പഞ്ച ച സതാനി.

സാസനചിരട്ഠിതത്ഥം, ലോകഹിതത്ഥഞ്ച സാദരേന മയാ;
പുഞ്ഞം ഇമം രചയതാ, യം പത്തമനപ്പകം വിപുലം.

പുഞ്ഞേന തേന ലോകോ, സദ്ധമ്മരസായനം ദസബലസ്സ;
ഉപഭുഞ്ജിത്വാ വിമലം, പപ്പോതു സുഖം സുഖേനേവാതി.

സദ്ധമ്മപ്പകാസിനീ നാമ

പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗപ്പകരണസ്സ അട്ഠകഥാ നിട്ഠിതാ.